T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

MEVLÂNA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

MEVLÂNA VE MEVLEVÎLİK ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI

MEVLÂNA VE MEVLEVÎLİK ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

ÂBİDİN PAŞA'NIN TERCEME VE ŞERH-İ MESNEVÎ-İ ŞERÎF'İ

(I - II. CİLT / İNCELEME - METİN)

HİLAL AKIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ NURGÜL SUCU KÖROĞLU

KONYA-2020

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin

Adı Soyadı	HİLAL AKIN
Numarası	187201001006
Ana Bilim / Bilim Dalı	Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları / Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Nurgül SUCU KÖROĞLU
Tezin Adı	Âbidin Paşa'nın Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf'i (I- II. Cilt / İnceleme - Metin)

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

HİLAL AKIN

(İmza)

…...……

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	HİLAL AKIN
	Numarası	187201001006
	Ana Bilim Dalı	Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları
	Bilim Dalı	Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Nurgül SUCU KÖROĞLU
	Tezin Adı	Âbidin Paşa'nın Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf'i (I- II. Cilt / İnceleme - Metin)
	Tezin İngilizce Adı	Âbidin Pasha's Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf'i (Volume I-II. / Analysis - Text)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan ***Âbidin Paşa'nın Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf'i (I- II. Cilt / İnceleme - Metin)*** başlıklı bu çalışma **23 / 10 / 2020** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı	Adı Soyadı	Jüri	İmza
Dr. Öğr. Üyesi	Nurgül SUCU KÖROĞLU	Danışman	
Prof. Dr.	Gencay ZAVOTÇU	Asil	
Prof. Dr.	Semra TUNÇ	Asil	
Dr. Öğr. Üyesi	Erol ÇÖM	Yedek	
Prof. Dr.	Kemal KAHRAMANOĞLU	Yedek	

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **IX**
SUMMARY ..... **XI**
ÖN SÖZ ..... **XIII**
KISALTMALAR ..... **XVIII**

GİRİŞ

ESKİ TÜRK EDEBİYATINDA TERCÜME VE ŞERH GELENEĞİ **21**

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVLÂNA'NIN HAYATI VE MESNEVÎSİ **25**

A. ÂBİDİN PAŞA'NIN KALEMİNDEN MEVLÂNA'NIN HAYATI 25
B. MESNEVÎ 29
1. Edebî Bir Şekil Olarak Mesnevî 29
2. Mevlâna'nın Mesnevî'sinin Yazılış Sebebi ve Süreci 30
3. Muhtevâsı ve Üslûbu 32
4. Kaynakları 35
5. Tercüme ve Şerhleri 37
6. Yazma ve Basma Nüshaları 41
7. Mesnevî'nin Mukaddimesi 44

İKİNCİ BÖLÜM

ÂBİDİN PAŞA'NIN HAYATI, DEVLET DAİRESİNDEKİ GÖREVLERİ VE ESERLERİ **46**

A. HAYATI 46
B. DEVLET İDARESİNDE ALDIĞI GÖREVLER 48
C. ESERLERİ 50
1. Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf 50
2. Tercüme ve Şerh-i Kasîde-i Bürde 50
3. Âlem-i İslâmiyeti Müdâfaa 51
4. Meâlî-i İslâmiyye 51
5. Saâdet-i Dünya 51
6. Türkçe Nahv-i Arabî 52
7. Konsolid Hava Oyunları İstikrâzât 52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÂBİDİN PAŞA'NIN TERCEME VE ŞERH-İ MESNEVÎ-İ ŞERÎF İSİMLİ ESERİ **53**

A. ESERİN TANITILMASI 53
1. Eserin Adı ve Türü 53

2. Eserin Yazılış Sebebi ve Süreci ... 53
3. Eserin Nüshaları ve Nüsha Farklılıkları ... 54
4. Eserde Kullanılan Metot ... 57
5. Eserin Kaynakları ... 61
B. MUHTEVÂ ÖZELLİKLERİ ... 62
1. Âyet-i Kerîmeler ... 67
2. Hadîs-i Şerîfler ... 83
3. Kelâm-ı Kibârlar ... 86
C. DİL VE ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ ... 86

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

METİN ... 89
A. METNİN KURULUŞUNDA İZLENEN YOL, YÖNTEM VE DİKKAT EDİLEN HUSUSLAR ... 89
B. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ ... 93
C. ÇEVİRİ YAZILI METİN ... 95
BİRİNCİ CİLT ... 95
İKİNCİ CİLT ... 495
SONUÇ ... 829
KAYNAKÇA ... 831
DİZİN ... 835
ESKİ HARFLİ METİNDEN ÖRNEK SAYFALAR ... 841

Öğrencinin

Adı Soyadı	HİLAL AKIN
Numarası	187201001006
Ana Bilim / Bilim Dalı	Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları / Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Nurgül SUCU KÖROĞLU
Tezin Adı	Âbidin Paşa'nın Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf'i (I- II. Cilt / İnceleme - Metin)

ÖZET

Mevlâna Celâleddîn Rûmî tarafından yazılan Mesnevî-i Şerîf, yazıldığı tarihten bu yana yüzyılları ve coğrafyaları aşarak çok sayıda dünya diline aktarılmış ve tesiri bir nebze olsun son bulmamış nadir eserlerden biridir. Mesnevî-i Şerîf'in Türkçede de manzum ve mensur birçok tercüme ve şerhi bulunmaktadır. Bu tercümelerin kimisi Mesnevî'nin tamamına kimisi ise sadece ilk on sekiz beyti ya da hikayelerin bazısının tercüme ve şerhlerinden oluşmaktadır.

Bu çalışmada; Osmanlı Devleti'nin en bunalımlı dönemi olan XIX. asırda yaşamış ve yurdun çeşitli yerlerinde kaymakamlık ile valilikler yapmış, yüzyılının Mesnevî şârihi ve mütercimi Âbidin Paşa'nın *Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf* isimli eserinin ilk iki cildinin mensur tercüme ve şerhi çeşitli yönlerden incelenip çeviri yazıya aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mevlâna, Mesnevî, Âbidin Paşa, tercüme, şerh, manzum, mensur.

Öğrencinin

Adı Soyadı	HİLAL AKIN
Numarası	187201001006
Ana Bilim / Bilim Dalı	Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları / Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Nurgül SUCU KÖROĞLU
Tezin İngilizce Adı	Âbidin Pasha's Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf'i (Volume I-II. / Analysis - Text)

SUMMARY

Written by Mevlâna Celâleddîn Rûmî, Mesnevî-i Şerîf is one of the rare works that has been transferred to many languages transcending the centuries and geographies since the day it was written, and its influence has not ceased to a certain extent. The Mesnevî-i Şerîf has many verse and prose translations and commentaries in Turkish. In these translations, sometimes the entire Mesnevi, sometimes only the first eighteen couplets and sometimes the stories contained in it were translated and commentaried.

In this study; The prose translation and commentary of the first two volumes of "Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf" written by Abidin Pasha, the commentator and translator of the Mesnevi who lived in the 19th century, the most depressing period of the Ottoman Empire and who had served as district governor and governor in various parts of the country were analyzed from various aspects and translated into transcription.

Key Words: Mevlâna, Mesnevî, Âbidin Pasha, translation, commentary, verse, prose.

ÖN SÖZ

Ölüme, yaşama, zamana, tarihe yenilmeyen, kendi yüzyılını aşarak ölümünü düğün gecesi olarak bilen büyük mütefekkir Mevlâna Celâleddîn Rûmî, ölümünün üzerinden sekiz yüzyıl geçmesine rağmen dünyadaki saygınlığını koruyabilen nadir şahsiyetlerden biridir. Dünyadaki birçok değişime rağmen insanlık onun önünde halen saygıyla eğilmekte, fikirleri ve yüzyılımıza taşıdığı etkilerini konuşmaktadır. Engin hoşgörü sahibi olan Mevlâna insana fasık da olsa, kafir de olsa rahmet dolu bir nazarla bakmış ve bu yönü onu diğer İslâm alimlerinden farklı kılarak günümüze kadar büyük bir minnetle anılmasını sağlamıştır.

İnsana engin bir hoş görüşle bakan Mevlâna, insana nasıl baktığını ve nasıl bakılması gerektiğini, "Mağz-ı Kur'ân" yani "Kur'ân'ın Özü" olarak adlandırılmış bir eser olan Mesnevî'sinde de ifade etmiştir. Mesnevî hem bu yönüyle hem de içinde binlerce âyet, hadîs ve çok sayıda şahsa ait nadide sözleri barındırması bakımından insanlığa şifa olan kıymetli bir eserdir. İçinde bahsedilen hikayelerle insanlığa ışık tutarak yol gösteren bu kıymetli eser, tasavvuf sahasında en çok okunan ve örnek gösterilen bir kitap olma özelliğine sahiptir. Sadece yazıldığı coğrafyada değil bütün dünyada okunan, bilinen, yararlanılan, açıklanan ve yorumlanan bir eser olması bakımından da örneğine az rastlanan ve bu özelliğini yüzyıllar boyunca sürdürebilen eserlerden biridir.

Yazıldığı tarihten bugüne neredeyse yedi yüz elli yıl geçmiş olmasına rağmen çağdaş insana söyleyeceği söz, vereceği öğüt, ulaşılması gereken hakikatleri barındıran Mesnevî yüzyıllar boyunca açıklanıp yorumlanmamaya çalışılmıştır. Böylece Mesnevî şerhleri ile beraber anılır olmuştur. Şerh ve tercümeler, şiirin soyut dilini insan algısına yaklaştırma çabası olması bakımından önemlidir. Mesnevî'nin tercüme ve şerhleri de aynı amaca hizmet eder. Mevlâna'nın şiir diliyle söylediği hikmetlerin ne ve nice olduğunu anlatma çabasıdır.

Mesnevî tercüme ve şerhlerinden günümüze en yakın olanlarından biri de XIX. asırda yaşayan ve Mevlâna'nın manevîyatından istifade eden Âbidin Paşa'nın *"Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf"* isimli altı ciltlik eseridir. Mesnevî-i Şerif'in birinci cildini kendine özgü bir şekilde şerh eden Âbidin Paşa'nın eseri günümüze yakın olması kadar takip ettiği yol, üslup, dil gibi özellikleri açısından son derecede dikkate değer bir eserdir.

XIX. yüzyılda yaşayan Âbidin Paşa, çeşitli devlet kademelerinde bulunmuş Arapça, Farsça, Arnavutça, Fransızca ve Yunanca dillerine vakıf bir devlet adamıdır. Dönemin önemli

Türk âlim ve mutasavvıflarından olan Paşa, yöneticiliğinin yanı sıra ilme, edebiyata ve tasavvufa yatkınlığı ve yakınlığı sebebiyle ikisi tercüme ve şerh olmak üzere toplamda yedi eser kaleme almıştır. Bunlardan en önemli ve değerli olarak gördüğü eseri, *Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf* adlı altı ciltlik Mesnevî çalışmasıdır.

Mevlâna'nın manevîyatından istifade eden Âbidin Paşa, Mesnevî-i Şerîf'in birinci cildinin kendine özgü bakış açısıyla mensur tercüme ve şerhini yaparak bizlere aktarır. Altı cilt hacmindeki bu eser, içerisinde barındırdığı farklı açıklama ve değerlendirmelerle bunalım içinde ve yaşama sevincini kaybetmiş bir halde olan günümüz insanına rehber olacak ve yön verecek bir değerdedir.

Bu eserin ilk iki cildinin çeviri yazısı yapılarak üzerine birtakım değerlendirmelerde bulunulmuş olmasının başta Edebiyat Tarihi, Eski Türk Edebiyatı alanına katkı sağlamasının yanında Mesnevî tercüme ve şerh geleneği içinde sağlam bir halka oluşturacağı düşünülmüş, bu düşünce ile Mevlâna ve Mesnevî'sine ilgi duyanların istifadesine sunulmuştur.

Yapılan çalışmada altı ciltlik eserin ilk iki cildinin çeviri yazıya aktarımı sağlanmış ve eser hakkında içerik yönünden çeşitli tespitlerde bulunulmuştur. Eserin Farsça beyitlerinin Latin harflerine aktarılmasında Mehmet Kanar'ın Mesnevî Tercümeleri / 1-2-3[1] adlı eserinden büyük ölçüde istifade edilmiştir. Bununla beraber Rumi's Masnawi adlı web sitesinin Farsça sesli okuma kısmı kullanılarak Farsça beyitlerin doğru telafuzlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada, Arap harfli metinde beyit numaraları verilmezken beyitlerin tarafımızca numaralandırılması da yapılmıştır.

Âbidin Paşa'nın, eserinin yazımında kullandığı Mesnevî nüshaları konusunda kesin bir sonuca varılamamakla birlikte onun birden fazla nüsha tercih ettiği ve bu farklı nüshalar içinde Sultan Veled'in zaman-ı âlisinde yazılıp, en eski nüsha olarak bilinen Veledî sıfatıyla anılan Konya Mevlana Müzesi 51 nolu Mesnevî Nüshası ve Ankaravî'nin Mesnevî şerhinden faydalandığı anlaşılır.

Âbidin Paşa'nın şerhindeki beyitler, Konya Mevlâna Müzesi'nde teşhir olunan 51 numaralı Mesnevî nüshası, Reynold Alleyne Nicholson'ın "The Mathnawi of Jalaluddin Rûmî" isimli eseri ve Ankaravî'nin Şerh-i Mesnevî adlı eserle karşılaştırıldığında bazı beyitlerin, Mevlâna Müzesindeki nüsha içinde olmadığı, Nicholson'da dipnot olarak belirtildiği ve

[1] Mehmet Kanar, Mesnevî / 1-2-3, 2. Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014.

Ankaravî'nin eserinde ise birçoğunun yer aldığı görülür. Bu tespitlerin bir kısmı metinde dipnotlarla okuyucunun dikkatine sunulmuştur.

Beyitler hakkında yapılan bu araştırma ve tespitlerden hareketle, Âbidin Paşa'nın şerhini meydana getirirken gerek beyitlerin sıralanışı gerek şerhlerde verilen hadîs-i şerif, kelâm-ı kibâr ve şahısların sözleri konusunda, Ankaravî'nin çalışmasını ön planda tuttuğu fikri kendini hissettirir.

Âbidin Paşa'nın, birkaç baskısı bulunan *Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf* isimli eserinin çalışmada kullanılan nüshaları şunlardır:

a. C. I. Kütüphane-i İrfân, İstanbul, 1324/1906, 376s.
b. C. II. Kütüphane-i İrfân, İstanbul, 1324/1906, 296s.

Yapılan çalışma giriş ve beş bölümden oluşur. Giriş bölümünde çalışmanın amacı, yöntemi ve bulguları üzerinde durulmuş ve şarih hakkında kısa bir bilgi verilmiştir.

Birinci Bölüm'de, Eski Türk Edebiyatında tercüme ve şerh geleneği ile Mesnevî'nin tercüme ve şerhleri hakkında çeşitli bilgi verilmiştir. Yapılan çalışmanın şerh geleneği içindeki yeri ve özelliği hakkında da bilgiler sunulmuştur.

İkinci Bölüm'de, Mevlâna'nın hayatı ve Mesnevî adlı eseri işlenmiştir. Mevlâna'nın hayatı yazılırken Âbidin Paşa'nın, Mevlâna hakkında yazmış olduğu başlık esas alınarak onun kaleminden günümüz Türkçesine çevirisi yapılmıştır. Mesnevî nazım şekli hakkında kısa bilgi verildikten sonra eserin yazılma sebebi, üslûbu, kaynakları, tercüme ve şerhleri, yazma ve matbû nüshalarından söz edilmiştir. Bunun yanısıra Âbidin Paşa'nın yazmış olduğu Mesnevî'nin Arapça mukaddimesi, sadeleştirme yapılarak çalışmaya dahil edilmiştir.

Üçüncü Bölüm'de, Âbidin Paşa hakkında birkaç bilgiye yer verilip devlet kademesindeki konumuna değinilmiş, eserleri hakkında kısaca bilgi aktarılmıştır.

Dördüncü Bölüm'de, çalışmanın konusu olan Âbidin Paşa'nın *Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf* adlı eserinin adı, içeriği, yazılış sebebi, nüshaları ve kaynakları üzerinde durulmuş şerhte kullanılan metot hakkında örneklerle açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca eserin muhtevâ özellikleri, Paşa'nın kalem hakimiyeti ve bakış açısı ile ilgili ayırt edici özelliklerine değinilmiştir.

Bölümün devamında eserde geçen âyet, hadîs ve kelâm-ı kibârlar sunulmuş, âyetlerle hadîslerin, cilt ve sayfa numaralarına göre tablo oluşturulmuştur. Tabloda âyetin hangi sûre ve kaçıncı âyet olduğu meâliyle birlikte gösterilmiş, hadîs tablosunda da hadîsin anlamı verilmiştir. Metnin dil özellikleri ile ilgili tespitler de örneklerle bu kısımda dikkate sunulmuştur.

Çalışma esnasında âyetlerin meâlleri verilirken, başta müellifin eserinde geçen meâller olmak kaydıyla çeşitli meâllerden de istifade edilmiştir. Hadîs-i şerîfler belirtilirken ise başta Kütüb-i Tis'a olmak üzere çeşitli hadîs kitaplarından yararlanılmıştır. Hadîs kaynaklarında bulunamayan hadîsler ile ilgili dipnotta gerekli açıklamalar yapılmıştır.

Beşinci Bölüm'de ise metinden hareketle eldeki nüsha ile tercüme ve şerhine ait bazı hususiyetler, metin kurulurken dikkat edilen hususlar ve izlenen yollar maddeler halinde aktarılmış olup sonrasında mensur Mesnevî tercüme ve şerhinin çeviri yazılı kısmına geçilmiştir.

Çalışmanın Sonuç kısmında ise Âbidin Paşa ve *Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf* adlı eseri hakkındaki kanaat ve düşüncelere yer verilmiştir.

Kaynakça kısmından sonra eser, özel isim ve yer adlarından meydana gelen ve alfabetik sıraya göre oluşturulmuş bir dizin yer almaktadır. Bu kısım çalışmanın sadece metin (Latin harfli) bölümünü kapsamaktadır. Ayrıca dizin oluştururken neredeyse tüm sayfa ve paragraflarda yer alan ve çok sık kullanılan Allah (Hak Teâla, Allah Teâla, Cenab-ı Hak, Hâlık, Cenab-ı Vâcibü'l-Vücûd, Mevla-yı Müte'âl Hazretleri gibi Alah'ın isimleri ve ve O'nu ifade eden sıfatları), Hz. Muhammed (Fahr-i Âlem, Muhammed Mustafa, Hazret-i Mustafa Tahâya Efendimiz, Nebiyy-i zîşân vb. gibi isim ve sıfatlar), Kurân-ı Kerim (Kurân, Kurân-ı Azimü'ş-şân, Yüce Kitap vb.), Hazret-i Mevlâna (Mevlana Hazretleri, Celaleddin Rûmî vb.), Mesnevî (Celil-i Mesnevî, Mesnevî-i Şerif vb.), İsevî, Musevî, Muhammedî, Müslüman, Yahudi, Hıristiyan gibi özel isimler dizine dahil edilmemiştir.

Dizin kısmının hemen akabinde ise Arap harfli metinden örnek sayfalar yer almaktadır.

Çalışmanın hacimli ve asıl metninin Farsça olması, akademik literatürde bu tür çalışmaların ortak bir yapısının bulunmaması gibi etkenler göz önünde bulundurulduğunda, çalışma içerisinde inceleme yaparken dalgınlık ve yanlış yorumlamalardan kaynaklı ortaya çıkan büyük küçük yanlışların olması muhtemeldir. Bu tür kusurlarımızın örtülmesi için sunulacak her türlü yapıcı tenkiti minnetle kabul edeceğimizi de bildirmek isteriz.

Çalışmanın yürütülmesi sırasında desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Nurgül SUCU KÖROĞLU'na, her fırsatta bilgilerini ve tecrübelerini paylaşan Sayın Mehmet Sait KARAÇORLU'ya ve manevi desteğinin yanında Mevlana, Mesnevi ve Mevlevilik konularını her daim aktaran, teknik bilgileriyle çalışmanın hazırlanmasına destek veren değerli hocam Öğr. Gör. Dr. Selman KARADAĞ'a şükranlarımı sunarım.

KISALTMALAR

A	: Ankaravî Şerhi
age.	: Adı geçen eser
agm	: Adı geçen makale
agt.	: Adı geçen tez
b.	: Beyit
bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
d.	: Doğum Tarihi
çev.	: Çeviren
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İst.	: İstanbul
ks.	: Kuddise Sırruhu's-sami
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MEGSB	: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı
Mil. Ktp.	: Milli Kütüphanesi
MM	: Mevlana Müzesi Kütüphanesi 51 Numaralı Nüsha
N	: R. Aleyyne Nicholson Neşri
No	: Numara
ö.	: Ölüm Tarihi
s.	: Sayfa
sad.	: Sadeleştiren

sav	: Salla'llâhu aleyhi ve sellem
SÜFEFD.	: Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları
yaz.	: Yazarlar
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

ESKİ TÜRK EDEBİYATINDA TERCÜME VE ŞERH GELENEĞİ

Tercüme geleneğinin başlangıç tarihi MÖ. III. yüzyıla kadar gitmektedir. Tarihteki en yoğun tercüme faaliyetlerinin ise 9. yüzyılda Irak'ta ve Abbasiler döneminde başladığı görülmektedir. "Fetihler sebebiyle çok geniş bir sahaya yayılan Müslümanlar; Helenistik, İran ve kısmen de Hint kültürleriyle karşılaşmışlar, bu kültürlere karşı büyük bir ilgi duymuşlardır. Ayrıca bu farklı kültürler arasında ortaya çıkan birtakım sürtüşme ve tartışmalarda, Müslümanlar, kendi inanç ve düşüncelerini tutarlı bir şekilde savunmak ve onlara İslâm dininin güzelliklerini göstermek için bu kültürleri çok iyi tanımak zorundaydılar. Böylelikle, antik dünyanın bilinen ilmî ve felsefî eserlerini Arapçaya çevirme ihtiyacı ortaya çıkmıştır." 2006 yılında "Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği"[2] adlı ayrıntılı bir çalışma kaleme alan Nurgül Sucu, Araplarda ve Türklerde tercüme geleneği hakkında örneklere dayalı geniş bir bilgi verdikten sonra Eski Türk Edebiyatında "tercüme" geleneğini: "1. Aslını bozmamak için kelime kelime yapılan çeviriler, 2. Kelime kelime olmamakla birlikte aslına uygun olarak yapılan çeviriler, 3. Eserin konusu aktarılarak yapılan çeviriler, 4. Genişletilerek yapılan çeviriler" olmak üzere dört başlık altında toplamıştır.

"Örneğin, en eski Kurân-ı Kerim çevirileri, birinci biçimdedir. Bu tür Kurân çevirilerinin eski nüshalarında Arapça metnin altına, Türkçesinin kırmızı mürekkeple yazıldığı görülür. Sonradan, Kurân-ı Kerim tercümeleri için ikinci çeviri yöntemi kabul edilmiştir. Bu gibi çevirilerin gayesi, mukaddes bir kitap olan Kurân-ı Kerim'in anlamını bozmamaktır. Meselâ, "Yodur apaca Çalap'dur anca" cümlesi, "kelime-i tevhit" olan; "Lā ilāhe illā'llāh" cümlesinin tam karşılığıdır. Bu gibi çeviriler, dil bakımından büyük önem arz eder. Konusu aktarılarak yapılan çeviriler de çoktur. Bu tür çeviri tarzında; yazar, eseri cümle cümle Türkçeye çevirmez, kavrayabildiği biçimde anlamını aktarır. Dördüncü çeviri biçimi ise, daha çok edebî eserlerde görülür. Şair, kaynak olarak aldığı eseri, olduğu gibi çevirmeyi asla düşünmez ve kendini asıl esere bağlı saymaz. Kimi parçaları kelime kelime çevirirken, kimi yerlerin sadece konusunu aktarır. Kendince önemli gördüğü yerleri ise genişleterek tercüme eder, kendi duygu ve düşüncelerini de bu kısımlara ilave eder. Neticede, eseri öyle bir hâle getirir ki, artık ona

[2] Ayrıntılı bilgi için bk. Nurgül Sucu, "Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 19, (2006): Konya, s. 125-148.

tercüme demek doğru olmaz. Yazar, eserine "tercüme" adını verse dahi, bu, ilk yazara karşı gösterdiği saygıdan dolayıdır."

Yine aynı makalesinde Sucu, çalışmamızın da konusunu oluşturan Mesnevî şerhi hakkında aşağıdaki bilgileri verir:

"Tercüme geleneğiyle ilgili verdiğimiz bu örneklerin yanında, asırlardır tüm dünyada ölmez eserler arasında yer alan ve muhtelif dillere tercüme edilen Mesnevî-i Şerîf'i de zikretmeden geçemeyeceğiz. Mesnevî-i Şerîf'in pek çok Türkçe tercüme ve şerhleri mevcuttur. Sadece tercüme mahiyetinde olan eserlerin yanında, şerh niteliğindeki eserlerde de şerh edilecek beytin önce tercümesi verilmiş, sonra şerh kısmına geçilmiştir. Bu nedenle, Mesnevî şerhlerinin, aynı zamanda Mesnevî tercümesini de ihtiva ettiğini söyleyebiliriz. Günümüze kadar yapılan tespitlere göre; Mesnevî'nin Türkçeye yapılan ilk tam tercüme ve şerhi Prizenli Şem'î'nin (mutasavvıf şair, Prizren ?-İstanbul 1591) Şerh-i Mesnevî adlı eseridir. Şem'î, ikinci cildine 1588 yılında başladığı eserini, altı ciltte tamamlamış (1600); ilk beş cildi III. Murad (1574-1595)116, son cildi ise III. Mehmed (1595-1603)117 adına kaleme almıştır."

Son olarak da Sucu, çalışmasındaki Mesnevî ile ilgili bölümde, Mesnevî-i Şerîf'in, edebiyatımızdaki etkisinin kanıtı olarak kabul etmemiz gereken Türkçe tercüme ve şerhlerinin tanınmış olanlarından en önemlilerini, telif tarihlerini de sıralayarak bu konuda daha sonra yapılacak çalışmalara büyük katkı sağlamıştır.

Arapçadan gelen şerh kelimesi "açma, genişletme, açıklama, yarma ve izah etme" anlamlarına gelmekle beraber[3]; muhtelif ilim dallarında yazılmış bir eseri, bir yazı ya da risâleyi daha anlaşılır hâle getirmek amacıyla kaleme alınmış yazı veya eserlere denir. Şerh yazan kişiye ise şârih adı verilir.[4]

Şerhlerin yazılmasının çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan biri herhangi bir konuda yazılan bir eserin onu okuyanlar tarafından tam olarak anlaşılmaması, zor anlaşılması veya yanlış anlaşılmasıdır. Bir diğer sebep ise, bu eseri okumak isteyenlerin veya şerh eden kişinin bildiği ve anladığını diğer insanlarla paylaşmak istemesidir.

Türk edebiyatında şerh geleneği XV. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamış, XVII ve XVIII. asırlarda en verimli dönemini yaşamıştır.[5] Türk edebiyatında manzum veya mensur

[3] Ahterî Mustafa Çelebi, Ahterî-i Kebîr, İst., 1310, s. 434; Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, İst., 1989, s. 773.
[4] Mustafa Erdoğan, "I. Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Sayı: 1, (1997): Manisa, s. 286-293.
[5] Âmil Çelebioğlu "Yunus'un Bir Şiirinin Şerhi", Yunus Emre Sempozyumu, 2-5 Mayıs 1988, Mil. Ktp. (Bildiriler), Ankara, s. 96.

olarak kaleme alının şerhler muhteva yönüyle a. dinî, b. tasavvufî ve edebî, c. dinî ve tasavvufî olmayan şerhler olmak üzere üç guruba ayrılır.

Şerhlerin uzunluğu konusunda herhangi bir sınırlama yoktur. Bazen yapılan şerh sayfalarca olabildiği gibi de birkaç cilt uzunluğunda da olabilir. Bu durum, şerh edilen metin veya şârihe bağlı olarak değişir.

Şerhlerde genellikle önce metin verilir, ardından şerhe geçilir. Bu durumda iki yol izlenir: İlkinde şerh edilen metindeki kelimelerin sözlük anlamı ve gramer yapısı daha sonra metinde verilmek istenen anlam dile getirilir. İkincisinde ise, doğrudan şerh edilen metnin manası üzerinde durulur. İhtiyaç halinde bazen hâtıra, hikâye ve kıssalar anlatılarak uygun eserlerden iktibaslar yapılır. Müellif uygun gördüğü yerlerde başkalarının veya kendisinin yazdığı şiirlere de yer verebilir. Konunun daha iyi anlaşılması içinde metinde geçen şahıs ve yer isimleri hakkında bilgi verilir, tarihî hâdiseler izah edilir.[6]

XV. yüzyılda gelişmeye başlayan şerh geleneği, Mesnevî şerhleriyle birlikte sonraki yüzyıllarda zirveye ulaşmıştır. Bu konuda 1436 yılında *Mesnevî*'nin tercüme ve şerhi olarak kaleme alınan Mu'înî'nin *Mesnevî-i Murâdiyye*'si[7] edebiyat dünyasında bilinen ilk tercüme ve şerhler arasında yer almaktadır. *Mesnevî* içinde barındırdığı dinî, ahlakî, tasavvufî, ilmî, edebî ve kültürel her türlü bilgi, belge ve konunun işlenişinde kullanılan sembollerin mahiyetinin gün yüzüne çıkarılması ve genç-yaşlı, küçük-büyük demeden tüm insanlığın anlayabilmesi için her dönemde tercüme ve şerhine ihtiyaç duyulan bir eser olmuştur. Bu yönüyle üzerinde birçok çalışma yapılmış olsa da halen keşfedilmemiş yönlerinin olduğu da söylenebilir.

Âbidin Paşa tarafından kaleme alınan bu eserin tercüme ve şerh geleneği ışığında klasik tercüme ve şerh usulünü yansıttığı görülmektedir. Âbidin Paşa eserin tercümesinde beyitleri bazen kelime kelime çevirirken bazen de kelime kelime olmayıp aslına uygun olarak çevirmiştir. Ancak bazen tercüme kısmında parantez içinde bazen de şerh kısmında anlaşılması güç kelimelerin açıklamalarına yer vermektedir. Paşa'nın şerh başlığı altında eserin şerhini de klasik yöntemler ile yaptığı görülmektedir. Eserde şerh uzunluğu konusunda belirli sınırlamaya

[6] Erdoğan, *agm.*, s. 3.
Şerh geleneği hakkında detaylı bilgi için bakınız: Ali Nihad Tarlan, Metinler Şerhine Dair, Suhulet Basımevi, İstanbul, 1937.; Ahmet Tanyıldız, Mesnevî Şerhlerine Metin Merkezli Anlam Modeliyle Bakmak, Metnin Hâlleri: Osmanlıda Telif, Tercüme ve Şerh, Klasik Yayınları, İstanbul, 2014; Gencay Zavotçu - Simge Sakarya – Yeliz Alkaya, "Cevrî Hall-i Tahkikât ve Aynü'l-Füyûz Adlı Eserleri", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi,* Sayı: 1, (2019), s. 275-290; Sadık Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2011; Vesile Albayrak Sak, "Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği ve Bu Gelenekte Mantıku't-tayr Tercümeleri", *Turkish Studies,* Ankara, Volume: 7/4, Yıl 2012, s. 655-669.
[7] Ayrıntılı bilgi için bakınız: Kemal Yavuz, Mu'înî'nin Mesnevî-i Murâdiyyesi – Mesnevî Tercüme ve Şerhi I-II, Konya, Selçuk Üniversitesi Mevlana Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2007.

gidilmeyip Mesnevî şerh geleneği yansıtılmıştır. Bu geleneğin en temel özelliği ilk on sekiz beytin en uzun şekilde şerh edilmesidir. Ancak Âbidin Paşa ilk on sekiz beyitten ziyade ilk beyti yirmi sayfa olacak kadar tafsilatlı bir şekilde şerh etmiştir. Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi "Eserde Kullanılan Metot" başlığı adı altında verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVLÂNA'NIN HAYATI VE MESNEVÎSİ

A. ÂBİDİN PAŞA'NIN KALEMİNDEN MEVLÂNA'NIN HAYATI

Hz. Mevlâna'nın hayatı ile ilgili olarak, müellifin Mesnevî şerhine başlamadan evvel "Neseb ve Terceme-i Hâl-i Hazret-i Mevlâna" başlığı altında vermiş olduğu bilgiler, günümüz Türkçesine aktarılarak aşağıya alınmıştır:

"O Hudâ'nın aşkıyla kendinden geçmiş Mevlâna Celâleddîn Rûmî (ks.) Hazretlerinin ismi Muhammed, lakapları Celâleddîn, Konya'yı şereflendirdikleri için (Rûmî) de denmiştir. Dünya için iyilik, uğur ve hayır olan doğumları hicrî tarihin 604. senesi Rebîü'l-evvel ayının altıncı günü Belh şehrinde olmuştur. Baba ve dedelerinin sıralanışı şöyledir: (Sultanü'l-Ulemâ Bahaüddîn Veled Muhammed) ibn-i Hüseyin el-Hatibî ibn-i Ahmed el-Hatibî ibn-i Mahmûd ibn-i Mevdûd ibn-i Sâbit ibn-i Müseyyeb ibn-i Mazhar ibn-i Hammad ibn-i Abdurrahman ibn-i Hz. Ebu Bekr-i Sıddîk. Allah cümlesine rahmet eylesin.

Babası Bahaüddîn Veled Muhammed, Hazret-i Resûl-i Ekrem ve Nebi-yi Muhterem (sav) Efendimiz Hazretlerinin mânâ âleminde verdiği emir üzerine babası Hüseyn el-Hatibî ye nikahlanan Horasan Şah'ı Alâeddîn Muhammed ibn-i Harezm Şah'ın pakize kızından dünyaya gelmiştir. Sultanü'l-Ulemâ iki yaşında iken babaları ahiret âlemine yürümüş ve Tek olan Rabbin rahmetine nail olmuşlardı. Hazret-i Bahaüddîn Veled Muhammed büluğa erince ve kendisinde manen olgunluk, şeklen faziletler hasıl olunca Peygamber Efendimiz tarafından rüya âleminde birçok insana "Sultanü'l-Ulemâ" lakabıyla çağrılmasını emir ve işaret buyurulduğu muteber birçok kitapta yazılıdır. Zaman geçtikçe ilmi nisbetinde talebesi ve müritleri de çoğalmıştı. Nasılsa İmam-ı Fahrüddîn-i Râzî ve Reşidüddîn Fenayî gibi birkaç kişiyle bir dereceye kadar araları açılmıştı. Münasebetleri dolayısıyla Muhammed Harzemşah hazretleri de bahsi geçen bu iki imamla aynı fikirde bulunuyordu.

Bununla beraber, Sultanü'l-Ulemâ'nın temiz ve yüce bir nesilden gelişinden başka manevî ve ilmi üstünlükleri yönünden Harzem Şah'ı saygı göstermeye hatta ziyaret etmeye mecbur kalıyordu. Hatta bir gün Harzem Şah, Sultanü'l-Ulemâ'nın makamına gitti. Ziyaretçilerin, dervişlerin çokluğunu görünce oturduktan sonra, görünüşte övücü ve güzel bulduğunu belirten, aslında hoşlanmadığını îmâ eden şu sözü söyledi: "Yüksek makamlarınızda halkın çokluğu o derecedir ki yanınıza oturmamız zor oldu!" Bu cümle aslında kinayeli bir sözdü. Şahın şüphelerini ve rahatsızlığını anlatıyordu. Bu olaydan birkaç gün sonra Şah,

Sultanü'l-Ulemâ hazretlerine özel bir adam gönderdi. "Harzem Şah, bütün mülkünü size terk edip gitmeyi, başka bir diyara yerleşmeyi düşünüyor" deyince, Sultanü'l-Ulemâ amacın ne olduğunu hemen hissetti; "Şah hazretlerinin gitmesi caiz değildir. Bize hasetçilerin sözüyle ezâ ve cefâ kasd ettiler. Kendisinin alay ederek veya ahmak yerine koyarak teklif ettikleri dünya mülkü bize lâzım değildir. Huzursuz olmasınlar. Biz gidelim" dedi. Bu durum üzerine adamlarına yolculuk hazırlığı yapmaları emrini verdi.

Sultanü'l-Ulemâ'nın yolculuk hazırlığından Şah pişman göründü. Ahali ise son derece hüzün içinde ve kederli kaldı. Her ne kadar Sultanü'l-Ulemâ'nın alıkonulması için ricalar olunduysa da mümkün olmadı. Yalnız oradan ayrılışları sebebiyle halk ile şah arasında bir soğukluk olmaması için bir cuma günü halka vaaz ve nasihat etti. Pazartesi günü üç yüz kadar müritleri, talebeleri ve birçok deve yükü kitapları ile Bağdat'a doğru Belh'den hareket etti. Her gittikleri diyarda haklarında son derece saygı gösteriliyordu. Bu şekilde yaklaştıkları haberi Bağdat'a yayıldı. Şeyh Şihabüddîn Serverî hazretleri duyduğu hürmetini göstermek için yaya olarak Bağdat'ın büyük ve küçük her kim varsa yanına aldı. Karşılayarak, Medrese-i Mustansıriyye' de misafir etti. Sultanü'l-Ulemâ Bağdat halkına vaaz ve nasihat buyurdular. Sultanü'l-Ulemâ Bağdat'ta iken Rum Sultanı Alâeddîn Keykubat onun güzel vasıflarını duymuştu. Gıyabında can-ı gönülden muhabbet besliyordu. İşin bu yönü de eklenerek elbette asıl sebep Allah'ın hikmeti idi, çok zaman geçmeden ve Sultanü'l-Ulemâ daha Konya'ya yerleşmeden önce Tatarlar, Horasan ve Belh'i yakıp yıktılar. Sultanü'l-Ulemâ Bağdat'tan Hicaz'a gitti. Hac farîzasını eda edip, Şam'a döndü.

Bu sırada büyüklerden Hz. Attar (Allah rahmet eylesin) Mevlâna Celaleddîn Rûmî Hazretlerini babasının yanında görüp zekâ ve kabiliyetin mükemmelliğini hissetti. Güzel sözlerle iltifat buyurdu. Hatta Cenâb-ı Attar Hz. Mevlâna'dan kaç yaşında olduklarını sorunca, "Hudâ'dan bir yaş küçüğüm" cevabını verdiği rivayet edilir. (Hudâ) kelimesinin ebced hesabıyla altı yüz beş olduğunu, doğum yılının altı yüz dört senesi bulunduğunu hesaplamaları îmâ yoluyla ve nükteyle söylemeleri ne derecede irfan sahibi olduklarını belgelemektedir.

Sultanü'l-Ulemâ, Şam yolundan Erzincan'a vardı. Melik Fahrüddîn'in İsmet sıfatlı hanımının yaptırdığı İsmetiye Medresesine indi ve orada ikamet etti. Orada uzun müddet kalmayıp Akşehir kasabasına doğru yola çıktılar. Melik Fahruddîn'in kendilerine özel olarak yaptırdığı medresede dört sene kaldılar. Sultanü'l-Ulemâ daha sonra Konya'ya bağlı (Larende'ye) yani (Karaman'a) gidip Larende zabiti Emir Musa'nın yaptırdığı medresede yedi sene oturmayı arzu buyurdular.

Sultanü'l-Ulemâ hazretlerinin memleketlerinden hareket ettiklerinde Hz. Mevlâna Celaleddîn Rûmî beş yaşında bulunmaktaydı. Larende şehrinde büluğ çağına erişmişti. Hoca Şerafeddîn Lâlâ Semerkandî'nin pakize sıfatlı kızı (Gevher) Hatun ile nikahlandı. 623 tarihinde birinci oğlu Sultan Veled hazretleri dünyaya gelmiştir. Yukarıda söylendiği gibi Sultan Alâeddîn Keykubat'ın gıyabında duyduğu muhabbeti hasebiyle ayrı bir şehirde oturmasına dayanamadı. Sultanü'l-Ulemâ hazretlerini özel bir mektubu ile Konya'ya davet etti. O da bu davete icabet ederek, Karaman'dan yola çıktı. Konya'ya yaklaştıklarında Sultan Alâeddîn bizzat karşıladı. Olağanüstü hürmet ederek beraberce Konya'ya vardılar. Sultanü'l-Ulemâ (Altuniye) medresesinde ikamet buyurdular. Ondan sonra Konya'yı kendilerine mekân ve makam edinip ilimlerin neşriyle meşgul oldular. Hicretin yirmi sekizinci senesi Rebîü'l-âhir'in 18. cuma günü kuşluk vaktinde yüce ruhları lâhût âlemine kanat çırpmıştır.

Mevlâna Hazretleri belli bir yaşa geldiği andan itibaren nerede bulundular ise belki yollarda bile bir dakika vaktini kaybetmeyerek Arabî usulün, dinî ve aklî ilimlerin tahsili ile meşgul olmuştu. Babaları Sultanü'l-Ulemâ hazretlerinin vefatından sonra, büyük halifelerinden (yerine geçen vekili) biri olan Seyyid Burhâneddîn Muhakkik Hazretleri (Terme'den) hareket ederek Konya'ya gelmiş, Hz. Mevlâna'nın yanında kalmıştı.

Hz. Mevlâna'da gördükleri ilim ve kemalatı takdir etmiş, mütemâdiyen dokuz sene boyunca meclisinde beraber bulunmuş, sohbet etmiş, yine beraberce birçok ilimleri talim etmişlerdir. Daha sonra Muhakkik, Hz. Mevlâna'ya veda ederek ayrılmış, Kayseri'de bulunduğu sırada bu vefasız dünyayı terk etmiştir.

Mevlâna Hazretleri Konya'da binlerce ilim talibine harikûlâde bir akıl ve şekille ilim talim etmekteydi. Meşhur (Şemseddîn Tebrîzî), mürşidinden aldığı manevî işaret üzerine Mevlâna Hazretlerini irşat için Konya'yı şereflendirmiş, Şekerriz hanına inmişti. Hz. Mevlâna'nın ahlâkını ve güzel sıfatlarını araştırıp öğrendi. Bütün ilimlere kusursuz vukûfu meydanda olduğunu gördü. Fakat çıplak ve kalender kıyafetlerle gezen dervişleri sevmediğini anladı. Şemseddîn Tebrîzî Hazretleri bunun üzerine bir kalender derviş kıyafetine girerek yolda beklemeye başladı. Hz. Mevlâna medreselerinden evlerine dönmekte idi. Bindiği hayvanın yularından tutarak ve garip bir heybetle yüzüne bakarak: "Ey Rûm mollası! Peygamberimiz Hz. Muhammed mi yoksa Bâyezîd-i Bistâmî mi büyüktür?" diye bir soru sordu. Hz. Mevlâna "Bu nasıl sualdir, bunda şüpheye mahal var mıdır?" diyerek Hz. Seyyidü'l mürselin: Peygamber olarak gönderilenlerin efendisi olan Peygamberimiz'in şanından olan çeşitli âyet-i kerimeleri okuyarak sıfatlarını saydı. Bâyezîd-i Bistâmî'nin ise sadece O'nun ümmetinden bir fert

olduğunu söyledi. Bunun üzerine Şems-i Tebrîzî Hazretleri "Öyle ise Hz. Peygamber *"Ey Allah'ım seni hakkıyla bilemedik"* buyurur da niçin Bâyezîd-i Bistâmî *"Ben Subhânım, şanım ne büyüktür"* der. Yani Cenâb-ı Hakk'a mahsus olan şanın büyüklüğü sıfatını kendisinde nasıl görür? dedi. Hz. Mevlâna şöyle cevap verdi: "Peygamber Efendimiz Hazretlerinin mübarek sinesi ve aşkı çok derin bir deryadır. O'na her ne kadar İlâhî tecelli zuhur etse yine tahammül edebilir. Hak Teâlâ Hazretlerinden tecelliyatın artmasını istirham eder. Daima *"Ey Allah'ım seni hakkıyla bilemedik"* diyerek hakikati ve meramını arzeder. Ama Bâyezîd-i Bistâmî'nin İlâhî tecellinin aynası olan kalbine bir zerre kadar Allah'ın nuru aksedip parlayınca o nurun şiddetli ışığından kendi kendini görmeğe muktedir olamaz. Kendini kaybeder, unutur. Kendinden geçmiş bir durumdayken *"Ben Subhânım, şanım ne büyüktür"* der. Hz. Mevlâna'nın bu hikmet kaynağı olan cevabı üzerine Cenâb-ı Şemseddîn Tebrîzî (Allah) diye haykırarak yere düşer, bayılır. O anda Mevlâna'nın kalbinde bir İlâhî tecelli parlamıştır. Derhal uyanan Şemseddîn'in ayak tozuna yüz sürer. Baygınlık durumundan kurtulduktan sonra Hz. Şemsi evine getirdi.

Kerametleri nihayetsiz olan Hz. Şems-i Tebrîzî bu olaydan sonra altı ay kadar Hz. Mevlâna ile beraber bulundular. Hiç kimse beraberliklerine kabul edilmedi. Yalnız Sultan Veled hazretleri hizmet ediyordu. Bazı zamanlar yiyip içerlerdi. Diğer bütün zamanlarda zikrullâh ile meşgul idiler. Sonra halvetten çıkıp yine bir müddet özel sohbetleri devam etti. Aralarındaki muhabbetleri Hz. Mevlâna'nın müritleri ve talebesi tarafından görüldükçe bir rahatsızlık duyuluyordu. Bazı sadece dış görünüşe, maddi olana bakanlar haset etmeye başlamışlardı. Şemseddîn Tebrîzî Cenâb-ı Mevlâna'ya dersleri terk ettirdi dedikodusunu yapmaları üzerine Hz. Şemseddîn ayrılık vaktinin geldiğini kesin bir dille söyledi. Veda ederek Şam'a hicret buyurdu. Ama ondan sonra Hazret-i Mevlâna ders vermekten, konuşmaktan tamamen vazgeçti. Kendini, semâ ve her nevî musikiye verdi.

Hazret-i Mevlâna Şemseddin'in ayrılığına tahammül edemeyip oğlu Sultan Veled Hazretlerini O'na gönderdi. Gidip Şam'da O'nu bulmasını, son derece hürmet ve saygı göstermesini, babası Mevlâna Hazretlerinin aşk ve muhabbetini arz etmesini, anlatmasını, Konya'yı şereflendirmesini rica ve istirham etmesini söyledi. Bunun üzerine Cenâb-ı Şemseddîn razı olarak birlikte Şam'dan yola çıktılar. Sultan Veled yolda hürmetinden Şems-i Tebrîzî Hazretlerinin önünde yaya olarak yürüdü. Fevkalâde saygı gösterdi. Bu şekilde Cenâb-ı Tebrîzî Konya'yı tekrar şereflendirmiş oldu.

Hz. Mevlâna fevkalâde mutluydu. Tekrar yüce meclislerini kurdular, beraber zikir ve sohbetleri yeniden başladı. Daha sonra Hz. Şemseddîn, kimseye haber vermeden Konya'dan ayrılıp kayboldu. Hz. Mevlâna'nın diğer oğlu Alâeddîn Muhammed tarafından şehit edildiği rivayet edilirse de bu rivayetin aslı ve esası yoktur. Şemseddîn Hazretlerinin ayrılığına dayanamayıp aramak için Cenâb-ı Mevlâna-yı Rûmî bizzat Şam'a bazı rivayete göre Tebrîz'e kadar gitmeleri de bunun uydurma bir söylenti olduğunu ispat eder.

Mevlâna Efendimiz orta boylu, dik duruşlu olup mübarek gözleri sarı ile siyah arasında yani elâ idi. Kaşları yay gibiydi. Rengi aslında kırmızıya meyyal iken daha sonra çok fazla riyazet ve mücahede sebebiyle sarıya döndü. Ne çok iri ve ne de zayıftı. Fakat yine çok riyâzette bulunmaktan sonraları zayıflamışlardı. Yüce ruhları hicretin 672. senesi Cemâziye'l-âhir'in beşinci günü akşama yakın nimetler yurduna kanat çırpmıştır. Fâni âlemi terk buyuracakları sırada yüce irşat makamına kimin oturacağı müritleri tarafından sorulmuştu. "Çelebî Hüsameddîn" buyurdular. Ya oğlunuz Sultan Veled'e ne vasiyet buyurulur? diye tekrar müritler tarafından sorulunca "O pehlivandır, vasiyete ihtiyacı yoktur" buyurmuşlardır. Bu emir ve vasiyet üzerine Sultan Veled Hazretleri Cenâb-ı Hüsameddîn'i Mevlevîliğin hilafet seccadesine oturttular. 683 senesi Şaban ayının yirmi ikinci çarşamba günü Hüsameddîn Çelebî de fâni âlemi terk etmesi üzerine Sultan Veled Hazretleri Mevlevîliğin hilafet postuna oturmuşlardır. O'da hicretin 712. senesi Recep ayının on ikinci cumartesi günü nur âlemine vasıl olmuştur. Sultan Veled Hazretleri; fezâya yayılan kaleminden ortaya çıkan yüce eserleriyle adını baki kılmıştır. Ondan sonra Sultan Veled Hazretlerinin oğlu Ulu Ârif Efendi yedi sene boyunca irşat postunda oturmuş, O'da 719 tarihinde ebediyet yurduna göç etmiştir. Allah Teâlâ cümlesine rahmet eylesin."[8]

B. MESNEVÎ

1. Edebî Bir Şekil Olarak Mesnevî

Mesnevî, Arap, Fars ve Türk edebiyatında her beyti ayrı ayrı kafiyelenmiş ve aruz ölçüsü ile yazılmış bir nazım şekli olarak adlandırılır. Mesnevî'nin kelime anlamı ise, Arapça "senâ-yesni-senyen" fiilinden gelmekte olup, "bir şeyi bir şeye katmak ve bükmek" anlamına gelir. "Mesnâ" kelimesi de aynı kökten olup "ikişer ikişer" manasına gelir. Mesnevî kelimesi ise mesnâ kelimesinin ism-i mensubu olup, ikişerli ikişerli demektir.[9]

[8] Âbidin Paşa, *Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf,* C. I, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1324/1906, s. 6-12.
[9] İsa Çelik, "Klasiklerimiz / XIII -Mesnevî-i Manevî", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi,* S. 14 (2005): Ankara, s. 670.

Beyitlerin ayrı ayrı kafiyeli olmasının yanında her beyit de kendi içinde tamamlanması ve diğer beyitlere geçmemesi gerekir. Beyitler arasında konu birliğine dikkat edilmektedir. Beyit sayısı en az iki olmak üzere binlerce beyte kadar uzanabilir. Bu yönüyle aynı zamanda beyitlerinin kafiyeleri birbirinden bağımsız olması sebebiyle uzun hikâyelerin yazılmasına elverişli bir nazım şeklidir. Aşk hikâyeleri, tasavvufî ve ahlakî konular, destanlar, didaktik dinî konular ve şehrengizler mesnevî şeklinde yazılmıştır. Şairlerin mesnevî sayısı beş tane olduğu takdirde buna *hamse* adı verilir.

Mesnevî'ler aruzun *"fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilün, mef'ûlü mefâ'îlü fe'ûlün, mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün, fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl"* gibi kısa kalıplarıyla kaleme alınırlar.[10]

İlk olarak nazım şekli olması yönüyle bilinen mesnevî; artık mesnevî denilince Mevlâna'nın yaklaşık yirmi altı bin beyitlik eseri akla gelmektedir.

2. Mevlâna'nın Mesnevî'sinin Yazılış Sebebi ve Süreci

Mevlâna'nın altı büyük ciltten oluşan Mesnevî adlı eseri *Kitâb-ı Aşk, Kitâb-ı Müstetâb, Kitâb-ı Mesnevî, Kitâb-ı Mesnevî-i Ma'nevî, Kitâb-ı Mevlâna, Mesnevî-i Ma'nevî-i Molla, Kitâb-ı Aşk-ı Mevlâna, Mesnevî-i Mu'teber-i Mevlâna* gibi birçok isimle anılmış olsa da Mevlâna hemen ilk cildin başında *"bu kitap Mesnevî kitabıdır"* diyerek ismini belirlemiştir. İlk on sekiz beytini bizzât kendi eliyle yazmış daha sonra geri kalan kısmını Hüsameddîn Çelebî'ye söylemek suretiyle yazdırmıştır.

Mesnevî'nin yazılış sebebi, süreci ve yedinci cilt meselesi ile ilgili görüşlerini müellifimiz Âbidin Paşa eserin giriş bölümünde "Neseb ve Terceme-i Hal-i Hazret-i Mevlâna" başlığı altında kaleme almıştır. Bu başlığın içerisinde bulunan bilgiler sadeleştirerek aşağıda belirtilmiştir:

"Hz. Celaleddîn Rûmî (ks.) Efendimizin müridlerinin ileri gelenlerinden en fazla sevdiği Hüsameddîn Çelebî, O'nun gönül açıklığı içinde olduğu bir zamanı bularak "İlâhî-nâme" tarzında veya "Mantık'ut-tayr" vezninde bir manzum kitap yazmasını istirham etti. Hazret-i Mevlâna tebessüm ederek *"Ey Çelebî Hüsameddîn! İstediğiniz kitap, sizin hatırınıza gelmeden önce benim aklıma gelmişti, tasavvur etmiştim ve biraz da yazmıştım"* dedi. Külliyat (tümelin) ve cüz'iyyat (tikelin) sırlarını ortaya çıkaran Mesnevî-i Şerîf'in *"Bişnov ez ney çun hikâyet mikoned / Ez codâyihâ şikâyet mikoned"* beyti şerifinden *"Pes suhan kutah bâyed ve's-selâm"*

[10] Mustafa İsen, Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, (yaz. Osman Horata, Muhsin Macit, Filiz Kılıç, İ. Hakkı Aksoyak), 7. Baskı, Ankara, Grafiker Yay, 2012, s. 225.

mısrasına kadar yazdıkları birkaç beyt-i şerifi Hüsameddîn Çelebî'ye verdi. Ondan sonra Mesnevî-i Şerîf'in yazılması için sonsuz bir gayretin içine girdiler. Bazı geceler akşamdan sabaha kadar Hz. Mevlâna beyitleri okuyor, Hüsameddîn Çelebî yazıyordu. Mesnevî-i Şerif bu minval üzere yazıldı, altı cilde ulaştı.

Hz. Mevlâna ebediyet âlemine ulaştıktan 462 sene sonra ismi ve durumu bilinmeyen bir şahıs tarafından yedinci cilt namıyla bir manzume meydana çıkarılmıştır. Bu manzumenin Hz. Mevlâna'nın (ks.) eseri olmadığı birçok delille ispatlanmış ve kesinleştirilmiştir. Mesnevî-i Şerîf'in altıncı cildinin son beyt-i şerifi şöyledir*: "Der dil-i men an suhen râminest / Zânek ez dil cânib-i dil revzenest."* Bu beyitten sonra Sultan Veled Hazretleri tarafından maksadı izah için yazılan sekiz on beyit daha nüshalarının bazısının en sonunda kayıtlıdır. Bu durum ayrıca ihtar edilmektedir.

Hazret-i Mevlâna'nın olmayan, düzmece yedinci cildin birinci beyti şöyledir; *"Ey ziyâü'l-hak Hüsamedd'in Sa'id / Devletet pâyende fakret ber mezîd."* Ruhsuz, belağatsız, vezinsiz, öncesi ile bağlantısızdır.

Sözümüzü asıl maksadımıza döndürecek olursak, Mesnevî-i Şerîf'in ikinci cildini Celaleddîn Rûmî (ks.) Efendimiz Hazretleri hicrî 662 senesinde yazmaya başlamıştır. Bunu bize hayırlı ve sevindirici bir haber gibi ulaşan ikinci cildin yedinci beyt-i şerifinde açıkça işaret buyururlar. Son cildin tamamlanması yüce ömürlerinin sonlarına doğru yani ölüm tarihleri olan 672 senesinde gerçekleştiği bazı işaretlerden anlaşılmaktadır. Özellikle Necip oğulları Sultan Veled hazretlerinin gelecek olan beyitlerinin tercümesinden de ortaya çıkmaktadır. Sultan Veled'in bu konuya dair olan beyitlerinin tercümesi şöyledir:

"Babam, bu Mesnevî'yi söylemekden sustuğu zaman dedim ki hangi sebepten başka söz söylemezsiniz?" Cevaben şöyle buyurdular: *"Zayıfladım, nutkum yorgun deve gibi yattı. Bu hale gelince kimsede haşre dek söz söylemeye mecal ve kuvvet kalmaz. Arayıp taramayı bırakıp yola koyulma vakti geldi. O'nun yüzü dışında her şey yok olacaktır. Bu sözün yani Mesnevî-i Şerîf'in bundan sonrası dilince diri bir ruhu olana dile gerek kalmaksızın gelir. Müjde ömrüm sona erdi. Müjde ki bundan kurtuluyorum, ruhlar âleminde devamlı cevelân etmek üzere gidiyorum, şu yarım damlacıktan ibaret olan dünyadan geçip denize gidiyorum."*

Sultan Veled Hazretlerinin beyitlerinin tercümesi bu kadardır.

Mesnevî-i Şerîf'in birinci cildi yazılıp tamamlandıktan sonra ikinci cildin başlaması bir hikmete bağlı olarak bir müddet geciktiği yine ikinci cildin mukaddimesi ile takip eden

beyitlerde açıkca beyan buyrulmaktadır. Buna göre ve alınan bazı bilgiye dayanılarak anlaşılan şudur; Hz. Mevlâna Mesnevî-i Şerîf'i yazmaya 659 veya 60 tarihinin ilk aylarında başladılar. Bu hesapla birinci cildin yazılması arz edildiği gibi 659 veya 60 hicrî yılında, altıncı cildin tamamlanması 672 tarihindedir. Buna göre, Celaleddîn Rûmî (ks.) Hazretleri yaşı elli beş ile elli altı arasında iken Mesnevî-i Şerîf'i yazmaya başlayıp atmış sekiz yaşında iken altıncı cildi yukarda geçen beyt-i şerife kadar ulaştırmış ve o sırada ebedî yurda göçmüşlerdir. Mevlâna Hazretlerinin Mesnevî-i Şerîf'ten başka "Evrâd-ı Kebîr" isminde derin ve ince anlamları ihtiva eden bir "Divân'ı" vardır. Ayrıca üç bin beyti toplayan diğer bir kitabı olduğunu haber almış isem de onu elime geçiremedim.

Mesnevî-i Şerifin bazı beyitlerini okuyan Avrupalılar hayrette kalıp Mevlâna'yı: "Derin düşüncelerin sahibi" namıyla isimlendirdiler."[11]

3. Muhtevâsı ve Üslûbu

Mesnevî, Divân edebiyatı nazım şekillerinden birinin genel adı olmakla beraber Mevlâna'ya ait altı cilt, 25.618 beyit olan esere has isim olmuştur. Vezni "Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün" şeklindedir. Bu eser esasen şiir olması hasebiyle öncelikle bir edebiyat ürünüdür.

Mesnevî hikâye anlattığı için eserin esas teması "tahkiye"dir de denilebilir. Mesnevî'de hikâyeler bir ana hikâyenin etrafında son derecede mükemmel bir biçimde birbiriyle ilintilenmiş yan hikayeciklerden müteşekkildir.

Hikâyelerin nasıllığı ve niceliğine geçmeden önce neden şiir diliyle kaleme alındığına değinilmesinde fayda olacaktır. Bu konuda birbirinden farklı görüşler vardır. Bazıları, dönemsel olarak efsanelerin, kahramanlık destanlarının, peygamber ve evliya kıssalarının hep manzum olarak ele alındığını, bu yüzden Mesnevî'nin manzum olmasının tercih edildiğini söyler. Ayrıca, manzum eserlerdeki kısa cümlelerin daha kolay anlaşılır ve daha çok akılda kalıcı olmasını sebep olarak gösterenler de vardır. Hikmet adı verilen öğüt, kural, emir, yasak gibi temel prensiplerin dile getirilişinde şiirin daha uygun olduğuna dair uzman görüşleri de bulunmaktadır. Ayrıca, mesnevîlerdeki her beytin kendi içinde kafiyeli oluşu nazmın kolaylığını sağlamaktadır. Yine her beytin müstakil olarak anlam bütünlüğüne sahip oluşu manzumelerin nesre tercih edilmesinde önemli bir sebep olduğu da dile getirilmiştir.

[11] Âbidin Paşa, *age.*, s. 10-12.

Bunlara ek olarak şu noktayı ayrıca zikretmek gerekir. Şiir soyut gerçekliğin dilidir. Şiirle söylenen ister bir hikâye ister kıssa ister âyet veya hadîs, isterse kelâm-ı kibâr olsun elle tutulur gözle görülür bir gerçekliğin ifadesi değildir. İnsan algısını somuttan soyuta yükseltmek için söz, şiire muhtaçtır.

Mevlâna'nın Mesnevîsinde bütün hikâyeler simgesel bir dilin aracılığıyla okuyucunun algısını soyut gerçekliğe ulaştırmak amacındadır. Bu amaç ancak şiirin büyülü diliyle gerçekleşebileceği için hikayeleştirmede nesir değil nazım tercih edilmiştir.

Mesnevî'deki hikâyelerde bazı karakterler insanlardandır: (Padişah, Cariye, Vezir, Kuyumcu, Bakkal, Bezirgân, Süvari, Gemi Kaptanı, Nahiv âlimi, Yılancı, Hintli, Kazvinli, Dövmeci, Yalancı Vezir, Zalim yahudi Şahı, ateşe atılan bebek ve diğerleri gibi).

Karakteri hayvanlardan olan birçok hikâye de vardır: (Tuti, Papağan, Aslan, Tavşan, Kaplan, Sivrisinek ve diğerleri gibi).

Bazı hikâyelerin ana karakteri peygamberlerden seçilmiştir: (Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Davut, Hz. İsa ve diğerleri gibi). Ayrıca Lokman, Hızır, Asaf gibi şahsı muayyenler bazı kurgu hikâyelerin içinde geçer, İblis, Melekler, Cebrail gibi görünmeyen varlıklar da ya doğrudan hikâyenin içinde eksen karakter olarak bulunur veya olay örgüsü içinde olayla ilişkisine göre bahsi geçer.

Bu hikâyelerin bazıları tarihsel gerçek olaylara tematik olarak değinir (Hıristiyanların on iki fırkaya bölünüp birbirleriyle savaşmaları, Ashab-ı Kehf ve benzeri) ama çoğunlukla olay örgüsü kurgudur. Çünkü "hikâyeye takılıp kalan anlama ulaşamıyor" dizesinde vurgulandığı üzere esas olan hikâye değil esas olan hikâyenin aktarmak istediği fikirdir. Mesnevî bu fikri "hikmet" olarak tanımlamaktadır. Hikmet ise bazen "anlam" bazen "hakikat" olarak tarif edilir. Yani soyut gerçekliktir. Eser baştan sona adeta insan algısını bu soyut gerçekliğe yükseltme çabasıdır.

Mesela, gülyağı şişesini kırdığı için sahibinin kafasına tahtayla vurup tüylerinin dökülmesine ve uzun süre konuşma yeteneğini kaybetmesine sebep olan papağanın cavlaki bir derviş görünce "ne oldu sen de mi gülyağı şişesini kırdın?" demesi içinde mizah unsuru barındıran bir hikâyedir. Bu noktada hikâye kıyas yapmaya, yani akıl yürüterek gerçeğe ulaşmaya dair yöntem eleştirisine evrilir. Bu yöntemin çoğu zaman yanlış sonuçlara götüreceği, yapanı gülünç duruma düşürebileceği söylenir. Bu tezi kuvvetlendirecek unsur olarak "sakın

peygamberler veya evliya için o da insan ben de insanım deme, bu kıyas batıl bir kıyastır" uyarısı yapılır. Bu uyarı eserin "tasavvuf" eksenli olduğuna dair genel kanaati pekiştirir.

Tasavvuf, Mevlâna için bir eser yazmayı gerektirecek veya geleneğin içinde farklı bir disiplin oluşturmayı amaçlayacak unsur olmaktan daha çok aksinin düşünülmesi mümkün olmayacağı bir yaşam tarzıydı. Bu yüzden Mesnevî'deki hikayelerin dilinde tasavvufî ögeler, deyimler, terimler, tanımlar baskın bir şekilde bulunmaktadır. Şeyh, mürit, mürşit, derviş, zikir, sema, seyr ü sülûk, talip, dergâh, tekke gibi sözler, bahsi geçen temel unsurlardır. Fakat Mesnevî'de tasavvuf öğretilmesi bir başka söyleyişle didaktik bir eser meydana getirilmesi amacı vardır diye sınırlamaya gitmek tam anlamıyla doğru değildir. Hikâyelerin içinde bu unsurlar çoğu zaman eleştirel bir şekilde geçmektedir. "Eşek gitti"[12] hikâyesinde dergâha misafir gelen dervişin eşeğini satıp parasıyla akşam yemeklerini alan dervişler anlatılır. Çoğu hikâyede son derecede başarılı bir şekilde uygulanan beklenmedik sonuç burada da görülür. Asıl anlatılan misafirin eşeğini satan dervişler değil, eşeği çalınan derviştir. Çünkü o zikrin ve semanın neşvesine tamah eden, aç gözlünün biridir.

Hikâyelerdeki, gizem, gerilim ve çözgü, karakterlerin eylem ve söylemlerindeki insanın iç dünyasında barınan potansiyel iyiliklerin ve potansiyel kötülüklerin dışa vurumu modern hikâyeler düzeyinden daha ilerdedir. Çünkü sürekli vurgulanan şey insanın somut dış dünya ile sınırlı düşünmesi, tahayyül ve tasavvurunu bu somut dış dünya algısına bağlı kalarak kötürüm etmesidir.

Mesnevî'nin üslûbunu daha iyi anlamamız için kişinin kendinde bulunan bazı özellikleri ön plana çıkartması önem arz eder. Mevlâna'nın çok gelişmiş duygusal zekâsı ve bu yönüyle şiiri katmanlaşmış şekilde ortaya koyması eserin üslûbunu ziyadesiyle etkilemiştir. Böyle anlam derinliğiyle oluşturulan bu eser, sözcüklerin somut ve soyut taraflarını anlamamızı etkileyen ilk anlamının dışında yeni anlamları da çıkarmamızı sağlar. Üslûbunu daha iyi anlamak için şu hikâyeden bazı dizeler örnek verilebilir. Mevlâna, yoksul bir karı kocanın aralarında geçen konuşmayı anlatır. Kadın yoksulluktan bezmiş ve bu durumu kocasına şikâyet ederek içinde bulundukları durumu şöyle ifade eder:

Ekmeğimiz yok, katığımız dertlerimiz ve gıptamız
Su içecek kabımız yok, suyumuz gözümüzden akan gözyaşımız

[12] Abdülbaki Gölpınarlı, Mesnevî ve Şerhi I-VI, C. IV., Ankara, MEB Yay., 1985, s. 110.

Gündüz giydiğimiz elbise, güneşin ışığı ve ısısı
Gece örtündüğümüz yorgan mehtabın ışıltısı

Mehtabın parçasını ekmek zannediyoruz
Ona uzanmak için elimizi gökyüzüne kaldırıyoruz

Fakirliğimizden dervişler, fakirler, dilenciler bile utanır
Sonuçsuz düşüncelerimizden gündüzler gece karanlığına dolanır

Eğer ben, ben isem, bize bir misafir gelecek olsa
Kalkarım gece uyurken elbisesini sırtından çalmaya[13]

Bu mısraları okuyan kişi hiç zahmetsiz zihninde fakirliğin son raddesine gelmiş bir ev, o evde yaşayan karı kocanın sabırlarının bittiği bir an, mızmızlanma değil de artık isyana ve haykırma noktasına gelmiş bir çaresizlik canlandırabilir. Ama bu zannedildiği kadar kolay ve basit bir işlem değildir. "Katık nerede kardeşim, ekmek bile yok" demek düz bir ifadedir. Ekmeğimiz yok, dertlerimizi ve hasretini çektiğimiz ne varsa onları katık yapıyor, bunlarla besleniyoruz. Güneşin ışığını elbise, mehtabın ışıltısını yorgan yaptık. Bu şartlarda yaşamaktayız" demek konunun şiir diliyle ifadesidir. Burada geçen mecazlar, istiareler, metaforlar ve diğer simgesel anlatışlar sözcüklerin büyülü gücünü kullanarak, şairin okuyanın zihninde istediği anlamı oluşturabilme ustalığıdır. Elbette, okuyan insanın zihinsel yapısının bundan alacağı tada, hazza, algılamaya ve anlamaya hazırlık evresi gereklidir. Yoksa, okuyacağı şiirden, mühendislikle ilgili bir formül, zihninde iki basamaklı sayı sistemine indirgenmiş bir varlıklar sıralaması, bir matematik problemin çözümü gibi bir şeyler arayanın zihninde bu olay ve olgu zincirlemesinin oluşması mümkün değildir.

4. Kaynakları

İslâm medeniyetinde önemli bir yere sahip olan ve üzerinden asırlar geçmesine rağmen hala okunup tercüme ve şerhleri yapılan Mesnevî'nin kaynaklarının başında Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîfler başta olmak üzere çok sayıda fikir kaynağı vardır.

Mesnevî'nin kaynaklarında ahlak, din ve tasavvuf, biyoloji, felsefe, psikoloji gibi konular da önem teşkil etmektedir. Aslında Mevlâna'nın kültürel, ahlaki ve tasavvufi düşüncelerine bakıldığında ilk kaynağın Allah'ın, O'nun gönlüne bahş ettiği ilham olduğu sezilir. Mevlâna

[13] Mehmet Sait Karaçorlu, Âbidin Paşa - Mesnevî Şerhi I-II, İz Yayıncılık, İstanbul, 2007.

bunu hem cilt başlarında bulunan mukaddimelerde hem de ciltler içerisinde yer alan beyitlerde belirtmektedir:

"[Bu] ne yıldız bilgisidir ne remil ne de düş yoruş; bu, Allah vahyidir; doğrusunu Allah daha iyi bilir."[14]

Tespit edilen bazı önemli kaynaklar aşağıda sıralanmıştır:

1. Kur'ân-ı Kerîm
2. İncil ve Tevrât
3. Hadîs-i Şerîfler
4. Babası Sultânü'l-Ulemâ Bahauddîn Veled ve eseri "Maârif"
5. Şems-i Tebrîzî ve eseri "Makâlât"
6. Necmeddîn Kübrâ ve Kübrevîlik
7. Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî ve "Maârif"i
8. İlk Halîfesi Selâhaddîn Zerkûbî
9. İkinci Halîfesi, Mesnevî'nin yazılma sebebi ve kâtibi Hüsâmeddîn Çelebî
10. Hakîm Senâî ve "Hadîkatü'l-Hakîka"sı
11. Ferîdüddîn-i Attâr ve Eserleri
12. İmâm-ı Gazâlî ve Eserleri
13. Muhyiddîn b. Arabî, onun öğrencisi ve üvey oğlu Sadreddîn Konevî
14. Çevresinin kültürü ve atasözleri
15. Halk inanışları
16. Evliyâ menkıbeleri
17. Farklı medeniyetlerin anlatıları
18. Yunan felsefesi ve diğer felsefeler
19. İmam-ı Kuşeyrî'nin "er-Risâletü'l-Kuşeyriyye"si
20. Ebû Talip el-Mekkî'nin "Kûtü'l-Kulûb"
21. Firdevsî'nin "Şâh-nâme"si
22. Hint Masalları ve Filozof Beydaba'nın "Kelile ve Dimne"si
23. İmam-ı Buharî ve Müslim'in "Sahîh"leri
24. Mesnevî'nin diğer kaynakları[15]

[14] Abdülbaki Gölpınarlı, *age.,* C. IV., s. 265, b. 1852.
[15] Ayrıntılı bilgi için bk. Selman Karadağ, Türk Edebiyatında Manzum Mesnevî Tercümeleri ve Mehmed Şâkir Efendi'nin Mesnevî Tercümeleri (II. Cilt) (İnceleme-Metin). Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Konya, 2018, s. 46-60.

5. Tercüme ve Şerhleri

Mesnevî-i Şerif toplamda elli dile çevrilerek yirmi altı dilde baskısı yapılmış doğu batı demeden bütün toplumlara hitap etmiştir. Bugüne kadar çok sayıda âlim, şârih, mütercim ve mutasavvıf Mesnevî'de geçen ve anlaşılması zor olan bölümleri açıklamak, sembolik dilini analiz etmek ve karışık yerlerini çözerek günümüz insanının anlayacağı şekilde çeşitli eserler kaleme almıştır. Bu çalışmalardan bazıları kimi zaman tercüme, kimi zaman da tercüme ile birlikte şerhine yer verilerek yapılmıştır. Bir kısım çalışmalar ise gerek manzum gerek mensur bütün Mesnevî ciltlerine veya muhtelif kısımlarına çok sayıda tercüme ve şerh olarak yazılmış, telif eserler kaleme alınmıştır.

Günümüze kadar yapılan bazı Türkçe tercüme ve şerh çalışmalarını şu başlıklar altında toplayabiliriz:

*** Şerh Çalışmaları**

1. Muîniddîn b. Mustafa (ö. XV. yüzyıl), *Mesnevî-i Murâdiyye*
2. İbrahim Bey (ö. XV. yüzyıl), *Şerh-i Müntehâbât-ı Mesnevî*
3. İbrahim Tennûrî (ö. 887/1482), *Gülzâr-ı Ma'nevî*
4. Ebussuûd b. Sadullah b. Lütfullah b. İbrahim el Hüseynî Kayseri (ö. XVI. yüzyıl), *Şerhü'l-Mesnevî ve'l-'Ulûmu'l-Ma'nevî*
5. Alâ'î b. Yahyâ el-Vâ'iz eş-Şirâzî (XVI. yüzyıl), *Ezhâr-ı Mesnevî ve Envâr-ı Ma'nevî (Müşkülâtü'l-Mesnevî)*
6. Lokmânî Dede (ö. 925/1519), *Menâkıb-ı Mevlâna*
7. Hacı Pîrî (ö. 996/1587), *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*
8. Âsaf Mehmed Paşa (Dal Mehmed) (ö. 1598?), *Kitâb-ı Cezîretü'l-Mesnevî*
9. Bosnalı Sûdî Efendi (ö. 1599 [?]), *Mesnevî Şerhi*
10. Nev'î Yahyâ Efendi (Malkaralı) (ö. 1599), *Şerh-i Dü Beyt-i Mesnevî-i Şerîf*
11. Şem'î Şem'ullah (ö. 1603), *Şerh-i Mesnevî*
12. Mehmed İlmî Dede (ö. 1020/1611), *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*
13. Vehbî Yemânî (XVII. yüzyıl), *Kitâb-ı Genc-i Nihânî ve Kenz-i Ma'ânî*
14. İsmâîl-i Ankaravî (İsmâ'îl Rusûhî Dede) (ö. 1632), *Mecmuâtü'l-Letâif ve Matmûratü'l-Maârif ve Diğer Seçmeleri*
15. Abdülmecîd-i Sivasî (ö. 1639), *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, Şerh-i Mesnevî ve Şerh-i Ba'z-ı Ebyât-ı Mesnevî*
16. Abdullah-ı Bosnavî (ö. 1644), *Şerh-i Manzûme-i Cezîre-i Mesnevî*

17. Pîr Muhammed Efendi (ö. XVII. yüzyıl), *Hazînetü'l-Ebrâr*
18. Sabûhî Ahmed Dede (ö. 1647), *El-İhtiyârâtü Hazret-i Mesnevî-i Şerîf*
19. Ağazâde Mehmed Efendi, (ö. 1653), *Mesnevî şerhi*
20. Cevrî İbrahim Çelebî (İbrahim Cevrî) (ö. 1654), *Aynü'l-Füyûz ve Hall-i Tahkikat*
21. Sarı Abdullah Efendi (ö. 1660), *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*
22. Şifâî Derviş Mehmed (ö. 1660-1661), *Şerhü'l-Kitâbi'l-Mesnevî el-Ma'nevî*
23. Adnî Receb Dede (ö. 1683), *Nahl-i Tecellî*
24. Ali Derviş, (ö. XVII. yüzyıl), *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*
25. Mehmed Ali el-Mevlevî (ö. XVII. yüzyıl), *Mesnevî-i Ma'nevî*
26. Ambarcı-zâde Derviş (Küçük Ali) (ö. 1715), Esrârü'l-Ârifîn ve Sirâcü't-Tâlibîn
27. Tâlibî Hasan Efendi (ö. 1717), *Yetîmü'ş-Şürûh*
28. İsmâîl-i Bursevî (Bursalı İsmâîl Hakkı) (1653-1725), *Rûhu'l-Mesnevî*
29. Mehmed Emin Tokâdî (1664-1745), *Şerh-i Beyt-i Mesnevî*
30. Şeyh Gâlib (1757-1799), *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*
31. Erzurumlu Ahmed Naim (ö. XIX. yüzyıl), *Şerh-i Mesnevî*
32. Hocazâde Seyyid Mehmed Râsim el-Mevlevî, *Şerh-i Râsim Müntehâbâtu alâ Mesnevî-yi Şerîf*
33. Bağdâtlı Âsım (ö. XIX. yüzyıl), *İlk Onsekiz Beyit Şerhi*
34. Es-Seyyid el-Hâc Muhammed Şükrî İbn Ahmed 'Atâ, (ö. XIX. yüzyıl), *Müntehâbât-ı Mesnevî*
35. Neş'et Süleyman Efendi (Hoca Neş'et) (ö. 1807), *Tercüme-i Şerh-i Dü beyt-i Mesnevî li-Câmî*
36. Şeyh Murâd-ı Buhârî, (Muhammed Murad Mollâ) (1808-1848), *Hulâsatü'ş-Şurûh*
37. Mehmed Emin (XIX. yüzyıl), *Şerhü Ebyâtü'l-Mesnevî (Revâyihü'l-Mesnevîyât)*
38. Ali Rızâ b. Mehmed Rüşdî Yalvâcî (1830-1900), *İkâzu'n-Nâ'imîn ve İfhâmu'l-Kâsirîn I-III*
39. Âbidin Paşa (1843-1906), *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf*
40. Mehmed Es'ad Dede, (1843-1911), *Şerh-i Mesnevî*
41. Ferîd Efendi, *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*
42. Rızâeddîn Remzî er-Rifâî (XX. yüzyıl), *Lübb-i Mesnevî*
43. Yûnus Fehmî (Gerendevî) (1867-1930), *Hikemiyyât-ı Mesnevî*
44. Ahmed Avni Konuk (ö. 1938), *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*
45. Kenan Rifâî (1867-1950), *Şerhli Mesnevî-i Şerif*
46. Tahirü'l-Mevlevî (Olgun) (1877-1951), *Şerh-i Mesnevî*

47. M. Muhlis Koner (1886-1957), *Mesnevî'nin Özü*
48. Yaman Dede (1887-1963), *Mesnevî'nin İlk 18 Beyit Şerhi*
49. İbrahim Aczi Kendi (1883-1965), *Mevlâna ve Rûh-u Mesnevî*
50. Ahmed Ateş (1913-1966), *Mesnevî'nin Onsekiz Beytinin Manası*
51. Abdülbaki Gölpınarlı (12 Ocak 1890-25 Ağustos 1982), *Mesnevî Şerhi*
52. Veysel Öksüz (1927-1993), *Mesnevî Şerhi*
53. Selçuk Eraydın (1937-1995), *Mesnevî'nin İlk 18 Beytinin Şerhi*
54. Orhan Derviş Kuntman (O Mevlevî) (1922-2007), *Mevlâna, Mesnevî I-III*
55. Hüseyin Top (d. 1933), *Mesnevî-i Manevî Şerhi*
56. Süleyman Uludağ (d. 1940), *Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beyit Şerhi*
57. Mehmet Demirci (d. 1942), *Dinle Neyden*
58. Osman Nuri Topbaş (d. 1942), *Mesnevî Bahçesinden Bir Testi Su ve Mesnevî Deryâsından Âb-ı Hayat Katreleri*
59. Erkan Türkmen (d. 1943), *Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beyti Üzerine*
60. Abdullah Uçar (d. 1950), *Âşıklar Sultanı Hz. Mevlâna*
61. Kudsi Erguner (d. 4 Şubat 1952), *Mesnevî'nin İlk 18 Beytinin Şerhi*
62. Kemal Sönmez, *Açıklamaları ile Mesnevî Ummanından 18 Hakikat İncisi ve Türkçe Nazmedilmiş Seçme Beyitler*
63. Hatice Özkan (d. 1961), *Ayrılık Hikâyesi - Mesnevî'nin İlk 18 Beytinin Şerhi*
64. Ziya Avşar (d. 1962), *Aşk Meclisi - Mesnevî'ye Yeniden Uyanmak*
65. Ahmed Hakîm Sadık (d. XX. Yüzyıl), *Râh-ı Kadîm I-II*
66. Mehmet Fatih Çıtlak (d. 1967), *Mesnevî Şerhi - Padişah Cariye Kıssası ve 18 Beyit Dinle*
67. Melih Ümit Menteş (d. 1968), *Hz. Mevlâna'nın 18 Sırrı - Mesnevî'deki Bilgelik*
68. Abdürrezzak Tek (d. 1973), *Hazret-i Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî ve Mesnevî-i Şerîf*
69. Kaan Dilek (d. 1974), *Mesnevî'de Neynâme*

*** Tercüme Çalışmaları**

1. Gülşehrî (XIV. yüzyıl), *Felek-nâme ve Mantıku't-Tayr'daki Bazı Hikâyeler*
2. Âşık Paşa (1272-1332), *Garîb-nâme'de Bir Hikâye*
3. Ahmedî (1334-1412), *İskendernâme'de Bir Hikâye*
4. Hatipoğlu (XV. Yüzyıl), *Letâyif-nâme'de Bir Hikâye*
5. Ârif (XV. yüzyıl), *Mürşidü'l-Ubbâd'da İki Hikâye*
6. Derviş Hayâlî (XV. yüzyıl), *Ravzatü'l-Envâr'da İki Hikâye*

7. Dede Ömer Rûşenî (810/1407?-892/1486), *Çobannâme, Neynâme*
8. Lokmânî Dede (ö. 1519), *Menâkıb-ı Mevlâna'da İki Hikâye*
9. İsrâfil-zâde Abdülmecîd b. Nasûh b. İsrâfîl (ö. 1588), *Kıssa-i Çoban ve Münâcât*
10. Sadîkî (XVII. Yüzyıl Şairi), *Bahr ya da Kenzü'l-Garâib? Mesnevî'den Seçme Hikâyeler Tercümesi*
11. Şeyh Nazmî-i Halvetî (1622-1701), *Mesnevî-i Sırr-ı Manevî*
12. Nahifi Süleymân (1646-1737), *Manzum Mesnevî Tercümesi*
13. Abdullah Salahî Efendi (1705-1782), *Mesnevî-i Şerîf Tercümesi*
14. Derviş Ahmed Sâdık (XVIII. Yüzyıl), *Lübbü'l-lübâb [Mesnevî Tercümesi]*
15. Mehmed Şâkir Efendi (ö. 1836), *Tercemânü'l-Ma'nevî fî-Tercemeti'l-Mesnevî*
16. Kütükçü Şair Süleyman Hayri Bey (1844-1890), *Mesnevî-i Şerîf Tercümesi*
17. İbn-i Seyyid Gâlib (Mehmed Gâlib Bey) (1877-1906), *Mesnevî-i Şerîf Tercümesi*
18. Fazlullah Rahîmî (1847-1924), *Gülzâr-ı Hakîkat - Mesnevî-i Şerîf Hikâyeleri*
19. Eyüp Necati Perhiz (1872-1940), *Kıssadan Hisseler, Mesnevî'den Seçme Hikâyeler*
20. Veled Çelebî İzbudak (1869-1953) / Abdülbaki Gölpınarlı (1890-1982), *Mesnevî Tercümesi*
21. Abdülvehhab Azzâm (1894-1959), *Fusû'l-mine'l-Mesnevî*
22. Şemseddin Yeşil (1905-1968), *Kitâbü't-Tasavvuf - Mesnevî'den Hikmetler*
23. Feyzullah Sacit Ülkü (1892-1970), *Mesnevî*
24. Mehmed Faruk Gürtunca (1904-1982), *Aslı, Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Mesnevî I-VIII*
25. Hoca Abdülmuhsin (XX. yüzyıl), *[Mesnevî'den Bir Hikâye Tercümesi]*
26. Şefik Can (1909-2005), *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*
27. Feyzi Halıcı (1924-2017), *Mesnevî - İlk 1001 Beyit, İkinci 1001 Beyit ve Mesnevî I. Cilt*
28. Tahir Büyükkörükçü (1925-2011), *Hakiki Vechesiyle Mevlâna ve Mesnevî*
29. Veysel Öksüz (1927-1993), *Mesnevî Tercümesi*
30. Nuri Baş (1930-2009), *Mânâ ve Mefhumuyla Mesnevî'den Parıltılar*
31. Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu (1929-2015), *Mesnevî: Kendi Vezniyle Manzum Tercüme*
32. Âmil Çelebîoğlu (20 Nisan 1934 / 2 Temmuz 1990), *Mevlâna - Mesnevî-i Şerîf*
33. Ahmet Metin Şahin (d. 1935), *Mesnevî: Nazmen Tercüme*
34. Mevlüt Büyükbayraktar (d. 1945), *Mevlâna'da Arayış ve Buluş*

35. Kenan Sarıalioğlu (d. 22 Kasım 1946), *Can Yücedir Göklerden: Mesnevî'den Seçmeler*
36. Kemal Sönmez, *Açıklamaları ile Mesnevî Ummanından 18 Hakikat İncisi ve Türkçe Nazmedilmiş Seçme Beyitler*
37. Mehmet Kanar (d. 1954), *Mesnevî I-II*
38. Adnan Karaismailoğlu (d. 1957), *Mesnevî – Mevlâna*
39. Âşık Kul Sadi (Yüksel) (d. 1957) ve Derviş Ahmet, *Mevlâna-Mesnevî Pınarı – I*
40. Ziya Avşar (d. 1962), *Aşk Meclisi - Mesnevî'ye Yeniden Uyanmak*
41. Derya Örs (d. 1966) - Hicabi Kırlangıç (d. 1966), *Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevî*
42. Hicabi Kırlangıç (d. 1966), *Mesnevî - Mevlâna I-II*
43. Mehmet Şayir (d. 1968), *Gülşen - Manzum Mesnevî*
44. Hatice Gülcan Topkaya, *Gökyüzüne Merdiven: Mesnevî'den Seçmeler*
45. Kaan Dilek (d. 1974), *Mevlâna Vâdisinde Ahlak ve Marifet: Mevlâna'nın Mesnevî'sinden Seçme Bölüm ve Hikâyeler*[16]

6. Yazma ve Basma Nüshaları

Mesnevî, günümüzde Kur'ân ve hadîs kitaplarından sonra en çok yazma ve baskısı olan kitaplardan biridir. Dünya kütüphanelerinde birçok yazma nüshası olduğu bilinen eserin, Konya Mevlâna Müzesi Kütüphanesi'ndeki (nr. 51) Veledî yazması en eski Mesnevî nüshası olarak kabul edilmektedir. Bu nüsha Muhammed b. Abdullah el-Konevî el-Veledî tarafından 677/1278 yılının Recep ayında yazılmıştır. Araştırmacılar arasında bu nüshanın, Hüsâmeddin Çelebî'nin yazmış olduğu müsveddelerden istinsah edildiği düşüncesi yaygındır.

[16] Mesnevi Tercüme ve şerhleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Ahmet Ateş, Konya Kütüphânelerinde Bulunan Bazı Mühim Yazmalar, *Belleten,* C. XVI, S. 61, Ocak 1952 Ankara, ss. 99-130; Ali Temizel, Mevlâna - Çevresindekiler, Mevlevîlik ve Eserleriyle İlgili Eski Harfli Türkçe Eserler, SÜ Mevlana Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay., Konya, 2009; Hasan Almaz, "Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümünde Bulunan Mevlânâ ve Mevlevîlikle İlgili Eserler", Mevlânâ Araştırmaları- I, Editör: Adnan Karaismailoğlu, Ankara, 2007; Hasibe Mazıoğlu, "Mesnevî'nin Türkçe Manzum Çeviri ve Şerhleri", Bildiriler, Mevlânâ'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlânâ Semineri, 15-17Aralık, Ankara, 1973, s. 275-296; İsmail Güleç, Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri, Pan Yay., İstanbul, 2008; Kemal Yavuz, "Türk Edebiyatında Mesnevî'den İlk Tercüme Hikâyeler ve Bazı Dikkatler", Uluslararası Mevlâna Bilgi Şöleni: Internationale Mevlânâ Symposium (15-17 Aralık 2000), Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000, 355-381; Mehmet Özdemir, Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri, *Turkish Studies*, Sayı: 11, (2016): Ankara; Selman Karadağ, Türk Edebiyatında Manzum Mesnevî Tercümeleri ve Mehmed Şâkir Efendi'nin Mesnevî Tercümeleri (II. Cilt) (İnceleme-Metin). Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Konya, 2018; Şener Demirel, Dinle Neyden - Mesnevî'nin İlk 18 Beytinin Türkçe Şerhleri, Manas Yay.; Ankara, 2005.

Mevlâna'nın vefatından 5 yıl 25 gün sonra ve asıl nüshadan istinsah edilip yine aslî nüsha ile karşılaştırılması yapılan bu yazma "Nüsha-i Kadîm"[17] olarak adlandırılır.

Abdülbaki Gölpınarlı, muteber diye bilinen bu nüshanın, tamamlandığını belirten sondaki kısmını şöyle çevirmiştir:

"Hindistanlı Abdullah oğlu Muhlis, altınla bezedi. Doğru yola hidayet eden Mesnevî tamamlandı. Tamamlanması dolayısıyla Allah'a hamdolsun; peygamberi olan, şeriat sahibi peygamberlerin en hayırlısı, yarattıklarının da en hayırlısı bulunan Muhammed'e salât u selam. Rabbinin rahmetine muhtaç zayıf ve yoksul kul, Veled'e mensup Konyalı Abdullah oğlu Muhammed tarafından tamamlandı. Müellifi olan Şeyh'in (Mevlâna'nın) huzurunda, kendisine okunup düzeltilen, düzene sokulan asli nüshadan, birçok oturumlarda, Halifesinin (Çelebî Hüsâmeddin) ve halefinin (Sultan Veled) huzurlarında yazıldı; Allah, O'nun (Mevlâna'nın) aziz sırrını kutlasın; ikisinin de (Çelebî Hüsâmeddin ve Sultan Veled) nimet olan varlıklarını Müslümanlara daimî kılsın; öyle olsun ey âlemlerin Rabbi. Altı yüz yetmiş yedi yılının Allah ayı olan ve kullarının kötü sözlerini duymayan Receb ayında, pazartesi günü tamamlandı. Okuyana, anlamaya çalışana, ona bakana, ondan faydalanana ve yazanına, vakfedenine hayır dua edene Allah rahmet etsin."

Yazıdan da anlaşıldığı üzere bu nüsha, Sultan Veled'in dervişlerinden Konyalı Abdullah oğlu Muhammed tarafından, Çelebî Hüsâmeddin'le Sultan Veled'in gözetiminde, Mevlâna'ya okunup gerekli düzeltmeler yapılan müsveddelerden istinsah edilmiştir.[18] Karşılaştırmalar için bizim de kendisine başvurduğumuz bu değerli nüshanın süslemesi Hindistanlı Abdullah oğlu Muhlis tarafından yapılmıştır.

Bu nüsha dışında yurt içinde başta Süleymaniye Ktp., Mevlâna Müzesi ve yurt dışındaki çeşitli kütüphanelerde olmak üzere, tespit edilen 486 nüshası bulunmaktadır.[19] Bunlar dışında 70 adet, "Mesnevî'den Seçmeler" şeklinde farklı kütüphanelerde yazma eserler mevcuttur.[20]

Mesnevî başta Türkiye olmak üzere birçok ülkede (İran, Hindistan, Pakistan, İngiltere, Fransa) defalarca basılmıştır. Mevlâna'nın diğer eserlerinde de görüldüğü gibi Mesnevî de her baskısında beyitlerin azaltılmasından ve çoğaltılmasında kurtulamamıştır. Eski yazmalar ile

[17] Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mevlâna, Mesnevî I-VI, çev. Veled Çelebi İzbudak, (önsöz ve gözden geçiren: Abdülbaki Gölpınarlı), Şark İslam Klasikleri, İstanbul, MEGSB Yay., 1988, C. I, s. C.
[18] Abdülbaki Gölpınarlı, *age.,* C. I, s. II.
[19] Bu nüshaların bulunduğu yerler için bk. Mehmet Önder ve diğer yazarlar, *age.*, C. II, s. 3-91
[20] Önder, *age.*, II, s. 95-109.

basma nüshaların beyit sayıları birbirinden farklıdır. Basma nüshalardan en doğrusu Reynold Alleyne Nicholson'ın tahkikli baskısıdır.[21]

Bu basma nüsha 667'de yazılan nüshayı esas alarak hazırlanmış olup 6 ciltteki beyit sayıları şu şekildedir:

I.Cilt	II.Cilt	III.Cilt	IV.Cilt	V.Cilt	VI.Cilt	Toplam
4009	3812	4810	3856	4241	4922	25650

[21] Bediüzzaman, Fürûzanfer, Mevlânâ, çev. Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul, MEB, 1963, s. 221-222.

7. Mesnevî'nin Mukaddimesi

Mevlâna Celâleddîn Rûmî'nin, Mesnevîsine yazmış olduğu Arapça mukaddimenin, Âbidin Paşa tarafından yapılan çevirisi şu şekildedir:

Bu Mesnevî kitabıdır. Bu kitap gerçeğe ulaşmanın ve bilgiyle bütünleşmenin sırlarını keşifte dinin usûlünün, usûlünün, usûlü yani din esaslarının, esaslarının esaslarıdır. Bu kitap Allah Teâlâ'nın en büyük fıkhıdır. Allah'ın parlayan şeriâtıdır. Allah'ın apaçık olan hüccet ve burhanıdır. Onun nurunun örnek ve özelliği, içinde çerağ olan kandil gibidir. Etrafını aydınlatır. Sabahların aydınlığından daha fazla ışıklıdır. Bu kitap içinde çeşit çeşit dallar, su gözleri olan cennetler cennetidir. Derinliklerinde akan bir su gözesi, manevî makamlara yükselen yolun başlangıcında bulunan yolcular için cennetteki Selsebil çeşmesi gibidir. O yolda ilerlemiş rütbeler ve kerametler sahipleri için "makamların hayırlısı, sözlerin en güzeli" diye isimlendirilir. Hayırlılar ve hayır sahibi olanlar orada yerler ve içerler. Nefsine kölelikten kurtulmuş hürler ondan ferahlanıp şâd olurlar.

Bu kitap Mısır'daki Nil nehri gibi sabırlı olanlara şarap ve Firavun soyu ile kafirlere hasrettir.

Nitekim Hak Teala Hazretleri Kur'ân-ı Azîmü'ş-şanda "O çok rehberlik eder, o çok hidayet verir, rehberlik etmediği sadece fasıklardır."[22] buyurmuştur.

Gerçekten bu kitap göğüslerin şifası, hüzünlerin cilası, Kur'ân-ı Kerîm'in keşşafı, rızkların genişliği, ahlakın iyiliğidir. Melâike-i Kiram "Güvenilir değerli katiplerin elleriyle yazılıp, tertemiz kılınmış elleriyle men' ederler ki temizlerden başkası dokunmasın."[23] "Alemlerin Rabbinden iner"[24] hükmünce manası sadece Rabbanî ilhamdır. Bu yüzden önünden, altından, etrafından kendisine batıl yanaşmaz. Zira "Koruyanların en hayırlısı, merhametlilerin en merhametlisi"[25] olan Allah Teâlâ Hazretleri gözetir. Allah Teâlâ'nın verdiği lakaplar içinde nice güzel lakaplar daha vardır. Bu kitapta biz bu az lakap ile yetindik. Çünkü az çoğa ve damla göle ve tane büyük harmana delalet eder.

Allah Teâlâ'nın rahmetine muhtaç olan Allah'ın bu zayıf kulu Muhammed ibn-i Muhammed ibn-i Hüseyin el-Belhî Allah Teâlâ ondan kabul buyursun.

---

[22] *Kur'ân-ı Kerîm*, Bakara, 2/26.
[23] *Kur'ân-ı Kerîm*, Abese, 80/15-16.
[24] *Kur'ân-ı Kerîm*, Secde, 32/2.
[25] *Kur'ân-ı Kerîm*, Yûsuf, 12/64

Deriz ki: Bu kitap; garip, çok ender bulunan fikirleri, makalelerin en şereflilerini, inci gibi delilleri, zahitlerin seçtiği yolları, abidlerin bahçelerini kapsamaktadır. Lafızları veciz, manaları çok olan manzum Mesnevî'dir. Bu kitabı, efendim, senedim, mutemedim, ceset ve ruhumda yer tutan, bugünümün ve yarınımın gıdası olan zatın isteğine bağlı olarak uzatılmasına, çaba ve gayretimi kısıtlamadım. Bu yüce zat; ariflerin kendisine uyduğu, hidayet ve kesin bilginin önderi, halkın feryadına yetişen, kâlplerin, akılların emini, Allah'ın kulları arasında emaneti, insanlığın safiyeti, Allah Resulü'nün vasisi, Yüce Nebi'nin sırları olan arşın hazinelerinin anahtarı, yer hazinelerinin emini olan Şeyh Ebü'l-Fezail ve Hüsamü'l-Hak ve'd-din Hasan bin Muhammed ibn-i Hasandır. "Ahî Türk" diye bilinir. Bu zat vaktinin Bâyezîd-i Bistâmisi ve zamanın Cüneydîdir. Sadık oğlu sadık oğlu sadıktır.

Aslen Urmiyeli'dir. Temiz nesebleri: "Kürt olarak akşamladım, Arap olarak sabahladım" sözüyle muhterem olan Mükerrem Şeyh'e ulaşır.

Ne güzel selef ve ne güzel haleftir. O kadri yüce zatın nesebi üzerine güneş ridasını atmış ve hasebi üzerine yıldızlar aydınlıklarını salmıştır. Saadet gösteren meydan olan manevî eşiği ve ikbalin kıblesi, manevî yolun yolcularının umut Kabe'si olmaktan hiçbir vakit hâlî olmadı. Bu doğan yıldız, bu parlak mehtap hep ufukları aydınlatsın. Aydınlatsın da daima Rabbanî olanları, rûhanî olanları, semaî olanları, arşa ait olanları, nura ait olanları gözetleyenlerin dayanağı olsun.

O yüce taife bir takım kendi halinde oturan insanlardır. Ama her şeyi gözetlemektedirler. Gözden uzaktırlar. Ama her an hazırdırlar. Kötü elbiseli meliklerdir. Ama hepsi kabilelerin eşrafıdırlar. Faziletliler ashabındandırlar. Yol gösteren ışıktırlar. İlahî delildirler.

Bu gülmeyi hak edenler hakkındaki duamız kabul olunacak dualardandır. Zira bütün yaratılmışlara şamildir.

Hamd ü sena münhasıran Allah'a olsun. Ve Allahu Teâlâ Peygamber Efendimize ve güzeller güzeli, temizler temizi olan ashabına, ehli beytine salât ve selâm eylesin. Âmin.[26]

[26] Âbidin Paşa, *age.*, C. I, s. 15-16.

İKİNCİ BÖLÜM

ÂBİDİN PAŞA'NIN HAYATI, DEVLET DAİRESİNDEKİ GÖREVLERİ VE ESERLERİ

A. HAYATI

Âbidin Paşa'nın hayatı hakkında mevcut ve kesin bilgiler sınırlı olmakla beraber onunla ilgili çoğu bilginin kaynağı yine kendi eseri olan Mesnevî tercüme ve şerhindeki kendisini tanıtan ilgili bölümlerdir. Müellifin eserin baş kısmında bulunan "Şarih ü Mütercim-i Kitab Âbidin Paşa'nın Muhtasar Terceme-i Hâli" başlığı haricinde, eserlerinde kendi ailesi ve şahsı ile ilgili bilgiler vermemektedir. Paşa ile ilgili verilen en düzenli bilgiler bu başlık altında yer almaktadır.

Âbidin Paşa'nın kendi kaleminden hayatına dair bilgileri içeren bu başlığın günümüz Türkçesine aktarılmış hâli şu şekildedir:

"Babası Arnavutluk hanedanından ve Çam taifesinden Ahmed'dir. Bu tarihden kırk sekiz sene önce Yanya vilayeti dahilinde ve Yunan hududunda bulunan (Preveze) şehrine yerleşeceği sırada Tepedelenli Ali Paşa'dan ve Bekir Ağa'dan kalan konak, yaklaşık sekiz dönüm büyüklüğünde çiftlik Cenab-ı Padişah'ın lütfu olarak yüce emirleriyle kendisine ihsan buyurulmuştur. Tercüme ve şerh sahibi olan Âbidin Paşa bu zatın sulbünden olarak 5 Rebiülevvel 1259 hicri tarihinde mart ayının yirmi dördüncü salı günü akşamı yani çarşamba gecesi saat dörtte Preveze şehrinde dünyaya gelmiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra Hazret-i Padişah'ın sayelerinde Silahşörlük göreviyle İstanbul'a gelmiştir. Daha sonra doğduğu yer ve vatanı olan Preveze mutasarrıf muavinliği ve merkez kaymakamlığına tayin olmuştur. Bir müddet mutasarrıf vekaleti hizmetlerinde bulunarak sonra birinci sınıfdan Narda kaymakamlığı ve oradan İkinci derece ikinci sınıf rütbe ile İzmir Temyiz Meclisi ikinci başkanlığına tayin olur. İzmir'de iken olağanüstü olarak teşkil edilen Komisyon başkalığına getirilmiştir. Bu komisyonun kaldırılması üzerine Mütemayiz rütbesiyle Sofya mutasarrıflığına gönderilmiştir. Sofya'ya gitmeden önce bulunduğu görevler şunlardır: Erbaa, Tekfur Dağı kazaları ve Varna mutasarrıflığı. Sofya'dan yüz lira maaş, birinci derece ikinci sınıf rütbesiyle Bursa komiserliği görevine başlamış. Beş yıldan birkaç ay fazla bu görevde kalmış. Bu görevdeyken devletin borçları, borsa işlemleri, maliye hakkında kaleme aldığı kitap Maarif Bakanlığının izniyle basılıp ve yayımlanmıştır. Yine bu süre içinde başbakanlıkta birçok mühim komisyonlarda bulunmuştur. Meclis üyelerinin halk tarafından birinci ve ikinci derecede seçimlerine dair yapılacak yönetmeliğin ön çalışmasını düzenlemiştir.

Âbidin Paşa Arapça, Farsça, Türkçe, Arnavutça, Fransızca ve Yunanca biliyordu. Yunan dilinde birçok şiir ve yazısı vardır. İstanbul'da basılan Yunanca eserleri ayrıca (Neologos) gazetesiyle Yunan matbuatı tarafından övgüyle yayınlanmıştır. Edebiyata dair eserleri Paris'de (Silogos) adındaki İlmî kuruluşta övülmüş ve takdir edilmiştir.

Mesnevî-i Şerîf Tercüme ve Şerhi, Adana valiliğinde iken, 12 Rebiülevvel 302 tarihinde ve Mevlid-i Nebi okunması sırasında yazılmaya başlanmış olup birinci cildi Sivas valiliğinde iken 12 Rebîü'l-evvel sene 303 tarihinde yine Mevlid-i Nebi okunması sırasında yani tam bir sene zarfında tamamlanmış ve basılmasına muvaffak olunmuştur. Rusya muharebesi sonlarına doğru Bursa komiserliği görevi üzerinde kalmak üzere Arnavudluk hanedanından ibaret Yanya'da teşkil olunan komisyon reisliğine getirildi. Padişah'ın ihsan-ı şahaneleri olarak birinci derece rütbesi ve yüce emirleriyle tayin buyrulduğu Yanya'da komisyon reisliği vazifesini yapmaktayken bu vazife de üzerinde kalmak üzere Yenişehir mutasarrıflığı ile görevlendirildi. Daha sonra telgraf emriyle İstanbul'a çağrıldı. Kürdistan ıslahatı için, Mamuretü'l-aziz (Elâzığ) ve Diyarbakır'a yirmi bin kuruş maaşla gönderildi. Bir müddet sonra Kürdistan ıslahatı memuriyeti üzerinde kalmak üzere Rumeli beylerbeyliği rütbesiyle Sivas komiserliği ve Sivas valiliğine tayin edildi. Bu memuriyette altı ay kadar kaldıktan sonra Selanik vilayeti valiliğine tayin edildi. Oradan Cenab-ı Padişah'ın âleme şamil ihsan ve atiyyesi olarak yüce emirleriyle "Vezir" rütbesiyle Hariciye bakanlığına getirildi. Bir müddet sonra merhum Kadri Paşa'nın başkanlığında kurulan bakanlar kurulunun bazısının değiştirilmesi sırasında bakanlıktan ayrılarak yine yüce emirle uygun bir maaş verilerek birinci dereceden rütbesi ve Mecîdî madalyasıyla taltif edilerek Adana vilayeti valiliğine tayin edildi.

Sivas vilayeti valiliğine memuriyet değişikliği 1 Teşrînievvel sene 301 tarihinde Sivas'a ulaştıktan sonra bir sene kadar devam etti. Daha sonra Ankara vilayetine tayin edildi. Bu satırlar yazılırken Ankara vilayetinde bulunmaktaydı. Hazret-i Padişah'ın emrilerini yerine getirmek ve O'na hayır dualar etmek ile meşguldü.

Âbidin Paşa'nın mürşidi Halvetiyye tarikatından İstanbul'da Merkez Efendi dergâhı post-nîşîni merhum Nureddin Efendi ve babası zikrolunan Ahmed bin Zeyne'l-Âbidin idi. Babası, bin iki yüz altmış beş tarihinde ramazan-ı şerifin yirmi yedinci gecesi sabaha doğru hasbelicab bulunduğu Konya şehrinde kolera hastalığından sonsuzluk yurduna göçmüştür. Burada bulunan Alaaddin Cami şerifinde ve Alaaddin türbesinin birkaç adım yakınında medfundur. Annesi Arnavudlukda Çepar sülalesindendir. Adı gibi kendi de Saliha idi. Bundan birkaç sene evvel Preveze kasabasında ebediyet yurduna göçmüştür.

Bu hayat hikayesi Âbidin Paşa hazretlerinin Sivas valiliğinde bulundukları sırada yazılmıştı. Daha sonra söylendiği gibi Ankara valiliğine memuriyet buyurdular. 11 Haziran sene 304."[27]

Âbidin Paşa ile ilgili bilgiler eserinde bu şekilde geçerken evliliği, çocukları, vefatı ve türbesi hakkında bilgilere yer verilmemiştir. Daha çok bu bilgiler edebi şahsiyeti ve devlet dairesinde aldığı görevler etrafında şekillenmiştir.

Araştırmalar neticesinde Âbidin Paşa, Gül isminde bir hanımla evlenmiş ve iki oğlu ile iki kızının olduğu anlaşılmıştır. Kızlarından Halide Hanım, Derviş Paşa ile, Nefise Hanım ise Nuri Beyle evlenmiştir. Nuri Bey, edebiyat, sanat, hukuk, siyaset alanında tanınmış dönemin önemli şahsiyetlerindendir. Karikatürist Sedat Nuri, gazeteci ve hukuk profesörü Suphi Nuri, milletvekili ve gazeteci Celal Nuri bu zatın çocuklarıdır. Âbidin Paşa'nın oğullarından Salim Bey çocuksuz vefat eder. Diğer oğlu ise Âbidin Dino'nun babası Rasih Bey'dir.[28]

Âbidin Paşa, 15 Rebîü'l-evvel 1324/9 Mayıs 1906 günü Yıldız Sarayında, Yemen işlerini ıslahla ilgili komisyonda yapılan görüşmeler sırasında kalp krizinden 63 yaşında vefat eder. Paşa'nın türbesi Fatih Cami haziresinde, Gazi Osman Paşa Türbesi'nin kıble yönünde, hemen yanında yer almaktadır.[29] Mütevazı, etrafı açık bir türbede kardeşi Veysel Paşa ile yan yana yatmaktadır.

B. DEVLET İDARESİNDE ALDIĞI GÖREVLER

Yukarıda zikretildiği gibi Âbidin Paşa memleketinde iyi bir tahsil görmüş ve daha sonra birçok resmi görevlerde bulunmuştur. Mülkiye sınıfının hemen her kademesinde görev alan Paşa, iyi ve faydalı hizmetler vermiştir. İlk görev yeri doğduğu memleketin mutasarrıf muavinliği ve merkez ilçe kaymakamlığıdır. Daha sonra ise derecesi yükseltilerek Yanya dahilindeki Narda ilçesinin kaymakamlığını yapmıştır. Kendi memleketindeki bu görevlerden sonra sırayla devlet dairesindeki görevleri ve görevde bulunduğu sırada yaptığı işler şu şekildedir:

- Terfian İzmir Temyiz Meclisi ikinci başkanlığı,
- Bir süre sonra da olağanüstü olarak teşkil edilen Komisyon başkanlığı,
- Bu komisyonun kaldırılması üzerine Erbaa (Tokat'ın ilçesi) kaymakamlığı,

[27] Âbidin Paşa, *age*., s. 3-6.
[28] Taha Toros, "Âbidin Dino", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı: 121, (1994): İstanbul, s. 30.
[29] İsa Çelik, Âbidin Paşa'nın Mesnevî Şerhi, İstanbul, Vefa Yayınları, 2007, s. 79-80.

- Tekfur Dağı (Tekirdağ'ın eski adı) kaymakamlığı,
- Varna (Bulgaristan'da) mutasarrıflığı,
- Mütemayiz rütbesiyle Sofya (Bulgaristan'da) mutasarrıflığı,
- Sofya'dan birinci derece ikinci sınıf rütbesiyle Borsa komiserliğine nakil; beş yıldan birkaç ay fazla bu görevde kaldı. bu süre içinde Başbakanlıkta birçok mühim komisyonlarda bulundu.
- Bu görevdeyken devlet borçları, borsa işlemleri ve mali meseleler hakkında kaleme aldığı kitap Maarif Bakanlığının izniyle basıldı ve yayımlandı.
- Meclis üyelerinin halk tarafından birinci ve ikinci derecede seçimlerine dair yapılacak yönetmeliğin ön çalışmasını düzenledi,
- Rusya muharebesi sonlarına doğru (1878) Borsa komiserliği görevi üzerinde kalmak üzere Epir sınırlarının tespiti için Yanya'da Arnavutluk ileri gelenleriyle oluşturulan olağanüstü komisyon başkanlığı,
- Birinci derece rütbesiyle tayin olunduğu bu görevi yapmaktayken bu vazife de üzerinde kalmak üzere Yenişehir mutasarrıflığı Mart 1879'da yine Yunanistan sınır anlaşmazlıklarının çözümü için kurulan komisyonun başkanlığı,
- Birinci Sivas Valiliği,
- Selanik Valiliği,
- Vezir rütbesiyle Hariciye Nezaretinde bakanlık görevi,
- Bakanlıktan ayrılarak birinci dereceden rütbesiyle ve Mecidî nişanıyla taltif edilerek Adana Valiliği,
- İkinci Sivas Valiliği,
- Ankara Valiliği,
- Akdeniz Adaları Genel Valiliği.

Âbidin Paşa'nın bu görevleri dışında yukarıdaki yazıda belirtilmeyen bir sürgün hayatı da olmuştur. Yazının son kısımlarında babasının ölüm sebebi anlatılırken hasbelicab Konya'da bulunduğu sırada kolera sebebiyle vefat etmiş denmektedir. Bu konuyla ilgili Hicabi Karaçorlu, Portreler adlı eserinde şöyle demektedir: "Âbidin Paşa, babasının Konya'da bulunuş sebebi için "hasbelicab" demekle yetinmektedir. Dinozade Ahmet Bey'in Konya'ya sürgün edilmiş olduğuna dair bilgiler vardır. Buna göre İstanbul yönetimi onun Kavalalı Mehmet Ali ve

Tepedelenli Ali Paşalar gibi Osmanlı'ya isyan etme ihtimalinden şüphelenerek bu sürgün cezasını uygulamıştır."[30]

Karaçorlu, bu bilgileri verdikten sonra Âbidin Paşa'nın da babası gibi bir sürgün hayatı olduğunu, Diyarbakır ve Sivas'taki faaliyetlerini kendi çıkarlarına aykırı bulan dâhili ve hârici şer güçlerin onun hakkında karalama kampanyaları geliştirerek Rodos'a sürgün edilmesini sağladıklarını ve bunun da dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda bu ileri sürülen görüşlerin akla uzak olmadığını belirtir.

C. ESERLERİ

Âbidin Paşa, "Terceme-i Hâli" başlıklı kısımda belirttiği birçok dile vâkıf olmanın yanında bu dillerin edebiyatlarına da hâkimdir. Doğu ve batı diline bu kadar hâkim olan Paşa, iyi bir devlet adamı olmanın ötesinde başarılı kalem ehli bir zattır. Âbidin Paşa, ikisi tercüme ve şerh olmak üzere toplamda 7 eser kaleme almış ve bu eserleri basılmıştır.

1. Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf

Paşa'nın ilmi ve edebi özelliklerini aksettirecek nitelikte olan bu eser, Mevlâna'nın Mesnevî adlı eserinin ilk cildinin tercüme ve şerhidir. Eser altı ciltten oluşmaktadır. Eserleri arasında en büyük ve en önemli olanıdır. Bu eser ile ilgili geniş bir bilgi dördüncü bölümde verilecektir.

2. Tercüme ve Şerh-i Kasîde-i Bürde

Bu eser, İmam Bûsîrî'nin meşhur Kasîde-i Bürde'sinin tercüme ve şerhidir. Eser 1307 yılında Mahmut Bey Matbaası'nda 207, 1324 yılında Kütüphane-i İrfan tarafından 168 sayfa olarak basılmıştır. 163 beyitten oluşan eser, mukaddime ile başlamakta ve sonrasında Paşa'nın Mesnevî tercüme ve şerhindeki hal tercümesini içeren başlık verilmektedir. Beyit beyit tercümelerin yapılmış olması, her beytin altına terceme ve şerh başlıklarının eklenmesi, kimi yerde beyitlerdeki kelimelerin ayrı ayrı verilmesi ve "mâna-yı elfâz" başlığı ile de anlaşılması güç bazı sözcüklerin Türkçe karşılığının aktarılmış olması eserin tercüme ve şerhinde izlenen yöntemdir. Mensur şekilde tercüme edilen eserin tıpkıbasımı ve sadeleştirilmiş metni Ömer Faruk Harman tarafından yayımlanmıştır.[31] Bunun yanında popüler bir çalışma olmakla birlikte günümüz Türkçesine aktarımı, Mehmet Said Karaçorlu tarafından yapılmıştır.

[30] Hicabi Karaçorlu, Portreler, Kocaeli, Volga Yayıncılık, 2015.
[31] Âbidin Paşa, Tercüme ve Şerh-i Kasîde-i Bürde, (sad. Ömer Faruk Harman), İstanbul, Gençlik Basımevi, 1977.

3. Âlem-i İslâmiyeti Müdâfaa

Kırk sayfalık olan bu küçük eser, Mısır'da bir papaz tarafından neşredilen bir risâleye reddiyedir. Eser, Hacı Selim Ağa Ktp. 2684 numarada kayıtlıdır. Eserin ismi "Müdâfaa an-Âlemi'l-İslâm" olarak geçmektedir. Eser, Matbaa-i Tahir Bey tarafından 1315/1897 yılında 40 sayfa olarak basılmıştır. Aynı yayınevinden yine aynı yıl içinde 50 sayfa olarak tekrar basılmıştır. Eser 10 fasıldan oluşmaktadır. Paşa bu fasıllar ile adı geçen şahsın her bir iddiasını risâle ile ayrı ayrı cevaplamaktadır.[32]

4. Meâlî-i İslâmiyye

İslâmiyet'in üstünlüklerini anlatan bu kitap 1316/1898 yılında İstanbul'da Tahir Bey Matbaasında 356 sayfa olarak basılmıştır. Eser, "hikmet" adı verilen küçük pasajlardan meydana gelir. Âbidin Paşa, bu eserinde âyet-i kerîmelerin tefsirlerini yapar. Fatiha-i Şerife sûresinin tefsiriyle başlayan eser, Nas sûresinin tefsiriyle son bulur.[33]

5. Saâdet-i Dünya

İnsanın dünya saadetinin nasıl elde edebileceğini anlatan eser, 1312/1894 yılında Rodos Vilâyet Matbaasında 160 sayfa olarak basılmıştır. Kitapçı Arakel Matbaası tarafından 1317/1899 yılında basılan eser ise 96 sayfadır. Rodos Vilâyet Matbaası tarafından basılan eser "Saâdet-i Dünya" ismine ilaveten "Ahlâk-ı hamîde ve mebâhis-i hikemiyeyi câmidir" cümlesi bulunmaktadır. Diğer matbaadan basılan eserde ise "Külliyât-ı Âbidin Paşa I. Kitap" başlığını taşımaktadır. Eserin sonunda, Mevlâna Celaleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî-i Şerîf'inden, Sa'dî, Câmî, Hâfız, Fuzûlî, İbrahim Hakkım Erzurûmî'den beyitler bulunmaktadır.[34]

Âbidin Paşa bu eserinde "Dünya, ahirete oranla hiçbir şeydir. Ama ahiret, bu dünyada kazanıldığı için bu dünya çok önemlidir. Allah'ın en büyük nimetlerinden biridir. İnanan insan bu dünyayı cennete benzetmek için çalışır" der ve dünya hayatında mesut olmanın yollarını ve yöntemlerini göstermeye çalışır. Eserde dikkat çeken husus, yaygın olarak iyi bir mümin olmak için dünyadan elini eteğini çekmek gerekliliği ile ilgili teze ve (dünya leştir, ona meyleden köpektir) anlayışına karşı çıkmakta ve bu tezi çürütmektedir. Eser bu yönüyle son derece dikkat çekici bir farklılık gösterir. Günümüzde yaygın olarak okunan kişisel gelişim kitaplarının öncülü sayılabilir.

[32] İsa Çelik, *age.*, s. 58.
[33] İsa Çelik, *age.*, s. 58.
[34] Mehmet Sait Karaçorlu, Âbidin Paşa - Sâadet-i Dünya, İzmit, 2012; Harun Çetin, Sâadet-i Dünya, İlim ve Hikmet Yayınları, İstanbul, 2018.

6. Türkçe Nahv-i Arabî

"Ber Tarz-ı Nevîn-i Nahv-ı Arabî" isimli bu eser Arapça Dilbilgisi kitabıdır. Cezâyir-i Bahr-i Sefîd valiliği sırasında yazmış olup 1312/1894 yılında Rodos Vilâyeti Matbaasında 61 sayfa olarak basılmıştır.[35]

7. Konsolid Hava Oyunları İstikrâzât

Âbidin Paşa'nın Borsa Komiserliği esnasında yazdığı bu eser, konsiledenin hava oyunlarıyla sair muamelâtı hakkında ve müstekrazât-ı maliyeye dair risâledir. Eserde vadesi belli olmayan ve yalnızca faizi ödenen devlet tahvilleri, faizle borç para alma ve Osmanlı borçlarıyla ilgili bilgiler yer almaktadır. 66 sayfadan oluşan eser, Paşa'nın ilk eseridir. 1291/1874'te İstanbul'da basılmıştır.[36]

[35] Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler), I-VIII, İstanbul, Dergâh Yay., 1990, I, s. 24.
[36] İsa Çelik, *age.*, s. 103; Celali Yılmaz, Borsa Risalesi: Hava Oyunları, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÂBİDİN PAŞA'NIN TERCEME VE ŞERH-İ MESNEVÎ-İ ŞERÎF İSİMLİ ESERİ

A. ESERİN TANITILMASI

1. Eserin Adı ve Türü

Âbidin Paşa'nın bu eseri Mevlâna'nın Mesnevî adlı Farsça eserinin ilk cildinin tercüme ve şerhidir. Mesnevî şerhleri arasında önemli bir yeri olan bu eser altı ciltten meydana gelmektedir.

Eserin adı "*Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf*" olarak kayda geçmiştir. Eserin ilk giriş kısmında "Mevlâna Camî'nin, Hazret-i Celâleddîn-i Rûmî Kuddise Sırruhu's-Sami Hakkındaki Kıt'a-i Meşhûresidir" başlığı adı altında iki beyit bulunmaktadır:

"Ân Ferîdûn-ı cihân-ı mânevî
Bes bûd bürhân-ı zâteş Mesnevî"

"Men çi gûyem vasf-ı ân âli-cenâb
Nist peygamber velî dâred kitâb"

Bu beyitlerden sonra ise hemen altında kitabın ismi ve matbaanın verdiği bilgiler yer almaktadır.

Klasik Edebiyat içindeki manzum hikayelerde genellikle tercih edilen tür, mesnevî türüdür. Mevlâna'nın Mesnevî'si de manzum mesnevî türünde oluşturulmuştur. Müellif de Mevlâna'nın Mesnevîsi'ndeki beyitleri yorumlayarak tercüme ve şerh geleneğini devam ettirmiştir. Tercüme kısmını mensur şekilde kaleme almıştır.

2. Eserin Yazılış Sebebi ve Süreci

Âbidin Paşa eserin yazılış sebebiyle ilgili herhangi bir yazı kaleme almamış veya bir bilgide bulunmamıştır. Ancak Âbidin Paşa mukaddime kısmında böyle bir eserin tercüme ve şerhine muvaffak olduğuna dair ve bu durumun kendisini mutlu ettiğini anlıyoruz. Onun böyle bir eseri kaleme alma sebebi gerek içeriğine bakıldığında gerek mukaddimeden hissedilen duygudan anlaşıldığı üzere asıl sebebinin Mevlâna'ya karşı derin saygı ve sevgi beslemesindendir. Diğer bir sebebi ise yüzyılını aşarak yazılmışın dışına çıkmak istemiş olabileceğidir. Çünkü bu noktada eser sadece tasavvufî değil, tıp, felsefe, dünya-kültür, kişisel

gelişim, psikolojinin alanları gibi birçok konuyu içinde barındırmaktadır. Bu yönüyle de gençlere sadece tasavvuf değil fen ilmiyle ilgili de bilgiler öğrenmelerini sağlar.

Mukaddimenin ikinci paragrafında Mesnevî-i Şerîf'e atf-ı kelâm edilince diye başlayan kısımda esere olan övgüsünü ve ruhaniyet ve akliyatta beşerden zuhur eden eserlerin Mesnevî'ye denk olmasının mümkün olmadığını dile getirir.

Âbidin Paşa bu mukaddimeyi kaleme aldığında Sivas valiliği görevinde olduğunu belirtir. Eserin süreci ile ilgili 1. cildini 1884 yılında Adana'da yazmaya başlayıp 1885 yılında ise Sivas'ta tamamlamıştır:

"Mesnevi-i Şerîf terceme ve şerhini Adana Valiliğinde ve 12 Rebiü'l-evvel sene 302 tarihinde ve Mevlidü'n-Nebi Aleyhi's-salatü ve's-selam kıra'eti ṣırasında te'life başlayıp işbu birinci cildi Sivas Valiliğinde iken 12 Rebiü'l-evvel sene 303 tarihinde ve kezalik tahminen Mevlidü'n-Nebi Aleyhi's-salatü ve's-selam kıra'eti hengamında yani bir sene zarfında bi'l-ikmal tabına muvaffak olmuşdur."[37]

Âbidin Paşa, eserinin 1. cildini tamamladıktan sonra 1303/1885 yılında Sivas ve İstanbul'da tab ettirmiştir. Diğer 2, 3 ve 4. ciltlerini ise Ankara'da tab ettirmiştir. 6 cildin tamamını, 1305-1306/1887-1888 yılında İstanbul'da Tahir Bey Matbaasında tab ettirilmiştir. Paşa'nın adı geçen şerhin ne zaman bitirdiğine dair tam bir malumât bulunmamasına rağmen 6. cildin basım yılı olan 1887-1888 tarihi onun bu eserinin muhtemelen 1302/1884 yılında başlayıp 1306/1888 yılında tamamladığını gösterir.[38]

3. Eserin Nüshaları ve Nüsha Farklılıkları

Eserin yazması ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamış olup müellifin de eser ile ilgili notlarına ve müsveddelerine tesadüf edilmemiştir.[39]

Âbidin Paşa, 2, 3 ve 4. ciltleri tamamladıktan sonra 1. cildi yeniden ele almış ve bazı değişiklikler yaparak birkaç defa tab ettirmiştir. Bu konuyla ilgili 1. cildin 1305/1888 tarihli

[37] Âbidin Paşa, *age.*, s. 5.
[38] İsa Çelik, Âbidin Paşa'nın Mesnevî Şerhi, s. 147.
[39] Eser üzerine daha önce yapılan çalışmalar şu şekildedir: Nuri Şimşekler'in "Devlet Adamı ve Mesnevî Şârihi Âbidin Paşa Hayatı - İdareciliği – Eserleri" adlı makalesi ile İsa Çelik'in "Âbidin Paşa'nın Mesnevî Şerhi ve Tasavvufî Düşünceleri" adlı bir doktora tezi mevcuttur. Şimşekler'in kaleme almış olduğu makalenin 123. sayfasının 31. dipnotunda eserin yazmasının İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi Kütüphanesinde 34-36 no'larla kayıtlı olduğuna dair bir bilgi ile İsa Çelik'in doktora tezinde de Şimşekler'in bilgisi kullanılarak aynı bilginin zikredildiği görülmektedir. Ancak uzun araştırmalar neticesinde bu numaralarda kayıtlı farklı bir eser olduğu tespit edilmiştir. 36 numara Galata Mevlevihanesine vakf edilmiş olup 34 numarada ise Cevri İbrahim Çelebi'nin Hilye-i Pak-i Çar-i Yar-i Güzin adlı eser ile Hakani Muhammed Beg tarafından kaleme alınan Hilye-i Pak-i Hazret-i Resul-i Ekrem adlı eser yer almaktadır. Ancak eserin İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi Kütüphanesinde 368 no ile kayıtlı Âbidin Paşa'nın ismi geçen eserin 6 cilt baskısı mevcuttur. Eserin bu basması ile karıştırılmış olacağı muhtemeldir.

baskısının "İhtâr-ı Mahsûs" başlığı ile şu şekilde açıklamıştır: "Allah'ın lütfunun sonucu olarak Padişahımızın yüce sayelerinde âcizane Mesnevî-i Şerîf tercüme ve şerhim basılıp yayımlandıktan sonra gördüğü genel ilgi üzerine tekrar basılması uygun görüldü. Şerhi yazmakta haliyle gelişen melekemi hissettiğim için daha önce basılan ciltleri tamamen yok sayarak yeniden düzelttim. Bundan dolayı önce basılan nüsha ile şimdiki nüshaların metinlerinde görülecek farkların sebebi acizane düzeltmelerimden doğmuş olduğu konusunu ihtar ederim."

Âbidin Paşa'nın bahsettiği farklılıklarının ve basım yıllarının tarihleriyle birlikte ne derece farklılık gösterdiğini metnin tertiplerine bakarak şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

1. Cild 1303/1886 – İstanbul – Matbaati'l-Osmaniyye

İlk kısımları aynı olmakla birlikte başlıklar arasında yer değiştirmeler olup içerikleri hemen hemen aynıdır. Ancak eserin son beytinden önce "Besmele" başlığı adı altında Kur'ân-ı Kerîm içinden sûreler örnek verilmiştir. Sûrelerin manaları da bu kısımda yer almaktadır. Daha sonra ise son beyite yer verilmiştir. Âbidin Paşanın kısa bir yazısıyla matbaanın adı ve tarihi düşülmüştür. Eser burada son bulmayıp Nüzhet Efendi'nin, Hakkı Bey'in, Muhammed Fehim Efendi'nin takrizleri mevcuttur. Fars dili ve Arap dili üzerine bazı malumatlar da bu kısımda yer almaktadır. Son kısmında fihrist bulunur. Eser, 351 sayfadan meydana gelmektedir.

1. Cild 1303/1886 – Sivas – Vilâyet Matbaası

Bu ciltte de giriş kısımları aynı olmakla beraber bir önceki nüshadan farklı olarak sûreler kısmı daha tertipli ve anlaşılır hale getirilmiş ayrıca takrizlere yer verildikten sonra eserin mahiyeti ve fihristi hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Peygamber Efendimiz hakkındaki malûmatı ile onun hakkında nazil olan âyet-i kerîmeler yer almaktadır. Bu cildin son satırını teberruken Şemseddîn Sivâsî'nin türbesini ziyaret ettikten sonra yazdığı notunu mevcuttur. Bu not daha sonraki baskılarda mevcut değildir. Eser, 731 sayfadır.

1. Cild 1305/1888 – İstanbul – Mahmud Bey Matbaası

Eserin mukaddimesinden önce "ihtâr-ı mahsûsa" başlığı yer almaktadır. İlk kısmındaki ifadeden anlaşıldığı üzere eserin üçüncü baskısıdır. Diğer yerlerin aynı olduğu gözlenirken son beyitten önce olan sûrelerin sıralaması ve içeriğinde küçük farklılıklar görülür. Eserin diğer baskılarında fihrist kısmı sadece başlık ve sayfalardan meydana gelirken bu ciltte farklı olarak "satır, hata ve doğrusu" yer almaktadır. Örneğin; "hata" başlığında zaif yazarken doğrusu

“savab” başlığında vezaif yazılmıştır ve bu hatanın nerede hangi satırda olduğu ilave edilmiştir. Eser, 406 sayfadan oluşur.

1. Cild 1324/1906 – İstanbul – Mahmud Bey Matbaası

Eserin baş kısmındaki yazıdan anlaşıldığı üzere bu cilt dördüncü baskısıdır. Âbidin Paşa, bu ciltte sûreler hakkında bilgileri ortadan kaldırıp eser içinde vermiş olduğu âyet-i kerîmelerin tekrar tasnifini ayrıca vermeye ihtiyaç duymamış olduğu görülmektedir. Diğerlerinden farklı olarak son beyitten sonra “ifâde-i mahsûsa” başlığı yer almaktadır. Kütüphane-i İrfan tarafından kaleme alınan bu kısımdan sonra yine aynı yerin alt kısmında daha önceki tabda baskıdan kaynaklı hataların olduğunu ve bu baskıyla tekrar düzeltildiğine dair kısa bir bilgiye yer verilmiştir. Bundan başka aynı tarihte bir diğer baskı mevcuttur. Bu baskı daha düzenli ve sayfalar daha açıktır. Eserde unutulan beyitler kırmızı mürekkep ile derkenara yazılmıştır. Yukarıdaki verdiğimiz bilgiler ile aynı olup tek farkının unutulan beyitler ve sayfalarının daha açık ve net olmasıdır. Çalışmayı bu ciltten yapmanın daha uygun olduğunu düşünülmüştür. Okunmayan veya baskı hatasından kaynaklanan kısımları ise diğer nüshaları inceleyerek tamamlanmıştır. Eser, 376 sayfadır.

Eserin tertibi konusunda bu tür farklılıklar varken diğer taraftan eserin içeriğinde şerhlerin uzunluğu ve kısalığı konusunda değişkenlik göstermektedir. Mesela; 1305/1888 İstanbul’daki baskının 207. beytinde katillerin vicdan azaplarını ne derece somutlaştırdıklarını açıklamaya çalışırken Shakespeare’nin “Macbeth” isimli eserinden örnekler vermiştir. O sahneyi uzun uzadıya anlatır ve dahası geçen diyalogların içeriğine kadar bilgiler vermektedir. Ancak 1324/1906 İstanbul baskısının 211. beytinde bu kısma hiç yer verilmemektedir. Yine 1888 tarihli baskıda 346. beytin şerhine yer verilirken 1906 tarihli baskıda “vareste-i şerhdir” notu düşülmüştür.

Müellifin yaptığı çalışmaların karşılaştırılması neticesinde ilk baskı ile tashîh yapıldıktan sonraki baskıları arasında dikkate değer büyük bir farklılık görülmemiştir.

Eserin İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi Kütüphanesinin 368 no ile kayıtlı nüshaları şu şekildedir:

CİLT	YIL	YER	MATBAA	SAYFA
I.	1305/1888	Dersaâdet	Mahmud Bey	499
II.	1305/1888	Dersaâdet	Mahmud Bey	401
III.	1305/1888	Dersaâdet	Mahmud Bey	308
IV.	1305/1888	Dersaâdet	Mahmud Bey	350
V.	1306/1889	Dersaâdet	Mahmud Bey	367
VI.	1306/1889	Dersaâdet	Mahmud Bey	367

4. Eserde Kullanılan Metot

Müellif Mesnevî'deki her beytin Farsça aslını "Mesnevî" başlığı altında olduğu gibi almış "terceme" başlığı altında çevirisini, "şerh" başlığı altında da açıklamasını yapmıştır:

بشـــنویـد ای دوســـتـان این داســـتـان

خود حقیقـت نـقـد حـال مـاســـت آن

Meşnevī

Terceme: Ey dostlar, bu ḥikāyeyi işidiñiz, bu ḥikāye aṣl bizim ḥaḳīḳat-i ḥālimiziñ naḳdidir.

Şerḥ: İşidiñiz buyurduḳları ḥikāye işte hemān bed' olunacaḳ şāh ve cāriye ḥikāye-i ḥikmet-i āmīzīdir, ki insān yalıñız ḥikāye naẓarıyla baḳmayup el'ān ḥāllerini taᶜrif iden müfīd bir naṣīḥat ve çāre-i necāt ᶜadd itsünler.[40]

Beyitlere ayırt edici bir numara verilmemiştir. Kelimeler üzerinde gerek görmedikçe durulmamış, örnekte görüldüğü gibi beytin aslında geçen "işidiniz" kelimesi, şerhte "yalıñız ḥikāye naẓarıyla baḳmayup el'ān ḥāllerini taᶜrif iden müfīd bir naṣīḥat ve çāre-i necāt ᶜadd itsünler" şeklinde açıklanmıştır.

Ayrıca beytin aslında geçen bazı kelimeler olduğu gibi alınmış çeviride parantez içinde ya da tire arasında açıklaması verilmiştir:

[40] Âbidin Paşa, *age.*, C. I, s. 60.

Şerḥ: Gergef -kārgeh- taḫta ve bezden ᶜibāret bir maḥall-i naḳş ve taṣvīrdir ki ḳadınlar igne vāsıṭasıyla ṣuver-i mütenevviᶜa naḳş iderler.[41]

Terceme: *(كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ)*[42] yaᶜnī Allāh Teᶜālā naṣıl sāyeyi basṭ idüp uzatdı, āyet-i kerīmesi evliyānıñ naḳş ve taᶜrifidir ki Veliyyu'llāh delīl-i nūr-ı ḫurşīd Ḫudādır.[43]

Müellif çeviride metne sadık kalmayı esas almış serbest çeviriye iltifat etmemiştir. Bu yüzden şiir çevirileri, mensur şekilde ve uzun cümleler halindedir:

Terceme: Cenāb-ı Vācibü'l-vücūd ṭarafından Ḥażret-i İbrāhim ve İsmāᶜil ᶜAleyhi's-selāma ḫiṭāben (ṭahhirā beyti) yaᶜnī benim beytimi taṭhīr idiñiz her ne ḳadar ṭılsım ve muḥafaẓa ṭopraḳdan ise de insānıñ bedeni nūr ḫazīnesidir.[44]

Yine çeviride beyit içinde geçen kelime aynen alınsa bile îmâ ettiği anlam bir başka kelimeyle zikredilmiştir:

Terceme: Perdeyi ḳaldır veᶜuryān ve açıḳ söyle; zīrā pīrāhen ile olan but ve maḥbūbla yatmam.[45]

Bu beyitte geçen "but / put" kelimesinden kastın "Mahbûb / Sevgili" olduğunu açıklamak üzere iki kelime peşpeşe kullanılmış, beytin aslında geçen kelimeden çevirideki sadakat uğruna sarfı nazar edilmemiştir.

Şerh, beyitte geçen kelime ve kavramlardan neyin anlaşılması gerektiğine dair açıklama çabasıdır. Bu bazen beyitte geçen somut varlıklar soyutlaştırarak yapılır. Âbidin Paşa da eserini bu kural üzerinde meydana getirmiştir:

Terceme: İttifaḳā şāh bir gün ata bindi ve ḫavāṣṣ-ı muḳarrebīn ile eve gitdi.

---

[41] Âbidin Paşa, *age.*, s. 314.
[42] *Kur'ân-ı Kerîm*, Furkân, 25/45: "Rabbinin işini görmedin mi? Nasıl da gölgeyi uzattı, dileseydi onu sakin eder, uzatıp kısaltmazdı; elbette, sonra güneşi, delil ettik gölgeye."
[43] Âbidin Paşa, *age.*, s. 35.
[44] Âbidin Paşa, *age.*, s. 39.
[45] Âbidin Paşa, *age.*, s. 107.

Şerḥ: Rūḥuñ ḥavāṣṣ-ı muḳarrebīni ᶜaşḳ u muḥabbet ve ᶜaḳıl vāsıṭasıyla cevelān iden efkār ve taṣvirātıdır.[46]

Terceme: Şāh cāddede bir cāriye gördü; şāhıñ cānı o cāriyeye esīr oldu.

Şerḥ: Cādde maḥall-i mürūr olan dünyādır; cāriye gibi olan nefsiñ baᶜżı leẕā'iẕ-i ṣūriyesini rūḥ görünce dünyādaki maḳṣad-ı aṣlīsini unudup nefse o ḳadar tābiᶜ oldu, ki rūḥ nefsiñ şāhı iken esīri oldu, ḳuvā-yı bāṭına, ᶜaẕīm bir mülk içinde bulunan ᶜanāṣır ve derecāt-ı muḫtelife gibidir, eger her dereceniñ aṣḥābı vaẕīfelerini ṣıyānet iderler ise anda selāmet bulunur. Pāmāl iderler ise nekbet ve küdūret ḥāṣıl olur.[47]

İlk örnekte daha önceki beyitlerde "şah" ruh olarak şerh edildiğinden şahın "havass-ı mukarrebun / yakın ileri gelenleri" "akıl" "aşk" "muhabbet" "fikirler" "tasvirler" şeklinde açıklanmıştır. Şahın yakınları ifadesindeki somut varlıkların soyutlandığı görülmektedir.

İkinci örnekte de durum aynıdır: Cadde, gelip geçilen yer olan dünyadır, cariye, nefsin maddi hazları ve lezzetleridir şeklinde soyutlaştırarak açıklanmaktadır.

Hayvan hikâyelerinde geçen karakterler "teşhis" sanatı yapılarak insanlarla açıklanmıştır:

Terceme: Güzel bir vādīde bir bölük ḥayvānāt bulunur idi ki anlara arslandan keş-me-keş ve ıżṭırāb var idi.
Şerḥ: Yaᶜnī bir köy ahālisiniñ bulunduḳları mevḳᶜ güzel idiyse de ṣāḥib-i rūz ve ḫūn-rīz bir ādemden mużṭarib ve kendi köylerinde ken kemāl-i ḫavfdan mütelāşī ve ġarīb gibi bulunur idi. [48]

Hayvanların yaşadığı bir orman, ormanda hayvanlara rahat vermeyen aslan, güzel bir konumda yaşayan köy ahalisi ile o köylülere rahat vermeyip korkutan kan dökücü bir zalim kişi ile açıklanmıştır.

Aynı duruma bir örnek de papağan ve bakkal hikâyesidir:

Terceme: Meẕkūr ṭūṭī bir kimseye ḫiṭāb itse insān gibi söyler idi ve ṭūṭīlere maḫṣūṣ sesde de üstād idi.

[46] Âbidin Paşa, *age.*, C. I, s. 60.
[47] Âbidin Paşa, *age.*, s. 61.
[48] Âbidin Paşa, *age.*, s. 76.

> **Şerḥ:** Ẕikr olunan mizāḥ ve nükte-gū ᶜāḳil ādemleriñ sözünü işidir, cevāb virir ve hele muḳallidlikde üstād idi.[49]

Bakkalın papağanı, zenginlerin yanında bulundurdukları komiklik yapıp çevreyi eğlendiren bir kişi ile açıklanmıştır.

Âbidin Paşa, âyetlerin kaynaklarını gösterirken hadîs-i şerîflerin kaynaklarını göstermemiştir. Âyetlerin şerh içinde manaları verilirken kaçıncı âyet olduğu konusunda bazı yerlerde hataya düştüğü görülür:

> **Şerḥ:** Sūre-i A'rāfıñ yüz seksen dördüncü āyet-i kerīmesinde fermān ve beyān buyurulur ki…[50]

Örnekte görüldüğü üzre yüz seksen dört olarak verilen âyet numarası, gerçekte yüz seksen beşinci âyet-i kerîmedir.

Şerhin en tafsilatlı olarak işlendiği, yirmi sayfadan oluşan Mesnevî'nin birinci beytidir.

Âbidin Paşa, bazı yerlerde herhangi bir konu ile ilgili açıklamasını Arapça ve Türkçe numara vererek sınıflandırma yapmıştır: Bu beyt-i şerīf üç vech ile şerḥ ve ta□rīf olunabilir, Dilenciniñ iki ṣıfatı vardır gibi.

> **Şerḥ:** Ṭavr ve vechinde āṣār-ı ḫavf ve teġayyür göstermemek gibi ḫaṣlet-i maḳbūleye nā'il olmaḳ içün dört şey lāzımdır. İbtidā: İnsānıñ fütūrsuz yaradılmış olması, sāniyen: Aᶜṣāb ü demiñ bedeninde muᶜtedil bir ḥālde bulunması, sālişen: ᶜĀlemiñ serd ü germine giriftār olmuş ve rābiᶜen: Her vaḳt emr virenlerden olmayup baᶜżı defᶜa emr ü su'āl olunmaḳ mecbūriyetinde bulunmuş olunmasıdır.[51]

Verilen örnekte de Arapça numaralandırma yapıldığı görülür.

Müellif, eserinde beyitlerin hemen hemen tamamına yakın kısmını şerh etmiş olmasına rağmen çok az da olsa bazı beyitlerin şerh edilmediği görülmektedir. Paşa, beytin

[49] Âbidin Paşa, *age.*, s. 157.
[50] Âbidin Paşa, *age.*, C. I, s. 37.
[51] Âbidin Paşa, *age.*, C. II, s. 192.

tercümesinden sonra şerhi olmadığına dair ya da bir sonraki beyitte şerhi verildiğine dair açıklamalarda bulunmuştur. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

1. Beyt-i sebḳ bu beyt-i şerīfiñ de şerḥidir.[52]
2. Beyt-i ātī şerḥ ider.[53]
3. Āzāde-i şerḥdir.[54]
4. Şerḥe muḥtāc degildir.[55]
5. Müstaġnī-i şerḥdir.[56]
6. Vāreste-i şerḥdir.[57]

Âbidin Paşa, eserinin 2. cildini Tavşan ve Aslan hikâyesi ile sonlandırmıştır. Yapılan çalışmanın 2. cildin baskısında Süleyman Nafiz'in "Terceme ve şerḥ-i Meṣnevī-i Şerīfiñ ikinci cildindeki 104 üncü ṣaḥīfede münderic şu" başlığı altında 958. Beyit hakkında bir açıklamada bulunduğu görülür. Bu açıklamada; birinci beytin tercümesinin olduğu ancak ikinci beytin tercümesinin yapılmadığını belirtir ve bir tercüme ilave eder.

5. Eserin Kaynakları

Âbidin Paşa eserini inşâ ederken Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerden büyük ölçüde istifade etmiştir. Eserde az sayıda da olsa kelâm-ı kibârlara da yer verilmiştir. Bununla beraber eserin kaynağını gündelik yaşanılan birtakım olaylar ve kültürel faaliyetler oluşturmaktadır. Mesela ilk cildin birinci beytinde geçen "münkirlere bir misal" başlığı altında verilen doğa tasviriyle karanlıkta büyümüş bir insanın bir anda dışarı çıkmasının tasviri yapılmıştır. Yaşamın tüm şartlarını ve dönemin özelliklerini yansıtması bakımından da önemlidir.

Üzerinde çalışılan eserin ilk iki cildinde müellifin yerli ve yabancı bazı isim ve eserlerinden faydalandığı tespit edilmiştir. Söz konusu bu isimlerin eserleri ile birlikte metinde işlenen konular ile ilgili sözlerine yer verilmiştir.

Âbidin Paşa'nın Mesnevî Şerhi'nde zikrettiği doğulu mütefekkirler ile batılı filozofların isim ve eserleri şu şekildedir: Muhyiddin Arabî'nin "Fütuhât-ı Mekkiyye", Feridüddin Attâr'ın "Mantıku't-Tayr", Mevlâna Camî, Fahrüddin Razî, Fuzûlî, Şeyh-i Ekber Hazretleri; İskender-i Rûmî, Eflatun, Sokrat, Bacon, Aristo, Calinous, Voltaire, Heraclius, Omiros (Homeros),

[52] Âbidin Paşa, *age.*, C. II, s. 187.
[53] Âbidin Paşa, *age.*, C. II, s. 160.
[54] Âbidin Paşa, *age.*, C. II, s. 162.
[55] Âbidin Paşa, *age.*, C. I, s. 204.
[56] Âbidin Paşa, *age.*, C. II, s. 221.
[57] Âbidin Paşa, *age.*, C. I, s. 73.

Melanipizis, Sofokles, Polikletios, Zifoksis, Newton ve Montesquieu'nun "Letr Persan" (İran Mektupları) adlı eseridir.

B. MUHTEVÂ ÖZELLİKLERİ

Bilindiği gibi İslâm'ın temel kaynakları iki ayrı disiplin ile günümüze ulaşmıştır. Tefsir tarihi, başlangıçtan itibaren Kur'ân-ı Kerîm tefsirlerinin "Dirâyet" tefsirleri ve "Rivâyet" tefsirleri şeklinde iki kategoride ele alındığını söyler.

"Rivâyet" tefsirleri, Kur'ân'ın anlaşılmasında temel esas olarak, Hazret-i Peygamber ve onun ashabının nasıl anladığını araştıran, onların sözlerinin dışındaki anlayışlara itibar etmeyen yöntemdir. "Dirâyet" tefsirleri ise kişinin kendi algı ve anlayışının da rivayetin yanında bir yöntem olarak kabul edilmesi gerektiğini söyleyenlerin yaptıkları tefsirlerdir.

Bu ayrım Tâbiîn döneminde fıkhî mezheplerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bir hukuk metodolojisi olarak naslardan hüküm çıkarma beceresi demek olan fıkhî mezheplerde de aynı ayrıma şahit oluruz. Daha sonraki yüzyıllarda mezheplerden farklı olarak tasavvuf nasları anlama şeklinde etkin rol oynamış başlangıçtaki bu ayrım "akıl" ve "duygu" şekline dönüşmüştür.

Biz bugün, kaynaklara bu iki temel disiplinden biriyle ulaşabilmekteyiz. Bazı dönemlerde tasavvuf ön plana çıkmış bazı dönemlerde tasavvuf karşıtlığı hem ilmî çalışmaların hem de toplumun üzerinde baskın rol oynamıştır. Bu ayrım bazen "zahir ehli / batın ehli" bazen "şekilciler / özcüler" bazen "akılcılar / gönülcüler" gibi isimler almıştır. Bazı dönemler bu iki ayrımın tarafları çok ciddi ve keskin çatışmaların içine girmişlerdir.

Uzlaşmacı veya bu iki disiplini birbiyle kaynaştırmacı bir yol takip eden eserlerin sayısı çok azdır. Hazret-i Mevlâna'nın Mesnevîsi bu bakış açısıyla incelense buna dair sonuçlar elde etmek mümkün görünmektedir. Mesnevî'de zıt görüşleri çok kuvvetli delillerle dile getirilir. Mesela, tevekkül ve himmet (bir şeyi elde etmek için çaba ve gayret sarf etmekle sonucu Allah'tan bekleme) meselesi böyledir. Aslan ve tavşan hikâyesinde bir taraf tevekkülü diğer taraf gayreti savunur. Söyledikleri güçlü deliller ile pekiştirilir. Adeta algımızı ilginç bir dengenin içine girmeye zorlar.

Mesnevî'nin anlaşılması da ona yapılan şerhlerin de neredeyse hepsi diyeceğimiz çoğunluğu tasavvuf eksenlidir. "Akıl topal bir eşektir, seni bir yere götürmez" dediği var sayılır. Oysa bunun tam aksi beyitler de çoktur. Akılsızlığa, aptalığa, aklı nefsin emrine vermeye dair

birçok beyit vardır. Bu durum aklın ötesinde kalan gerçekliğe ulaşmanın yolunu gösterir, yoksa aklını bırak demek değildir, şeklinde anlamak daha doğru olur gibi görünmektedir.

Abidin Paşa, eserini bu yöntem ile vücuda getirmiştir. Tasavvufî terimleri her fırsatta kullanmış fakat tasavvufun "dünyayı terket" anlayışı olmadığını da her fırsatta vurgulamıştır. Beyitlerin şerhinde en çok başvurduğu terimler, "bilgi" "çalışkanlık" "faydalı olmak" "cahillikten kurtulmak" ve benzerleridir.

Bu yönüyle eserin muhtevası temel kaynaklardaki ayrım noktasına kapılmadığı, her iki disiplini uzlaştırmaya ve birleştirmeye çalıştığı söylenebilir. Bu yönüyle benzerlerinin arasında farklı bir yere oturmaktadır. Eserin muhtevasının temel noktası bu yöntemdir. Zahirî ve batınî ilmi birlikte vermeye çalışan Paşa, her fırsatta konuların ayrımını iki kısım üzerinde değerlendirerek vermesi yine ona özgü bir durumu ortaya koymaktadır.

Muhteva olarak başvurduğu batılı eserler, filozofların görüşleri, yaşadığı dönemdeki bilimsel kazanımlar, akıl eksenini asla terk etmemesi, anlaşılması zor beyitlerde aklı esas olan yöntemle algının farklı yerlere kaymasını engellemesi bu görüşü güçlendiren özelliklerdir.

> **Şerḥ:** ᶜAdl u dādī berāy icrā ṣadā miṣāl bir ḥiss ve ḥāl insānları ḫᵛābdan īḳāẓ ve her bir ferd bir fiᶜliñ icrāsına veyā bir şey'iñ te'emmülüne āġāz ider. ᶜAdl u dād her şey'iñ ḥaḳḳını virmek dimekdir; yoḳsa gice ve gündüz evḳātını ẕikr üᶜibādete ḥasr idüp sā'ir veẓā'if-i meşrūᶜayı ihmāl itmek şerᶜan ve ᶜaḳlen ġayr-ı cā'izdir.

Yukarıda verilen şerhte Paşa, "Adalet ve doğruluk, her şeyin hakkını vermek olduğunu, gece gündüz bütün vaktini zikir ve ibadete ayırıp diğer emredilmiş görevlerini ihmal etmek dinen ve aklen caiz değildir" der ve hemen arkasından "Tıpkı bunun gibi gece gündüz ticaret, sanat, ziraatla meşgul olup da ibadetleri terk etmek de geleceğini, ahiretini yıkmak olur" diye ekler. Yani Paşa saadetin daima orta yolda, dengeleri kurabilmekte, adalette olduğunu bu beyitte izah etmiştir. Yine bu görüşe otuzuncu beyitte yer alan Aristo Zimos ile Sokrat arasında geçen diyalog ile ellinci beyitte yer alan dilenci ve tamakarın arasındaki farkı bir filozofun (Eflatun'un) sözleriyle açıklanması örnek verilebilir.

Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf adlı eserin muhtevasını şu maddeler oluşturmaktadır:

1. Dünya, ahiretin kazanılma yeridir. Dünya-ahiret dengesi;

Şerḥ: O gürūh-ı mekrūh efrādı fenālıḳ itmemek ve iyilik itmek içün vicdānımız kāfīdir, dirler. Evet, vicdān insāna büyük bir niᶜ metdir; ammā vicdān dinilen ḥiss-i derūnī meẕhebiñ fenā ve iyi gösterdigi esāsı muḥāfaẓa idebilür: Yoḳsa meṣelā Afriḳada baᶜ żı ḳaba'il-i ma'lūme nezdinde insān ekl idenler içün bir cezā, bir günāh gösterici meẕheb olmadıġından insānı ḳatl ve ekel itmek gibi bir fiᶜ l-i vaḥşiyāne ve ẓālimāneden vicdānları anları hīçbir ḳuvvet menᶜ ve tekdīr itmez; Eger vicdān meẕhebiñ vażᶜ eyledigi ḳavānīne muḥtāc olmayan bir ḳuvvet-i maḥṣūṣa olsa her ḳavmde bir siyāḳda bulunmalı ve insānı ḳatl u ekl iden bu ẓālimleri menᶜ ü tekdīr itmeli idi…[58]

2. Koruyucu hekimlik;

Şerḥ: Eger insān yalıñız bedenden ᶜ ibāret olsa idi -çünki eṭibba nezdinde beden dört beş senede bir tedrīcen ve kāmilen degişmekde ve tebeddül itmektedir- bu müddet ḫitāmında kendini unudup başḳa bir isim almaḳ ve başḳa bir insān olmaḳ lāzım gelür idi; faḳaṭ dört beş senede bir degil insānıñ cismi her ne ḳadar mütebeddil ü müteġayyir olsa velev pārçalansa rūḥu bāḳī olduḳca şaḫṣiyetini muḥāfaẓa ve aḫlāḳ-ı hamīde veyā ẕemīmesinden hāṣıl olan netāyici vicdānınıñ ᶜ ulviyet ü sufliyeti derecātı nisbetinde teᶜ emmül ü mülāḥaẓa eyler.[59]

3. İnsana düşen çalışkan olmaktır.
4. Peygamber kıssaları;

Şerḥ: Cism-i ḫāk, ᶜ aşḳdan eflāke gitdi taᶜ bīr-i şerīfinden maḳṣad Faḫr-i ᶜ ālem Ḥażret-i Muḥammed ve Ḥażret-i ᶜ Īsā ve Ḥażret-i İdrīs ᶜ Aleyhimü's-selāmıñ şeref-i ṣuᶜ ūdlarıdır. Ṭaġıñ sürᶜ ātle ḥareket itmesi Ḥaḳ Teᶜ ālā Ḥażretleri cebel-i Ṭūr'a tecellī buyurduḳda Ṭūr ṭaġınıñ ḥareket iderek pārelenmesidir.

5. İyi bir müslüman olmak ancak bilgili olmakla mümkündür.
6. Kişisel gelişim / Mutlu olmanın yolları;

Şerḥ: İnsān vardır ki ḥāli bu miṣāle yaḳındır. Bir müşkile giriftār olunca añın defᶜ ine keṣret ve ᶜ acele ile çalışırsa da defᶜ i esbābını

[58] Âbidin Paşa, *age.*, C. I, s. 27.
[59] Âbidin Paşa, *age.*, C. I, s. 26.

bulmaġa muvaffaḳ olamıyor; aġrebi budur ki ekṣer ᶜāḳil ve dānāya mürācaᶜat itmez veya ider ise ᶜaḳlıñ sözüne emniyet eylemez ve artıḳ mużṭarib-i fikr żaᶜīfeniñ evhāmıyla çāre-cū olunca müşkil-yāb ve ḫarāb olur.

7. Maddi hayat kadar manevî hayat da beslenmeli ve süslenmelidir.
8. Devlet yönetiminde de her işte olduğu gibi orta yol tercih edilmeli ve hak gözetilmelidir;

Şerḥ: ᶜĀḳıl olan ẕāt bir ḥaḳīḳati meydāna çıḳarmak içün karşısındaki ᶜādemiñ aḥvāl-i māżiyesini ve meyl ü muḥabbet ü nefret eyledigi şeyleri ḥüsn-i ṣūretle ṣorar ve bu vech ile gizli olan ve ṭoġrıdan ṭoġrıya es'ile ve ibrāmāt ile söylenmesi ḳābil olmayan bir sır ve ḥaḳīḳat meydāna çıḳar. Ḥükümet işlerinde istinṭāḳ didigimiz muᶜāmele bu ḥikmet-i ᶜaḳliyeye mübtenīdir.

9. Felsefî bilgiler ve doğu-batı potasında sentezler;

Şerḥ: Sofisṭā'iyye eski zamānda ẓuhūr itmiş bir ṭā'ife idi ki ḥaḳīḳati kelāmlar ile tebdīle çalışırlar ve safsaṭa ile iyi işi fenā ve fenā işi iyi gösterebilir iddiᶜāsıyla türrehāt ṣaçarlardı. Bunları eñ ziyāde lisān istihzā ile berbād iden Eflaṭunuñ ḫˇācesi meşhūr Soḳraṭdır. Bir ḳaç seneden beri Avrupada baᶜżı müverriḫīn sofisṭā'iyyeyi berī-i elzeme ᶜadd ile dirler ki: Bunlar ᶜādī muᶜallimlerdir virdikleri dersler içün ücret aldıḳlarından ve Soḳraṭ hīçbir vaḳt ücret almadıġından sofisṭā'īleriñ ücret aldıḳlarını bir ḫaṭā ᶜadd iderek nā-be-maḥall ᶜaleyhlerinde bulunmuş ve ḫalḳı kendilerinden tebrīd eylemişdir.

10. İnsan ahlaklı olmalıdır, ahlaklıklı olmak;

* Tembellik etmeyen
* Yardımsever
* Adil
* Yiğit ve cesur
* Devlet büyüklerine ve manevî büyüklerine saygılı
* Halka şefkat ve merhamet gösteren

* Sağlıklı ve temiz

* Maddi bilgiler kadar manevî feyizlere de önem veren biri olmak demektir.

Âbidin Paşa'nın altı ciltten meydana gelen eserin ilk iki cildinin sayfa ve beyit sayıları şu şekildedir:

CİLT	BASIM YERİ	BASIM YILI	SAYFA SAYISI	BEYİT SAYISI
I.	Kütüphane-i İrfân İstanbul	1324/1906	376	741
II.	Kütüphane-i İrfân İstanbul	1324/1906	296	661

1. Âyet-i Kerîmeler

Bir edebi metinde geçen âyet, hadîs, atasözü, deyim ve güzel sözler o eserin üslûbunu doğrudan etkileyen unsurlar arasındadır. İncelediğimiz eserin müellifi, kaleme aldığı eserinde ileri sürdüğü fikirleri, konuyla ilgili âyetlerle desteklemeye çalışmıştır. Çalışmanın ilk cildinde 52, 2. cildinde 69; toplamda ise 121 âyetten istifade edilmiştir.

Birinci ciltte geçen âyetlerde, Allah'ın varlığı ve birliği, bozguncuları sevmediği, dilediğine hidayet edip dilediğini saptırdığı, Kurân'ın Allah kelâmı olduğu ve Allah'ın en iyi koruyucu ve merhamet edici olduğu, Allah'ı tanımayanların kötü olarak anılacağı, akıllı olanların gerçekleri görecekleri, mümin birinin her halükarda Allah'ı tefekkür edip onu bileceği, insanın kainatı gözlem yönüyle idrak edip şükretmesi gerektiği, ölüleri diriltecek olanın Allah olduğu, gökteki ve yerdekileri onun yarattığı, Allah'ın kendisine yapılan dualara mutlaka icabet edeceği, isyan edenlerin azaba çarptırılacağı, Allah'ın her şeye gücünün yettiği, insanın ruh hakkındaki bilgisinin sınırlı olduğu, Allah yol göstermezse sapıtanlardan olunacağı, Allah'ın vaadinden dönmeyeceği, Allah'ın hiç kimseye gücünün yeteceğinden fazla bir şey teklif etmeyeceği, peygamberlere inananların Allah'a da inanmış olacağı üzerinde durulmuştur.

Bunun yanında Hz. Yusuf, Hz. İsa, Hz. Musa, Ashab-ı Kehf olayı ile Hz. İbrahim kıssalarına telmihte bulunularak anlatılan konuların inandırıcılık dereceleri artırılmak istenmiştir. Son olarak ise mümin bir insanın her türlü zorluk karşısında Allah'a inanıp güvenmesi ve ondan ümidini kesmemesi gerektiği şu âyetle ifade edilmiştir. "De ki: Ey nefislerine uyup hadden aşırı hareket eden kullarım, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin; şüphe yok ki Allah, bütün suçları örter, şüphe yok ki o, suçları örter, rahimdir." (Kur'ân-ı Kerîm, Zümer, 39/53).

Çalışmanın 1 ve 2. cildinde kullanılan ve hangi beyitlerde geçtiği dipnotlarda gösterilen âyet ve meâlleri için bk. Tablo: 1.

I. CİLTTE GEÇEN ÂYET-İ KERÎMELER		
GEÇTİĞİ YER / Sayfa	**SÛRE VE ÂYET ADI**	**ANLAMI**
11	Kasas, 28/88	“O’nun yüzü dışında her şey yok olacaktır.”
13	Kasas, 28/77	“…Allah, bozguncuları sevmez.”
14	Bakara, 2/26	“…O, bununla çoklarını şaşırtıp azdırır, çoklarını da doğru yola getirir. Azdırıp şaşırttıkları, ancak kötü işler yapanlardır.”
15	Abese, 80/15-16	“Yazıcıların ellerinde. Büyüklerdir, hayırlı ve itaatlilerdir.”
16	Secde, 32/2	“…Alemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir…”
16	Yûsuf, 12/64	“…Allah, koruyanların hayırlısıdır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir.”
23	Enfâl, 8/22	“Şüphesiz ki yerde yürüyen canlıların Allah katında en kötüsü, aklı, idraki olmayan sağır ve dilsiz mahluklardır.”
36	Âl-i İmrân, 3/190	“Gerçekten de göklerin ve yeryüzünün yaratılışında, geceyle gündüzün birbiri ardınca gelişinde aklı tam olanlara deliller var.”
36	Âl-i İmrân, 3/191	“Onlar, Allah'ı ayaktayken, otururken ve yan üstü yatarken anarlar ve göklerle yeryüzünün yaratılışını düşünürler de Rabbimiz derler, bunları boş yere yaratmadın, noksan sıfatlardan arısın sen, koru bizi ateşin azabından. “Bu sözden sonra da hangi söze inanırlar artık?”

37	A’rāf, 7/185	“Bakmazlar mı göklerdeki ve yeryüzündeki saltanat ve tedbire ve Allah'ın yarattığı şeylerden herhangi birine ve ölüm çağlarının gelip çatmakta olduğuna?
37	Yasin, 36/78	“Ve bize bir örnek getirmede ve yaratılışını da unutmada, çürüyüp dağılmış kemikleri kim diriltir demede.”
37	Yasin, 36/79	“De ki: Onu ilk defa yapıp meydana getiren diriltir ve o, her çeşit yaratmayı bilir.”
37	Yâsîn, 36/80	“Öyle bir mabuttur ki size, yemyeşil ağaçtan ateş halk etmiştir de ateşlerinizi onunla yakarsınız.”
37	Yâsîn, 36/81	“Gökleri ve yeryüzünü yaratanın, onların benzerini yaratmaya gücü yetmez mi? Evet ve o, her şeyi yaratan mabuttur, her şeyi bilir.”
52	Yâsîn, 36/36	“Şanı yücedir, münezzehtir yerden bitirdiği şeyleri ve kendilerinden meydana gelen çocukları ve daha da bilmedikleri şeyleri çifter çifter halk edenin.”
55	A’rāf, 7/142	“Musa ile otuz gece münacatta bulunmayı sözleşmiştik de bu vadeyi, on gece daha katarak tamamlamıştık böylece Rabbinin tayin ettiği müddet, kırk geceyi bulmuştu ve Mûsâ, kardeşi Harun'a, kavmimin içinde benim yerime geç, onları düzene koy ve bozguncuların yoluna uyma demişti.”
70	Mü’min, 40/60	“Bana dua edin, size icabet edeyim.”

79	Baḳara, 2/61	“Bir zaman demiştiniz ki: Ya Mûsâ, biz bir türlü yemeğe dayanamayız. Rabbinden bizim için iste de bize yerin yetiştirdiği şeylerden versin. Yerden yeşillik, kabak, sarımsak, mercimek, soğan bitirsin.”
80	Mâ’ide, 5/115	“Allah, onu size indireceğim ben, fakat bundan sonra içinizden kafir olanı öyle bir azapla azaplandıracağım ki demişti, alemler içinde hiçbir kimseyi o çeşit azaplandırmam.”
145	Kehf, 18/74	“Gene yola düştüler, derken bir erkek çocuğa rastladılar, o zat, çocuğu öldürdü. Musa bir cana kıymamışken tuttun, tertemiz birisini öldürdün, ant olsun ki pek kötü ve menedilmiş bir şey yaptın sen dedi.”
145	Kehf, 18/75	“O, demedim miydi sana dedi, gerçekten de sen, benimle beraber bulunmaya dayanamazsın.”
179	Ra'd, 13/39	“Allah, dilediğini bozar, dilediğini yazar ve kitabın aslı, esası, onun katındadır.”
179	Rahmān, 55/19-20	“Allah, dilediğini bozar, dilediğini yazar ve kitabın aslı, esası, onun katındadır. İki denizi salmıştır, nerdeyse karışacaklar.”
220	İsrā, 17/85	“Ve sana ruhu soruyorlar; de ki: Ruh, Rabbimin işindendir, hakkındandır ve zaten size pek az bir bilgiden başka bir şey de verilmemiştir.”
221	Kehf, 18/18	“Onları uyanık sanırsın, halbuki uyuyor onlar ve biz onları sağ ve sol taraflarına çevirip durmadayız ve köpekleri de mağaranın girilecek yerinde, ön ayaklarını yere uzatmış,

		yatmada. Hallerini anlasaydın mutlaka onlardan kaçardın ve mutlaka onların halinden korku dolardı içine.”
224	Zümer, 39/42	“Allah, ölüm zamanında, ölenin ruhunu alır, ölmeyecek kişinin de uyuduğu zaman; ölümün mukadder olanın ruhunu, gerçekten de geri vermez, öbürünün ruhunuysa yollar muayyen ve mukadder bir zamana dek; şüphe yok ki bunda, düşünen topluluğa bir delil var.”
235	Furkân, 25/45	“Rabbinin işini görmedin mi? Nasıl da gölgeyi uzattı, dileseydi onu sakin eder, uzatıp kısaltmazdı; elbette, sonra güneşi, delil ettik gölgeye.”
235	En’âm, 6/76	“Ben batanları sevmem.”
235	En’âm, 6/76	“Gece olup karanlık basınca bir yıldız görmüş de budur Rabbim demişti. Fakat yıldız battı mı demişti ki: Ben batanları sevmem.”
235	En’âm, 6/77	“Sonra Ayın doğmakta olduğunu görmüş de Rabbim bu demişti. Fakat batınca andolsun ki demişti, Rabbim bana doğru yolu göstermezse sapık kavimden olacağım ben.”
235	En’âm, 6/78	“Derken güneşin ışıklar saçarak doğduğunu görmüş, Rabbim bu demişti, bu daha büyük. Fakat güneş de batıp gidince ey kavim demişti, benim, sizin şirk koştuğunuz şeylerle hiçbir ilgim yok.”
235	En’âm, 6/79	“Hiç şüphem olmaksızın mabudumu tek tanıyarak yüzümü, gökleri ve yeryüzünü yaratana döndüm ve ben, şirk koşanlardan değilim.”

239	Bakara, 2/125	“İbrahim'le İsmail'e de, evimi, dönüp dolaşanlara, burada oturup ibadette bulunanlara, rüku ve sücud edenlere tertemiz tutun diye kesin emir verdik.”
271	Rum, 30/1-6	“Elif lam mim. Rum mağlub edildi. En yakın bir yerde, fakat onlar bu mağlubiyetten sonra galip olacaklar. Birkaç yıl içinde; emir, önde de Allah'ın, sonda da ve o gün inananlar, ferahlayacak, sevinecek. Allah'ın yardımıyla; o, dilediğine yardım eder ve odur üstün ve rahim. Allah'ın vaadidir; Allah vaadinden caymaz ve fakat insanların çoğu bilmez.”
274	Kasas, 28/88	“… O'nun yüzünden (Zatından) başka her şey helak olucudur…”
286	Furkân, 25/70	“Ancak tövbe edip inanan ve iyi işler işleyen müstesna. O çeşit kişilerdir ki Allah, kötülüklerini iyiliklere tebdil eder onların ve Allah, suçları örter, rahimdir.”
295	Fecr, 89/27-28	“Ey mutmain nefis! Dön Rabbine, ondan razı olarak ve rızasını kazanmış bulunarak.”
300	Bakara, 2/286	“Allah, hiç kimseye gücünün yeteceğinden fazla bir şey teklif etmez.”
303	Yasin, 36/40	“Ne güneş, aya yetişebilir ve ne gece, gündüzü geçebilir; hepsi de bir gökte yüzüp durur.”
310	Şûrâ, 42/11	“…O’na hiçbir benzer yoktur.”
310	Kasas, 28/88	“…O’ndan başka; her şey helak olur, ancak O’nun zatıdır kalan.”

316	Enfâl, 8/17	“Onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü ve attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı ve böylece de kendi katından, inananlara güzel bir nimet vermek, onları denemek istedi. Şüphe yok ki Allah her şeyi duyar, bilir.”
343.	Fetîh, 48/10	“Şüphe yok ki seninle biatlaşanlar, ancak Allah'la biatlaşmışlardır.”
344	Bakara, 2/285	“…Peygamberlerinden hiçbirini öbüründen ayırmayız…”
360	Enbiyâ, 21/107	“Ve biz seni, ancak alemlere rahmet olarak gönderdik.”
362	Zümer, 39/53	“De ki: Ey nefislerine uyup hadden aşırı hareket eden kullarım, Allah rahmetinden ümit kesmeyin; şüphe yok ki Allah, bütün suçları örter, şüphe yok ki o, suçları örter, rahimdir.”
362	Hicr, 15/53	“Korkma demişlerdi, biz sana, bilgi sahibi bir erkek evlat müjdeliyoruz.”
363	Hicr, 15/55	“Sana öyle bir müjde veriyoruz ki gerçektir bu, sakın ümidini kesenlerden olma demişlerdi.”
363	Hicr, 15/56	“O da Rabbinin rahmetinden demişti, ancak doğru yoldan sapanlardan başka kim ümit keser?”
363	Yusûf, 12/87	“Oğullarım dedi, gidin, Yusuf'la kardeşinden bir haber getirin ve Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin; çünkü kafir olan topluluktan başka kimsecikler, Allah'ın rahmetinden ümit kesmez.”

365	Saff, 61/6	“Ve an o zaman ki hani Meryem oğlu İsa, ey İsrailoğulları demişti, şüphe yok ki ben, size, elimdeki Tevrat'ı gerçekleyen ve benden sonra gelecek ve adı Ahmed olacak bir peygamberi müjdeleyen Allah elçisiyim; fakat o, onlara, apaçık delillerle gelince bu dediler, apaçık bir büyü.”

II. CİLTTE GEÇEN ÂYET-İ KERÎMELER		
GEÇTİĞİ YER / Sayfa	**SÛRE VE ÂYET ADI**	**ANLAMI**
3	Bürûc, 85/1-10	“And olsun burçları bulunan göğe ve vaad edilen güne. Ve tanığa ve görünene. Kahrolsun yerde hendekler kazıp ateşler yakanlar. Öylesine ateş ki odunları var. O sırada kendileri de kıyısında oturmuşlar. İnananlara yaptıklarını seyrediyor onlar. Ve ancak üstün ve hamde layık Allah'a inandıkları için onları azaplandırmadalar. O mabut ki onundur saltanatı ve tedbiri göklerin ve yeryüzünün ve Allah her şeye tanıktır. Kadın ve erkek, inananları azaplandıranlar, sonra da tövbe etmeyenler yok mu, onlaradır cehennem azabı ve onlaradır yakıp kavuran azap.”
6	Fâtır, 35/32	“Sonra kitabı, kullarımızdan seçtiklerimize miras bıraktık; derken onlardan nefsine zulmeden var ve onlardan mutedil hareket eden var ve onlardan, hayırlarda herkesten ileri giden var Allah izniyle; işte bu, pek büyük bir lütuf ve ihsandır.”
22	Hicr, 15/43-44	“Ve şüphe yok ki onların hepsine de vaad edilen yer, cehennemdir. Orasının yedi kapısı var, her kapıya da onlardan bir kısmı ayrılmıştır.”

28	Enbiyâ, 21/68	“Bir şey yapacaksanız dediler, yakın onu da mabutlarınıza yardım edin.”
28	Enbiyâ, 21/69	“Ey ateş dedik, soğu İbrahim'e karşı ve bir zarar verme ona.”
56	Hakkâ, 69/4	“Yalanladı Semud ve Âd, insanların başına kopan, akıllarını dağıtan kıyameti.”
56	Hakkâ, 69/5	“Derken Semud, helak edildi taşkınlığıyla.”
56	Hakkâ, 69/6	“Ve ama Âd, helak edildi müthiş bir ses çıkaran, yıkıp götüren, silip süpüren soğuk bir kasırgayla.”
56	Hakkâ, 69/7	“Onu, yedi gece ve sekiz gün, birbiri ardınca musallat etti onlara, o topluluğa baksaydın görürdün ki bu kadar zaman içinde yıkılıvermişler yerlere, sanki içleri kof hurma kütükleriymiş onlar.”
61	Fâtır, 35/10	“Kim yücelik, üstünlük dilerse bilsin ki bütün yücelik, üstünlük, Allah'ındır; güzel sözler, ona ağar, iyi işler de o sözleri yüceltir ve onlar ki düzenlerle kötülüklerde bulunurlar, onlaradır çetin bir azap ve onların düzenleri de zaten mahvolup gider.”
62	İsrā, 17/70	“Ve and olsun…”
65	Bürûc, 85/10	“…Ve orada yanma cezası vardır.”
67	Kâri’a, 101/6	“Artık kimin ki terazilerindeki tartısı ağır gelir.”

67	Kâri’a, 101/7	“O, hoşnut, razı bir geçimdedir.”
67	Kâri’a, 101/8-9	“Ve fakat kimin ki terazilerdeki tartısı hafif gelir. Artık onun yeri Haviye'dir.”
67	Kâri’a, 101/10	“Ve ne bildirdi sana, nedir cehennem uçurumu?”
67	Kâri’a, 101/11	“O, pek kızgın bir ateştir.”
69	Fâtır, 35/10	“Kim yücelik, üstünlük dilerse bilsin ki bütün yücelik, üstünlük, Allah'ındır; güzel sözler, ona ağar, iyi işler de o sözleri yüceltir ve onlar ki düzenlerle kötülüklerde bulunurlar, onlaradır çetin bir azap ve onların düzenleri de zaten mahvolup gider.”
86	Kasas, 28/7:	“Ve Musa'nın anasına, onu emzir, bir tehlikeye uğramasından ürkersen at onu nehre ve korkma, tasalanma, şüphe yok ki biz, onu sana tekrar veririz ve onu peygamberlere katar, peygamber yaparız diye vahyettik.”
86	Kasas, 28/8	“Kendilerine düşman olması, onları tasalandırması için Firavun'un adamları, onu buldular; şüphe yok ki Firavun ve Haman'la askerleri, yanlış hareket etmedeydiler.”
86	Kasas, 28/9	“Firavun'un karısı dedi ki: Senin de gözünü aydınlatır bu, benim de, öldürme bunu, umarım ki bize faydası dokunur, yahut da evlat ederiz onu kendimize ve onların, hiçbir şeyden haberleri yoktu.”

86	Kasas, 28/10	“Musa'nın anası, gönlü bomboş bir halde kaldı, eğer inananlara katılması için gönlünü, bize bağlamasaydık nerdeyse açığa vuracaktı bunu.”
86	Kasas, 28/11	“Ve kız kardeşine, sen dedi gözetle onu; o da, öbürleri anlamadan uzaktan gözetledi.”
86	Kasas, 28/12	“Ve Musa'ya daha önce bütün süt ninelerin sütünü haram etmiştik; kız kardeşi, ona süt verip yetiştirecek, ona öğüt verip büyütmeyi üstlerine alacak bir aileyi bildireyim mi size dedi.”
87	Kasas, 28/13	“Derken, gözü aydın olsun, ışıklansın ve mahzun olmasın ve Allah'ın vaadettiği şeyin, şüphesiz gerçek olduğunu bilsin diye tekrar anasına verdik onu, fakat insanların çoğu bilmez.”
90	Bakara, 2/34	“Hani meleklere, Âdem'e secde edin demiştik de İblisten başka bütün melekler secde etmişlerdi. O, secde etmekten çekinmiş, ululanmak istemişti de kafirlerden olmuştu.”
90	Bakara, 2/35	“Demiştik ki: Ey Âdem, sen ve eşin cennette oturun, dilediğinizi bol bol yiyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın, yoksa haddini aşanlardan olursunuz.”
90	Bakara, 2/36	“Şeytansa oradan onların ayaklarını kaydırdı…”
90	Bakara, 2/36	“…Onları bulundukları makamdan çıkarıverdi…”

90	Bakara, 2/36	"…Dedik ki: Bazınız, bazınıza düşman olarak inin buradan. Bir zamana kadar yeryüzünde oturmanız, oradan rızıklanmanız mukadder…"
95	İbrâhim, 14/7	"Hani Rabbiniz size, andolsun ki nimetlerime şükrederseniz arttırırım ve andolsun ki nankörlük ederseniz şüphe yok ki azabım pek çetindir diye hükmünü bildirmişti."
101	İbrâhim, 14/46	"Düzenlerini yaptılar, düzdükleri hilelerin cezasıysa Allah katında, hatta hilelerinden dağlar bile yerinden oynasa."
115	Nahl, 16/41	"Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda yurtlarından göçenlere mutlaka dünyada güzel yurtlar vereceğiz ve ahiret mükafatıysa elbette bundan da büyüktür bilseler."
126	Nahl, 16/68	"Ve Rabbin, bal arısına, dağlarda, ağaçlarda ve çardak kurulan yerlerde kovan yapın diye vahyetti."
127	Nahl, 16/69	"Sonra dedi, bütün meyvelerden bal toplayın ve gönül alçaklığıyla Rabbinizin yollarını tutun. Karınlarından çeşitli renkte ballar çıkar, onlarda şifa var insanlara. Şüphe yok ki bunda da düşünen topluluk için bir delil var."
151	Yâsîn, 36/40	"Ne güneş aya yetişebilir ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzmektedir."
151	Bakara, 2/269	"Dilediğine hikmet verir, hikmet verilene ise çok bir hayır verilmiş demektir ve bunu ancak temiz akıllılar anlar."

156	Tâhâ, 20/2	“Ey Muhammed! Kur'ân'ı sana sıkıntıya düşesin diye indirmedik.”
181	Şûrâ, 42/11	“…Ona hiçbir benzer yoktur ve odur duyan, gören.”
183	Nûr, 24/35	“Allah ışığıdır göklerin ve yeryüzünün. Işığının örneği, kandil konan bir yere benzer, orada bir kandil var, kandil, bir sırça içinde, sırça da parılparıl parlayan bir yıldız sanki; doğuda da olmayan, batıda da olmayan kutlu zeytin ağacından yakılmış; ateş dokunmadan da yağı, hemen ışık verecek; nur üstüne nur. Allah, doğru yolu gösterir nuruyla dilediğine ve Allah, örnekler getirir insanlara ve Allah, her şeyi bilir.”
184	En’âm, 6/103	“Gözler onu göremez, o, gözleri görür, odur lütfü bol ve her şeyden haberdar.”
186	İsrâ, 17/85	“…De ki: “Ruh, Rabbimin emrindedir.”
186	Bakara, 2/156	“…Sonunda O'na dönecek ve hesaba çekileceğiz.”
211	İsrâ, 17/80	“Ya Rabbi, beni gireceğim yere gerçek olarak sok, çıkacağım yerden gerçek olarak çıkar ve katından, bana yardım eden bir kudret, kuvvet ver.”
226	Saff, 61/5	“…Onlar, eğrilince Allah da gönüllerini gerçekten batıla meylettirdi.”
227	A’râf, 7/23	“Rabbimiz, biz ikimiz kendi nefislerimize zulmettik. Eğer bizi, mağfiret edip bağışlamazsan, bize acıyıp merhamet buyurmazsan mutlaka hüsrana uğrayanlardan oluruz.”

233	Hicr, 15/29	“Onun yaratılışını tamamlayıp kemale getirerek ruhumdan ruh üfürünce derhal ona karşı secdeye kapanın.”
235	A’râf, 7/23	“Her ikisi de Rabbimiz dedi, kendimize zulmettik biz, bizi yarlıgamazsan, bize acımazsan ziyankarlardan oluruz.”
240	Fetih, 48/29	“…Yüzlerinde, secde eserinin alametleri görünmededir…”
241	Rahmân, 55/41	“Suçlular, yüzlerindeki alametten tanınırlar da perçemlerinden ve ayaklarından tutulurlar.”
241	A’râf, 7/46	“…A’râf üstünde erler var ki herkesi, yüzlerinden tanırlar…”
246	Kâri’a, 101/5	“Atılmış renkli yün gibi.”
246	Kâri’a, 101/5	“Ve dağlar, atılmış renkli pamuklara döner.”
247	Vâkı’a, 56/5-6	“Ve dağlar, paramparça olunca. Dağılmış zerre zerre toz haline gelince.”
250	Kasas, 28/88	“Ve Allah'la beraber bir başka mabudu çağırma; yoktur tapacak ondan başka, her şey helak olur, ancak onun zatıdır kalan, onundur hüküm ve hepiniz, dönüp onun tapısına varacaksınız.”
258	Şûrâ, 42/40	“Ve kötülüğün karşılığı, ona benzer bir kötü cezadır…”
259	Nasr, 10/1	“Allah'ın yardımı ve fetih, gelip çattı mı?”

259	Nasr, 10/2	“Ve insanların, bölük bölük, Allah dinine girdiğini gördün mü?”
259	Nasr, 10/3	“Artık, Rabbine hamd ederek tenzih et onu ve yarlıganma dile ondan; şüphe yok ki o, bütün tövbeleri kabul eder.”
260	Fîl, 105/1	“Fîl ashabına Rabbin ne yaptı, neler etti, görmedin mi?”
260	Fîl, 105/2	“Düzenlerini boşa çıkarmadı mı?”
260	Fîl, 105/3	“Ve onlara, çeşitli yerlerden bölük bölük, birbiri ardınca kuşlar göndermedi mi?”
260	Fîl, 105/4	“Onları, balçıktan taşlarla taşladılar.”
260	Fîl, 105/5	“Onlar da içi boş ekin saplarına, kırılıp ezilmiş samanlara döndüler.”
274	Fetih, 48/29	“Muhammed, Allah'ın peygamberidir ve onunla beraber bulunanlar, kafirlere karşı çetindirler, kendi aralarında merhametli, onları görürsün ki rüku etmekteler, secdeye kapanmaktalar Allah'tan lütuf ve ihsan ve razılık dileyerek; yüzlerinde, secde eserinin alametleri görünmededir ve onların bu vasıfları, Tevrat'ta da vardır ve onlara ait bu vasıflar, İncil'de de var; adeta ekilmiş bir taneye benzer ki filiz vermiştir, derken filizi kuvvetlenmiştir, derken kalınlaşmıştır da dümdüz boy vermiştir, gövdelerine dayanıp yücelmiştir; ekincileri şaşırtır, sevindirir, kafirleri, bununla kızdırıp yerindirmek için. Allah, inananlara ve iyi işlerde bulunanlara yarlıganma ve pek büyük bir mükafat vaad etmiştir.”

284	Hadîd, 57/22-23	“Yeryüzüne yahut canlarınıza gelip çatan hiçbir felaket yoktur ki biz, onları yaratmadan önce onu, bir kitapta tespit etmemiş olalım; şüphe yok ki bu, Allah'a pek kolaydır. Bunu da elinizden çıkarıp kaybettiğiniz şeye kederlenmeyin ve size verdiğimize sevinmeyin diye yapmışızdır ve Allah, övünüp kibirlenen hiçbir kimseyi sevmez.”
289	Kâf, 50/30	“O gün deriz cehenneme: Doldun mu? Ve der ki: Daha yok mu?”
289	Fetih, 48/10	“Allah'ın eli, onların ellerinin üstündedir.”
291	Hûd, 11/112	“Emr olunduğun gibi dosdoğru ol!”

Tablo: 1

2. Hadîs-i Şerîfler

İncelenen iki ciltlik eserin içerisinde toplamda 24 adet hadîs-i şerîf geçmektedir. Bunlardan 4'ü 1. ciltte; 20'si ise 2. cilttedir. Söz konusu ilk ciltte geçen hadîslerde "sabrın önemi, sır saklamanın hikmeti, bir müslümanın huşu içinde olmasının lüzumu, ölümün uykunun kardeşi olduğu ve insanın yaratılışına uygun olarak çalışması gerektiği" üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın 2. cildinde ise, "insanların yeryüzünde bulunanlara karşı merhametli olunması karşılığında, semada bulunanların da onlara karşı merhametli olacakları, müminin bir delikten iki kez ısırılmaması gerektiği, önce tedbir alıp sonra tevekkül edilmesi, iyi ve güzel olan malın tercih edilmesi, emin ve güvenilir kişilerle istişare edilmesi, hikmetin başının Allah korkusu olması, ölmeden önce ölünmesi, dünyanın geçici olduğu ve bu kısa sürede de ibadet edilmesi gerektiği, mümin birisinin diğer mümin kardeşinin aynası olduğu, insanın öncelikle kendi kusurunu görmesi gerektiği, Allah'ın nuruyla baktığından dolayı hakiki müminin ferasetinden çekinilmesi gerektiği, kadere imanın önemi, mescide girerken dikkat edilmesi gereken hususlar, son olarak da küçük cihattan büyük cihada dönüldüğü" şeklindeki hadîslerle ilgili beyitler desteklenmiştir. Bazı sözlerin ise hadîs olup olmadığı şüpheli olup bu durum hadîsin geçtiği sayfanın altında dipnot olarak açıklanmıştır. Âbidin Paşa "sahih hadîstir" demesine rağmen araştırmalarımız neticesinde hadîs olmadığı kanaatine kesin olarak vardığımız sözleri de tabloya almayıp dipnotta açıklaması verilmiştir. Örneğin; "Altınını, gittiğin yolu, mezhebini gizle" sözünün hadîs-i şerif değil söyleyenin bilinmediği bir söz olarak geçmektedir.

Çalışmanın birinci ve ikinci cildinde kullanılan ve hangi beyitlerde geçtiği dipnotlarda gösterilen hadîs-i şerîfler için bk. Tablo: 2.

I. CİLTTE GEÇEN HADÎS-İ ŞERÎFLER	
GEÇTİĞİ YER / Sayfa	**HADİSİN ANLAMI**
124	“Sırrını kim saklar ise, işine sahip olur.”
216	“Namaz ancak kalp ve aklın huzuru ile tamam olur.”
225	“Uyku, ölümün kardeşidir.”
259	“… Sizler amel edip çalışın. Çünkü herkes (niçin yaratıldıysa o kendisine) kolaylaştırılmıştır…”

II. CİLTTE GEÇEN HADİSLER	
GEÇTİĞİ YER / Sayfa	**HADİSİN ANLAMI**
43	“…Öyleyse, sizler yeryüzündekilere karşı merhametli olun ki, semâda bulunanlar da size rahmet etsinler…”
79	“Mü’min bir delikten iki kere ısırılmaz.”
83	“Deveni güzelce bağla, sonra Allâh Teâlâya tevekkül et.”
83	“Çalışan ve kazanan Allâh’ın sevgili kuludur.”
90	“Mahlûkat, Allâh Teâlâ’nın îyâlidir.”
116	“İyi ve sâlih olan mal, sâlih insan için ne güzeldir.”
117	“Fakirlik, övünç vesilemdir.”
140	“Kendisiyle istişâre edilen kişi, emîn ve güvenilir kişidir.”
152	“Hikmetin başı Allâh korkusudur.”
177	“Allah Teâlâ’nın nuru ile eşyanın hakikatini bildim.”
187	“Dünya kısa bir ândan ibârettir. Onu da ibâdetle geçir.”

213	“Allah’ım bize Hakk’ı Hak olarak göster ve ona uymayı nasip et ve bize bâtılı bâtıl olarak göster ve ondan kaçınmayı nasip et, Allah’ım bize eşyanın hakikatini göster.”
224	“İçinizden biri kadere iman etmedikce (gerektiği gibi) iman etmiş olmaz.”
233	“Bir kimse sarımsak, soğan ve pırasa yediyse mescide gelmesin.”
242	“Kişi lisanının altındadır.”
258	“Bir saat adalet, altmış senelik ibadetten daha hayırlıdır.”
266	“Mü’min mü’minin aynasıdır.”
267	“Kendi ayıbı, insanların ayıbını görmekten alıkoyan kimseye müjdeler olsun.”
268	“Müminin ferasetinden çekininiz. Çünkü o Allah nuruyla bakar.”
286	“Küçük cihaddan, büyük cihada döndük.”

Tablo: 2

3. Kelâm-ı Kibârlar

Üzerine çalışma yaptığımız metinde, günümüze kadar gelen ve günümüzde halk dilinde yaygın olarak kullanılan kelâm-ı kibârlara az sayıda da olsa rastlanmaktadır. Söz konusu cümleler tarihi tecrübelerin bir sonucu olarak Türkçeye girmiş ve gerek sözlü gerekse yazılı anlatımlarda bağlamlarına uygun olarak kullanılmıştır.

Örneğin, 1. ciltte geçen "Sabır sıkıntıların anahtarıdır."[60] cümlesi ile 2. ciltte geçen "Her şey aslına döner."[61], "Ölmeden önce ölünüz."[62], "Kaza gelince göz kapanır."[63], "Hâl dili, söz dilinden daha iyi konuşur."[64], "Ceza amelin cinsinden gelir."[65] cümleleri birer kelam-ı kibardır. İncelen eserde bir adet de atasözüne rastlanmıştır. Söz konusu atasözü ise şudur: "Doğru söz acıdır, velev ki inci olsun."[66]

C. DİL VE ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ

Âbidin Paşa'nın eserinde en çok öne çıkan özellik lisân zenginliğidir. Yaşadığı dönemin birçok müellifinde görülen (Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Cevdet Paşa vs.) bu özellik Âbidin Paşa'da adeta zirvelerinden biri olmuştur.

İncelenen eserin dikkat çeken diğer bir yönü ise dil ve üslûp açısından zengin ve akıcı oluşudur. Muhtevâya uygun olarak kullanılan âyet, hadîs ve kelâm-ı kibârlar konunun anlaşılmasına açıklık getirmiş ve kullanılan dile zenginlik kazandırmıştır. Eserin içeriği incelendiğinde metinler arası okumaya da el verişli olduğu görülmüştür. Telmih sanatı başta olmak üzere teşbih, teşhis, mecâz-ı mürsel, hüsn-i talil, istiare, kinâye gibi birçok edebi sanattan istifa ettiği görülmektedir.

Metin içinde kullanılan seci ve aliterasyonlu anlatımlar üslûbu akıcı hale getirmiş ve eserin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır;

> **Şerḥ:** Bu miṣālden ve envāᶜ-i tecāribden maᶜlūm olur ki maᶜḳūlātıñ cismānīyāta teʾsīrātı bī-intihā ve şāyān-ı iᶜtinādır.[67]

[60] Âbidin Paşa, *age.*, s. 8.
[61] Âbidin Paşa, *age.*, s. 13.
[62] Âbidin Paşa, *age.*, s. 180.
[63] Âbidin Paşa, *age.*, s. 210.
[64] Âbidin Paşa, *age.*, s. 216.
[65] Âbidin Paşa, *age.*, s. 261.
[66] Âbidin Paşa, *age.*, s. 204.
[67] Âbidin Paşa, *age.*, C. I, s. 123.

> **Şerḥ:** Bu silsile-i tefhīmāt ve teşebbüṣat üzerine şāh iḳna^{c}, cāriye işfā, ḳuyumcu ifnā olunur.[68]

Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan bu eserde Türkçe kelimeler çoğunlukta olmakla birlikte Arapça ve Farsça sözcüklerinin yanında Batı kaynaklı şahıs, eser isimleri ve terimlere yer verilmiştir. Örneğin, Voltaire, Montaskiyu, Letr Persan, jeometri, mekanik, elektirisite, instintikıt, ekonomi politik, neologos, silogos, eklektizm gibi.

Eserin, Arapça ve Farsça terkiplerin bolca kullanıldığı mukaddime kısmında daha ağır ve ağdalı bir dil kullanılmış diğer yerlerde ise dilin daha sade ve akıcı olduğu görülmektedir.

Bazen soyut varlıklar somutlaştırılmış bazen de somut unsurlar soyutlaştırılarak beyitlerin daha kolay anlaşılması amaçlanmıştır.

Eserin üslûbuna renk katan bir diğer unsur ise yakın anlamlı kelimelerin bol miktarda kullanılmış olmasıdır. Yakın anlamlı kelimelerin çokca kullanılması müellifin zengin bir kelime dünyasına sahip olduğunu göstermektedir. Örneğin, havf u bâkımız, muẓtarr u bî-karâr kuvvet ü miknet, perde vü ğışâve, idlâl ü ızrâr, hıfz u himâye, izâh u ityân, metâ'ib ü meşâḳḳ gibi.

Eserde kullanılan cümle çeşitlerinin çoğunluğu basit olmakla beraber sıralı, bağlı ve birleşik cümlelerin de sıklıkla kullanıldığı görülür;

> **Şerḥ:** Her ān ve sā^{c} atde la^{c} net gider; zīrā bī-çāre insānlar o ^{c} ādet-i ḳabīḥeniñ netāyic-i vaḫīmesinden her ān sā^{c} atde muẓṭar ve dil-figār olurlar. Iẓṭırāblarına bā^{c} iṣ olan ẓālim ve bed-ḫuy ^{c} aleyhinde feryād u fiġānlarını hemīşe Müntaḳimü'l-cebbār Ḥażretleriniñ bārgāh-ı kibriyāsına īṣāl u ḳulūb-ı ġam dīdeleriniñ te'ṣīrātıyla ẓālimi iżmiḥlāl ider.[69]

Genelde kelime dünyasının önemli bir unsuru olan atasözlerine ise incelenen eserde bir kez rastlanmıştır; "Doğru söz acıdır, velev ki inci olsun."[70]

Mukaddimede kendisinin de belirttiği gibi muğlak/kapalı terimlere anlaşılmaz cümlelere iltifat etmemiş, elinden geldiği kadar metni sade ve anlaşılır yazmaya çaba sarf etmiştir. Âbidin Paşa, bu durumu eserin mukaddime kısmında şu şekilde açıklamaktadır:

---

[68] Âbidin Paşa, *age.*, C. I, s. 133.
[69] Âbidin Paşa, *age.*, C. II, s. 4.
[70] Âbidin Paşa, *age.*, C. I, s. 204.

“Terceme ve şerḥine muvaffaḳ olduġum işbu cildi, ġayr-ı müstaᶜmel ve añlaşılmayacaḳ elfāẓ ile boġmadım; bi’l-ᶜaks herkesiñ añlayabilecegi berrāḳ ᶜibārāta diḳḳat eyledim.

Fikrim, muġlaḳ elfāẓ tedārikinde degil, meᶜānī taḥariyyātında idi. Ḫāṭır-ı ᶜācizāneme tevārüd ü ṭulūᶜ iden meᶜānīyi daḫı mümkin olduġu ḳadar muḫtaṣar yazmaḳ istedim. Berrāḳ ve muḫtaṣar yazmaḳ ārzū ve emel-i ᶜācizānemden idiysede bu ārzūma muvaffaḳ olduġumu iddiᶜā idemem. Maᶜnīdār olduġu ḥālde açıḳ ve ḳıṣa yazmaḳ emr-i müşkildir.”[71]

[71] Âbidin Paşa, *age.*, C. I, s. 3.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

METİN

A. METNİN KURULUŞUNDA İZLENEN YOL, YÖNTEM VE DİKKAT EDİLEN HUSUSLAR

Âbidin Paşa'nın *Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf* adlı eserinin 1 ve 2. cildin çeviri yazılı metni hazırlanırken; 1. cilt için 1324/1906 yılında İstanbul'da Mahmud Bey Matbaası'nın tab ettiği baskı kullanılmıştır. 2. cilt için de aynı baskıya yer verilmiştir. 1. cildin birden fazla baskısı olması sebebiyle okunmayan ya da baskı hatasından kaynaklanan yerlerin okunmasında diğer baskılardan faydalanılmıştır. Buna göre eserin çeviri yazılı metnini oluşturulurken aşağıdaki hususlar dikkate alınarak hareket edilmiştir:

I. Metinde yer alan Farsça beyitler, Konya Mevlâna Müzesi 51. No'lu Mesnevi nüshası, Reynold Alleyne Nicholson'ın neşri ve İsmail Rüsûhî Ankaravî'nin şerhi ile kısmen kıyaslanmıştır. Kıyaslama yapılırken Mevlana Müzesi Nüshası için MM, Nicholson neşri için N ve Ankaravî şerhi için A kısaltmaları kullanılmıştır. İncelenen bu nüsha ve eserlerde yer almayan beyit, mısra, başlık veya açıklama ilgili eserin kısaltmasının başına "-" işareti ile dipnotta verilmiştir. (-M, -N gibi)

II. Metnin orijinalinde yer alan Farsça beyitlerin Arap harfli yazılışları çalışmada verilmiş olup Latin harfli okunuşu için metne sadık kalınarak en doğru şekilde okunması sağlanmıştır.

III. Asıl metinde Farsça beyitler için numara verilmezken metni oluştururken "Mesnevî" başlığının üst kısmında parantez içinde numara verilmiştir.

IV. Ciltlerin kolayca ayırt edilebilmesi için iki başlık şeklinde (I. CİLT, II. CİLT) verilmiştir. Beyit numaraları 1. ciltte kaldığı yerden 2. ciltte sırayla devam etmektedir.

V. Metin içinde kırmızı mürekkep ile aralarda yazılan beyitler için "derkenar" olarak Latin harfli okunuşu dipnotta verilmiştir.

VI. Kur'ân-ı Kerîm âyetleri, metin içinde Arap harfli, yana yatık olarak parantez içinde yazılmış, dipnotta ise yerleri ve meâlleri belirtilmiştir. Bazı durumlarda iktibas olarak alınan âyetin anlamı da dipnotta yer almaktadır.

VII. Metin içinde tespit edilebilen hadîs-i şerîfler de Arap harfli ve yana yatık olarak tırnak içinde yazılmıştır. Mesnevî beyitleri içinde geçen hadîsler için başta Ali Yardım'ın Mesnevî Hadisleri isimli eseri olmak üzere birçok hadîs kitabından faydalanılmış ve dipnotta belirtilmiştir.

VIII. Metin içinde geçen kelâm-ı kibârlar, Arapça söz ve dualar Arap harfli ve yana yatık şekilde verilmiş ve anlamları dipnotta belirtilmiştir.

IX. Âbidin Paşa, eserini mensur şekilde, XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında Klasik Osmanlı Türkçesi olarak bilinen dönemin sonlarına doğru kaleme almıştır. Bu nedenle tercümede hem Eski Anadolu Türkçesi hem Klasik Osmanlı Türkçesi hem de son dönem sadeleştirilmiş Batı Türkçesinin izlerini görmek mümkündür. Bu yüzden metin, mümkün olduğunca dönemindeki dil hususiyetleri dikkate alınarak yazılmaya çalışılmıştır. Bazı durumlarda ise metnin seslendirilmesi dikkate alınmış ve dil hususiyetleri bu duruma göre belirlenmiştir. Örneğin, "oldı", "buldı" kelimelerinin "oldu" ve "buldu" şekilleri alınırken "didi", "virdi" gibi kelimeler olduğu gibi yazılmıştır. Bununla beraber "bilüp", "gidüp" gibi kelimelerde de metne bağlı kalınmıştır.

X. Sayfa numaraları köşeli parantez içinde kalın şekilde yazılmıştır.

XI. "Vâv-ı ma'dûle" içeren kelimelerde, nüshaların imlası incelenmiş ve nüshaya bağlı kalınmıştır. Örneğin, "ḫ̆ār, ḫ̆āb, ḫ̆āce" şeklinde yazılmıştır.

XII. Baskı hatasından kaynaklı yazılmayan bazı harfler, kelime içinde parantez açılarak eksik olan harf ilave edilmiştir. Örneğin, "velā(d)et, şākir(d)ler" şeklindedir.

XIII. "İle", "için" gibi edatlarla yapılan birleşik kelimelerde "ḥaḳḳı-y-çün, ṭulūᶜ u-y-la" şeklinde gösterilmiştir.

XIV. Arapça terkipler "Vācibü'l-vücūd, Ḥüsāmü'd-dīn, ᶜAẓīmü'ş-şān, kehfi'l-ḥikmet, maᶜa-māfīh" şeklinde gösterilmiştir.

XV. Farsça terkipler, izafet veya sıfat kesresinden sonra bir çizgi (-) ile sonraki kelimeye bağlanarak yazılmış ve metinde "ī" ile biten muzaf kelimelerde, hemze yerine yây-ı izâfet kullanılmışsa metindeki şekline uyulmuştur. Örneğin, "güẕergāh-ı fenā, giriftār-ı hicrān, berāy-ı imtiḥān" gibi.

XVI. Baştan ve sondan eklenen Farsça ekler (-) ile gösterilmiştir. Örneğin, "bī-zār, selāmet-resān, sürūr-āver" gibi.

XVII. Sonu şeddeli olan Arapça kelimeler yalın halde ve özellikle mısra sonunda anlam karışıklığına mahal vermemek için çift sessiz harfle yazılmıştır. Örneğin, ẓann, redd, şekk, ᶜadd, fenn gibi. Bunun yanında "Ḥaḳ, Rab, ecel" gibi bazı kelimeler tek sessizle yazılmıştır.

XVIII. Arapça kelimelerin aslında hemze olan "mā'il, fā'il, dā'im" gibi kelimeler, mümkün olduğunca aslına uygun olarak yazılmıştır. "Ḥaḳā'iḳ" ve "daḳā'iḳ" "ḥaḳāyıḳ" ve "daḳāyıḳ" olarak iki şekli de asıl metnin yazım durumuna göre alınmıştır.

XIX. "Da'vā, 'Īsā, ma'nā, Mūsā" gibi kelimelerdeki elif-i maksûreler uzun heceli "ā" şeklinde okunmuştur.

XX. Metnin tamamında -up zarf fiilinin sonu "be" harfi yazılmıştır. Ancak Türkçe kelimelerin sonunda "-b" bulunmadığı için bu ek -up, -üp şeklinde sürekli sert ünsüz olarak okunmuştur.

XXI. "Köy, çöp, kör, dost, usta, bostan" gibi Türkçede yaygın şekilde kullanılan kelimelerin yazımında asıl metinde geçtiği yazım şekli esas alınmıştır.

XXII. "Rūzgār-rūzigār, tārmār-tārumār, āsmān-āsumān, Kirdgār-Kirdigār, dāstān-dāsıtān" gibi kelimeler "rüzgār, tārumār, āsumān, Kirdigār, dāstān" şeklinde yazılmıştır.

XXIII. Türkiye Türkçesinde uzun harf bulunmadığından, uzun okunması gereken harfler metinde belirtilmemiştir.

B. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Transkripsiyon İşaretleri			
A, a	ء	Ş, ş	ش
E, e	ا	Ṣ, ṣ	ص
Ā, ā	آ	Ḍ, ḍ, Ż, ż	ض
B, b	ب	Ṭ, ṭ	ط
P, p	پ	Ẓ, ẓ	ظ
T, t	ت	‘	ع
S̱, s̱	ث	Ġ, ġ	غ
C, c	ج	F, f	ف
Ç, ç	چ	Ḳ, ḳ	ق
Ḥ, ḥ	ح	K, k, G, g, ñ	ك
Ḫ, ḫ	خ	L, l	ل
D, d	د	M, m	م
Ẕ, ẕ	ذ	N, n	ن
R, r	ر	V, v, O, o, Ö, ö, U, u, Ü, ü	و
Z, z	ز	H, h, E, e, A, a	ه
J, j	ژ	Y, y, I, ı, İ, i, ā	ی
S, s	س		

Farsça kelimelerdeki “vāv-ı ma‘dūle”, “ ˇ ” olarak gösterilmiştir.

C. ÇEVİRİ YAZILI METİN

BİRİNCİ CİLT

Mevlānā Cāmīniñ, Ḥażret-i Celālü'd-dīn-i Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥaḳḳındaki Ḳıṭ'a-ı Meşhūresidir:

آن فـریـدون جـهـان مـعـنـوی
بـس بـود بـرهـان ذاتـش مـثـنـوی

Ān ferīdūn cihān-ı ma'nevī
Bes būd bürhān-ı ẕāteş Meşnevī

من چـه کویم وصـف آن عـالی جنـاب
نـیسـت پـیـغـمـبـر ولـی دارد کـتـاب

Men çi güyem vaṣf-ı ān 'ālī-cenāb
Nīst peygāmber velī dāred kitāb

Terceme ve Şerḥ-i Meşnevī-i Şerīf

Efāżıl-ı Vüzerā-yı Salṭanat-ı Seniyyeden Cezāyir-i Baḥr-i Sefīd Vālīsi Sābıḳ Merḥūm 'Ābidīn Paşa'nıñ Āṣār-ı Mu'tebere-i Ḳalemiyyelerindendir.

Ma'ārif Neẓāret-i Celīlesiniñ fī 27 Ṣafer Sene 324 ve fī 9 Nisān Sene 322 Tārīḫli ve 32 Numaralı Ruḫṣatnāme-i Resmiyyesine Müsteniden Bāb-ı 'Ālī Cāddesinde

KÜTÜBḪĀNE-İ 'İRFĀN

Ṭarafından Ṭab' ve Neşr İdilmişdir.

Temşīl-i Rābi'

İstanbul

(Maḥmūd Beg) Maṭba'ası – Bāb-ı 'Ālī Civārında Ebū's-su'ūd Cāddesinde Numara 72

1324

MUḲADDİME

[2] Cenāb-ı Vācibü'l-vücūd, Rabbim, Ḫālıḳım, Mevlām Ḥażretlerine kemā-yenbaġī naşıl ᶜarż-ı ᶜubūdiyyet ve teşekkür idebilürüm, ki merāḥim ve niᶜam-ı Rabbāniyyesi bir ᶜummān-ı bī-kerān, ve ᶜarż-ı ḥāle ᶜaczim bī-pāyāndır, Elṭāf-ı Rabbāniyyedendir, ki Faḫr-i ᶜĀlem, Nebīy-yi ẕişān, deryā-yı ᶜirfān, şefiᶜ-i mücrimān, menbaᶜ-ı hikmet-i bī-pāyān (Muḥammedü'l-Muṣṭafa) ᶜAleyhi's-salātü Ve's-selām Efendimiz dīn-i mübīniyle dü-cihānda şıyānet olunur ve maẓhar-ı selāmet olurum. NiᶜamRabbāniyyedendir, ki maᶜneviyāt u ᶜaḳliyyātda nūr-efzā-yı cihān, ve ᶜālem-i ḥaḳīḳatde meşᶜale-i reh-nümā vü bürhān, ve insāniyyete faḫr u şān olan Mevlānā Celālü'd-dīn-i Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleriniñ Meṣnevī-i Şerīfinden bu cildiñ sāye-i maᶜārif-pīrāye-i Ḥażret-i Cihānbānīde ve ᶜasr-ı meḥāsin-i ḥaṣr-ı Cenāb-ı Ẓıllu'llāhīde terceme ve şerḥine muvaffaḳ oldum. Veliyy-i niᶜmet-i bī-minnet Pādişāh-ı ᶜĀlem-penāhü'l-ġāzī (Sulṭan ᶜAbdülḥamīd) Ḫan-ı ṣānī efendimiz ḥażretleriniñ iḥyā-yı mülk ü devlet içün leyl ü nehār şeref-vāḳiᶜ olan merāḥim ü mesāᶜī-i mā-lā-nihāye-i Cenāb-ı şehr-yārīleriniñ biñde birini bileᶜarż u izbāraᶜacz-i kemterānem muḥtāc-ıᶜitirāf olmayacaḳ ṣūretde bedīhī vü āşikārdır. Ḥaḳ-ı çākerānemde sezāvār buyurula gelen merāḥim ü elṭāf-ı şāhāneleriniñ taᶜdādına hīçbir vaḳt muḳtedir olamayacaġım vāżıḥātden olup, faḳaṭ ḫilḳaten mevcūd olan ve ebāᶜan ceddin teselsül ve tevārüṣ iderek iḥsānāt u niᶜam-ı şāhāneleriyle ānen-fe-ānen kesb-i izdiyād idenᶜubūdiyyet ü ṣadāḳat-i kemterānemi "İn-şā'allāhü Teᶜālā fenā-peẕīr olmayacaḳ" işbu muḳaddimede taḥrīre muvaffaḳ olduġumdan, bir faḫr ü tesellī-iᶜaẓīm ḥiss ider, ve efzāyiş-iᶜömr-i Cenāb-ı Cihānbānī deᶜavāt-ı ḫayriyyet-āyātıyla ḥayāt-yāb olurum.

Meṣnevī-i Şerīfeᶜaṭf-ı kelām idilince: Ḥissiyāt-ıᶜācizāneme göre rūḥāniyyāt u ᶜaḳliyyātda ḫāme-i ebnā-yı beşerden ẓuhūr iden āṣār, Meṣnevī-i Şerīfe mānend olmak mümkin [3] görünemez. Meṣnevī-i Şerīfiñ her beyt-i müstecmiᶜü'l-meᶜālīsi bir mülk-iᶜaẓīmᶜadd olunsa sezā vü aḥrādır. Meṣnevī-i Şerīf, bir nehr-i cesīm-ḥikmetdir, ki dimāġı fāsid olmayanlara ᶜaẕb u ṣafā, ve müfsidlere telḫ u eẕādır. İşte bu ḥissiyāt üzerineᶜācizleriniñ dünyāda maᶜnen eñ birinci leẕẕeti Kur'ān-ıᶜAẓīmü'ş-şāndan ṣoñra Meṣnevī-i Şerīfiñ muṭālaᶜasıdır; ve āḫiret içün eḫaṣṣ-ı āmālimden biri, luṭf-i Ḫudā ve şefāᶜat-i Faḫr-iᶜĀlem Muḥammedü'l-Muṣṭafa ᶜAleyhi Efḍalü't-tehāyā efendimiz ḥażretleriyle Mevlānā Celālü'd-dīn-i Rūmī Ḥażretleriniñ rūḥ-ı pür-fütūḥ-ıᶜālīleriyle mülāḳī olmaḳlıġımdır. Terceme ve şerḥine muvaffaḳ olduġum işbu cildi, ġayr-ı müstaᶜmel ve añlaşılmayacaḳ elfāẓ ile boġmadım; bi'l-ᶜaks herkesiñ añlayabilecegi berrāḳ ᶜibārāta diḳḳat eyledim.

Fikrim, muġlaḳ elfāẓ tedārikinde degil, meᶜānī taḥariyyātında idi. Ḫāṭır-ı ᶜācizāneme tevārüd ü ṭulūᶜ iden meᶜānīyi daḫı mümkin olduġu ḳadar muḫtaṣar yazmaḳ istedim. Berrāḳ ve muḫtaṣar yazmaḳ ārzū ve emel-i ᶜācizānemden idiysede bu ārzūma muvaffaḳ olduġumu iddiᶜā idemem. Maᶜnīdār olduġu ḥālde açıḳ ve ḳıṣa yazmaḳ emr-i müşkildir. Ḥekīm ve ᶜāḳıl bir mu'ellif aḫbābından birisine şu sözleri yazmışdı: "Ey dostum! Berrāḳ ve muḫtaṣar yazmaḳ ārzū iderdim; faḳaṭ vaḳtim ṭar olduġundan mufaṣṣal ve muġlaḳ yazmaġa mecbūrum." İşte bu ẕātıñ ifadesinden daḫı añlaşılıyor ki mufaṣṣal ve muġlaḳ yazmaḳ içün çoḳca vaḳt ve diḳḳat istemez; zīrā muġlaḳ ᶜibāreler meᶜānīden ᶜārī bile olsa, mü'ellif maḳṣadınıñ añlaşılmamasını eṣerini muṭālaᶜa ideniñ ḳıllet-i ᶜilm u ẕekāsına ḥaml u isnād ile kendi maᶜanasızlıġını elfāẕ-ı muẓlime içinde setr u iḫfāya muvaffaḳ olur zuᶜmında bulunur. Muġlaḳ ᶜibāreli bir kitāb muṭālaᶜa ile hīçbir şey añlayamayan ẕāt daḫı kendi ᶜilm u ẕekāsınıñ ᶜadem-i kifāyetinden gizlice şübhe idüp oḳuduġu kitābı tenḳīd itmekden mücānebetle bir daha eline almamaġa ẕihnen ḳarār virir; faḳaṭ me'ālini añlamadıġını ḫalḳa añlatmamaḳ içün o kitābı medḥe mecbūr olur. Uzun muḳaddemeleriñ ḳārī'ine virdigi eẕā ve kelāl mücerrebim olduġundan bu ḳadarla iktifā eylerim. Sivas Vālīsi iken bu muḳaddemeyi yazmış idim, mu'aḫḫarān bu cildiñ üçüncü defᶜaki ṭabᶜında sāye-i şāhānede min gayr-i ḥadd(in) Anḳara Vālīliginde bulunuyorum.

ᶜĀbidīn

ŞĀRİḤ VE MÜTERCİM-İ KİTĀB ᶜĀBİDĪN PAŞANIÑ MUḪTAṢAR TERCEME-İ ḤĀLĪ

[4] Pederi Arnāvudluḳ ḫānedānından ve Çam ṭā'ifesinden Aḥmed nāmında olup bu tārīḫden ḳırḳ sekiz sene muḳaddem Yanya vilāyeti dāḫilinde ve ḥudud-ı Yunānīde vāki ᶜ (Preveze) şehrinde tavaṭṭun idecegi ṣırada Tepedelenli ᶜAli Paşadan ve Bekir Aġadan ḳalan ḳonak ve sekiz ḳıṭᶜa cesīm çiflikāt hümāyūn-ı maḥż-ı luṭf-ı Cenāb-ı Pādişāhī olaraḳ bā-irāde-i seniyye ᶜuhdesine tevcīh ü iḥsān buyurulmuşdur. Ṣahib-i terceme vü şerḥ mūmā-ileyhin ṣulbünden olaraḳ 5 Rebīᶜu'l-evvel sene 1259 tārīḫ-i hicrīsine muṣādif şehr-i Mārtıñ yigirmi dördüncü ṣalı günü aḳşamı yaᶜnī çehārşenbih gicesi sāᶜat dörtde Preveze şehrinde tevellüd idüp, ikmāl-i taḥṣīlden ṣoñra sāye-i iḥsān-vāye-i Ḥażret-i Pādişāhīde silāḥşōrluḳ ḫidmet-i müfteḫiresiyle der-i ᶜaliyyeye gelmiş ve baᶜdehu masḳaṭ-ı re'si ve vaṭanı olan Preveze mutaṣarrıf muᶜāvinligi ve merkez ḳā'im-maḳāmlıġı ve bir müddet mutaṣarrıf vekāleti ḫidmetlerinde bulunaraḳ ṣoñra birinci ṣınıfdan Nārda ḳā'im-maḳāmlıġı ve oradan rütbe-i ṯāniye sınıf-ı ṯānīsiyle İzmir meclīsi temyīz ḥuḳūḳ-ı riyāset-i ṯāniyesi ve İzmirde fevḳa'l-ᶜāde olaraḳ teşkīl olunan ḳomisyon riyāseti ve ḳomisyon-ı meẕkūruñ bā-emr-i ᶜālī ilġāsında

Mütemāyiz rütbesiyle Ṣofya mutaṣarrıflıġı ve Ṣofyaya gitmezden evvel ḳażā-yı erbaᶜa ve oradan Ṭekfūr ṭāġı ve ṣoñra Varna mutaṣarrıflıḳları ve Mezkūr mutaṣarrıflıḳdan yüz līrā maᶜaşla ve rütbe-i ulā sınıf-ı ṣānīsiyle der-i ᶜalīyyede Borsa ḳomiserliġi me'mūriyetlerine naḳl eylemiş ve mezkūr ḳomiserlikdeki me'mūriyyeti beş sene ve bir ḳaç ay imtidād itmişdir. Borsa ḳomiseri iken devlet-i ᶜalīyyeniñ istiḳrāżātı ve Borsalar muᶜāmelātı ve umur-ı māliye haḳḳında ḳaleme aldıġı kitāb maᶜārif-neẓāretiniñ ruḫṣatıyla ṭabᶜ u neşr olunmuş ve bu müddet içinde bāb-ı ᶜālīde bir ḫaylī mühim ḳomisyonlarda bulunduġu gibi mebᶜūṣān aᶜzāsınıñ ahāli ṭarafından birinci ve ikinci derecede intiḫābātına dā'ir yapılacaḳ niẓāmnāmeniñ müsveddesini bā-emr-i ᶜālī tanẓīm eylemişdir. Ṣāḥibi terceme vü şerḥ, ᶜArabī, Fārisī, Türk, Arnāvud, Fransız, Yunān lisānlarına āşinā ve Yunān lisānında daḫı bir ḫayli āṣār-ı manẓūme vü sā'iresi olup āsār-ı mezkūre der-saᶜādetde lisān-ı Yunānī üzere ṭabᶜ u neşr olunan (Neoloġoṣ) ġazetesiyle ve Yunān maṭbūᶜātı ṭarafından sitāyişle neşr olunmuş ve āṣār-ı edebīyyesi Pārisde ᶜaḳd u (Sīloġoṣ) taᶜbīr idilen cemᶜiyyet-i ᶜilmiyyede **[5]** medḥ ü taḳdīr idilmiş ve Meṣnevī-i Şerīf terceme ve şerḥini Adana Vālīliġinde ve 12 Rebīᶜu'l-evvel sene 302 tārīḫinde ve Mevlidü'n-Nebī ᶜAleyhi's-salātü Ve's-selām ḳıra'eti ṣırasında te'līfe başlayup işbu birinci cildi Sivas Vālīliġinde iken 12 Rebīᶜü'l-evvel sene 303 tārīḫinde ve keẓālik tahmīnen Mevlidü'n-Nebī ᶜAleyhi's-salātü Ve's-selām ḳıra'eti hengāmında yaᶜnī bir sene ẓarfında bi'l-ikmāl ṭabᶜına muvaffak olmuşdur. Rusya muḥārebe-i aḫīresi eṣnāsında Borsa ḳomiserligi ᶜuhdesinde ḳalmaḳ üzere Arnāvudluḳ ḫānedānından ᶜibāret Yanya'da teşkīl olunan ḳomisyon riyāsetine sāye-i iḥsānvāye-i Cenāb-ı Pādişāhīde rütbe-i ulā ile bā-irāde-i seniyye taᶜyīn buyurulup Yanya'da ve icrā-yı riyāsetde iken riyāset-i mezkūre ᶜuhdesinde ḳalmaḳ üzre yeni şehir mutaṣarrıflıġı daḫı iḥāle vü tefvīż ḳılınmışdır. Baᶜdehu bā-telġıraf-nāme-i ᶜālī der-saᶜādete celb ü ᶜavdetle Kürdistān ıslāḥātı-çün Maᶜmūretü'l-ᶜazīz-ile[72] Diyārbekre yigirmi biñ ġuruş maᶜāşla iᶜzām ḳılınarak bir müddet ṣonra Kürdistān ıṣlāḥāṭ me'muriyeti ᶜuhdesinde ḳalmaḳ üzre Rūmeli begler begligi pāyesiyle Sivas ḳomiserligiyle Sivas Vālīligine taᶜyīn ve bu me'muriyetde altı ay ḳadar ḳaldıḳdan ṣoñra Selanik Vilāyeti Vālīligine ve oradan bā-irāde-i seniyye derᶜaliyyeye celb-ile ᶜavāṭıf-ı ᶜālem-şumūl Cenāb-ı Cihānbānīden rütbe-i vezāretle ḫāriciye neẓāret-i celīlesine naṣb buyurulmuş ve bir müddet ṣoñra merḥūm Ḳadri Paşanıñ riyāsetinde bulunan hey'et-i vükelādan Ḳadri Paşa ile baᶜżısınıñ tebdīli ṣırasında infiṣāl iderek bā-irāde-i seniyye münāsib bir maᶜāş taḫṣīṣ idilmiş ve o eṣnāda birinci rütbeden Mecīdī nişān-ı ẕīşān-ile bi't-talṭīf Adana Vilāyeti Vālīligine taᶜyīn olunmuşdur. Vilāyet-i mezkūrede dört sene ṭoḳuz ay bulunaraḳ defᶜa-i ṣāniye olmaḳ üzre Sivas Vilāyeti Vālīliġine taḥvīl-i meᶜmūriyyet eylemişdir.

[72] Elazığ vilayetinin Osmanlı dönemindeki eski ismi. https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/mamuret-uel-aziz-vilayeti.html

1 teşrīn-i evvel sene 301 tārīḫinde Sivasa muvāṣalet ve bir sene ḳadar iḳāmetden ṣoñra Anḳara Vilāyetine taᶜyīn ile bu saṭırlar yazılur iken Anḳara Vilāyetinde bulunmaḳda ve deᶜavat-ı ḫayriyet-āyāt ve infāẕ-ı irādāt-ı seniyye-i Ḥażret-i Mülkdārīye ḥasr-ı iştiġāl itmekdedir. Müşārün-ileyh ᶜĀbidīn Paşanıñ mürşidi ṭarīḳ-ı Ḫalvetīden derᶜalīyyede Merkez Efendi dergāh-ı şerīfi post-nişīni merḥūm Nureddin Efendi "Kaddesa'llāhu Teᶜālā Sırrehū" ve pederi ẕikr olunan Aḥmed bin Zeyne'lᶜĀbidīn idi. Ki biñ ikiyüz altmış beş tārīḫinde ramażān-ı şerīfin yigirmi yedinci gicesi ṣabaḥa ṭoġru ḥasbe'l-icāb bulunduġu Ḳonya şehrinde ḳolera ḫastalıgından irtiḥāl-i dār-ı bekā idüp şehr-i meẕkūrda vākiᶜ ᶜAlāü'd-dīn Cāmī şerīfinde ve ᶜAlāü'd-dīn türbesiniñ birḳaç ḫaṭve ḳurbunda medfūndur. (Raḥmetu'llāhi Teᶜālā ᶜAleyh). Vālidesi Arnāvudluḳda Çepar [6] familyasından olup ismi gibi ẕātı daḫı ṣaliḥa idi. Bundan birḳaç sene evvel Preveze ḳaṣabasında irtiḥāl-i dār-ı bekā eylemişdir (Raḥima'llāhu Teᶜālā ᶜAleyhā).

Bu terceme-i ḥāl müşārün-ileyh Ḥażretleriniñ Sivas Vālīliginde bulunduḳları eṣnāda taḥrīr olunup bi'l-āḫare ber-vech-i maᶜrūż Anḳara Vālīligine taḥvīl-i me'mūriyet buyurdular.[73]

Fi 11 Ḥazīrān sene 304

NESEB VE TERCEME-İ ḤĀL-İ ḤAŻRET-İ MEVLĀNĀ ḲUDDİSE SIRRUHU'L-ᶜALĀ

Ol mest-i ᶜaşḳı Ḫudā (Mevlānā Celālü'd-dīn-i Rūmī) Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleriniñ ism-i şerīfi Muḥammed ve laḳabları Celālü'd-dīn ve Ḳonyaya teşrīf buyurduḳlarından (Rūmī) daḫı denmişdir. Velādet-i pür-meymenetleri tārīḫ-i hicriniñ altı yüz dördüncü senesi Rebīᶜü'l-evveliniñ altıncı günü şehr-i Belḫde şeref-vāḳiᶜ olmuşdur. Vālid-i mācidleri (Sulṭānü'lᶜUlemā Bahāü'd-dīn Veled Muḥammed) bin Ḥüseyin el-Ḫaṭībī ibn-i Aḥmed el-Ḫaṭībī bin Maḥmūd bin Mevdūd bin Ṣābit bin Müseyyeb bin Maẕhar ibn-i Ḥammād bin ᶜAbdurraḥman bin Ḥażret-i Ebī Bekri'ṣ-Ṣıddīḳ Raḍıya'llāhu Teᶜālā ᶜanha Rıdvānu'llâhi Teᶜālā ᶜAleyhim Ecmaᶜīn müşārün-ileyh Bahāü'd-dīn Veled Muḥammed Ḥażret-i Resūl-i Ekrem ve Nebiyy-i muḫterem Salla'llāhu Teᶜālā ᶜAleyhi Vesellem efendimiz ḥażretleriniñ ᶜālem-i menāmda virdigi emr-i şerīf üzerine pederleri Ḥüseyin el-Ḫaṭībīye ᶜaḳd u nikāḥ olunan Şāh-ı Ḥorāsān ᶜAlā'üd-dīn Muḥammed ibn-i Ḫˇārezm şāhıñ duḫter-i pākīzesinden ᶜālem-i

[73] Müşārün-ileyh ᶜĀbidīn Paşa Cezāyir Baḥr-i Sefīd vālīsi iken meᶜẕunen der saᶜādete gelmiş ve fi 15 Rebiᶜül-evvel sene 1324 tārīḫinde ḥulūl-ı ecel mevᶜūduyla vāṣıl-ı raḥmet-i Raḥman olaraḳ şeref-ṣudur buyurulan irāde-i seniyye-yi Ḥażret ḫilāfet-penāhī manṭūḳ-ı ᶜālīsine tevfīken firdevs-i āṣiyān Fātiḥ Sulṭān Meḥmed Ḫān Ḥażretleriniñ türbe-i şerīfesi ḥaẕīresine defn idilmişdir.

vücūda gelüp Sulṭānü'l-ᶜUlemā iki yaşında iken pederleri ᶜāzim-i ᶜālem-i āḫiret ve nā'il-i raḥmet-i Rabb-i eḥādiyyet oldular. Müşārün-ileyh Ḥażret-i Bahāü'd-dīn Veled Muḥammed bülūġa vāṣıl ve kendisinde maᶜnevī kemālāt ve sūrī feżā'il ḥāṣıl olduḳda (Sulṭānü'l-Enbiya ᶜAleyhi Efḍālü't-Teḥāyā) efendimiz ḥażretleri ṭarafından ᶜālem-i rü'yāda bir ḫaylī ẕevāta Sulṭānü'l-ᶜUlemā laḳabıyla telḳīb olunmasınıñ emr ü işāret buyurulduġu kütüb-i muᶜtebere-i müteᶜaddide de mesṭūrdur. Zamān mürūr itdikçe ᶜilmi nisbetinde ṭalebesi ve müridānı daḫı tekeṩsür eylemiş ve naṣılsa İmām Faḫrü'd-dīn Rāzī ve Reşīdü'd-dīn Fenāyi gibi ẕevāt ile baᶜżı mertebe araları açılmış ve münāsebetleri ḥasebiyle Muḥammed Ḫᵛārezmşāh Ḥażretleri de imāmeyn-i müşārün-ileyhimā ile hem-efkār bulunmuşdur.

[7] Maᶜa-māfīh Sulṭānü'l-ᶜUlemānıñ nesl-i pākinden başḳa feżā'il-i maᶜnevviyye vü ᶜilmiyyesi cihetiyle Şāh-ı Ḫᵛārezm riᶜāyet ü ziyārete mecbūr olup ḥattā bir gün Şāh müşārün-ileyh Sulṭānü'l-ᶜUlemānıñ makām-ı ᶜālīsine vardıkda züvvār u devābbıñ keṩretle bulunmasını görünce baᶜde'l-ḳuᶜūd ṣūretā taḥsīnen ve ḥaḳīḳatde taᶜrīżen *"Maḳām-ı ᶜālīlerinde ḫalḳıñ keṩreti ol derecedir ki iḳāmetimiz müşkil oldu!"* diye taᶜriżāt u şübühātını tefhīm itdiler. Bu vaḳᶜadan birḳaç gün ṣoñra Şāh müşārün-ileyh Sulṭānü'l-ᶜUlemā Ḥażretlerine maḫṣūṣ bir ādem gönderüp *"Şāh-ı Ḫᵛārezm size mülkünü terk ve diyār-ı āḫara ᶜazīmetini münāsib görür"* dedikde Sulṭānü'l-ᶜUlemā maḳṣadı yekden ḥiss ile *"Şāh Ḥażretleriniñ gitmesi cā'iz olmayup bize ḥāsid sözüyle eẕā vü cefā ḳaṣd itdiler; kendisi istihzā veyā taḥmīḳ ṭarīḳiyle viririz didikleri mülk-i dünyā bize lāzım degildir; bī-ḥużūr olmasunlar; biz gidelim"* dedi. Ve fi'l-ḥāl tavābiᶜine sefer tedārikini emr eyledi. Sulṭānü'l-ᶜUlemānıñ sefer tedārikinden Şāh müşārün-ileyh nādim göründü, ahālī ise ġāyet maḥzūn ve mükedder ḳaldı. Her ne ḳadar Sulṭānü'l-ᶜUlemānıñ alıḳonulması emrinde ricālar olunduysa da mümkin olmayup yalıñız hicretleri sebebinden ḫalḳ ile Şāh beyninde bürūdet ḥāṣıl olmamaḳ içün bir cumᶜa günü ḫalḳa vaᶜẓ u naṣīḥāt ve pazarirtesi günü üç yüz ḳadar mürīdān u telāmīẕi ve birçoḳ deve yükü kitābları ile Baġdāda müteveccihen Belḫden ḥareket ve her irişdikleri diyārda ḥaḳlarında riᶜāyet-i mükemmele icrā olunaraḳ bu ṣūretle mūvāṣalet ḫaberi şehr-i Baġdāda şāyiᶜ olunca Şeyḫ Şehābü'd-dīn Serverī Ḥażretleri ibrāz-ı ḥürmet żımnında piyāde olaraḳ ekābir u eşāġır-ı Baġdād ile bi'l-istiḳbāl muḫteremen Medrese-i Mustansırıyeye müsāferet ve baᶜdehu Sulṭānü'l-ᶜUlemā ehālī-i Baġdāda vaᶜẓ u naṣīḥat buyurdular. Sulṭānü'l-ᶜUlemā Baġdādda iken Sulṭān-ı Rūm ᶜAlā'üd-dīn Keyḳūbād müşārün-ileyhin evṣāf-ı cemīlesini işiderek ġā'ibāne ez cān u dil ᶜarż-ı muḥabbet itdi. Bu cihet daḫı ᶜilāve olunur ki: Bi-ḥikmeti'llāhi Teᶜālā çoḳ zamān geçmeden ve Sulṭānü'l-ᶜUlemā dahā Ḳonyada tavaṭṭun buyurmazdan muḳaddem Tātār Ḫorāsān ve Belḫi ḫarāb u yebāb eyledi. Sulṭānü'l-ᶜUlemā Baġdāddan Hicāza ᶜazīmet ve edā-yı farīża-i ḥacc-ı şerīf ile Şām-ı şerīfe ᶜavdetlerinde Ḥażret-i ᶜAṭṭār ᶜAleyh-i Rahmetü'l-ġaffār Mevlānā-yı Rūmī Celālü'd-dīn

Ḥażretlerini pederleri nezdinde görüp kemāl-i ẕekā vü istiᶜ dādını ḥiss ü taḥsīn ile iltifāt ve duᶜ ā eyledikleri ve ḥattā Cenāb-ı ᶜ Aṭṭār Ḥażret-i Mevlānādan sinni sāmīlerini su'āl buyurduḳda Ḫudādan bir yaş küçüğüm buyurduḳları ve (Ḫudā) kelimesiniñ bi-ḥesāb-ı ebced altı yüz beş olduġunu ve velā(d)et-i seniyyeleriniñ altı yüz dört senesi **[8]** bulunduġunu īmā yolunda nükte-senc-i ᶜ irfān olduḳları rivāyāt-ı mevṣūḳadandır. Müşārün-ileyh Sulṭānü'l-ᶜ Ulemā ṭārīḳ-a Şāmdan Erzincāna muvāṣalet ve Melik Faḫrü'd-dīniñ ḥaremi ᶜ İṣmetī ḫātūnūñ binā itdirdigi ᶜ İṣmetiye Medresesine nüzūl ü iḳāmet itdiler. Anda çoḳ müddet mekṯ itmeyüp Aḳşehir ḳaṣabasına ᶜ azīmet ve Melik Faḫrü'd-dīn maḫsūsān Sulṭānü'l-ᶜ Ulemā içün yaptırdıġı medresede dört sene iḳāmetle baᶜ dehu Sulṭānü'l-ᶜ Ulemā Ḳonya tevābiᶜ inde (Lārende)ye yaᶜ nī (Ḳaramana) gidüp Lārende żābiṭi Emir Mūsānıñ yaptırdıġı medresede yedi sene miḳdārı temekküne raġbet buyurdular. Sulṭānü'l-ᶜ Ulemā Ḥażretleriniñ memleketlerinden ḫīn-i ḥareketlerinde Ḥażret-i Mevlānā Celālü'd-dīn-i Rūmī beş yāşında bulunduḳlarından Lārende şehrinde ḥadd-i bülūġa irişüp Ḫᵛāce Şerifü'd-dīn Lālā Semerḳandīniñ duḫter-i pākīzesi (Gevher) ḫātunu ᶜ aḳd u nikāḥ ile altı yüz yigirmi üç tārīhinde birinci maḫdūmu Sulṭān Veled Ḥażretleri dünyāya gelmişdir. Yuḳarıda beyān olunduġu vechile Sulṭān ᶜ Alāü'd-dīn Keyḳubād muḥabbet-i ġā'ibanesi ḥasebiyle ayrı bir şehirde iḳāmetine encāmı ṭayanamayup Sulṭānü'l-ᶜ Ulemā Ḥażretlerini mektūb-ı maḫṣūṣ ile Ḳonyaya daᶜ vet ve müşārün-ileyh daḫı icābet ve Ḳaramandan ḥareket ve Ḳonyaya teḳarrub itdükde Sulṭān ᶜ Alaü'd-dīn bi'ẕ-ẕāt istiḳbāl ve fevḳa'l-ᶜ āde ḥürmet iderek beraberce Ḳonyaya mūvaṣalet ve Sulṭānü'l-ᶜ Ulemā (Altuniye) medresesinde iḳāmet buyurdular. Andan ṣoñra fāżıl-ı müşārün-ileyh Ḥażretleri Ḳonyaya kendilerine mekān u maḳām ittiḫāẕ idüp neşr-i ᶜ ulūm ile meşġul olaraḳ hicretiñ altı yüz yigirmi sekizinci senesi Rebīᶜ ü'l-āḫirinin on sekizinci cumᶜ a günü vaḳt-i ḍuḥāda rūḥ-ı şerīfleri ᶜ ālem-i lāhūta pervāz itmişdir. (Raḥmetu'llāhi Teᶜ ālā Raḥmeten Vāsiᶜ aten) Mevlānā Celālü'd-dīn-i Rūmī Ḥażretleri sinn-i temyīze vardıḳları gibi herhangi maḥalde bulundular ise belki yollarda bile bir daḳīḳa tażyīᶜ -i evḳāt itmeyerek uṣūl-i ᶜ Arabiyye ve ᶜ ulūm-ı dīniyye vü ᶜ aḳlīyyeniñ taḥṣīliyle iştiġāl buyurmuşlar idi. Pederleri müşārün-ileyh Sulṭānü'l-ᶜ Ulemā Ḥażretleriniñ vefātından ṣoñra peder-i büzürg-varı ḫulefāsından Seyyid Bürhānü'd-dīn Muḥaḳḳiḳ Ḥażretleri (Termed)den ḥareketle Ḳonyaya gelüp Ḥażret-i Mevlānāda gördükleri ᶜ ilm ü kemālātı tākdīr ve mütemādiyen ṭoḳuz sene hem-bezm ü ṣoḥbet olaraḳ ᶜ ulūm-ı keṯīre daḫı taᶜ līm itdiler. Baᶜ dehu Muḥaḳḳiḳ müşārün-ileyh Ḥażret-i Mevlānāya vedāᶜ ve Ḳayṣeride iken terk-i dünyā-yı bī-vefā itmişdir. (Ḳaddesa'llāhu Rūḥahu) Müşārün-ileyh Celālü'd-dīn-i Mevlānā Ḥażretleri Ḳonyada biñlerce ṭalebe-i ᶜ ulūma ḫārikū'l-ᶜ āde bir ᶜ aḳl u ṣūret ile taᶜ līm-i ᶜ ilm itmekde iken meşhūr (Şemsü'd-dīn Tebrīzī) Ḥażretleri mürşidinden aldıġı işāret-i maᶜ neviyye üzerine **[9]** Mevlānā-yı müşārün-ileyh Ḥażretlerini berāy-ı irşād Ḳonyayı teşrīf ile (Şekerrīz) Ḫānına nāzil

oldu ve Ḥażret-i Mevlānānıñ aḫlāḳ u evṣāf-ı cemīlesini lede't-taḥḳīḳ kāffe-i kemālāt-ı ᶜilmiyyesi meydānda olduġunu ve faḳaṭ ᶜuryān ve ḳalender dervīşleri sevmediġini añladı; Binā'en-ᶜaleyh Şemsü'd-dīn Tebrīzī Ḥażretleri bir ḳalender ḳıyāfetine girerek ve yolda intiẓār iderek Ḥażret-i Mevlānā medreselerinden devlet-ḫānelerini teşrīf iderken bindigi ḥayvānıñ yularından ṭutaraḳ ve ġarīb bir heybetle yüzüne baḳaraḳ *"Ey Molla-yı Rūm, Peyġamberimiz Ḥażret-i (Muḥammed) mi yoḫsa (Bāyezīd-i Besṭāmī) mi büyükdür?* Diye su'āl itdükde Ḥażret-i Mevlānā: *"Bu naṣıl su'āldir, bunda şübhe olunacaḳ maḥall var mıdır?"* diyerek Ḥażret-i (Seyyidü'l-Mürselīn) Efendimiziñ şānında olan āyāt-ı kerīme-i müteᶜaddide ile tavṣīf ve Bāyezīd-i Besṭāmīniñ efrād-ı ümmetden olduġunu beyān u taᶜrīf idince Şems-i TebrīzīḤażretleri: "Öyle ise Ḥażret-i Şāh-ı Enbiyā ve maḥbūb-ı Cenāb-ı Kibriyā ما عرفناک حق معرفتک [74]buyurur da niçün Bāyezīd-i Besṭāmī *(سبحانی ما اعظم شانی)*[75] dir; Yaᶜnī Cenāb-ı Ḥaḳḳa maḫṣūṣ olān ᶜaẓamet-i şān ṣıfatını kendisinde görür? Didikde Ḥażret-i Mevlānā cevāben "Faḫr-i ᶜĀlem ve Nebiyyi Muḥterem Salla'llāhu Teᶜālā ᶜAleyhi Ve's-selam efendimiz ḥażretleriniñ sīne-i mübārek ü ᶜaşḳ-ı pākī deryā-yı ᶜamīḳ olup aña her ne ḳadar tecellīyāt-ı İlāhiyye ẓuhūr itse yine taḥammül ile Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretlerinden tecellīyātıñ izdiyādını istirḥām ve dā'imā ما عرفناک حق معرفتک) diye ᶜarż-ı ḥaḳīḳat ü merām ider; ama Bāyezīd-i Besṭāmīniñ āyīne-i tecellī-i İlahī olan ḳalbine bir ẕerre ḳadar nūr-ı Ṣamedānī ᶜaks ü lemeᶜan idince şuᶜāᶜından kendi kendini görmege muḳtedir olamaz ve kendini ġā'ib ü ferāmūş eyledikde *(سبحانی ما اعظم شانی)* dir." Ḥażret-i Mevlānānıñ bu cevāb-ı ḥikmet me'ābı üzerine Cenāb-ı Şemsü'd-dīn Tebrīzī (Allah) diye fiġān iderek yere düşüp bayıldı ve o anda ḳalb-i Mevlānāya bir tecellī-i İlāhī lemeᶜān eylediginden derḥāl atından inüp Cenāb-ı Şemsü'd-dīniñ ḫāk-i pāyine yüz sürerek baᶜde'l-ifāḳā Ḥażret-i Şemsi birlikde ḫāñe-i saᶜādetlerine getirdi. Kerāmātı nihāyetsiz olan Ḥażret-i Şems-i Tebrīzī bu vaḳᶜadan ṣoñra altı ay miḳdārı Ḥażret-i Mevlānā-yı Rūmī ile beraber bulundular; hīç kimse ḫalvetlerine ḳabūl olunmayup yalıñız Sulṭān Veled Ḥażretleri ḫidmet ider ve gāh gāh ekl ü şürb iderek sā'ir evḳātda Ẕikru'llāh ve ᶜibādetle meşġūliyetlerini görürler idi. Baᶜdehu ḫalvetden çıḳup yine bir müddet meyāne-i ᶜālīlerinde devam iden muḥabbet Ḥażret-i Mevlānānıñ mürīdān ve ṭalebesinden müşāhede vü rü'yet olununca baᶜżı ẓāhir-bīñleriñ ḥasedine ṭoḳunarak Şemsü'd-dīn Tebrīzī **[10]** Ḥażretleri Cenāb-ı Mevlānāya terk-i tedrīs itdirdi gibi ḳıyl u ḳāl de bulunmalarına mebnī Ḥażret-i Şemsü'd-dīn luzūm-ı müfāraḳatı ḳaṭᶜiyyen īmā vü vedāᶜ iderek Şām-ı şerīfe hicret buyurdular; ammā andan ṣoñra Ḥażret-i Mevlānā tedrīs ü ifādeden ferāġat ve semāᶜ u her nevᶜ musıḳīye meyl ü raġbet

[74] "Ya Râb seni zâtına yakışır şekilde bilemedik." Mehmet Yılmaz, Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler-Ansiklopedik Sözlük, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1992, s. 117.

[75] Ben Subhanım, şanım ne büyüktür!

eylediler ve Şemsü'd-dīniñ müfaraḳatına taḥammül idemeyüp maḥdūmı Sulṭān Veled Ḥażretlerini irsāl ve müşārün-ileyhi Şām-ı şerīfde bularaḳ kemāl-i taʿẓīm ü tefḫīm ile pederi Mevlānā Ḥażretleriniñ ʿaşḳ u muḥabbetini ʿarż u ifhām ve Ḳonyayı teşrīfini recā vü istirḥām eylemesine mebnī Cenāb-ı Şemsü'd-dīn buña rāżı olaraḳ birlikde Şām-ı şerīfden ʿazīmetle Sulṭān Veled eşnā-yı rāhda kemāl-i ḥürmetinden nāşī Şems-i Tebrīzī Ḥażretleriniñ rikābında piyāde olaraḳ geldi ve fevḳā'l-ʿāde iḥtirām eyledi. Bu ṣūretle müşārün-ileyh Cenāb-ı Tebrīzī tekrār Ḳonyayı teşrīflerinden Ḥażret-i Mevlānā fevḳā'l-ʿāde maḥżūż ve tekrār meclis-i melā'ik-i enīslerinde me'nūs oldular. Bāʿdehu Ḥażret-i Şemsü'd-dīn bilā ḫaber Ḳonyadan ʿazīmet ü ġaybūbet eylemesinden Ḥażret-i Mevlānānıñ dīger maḫdūmu ʿAlā'üd-dīn Muḥammed ṭarafından şehīd idildigi rivāyet olunursa da bu fiʿliñ aṣl u esāsı olmadıġı Şemsü'd-dīn Ḥażretleriniñ müfāraḳatına taḥammül idemeyüp beray-ı taḥarrī Cenāb-ı Mevlānā-yı Rūmī bi'z-zāt Şām-ı şerīfe ve baġżı rivāyete göre Tebrīze ʿazīmet buyurmalarıyla müṣbit ü bedīhīdir. Bir müddet ṣoñra Ḥażret-i Celālü'd-dīn-i Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Efendimiziñ mürīdānı ḥavāṣṣından eñ ziyāde sevdigi (Ḥüsāmü'd-dīn) Çelebī müşārün-ileyh Ḥażretleriniñ vaḳt-i inbisāṭını bularaḳ İlāhī-nāme ṭarzında veyā Manṭıḳu't-Ṭayr vezninde bir kitāb-ı manẓūm te'līfini istidʿā vü istirḥām itdikde Ḥażret-i Mevlānā tebessüm ile "Ey Çelebī Ḥüsāmü'd-dīn! İstedigiñiz kitābı siziñ ḫāṭırıñıza gelmezden evvel taḫaṭṭur u taṣavvur itmiş ve birazda yazmış idim" diyerek şariḥ-i esrār-ı külliyāt u cüz'īyāt olan (Meşnevī-i) Şerīfiñ *"Bişnov ez ney çun ḥikāyet mīkoned / Ez codāyīhā şikāyet mīkoned"* beyt-i şerīfinden *"Pes suḫan kutāh bāyed ve's-selām"* mışrāʿına degīn yazdıḳları birḳaç beyt-i şerīfi Ḥüsāmü'd-dīn Çelebīye irā'e ve andan ṣoñra Meşnevī-i Şerīfiñ te'līfine bezl-i himmet-i bī-intihā buyurmuşlardır. Baʿżı gīce aḫşamdan ṣabāḥa ḳadar Ḥażret-i Mevlānā ebyāt-ı şerīfe taḳrīr ve Ḥüsāmü'd-dīn Çelebī żabṭ u taḥrīr buyururlar idi. Meşnevī-i Şerīf bu minvāl üzre ṭaḥrīr ve altı cilde resīde oldu. Ḥażret-i Mevlānā vāṣıl-ı ʿālem-i beḳā olduḳlarından dört yüz altmış iki sene ṣoñra ism ü aḥvāli mechūl bir şaḫṣ ṭarafından yedinci cild nāmıyla bir manẓūme meydāna çıḳarılmış ise de bu manẓūme Ḥażret-i Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmīniñ eşeri olmadıġı edille-i [11] keşīre ile mütebeyyin ve emr-i müberhendir. Meşnevī-i Şerīfiñ altıncı cildiniñ ṣoñ beyt-i şerīfi budur: *"Der dil-i men ān suḫen rāmīnest / Zānek ez dil cānib-i dil revzenest"* bu beyt-i şerīfden ṣoñra īżāḥ-ı maḳṣad içün Sulṭān Veled Ḥażretleri cānibinden yazılan sekiz on beyit Meşnevī-i Şerīf nüsḫalarından baʿżısınıñ eñ nihāyetinde münderic olduğu iḫtār olunur.

Ḥażret-i Mevlānānıñ olmayup maṣnūʿ olan mezkūr yedinci cildiñ birinci beyti budur: *"Ey Żiyāü'l-ḥaḳ Ḥüsāmü'd-dīn Saʿid / Devletet pāyende faḳret ber mezīd"* ki rūḥsuz, belāġatsız, vezinsiz, sebük ve rabṭsızdır. Yine bir maḳṣadımıza ircāʿ-ı kelam idelim: Meşnevī-i Şerīfiñ ikinci cildini müşārün-ileyh Celālü'd-dīn-i Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī efendimiz

ḥażretleri sene-yi hicrīyyeniñ altı yüz altmış ikisinde yazmaġa bed' ü mübāşeret buyurduḳlarını cild-i meẕkūruñ yedinci beyt-i şerīfinde ṣarāḥaten işʿār buyururlar. Ṣoñ cildiñ ikmāli ʿömr-i ʿālīleriniñ evāḫīrine ṭoġru yaʿnī tārīḫ-i irtiḥālleri olan altı yüz yetmiş iki senesinde olduġu baʿżı işʿarātdan ve ʿalel-ḫuṣūṣ maḫdūm-ı necābet mevsūmları Sulṭān Veled Ḥażretleriniñ ātīdeki ebyāt-ı ʿaliyyesi tercemesinden añlaşılur. İşte Sulṭān Velediñ buña dā'ir olan ebyāt-ı şerīfesiniñ tercemesi: *"Ol zamān ki pederim bu Meṣnevīden ḫāmūş oldu. Dedim, ki hangi vecḥ u sebebden nāṣī başḳa söz söylemezsiñiz? Cevāben buyurdular: Żaʿīf olup nuṭḳum üştür gibi yatdı: Bu ḥāle gelince ḥaşre dek söz söylemege kimsede mecāl ü ḳuvvet olamaz: Arayup ṭaramaġı terk ile rıḫlet vaḳti geldi. (كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ)*[76] *bu sözüñ yaʿnī Meṣnevī-i Şerīfiñ bāḳīsi lisānsız gelür, ol insāna, ki dilinde Ḥay bir cān ṭutar ve müjde ʿömrüm āḫire irdi, ki bedenden ḳurtulayım ve cān cihānına dā'imā cevelān ideyim ve nim u ḳaṭreden yaʿnī (dünyādan) geçüp deñize (āḫirete) gideyim."* Sulṭān Veled Ḥażretleriniñ işbu ebyāt-ı şerīfeleriniñ tercemesi burada ḫitām buldu. Meṣnevī-i Şerīfiñ birinci cildi taḥrīr ü ḫitām bulduḳdan ṣoñra ikinci cildiñ işʿārı li-ḥikmetin bir müddet te'ḫīr olunduġunu yine ikinci cildiñ muḳaddimesiyle teʿaḳub iden ebyāt-ı şerīfesinde ṣarāḥaten beyān u ityān buyurulduġuna naẓarān ve alınan baʿżı maʿlumāta binā'en añlaşılur ki Ḥażret-i Mevlānā Meṣnevī-i Şerīfiñ te'līfine altı yüz elli ṭoḳuz veyā altmış tārīḫi ibtidāsında mübāşeret buyurdular. Bu ḥesābla birinci cildiñ te'līfi ber-vech-i maʿrūz altı yüz elli ṭoḳuz veyā altmış sene-i hicriyyesinde ve altıncı cildiñ ikmāli altı yüz yetmiş iki tārīḫindedir; Bina'en-ʿaleyh müşārün-ileyh Celālü'd-dīn-i Rūmī [12] Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleri sinn-i ʿālīleri elli beş ile elli altı arasında iken Meṣnevī-i Şerīfiñ te'līfine başlayup altmış sekiz yaşında iken altıncı cildi ẕikr olunan beyt-i şerīfe kadar īṣāl ve o ṣırada dār-ı ʿuḳbāya irtiḥāl buyurdular. Müşārün-ileyh Ḥażretleriniñ Meṣnevī-i Şerīfden başḳa "Evrād-ı Kebīri ve meʿāni-i ġamiża vü ʿamīḳayı hāvī bir dīvān-ı belīġi olup bir de üç biñ beyti cāmiʿ dīger bir te'līf-i ʿālīleri olduġunu ḫaber almış isemde aña dest-res olamadım. Meṣnevī-i Şerīfiñ baʿżı ebyāt-ı şerīfesini muṭālaʿa iden Avrupalılar ḥayretde ḳalup Mevlānāyı: Ṣāḥib-i fikr-i ʿamīḳ nāmıyla tesmiye eylediler. Mevlānā-yı Müşārün-ileyh Efendimiz müstaḳīmü'l-ḳadd ü ʿadīlü'l-ḳāme olup mübārek gözleri ṣarı ile siyāh arasında yaʿnī elā ve ḳaşları muḳavves idi. Levni fi'l-aṣl ḳırmızıya meyyal iken baʿdehu keṣret-i riyāżet ü mücāhede sebebiyle ṣarıya mā'il oldu. Ne mülaḥḥam ne de żaʿīf olup faḳaṭ keṣret-i riyāżetden baʿdehu kesb-i neḥāfet buyurmuşlar idi. Rūḥ-ı pür-fütuḥları hicretiñ altı yüz yetmiş ikinci senesi cumād-el-aḫīresiniñ beşinci günü aḳşama yaḳın dāru'n-naʿīme pervāz eylemişdir. ʿĀlem-i fānīyi terk buyuracaḳları ṣırada makām-ı celīl-i irşādlarına kimiñ cā-nişin olacağı mürīdānı ṭarafından ʿarż u istifsār idildigde Çelebī Ḥüsāmü'd-dīn buyurdular. *Ya maḫdūm-ı ʿālīniz Sulṭān Velede ne vaṣiyet*

[76] *Kur'ân-ı Kerîm*, Kasas, 28/88: "O'nun yüzü dışında her şey yok olacaktır."

buyurulur? Diye tekrār mürīdān ṭarafından ᶜarż olunması ḥasebiyle *"Ol pehlevāndır, vaṣiyete iḥtiyacı yoḳdur"* buyurmuşlardır. Bu emr ü vaṣiyet üzerine Sulṭān Veled Ḥażretleri Cenāb-ı Ḥüsāmü'd-dīni seccāde-i ḫilāfet-i mevleviyyeye iḳᶜād itdiler. Altı yüz seksen üç senesi Şaᶜbānınıñ yigirmi ikinci çehārşenbih günü müşārün-ileyh Ḥüsāmü'd-dīn Çelebī daḫı terk-i ᶜālem-i fānī buyurmalarına mebnī müşārün-ileyh Sulṭān Veled Ḥażretleri post-nişīn-i ḫilāfet-i mevleviyye olaraḳ hicretiñ yedi yüz on ikinci senesi Receb-i Şerīfiniñ onuncu cumᶜa irtesi günü ᶜālem-i nūra vāṣıl olmuş ve ḫāme-i nükhet-fezāsınıñ āṣār- celīlesiyle daḫı ibḳā-yı nām buyurmuşdur. Andan ṣoñra Sultān Veled Ḥāżretleriniñ maḫdūm-ı ᶜālīleri Uluᶜ Ārif Efendi yedi sene müddet post-nişīn-i irşād olup yedi yüz on ṭoḳuz tārīḫinde irtiḥāl-i dār-ı beḳā eylemişdir.

(Raḥmetu'llāhi Teᶜālā ᶜ Aleyhīm Ecmaᶜīn) **[13]**

İḤṬĀRĀT

1. Meṯnevī-i Şerīfiñ fihristi ṣūrī olup, meṣelā "dāstān-ı ᶜāşıḳ-şoden-i şāh ber kenīzek" ve dīger maḥalde "ḥikāyet-i merd-i baḳḳāl ve ṭūṭī-i ū" gibi fihristde ᶜibāreler görünür. Fī'l-ḥāḳīḳa evvel bābda şāhıñ bir cāriyeye ᶜāşıḳ olduġu ve dīger bābda bir baḳḳālıñ bir ṭūṭīsi bulunduġu görülecek ise de aṣl maḳṣad her beyt-i şerīfiñ ᶜibāresinde beyān buyurduḳları meᶜānī-i ᶜamīḳadır. Meṣelā Ḥażret-i Mūsā ᶜ Aleyhi's-selāmıñ zamānında iki şaḫs beyninde vuḳūᶜ bulan mükālemede şaḫṣıñ biri, Ḳur'ān-ı ᶜAẕīmü'ş-şānıñ bir āyet-i kerīmesini naḳl ider; ḥālbuki evvel ḥālde Ḳur'ān-ı ᶜAẕīmü'ş-şān daha nāzil olmamışdı, faḳaṭ maḳṣad āyet-i kerīmeniñ maᶜnāsıdır. Şöyle ki: Ḳur'ān-ı ᶜAẕīmü'ş-şānıñ birçoḳ āyet-i kerīmesinde "Allāh Teᶜālā Ḥażretleri müfsidleri sevmez"[77] buyurulur; bu maᶜnī, bu ḥaḳīḳat ise Hażret-i Mūsā ᶜ Aleyhi's-selām Efendimiziñ zamānı ᶜālīlerinde ve her ᶜaṣrda daḫı mevcūd idi. El-ḥāṣıl Meṯnevī-i Şerīfi lāyıḳıyla añlamaḳ isteyenler ṣūret-i ḥikāyeye degil, maᶜnāya naṣb-ı naẕar-ı diḳḳat itsünler.

2. Meṯnevī-i Şerīfde insānıñ biri kendinden daha büyük dīger bir ẕāta bir keyfiyeti ḥikāye vü beyān ve ᶜale'l-ḫuṣūṣ istirḥām iderken, Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhū's- Sāmī Ḥażretleriniñ Cenāb-ı Vācibü'l-vücūda olan kemāl-i ᶜubūdiyyet ü ᶜaşḳı ḥasebiyle çoḳ defᶜa mütekellimiñ ifādesini muvaḳḳaten terk ile ḳārī'ine iḫṭār itmeksizin bir ᶜārif lisānından Haḳ Teᶜālā Ḥażretlerine münācāt u tażarruᶜ yolunda ᶜarż-ı ḥācāt ve baᶜdehu yine ḥikāyeye ricᶜat iderler.

3. Meṯnevī-i Şerīfde görülen bᶜaż-ı ḥayvānāt ḥikāyesiniñ cümlesi: İnsānlar veyā ᶜaḳl u efkār u nefs gibi keyfiyātdan ᶜibāretdir. **[14]**

---

[77] *Kur'ân-ı Kerîm*, Kasas, 28/77: "…Allah, bozguncuları sevmez."

TERCEME VE ŞERḤ-İ MEŞNEVĪ-İ ŞERĪF

بِسْـــــــــــــــمِ االلهارَّحْمَنِ ارَّحِيم

ŞĀḤİB-İ MEŞNEVĪ MEVLĀNĀ CELĀLÜ'D-DĪN-İ RŪMĪ ḲUDDİSE SIRRUHU'S-SĀMĪ ḤAŻRETLERİNİÑ ᶜ ARABİYYÜ'L-ᶜ İBĀRE YAZDIḲLARI DİBĀCEDİR

"هٰذَا كِتَابُ الْمَثْنَوِيَّ" وَ هُوَ اُصُولِ اُصُولِ اُصُولِ الدِّينِ فِى كَشْفِ اَسْرَارِ الْوُصُولِ وَ الْيَقِينِ وَ هُوَ فِقْهُ اللهِ الْاَكْبَرُ وَ شَرْعُ اللهِ الْاَزْهَرُ و بُرْهَانُ اللهِ الْاَظْهَرُ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ يُشْرِقُ اِشْرَاقاً اَنْوَرَ مِنَ الْاِ صْبَاحِ وَ هُوَ جِنَانُ الْجَنَانِ ذُوالْجَنَانِ وَالاَغْصَنِ مِنْهَا عَيْنٌ تُسَمَّيٰ عِنْدَ اَبْنَاءِ هٰذَا السَّبِيلِ سَلْسَبِيلاً وَ عِنْدَ اَصْحَابِ اَلْمَقَامَاتِ خَيْرٌ مَقَاماً وَ اَحْسَنُ مَقِيلاً اَلْاَبْرَارُ فِيهِ يَأْكُلُونَ وَ يَشْرَبُونَ وَالْاَحْرَارُ مِنْهُ يَفْرَحُونَ وَ يَطْرَبُونَ وَ هُوَ كَنِيلِ مِصْرَ شَرَابٌ لِلصَّابِرِينَ وَ حَسْرَةٌ عَلىٰ اَلِ فِرْعَونَ وَالْكَافِرِينَ كَمَا قَالَ تَعَالىٰ (يُضِلُّ بِهِ كَثِيراً وَ يَهْدِى وَ بِهِ كَثِيراً وَمَا يُضِلُّ بِهِ اِلَّا الْفَاسِقِينَ)[78] اِنَّهُ شِفَاءُ الصُّدُورِ وَ جِلَاءُ الْاَحْزَانِ وَ كَشَّافُ الْقُرْآنِ وَ سَعَةُ الْاَرْزَاقِ وَ تَطْيِيبُ الْاَخْلَاقِ بِأَيْدِى سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَةٍ يَمْنَعُونَ بِأَنْ لَا يَمَسُّهُ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ لَا مِنْ خَلْفِهِ وَاللهُ يَرْصُدُهُ وَ يَرْقُبُهُ وَ هُوَ خَيْرٌ حَافِظاً وَ هُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ وَلَهُ اَلْقَابٌ اُخَرُ لَقَّبَهُ اللهُ تَعَالىٰ وَاقْتَصَرْنَا عَلىٰ هٰذَا الْقَلِيلِ وَالْقَلِيلُ يَدُلُّ عَلَى الْكَثِيرِ وَالْجُرْعَةُ تَدُلُّ عَلَى الْغَدِيرِ وَالْحَفْنَةُ تَدُلُّ عَلَى الْبَيْدَرِ الْكَبِيرِ يَقُولُ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ الْمُحْتَاجُ اِلىٰ رَحْمَةِ اللهِ تَعَالىٰ مُحَمَّدِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ الْبَلْخِيَّ تَقَبَّلَ اللهُ مِنْهُ اجْتَهَدْتُ فِى تَطْوِيلِ الْمَثْنَوِ يَّ الْمُشْتَمِلِ عَلَى الْغَرَائِبِ وَ غُرَرِ الْمَقَالَاتِ وَ دُرَرِ الدَّلَالَاتِ وَ طَرِيقَةِ الزُّهَّادِ وَ حَدِيقَةِ الْعُبَّادِ قَصِيرَةِ الْمَبَانِى كَثِيرَةِ الْمَعَانِى لِاُسْتِدْعَاءِ سَيِّدِى وَ سَنَدِى وَ مُعْتَمَدِى وَ مَكَانِ الرُّوحِ مِنْ جَسَدِى وَ ذَخِيرَةِ يَوْمِى وَ غَدِى وَ هُوَ الشَّيْخُ [15] قُدْوَةُ الْعَارِفِينَ اِمَامُ الْهُدىٰ وَالْيَقِينِ مُغِيثُ الْوَرىٰ اَمِينُ الْقُلُوبِ وَالنُّهىٰ وَدِيعَةُ اللهِ بَيْنَ خَلِيقَتِهِ وَ صَفْوَتُهُ فِى بَرِيَّتِهِ وَ وَصَايَاهُ لِنَبِيِّهِ وَ خَبَايَاهُ عِنْدَ صَفِيِّهِ مِفْتَاحُ خَزَائِنِ الْعَرْشِ اَمِينُ كُنُوزِ الْفَرْشِ اَبُو الْفَضَائِلِ حُسَامُ الْحَقِّ وَالدِّينِ حَسَنُ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ حَسَنِ الْمَعرُوفُ (بَاخِى تُرْك) اَبُو يَزِيدِ الْوَقْتِ جُنَيْدِ الزَّمَانِ صِدِّيقُ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ وَ عَنْهُم الْاَرْمَوِىُّ الْاَصْلِ الْمُنْتَسِبُ اِلَى الشَّيْخِ الْمُكَرَّمِ بِمَا قَلَ (اَمْسَيْتُ كُرْدِياً وَ اَصْبَحْتُ عَرَبِيّاً) قَدّسَ اللهُ رُوحَهُ وَ اَرْوَاحَ اَخْلَافِهِ فَنِعْمَ السَّلَفُ وَ نِعْمَ الْخَلَفُ "لَهُ نَسَبٌ اَلْقَتِ الشَّمْسُ عَلَيْهِ رِدَاءَ هَا" "وَ حَسَبٌ اَرْخَتِ النُّجُومُ لَدَيْهِ اَضْوَاءَهَا" لَمْ يَزَلْ فِنَاءُ هُمْ قِبْلَةَ الْاِقْبَالِ يَتَوَجَّهُ اِلَيْهِا بَنُو الْوَلَاةِ وَ كَعْبَةُ الْآمالِ يَطُوفُ بِهَا وُفُودُ الْعُفَاةِ وَ لَا زَالَ كَذٰلِكَ مَا طَلَعَ نَجْمٌ وَ ذُرَّ شَارِقٌ لِيَكُونَ مُعْتَصَماً لِاُولِى الْبَصَائِرِ الرَّبَّانِيِّينَ الرَّوحَانِيِّينَ السَّمَائِيِّينَ الْعَرْشِيِّينَ النُّورِيِّينَ السَّكُوتِ النَّظَّارِ الْغَيْبِ الْحُضَّارِ الْمُلُوكِ تَحْتَ الْاَطْمَارِ اَشْرَافِ الْقَبَائِلِ اَصْحَابِ الْفَضَائِلِ اَنْوَارِ الدَّلَائِلِ آمِينِ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ وَ هٰذَا دُعَاءٌ لَا يُرَدُّ فَاِنَّهُ دُعَاءٌ لِاَصْنَافِ الْبَرِيَّةِ شَامِلٌ وَالْحَمْدُلِلّٰهِ وَحْدَهُ وَ صَلَّ عَلىٰ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ عِتْرَتِهِ الطَّيِبِينَ الطَّاهِرِينْ.

İŞBU DĪBĀCE-İ ŞERĪFENİÑ TERCEMESİ

[78] *Kur'ân-ı Kerîm*, Bakara, 2/26: "…O, bununla çoklarını şaşırtıp azdırır, çoklarını da doğru yola getirir. Azdırıp şaşırttıkları, ancak kötü işler yapanlardır."

Bu Meşnevī kitābıdır. Bu kitāb vuṣūl ve yaḳīn esrārını keşfde dīniñ uṣūl-i uṣūl-i uṣūl ya[c] nī dīn esāslarınıñ esāslarıdır. Bu kitāb Allāh Te[c] ālānıñ ziyāde büyük fıḳhıdır; ve Allāhıñ ziyāde parlayıcı şer[c] ī ve yine Allāhıñ ziyāde ẓāhir olan ḥüccet ve bürhānıdır. Anıñ nūrunuñ miṣl ü ṣıfatı içerüsinde çerāġ olan ḳandīl gibi eṭrāfını tenvīr iderek ṣabāḥlarıñ nūrundan ziyāde nūrludur. Bu kitāb envā[c] -i dalları ve ṣu gözlerini ḥāvī cennetleriñ cennetidir ki derūnundan cereyān iden bir ṣu gözü ehl-i sülūk yanında (Selsebīl) ve maḳāmāt u kerāmāt ehliniñ [c] indinde (ḫayr-ı maḳām ve aḥsen-i meḳīl) tesmiye olunur. Ebrār ve aṣḥāb-ı ḫayr anda yerler ve içerler ve aḥrār andan feraḥlanup şād olurlar. Bu kitāb Mışırdaki Nīl nehri gibi ṣabr idicilere şarāb ve āl-i Fir[c] avn ile kāfirlere ḥasretdir. Nitekim Ḥaḳ Te[c] ālā Ḥażretleri Ḳur[c] ān-ı [c] Aẓīmü'ş-şānda; *(يُضِلُّ بِهِ كَثِيراً وَ يَهْدِى وَ بِهِ كَثِيراً وَمَا يُضِلُّ بِهٖٓ اِلَّا الْفَاسِقِينَ)* [79] buyurmuşdur. Taḥḳīḳ bu kitāb gögüsleriñ şifāsı ve ḫüzünleriñ cilāsı ve Ḳur[c] ān-ı [c] Aẓīmü'ş-şānıñ keşşāfı ve rızıḳlarıñ genişligi ve aḫlāḳıñ iyiligidir. Melā'ike-i kirām *(سَفَرَةٍۢ كِرَامٍ بَرَرَةٍۜ)*[80] **[16]** elleriyle men[c] iderler ki bu kitābı ṭāhirden ġayrısı mess itmeye *(تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ)*[81] mā-ṣadaḳınca me[c] ānīsi maḥżā ilhām-ı Rabbānī olup pīş u pesinde ve eṭrāfından kendüsine bāṭıl yanaşmaz; zīrā *(خَيْرٌ حَافِظاً وَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ)*[82] olan Allāh Te[c] ālā Ḥażretleri gözedir. Bu kitāb içün Allāh Te[c] ālānıñ laḳabladıġı nice elḳāb-ı cemīle daha vardır; biz bu az laḳab üzre ḳaṣd itdik; Çünki az çoġa ve ṭamla göle ve dāne büyük ḫarmana delālet ider. Allāh Te[c] ālānıñ raḥmetine muḥtāc olan [c] abd-ı ża[c] īf Muḥammed bin Muḥammed bin Ḥüseyni'l-Belḫī ki Allāh Te[c] ālā andan ḳabūl buyursun. Dir ki: Ġarā'ib ve nevādiri ve eşref-i maḳālātı ve inci gibi delālātı ve zāhidleriñ ṭarīḳlerini ve [c] ābidleriñ ḥadīḳalarını müştemil ve elfāẓı vecīz ve me[c] ānīsi keşīr olan Meşnevī manẓūmu seyyidim ve senedim ve mu[c] temedim ve cesedimde mekān ṭutucu rūḥum ve ẕaḫīre-i yevm ü ġadim olan ẕātıñ istid[c] āsına mebnī taṭvīlinde beẕl-i cehd eyledim. Bu ẕāt-ı [c] ālī ise [c] ārifleriñ muḳtedā bihī ve hidāyet ve yaḳīniñ imāmı ve ḫalḳıñ feryād-resi ve ḳulūb u [c] uḳūluñ emīni ve Allāhıñ ḳulları arasında vedī[c] ası ve şāfvet-i [c] ādemiyān ve Resūl-i Ḫudānıñ veṣāyāsı ve nebī-i müctebānıñ serā'iri olan ḫazā'in-i [c] arşıñ anaḫtarı ve yer ḫazīnelerініñ emīni bulunan Şeyḫ Ebū'l-feżā'il ve Ḥüsāmü'l-Ḥaḳ ve'd-dīn Ḥasan bin Muḥammed bin Hüseyindir ki (Aḫī-Türk diyü ma[c] rūfdur) bu ẕāt vaḳtiniñ Bāyezīd-i Besṭāmīsi ve zamānıñ Cüneydidir. Ṣadıḳ ibn-i Ṣadıḳ bin Ṣadıḳdır. (Raḍıya'llāhu [c] anḥa ve [c] anhüm) Urumūviyyü'l-aṣldır. Nesb-i ṭāhirleri (*اَمْسَيْتُ كُرْدِياً وَاَصْبَحْتُ عَرَبِيّ*)[83] ḳavliyle muḥterem olan şeyḫ-i mükerreme müntehīdir. (Ḳaddesa'llāhu rūḥehu ve ervāḥe aḫlāfehu)[84] ne

[79] Bk. Dipnot/6.

[80] *Kur'ân-ı Kerîm*, Abese, 80/15-16: "Yazıcıların ellerinde. Büyüklerdir, hayırlı ve itaatlilerdir."

[81] *Kur'ân-ı Kerîm*, Secde, 32/2: "…Alemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir…"

[82] *Kur'ân-ı Kerîm*, Yûsuf, 12/64: "…Allah, koruyanların hayırlısıdır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir."

[83] "Kürt olarak akşamladım ve arab olarak sabahladım."

[84] "Allah Teâlâ onun rûhunu ve ahlâfının ervâhını tahlîs eylesin."

güzel selef ve ne güzel ḫalefdir. O ẕāt-ı celīlü'l-ḳadriñ nesebi üzerine güneş ridāsını atmış ve ḥasebi üzerine yıldızlar aydınlıḳlarını şalmışdır. Meydān-ı saᶜādet nümāları olan āsitān-ı maᶜneviyyeleri ḳıblegāh-ı iḳbāl ve erbāb-ı sülūka Kaᶜbe-i āmāl olmaḳdan hīçbir vaḳt ḫālī olmadı; ve kevākib-i ṭulūᶜ ve māhitābān tenvīr-i āfāḳ eyledikce yine böyle olsun; tā ki Rabbāniyyīn, rūḥāniyyīn, semā'iyyīn, ᶜarşiyyīn, nūriyyīn olan aṣḥāb-ı baṣā'iriñ istināḍ-gāhı olsun. Ol ṭā'ife-i ᶜaliyye bir ṭaḳım sākinlerdir, ki nāẓırlardır. Ve ġā'iblerdir, ki ḥāżırlardır. Ve pelāṣ-pūş mulūkdur, ki hepsi eşrāf-ı kabā'ildir; aṣḥāb-ı feżā'ilden ve envār-ı delā'il ve beyyināt-ı İlāhiyyedendir. Bu ḫandān ḥaḳḳındaki duᶜāmız müstecābdır; zīrā kāffe-i ḫalā'iḳa şāmildir. Ḫamd ü şenā münḥaṣıran Allāha olsun. Ve Allāh Teᶜālā ve Peyġamber Efendimize ve ṭayyibīn olan aṣḥāb ve ehl-i beytine ṣalāt u selām eylesün. [17]

بشنو از نی چون شکایت می‌کند
از جدایی‌ها حکایت می‌کند

(1)

Meşnevī

Bişnov in ney çun ḥikāyet mīkoned

Ez codāyīhā şikāyet mīkoned

Terceme: İşit neyden naṣıl ḥikāyet; firāḳlardan şikāyet eyler.

Şerḥ: Neyden maḳṣad, ᶜārif ü ᶜāḳıl olan insāndır, ki aġzından dāᶜimā ᶜāşıḳāne ve leẕīẕ ve maᶜnīdar sözler ẓuhūr ider. Beyt-i şerīfiñ ikinci mıṣraᶜında: Firāḳlardan şikāyet eyler, buyurulması ᶜārifiñ cihān-ı rūḥānīden ayrılup dünyāda bulunmasından ve taḥvīlāt-ı elīmeye giriftār olmasından şikāyet itmesidir. Meşnevī-i Şerīfiñ ilk beyti olan işbu beyt-i şerīfde Celālü'd-dīn-i Rūmī Ḳuddise Sırruhū's- Sāmī Ḥażretleri semᶜa müteᶜalliḳ olan "İşit" emriyle bedᶜ buyurmaları hem beyān buyurduḳları nāyıñ ṣadāsı bi'ṭ-ṭabᶜ semᶜa muḥtāc ve hem semᶜ sā'ir aᶜżādan daha efḍal olmasındandır. Semᶜden ṣoñra aᶜżānıñ eñ muᶜteberi olan göz bile yalıñız baᶜżı māddiyyāt-ı maḥdūde görebilür; semᶜ ise maᶜneviyyāt u maᶜḳūlāt ve birçoḳ ḥükm-i mālā nihāyeyi işidir. Enbiyā-yı ẕīşān baᶜs-i şelāmet-i dü-cihān olan irādāt-ı Rabbānīyyeyi teblīġ içün bi'ṭ-ṭābᶜ müstemiᶜīniñ semᶜine mürācaᶜat iderler idi. Göz, nūr-ı āfitāb ve şemᶜ-i pür-tāb olmayınca göremeyüp muᶜaṭṭal u bī-tāb ḳalur; semᶜ ise ḫūrşīd ü şemᶜ ü māhtāb gibi ṣūrī münevverlere muḥtāc olmayup dā'imā istimāᶜ u mesmūᶜāt-ı mütenevviᶜa ileᶜaḳlıñ nūr u ḳuvvet-i maᶜlūmātını her şeyden ziyāde tezyīd ve insānıñ ḳadrini aᶜlā vü mezīd eyler; ᶜale'l-ḫuṣūṣ Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānıñ ḥāvī olduġu irādāt u āyāt-ı beyyinātda semᶜ u

başar tezkār olunduġu zamān dāʿimā semʿiñ başara taḳdīm olunduġu derkārdır. Enbiyā-yı ẕīşāndan hīç birisini Allāh Teʿālā Ḥażretleri eşamm olarak baʿş buyurmadı, faḳaṭ ʿillet-i ʿamāya mübtelā olanlar vardır. Beyt-i şerīf-i mezkūrda ʿārifiñ nāya teşbīh olunmasında münāsebāt-ı keşīre bulunur. Bir ḳaçını taʿdād idelim: İbtidā, ney ḳamışlıḳda olup kesilmemiş iken dāʿimā neşv u nemā ve tāze ḥayāt bulur idi; Kesildikdeñ ṣoñra ḳurudu; ʿārifiñ rūḥu daḫı ʿālem-i ervāḥda lezzā'iz-i mālā nihāye-i maʿnevīyyeye maẓhar iken ġaddār u ḫuşg olan dünyāya gelince [18] ʿayn-ı āb-ı zülāl olan ʿālem-i ervāḥdan maḥrūm ḳaldı ve ṣusuz ḳalmış gibi ḳurudu; ṣāniyen, neyden ʿāşıḳāne ṣadālar çıḳar; ʿārif olan insāndan daḫı ʿāşıḳāne ve ʿārifāne sözler ẓuhūr ider; ṣālisen nāyıñ ṣadāsı müstemiʿīniñ ʿaşḳını tezyīd ider; ʿārifiñ daḫı kelimāt-ı ḥikmet-āyātı müstemiʿīniñ ʿaşḳını müzdād ve ḳalblerini ālām-ı kevniyyeden āzād eyler; rabiʿan nāyıñ āvāz u ṣadāsından ekşer bir ḥikāye, bir mācerā-yı ʿaşḳ ḥiss olunur; ʿārifiñ sözünden daḫı ekşer-i evḳātda ʿāşıḳ-ı ḥaḳīḳileriñ aḥvāl-i ʿālīyyeleri ve ʿālem-i lāhūtuñ esrār-ı ʿulviyyesi işidilür. Ḫāmisen, nāyıñ hüneri ẓāhir-i cisminde degil derūnīdir; ʿārifiñ daḫı kemālātı bāṭındır; sādisen nāyıñ ḳāmeti ṭoġrudur; ʿārifiñ daḫı ḥāli ṭoġru ve ḫulḳı kerīmdir; sabiʿān, ney çünki ḳamışlıḳdan kesīlüp ayrıldı, ġarībdir; ʿālem-i ervāḥdan ayrılan ʿārif daḫı dünyāda ġarībdir; şāminen, neyiñ içi her şeyden ḫālī ve yalıñız nefḫ-i ʿaşḳ-ıla mālīdir, ʿārif daḫı her nevʿ ġıll u ġışdan vāreste ve ḳalbi ḥubb u ʿaşḳ-ı Rabbānī-y-ile ārāstedir; tasiʿan ney kendiliginden ʿāşıḳāne ses çıḳaramaz. Üstād bir nāfiḫiñ demine muḥtācdır; ʿārif daḫı müteselsilen vāriş olageldigi bir nefh-i feyyāżāne ile demsāzdır. Çünki Meşnevī-i Şerīfde ḥikmet ü rūhāniyetden baḥş olunacaḳdır. İşbu ilk beyt-i şerīfiñ şerḥinde muṭālaʿāt-ı ātiyeniñ īrādı münāsib ʿadd olundu. Şöyle ki: İʿtiḳād u ʿadem-i iʿtiḳādda diḳḳatle baḳılursa insānlarıñ ekşeri üç kısım görünür: Ḳısmıñ biri, her işiñ ḫāliḳ u ṣāniʿu ḥāfıẓı Cenāb-ı Vacibü'l-vücūd olduġuna ve rūḥuñ varlıġına ve beḳāsına ve baʿdel-mevt insān içün cezā veyā mükāfāt olacaġına kemāliyle īmān ider ve bu īmān üzere bu ḳısımda dāḫil olanlar Allāh Teʿālāya ʿibādet ve meşrūʿ olan umūr ile iştiġal ve kendilerini cāvidī ṣūretde nā'il-i saʿādet iderler. Müddeʿiyyāt-ı münkirānenin naḳli ve baʿdehu cerḥi Ḳur'ān-ı ʿAẓīmü'ş-şānıñ muḳteżā-yı belāġat u üslūb-ı ḥikmet āyātından ve kütüb-i muʿtebere-i İslāmiyyeniñ de'b-i ʿālīsinden olmak ḥasebiyle bu maḥalde daḫı münkirleriñ iddiʿā-yı cehālet-intimālarını bi-temāmihā taḥrīr ṣoñra edille-i muḳniʿa ile cerḥ ve seḳāmetleri tezbīr idilecekdir. Ḳısm-ı ṣānī aṣḥābı olan müñkirleriñ zuʿmunca insānıñ rūḥu olmayup yalıñız cismden ʿibāret bir ḥayvān olduġundan vefātından ṣoñra terkībāt-ı bedeniyyesi ḥāll ü şaḫṣiyyeti külliyen fānī olur! Bu ta'ife-i mużırra rūḥāniyyet ü āḫiret ü ulūhiyyeti inkār ve kendileri gibi aḥmaḳ olanlara ʿaẓīm żarar ü ḫasār irāş iderler. Mükevvenātıñ ve intiẓām-ı ʿālemiñ sebebi kendülerinden su'āl idilse, ṭabīʿata ḥaml ü isnād eylerler; cehālet ü belāhetleri ḳadar [19] kendülerinde büyük bir şey var ise oda ʿinād ve ışrārlarıdır. Bu ḳısmıñ ḳandırılması ġayr-i

mümkin görünür. Dīger ḳısm ehli, tereddüt itmektedir. Dir ki: Mevcūdātı Cenāb-ı Ḥaḳ mı ḫalḳ itmiş, yoḳsa kendi kendine ve ṭabīᶜat vāsıṭasıyla mı vücūda gelmiş? İnsānda rūḥ dinilen şey fi'l-ḥaḳīḳa mevcūd mudur; yoḳsa intiẓām-ı bedenden ve insānda görünen feyż u ẕekā vü ḥissiyāt başındaki aᶜṣābdan ᶜibāret midir; ḳudret-i Rabbāniyye vü rūḥ ü āḫiret ü beḳā vü cezā vü mükāfāt-ı rūḥāniyye var mıdır, yoḳsa rūḥāniyyet olmayup insān vefāt idince vücūdun intiẓāmı bozularaḳ ve eczā-yı bedeniyyesi ḥall olunaraḳ şaḥṣiyet-i maᶜneviyyesi ḳalmamış mı olur? Müteredditd olan ḳısmıñ ḫāṭırlarına böyle şeyler gelür ve faḳaṭ hīçbir ciheti ḳaṭᶜiyyen taṣdīḳ veyā tekẕīb idemezler. Tereddüdde ḳalanlarıñ fikrī taṣḥīḥ olunur ümīdiyle bu baḥṣe müteᶜalliḳ iṣbāt-ı ḥaḳīḳat ider. Baᶜżı tafṣīlāta girişmek münāsibᶜadd olundu: ᶜArab, Yunān, Roma ve Avrupanıñ eñ büyük feylesofları Cenāb-ı Ḫālıḳıñ vücūdunu ve intiẓām-ıᶜālem içün der-kār ve muḳteżī olan ḳudret-i Rabbāniyyesini ve rūḥ-ı insānıñ varlığını ve baᶜde'l-mevt beḳāsını iṣbāt itmek żımnında ol ḳadar daḳīḳ efkār u mülāḥaẓāt beyān itmişlerdir, ki birer birer taᶜrīfe ḳalḳışılacak olsa bu maḳūle muṭālaᶜāta ẕihnini alışdırmayan ẕevāt o deḳāyıḳı añlamaḳda mużṭarr olacakları ve ḥiss idecekleri ıżṭırāb üzre bu baḥṣiñ muṭālaᶜasından daḫı külliyen ṣarf-ı naẓar itmeleri melḥūẓ olduġundan maḳālāt-ı mufaṣṣalalarından ṣarf-ı naẓarla ẕekī bir ādemiñ añlayabilecegi edille-iᶜaḳliyye beyān ve haṣbe'l-icāb yalıñız üç ḥakīm-i meşhūruñ maḳālātı ātīde derc ü ityān olunur: Evvel emirde gördügümüz ve ḥiss eyledigimiz mevcūdāta ᶜaṭf-ı naẓar-ı ḥikmet idelim; ibtidā güneşe ve muntaẓam olan ḥareketine diḳḳat olunsun; güneş bir cism-i ġayr-ı müdrik iken her sene; her ayda, her günde mevsimlere göre muᶜayyen olan evḳāt ve mevāḳıᶜda görünür, ṣoñra gice olunca ᶜadedi milyonlara bāliġ olan kevākibe naẓar idilsün. Ehl-i hey'etiñ ittifāḳı üzre yalıñız kürre-i arżdan görünebilen milyonlarca yıldızlarıñ her biri kemāl-i intiẓām ile büyük bir vaẓīfe icrā eyler ve ḥarekāt-ı serīᶜalarında biri birine ziyān virmeyüp kāffesi mutīᶜ ḫidmetkārlar gibi muᶜayyen ü muntaẓam zamān u ṣūretde ḥareket ve üli'n-nühāye baḫş-ı ḥayret iderler, ḥareketleri ol ḳadar muntaẓamdır, ki meṣelā yüz ve yüz elli sene ṣoñra bir kevkeb feżā-yı vāsiᶜ semānıñ hangi noḳṭasında bulunacaġı ehl-i nücūm içün sühūletle maᶜlūm olur; maᶜa-māfīh bu ḥarekāt-ı maᶜḳūle vü muntaẓamayı icrā iden ecrām-ı semāvīyyeniñ vücūdu kürre-i arżımız gibi [20] kāmilen cemādātdan veᶜaḳl u idrākden maḥrūm ẕerrātdan mürekkeb cismlerdir; bunlar, bu fevḳa'l-ᶜāde muntaẓam ḥareketi nerde buldular? Bu intiẓām-ıᶜaẓīm ḫālıḳlarınıñ emri degil midir? Yoḳsa aḥmaḳ münkiriñ fikri gibi ṭabīᶜat vāsıṭasıyla veyā teṣādüf ḳabīlinden olaraḳ mı ḥāṣıl oldu? Fikr-iᶜamīk ile düşünüldükçe anlaşılıyor kiᶜālemde görülen bu ḥayret-baḫş intiẓām içün "teṣādüf" ve "ṭabīᶜat" lafıẓları maᶜnāsız ve her naşılsa diḳḳatsizlikle veyāᶜanūdāne istiᶜmāl olunur iki lafıẓlardır; çünki kürre-i arż ve sā'ir ecrām-ı semāviyye cümle kimyagerleriñ ve hükemānıñ ittifāḳı vechiyle ḥadd-i ẕātında fehm ü ḥarekete ġayr-ı müstaᶜidd ẕerrelerden terekküb itmiş cismlerdir, ki āḳıl

u müdrik olmadıḳdan başḳa māye-i vücūdları olan ẕerrāt gibi muḥriksiz ḥareket itmege ġayr-ı muḳtedirdirler. Ṭopraḳ ve ṭaş ve sā'ir cemādāt gözlerimiziñ önündedir; taḥrīk idilmeyince ḥareket idemezler. İnsānıñ bedeni bile eñ mükemmel terkībātdan iken tefrīḳ olunsa eczā-yı müteferriḳası ḥarekete ġayr-ı muḳtedirdir; ancaḳ ḥayātda iken ḥareket ider; faḳaṭ bu ḥareket, āṣārı meydānda olan rūḥ vāsıṭasıyladır; rūḥ gidince ḥareket ḳalmadıḳdan başḳa aḥsen-i māddiyāt olan beden-i insān maḫūf ve şāyān-ı nisyān olur. Ẕerrātıñ ḥarekete ᶜadem-i iḳtidārı cāy-i baḥṣ bir mes'ele olmayup binā'en-ᶜaleyh ẕerrātdan mürekkeb ve rūḥ u ārzūdan maḥrūm her ne ḳadar ecsām u ecrām var ise bir muḥarrik olmayınca ḥareket eylemeleri ḳaṭᶜiyyen muḥāldir; bu cihet müṣbet iken rūḥ, ᶜaḳl, ārzūdan maḥrūm olan milyonlarca ecrām-ı semāviyye bilā muḥarrik ᶜāḳıl, bilā muḥarrik ḳādir naṣıl meşhūd u maᶜlūm olan ḥareketlerini ve ᶜale'l-ḫuṣūṣ intiẓāmlarını bulabildiler? Bu ḥareket teṣādüfen geldi, bu intiẓām teṣādüfen bulundu, dinilirse inṣāf olunsun, ki bu baḥiṣde teṣādüf lafẓını yalıñız lisān söyler, ammā ᶜaḳl u vicdān redd ider, münkirān bile bir müddetden beri teṣādüfü heman terk ve ecrām-ı semāviyyeniñ mumtaẓaman ḥareketlerine sebeb ṭabīᶜatda olan ḳavānīn-i ᶜumūmiyye yaᶜnī ḳuvve-i cāẕibe ve dāfiᶜa vü ḥarāret gibi şeylerdir, dirler. Ḳavānīn-i ᶜumūmiyye taᶜbīri daḫı münkirleriñ daᶜvāları içün teṣādüf lafẓı gibi maᶜnāsız ḳalur; fi'l-ḥaḳīḳa ecrāmda ḳavānīn-i ᶜumūmiyye vardır, ammā kemāl-i ᶜaḳl u ḥikmetle vażᶜ olunmuş ḳavānīn-i maḳūle-i ᶜumūmiyyedir, ki bir ḥākim-i muṭlāḳıñ bir ṣāniᶜ-i aᶜẓamıñ vücūduna her şeyden ziyāde şehādet iderler. Ḳavānīn-i ᶜumūmiyyeyi tertīb iden kimdir? Meṣelā ḳuvve-i cāzibe vü dāfiᶜa vü ḥarāret ve (eleḳtrisite)yi kim düşünüp her cismde muḳteżā olan miḳdār-ı ẕerrātı ve ḳuvvetlerini ve mevḳiᶜlerini ve buᶜd u ḳurblarını ve intiẓāma ḫalel gelmemek içün derece-i sürᶜatlerini kim vażᶜ itmişdir, feleklerde ecrām-ı [21] münevvereyi terkīb iden ẕerrāt-ı münevvere vü ecrām-ı keṣīfeyi teşkīl eyleyen ẕerrāt-ı ġayr-ı münevvereyi biri birinden kim tefrīḳ u tertīb itmiş ve ḥayret-baḫş olan bu intiẓām-ı ᶜaẓīmi kim ḥuṣūle getürmüşdür? Ḳuvve-i cāẕibe vü ḥarāret ve sā'ir mevādd-ı mevcūdeniñ bī-ᶜaḳl u tedbīr olduḳlarını münkirler daḫı taṣdīḳ iderler; o hālde bu bī-ᶜaḳl u bī-tedbīr olan ecrām u mevād böyle büyük intiẓāmı istiḥṣāl içün naṣıl her birine muḳteżā olan ẕerrāt u ḳuvveti tefrīḳ ve surᶜati meyānelerinde taḳsīm itdiler? Ve hangi ᶜaḳl u lisān ile meyānelerinde ḳarār virdiler, ki meṣelā kürre-i ᶜarża bu miḳdār ve ẕerreler ve ṣıḳlet u ḥarāret virelim? Tā ki yigirmi dört sāᶜatde bir defᶜa ve senede dīger bir ḥareketle devrān idebilsün; ve güneş ve sā'ir ecsāma bu ẕerrāt u ḳuvvetler virülsün de muḳannen zamānlarda hem miḥverlerinde ve hem miḥverleri ḫāricinde ve cāẕibleri eṭrāfında mütemādiyen ḥareket ve bu büyük intiẓām u ittifāḳı ḥıfẓ itsünler. Buraları işiden veya ᶜinādından işitmek istemeyen münkir-i bilā te'emmül bunları ṭabīᶜat yapmış taᶜbīriyle ıẓhār-ı belāhet ve kendini muşırrāne berbād eyler." Ṭabīᶜat mı? Ṭabīᶜat ne dimek? Hangi ṭabīᶜat? Bu ṭabīᶜat anḳā gibi bir ḥayvān-

ı mevhūm mudur? Yoḳsa ṭabīᶜatdan maḳṣad, ecrām yaᶜnī ṭaş, ṭopraḳ, deñiz, rüzgār, havā ḥarāret, bürūdet, ḳuvve-i cāẕibe, ḳuvve-i dāfiᶜa ve bu gibi keyfiyāt u māddeniñ müteferrikañ veyā min ḥayṣi'l-mecmūᶜ ismi midir? Eger ṭabīᶜat bu keyfiyāt u mevāddıñ ismi ise, yalıñız isimleri degil vücūdlarıñ kāffesi bile bī-ᶜaḳl u idrākdır; bī-ᶜaḳl u idrāk ise hīçbir vaḳt ittifāk u intiẓām itmek bilemez ve ḳavāᶜid-i ᶜumūmiyye degil ḫuṣūṣiyye bile vażᶜ idemez; "bilür", "ider" daᶜvā idenler bī-ᶜaḳl u idrāk olan cemādātdan daha bī ᶜaḳl u idrākdirler. Nā-maᶜḳūl olan mādde bilā emr-i maᶜḳūl hīçbir vaḳt muntaẓam u maᶜḳūl bir şey vücūda getüremez, ṭabīᶜat, mevcūdātın ve mevcūdātda görülen ḥālātıñ ᶜādī ismidir; bir ḳuvve-i ᶜaḳliyye ve faᶜāliyye degildir. Birḳaç sene evvel Pārisde ṭabᶜ olunan maᶜārif luġātında "natur" yaᶜnī "ṭabīᶜat", lafẓınıñ maᶜnāsı ātīdeki vechiyle taᶜrīf olunur: "Ṭabīᶜat" lafẓınıñ üç maᶜnāsı vardır: Biri, kāffe-i ecsāmıñ min ḥayṣi'l-mecmūᶜ ismidir: Dīgeri her bir cismiñ ibtidādan cereyān iden aḥvālidir; ve dīger maᶜnāsı, Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ ecrām u ecsāmda baḫş eyledigi intiẓāmıñ taᶜrīfidir." İşte aṣḥāb-ı maᶜārif içün ṭabīᶜatıñ maᶜnāsı budur. Münkirler içün ise bu daᶜvāda lafẓ-ı ṭabīᶜat ᶜadem-i taᶜalluḳdan neşᶜet itmiş maᶜnāsız bir ḫayāldir; ve taᶜbīr-i ṣaḥīḥ ile "ṭabīᶜat" münkirleriñ ᶜanḳāsıdır!!.. İnṣāf olunsun, [22] bir fermān bir irāde, bir emr-i Rabbānī olmayınca insān gibi maᶜkūl, eflāk gibi muntaẓam makineler vücūda gelebilir mi idi? Bu ᶜaẓīm intiẓāmda, bu ᶜaẓīm ḥareketde, bu ᶜaẓīm ḳudret ü muḥāfaẓada, bu maḳṣad-ı kebīr ü ᶜālīde İlāhī her kim ki ḳudret ü tedbīr mālā nihāye-i Rabbāniyyeñi görmez; añlamaz ise o maḳūleler insān olmayup ecsām u ebdāndan ᶜibāret ṣıḳletlerdir; anlarıñ ᶜinād u inkārı dünyāda bile kendi cezālarıdır. Anlar āḫiretde ümīdsiz olduḳları miṣillü, dünyāda daḫı muḥabbetleri, ümīdleri her gün żaᶜf u vehne giriftār olan bedenlerine vābestedir. Māye-i ümīd ü muḥabbetleri her ān maḥv u perişān ve kendileri me'yūs u bī-dermān olurlar. Münkirān istedikleri ḳadar inkārda ᶜinād itsünler; kemāl-i ḳudret-i Rabbāniyye ᶜāḳıl olanlar içün bir nūr-ı ᶜaẓīm bir bedriḳa-i raḥmetdir. Milyonlarca ebnā-yı beşer ḥissiyāt-ı ḳalbiye ile Allāh! Allāh! deyü ᶜarż-ı ᶜubūdiyyet iderler. Put-perestler bile bir Ḫālıḳı ḥiss idüp ararlar, faḳaṭ ḳıllet-i maᶜlūmātları ḥasebiyle Ḫāliḳ-ı ḥaḳīḳiyi tefrīḳ idemezler; maᶜa-māfīh neşr u tevsīᶜ-i maᶜārifle bir gün olur ki anlar daḫı ṭarīḳ-ı müstaḳīme dāḫil ve saᶜādet-i ebediyyeye nā'il olurlar. Yalıñız münkirler içün ṭarīḳ-i ḥidāyet hemān mesdūd gibidir, iṣbāta muḥtāc olmayan ḳudret-i Rabbāniyye tafṣīl eyledigimiz intiẓām u ecsāmdan ve bir ḥiss-i ᶜaẓīm-i ḳalbī ile insānlarıñ Cenāb-ı Ḥaḳḳa olan iᶜtiḳād ü muḥabbetlerinden başḳa iṣbāt-ı ṣunᶜ-ı Ḥaḳḳ içün (instintiḳıt) yaᶜnī ḥayvānātda bilā taᶜaḳḳul görülen ḥiss-i maᶜkūl bile bir delīl olabilür. Meṣelā beş altı aylıḳ bir ṭavuḳ ki hiçbir vaḳt şahin veyā ṭoġan denilen yırtıcı ḳuşu görmemiş ve ṭavuḳ ḥayvān olmaḳ ḥasebiyle hīçbir ṭarafdan şahiniñ yırtıcı olduġunu işitmemiş iken otladıġı veyā gezüp oturduġu ṣırada ṭoġan veyā şahin havāda geçince ṭavuḳ o vaḳte ḳadar hīç görmedigi bu düşmeniñ yırtıcı bir ḳuş

olduġunu yekden ḥiss ile kendini muḥafaẓa ve sā'ir ṭavuḳları ḫaberdār itmek üzere kemāl-i telāş ile feryāda ve ḳaçmaġa başlar. Ḥayvānātıñ muhāfaẓası-y-çün vaż^{c} olunan ve envā^{c}-ı ḥālātda görülen ḥiss-i ma^{c}ḳūl-ı derūnı, Ṣānı^{c}-i küll olan Erḥamu'r-rāḥimīnden başḳa hangi ḳuvvet bunca maḫlūḳātıñ ḳalblerine vaż^{c} u iḥsān idebilür idi? Ḥayvānātıñ fenn ü ^{c}ilmiyle meşġūl olan münkirler daḫı i^{c}tiraf iderler, ki hayvānātda tebeddülāt u taġayyürāt-ı külliyye olabilür ise de evvelden bir toḫm olmayınca kürre-i arżda hīçbir z̲ī-rūḥuñ vücūda gelmesi mümkin degil idi ve degildir. Bu i^{c}tirāfları üzerine iḳtiżā ider ki z̲ī-rūḥı ḫalḳ içün Ḫalıḳ-ı küll olan Allāh Te^{c}ālā Ḥażretleriniñ vücūdunu i^{c}tirāf itsünler. Ḫayır, [23] yine i^{c}tirāf itmezler. ^{c}İnādlarından baḳıñız, münkirān naṣıl bir medfen-i ḥamāḳate z̲ihinlerini defn iderler de dirler ki: Fi'l-ḥaḳīḳa kürre-i arżda toḫmsuz zī-rūḥ yetişmez, ammā iḫtimāl ki vaḳtiyle ecrām-ı semāviyyeden ya^{c}nī yıldızlardan kürre-i arżda toḫmlar düşmüş de ḥayvānāt vücūd-pezīr olmuşdur!!! Artıḳ yıldızlardan kürre-i arża toḫm düşmüş gibi şāyān-ı ḫande bir ḥamāḳat olabilir mi? Ya yıldızlara toḫm nereden gönderildi? Bu makūle münkirler Ḳur'ān-ı ^{c}Aẓīmü'ş-şānda buyurulduġu üzre *(اِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ)*[85] vaṣfına lāyıḳdırlar. İlāhī her zī-rūḥ olan maḫlūḳ içün kürre-i arżda bile ḥikmet-i ^{c}amīḳa ve merḥamet-i vāsi^{c}a ile baḫş buyurduġun ni^{c}metler, ṣāḥib-i ^{c}aşḳ olan her ḳalbe ilḳā eyledigin muḥabbetler, insānıñ bedeninde ḫāriḳu'l-^{c}āde yaratdıġıñ ^{c}aḳl u vicdān u nuṭḳ u sem^{c} ü göz gibi ^{c}użuvlar vücūd-ı muṭlaḳıña şāhid-i cismānī vü ma^{c}nevīdir. Cenāb-ı Vācibü'l-vücūdu, ^{c}aḳlen, ḥikmeten daḫı fehm iden insān, munṣif ise kendi kendine mürācā^{c}at ile haline nigerān olsun derḥāl añlar ki cemādātdan ve sā'ir her nev^{c}-i maḫlūḳātdan ^{c}ālī bir ṣūretde ḫalḳ olundu ^{c}ālī ve mükemmel ḫalḳ olunması insānıñ kendi tedbīr ü hünerinden midir? Degildir. Ayrıca bir iḥsān-ı maḫṣūṣ-ı Rabbānī olduġu der-kār iken insān bu iḥsānıñ şükrānını īfā itmez ise bundan daha büyük küfrān-ı ni^{c}met olabilir mi? Münkir olanlar ^{c}inādları ḥasebiyle dirler ki; İnsān sā'ir maḫlūḳātdan daha ^{c}āḳıl, daha mükerrem ḫalḳ olunmuş ise ne içün aḥvālinde büyük intiẓāmsızlıḳ görünür? Meṣelā insānlarda sirḳat u ḳaṭl u serḫoşluḳ ve kiẕb gibi fenālıḳlar bulunur. Bu ta^{c}rīża cevāb virmek ḳolaydır: Evvel emirde ferāmūş olunmasun ki insānlarıñ ṣuveri ve ^{c}umūmiyyet u ^{c}ālemleriñ intiẓāmına nisbeten cüz^{c}ī olan intiẓāmsızlıḳları, lisān-ı şer^{c}-i şerīfde irāde-i cüz^{c}īyye ta^{c}bīr olunan iḫtiyār gibi bir ni^{c}met-i Rabbāniyyeniñ ḳadr ü ḳıymetini tezyīd u ^{c}ālā ve binā'en-^{c}aleyh ḥaḳīḳi ve küllī bir intiẓāmı intāç itmek içündür. İḥsān buyurulan bu iḫtiyār-ı cüz^{c}ī vāsıṭasıyladır ki insānlar mu^{c}teber ve eṭvār-ı maḳbūleleriyle rıżā-yı Bārīyi istiḥṣāl itmek gibi bir ni^{c}met-i ^{c}uẓmāya nā'il ve ez-her-cihet kāmbīn ü kāmver olurlar. Dinür ise kāşkī bu iḫtiyār-ı cüz^{c}ī

[85] *Kur'ân-ı Kerîm*, Enfâl, 8/22: "Şüphesiz ki yerde yürüyen canlıların Allah katında en kötüsü, aklı, idraki olmayan sağır ve dilsiz mahluklardır."

insānda olmamış olaydı; tā ki ḳuṣūr itmege mecāli olmaya. Biz; bu kāşkīye muvāfaḳat ve iştirāk idemeyiz; zīrā irādesiz ve iḫtiyārsız insān fi'l-ḥaḳīḳa fenālık idemez idi; cemādāt daḫı fenālıḳ idemez ammā şeref ü mezīyetden maḫrumdurlar. Binā'en-ᶜaleyh iḫtiyārsız insān cemādāt veyā nihāyet ḥayvān gibi ehemmiyyetsiz ve icrā-yı vaẓīfe vü ᶜubūdiyyet gibi lezzetlerden maḥrūm ve liyāḳatsız ḳalur idi. İḫtiyārsız olanlar içün īfā-yı vaẓīfe lezzeti [24] mümkin degildir. Bir misāl getürelim: Bir efendiniñ iki ḳulu olsa ḳuluñ biri temürden yapılup çıḳamayacaḳ bir oṭada maḥbūs ve dīgeri ḥür ve her nereye gitmek ister ise muḫtār bulunsa ve efendileri ḥüsn-i istiᶜ māl itmek emriyle bunlardan beheriniñ öñüne meşelā otuz bin lira vażᶜ itse bir müddet ṣoñra bu iki ḳuluna mürācāᶜat eyledükde maḥbūs olan ḳul efendisiniñ bıraḳdıġı yerde on bin lirayı gösterebilür, faḳaṭ maẓhar-ı taḥsīn ü āferīn olamaz, zīrā bulunduġu ḥāl-i maḥbūsiyyet o paranıñ ṣarf u isrāfına māniᶜ idi, o ḳul daḫı ṣadāḳat eşeri olaraḳ derūnī hīçbir lezzet bulamaz ve ben efendimiñ aḳçasını isrāf etmedim diyemez; zīrā ṣarf idemeyecek maḥbesde bulundu. Ammā serbest bıraġılan ḳula su'āl olununca, işte ḳuluñuza teslīm eylediġiñiz naḳdi isrāf itmedim, muḥāfaẓa vü ḥüsn-i istiᶜ māl eyledikden başḳa bir de iḫtiyārım ḥasebiyle çalışdım, tezyīd eyledim, dir ise hem efendisiniñ ziyāde muḥabbetini ḳazanmış ve hem de vaẓīfesini ḥüsn-i īfā itmek gibi bir lezzet-i ᶜaẓīmeye nā'il olmuş olur. İḫtiyār u irāde-i cüz'iyye māddesi miṣāl getürdügümüz serbest ḳuluñ ḥāl ve niᶜmeti gibidir, ki saᶜādeti teḳṣīr eylediginden ḥaḳīḳatde ᶜayn-ı intiẓāmdır. İḫtiyār u irāde-i cüz'iyye ḥasebiyle uyġunsuz insānlarıñ intiẓāmsızlıġı görünür, faḳaṭ muṭīᶜ olan ḳullar Ḫālıḳlarınıñ emri üzerine ḥareket idebileceklerinden ve fenā olanlar cezā göreceklerinden iddiᶜā olunan intiẓāmsızlıḳ hīç menzilesinde ḳalur. Şimdi beḳā-yı rūḥ baḥşine gelelim: İnsān-ı ᶜāḳıl, insān-ı ādil ḳadar hangi maḫlūḳ bulunur ki Cenāb-ı Vācibü'l-vücūda ᶜibādet ü muḥabbet itmiş olsun, maᶜa-māfīh görürüz ki dünyāda ve ᶜömr-i serīᶜu'z-zevālde Cenāb-ı Ḥaḳḳa muṭīᶜ u ᶜāşıḳ-ı müstaḳīm olan ādemlerden baᶜżısı faḳr u ıżtırāblarla imrār-ı evkāt ve baᶜżı defᶜa o ıżtırābāt içinde terk-i ḥayāt iderler. Bi'l-ᶜaks münkirler ve mürtekiblerden ḫaylīsi ḳonaḳlara ve emlāk ü emvāl ü evlāda ve bu gibi envāᶜ-ı niᶜam-ı ṣuveriyyeye nā'il ve terk-i dünyā idinceye degin birçoḳ rāḥat-ı ẓāhireye vāṣıl olurlar. Ḳalben ve ᶜaḳlen ḳabūl olunabilir mi ki bunca ecrāmı bunca ᶜālemleri meşhūdumuz olan bu ᶜaẓīm intiẓām ile ḥalḳ u ḥıfẓ iden Erḥamu'r-rāḥimiñ münkirleri ve uyġunsuz ādemleri dünyāda baḫtiyār ve kendine iṭāᶜāt ü muḥabbet eyleyen ᶜādilleri dünyāda muẓṭarr bırakmış iken bir de vefātlarıyla beraber maḫv u tārumār itsün? Ve başḳa ᶜālemde müḳāfat iḥsān buyurmasun? Ḥaşā bu fikr bizden baᶜīddir. Böyle bir fikr-i nā-maᶜḳūli ḳabūl itmek ya esāsen intiẓām-ı ᶜālemi ve binā'en-ᶜaleyh Maᶜāẕa'llāh Cenāb-ı Ḫālıḳı inkār idecek ve yāḫūd mecnūn ḳadar aḥmaḳ olacaḳ bir ᶜādī ādemiñ vücūduna menūṭdur; [25] ᶜale'l-ḫuṣūṣ rūḥ-ı rūḥānī rūḥ-ı maᶜnevīniñ āṣārı her vech-ile feyż-baḫşā ve dünyāda daḫı rū-nümādır. Rūḥ-ı maᶜnevīdir ki sā'ir ḥayvānātdan nuṭḳ

u ᶜaḳl u ᶜaşḳ ile insānı mümtāz eyler; münkirleriñ iddiᶜā-yı cāhilānesi maᶜlūmdur. Dirler ki: İnsānda görünen feyż başındaki aᶜṣāb ve sā'ir aᶜżāsı ḫāriku'l-ᶜāde bir makine olduġu cāy-ı baḥṣ degildir; faḳaṭ bu makine insānıñ rūḥu gibi ᶜaẕīm ve mükerrem bir keyfiyet-i maᶜnevīyyeniñ maḳarrı olmaḳ içün ᶜālemleriñ, felekleriñ makinelerini ḫalḳ u icād iden Cenāb-ı Vācibü'l-vücūd ṭarafından ḫalḳ olunmuşdur. Ve her dimāġ u ḳalb tābiᶜ olacaġı rūḥa mütenāsib ṣūretde yaradıldı; zīrā ḫāne, ṣāḥibinin ehemmiyyetine göre inşā olunur. Aᶜṣāb u aᶜżā-yı beden, rūḥuñ ᶜadem-i vücūdunu işrāb itmek degil bi'l-ᶜaks iṣbāt-ı rūḥ içün hīç başḳa āṣār u edille bulunmamış olaydı bedeniñ muntaẓamān ḫalḳı münṣif bir ādem içün iṣbāt-ı rūḥa delīl-i kāfī olur idi. Ḥikmet-ile maṣnūᶜ olan beden, Ṣāniᶜ u Ḫalıḳ-ı küllüñ eṣer-i ṣunᶜ u ḳudreti olmasa ṭabīᶜat u teşādüf dinilen ḫayāl vāsıṭasıyla hīçbir vaḳt vücūd bulamayacaġı münkirleriñ cehāleti ḳadar ve güneş gibi bedīhīdir. O gürūh-ı belāhet-i enbūh dirler ki: Aᶜṣāb veyā başḳa ālāt-ı bedeniyyeye bir fenālıḳ gelür ve yāḫūd bedeniñ aᶜżāsı ḫāl-i ṭufūliyyetde nā-temām ve ufaḳ bulunur, rūḥ ne içün ıẓhār-ı feyż u icrā-yı vaẓīfe idemez? Bu ġarīb su'āl ü iddaᶜāya virilecek cevāb meydāndadır: Aᶜżānıñ noḳṣānı ve nā-temamiyeti ḥālinde żarūrī rūḥ vaẓīfesini icrā idemez; Çünki dünyāda rūḥ bedene muḥtācdır, muḥtāc olmasa yalıñız rūḥuñ ḫalḳ olunması lāzım gelüp beden ḫalḳ olunmaz idi. ᶜAle'l-ḫuṣūṣ rūḥ bedende üstād gibidir. Hangi üstād bulunur ki ālāt u edāvātı ḳırıldıḳdan ṣoñra iş görebilsün? Ve kār-ı ᶜaḳıl mıdır? Ki ālātıñ ufaḳ ve yaramayacaḳ bir ḥālde bulunmasından veyā ālātıñ ḳırılmasından ve binā'en-ᶜaleyh üstādıñ iş görememesinden üstādıñ vücūdu daḫı inkār olunsun? Böyle bir daᶜvāda bulunmaḳ çārsūdaki ᶜādī üstādları daḫı bilmemege vābestedir; bi'l-ᶜaks rūḥuñ aᶜṣāba ve bedeniñ kāffe-i aᶜżāsına olan te'sīr ü ḳuvvetini görüñüz, ki ṣāḥib-i rūḥ olan insān her ne vaḳt murād itse bedenini bile āteşe atabilür, veyā ṣuya ilkā ile ġarḳ veyā başḳa ṣūretlerle telef eyler: Nitekim emānet-i Rabbāniyye olan kendi bedenini kendi ārzūsuyla telef iden alçaḳlar ve ẓālimler meydāndadır. Rūḥ olmasa baş ve cism kendi kendini hīçbir vaḳt telef itmez idi. Bu cihet daḫı şāyān-ı diḳḳatdir ki, insānıñ **[26]** eczā-yı bedeniyyesi ġıda vü hevā münāsebetiyle her bār bir miḳdār ve bi't-tedrīc dört beş senede bir kere kāmilen tebeddül idüp bedende yeñiden başḳa eczā ḥāṣıl olur; eger insān yalıñız bedenden ᶜibāret olsa idi -çünki eṭibba nezdinde beden dört beş senede bir tedrīcen ve kāmilen degişmekde ve tebeddül itmektedir- bu müddet ḫitāmında kendini unudup başḳa bir isim almaḳ ve başḳa bir insān olmaḳ lāzım gelür idi; faḳaṭ dört beş senede bir degil insānıñ cismi her ne ḳadar mütebeddil ü müteġayyir olsa velev parçalansa rūḥu bāḳī olduḳca şaḫṣiyetini muḥāfaẓa ve aḫlāḳ-ı hamīde veyā ẕemīmesinden hāṣıl olan netāyici vicdānınıñ ᶜulviyyet ü sufliyeti derecātı nisbetinde teᶜemmül ü mülāḥaẓa eyler. Ve kendini unutmaz; zīrā insānı insān iden tebeddül itmekde olan beden degil, ġayr-ı mübeddel olan rūḥdur. Her ān bir miḳdār ve birḳaç senede bir defᶜada insānıñ bedeni kāmilen tebeddül eyledigi ḥālde yine rūḥ

bāḳī ve maᶜnen müşaḥḥaş olduġu bedīhī iken dört beş senede bir degil de birḳaç gün birḳaç sāᶜat ve birḳaç daḳīḳalar ẓarfında maraż ve sā'ir esbābdan gelen mevt üzre o vaḳte ḳadar bunca tebeddülāt ü żāyiᶜāt-ı bedeniyyede şaḫṣiyetini ġā'ib itmeyen rūḥ-ı maᶜnevī naṣıl şaḫṣiyet-i maᶜneviyyesini ġā'ib idebilür? Ḫayır, rūḥ ẕerre ḳadar kendini ġā'ib itmez; zīrā fenā-pezīr ve mużmaḥil olan beden başḳa ve esbāb-ı maḥv u fenādan āzāde ḫalḳ olunan rūḥ-ı insānī, başḳadır. Ve'l-ḥāṣıl edille-i keşīre ile rūḥuñ bekāsı ve āḫiretde devāmı güneş gibi müşbetdir; ammā baᶜżı insānlar düşünemez de bu ḥükm-i ḥaḳāyıḳı añlayamazlar ise ḳuṣuru firāsetleriniñ, maᶜlūmātınıñ fıḳdanında arasunlar, feylesōf-ı meşhūr (Baḳon) dir idi ki: İnsānlarıñ ekşer-i ġalaṭ üzre mebnī olan fikirleri nīm taḥṣīl-i maᶜārif eylemelerinden neş'et eyler. Anlar tekebbür ider veᶜavāmaᶜaṭf-ı naẓarla dirler ki: ᶜAvām hīçbir delīl-iᶜaḳliye müstenid olmayaraḳ rūḥ ve āḫirete inanır, biz ise taḥsīl-i maᶜārif itmiş iken şimdiᶜavām gibi şunuñ, bunuñ sözlerine naṣıl inanalım? Ḥālbukiᶜavāmıñ maᶜḳūlātda fi'l-ḥaḳīḳa mahāreti yoġısa da ḳabūl eyledigi ṭarīḳ u iᶜtikād-ı menbaᶜ-iᶜaḳl u rūḥāniyyet olan Enbiyā-yı ẕīşānıñ vażᶜ eyledigi esāsa müsteniddir. Münkir olan düşünmez ki, büyük bir ḳumandānıñ maᶜiyyetinde bulunanᶜasker ḳumandānıñ emrine ittibaᶜ idince nā'il-i ẓafer olur. Münkir, rūḥāniyyeti hīçbir vaḳt görmedim dir de rūḥāniyyeti görmek içün kendiᶜaḳl u nuṭḳ u vicdān u bedenineᶜale'l-ḥuṣūṣ bunca muntaẓam mükevvenāta ḥikmetleᶜaṭf-ı naẓar itmez veyā taᶜbīr-i ṣaḥīḥ ile naẓar itmek işine elvirmez; çünki meẕheb ve rūḥāniyyet günāhları [27] işlemekden insānı menᶜ ider. Ḫarīṣ u ṣāḥib-i şehvet olanlar ise menhiyyātdan ḳurtulmaḳ içün rūḥāniyyeti ve cezā vü mükāfātı gūyāᶜaḳlen inkār iderler ve inkār itdikçe ḳalbleri saḫt olup baᶜḍehu ḥaḳīḳaten münkir olurlar. Şāyān-ı ḥayretdir kiᶜaḳldan dem uranᶜaḳılsız münkirler müstaġraḳ-ı rūḥāniyyet veᶜaḳl olan Enbiyā-yı ẕişāndan başḳa aṣḥāb-ı dehā ve muᶜterif-i rūḥāniyyet olan büyük ḥükemānıñ āṣārını daḫı hīçbir vaḳt muṭālaᶜa idemezler. İtseler daḫı fıḳdān-ı ẕekā ve şiddet-iᶜinād ḥasebiyle añlayamazlar. O gürūh-ı mekrūh efrādı fenālıḳ itmemek ve iyilik itmek içün vicdānımız kāfīdir, dirler. Evet, vicdān insāna büyük bir niᶜmetdir; ammā vicdān dinilen ḥiss-i derūnī meẕhebiñ fenā ve iyi gösterdigi esāsı muḥāfaẓa idebilür: Yoḳsa meṣelā Afriḳa'da baᶜżı ḳaba'il-i ma'lūme nezdinde insān ekl idenler içün bir cezā, bir günāh gösterici meẕheb olmadıġından insānı ḳatl ve ekl itmek gibi bir fiᶜl-i vaḥşiyāne ve ẓālimāneden vicdānları anları hīçbir vaḳt menᶜ ve tekdīr itmez; eger vicdān meẕhebiñ vażᶜ eyledigi ḳavānīne muḥtāc olmayan bir ḳuvvet-i maḥṣūṣa olsa her ḳavmde bir siyāḳda bulunmalı ve insānı ḳatl u ekl iden bu ẓālimleri menᶜ ü tekdīr itmeli idi. Yine rūḥāniyyete taᶜrīż idenler dirler ki: Çünki rūḥāniyyet veᶜadālet-i maᶜneviyye vardır, ne içün ẓālim ü fenā olan ādemleri ḳahr-ı İlāhī dünyāda iken cezā virmez? Naṣıl cezā virmez? Ẓālimleriñ belki yüzde ṭoḳsanı ve daha ziyādesi dünyāda daḫı envāᶜ-ı cefā vü meẕelletlere ḳavānīni niẓāmātıñ şedā'idine giriftār olduḳları emr-i bedīhīdir; ve ekşerī tekdīrāt-

ı vicdāniyyeden ḳurtulamazlar. ᶜAle’l-ḫuṣūṣ ẓālimlerden her hangileri dünyāda cezā vü cefā görmezler ise eñ baḫtsız ẓālimler anlardır; zīrā ᶜayn-ı ḥikmetle baḳılınca añlaşılur ki, dünyāda cezā görmeyen ẓālimleriñ cür’etleri, ẓulmleri, fenālıḳları artar; dünyāda müddet-i ḥayātları ise vefātlarından ṣoñra gelecek milyonlarla zamānlara nisbeten bir ān-ı vāḥidden bile daha azdır; binā’en-ᶜaleyh ẓālimler dünyāda bir ān cezāsız ḳalsalar bile ᶜuḳbāda ᶜaẕāb u ᶜuḳūbet-i dā’imeden ḳurtulamayacaklardır. Bundan şedīd cezā mı olur? Ẓālimleriñ cezāları keyfiyetine dīger noḳṭa-i naẓardan baḳılınca başḳa ḥikmetler daḫı görünür: Evvelā, Cenāb-ı ᶜĀdil-i muṭlaḳ mütecāsirleriñ bir müddet-i münāsibe içün cezālarını te’ḫīr buyurmaları iḥtimāl ki dünyāda ᶜacūl olan baᶜżı ḥākimlere bir nevᶜ emr ü işāretdir ki, iᶜtā-yı cezāda taᶜcīl itmesünler; taḥḳīḳāt-ı mükemmele icrāsıyla baᶜdehu lāyıḳ olan cezāyı virsünler; zīrā ᶜacelede sehv olur ve bir maᶜṣūm ᶜāṣī ᶜadd olunur; ṣāniyen, Cenāb-ı Ḥaḳ cezāyı taᶜcīl buyurmaz ise taᶜaccüb olunmaz; [28] zīrā ẓālimler dā’imā taḥt-ı irāde-i Rabbāniyyesindedirler; firār idemez, ḳurtulamazlar. İnsānlar bile bir mücrimi ṭutup ḥabs ile ellerinden firār idemeyecegini ḳaviyyen bildikden ṣoñra cezā tertībinde taᶜcīl itmezler; ṣālisen, Mevlā-yı müteᶜāl Ḥażretleriniñ intiẓām-ı ᶜālem içün icrā buyurduġu tertīb ol ḳadar vāsiᶜdir, ki anıñ esrār ve ḥikmetine vāḳıf ve muṭalaᶜa olmaḳ insāna göre muḥaldir. Bu esrār-ı ḫafiyye ve ḥükm-i vāsiᶜanıñ muḳteżiyyātından daḫı olabilür, ki bir ẓālimiñ cezāsı bir müddet te’ḫīr olunur, tā ki ḳable’l-cezā o ẓālimden evlād-ı ᶜādil ve yāḫūd efᶜāl-i ḫayriyyeniñ ẓuhūru gibi ᶜāleme ḫādim-i keyfiyāt ḥāṣıl ve ẓālim ẓulmunden peşīmān ve ṭoġru yola sālik olmuş olsun, ve ᶜumūr-ı ḫayriyyede ve taḳṣīrātınıñ ᶜafvı içün istirḥām u tażarruᶜda bulunsun; bina’en-ᶜaleyh filan ẓālim, filan fenā ādem ne içün dünyāda cezā görmemiş dinmesün; çünki ᶜadem-i cezāda cezā-yı ᶜaẓīm, taᶜbīr-i cezāda birçoḳ ḥükm ü esbāb-ı ḫafiyye vardır. Cenāb-ı Ḥaḳḳıñ kemāl-i ṣunᶜ u ḳudreti ve rūḥuñ varlıġı ve beḳāsı ve müstaḳīm olanlara mükāfāt itdirileceġi ve ẓālimlere mücāzāt olunacaġı keyfiyātı ṣāḥib-i diḳḳat ve munṣif olan ᶜāḳıllar içün biñ dürlü edille-i ᶜaḳliyye ve rūḥaniyye ile müṣbetdir; ammā ᶜaḳl u temyīze mālik olmayan veyā ᶜaḳlı noḳṣān bulunan ve ᶜanūd u ġāfil münkirleriñ taᶜbīrāt-ı saṭḥiyyelerine aldanmış olan veyā ḥaḳīḳaten diḳḳat itmek istemeyen insān içün edille-i ᶜaḳliyye vü rūḥāniyye ne yapabilür? Körler āfitāb u envārdan ne vaḳt fā’ide-mend olup ṭoġru yolu görebilürler? Āşikār u bedīhī olan şeyleri görmek ārzū itmeyenlere taᶜrīżen feylesof-ı meşhūr (Eflāṭūn)uñ güzel bir miṣāli, bir fikri vardır, feylesof-ı müşārün-ileyh dir idi ki, Ḥālıḳ-ı ᶜālem kemāl-i ḳudretini munṣifler göstermek içün cism ü māddeniñ yapamayacaġı ᶜaẓīm bir delīli herkesiñ gözü içine ve gözü ortasına ḳoymuşdur: O da göz bebegi dinilen noḳṭadır. Göz bebeginiñ cismi bir igneniñ başı ḳadar ufaḳ iken yüz biñ senelik mesāfe ve üsᶜatde bulunan ecrām-ı semāviyyeyi ān-ı vaḥidde görebilür. Bu ġarīb ḥāli bilmemiş olsaḳ, hangi ᶜaḳla ṣıġar ve ᶜaḳlen naṣıl mümkin olur idi ki, ufaḳ bir noḳṭa bütün ᶜālemi vehleten görebilsün Aḥsenü’l

Ḫālıḳīn Ḥażretleriniñ ḥikmeti olmasa ġayr-i ᶜ āḳıl olan mādde cismen küçük, fiᶜ len büyük böyle bir ᶜ alāmet-i ḫayret-baḫşā naṣıl tertīb idebilür? Ve gözüñ muḥtāc olduġu güneş gibi bir nūr ayrıca naṣıl vücūda getürür idi? Biñ dürlü iṣbātları bedenimizde bulabilürüz; ammā maᶜ nen kör olanlar gözleri içinde cismi saġīr ve eṣeri ᶜ aẓīm olan göz bebegi gibi bir eṣer-i ṣanᶜ at-ı Rabbāniyyeden daḫı bī-ḫaber ḳalur, ve cism [29] ü māddeniñ teṣādüfātına ḥaml ider. Ḫālıḳa inanmaḳ ve beḳā-yı rūḥdan muṭma'in olmaḳ içün edille-i ᶜ aḳliyyeye muḥtāc olmayan ve binā'en-ᶜ aleyh mübeşşir olan ehl-i īmāna göre dela'il-i ᶜ aḳliyyeye bir żamīme-i niᶜ met-i İlāhīye gibidir. Bu zümre-i mükerremiñ birinci delīl-i bī-ᶜ adīlleri, enbiyā-yı z̲īşān ḥażerātınıñ ḫuṣūṣuyla Faḫr-i ᶜ Ālem efendimiz ḥażretleriniñ ve Ḳur'ān-ı ᶜ Aẓīmü'ş-şānıñ muᶜ cizāt u teblīġātıdır; maᶜ a-māfīh bu ḥāḳāyıḳa maᶜ nen daḫı kesb-i iṭṭilāᶜ itmek isteyenler Ḳur'ān-ı ᶜ Aẓīmü'ş-şānıñ ᶜ ibārāt-ı mübeccele ve meᶜ ānī-i kerīmesiyle müfesser-i ḥaḳāyıḳ-ı Ḳur'āniyye ve menbaᶜ -ı ᶜ aḳl u ᶜ irfān olan ve binā'en-ᶜ aleyh maġz-ı Ḳur'ān dimekle şöhret-i şi'ār bulunan Meṣnevī-i Şerīf gibi maᶜ nevī ve rūḥānī bir kitāb-ı müsteṭābı dāᶜ imā diḳḳatle muṭālaᶜ a itsünler ve o ḥālde dīn-i mübīn-i Aḥmedīniñ ḥükm ü ᶜ ulviyyātını biḥaḳḳın añlasunlar.

[İrāde-i cüz'iyyeye dā'ir ḥasbü'l-münāsibe bu maḳālede bir miḳdār baḫṣ olundu ise de anıñ tafṣīlātı İn-şā'allāhü Teᶜ ālā Meṣnevī-i Şerīfiñ birçoḳ ebyāt-ı şerīfesinde görülecekdir.]

Şimdi bālāda derci vaᶜ d idilen üç ḥakīmiñ maḳālātı taḥrīr olunur. Şöyle ki: Ḥükemā-yı Yunāniyyeden Eflāṭūnuñ Ḫ̆ācesi Soḳraṭıñ bir gün (Arisṭo Z̲imos) nām-ı münkirle cereyān iden mükālemesiniñ me'ālen tercemesidir: Soḳraṭ -Arisṭo Z̲imos! Hīç ādemler var mıdır ki istiᶜ dātları ḥasebiyle sen anları taḳdīs u taḳdīr idesin? Arisṭo Z̲imos -Evet, vardır. Soḳraṭ -Begendigiñ ādemler kimlerdir? Arisṭo Z̲imos -Şuᶜ arādan (Omiros), (Melanipiz̲is), (Sofoḳlis) ve heykel yapmaḳda (Poliḳaletos) ve ressamlıḳda (Zifoḳsis) nām z̲ātlardır. Soḳraṭ -En ziyāde şāyān-ı taḳdīs kimlerdir? İdrāksız ve nuṭuḳsuz ṣūretler ve kitāblar yapanlar mı yoḳsa insān gibi müdrik ü z̲īrūḥ olan maḫlūḳātı ḫalḳ iden Ḫālıḳ mıdır? Arisṭo Z̲imos -Fi'l-ḥaḳīḳa şāyān-ı takdīs ol kimsedir ki müdrik ve müteᶜ aḳḳıl şeyler ḫalḳ ider; Ammā z̲irūḥ olan maḫlūḳātı ve sā'ir mevcūdātı bilmem, ki Ḫālıḳ mı ḫalḳ itdi, yoḳsa teṣādüf ḳabīlinden olaraḳ mı vücūda geldi? Soḳraṭ -Vücūdları bir maḳṣad-ı maᶜ ḳūle delālet iden şeyler beyninde hangileri teṣādüfen olmuş ve hangileri bir ṣāḥib-i ᶜ aḳl u fikir ṭarafından yapılmış diyebilürsün? Arisṭo Z̲imos -Bi'ż-żarūre hangileri fā'ide vü maḳṣad içün yapılmış ise anlar ᶜ aḳlıñ eṣeri olacakdır. Soḳraṭ -Öyle ise ḫāṭırıñıza gelmez mi ki insānları ibtidā yaradan Ḫālıḳ, fā'ideler intāc itmek [30] maḳṣadıyla ḥissiyāt içün birçoḳ aᶜ żā virmişdir. Meṣelā görülebilecek şeyi görmek içün gözler, işidilebilmek şeyleri işitmek içün ḳuvve-i sāmiᶜ a yaratdı; Eger lisān ve dimāġımız maᶜ lūm olan ḥissiyāt ile yaradılmış ve ḳuvve-i şāmmemiz olmamış olsa bunca rāyiḥa-i ṭayyibe ve ṭatlı ve acı her nevᶜ lez̲z̲etler ve me'kūlātıñ dünyāda bulunması ne işe yarar idi? Bir de görmez

misin ki, bir tertīb-i maᶜ ḳūl olmak üzre fevḳa'l-ᶜāde muṣannaᶜ ve elzem olan gözü muḥāfaẓa itmek üzre kirpik gibi muṣannaᶜ bir perde yapılmış. Uyḳuda ve binā'en-ᶜaleyh uyḳu ṭalġınlıġıyla gözünü muḥāfaẓaya insān ġayr-ı muḳtedir olduġu ṣırada kirpigin kendiliginden ḳapanup gözü ḥıfẓ itmesi, ṣoñra insān uyandıḳda göz görmek içün kirpigiñ açılması ve rüzgārdan ve ṭokunacaḳ şeylerden yine gözü ḥıfẓ idebilmek içün kirpigiñ ṭaraḳ gibi ince ḳıldan iᶜ māl olunması ve sürᶜatle açılup ḳapanması ve başdan ve insānıñ cebhe ve alnından dökülecek ter kirpiklerden geçüp göze żarar getürmemek maḳṣadıyla ḳaşlaruñ yapılması ve kirpikden bir miḳdār daha yuḳarıda bulunması; ve ḳulaḳ her vaḳt mütenevviᶜ ṣedālar alup hīçbir vaḳt ṭolmaması; ve kaffe-i ḥayvānāt da öñ dişleriñ ġıdāyı kesmege müstaᶜidd olması ve kenār dişleri hażma medār olmaḳ içün ġıdāyı parça parça idecek ṣūretde ḫalḳ idilmesi; insān ve sā'ir hāyvānāt lezzetini bulduḳları ġıdāyı yiyebilmek içün aġzıñ gözlere ve buruna ḳarīb bulunması, ki insān her şey'i aġzına ḳor iken hem görür, hem ġıdānıñ rāyiḥasını alabilür, iştehāsı açılur ve baᶜdehu yemekler miᶜdede hażm olunduḳdan ṣoñra ḥāṣıl eyledikleri ḳabīḥ rāyiḥalar ḥasebiyle ḥissiyāt maḥalli olan başdan iᶜtibāren bedeniñ eñ uzaḳ bir maḥallinden çıḳması içün maḥall tertīb olunması gibi ḥikmetler büyük bir ṣāniᶜa şehādet itmezler mi? Şimdi sen naṣıl istersin bunları teṣādüfe mi yoḳsa ᶜamīḳ u ᶜaẓīm bir ᶜaḳıl ve mülāḥaẓanıñ tertībine mi ḥaml itmeli? Münkir Arisṭo Zimos -Şimdi diḳḳatle düşünüp anlıyorum, ki bunlar teṣādüf olmamalı, ġāyet ᶜāḳıl ve ḥakīm bir üstādıñ eṣeri görünüyor. Soḳraṭ -Zī-rūḥdan zükūr ve ināṣıñ biri birine taḳarrüb idüp istiḥṣāl-i zürriyet içün der-kār olan muḥabbet ve şehvetlerini ve baᶜdehu vālideleriñ evlādlarını beslemek ve ḥıfẓ itmek içün ḳalblerine ilḳā olunan riḳḳat ve ref'etlerini ve bi'l-cümle insānlarıñ muḥāfaẓa-i ḥayāt içün görünen muḥabbeti ve mevti cālib-i aḥvālden iḫtirāz ve ḫavflerini tesādüfe ḥaml itmek mümkin midir? Muḫtaṣarān saña taᶜdād eyledigim şeyler bile iṣbāt ider ki büyük bir ᶜāḳıl, büyük bir ḳādir bunları ḫalḳ ve tertīb [31] ve insānlarıñ beḳālarını ārzū eylediginden ḳalblerine bu gibi muḳteżī ḥālātı ilḳā eylemişdir. Bir de sen kendiñ içün ẓann ider misiñ ki hiç ᶜaḳlıñ olmasun? Bi'l-ᶜaks bilürsün ki, ᶜaḳlıñ vardır, şimdi insāf idüp naẓar it ki seniñ bedeniñ kürre-i ᶜarża ve sā'ir ecrām-ı cesīme-i semāviyyeye nisbeten bir zerreden bile daha ufaḳ bulunmuş ve bedeniñi teşkīl itmek içün kā'inātda mevcūd olan ᶜanāṣırdan ġāyet cüz'ī bir miḳdār kifāyet eylemiş iken ẓann ider misiñ ki kāffe-i kā'ināt ve mevcūdātıñ ᶜaḳlı ve zekāveti kāmilen ve münḥaṣırān sana ve ebnā-yı cinsiñe iṣābet idüp de intiẓām-ı ecrām-ı semāviyye ve tertībāt-ı kevniye gibi bunca bedāyiᶜiñ ẓuhūr içün başḳa ṭarafda aṣla ᶜaḳl u idrāk olmasun?.. Ecrām-ı mālā nihāye insānıñ bedeninden nāmütenāhi bir ṣūretde cesīmdir. Anlarıñ bī-ᶜaḳl ve bī-ṣāḥib olaraḳ bu büyük intiẓāmlarını ḥıfẓ itmeleri mümkin midir? Böyle bir şey' ḥakīm, münṣif bir insānıñ ᶜaḳlına ṣıġabilür mi? Münkir Arisṭo Zimos -Evet, kā'ināt ġāyet muntaẓamdır. Kā'inātıñ ṣāniᶜden baḥṣ olunuyor? Faḳaṭ üstād ve aṣḥāb-ı ṣanᶜat

olan insānları ben dā'imā görür iken cümleleriñ üstādı olan Ḫālıḳı hīçbir vaḳt görmedim ve bu sebebden inanmaġa daḫı alışmadım. Soḳraṭ -Aᶜlā! Öyle ise senden başḳa bir şey sorayım: Seniñ ḥarekātıñ maᶜḳūl mudur? Arisṭo Ẕimos -Evet maᶜḳūldur. Soḳraṭ -Sen kendi ᶜaḳlıñı hīçbir vaḳt bu ẓāhir gözüñle gördüñ mi? Arisṭo Ẕimos -Ḫayır, görmedim. Soḳraṭ -Öyle ise ᶜaḳlıñ olduġunu nereden bilürsün? Arisṭo Ẕimos -Kendimden ṣādır olan efʿāl ve ḥarekāt maᶜḳūleden ᶜaḳlım olduġunu bilürüm. Soḳraṭ -Kendi ᶜaḳlıñı gözle görmediğiñ ḥālde eṣerlerinden ᶜaḳlıñ vücūduñu bilürsün; āya ne için bu ḳadar muntaẓam olan ᶜālemlerinden ᶜāṣārından ve seniñ bile muntaẓam ve müretteb olan bedeniñden ᶜaḳl-i küllüñ ṣāḥibi olan Ḥażret-i Ḫālıḳı anlamam ve bilmem dirsin? Eger āṣār-ı muntaẓama ᶜaḳlı iṣbat itmez ise ol ḥālde sen kendi ᶜaḳlıñı daḫı inkār itmekliğiñ lāzım gelür, ve ᶜaḳılsız olduġun ḥālde Cenāb-ı Ḥaḳḳı inkāra ḥaḳḳıñ ḳalmaz, ammā kendi gözünle görmediğiñ kendi ᶜaḳlıñıñ vücūduna ᶜāṣār-ı muntaẓama senden ḳāniᶜ iseñ o ḥālde ᶜumūm-ı ᶜālemlere bunca ḥarekāt-ı muntaẓama viren ve seni bile bu ḳadar muntaẓam ve maᶜḳūl yaradan ḳudret-i bahre-i ṣāḥibi olan İlāhı bilmiş ol: Hey'et-i cedīde ḳavāᶜidinin mūcidi ᶜadd olunan ve ḳuvve-i cāẕībeyi ve bu yolda birçoḳ ḥaḳāyıḳı keşf iden meşhūr (Newton)uñ ifādesini **[32]** hey'etle iştiġal olmayanlar daḫı añlayabilmek üzre eñ açıḳ elfāẓ u taᶜbīrāt-ı tercemeye ḥaṣr-ı diḳḳat itmiş isem de yine diḳḳatle oḳunmaz ise añlaşılması müşkilce olacaġını iḫṭār itmegi münāsib ᶜadd eyledim. İşte Newtonun ifādesi: İlāhıñ vücūdundan aṣlā şübhe itmeyiñiz; evvel emirde mevcūd olan ᶜālemden olᶜālemi yeñiden ḫalḳ veyā mevcūdu tertīb içün ġayr-ı maᶜḳūl bir lüzūmuñ bulunması farż itmek ᶜayn-ı ḥamaḳatdır; zīrā buluruz nā-maᶜḳūl mümkin olsa her vaḳt ve her ṭarafda bir yolda, bir siyāḳda bulunması lāzım gelür idi, ve el-ān görünmeliydi; ve sīmā-yı eşyānıñ mütenevviᶜ ḥālāt ve ẓuhūrātdan aṣlā intiẓām ḥāṣıl olmamalıydı. ᶜĀleminiñ kāffe-i eṭrāf ve cihātı intiẓāmla ṭolmasından ve bu ḳadar zamān ve mekānlarıñ iḫtilāf ve teġayyürātına göre bu intiẓāmıñ cereyān itmesinden bir Ḫālıḳ-ı mükevvenātıñ vücūdu lābüddür. Öyle bir Ḫālıḳ ve mertebe olmamış olsa ecrām-ı semāviyyeniñ intiẓāmı ᶜaḳlen ve fennen mümkin degil idi. Bu intiẓāmıñ bilā ᶜaḳl ve tedbīr ibtidā-yı ẓuhūru mümkin olmadıġından deḳā'iḳa bile muṭṭaliᶜ olmaḳ üzre bir Ḫālıḳ-ı ḳādir, bir Ḫālıḳ-ı müdrikiñ vücūdu lābüddür. Ecrām-ı semāviyyeniñ mevcūd olan ḥareketinden añlaşılması içün ḳuvve-i cāẕibeden başḳa bir ḳuvve-i dāfiᶜa, bir ḳuvve-i sevḳiye el-ḥāṣıl bir ṣāḥib-i defᶜ u ilḳā daḫı lāzımdır, ve ḳuvve-i dafiᶜa mādde ve cismden ᶜālī olması muḳteżī ve żarūrīdir; zīrā nücūm-ı seyyāreniñ ḥarekāt-ı mevcūdesi yalıñız ḳuvve-i cāẕibe ile ḥāṣıl olamaz; ḳuvve-i cāẕibe meṣelā ecrām-ı seyyāreyi şems cihetine celb ider iken o ceẕb ḥasebiyle iḳtiża ider idi, ki o ecrāmı şemse ittiṣāl kesb itsünler; ḥālbuki ittiṣāl kesb itmedikden başḳa bir de şemsiñ eṭrāfında devri bir ḥareket icrā iderler; bu hāl muṭlaḳ bir ḳuvve-i maᶜḳūle, bir emr-i Rabbānīye vābestedir; tā ki kendi devirlerine maḫṣūṣ mesāfāta sevḳ itmiş olsun.

ᶜ Ālemlerde görülen intiẓām-ı ᶜ aẕīmiñ gerek (meḳaniḳ) ve gerek esbāb-ı māddiyyeye ḥaml olunması ṣāḥib-i ᶜ aḳl u fenn olan insān içün aṣlā ḳābil degildir. Hīçbir sebeb-i ṭabīᶜ ī ve māddī olamaz ki, bütün nücūm-ı seyyāre ve añlarıñ tevābiᶜ ni şimdiki gibi kāmilen bir cihete ṭoġru hīçbir iḫtilāf-ı ᶜ aẕīm vuḳūᶜ bulmaḳsızıñ muntaẓam bir plan ile ḥareket itdirsün. Buralarını naẓar-ı ḥikmet ile seyr ve tefekkür idenler bir fikr-i ᶜ aẕīm yaᶜ nī Ḫālıḳ-ı ᶜ ālemiñ āṣār-ı Rabbāniyyesini müşāhede itmege mecbūr olurlar; keẕalik hīçbir sebeb-i māddī olamaz ki nücūm-ı seyyāre ve anlarıñ tevābiᶜ ine ḥā'iz olduḳları sürᶜ ati iᶜ ṭā ile beraber bu sürᶜ atler ḳaṭᶜ idecekleri muḳteżī mesāfāta ḳadar muᶜ ayyen ve maḫṣūṣ olsun, güneşe ve başḳa merākiz-i cāẕibeye ḥesāb olunmuş ẕerrāt [33] ve ḳuvvet ve sürᶜ at-i muᶜ ayyene virilmek lāzım olduġu gibi nücūm-ı seyyārede medārāt-ı müştereke-i merkeziyeleri nisbetinde yapılmış olmaḳ içün ayrıca bir ḥesāb, bir ḳuvvet-i maḫṣūṣa ve maᶜ ḳūle lāzım idi. O ḳudret ve ḳuvve-i maᶜ ḳūle intiẓāmı istiḥṣāl içün ẕerrātıñ māhīyetini ve ẕerrātdan mürekkeb ecsāmıñ kesb idecegi keyfiyātı bulup bunu bildikden ṣoñra her birine muḳteżā olan ẕerrātdan ne daha az ve ne daha ziyāde taᶜ yīn ve taḳsīm iderek sā'ir ecsām ile nisbet muḳteżāya ve ḳāᶜ ide-i maḫṣūṣa taḥtına alabilesün ve miḳdār ve derecātından ḥāṣıl olacaḳ ḳavāᶜ idi ve nücūm-ı seyyāreniñ taḳsīm mesāfātıyla, bunlarıñ tevābiᶜ i ile meṣelā şemsden miḳdār-ı buᶜ udları ve Zühre'deki tevābiᶜ iñ keẕalik mesāfātıñı ve Müşterī ve kürre-i arża ve sā'ir nücūm-ı seyyāre tevābiᶜ iniñ mesāfāt-ı mütenāsibelerini ve sürᶜ atlerini taᶜ yīn ve taḫsīs itsün ki, muᶜ ayyen ḥareket ve sürᶜ at ve miḳdārıñ netāyicinden olaraḳ tevābiᶜ -i ecsām-ı cāẕibeniñ eṭrāfında görünebilsünler, ve dā'imā deverān itsünler. Bu beyān eyledigimiz ecrām-ı nā-mütenāhiyeniñ muntaẓam bir ḳāᶜ ide altına alınup taṭbīḳ ve tevḥīd ve tensīḳ idilmesi ve böyle bir intiẓām-ı ᶜ aẕīmiñ ecsāmı muḥīṭ olması bir Ḫālıḳ-ı ᶜ āḳılıñ vücūdunu müstelzemdir. Böyle bir Ḫālıḳ ki teṣādüfe hīçbir vech ile tābiᶜ olmadıḳdan başḳa "meḳaniḳ" ve "jeometri(geometri)" ᶜ ilimleriniñ menbaᶜ ı ve üztāẕ ve ṣāḥibi olması lābüddür. Bu noḳṭaya ḳadar beyān eyledigimiz edille-i ḳāṭiᶜ adan başḳa Allāh Teᶜ ālā Ḫażretleriniñ emr-i maḫṣūṣu lāzımdır yoḳsa ecrāmıñ miḥverlerinden deverānı ḳuvve-i cāẕibeden ḥāṣıl olmaḳ mümkin olmayacaġı fenn bilenler içün bedīhīdir. Keẕalik Allāh Teᶜ ālā Ḫażretleriniñ emr-i maḫṣūṣu lāzımdır, ki ecsāmıñ miḥverlerinden başḳa ḥareket-i uḫrā ile katᶜ eyledikleri mesāfāt ḥasebiyle müṣādemeye maḥall ḳalmamaḳ üzre taṭbīḳ ve tevfīḳ eylesün bu ḥikmet güneş ve nücūm-ı seyyāre ve tevābiᶜ inde her ān görünür. Ḥıyn-ı teşkīlde ẕerrātı münteşire bir ḳuvvet ve emr-i maᶜ ḳūl olmasa naṣıl kendi kendilerini ve baᶜ dehu iki nevᶜ teşkīl idebildiler? Ulūhiyyeti iṣbāt içün felekiyātda mevcūd olan edille-i ᶜ aẕīmeden başḳa ḫilḳat-ı insāniyye ulūhiyyete şehādet ider. Meṣelā ẕīrūḥuñ bedenleri bu ḳadar ṣanᶜ atla kendi kendine vücūd bulması naṣıl mümkin idi? Bir müdebbir-i küll, bir müdebbir-i ᶜ aẕīm olmamış olsa bir maḳṣad ve nihāyet-i maᶜ ḳūle içün bedenimiziñ aᶜ żā-yı mütenevviᶜ ası naṣıl tanẓīm olunabilir

idi? ᶜİlm-i baṣar fennini bilmeyince göz gibi ḫāriḳu'l-ᶜāde bir āleti cism ve mādde teṣādüfen naṣıl vücūda getirir idi? Ṣadā ᶜilmini bilen bir ᶜālim-i ḳādir olmasa **[34]** ḳulaḳ gibi ġarīb muṣannaᶜ makineniñ kendiliginden ẓuhuru mümkin mi idi? İnsānlarıñ maᶜlūm olan meşiyyet ve irade-i derūnī ve bundan mütevellid ḥarekāt-ı maᶜḳūle ve ḥayvāndaki bilā taᶜaḳḳul yaᶜni "istinḳet" gibi bir keyfiyetiñ ṣāḥipsiz olaraḳ tertīb ve icādı ḫāṭıra ṣıġar mı? Noḳṭa-i ḥayāt-ı ḥayvāniyye ol maḥalde görünür ki müsteᶜid-i ḥissdir. Ḳuvve-i ḥayātiyye ol maḥalde ḥāżırdır ki eşyānıñ taṣavvuru ve maᶜḳūlātıñ tefekkürü aᶜṣāb u dimāġ vāsıṭasıyla celb ve andan ṣoñra ḳuvve-i müdrike vāsıṭasıyla aḫẕ u tedḳīḳ ve ḥissiyāt u ḫayālāt başḳa bir ṣanᶜat-ı ᶜaẕīme ile tensīḳ olunur. Derk ve ḥikmetiñ vücūdu ᶜāciz olan insānda bulununca bundan da añlaşılmaz mı ki menbaᶜ-i ᶜaḳl u ḥikmet ve her ṭarafda ḥāżır ve nāẓır ve bāḳī bir ḳuvve-i ᶜaḳliyye-i ᶜumūmiyye yaᶜni bir Ḫālıḳ-ı muṭlaḳ vardır, o Ḫālıḳ kāffe-i mevcūdāt ve mesāfāt-ı nā-mütenāhiyeniñ noḳṭa-i aṣġarını bile gūyā maḥall-i rūḥ-i küll ittiḫāẕ idüp her noḳṭayı her şey'i ayrıca bilir ve lüzūm-ı ḥıfż ve taᶜyīn-i netāyic içün kāffe-i mavcūdāt-ı ᶜaynen ve bilā inḳıṭāᶜ ḥıfẓ ve icābına göre taġyīr eyler, ve dā'imā aḥvāline muṭṭalliᶜdir ve ḥissiyāt u aḥvālini kendilerinden ziyāde añlar, kendi ulūhiyyetine olan irtibāṭ ve iḥtiyāclarını bilir. Bu eşyānıñ bir miḳdārı nisbeten żaᶜīf olan ḥiss üᶜaḳlımıza naḳl olunca biz de kā'inātdan ḥaylī şeyleri taṣavvur idebilir ve görür iken ya buncaᶜaḳılları, buncaṣanᶜatları, buncaᶜālemleri meydāna getiren ve kāffe-i kā'ināt, kāffe-i ẕerrāt, kāffe-i mevād, kāffe-i ḥissiyāt, kāffe-i maᶜḳūlātı ḫalḳ ve tertīb ve ḥıfẓ iden Ḫalıḳ ḳadar taṣdīḳ idilmesün. Allāh Teᶜālā her şey'i ḫalḳ itdi; her şey'i bilir, ve her şey'i meşiyyet-i Rabbāniyyesi taḥtında tutar. Birçoḳ münkirler ve dinsizler bilmeyerek (Voltaireyi) re'is ᶜadd iderler. Sehvlerini izāle içün Voltaireniñ maḳālātından bir parçasını me'āle yazalım. İşte Voltaireniñ ifadesi; "Her kim ki añlamak ister ise hem intiẓām-ı ᶜāleme, hem kāffe-i mevcūdāta taḫṣiṣ olunan bir nihāyet-i maᶜḳūleye ᶜaṭf-ı naẓar eylesün. Ulūhiyyeti iṣbāt itmek üzre birçoḳ büyük kitāblar yazdılar, faḳaṭ böyle āşikār ve bedīhī bir keyfiyet içün büyük kitāblarıñ yazılmasına lüzūm yoġ idi, zīrā ḫālā da beyān eyledigim iki delīl ile ḥaḳīḳat maᶜlūm olur. Ben her ne vaḳt bir sāᶜat görür isem ᶜaḳrebi muᶜayyen sāᶜatleri gösterir, o ānda añlarım: Bu sāᶜat bir maḳṣad żımmında işlediginden ᶜāḳıl bir kimse ṭarafından tertīb olunmuşdur ki, ᶜaḳreb vāsıṭasıyla leyl ü nehārıñ her sāᶜatini göstermiş olsun. Keẕālik her günü, her seneyi muntaẓamān gösteren ecrāmdan añlarım ki, bunları bir ᶜāḳıl, bir ṣāḥib-i ḳuvvet **[35]** bir maḳṣad żımmnında tertīb itdi. Bir de insānıñ bedenindeki aᶜżādan ve añlarıñ ḫıdamāt ve icrā'āt-ı keṣiresinden maᶜlūm olur ki bunları bir Ḫālıḳ-ı ᶜāḳıl tanẓīm itmişdir. İnsān ḳaṭre iken ṭoḳuz ay vālidesiniñ raḥminde ḳalır ve orada hiçbir ṭarafıñ ṣunᶜı olmaḳsızın teġaddī ider; andan ṣoñra gözlerine diḳḳat iderim ki, görmek ve elleri almaḳ gibi fā'ideli ḫidmet ve vaẓīfeleri īḳā ider. Bu keyfiyāt-ı ᶜamīḳe ve ġarībe ᶜādī olan ādemlere ᶜādī görünür; düşünmezler ki ṣāḥib-i

ᶜ aḳl u ḳudret olmayan māddeden böyle maᶜ ḳūl şeyleriñ vücūd-pezīr olması muḥāl olur. ᶜ Ādī ādemler elbette bu cihetleri düşünemezler; zīrā ᶜ aḳılları ḥikmet ve ḥaḳīḳati taṣavvur ve taᶜ aḳḳula muḳtedir degildir. El-ḥāṣıl bir insān ᶜ āḳıl iken icrā-yı tertibāt içün. ᶜ Āciz olduġumu görünce añlarım, ki bu muntaẓam ve ᶜ aẓīm ᶜ ālemi yapmaḳ ve tertīb itmek içün insānlardan daha ᶜ āḳıl ve ġāyet muḳtedir bir ṣāḥib-i ḳudret vardır her şey'i ḫalḳ itmişdir." (Voltaireniñ) bālāda me'ālen terceme olunan ifādesi iṣbāt-ı ulūhiyyet içün eñ muḫtaṣar ifādesidir. Kendisi Berlinde Büyük Frederickin[86] yanında bulunduġu ṣırada ve andan ṣoñra ulūhiyyeti iṣbāt żımmınında uzun uzadı yazdığı risāleler, te'līf eyledigi kitāblar sā'ir mü'ellefātı meyānında ḫālā diḳḳatle okunmakdadır.

Münkirlere Bir Miṣāl

Ḫilḳaten ᶜ āḳıl ve zekī bir insān farż idelim, ki yigirmi beş yaşına varıncaya ḳadar ḳarañlıḳ bir yerde ḳapanup dünyāyı görmemiş ve yalıñız yanında olan dīger bir ādemden tekellümü ve yazup oḳumaġı öğrenmiş olsun. Ḳarañlıḳda büyümüş insān-ı ᶜ āḳılı rebiᶜ de güzel bir maḫalle çıḳaralım da bir ṭarafdan āfitāb-ı şuᶜ āᶜ -niṣārı, dīger ṭarafdan yeşillenmiş sāḥa-i nükhet-fezāyı ve eşcār-ı eṣmār-diṣārı ve nebeᶜ ān ve ḫīzān iden miyāh-ı berrāḳı görsün ve envāᶜ -ı rayiḥa-i ṭayyibe ḥiss-i istiṣmām itsün. Bülbülleriñ ve sā'ir ḳuşlarıñ ṭatlı ve ḫazīn naġamātını işitsün, ṣoñra gezdigi yerlerde birçoḳ ḥayvānātıñ şevḳ ile oynayup biri biriyle ünsiyet eylediklerini müşāhede itsün, o ṣırada kemāl-i nāz ile ḫıramān olan ġayetle ṣabīḥu'l-vech bir insāna nigerān olsun, o nigārıñ tebessüm-i melāḥat-efzā ve nigāh-ı dil-rübāsınıñ ilḳā eyledigi ḥissiyāt-ı leẕīẕeyi ḥiss ile ḳalb ve ᶜ aḳlı yerinden oynamış olsun. Baᶜ dehu güzel yemekler, meyveler yesün ve ṣuṣayınca āb-ı zülāl gibi **[36]** ṣu bulup içsün, ve günü böyle zevḳ ve ṣafālar içinde geçirdikden ṣoñra gice olunca bir ṭarafdan milyonlarca nücūm-ı lāmiᶜ ayı, dīger ṭarafdan maḥzūnāne irā'e-i endām iden māh-ı tābānı görsün; cümlesini temāşa iderken ġāyet ḫazīn ᶜ aşḳ-engīz bir ṣadā istimaᶜ itsün, ṣoñra kemāl-i rāḥat ve leẕẕetle uyusun irtesi günü bir ḥükemā meclisinde bulunup anlarıñ mükālemāt-ı ḥikmet-āyānını diñlesün; baᶜ dehu ġāyet maᶜ nīdār bir kitāb eline alup muṭālaᶜ a itsün; el-ḥāṣıl böyle ḫālātdan müteḫassis iken meş'ūm olan bir münkire teṣādüf ile dün ve dün gice ve bu gün yiñe çıḳdığım bu dünyāda gördügüm mevcūdātıñ ṣāḥibi ve Ḫālıḳı kimdir? Diye su'āl itsün, münkir cevāben dise ki: Ḫayır, her ne görüp işitdiñ ve her ne ki ekl ü şurb eylediñ ise bilā Ḫālıḳ kendi kendine oldu! Bu ifāde-i ġarābet-nümā üzerine dünyāya yeñi çıḳan ādem ol münkiri kāẕib bir maḫlūḳ ᶜ add ider; maᶜ a-māfīh yine ṣorsa ki ya benim şimdi oḳuduġum kitābıñ mü'ellifi kimdir? Münkir cevāben ve ᶜ ilāveten: O kitābıñ mü'ellifini yazar iken görmediğimden mü'ellif olmadığı añlaşılır. Binā'en-ᶜ aleyh vaḳtiyle

[86] 1740 ile 1786 yılları arasındaki Prusya hükümdarı. Askeri alandaki başarıları ve ülkesinin kalkınması yolundaki çabalarından dolayı Büyük Friedrich adıyla anılır. https://tr.wikipedia.org/wiki/B%C3%BCy%C3%BCk_Friedrich.

rüzgār esüp bir yerde bulunan baᶜżı ḥarfler rüzgārıñ şiddet-i hubūbundan bilā mü'ellif, bilā mürettib, bilā maṭbaᶜa kendiliklerinden ḳarışdı bu kitāb taṣādüfen ve ṭabīᶜī bir ṣüretde yazıldı, diyince ḳā'inātıñ Ḫālıḳsız yapıldığını iddiᶜā ve inkār eden münkiriñ bu ikinci ifādesinden dünyāya yeni çıḳan ādem dahā ziyāde müteᶜaccib olmaz; faḳaṭ münkiriñ yalıñız kāẕib degil, mecnūn olduġuna da ḥükümde tereddüd itmez.

Bu maḳāle-iᶜ ācizānemiñ ḫitāmında ḫātemü'l-belāġā-i rūḥ u rūḥāniyyet, menbaᶜ-i serā'ir u ḥikmet olan Ḳur'ān-ıᶜ Aẓimüş-şāndan yedi āyāt-ı kerīmeyi teyemmünen derc ile iṣbāt-ı ulūhiyyet ve rūḥāniyyet içün semāvāt u arż iki şāhid-iᶜādil gibi insānlarıñ maḥkeme-iᶜaḳl u vicdānlarına iḳāme olunur: Sūre-iᶜİmrānıñ yüz ṭoḳsanıncı ve ṭoḳsan birinci āyāt-ı kerīmesinde fermān u beyān buyurulur:

(اِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيَاتٍ لِاُولِي الْاَلْبَابِ)[87]

(اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ)[88]

Maᶜnā-yı şerīfi: "Elbette semāvāt u arżıñ yaradılışında gice ve gündüzüñ iḫtilāf ve taᶜḳībinde aṣḥāb-ıᶜaḳl olanlar içünᶜalāmāt ve nişānlar vardır; olᶜāḳıllar ayaḳda ve oturduḳda ve yataḳda -yaᶜni her bir ḥallerinde- Allāh Teᶜālāyı ẕikir ve mülāḥaẓa ve semāvāt u arżın ḫalḳ olunmasında tefekkür ü te'emmül iderler, -andan ṣoñra dirler- Ey bizim Rabbimiz! Bunları ᶜabeṣ ve bāṭıl ḫalḳ itmediñ, seniñ içün pāklık vardır ve bizi āteş ᶜaẕābından **[37]** ḥıfẓ it." Bu maḥalde āteşden maḳṣad, āteş-i cehennem olduġu āteş-i inkārda olabilir.

Sūre-i A'rāfiñ yüz seksen dördüncü āyet-i kerīmesinde fermān ve beyān buyurulur ki:

(اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللهُ مِنْ شَيْءٍ وَاَنْ عَسٰى اَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْ فَبِاَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ)[89]

Maᶜnā-yı şerīfi: "Āyā münkirler -veyā insānlar- naẓar itmezler mi? Semāvāt ve arżda ve anlarıñ içinde olan eşyāya ki ṣāniᶜiñ ḳudretini iṣbāt ider ve şāyed ecelleri ḳarīb ise ondan ṣoñra Ḳur'ān-ı Kerīmden başḳa hangi kelāma inanabilirler?" (Yāsīn) Şerīfin yetmiş sekizinci āyāt-i kerīmesinde fermān buyurulur ki: *(قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ)*[90] Maᶜnā-yı şerīfi: "Münkir

[87] *Kur'ân-ı Kerîm*, Âl-i İmrân, 3/190: "Gerçekten de göklerin ve yeryüzünün yaratılışında, geceyle gündüzün birbiri ardınca gelişinde aklı tam olanlara deliller var."

[88] *Kur'ân-ı Kerîm*, Âl-i İmrân, 3/191: "Onlar, Allah'ı ayaktayken, otururken ve yan üstü yatarken anarlar ve göklerle yeryüzünün yaratılışını düşünürler de Rabbimiz derler, bunları boş yere yaratmadın, noksan sıfatlardan arısın sen, koru bizi ateşin azabından."

[89] *Kur'ân-ı Kerîm*, A'râf, 7/185: "Bakmazlar mı göklerdeki ve yeryüzündeki saltanat ve tedbire ve Allah'ın yarattığı şeylerden herhangi birine ve ölüm çağlarının gelip çatmakta olduğuna? Bu sözden sonra da hangi söze inanırlar artık?"

[90] *Kur'ân-ı Kerîm*, Yasin, 36/78: "Ve bize bir örnek getirmede ve yaratılışını da unutmada, çürüyüp dağılmış kemikleri kim diriltir demede."

olan insān didi? Kemikleri kim dirildir? Kemiklere kim ḥayāt virir? Çürümüş oldıġı ḥālde" işte bunun üzerine Yāsīn-i Şerīfin yetmiş ṭoḳuzuncu ve seksen ve seksen birinci āyāt-ı kerīmesinde Allāh Teᶜālā Ḥażretleri o münkire cevāb virmek üzre Faḫr-i ᶜ Ālem ᶜ Aleyhi'ṣ-ṣalavatü's-selām Efendimize fermān buyurulur ki:

(قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي اَنْشَاَهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ)[91]

(اَلَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْاَخْضَرِ نَارًا فَاِذَٓا اَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ)[92]

(اَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلٰى وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ)[93]

Maᶜnā-yı şerīfi: "Ya Muḥammed! Söyle kemikleri dirilden ol Allāh ki gökleri ve yeri yaratdı ḳādir degil midir ki anlarıñ miṡlini ve kemikleri yaratsun? Evet, ol Allāh yaradıcı ve ᶜalīmdir.

کز نیستان تا مرا ببریده‌اند
از نفیرم مرد و زن نالیده‌اند

(2)

Meşnevī

K'ez neyistān tā merā bobrīde'end
Ez nefīrem merd u zen nālīde'end

Terceme: Ḳamışlıkdan beni kesdiklerinden beri, benim feryādımdan merd ü zen **[38]** aġlayıcıdır.

Şerḥ: Ḳamışlıkdan maḳṣad, mertebe-i aḥadiyeti ve ᶜālem-i rūḥāniyyetidir. ᶜĀrif olan ẕāt buyurur ki: İrāde-i Rabbānīyyeniñ iḳtiżā-yı celīli beni ᶜālem-i rūḥāniyyetden tefrīḳ ile bu dünyānıñ hicr u ālāmına refīḳ eyleyeliden beri sesimden ve fiġānımdan ẕükūr ve inās̱ nālān u giryān olur. Bu beyt-i şerīf üç vech ile şerḥ ve taᶜrīf olunabilir: Vechiñ biri, yine kāmil olan ẕāt-ı ᶜālem-i rūḥāniyyete dā'ir beyān ve īrād itdigi nükātıñ istimāᶜından ve o ᶜālemiñ hicr ve firāḳından ve ᶜale'l-ḫuṣūṣ müstemiᶜinde ḥasbe'l-insāniyye o ẕātıñ hem-ḥāli olduḳlarından, figān ider. Dīger vech, nefs ve şeyṭānıñ tażyīḳātı ve dünyānıñ müşkil olan sā'ir ḥālātı ḥasebiyle insānlarıñ çekdikleri envāᶜ-ı ġumūm ve humūmı işiden merd ve zen kemāl-i riḳḳatden nālezen

[91] *Kur'ân-ı Kerîm*, Yasin, 36/79: "De ki: Onu ilk defa yapıp meydana getiren diriltir ve o, her çeşit yaratmayı bilir."

[92] *Kur'ân-ı Kerîm*, Yâsîn, 36/80: "Öyle bir mabuttur ki size, yemyeşil ağaçtan ateş halketmiştir de ateşlerinizi onunla yakarsınız."

[93] *Kur'ân-ı Kerîm*, Yâsîn, 36/81: "Gökleri ve yeryüzünü yaratanın, onların benzerini yaratmaya gücü yetmez mi? Evet ve o, her şeyi yaratan mabuttur, her şeyi bilir."

olur. Vech-i ṣāliṣ bir ṭıfl-ı żaᶜīf, lisān-ı ḥāl ile taᶜrīf eyler, ki dünyāya geldigi daḳīḳadan beri ḫastalık ve sā'ir ġam ve cefālara giriftār olduġundan peder ve māderi kemāl-i re'fetlerinden gözyaşı döker ve ciger pāreleriniñ bu ḥāline merḥāmetkārāne ᶜaṭf-ı naẓar ider.

سـینه خواهم شـرحه شـرحه از فراق
تـا بـگـویـم شـرح درد اشـتـیـاق

(3)

Meşnevī

Sīne ḫᵛāhem şerḥe şerḥe ez firāḳ
Tā begūyem şerḥ-i derd-i iştiyāḳ

Terceme: Firāḳdan pāre pāre olmuş bir sīne isterim; ta ki o sīne ṣāhibine derd-i iştiyāḳıñ şerḥini söyleyeyim.

Şerḥ: ᶜĀşıḳ maᶜnevī dir: Dost-ı ḥaḳīḳiniñ liḳāsını dünyāda müşāhede idememesinden veyā ᶜālem-i rūḥāniyyeniñ firāḳından sīnesi pāre pāre olmuş bir merd isterim; ta ki derd-i iştiyāḳdan ḥiss eyledigim ālām ve aḥvāli kendine birer birer taᶜdād ve anıñla feryād ideyim. Maᶜḳūlātı bile yalıñız ᶜāḳıl olan insān derk u iẕᶜān idebilir; bu beyt-i şerīfde bir tenbīh daha ḥiss olunur, ki insān bir maᶜnāyı beyān itmek isterse o maᶜnāya vuḳūf ve behresi olan bir ẕāt-ı ᶜāḳıl bulduḳdan ṣoñra beyān itsün, yoḳsa ᶜādī bir ādeme ᶜamīḳ bir keyfiyet beyān ve ḥikāye iderse ġayr-i muḳtediriñ ẕihnine aġırlıḳ ve söyleyeniñ işinde fenālıḳ ḥāṣıl olur. **[39]**

هر کسـی کاو دور ماند از اصـل خویش
بـاز جـویـد روزگـار وصـل خـویـش

(4)

Meşnevī

Her kesī kū dūr mānd ez aṣl-i ḫᵛīş
Bāz cūyed rüzgār-i vaṣl-i ḫᵛīş

Terceme: Her kim ki kendi aṣlından uzaḳ ḳaldı, kendi zamān-ı vaṣlını tekrar arar.

Şerḥ: Ebnā-yı beşeriñ aṣlı ᶜālem-i rūḥāniyyetdir; dünyā ise berāy-ı imtiḥān insānıñ muvaḳḳaten kalacaġı bir maḥbes ve zindāndır; maᶜa-māfīh maḥbes ve maḥal-i zevāl olan dünyāda bile bir kimse şehr ü vaṭanından dūr olup giriftār-ı hicrān olunca ᶜavdet ve vuṣlatı

naşıl ārzū eyledigi muḥtāc-ı beyān olduġu ḥālde, ᶜārif-i billāh kendine vaṭan-ı aṣlī bilmiş olduġu ᶜālem-i rūḥāniyyeti biṭārik'ül-evlā dā'imā ārzū ve taḥarrī idecegi bedīhīdir. Faḳaṭ dünyāda muvaḳḳaten ḳalmaḳ içün emr olunduġundan ecel-i mevᶜūd gelinceye ḳadar bi'ż-żarūre dünyāda ḳalır ve ᶜārif giriftār olacaġı cefādan ve gösterecegi ṣabr u rıżādan bekām olur. İnsān güẕergāh-ı fenāda ber-ḥayāt olduḳda ᶜibādet ve meşġūliyetde bulunmaġa mecbūrdur.

من به هر جمعیتی نالان شدم
جفت خوش حالان و بد حالان شدم

(5)

Meşnevī

Men beher cemᶜiyyetī nālān şodem
Coft-i ḫoşḥālān u bedḥālān şodem

Terceme: Ben her bir cemᶜiyyetde aġlar oldum; ḥālleri iyi ve fenā olanlara çift ve arḳadaş oldum.

Şerḥ: Bālāda buyurdular idi, ki firāḳdan sīnesi pāre pāre olmuş bir ᶜāşıḳ isterim, tā ki kemāl-i iştiyāḳa dā'ir olan aḥvālimi aña beyān ve ityan ideyim. Şimdi buyurulur, ki ẓann olunmasun, ben yalıñız ᶜārif-i billāh olana söz söyler ve dīger insānları terk ve dūr eylerim; ḫayır, ben cümleyi sever ve faḳaṭ yalıñız ᶜārif ve ᶜāşıḳ olana ġāyet daḳīḳ aḥvāl-i rūḥāniyye beyān u īrād eylerim. Ebnā-yı beşer ġāyet tekrīm olunmuş ve şāyān-ı merḥamet ve muḥabet ve müsteᶜid-i saᶜādet bulunmuş [40] olduġundan ben maᶜnen cümlesine refīḳ olur ve bāᶜiṣ-i ḫayr olmak ümīdiyle herkesiñ istiᶜdādına göre beyān-ı ḥaḳīḳat iderim.

هر کسی از ظن خود شد یار من
از درون من نجست اسرار من

(6)

Meşnevī

Her kesī ez zann-i ḫod şod yār-i men
Ez derūn-i men necost esrār-ı men

Terceme: Herkes kendi ẓannından bana yār ve dost oldu, faḳaṭ benim derūnumdan esrārımı aramadı.

Şerḥ: Ben insānlara naṣīḥat itdikce “biz bu naṣīḥatı añladıḳ ve söyleyen ᶜ ārife dost olduk” diye baᶜ żı insānlar ḳālen ve fikren söylerler; ammā ḥaḳāyıḳ u esrārımı aramadılar buyurulması benim sözlerimde olan maᶜ nālarıñ ḥaḳīḳatini añlamaḳ içün fiᶜ len çalışmadılar dimekdir. Esrār-ı derūnī añlayabilmek içün ᶜ aşḳ-ı Rabbānī ve feyż-i ṣamedānī muḳteżādır. ᶜ Aşḳ-ı Rabbānīye nā’il olmaḳ içün ḫilḳaten ḳalbi ᶜ ālī yaradılmış ve bunuñla berāber dünyāda meşrūᶜ olan veẓā’if-i keşīre-i insāniyyeyi ᶜ alā-ḳaderi’l-istiṭāᶜ a icrā itmiş olmaḳ lāzımdır. ᶜ Ālī ḫilḳat olan kimse meşelā ṣadaḳa, namāz, oruç ve aḫlāḳ-ı ḥamīde ile berāber, hangi ṣınıf ve ṣanᶜ at-ı meşrūᶜ ada bulunur ise o ṣınıf ve ṣanᶜ ata maḫṣūṣ tedābiri ittiḫāẕ-ı icrā ile işine iḳdām ve muvāẓabet eyler. Kendini yalıñız ᶜ ibadāta ḥaṣr ile sā’ir veẓā’ifi terk u nisyān iden insān noḳṣān itmiş ve bi’l-ᶜ aks dā’imā iş göreyim ẓannıyla meşrūᶜ olan ᶜ ibādātı ihmāl iden nādān istiḳbālini ibṭāl u perīşān eylemiş olur. Ādem, rūḥ ve bedenden terkīb olunduġu cihetle iḳtiża ider, ki hem saᶜ ādet-i rūḥ içün aḥvāl-i rūḥāniyye hem intiẓām-ı dünyā içün umūr-ı dünyeviyye iştiġāl ve o vech ile saᶜ ādet-i ebediyyeyi kesb ü istiḥṣāl itsün.

ســـر من از نـالـهٔ من دور نـیســـت
لیـک چشـــم و گوشـــرا آن نور نیســـت

(7)

Meşnevī

Sırr-ı men ez nāle-i men dūr nīst
Līk çeşm u gūş rā ān nūr nīst

Terceme: Benim sırrım, benim feryādımdan uzaḳ degildir; faḳaṭ sırrımı añlayacaḳ [41] göz ve ḳulaḳ da o nūr yoḳdur.

Şerḥ: ° Ārif dir: Benim sırrım ve ḥaḳīḳatim, ki bāᶜ iş-i selāmet-i insāniyyetdir; aḥvāl u nālemden uzaḳ olmayup kelāmımıñ ḥaḳīḳatini añlayan bekām ve nā’il-i merām olur; Ammā baᶜ żı insānlarıñ göz ve semᶜ inde nūr-ı ᶜ aşḳ veyā nūr-ı ẕekā olmayınca bi’ż-żarūre ḥaḳīḳati añlamaḳdan dūr bulunur; maᶜ a-māfīh nūr-ı ẕekā ve envār-ı ᶜ aşḳa ṣāḥib olmayanlar bile ṭarīḳ-i istiḳāmete sālik ve ᶜ adl u dāde mālik iseler merḥamet-i Rabbāniyyeye nā’il ü gülşen-serā-yı saᶜ ādete vāṣıl olurlar.

تن ز جان و جان ز تن مســـتور نیســـت
لیـک کس را دیـد جـان دســـتور نیســـت

(8)

Meşnevī

Ten zi cān u cān zi ten mestūr nīst

Līk kes rā did-i cān destūr nīst

Terceme: Beden cāndan ve cān bedenden gizli degildir, lakin cānı görmege kimseye ruḫṣat yoḳdur.

Şerḥ: İnsānıñ bedeni ve ẓāhir olduġu gibi, āṯār-ı rūḥ olan ᶜaḳl u ẕekā ve muḥabbet ü nuṭḳ ve ṣefā ve nice ve nice fuyūżāt-ı cihān-ārāda bāhir ve mer'ī, cism u māddeden ᶜārī bir emr-i Rabbānīdir. Meṯelā güneşi her gün görürüz vücūdunda aṣlā şübhemiz yoġısa da terkībātını ve içindeki kayfiyātını bilmiyoruz; terkībātını bilemedigimizden vücūdunu inkār idecek olsaḳ ondan büyük körlük olamaz. Her kim ki güneşi temāmi-y-le görmek emel-i ḫāmı ile çoḳca yüzüne baḳar ise kör olur; güẕellik rūḥuñ ḥaḳīḳatine de ḫayālāt-ı ẕihniye ile berāy-ı fehm ve idrāk-ı inhimāñ ider ise cismen aᶜmā ve żarīr ve maᶜnen ḫayra ser ve mutażarrır olur.

آتش اســـت این بانـگ نـای و نیســـت باد

هر کــه این آتش نــدارد نـیســـــت بــاد

(9)

Meşnevī

Āteşest in bang-ı nāy u nīst bād

Herki in āteş nedāred nīst bād

Terceme: Bu nāyıñ sesi āteşdir, rüzgār degildir, her kim bu āteşi ṭutmaz [42] ise yaᶜnī bu āteş mālik degil ise yoḳ olsun.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfiñ mıṣrāᶜ-ı ṯānisi üç vech ile şerḥ olunabilir: Biri kāmil olan ᶜārifiñ kelāmı ᶜayn-ı āteş-i ᶜaşḳdır, hevā vü hevesden müteḥaṣṣıl maᶜnāsız söz degildir. Her kim ki bu ᶜaşḳı ṭutmaz ise hīç olsun; zīrā insāniyyete lāyıḳ olan merātibi bulamayacaḳ, zindānī ü fānī vü denī ḳalacaḳdır. Öyle ḳalmaḳdan ise hīç olması evlādır. Dīgeri: Her kim ki bu āteşi, bu feyżi ṭutmaz ise kendini mücāhede ile ifnā itsün, tā ki vücūd-ı şūrīden ve aġrāż-ı nefsāniyyeden ḫalāṣ bulduḳdan ṣoñra āteş-i ᶜaşḳ-ı rūḥāniyi bulup baḫtiyār ve kām-kār olsun. Vech-i ṯāliṯ: Her kim ki āteş ᶜaşḳı ṭutmaz ise o kimse ṣırf cism u māddeden ᶜibāret bir maḫlūḳ olup rüzgār gibi letāfet-nümā ve ḥayāt-efzā degildir.

آتش عشقست کاندر نی فتاد
جوشش عشقست کاندر می فتاد

(10)

Meşnevī

Āteş-i ʿışḳest k’ender ney futād
Cūşiş-i ʿışḳest k’ender mey futād

Terceme: Āteş-i ʿaşḳdır ki neye düşdü, āteş-i ʿaşḳıñ ḳaynamasıdır ki şarāba düşdü.

Şerḥ: Birinci mıṣrāʿ daki “āteş” ʿaşḳ-ı İlāhīdir. “Nāye düşdü” buyurulması ʿaşḳ-ı İlāhī ʿārifiñ ḳalbine düşdü dimekdir. İkinci mıṣrāʿ daki “mey ü şarāb”dan maḳṣad, rūḥ farż olunabilir ise de ʿaşḳ-ı mecāzī olsa daha ziyāde münāsebet alır; çünki ʿaşḳ-ı mecāzīniñ aḥkāmı, şarābıñ te’ṯīrātı gibi ġayr-ı bāḳīdir. Burası cāy-ı diḳḳatdir ki nāye, yaʿnī ʿārife ʿaşḳıñ āteşi, ʿaşḳ-ı mecāzīde ise yalıñız ʿaşḳıñ ḳaynaması ve buḫārı düşdügü ve ʿayn-ı āteş düşmedigi īmā buyuruldu; zīrā mürūr-ı zamān ile ʿaşḳ-ı mecāzī buḫār gibi zā’il olur.

نی حریف هر که از یاری برید
پرده‌هایش پرده‌های ما درید

(11)

Meşnevī

Ney ḥerīf-i her ki ez yārī borīd
Perdehāyeş perdehā-yi mā derīd

[43] Terceme: Ney yār ve arḳadaşdır ol kimseye ki yārinden kesilüp ayrılmışdır; neyiñ perdeleri perdelerimizi yırtdı.

Şerḥ: ʿĀrif olan ẕāt ol insāna dost ve muṣāḥibdir. Ki ḥasbe’l-ḳader ʿālem-i rūḥāniyyetde ḳaṭʿ olunup dünyāda ġarībāne gezer ve aḥvāl-i fāniyyeye naẓar-ı bī-ḳaydı ile naẓar eyler. ʿĀrifiñ perdelerinden maḳṣad aḫlāḳ-ı ḥamīde ve kelimāt-ı ʿaliyyesidir.

همچو نی زهری و تر یاقی که دید
همچو نی دمساز و مشتا قی که دید

(12)

Meşnevī

Hemçū ney zehrī yu tiryāḳi ki dīd?

Hemçū ney demsāz u muştaḳī ki dīd?

Terceme: Ney gibi hem zehir hem tiryāḳ ḫāṣṣiyyetlerine mālik bir keyfiyet kim gördü? Ney gibi muḥibb er ve ṣāḥib-i iştiyāḳı kim gördü?

Şerḥ: ᶜĀrif evṣāf-ı Rabbāniyye ile muttaṣıf olduġundan ẓālim olanlara zehir gibi şedīd olur; maᶜa-māfīh ẓālimleri de ṭarīḳ-i müstaḳīme īṣāle iẕn-i Ḥaḳḳ ile muvaffaḳ olabileceginden maᶜneviyātda büyük bir tiryāḳ iṭlāḳ olunabilir. Hele aḫlāḳı güzel olanlar içün ᶜārif dā'imā tiryāḳ ve dā'imā ẓarīfdir.

نـی حـدیـث راه پـر خـون مـیـکـنـد
قصـــهـهـای عشـــق مـجـنـون مـیـکـنـد

(13)

Meşnevī

Ney ḥadiṯ-i rāh-ı porḫūn mīkoned

Ḳıṣṣehā-yı ᶜışḳ-ı Mecnūn mīkoned

Terceme: Ney ḳan ile ṭolu olan yoluñ sözünü, Mecnūnuñ ᶜaşḳ ḥikāyelerini beyān ider.

Şerḥ: Kāmil ve ᶜārif olan ẕāt ciger ḳanıyla ṭolmuş ᶜaşḳ ve muḥabbet yolunu ve ṭarīḳ-i ᶜaşḳda müstaġraḳ olan Enbiyā-yı ẕīşān ve evliyā-ı kirāmıñ menāḳıbını ḥikāye ider. ᶜAşḳa dā'ir olan aḥvāli naẓmen veyā neṯren mü'eṯṯirāne, büyük ādemleriñ terceme-i ḥāllerini belīġāne yazmaḳda veyā söylemekde insānlar içün ᶜaẓīm-te'ṯīrāt, feva'id ü muḥsināt vardır. [44]

محرم اینـهوش جز بیـهوش نیســـت
مر زبـانرا مشـــتری جز گوش نیســـت

(14)

Meşnevī

Maḥrem-i īn hūş coz bīhūş nīst
Mer zebān rā moşterī coz gūş nīst

Terceme: Bu ᶜaḳıl ve fikriñ maḥremi bī-ḥūş olandan başḳa degildir. Lisāna müşterī ve ṭālib ḳulaḳdan başḳa bir şey degildir.

Şerḥ: ᶜĀrifden ẓuhūr iden kelimāt-ı maᶜḳūle ve efkār u ḥālāt-ı ᶜaşıḳāneyi Cenāb-ı Vācibü'l-vücūduñ kemāl-i ṣunᶜu ḳudret-i Rabbāniyyeyesine ḥayrān olup bī-ḥūş olanlardan başḳa kim feḥm ü izᶜān idebilir? Lisānıñ ifādātını añlamaḳ içün istimaᶜ ve feḥme ḳābiliyeti olan semᶜ lāzımdır; yoḳsa el ve ayaḳda her ne ḳadar iḳtidār farż olunsa lisāndan ṣudūr iden sözü el ve ayaḳ bi'ṭ-ṭabᶜ istimāᶜ idemez; binā'en-ᶜaleyh ᶜārifi añlayacaḳ kimse iddiᶜālardan vaz geçmiş ve kendini semᶜ gibi istimāᶜa ḥaṣr itmiş olanlardır.

در غـم مـا روزهـا بـیـگـاه شـــد
روزهـا بـا ســـوزهـا هـمـراه شـــد

(15)

Meşnevī

Der ġam-ı mā rūzhā bīgāh şod
Rūzhā bā sūzhā hemrāh şod

Terceme: Ġam ve kederlerimizde günler vaḳitsiz geçdi; günler āteşlerle yoldaş oldu.

Şerḥ: İnsān, zindān-ı dünyāda ġam ve kederle giriftār ve bī-ḳarār olur; bu sebebden günleri vaḳtsiz ve yabancı gibi gözü öñünde geçer ve şevḳ u zevḳe bedel ālām-ı mütenevviᶜa ḥiss ile hemīşe ḥasret çeker. Ġumūm u ekdār-ı dünyāyı ve zamānı tecrübe itmemiş ve dünyā ve semānıñ ṣademāt-ı ẓālimānesine hedef olmamış ve Cenāb-ı Ḥaḳḳa rabṭ-ı ḳalb itmemiş kimseler şedīd görünür; ammā birçoḳ müşkilāt görmüş ve müddet-i ḥayātında birçoḳ furṭunalar geçirmiş ve merḥāmet-i Rabbāniyyeye istināden müstaḳīm ve ᶜādilleriñ ᶜāḳibeti selāmet ve saᶜādet olduġuna iᶜtimād itmiş olanlar içün ᶜumūm-ı dünyā te'şirsiz **[45]** ve fenā-nümādır.

Baᶜ żı insānlar vardır ki mükedder degil kederlerinden mütelezziz olur. Şāᶜ ir-i meşhūr Fużulī: “Severem ben belāyı çün sever belā beni” dimişdir.

روزهـا گر رفـت گو رو بـاک نیســـت
تو بمـان ای آنکـه چون تو پـاک نیســـت

(16)

Meşnevī

Rūzhā ger reft gū rev bāk nīst
Tu bemān ey anki çun tu pāk nīst

Terceme: Günler gitdiyse söyle, gidiniz, ḳorḳu yoḳdur, sen ḳal ey ol zāt, ki seniñ gibi pāk yoḳdur.

Şerḥ: Evvelki beyt-i şerīfde eyyām-ı keder āteşlerle beraber olaraḳ gitdi, diye baᶜ żı insānlar lisānından bir nevᶜ te’essüfle beyān buyuruldu idi; o te’essüf üzerine Cenāb-ı Vācibu’l-vücuduñ merḥamet ve muḥabbeti ḫāṭıra getirilince kederlere ve eyyāmıñ mürūruna aṣlā ehemmiyyet virmeyip şādān u ḫandān olaraḳ naṣīḥat-pezīr olan müstaᶜ idine tebşiren buyururlar, ki eger eyyāmımız kederler ile mürūr itdiyse aṣlā cāy-ı ḫavf u ıṣṭırāb degildir; zīrā dünyā kederleri de eyyām u leyāli gibi cārī ve ġayr-i bāḳīdir. Beyt-i şerīfiñ mıṣrāᶜ -ı ṣānīsinde yeñiden Cenāb-ı Erḥamu’r-raḥīmīne rücūᶜ ile İlāhī! Eyyāmımız velev ġam ve kederlerle beraber geçsün. Pāk ve ḳādir-i muṭlaḳ bir Mevlāmız var iken havf u bākimiz ne içün olsun? dimeleri kemāl-i ᶜ aşḳ ile maᶜ şūḳa ḫiṭāb ider gibi ᶜ ārifāne ve vehleten ḥiss itdigi bir ḥāl-i ᶜ āşıḳāneye mebnīdir. Bir de sen ḳal taᶜ bīri, seniñ merḥamet ve ᶜ aşḳıñ ḳalsun dimekdir. “Der ġam-ı mā” ve andan ṣoñraki “Rūzhā ger reft” ibāretiyle bed’ iden bu iki beyt-i şerīfi ᶜ ācizleri her ne vaḳt muṭālaᶜ a ve ḫaḳīḳatlerini te’emmül ve mülāḥaẓa ider isem ḳalben pek ziyāde müsterīḥ olurum. Maᶜ nāları ve ḫaḳīḳatleri düşünülüp ezber iderek oḳumalarını Meşnevī-i Şerīfi muṭālaᶜ a idenlere de tavsiye iderim.

هر کـه جز مـاهی ز آبش ســیر شـــد
هر کـه بی‌روزیســـت روزش دیر شـــد

(17)

Meşnevī

Herki coz māhī zi ābeş sīr şod
Herki bīrūzīst rūzeş dīr şod

[46] Terceme: Her kim ki balıḳdan ġayrıdır, ṣudan ḳandı, her kim rızıḳsız ve naṣībsizdir, anıñ günü geç ve uzun oldu.

Şerḥ: Balıḳ ḫilḳatinde olmayan az ṣu ile ḳandı; buyurmaları istiᶜdād-ı rūḥāniyyesi olmayup esrār ve ḥaḳāyik-i maᶜneviyyeye cüz'ī ṣūretde kesb-i iṭṭilāᶜ ve anıñla iktifā idenᶜaḳl-ı vasaṭ aṣḥābını īmādır; faḳaṭ bir balıḳ gice gündüz ṣu içinde bulunmazsa ṭayanamadığı gibi, rūḥāniyyete külliyen ḳabiliyeti olan Evliyā-u'llāh ḥażerātı dā'imā esrār ve ḥālāt-ı rūḥāniyyeye mażhar olmayınca mużṭar ve bī-ḳarār olurlar. Her kimiñ rızḳı yoġ ise eyyāmı ıżṭırābāt-ı bedeniyye ve şübuhāt-ı ẕihniyyeden ṭolayı mükedderen uzun görünür; zīrā meserret evḳātı ḥiss olunmaḳsızın geçer iken eyyām-ı keder ve cefā ġāyet uzun ve elem-efzā görünür. Müstaġraḳ-ı ġumūm olmamaḳ isteyenleriñ iẕn-i Ḥaḳ ile çārelerine dā'ir bu şerḥiñ birçoḳ yerinde tafṣīlāt virildigi gibi, bu maḥalde de münāsib baᶜżı kelimāt derc ü īrād olunur. Şöyle ki: İnsāna lāyıḳ olan aḥvāl evvelā Cenāb-ı Ḥaḳḳa kemāliyle īmān idüp meşrūᶜ olan ṣadaḳa, namāz, ṣavm ve bu gibi ferā'iżi edā itmeli ve dünyāda ister ise meserret, ister ise küdūret gelse cümlesi mürūr ve faḳaṭᶜādiller içün her ḥāl mübeddel-i sürūr ve aḥvāl-iᶜālem nehir ṣuyu gibi ṭurmayup dā'imā cereyān veᶜubūr itmekde olduġunu bilmeli; ṯāniyen mevtden evvel zevāli mümkin olamayan aḥvāl-i ḥüzn-engīzin bile bir insānda vuḳūᶜı farż olunsa o aḥvāl ḥissiyāt-ı elīmeniñ de mürūr-ı zamān ile zā'il olacaġını ḳaviyyen derk itmeli. Bu fikir üzerine kelāmı biraz tafṣīl idelim: Meṯelā bir ādemin ḫastalıgı sebebiyle ḥasbe'l-lüzūm eṭibbā ṭarafından eli kesilmiş ve bu noḳṣān intehā-yıᶜömrüne ḳadar bedeninde bāḳī ve nümāyān olmuş ikenᶜamel-i ḳatᶜıñ evcā ve ālāmı bāḳī ḳalmayup ṣāḥibi bir müddet müteᶜellim ve mükedder olduḳdan ṣoñra tedrīcen eliñ noḳṣānına alışır ve mürūr-ı zamān ile kederi belki bütün bütün zā'il olur. Bu ḥaḳīḳat-mücerreb ve mürūr-ı zamān ile giderek te'ṯīrātı zā'il olacaġı müsellem bulunduġu ḥālde giderek ḫīn-i ẓuhūrunda aṣlā veyā īcābından ziyāde ehemmiyyet virilmeyüp insān kendini mütelāşī ve perīşān ḳılmasa daha ḫayırlı degil midir? Dinebilir, ki ġam ve keder itmek żarūrī dir; biz bu sözü ḳabūl idemeyiz; zīrā giderek bi'l-farż yüzde onu żarūrī ise ṭoḳsanıᶜadem-i mülāḥaẓa sū'-iᶜādātdan neş'et ider bir emr-i iḫtiyārīdir. Çoḳ çolaḳlar bulunabilir ki saġlam olanlardan daha mesrūr, daha şādān, daha baḫtiyār ve ḫandān olur. İnsān var, ki çürümüş dişini çekdirmek içün **[47]** haftalarca kendini ġarḳ-ı ḫavf ve telāş ider iken bir merd-i ḳahramān ayaġı kesilecek olsa tebessüm ider; şu ḥālde rāḥat ve selāmetiñ ḳısm-ı aᶜẓamı, her ferdiñ kendi ġayret ve cesāretine menūṭ olduġunu ḳaviyyen taᶜaḳḳul eylemeli; insān herhangi işde ve ṣanᶜatda bulunur ise kemāl-i istiḳāmet ve iḳdām ile vaẓīfesini icrā itmeli ve saᶜy u iḳdām-ıᶜaḳl u bedene ḳuvvet iᶜṭā ve aḫlāḳını tehẕīb u aᶜlā idecegini şübhesiz bilüp aña göre ṭavranmalı. İşte taᶜdād idilen mülāḥaẓāt ile me'lūf olmaḳ isteyenler ekṯer evḳatda īẕn-i Ḥaḳ ile mesrūr ve menūn

olurlar. ᶜİlm-i manṭıḳıñ mü’ellifi ve belki mūcidi ve pek çoḳ ᶜulūmda mahāreti meşhūr olan Yunānī feylesof “Arisṭo” her nevᶜ saᶜādeti, ḥareket ve saᶜy ve iḳdāma ḥaṣr ider idi.

درنیابد حال پخته هیچ خام
پس سخن کوتاه باید والسلام

(18)

Meşnevī

Der neyābed ḥāl-i poḫte hīç ḫām
Pes soḫen kūtāh bāyed ve’s-selām

Terceme: Pişmiş, yaᶜnī tecrübe-dīde olmuş olanlarıñ aḥvālini ḫām ve ᶜacemī olan kimse añlayamaz; şimdi sözüñ ḳıṣa olması lāzım gelir ve’s-selām.

Şerḥ: Ḫām olanlar ne bir merd-i maᶜneviyi ve ne aḥvāl-i ḥaḳīḳiyyeyi añlayup muṭṭaliᶜ olamaz; vāḳıf-ı ḥaḳāyıḳ olmaḳ isteyenler ᶜālemiñ germ ü serdinden ḳaçınmasunlar ve kesb-i terḳi içün maᶜnen ve mādden çalışsunlar. Tafṣīlātı muḳaddimede beyān idildigi vech ile Ḥażret-i Ḥüsāmü’d-dīn Çelebīniñ dā’imā ḫāṭır-ı şerīflerine gelir idi, ki baḥr-i ᶜaḳl u ᶜirfān olan Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhū’s- Sāmī Ḥażretleri kāşki bir kitāb te’līfiyle ḥaḳāyıḳ-ı rūḥāniyyeyi müsteᶜidine īmā ve ḳulūb-ı ṭālibīni iḥyā buyursun. O ṣırada Mevlānā-yı müşārün-ileyh şimdiye ḳadar mürūr iden birḳaç ebyāt-ı şerīfeyi eşᶜār buyurmuş olduḳlarından: “Ey Ḥüsāmü’d-dīn Çelebī! Bu ebyātı yazdım, muṭālaᶜa it” buyurması üzerine Ḥüsāmü’d-dīn Çelebī kemāl-i feyż u lezzet ile muṭālaᶜa ve Meşnevī-i Şerīfiñ itmāmını istirḥām itdi. Anıñ üzerine Cenāb-ı Mevlānā şimdiye ḳadar miṣli görülmemiş böyle bir kitāb-ı müsteṭāb ile cihān-ı insāniyyeti iḥyā buyurmuşdur. [48]

بند بگسل، باش آزاد ای پسر
چند باشی بند سیم و بند زر

(19)

Meşnevī

Bend bugsil, bāş āzād ey peser
Çend bāşī bend-i sīm u bend-i zer?

Terceme: Bend ve ḳaydı kes; āzād ol ey oġul! Ne vaḳte ḳadar gümüş ve altuna baġlı olursun?

Şerḥ: Ḥayvānāta urulan buḳaġılar gibi insānlar içinde görünmez ḳuyūd-ı mütenevvi^{c} a vardır. Meṣelā bir ādem dir ki: Ben düşmandan aḫz-ı intiḳām içün ^{c} aleyhinde çalışayım. Dīgeri filān büyük zātıñ ḥüsn-i teveccühünü ḳazanmaḳ üzre ṣıḳca devletḫānesine gideyim. O biri, gice gündüz esbāb-ı mütenevvi^{c} aya mürāca^{c} at ile birçoḳ aḳçe ḳazanayım; işte bu dürlü ef^{c} āl ve efkār cismen görünmez, insānıñ ḳuyūd-ı müşkilāt-āveridir, ki birçoḳ eşḫāṣı esīr ve ma^{c} nen żarīr ider, ṣūrī degil ḥaḳīḳi teraḳḳī itmek isteyenler āmāl-ı ġayr-ı meşrū^{c} ayı ṭarīḳ-i Ḥaḳḳa sālik ve her ḥālde kendilerine mālik olsunlar.

گـر بـریـزی بـحـر را در کـوزهٔ
چـنـد گـنـجـد قسـمـت یـک روزهٔ

(20)

Meṣnevī

Ger berīzi baḥr rā der kūzeī

Çend gonced ḳısmet-i yek rūzeī?

Terceme: Eger deñizi bir bardaḳ içine döker iseñ bir günlük ḳısmet ḳadar bir miḳdār ṣu ṣıġar; küsūr ṣu bardaġıñ eṭrāfından dökülür.

Şerḥ: Ba^{c} żı ādemler vardır; ki meşru^{c} olan ^{c} ibādātı ve devlet ve insānlara borclu olduḳları veẓā'īf u ḫidmet-i muḳaddeseyi terk ile ^{c} aḳl u fikirlerini teksīr-i emvāle ve tevfīr-i lezā'ize ḥasr ile māl ve menāli kendilerine ve evlād ve aḥfādına büyük bir sermāye-i sa^{c} ādet ve berkān-ı selāmet ^{c} add iderler. Vesā'iṭ-i meşrū^{c} a ile zengīn olmak içün çalışmak maḳbūl ve mu^{c} teber **[49]** bir keyfiyet ve ^{c} ale'l-ḫuṣūṣ kāsib olanları Cenāb-ı Ḥaḳḳın da sevdiġi ḥadīṣ-i şerīf ile müṣbetdir. Ammā insān içün her işde endāze lāzımdır. Māl o ḥālde maḳbūldür ki Ḫālıḳına ^{c} ibādet ve devlet ü insāniyyete ḫidmet ü mu^{c} āvenet eyler. Yoḳsa kesb u tezyīd-i emvāl içün ḥaṣr olunan mesā^{c} i veẓā'if-i muḳaddese-i insāniyyeniñ icrāsını mān^{c} i olur ise o mālıñ ismi, muṣībet ve mażarrat olur. İşbu beyt-i şerīfiñ ikinci mıṣrā^{c} ında beyān buyurulduġu üzre bir ḳab içine kāmilen deñiz dökülse ḳab yalıñız vüs^{c} at ve ḥacmi miḳdārında ṣu isti^{c} āb ider. Ṣuyuñ bāḳisi ḫaricde ḳalır, kezalik insān ḫilḳat ve isti^{c} dādı ḳadar dünyāda müteleẕẕiẕ ve kāmurān olur. Güzel ḫilḳatde yaradılmamış ve ḥissiyāt-ı ma^{c} neviyyeye nā'il olmamış kimse – istedigi ḳadar ṣervete mālik olsun yine nādān ve nā-kām olur. Ṣervet ḥaḳḳında Meṣnevī-i Şerīfde bir miṣāl-i ^{c} ālī vardır: Bu ^{c} ālemde insān sefīne gibi deryā-yı vuḳū^{c} ātda ḥareket ve

cereyān idiyor. Servet ise şu gibidir. Binā'en-ᶜaleyh sefīneniñ altında şu ne ḳadar çoḳ ise sefīne o ḳadar suhūletle seyr u ḥareket ider. Ammā şu şarṭla ki şu sefīneniñ altında olmalı! Eger şu, sefīneniñ içine girer ise sefīne ṣudan istifāde itmedikden başḳa ġarḳ ve perīşān olur. İnsān ṣervete mālik olup da ṣervetiñ muḥabbetini ḳalbine ilḳā itmez ve icābından ziyāde ehemmiyyet virmez ve iḳṭiżā itdikce ṣarf eyler ise o ṣervet ṣāḥibine menbaᶜ-ı saᶜādetdir; öyle bir ṣāḥib-i māl faḳīrlere ṣadaḳa virmekle Cenāb-ı Żü'l-Celālıñ rıżāsını istiḥṣāl ve cihāt-ı keṣīre ile müsterīḥü'l-bāl olur; ancaḳ māla mālik olup da mālıñ muḥabbetini külliyen ḳalbine vażᶜ ile meṣelā ṣadaḳa virmez ve sā'ir umūr-ı ḫayriyyede bulunamaz ise öyle bedbaḫt içün māl ᶜaẕāb ve vebāldir.

کوزۂ چشم حریصان پر نشد
تا صدف قانع نشد پر در نشد

(21)

Meşnevī

Kūze-i çeşm-i ḥarīṣān por neşod
Tā ṣādef ḳāniᶜ neşod por dur neşod

Terceme: Ṭamaᶜkār ve ḥarīṣleriñ gözleri çanaġı ṭolmadı; ṣedef ḳāniᶜ **[50]** olmayınca inci ve cevher ile ṭolmadı.

Şerḥ: Ṭamaᶜkār olanların gözü ise hīçbir şey ile ṭolmayup ḳalbleri ḳanāᶜat itmediginden kendileri dā'imā muḥtāc bulunur. Ṭamaᶜkār her ne ḳadar zengīn olsa ṣıfatı sā'il ve ḳalbi denā'ate mā'ildir. Dilenciniñ iki ṣıfatı vardır: Biri, kendini muḥtāc görmesi; dīgeri fiᶜlen ve ḳālen suᶜāl ve ṭalebde bulunmasıdır. Ṭamaᶜkār da böyledir. Bir faḳīr dilenciden bir zengīn ṭamaᶜkārıñ bu ḳadar farḳı vardır, ki ṭamaᶜkār istemesi mümkin olsa birçoḳ leẕā'iẕi istiḫżār idebilir idi; faḳaṭ tecrübeten muḥaḳḳaḳdır ki ṭamaᶜkārıñ lezzeti kendi ẕilletidir, bir dilenciden daha dūn ḥālde bulunur. Faḳīr dilenciniñ nisbeten ḳalbi müsterīḥdir; zīrā ġā'ib idecek mālı yoḳdur. Ṭamaᶜkār ve ḥarīṣ ise aḳçesini sirḳat iderler, ṣerveti żāyiᶜ ve telef olur vehmiyle dā'imā ḫavf içinde mużṭarib ve mālı yanında iken mālından mehcūr ve ġarībdir. Feylosof-ı meşhūr (Eflāṭūn) dir imiş: Faḳīr ādemler ṭamaᶜkārlardan birçoḳ ṣūretle daha baḫtiyār, daha ümīd-vārdırlar; zīrā me'mūl olunabilir ki bir faḳīr zengīn olsa da ṣervetinden fi'len istifādeye mā'il ve istiḥṣāl-ı leẕā'iẕe nā'il olsun; ammā ṭamaᶜkār -her ne ḳadar ṣervete mālik olsa hīçbir vaḳt müstefīd olamaz. Ḥayātda olunca familyası da rāḥat bulamaz. Bir pederiñ ḫayātda olmasını eñ ziyāde ārzū ve duᶜā iden evlād veᶜıyāli iken ḫasīsiñ evlād ve familyasıᶜaksī bir

yolda duᶜā ve ārzū itdikleri muḫtāc-ı tafṣīl ve inbā degildir. Ḥırṣ ve ṭamaᶜıñ defᶜi içün çāre ḳabristān ile mīrāṣyedilere ᶜaṭf-ı naẓār itmek ve her ḥālde Cenāb-ı Ḥaḳḳa ṣığınmaḳdır.

هر كه را جامه ز عشقی چاک شد
او ز حرص و عیب كلی پاک شد

(22)

Meşnevī

Her ki rā cāme zi ᶜışḳ-ı çāk şod
Ū zi ḥırş u ᶜayb-ı kulli pāk şod

Terceme: Her kimiñ ki libāsı ᶜaşḳdan çāk olup yarıldı, ol kimse hırş ve ᶜaybdan külliyen pāk oldu.

Şerḥ: Libās, ᶜaşḳdan yarıldı, taᶜbīrinde iki maᶜnā ḥiss olunur: Biri aḫlāḳ elbiseye teşbīh nā'il-i ᶜaşḳ-ı İlāhī olanlarıñ aḫlāḳ-ı ẕemīmesi yırtılup maḥv olacaġından ḥırş ve ᶜaybdan ḳurtulmuş olurlar. [51] Dīgeri, her kimiñ mestūr olup görünmeyen aḫlāḳ-ı ḥamīdesi var ise nā'il olacaġı ᶜaşḳ-ı Rabbānī ile aḫlāḳ-ı ḥasenesi görünmüş ve ḳuvveden fiᶜle çıḳmış olacaġından ol kimse her nevᶜ ḥırş ve ᶜaybdan ḳurtuldu ve ehl-i ᶜirfānıñ naẓarında ᶜālī-cenāb oldu. ᶜAşḳ-ı Rabbānī emrāż-ı maᶜneviyyeniñ ṭabībi ve istiᶜdāden ẓuhūru içün bir kāşif-i müncelīdir.

شاد باش ای عشق خوش سودای ما
ای طبیب جمله علتهای ما

(23)

Meşnevī

Şād bāş ey ᶜışḳ-ı ḫoş sevdā-yı mā
Ey ṭabīb cumle ᶜillethā-yı mā

Terceme: Şād ol! Bizim ᶜaşḳımız, ki sevdā ve muḥabbeti ḫoş ve güzeldir; şād ol, ey ᶜaşḳ, ki cümle ᶜilletlerimiziñ ṭabībisin.

Şerḥ: ᶜAşḳ, insāniyyetiñ eñ büyük ᶜalāmeti, eñ ᶜazīz niᶜmeti, eñ leẕīẕ ġıdā-yı rūḥāniyyesidir. Herhangi nevᶜden olursa olsun rūḥāniyyet ve ᶜulviyyete delālet ider. Ve māddeniñ ᶜaşḳa te'ṣīrātı cüz'ī, zīrā ᶜaşḳ cismden ᶜālīdir; ᶜaşḳıñ ḳısm-ı aᶜẓamı rūḥānī ve cüz'īsi

cismānīdir. Cismi ġāyet ḳuvveti ve şehvetleri ġālib olan baᶜżı insānlarıñ ᶜaşḳı az, bi'l-ᶜaks baᶜż cismenża'īf olanların şuᶜle-i ᶜaşḳı o ḳadar çoḳdur ki muḥteriḳ olmaḳ rāddelerine gelirler. Maᶜnen münevver ve māye-i ᶜaşḳ ile muḫammer olanlar güzel bir ṣūret görünce o ṣūret-i zībāyı taṣavvur eylediklerinden veyā şiddet-i ᶜaşḳ ḥasebiyle taṣavvura bile imkān bulamadıklarından giryān ve niᶜmetiñ, her bir muḥabbetiñ Ḫālıḳı olan Allāh Teᶜālā Ḥażretlerine ᶜāşıḳ olmaḳdır. Bu ᶜaşḳ insāniyyet ve lezzetiñ eñ yüksek, eñ ᶜālī, eñ ᶜaẓīm derecesidir, ki ḳālen ve ḳalemen taᶜrīfi muḥāldir. Beş yaşında olan ufaḳ bir çocuḳ yigirmi otuz yaşlarında bulunan bir genciñ ᶜaşḳını taᶜbīrāt ile añlamaġa ġayr-ı müstaᶜidd olduġu gibi ᶜaşḳ-ı mecāzī aṣḥābı da ᶜaşḳ-ı İlāhīyi añlamaġa o ḳadar ġayr-ı muḳtedirdir. ᶜAşḳ-ı İlāhī taᶜbīrāt ile añlaşılmaz; zīrā emṣālsizdir. Bir insānda ᶜaşḳ-ı Rabbānī artınca feyż-i maᶜneviyyesi de o nisbetde müzdād ve ḳalb ve ᶜaḳlı ālām ve şübühātdan āzād olur, hīçbir ḫavf u vehm-i cismānī bıraḳmaz; ve ᶜaşḳı ḥissiyāt-ı **[52]** ᶜaẓīme ile mālī ve ᶜulvī eyler. ᶜAşḳ-ı mecāzī bile insānı her nevᶜ ḥayvānātdan külliyen tefrīḳ ve baᶜżı mertebe-i ḥaḳīḳate tesvīḳ ider; faḳaṭ ᶜaşḳ-ı mecāzīniñ beḳāsı olmadıġından ve ṣāḥibiniñ ḥarāma sülūk itmesi melḥuẓ ve muḥtemel olduġundan tehlikesi ve ıżṭırābı çoḳ olur. Zīrā sevilen ve sevensen ve maraż ḥasebiyle müstaᶜidd-i taġayyür-i vehle reşk ve firḳat endīşesiyle giriftār-ı elem ve meftūr olur. Maᶜa-māfīh ᶜaşḳıñ izālesine çāre bulmaḳ iyi mi olur? Buña çāre bulunur mu? Bu iki su'āle cevāb virmek ġāyet gücdür; ammā ᶜaşḳ, ᶜaşḳ-ı İlāhī ise cevābı pek ḳolaydır. İnsān her ānda baḫtiyār ve cihān-ı bāḳīde mesᶜūd ve ber-ḳarār olur.

Beyt-i şerīfiñ mıṣrāᶜ-ı ṣānīsinde beyān buyurulduġu üzre ᶜaşḳ ᶜilletlere ṭabībdir, zīrā hem emrāż-ı rūḥāniyyeye, hem cismānīyyeye çāre ve ḥayāt-ı tāzedir. ᶜAşḳ siñirlere hemīşe ḥayāt virür, ᶜaşḳıñ fevā'id-i rūḥāniyyesi ise nā-mütenāhīdir; ᶜaşḳ-ı ḥaḳīḳi Ḥaḳḳa muḥabbet ve ᶜibādet ider; ᶜĀşıḳ-ı ḥaḳīḳi aḫlāḳ-ı ḥamīde aṣḥābından olur; kimseye fenālıḳ, kimseye ġaraż ve ḥased itmez; maᶜşūḳı olan Cenāb-ı Ḥaḳḳıñ kāffe-i maḫlūḳātını ᶜale'l-ḫuṣūṣ ṣāḥib-i ᶜaḳl ve ḥiss olan insānları cidden sever, ḥāllerine riḳḳat ü merḥamet ider. ᶜAşḳ-ı mecāzīde bile ᶜaşḳ meṣelā sevdiginin mektūbunu alsa veyā elbisesine ve belki başdıġı ṭopraġı görse o mektūb, o elbise, o ṭopraḳ ᶜāşıḳa bir yādigār-ı saᶜādetdir, ᶜāşıḳ-ı İlāhī kāffe-i maḫlūḳāta muḥabbet gösterir. Kürre-i arżda cemᶜiyyet-i beşeriyyeniñ ve ḥayvānāt u nebātāt ve arż u semāvātıñ kāffesi ᶜaşḳ ile memlū, ᶜaşḳ ile ber-ḥayāt olur. Her ḥissiñ, her fikriñ bāᶜiṣ-i hisseti ve beḳāsı ülfet ve muḥabbetdir. Bunuñ içün birçoḳ maḫlūḳāt çift ve ezvāc yaradıldı. (Yasin-i) Şerīfiñ otuz altıncı āyet-i kerīmesinde buyurulur ki:

(سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ)[94]

[94] *Kur'ân-ı Kerîm*, Yâsîn, 36/36: "Şanı yücedir, münezzehtir yerden bitirdiği şeyleri ve kendilerinden meydana gelen çocukları ve daha da bilmedikleri şeyleri çifterçifter halk edenin."

Maᶜnā-yı şerīf: Şāyān olmayan ṣıfatlardan münezzeh olan Allāh Teᶜālā Ḥażretleri yeriñ yetişdirgi ve bitirdigi şeylerden ve nefs-i insāndan ve insānlarıñ bilmedigi eşyādan ezvāc ve çitf yaratdı! Bu āyet-i kerīmeniñ mażmūn-ı şerīfi mu'aḫḫaran ᶜilm-i nebātātdan da taḥaḳḳuḳ itmişdir. Delā'il-i ḥikemiyye ileᶜaşḳı tafṣīl itmekde yüz ṣaḫīfe bir ḥarf gibidir.

ای دوای نـخـوت و نـامـوس مـا
ای تـو افـلاطـون و جـالـیـنـوس مـا

(24)

Meşnevī

Ey devā-yı naḫvet u nāmūs-ı mā
Ey tu Eflātūn u Cālīnūs-ı mā

[53] Terceme: Eyᶜaşḳ! Kibr ve şöhretimiziñᶜilāc ve çāresisiñ! Eyᶜaşḳ sen bizim Eflāṭūn ve Cālīnūsumuzsuñ.

Şerḥ: Kibr itmek ve şöhret aramaḳ insān içün iki belā olup bu iki belā aṣḥābınıñ düşmenleri keşīr ve mużırr olur. Ṣāḥib-i kibr ve müştāḳ-ı şöhret olan insān, dört nevᶜ müşkilāt ve fenālıḳdan taḫlīṣ-i girībān idemez: Birinci ᶜadüvvu'llāh olur; bu da āyāt-ı kerīme-i müteᶜaddide ile müṣbetdir. İkincisi kibr ve ḥub şöhreti ḥasebiyle teksīr iden düşmenlerini ezmek ve herkese tefevvuḳ eylemek ārzūsıyla mütekebbir birçoḳ insānları dilgīr ve bi'ż-żarūre birçoḳ günāhlar ve vicdāna muḫālif tedābīr-i ittiḫāẕ ider maᶜnen ve māddeten müttehim ve gühāhkār ve müsteḥaḳḳ-ı ḳahr-ı Cenāb-ı Kirdigār olur. Üçüncüsü mütekebbir kibr ve ḥub şöhreti cihetle kendine düşmen idinmiş evlātlarıñ ilḳā ve icrā idecekleri envāᶜ-ı mażarrata hedef u giriftār ve dā'imā mużṭar ve bī-ḳarār bulunur. Dördüncüsü, mütekebbir her ne ḳadar ẕekī ve muḳtedir ise kibri ve ḥub şöhreti sebebiyle fevḳa'l-ᶜāde tedābīr-i ittiḫāẕına meyyāl ve mecbūr olacaġından müşkilātı o nisbetde artar sā'ir insānlar gibi żaᶜīf yaradılmış bir maḫlūḳ olduġundan encām-kār müşkilātıñ maġlūbu olur. Ḳayṣer-i Rūmīniñ (Roma'nıñ) tesḫīr-i bilād fikri ve Romanıñ niẓāmāt-ı esāsiyyesini iḫlāl itmesi ḥasebiyle senā meclisi içindeki encām-ı ḥāli ve mevt-i müdhişi tārīḫ-şināsāne maᶜlūm ve bedīhīdir. Keẕalik müştāḳ-ı şān ve şöhret olan ve cihāngīrāne ḥareket iden İskender-i Rūmīnin Hindistānda ḳazandıġı yaralarla ḥummaları ve ḳalbiniñ ıżtırābātını ḥiss itmemek ve ẕihninden defᶜ-i müşkilāt itmek içün nihāyetü'l-emr ᶜişretden hevāsı vaḫīm yerlerden ḳazandıġı ṣıtmadan vefāt itdi. Bu yolda tārīḫde miṣāller pek çoḳdur. Binā'enᶜaleyh insān-ı ᶜāḳıl ḫilḳatinde merkūz olan iḳtidārını bilā kibr ü naḫvet ṣūret-i meşrūᶜada ṣarf ider ise insāniyyete ḫidmetler ider ve nāmı hemīşe taḳdīs olunur; bu şöhret-i

maḳbūle bilā taḥarrī ve yalıñız iḳdām ve istiḳāmetden müteḥaṣṣıl ve ṣāḥibi saʿādete vāṣıl olur. Ḫādim-i insāniyyet olan baʿżı büyük ādemleriñ şöhreti bu esās-ı ḫayra mübtenīdir. Bu beyt-i şerīfde yād buyurulan (Eflāṭūn) feylesof meşhūrdur, ki lisān-ı Yunānīde (Plāton); ve (Cālīnūs) keẕalik ḳadīm Yunānī ṭabīb-i şehir ki (Ġālinos) tesmiye olunur. Bunlarıñ ve sā'ir ḥükemā-yı Yunānīniñ te'lifāt-ı muʿteberesi ẕeki ve ġayūr olan ebnā-yı ʿArab ṭarafından terceme idildi. Şu ṣırada Cālīnūsdan baḥṣ olunduġundan **[54]** muḥāfaẕa-ı ṣıḥḥat içün baʿżı neṣāiḥiñ īrādı münāsib add olundu. Ṭıbda iki maḳṣad aranır: Biri, insān ṣıḥḥatde iken ṣıḥḥatiniñ ḥıfẓ ve tezyīdi; dīgeri ḫasta olduḳdan ṣoñra marażıñ defʿiyle iʿāde-i ṣıḥḥat itmek māddesidir. İnsān ḫasta olmasıyla beraber bulunduġu yerde eñ ḥāẕıḳ ṭabīb kim ise aña mürācaʿat itsün ve tenbīhātına tābiʿ olsun. Ḥıfẓ-ı ṣıḥḥate gelince, evvelā hevāda bir fenālıḳ olmadıġı ḥālde insān her gün yayan veyā at ile bir defʿa gezmeli; yayan gezdigi ḥālde bedeniniñ iḳtidārına göre on beş daḳīḳadan bir sāʿate yaʿnī bir kilometreden dört kilometreye ḳadar ve at ile gezecek olur ise yarım sāʿatten bir sāʿate ḳadar gezmeli, bundan ziyāde yayan veyā at ile bir günde gezilir ise fā'ide virmez, belki itʿābdan siñir ve ḳan kesb-i żaʿaf eyler. Ṭaʿāmıñ miḳdārı bedene göre olacaġından taʿyīn ve taḥdīd olunamaz; maʿa-māfīh bālāda beyān olunduġu üzre ne az ve ne de miʿdeyi ıżṭırāb içinde bıraḳacak ḳadar çoḳ olsun. Beden semene meyyāl ise ḫamūr ve pilāv ve yaġlı ve ṭatlı şeylerden ictināb ile et ve sebzeye devām itmeli, zīrā semeniñ neḥāfet-i bedenden ziyāde mażarratı vardır. Sālisen, bütün yaz ṣabāḥleyin bir defʿa ṣoġuḳ ṣu ile (duş) yapılmalı ve duş yoġ ise üç dört ıbrīḳ ḳadar ṣoġuḳ ṣu dökünmeli. İḳlimimizde ḥazīrānıñ yigirmisinden aġustosuñ onuna ḳadar ṣıcaḳlarıñ artdıġı mevsimde insān günde iki defʿa bile ṣoġuḳ ṣu ile yıḳansa bedenine daha fā'idelidir. Rabiʿen, insān ḳan ve siñirinde yaʿnī bedeninde zaʿaf ḥiss idüp başḳa bir ḫastalıġı yoġ ise bir ṭabībe mürācaʿat ile ṭabībiñ tertībine göre bir ḫaylī müddet çelik ve ḳınaḳına ʿilāclarına müdāvim olsun ki, bunlar ḥıfẓ-ı ṣıḥḥat ve tezyīd-i ḳuvvet içün muʿālecāt-ı esāsiyye ve müstemirredendir. Ḫāmisen, insān dā'imā bedenini ġāyet temiz ṭutsun ṭahāret üzere bulundursun. Yatacaġı oṭayı temiz ṭutup pencerelerini her gün açsun oṭa her ṭarafdan hevā alsun. Yerde yatmayup ḳaryolada yatsun. Sādisen uyḳu beş ile yedi sāʿat arasında olsun ve ʿaḳl u bedeni ṣıḥḥatde olmaḳ üzre ḳalb ü vicdānı pāk olup ḫasūd u ġarażkār ve tenbel ü müsrif ve kāẕib u ḫā'in olmasun. Ġażabıñ bedene mażarrat-ı küllīsi olduġundan ġażabdan ictināb itsün. Her ne vaḳt ḥasbe'l-beşeriyye ġażab ḥiss olunacaḳ olur ise ḥiss olunduġu ānda ġażab-ı İlāhīyi ve kendi ḫaṭālarını ve ġażabdan ḥāṣıl olacaḳ netā'ici merdāne te'emmül itsün, her gün gezmek güzel ṭaʿām yimek ve hevādar yerlerde bulunmak ve ṣoġuḳ ṣularda yıḳanmaḳ keṣretle fevā'idi mūcib **[55]** olmasa bile insānıñ ḳuvvet ve rāḥatını tedrīci müzdād ve Cenāb-ı Ḥaḳḳıñ iẕniyle emrāż-ı cismānīyye ve maʿneviyyeden āzād ider.

جســـم خـاک از عشـــق بر افلاک شـــد
کـوه در رقـص آمـد و چـالاک شـــد

(25)

Meşnevī

Cism-i ḫāk ez ᶜ ışḳ ber eflāk şod

Kūh der raḳṣ āmed u çālāk şod

Terceme: Ṭopraḳdan olan cism ᶜ aşḳdan eflāke gitdi, ṭaġ oynadı ve sürᶜ atle ḥareket itdi.

Şerḥ: Cism-i ḫāk, ᶜ aşḳdan eflāke gitdi taᶜ bīr-i şerīfinden maḳṣad Faḫr-i ᶜ Ālem Ḥażret-i Muḥammed ve Ḥażret-i ᶜ Īsā ve Ḥażret-i İdrīs ᶜ Aleyhimü's-selāmıñ şeref-i ṣuᶜ ūdlarıdır. Ṭaġıñ sürᶜ ātle ḥareket itmesi Ḥaḳ Teᶜ ālā Ḥażretleri cebel-i Ṭūr'a tecellī buyurduḳda Ṭūr ṭaġınıñ ḥareket iderek pārelenmesidir.

عشـــق جـان طـور آمـد عـاشـــقـا
طور مســـت و خر موســی صـــاعقا

(26)

Meşnevī

ᶜ Işḳ cān-ı Ṭūr āmed ᶜ āşıḳā

Ṭūr mest u ḫerre Mūsā ṣāᶜ iḳā

Terceme: ᶜ Aşḳ Ṭūr'ıñ cānı meṣābesinde geldi; Ṭūr ṭāġı, āşıḳāne mest oldı; ve Ḥażret-i Mūsā bayılaraḳ düşdi.

Şerḥ: Bu vaḳᶜ aya dā'ir olan āyet-i kerīme sūre-i Aᶜ rāfıñ yüz ḳırḳ ikinci āyetidir.

(وَوٰعَدْنَا مُوسٰى ثَلٰثِينَ لَيْلَةً وَاَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ اَرْبَعِينَ لَيْلَةً ۚ وَقَالَ مُوسٰى لِاَخِيهِ هٰرُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَاَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ)[95]

Maᶜ anā-yı şerīfi: "Vaḳtā ki Mūsā ᶜ Aleyhi's-selām taᶜ yīn eyledigimiz zamān da geldi ve Rabbi aña kelām ile ḫiṭāb eyledi, Ḥażret-i Mūsā didi: Ya Rab! Baña kendini göster, sana naẓar ideyim, Cenāb-ı Rab ᶜ izzet buyurdu ki ya Mūsā, beni göremezsiñ! Ve lakin cebele naẓar eyle, eger cebel yerinde ṭurur ve ḳarār iderse andan ṣoñra beni görürsüñ, Allāh Teᶜ ālā cebele tecellī

[95] *Kur'ân-ı Kerîm*, A'rāf, 7/142: "Musa ile otuz gece münacatta bulunmayı sözleşmiştik de bu vadeyi, on gece daha katarak tamamlamıştık böylece Rabbinin tayin ettiği müddet, kırk geceyi bulmuştu ve Mûsâ, kardeşi Harun'a, kavmimin içinde benim yerime geç, onları düzene koy ve bozguncuların yoluna uyma demişti."

buyurduḳda cebeli parça parça **[56]** eyledi ve Ḥażret-i Mūsā dehşetden bayılaraḳ düşdü, bayılmaḳdan ifāḳat bulduḳdan ṣoñra Ḥażret-i Mūsā didi: İlāhī! Ẕāt-ı ulūhiyyetiñi tenzīh iderim -yaᶜnī seni görmek mümkin degildir- ve saña tövbe eyledim ve ben īmān edenlerin evvelkisiyim."

بـا لـب دمســـاز خـود گـر جـفـتـمـی
هـم چـونـی مـن گـفـتـنـیـهـا گـفـتـمـی

(27)

Meşnevī

Bā leb-i demsāz-ı ẖod ger coftemī
Hemçū ney men goftenīhā goftemī

Terceme: Dost dudaḳ ile "dost insān ile" beraber olaydım, söylenecek şeyleri ney gibi söylerdim."

Şerḥ: ᶜĀrif olan ẕātıñ her insāna eyledigi naṣīḥatdan başḳa baᶜżı esrār u ḥaḳā'iḳ-i rūḥāniyye vardır ki anları herkese söyleyecek olur ise o nükteleriñ ḥaḳāyıḳına bi-ḥaḳḳın muṭṭaliᶜ olmaġa müstaᶜidd olmayanlar fā'ide yerine mażarrat görürler; bu gibi nükāt-ı ᶜāliyyeyi, ᶜārif olan ẕāt yalıñız dost-ı ᶜāḳıl u kāmile īrād eyler. Bu maḥalde īmā buyurulur ki: Her sözü herkese söyleyüp sözü ve ale'l-ẖuṣūṣ sırrı söylemezden evvel mülāḥaẓa itmeli, bu ādem benim iyiligimi ister mi ve ister ise sırrımı ẖafī ṭutan ādemlerden olsa da iᶜṭā-yı neṣāyiḥe ve īcābında icrā-yı muᶜāvenete muḳtedir midir? Selāmeti isteyen insān mühim işlerde dā'imā bu gibi şeyleri ibtidādan mülāḥaẓa eylesün.

هـر کـه او از هـم زبـانـی شـــد جـدا
بی‌زبـان شـــد گر چـه دارد صـــد نوا

(28)

Meşnevī

Herki ū ez hemzebānī şod codā
Bīzebān şod gerçi dāred ṣed nevā

Terceme: Her kim ki lisānı bir olandan uzaḳ oldu yüz ṣadāsı olsa da yine dilsiz ḳaldı.

Şerḥ: Meşelā Türkce bilen bir ādem Çinliler içinde bulunacaḳ olur ise her ne ḳadar ḳuvve-i nuṭḳiyyesi olsa lisānını bilmediginden bi'ż-żarūre dilsiz gibi sükūt ider; Keẕalik bir ᶜāḳıl kendi gibi ᶜāḳıllar yanında bulunmayup aḥmaḳlar içinde olunca efkār-ı maᶜḳūlesine tercemān olan sözleriniñ maᶜnāsını añlayamadıḳlarından sükūt ider. [57]

چون که گل رفت و گلستان در گذشت
نشنوی ز ان پس ز بلبل سر گذشت

(29)
Meşnevī
Çunki gul reft u gulistān der goẕeşt
Neşnevī zan pes zi bulbul ser goẕeşt

Terceme: Çünki gül gitdi ve gülistān geçdi, bülbülden başına gelen ḥālāt ve ḥikāyātı işitmezsin.

Şerḥ: Bülbül gibi ᶜāşıḳāne sözler söyler ᶜārif ve ᶜāḳil, farṭ-ı ẕekā ve aḫlāḳ-ı ḥamīde ḥasebiyle maᶜneviyyātda gül gibi rāyiḥa-i ṭayyibe neşr iden ezkiyādan ve maḥall-i ülfetden dūr olunca artıḳ ᶜārifden iẓhār-ı esrār ve kelimāt-ı ᶜāşıḳāne intiẓār itme; zīrā ḥāl-i firāḳda ḳalan ᶜārif kendini sākit ve żaᶜīf ider.

جمله معشوقست و عاشق پردهٔ
زنده معشوقست و عاشق مردهٔ

(30)
Meşnevī
Cumle maᶜ şūḳest u ᶜāşıḳ perdeī
Zinde maᶜ şūḳest u ᶜāşıḳ mordeī

Terceme: Cümle maᶜşūḳdur ve ᶜāşıḳ perdedir; zinde ve diri olan maᶜşūḳdur; ᶜāşıḳ mürdedir.

Şerḥ: Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretlerine bir insān ᶜāşıḳ olunca kendini maᶜnen maḥv u ifnā ider. Ve Cenāb-ı Ḥaḳdan mā-ᶜada her şey o ᶜāşıḳıñ naẓarında fenā-nümādır. ᶜĀşıḳıñ hestī-i sūrisi ve nāmı bile vaḥdāniyyet ve ḥaḳīḳate ḳarşı perdedir. Ḥayy-ı ebedī, maᶜşūḳ-ı ḥaḳīḳi olan Allāh Teᶜālā Ḥażretleri olup ᶜāşıḳ ise maᶜnīde meyyit gibidir; zīrā ᶜāşıḳ fenā'fi'llāh olduḳdan başḳa

Cenāb-ı Ḥaḳḳıñ her emrīne tābiᶜ olup nefs u ārzū ve ġażabını külliyen maḥv u zā'il itmiş ve fenā ḥayāt ve saᶜādet-i ḥaḳīḳiyyeye nā'il olmuşdur.

کـر نـبـاشـــد عشـــق را پـروای او
او چـو مـرغـی مـانـد بـیپـر، وای او

(31)

Meşnevī

Ger nebāşed ᶜışḳ rā pervā-yı ū
Ū çu morġī mānd bīper, vāy-ı ū

[58] Terceme: ᶜĀşıḳıñ pervāsı ve saᶜy ve ṭāḳati yine ᶜaşḳ olmaz ise; o ᶜāşıḳ ḳanādsız ḳuş gibi ḳalır.

Şerḥ: Yaᶜnī ḥaḳīḳī olan ᶜāşıḳıñ her bār düşünecegi şey ᶜaşḳınıñ devām ve kemāl bulmasıdır; Eger bu maḳṣad-ı ᶜālīye kendini ḥaṣr itmez ise ḳanadsız ḳuş gibi ḳalup ᶜālī olan maᶜşūḳu cānibine maᶜnevī ṣuᶜūd idemeyeceginden vay o ᶜāşıḳıñ ḥāline!

من چـه گونـه هوش دارم پیش و پس
چون نبـاشـــد نور یـارم پیش و پس

(32)

Meşnevī

Men çigūne hūş dārem pīş u pes
Çun nebāşed nūr-ı yārem pīş u pes

Terceme: Ben naşıl evvel ve āḫir içün ᶜaḳlı rehber ṭutabilirim? Eger yārimiñ nūru evvel ve āḫir ve her ḥālde baña reh-nümā olmaz ise.

Şerḥ: Dünyāda ẕuhūr iden ḥavādiṯ-i mütenevviᶜadan insān kendi kendini bilā muᶜāvenet-i ḥıfẓ u ṣıyānet itmek müşkildir ᶜale'l-ḫuṣūṣ perde-i ẓulmet ile mestūr olan aḥvāl ve mesāfāt-ı maᶜneviyye-i ḥāżıra ve müstaḳbele içün hidāyet-i İlāhiyye reh-nüma olmayınca insān menzil-i maḳṣūda vāṣıl olamaz, bina'en-ᶜaleyh ᶜāḳıl olan ādem ᶜaczini bilüp nūr-ı hidāyet-i Rabbānīyyeyi Ḫālıḳından hemīşe istirḥām ve īfā-yı vaẓīfe de iḳdām ider.

عشــق خواهـد کین ســخن بیرون بود
آیــنــه غــمــاز نــبــود چــون بــود

(33)

Meşnevī

ᶜIşḳ ḫᵛāhed k'īn soḫen bīrūn boved
Āyīne ġemmāz nebved çun boved

Terceme: ᶜAşk ister ki bu sözüñ ḥaḳīḳati ṭışarıya ẓuhūr itsün āyīne olunca ġammāz olmasun ve esrārı fāş itmesün, naṣıl olur?

Şerḥ: ᶜAşḳ insānıñ ḳalbinde āyīne gibidir veyā ḳalbi ᶜāyīne gibi cilālandırır; bir ḳalbde nūr-ı ᶜaşḳ mevcūd iken ḥātıra gelmeyen meᶜānīniñ ᶜālem-i rūḥāniyyeden sünūḥ itmesi żarūrī olur. Ḥaḳāyıḳ-ı maᶜneviyye pāk olan ḳalbe ḳarşı bulunduġundan görünmemek ve mestūr ḳalmaḳ muhāldir. Naṣıl ki **[59]** Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleriñin ḳalb-i ᶜālīleri gibi mücellā bir ḳalb var iken Meṣnevī-i Şerīfdeki ḥaḳā'iḳı göstermemek mümkin degil idi.

آیــنــهٔ جــانــت چــرا غــمــاز نــیســـت
ز انکـه زنگـار از رخش ممتـاز نیســـت

(34)

Meşnevī

Āyīne-i cānet çerā ġemmāz nīst
Zānki zengār ez ruḫeş mumtāz nīst

Terceme: Seniñ cānıñ āyīnesi ol sebebden ġammāz ve gösterici degildir, zīrā yüzünden pas ḳalḳmamışdır.

Şerḥ: Sebḳ iden beyt-i şerīfi işiden bir ādemin ḫāṭırına gelebilir ki insānıñ ḳalb ve ᶜaḳlı āyīne gibi olup birçoḳ ḥaḳā'iḳ gösterir deniliyor; Ammā ben de insānım ne içün böyle ḥaḳā'iḳ ü esrār benim ḳalbimde ᶜarż-ı dīdār itmez? Buña cevāb virilir ki: Evet sen de insānsıñ! Seniñ ḳalbinde ḫilḳat ve ẕekā ve ᶜameli nisbetinde maẓhar-ı esrār ve şafā olmalı idi, faḳaṭ sen emr-i Ḥaḳḳa muḫālefet ve vesveseler ile ülfet idince ye'si daᶜvet ider ve giriftār-ı küdūret olursuñ! Sen de Cenāb-ı Ḥaḳḳa ᶜaşḳ ve ᶜibādete iḳdāmāt-ı meşrūᶜaya ve aḫlāḳ-ı ḥamīde ile taḫalluḳ

beẕl-i himmet it! Baᶜ dehu ḳalbiñ müncelī, ᶜ aḳlıñ ᶜ ālī, ṣadrıñ küdūret ve vesveselerden ḫalī, istiḳbāliñ saᶜ ādetle mālī olur.

داســتان عاشــق شــدن شــاه بر کنیزک و خریدن شــاه او را ورنجور شــدن کنیزک وتدبیر شــاه درمعا لجهٔ او

(Dāstān-ı ᶜ āşıḳ şoden-i şāh ber kenīzek ve ḫorīden-i şāh ū rā ve rencūr şoden-i kenīzek ve tedbīr-i şāh-ı muᶜ ālece-i ū)[96]

Şāh bir cāriyeye ᶜ āşıḳ olup ṣatun aldığına ve cāriye ḫasta olduġundan kesb-i ṣıḥḥat itmesi içün şāhıñ muᶜ ālecede itdigi tedbīre dā'irdir. Şāhdan maḳṣad, rūḥ ve cāriyeden merām, nefs u hevādır. **[60]**

بشــنوید ای دوســتــان این داســتــان
خود حقیقت نقد حال مــاســـت آن

(35)
Meşnevī
Bişnevīd ey dūstān in dāstān
Ḫod ḥaḳīḳat naḳd-i ḥāl-i māst ān

Terceme: Ey dostlar, bu ḥikāyeyi işidiñiz, bu ḥikāye aṣl bizim ḥaḳīḳat-i ḥālimiziñ naḳdidir.

Şerḥ: İşidiñiz buyurduḳları ḥikāye işte hemān bed' olunacaḳ şāh ve cāriye ḥikāye-i ḥikmet-āmīzīdir, ki insān yalıñız ḥikāye naẓarıyla baḳmayup el'ān ḥāllerini taᶜ rīf iden müfīd bir naṣīḥat ve çāre-i necāt ᶜ add itsünler.

---

[96] Bu başlık Konya Mevlâna Müzesinde 51 no ile kayıtlı bulunan nüshada "ᶜ Āşık şoden-i pādişāh ber kenīzek rencūr u tedbīr kerden der şaḥt-ı ū" şeklinde geçmektedir. Konya Mevlâna Müzesi, nr. 51, (677 H./1278 M.). Tıpkı basım: Mevlâna Calal-ad-din Rûmî, Masnavi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s.9.

Bu başlık Nicholson neşrinde "Ḥikāyet-i ᶜ āşıḳ şoden-ı pādişāhi ber kenīzek u ḫorīden-i pādişāh-ı kenizek rā" şeklinde geçmektedir. Reynold Alleyne Nicholson, The Mathnawi of Jalaluddin Rûmî, London, 1926, s.6.

Bu başlık İsmail Rusûhî-i Ankaravî'nin Mesnevî şerhinde de Konya Mevlâna Müzesinde bulunan başlık ile aynıdır. Ahmet Tanyıldız, İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif Ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük), Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, 2010, Kayseri, s.253.

Metin içinde geçen başlıklar ve beyitler bu dipnottaki üç farklı nüsha / eser ile kıyaslanmıştır. Metnin devamında bu eserler, Mevlana Müzesi Nüshası için MM, Nicholson Neşri için N, Ankaravî şerhi için A kısaltmaları ile gösterilecektir.

بود شـــاهی در زمـانی پیش از این
ملـک دنـیـا بـودش و هـم مـلـک دیـن

(36)

Meşnevī

Bud şāhī der zemānī pīş ez in
Mulk-i dunyā būdeş u hem mulk-i dīn

Terceme: Buñdan muḳaddem bir zamānda bir şāh var idi, ki dünyā ve dīn mülküne mālik idi.

Şerḥ: Yaᶜnī şāhıñ dünyā ve āḫiret içün ḥāli maᶜmūr idi. Her ne ḳadar şāhdan maḳṣad rūḥ ise de rūḥ şāha teşbīh olunduġundan ḥikāye biʾṭ-ṭabᶜ şāha münāsib taᶜbīrāt ile tafṣīl ve irāʾe olunacaḳdır.

اتـفـاقـا شـــاه روزی شـــد ســـوار
بـا خـواص خـویـش از بـهـر شـــکـار

(37)

Meşnevī

İttifaḳā şāh rūzī şod sevār
Bā ḫavāṣṣ-i ḫ̃īş ez behr-i şikār

Terceme: İttifaḳā şāh bir gün ata bindi ve ḥavāṣṣ-ı muḳarrebīn ile eve gitdi.

Şerḥ: Rūḥuñ ḥavāṣṣ-ı muḳarrebīni ᶜaşḳ u muḥabbet ve ᶜaḳıl vāsıṭasıyla cevelān iden efkār ve taṣvirātıdır. [61]

یـک کنیزک دیـد شـــاه بر شـــاهراه
شـــد غـلام آن کـنـیـزک جـان شـــاه

(38)

Meşnevī

Yek kenīzek dīd şāh ber şāhrāh
Şod ġulām-i an kenīzek cān-ı şāh

Terceme: Şāh cāddede bir cāriye gördü; şāhıñ cānı o cāriyeye esīr oldu.

Şerḥ: Cādde maḥall-i mürūr olan dünyādır; cāriye gibi olan nefsiñ baᶜżı leẕā'iẕ-i ṣūriyesini rūḥ görünce dünyādaki maḳṣad-ı aṣlīsini unudup nefse o ḳadar tābiᶜ oldu, ki rūḥ nefsiñ şāhı iken esīri oldu, ḳuvā-yı bāṭına, ᶜaẓīm bir mülk içinde bulunan ᶜanāṣır ve derecāt-ı muḫtelife gibidir, eger her dereceniñ aṣḥābı vaẓīfelerini ṣıyānet iderler ise anda selāmet bulunur. Pāmāl iderler ise nekbet ve küdüret ḥāṣıl olur.

مرغ جانش در قفس چون می‌طپید
داد مال و آن کنیزک را خرید

(39)

Meşnevī

Morġ-ı cāneş der ḳafes çun mīṭepīd
Dād māl u an kenīzek rā ḫerīd

Terceme: Şāhıñ cān ḳuşu beden ḳafesinde çünki oynadı; mużṭarib oldu; māl u aḳçe virüp ol cāriyeyi ṣatun aldı.

Şerḥ: Rūḥ baᶜżı rūḥānī fedākārlıḳlar iḫtiyārıyla meṣelā bir miḳdār ᶜibādeti terk idüp nefsiñ ārzūsunu ele getirdi; kendi iḫtiyārını elden bıraḳdı; bi'ż-żarūre bīzār ve bī-ḳarār oldu.

چون خرید او را و بر خوردار شد
آن کنیزک از قضا بیمار شد

(40)

Meşnevī

Çun ḫerīd ū rā vu berḫordār şod
An kenīzek ezḳażā bīmār şod

Terceme: Çünki şāh cāriyeyi ṣatun alup berḫūrdār oldu; ḳażāra [62] cāriye ḫasta oldu.

Şerḥ: Rūḥ nefse tābiᶜ olduysa da rāḥat göremedi; zīrā nefsiñ nevāḳışı rūḥā görünmeye başladı.

آن یکی خر داشت پالانش نبود
یافت پالان گرگ خر را در ربود

(41)

Meşnevī

An yekī ẖer dāşt pālāneş nebūd

Yāft-ı pālān, gorg ẖer rā der rebūd

Terceme: Bir ādemiñ bir merkebi var idi ise de pālānı yok idi, pālān buldu ammā o vaḳit merkebi ḳurt yedi.

Şerḥ: Hevāya ittibāᶜ en ārzū olunan bir maḳṣadıñ ḥuṣūlu içün bir şey tedārik olunduġu ṣırada o maḳṣadı bi't-temāmihā vücūda getirecek dīger bir şey ġā'ib olur; binā'en-ᶜaleyh leẕā'iẕ-i dünyevīyye dā'imā noḳṣān ve encāmları ıżṭırāb ve ẖüsrāndır.

کـوزه بـودش آب مـی‌نـامـد بـدســـت

آب را چون یـافت خود کوزه شـــکســـت

(42)

Meşnevī

Kūze būdeş, āb mī nāmed be dest

Āb ra çun yāft, ẖod kūze şikest

Terceme: Bir ādemin bardaġı var idi, faḳaṭ ṣu eline geçmedi, ṣuyu bulunca bardaġı ḳırıldı.

Şerḥ: Nefsiñ āmāli fenā mālı dā'imā noḳṣān ve ṣāḥibi mużṭarib ü perīşān olur.

شـــه طبیبان جمع کرد از چپ و راســـت

گفت جان هر دو در دســـت شـــماســـت

(43)

Meşnevī

Şeh ṭabībān cemᶜ kerd ez çepp u rāst

Goft: Cān-ı her do der dest-i şomāst

Terceme: Şāh ṣaġ ve ṣolundan, her ṭarafdan ṭabībler ṭopladı ve ṭabīblere **[63]** didi ki: İkimiziñ yaᶜ nī benimle cāriyeniñ cānı siziñ eliñizdedir.

Şerḥ: Rūḥ nefse tābiᶜ olup ıżṭırāba uġradıḳdan ṣoñra kāmil ve ᶜāḳıl ẓann itdigi kimselere mürācaᶜat ile ıżṭırābını iẓhār ve kendini ve nefsini ḳurtarmaḳ içün anlardan ümīd ve intiẓār ider.

جان من ســـهلســـت وجان جانم اوســـت
دردمنـد و خســـتـــه‌ام درمـانم اوســـت

(44)

Meṣnevī

Cān-ı men sehl est cān-ı cānım üst
Derdmend u ḫeste'em dermānem üst

Terceme: Benim cānım ḳolay, "ehemmiyyetsiz"; cānımıñ cānı cāriyedir, ben derd-mend ve ḫastayım; ᶜilāc ve dermānım cāriyedir.

Şerḥ: Şāh cāriyeniñ muḥabbet ve ṣıḥḥatini ġāyet ḳıymet-dār ᶜadd u şümār ve cāriyeniñ muḥabbetine nisbeten eñ ᶜazīz olan cānı bile ehemmiyyetsiz ḳaldıġını iẓhār ider, tā ki eṭibbā marīżeniñ ṣıḥḥatine ziyāde ve ġayret itsünler.

"İḫṭār" -Bu dāsitanıñ ikinci beytinde iḫṭār olunduġu üzre bu ḥikāyedeki taᶜbīrāt ṣırf bir insān aġzına lāyıḳ olacaḳ ya da īrād olunacaġından cümlesini rūḥa ṭatbīḳ itmek zā'id ve ṣīve-i taḥrīre ġayr-ı muvāfıḳdır.

هـر كـه درمـان كـرد مـر جـان مـرا
بـرد گـنـج و در و مـرجـان مـرا

(45)

Meṣnevī

Her ki dermān kerd mer cān-ı merā
Bord genc u durr u mercān-ı merā

Terceme: Her kim benim cānıma "yaᶜnī cāriyeye" dermān ider ise ol kimse benim ḫazīne vü cevher ü mercānlarımı aldı.

Şerḥ: Şāh eṭibbāya vaᶜd ider ki, cānım meṣābesinde olan cāriyeyi her kim iyi ider ise maẓhar-ı inᶜām olacaḳdır. Iżṭırāba giriftār olan ādemleriñ ᶜalā'iminden biri, ümīd-var oldukları ādemlere fevḳa'l-ᶜāde iẓhār-ı ḥürmet ve ᶜarż-ı mevāᶜid ile riᶜāyet itmesidir. [64]

جمله گفتندش که جانبازی کنیم
فهم گرد آریم و انبازی کنیم

(46)

Meşnevī

Cumle goftendeş ki cānbāzī konīm
Fehm gird ārīm u enbāzī konīm

Terceme: Eṭibbānıñ cümlesi didi ki: Ḫārikṭu'l-ᶜāde bir ṣūret ile çalışalım, añlayalım, fehm ü ārā cemᶜ idelim ve çāre bulalım.

Şerḥ: Ḳable't-tedḳīḳ, ḳable't-te'emmül mevādd-ı müşkilede bu maḳūle bol bol ve ᶜadd idenler ol muḳallid ve sermāyesiz şeyḫ veᶜ ālim ṭavrında bulunan veyā umūr-ı siyāsiyyede saḫte vü vaḳār ve her şey'i ben bilirim diye kendini müdebbir ve ᶜālim ve ᶜāḳıl göstermek isteyen şarlatanlardır.

هر یکی از ما مسیح عالمیست
هر الم را در کف ما مرهمیست

(47)

Meşnevī

Her yekī ez mā Mesīḥ-i ᶜālemīst
Her elem rā der kef-i mā merhemīst

Terceme: Eṭibbā didiler, bizden her biri ᶜālemiñ Mesīḥidir; her elem içün elimizde bir merhem vardır.

Şerḥ: Mesīḥ Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi's-selāmdır; Eṭibbā şāha didiler: ᶜilm-i ṭıbda bizim o ḳadar ḳuvvet ve mahāretlerimiz vardır ki, Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi's-selām ḳuvve-i rūḥāniyye vāsıṭasıyla naṣıl ölmüşleri iḥyā itdiyse biz de ᶜilm-i ṭıbdaki yed-i ṭūlāmız ḥasebiyle ölmüş derecesine gelmiş ḫastalara şifābaḫş ideriz, maᶜneviyāta tevcīh olununca muḳallidīniñ mevāᶜid-i kāẕibe ve kelimāt-ı ᶜādīyeleri keṣīr ve faḳaṭ ġayr-ı mü'eṣṣir olur.

گر خدا خواهد نگفتند از بطر
پس خدا بنمودشان عجز بشر

(48)

Meşnevī

Ger Ḫodā ḫ̌āhed negoftend ez baṭer
Pes Ḫodā bunmūdişān ᶜacz-i beşer

Terceme: Eṭibbā kibirlerinden İn-şā'allāhü Teᶜālā ḫastayı iyi ideriz dimediler, [65] binā'en-ᶜaleyh Ḳādir-i muṭlaḳ Ḥażretleri insānıñ ᶜaczini anlara gösterdi.

Şerḥ: Ẕikr olunan eṭibbā cehilleri ḥasebiyle İn-şā'allāhü Teᶜālā dimediklerinden ḫasta olan cāriyeye çāre bulamayup ᶜāciz ḳaldılar; eṭibbā-yı merḳūme ẕāten ᶜāciz u ġāfil ve bī-dil idiler. Bir de Cenāb-ı Ḥaḳḳa ḳudret ve merḥametini lafẓen bile ihmāl idince Allāh Teᶜālā ᶜaczlerini meydana ḳoyup maḥcūb ve maᶜyūb oldular. Vücūda getirilmesi saᶜy olunan herbir işde İn-şā'allāhü Teᶜālā yaᶜnī Ḳādir-i muṭlaḳ Ḥażretleri isterse olur dimek farż ve ḥikmet-i maḥżdır.

ترک استثنا مرادم قسوتیست
نی همین گفتن که عارض حالتیست

(49)

Meşnevī

Terk-i istiṯnā murādem ḳasvetīst
Nī hemīn goften ki ᶜāriż ḥāletīst

Terceme: Terk-i istiṯnā yaᶜnī "İn-şā'allāhü Teᶜālā" dimemek insāna ḳasvet ve ġamdır; maḳṣad bu ᶜibāreyi dā'imā lisānen söylemek degildir; zīrā lisānıñ söylemesi ᶜārıżī ve ẓāhirdir.

Şerḥ: İnşā'allāhu Teᶜālādan maḳṣad-ı aṣlī, bu ᶜibāreyi yalıñız şifāhen īrād itmek olmayup ḳudret-i Rābbāniyyeniñ te'emmülü ve ᶜacz-i insānıñ dā'imā tefekkür ve teẕekkürüdür.

ای بسا ناورده استثنا بگفت
جان او با جان استثناست جفت

(50)

Meşnevī

Ey besā nāverde istiṣnā be goft

Cān-ı ū bā cān-ı istiṣnāst coft

Terceme: Ey çoḳ kimseler ki “İn-şā’allāhü Teᶜ ālā” lafẓını şifāhen dimemiş ammā anlarıñ cānı “İn-şā’allāhü Teᶜ ālā” ᶜ ibāresiniñ cān ve maᶜ nāsıyla beraber olmuşdur.

Şerḥ: Ḳalben ve ᶜ aḳlen her şeyi Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ emrine tabiᶜ olup irāde-i Rabbānīyyeye şeref ẓuhūr itmeyince hīçbir şey vücūda gelmeyecegini ve insān ḥod ẓātında hemīşe ᶜ āciz olduġunu bilmelidir. Binā’en-ᶜ aleyh pek çok insān vardır ki her ne ḳadar “İn-şā’allāhü **[66]** Teᶜ ālā” ᶜ ibāresine şifāhen çoḳ söylemezler ise de ḳudret ve irāde-i Rabbānīyyeye olmayınca hīçbir şey vücūd ve ḥareket bulamayacaġını ḳalben, ᶜ aḳlen ḳatᶜ iyyen bilüp fikirleri bu emr-i ᶜ aẓīme, ḥareketleri dā’imā o fikre tabiᶜ olduġundan, “İn-şā’allāhü Teᶜ ālā” ᶜ ibāresini dā’imā söyler gibi ṣayılırlar.

هـر چـه کـردنـد از عـلاج و از دوا

گشـــت رنـج افـزون و حـاجـت نـاروا

(51)

Meşnevī

Herçi kerden ez ᶜ ilāc u ez devā

Geşt renc efzūn u ḥācet nārevā

Terceme: Eṭibbā cāriyeniñ kesb-i ṣıḥḥat ve ifāḳat itmesi içün ᶜ ilāc ve devādan her ne yapdılar ise renci ve ḫastalıġı azdırıcı oldu ve maḳṣad ḥuṣūle gelmedi.

Şerḥ: Ẕikr olunan eṭibbā ḳalben ġāfil olduḳdan başḳa ufaḳ bir vāsıṭa olan lisān ile bile “Ḥaḳ Teᶜ ālā Ḥażretleri ister ise cāriyeyi iyi ideriz” dimediklerinden cāriyeniñ ḫastalıġı eṭibbānıñ cehli gibi artmış ve bu ġayr-ı ḥāẕıḳ eṭibbānıñ ümīdleri maḥv u hebā olmuşdır.

آن کنیزک از مرض چون موی شـــد
چشم شه از اشک خون چون جوی شد

(52)

Meşnevī

Ān kenīzek ez maraż çun mūy şod
Çeşm-i şeh ez eşk-i ḫūn çun cūy şod

Terceme: Ẕikr olunan cāriye ḥastalıkdan ḳıl gibi żaᶜīf oldu. Bu sebebden şāhıñ gözü ḳanlı yaşdan ırmaḳ gibi oldu.

Şerḥ: Rūḥ nefse tābiᶜ olaraḳ çāre bulmaḳ içün bī-hüner olan kimseleriñ tedbīrine mürācaᶜat idince hem nefs hem rūḥ żaᶜīf ü nāçār ve bī-ḳarār olur. Bu beyt-i şerīfde de [mūy, cūy] taᶜbīrātında olan leṭāfet u belāġat ve vāreste-i taᶜrīf ve işāretdir. [67]

از قضـــا ســـرکنگبین صـــفرا فزود
روغـن بـادام خشـــکـی مـی‌نـمـود

(53)

Meşnevī

Ezḳażā sirkengebīn ṣafrā fuzūd
Rūġen-i bādām ḫoşkī mīnumūd

Terceme: Ḳaża-yı İlāhīden sirkencebin nām ᶜilācı defᶜ-i ṣafrā içün cāriyeye virdiler. Ṣafrāyı tezyīd itdi. Bādem yaġı da ruṭūbet yerine yubūset gösterdi.

Şerḥ: Müddeᶜī-i kāẕibleriñ tedābīrinden dā'imā fenālıḳlar ve vaᶜdlerinin bī-esās olmasında envāᶜ-ı müşkilāt çıḳar.

از هـلـیـلـه قـبـض شـــد اطـلاق رفـت
آب آتـش را مـدد شـــد هـمـچـو نـفـت

(54)

Meşnevī

Ez helīle ḳabż şod iṭlāḳ reft
Āb āteş rā meded şod hemçū neft

Terceme: Helīle (Hind erigi) nām melīn ᶜilācdan ḳabż vāḳiᶜ olup liynet zā'il oldu; ṣu ḥarāreti keser iken neft gibi āteşe yardım itdi.

Şerḥ: Maḳālede ve ḳāẕiblerin aġrażından ḥāṣıl olan mażeret bī-ḥod ve nihāyetdir ki kendi menfaᶜatleri içün bile iyilik yapmak istedikleri vaḳt yine fenālıḳ çıḳar ve müşkilāt artar.

ظـاهر شـــدن عجز حـكيمـان از معـالجـهی كنيزک بر شـــاه و روی آوردن بـدركـاه خـدای تعـالی و در خواب ديـدن مبشـــرغيبی را و يـافتن طبيـب آلهی و حـاصـــل شـــدن مرام او

(Ẓahir şoden-i ᶜacz-i ḥekimān ez muᶜālece-i kenīzek ber şāh ve rūy āverden-i be dergāh-ı Ḫudā-yı Teᶜālā ve der ḫāˇb dīden mübeşşir ġaybı rā ve yāften ṭabīb-i İlāhī ve ḥāṣıl şoden menām ū)[97]

Cāriyeniñ muᶜālecesinde ṭabīblerin ᶜaczi şāha ẓāhir olunca, şāh yüzünü dergāh-ı Ḫudā-yı Müteᶜālā tevcīh ile rü'yāsında bir mübeşşir-i ġaybī görüp o mübeşşir şāha didi ki: Bir ṭabīb-i İlāhīyi bulacaġından merāmıñ ḥāṣıl olacaḳdır. [68]

شـــه چو عجز آن حكيمـانرا بـديـد
پـا بـرهـنـه جـانـب مســـجـد دويـد

(55)
Meşnevī
Şeh çū ᶜacz-i an ḥekīmān rā bedīd
Pābirehne cānib-i mescid devīd

Terceme: Şāh çünki o ḥekimleriñ ᶜaczini gördü, yalın ayaḳ mescide ḳoşdu.

Şerḥ: Rūḥ, müddeᶜi ḳāẕibleriñ fā'idesiz tedbīrlerin gördükden ṣoñra Cenāb-ı Ḥaḳḳa ilticā eyledi. Yalın ayaḳ taᶜbīri, hem ilticāyı ve hem rūḥuñ ᶜācilen Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ bārgāh-ı kibrīyāsına kemāl-i ibtihāl ve tevāżuᶜ ile olan teveccühünü īmā ider.

رفت در مســـجد ســـوی محراب شـــد
ســـجده گاه از اشـــک شـــه پر آب شـــد

[97] Başlık: A, MM, N "ˮẒahir şoden-i ᶜacz-i ḥekimān ez muᶜālece-i kenīzek ber şāh ve rūy āverden-i be dergāh-ı Ḫudā-yı Teᶜālā ve der ḫāˇb dīden ū velī rā".

(56)

Meşnevī

Reft der mescid sū-yi miḥrāb şod

Secde gāh ez eşk-i şeh pur āb şod

Terceme: Şāh mescidde miḥrāba gitdi; secde maḥalli şāhıñ gözyaşından şu ile ṭoldu.

Şerḥ: O vaḳte ḳadar Cenāb-ı Ḥaḳḳa rūḥen tamam-ı-y-le ilticā eylemesinden ve nefsiñ muḥabbetine giriftār ve ıżṭırāb ḥiss itmesiyle bī-karār olmasından hem ḳuṣūrunu iᶜtirāf itmek ve hem nefse olan şiddet-i muḥabbet ve ālāmına çāre bulmaḳ üzre rūḥ dergāh-ı Ḥaḳḳa mürācaᶜat eyledikde insān göz gibi eñ maḳbūl ᶜażāsından teᶜşirāt -ı ḳalbiyeyi muᶜlin olan sirişk-i ḫūn-ālūd isāle ider. Cenāb-ı Vācibü'l-vücūd yolunda gözyaşı dökmek ne büyük maḳām ve ne büyük saᶜādet ve kāmdır!

چون بـه خویش آمـد ز غرقـاب فنـا

خوش زبـان بـگشـــاد در مـدح و ثنـا

(57)

Meşnevī

Çūn be ḫ̆īş āmed zi ġarḳāb-ı fenā

Ḫuş zebān bugşād der medḥ u şenā

[69] Terceme: Çünki şāh fānī ṭalġadan [ġarḳāb derin ve furṭunalı deñizdir] kendine geldi; medḥ ü şenā-yı Ḥaḳḳ içün ne güzel lisān açdı!

Şerḥ: Şāh merḥamet ve ᶜaẓimet-i Rabbāniyyeyi düşünüp deryā-yı rūḥānīye ṭaldıḳdan ve kendini ᶜaẓīmet-i samedāniyyede maḥv u ifnā itdikden ṣoñra ḥasbe'l-beşeriyye ṣaḫve rücūᶜ idince gördügü aḥvāli ḥikmet-me'āl ḥasebiyle şevḳi tezāyüd idüp vāsıṭa-ı nuṭḳ-ı insānī olan lisān-ı ẓāhir ile de Ḫālıḳ-ı lem-yezel Ḥażretleriniñ medḥ ü şenā ve aᶜmāḳ-ı ḳalbindeki ḥissiyāt-ı maᶜneviyyeyi iᶜlā eyledi.

کـای کمینـه بخشـــشـــت ملـک جهـان

من چـه گویم چون تو مـی‌دانـی نـهـان

(58)

Meşnevī

Key kemīne-i baḫşişet mülk-i cihān

Men çi güyem? Çūn tu mīdānī nihān

Terceme: Şāh didi, ey Vehhāb-ı Muṭlaḳ Ḥaẓretleri seniñ eñ ufaḳ iḥsānıñ cihānıñ mülküdür; ben ne söyleyim, çünki sen gizliyi bilirsiñ.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfede ve bu münācātı cihān ḳıymetde de Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırrıhu's-Sāmī Ḥażretleriniñ ḳuvve-i rūḥāniyye ve belāġat-ı bī-nihāyesi ḳulūb-ı ᶜārifīni tenvīr ve muḥabbetine esīr ider.

ای همیشه حاجت ما را پناه

بار دیگر ما غلط کردیم راه

(59)

Meşnevī

Ey hemīşe ḥācet-i mā rā penāh

Bār-i dīger mā ġalaṭ kerdīm rāh

Terceme: Ey ḥācetimize dā'imā penāh ve melce' olan Ḫudā-yı Müteᶜal Ḥażretleri; biz yine yolu ġā'ib itdik!

Şerḥ: İbtidā-i nefse tābiᶜ olmak ṭoġru yolu ġā'ib itmek olduġu gibi Cenāb-ı Ḥaḳḳı unudup da derdine çāre bulmaḳ ümīdiyle rūḥuñ muḳallidlere mürācaᶜat itmesi tekrār-ı ġalaṭ ve ḫaṭā itmek ve yolu şaşırmaḳdır. [70]

لیک گفتی گر چه میدانم سرت

زود هم پیدا کنش بر ظاهرت

(60)

Meşnevī

Līk goftī ger çi mī dānem siret

Zūd hem peydā koneş ber ẓāhiret

Terceme: Lākin buyurdun ki: Ey ḳulum, her ne ḳadar seniñ sırrıñı bilirsem de sen hemān ẓāhir-i lisānıñla da sırrıñı meydāna iẓhār it!

Şerḥ: Cenāb-ı ᶜĀlimü'l-ġayb insānıñ ḳalbindeki esrārı bilir işitmege muḥtāc degildir. Faḳaṭ insān ẓāhir-i lisān ile de ḥissiyāt ve temenniyātını bārgāh-ı kibriyāya ᶜarż iderse iki fā'idesi olur: Biri, kendi aġzından çıḳan meᶜānīyi ve ᶜacz u temennāsını daḥa ziyāde fehm ve ᶜaḳlı ḳuṣūr ve ḥācātını daḥa ziyāde temyīz ider de mütenebbih olur, zīrā meᶜānī yalıñız ẕihinde ḳalsa vücūddan ᶜārī gibi ḳalır; ikinci fā'ide tażarruᶜāt ve istirḥāmātını şāyed dīger insānlar işidirlerse anlarıñ ḳalbinde de ḫavf u muḥabbet-i Ḫudā ḥāṣıl ve ser-nümā olur, ale'l-ḫuṣūṣ āyet-i kerīmede *(اُدْعُونِي اَسْتَجِبْ لَكُمْ)*[98] buyurulmuşdır. Yaᶜnī "bana duᶜā idiñiz; size isticābe iderim."

چون بر آورد از میان جان خروش
اندر آمد بحر بخشایش بجوش

(61)

Meşnevī

Çūn ber āverd ez miyān-ı cān ḫurūş
Ender āmed beḥr-i baḫşāyīş becūş

Terceme: Çünki cānı içinde şāh ḫurūş ve feryād getirdi. Ḫudā Ḥażretleriniñ baḫr-ı iḥsān ve merḥameti ḳaynadı.

Şerḥ: Rūḥuñ kemāl-i ḫulūs ve teslīmiyetle tażarruᶜı vāḳiᶜ olunca merḥamet-i Rabbānīyyeye rū-nümā ve selāmet-baḫşā olur. Cenāb-ı Ḥaḳḳa tażarruᶜ idebilmek gibi bir niᶜmete nā'il olmaḳ içün evḳāt-ı münāsibede ve ᶜibādet arasında tażarruᶜı ve her ḥālde ᶜubūdiyyeti ve hemīşe ᶜadāleti iᶜtiyād eylemek muḳteżīdir. [71]

در میان گریه خوابش در ربود
دید در خواب او که پیری رو نمود

(62)

Meşnevī

Der miyān girye ḫˇābeş der rebūd
Dīd der ḫˇāb ū ki pīri rū nemūd

[98] *Kur'ân-ı Kerîm*, Mü'min, 40/60: "Bana dua edin, size icabet edeyim."

Terceme: Aġlamakda iken şāhı uyḳu ḳapdı; şāh rü'yāsında gördügü iḫtiyār bir z̲āt yüz gösterdi.

Şerḥ: Bu mācerā, ātīdeki ebyāt-ı şerīfeden ma'lūm olacakdır.

گفت ای شـــه مژده حاجاتت رواســـت
گـر غـریـبـی آیـدت فـردا ز مـاســـت

(63)

Meşnevī

Goft: Ey şeh, mujde Ḥācātet ravāst
Ger ġarībi āyedet ferdā zi māst

Terceme: Ol z̲āt-ı ma'nevī didi ki: Ey şāh, müjde! Ḥācet ve niyāzıñ lāyıḳ-ı ḳabūl oldu; Eger yarın saña bir ġarīb gelirse bizdendir.

Şerḥ: Eger gelirse ta'birinde bir işāret vardır ki, insānı dā'imā ḫavf u ümīd arasında bıraḳmaḳ muḳteżā-yı ḥikmetdir. Ḫavf, mesā'iyi; ümīd, ḳuvvet ve şevḳ-i ḳalbi intāc ider. Şāha gelecek z̲āta ġarīb dinmesi, nā'il-i rūḥāniyyet olan z̲evāt dünyāda ġarīb olmasındandır. 'Ale'l-ḫuṣūṣ gelecek ẕāt şāhıñ daha evvel bildigi olmadıġından şāha göre ġarīb idi.

چون کـه آیـد او حکیمی حـاذقســـت
صـــادقش دان کـه امین و صـــادقســـت

(64)

Meşnevī

Çūnki āyed ū, ḥekīmi ḥāz̲ıḳ est
Ṣādıḳeş dān ki emīn u ṣādıḳ est

Terceme: O ġarīb gelince bil ki ḥekīm ve ṭabīb ḥāz̲ıḳdır. O ġarībi ṣādıḳ bil! Zīrā emīn ve ṣādıḳdır.

Şerḥ: Ḳāz̲ib ve şarlatan eṭibbādan şāh ḳorḳmuş **[72]** olması ḥasebiyle z̲ikir olunan pīr-i rūḥānī şāhı te'mīn ider ki bu def'a saña gelecek ṭabīb evvelkiler gibi ḳāz̲ib degildir. Bi'l-'aks hem ṣādıḳ hem emīn u ḥāz̲ıḳdır. Şübheye giriftār olanlara bir çāre irā'e olunacaġı ṣırada o çāreniñ fevā'idinden te'mīnāt-ı muḳri'a virmek muḳtezīdir; Ta ki ṣāḥib-i ḥācet o çāreniñ mü'es̲sir ve fā'ide-baḫş olduġuna kesb-i emniyet itsün.

در علاجش ســـحر مطلق را ببین
در مـزاجـش قـدرت حـق را بـبـیـن

(65)

Meşnevī

Der ᶜ ilāceş siḥr-i muṭlaḳ rā bebīn
Der mizāceş ḳudret-i Ḥaḳ rā bebīn

Terceme: O ġarībin ᶜ ilācında siḥr-i muṭlaḳı ve fevka'l-ᶜ āde müᶜ eṣṣir çāreyi gör! Anıñ mizācından Ḥaḳ Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ ḳudretini müşāhede it!

Şerḥ: Ḥaḳ Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ emriyle ḥareket iden bir merd-i kāmiliñ tedābīri ve şeyḫ-i ᶜ ārifiñ irşādı o ḳadar fā'ide-baḫş ve ᶜ ālīdir ki insānlar ḥayretde ḳalır, o zümre-i muḥterem aṣḥābınıñ ḳudret ve ᶜ adāleti her kārlarında ḥiss olunur. Faḫr-i ᶜ Ālem efendimiz ḥażretleriniñ rūḥāniyāt ve māᶜ ḳūlātda derecāt-ı ᶜ āliyye-i mā-lā-nihāyeleri ve meydān-ı ḥarbda ṣabr u ṣebāt risālet-penāhīleri ẓāhir olup ol maḥbūb-ı kibriyā kendine tābiᶜ olan rūḥāniyunuñ iḳtidārına delīl-i evfādır.

چون رســـید آن وعده‌گـاه و روز شـــد
آفـتـاب از چـرخ، اخـتـر ســـوز شـــد

(66)

Meşnevī

Çūn resīd ān vaᶜ degāh u rūz şod
Āfitāb ez çarḫ, aḫter sūz şod

Terceme: Çünki ol vaᶜ diñ vaḳti geldi ve gündüz oldu; çarḫdan aḫter yaḳıcı oldu.

Şerḥ: Gündüz olduġınu taᶜ rīf içün bu beyt-i şerīfedeki ᶜ ibārāt şāᶜ irāne ve belīġāne īrād buyuruluı. Güneş çıkınca yıldızlar görünmez, yanan şey'ide maḥv olup görünmez olduġundan güneşe (aḫtersüz) dimek de münāsebet-i tāmme vardır. [73]

بـود انـدر مـنـظـره شـــه مـنـتـظـر
تـا بـبـيـنـد آنـچـه بـنـمـودنـد ســـر

(67)

Meşnevī

Būd ender manẓara şeh munteẓir
Tā bebīned ān çi bunmūdend sır

Terceme: Şāh maḥall-i naẓarda yaᶜ nī pencerede intizār idici idi; tā görsün ol kimseyi, ki ġayb u sırda kendine gösterdilerdi. [Vāreste-i şerḥdir.]

ديـد شـــخصـــى فـاضـــلى پر مـايـهٔ
آفـــتـــابـــى در مـــيـــان ســـــايـــهٔ

(68)

Meşnevī

Dīd şaḫṣi fāżili por māyeī
Āfitābī der mīyān-ı sāyeī

Terceme: Şāh bir şaḫṣ-ı fāżl ve māye-i fāżl ile ṭolu bir ṣāḥib-i dil gördü ki sāye içinde bir güneş idi.

Şerḥ: Sāyeden maḳṣad, ẕulmānī olan dünyā; güneşden merām, ehlini envār-ı meᶜ ānī ile tenvīr iden insāndır. Öyle bir insān-ı kāmiliñ ḳudūmüyle şāh tebşīr olundu; ve vürūduna muntaẓır bulundu.

مـىرســـيـد از دور مـانـنـد هـلال
نيســـت بود و هســـت بر شـــكل خيـال

(69)

Meşnevī

Mīresīd ez dūr mānend-i hilāl
Nist būd u hest ber şegl-i ḫiyāl

Terceme: O şaḥṣ-ı fāżl uzaḳdan irişdi, māḥıñ hilāli gibi yoḳ iken birdenbire ḫayāl gibi yaᶜ nī kemāl-i neḥāfetle göründü.

Şerḥ: Māh ḥadd-i ẓātında mevcūd ve mükemmel ve faḳaṭ mevḳiᶜ i ḥasebiyle bir vaḳt bize aşlā görünmez, baᶜ dehu ḫayāl gibi görünür ve şoñra bedr-i münīr olur. Beyān buyurulan ẕāt-ı fāżl ve merd-i kāmil haḳḳında ġāyet żāᶜ if taᶜ bīri bu maᶜ nādan başḳa aḥvāl-i rūḥāniyye ḥadd-i ẓātında bir kemāl **[74]** iken bizden uzaḳ olunca görünmedigine ve baᶜ dehu ḫayāl gibi āṩār-ı münevvere maᶜ neviyyesi pek az meşhūd olduġuna ve nihāyet insān mesāᶜ i-yi meşruᶜ a ve tevfīḳāt-ı Rabbāniyyeye ile rūḥāniyyeti bedr-i münīr gibi tam göreceġine işāretdir.

نیســـت وش بـاشـــد خیـال انـدر روان
تـو جـهـانـی بـر خـیـالـی بـیـن روان

(70)

Meşnevī

Nīstveş bāşed ḫiyāl-i ender revān
Tu cihānı ber ḫiyāli bīn revān

Terceme: Ḫayāl rūḥ içinde hīç gibidir. Sen cihānı bir ḫayāl üzre gidici gör.

Şerḥ: Birinci mışrāᶜ daki revān "rūḥ" ikincide "gidici" maᶜ nāsınadır. Ḫayāl olan dünyānıñ cihāt-ı fānīyesi rūḥa nisbeten ḫayālāt-ı ᶜ aḳliyye gibi hemīşe bir ḥālden dīger ḥāle intiḳāl itmekde ve yürümekde ve ṩebātdan ḫālī olmaḳda bulunduġundan ᶜ āḳıl olan kimse dünyāyı ḫayāl gibi görür ve bir ḫayāle ne ḳadar muḥabbet lāzım ise o ḳadar muḥabbet idebilir; ziyāde muḥabbet ider ise dünyānıñ leẕā'iẕi ḫayāl gibi geçdiginden anıñ muḥabbet ve meftūnu ᶜ aẕāb u ıżṭırāb-ı ᶜ aẓīm çeker.

بر خیـالی صـــلح شـــان و جنگشـــان
وز خـیـالـی فـخرشـــان و ننـگشـــان

(71)

Meşnevī

Ber ḫiyāli ṣulḥişān u cengişān
Vez ḫiyāli faḫrişān u nengişān

Terceme: Anlarıñ -ᶜārif olmayan insānlarıñ- ṣulḥ u cenk ve nizāᶜları bir ḫayāl gibi olan bu fānī dünyā üzerinedir, iftiḫār u ᶜayb ve ṣīt ü şöhretleri keẕalik dünyā ḫayālinden ibārettir.

Şerḥ: Ḫayāl baᶜżı defᵉa leẕiẕ iken muᶜteber veᶜazīz ᶜadd olunması iki sebebdendir: Biri insānıñ ᶜömrü meṣelā seksen sene farż olunursa bu müddet içinde leẕẕet baḫş olan evān-ı ḫayāl pek cüzᶜī ve ẓıll gibi seriüᶜz-zevāldir. Dīgeri ḫayāliñ tevlidine sebeb olan keyfīyet-i ḥāl u istiḳbālden ᶜārī ve bī-māhiyet bulunmasından ve keẕalik dünyānıñ āḫirete nisbeten ḫayāl-i iᶜtibār olunması dünyānıñ saᶜādet ü [75] leẕẕeti ṣūrī ve bekādan ḫālī bulunmasındandır. Dünyāda mezīd-i rūḥāniyyet ve ḫādim-i insāniyyet olan mesāᶜi müsteṣnā olduġu ḥālde sā'ir leẕā'iẕ-i cismāniyyeniñ bir ṣāniyelik ḫayāl didigimiz fikirden bile daha ḫayāl ve anıñ gibi bī-ma'ildir. Bir ṣāniyeden ᶜibāret olan leẕẕetiñ ḫayāli insānıñ dünyādaki ᶜömrüne nisbeten ufaḳ bir cüz' ᶜadd olunabilir; ammā insānıñ vefātından ṣoñra gelecek nā-mütenāhī zamānlara nisbeten dünyāda ᶜömr hīç meṣābesinde olduġundan ᶜömrü dünyāᶜayn-ı ḫayāl ve fenā ve hele müştehiyāt-ı nefsāniyye beḳādan külliyen muᶜarrādır; ᶜāḳılıñ dünyāda sevecegi keyfiyāt Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretleriniñ emr buyurduġu ve insāniyyet ve rūḥāniyyetiñ vesīle-i ḫidmetine meşrūᶜa ᶜadd eyledigi mevāddır. Şu cihet şāyān-ı iḫtārdır ki: Baᶜżı mesāᶜi vehleten ṣarf-ı umūr-ı dünyevīden görünürse de naẓar-ı ḥaḳīḳat-bīn ile taḥarrī olununca anlarıñ netāyici rūḥ gibi bāḳī bulunur. Meṣelā bir insān tābiᶜ olduġu devletiyle hem-cinsiniñ ḳuvvet ve miknetini tezyīde saᶜy-i firāvān itmesi ṣarf-ı umūr-ı dünyevīden maᶜdūd degildir; zīrā o miknet ve ḳuvvet sāyesinde devletiniñ şevketini ve ahāliniñ saᶜādet ḥālini ve hem-cinsiniñ aḫlāḳ-ı ḥamīdesini ve binā'en-ᶜaleyh selāmet-i ebediyyeyi intāc eyler.

آن خـیـالاتـی کـه دام اولـیـاسـت
عکس مهرویـان بسـتـان خـداسـت

(72)

Meṣnevī

Ān ḫiyālātı ki dām-ı evliyāst
ᶜAks-i mehrūyān bustān-ı Ḫudāst

Terceme: Ol ḫayālāt ki evliyānıñ ṭuzāġıdır; Ḫudā Ḫażretleriniñ būsitānında olan āy yüzlüleriñ ᶜaksidir.

Şerḥ: Bir ādemiñ ḥaṭrına gelebilir ki: Evliyā-u'llāh da insān olduġundan faḫr ve mülāḥaẓaları ḫayālātdır. Ḫayır ḫayālāt degildir; zīrā ol zümre-i celīl de taṣavvurātı Ḫudā Ḫażretleriniñ gülizār-ı rūḥāniyyetinde bulunan ay yüzlü Enbiyā-i ẕīşānıñ ᶜaksidir. Enbiyā-i

ẕişānıñ ᶜaksi ise cihān-ı beşeriyyetde bıraḳdıḳları o emr-i ḥikmet-semīrleridir ki nefsi icrā-yı menhiyāt da ḥür bıraḳmadıḳlarından nefs-i emmāre içün dām-ı taᶜbīr olunsa sezādır. O emri dām-ı saᶜādet ve furtunalı deñiz ortasında sefīne-i selāmet gibi. [76]

آن خیـالی را کـه شـــه در خواب دیـد
در رخ مـهـمـان هـمـیآمـد بـدیـد

(73)

Meşnevī

Ān ḫiyāli rā ki şeh-i der ḫˇāb dīd
Der ruḫ-ı mihmān hemī āmed bedīd

Terceme: Ol ḫayāli ki şāh rü'yāsında gördü, misāfir gelmek de olan ẕātıñ yüzünde nümāyān oldu.

Şerḥ: Şāh muntaẓır iken bir ẕāt-ı şerīfiñ gelmek de olduġunu gördü ve rü'yāsında tebşīr olunan ḥekīm-i ġayb olduġunu derḥāl añlādı.

شـــه بجـای حـاجبـان در پیش رفـت
پیش آن مـهـمـان غیـب خـویش رفـت

(74)

Meşnevī

Şeh becāy-ı ḥācibān vāpīş reftş
Pīş-i ān mihmān-i ġayb-ı ḫˇīş reft

Terceme: Şāh kapucularıñ yerinden ileri gitdi, kendine gelmiş olan misāfir-i ġayba ṭoġru istiḳbāle gitdi.

Şerḥ: Şāh misāfiri istiḳbāle gitdigine dā'ir olan maᶜnā-yı ẓāhirden başḳa şāhıñ ileri gitmesi taᶜbīri tevfīḳāt-ı Rabbānīyyeye ile cihān-ı rūḥāniyyede ḳaṭᶜ-ı mesāfāt itdigini ve nā'il-i mükāfāt olduġunu da işrāb ider. Müstāᶜidd bir insān umūr-ı ḫayriyyede ibtidā velev az çalışsa bile baᶜdehu mesāᶜīsi ve kemālātı evfa olacaġı mücerrebdir.

هـر دو بـحـری آشـــنـا آمـوخـتـه
هـر دو جـان بـیدوخـتـن بـر دوخـتـه

(75)

Meşnevī

Her do baḥrī āşinā āmūḫte

Her do cān, bī dūḫten ber dūḫte

Terceme: Her ikisi (yaᶜnī şāh ile ḥekīm-i ġayb) āşinā ve dostluḳ öġrenmiş bir deñiz idi, her ikisi dikilmeksizin biri birine dikilmiş ve merbūṭ olmuş idi.

Şerḥ: Şāh ile ṭabīb-i ġayb dahā evvel biri birini görüp ẓāhiren ülfet ve muḥabbetleri [77] yoḳ idiyse de maᶜnen biri birine ḳarīb iki deryā gibi āşinā ve muḥibb idi. Ortada bulunan ḥā'il iẕn-i Ḥaḳ ile zā'il olunca bu baḥrın iltiḳā iderek ḥāṣıl olan şiddet-i irtibāṭları ḥasebiyle biri birine dikilmiş gibi oldu.

گفت معشوقم تو بوده ستی نه آن

لیک کار از کار خیزد در جهان

(76)

Meşnevī

Goft: Maᶜşuḳem tu būdestī ne ān

Līk kār ez kār ḫīzed der cihān

Terceme: Şāh misāfir-i ġayba didi: Meger maᶜşūḳum sen idiñ! O cāriye degildi, lākin cihānda bir iş dīger işden ḳalḳar ve ẓuhūr ider.

Şerḥ: Ḥekīm-i ġayba şāh ġāyet ḥürmet ve muḥabbet idüp dir ki: Cāriyeyi ne ḳadar sevdigim ḥasbe'l-rūḥāniyye maᶜlūmuñuzdur; faḳaṭ o muḥabbet seniñ gibi bir ᶜārif ve ᶜāḳıla nā'il olabilmek içün bir vesīle ve niᶜmet idi, cihānda bir işden ḫāṭra gelmez ḥālāt-ı ẓuhūr ider, ẓuhūr iden ḥālāt Cenāb-ı Ḥaḳḳa merbuṭ olanlar içün dā'imā fā'ide-baḫş ve saᶜādet-efzādır. Ġayr-ı müsteḳīm ve le'īmlerin işleri evvelce ṭaṭlı görünse de baᶜdehu saḳīm ve elīm olur.

ای مرا تو مصطفی من چون عمر

از برای خدمتت بندم کمر

(77)

Meşnevī

Ey merā tu Muṣṭafa men çun ᶜÖmer

Ez berāy-ı ḫidmetet bendem kemer

Terceme: Ey ḥekīm-i ġayb! Sen bana Ḥażret-i Muṣṭafa ᶜAleyh Efdālü't-taḥāya Efendimiz gibi şefīᶜ. Ben sana Ḥażret-i Farūḳuñ Resūl-i müctebāya tābᶜi olduġu gibi tābᶜim, senin ḫidmetiñ içün ben kemer baġlarım.

Şerḥ: Bu iki ism-i şerīfi ᶜārifāne yād itmesi şāhıñ nā'il olduġu vecd ve muḥabbete delālet ve ḳaṭᶜ idecegi mesāfāt-ı ᶜaẓīme-i maᶜneviyyes-i-çün bir ilhām ve işāretdir. [78]

از خداوند ولی التوفیق در خواســـتن توفیق رعایت ادب در همه حالها و بیان کردن وخامت ضـــررهای بی‌ادبی

(Ez Ḫudāvend-i velī'ul-tevfīḳ der ḫˇāsten-i tevfīḳ-i riᶜāyyet-i edeb der heme ḥālhā ve beyān kerden-i veḫāmet-i żararhā-yı bī-edebī)

Ṣāḥib-i tevfīḳ olan Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretlerinden kāffe-i aḥvālde edebe riᶜāyet edebilmek içün tevfīḳ istemek, bī-edebiñ żararlarından ḥāṣıl olan veḫāmet beyānındadır.

از خـــدا جـــویـــیـــم تـــوفـــیـــق ادب
بـی‌ادب مـحـروم گشـــــت از لـطـف رب

(78)
Meşnevī
Ez Ḫudā cüyīm tevfīḳ-i edeb
Bī-edeb maḥrūm-i geşt ez luṭf-i Rab

Terceme: Ḫudā-yı lem yezel Ḥażretlerinden edeb-i tevfīḳini isteyelim, edebsiz olan kimse luṭf-ı Ḥaḳdan maḥrūm oldu.

Şerḥ: Edebden maḳṣad, insānıñ aḫlāḳ-ı ḥamīdesi ve ḥāl ü ḳāli meşruᶜ olması ve küstaḫāne hīçbir kelām ve ṭavırda bulunmamasıdır. Edebsiz ise Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ o emrine ve insānlarıñ ḥuḳūḳ ve ḥayṣiyetlerine riᶜāyet itmez, ṭabᶜ ve ẕihn-i ḥayvāniyesi kendine leẕa'iẕden her ne iḫtār iderse mecnūnane ve belki müfteḫirāne taṣaddī ve kendini her ḥālde ᶜādī ider. Edebsizden ḥāṣıl olan fenālıḳlar ḳābul-i taᶜrīf degildir.

بی‌ادب تنـهـا نـه خود را داشـــت بـد
بـلـــکـه آتـش بـر هـمـه آفـاق زد

(79)

Meşnevī

Bī-edeb tenhā ne ḫod rā dāşt bed

Belki āteş ber heme āfāḳ zed

Terceme: Bī-edeb olan kimse fenālıġı yalıñız kendi içün ṭutmaz, kendi belāya giriftār olduḳdan başḳa belki bütün āfāḳa urdu, yaḳdı.

Şerḥ: Edebsiziñ bir ṭavrından ve belki bir sözünden insānlar beyninde naṣıl büyük ᶜadāvet ve nizāᶜlar ẓuhūr ile ᶜālemde ne ḳadar fāciᶜalar ve fenālıḳlar vāḳiᶜ ve birçoḳ bī-günāhānıñ [79] ḳalblerinde naṣıl hüzün ve kederler ḥāṣıl olduġu vāreste-i iżāḥdır. Edebsizliğiñ refᶜī ve hīç olmazsa taḳlīli o emr-i Rabbānīyyeye ile aḥkām-ı niẓāmiyyeyi ve maᶜārifi hemīşe teblīġ ve taᶜmīm ve ehl-i ᶜadl ve edebi tekrīm ve bī-edebleri cür'etleri nisbetinde cezā-dīde ve maẓlūmunu şerlerinden āzāde itmeli.

مـائـده از آســـمـان در مـی‌رســـيـد

بی صـــداع و بی فروخـت و بی خريـد

(80)

Meşnevī

Mā'ide ez āsumān der mīresīd

Bī ṣadāᶜ u bī furuḫt u bī ḫorīd

Terceme: Āsumāndan sofrā (yemek) irişdi; zaḥmetsiz: Ṣatmaḳsızın ve ṣatun almaḳsızın.

Şerḥ: Sofrādan maḳṣād-ı ᶜālī, Ḥażret-i Mūsā ᶜAleyhi's-ṣalavatu ve's-selāmıñ ḳavmine sühūletle ᶜināyet buyurulan iḥsān-ı Rabbānīyyedir.

در مـيـان قـوم مـوســـی چـنـد کـس

بـی‌ادب گـفـتـنـد کـو ســـيـر و عـدس

(81)

Meşnevī

Der meyān-ı ḳavm-i Mūsā çend kes

Bī-edeb goftend kū sīr u ᶜades

Terceme: Ḥażret-i Mūsā ᶜAleyhi’s-ṣalavatu Ve’s-selāmıñ ḳavmi içinde baᶜżı bī-edeb kimseler didiler ki: Ṣarımsaḳ ve mercimek nerede baḳalım?

Şerḥ: Bu macerā Kur’ān-ı ᶜAẕīmü’ş-şānda sūre-i Baḳaranıñ altmış birinci āyet-i kerīmesinde fermān ve enbā buyurulur:

(وَاِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسٰى لَنْ نَصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا)[99]

Maᶜnā-yı şerīfi: “O vaḳt ki Mūsā’ya didiniz: Ya Mūsā! Biz bir ṭaᶜāma ṣabr idemeyecegimizden bizim içün Rabbiñe duᶜā eyle de sebze ve ḫıyār ve ṣarımsaḳ ve mercimek ve ṣoġan gibi yeriñ yetişdirdigi şeyleri bizim içün çıḳarsun! Bu āyet-i kerīmede görülüyor ki: Edebsiz olanıñ müteᶜaddid fenālıḳlarından biri de velī niᶜmetinden, yā dostundan her ne iḥsān olunursa anı begenmeyip ṭabᶜ-i ẕihn-i żaᶜīflerine gelen şeyleri aramaḳı ve velī niᶜmetini ve dostunu taᶜcīz itmek ve faẓla olaraḳ ḳalbi rāḥat görmemekdir. **[80]**

منقطع شـــد خوان و نـان از آســمـان
مـانـد رنـج زرع و بـيـل و داســـمـان

(82)

Meşnevī

Munḳaṭiᶜ şod ḫˇān u nān ez āsumān
Mānd renc-i zerᶜ u bīl u dāsimān

Terceme: Āsumānıñ sofrası ve ekmegi kesildi ve zirāᶜat ü bīl ü oraġıñ zaḥmetleri ḳaldı.

Şerḥ: İḥsān buyurulan niᶜmetler begenilmeyüp ḳavmiñ bī-edebānında küstāḫlıḳ ẓāhir olduġu vaḳt niᶜmetler kesildi ve maḥrūmiyetden ṣoñra müşkil ve zaḥmetli işler ḳaldı. ᶜĀḳıl, niᶜmeti edeb ve iḳdām ile ḥıfẓ idüp ᶜaṭālet ü ẕillet ile zā’il itmez. Eldeki niᶜmeti muḥāfāẓa içün edeb ve ġayret maḥż-ı saᶜādetdir. Rūḥāniyyetde de ḥarīṣ bir insān kerāmāt gibi ḫāriḳu’l-ᶜāde aḥvāl kendinde nümāyan olmayınca namāz, ṣadaḳa, ṣavm ve mesāᶜi gibi ᶜibadāt-ı meşrūᶜādan bıḳıp terk ile ẕihn-i żaᶜīfi üzerine kerāmāt bulmaḳ fikriyle baᶜżı muḳallidleri ve zā’id şeyleri arar ve binā’en-ᶜaleyh bī-edeb olur bī-niᶜmet ḳalur.

[99] *Kur’ân-ı Kerîm*, Baḳara, 2/61: “Bir zaman demiştiniz ki: Ya Mûsâ, biz bir türlü yemeğe dayanamayız. Rabbinden bizim için iste de bize yerin yetiştirdiği şeylerden versin. Yerden yeşillik, kabak, sarımsak, mercimek, soğan bitirsin.”

بـاز عیســی چون شــفـاعـت کرد حق
خـوان فرســتــاد و غـنـیـمـت بر طبق

(83)

Meşnevī

Bāz ᶜĪsā çūn şifāᶜet kerd, ḥaḳ
Ḫ͡ᵛan firistād u ġanīmet ber ṭebaḳ

Terceme: Çünki Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜaleyhi'ş-ṣalavatu ve'ş-selām tekrār şefāᶜat eyledi; Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretleri ṭabaḳ üstünde ġanīmet ü sofra vü niᶜmet gönderdi.

Şerḥ: Kur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şāndan Sūre-i Mā'ide de fermān ve ḥikāye buyurulduġu üzre Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi's-selāma tābiᶜ olanlar bize sofra gelmek içün Cenāb-ı Ḥaḳdan istirḥām it, didiler. Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi's-selām Cenāb-ı Ḥaḳdan istirḥām eyledi, istirḥāmı ḳabūl buyuruldu. Faḳaṭ Sūre-i Mā'ideniñ yüz on sekizinci āyet-i kerīmesi me'al-i ᶜālīsince irāde buyuruldu ki:

(قَالَ اللّٰهُ اِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَاِنِّي اُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَّا اُعَذِّبُهُ اَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ)[100]

Maᶜnā-yı şerīfi: "Allāh Teᶜālā buyurdu, ben üzeriñize sofrayı inzāl iderim ve andan ṣoñra her kim ki sizden küfr iderse aña **[81]** öyle ᶜaẕāb eylerim ki ᶜāleminden kimseyi öyle ᶜaẕāb ile taᶜẕīb eylemedim." Bunda bir işāret-i ᶜaleyh vardır ki, iḥsān olunan niᶜmetlerden ziyāde niᶜmetler olmaḳ ḫırṣıyla velī niᶜmetlerini taᶜcīz idenler ol emrde giriftār-ı tekdīr olurlar ve istedikleri şey' ile mütenāsib olan ḫidmeti īfā veyā ārzūları rūḥānī olup da nā'il olduḳ da yine emniyet itmez ve īcābını icrā eylemezlerse sā'ir-i insānlardan ziyāde giriftār-ı cezā ve ᶜaẕāba sezā olurlar.

بـاز گســتـاخـان ادب بـگـذاشــتـنـد
چـون گـدایـان زلـهـا بـرداشــتـنـد

(84)

Meşnevī

Bāz gustāḫan edeb bogẕāştend
Çūn gedāyān zellehā ber dāştend

[100] *Kur'ân-ı Kerîm*, Mâ'ide, 5/115: "Allah, onu size indireceğim ben, fakat bundan sonra içinizden kafir olanı öyle bir azapla azaplandıracağım ki demişti, alemler içinde hiçbir kimseyi o çeşit azaplandırmam."

Terceme: Edebsiz olanlar tekrār dā'ire-i edebi tecāvüz itdiler, dilenciler gibi ziyāde şeyler ḳaldırdılar ve istediler.

Şerḥ: Bī-edebleriñ evṣāf-ı meẕmūmelerinden biri de istedikleri şey kendine virilse bile yine birḳaç miṯlini almaḳ isterler; bu ḥālleri ise lisān-ı ḥāl ile velī niᶜmetlerine taᶜrīżdir. Bilmezler ki, ṣabr u ḳanāᶜat iᶜtibārı müzdād ve her dili āzād eyler. Bilmezler ki, edeb görününce efendileri iḥsānātı tevfīr-i niᶜam-ı mütenevviᶜa ile kendilerini dil-sīr eyler.

کرد عیسی لابه ایشانرا که این
دائمست و کم نگردد از زمین

(85)

Meṯnevī

Kerd ᶜĪsā lābe īṣān rā ki in
Dā'im est u kem negerded ez zemīn

Terceme: Ḥażret-i ᶜĪsā[101] ᶜAleyhi's-selām anlara yalvarmış idi ki bu niᶜmet dā'imdir. Zemīnden eksik olmaz.

Şerḥ: Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi's-selām gibi bir peygāmber-i zīşān ḥaḳīḳati ḳavmine beyān u ifhām buyurmuş iken edebsiz olanlar bu emri ihmāl ve kendilerini [82] ġubar-ı zillet altında pāmāl itdiler. Bī-edebiñ zillet-i ṭabᶜī keşīr ve anı dā'ire-i edebe almaḳ emr-i ᶜasīrdir.

بد گمانی کردن و حرص آوری
کفر باشد پیش خوان مهتری

(86)

Meṯnevī

Bedgumānī kerden u ḥırṣāverī
Kufr bāṣed pīş-i ḫ̌ān-i mihterī

Terceme: Sū-i ẓann u ḥırṣ u ṭamaᶜ eylemek büyük zātiñ sofrası öñünde küfr olur.

Şerḥ: ᶜAle'l-ḫuṣūṣ zāt-ı pākda Ḫālıḳ-ı kā'ināt ve ṣāḥib-i iḥsānāt-ı maᶜneviyye ve cismānīyye yaᶜnī Cenāb-ı Rabbü'l-iᶜbād olunca sū-i ẓanndan ḥāṣıl olan küfr ḳāt ḳāt olur.

[101] Beytin orjinalinde geçen ᶜĪsā kelimesi tercümede yazılmamıştır.

ز ان گـدا رویـان نـادیـده ز آز
آن در رحمـت بر ایشـــان شـــد فراز

(87)

Meşnevī

Zan gedārūyān-ı nādīde zi āz
Ān der-i raḥmet ber īşān şod ferāz

Terceme: Tamaᶜ yüzünden miṣli görülmemiş dilenci yüzlüler sebebiyle o raḥmet ḳapusu anlarıñ üzerine ḳapanmışdır.

Şerḥ: Görülmemiş dilenci yüzlü taᶜbīr olunması şol sebebdendir ki Ḥażret-i ᶜĪsā gibi bir nebī-i ẕīşānıñ emrine muḫālefet ve ḫaṭā-āmīz olan vehm-i vehnlerine ittibāᶜ ve cesāret eylediler. Büyük ẕevāt istiḳāmet-i ṣıfātıñ o emrine muḫālefet ᶜayn-ı ᶜaẕāb ve ẕilletdir; çünki ᶜālīleriñ emri Ḥaḳḳa maḳrūn ve ᶜadem-i iṭāᶜatiñ mażarratı velev yekden olmasa bile mürūr-ı zamān ile rū-nümūn olur.

ابـر بـرنـایـد پـی مـنـع زکـات
وز زنـا افـتـد وبـا انـدر جـهـات

(88)

Meşnevī

Ebr ber nāyed pey-i menᶜ-i zekāt
Vez zinā ufted vebā ender cihāt

[83] Terceme: Zekāt ve ṣadaḳa menᶜ olunmaḳ ḫasebiyle buluṭ yuḳarı gelmez, yaᶜnī yaġmaz; ve zinādan eṭrāfa vebā düşer.

Şerḥ: Zekāt ve ṣadaḳa insāniyyetiñ birinci esāsıdır. Barān rū-yı zemīni naṣıl iḥyā ider ise ṣadaḳa da insānıñ ḳalbini o yolda iḥyā ve ḥissiyāt-ı ᶜaliyye ile pür-ṣefā eyler. Ṣadaḳanıñ virilmemesi ve maḫlūḳāta ve siyemā insānlara muᶜāvenet-i mümkinenin dirig olunması ṣoñ derece ġayr-ı maḳbūl ve dāᶜi-i ᶜaẕāb ve ẕühūldür. Bī-mürüvvet olan kimse Cenāb-ı Ḥaḳḳıñ ḫazā'in-i mālā nihāyesine emīn olmayup bir miḳdār ṣadaḳa virir ise mālına noḳṣān ṭārī olacaġı ẓannıyla rıżā-yı bāriyi fedā ve hem-cinsi olan insanlara acımayup kendini ḫod-perest ve pürᶜanā eyler. Mürüvvetsiz de hīçbir istifāde idemez; zīrā merḥametsizlġi ḫasebiyle giriftār olacaġı ıżṭırāb derūndan ve ṣadaḳa virüp hemcinsine muᶜāvenet itmek gibi bir ẕevḳ-i ᶜaẕīm-i

vicdāndan maḥrūm ḳaldıḳdan başḳa insānlarıñ ekṣerīsi kendisinden nefret ider. Ṣadaḳa virmeyenler kimseye acımadıḳlarından onlara da Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretleri ve gerek insānlar acımaz ve miṣāl-i bārān-ı raḥmet olan gözyaşı o maḳūle insāniyyetsiz ādemleriñ ālām ve ıżṭırābından ṭolayı hīçbir kimse ṭarafından dökülmez ve lüzūmunda muᶜāvenet olunmaz. Zinā ise netāyici ġāyet vaḫīm ve maḫall-i intiẓām-ı insāniyyet bir belā-yı ᶜaẓīmdir. Zināda birḳaç daḳīḳa veyā müddet-i medīde devām iderse birḳaç sāᶜatlik leẕẕet-i cismānīye ḥāṣıl olabilir. Ammā mażarratına gelelim: Evvelā, zānī emr-i Ḥaḳḳa muḫālefet olduġundan ġażab-ı İlāhīyi üzerine daᶜvet itmesi, zānīyeniñ ḳalbini nāmussuzluḳ lekesiyle tesvīd ve zevci nezdinde ḥicāb-ı ᶜaẕābını tevlīd eylemesi; ṣāliṣen zevce ve aḳrabāsı mādde-i zināyı ḫaber alırlar ise me'yūs ve mükedder, alamazlar ise bile Ḫalḳ naẓarında maṭᶜūn ve ġāyr-ı muᶜteber ḳalması; rābiᶜan, zinādan çocuk ḥāṣıl olunca veled-i zinā nāmıyla ḥaḳāret-i nās içinde bulundurulmasıdır. Veled-i zinā taᶜbīr olunan maᶜṣūm selāmeti istiḳbāli içün maᶜnen pederini arayan, pederi ise ciger pāresini inkār idiyor! Gözlerini vālidesine çevirince benim pederim nerededir? Vālide! Sen bu ḥaḳārete sebep olduñ! Diye lisān-ı ḥāl ve zebān-ı ḥuzn ma'il ile ḫiṭāb ider. Vālideler içün evlādların her baḳışı dünyā ṭolusu leẕẕet ve niᶜmet iken o naẓar-ı maḥzūnāne ḥicāb ve ᶜaẕāb ile zāniyeniñ ḳalbini mecrūh ve pür-ḫūn eyler. Zāniye oġlunu żāyiᶜ itmiş maᶜnen öldürmüş, ḳalb ve nāmūsunu ile'l-ebed perişān eylemişdir. Anlarıñ gizlice feryādı, gizlice dökdükleri gözyaşı zānī ẓann ider mi ki te'ṣīrsiz ḳalır? Anlarıñ āhı ᶜādī bir rūzgār gibi mi ṣāyılır? [84] Zānī peşīmān ve irtikāb eylediġi ẓulmden giryān ve nālān degilse fiᶜl-i zināyı ve nice nice meṣā'ibi kendi ḫānesinde görmek içün ḥāżırlansun. Bu belāları defᶜe çāre cidden tövbe idüp erkek müte'ehhil degilse velev faḳīr olsa bile hemen te'ehhül itsün; zīrā te'ehhül nefs içün biñ türlü bend u pend ve naṣīḥatdan daha mü'eṣṣir çāredir. Ṣāḥib-i nefs faḳīrlik ıżṭırābından ḳorḳmasun. Faḳr ve ıżṭırāb zinānıñ beliyyetine göre saᶜādet ve raḥatdır. Ḫuṣūṣ-i-y-le emrine tābᶜi ve işinde sāᶜi olanlar Ḫaḳ Teᶜālā Ḥażretleri muᶜīn-i kāfīdir. Livāṭadaki fenālıġıñ taᶜdādından nefret olunur! Livāṭa nesl-i benī beşerin inḳiṭāᶜına çalışan bir dāhiyedir. İḥsān-ı Rabbānī olan merdlik gibi bir mertebe-i ᶜalīyyeden livāṭa mefᶜūli derekesine isḳāṭ ve namūsunu berbād ider. Fāᶜil ise büyük bir namussuzluġa sebeb-i müstāḳil ve emr-i Ḥaḳḳı muḫill olur. Ṣūretā fāᶜil dinir, ḥaḳīḳatde şeytanıñ meġfūl ve mefᶜūli bulunur, ẕürriyet olan "menī" raḥm-i nisā-i menküḥaya lāyıḳ ve şāyāndır. "Menī" ki ḥaḳīḳatde görünmeyüp faḳaṭ müstaᶜidd-i rūḥ ve beden fāᶜiliñ ferzendīdir. Bu fiᶜl-i ekreh ve eşnaᶜ ḥaḳḳında söylenecek daha çoḳ şeyler vardır. Ammā edeb-i menᶜ ve muḫālefet u ḳalb u ḳalem kerāhet ve ḫaclet eyler!

هر چـه بر تـو آیـد از ظلمـات و غـم
آن ز بـیبـاکـی و گســـتـاخیســـت هم

(89)

Meşnevī

Herçi ber tu āyed ez ẓulmāt u ġam
Ān zi bībākī yu gustāḫīst hem

Terceme: Her ne ki ḳaranlıḳlar ve kederlerden senin üzerine gelirse o ḥālāt ḳorḳusuzlukdan ve edebsizligindendir.

Şerḥ: Bu maḥalde ḳorḳudan maḳṣad ḫavf-ı İlāhīdir. İnsān İlāhdan korkar ise emr-i Ḥaḳḳa muvāfıḳ ṣūretde ḥareket ve āmirine ve üstādına ve büyügüne iṭāᶜat ve işinde istiḳāmet ve binā'en-ᶜāleyh kesb-i selāmet ve saᶜādet ider. İlāhdan ḳorḳmaz ise hiçbir vaḳit ṣādıḳ, edīb olmayup güzel iş göremez, o nevᶜ bī-bāk ṣırası düşdükce ẓālim ve nā-pāk olur. Mütecāsiriñ maᶜnen başına gelecek ekdār ve müşkilātdan başḳa eṭvār u aḥvāli muntaẓam olamayacaġından ᶜömrünüñ intiẓāmı bozulur ve kendisine her ṭarafdan keder ve ġam-ı bārān belā gibi yaġar ve ḫavf-ı ġam u ḫavf-ı insān u ḫavf-ı mevt mānend-i mārān zehr-efşān her ān rāḥat-ı vicdānı tesmīm ve ıżṭırābāt-ı elīme içinde muḳīm ider. [85]

هر کـه بیبـاکی کنـد در راه دوســـت
رهزن مردان شـــد و نـامرد اوســـت

(90)

Meşnevī

Her ki bībāki koned der rāh-ı dost
Rehzen-i merdān şod u nāmerd ūst

Terceme: Her kim ki dost-ı ḥaḳīḳi olan Cenāb-ı Ḥaḳ yolunda ḳorḳusuzluḳ iderse o kimse merd olanlarıñ yolunu kesmiş ve ḳaṭṭāᶜ-ı ṭarīḳ olmuş bir nā-merddir.

Şerḥ: O emr-i Rabbānīyeden ḳorḳmamak fāḥişelik ṣıfatıdır. Merd olan yalıñız İlāhdan ḳorḳar ve maᶜa-māfīh edib olup insānlarıñ ḫaṭrını da ṣayar. Ve Cenāb-ı Ḥaḳḳıñ menᶜ buyurduġu şeyleri ḳatᶜiyyen işlememege ve icrā-yı ibādetle beraber devletine ve vaṭan ve insāniyyet ṣūret-i meşrūᶜada ḫidmet itmege saᶜy ider.

بـد ز گســـتـاخـی کســـوف آفـتـاب
شـــد عـزازیـلـی ز جـرأت رد بـاب

(91)

Meşnevī

Bud zi gustāḫi kusūf-i āfitāb
Şod ᶜazāzīli zi cür'et redd-i bāb

Terceme: Edebsizlikden güneş ṭutuluı; şeyṭān emr-i Ḥaḳḳa ḳarşı cür'et itdiginden bāb-ı merḥametden redd olundu.

Şerḥ: ᶜAḳl-ı insān güneş gibidir, faḳaṭ edebsizlikden ṭolayı ẓulmetde ḳalır, ṭutulur. Ḳur'ān-ı ᶜAẓimü'ş-şāndan fermān ve ḥikāye buyuruluġu üzere şeyṭān Ḥażret-i Ādeme secde itmek içün emr olunduġu ḥālde edebsizlik idüp muḫālefete cür'et eylediġinden bāb-ı merḥāmet-i Rabbāniyeden maṭrūd ve ḥālī ile'l-ebed mücib-i fesād bī-sūd oldu ve eñ baḫtsız, ᶜaḳlsız bir maḫlūḳ-ı melᶜūn ḳaldı. Şeytanıñ bu belāsı ᶜāḳıl olan insānlar içün bir ders ve niᶜmetdir; o melᶜūnuñ giriftār olduġu ḥāl-i esef iştimāl insānlara lisān-ı ḥāl ile dir ki: Merḥametden dūr olmamak isterseñiz Cenāb-ı Ḥaḳḳa ve padişāhıñıza ve āmiriñize ve peder ü vālidenize ve üstādıñıza inḳiyād ve vesāvis ve melᶜanetden ḳalbinizi āzād idiñiz. [86]

هر کـه شـــد در راه کســـتـاخ طریق
آن بـود در وادئ حســـرت غـریـق

(92)

Meşnevī

Her ki şod der rāh küstāḫ ṭarīḳ
An bud der vedā-yı ḥasret ġarīḳ[102]

Terceme: Her kim ki edebsizlige sülūk itdiyse o kimse vādī-i ḥasretde maġrūḳ oldu.

Şerḥ: Emr-i Ḥaḳdan rū-gerdān ve şeyṭāna refīḳ u ṭarīḳ ᶜişyānda pūyān olan insān giriftār-ı ᶜaẓāb ve ḫüsrān olacaġı vāreste-i beyān u ityāndır.

[102] Beyit: -A, -MM, N (Dipnot)

از ادب پر نور گشـــتســـــت این فلـک
وز ادب مـعصـــوم و پـاک آمـد ملـک

(93)

Meşnevī

Ez edeb pornūr geştest in felek
Vez edeb maᶜṣūm u pāk āmed melek

Terceme: Bu felek edebden nūr ile ṭoldu ve melek edeb cihetiyle maᶜṣūm ve pāk oldu.

Şerḥ: Felekde bulunan güneş ve sā'ir ecrām-ı semāviyye emr-i Ḥaḳḳa bi-temāmihā tabᶜi olup muḫālefetde hīçbir vaḳt bulunmadıḳlarından nūrānī olduḳları gibi felegi de tenvīr iderler. Ve melā'ike-i kirām, kemāl-i edebden maᶜṣūm ve pāk oldu. Her ḥālde edeb veᶜiṣmet bāᶜiṣ-iᶜulviyyet ü selāmet olur.

ملاقـات شـــــاه بـا آن طبیـب الهی کـه در خوابش بشـــــارت داده بودنـد بملاقـات او

(Mulāḳāt-ı şāh bā an tabīb-i İlāhī ki der ḫᵛābeş beşāret dāde bu dend be mülāḳāt-ı ū)[103]

Şāhıñ, ṭabīb-i İlāhī ile mülāḳāt itmesi ki rü'yāsında anıñ mülāḳātını Şāha teşhīr itmişler idi. [87]

دســـــت بـگشـــــاد و کنـارانش گرفـت
همچو عشـــق انـدر دل و جـانش گرفـت

(94)

Meşnevī

Dest bugşod u kenārāneş girift
Hemçu ᶜışḳ ender dil u cāneş girift

Terceme: Şāh el açup ṭabīb-i İlāhīyi kenārına tutdu ve ᶜaşḳ gibi ṭabīb-i ġaybı dil ve cānda ṭutdu.

[103] Başlık: A, MM, N "Mulākāt-ı pādişāh bā an velī ki der ḫᵛābeş numūdend"

Şerḥ: Vurūdu, rūḥānī bir ṣūretde tebşīr olunan böyle bir ẕāt-ı ᶜālīye insān her ne ḳadar muḥabbet ve ülfet gösterse o ḳadar müztelzim-i saᶜādet olacaġı şübhesizdir. Muḥabbet-i rūḥāniyye fenā-pezīr olmayup pāyidār olduġundan ᶜārif olanlar bu nevᶜ-i muḥabbete ne derece merbūṭ olsalar o ḳadar mesᶜūd ve pür-sūd olurlar. Misāfire riᶜāyet itmek lüzūmu da bu maḥalde īmā buyurulur.

دســـت و پیشـــانیش بوســـیدن گرفت
وز مـقـام و راه پـرســـیـدن گـرفـت

(95)
Meşnevī
Dest u pīşānīş busidan girift
Vez maḳām u rāh porsīden girift

Terceme: Şāh ol ṭabīb-i İlāhīniñ elini ve alnını öpdü ve maḳām u yoldan ṣordu.

Şerḥ: Maḳām-ı rūḥānīyi ve insānlarıñ ṭarīḳ-i istiḳbālini şāh ṭabīb-i ġayba ṣordu, zīrā ᶜāḳılıñ ibtidā bilmek isteyeceġi şey baᶜde'l-mevt milyonlarla gelecek zamānlardaki ḥālidir. Dünyāda gibi serī'üz-zevāl bir ẓıll-ı ḫayāle rabṭ-ı bāl iden insān selāmet ve saᶜādet-i ḥaḳīḳiyyesini ᶜacayip bir ṣuretde ihmāl iderek kendini cünūd-ı ālāma pāmāl itdirdi. SaᶜādetI rūḥāniyye içün ehl-i īmānıñ himmet ve ᶜulviyyetleri bedīhidir. Bu beyt-i şerīfde bu cihetde işāret buyuruluyor ki: Ṣāḥib-i ḫāne ṭarafından gelen misāfire riᶜāyetle beraber ḥüsn-i ḳabūl olunduġunu kendisine ᶜārifāne añlatmak içün geldigi yolu ve bu gibi misāfire ᶜā'id aḥvāli şevḳ ile sürmeli! Zīrā insānlarıñ ḫilḳatinde görünür ki kendilerine ᶜā'id olan aḥvāli su'āl ve onlara ve aḥvāli naḳl iderken memnūn ve ḫoş-hāl olur. [88]

پرس پرســـان می‌کشـــیدش تـا بصـــدر
گـفـت گـنـجـی یـافـتـم آخـر بـا صـــبـر

(96)
Meşnevī
Pors porsān mīkeşīdeş tā be ṣadr
Goft: Gencī yāftem āḫir bā ṣabr

Terceme: Şāh ḥekīm-i ġaybdan ṣora ṣora anı tā ṣadra ḳadar çekti, ḥürmet itdi; şāh didi ki: Nihāyet ṣabr ile bir ḫazīne buldum.

Şerḥ: Ṣabr insān içün büyük niᶜmet ve bāᶜiṣ-i selāmetdir; envāᶜ-i ṣabr ātīde beyān olunacaḳdır. Rūḥuñ ḫazīne bulması bu maḥalde ḥekīm-i ġaybı ve mürşid-i kāmili ve aḫlāḳ-ı ḥamīde ṣāḥibini bulmaḳdan kināyedir.

گفت ای نور حق و دفع حرج
معنی الصبر مفتاح الفرج

(97)

Meşnevī

Goft ey nūr Ḥaḳ u defᶜ ḥerec
Maᶜnī eṣ-ṣabr miftāḥü'l ferec

Terceme: Şāh didi: Ey Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretleriniñ hediye ve iḥsānı ve zaḥmeti defᶜidici ḥekīm-i ġayb, ki sen *"الصبر مفتاح الفرج"* [104] ᶜibāresiniñ maᶜnāsısın.

Şerḥ: Ṣabr sürūrūñ anaḫtarıdır. Ṣabr lafẓı beş maᶜnā içün istiᶜmāl olunur: Birincisi insāna gelen her nevᶜ meṣā'ib ü meṣaḳḳa teḥammül idüp kalben, fikren, lisānen, ṭavran şikāyet ve esef itmemesi ve merḥamet-i Rabbāniyyeye istināden meṣā'ibe rıżā göstermesi; ikinci ecrām-ı ᶜibādet ve vaẕīfede ḥiss olunacaḳ zaḥmetlere ḳatlanup kemāl-i sebāt ile devām idilmesi; üçüncüsü, Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretleri Enbiyā-yı ẕīşān vasıṭasıyla ḥarām buyurmuş olduġu keyfiyātıñ ekṣerisi nefsine leẕīẕ görünür iken o leẕā'iẕ nā-meşruᶜayı fedā ile ḥarām işlemeden müctenib olması; dördüncüsü muḥārebede ḥiss olunacaḳ ḳorḳuya meşāḳḳ mütenevviᶜa-ı seferiyeye ehemmiyyet virmemekle beraber merdleriñ ḥīn-i ḥarb ve cidālda düşmeniñ muhācemāt-ı şedīdesine ḳarşı ḫavf ve fütūr getirmeyüp **[89]** ṣebāt ve muḳavemet itmesi; beşincisi, maḫż-ı ḫayr ve ᶜayn-ı Ḥaḳ bir fikri insān beyān itmiş-i-ken o fikr-i ṣā'ibiñ terkini ḳorḳu fā'ideli gösterdigi ḥālde bile terk itmeyüp kemāl-i terbiye ile fikr-i ṣā'ibiñ ḥıfẓında ṣebāt irā'esidir.

ای لقای تو جواب هر سؤال
مشکل از تو حل شود بیقیل وقال

[104] "Sabır sıkıntıların anahtarıdır."

(98)

Meşnevī

Ey leḳā-yı tu cevāb-ı her su’āl

Muşgil ez tu ḥal şeved bīḳīl u ḳāl

Terceme: Ey ṭabīb-i İlahi! Seniñ yüzüñ her su’āle cevābdır; müşkil olan aḥvāl ḳıyl u ḳālsiz olaraḳ senden ḥāl olunur.

Şerḥ: Ḳıyl u ḳāl bir māddede bir ṭarafdan iḳnāᶜ itmek ārzūsundan neş’et ider; Eger muḫāṭabıñ istiḳāmet ve işābet efkārından insān emīn ise keşret-i istiżāḥa muḥtāc degildir. Meşelā müstaḳīm dirse ki, oġlum! Bu işi işleme; yāḫūd bu ḫuṣūṣuñ ḥaḳīḳati budur. Bu iki kelām iḳnāᶜa kāfī ve mevṣūl-ı merām olur!

ترجمـانی هر چـه مـا را در دلســـت

دســـتگیری هر کـه پـایش در گلســـت

(99)

Meşnevī

Tercemānī herçi mā rā der dil est

Dest-gīrī herki pāyeş der gil est

Terceme: Ey ḥekim-i ġayb! Ḳalbimizde her ne var ise sen anıñ tercemānısıñ her kimin ayāġı balçıġa yapışmış ise anıñ elinden ṭutucu ve anıñ yardımcısısıñ.

Şerḥ: Ṣarf-ı ḳuvve-i rūḥāniyyeden başḳa ẕeḳā ve firāset bile aᶜmāḳ-ı ḳalbi cüz’ī bir emāreden keşf ve idrāk ve tercemān-ı maᶜnevī olaraḳ başḳasınıñ mülāḥaẓātını lüzūmunda meydana vaẕᶜ ve insāniyyete büyük ḫidmet ve müşkilātda ḳalanlara dest-gīr olur ve muᶜāvenet eyler. [Balçıġa batmış, yāḫūd yapışmış, müşkilāta uġramış dimekdir] **[90]**

مـرحبـا یـا مـجـتـبـی یـا مـرتضـــی

إن تغب جاء القضـــاء ضـــاق الفضـــا

(100)

Meşnevī

Merḥabā ya muctebā ya murteżā

İn teġib cā’el-ḳażā-i żāḳe’l-feżā

Terceme: Merḥabā! Ḥoş geldiñ! Saña vüsʿat olsun; ey bir güzide ey münteḫab, ey rıżā olunmuş ḥekīm-i ġayb! Ey sen ġayb olur iseñ ḳażā ve belā geldi ve ṣaḥrālar ṭarlaşdı.

Şerḥ: Ḳażā geldi diye sıġa-ı māżiyle taʿbīr buyurulması gelecegi muḥaḳḳak olduġunu ḳaviyyen iṡbāt içündür. İnsān bir ʿaḳl u dānānıñ pend ü naṣīḥatından dūr ve mehcūr olur ise birçoḳ fenalıḳlara giriftār ve ekṡer işlerinde muḫṭī ve bīzār olur; binā'en-ʿaleyh baʿżı ḫavāṭıra tebaʿiyyetle ʿārif ve ʿāḳıl olanlardan zinhār ayrılmamalı! Hüner-ver olan ʿāḳıl taḳdīs olunmalı ve kendisine olan iḫtiyār söylenmeli, tā ki şevḳ ve ġayret ve insāniyyeti ḥasbe'l-ḫalḳa müzdād ve muḫtāc olan kimse o sāye-i ʿālīde miḥen-i mütenevviʿadan āzād olsun.

أنت مولا القوم من لا يشتهى
قد ردى كلا لئن لم ينتهى

(101)

Meşnevī

Ente mevle'l-ḳavm-i men lā yeştehī
Ḳad redā kellā le'in lem yentehī

Terceme: Sen ḳavmiñ efendisisiñ her kim ki sen; istemez ve istemeklige nihāyet virmez ise taḥḳiḳā o insān redd ü helāk oldu.

Şerḥ: ʿAḳl ve rūḥuñ kemālatı ḥasebiyle sā'ir insānlara efendi meṡābesinde olan bir ẕāt-ı kāmiliñ emr ve naṣīḥatını her kim ki istemez ve ezdil ve cān ḳabūl itmez ise giriftār-ı sehv ü ḫaṭā ve dūçār-ı tenkī ve cefā olur. Şu ḳadar ki kāmil ʿadd olunan ẕāt bi-ḥaḳḳın kāmil olduġu ve muḳallid olmadıġı bilinmek içün yalıñız kelāmına degil, aḥvāl ü ḥarekātına diḳḳat itmeli ve istiḳāmet ü aḫlāḳ-ı ḥamīde aṣḥābından olup olmadıġını ḫalḳdan diñlemeli ve terbiyeniñ mesāġ virdigi **[91]** raddelerde ḫālini taḥḳīḳ itmeli, ṣoñra ẕāt u şaḫṣına da baḳmalı, ki perīşān olandan feyż almaḳ ümīdi dilenciden iḥsān beklemek gibidir!

چون گذشت آن مجلس و خوان كرم
دست او بگرفت و برد اندر حرم

(102)

Meşnevī

Çün gozeşt an meclis u ḫˇān-ı kerem
Dest-i ū begirift u bord ender ḥarem

Terceme: Çünki bu meclis ve kerem sofrası geçdi, şāh ḥekim-i ġaybıñ elini ṭutup ḥareme götürdü.

Şerḥ: Şāh ṭabīb-i ġayba ḥürmet gösterdikden ṣoñra "ḥareme götürdü" taᶜbīrinden maḳṣad-ı ᶜālī: Şāh ṭabīb-i ġayba ḥarem-i ḳalbdeki ebkār u efkārını ira'e itmesidir. Bir ᶜārīf ü ᶜāḳılı tecrübeden ṣoñra ḥarem miṣāl olan ḳalbiñ müşkilāt-ı ḫafīyesini iẓhār itmek becādır. Tā ki ᶜarif olan ẕāt müşkilātıñ defᶜine Bi-iẕni'llāhi Teᶜālā çalışsun ve teslimiyet ü emniyet gösterene meded res olsun.

بردن پادشـــاه آن طبیب را بر ســـر بیمار تا حال او را ببیند

(Borden-i pādişāh an ṭabīb rā ber ser-i bīmār tā ḥāl-i ū rā bebined)

Ḥālini görmek üzre şāhıñ ol ṭabīb-i İlāhi'yi ḫastanıñ yanına götürmesi beyānındadır.

قصـــهٔ رنجور و رنجوری بخواند
بعد از آن در پیش رنجورش نشـــاند

(103)
Meşnevī
Ḳıṣṣe-i rencūr u rencūrī beḫᵛānd
Baᶜde ez an der pīş-i rencūreş nişānd

Terceme: Ḫasta olan cāriyeniñ ve ḫastalıġın aḥvālini şāh ṭabīb-i İlāhīye söyledi, ondan ṣoñra ṭabīb-i İlāhi mariżanıñ ḳarşısında oṭurdu.

Şerḥ: ᶜĀrif-billāh rūḥuñ ıżṭırābını istimāᶜ itdikden ṣoñra ḫasta olan nefsiñ ḥāl ü ıżṭırābını añlamak üzre naṣb-ı diḳḳat ve eflāḥı içün emr-i Ḥaḳ ile ibrāz-ı ḥaẕāḳat eyler.

رنـگ رو و نـبـض و قـاروره بـدیـد
هم علامـاتش هم اســبـابش شـــنیـد

(104)
Meşnevī
Reng-i rū vu nabż u ḳārūre bedīd
Hem ᶜalāmāteş hem esbābeş şenīd

Terceme: Ṭabīb-i İlāhi cāriyeniñ renk ü yüzünü ve nabż u ḳārūresini gördü ve ḫastalıgıñ hem ᶜalāmātını hem sebeblerini işitdi.

Şerḥ: Bir ṭabīb-i ṣūrī merīżiñ vücūdundaki ᶜalā'im ü esbābı naṣıl taḥḳīḳ ü taḥarrī ider ise ṭabīb-i maᶜnevī olan ẕāt da andan müzdād olaraḳ taḥḳīḳ ü esbābı taᶜmīḳ eyler, naṣb-ı naẓar-ı diḳḳat itmeyen eṭibbā-ı vaẓīfe-i mühimelerini ihmāl ü ırżā ve fā'ideye bedel merīżi ifnā eyler.

گفت هر دارو که ایشان کرده‌اند
آن عمارت نیست ویران کرده‌اند

(105)
Meşnevī
Goft: Her darū ki īşān kerde'end
An ᶜimāret nist virān kerde'end

Terceme: Ṭabīb-i İlāhi didi: Anlar her ne ᶜilāc itdiler ise itdikleri ᶜilāc ḫastayı maᶜmūr itmeyüp virān u ḫarāb itdi.

Şerḥ: Ġayr-ı muḳtedir ve muḳallid olan kimseleriñ icrā'āt ve tedābīri gerek maᶜneviyātda ve gerek siyāsiyāt ve māddiyātda iyilik yerine fenālıḳlar daᶜvet ü īrāṣ-ı mażarrat ider. O maḳūleye hīçbir vaḳt iş tefvīż u ḥavāle olunmasun ve fenālıḳları meskūt bıraġılsun; anlara iş tefvīż itmek veyā fenālıḳlarına sükūt eylemek bī-günāhānıñ maẓlūmiyetlerine irā'e-i rıżā ve intiẓām-ı insāniyyeti ifnā itmek dimekdir. [93]

بی‌خبر بودند از حال درون
أستعیذ الله مما یفترون

(106)
Meşnevī
Bī-ḫaber budend ez ḥāl-i derūn
Esteᶜīẕa'llāhe mimmā yefterūn

Terceme: Ẕikri sebḳ iden eṭibbā aḥvāl-i derūndan bī-ḫaber idiler; iftirā eyledikleri şeyden ben Allāh'a ṣıġınırım.

Şerḥ: Cāriyeniñ ḫastalıgı maᶜnevī iken eṭibbā aṣlı olmayan maraż-ı cismānīyi beyān eylemeleriyle ḫastaya ve ḫastalıga iftirā eylediler. Cāriyeniñ ıżṭırābı ᶜaşḳ gibi mühim ᶜālī bir

ḥāl-i maʿnevī iken bī-temyīz olanlar meşelā ṣafrā ḫastalıgıdır dimeleri giriftār-ı ʿaşḳ olan ḫastanıñ ḳadrini ve ʿaşḳıñı māhiyet ü ʿulviyyetini tenzīl ü vaḫīm bir iftirāya ictirā eylediklerinden anlardan teberrā ve her şey'iñ ḥaḳīḳatine vāḳıf olan Allāh Teʿālā Ḥażretlerine ilticā itmek becādır.

دید رنج و کشف شد بر وی نهفت
لیک پنهان کرد و با سلطان نگفت

(107)
Meşnevī
Dīd-i renc u keşf şod ber vey nihoft
Līk pinhān kerd u bā sulṭān negoft

Terceme: Ṭabīb-i İlāhi ḫastalıgı gördü ve gizli olan aḥvāl aña keşf u maʿlūm oldu. Lākin pinhān ṭutup şāha söylemedi.

Şerḥ: Nefsiñ çoḳ aḥvāli vardır ki rūḥ ve ʿaḳl bile bilemez, tābīb-i ġayb ḥasbe'l-ḥükme nefsiñ ḫastalıgını muvaḳḳaten ketm ü iḫfā eyledi ve fā'idesiz rūḥa ezā virmedi. Çoḳ belālar vardır ki ṣāḥibi bilsede refʿine yardımı olamayacaġını ʿārif ü ʿāḳıl fehm idince belānıñ deḳā'iḳını tafṣīl ile bī-fā'ide olaraḳ mübtelāyı rencīde ḳılmaḳdan ictināb ve faḳaṭ belānıñ defʿine saʿy u şitāb eyler. [94]

رنجش از صفرا و از سودا نبود
بوی هر هیزم بدید آید ز دود

(108)
Meşnevī
Renceş ez ṣafrā vu ez sevdā nebūd
Buy-ı her hīzom bedīd āyed zi dūd

Terceme: Cāriyeniñ ḫastalıgı ṣafra ve siñirden degil idi, her odunun ḳoḳusu dumanından belli olur.

Şerḥ: Ḫastalıgı māddī olmadıġını ve ʿaşḳ u muḥabbet marażı olduġunu cāriyeniñ renk ü sūz u ḥüznünden ṭabīb-i İlāhī añladı ve o cihete ʿaṭf-ı naẓar ḥikmet eyledi. (ʿÖd aġacı) denilen odun yandıgı ḥalde vücūdu görmese bile rāyiḥasından maḥsūs olduġu gibi ʿaşḳ ve muḥabbetde

birçoḳ ᶜalā’im ve siyemmā ülfetden maᶜlūm ve meczūm olur. Muḥabbet ile yanmış bir bī-çāreniñ ḳalbinden çıkan āha dūd-ı ᶜaşḳ taᶜbīr olunsa sezā degil midir? ᶜĀşıḳıñ tev’em olan ḥüzn ve ṣafāsı, rūy-ı zerd ü ḥamreti, żaᶜf teni, gözyaşı, çeşm-i bī-ḫᵛābı ᶜaşḳıñ vücūduna güvāh degil midir?

دیـد از زاریـش کـو زار دلســـت
تن خوشـــســـت و او گرفتـار دلســـت

(109)
Meşnevī
Dīd ez zārīş kū zār-i dil est
Ten ḫoş est u ū giriftār-ı dil est

Terceme: Ṭabīb-i İlāhi cāriyeniñ nālesinden gördü ki göñül ḫastasıdır; beden iyi, faḳaṭ marīże dil-i giriftārdır.

Şerḥ: ᶜAşḳ ve muḥabbet kemālde ise bedende cismānī ḫastalık olmaz veyā cüz’ī olur. ᶜAşḳdan yanmış ve fikr-i yār ile baḫtiyār olmuş ᶜāşıḳ ıżṭırābāt-ı bedeniyyeyi ihmāl ve maḥbūbesiniñ ḫayāliyle ḫoş-ḥāl olur.

عـاشـــقـی پـیـداســـت از زارئ دل
نـیســـت بـیـمـاری چـو بـیـمـارئ دل

(110)
Meşnevī
ᶜĀşıḳı peydā est ez zārī-i dil
Nīst bimārī çu bimārī-i dil

[95] Terceme: ᶜĀşıḳlık göñül ḫastalıgı ile feryādından peydā ve ẓāhirdir; maraż-ı dil gibi başḳa maraż yoḳdur.

Şerḥ: Göñül ḫastalıgı gibi hīçbir ḫastalık olmadıġı mecrūh-ı dil ve esīr-i dildār olan ᶜāşıḳ-zār ḥiss idüp añlar. [Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhu’s-Sāmī Ḥażretleriniñ bu beyt-i şerīfde de gösterdigi belāġat ve ᶜulviyyet bī-ḥad ve bī-nihāyetdir.]

علت عاشق ز علتها جداست
عشق اصطرلاب اسرار خداست

(111)

Meşnevī

ᶜİllet-i ᶜāşıḳ zi ᶜillethā codāst
ᶜIşḳ usṭurlāb esrār-ı Ḫodāst

Terceme: ᶜĀşıḳlıñ ᶜilleti sā'ir ᶜilletlerden uzaḳdır. ᶜAşḳ-ı esrār Ḫudā'nıñ usṭurlābıdır.

Şerḥ: Usṭurlāb ezmine-i ḳadīmede güneşiñ irtifāᶜ ını aḫz içün müstaᶜ mel bir ᶜalet-i raṣad idi. Usṭurlāb āletiyle āfitābıñ derecātı naṣıl añlaşılır ise maᶜ neviyātda da ᶜaşḳ vāsıṭasıyla esrār-ı Rabbāniyye añlaşılır. Usṭurlāb-ı maᶜ nevīyi ṣatun almaḳ isteyenler ḳalb bazārına mürācaᶜ at itsünler; naḳidleri ise muḥabbet ü ṣıdḳ u dumūᶜ -ı ḫūn-ālūd olsun. O bazārda altun taᶜ bīr eyledigimiz ṣarı maᶜ deniñ ehemmiyyeti mefḳūd ve iᶜ tibār ve şöhret-i dünyā bī-sūd ve bī-behādır.

عاشقی گر زین سر و گر ز ان سرست
عاقبت ما را بدان سو رهبرست

(112)

Meşnevī

ᶜĀşıḳı ger zīn ser u ger zan ser est
ᶜAḳibet mā rā bedān sū rehber est

Terceme: ᶜĀşıḳlıḳ gerek bu başdan ve gerek o başdan olsun. ᶜĀḳibet bize o maḥale delīl, yol göstericidir.

Şerḥ: ᶜĀşıḳlıḳ gerek ḥaḳīḳī, gerek mecāzī olsun nihāyet el-emr-i insānı mertebe-i ḥaḳīḳate ve serā-yı ᶜālī-i vaḥdete īṣāl ve maẓhar-ı ᶜulviyyet ider. "Mārā" taᶜ bir-i şerīfinde şöyle bir imā vardır: ᶜAşḳ o kimseyi mertebe-i vaḥdete īṣāl ider ki bizim gibi ᶜaşḳ-ı İlāhiniñ ᶜulviyyeti añlamış ve şerīᶜ at ü ḥaḳiḳatiñ aḥkāmına tābiᶜ olmuşdur **[96]** yoḳsa ᶜaşḳ mecāzī bir münkire ne fā'ide virebilir? Ḥekim-i meşhūr (Eflāṭūn'uñ) fikrince her nevᶜ intiẓām ᶜaşḳdan ẓuhūr ve nübeᶜ ān eyler! İbtidā insān eşyāya; ṣoñra güzel bedene, baᶜ dehu efkār-ı ᶜāliyye ve aᶜ yān-ı ṣābiteye ᶜāşıḳ olur; muḥabbet eñ nihāyet Allāh Teᶜ ālā Ḥażretlerine münḥaṣır ḳalır.

Maḳbūl olan ᶜaşḳ-ı mecāzınıñ da birinci ᶜalāmeti kemāl-i ᶜiffetidir; ᶜiffetden ᶜārī olan muḥabbete ᶜāşḳ taᶜbīr olunmaz; añın ismi şehvetdir ki ḥayvānlarda da görünür.

هر چه گویم عشق را شرح و بیان
چون بعشق آیم خجیل باشم از آن

(113)

Meşnevī

Herçi gūyem ᶜışḳ rā şerḥ u beyān
Çun be ᶜışk āyem ḫacīl bāşem ez ān

Terceme: ᶜAşḳ içün her ne söyler ve şerḥ ve beyān ider isem çünki ᶜaşḳa gelirim andan ḥicāb iderim.

Şerḥ: "Ez ān" lafẓında iki maᶜnā vardır: biri, ᶜaşḳdan ḥicāb iderim ki anıñ fażīlet ü meziyetine dā'ir söyledigim kelām-ı nāḳış u nā-cesbāndır. Dīgeri, yalıñız ᶜaşḳdan degil, kelāmdan da ḫacīl olurum; zīrā kelāmımı ᶜaşḳıñ derecāt-ı ᶜāliyyesine ġayr-ı kāfī bulurum. ᶜAşḳ o derecede ᶜālī ve ᶜaẓīm bir keyfiyetdir ki Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleri gibi bir baḥr-ı ᶜaḳl maᶜnevī ᶜaşḳıñ kemālatına ḳarşı iẓhār-ı ḫaclet ve maᶜa-māfīh iẓhār-ı ḫacletde iṡbāt-ı ḥikmet buyururlar.

گر چه تفسیر زبان روشنگرست
لیک عشق بیزبان روشنترست

(114)

Meşnevī

Gerçi tefsīr-i zebān ruşenger est
Līk ᶜışḳ-ı bī-zebān ruşenter est

Terceme: Gerçi lisānıñ tefsīr ve taᶜbīri rūşen-ger ve ziyādārdır; lakin lisānsız ve taᶜbīrsiz ᶜaşḳ daha parlaḳdır.

Şerḥ: Nuṭḳ-ı insānī ḥikem-baḫşa bir feyż-i Rabbānīdir. Maᶜa-māfīh ᶜaşḳ, zebān ve nuṭuḳdan vāreste ve maᶜneviyāt ile ārāstedir. Lisānıñ [97] vaẓīfesi ᶜaḳlıñ ḥissiyātını tefhīm itmekdir; Olabilir ki müstemiᶜ ḳāniᶜ olmasun ve ᶜaşḳıñ derecāt-ı ᶜāliyyesini kelāmdan yaḳīnen derk idemesün; ammā bī-zebān olan ᶜaşḳıñ īrāṡ u icrā eyledigi gözyaşı, żaᶜīf-i beden, ruy-ı

zerd ve nice nice ᶜalā’im-i muḥabbet ᶜaşḳıñ vücūuına şübhe bıraḳmayacaḳ şūretde şehādet ider.

چون قلم انـدر نوشـــتن می‌شـــتـافـت
چون بعشـــق آمد قلم بر خود شـــکـافت

(115)

Meşnevī

Çun ḳalem ender nuvişten mīşitāft
Çun bi ᶜışḳ āmed, ḳalem ber ḫod şikāft

Terceme: Çünki ḳalem yazmaḳda sürᶜat gösterdi, çünki ḳalem ᶜaşḳa geldi, kendi üzerine yarıldı.

Şerḥ: Ḳalem yarıldı taᶜbirinden iki keyfiyet añlaşılır: Bi’z-zāt ᶜaşḳdan ḳalem ḥalāvet-yāb olup kemāle vāṣıl olmuş eşmār gibi yarıldı; yāḫūd ᶜāşḳıñ taḥrīrine gelince ᶜadem-i teḥammülünden pārelendi ve yazmaḳdan ᶜāciz ḳaldı.

عقـل در شـــرحش چو خر در گـل بخفـت
شـــرح عشـــق و عاشـــقی هم عشـــق گفت

(116)

Meşnevī

ᶜAḳl der şerḥeş çu ḫer der gil beḫoft
Şerḥ-i ᶜışḳ u ᶜāşıḳī hem ᶜışḳ goft

Terceme: ᶜAḳl, ᶜaşḳıñ şerḥinde merkeb gibi balçıḳda yatdı ᶜaşḳ ve ᶜāşıḳlıġıñ şerḥini yine ᶜaşḳ söyledi.

Şerḥ: ᶜAḳl gibi keskin ve maᶜruf aḥvāl-i ġāmıża bir vāsıṭa bir keyfiyet ki bu ḳadar ᶜulūm ve bedāyiᶜ ve iḫtarāᶜāt-ı mütenevviᶜayı meydāna getirdi ve felekleri bile keşf eyledi. ᶜAşḳıñ ḥālātını şerḥe gelince balçıḳda yatmış ve batmış merkeb gibi ᶜāciz ḳalır. ᶜAşḳ, rūḥānī ve maᶜnevī bir ḥāl-i ᶜulvī olduġundan anıñ ḥaḳīḳat ü māhiyeti yalıñız maẓharına maᶜlūm olur, yoḳsa edile-i ᶜaḳliyye o ḥaḳīḳatiñ biñde birini bile taᶜrīfe ġayr-ı kāfīdir. [98]

آفـــتـــاب آمـــد دلـــيـــل آفـــتـــاب
گـر دلـيـلـت بـايـد از وی رو مـتـاب

(117)

Meşnevī

Āfitāb āmed delīl-i āfitāb

Ger delīlet bāyed, ez vey rū metāb

Terceme: Güneşe delīl yine güneşdir; eger saña güneş içün delīl lāzım ise yüzüñü güneşden döndürme.

Şerḥ: Meşelā güneşi görmeyen ve ḥarāretini ḥiss itmeyen bir yerde ḳapalı bir aᶜmā āfitāba dā'ir ne ḳadar söz diñlese ḥaḳīḳatini fehm itmek mümkin degildir. Baᶜżı mertebe ẓanniyāt ve tevehhümāta düşer. Buña binā'en sende ey ṭālib! Ḫūrşīd-i maᶜneviyyeniñ ḥaḳīḳatine muṭṭaliᶜ olmaġa rāġıb isen taᶜrīfāt-ı żaᶜīfe-i lisāniyeden rū-gerdān ve aṣār-ı ṣamedāniyeye nigerān ol!

از وی ار ســـــایـــه نشـــــانـــی مـی‌دهـد
شـــمـس هـر دم نـور جـانـی مـی‌دهـد

(118)

Meşnevī

Ez vey er sāye-i nişānī mīdehed

Şems her dem nūr-ı cānī mīdehed

Terceme: Her ne ḳadar gölge güneşden nişān ve ḫaber virür ise de güneş her daḳīḳa da nūr-ı cān virir.

Şerḥ: Sāyeden maḳṣad, ᶜaḳl-ı ẓāhir ile mükevvenāt-ı mer'īyedir. ᶜAḳl ve mükāfāt baᶜżıı mertebe-i ḥaḳīḳatden nişān ve eṣer irā'e ider ise deᶜaşḳ-ı İlāhī tebliġat-ı nebeviyye ve siyemmā Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şān ile ḳulūb-ı ᶜārifinde bulunur. ᶜAşḳ-ı cihān-ı maᶜnevīde hemīşe nāşir-i envār nā-mütenāhiye olur.

ســـــایـــه خواب آرد ترا همچون ســـمر
چـون بـر آیـد شـــمـس انشـــق الـقـمـر

(119)

Meşnevī

Sāye ḫᵛāb āred turā hemçun semer

Çun ber āyed şems inşaḳḳa'l-ḳamer

[99] Terceme: Gice efsāneleri gibi gölge saña uyḳu getirir. Çünki güneş gelir, ḳamer yarılır.

Şerḥ: ᶜ Aḳl-u ṣūrī bi'ż-żarūre ẓulmet-i leyālide söylenilen ḥikāye gibi irāṣ-ı ġaflet ider ve bi'l-farż ᶜaḳl-ı şems rūḥāniyyete bir derece daha taḳarrüb ile ḳamer gibi żiyāyı ṭoğrudan ṭoġruya āfitābdan iḳtibās itse sāyeye nisbeten daha parlāḳ olsa yine āfitāb-ı cihān tāb ẓuhūr idince ḳameriñ aydınlığı nā-bedīd olur. ᶜAḳl-ı ẓāhirde her ne ḳadar ṣūrī olarak māhir olsa ḫūrşīd-i muḥabbet-i rü'yet olununca maᶜḳūlāt muẓlim-i ḫayālāt gibi ḳalır. Bu beyt-i şerīfde daha iki telmīḥ vardır: Biri Faḫr-i ᶜĀlem efendimiz ḥażretleri rūḥāniyyetiñ āfitābı olup meᶜcāzāt bāhre-i nübüvviyesinden olaraḳ ḳameriñ işāret risālet-penāhı ile yarılması ve müşrikiniñ ẓanniyāt ve ẓulmetiniñ nā-bedīd olması; dīgeri Şemsü'd-dīn Tebrīzī'niñ hengām-ı Ḥażret-i Mevlānā'da ẓuhūr itmesidir.

خود غریبی در جهان چون شـمس نیسـت

شـمس جان باقیسـت کو را امس نیسـت

(120)

Meşnevī

Ḫod ġarībi der cihān çūn Şems nīst

Şems-i cān-ı bāḳī'st kū rā ems nīst

Terceme: Cihānda güneş gibi bir ġarīb yoḳdur; cānıñ güneşi bāḳīdir, anıñ içün ġurūb yoḳdur.

Şerḥ: Burada ġarīb lafẓı iki maᶜnāya ḥaml olunabilir: Birisi, Şemsü'd-dīn Tebrīzī Ḥażretleri gibi külliyen rūḥānī olan bir ẕāt-ı ᶜālī ḥasbe'l-ḳader dünyāya geldi, aña müşābih (o hengāmede) vaṭan-ı aṣlı olan āḫirete müştāḳ bir ġarībiñ bulunması, dīgeri cānıñ şemsi gibi hīçbir keyfiyet olmamasıdır. Cānıñ şemsī mānend-i ḫūrşīd ẓāhir, fenā-pezīr olmayup daᶜimā bāḳī ve ems u ġurubdan ᶜārīdir.

شـــمس در خـارج اگر چـه هســـت فرد
مـی‌تـوان هـم مـثـل او تصـــویـر کـرد

(121)

Meşnevī

Şems der ḫāric egerçi hest ferd
Mītevān hem miṣl-i ū taṣvīr kerd

[100] Terceme: Güneş-i ẓāhirde ve meydānda ferd ve miṣālsiz ise de anıñ miṣlini taṣvīr itmek mümkin olabilir.

Şerḥ: Şems-i ẓāhir gerçi meydānda birdir; maᶜa-māfīh anıñ gibi bir şey taṣavvur itmek ve aña müteᶜallik muṭālaᶜāt beyān u īrād eylemek mümkindir. Meṣelā güneşiñ şu ḳadar cisāmeti var şuᶜāᶜī şu ḳadar sürᶜatle kürre-i arża gelir ve ḥarāreti bu derecede olup terkibātı filān ve filān mevādden ᶜibārettir bunlar bulunabilir. El-ḥāṣıl ᶜaḳlen ve ḳālen baᶜżı mertebe taṣvīr ve taṣavvur olunur. Ammā şems-i rūḥāni taṣavvurāt-ı ᶜaḳliyyeden biri ve ez-her-cihet ᶜālīdir.

شـــمس جـان کـاو خـارج آمـد از اثیر
نـبـودش در ذهـن و در خـارج نـظـیـر

(122)

Meşnevī

Şems-i cān kū ḫāric āmed eṣīr
Nebvedeş der ẕihn u der ḫāric naẓīr

Terceme: Cānıñ güneşi ki eṣīrden ḫārice geldi; ẕihin ve māddiyātda anıñ miṣl ü naẓīri olamaz. [Eṣīr her ṭarafa intişār olunmuş bir madde-i laṭīfe ve seyyāledir ki ṭabīᶜiyyunuñ ẕehābına göre nūr ve şuᶜāᶜi ve elektirisite gibi eṣerleriñ sebeb-i hestīleridir. Kudemā-yı Yunāniyye nezdinde ise başḳa yolda farż ve taṣvīr olunurdu.]

Şerḥ: Sebḳ iden beyt-i şerīfde buyurdular ki görünen şems ẓāhiri fi'l-ḥaḳīḳa kürre-i arżda ferd görünür ve miṣli bulunmuyor ise de māddī olduġundan taṣvīr olunabilir; faḳaṭ felek ve ẕihniñ ḫāricinde olan cān-ı maᶜneviyyeniñ miṣl ü naẓīri olmadıġından göz veᶜaḳl aña müşābih aña naẓīr bir şey fehm u taṣvīr idemez.

در تصـــور ذات او را گـنـج کـو
تـا در آیـد در تصـــور مـثـل او

(123)

Meşnevī

Der taṣavvur ẕāt-ı ū rā gonc kū?
Tā der āyed der taṣavvur miṣl-i ū

Terceme: Ol ẕāt pāk-ı ulūhiyyeti taṣavvura ṣıġdırmaḳ nerede, naṣıl olabilir? [101] Ta ki Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretleriniñ miṣli taṣavvura gelebilsün?

Şerḥ: Ḥaḳ Teᶜlā Ḥażretlerini Kemā yenbaġi ve bi-temāmihā taṣavvur idecek ᶜaḳl gelmemiş ve gelmesi muḥāll bulunmuşdur. ᶜAḳlıñ ḫidmeti mānend-i sāye-i āfitābı īmā ve kemāl-i tevāżuᶜ ile ira'e itmekdir; yoḳsa bi-temāmihā göstermekden baᶜīd bulunur ve böyle bir sevdā-yı ḫāme ḳıyām itse ᶜaḳl giriftār-ı cinnet ve nā-bedīd olur.

چون حدیث روی شـــمس الدین رســـید
شـــمس چارم آســـمان ســـر در کشـــید

(124)

Meşnevī

Çün ḥadīṣ rūy-ı Şemsuddin resīd
Şems çārom āsumān ser der keşīd

Terceme: Çünki kelām Şemsü'd-dīn Tebrīzī'nin vech-i maᶜneviyyesine irişdi, dördüncü āsumānıñ güneşi baş çekdi.

Şerḥ: Ḥażret-i Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī bu ebyāt-ı şerīfeyi īrād buyurur iken ḥasbe'l-īcāb Şems lafẓı istiᶜmāl ve īrād olununca ḳutbü'l-ᶜārifin Ḥażret-i Şemsü'd-dīn derḥāl ḫāṭıra getirilerek Şems-i ẓāhir ehemmiyyetden sāḳıṭ oldu. Naşıl ki büyük bir ẕāt gelince mādūnunda olanlar çekilir ve ehemmiyyetsiz ḳalur.

واجـب آیـد چـونـکـه آمـد نـام او
شـــرح رمـزی کـردن از انـعـام او

(125)

Meşnevī

Vācib āyed çün ki āmed nām ū

Şerḥ remzī kerden ez enᶜ ām ū

Terceme: Şemsü'd-dīn Tebrīzī Ḥażretleriniñ nām-ı şerīfi çünki geldi, ol Ḥażretiñ niᶜ metlerinden bir miḳdārınıñ remzī bir ṣūretde şerḥi vācib ve muḳteżī olur.

Şerḥ: Terceme-i ḥāllerinde beyān olunduġu vech ile Şemsü'd-dīn Tebrīzī Ḥażretleri Cenāb-ı Mevlānā-yı Rūmī'niñ mürşididir. Bu beyt-i şerīfde işāret buyurılur ki: İnsān bir ẕātıñ enᶜ āmına nā'il ve resān olur ise o niᶜ metleri müteşekkirān yād ve ityān itsün; zīrā taḥdīṣ-i niᶜ met, bāᶜ iṣ-i mezīd-i saᶜ ādet ve selāmetdir. [102]

این نفس جان دامنم بر تافست

بوی پیراهان یوسف یافتست

(126)

Meşnevī

İn nefes cān dāmenem ber tāfte est

Buy-ı pirāhān-ı Yusuf yāfte est

Terceme: Bu nefesde cān [cān lafẓı bu beyt-i şerīfde Ḥüsāmü'd-dīn Çelebī Ḥażretlerine işāretdir.] Etegimi ṭutdu; zīrā Yūsuf gömleginin ḳoḳusunu buldu.

Şerḥ: Ḥażret-i Mevlānā'nıñ terceme-i ḥallerinde beyān olunduġu üzure Ḥüsāmü'd-dīn Çelebī kendileriniñ maḫdūmu meṣābesinde mürīdidir. Maḫdūm-ı maᶜ neviyyesi fevḳa'l-ᶜ āde muḥibbi olduġundan cān lafẓıyla taᶜ rīf buyuruldu. Müşārün-ileyh Ḥüsāmü'd-dīn Çelebī Ḥażretleri Cenāb-ı Şemsü'd-dīn Tebrīzī'niñ āṣār u aḥvāl-i rūḥāniyyet-i iştimālinden rāyiḥa-ı ṭayyibe-i maᶜ neviyye olmuş ve o ṣırada nām-ı celīlini işitmiş olduġundan Ḥażret-i Mevlānā'nıñ etegine yapışup: "Aman ya Mevlānā!" didi. Ḥażret-i Yaᶜ ḳūb ᶜ Aleyhis-selām Yūsufuñ gömlegi rāyiḥasından vücūdunu añladıġı gibi Ḥüsāmü'd-dīn Çelebī de Şemsü'd-dīn Tebrīzī'niñ aḥvālinden ve nām-ı ᶜ ālīleriniñ ḳāle gelmesinden ḳuvve-i rūḥāniyyesini derḥāl ve yeñiden istişmām ve keyfiyāt-ı celīlesiniñ ḥikāyesini istiḥām eyledi.

کز برای حق صحبت سالها

باز گو حالی از آن خوش حالها

(127)

Meşnevī

Kez berāy-ı ḥaḳḳ-ı ṣoḥbet sālhā

Bāz gū ḥālī ez ān ḫuş ḥālhā

Terceme: Bunca seneler ṣoḥbetiniñ ḥaḳḳı içün Şemsü'd-dīn Tebrīzī Ḥażretleriniñ ḫoş ve güzel ḥāllerinden bize yine bir ḥālini söyle!

Şerḥ: Bu niyāz hengāmında Ḥażret-i Ḥüsāmü'd-dīn birçoḳ seneden beri Cenāb-ı Mevlānā-yı Rūmī terbiyesinde bulunduġu ve muṣāḥabet-i ᶜaleyh Mevlānā ile ḥayāt-yāb olduġu beyt-i şerīfiñ ṭarz-ı ifādesinden istidlāl olunur. **[103]**

تـا زمـین و آســمـان خنـدان شـــود

عقل و روح و دیده صـــد چندان شـــود

(128)

Meşnevī

Ta zemīn u āsumān ḫandān şeved

ᶜAḳıl u rūḥ dīde şed çendān şeved

Terceme: Ta ki kemāl-i şevḳden zemīn u āsumān ḫandān olsun; ᶜaḳıl, rūḥ, dīde, yüz defᶜa o ḳadar ziyāde olsun.

Şerḥ: Şemsü'd-dīn Tebrīzī Ḥażretleriniñ bir ḥālini olsun naḳl buyurunuz ki benden başḳa zemīn u āsumān-ı mesrūr u şādān ve bu ḥikāyeyi istimāᶜ idecek ehl-i ᶜirfānıñ ḳuvā-yı maᶜneviyyeleri ḳāt ḳāt müzdād ve firāvān olsun. Evliyā-u'llāh mesāġ olduġu ḳadar aḥvālini işitmekde ki muḥassenāt bu beyt-i şerīf de fehm u iṣbāt olunur.

لا تـكـلـفـنـى فـإنـى فـى الـفـنـا

كـلـت أفـهـامـى فـلا أحصـــى ثـنـا

(129)

Meşnevī

Lā tukellifnī feinnī fī'l-fenā

Kellet efhāmī felā uḫṣā şenā

Terceme: Mevlānā-yı Rūmī Ḥażretleri buyururlar, bunu baña teklīf eyleme; zīrā ben fenādayım; fehmlere yorġunluḳ vāḳiᶜ oldu. Bina'en-ᶜaleyh Ḥażret-i Şemsü'd-dīn Tebrīzī'niñ medḥ u ṣenāsını taᶜdād ve ḥesāb idemem.

Şerḥ: O ṣırada Ḥażret-i Mevlānā mertebe-i fenāda olduḳlarını ṣarāḥaten enbā ve defᶜaten lisān-ı Fārisīyi terk ile ᶜArabī olaraḳ cevāb īᶜṭā buyurmaları bu ḥaḳīḳat ü vecdī īmā ider.

كل شيء قاله غير المفيق
إن تكلف أو تصلف لا يليق

(130)
Meşnevī
Küllü şey'in ḳālehu ġayre'l-mufīḳ
İn tekellef ev teṣallef lā yelīḳ

[104] Terceme: Bī-hoş olup ifāḳat bulmayan kimse her ne dise, gerek zaḥmet ve gerek lāf ile medḥ ü ṣenā eylese ġayr-ı lāyıḳdır.

Şerḥ: Celālü'd-dīn-i Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleri müstaġraḳ ᶜaşḳ-ı Rabbānī olaraḳ buyururlar ki; ben bu ḥālde iken Cenāb-ı Şemsü'd-dīn Tebrīzī ḥaḳḳında her ne ḳadar tekellüf itsem ve medḥe dā'ir her ne disem lāyıḳ degildir; zīrā şiddet-i ᶜaşḳdan el-ān ifāḳat bulamadım ve deryā-yı ᶜaẓīm fenāya ṭaldım.

من چه گویم یک رگم هشیار نیست
شرح آن یاری که او را یار نیست

(131)
Meşnevī
Men çi guyem? Yek regem huşyār nīst
Şerḥ-i an yārī ki ū rā yār nīst

Terceme: Ben ne söyleyeyim, ki benim şimdi bir ṭamarım bile ᶜaḳla mālik degildir. Ol yāriñ şerḥini naṣıl īfā idebileyim, ki anıñ yār ve naẓīri yokdur.

Şerḥ: Yaᶜnī ᶜaşḳ u muḥabbetde o ḳadar müstaġraḳım, ki insānlarıñ tadābīr u kelimāt ẓāhirelerine göre bir ṭamarım bile ᶜāḳıl olmadığı ḥālde bir de ḳutbu'l-aḳṭāb ve felek-i

rūḥāniyyede mānend āfitāb ve müstaġraḳ-ı deryā-yı nūr-ı Rab olan Şemsü'd-dīn Tebrīzī gibi bir ẕāt-ı ᶜālī ḳadriñ aḥvālini naṣıl şerḥ idebilirim?

شـــرح این هجران و این خون جـگر
ایــن زمــان بــگــذار تــا وقــت دگــر

(132)

Meşnevī

Şerḥ in hicrān u in ḫūn-ı ciger
İn zemān bogẕār vaḳt-i dīger

Terceme: Bu hicrānıñ, bu ciger ḳanınıñ şerḥini şimdi isteme, bu zamānı gec, başḳa bir vaḳte ḳadar.

Şerḥ: Şemsü'd-dīn Tebrīzī Ḥażretleri'nden ayrılmasını ve hicrānını Mevlānā-yı Rūmī Ḥażretleri ḫūn-ı ciger taᶜbīr iderek Ḥüsāmü'd-dīn Ḥażretlerine dir ki: Ey maḫdūm-ı maᶜnevī! Ben hicriñ teʼsīrāt-ı elīmesiyle müteʼessīr iken teʼsīrāt-ı ḳalbiyyeyi tezyīd iden ḥikāyāt-ı elem-efzādan ṣarf-ı naẓar ve dīger münāsib **[105]** bir vaḳte ḳadar intiẓār it. Vaḳt-i dīgere ḳadar intiẓār it buyurmaları, yā ālām-ı ᶜaşḳ bir müddet sükūn bulsun, yāḫūd dünyāda bu aḥvāliñ iᶜlān u iᶜlāmı lāyıḳ ve belki mümkin olmayup āḫirete ḳadar ṣabr idülsün dimekdir.

قــال أطــعــمــنــی فــإنــی جــائــع
و اعــتــجــل فــالــوقــت ســـیــف قــاطــع

(133)

Meşnevī

Ḳāle aṭᶜimnī feinni cā'iᶜ
Veᶜtacil fe'l-vaḳt seyfun ḳāṭiᶜ

Terceme: Ḥüsāmü'd-dīn Çelebī Ḥażretleri did: Yā Mevlānā! Baña iṭᶜām eyle, ben acım; veᶜacele ile, zīrā vaḳt keskīn ḳılıcdır.

Şerḥ: Ḥüsāmü'd-dīn Çelebī Ḥażretleriniñ aḥvāl-i rūḥāniyyeye şiddet ārzūsu ḥasebiyle tekrār niyāz eyler ve dir ki: Ḫayır şimdi söyle! İḥtimāl ki zamān-ı ilḳā-yı mevāniᶜ ile baña bir daha bu fırṣatı göstermez; iḥtimāl ki şemşīr-i ṣārim gibi olan sürᶜat-ı mürūr-ı zamān rişte-i

ᶜ ömrümüzü ḳaṭᶜ ile bu aḥvāl-i celīleyi istimāᶜ den beni maḥrūm ve bī-dermān eyler. Żāyiᶜ olabilecek keyfiyātıñ istiḥṣāli içün meşrūᶜ ṣūretde taᶜ cīl itmek ᶜ ayn-ı nuṣret ve selāmetdir.

صـــوفی ابن الوقـت بـاشـــد ای رفیق
نیســـت فردا گفتن از شـــرط طریق

(134)

Meşnevī

Ṣūfī ibnu'l-vaḳt bāşed ey refīḳ
Nīst ferdā goften ez şarṭ-ı ṭarīk

Terceme: Ṣūfī ibnü'l-vaḳt, yaᶜ nī zamāne ādemi olur ey arḳadāşım! Yarın; baḳalım dimek şart-ı ṭarīḳden degildir.

Şerḥ: Bunu da Ḥüsāmü'd-dīn Çelebī Ḥażretleri Mevlānā-yı Rūmī Ḥażretlerine ᶜ arż eyler ki: Ṣūfī vaḳt ve ḥāli ġanīmet bilir. Gelecek bir daḳīḳadan ṣoñra bile ᶜ aḳl ve iḳtidār ve ḥayātda bulunacaġını vāreste-i mevāniᶜ olacaġını bilmiyor; zīrā dünyāda her añda her şey'iñ fenā-pezīr ve mübeddel olması muḥtemel ve ᶜ ale'l- ḫuṣūṣ insān içün eñ ḳarīb olan mevt ü eceldir. [106]

تو مـگر خود مرد صـــوفی نیســـتی
هســـت را از نســـیـه خیزد نیســـتی

(135)

Meşnevī

Tu meger ḫod merd-i ṣūfī nīstī
Hest rā ez nisye ḫīzed nīstī

Terceme: Sen meger kendiñ ṣūfī degil misin? [Yaᶜ nī ben bilirim ki kendiñ ṣūfīsin] Mevcūd olan şey'de viresiye ve ferdādan hīçliḳ ḳalḳar, yoḳluḳ ḥāṣıl olur.

Şerḥ: Ḥüsāmü'd-dīn Çelebī Ḥażretleriniñ vaḳt-i dīgere ḳadar intiẓāra muvāfaḳat eylememesine sebeb kemāl-i intiẓārları cūşişe gelmesinden ve bu fırṣatı żāyiᶜ itmek ḫavfındandır. Şiddet-i ārzūdan başḳa bir daha sebeb-i beyān iderler ki: Vaḳt-i dīgere ḳadar bekle dimek naḳd virmek degildir.; viresiyedir. Viresiyeniñ ise esbāb-ı keşīreden ṭolayı baᶜ żı defᶜ a icrā olunmaması da muḥtemel ve binā'en-ᶜ aleyh fevā'id-i mutaṣavvereye mūriṣ-i ḫaleldir.

گفتمش پوشـــیـده خوشـــتر ســـر یـار
خود تو در ضـــمن حکـایـت گوش دار

(136)

Meşnevī

Goftemeş pūşīde ẖoşter sırr-ı yār
Ḫod tu der żımn-ı ḥikāyet gūş dār

Terceme: Ḥüsāmü'd-dīn Çelebī Ḥażretlerine didim ki: Yār ve dostuñ sırrı örtülmüş olunca daha iyidir. Sen żımn-ı ḥikāyete ḳulāḳ ṭut!

Şerḥ: Ḥażret-i Mevlānā-yı Rūmī buyururlar ki: Cenāb-ı Tebrīzīniñ ve rūḥāniyyetiñ aḥvālini ṣarāḥaten beyān itmek cā'iz degildir. Ben o aḥvālden söylerim; faḳaṭ ḥikāyeler içinde ve mestūr bir ṣūretde söylerim. Sen ise bunuñla ḳanāᶜat ve bu ḥikāyeler içindeki ḥaḳīḳate diḳḳat it!

خوشـــتر آن بـاشـــد کـه ســـر دلبران
گـفـتـــه آیـد در حـدیـث دیـگـران

(137)

Meşnevī

H̱oşter ān bāşed ki sırr-ı dilberān
Gofte āyed der ḥadīṣ-i dīgerān

[107] Terceme: Daha iyi odur ki: Dilberleriñ sırrı başḳalarıñ sözünden söylenmiş ola.

Şerḥ: Evliyā-u'llāh ḥażerātınıñ mācerāsını ve aḥvāl-i rūḥāniyyeyi ṣarāḥaten söylemekden ise daha iyidir ki başḳa ḥikāyāt ve kelimāt arasında söylenmiş olsun; zīrā ṣarāḥaten işitmege herkesiñ ᶜaḳlı müteḥammil olmayup zaᶜf-ı ᶜaḳl ve vehn-i aḫlāḳ ḥasebiyle insān giriftār-ı evhām ve rūḥen ve ᶜaḳlen ve bedenen bī-dermān ve perīşān olur. Naṣıl ki güneşiñ nūru ġāyet fā'ideli olduġu der-kār iken şuᶜāᶜatı sā'ir-i māddiyāt içinde görmege ḳanāᶜat itmeyüp de güneşiñ yüzüne ṭoġrudan baḳmaḳ istenebilirse o yoldaki nāẓır-ı kör ve żarīr olur.

گفـت مـکشـــوف و بر هنـه گوی این
بـاز گـو دفـعـم مـده ای بـوالـفضـــول

(138)

Meşnevī

Goft mekşūf u berehne gūy-ı in

Bāzgū defʿ em medih, ey bū'l-fużūl[105]

Terceme: Ḥażret-i Ḥüsāmü'd-dīn Çelebī didi: Açıḳ ve ʿuryān ve bī-ġulul yaʿnī gizli ḳapalı olmayaraḳ söyle ve baña defʿ virme; ey fażīletler ṣāḥibi olan Ḥażret-i Mevlānā!

Şerḥ: Şiddet-i ārzūsu ḥasebiyle Cenāb-ı Ḥüsāmü'd-dīn Şemsü'd-dīn Tebrīzī Ḥażretleriniñ ḥālini ḥikāyeler ve sā'ir sözler içinde istimāʿa muvāfaḳat itmek istemeyüp ṣarāḥaten işitmek içün yine iltimās ve ārzūsunu ityān ile istirḥāmında devām ve iḳdām eyler.

پـرده بـردار و بـرهنـه گـو کـه مـن

مـی‌نخسـبم بـا صـنـم بـا پیـرهن

(139)

Meşnevī

Perde berdār u birehne gū ki men

Mīneḫosbem bā ṣanem bā pīrehen

Terceme: Perdeyi ḳaldır ve ʿuryān ve açıḳ söyle; zīrā pīrāhen ile olan but ve maḥbūbla yatmam.

Şerḥ: Ya Ḥażret-i Mevlānā, perde-i esrārı ḳaldır, açıḳ söyle işitiyāḳ ve ārzūm olan ḥāli ḥikāyeler içinde mestūr işitmek istemem. [108] "Pirāhenli ṣanem ve but ile yatmaḳ istemem" dimesi perde-i ḥikāyātda mestūr olan esrārı işitmeḳle ḳanāʿat idemem, dimekdir.

[105] Mısra: A, MM, N "Āşigāra beh ki penhān ẕikr-i dīn"

گفتم ار عریان شود او در عیان
نی تو مانی نی کنارت نی میان

(140)

Meşnevī

Goftem: Er ᶜuryān şeved ū der ᶜiyān
Nī tū mānī, nī kenāret nī miyān

Terceme: Mevlānā Ḥażretleri buyururlar: Ben Ḥüsāmü'd-dīn Çelebī Ḥażretlerine didim, ki eger esrār-ı rūḥāniyye ᶜuryān ve ġayr-ı pinhān, aşikār ve ᶜayān olacaḳ olursa ne sen ve ne kenārıñ ve ne ortañ ḳalır.

Şerḥ: Şemsü'd-dīn Tebrīzī Ḥażretleriniñ derecāt-ı rūḥāniyyesi ol mertebe yüksek idi, ki aḥvāl-i maᶜnevyyesini istimāᶜa insān ġayr-ı muḳtedirdir. Birçoḳ ḥālāt-ı rūḥāniyye vardır ki, dünyāda herkese iᶜlān olunsa be-heme-ḥāl bāᶜiṣ-i ziyān ve iżmiḥlāl olur. Beyt-i şerīfde beyān ve irāde buyurulduġu üzre eger bi-temāmihā beyān olunsa ne kenār ne miyān ḳalmayup ᶜuḳūli ḥayret-i ᶜaẓīme iḥāṭa ve ebdānī celāl-i maᶜnevī ifnā eyler.

آرزو می‌خواه لیک اندازه خواه
بر نتابد کوه را یک برگ کاه

(141)

Meşnevī

Ārizū mīḫ̌āh līk endāze ḫ̌āh
Ber netābed kūh rā yek berg-i kāh

Terceme: Arzū ve merām iste, lakin endāzade iste! Zīrā bir ṣamañ çöbü bir ṭaġı ḳaldıramaz!

Şerḥ: Bu emr-i ᶜālī hem Ḥüsāmü'd-dīn Çelebī Ḥażretlerine, hem sā'ir insānlara ḫiṭāb olsa cā'izdir. Yaᶜnī ḫayr olan umūr-ı ārzū olunabilir; faḳaṭ endāze ve dereceyi unutmamalı! Meṣelā ṭaᶜām bile vücūduñ selāmeti iken ziyāde ekl idilirse fā'ide yerine bā'iṣ-i mażarrat ve baᶜżı defᶜa mūriṣ-i felāket olur. Kitāb muṭāleᶜasıẕihne parlaḳlıḳ virdigi maᶜlūmdur; maᶜa-māfīh keṣret-i muṭāleᶜa ẕihn ve aᶜṣābı [109] ḫasta eyler. El-ḥāṣıl büyüklük ve beḳā dā'imā vasaṭdadır. Bu ḳāᶜide-i ᶜaẓīmeden yalıñız ᶜaşḳ-ı Rabbānī müsteṣnādır. ᶜAşḳ-ı Rabbānī ne ḳadar çoḳ olur ise o ḳadar daha iyi, o derece evlādır.

آفتابی کز وی این عالم فروخت
اندکی گر پیش آید جمله سوخت

(142)

Meşnevī

Āfitābı kezveyi in ᶜālem firuḫt
Endegi ger pīş āyed cümle suḫt

Terceme: Güneş ki bu ᶜālem-i andan şuᶜlelendi, eger bulunduġu mevḳiᶜden biraz taḳarrüb itse her şey yanmış olur.

Şerḥ: Güneş mevsim-i ṣayf ve şitāda kürre-i arża bir miḳdār taḳarrüb ve tebaᶜüd eyler; ammā bu farḳ-ı cüz'ī güneşiñ ve arżıñ ṭabīᶜī olan mevḳiᶜleri dāḫilindedir. Eger güneş bu ṭabīᶜī olan dereceden bir miḳdār daha taḳarrüb itse kürre-i arżda ne varsa yanar ve intiẓām-ı arż tārumār olur. Büyük ādemlere icābından ziyāde taḳarrüb itmek güneşiñ şedā'idine giriftār olmaḳ gibidir; zīrā keşret-i taḳarrübde esbāb-ı iġbirār muḥabbeti pāmāl ve muḥibbī dīger gün ve dīger ḥāl eyler.

فتنه و آشوب و خونریزی مجوی
بیش از این از شمس تبریزی مگوی

(143)

Meşnevī

Fitne vü āşūb u ḫūnrīzi mecūy
Bīş ez in ez Şems-i Tebrīzī megūy

Terceme: Ey Ḥüsāmü'd-dīn Çelebī! Fitne ve ġavġa ve ḳarışıḳlıḳ ve kan dökmeklik isteme, bundan ziyāde ve bundan ṣoñra Ḥażret-i Şems-i Tebrīzīden baḥṣ itme!

Şerḥ: Mevlānā-yı Rūmī Ḥażretleri ṣūret-i ḳaṭᶜiyyede tenbīh buyururlar ki: Ey Ḥüsāmü'd-dīn! Bundan ziyāde ve bundan ṣoñra Şems-i Tebrīzī Ḥażretleriniñ ḥāli āşikār ṣorma; zīrā aḥāliñ āşikār söylenmesini istemek fitne ve ġavġayı ve ḫūnrīzligi ārzū eylemek ve birçoḳ müşkilātı daᶜvet itmekdir. İnsānlarıñ rūḥāniyyete müte'alliḳ keyfiyātda iḳtidār ve idrākları cüz'ī olduġundan icābından ziyāde aḥvāl-i ḥikmet iştimāli istimāᶜ itseler **[110]** ḥālleri dīger gün veᶜaḳılları maġbūn ve zebūñ olur; aṣl hüner aḥvāl-i rūḥāniyyeyi söyleyüp tālib veᶜāḳıl olanları ḫaberdār ve iḥyā itmek, hem baᶜżı beyhūde daᶜvāları meydāna getirmemekdir. İşte bu büyük

vaẓīfeyi ᶜaḳllara ve belki ervāḥa ḥayret virecek yolda Meṣnevī-i Şerīf īfā ve ḳulūb-ı müstaᶜiddini iḥyā eylemişdir.

ایــن نــدارد آخــر از آغــاز گــوی
رو تــمــام ایــن حــکــایــت بــاز گــوی

(144)
Meşnevī
İn nedāred āḫir ez āġāz gūy
Rū temāmi in ḥikāyet bāz gūy

Terceme: Şemsü'd-dīn Tebrīzī Ḥażretleri'niñ sırrı ve ḥāli ᶜaẓīm ve nihāyetsizdir, bu baḥṣi terk it, şāh ile cāriyeniñ ḥikāyesini temam idüp tekrār söyle.

Şerḥ: Bu ḫiṭābı Mevlānā Ḥażretleri kendi kendine eyler. Bu da iḳtiża-yı belāġatdır. Bu ḥikāyede (Şāh) ve (Cāriye) gibi nāmlar ᶜavām içün perdelerdir, yoḳsa ḥaḳīḳatde bu ṭaᶜbīrāt arasında aḥvāl-i ᶜaẓīme beyān u ḥikāye buyurulmuşdur.

خلوت طلبیـدن آن ولـی ازشـــاه و جهـت دریـافتن رنـج کنیزک را

(Ḫalvet ṭalebīden-i an veli ez ve şāh cihet-i deryāften-i renc-i kenīzek rā)

Ol ṭabīb-i İlāhī cāriyeyi tenhā görmek içün şāhdan ḫalvet-i ṭaleb eylemesi ve cāriyeniñ marażına cihet ve çāre bulmasıdır.

Şerḥ: Ṭabīb-i İlāhi nefsi yalıñız su'āl ile mażarratını defᶜ içün çāre aramasıdır.

گفـت ای شـــه خلوتی کن خـانـه را
دور کن هم خویش و هم بیـگـانـه را

(145)
Meşnevī
Goft: Ey şah ḫalveti kun ḫane rā
Dūr kun hem ḫavīş u hem bīgāne rā

[111] Terceme: Ṭabīb-i İlāhī didi: Ey şāh! Ḫāneyi tenhā it! Hem muḳarribīn hem yabancıları uzaḳ eyle.

Şerḥ: Mürşīd-i kāmil olan ṭabīb-i İlāhī rūḥa dir ki: derūn-ı ḳalb ve ẕihniñde ẓuhūr itmiş olan mülāḥaẓātı ve vesveseleri çıḳar. Şimdiye ḳadar bu gūna mülāḥaẓāt ve evhām saña ḫayr u ārām virmediler, artıḳ tedbīri baña bıraḳ; Bi-iẕni'llāhi Teᶜ ālā nefsiñ ḫastalıgını ve çāresini arayayım.

کس ندارد گوش در دهلیزها
تا بپرسم زین کنیزک چیزها

(146)

Meşnevī

Kes nedāred gūş der dehlīzhā
Tā beporsem zīn kenīzek çīzhā

Terceme: Ḳapu arasından kimse ḳulaḳ ṭutmasuñ, tā ki bu cāriyeden baᶜ żı şeyler şorayım.

Şerḥ: Ṭabīb-i İlāhī rūḥa dir ki: Ḫarem-i ḳalbi mülāḥaẓa ve vesveselerden ḫālī bıraḳmaġla beraber seniñ şimdiye ḳadar mürşid ve ṭabīb-i ẓann ve gümān eyledigiñ muḳallidin teşebbüṣātıma ḳarışmaḳdan başḳa kesb-i iṭtilāᶜ eylemelerini de cā'iz ᶜ add idemem; zīrā benim nefse olan es'ilemiñ ḥaḳā'iḳini ne sen ne de dışarıda mürşid ḳıyāfetinde bulacaġın ādemler añlayamazlar; añlayamayınca emniyetiñiz noḳṣān ḳarışmañız bāᶜ iṣ-i ziyān olur; ve daha iyi yapmaḳ ḫülyāsıyla işi fenā itmiş olursuñuz, bu beyt-i şerīfde bir işāret vardır ki: Bir merd-i ᶜ āḳıl ve müstaḳime bir iş ḥavāle ve tefvīż idilince o işe artıḳ müdāḫale olunmayup tedābīr o ᶜ āḳıl ve müstaḳīm ādeme bıraġılsun; tā ki fevā'id ü muḥassenāt ḥuṣūl-peẕīr olmuş olsun.

خانه خالی ماند و یک دیار نی
جز طبیب و جز همان بیمار نی

(147)

Meşnevī

Ḫāne ḫāli mānd u yek deyyār nī
Coz ṭabīb u coz hemān bīmār nī

Terceme: Ḫāne boş ḳaldı ve kimse ḳalmadı; ṭabīb-i İlāhī ve ḫasta olan [112] cāriyeden başḳa!

Şerḥ: Rūḥ bu teklīfe muvāfaḳat ile istedigi gibi nefsi ṣormaḳ ve ıṣlāḥ itmek içün ṭabīb-i İlāhiye ruḫṣat virmiş ve kendi tedabīrinden ferāġatle intiẓārda ḳalmışdır.

نرم ونرمک گفت شـــهر تو کجاســـت
کـه علاج اهـل هر شـــهری جـداســـت

(148)

Meṣnevī

Nerm u nermek goft: Şehr-i tu kocāst?
Ki ᶜilāc-ı ehl-i her şehrī codāst

Terceme: Ṭabīb-i İlāhī cāriyeye mülāyemet ve lafẓ ile söyledi ki: Seniñ şehriñ ve memleketīn neresidir? Her ehl-i şehriñ ve her ahaliniñ ᶜilācı başḳa ve biri birinden beᶜīd ve cüdādır.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfde işāret vardır ki: Bir ḫastaya veyā mükedder ādeme mülāyemetle ḫiṭāb itmeliyiz. Mużṭarib olan bu mülāyemeti görünce nāṣıḥ ve muḫāṭabına muḥabbet ve ünsiyet ḥāṣıl eyler; ve andan ṣoñra virilecek ᶜilāc ve icrā olunacaḳ tenbīhātı ḫˇāhişle ḳabul ider. Eḳālim-i bāride ve ḥārrede bulunan veyā ḫilḳati halīm ve hadīd olan kimselere idilecek devā ve nasīḥat biʾṭ-ṭabᶜ muḫtelif olur; bunlarıñ taᶜyīni ṭabīb-i ḥāẕıḳıñ ve insān-ı ᶜāḳılıñ ḥaẕāḳat ve dirāyetine vābestedir.

و انـدر آن شـــهر از قرابـت کیســـتـت
خویشـــی و پیوســـتگی بـا چیســـتـت

(149)

Meṣnevī

Vʾender an şehr ez ḳarābet kīstet
Ḫˇīşī yu peyvestegi bā çīstet?

Terceme: Ṭabīb-i İlāhī cāriyeye didi: Seniñ şehriñde aḳrābandan kim var? Ḳarābet ve ensāliñ ne şeyʾdir?

Şerḥ: ᶜĀḳıl olan z̲āt bir ḥaḳīḳati meydāna çıḳarmak içün karşısındaki ᶜādemiñ aḥvāl-i māżiyesini ve meyl ü muḥabbet ü nefret eyledigi şeyleri ḥüsn-i ṣūretle ṣorar ve bu vech ile gizli olan ve ṭoġrudan ṭoġruya es'ile ve ibrāmāt ile söylenmesi ḳābil olmayan bir sır ve ḥaḳīḳat meydāna çıḳar. Ḥükümet işlerinde istinṭāḳ didigimiz muᶜāmele bu ḥikmet-i ᶜaḳliyeye mübtenīdir. [113]

دســـت بر نبضـــش نهـاد و یـک بیـک
بـاز مـی‌پـرســـیـد از جـور فـلـک

(150)
Meşnevī
Dest ber nabżeş-i nihād u yek be yek
Bāz mīporsīd ez cevr-i felek

Terceme: Ṭabīb-i İlāhī cāriyeniñ nabż-ı üzerine elini ḳoydu ve birer birer feleginiñ cevriñden ṣordu.

Şerḥ: O z̲āt-ı kāmil nefse ṣordu maḥall-i cevr olan dünyāda hangi şeylerden ziyāde zaḥmet ve cefā çekdi, maḳṣadı ḥissiyāt-ı ḳalbiyyeniñ su'āliyle cāriyeniñ maraż-ı derūnunu añlamaḳ idi, bina'en-ᶜaleyh kemāl-i ḥikmetle feleginiñ cevrinden ṣordu ve feleginiñ gösterdigi baᶜż̧ı z̲evḳ ve meserretden ṣormadı; zīrā insān içün meserret ve ṣafā maḥdūd ve bī-vefādır. Meserretiñ taᶜdādıyla uzun maḳāle ḥāṣıl olamaz; ᶜale'l-ḥuṣūṣ bī-çāre insān dünyāda gördügü meserreti z̲ihninde ṭutmuyor, z̲evḳ ve meserret ḳolay unudulur; ammā feleginiñ cevr çoḳ olduġu gibi āṣārı ḥiss olununca ferāmūş olunmuyor baḥs̲i ṭavīl olur. Bir de insān kendi cevriñi dā'imā dīgerlere naḳl ve beyān itmege iẓhār-ı meyelān eyler. Bī-çāre insān ẓan ve gümān ider ki naḳl u beyān eyledigi kendi cevrinden her bir ādem müte'eṣ̲ṣ̲ir ve istimāᶜa ḥāżır olur.

چـون کســـی را خـار در پـایـش خـلـد
پـای خـود را بـر ســـر زانـو نـهـد

(151)
Meşnevī
Çun kesī rā ẖār der pāyeş cehed
Pāy-ı ẖod rā ber ser-i zānū nehed

Terceme: Çünki bir kimseniñ ayaġına bir diken batar, kendi ayaġını dizi üzerine ḳor.

Şerḥ: Ṭabīb-i İlāhī cāriyeniñ ḳalbindeki sırrı ne içün birden bulmayup su'āl ve istinṭāḳa mecbūr oldu, diye ḫāṭıra gelmesün! Bir insānıñ ḳalbinde olan aḥvāli keşf idüp añlamaḳ pek gücdür. Ḳalbde mestūr olan aḥvāli degil, belki ayaġa batan ve ẓāhir olan bir dikeni bile bulup ayaḳdan çıḳarmaḳ keyfiyeti müşkilātdan ḫālī degildir. [114]

وز سر سوزن همی‌جوید سرش
ور نیابد میکند با لب ترش

(152)

Meşnevī

Vez ser-i sūzen hemī cūyed sereş
Ver nebāyed, mīkoned bā leb tereş

Terceme: Ayaġıñ ṣāḥibi igne başıyla dikeniñ başını arar ve eger -bu vāsıṭa ile de- bulamazsa dikeniñ batdıġı yeri dudaġıyla ışlātır, tā ki dikeni çıḳarabilsün.

Şerḥ: Bālādaki fikri taᶜḳīb, yaᶜnī ẓāhirī ve ᶜādī bir dikeniñ bulunması müşkil ve bulunmayınca ve bulmaḳ içün vesā'iṭ-i icrā'iyyeye mürācaᶜata mecbūriyet ḥāṣıl olur iken ya ḳalbde gizli olan aḥvāli insān naṣıl sühūletle vazᶜ-ı meydān idebilir? Buña binā'en pek çoḳ tedābīr-i ᶜaḳliyyeye mürācaᶜat-ı żarūrī ve iḳtiżā-yı ḥikmet olduġu bedīhīdir.

خار در پا شد چنین دشوار یاب
خار در دل چون بود واده جواب

(153)

Meşnevī

Ḫār der pā şod çonin doşavāryāb
Ḫār der dil çun boved? Vā dih cevāb

Terceme: Ayaġa batan diken böyle güc bulunduġu ḥālde diken güñülde olunca naṣıl olur? Baña cevāb vir!

Şerḥ: Maddī olan bir ḫār-ı elem bārıñ bulunması müşkil veᶜasīr iken ya ḳalbdeki ḫār-ı ıżṭırār, bilā ṣabr ve bilā tedbīr ve ḳarār naṣıl bedīd ve aşikār olabilir? Baña cevab vir! Buyurulması bu ḥāliñ ġāyet müşkil olduġunu belāġat ve ḳuvvet ile beyān buyurmaḳ içündür.

خـار دل را گـر بـدیـدی هـر خســـی
دســـت کی بودی غمـانرا بر کســـی

(154)

Meşnevī

Ḫār dil rā ger bedīdī her ḫasī
Dest key būdī ġamān rā ber kesī?

Terceme: Göñül dikenini her bir alçaḳ ve ᶜādī ādem göre idi, kederler bir kimse üzerine naṣıl el uzatabilir idi?

Şerḥ: Göñül ḫastalıklarını her ᶜādem **[115]** görebilse ve her nā-poḫte añlayacaḳ olsa o ḫastalıklarıñ çāreleri ḳolay bulunur, göñül ḫastalıġı insānlar içün hemān hīç ḳalmamış olur idi. Cismānī ṭabābetde bile iş ḫastalıġı bi-ḥaḳḳın añlamamaḳdadır. Añladıḳdan ve teşḫīṣ-i marażdan ṣoñra ᶜilācı ḳolāy bulunabilir; ammā müşkil olan cihet, göñül ḫastalıgınıñ bütün bütün gizli olması ve bir fikr veyā bir vehm-i maḫṣūṣ üzre mübtenī bulunması ve mużṭaribiñ ḥaḳīḳati izmāra saᶜy itmesidir. Binā'en-ᶜaleyh maraż-ı ḳalbiñ ḥaḳīḳatine temām-i-y-le kesb-i vuḳūf ve iṭṭilāᶜ ne mertebede müşkil olduġu maᶜlūm-ı ulü'l-nühādır.

کـس بـزیـر دم خـر خـاری نـهـد
خـر نـدانـد دفـع آن بـر مـی‌جـهـد

(155)

Meşnevī

Kes be zīr-i dom-i ḫer ḫārī nehed
Ḫer nedāned defᶜ-i an, ber mīcehed

Terceme: Bir kimse merkebiñ ḳuyruġu altına bir diken ḳor, merkeb anıñ defᶜi çāresini bilemez ṣıçrar. [Iżṭırābından dikeniñ defᶜine çalışır.]

Şerḥ: İnsān vardır ki ḥāli bu miṯāle yaḳındır. Bir müşkile giriftār olunca añın defᶜine keṯret ve ᶜacele ile çalışırsa da defᶜi esbābını bulmaġa muvaffaḳ olamıyor; aġrebi budur ki ekṯer ᶜāḳıl ve dānāya mürācaᶜat itmez veya ider ise ᶜāḳılıñ sözüne emniyet eylemez ve artıḳ mużṭarib-i fikr-i żaᶜīfeniñ evhāmıyla çāre-cū olunca müşkil-yāb ve ḫarāb olur.

بـر جـهـد و ان خـار مـحـكـمـتـر زنـد
عـاقـلـی بـايـد كـه خـاری بـر كـنـد

(156)

Meşnevī

Ber cehed v'an ẖār muḫkemter zened
ᶜĀḳilī bāyed ki ẖārī ber kened

Terceme: Merkeb şıçrar ve diken bedene daha ziyāde urur, ve ziyāde batar, bir ᶜāḳıl lāzım ki dikeni çıḳarsun!

Şerḥ: Ber-kār ve ḥāl-i müşkili defᶜ içün tecrübesiz olan ve ᶜaḳlı irmeyen ādemler çabaladıkca müşkilleri bed-ter ve baṭın u ẓāhirleri mużṭar u müşkil-ter olur; bina'en-ᶜaleyh tedābīr-i ᶜaḳliyesiyle çāreyāb olmayan insān kendi tedbīr-i ẓann ve gümān itdigi ẖayalātından rū-gerdān ve bir ᶜārif ü ᶜāḳıla mürācaᶜata şitābān [116] olsun; tā ki ᶜārif marażı ve ıżṭırāb-ı ḳalbi bulup bi-izni'llāhu Teᶜālā defᶜ ü refᶜ itsün.

خـر ز بـهـر دفـع خـار از سـوز و درد
جفتـه می‌انـداخـت صـد جـا زخم كرد

(157)

Meşnevī

Ḫer zi behr-i defᶜ-i ẖār ez sūz u derd
Cofte mī endāẖt, şed cā zaḫm-i kerd

Terceme: Merkeb dikeniñ defᶜ içün āteş-i ıżṭırāb-ı derūndan çifte atdı, bu sebebden vücūdunu yüz yerde yara itdi.

Şerḥ: Muḳaddimeyi beyt-i şerīfde beyān buyurulduġu üzre merkeb çabaladıḳca diken daha ziyāde batacaġı gibi ẖām olanların da ḥarekāt-ı ġayr-ı layıḳaları ḥasebiyle ıżṭırāb ve żarara giriftār olduḳları ve çāre bulamadıḳları ḥālde yine mütenebbih olmayup fikr ve tedbīrlerinde muṣırr olunca ekdār ve ālāma esīr olacaḳları bedīhīdir. Żaᶜīfü'-ᶜaḳl olan insānlar çoḳ defᶜa olur ki ḥumḳ ve cinneti ṣebāt nāmıyla tezyīn iderler ve müdāhinler anlara aferīn dirler.

آن حـكـيـم خـارچـيـن اسـتـاد بـود
دسـت مـيـزد جـا بـه جـا مـی‌آزمـود

(158)

Meşnevī

Ān ḥekīm-i ḫārçīn ustād būd

Dest mīzed, cābecā mīāzmūd

Terceme: Cāriye devā arayan ol ṭabīb-i İlāhī ṭoplayıcı, diken çıḳarıcı üstād idi, ḳalbiniñ her ṭarafını yed-i maᶜneviyyesi ile tefeḥḥüs ider idi.

Şerḥ: Ṭabīb-i İlāhī nefsiñ her cihetini taḥḳīḳ ve tefeḥḥüs ider, araşdırır idi. Ḫaṭıra gelebilir ki cümlemiz bir merd-i ᶜāḳıl ve müstaḳīmi bulmak isteriz; faḳaṭ muḳallidin naṣıl farḳ idebilelim? Ḳıyāfet ve taᶜbīrāt hep birdir. Bu su'āle cevāb budur ki ᶜaḳil ve müstaḳimi ve muḳallid ve ḳāẕibi tefrīḳ itmek bi'ṭ-ṭabᶜ müşkildir; bu müşkiliñ çāresi ḥāli bilinmek istenen insānıñ aḥvālini taḥḳīḳ ile beraber ferā'iżi edāya ve umūr ve veẕā'if-i meşrūᶜasınıñ īfāsına çalışsun; tā ki ᶜaḳl ve ḳalbi mümkin mertebe kesb-i ḳuvvet idebilsün. İnsānda maᶜnevī bir miḳdār ḳuvvet ḥāṣıl olunca sühūletle ᶜāḳıl ve aḥmaḳı ve müṣṭaḳīm ve ḳāẕibi farḳ ve temyīz idebilir; faḳaṭ bilā mesāᶜi farḳ ve temyīz itmek gibi bir ḫāṣṣa-i celīleyi isteyenler [117] o kimselere beñzerler ki ṣuya girmezden evvel yüzmeyi ögrenmek ve çalışmazdan evvel aḳçe ḳazanup zengīn olmak gibi sevdā-yı ḫāmda bulunurlar.

ز ان کنیزک بر طریق داستان

باز می‌پرسید حال دوستان

(159)

Meşnevī

Zān kenīzek ber ṭarīḳ-i dāstān

Bāz mīporsīd ḥāl-i dūstān

Terceme: Ṭabīb-i İlāhī ol cāriyeden ḥikāye ṭarīḳiyle tekrar dostlarınıñ ḥālini ṣordu.

Şerḥ: İnsān gördügü felegiñ cevrinden uzun uzadı söylemeye ṭabᶜen mā'il olduġu gibi eḥibbāsıyla olan māceraları da tafṣīlen naḳl ve ḥikāye itmege meyyāldir; zīrā aḥbābıñ iyiligi, iḥsān ve mürüvveti meserrāt ve ẕevḳiyāt-ı ḫayāliyye gibi ᶜaḳıldan çıḳmaz; bir dost-ı ṣādıḳ dā'imā mürüvvet-baḫş bir ḫazīne ve bir kan-ı luṭf-ı bī-nihāye gibi ḫaṭra gelir. Dost istiḳbālde de devā ve anı ferāmūş itmek nā-revādır.

با حکیم او قصه‌ها میگفت فاش

از مقام و خو اجگان و شهر تاش

(160)

Meşnevī

Bā ḥekīm ū ḳıṣṣahā mīgoft fāş

Ez maḳam u ḫācegān u şehrtāş

Terceme: Cāriye ḥekīm-i İlāhiye āşikār ḥikāyeler söyledi ve maḳām virenden ve efendileriyle hem-şehrilerinden baḥs itdi.

Şerḥ: Nefs-i emmāreniñ maḳāmı dünyā ve dünyādaki aḥvāl bī-vefādır. Nefsiñ efendileri rūḥ ve ᶜaḳıl hem-şehrileri gördügü ḥālāt u keyfiyātdır. Bina'en-ᶜaleyh nefs-i dünyā aḥvālini, rūḥ ᶜaḳlıñ tekdīrāt ve tenbīhātını, sā'ir insānlarda görüp ḥiss eyledigi keyfiyāt-ı mü'eşşireyi ḥekīm-i İlāhīye beyāna ibtidār ve mafi'ż-żamīrini olduḳca iẓhār eyledi.

سـوی قصـه گفتنش می‌داشـت گوش

سـوی نبض و جسـتنش می‌داشـت هوش

(161)

Meşnevī

Sūy-ı ḳıṣṣe goftneş midāşt gūş

Sūy-ı nabż u cesteneş mīdaşt ḫūş

[118] **Terceme:** Ol ṭabīb-i İlāhī cāriyeniñ ḥikāye söylemesi ṭarafına ḳulaḳ ṭutdu ve nabżınıñ ḥareketine naṣb-ı ᶜaḳl u ḥaṣr-ı diḳḳat eyledi

Şerḥ: Cāriyeniñ aḥvāl-i derūnīni añlamak içün ṭabīb-i maᶜnevī hem sözüne hem ḥareketine ġāyet diḳḳat ider idi. Aḥvāl-i derūnī keşf içün söz ve nabż ve renk büyük vāsıṭadırlar. İnsān rūḥ ve ᶜaḳlınıñ te'şīrātını ṣarāḥāten beyān itmek istemese de kelāmından istidlāl ve istinbāṭ olunur. Ḥissiyāt u mülāḥaẓāt ġāyet mü'eşşir ḥālāt ise de ḳalbiñ ḥarekātı serīᶜ, yüzüñ rengi baᶜżan kırmızı ve baᶜżan ṣarı ve nabẓ da bi'ṭ-ṭabᶜ ḳalbiñ surᶜatine tābᶜ u vech ile te'şirāt-ı derūnī ᶜāḳıl içün maᶜlūm ve bedīhī olmuş olur.

تـا کـه نـبض از نـام کی گردد جـهـان

او بـود مـقصـــود جـانـش در جـهـان

(162)

Meşnevī

Ta ki nabż ez nām ki gerded cihān

Ū boved maḳṣūd-ı cāneş der cehān

Terceme: Ta ki cāriyeniñ nabżı hangi isimden ḥareket idici olur; o cihet-i maᶜlūm olunca cāriyeniñ cihānda maḳṣad-ı cānı o isim olmuş olur.

Şerḥ: Sebḳ iden beyt-i şerīfde beyān olunan muṭālaᶜayı bu beyt-i şerīf teʾkīd buyurur. Nabż-ı māddī ve ẓāhirī ise de dimāġ ve ḳalbe irtibāṭı olması ve cism ve mādde teʾsīrāt-ı maᶜnevyyeye tābiᶜ bulunması ḥasebiyle nabż sır-ı derūnī istemeyerek īmā ve ifşā ider.

دوســـتـان شـــهـر او را بـر شـــمـرد

بـعـد از آن شـــهـر دگـر را نـام بـرد

(163)

Meşnevī

Dūstān-ı şehr-i ū rā ber şomord

Baᶜd ez ān şehr-i dīger rā nām bord

Terceme: Cāriye dostlarını ve şehr ve ḳaṣabasını saydı, ḥikāye eyledi, andan ṣoñra dīger bir şehr ve ḳaṣabanıñ nāmını yāda getirüp söyledi.

Şerḥ: Cāriye (ki nefs) sühūletle birçoḳ şeyler söylemiş ve gerçi beyān eylediġi aḥvālde baᶜżı mertebe dost ve muḥabbetᶜadd eyledigi ḥālātdan baḥṣ itmiş nabżında bir teġayyür [119] görmeyince ṭabīb-i İlāhī añladı ki nefsini söyledigi şeylerde muḥabbetiᶜādī olup maḳṣad-ıᶜaẓīmi başḳa bir ḥāl ve keyfiyete merbūṭ ve ḫafī idi; bina'enᶜaleyh vech-i ātī üzre ḥekīm-i ġayb su'āli tekrar ve ḥaḳīḳati añlamaġa ṣabr u intiżār eyledi.

گفت چون بیرون شـــدی از شـــهر خویش

در کـدامین شـــهـر بوده ســـتی تو بیش

(164)

Meşnevī

Goft çūn bīrūñ şodi ez şehr-i ḫᶜīş

Der gudāmīn şehr būdesti to bīş

Terceme: Cāriyeye didi k: Kendi şehrinizden dışarıya çıḳdıġıñızda hangi şehr ve ḳaṣabada ziyāde bulunduñ?

Şerḥ: Ṭabīb-i ġayb cāriyeye (nefse): Ārzū ve ḥissiyāt-ı beşeriyyeden hangi keyfiyāta ma'il olduñ ve o keyfiyātdan hangisi eñ evvel ve eñ ziyādesiniñ muḥabbetini celb idüp aña nā'il oluncaya ḳadar ṣıḥḥat ve raḥatıñı zā'il eylediñ?

نام شـــهری گفت وز آن هم در گذشـــت
رنــگ روی و نبض او دیگر نـگشـــت

(165)

Meşnevī

Nām-ı şehrī goft u zān hem der gozeşt
Reng-i rūy u nabż-ı ū dīger negeşt

Terceme: Cāriye bir şehr ve ḳaṣabanıñ ismini söyledi, andan da geçdi ve yüzünüñ rengi ve nabżı başḳalaşmadı.

Şerḥ: Dimek ki cāriyeniñ sevdim diye tekrar ta^{c} dād eyledigi şeyler arasında keşretle ^{c} aşḳ ve muḥabbetini celb iden bir keyfiyet beyān u ḥikāyet eylemediginden yüzünüñ renginde ve nabżında bir taġayyür ve taḥavvül ḥāṣıl olmadı.

شـــهر شـــهر و خانـه خانـه قصـــه کرد
نی رگش جنبیـد و نی رخ گشـــت زرد

(166)

Meşnevī

Şehr şehr u ḫāne ḫāne ḳıṣṣe kerd
Nī regeş conbiḍ u nī ruḥ geşt zerd[106]

Terceme: Cāriye şehr beşehr, ḥāne beḥāne birçoḳ gezdigi yerleri ḥikāye **[120]** itdi; ammā ne ṭamar ve nabżı ḥareket eyledi ve ne de yüzü ṣarı oldu.

Şerḥ: Cāriye yine ^{c} ādī ṣūretde sevdigi şeylerden birçoḳ ḥikāyāt ve beyānāt da bulunmuş ise de şiddetle muḥabbet itdigi keyfiyeti ityān eylemediginden ḥāli müteġayyir olmadı.

[106] Bu beyitten önce: A, MM, N "Ḫˇācegān u şehrhā rā yek be yek / Bāz goft cāy u ez nān u nemek" beyti vardır.

نـبـض او بـر حـال خـود بـد بـیگـزنـد
تـا بپرســـیـد از ســـمرقنـد چو قنـد

(167)

Meşnevī

Nabż-ı ū ber ḥāl-i ḫod bud bīgezend
Tā beporsīd ez Semerḳand-ı çu ḳand

Terceme: Cāriyeniñ nabżı kendi ḥāli üzre żararsız ve teġayyürsüz oldu; tā ki ḥekīm-i İlāhī şeker gibi ṭatlı olan Semerḳand şehrinden şordu.

Şerḥ: Cāriye birçoḳ şeyler söyledi ve yine noḳṭa-i ᶜaẕīm muḥabbetiñi söylemediydi; ammā şoran ṭabīb-i İlāhī kemāl-i ẕekāvet ve firāsetle sebeb-i ıżṭırābını ḥiss ve teḥarrī idüp baᶜżı te'vīlāt u telmīḥāt ile ᶜaşḳdan baḥṣ ve su'āl ve bir şehr-i ᶜaẕīm içinde leẕa'iẕiñ envāᶜ bulunduġu gibi şehr-i muḥabbetde de ḥiṣṣiyāt-ı leẕīẕe olduġundan o cihetlere ᶜaṭf-ı meḳāl eyleyince cāriye ketm-i rāz ve iḫfā-yı muḥabbetde bī-mecāl ve müteġayyir'ül-ḥāl oldu. Beyt-i şerīf-i ātīde beyān ve ḥikāye buyurulacaġı vech ile cāriyeniñ şiddet-i muḥabbeti ṣurata parlāḳ ammā ḥaḳīḳatde zerger gibi müteğayyir ve nā-pāk bir ḥāl-i elemnake merbūṭ idi.

نبض جســـت و روی ســـرخ و زرد شـــد
کـز ســـــمـرقـنـدی زرگـر فـرد شـــد

(168)

Meşnevī

Nabż cest u rūy sorḫ u zerd şod
Kez Semerḳandī-i zerger ferd şod

Terceme: Semerḳand şehri ṭabīb-i İlāhī ṭarafından yād olununca cāriyeniñ nabżı ḥareket eyledi, yüzü teġayyür idüp ḳırmızı ve ṣarı oldu, Semerḳandlı bir ḳuyumcudan cāriye ferd ve meḥcūr olmuş idi.

Şerḥ: Cāriye Semerḳandı işidince müteġayyir'ül-ḥāl ve bī-mecāl oldu; zīrā o bī-çāre Semerḳand şehrinde bir zergere şiddetle muḥabbet itmiş ve giriftār-ı maraż-ı hicrān olmuş idi. Semerḳand nāmı cāriyeniñ ḳalbine [121] muḥabbetler ve firḳatler iḥsās itmiş ve nabżı şiddetle ḥarekete başlamış ve istemeyerek ḥālini ṭabīb-i ġayba bildirmişdir. [Semerḳand isminde

(muḥabbet) gibi ṭatlı (ḳand yaᶜnī şeker) lafẓı bulunduġundan bu tesmiye ḥikāyeye ayrıca bir ḥalāvet virmişdir.]

آه ســـــردی بـر کشـــــیـد آن مـاه رو
آب از چشـــمش روان شـــــد همچو جو

(169)

Meşnevī

Āh serdi ber keşīd an māh rū
Āb ez çeşmeş revān şod hemçu cū[107]

Terceme: Bunuñ üzerine māh yüzlü olan ol cāriye cāndan bir āh çekdi ve gözünden bir ırmaḳ gibi, gözyaşı boşandı.

Şerḥ: ᶜ Āşıḳ-ı muḫteriḳ sevdigi cānānı müddet-i medīde ḳalbinde ketme mecbūr ve bī-çāreniñ derūnu elemnāk ve meḥcūr iken vehleten maᶜ şūḳuñ aḥvāli beyān ve īmā olununca bit'ṭ-ṭabᶜ rengi müteġayyir, gözyaşı revān, bedeni lerzān, ḳalbi bī-dermān olur.

چون ز رنجور آن حکیم این راز یـافـت
اصـــــل آن درد و بـلا را بـاز یـافـت

(170)

Meşnevī

Çun zi rencūr an ḥekīm in rāz yāft
Aṣl-ı ān derd u belā rā bāz yāft

Terceme: Çünki ḫasta cāriyede o ṭabīb-i İlāhī sırrı buldu; derd ve belā ve marażıñ sebeb-i aṣliyyesini de hemān bulmuş idi.

Şerḥ: Hüner cāriyeniñ ḳuyumcuya ḫafī olan muḥabbetini añlamaḳ idi; ṭabīb-i İlāhī muṭṭaliᶜ olunca marażıñ kāffe-i taḥavvülātına ve çāre-i necātına vāḳıf oldu. Üstād ve ᶜ āḳıl olan ẕāt bir māddeden bir sır-ı rişte aldıḳ da artıḳ o māddeniñ ṣūret-i cereyānını görmüş gibi istinbāt eyler. Naṣıl ki şifre taᶜ bīr olunan yazınıñ ḥarfine bir kimse vāḳıf olduḳdan ṣoñra o şifre ile yazılmış ne ḳadar mufaṣṣal ᶜ ibārāt var ise cümlesi fehm u ḥall olunur.

[107] Beyit: -A, -MM, -N

گـفـت کـوی او کـدامـش در گـذر
او ســـر پـل گـفـت و کـوی غـانـفـر

(171)

Meşnevī

Goft: Kūy-ı ū kodāmeş der gozer?
Ū ser-i pol goft u kūy-ı Ġanfer

[122] Terceme: Ṭabīb-i İlāhī cāriyeye didi: Ḳuyumcunıñ maḥallesi hangi memer u cāddededir? Cāriye didi: Köprübaşında (Ġanfer) nām maḥallededir. [Ġanfer, Semerḳand şehrinde bir maḥalleniñ ismidir.]

Şerḥ: Ḥekīm-i İlāhī çünki cāriyeniñ (nefsiñ) hevāsını añladı. Keyfīyeti bütün bütün istiżāḥ ve āşikār itmek istedi ve aña deḳā'iḳ ṣordu. Bu maḥalde ḳuyumcudan maḳṣad ṣervettir; nefsiñ muḥabbeti ṣervete münḥaṣır olduġundan ḥabīb-i İlāhī ṣervete dā'ir birçoḳ su'āl dermeyān eyledi. Yaᶜnī ṣervetden ne seversiñ? Didi. Cāriyeniñ cevāben: sevdigi şey köprübaşında ġanfer maḥallesinde bulunur dimesi, köprübaşı dimesi, köprü gibi maḥall-i mürūr olan dünyānıñ baᶜżı cihātında keṣretle bulunan zer u sīmi īmā itdi.

گفت دانســتم کـه رنجت چیســـت زود
در خلاصـــت ســـحرهـا خواهم نمود

(172)

Meşnevī

Goft dānistem ki rencet çīst zud
Der ḫelāṣet siḥrhā ḫˇāhem numūd

Terceme: Marażınıñ ne olduġunu bildim, seniñ ḫālāṣıñda derḥāl siḥr yaᶜnī iḳdāmāt-ı fā'ike göstermek isterim.

Şerḥ: Ṭabīb-i İlāhī cāriyeye didi: Sebeb-i marażıñ ne olduġunu añladım. Şimdi sen müsteriḥ ol! İstiḥsāl-i ᶜāfiyetiñ içün derḥāl ṣarf-ı himmet ve seni nā'il-i vuṣlat u selāmet idecegim. Gerek maᶜnevī ve gerek cismānī ḫastalıklarda ṭabībleriñ eñ birinci vaẓīfeleri teşḫīs-i maraż itmek; andan ṣoñra tedbīr üᶜilācları tertīb ve kesb-iᶜāfiyet ideceginden baḥiṣle ḫastayı tebşīr ve taṭyīb eylemekdir. Te'mīn u teṭyīb ḫastanıñ ḳuvvetini tezyīd u ṭabībe emniyetini te'yīd ider.

شـــاد بـاش و فـارغ و ایمن کـه من
آن کـنـم بـا تـو کـه بـاران بـا چـمـن

(173)

Meşnevī

Şād bāş u fārigˌ u īmen ki men
An konem bā tu ki bārān bā çemen

Terceme: Şād ve āzāde ve emīn ol! Saña yaġmuruñ çemen ve bāġ u bāġçeye çāresāz-ı [123] feyż olmasına beñzer çāreyi bulurum.

Şerḥ: Ṭabīb-i İlāhī ḫasta cāriyeyi tebşīr ve bāġ u bāġçe ve bārān gibi miṣāller ile ḳalb-i maḥzūnunu tesrīr ve mevāᶜid-i ᶜaliyye ile dil-sīr itmişdir. Ḥissiyāt-ı ḳalbiyye ᶜaḳliyyeniñ beden-i insāna fevḳa'l-ᶜāde ḫüsn veyā sū-i teṣīrātı ṭıbben ve tecrübeten müṣbet ve bedīhīdir. Meṣelā "ḫavf" ġayr-ı māddi fikr ve ḥissden ᶜibāret bir keyfiyet iken baᶜżı insānlarıñ bedenine māddeten raᶜşe ve sā'ir aḥvāl-i elīme īrāṣ ider. Bu miṣālden ve envāᶜ-i tecāribden maᶜlūm olur ki maᶜḳūlātıñ cismānīyāta te'ṣīrātı bī-intihā ve şāyān-ı iᶜtinādır.

مـن غـم تـو مـی‌خـورم تـو غـم مـخـور
بـر تـو مـن مشـــفق‌ترم از صـــد پـدر

(174)

Meşnevī

Men ġam-ı tu mīḫorem, to ġam meḫver
Ber tu men müşfiḳterem ez ṣed peder

Terceme: Ben seniñ keder ve ġamıñı çekerim, sen ġam yime ve mükedder olma! Ben saña yüz pederden daha şefḳatliyim.

Şerḥ: Ṭabīb-i İlāhī cāriyeye diyor ki, benim ḫālim ve ıżṭırābım ne olacaḳ diye bundan böyle sen maġmūm ve maḥzūn olma! Senīn selāmet ü saᶜādetiñi ben düşünür ve ḫālāṣıñ içün zaḥmet lāzım ise ben çekerim. Sen raḥat u pāk u bī-bāk ol! Ben pederinden bile müşfiḳter ve çāre-āver olurum. İşte bu ifādātla ḫastaya ümīd ü beşāret ü ḳuvvet ü şevḳ ü ġayret virmişdir.

هـان و هـان این راز را بـا کس مـگو
گر چـه از تو شـــه کنـد بس جســتجو

(175)

Meşnevī

Hān u hān in rāz rā bā kes megū

Gerçi ez tu şeh koned bes costucū

Terceme: Ṣaḳın, ṣaḳın, ey ḳızım! Bu sırrı kimseye söyleme! Her ne ḳadar şāh senden çoḳ araşdırup ṣorsa bile.

Şerḥ: Ṭabīb-i İlāhiniñ bu tenbīhinde iki maḳṣad-ı ḫayr-ı merṣad var idi. Biri: Ḳuyumcuya olan ᶜaşḳımı şāh şimdi işidir ise ḫālim ne olur? Fikr ve endişesi bi' ṭ-ṭabᶜ cāriyeye tebādür ideceginden bu endīşeyi ḥakīmāne itmek içün ey cāriye! Zinhār şāha efşāyı esrār itme! [124] diye tenbīhde bulunmasıyla kendisiniñ rāz ve sırrı ketm idecegini īmā; ve dīger maḳṣadı cāriyeniñ ḳuyumcuya olan ᶜaşḳını şāh ḫaber alırsa nār-ı reşk şāhıñ ḳalbini iḥrāḳ ve ıżṭırābını bī-şümār ideceginden iḫfā-yı rāzı cāriyeye iḫṭār itmesidir. Bir insāndan velev baᶜżı ḥālāt-ı müte'ellime görülse deᶜ ārīf olan z̲āt şāḥibine bile iḫfā ve faḳaṭ ḫālāt-ı elīmeniñ defᶜine saᶜy-ı evfā eyler. Bir insānıñ ḳuṣuruınu tedrīci olmayaraḳ birden yüzüne ḳarşı söyleme o ādemi fā'idesiz tebrīd ü vaḥşetini tezyīd itmekdir.

گفت پیغمبر کـه هر کـه سـر نهفت

زود گـردد بـا مـراد خـویـش جـفـت

(176)

Meşnevī

Goft Peyġamber ki her sır-ı nohoft

Zūd gerded bā merād-ı ḫ̆īş coft

Terceme: Peyġamberimiz Faḫr-i ᶜĀlem-i ᶜAleyhi'ṣ-ṣalātü's-selām efendimiz ḥażretleri buyurdular ki: Her kim sırrını gizledi, kendi maḳṣadıyla çapük (çabuk) birleşüp merāmına nā'il oldu.

Şerḥ: Buña dā'ir olan ḥadīṯ-i şerīf budur: *(من كتم سره ملك امره)*[108] Yaᶜnī "Sırrını kim ṣaḳladıysa işine ṣāḥib oldu." Sır ol keyfiyet veya fikr veya sözdür ki başḳalara maᶜlūm olunca mażarrāt ḥāṣıl olmaḳ muḥtemel olur. Sırrı işidenler ifşā ile beraber bir de ekṣeri iyi cihetlerini ḳāle almayup şāyān-ı ṭaᶜn zuᶜm eyledikleri cihetlerini ifşā ve bu yüzden de irāṣ-ı mażarrāt ve

[108] "Sırrını kim saklar ise, işine sahip olur." İmâm Taberânî, Mu'cemu's-Sağir Tercüme ve Şerhi I-II, (trc. İsmail Mutlu), Mutlu Yayınları, İstanbul, 1996, II. s.149; Gazzāli, İhyâ, III. s.132.

sırrıñ ḥükmünü isḳāt ve ṣāḥibini tebdīd ü bī-ṣebāt ider; bina'en-ᶜaleyh hīçbir vaḳt ṣoḥbet arasında veyā başḳa bir ḥālde insān sırrını aġzından ḳaçırmasun, kimseye ifşā itmesün! Şāyed sır ṭutularaḳ işde insān kendini nasīḥate muḥtāc görür ise o ḥālde bulunduġu şehr ve maḥallede istiḳāmet ve aḫlāḳ-ı ḥamīde ve dirāyetle maẓhar-ı emniyet olan bir merd-i kāmile bi'l-mürācaᶜ at muḳteżā olduġu ḳadar sırrını açsun ve meşveret niᶜ metinden müstefīd olsun; ammā naṣīḥat alayım fikr ḫıffet-kārānesiyle rast geldigi ādemlere sırrı ifşā, fā'ideye bedel kendini imḥā itmekdir.

دانــه چون انـدر زمـین پنـهـان شـــود
ســـر آن ســـر ســـبزی بســـتـان شـــود

(177)

Meşnevī

Dāne çun ender zemīn pinhān şeved
Sırr-ı an sersebzī-i bustān şeved

[125] Terceme: Dāne ve toḫum yer içinde gizli olur, toḫum ve dāneniñ sırrı bostān ve tarlanıñ yeşilligi ve maḥsūlü olur.

Şerḥ: Bu ebyāt-ı şerīfde esrār-ı ḥıfẓ itmekden ḥāṣıl olan fevā'id-i emṣāl-i ḥakīmāne beyān ve te'kīd buyurur. Dāne yir içinde gizli ḳaldıġından maḥṣūl virir, eger kemāle vāṣıl olmazdan evvel iḫrāc olunsa çürür ve mużmaḥill olur. Esrārıñ ifşāsı da toḫmu yerden vaḳtsiz çıḳarup çürütmeye sebeb olmaḳ gibidir.

زر و نـقـره گـر نـبـودنـدی نـهـان
پـرورش کـی یـافـتـنـدی زیـر کـان

(178)

Meşnevī

Zerr u nuḳre ger nebūdendī nihān
Perveriş key yāftendi zīr-i kān

Terceme: Altun ve gümüş gizli olmamış olsaydı, naṣıl maᶜ den altında beslenüp terbiye bulurlar idi.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfde de sırrıñ ḥıfẓında olan fevā'id-i beyān ve te'kīd buyurulur.

وعـدهـا و لـطـفـهـای آن حـكـيـم
كـرد آن رنـجـور را ايـمـن ز بـيـم

(179)

Meşnevī

Vaᶜ dehā vü luṭfhā-yı an ḥekīm
Kerd an zencūr rā īmen zi bīm

Terceme: Ol ḥekīm-i İlāhīniñ vaᶜd ve luṭfları ḫasta olan cāriyeyi ḳorḳudan emīn itdi.

Şerḥ: Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleri kelāmı tekrar ṭabīb-i İlāhī ile cāriyeye ircāᶜ ve dīger ḥükm ve daḳa'iḳi beyān ve enbā buyuruyorlar. Ṭabīb-i İlāhī cāriyeye iki büyük vaᶜd de bulundu: Biri ḫastalıgından ḫalāṣ bulması; dīgeri ḳuyumcıya olan muḥabbetine şāhıñ muṭṭaliᶜ olmasıydı. Böyle mevāᶜid-i mesᶜudeyi icrā iden żāt bir merd-i kāmil ve üstād-ı māhir olduġundan cāriyeniñ ıżṭırābı rāḥata mübeddel ve ḳalbi pür-emel oldu. [126]

وعـدهـا بـاشـــد حـقـيـقـی دل پـذيـر
وعـدهـا بـاشـــد مجـازی تـاســـهگير

(180)

Meşnevī

Vaᶜ dehā bāşed ḥaḳīḳi dilpeẕīr
Vaᶜ dhā bāşed mecāzī tāsegīr

Terceme: Vaᶜdler var ki, dil-peẕīr ve gönlüñ maẓhar-ı ḳabūlü olur. Vaᶜdler var ki, mecāzī ve ġayr-ı ḥaḳīḳi olduġundan keder virici olur.

Şerḥ: Mevlānā Ḥażretleriniñ ve sā'ir mü'ellifiniñ de'b-i ḥikmet me'ābındandır ki, ᶜibāre arasında mühim kelime yād olununca o kelimeniñ maᶜnāsında mestūr olan ḥükm ve meᶜāniyi beyān ve o şırada dīger ḥaḳīḳi ve dil-peẕīr; nā-ehl ve yalancı bir ādemden ise keder-engīz ve mużırr olur; zīrā ehl-i keremin vaᶜdi meserret-baḫş olmaḳla beraber ḳuvvet-i ḳalbi tezyīd ve kāẕibiñ mevāᶜidi ise ibtidā insānı pür-ümīd, ṣoñra tebrīd ü nevmīd ider.

وعـــدۀ اهـــل كـــرم گـــنـــج روان
وعـــدۀ نـــااهـــل شـــــد رنـــج روان

(181)

Meşnevī

Vaᶜ de-i ehl-i kerem genc-i revān

Vaᶜ de-i nāehl-i şod renc-i revān

Terceme: Ṣāḥib-i kerem olanlarıñ vaᶜ di cārī ḫazīne ve geçer altundur. Nā-ehl olanıñ vaᶜ di cāna derd ve ezādır.

Şerḥ: Sebḳ iden şerḥ bu beyt-i şerīfiñde şerḥi olur.

دریـافـتـن آن ولـی رنـج را و عـرض کـردن رنـج او را پـیـش شـــاه

(Der yāften-i an velī renc rā ve ᶜ arż kerden-i renc ū rā pīş-i şāh)

Velī olan o ṭabīb-i İlāhi cāriyeniñ ḫastalıgını bulup şāha ᶜ arż itmesi beyānındadır: [127]

بعد از آن برخاســـت و عزم شـــاه کرد

شـــاه را ز ان شـــمـهـهٔ آگـاه کـرد

(182)

Meşnevī

Baᶜ d ez an ber ḫāst u ᶜ azm-i şāh kerd

Şāh rā zan şemme-i āgāh kerd

Terceme: Ṭabīb-i İlāhī ḫasta cāriyeye su’āl itdikden ve ḳuyumcuya olan muḥabbetini añladıḳdan ṣoñra ḳalḳup şāhıñ yanına gitdi, cāriyeniñ esbāb-ı marażından birazını bildirdi.

Şerḥ: Ḥekīm-i İlāhī cāriyeniñ şāha külliyen ifşā itmeyüp ḳuyumcunuñ celbi cā’iz olabilecek ḳadar bir üslūb ve vesīle-i ḥakimāne ile baᶜ żı şeyler söyledi. Her nevᶜ mükāleme-i mühimede yalıñız lāzım olan cihetleri açmaḳ lāzım gelüp baᶜ dehu istimaᶜ idecek ādemiñ efkārı maᶜ lūm olunca ve ᶜ ale’l-ḫuṣūṣ ṣırası geldigi ᶜ aḳlen añlaşılınca o ḥālde maḳṣad ḫuṣūl-pezīr olmak içün dīger tebliġat basṭ ve īrād olunur; Ammā baᶜ żı defᵉ a olur ki, müstemiᶜ ittiḫāz idecegi yolsuz bir ḳarārdan menᶜ içün yeñiden ve bi-temāmihā işiñ tefhīmi muḳteżīdir. Bu daḳā’iki farḳ itmek farṭ-ı zekāya ve tecārib-i keşīreye vābestedir.

گـفـت تـدبـیـر آن بـود کـان مـرد را
حـاضـــر آریـم از پـی ایـن درد را

(183)

Meşnevī

Goft tedbīr an boved kan merd rā

Ḥażir ārīm ez pey-i in derd rā

Terceme: Ṭabīb-i İlāhī şāha didi: Bu derdiñ defʿi içün tedbīr-i mü'eṯṯir odur ki: Beyān eyledigim ḳuyumcu ḥāżır olmaḳ üzre buraya celb idelim.

Şerḥ: Ṭabīb-i İlāhī iḫtimāl şāha didi ki: Cāriyeye tertīb itmek istedigim ʿilācıñ ḥāżırlanup iʿmāli-çün mahāret-i kāmilesi ḥasebiyle filān ḳuyumcunuñ celbi muḳteżīdir. Tevcīhe gelince: Ḥekīm-i ġayb lisānından nefsiñ ṣervete olan muḥabbeti cihetle rūḥa dimişdir ki: saʿy ile bir miḳdār sīm ü zer ihżār it; baʿde'l-iḫżar insāniyyetiñ ḥaḳa'iḳ-i ʿāliyyesine nisbeten māl u menāl iʿtibārsız ve şeyʿi aḥḳar oldugunu nefs añlasun, andan ṣoñra tekṣir-i nuḳūd sevdā-yı ḫāmından ferāġat ve kendini ve seni nā'il-i istirāḥat itmiş olsun. [128]

مرد زرگر را بخوان ز ان شـــهر دور
بـا زر و خـلـعـت بـده او را غـرور

(184)

Meşnevī

Merd -i zerger rā beḫˇān zan şehr-i dūr

Bā zer u ḫilʿat bidih ū rā ġurūr

Terceme: Ṭabīb-i İlāhī şāha didi: Ḳuyumcuyu bulundugu uzaḳ ḳaṣabadan daʿvet it; ve altun u ḳaftān ile aña ġurūr vir!

Şerḥ: Yaʿnī ey rūḥ! Şimdi senden baʿīd olan ṣerveti mesāʿi ile celb ve iḫżār it!

Ṣerveti īmā içün (ḳuyumcu) miṣāl olaraḳ beyān olundugundan ḳuyumcu nāmı yād olunduḳca rūḥ ve nefs ve ṣervete tevcīḥ ile buraları her beyt-i şerīfiñ şerḥinde tekrār taṣrīḥ eylemek zā'id olacagı muṭālaʿa iden ẕevāta iḫṭār idilir.[109]

[109] Bu beyitten sonra derkenarda "Çun ki sulṭān ez ḥakīm in rā şenīd/Pend-i ūrā ez dil u cān bergezīd." Beyti yazılı ancak beytin şerhi yoktur.

پس فرســـتـاد آن طرف یـک دو رســـول
حـــاذقـــان و کـــافـــیـــان بـــس عـــدول

(185)

Meşnevī

Pes firistād an ṭaraf yek dū resūl

Ḥāẕiḳān u kafiyān u bes ᶜ adūl[110]

Terceme: İmdi şāh o ṭarafa (Semerḳand'a) bir iki daᶜ vetci gönderdi, o daᶜ vetci ḥāẕıḳ ve māhir ve kāfī ve ziyāde ᶜ ādil ādemler idi.

Şerḥ: Bir emr-i mühimi rü'yet ve icrā itmek żımmnında me'mūr-ı iᶜ zām olunacaḳ ẕātıñ aṣḥab-ı dirāyet ve kifāyetden olması içün ne ḳadar diḳḳat olunsa o ḳadar aḥrādır. Bu lüzūm bundan da maᶜ lūm olur ki: Bir mādde ḳaleme alınmış ve muḥteviyātı taᶜ ayyün itmiş iken bir devletden iᶜ zām olunacaḳ sefīr ġāyet ᶜ āḳıl ve muḳtedir olmaḳ içün diḳḳat olunur. Tāriḫ-şinās olanlara maᶜ lūmdur ki baᶜ żı sefīr-i ġayr-ı muḳtedir birçoḳ netāᶜ ic-i vaḫīmeyi tevlīd ve ṭarafeyni tebrīd ider.

[110] Beyitten önce: A, MM, N "Firistāden-i pādişāh, resūlān be Semerḳand ve āverden-i zerger" başlığı vardır.

تـا ســـمـرقـنـد آمـدنـد آن دو امـيـر
پيش آن زرگر ز شـــاهنشـــه بشـير

(186)

Meşnevī

Tā Semerḳand āmedend an do emīr
Pīş-i an zerger zi şāhenşeh beşīr

[129] Terceme: O iki emīr ve resūl tā Semerḳand şehrine ḳadar şāhdan müjde ve beşāret virici olaraḳ ḳuyumcunuñ önüne geldiler.

Şerḥ: [Vāreste-i şerḥdir.]

كـای لـطيف اســتـاد كـامـل معرفـت
فـاش انـدر شـــهرهـا از تو صـــفـت

(187)

Meşnevī

Key laṭīf üstād kāmil maᶜrifet
Faş ender şehrhā ez tu ṣıfet

Terceme: Şāhdan gönderilen me'mūrlar Semerḳanda varup ḳuyumcuyu gördüklerinde mahāret ve dirāyetleri ḥasebiyle didiler ki: Ey üstād-ı laṭīf! Ey maᶜrifet ve hüneri itmām iden zerger-i şehīr! Ḳuyumculuḳ sanᶜatı şehr ve ḳaṣabalarda senden maᶜlūm oldu.

Şerḥ: Şehr ve ḳaṣabalarda ḳuyumculuḳ mahāretiniñ şöhret bulması yā ẕikr olunan ḳuyumcunuñ ẕātında olan mahāret-kārānesi görülmesiyle ḳuyumculuḳ şanᶜatı şehirlerde kesb-i teraḳḳī itmiş dimekdir. Bir sefīr-i māhir nā'il oldıġı taᶜlīmātıñ vücūd-peẕīr olması żımmnında tedābīr muḳteżiyeniñ ittiḥāẕında aşlā taḳṣīr itmez. Meᶜmūr olduġu keyfiyet bir vefḳ-i dilḫᵕah faṣl u rü'yet olunur ise memdūḥ ve ᶜaks ḥālde fiᶜlen muᶜāteb olmasa da maᶜnen mes'ūl ve maḳdūḥ olur.

نـک فـلان شـــه از بـرای زرگـری
اخـتـيـارت كـرد زيـرا مـهـتـری

(188)

Meşnevī

Nek fulān şeh ez berāy zergeri

İḫtiyāret kerd zīrā mihteri

Terceme: İşte filān şāh ḳuyumculuḳdan ötürü seni iḫtiyār eyledi; zīrā sen ziyāde büyük ve kāmilsiñ.

Şerḥ: Vücūd-peẕīr olması ārzū olunsa keyfiyetiñ ehemmiyyet ve fevā'idini ve muḫāṭabıñ mālik olduġu evṣāf-ı maḳbūleyi māhirāne beyān itmekdeki işābet, vāreste-i īżāḥ u işāretdir. [130]

اینـک این خلعـت بگیر و زر و سـیم

چون بیـایی خـاص بـاشـی و نـدیم

(189)

Meşnevī

İnek in ḫilᶜat begīr u zerr u sīm

Çun beyāyı ḫāṣ bāşī yu nedīm

Terceme: İşte bu ḳaftānı ve altun u gümüşü al! Çünki şāhıñ nezdīne gelüp ḫāṣ-ı ḳurenādan ve nedīm olursun.

Şerḥ: Bir işiñ teblīġ ve tesvīyesi żımmnında giden me'mūrlarıñ esāsa ḥaṣr-ı diḳḳat eylemeleri muḳteżā-yı ḥikmetdir: Biri, ġayet güzel ve maᶜ ḳūl bir muḳaddimeniñ tertīb ve īrādı; dīgeri, ṭavr ve kelāmlarında ḫulūṣ-ı niyetiñ işbātı; dīgeri, teklīf ve teblīġ eyledikleri işiñ vücūd-peẕīr olmasına ḥāṣıl olacaḳ kāffe-i netāyic-i müfīdeniñ taᶜ dādıdır.

مـرد و مـال و خلـعـت بسـیـار دیـد

غره شـد از شـهر و فرزنـدان بریـد

(190)

Meşnevī

Merd u māl u ḫilᶜat-i bisyār dīd

Ġarre şod, ez şehr u ferzendān borīd

Terceme: Ḳuyumcu çoḳ māl ve kaftān gördü, aldanup maġrūr oldu; kendi şehr ve evlādından kesilüp ayrıldı.

Şerḥ: Mevād-ı mühime żımmnında gelen me'mūrlara muḫāṭab olacaḳ olanlar getirilen hediye ve īrād olunān mü'eṣṣir ve güzel ᶜ ibārelere ve ḳuvve-i nāṭıḳa vāsıṭasıyla tezyīn olunan mevāᶜ idiñ parlaḳ olan cihetlerine aldanmayup aṣl-ı rūḥ-ı māddeye ḥaṣr-ı fikir itsünler. Yaᶜ nī teblīġ olunan umūr-ı ẓulm ve ḫudᶜ adan ḫāli ve fikr-i meşrūᶜ a mübtenī midir? Yoḳsa teklīf iden ṭarafiñ nefᶜ ve politiḳası, ifādesini lisān-ı ḥāl ile red ve beyāndan ġayr-ı bir netice-i mestūreniñ istiḥṣāli içün bir maḳṣad-ı ḫafīsi mi vardır? Teklīfte velev ḥīle ve ḫudᶜ a olsa da teklīf olunan keyfīyet ḥadd-i ẕātında bā'iṣ-i menfaᶜ at ve ḳābil-i icrā mıdır? Bu gibi muḳteżiyātı mülāḥaẓa ve ᶜ āḳıl olan ḫayr-ḫᵛāhān ile müşāvereden ṣoñra iᶜ ṭā-yı cevāb ve itḫāẕ-ı ḳarār idilsün; yoḳsa her teklīfiñ ᶜ ācilen ve birden ḳabūl yaḫūd reddi bāᶜ iṣ-i nedāmet ve mūcib-i ẕillet ü mażarrat olur. [131]

انـدر آمـد شـــادمـان در راه مـرد
بی‌خبر کـان شـــاه قصـــد جـانش کرد

(191)

Meşnevī

Ender āmed şādmān der rāh merd

Bīḫaber kān şāh ḳaṣd-ı cāniş kerd

Terceme: Ḳuyumcu mesrūr olaraḳ yola geldi; bilmez idi, ki o şāh cānına ḳaṣd itdi.

Şerḥ: Bilā te'emmül nuṭuḳlara ve elfāẕ-ı müdāhine kārāneye iᶜ timād iden ādemler hedef-i belā ve müṣībet ve ulü'n-nühāya mā-bihi'l-ᶜ ibret olurlar.

اسـب تازی بر نشـسـت و شـاد و تاخت
خون بهـای خویش را خلعت شـنـاخت

(192)

Meşnevī

Esb-i tāzi ber nişest u şād tāḫt

Ḫūnbehā-yı ḫiş rā ḫilᶜ at şināḫt

Terceme: Ḳuyumcu ᶜ Arab atına binüp oturdu ve mesrūren atı sürdü, gitdi; ḳanı bahāsını ḳaftān ẓann eyledi.

Şerḥ: Çoḳ şeyler bulunur ki ibtida laṭīf görünür, ammā ḥaḳīḳatde o leṭāfet-i ṣūriye içinde semm-i ḳātil ṣaḳlanır. Ḫārici altun ile tezyīn olunmuş ḥublardan ve ṭatlı ve eleẕ yapılmış şerbetlerden mesmūm olanların ᶜadedi bī-ḥesābdır. Merd-i ᶜāḳil ṣūretlere degil, ḥaḳā'iḳe nāẓār ve bir insān-ı kāmili müşāvir ittiḫāẕı ile bī-iẕn-i Ḫudā ḫaṭālardan emīn ve herḥālde mutma'in olur.

ای شـــده اندر ســـفر با صـــد رضـــا
خود بپـای خویش تـا ســـوء القضـــا

(193)
Meṣnevī
Ey şode ender sefer ba şad rıżā
Ḫod be pāy-ı ḫiş tā sū'i'l-ḳaża

Terceme: Sefer ve yola yüz rıżā ve memnuniyetle giden ey aḥmaḳ! Kendi ayaġınla [132] tā ḳażā ve belā cānibine gitmiş olursun.

Şerḥ: Birçoḳ kimseler ᶜāḳibeti te'emmül ve tefekkür itmeyerek bilā tedḳīḳ yalıñız işitdikleri baᶜżı bī-esās sözler veyā ẕihinlerinde ḳurduḳları ḫayālat ile ḥāl-i ḥāżırdan ayrılup dīger bir ḥāle ve bilmedikleri bir kāra girişirler; ḥālbuki bilā te'emmül ḫayāl-ḫānelerinde maḥall-i sürūr ᶜadd itmiş oldukları mevkᶜi ḥaḳlarında girive-i belā ve zindān u eẕā olur.

در خیـالـش مـلـک و عـز و مـهـتـری
گـفـت عـزرائـیـل رو آری بـری

(194)
Meṣnevī
Der ḥiyāleş mulk u ᶜizz u mihterī
Goft ᶜAzra'īl rev ār berī

Terceme: Ḳuyumcunuñ ᶜazīmeti ḥasebiyle ḫayālinde ᶜizzet ü i'tibār ve māl u büyüklük var idi; ᶜAzrā'īl ise istiḫfāf ṣūretiyle: "Evet git! Maḳṣadını istiḫṣāl idersiñ" didi.

Şerḥ: ᶜAzrā'īl Ḥażretlerine emr olunduydu ki, ḳuyumcunuñ cānını ᶜan ḳarīb ḳabż itsün; ḥāl böyle iken ḳuyumcunuñ ᶜizzet ve büyüklük ḫayālātını görünce Ḥażret-i ᶜAzrā'īl taᶜaccüb idüp istiḫfāf ve lisān-ı ḥāl ile git, evet, ᶜizzete nā'il olursuñ didi. İnsānıñ ᶜömrünü ᶜAzrā'īl

Ḥażretleri ḳaṭʿ eyledigi gibi her kār-ı nā-māʿ ḳūlün de rişte-i hestīsini kaṭʿ idecek esbāb-ı mütenevviʿ a hemīşe ẓāhir ve ser-nümā olur.

چون رسید از راه آن مرد غریب
اندر آوردش بپیش شه طبیب

(195)
Meşnevī
Çün resīd ez rāh an merd-i ġarīb
Ender āverdeş be pīş-i şeh ṭabīb

Terceme: Çünki o ġarīb ḳuyumcu yoldan geldi; ṭabīb-i İlāhī anı şāhıñ ḥużuruna götürdü.

Şerḥ: Yine ḥikāyeniñ ḥaḳīḳatine ʿaṭf-ı kelām idilince icrā olunan tedābīr ve mesāʿī ḥasebiyle ṣervet ḥāṣıl olduḳda ṣerver-i ḥaṣr-ı muḥabbete şāyān bir keyfiyet olmadığını ve fenā-peẕīr olduġunu ẕāt-ı ʿārif ibtida rūḥa tefhīm ve taʿrīf eyledi. [133]

سوی شاهنشاه بردندش به ناز
تا بسوزد بر سر شمع طراز

(196)
Meşnevī
Sūy-ı şāhenşāh bordendeş be nāz
Tā besūzed ber ser-i şemʿ-i ṭerāz

Terceme: Şāhıñ yanına ḳuyumcuyu nāz ile götürdüler; tā ki zinetli şemʿ ve çerāġıñ yanı başında yansun.

Şerḥ: Ṭabīb-i İlāhīniñ emriyle ḳuyumcuyu şāhıñ nezdine kemāl-i ʿizzet ü nāz ile götürdüler; tā ki bu ikrām-ı ṣūrīyi bir ʿizzet ü iltifāt-ı ḥaḳīḳi ẓann itsün ve şemʿ-i zībā olan cāriyeniñ muḥabbetinden pervāne gibi yanup efnā-yı vücūd itsün ve bu sebeble böyle fānī bir muḥabbetden cāriye ḫalāṣ bulsun.

شاه دید او را بسی تعظیم کرد
مخزن زر را بدو تسلیم کرد

(197)

Meşnevī

Şāh dīd ū rā besī taᶜẓīm kerd

Maḫzen-i zer rā bedū teslīm kerd

Terceme: Şāh ḳuyumcuyu gördü, çoḳ ikrām itdi, altun maḫzenini aña teslīm itdi.

Şerḥ: Ṭabīb-i İlāhī nefsiñ sebeb-i ıżṭırābını rūḥa bildirmemiş idi; baᶜdehu tedrīci açdı ve bāᶜiṣ-i ıżṭırāb olmayacak ṣūretde ḥaḳīḳati tefhīm eyledi. Yaᶜnī nefsiñ ıżṭırābı tezyīd-i māl ve menāl içün olmasına naẓarān ey rūḥ, sen maḥzūn olma! Nefs bir müddet ārzū kerdesiyle muḥabbet ve ülfet itsün; ṣoñra ḥırṣ u tamaᶜ ḥaṣr-ı muḥabbete şāyān olmadıġı ḥākimāne ira'e idilsün; tā ki nefs, nefs-i emmāre iken muṭma'ine olsun. Bu silsile-i tefhīmāt ve teşebbüṣat üzerine şāh iḳnaᶜ, cāriye işfā, ḳuyumcu ifnā olunur.

پس حکیمش گفت کای سلطان مه

آن کنیزک را بدین خواجه بده

(198)

Meşnevī

Pes ḥakīmeş goft key sulṭān-ı mih

Ān kenīzek rā bedīn ḫaᵛce bıdih

[134] Terceme: Andan ṣoñra ḥekīm-i İlāhi şāha didi: Ey büyük veᶜaẓīm Sulṭan! Ol cāriyeyi bu efendiye vir!

Şerḥ: Ṭabīb-i İlāhīniñ bu teklīfi işi netice-i maṭlūbeye īṣāl içün tedābir-i mütteḫiẕeden biri olduġu gibi ḳuyumcunuñ cāriyeye yaᶜnī altunun da ḥarīṣ olan nefse meyl-i maᶜneviyyesini īmā ider. Ḫasīs olan nefs, ṣervet ve altunu çok sevdiginden anı ṣaḳlar, altun da sevildigi ṭarafı, yaᶜnī ḫasīs ve ḥarīṣi maᶜnen sever ve muḥabbetiyle muᶜaẕẕeb eyler. (Ekonomi Politik) ᶜilmince altun ve gümüş gibi mübādeleye ṣāliḥ maᶜdenler insānıñ saᶜādet ve rāḥatı içün muḥtāc olduġu ḥavā'ic ve leẕa'iẕi lüzūm olduḳca sühūletle istiḥṣāl idici bir ālet-i mübādele ve ḳolay ḥıfẓ olunur eşyādır; dīger taᶜbīr ile māl ve nuḳūd-ı istiḳbālde insāna lāzım olacaḳ eşyānıñ ᶜaynıdır. Bunlarıñ sebeb-i vücūd ve tedāriki bu iken vaż ᶜ ve iḫtiraᶜ olunduḳları maḳṣada tevfīḳen istiᶜmāl olunmayınca nuḳūd u emvāl ᶜādī ṭoprāḳ ve ḫasīsiñ vāriṣine ālet-i sefāhet ve cemᶜiyyet-i beşeriyyeden sirḳat olmuş olur.

تـا کنیزک در وصـــالش خوش شـــود
آب وصـــلـش دفـع آن آتـش شـــود

(199)

Meşnevī

Ta kenīzek der viṣāleş ḫoş şeved
Āb veṣleş defᶜ an āteş şeved

Terceme: Tā ki cāriye ḳuyumcunuñ viṣālinde ḫoş ve ḳuyumcunuñ āb-ı viṣāli o āteşi defᶜ idici olsun!

Şerḥ: Muḥabbet āteş, viṣāl ise ṣu gibidir. İnsān-ı ᶜaṭşan, şiddet-i ḥarāretden dīger gün ve perīşān iken çāresini münḥaṣırān ṣuda bulacağı gibi hicrān-zede olan ᶜāşıḳıñ da āteş ḳalbine āb-ı zülāl didār-ı cānāndan başḳa hīçbir keyfiyet çāre-baḫşā olamayacaġı vāreste-i enbādır. Şuᶜ arā-yı Yunāniyyeden biri muḥabbeti āteşe ve firāḳı rüzgāra teşbīh ile dir ki: Eger āteş (yaᶜ nī muḥabbet) az ise firāḳ rüzgārı iṭfā, çoḳ ise ezyed ve evfār ide; rüzgār āteşiñ azını söndürür, ve çoġunu söndürmekden başḳa daha ziyāde ālevlendirir. [135]

شـــه بـدو بخشـــیـد آن مـه روی را
جفـت کرد آن هر دو صـــحبـت جوی را

(200)

Meşnevī

Şeh bedū baḫşīd an mehrūy rā
Coft kerd an her do ṣoḥbet cūy rā

Terceme: Ḥekīm-i İlāhīniñ naṣīḥati üzerine şāh ay yüzlü olan ol cāriyeyi ḳuyumcuya bağışladı, bu iki ṣoḥbet ṭaleb idicileri çift eyledi.

Şerḥ: Mürşid-i kāmiliñ emri üzerine rūḥ ṣerveti nefse gösterdi; tā ki ıżṭırābı biraz zā'il baᶜ dehu andan teneffür ile ḥaḳā'iḳ-i maᶜ neviyyeye nā'il olsun.

مـدت شـــش مـاه مـی‌رانـدنـد کـام
تـا بصـــحـت آمـد آن دخـتـر تـمـام

(201)

Meşnevī

Muddet-i şeş māh mīrandend kām

Tā be ṣıḫḥat āmed an doḫter temām

Terceme: Ḳuyumcu ile cāriyeye altı ay müddet merām ve kām ṣürdüler; tā ki o ḳız temām-ı ṣıḥḥate geldi.

Şerḥ: Altı māh müddet taᶜyīn buyurmaḳ her bir işde ve ḫuṣūsıyla umūr-ı mühimede tecrübe için bir iki sā'at kāfī olmayup müddet-i medīde lāzım olduġunu īmā itmek içündür. Bir de kürre-i arżda altı cihet; yaᶜnī şarḳ, ġarb, şimāl, cenūb, fevḳ, taḥt olduġundan nefs ṣervetiñ her ḥāl ve cihetini tecrübe ve ṭabīb-i İlāhīniñ himmetiyle ḥaḳīḳate yaḳīnen kesb-i iṭṭilaᶜ dan ṣoñra nefs kendini ṣervet muḥabbetinden āzād eyledi.

بعد از آن از بهر او شـــربت بســـاخت

تـا بـخـورد و پـیـش دخـتـر مـی‌گـداخـت

(202)

Meşnevī

Baᶜd ez an ez behr-i ū şerbet besāḫt

Tā beḫord u pīş doḫter mīgudāḫt

[136] Terceme: Andan ṣoñra ḳuyumcu içün ṭabīb-i İlāhī bir şerbet yapdı; tā ki ḳuyumcu şerbeti içüp ḳızıñ ḥużūrunda eridi.

Şerḥ: İbtida nefs ṣervetde veyā sā'ir keyfiyetde ᶜaẕīm bir ḥiss-i leẕẕet var ümīdine düşüp de o leẕẕete mālik olamadıġından ḫasta ve mużṭarib idi. Ṭabīb-i İlāhī ise evvel emrde nuḳūd gibi mübāh olan bir ārzū-yı ḫāmı görmek içün nefse müsāᶜde itdi. Bu da birinci derecede bir tedbīr üᶜilāc olup ṣoñra nefs bu ıżṭırābdan ḫalāṣ bulunca ṭabīb-i İlāhī bir ṣāḥib-i ṣıḥḥatiñ taḥammül idebilecegi dīger daha mühim bir tedbīr veᶜilācı yapdı, o da ḳuyumcuya teşbīh olunan hevā-yı ṣervetiñ izālesidir. İşte nefs bu çirk-āb-ı ḫayālātdan çıḳup deryā-yı ḥaḳīḳate girmesiyle muṭahhar ve andan ṣoñra muṭma'in olarak maḳbūl-ı Cenāb-ı Kirdigār oldu.

چـون ز رنـجـوری جـمـال او نـمـانـد

جـان دخـتـر در وبـال او نـمـانـد

(203)

Meşnevī

Çün zi rencūrī, cemāl-i ū nemānd

Cān-ı doḫter der vebāl-i ū nemānd

Terceme: Çünki ḫastalıkdan ṭolayı ḳuyumcunuñ ḥüsn ü cemāli ḳalmadı, ḳızıñ da cānı ḳuyumcunuñ ṣıḳlet ve ġamı muḥabbetinden ḳurtuldu.

Şerḥ: Dimek ki ṭabīb-i İlāhī beyān olunan şerbeti tertīb ve bir ḥüsn-i ṣūretle içirdikden ṣoñra ḳuyumcunuñ ḥüsn-i za'il ve cāriyeniñ muḥabbeti nefrete tebeddül iderek ġam-ı ᶜaşḳdan āzāde-dil oldu. Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleri ḥasbe'l-belāġa işbu beyt-i şerīfdeki taᶜbirāt-ı muḫtaṣara ile ᶜibāret-i keṣireden maṭlūb olan meᶜāniyi bi-temāmihā beyān u ityān buyurmuşlardır. Bu ḳāᶜide-i belāġat Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şāndan aḫẕ olundu, faḳaṭ Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānıñ belāġatı gibi ᶜālī bir şey el-ān çeşmān-ı cihān görmedigi cümlece müsellem ve bedīhīdir.

Meṣelā Sūre-i Yūsūf'da bir kelām ile birçoḳ keyfiyātıñ, birçoḳ mācerānıñ bi-temāmihā tefhīmindeki belāġat-ı ġayr-ı mütenāhiye, erbāb-ı ᶜuḳūl ve ehl-i īmānı müstaġraḳ-ı füyūz ve eşvāḳ ider. [137]

چونکه زشـــت و ناخوش و رخ زرد شـــد

انـدک انـدک در دل او ســـــرد شـــد

(204)

Meşnevī

Çun ki zişt u nāḫoş u ruḫ zerd şod

Endek endek der dil-i ū serd şod

Terceme: Çünki ḳuyumcu çirkin, sevimsiz ve yüzü ṣarı oldu, yavaş yavaş cāriyeniñ ḳalbi de ṣoġudu.

Şerḥ: Ẕaten beḳāsı olmayan şeylerde naṣıl mümkin olur ki, muḥabbet ve saᶜādet bāḳī ve dā'imī olsun? Fānī olan ḫuṣūṣātda bir sebeb-i muḫālif, bir mānᶜi ẓuhūr idince insānlarıñ eẕhānında ḳurulan ebniye-i ḫayālāt ān-ı vāḥidde münhedīm ve berbād olur; maddī olup yıḳılan ebniyede görülen enḳāż ḳadar olsun işe yarayacaḳ, fā'ide-baḫş olacaḳ bir şey ḳalmaz. Bu hedmden ṣoñra bir şey ḳalır ise o da beḳāsız şeylere ḥaṣr-ı muḥabbetden ḥāṣıl olan nedāmet ve küdüretdir. Ammā insānıñ mürşidi bir merd-i kāmil, bir ṭabīb-i ᶜāḳıl ise -velev binā-yı ümidi

yıḳılsa- yeñiden ve bütün bütün ṭarz-ı cedīde ve evvelki gibi ḫayālāt enḳāżı ṣūretinde çürük degil, metīn ve emniyet-baḫş bir binā-yı beḳā-nümāyı hendese-i maᶜneviyye ile ᶜarsa-i vüsᶜat-fezā-yı ḳalb ve ᶜaḳl-ı insānīde inşā ve Ḥubbu'llāh ve aḥlāḳ-ı ḥamīde ve kemālāt-ı ᶜaẕīme ile ṣāḥibini iḥyā ider.

عشـــقـهـای کـز پـی رنـگـی بـود
عشـــق نـبـود عـاقـبـت نـنـگـی بـود

(205)

Meşnevī

ᶜIşḳhāy-ı kez pey-i rengi boved
ᶜIşk nebved ᶜāḳibet nengī boved

Terceme: Mecāzī ᶜaşḳlar ki güzel yüz ve renk içün olur, o ḥaḳīḳaten ᶜaşk degil, nihāyet ᶜayb olur.

Şerḥ: Renkden maḳṣad, bī-esās ve bī-beḳā ve fenā-peẕīr olan şeylerdir ki, bi'ż-żarūre añlarda muḥabbetiñ de encāmı fenā-yāb ve muḥibb nādim ve dil-ḫarāb olur. Fānī şeylere ibtidā gösterilen muḥabbetiñ, idilen ᶜahidleriñ çekilen [138] zaḥmetleriñ taḥayyül olunan ṣafālarıñ maḥvı ile yerlerine dīv-i nedāmet ᶜarż-ı dīdār ve ye'is ve küdūret īṣār ider. ᶜĀḳıl olan insān muḥabbetini Cenāb-ı Yezdāna rabṭ ile Ḥażret-i İbrāhim gibi (afillerden) rū-gerdān olur.

کـاش کـان هم ننـگ بودی یـکســری
تـا نـرفـتـی بـر وی ایـن بـد داوری

(206)

Meşnevī

Kāş kan hem neng būdī yek serī
Tā nereftī ber vey in beddāveri

Terceme: Kāşkī o ḳuyumcu başdan başa ᶜayb olaydı [yaᶜnī güzelliġi olmaya idi], tā bu fenā ve şedīd ḥükm üzerine yürümemiş olaydı.

Şerḥ: Ḳuyumcu kāşkī ṣūrī olan güzellikten bütün bütün maḥrūm ve ᶜārī olaydı, zīrā o aḥmaḳ çirkin olsa idi memeleket ve evlādından ayrılmaz ve ẕikr olunan şerbeti içmez kendini

helāk itmez idi. Bu beyt-i şerīfdeki maḳṣad-ı ᶜālī, ᶜādī olan insānlar içün ḥüsn ü şöhret bāᶜiṣ-i iżmiḥlāl ve nikbet olduġunu bildirmekdir.

خون دویـد از چشـــم همچون جوی او
دشـــــمــن جــان وی آمــد روی او

(207)

Meşnevī

Ḫūn devīd ez çeşm-i hemçun cūy-ı o
Düşmen-i cān-ı viy āmed rūy-ı o

Terceme: Ḳuyumcunuñ gözünden ırmaḳ gibi ḳan aḳdı; cānınıñ düşmānı kendi yüzü geldi.

Şerḥ: Ḳuyumcu encāmkār şerbeti içüp ḥāli fenālaşdıḳdan şoñra aġlamaġa başladı; güzelliġi ise bu ḥāl-i pür-melāline bādī ve düşmeni olduġunu bildi. Ṣūrī güzelliklere iᶜtimād iden kimse birçoḳ defᶜalar yaş dökmege ve mużṭarr ve bī-ḳarār olmaġa ḥāżır ve āmāde olsun.[111] [139]

گـفـت مـن آن آهـوم کـز نـاف مـن
ریخـت این صـــیـاد خون صـــــاف من

(208)

Meşnevī

Goft: Men an āhuvem kez nāf-i men
Riḫt in ṣeyyād ḫūn-ı ṣāf-i men

Terceme: Ḳuyumcu didi: Ben ol ceylānım ki nāfem içün avcı ṣāf olan ḳanımı dökdü!

Şerḥ: Ḳuyumcu kendini bir ḥayvāna teşbīh idiyor ki, yalıñız vefātından istifāde ḥāṣıl olur; derisini almaḳ içün anı avcı öldürür; ve dir ki ᶜādī bir derīden ᶜibāret olan bu cild-i zībābını helāk ve ifnā eyledi. İnsānlarda çoḳ şöhretler, çoḳ ṣūrī iftiḫārlar vardır ki ceylān nāfesi gibi ṣāḥiblerініñ ᶜaleyhlerinde taᶜḳībi bāᶜiṣ ve başlarına derd ü mażarrat-ı ᶜaẓīmi mevruṣ olur.

[111] Bu beyitten önce derkenarda “Doşmen-i tāvus āmed perr-i ū / Ey besī şeh rā bekoşte ferr-i ū” beyti yazılı ancak beytin şerhi yoktur.

ای من آن روباه صحرا کز کمین
سر بریدندش برای پوستین

(209)

Meşnevī

Ey men an rūbāh-ı şeḥra kez kemīn
Ser borīdendeş berāy-ı pūstīn

Terceme: Ey ben ol ova tilkisiyim, ki derisi-çün pūşūdan başını kesdiler!

Şerḥ: Sebḳ iden beyt-i şerīfdeki maḳṣad, bu miṡāl ile de ḳuyumcunuñ aġzından te'kiden īrād idilmiştir.

ای من آن پیلی که زخم پیلبان
ریخت خونم از برای استخوان

(210)

Meşnevī

Ey men an pīli ki zaḫm-i pīlbān
Rīḫt ḫūnem ez berāy-ı ustuḫˇān

Terceme: Ey ben ol fīlim, ki fīlci kemigimi almak içün ḳanımı dökdü!

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfde de bālāda ẕikr olunan maḳṣad dīger bir miṡāl ile gösterilmişdir. [140]

آن که کشتستم پی مادون من
می‌داند که نخسبد خون من

(211)

Meşnevī

An ki koştestem pey-i mādūn-ı men
Mīnedāned ki neḫosbed ḫūn-i men

Terceme: O kimse benden ednā olan şey içün beni öldürmüşdür. Bilmez mi? Ki benim ḳanım uyumaz.

Şerḥ: Bu ḥikāyede ḳuyumcu farż olunan māl ve ṣervet bir şaḫṣ ᶜadd olundu. Nitekim ḥuḳūḳ-ı beyne'l-milel de ve sā'ir āṣār-ı ḥakimānede bir devlet ve baᶜżan bir keyfiyet ġayr-ı müşaḫḫaṣa bir şaḫṣ-ı maᶜnevī ᶜadd olunaraḳ anıñ aġzından mü'ellifin birçoḳ kelimāt baḫṣ ve īrād iderler. Mevlānā Celālü'd-dīn-i Rūm Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleriniñ nihāyetsiz olan ḳuvve-i rūḥāniyye ve ᶜaḳliyye ve nuṭḳiyesi ḥasebiyle ḥikāyāt-ı ḥikmet-āyātı arasında herhangi gibi bir şaḫṣ aġzından bir nuṭuḳ īrād buyursalar ġāyet belīġ ve müeṣṣir beyān ve taṣvīr buyururlar. Ṭarafeyniñ ifādātını ẕikr itmek Kur'ān-ı ᶜAẕīmü'ş-şānıñ üslūb-ı celīlinden ve muḳteżā-yı belāġat-ı mā-lā-nihāyesindendir. Avrupanıñ nāṭıḳları da bu ḳāᶜideye el-ān riᶜāyet iderler. Buralarını beyāndan ṣoñra, ḳuyumcunıñ "beni öldüren bilmez mi? Ki benim ḳanım uyumaz" dimesinin şerḥine gelelim: Ḳanım uyumaz taᶜbīri ḳātiliñ üzerine daᶜvet ideceġi netāyic-i vaḫime-i ᶜaẕīmeyi īmādır. İbtidā ḳātil içün ᶜaẕāb-ı mü'ebbed ve ḫüsrān ve ẕillet vardır. Ṯāniyen, ḳātiller ḥaḳḳında siyāsī eñ aġır eñ müdhiş cezālar tertīb olundu. Ṯālisen, maḳtūl ṣūretā yalıñız bir şaḫṣ ise de ḥaḳīḳatde nesil ve ẕürriyetinden ḳıyāmete ḳadar ḥāṣıl olması muḥtemel olan birçoḳ eşḫāṣdır, ḳātil cümlesini ḳatl itmiş ve vebāllerine girmiş olur. Rābiᶜan, ḳātil cemᶜiyyet-i beşeriyyeyi sū-i miṯāliyle tehlikeye ilḳā ve bir aᶜżasını iᶜdām ve ifnā eyledi, sā'ir fenālıḳlara ve mācerālara sebebiyet virdi. Ḫāmisen, maḳtūlün peder ve māderini ve evlād ve aḳrābasını ve ḳātil kendisiyle müteᶜalliḳātını ḥüzn ü ᶜaẕāb içinde bıraġup ᶜumūmuñ nefretini celb itdi. Sādisen, ḳātil -velev birçoḳ meşaḳḳatle ḥükümetiñ pençe-i ᶜadāletinden ḳurtulsa bile- vicdānī ᶜaẕāb ve dehşet dā'ime ile kendini mużṭar ve bī-ḳarār ider. **[141]**

بر منســـت امروز و فردا بر ویســـت
خون چون من کس چنین ضـــایع کیســـت

(212)

Meṯnevī

Ber men est imrūz u ferdā ber vey est
Ḫūn-ı çun men kes çonin żāyiᶜ key est

Terceme: Bugün benim üzerimedir; yarın anıñ üzerinedir. Benim gibi bir kimseniñ ḳanı naṣıl żāyiᶜ ve naṣıl ġā'ib olmuş olur.

Şerḥ: Bu da ḳuyumcunuñ feryādıdır. Dir ki: Bugün bu şerbetle beni öldürdüler; lakin yarın yaᶜnī istiḳbālde ve ḫuṣūṣuyla ferdā-yı ḳıyāmetde beni öldüren kimse ẓann ider mi? Ki ḳanım döküldü ve unudulduı ve başḳa netāyici ḳaldı! Beni bu ḥāle getiren böyle farż itmesün,

ḳanım żāyiᶜ olmaz; istiḳbālde ḳātiliñ şiddet-i ᶜaẕābını arar ve ḳanımı döken ḫāṭırına getirmedigi meṣā'ibe uġrar.

گـر چـه دیـوار افـکـنـد ســـایـه دراز
بـاز گردد ســـوی او آن ســـایـه بـاز

(213)
Meşnevī
Gerçi divār efkened sāye-i dirāz
Bāz gerded sūy-ı ū an sāye bāz

Terceme: Gerçi dīvār uzun gölge bıraḳır ise de o gölge tekrar dīvār ṭarafına döner.

Şerḥ: Her cüz' hangi yerden, hangi noḳṭadan ayrılmış ise encāmı aṣlına ricᶜat ve ᶜavdet eyler. Nitekim gönülleriñ maᶜlūm olan o ḳātında bir dīvār gölgesi uzun olduḳdan ṣoñra yine ẓuhūr itdigi dīvāra ṭoġru döner. ᶜĀḳıl olan insān bu cihān imtiḥānda ḫayr firāvān itmege çalışmalıdır ki iki cihānda mesᶜūd ve şādān olsun!

این جهـان کوهســـت و فعـل مـا نـدا
ســـوی مـا آیـد نـداهـا را صـــدا

(214)
Meşnevī
İn cihān kūh est u fiᶜl-i mā nidā
Sūy-i mā āyed nidāhā rā ṣedā

[142] Terceme: Bu cihān ṭāġdır ve bizin işimiz sesdir. Sesleriñ, ṣadālarıñ inᶜikāsı yine ṭarafımıza gelir, döner.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfde bālāda ẕikr olunan maᶜnāyı te'kīd ider. Buyurulur ki: Meyāne-i cibālde bulunacaḳ insānıñ ṣadāsı bilā noḳṣān kendine ricᶜat eyler. Vādī-i dünyāda ḫayr u şer insān her ne işler ve her ne söyler ise cümlesi kendine rācᶜi vü efᶜāl ü meḳāline göre meẕlūl ve muᶜaẕẕeb veyā mesᶜūd ve nācī olur.

این بگفت و رفت در دم زیر خاک
آن کنیزک شد ز عشق و رنج پاک

(215)

Meşnevī

İn begoft u reft der dem zīr-i ḫāk
An kenīzek şod zi ʿışḳ u renc pāk

Terceme: Ḳuyumcu bunu söyledi, ve derḥāl ṭoprāḳ altına gitdi. O cāriyede ʿaşḳdan marażdan ḳurtulup pāk oldu.

Şerḥ: Cāriye dertden ḳurtulup pāk olmuş buyurulmaḳdan maḳṣad, ṭabīb-i İlāhīniñ tertīb ve tedbīri üzerine ṣervetiñ ve bī-vefā olan her nevʿ hevā ve hevesiñ muḥabbeti elemnāk ve netāyici mużırr ve nā-pāk olduġu nefse maʿlūm olunca nefs, fānī olan ʿaşḳ-ı mużırr-ı maʿnen imāte ve kendini iṭmīnān ile iḥyā eyledi, dimekdir.

ز انکه عشق مردگان پاینده نیست
ز انکه مرده سوی ما آینده نیست

(216)

Meşnevī

Zanki ʿışḳ-ı mordegān pāyende nīst
Zanki mürde sūy-i mā āyende nīst

Terceme: Zīrā mürdegānıñ ʿaşḳı bāḳī degildir; vefāt idenler ṭarafımıza gelici ve ʿavdet idici degildir.

Şerḥ: Vefāt iden bir bedende ʿaşḳ ve muḥabbet olması mā-bihi'l-ḥub olan ḥayāt ve leṭāfetiniñ maḥv olmasında ve dünyāya bir daha rücūʿ idememesindendir. Ebdān ise be-heme-ḥāl giriftār-ı zevāl olacaḳlarından ʿārif olan insān ibtidādan öyle fānīlere rabṭ-ı ḥub ve cān itmez ve muḥabbeti ḥay ve bāḳī olan dost ḥaḳīḳīye ḥaṣr ider. [143]

عشق زنده در روان و در بصر
هر دمی باشد ز غنچه تازه‌تر

(217)

Meşnevī

ᶜIşḳ-ı zinde der revān u der başar

Her demī bāşed zi ġonçe tāzeter

Terceme: Zindeniñ ᶜaşḳı rūḥ ve başardadır. Her daḳīḳa ġoncadan tāze ve daha laṭīf olur.

Şerḥ: Ḥay ve zinde olan Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ ᶜaşḳı dā'imā mevcūd olup kemāl-i leṭāfetle hemīşe tāzelenir; zīrā ḳudret ü merḥamet-i İlāhīye gibi esmā-yı celīle-i sübḥāniye taḫaṭṭur olunup da insān gözleriyle bunca maḫlūḳāt, bunca ecrām ve āṣār-ı Rabbāniyyeyi görünce ᶜaşḳ-ı İlāhī hemīşe leṭāfet-i efzā-yı ᶜuḳūl u ḥayāt-baḫşā-yı ḳulūb olur.

عشـــق آن زنـده گزين كو بـاقيســـت

كز شـــراب جـان فزايـت ســـاقيســـت

(218)

Meşnevī

ᶜIşḳ-ı an zinde gozīn kū bāḳīst

Kez şerāb-ı cānfezāyet sāḳīst

Terceme: Ḥay ve bāḳī olan Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ ᶜaşḳını intiḫāb ve ḳabūl eyle ki, o Ḫudā-yı müteᶜāl-i cān fezā şarābdan saña içiricidir.

Şerḥ: Fenā-pez̲īr olan şeylere ḳalbiñi rabṭ idüp anlara ᶜāşıḳ olma! Ḥay ve bāḳī olan Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ saña virecegi şarāb-ı muḥabbet deryā-yı lez̲z̲etdir; zīrā o z̲āt-ı pāk, muḥabbetleriñ Ḫālıḳı ve lez̲ā'iz̲iñ menbaᶜidir.

عشـــق آن بـكزين كـه جملـه انبيـا

يـافـتـنـد از عشـــق او كـار و كـيـا

(219)

Meşnevī

ᶜIşk-ı an bogzīn ki cümle Enbiyā

Yāftend ez ᶜışḳ-ı ū kār u kiyā

Terceme: O ᶜ aşḳı intiḫāb it, ki cümle Enbiyā andan te’ṣīr ü ḳudret ü kār [144] ve saᶜ ādet buldular.

Şerḥ: Enbiyā ᶜ Aleyhimü’ṣ-ṣālatü Ve’s-selām ḥażerātı ᶜ aşḳ-ı pāk Ḫudā ile ḳalb-i ᶜ ālīlerini iḥyā ve nūr-ı ḥikmetle baṣar-ı baṣīretlerini bīnā itdiler; ve şeref-i dünyā ve ᶜ uḳbāyı buldular. Sen de ᶜ ārif iseñ bu zümre-i muḥteremiñ ṭarīḳine iḳtidā ve kendini iḥyā it.

تو مگو ما را بدان شـــه بار نیســـت
با کریمان کارها دشـــوار نیســـت

(220)
Meşnevī
Tu megū mā rā bedān şeh bār nīst
Bā kerīmān kārhā doşvār nīst

Terceme: Bize sen dime ki o şāha icāzet ve yol yoḳdur; kerīm olanlar ile işler güc degildir.

Şerḥ: Ey insān! Ye’is getirme, ḳorḳma! Ben naṣıl ādemim, ki ᶜ aşḳ-i İlāhīye nā’il ve ser-menzil-i saᶜ ādete vāṣıl olayım. Dime! Çalış! İnsānlarıñ içinde bile kerīm olanlarıñ lüṭfu vāsiᶜ olduġu ḥālde, yā keremleri ḫalḳ iden Cenāb-ı Ḫudā ne mertebede kerīm ve raḥīm olduġu vāreste-i tafṣīl ve inbādır.

بیان آنکه کشتن و زهر دادن مرد زرگر باشارت الهی بود نه بهوای نفس و تامل فاسد

(Beyān-ı anki koşten u zehr dāden-i merd-i zerger be işāret-i İlāhī būd ne be hevā-yı nefs u te’emmul-i fāsid)

Bu ḳıṣṣa bunu beyān ider ki: Ḳuyumcıya zehir virmek emr-i İlāhī ile oldu; hevā-yı nefs ve te’ammül-i fāsid ile olmadı.

کشـــتن آن مرد بر دســـت حکیم
نی پی اومید بود و نی ز بیم

(221)

Meşnevī

Koşten-i an merd ber dest-i ḥekīm

Ni pey-i ümīd bud u nī zi bīm

Terceme: Ḥekīm-i İlāhiniñ elinde ḳuyumcunuñ ḳatli ne şāhdan bir ümīd ve ne [145] ḳorḳu içün idi.

Şerḥ: Ḥekīm-i ġayb gibi ᶜ ārif mürşidiñ işleri yalıñız rıżā-ı Ḥaḳḳa mübtenīdir, o zümre-i ᶜ ālīniñ efᶜ āli bīm ü ümīdden ᶜ ārīdir.[112]

آن پســـر را کش خضـــر ببریـد حلق

ســـر آن را درنـیـابـد عـام خـلـق

(222)

Meşnevī

An peser rā keş ḫażir bobrīd ḥalḳ

Sırr-ı an rā der neyābed ᶜ ām-i ḫalḳ

Terceme: Ol çocuġuñ ki Ḥażret-i Ḫıżır ᶜ aleyhisselām boġāzını kesdi, anıñ sırrını ᶜ avām fehm ü idrāk idemez.

Şerḥ: Ḳur'ān-ı ᶜ Aẓīmü'ş-şānda fermān ve ḥikāye buyurulduġu üzre Ḥażret-i Mūsā ᶜ Aleyhi's-selām Cenāb-ı Hıżıra mülāḳi olduḳda Ḥażret-i Ḫıżır ẓāhirde hīçbir sebeb olmadıġı ḥālde teṣādüf eyledikleri bir çocuġu ḳatl itdi, ve Ḥażret-i Mūsā'yı ḥayretde bıraḳdı; ḥālbuki ᶜ ilm-i ledünde o çocuḳ şaḳī ve peder ü māderine ᶜ āṣī idi. İᶜ dāmıyla kerem-i Ḫudā ebeveynine dīger ḫayırlı bir veled iḥsān u iᶜ ṭā eyledi. Bu mācerā, Sūre-i Kehf'iñ yetmiş üçüncü āyet-i kerīmesinde fermān u inbā buyurulur, şöyle ki:

(فَانْطَلَقَا حَتّٰى اِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهٗ قَالَ اَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةًۢ بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُكْرًا)[113]

Maᶜ nā-yı şerīfi: "Ḥażret-i Mūsā ile Ḥażret-i Ḫıżır yola gitdiler, tā ki bulūġa irmemiş bir çocuġa mülāḳi olduḳ da Ḥażret-i Ḫıżır o çocuġu öldürdü, Ḥażret-i Mūsā didi: Pāk olan nefsi bī-kışāṣ ve bi-ġayr-i ḥaḳḳın öldürdün mü, nā-maḳbūl bir şey getirdiñ"

---

[112] Bu beyitten sonra derkenarda "Ū nekoşteş ez berāyi tabᶜ -ı şāh/Tā neyāmed emr u ilhām-i ilāh" beyti yazılı ancak beytin şerhi yoktur.

[113] *Kur'ân-ı Kerîm*, Kehf, 18/74: "Gene yola düştüler, derken bir erkek çocuğa rastladılar, o zat, çocuğu öldürdü. Musa bir cana kıymamışken tuttun, tertemiz birisini öldürdün, andolsun ki pek kötü ve menedilmiş bir şey yaptın sen dedi."

قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا [114]

Ḥażret-i Ḫızır didi: “Ya Mūsā! Saña dimedim mi elbette benimle ṣabra ḳādir olamazsıñ?” Bu beyt-i şerīfiñ ḫulāṣa-i me’āli, ᶜavām-ı ḫalḳ yalıñız ẓāhirdeki vuḳūᶜātı görüp keyfiyātıñ ledünnüyātını fehm ü idrākdan ᶜāciz ve anıñ içün şikāyāt ü ṣabrsızlıḳla kendini ve sā’irlerini muᶜazzeb ü taᶜcīz eyler.

آن کـه از حق یـابـد او وحی و جواب
هر چـه فرمـایـد بـود عیـن صـــواب

(223)
Meşnevī
Anki ez Ḥaḳ yābed ū vaḥy u cevāb
Herçi fermāyed boved ᶜayn-ı ṣevāb

[146] Terceme: O kimse ki Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretlerinden vaḥiy ve cevāb bulur, her ne buyursa ᶜayn-ı ṣevāb olur.

Şerḥ: Enbiya-yı Ẕīşān ve evliyā-yı kirāmıñ evāmir ü irādātı maḥż-ı iṣābet ve bāᶜiṣ-i saᶜādetdir; zīrā ḳāl ü ḥālleri ᶜindi ve hevā vü hevesiñ āṣārı degildir. Bi’l-ᶜaks vaḥiy ve ilhāma müstenid ve selāmet-i dāreyn içün ḫüccet ve seneddir.

آن که جان بخشـــد اگر بکشـــد رواســـت
نایب اســـت و دســـت او دســـت خداســـت

(224)
Meşnevī
An ki cān baḫşed eger bogşed revāst
Nāyib est u dest ū dest-i Ḫodāst

Terceme: O kimse ki cān bağışlar, eger öldürür ise revā ve münāsibdir, zīrā Ḥaḳ Teᶜālānıñ nā’ib ü vekīlidir; anıñ eli Cenāb-ı Ḥaḳḳıñ elidir.

Şerḥ: Ehl-i ᶜirfān ᶜind-i Rabbāniyyede ne derecede mükerrem olduġu Ḳur’ān-ı ᶜAẓīmü’ş-şānıñ āyāt-ı bāhirātında mesṭūr ve ᶜayāndır. Ẓāhirde de görürüz ki, dünyāda ne

[114] *Kur’ân-ı Kerîm*, Kehf, 18/75: “O, demedim miydi sana dedi, gerçekten de sen, benimle beraber bulunmaya dayanamazsın.”

cemādāt ne de ḥayvānāt içinde insān gibi ᶜāḳıl ü ᶜādil ve bu gibi ḫışā'l-i ᶜāliyye ve ṣıfāt-ı mütemeyyize ile muttaṣıf bir maḫlūḳ bulunmaz. Bir merd-i kāmil meṣelā muḥārebede bir ādemi öldürür veyā ḥālāt-ı maᶜneviyyede aḫlāḳ-ı ẕemīmesini imāte ider ise bu efᶜāli aġrāż-ı nefsāniyyeye mebnī olmadığından revādır. Öyle bir ẕāt-ı kemālāt-ṣıfāt cān baġışlar buyurmaları dīger bir insānı ṭarīḳ-i selāmete daᶜvetle tehẕīb-i aḫlāḳına ve saᶜādet ḥāline bāᶜiṣ olmasıdır. Aṣl ḥayāt ve saᶜādet aḫlāḳ-ı ḥamīde ve ᶜaşḳ-ı Rabbāniyyeniñ vücūd-peẕīr olmasına ṣarf idilen himmetdir; yoḳsa ḥayāt-ı cismānī bir zānī ile bir zānīyeniñ ictimāᶜından da ḥāṣıl olacaġı bedīhīdir. Ammā o nevᶜ ḥayāt-ı ᶜayn-ı ᶜaẕāb u memātdır.

همچو اسماعیل پیشش سر بنه
شاد و خندان پیش تیغش جان بده

(225)

Meṣnevī

Hemçu İsmāᶜil pīşeş ser benih
Şād u ḫandān pīş-i tīġeş cān bidih

Terceme: Bir ᶜārifiñ önüne İsmāᶜil gibi baş ḳoy! Şād u mesrūr u ḫandān [147] olaraḳ anıñ ḳılıcı öñünde cān vir!

Şerḥ: Ḥażret-i İbrahīm ᶜAleyhi's-selām oġlu Ḥażret-i İsmāᶜil ḳurbān itmek istedik de Ḥażret-i İsmāᶜil peder-i ᶜālīleri öñünde gerden dāde-i iṭāᶜat ve teslīmiyet olması üzerine Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretleriniñ emriyle ḳurbān olmadı, nebī oldu. [Bu vaḳᶜa, Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānda fermān ve inbā buyuruldu.] İşte sendeᶜāḳıl iseñ Cenāb-ı Ḥaḳḳıñ ve bir ṣāḥib-i maᶜrifetiñ seyf-i ḥayāt-baḫşā gibi olan emrine başıñı teslīm ve fedā ve cānıñı taḫlīṣ ve iḥyā it!

تا بماند جانت خندان تا ابد
همچو جان پاک احمد با احد

(226)

Meṣnevī

Ta bemāned cānt ḫandān tā ebed
Hemçu cān-ı pāk-ı Aḥmed bā Aḥad

Terceme: Ta seniñ cānıñ ebedi ve dā'imi ḫandān ve mesrūr ḳalsun, Faḫr-i ᶜĀlem Muḥammed Muṣṭafa ᶜAleyhi's-salātü Ve's-selām Efendimiziñ pāk olan cānı Hażret-i Aḥadla mesrūr ve ḫandān ḳaldığı gibi.

Şerḥ: Bir insān eger ferā'iż ü evamir-i İlāhiyyeyi icrāya devām ider ve bir ᶜārif ve ᶜāḳılı mürşidiñ tenbīhātına tābiᶜ olursa ol ḳadar saᶜādet-i ebediye ḳazanabilir ki ᶜaḳl-ı ẓāhir o ḥāli aṣlā taṣavvur ve taṣvīr idemez. O insānıñ cānı Faḫr-i ᶜĀlem efendimiz ḥażretleriniñ cān-ı mübāregi gibi ile'l-ebed ḫandān olur buyurmaları bir insān-ı kāmil ve ᶜādil-i büyük merātib-i rūḥāniyye ḳaṭᶜına müstaᶜid ve dāru'n-naᶜime vāṣıl olabilecegini īmā itmek içündür; yoḳsa rūḥ-ı pür-fütūḥ-ı Aḥmedī ḳadar mesᶜūd ve mesrūr olur, dimek degildir. O ḳadar rūḥāniyyet hangi insānıñ ḥadd ve ḥiṣṣesine iṣābet idebilir? ᶜAle'l-ḫuṣūṣ beyt-i şerīfde istiᶜmāl buyurulan "hemçu" lafẓı nevᶜi ve ebediyete delālet idüp şerefiñ ᶜuluv-ı miḳdārına delālet itmez.

عـاشـــقـان جـام فرح آنـگـه كشـــنـد
كه بدســـت خويش خوبانشـــان كشـــند

(227)

Meşnevī

ᶜĀşıḳān cām-ı feraḫ angeh keşend
Ki be dest-i ḫ̆īş ḫūbānşān koşend

Terceme: ᶜĀşıḳlar mesrūriyet cāmını o vaḳt çekup içerler ki maḥbūbları [148] kendi elleriyle öldürürler.

Şerḥ: ᶜĀşıḳ-ı rūḥānī o vaḳt mesrūr ve ġarīḳ-i şādī olur ki, dost ḥaḳḳı anı cefālarla ibtilā ve ṣabr ve ḳadrini iᶜlā ider, ṭālib-i ᶜirfān o ḥālde ḫandān u şādān olur ki mürşidi, aḫlāḳ-ı ẕemīmesini imāte ve şaḫṣ-ı maᶜneviyyesini iḥyā eyler.

شـــاه آن خون از پی شـــهوت نـكرد
تـو رهـا كـن بـد گـمـانـی و نـبـرد

(228)

Meşnevī

Şāh an ḫun ez pey-i şehvet nekerd
Tū rehā kon bedgumānī yu neberd

Terceme: Şāh ol ḳanı şehvetden ötürü eylemedi, sū-i ẓann ve ġavġā ve mücādeleyi terk it!

Şerḥ: Şāh ṭabīb-i İlāhī ile birleşdikde deryā-yı vāḥid gibi olduḳlarınıñ baḥşi sebḳ itdiydi. Şimdi ḳuyumcuyu şāh öldürmedi, diye ṭabīb yerine şāhı ẕikr ü beyān buyurmaları artıḳ şāh ve ṭabīb-i İlāhīniñ yek vücūd ᶜadd olunduġu eceldendir. Ḳuyumcuyu şāh belki şehvetden ṭolayı öldürmüş gibi ẓanniyāta zinhār giriftār olma; ve mücādele itme! Çünki Evliyā-u'llāh āmāl ve efkār ġayr-ı maḳbūleden külliyen rehā ve ṣūretā ġarīb görünen baᶜżı ḥālleri bile bir ḥikmete mübtenī bulunduġu bedīhī ve hüveydādır.

تـو گـمـان بـردی کـه کـرد آلـودگـی
در صـــفـا غـش کـی هـلـد پـالـودگـی

(229)

Meşnevī

Tu gumān bordī ki kerd ālūdegī
Der ṣafā ğiş ki hiled pālūdegī?

Terceme: Sen ẓann itdiñ ki şāh ġaraż-ı nefs ile bulaşıḳlıḳ ve ḳarışıḳlıḳ eyledi; bir şey taṣfīye olunaraḳ sorulur ise anda naṣıl ġıll u ġış ḳalır?

Şerḥ: Şāh yaḫūd ṭabīb-i İlāhī ve sā'ir Evliyā-u'llāh ḥażerātı aḫlāḳ-ı ẕemīmeden külliyen ḫalāṣ bulup pāk olmuş ve āteş-i ᶜaşḳ-ı İlāhī ṭabīᶜat-ı beşeriyyelerini süzmüş iken anlarıñ ḫilḳatinde naṣıl ḥīle ve ḫiyānet ḳalır? Naṣıl ẕikr olunan ḳuyumcuyu şāh şehvet içün öldürmüş zuᶜmuyla sū-i ẓann ve gümān iderseñ veyā o zümre-i celīleden biri mālik olduġu ṣerveti ḥaḳ rıżāsında ṣarf itdikde bu riyā ve ḫudᶜadır dirsiñ? [149]

بهر آنســـت این ریـاضـــت وین جفـا
تـا بـر آرد کـوره از نـقـره جـفـا

(230)

Meşnevī

Behr-i anest in riyāżet vin cefā
Tā ber āred kūre ez nuḳre cufā

Terceme: Bu riyāżat ve cefā bu sebebdendir; tā ki āteş ocaġı gümüşden ḫāşāk ve ġayr-ı ṣāf olan mevādı defᶜ ide.

Şerḥ: Bunca metāᶜ ibi iḫtiyār ve envāᶜ -ı miḥene giriftār olan bir Veliyyu'llāh ḥaḳḳında aġrāż-ı nefsāniyye ẓann itmek girye-i ḫaṭāya düşmekdir; zīrā ehl-i ᶜirfānıñ iḫtiyār eyledikleri eẕā ve cefā aġrāż-ı şaḫṣiye ve aḫlāḳ-ı ẕemīmeyi maḥv u imāte içündür.

بهر آنست امتحان نیک و بد
تا بجوشد بر سر آرد زر زبد

(231)

Meşnevī

Behr anest imtiḥān-ı nīk u bed
Ta becūşed ber ser āred zer zebed

Terceme: İyi ve fenānıñ imtiḥān ve ibtilāsı bundan ötürüdür; ta altun ḳaynayaraḳ köpügünü yuḳarı götürüp midādı ṣāf ve ḫāliş ḳılsun.

Şerḥ: Evliyā-u'llāhdan olan insānıñ leẕa'iẕ-i ṣūriyeyi terk iderek āteş-i ıżṭırāb-ı riyāżatda ḳalması ve ḳaynaması bundan ötürüdür ki, altun ṣāf olan ḫilḳat-i ādemiyyet ve insāniyyeti ve aḫlāḳ-ı ḥamīdeyi bī-ġıll u ġış olaraḳ meydāna getirsün ve aḥvāl-i ẕemīmeyi üzerinden atup maḥv eylesün.

گر نبودی کارش الهام اله
او سگی بودی درانده نه شاه

(232)

Meşnevī

Ger nebūdī kāreş ilhām-ı ilāh
Ū segi būdī derānende, ne şāh

Terceme: Eger o şāhıñ ve ṭabīb-i İlāhiniñ işi yaᶜ nī ḳuyumcuyu celb ile şerbet-i maᶜ lūme içirmelerinde ilhām-i İlāhī olmayaydı o şāh degil, belki yırtıcı bir kelb **[150]** olurdu.

Şerḥ: Şāhıñ bu tedbīr-i şedīd-i eger ilhām-ı İlāhī ile olmayup da aġrāż-ı nefsāniyyeye mübtenī bulunsa, şāyān-ı medḥ ü şenā degil müsteḥaḳ-ı ṭaᶜ n u eẕā olur idi; zīrā lüzūmunda şiddet-i muᶜ āmele ḥiddet ve ġaraż ve bāk gibi aḥvāl-i ẕemīmeden pāk olan merdāna lāyıḳdır.

Aġrāż u emrāżdan ẓuhūr iden şiddet ᶜayn-ı mażarrat ve şāyān-ı meẕemmet ve bir nevᶜi cinnetdir.

پـاک بود از شـــهوت و حرص و هوا
نـیـک کـرد او لـیـک نـیـک بـد نـمـا

(233)

Meşnevī

Pāk bud ez şehvet u ḥırṣ u hevā
Nīk kerd ū līk nīk-i bed numā

Terceme: O şehvet ve ḥırṣ ve ṭamᶜadan ve nefsiñ hevāsından pāk idi, yapdığı güzel idi; lakin çirkin görünen bir güzel idi.

Şerḥ: Ṣuretā ġarīb görünür tedābīri icrā idecek ẕātıñ Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretleriniñ müstenid olduġu maᶜlūm olmaḳ içün ol emrde ḥırṣ u tamaᶜ ve sā'ir aḫlāḳ-ı ẕemīmeden āzāde olması şarṭdır. Aḫlāḳ-ı ẕemīme aṣḥābı her ne ḳadar şeyḫ lisānı istiᶜmāl itseler ve baᶜżı güzel işler işleseler bile yine muḳallid ve ġayr-ı müfīd olur. Bi'lᶜ-aks müsteḳīm veᶜāḳılların baᶜżı umūru ṣūretā çirkin görünür ammā ḥaḳīḳatde ᶜayn-ı iṣābet olur. Nitekīm Ḫażret-i Ḫıżır çocuġu öldürmüş ise de bu ḥareket çocuġuñ şeḳāvetden ḳurtulması ve peder ve māderine bir ṣālīḥ ve mükemmel oġlañ dünyāya gelmesi gibi iẕn-i Ḥaḳ ile icrā'āt-ı ḥikmet-i nihād idi. Cesūr veᶜāḳıl bir ḳumandanda ṣūretā çirkin olan bir ricᶜati iḫtiyār eyler, ammā ḥaḳīḳatde büyük bir ġālibiyet ḳazanmaḳ içün bir tedbīr-i vāsiᶜ meydāna getirir.

گر خضـــر در بحر کشـــتی را شـــکســـت
صـد درسـتی در شـکسـت خضـر هسـت

(234)

Meşnevī

Ger ḫażir der beḥr keştī rā şikest
Ṣad dorostī der şikest-i Ḫıżr hest

Terceme: Ḥażret-i Ḫıżır ᶜAleyhi's-selām deñizde sefīneyi ḳırdı ise [151] ḳırmaḳda yüz ṣaġlamlıḳ vardır.

Şerḥ: Methi-i ᶜazīmet bulunmuş bir sefīneyi Ḥażret-i Ḫıżır ᶜAleyhi's-selām deldi, lakin aṣḥābını ve içinde buluncaḳ olanları bir ġāṣıb u ẓālimiñ yed-i ẓulm-engīzinden ḫalāṣ itdi. Siyāsetde de ᶜāḳil bir āmiriñ, muḳtedir bir ḳumandanıñ baᶜżı tedābīri kütāh-bīnān olanlara nā-ḫoş görünür ammā ḥaḳīḳatde selāmeti mūcib olur. Şu ḳadar ki āmir ve ḳumandanıñ ᶜāḳıl ve müstaḳīm ve cesūr olması şarṭdır. Bu evṣāf-ı celīle üzerlerinde olmaz ise ḫoş görünen işlerinde bile encāmı fenālıḳ çıḳar hele ṣūretāda fenā görülen mevādd bi'ṭ-ṭabᶜ evvel ü āḫir mużırr u berbād olur.

وهم موســـی بـا همــه نـور و هنـر
شـــد از آن محجوب، تو بی‌پر مپر

(235)

Meşnevī

Vehm-i Mūsā bā heme nūr u huner
Şod ez an meḥcūb, tu bīper meper

Terceme: Ḥażret-i Mūsā ᶜAleyhi's-selāmıñ vehmi (yaᶜnī ṣūrī olan ᶜaḳlı) ki bu ḳadar hüner ve zekāvetle müzeyyen idi, Ḥażret-i Ḫıżır ᶜAleyhi's-selāmıñ çocuġu öldürdügünü ve sefīneyi deldigini ve divārı ḳaldırmaḳ da olan ġarīb icrā'ātını gördük de ḥicāb altında ḳalup ḥaḳīḳati derk idemedi, binā'en-ᶜaleyh sen ḳanadsız uçma!

Şerḥ: Ḥażret-i Mūsā gibi bir Nebī-i Ẕişān bu tecārib ile imtiḥān olunduḳ da ᶜaḳl-ı ṣūrī vāsıṭasıyla ḥikmet-i ledünniyeyi añlayamayup taᶜrīż eylemiş iken ey insān-ı ḫām! Şimdi sen vāsıta-ı ẕihniyye veᶜaḳliyye ile umūr-ı rūḥāniyyeyi naṣıl fehm ü iẕᶜān itmek ister ve taᶜrīże ḳıyām eylersin? Rūḥāniyye ḳanadı sende olmayınca evc-i aᶜlā-yı maᶜneviyāta pervāz itmekden ferāġat it; ve bir ᶜāḳıl ve müstaḳīmiñ ṣūretā ġarīb görünen işlerine sū-i ẓann veᶜinād itme; belki aña münḳād ol!

آن گـل ســـرخ اســـت تو خونش مخوان
مســت عقل اســت او تو مجنونش مخوان

(236)

Meşnevī

An gıl-i serḫ est tu ḫuneş meḫān
Mest-i ᶜaḳl est ū, tu Mecnūneş meḫ̌ān

[152] Terceme: O ḳırmızı güldür, sen aña ḳan dime! O ᶜaḳla ṭalmış ve ᶜaḳlıñ mestīdir. Sen aña Mecnūn dime!

Şerḥ: Ḳuyumcuya olan muᶜāmeleye ve ḳuyumcunuñ dökülen ḳanına ḳan ve çirkin bir iş naẓarıyla baḳma; o muᶜāmele gül gibi rāyiḥa-i ṭayyibe neşrine bādī olur. Binā'en-ᶜaleyh insānlar bir ṭabīb-i İlāhīniñ ve bir şāh-ı ᶜādiliñ terbiyesinden ibtidā çekdikleri cefāyı ve dökecekleri gözyaşını ḫūn-ı çeşm ve dem-i dil ẓann itme! Bu terbiye ve cefānıñ encāmı bāᶜiş-i saᶜādet ü ṣafādır. Bir de müstaġraḳ-ı ᶜaşḳ- Rabbānī olan Evliyā-u'llāhı sen ᶜaḳlsız ẓann eyleme; o zümre-i celīl maᶜḳūlāt içinde yektā ve kemāl-i ẕekāvetlerinden mest-i ᶜaşḳ-ı Ḫudā oldular.

گر بدی خون مسلمان کام او
کافرم گر بردمی من نام او

(237)

Meşnevī

Ger budī ḫūn-i muselmān kām-ı ū
Kāfirem ger bordemī men nām-ı ū

Terceme: Eger şāhıñ maḳṣadı müselmānıñ ḳanı olaydı, kāfirem eger ben anıñ ismini lisāna getirirsem.

Şerḥ: Şāh veyā ṭabīb-i İlāhī ġaraż u hevā ve bu gibi aḫlāḳ-ı reddiyye-i aṣḥābından ve ḫūn-ı maẓlūmān dökenlerden olaydı ben hīçbir vaḳt medḥ ü ṣenā itmez idim ve itmiş olsam kāfir olurdum.; zīrā Allāh Teᶜālā baña bu ᶜaḳl ve nuṭuḳ ve ḳuvveti tezyīd-i ᶜadālet ve tevfīr-i saᶜādet içün baḫş ve iḥsān buyurdu; bir şaḳīyi degil, bir fenā ādemi medḥ ile ẓulm ü şeḳāvetiñ ezdiyādında bādī olayım. Fenā ādemi medḥ itsem Allāh Teᶜālānıñ baḫş buyurduġu ᶜaḳl ve lisān gibi iḥsānlarına küfrān-ı niᶜmet ve tevsīᶜ-i şeḳāvet ve celb-i mażarrat itmiş olurum.

می‌بلرزد عرش از مدح شقی
بد گمان گردد ز مدحش متقی

(238)

Meşnevī

Mībelerzed ᶜarş ez medḥ-i şaḳī
Bedgumān gerded zi medḥeş mutteḳī

[153] Terceme: ᶜArż-ı aᶜẓam şaḳī ve fenā ādemiñ medḥinden titrer; fenā ādemiñ medḥ ü s̱enā olunmasından muttaḳī ve iyi ādem bile sū-i ẓanna düşer.

Şerḥ: Fenā bir ādemi medḥ itmek birçoḳ fenālıġı daᶜvet eylemekdir. Evvel emrde bu medḥ-i rıżā-yı ḥaḳḳa muḫālifdir. S̱āniyen, fenā ādem medḥ olunduġunu sā'ir insānlar işidince ḫāṭırlarına gelir ki fenā yolda bulunmaḳ ve fısḳ u ẓulm icrā itmek mūcib-i mażarrat degil imiş de bi'l-ᶜaks bādī-i medḥ ü saᶜādet imiş! S̱ālis̱en, fenālıġı işleyen ādem tekdīr veyā taᶜrīż olunmuş olsa fenālıġı terk ve güzel bir meslegi iḫtiyār itmesi me'mūl iken fenālıġı medḥ olunduḳca sū-i ḥarekātını tezyīd ve ehl-i ᶜarż olanları ıżrār ve nevmīd eyler. Rābiᶜan, müttaḳī ve iyi ādemler fenā bir ādemiñ medḥini işitdikce kendi güzel işlerinden sū-i ẓann idüp ḳalben diyebilirler ki: belki bizim iyi diye ṭutduġumuz yol güzel yol degildir; ᶜaksini işleyenler işte medḥ ü s̱enā olunuyor; Ḫāmisen, fenā ādemi medḥ iden ẕāt yalıñız bir defᶜa sehv idüp medḥ itmiş farż olunsa da işiden muttaḳī ve iyi ādemler dirler ki: Baḳıñız! Bu ādemi şimdiye ḳadar müstaḳīm bilir idiñ; meger muᶜīn ve ḫādim-i ẓālim imiş! Binā'en-ᶜaleyh ḥaḳḳında sū-i ẓann iderler ve sū-i ẓann ise ḥarām olduġundan günāhkār olurlar. El-ḥāṣıl fenā ādemi, fenā işi taḥsīn itmek fenālıġıñ tevsīᶜine sebebiyet virmek ve ẓulmuñ icrāsına muᶜīn olmaḳdır.

شـــاه بـود و شـــاه بـس آگـاه بـود
خـاص بـود و خـاصـــهٔ الله بـود

(239)

Meşnevī

Şāh būd u şāh-ı bes āgāh būd
Ḫāṣ būd u ḫāṣse-i Allāh būd

Terceme: Şāh idi ve ziyāde ḫaberdār bir şāh idi, ḫāṣ ve mümtāz idi. Ve Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ maḳbūl ḳullarından idi.

Şerḥ: Ẕikr olunan şāh ġāyet mümtāz ve pāk ser-ferāz idi; ānıñ içün medḥ olundu, ᶜaksi olaydı aṣḥāb-ı ᶜirfān ṭarafından hīçbir vaḳt medḥ idilmez ve tedābīr-i meşrūᶜa müfteḫiren iᶜlān olunmaz idi. **[154]**

آن کســـی را کش چنین شـــاهی کشـــد
ســـوی بخـت و بهترین جـاهی کشـــد

(240)

Meşnevī

An kesī rā çonin şāhī koşed

Sūy-i baḫt u bihterīn cāhī keşed

Terceme: Bunuñ gibi bir şāh-ı ᶜādil ol kimseyi öldürür, anı baḫt u saᶜādet cānibine ve ġāyet şerefli maḥall ve maḳāma çeker.

Şerḥ: Evliyā-u'llāhdan ve ᶜāḳıl ve müstaḳīm ve ᶜārif-i bi'llāh olan ẕevātdan görülen muᶜāmelāt ṣūretā her ne ḳadar aġır görünse de yine bir ḥikmete müstenid ve o muᶜāmelāta maẓhar olan ẕāt encāmı nā'il-i saᶜādet olur.

گر ندیدی سود او در قهر او

کی شدی آن لطف مطلق قهر جو

(241)

Meşnevī

Ger nedīdī sūd-i ū der ḳahr-ı ū

Key şodī an luṭf-ı muṭlaḳ ḳahrcū?

Terceme: Eger şāh veyā ṭabīb-i İlāhī ḳuyumcunuñ nefᶜi ve fā'idesini ḳahrında görmemiş olaydı, o laṭīf-i muṭlaḳ ḳuyumcunuñ naṣıl maḳhūr olmasını isterdi?

Şerḥ: Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ istiḥṣāl-i rıżā-yı Rabbāniyyesi-çün ḥareket ister iden Evliyā-u'llāh bālāda beyān olunduġu üzre ḥasbe'l-icāb ṣūretā aġır ve cefālı icrā'ātda bulunurlar ise de cefā gören ādeme daha büyük bir fā'ide istiḥṣāl itmek içün bulunur. Bilā fā'ide ḳahr itmek hīçbir vaḳt iyi ve müstaḳīm ādemlere şāyān olmayup bu ḥāl şeyṭān-ṣıfat ve ṣūretā muḳtedir ve ẕeki ve ḥaḳīḳatde aḥmaḳ ve ġabī olan fıṭraten fürūmāye yaradılmış bulunanlara maḫṣūṣdur.

بچه میلرزد از آن نیش حجام

مادر مشفق در آن دم شاد کام

(242)

Meşnevī

Beççe mī erzed ez an nīş-i ḥacām

Māder-i muşfiḳ der an dem şādkām

[155] Terceme: Ḥaccāmıñ neşterinden, çocuḳ titrer, lakin o şırada merḥametli vālidesi şād ve mesrūrdur.

Şerḥ: Evliyā-u'llāh ve müstaḳīm olan ümerā baᶜżı mertebe cefā itseler bile cefā görenleri kendi evlādları gibi severler. Meṣelā kendisine ḥacāmatı icrā idecek cerrāḥı ve neşteri çocuḳ görünce ḫavf ve feryād ider; lakin neşteriñ urulmasından ḫasta oġlanıñ iᶜāde-i ṣıḥḥat idecegini ᶜaḳlen bilen vālidesi şād u ḫandān olur; binā'en-ᶜaleyh insānlar vuḳūᶜāt ve keyfiyātıñ ẓāhir ṣūretlerine degil, netāyic-i ḳarībe ve baᶜīdelerini taᶜaḳḳül iderek sū-i ẓanndan ve ṣabrsızlıḳdan kendilerini ḫalāṣ u āzād itsünler.

نیم جان بستاند و صد جان دهد

آن که در وهمت نیاید آن دهد

(243)

Meşnevī

Nīm cān bestāned u şed cān dehed

Ān ki der vehmet neyāyed an dehed

Terceme: Yarım ve żaᶜīf olan cānı alır ve yüz cān virir; ol şey ki seniñ vehmiñe veᶜ aḳlına gelmez, anı virir.

Şerḥ: Allāh Teᶜālā veyā ṣādıḳ olan mükerrem ḳulları insāna idecekleri bir cefāya müḳābil yüz biñ iḥsān-ı enᶜām iderler. Meṣelā muḥārebede şehīdiñ rūḥ-ı ḥayvāniyyesi alınır. Derḥāl kendisine ḥayāt-ı ebedi ve yüz biñ feyż-i cāvidi virilir. Bu gibi birçoḳ aḥvāl vardır ki ṣūretā bāᶜiṣ-i melāl görünür ammā encāmı dāᶜī-i saᶜādet ve aṣḥābı nā'il-i selāmet olur.

تو قیاس از خویش می‌گیری و لیک

دور دور افتادهٔ بنگر تو نیک

(244)

Meşnevī

Tū ḳıyās ez ḫˇīş mīgīrī velīk

Dūr-ı dūr uftādeī binegīr tū nīk

Terceme: Sen kendiñden ḳıyās ṭutarsıñ, lakin ḥaḳīḳatde ġāyet uzaḳ düşmüşsün, iyi naẓar it!

Şerḥ: Baᶜ żı ādemler var ki ben cefāyı ve kederi [156] çekdikden ṣoñra artıḳ gelecek mevhūm bir saᶜ ādete intiẓār itmekligim ḫayāldir, ᶜale'l-ḫuṣūṣ herhangi ādeme cefā-ezā itmiş isem aña yüz ḳat niᶜmet virmek şöyle ṭursun belki hīç iyilik itmedim, dir. Bu müṭālaᶜa bir bed aḫlāḳ kendine göredir, lakin nā-mütenāhi ḳuvvetlere, merḥametlere, ḥikmetlere mālik olan Allāh Teᶜālāya göre bu ḳıyās sū-i ẓanndır; binā'en-ᶜaleyh insān ḳarşısında olan ẓātıñ iḳtidār ve evṣāfına ᶜayn-ı ḥikmetle nigerān olsun ve anıñ üzerine fikren ve fiᶜlen istiḥṣāl-i netā'ice bezl-i himmet eylesün.

حکـایـت آن بقـال و طوطی و روغن ریختن طوطی در دکـان

(Ḥikāyet-i an baḳḳal u ṭūṭī ve rūġen riḫten-i ṭūṭī der dukkān)

Bir merd baḳḳalıñ mālik olduġu ṭūṭī ḳuşundañ dükkānda yaġ dökmesi ḥikāyesidir:

بـود بـقـالـی و وا را طـوطـئ

خـوش نـوایـی سـبـز گـویـا طـوطـئ

(245)

Meşnevī

Būd baḳḳālī yu ū rā ṭūṭī'ī

Ḫoşnevāyī, sebzi gūyā ṭūṭī'ī

Terceme: Bir baḳḳāl var idi ki güzel sesli ve rengi yeşil ve söyleyici bir ṭūṭīye mālik idi.

Şerḥ: Beyān olunan ṭūṭī güldürücü mizāḥ-gū ādemlerdir, ki baᶜ żı aġyār eglenmek ve ufaḳ tefek işlerini gördürmek içün ḫānelerinde ṭutarlar.

بـر دکـان بـودی نـگـهـبـان دکـان

نـکـتـه گـفـتـی بـا هـمـه سـوداگـران

(246)

Meşnevī

Ber dukān būdī nigehbān-i dukān

Nukte goftī bā heme sūdāgerān

Terceme: Mezkūr ṭūṭī dükkānıñ bekcisi idi; bi'l-cümle beyᶜ ü şirā idenlere nükteli ve güzel şeyler söyler idi.

Şerḥ: Efendisiyle işi ve ṣoḥbet ü muḥabbeti olanlara mizāḥ-ı merḳūm tuḥaf şeyler söyler ve anları güldürür idi.

در خطاب آدمی ناطق بدی

در نوای طوطیان حاذق بدی

(247)

Meşnevī

Der ḫiṭāb-i ādemī nāṭıḳ budī

Der nevā-yı ṭūṭīyan ḥāzıḳ budī

[157] Terceme: Mezkūr ṭūṭī bir kimseye ḫiṭāb itse insān gibi söyler idi ve ṭūṭīlere maḫṣūṣ sesde de üstād idi.

Şerḥ: Zikr olunan mizāḥ ve nükte-gū ᶜ āḳıl ādemleriñ sözünü işidir, cevāb virir ve hele muḳallidlikde üstād idi.

خواجه روزی سوی خانه رفته بود

دردکان طوطی نکهبانی نمود

(248)

Meşnevī

Ḫᵛāce rūzī sūy-i ḫāne refte būd

Der dukān ṭūṭī nigehbānī nümūd[115]

Terceme: Efendi bir gün ḫānesi ṭarafına gitmişdi, ṭūṭī dükkāna bekcilik ider idi.

[115] Beyit: A, -MM, N (Dipnot)

Şerḥ: Efendisi bir yere gidüp merḳūm-ı mizāḥ dükkān veyā ḥānede ḳalmışdı.

کربهٔ بر جست نا که بر دکان
بهر موشی طوطیک از بیم جان

(249)
Meşnevī
Gurbe-i ber cest nā ki ber dukān
Behr-i mūşī ṭūṭiyek ez bīm-i cān[116]

Terceme: Fāre tutmaḳ içün bir kedi ansızın dükkāna ṣıçradı, ṭūṭīcaġız ḳorḳusundan yerinden fırladı.

Şerḥ: Efendisiniñ gizli olan aḥvāl ve muṭāla^{c} ātına muṭṭali^{c} olmaḳ üzre dessās ve mużırr bir ādem ṭūṭīye teşbīh olan mizāḥıñ nezdine ansızın gidüp ḳorḳutdu ve istirāḳ-ı esrār itmek istedi. [158]

جست از سوی دکان سویی گریخت
شیشههای روغن گل را بریخت

(250)
Meşnevī
Cest ez sūy-i dukān sūyī gorīẖt
Şīşehā-yı rūġen-i gul rā berīẖt

Terceme: Ṭūṭī dükkānıñ bir ṭarafından ṣıçrayup dīger ṭarafı ṭutdu ve bu telāşla gül yāġı şīşelerini dökdü.

Şerḥ: Efkār çalmaḳ isteyen dessāsıñ şerrinden ḳurtulmaḳ ümidiyle bī-çāre mizāḥ bir kelāmdan dīger kelāma intiḳāl ve her ne ḳadar çabalamış ise de encāmı sehv idüp söylenemeyecek bir gizli ve mühim keyfiyeti beyān ve kendini bed-ḥāl ve şīşe miṣāl olan o kelām içinde gül yāġı gibi maḥfūẓ me^{c}āni ve esrārı ifşā ve pā-māl eyledi.

از سوی خانه بیامد خواجهاش
بر دکان بنشست فارغ خواجهوش

[116] Beyit: A, -MM, N (Dipnot)

(251)

Meşnevī

Ez sūy-i ḫāne beyāmed ḫˇāce'eş

Ber dukān benşest fārigˇ ḫˇāceveş

Terceme: Ṭūṭīniñ efendisi ḫānesinden geldi ve dükkānda efendi gibi rāḥat oṭurdu.

Şerḥ: Efendisi dükkāna ᶜ avdet itdigi vaḳt telāşsız kemāl-i vaḳār ile oṭurdu, zīrā sırrıñ keşf olunduġunu bilmez idi.

دید پر روغن دکان و جامه چرب

بر سرش زد گشت طوطی کل ز ضرب

(252)

Meşnevī

Dīd por rūġen dukān u cāme çerb

Ber sereş zed geşt ṭūṭī kel zi ḍarb

Terceme: Gördü ki dükkān yāġ ile ṭolmuş ve elbisesi bulaşmış idi, anıñ üzerine ġaẓabından ṭūṭīniñ başına urdu ve ḍarbeden ṭolayı ṭūṭīniñ dili ṭutuldu.

[159] Şerḥ: Efendisi dükkāna ᶜ avdetinde işitdigi mezzāh baᶜ żı esrārını ifşā itmiş; gizli olan aḥvāli herkesden istişmām olunmuşdur. Kālā-yı tertībātına ḫalel ve lekeᶜ ārıż olduġu eclden efendi pür-ḥiddet mezzāḥıñ başına urup iẓhār-ı şiddet eyledi.

روزکی چندین سخن کوتاه کرد

مرد بقال از ندامت آه کرد

(253)

Meşnevī

Rūzekī çendīn soḫen kūtāh kerd

Merd-i baḳḳāl ez nedāmet āh kerd

Terceme: Ḍarbeden nāşi birḳaç güncegiz ṭūṭī sözü ḳışa itdi, [yaᶜ nī söylemedi.] Efendisi olan merd-i baḳḳāl peşīmānlıġından ah eyledi.

Şerḥ: Ḍarb gibi aġır muᶜāmeleniñ icrāsından her ḥālde ġāyet iḥtirāz idilmesi lāzım gelir; zīrā mażrūb ne ḳadar ḥaḳīr farż olunsa yine Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretleriniñ maḫlūḳ ve ᶜabdīdir. Ḍarbdan mażrūbuñ nāmusu pāy-māl ve ḥissiyāt-ı ḳalbiyye veᶜaḳliyyesi dīger ḥāl olur, meger ki keyfiyet ḍarb şerīᶜat-ı muṭahharanıñ taᶜyīn eyledigi sebebden münbaᶜiş ve ḥiddet ü ġarażdan ᶜārī ola.

ریش بر می‌کند و می‌گفت ای دریغ
کافتاب نعمتم شد زیر میغ

(254)
Meşnevī
Riş ber mīkend u mīgoft: Ey dirīġ!
Kāfitāb-i niᶜmetem şod zīr-i mīġ

Terceme: Baḳḳāl esefinden ṣaḳalını yolardı ve dir idi ki: Ah, yazıḳ! Niᶜmetim güneşi buluṭ altına gitdi ve gizlendi.

Şerḥ: Bilā te'emmül veᶜācilen vāḳiᶜ olan icrā'āt-ı ġayr-ı meşruᶜ ekṣer nedāmet-nümā olur. ᶜĀḳıl ise bir işi ḳable'l-icrā şerīᶜat ve niẓāmāt veᶜaḳla muṭābıḳ olup olmadıġını mülāḥaẓa baᶜdehu icrāsına ibtidā eyler.

دست من بشکسته بودی آن زمان
چون زدم من بر سر آن خوش زبان

(255)
Meşnevī
Dest-i men beşkeste būdī an zemān
Çun zedem men ber ser-i an ḫoşzebān

[160] Terceme: Kāşkī benim elim ḳırılmış ve ḳurumuş olsaydı, o zamānki böyle güzel söyleyen ṭūṭīniñ başına urdum!

Şerḥ: Aṣl hüner yolsuzluġu icrā itmemekdedir, icrādan ṣoñra iḫtiyār ḳadın gibi feryād fā'idesizdir. Maᶜāẕa'llāhi Teᶜālā insān yolsuz bir şey işler ise bir ṭarafdan Allāh Teᶜālā Ḥażretlerinden istiᶜfā-yı ḳuṣūr itsün, dīger ṭarafdan fenālıġı işlāḥ içün çalışsun ve min baᶜd sā'ir yolsuzluġu intāc itmeyecek teşebbüṣātda ve umūr-ı ḫayriyyede bulunsun; yoḳsa

yolsuzluġu baᶜ de'l-icrā feryād u fiġānlar hebā olduḳdan başḳa ᶜ aḳl ve bedene de īrāṣ-ı żaᶜ f ve fütūr ve insānı ġayretsiz ve meftūr eyler.

هـديـه‌هـا مـی‌داد هـر درويـش را
تـا بـيـابـد نـطـق مـرغ خـويـش را

(256)

Meşnevī

Hedyehā mīdād her dervīş rā
Ta biyābed nuṭḳ-ı morġ-ı ḫ̂īş rā

Terceme: Her dervīşe hediyeler ve ṣādaḳalar virdi, tā kim kendi ḳuşu nuṭḳunu bulsun ve söylemiş olsun.

Şerḥ: Baḳḳalıñ birinci ḥareketi ᶜ ādī feryāddan ᶜ ibāret ve fāᶜ idesiz bir ḥareket idi; baᶜ dehu ṣadaḳa virince fiᶜ len çalışmış olmasından o ḥareketi maḳbūl oldu. Ṣadaḳanıñ te'ṣīrāt-ı ᶜ aẓīme ve ḥasenesi ve fevā'id-i lā-tuḥṣāsı ez-her-cihet der-kārdır ḫuṣūṣuyla Ḳur'ān-ı ᶜ Aẓīmü'ş-şānıñ birçoḳ āyāt-ı bāhirātında inbā ve tezkār olunur.

بعد سـه روز و سـه شـب حيران و زار
بر دكـان بنشـسـتـه بـد نوميـد وار

(257)

Meşnevī

Baᶜ d seh rūz u se şeb ḥeyrān u zār
Ber dukān benşeste bud nevmīdvār

Terceme: Baḳḳal üç gün üç giceden ṣoñra ḥayrān aġlayaraḳ dükkānda ümīdsiz gibi oṭurmuş idi.

Şerḥ: Üç gün üç giceden maḳṣad-ı ᶜ ālī, ḫaylī müddetdir. Bu münāsebet üzre ṭūl u dirāz baᶜ żı muṭālaᶜ ātıñ eşᶜ ārına āġāz ideriz. Şöyle ki: [161] İnsānıñ ᶜ aḳlında dört nevᶜ ḳuvā-yı esāsiyye vardır: Biri müdrikedir ki görüp işitdigi şey'i añlar; dīgeri ḥāfıẓadır ki ḳuvve-i müdrikeniñ göz ve semᶜ ve sā'ir ḥavās ile naḳl eyledigi şeyleri ḫıfẓ ider; dīgeri ḫayāliyyedir ki efkārı baᶜ żı ḥaḳīḳī ve baᶜ żı ġayr-i ḥaḳīḳī renk ve ṣūretlere ifrāġ ve keyfiyāt ve eşyāyı taṣġir veyā iᶜ ẓām eyler. Dīgeri ḳuvve-i ᶜ aḳliyyedir ki saᶜ ādet ḥāli istiḥṣāl içün esbāb-ı mümkineyi

ibtidā fikren tertīb, ṣoñra mümkin olduġu ḳadar fiᶜlen mevḳᶜ-i icrāya vazᶜ eyler. Ẕikr olunan baḳḳal bu dört ḫāṣṣadan üçünü istiᶜmāl ve ḳuvve-i ᶜaḳliyyeyi ihmāl eyledikden ve yolsuzluġu añladıḳdan ṣoñra me'yūs olaraḳ yerinde oṭurdu. ᶜAḳl ve zekāvetiñ eñ birinci maḥalli dimāġ bulunmaḳ ḥasebiyle baş ve bā-ḫuṣūṣ cebhe yaᶜnī alındır. Baş büyücek ise zekāvete delālet eyler. Alnıñ vüsᶜati ṣāḥibiniñ ḥikmete istiᶜdādına, vüsᶜati olmayup da orta ve lakin yüksek ise zekāvet ileᶜulüvv-i cenāba; cebhe hem vāsᶜi, hem yüksek olunca ṣāḥibiniñ ḥikmetineᶜulüvv-i cenābına ḳaviyyen delālet eyler. Cebheye muḥāzī ḳafanıñ arḳa ṭarafı yaᶜnī boyundan dört beş parmaḳ yüksek olan yerde kemīklerde bir çıḳındı bulunur ise zekāvete ᶜalāmetdir. Faḳaṭ cebhesi vāsiᶜ ve yüksek olanlar müstaᶜid-i ḥikmet veᶜālī-cenāb derler cebhesi ṭar ve alçaḳ olanlarıñ zekāvet veᶜulüvv-i cenābları az ise de bedenleriniñ ṣaḥṭı ḳavī ve muᶜannid ve muṣırr olurlar. Hikmet ve ḳudret-i Rabbāniyyeniñᶜaẓametini düşünmeli ki, emzice-i demevī, ṣafrāvī,ᶜaṣabî, lenfāvī olmaḳ üzre dört nevᶜiden ᶜibāret iken her bir insānıñ sīmāsı başḳasına benzemedigi gibi zekāvet ve ḥissiyātı da biri birine ġayr-ı müşābihdir. İnsān herhangi mizācda bulunur ise bulunsun zihin ve ḳalbini ġam ve keder iḥāṭa iderse me'yūs olmasun; zīrā eṭvārını ve muṭālaᶜātını tebdīl ider ve ḳanına ḳuvvet ve ṣafālı yerlerde gezmekle kendine ṣafā virir veᶜale'l-ḫuṣūṣ Allāh Teᶜālā Ḥażretlerine rabṭ-ı ḳalb eylerse Bi-iẕni'llāhi Teᶜālā ġamı meserrāta mübeddel olur.

بـا هزاران غصـــه و غم کشـــت جفت
کـه عجـب این مرغی کـه آیـد بـکفـت

(258)

Meşnevī

Bā hezārān ġuṣṣa u ġam geşt coft
Ki ᶜaceb in murġı key āyed begoft[117]

Terceme: Baḳḳal biñlerce keder ve ṣıḳıntılarla birleşdi ki, ᶜacaba bu ṭūṭī [162] ḳuşu ne vaḳt söze gelir.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfiñ şerḥi bundan üç beyit evvel yaᶜnī "dest men" ᶜibāresiyle bed'i olunan beyt-i şerīfiñ şerḥi gibidir.

مـی‌نمود آن مرغ را هر گون شـــگفـت
تـا کـه بـاشـــد انـدر آیـد او بـگـفـت

[117] Beyit: A, -MM, N (Dipnot)

(259)

Meşnevī

Mīnumūd an morġ rā hergūn şigoft

Tāki bāşed ender āyed ū be goft

Terceme: Baḳḳāl o ḳuşa her dürlü ᶜacayib şeyler gösterir idi, tā ki söz söylesin.

Şerḥ: Bir ādem mükedder ve maġmūm iken ẕihni dā'imā bāᶜiṣ-i kederi olan cihete münḥaṣır olur ḥattā düşündükce mā-bihi'l-ġamında ḥālen ve istiḳbālen ne ḳadar mażarrāt ne ḳadar ālām-ı ḥaḳīḳiyye ve mevhūme var ise ḳuvve-i ḫayāliyye ile keşf u taḫmīn iᶜẓām ve tezyīn eylediginden ġuṣṣası müzdād ve mülāḥaẓāt-ı müte'ellimeden müte'eṣṣir olan dimāġı ve bi'l-ittibāᶜ bedeni żaᶜīf ve bī-tāb olur. Dimāġıñ keṣret-i te'emmül ve te'ṣiri üzerine ḥāṣıl olan żaᶜf ḥasebiyle mükedder ādemiñ meşiyyeti de ᶜacze giriftār ve efkār-ı maᶜḳūle ile ekdārıñ defᶜine ġayr-ı muḳtedir ve bī-zār olmuş ve Maᶜāẕa'llāhi Teᶜālā baᶜżı defᶜa vehm u ġuṣṣası cinnete ḳadar varmış olur. Bāᶜiṣ-i keder bir keyfiyet ẓuhūr idince veyā ẕihne gelince merḥamet-i Rabbāniyyeye göre o keyfiyet hīç meṣābesinde olduġunu mülāḥaẓa itmelidir. Ġāyet müşkil ve ḥüzn-engīz bir ḥāl ẓuhūrunda merḥamet-i ṣemedāniyyeye istināden o ḥāle ḳarşı merdāneyi taḥammül olununca fevā'idi sā'ireden başḳa insān tevekkül gibi bir ṣıfat-ı merdāneyi ḳazanup Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ istiḥṣāl-i rıżāsına ve merd olanlarıñ taḥsīnine nā'il olmuş olur. Benī beşer böyle bir felek altında bulunur ki, her şey'i cismen ve maᶜnen dā'imā döner. Bugün mesrūr ve ḫandān olanlar yarın maḥzūn u giryān ve maḥzūn u giryān olanlar maḥẓūẓ ve şādān olurlar; netice-i ḥayātıñ memātdan ᶜibāret olması ve dünyāya müteᶜalliḳ kāffe-i ekdār ve meserrātdan ve aḳraba ve eḥibbā ve aᶜdādan ayrılması muḥaḳḳaḳdır, artıḳ ᶜaḳlınıñ nūrunu, bedeniñ şevḳini ẓulmet-i ġumūm içinde ifnā itmek insāna nā-cesbān ve dāreynde dāᶜī-i ḫüsrāndır. Kederlere ḫāṭıra gelmeyen çāreler ḫazine-i luṭf-ı yezdānīde mevcūddur. [163]

جولقئ سر برهنه می‌گذشت

با سر بی‌مو چو پشت طاس و طشت

(260)

Meşnevī

Covleḳī'ī serbirehne mīgoẕeşt

Bā ser-i bīmū çu poşt-i ṭās u ṭeşt

Terceme: Çavlaḳī yaᶜnī başı tırāş olunmuş bir dervīş geçdi, ki başı ḳılsız, legen arḳası gibi idi.

Şerḥ: Ẕikr olunan maẓrūb mezzāḥıñ bulunduġu dükkān öñünden ḳażā-rā tırāş olunmuş bir başı açıḳ dervīş geçdi.

طوطی اندر گفت آمد در زمان
بانگ بر درویش زد که هی فلان

(261)

Meşnevī

Ṭūṭī ender goft āmed der zemān
Bang ber dervīş zed ki hey fulān

Terceme: Ṭūṭī o anda söze geldi, dervīşe seslenüp didi ki: Ey filān kimse!

Şerḥ: Efendisi başına urduġu cihetle kelimāt-ı mizāḥ-āmīzi ġā'ib u ferāmūş itmiş iken başı ḳılsız bir dervīş görünce mezzāḥ-ı merḳūm dervīşi kendine hem-ḥāl ᶜadd iderek nuṭḳa āġāz ve beyt-i şerīf-i ātīdeki ḫiṭābı icrā vü sū-i ẓann u ḫaṭā eyledi.

از چه ای کل با کلان آمیختی
تو مگر از شیشه روغن ریختی

(262)

Meşnevī

Ez çi'ī kel? bā kelān āmīḫtī?
Tu meger ez şīşe rūġen rīḫtī?

Terceme: Neden ey gül güllere ḳarışdıñ? Meger sen de şīşeden gül yaġını dökdüñ de bu ḥāle mi giriftār olduñ?

Şerḥ: Ṭūṭīye teşbīh olunan mezzāḥ u muḳallid ṣandı ki dervīş de ifşā-yı rāz itmiş ve binā'en-ᶜaleyh ḍarba giriftār olmuşdur. [164]

از قیاسش خنده آمد خلق را
کو چو خود پنداشت صاحب دلق را

(263)

Meşnevī

Ez ḳıyāseş ḫande āmed ḫalḳ rā

Kū çu ḫod pindāşt şāhibdelḳ rā

Terceme: Ṭūṭīniñ meẕkūr ḳıyāsından ḫalḳa gülmek geldi; zīrā ṭūṭī delḳ u ᶜ abā ṣāḥibi olan dervīşi kendi gibi ṣandı.

Şerḥ: Böyle ḳıyāslar münāsib olmadıġı ātīdeki beyt-i şerīfde beyān u īżāḥ buyurulur.

کار پاکانرا قیاس از خود مگیر

گر چه ماند در نبشتن شیر و شیر

(264)

Meşnevī

Kar pākān rā ḳıyās ez ḫod megīr

Gerçi māned der nibişten şīr u şīr

Terceme: Pāk olanlarıñ işini kendinden ḳıyās ṭutma! Her ne ḳadar yazmaḳda ve imlāda "şīr" şīre beñzerse de!

Şerḥ: Fārisīde arslan "şīr" süd ve leben dahı "şīr" taḥrīr olunursa da maᶜ nāya gelince biri birinden uzaḳdır. Birinin maᶜ nāsı arslan, dīgeriniñ maᶜ nāsı süddür. İşte insānıñ ḳıyāfeti ve sā'ir cihāt-ı ṣūriyesi de ᶜ ādī ḥurūf gibidir. Meṣelā herkesiñ iki eli ve iki ayaġı ve sā'ir müşābehātı der-kār olup faḳaṭ insānlardan biri ᶜ āḳıl, cesūr, rūḥānī; dīgeri aḥmaḳ, ḳorḳak, ᶜ ādī olabilir; binā'en-ᶜ aleyh ḥaḳīḳati añlamaḳ içün beden ü elbisesine degil aḫlāḳ u ᶜ aḳl u efᶜ āline baḳmalı. Bu beyt-i şerīfden bu cihet de istiḫrāc olunur. Bir kāẕib, bir ġarażkār sā'irlerden işitdigi kelimātı kiẕb u ġaraz ᶜ add u şümār ider; zīrā herkesi kendine ḳıyās eyler. Böyle ḳıyāsāt müriṣ-i sehviyyāt olacaġı vāreste-i iṣbātdır. [165]

جمله عالم زین سبب گمراه شد

کم کسی ز ابدال حق آگاه شد

(265)

Meşnevī

Cumle ᶜ ālem zin sebeb gumrāh şod

Kem kesī zi abdāl Ḥaḳ āgāh şod

Terceme: Bütün ᶜālem bu sebebden yolu şaşırmamış oldu; az kimse abdāl ve Evliyā-u'llāhıñ ḥaḳīḳatinden āgāh oldular.

Şerḥ: Bir insānıñ ḥaḳīḳatini añlamaḳ müşkil bir keyfiyetdir; çünki ᶜāḳıl u müstaḳīm ve ġāfil u mürtekibīn beden ve ḳıyāfetlerinde müşābehet olabilecegi gibi birçoḳ kelimāt ve baᶜżı efᶜāli biri birine beñzer. Meṣelā ḳāẕib ve riyākārda bir merd-i müstaḳīm gibi müstaḳimāne söz söyler ve ṣadaḳa virüp ḫalḳa görünmek içün namāz ḳılar.

هـمســـری بـا انـبـیـا بـرداشـــتـنـد
اولـیـا را هـمـچـو خـود پـنـداشـــتـنـد

(266)

Meşnevī

Hemserī bā Enbiyā bir dāştend
Evliyā rā hemçu ḫod pindāştend

Terceme: Birçoḳ kimseler Enbiyā-yı ᶜaẓām-ı ᶜAleyhi's-selām ile beraberiz, hem-ḳaderiz diye iddiᶜā itdiler. Evliyā-u'llāh ḥażerātını kendileri gibi zuᶜm u ḳıyās eylediler.

Şerḥ: Enbiyā-yı ᶜaẓām ve Evliyā-ı kirāmıñ da beden u ḳıyāfeti ẓāhiren sā'ir insānlara müşābih olduġunu görünce ᶜādī olanlar ḥaḳīḳati añlamaḳdan ᶜārī ḳaldılar, ve evliyā vü Enbiyā ne dimek? İşte anlar da bizim gibi insāndır! Didiler ve bu vech ile büyük ḫaṭā ḥamāḳatta giriftār oldular. Rūḥānī olan ẕevāt-ı kirām külliyen başḳa ve ġayrıdır; bir insān ile bir aḥmaḳ arasında farḳ küllī olduġu bedīhī ve binā'en-ᶜaleyh ẕekīniñ muḥterem, aḥmaḳıñ muḥaḳḳar olması ṭabīᶜīdir.

گفتـه اینـک مـا بشـــر ایشـــان بشـــر
مـا و ایشـــان بســـتـهٔ خوابیم و خور

(267)

Meşnevī

Gofte īnek mā beşer, īşān beşer
Mā vu īşān beste-i ḫābīm u ḫer

[166] Terceme: Bunlar dimişler: İşte biz de insān, Enbiyā da insāndır; biz de, anlarda nevm u ṭaᶜāma merbuṭuz.

Şerḥ: Tafṣīl olunduġu üzre aḥmaḳlar ṣūrī vü māddī olan beden ve nevm u ṭaᶜām gibi şeylere baḳup bunlarda Enbiyā ve Evliyā-u'llāh ḥażerātıyla müşābehetleri olduġundan cümlemiz müsāvīyiz diye irādāt-ı füyūżāt āyāt-ı Enbiyāya iṭāᶜat itmeyüp büyük ḫaṭālarda bulundular veᶜaẓīm varṭalara düşdüler ve saᶜādet-i ebediyyeden maḥrūm oldular.

ایـن نـدانســـتـنـد ایشـــان از عـمـی
هســـت فـرقـی در مـیـان بـی‌مـنـتـهـا

(268)

Meşnevī

İn nedānistend īşān ez amā
Hest farḳī der miyān bīmuntehā

Terceme: Bu ḥaḳīḳatiᶜamādan ṭolayı anlar bilemediler ki kendileri ile Enbiyāᶜaleyhisselām ve Evliyā-u'llāh ḥażerātı beyninde nihāyetsiz farḳ vardır.

Şerḥ: Körlük cismānī ḫastalık olduġu gibi ᶜaḳl u ḳalbiñde uzaḳdan netā'ici görmemesi maᶜnen körlükdür. ᶜAḳl u ḳalbiñ aᶜmālıġına eñ ziyāde sebeb olan keyfiyāt ḥased, ġaraż, ġażab, şehvet, irtikāb, ṭamaᶜ, ḫavf gibi şeylerdir. Maᶜnenaᶜmā olmaḳ isteyen insān bu semūm-ı mūcebu'l-ġumūmdan hemīşe mücānebet u icrā-yı veẓā'if-i meşruᶜa ile Ḥaḳ TeᶜālāḤażretlerineᶜibādet itsün.

هر دو گـون زنـبـور خـوردنـد از مـحـل
لیـک شـد زین نیش و ز ان دیگر عسـل

(269)

Meşnevī

Her do gūn zenbūr ḫordend ez maḥel
Līk şod zin nīş u zan dīgerᶜasel

Terceme: Her iki nevᶜ arılar bir maḥalde yediler, lakin bundan nīş ve dīgerinden bal ḥāṣıl oldu.

Şerḥ: Bu iki nevᶜ arılarıñ ḥāli cümleye maᶜlūmdur. İşte insānlarda böyledir. Yaᶜnībirikḳlimde, bir memleketde, bir mektebde, birᶜā'ilede, bir nevᶜ [167] terbiyede yaşayan ve büyüyen ādemler beyninde farḳ-ı küllī görünür. Meṣelā iki ādem bir mekteb şākirdānından ve birᶜā'ile evlādından iken biriᶜāḳıl dīgeri aḥmaḳ, biri ṣāliḥ u muttaḳī, dīgeri fāsıḳ u müddeᶜī; biri munṣif uᶜādil, dīgeri ẓālim u bāṭıl olur. Binā'en-ᶜaleyh efrād iᶜtibārıyla insānlarıñ birinci

esāsı ḫulḳī olan ḥālleridir; terbiye vü maᶜārif ikinci derecededir. Maᶜa-māfīh dā'imā terbiye ve maᶜārifiñ teraḳḳī itmesine çalışmalı! Zīrā ḫilḳatiñ teġayyürü insānlarıñ mesāᶜīsine taᶜlīḳ olunmadı; ammā terbiye ve maᶜārifiñ Bi-iẕni'llāhi Teᶜālā ilerledilmesi insānlara emr olundu ve veẓā'if-i muḳaddeselerinden maᶜdūd bulundu.

هر دو گون آهو گیـان خوردنـد و آب
زین یکی سـرگین شـد و ز ان مشـک ناب

(270)
Meşnevī
Her do gūn āhū giyā ḫordend u āb
Zin yeki sergīn şod u zan muşk-i nāb

Terceme: Her iki nevᶜ ceylān ot yiyüp şu içdiler ise de birinden gübre, dīgerinden şāfī misk ḥāṣıl oldu.

Şerḥ: İnsānlardan da iki kişi bir mürşid üᶜālime giderler, faḳaṭ ḥasbe'l-ḫulḳa biri merd-i kāmil, dīgeri muḳallid ü bāṭıl olur. Siyāsetde de bir nevᶜ me'mūriyetde iki me'mūr bulunur. Biriᶜāḳıl ü müsteḳīm olur ki idāre eyledigi ādemler rāḥat idüp işleri misk gibi rāyiḥa-i ṭayyibe neşr eyler; dīgeri mürtekib ü aḥmaḳ olmaḳ ḥasebiyle tedābīr u icrā'āt-ı mefsedet-kārānesinden ahāli bī-zār u żabṭ u rabṭ u ḫüsn-āmīziş yerine şeḳāvet u şe'amet ḥāṣıl olur. Gübreniñ ḳoḳusu bir iki daḳīḳalık maḥalle münḥaṣır iken fenā ādemiñ mesmūm olan rāyiḥa-i maᶜneviyyesi ḳarīb u baᶜīd maḥallere sirāyetle birçoḳ ādemleriñ ẕihinlerine aġırlıḳ, işlerine perīşānī ve fenālıḳ virir.

هـر دو نـی خـوردنـد از یـک آب خـور
ایـن یـکـی خـالـی و آن پـر از شـــکـر

(271)
Meşnevī
Her do ney ḫordend ez yek ābḫer
İn yekī ḫālī yü ān por ez şeker

[168] Terceme: Her iki ḳamış bir maḥalden şulandılar; maᶜa-māfīh ḳamışıñ biri ḫālī, dīgeri şekerle mālīdir.

Şerḥ: İki şākird de bir mektebde, bir medresede bir ḫˇāceden oḳudular ise de ḫilḳatleri ḥasebiyle biri nādān u cāhil, dīgeri hüner-ver ü kāmil oldu.

صـــد هزاران این چنین اشـــباه بین
فـرقشـــان هـفـتـاد ســـالـه راه بـیـن

(272)

Meşnevī

Şed ḥazārān inçonin eşbāh bīn
Farḳişān heftād sāle rāh bīn

Terceme: Bunuñ gibi yüz biñ müşebbihler ü emṡāl gör! Anlarıñ arasında yetmiş yıllıḳ ḳadar yol gider.

Şerḥ: Yetmiş yıl buyurmalarından maḳṣad, fevḳa'l-ᶜāde çoḳ farḳ var dimekdir. Miṡāl getirilen arı vü ceylan vü ḳamış gibi yüz biñlerce daha müşebbihler bulunabilir ki bu ḥaḳīḳati iṡbāt ider. Maᶜa-māfīh bu büyük ve elzem olan ḥaḳīḳate ᶜaḳlıñ kesb-i ḳanāᶜat u rusūḫ itmesi żımnında āyetde birḳaç miṡāl daha beyān u īrād buyurulur.

ایـن خـورد گـردد پـلـیـدی زو جـدا
آن خـورد گـردد هـمـه نـور خـدا

(273)

Meşnevī

İn ḫored, gerded pelīdī zū codā
Ān ḫored, gerded heme nūr-ı Ḫodā

Terceme: Bir ādem ekl ider de kendinden neces ayrılır; dīgeri ṭaᶜām ider de andan Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ nūru ṭoġar.

Şerḥ: Aḥmaḳ ādemiñ ṭaᶜāmı bir maḳṣad ᶜaḳlı vü nefᶜ maᶜneviyyeye müstenid olmayup ḥayvān vārī olduġundan o ṭaᶜāmdan necāset ḥāṣıl olmaḳdan başḳa bir netīce ḥāṣıl olmaz: Lakin ᶜārif olan ẕāt kāmileñ, ṭaᶜāmı yalıñız bedeniñ luzūmu ḳadar olup ᶜaḳlına ve ᶜaḳlı vāṣıṭasıyla rūḥuna ḳuvvet virir ve ġıdāsı Ḫudā-yı müteᶜāl Ḥażretlerine ᶜibāḍet ü icrā-yı ᶜadālet u neşr-i maᶜārif itmege sebeb olur. **[169]**

این خورد کردد همـه بخـل و حســـد
و آن خـورد زایـد هـمـــه نـور احـد

(274)

Meşnevī

İn ḫored kerded heme boḫl u ḥased

V'an ḫored zāyed heme nūr-ı Aḥed

Terceme: Fenā bir kimse yerde yedigi şeyden baḫl u ḥased ḥāṣıl u müstaḳīm ü ᶜārif olan ẕātıñ ṭaᶜāmından vücūdunda nūr u ᶜaşḳ-ı Ḫudā ẓāhir ve ser-nümā olur.

Şerḥ: Fenā bir kimseniñ bedeni ṭaᶜāmdan ḳuvvet bulunca ḥased gibi aḫlāḳ-ı ẕemīmesi müzdād, ᶜārif ise ṭaᶜām itdikce bedeniniñ kesb idecegi ḳuvvet ḥasebiyle efᶜāl-i ḫayriyye icrāsına ve ᶜibādat-ı maḳbūle īfāsına çalışır, ḳalb u ᶜaḳlı birçoḳ ḳuyūd-ı mużırradan āzād ve ᶜaşḳ-ı Ḫudā gibi enᶜāma nā'il olmuş olur.

این زمین پـاک و ان شـــوره ســـت و بد
این فرشـــتـه پـاک و ان دیو اســـت و دد

(275)

Meşnevī

İn zemīn pāk v'an şur est u bed

İn fireşte-i pāk u an dīv est u ded

Terceme: Bu zemīn-i pāk u maḥṣūldār, dīgeri çoraḳ u maḥṣūl virmez. Bu melek-i pāk, o dīgeri yırtıcı şeyṭān u ḥayvāndır.

Şerḥ: Baᶜżı arażī ve tarla ġāyet münbit olup maḥṣūlāt virir; baᶜżısı ne insānlara ve ne de ḥayvānlara fā'ide-baḫş olmaz. Miṡāl-i dīger: Cenāb-ı Ḫaḳḳa ᶜibādet u irāde-i Rabbāniyye ile Ḫażret-i Ādeme secde ve ḥürmet iden melā'ik-i kirām pāk u maḳbūl-i yezdān ve bi'l-ᶜaks ᶜiṣyān iden şeyṭān-ı ḫabīṯ mażarrat-ı encām ve lāyıḳ-ı ᶜaẕāb u ḥüsrān olur. Cümle arażīniñ ismi arażī ve melā'ikiñ ismi melā'ike idi; maᶜa-māfīh meyānelerinde farḳ-ı küllī ẓāhir u bāhirdir.

هر دو صـــورت گر بهم مـانـد رواســـت
آب تلخ و آب شـــیرین را صـــفـاســـت

(276)

Meşnevī

Her do şūret ger behem māned, revāst

Āb-ı telḫ u āb-ı şīrīn rā şefāst

[170] Terceme: Her iki şūretiñ biri birine benzemesi münāsib u meydāndadır. Acı şu ve ṭatlı şuyuñ şafā vü berrāḳlıġı vardır.

Şerḥ: Birçoḳ berrāḳ şuları görürüz ki baᶜżısı acı, baᶜżısı ṭatlı olur; eger iᶜtibār şuver u elvānda olsaydı berrāḳ olan şularıñ ya cümlesi acı veyā cümlesi ṭatlı olması lāzım gelir idi; maᶜa-māfīh baᶜżısı acı baᶜżısı ṭatlıdır. Ādemleriñ yüzleri de böyledir. Yaᶜnī iki insānıñ sīmāsı güzel olabilir, ammā biri melek gibi ḫilḳaten pāk, dīgeri şeyṭān ḳadar nā-pākdır; bir ādemiñ kelāmı ḫayr-efzā ve nāfiᶜ u dīgeriñ mużırr u caᶜlīdir.

چونکه صاحب ذوق که شناسد بیاب

او شناسد آب خوش از شوره آب

(277)

Meşnevī

Çünki şāḥib ẕevḳ ki’şināsed biyāb

Ū şināsed āb-ı ḫoş ez şūreāb

Terceme: Ṣāḥib-i ẕevḳden başḳa kim bilir ki acı ve ṭatlı şularıñ lezzeti nedir? Ṣāḥib-i ẕevḳ bilir ve iyi şuyu ṭuzlu şudan tefrīḳ ider.

Şerḥ: İnsānlarıñ beden u ḳıyāfetleri hemān bir siyāḳda olduğundan hangisi münṣif uᶜādil, hangisi müfsid ü bāṭıl olduġunu farḳ idebilmek her ādemiñ işi degildir. Bunları kemāhī ḫaḳḳıhā farḳ ve temyīz idebilen ḫilḳaten ᶜāḳıl olmaḳla beraber o emr-i Rabbānīyeye külliyen tābiᶜ ve herḥālde müsteḳīm u muḳaddem olan ẕevāt-ıᶜirfān ṣıfātdır.

سحر را با معجزه کرده قیاس

هر دو را بر مکر پندارد اساس

(278)

Meşnevī

Siḥr rā bā muᶜcize kerde ḳıyās

Her do rā ber mekr pindāred esās

Terceme: Rūḥāniyyet u ᶜaḳldan bī-behre olan kimse siḥr-i muᶜcizeye ḳıyās ile her ikisiniñ esāsını ḥīle üzerine ẓann eyler

Şerḥ: Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānda fermān u beyān buyurulduġu üzre ṣāḥib-i ᶜaḳl ve temyīz olmayan münkirān-ı muᶜcizātı siḥr ẓann iderek kendi üzerlerine ᶜaẕāb u ḫüsrān daᶜvet iderlerdi. [171]

ســـاحران موســـی از اســـتیزه را
بر گرفتــه چون عصـــای او عصـــا

(279)

Meşnevī

Sāhirān-ı Mūsā ez istīze rā
Ber girifte çūn ᶜeṣā-yi ū ᶜeṣā

Terceme: Ḥażret-i Mūsā ᶜAleyhi's-selāmıñ zamānındaki sāḥirler ᶜinādlarından anıñ ᶜaṣāsını ṭutmuşlardır.

Şerḥ: Ḥażret-i Mūsā ᶜAleyhi's-selāmıñ, Firᶜavn ve saḥaresi-y-le mācerāsı Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānıñ birḳaç maḥalinde fermān u beyān buyrulmuşdır. Sāḥiren Ḥażret-i Mūsānıñ sā'ir insānlar gibi ẓāhir ḥālini gördüler işte bizim gibi insāndan, didiler; ve ᶜaṣāsı vāsıṭasıyla ne yapar ise biz de bir ᶜaṣā alır isek o ḳadar hüner gösterebiliriz diye ᶜinād itdiler; ve ḥaḳīḳatine vāḳıf ve ᶜaṣādaki ḥikmet u maḳṣada muṭṭaliᶜ ve ᶜārif olamadılar. Siḥr-engīz olan sāḥirleriñ ᶜaṣālarını ᶜaṣā-yı Mūsā maḥv u ifnā ve o Ḥażrete tābiᶜ olanları ḥıfẓ u rehā eyledigi gibi Faḫr-i ᶜĀlem efendimiz ḥażretlerine baḫşāyiş-i Rabbānī olan Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānda kāffe-i şuᶜarā ve büleġānıñ siḥr-i āsā olan manẓūmāt u menşūrātını imḥā itdikden başḳa dīn-i Aḥmedīniñ aḥkām-ı celīlesini ile'l-ebed ṣıyānet u isnā eyler.

زین عصـــا تا آن عصـــا فرقیســـت ژرف
زین عمـل تـا آن عمـل راه شـــگرف

(280)

Meşnevī

Zin ᶜeṣā tā ān ᶜeṣā ferḳīst jerf
Zin ᶜamel tā an ᶜamel rāh-ı şigerf

Terceme: Sāḥirleriñ ᶜaṣāsından Ḥażret-i Mūsā ᶜAleyhi’s-selāmıñ ᶜaṣāsına ḳadar büyük farḳ ve bu ᶜamelden tā evvel ᶜamele ḳadar uzaḳ yol vardır.

Şerḥ: Ṣūretā müşābih olan ebdānda farḳlar olduġu gibi ᶜamellerde de derecāt-ı mütefāvite vardır. Meṣelā ṣadaḳa ile sirḳat beyninde mevcūd olan farḳ-ı ẓāhirden başḳa Ḥaḳ rıẓāsında virilen ṣadaḳa başḳa ve ḫalḳ görmek üzre iᶜtinā idilen ṣadaḳa başḳadır. Ḥıfẓ-ı [172] dīn ü devlet içün vāḳiᶜ olan muḥārebe başḳa, ẓulm u ḥased içün tertīb olunan cidāl ü veġā başḳadır.

لـعـنـة الله ايـن عـمـل را در قـفـا
رحـمـه الله آن عـمـل را در وفـا

(281)

Meşnevī

Laᶜnetu’llāh in ᶜamel rā der ḳafā
Raḥmetu’llāh an ᶜamel rā der vefā

Terceme: Bu ᶜameliñ müntehā ve arḳasında Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ laᶜneti vardır; ol ᶜamel ki vefā içindedir, anda Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ raḥmeti vardır.

Şerḥ: Meṣelā akçe irtikāb itmek maḳṣad-ı maᶜlūnānesiyle bir meᶜmūr baᶜżı bī-günāh u muṭīᶜ olanlara biñ dürlü esbāb mevhūme ᶜazv ile ḥabs eyler. Bu dürlü ḥabs-i ᶜamelinde ẓulm olunduġundan laᶜnet vardır. Dīger bir meᶜmūr ᶜādil görür ki bir sāriḳ, ehl-i ᶜarż u muṭīᶜ olan ahāliyi izᶜāc u ıżrār bī-ḥuẓūr eyler, anı ṭutar ḥabs ile kimseye fenālıḳ yapmaġa meydān virmeyüp ahāliniñ rāḥat u selāmetini istiḥṣāl ider. Bu ḥabisde Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ raḥmeti vardır. Ṣūretā ise me’mūr-ı ẓālimiñ de ᶜameli ḥabs u ḥākim ᶜādiliñ de ᶜameli ḥabs idi; ammā arada olan farḳ te’emmül buyurulsun!

كـافـران انـدر مـرا بـوزيـنـه طـبـع
آفـتـی آمـد درون ســـيـنـه طـبـع

(282)

Meşnevī

Kāfirān ender mirā būzīneṭabᶜ
Āfetī āmed derūn sīne ṭabᶜ

Terceme: Kāfirler ᶜ inādlarında maymun ṭabīᶜ atlıdır; Ṭabīᶜ at-ı nefsāniyye içinde bir belā geldi.

Şerḥ: Kāfirler Enbiyā ᶜ Aleyhi's-selām ḥażerātından bu ḳadar muᶜ cizāt, bu ḳadar neṣāyīh-i bāᶜ iṣin necāt görüp işitmiş iken ḫayır, biz pederlerimizden hangi dīni bulduysak anı isteriz, başḳa dīn u söz ḳabūl itmeyiz! Diye Enbiyā-yı ᶜ iẓām ᶜ Aleyhi's-selām ḥażerātına ḳarşı bulunduḳlarından ve cāhil olan pederlerini taḳlīdleri ḥasebiyle ṭoġru yolu ṭutmaḳ istemediklerinden büyük belālara giriftār ve encāmı muᶜ ẕib u nāçar oldular insāna lāyıḳ degildir ki ben bu işi eskiden işitdim, böyle gördüm, yeñiden taḥḳīḳa lüzūm **[173]** yokdur! Diye cāhilāne ışrār ve kendini ve cemᶜ iyyet-i beşeriyyeyi ıżrār itsün; bi'l-ᶜ aks her işi taḥḳīḳe ve her ḥaḳīḳati añlamaġa ve fā'ideli görecegi şeyᶜ e nā'il olmaġa çalışsun. Meṣelā ᶜ askerlikde yeni tüfengler icād olunmuş iken biz pederimizden bulduġumuz eski tüfengleri isteriz dimek ᶜ ayn-ı cehl ü żarar ve mūcib-i maᶜ lūbiyyet ü ḫasārdır; fi'l-ḥaḳīḳa görülür ki cühelā meṣelā tüfengleriñ tecdīdine rāżı olur; zīrā tüfeng ᶜ ādī vü ẓāhiridir; ammā el ile ṭutulmayan ve gözle görülmeyen yaᶜ nī fikri bir eṣer-i teraḳḳī görülünce ḳabūlden ictināb ve kendilerini żaᶜ īf ü ḥarāb iderler.

هر چه مردم می‌کند بوزینه هم
آن کند کز مرد بیند دمبه‌دم

(283)

Meşnevī

Her çi merdom mīkoned būzīne hem
An koned kez merd bīned dembedem

Terceme: İnsān ne yapar ise maymun da anı yapar, maymun ol şey'i işler her vaḳt insāndan görür.

Şerḥ: İnsān eger ḥaḳīḳaten insān ise yapacaġı şey'i taḳlīden degil bir fikr u maḳṣada binā'en yapsun; yoḳsa maymun gibi iş görmüş ve şāyān-ı ḫande olmuş olur. Bilā te'emmül bilā taḥḳīḳ ve yalıñız taḳlīde müstenid olan kimse rūḥāniyyetde teraḳḳī idemeyecegi ve dünyāda da tedennī idecegi bedīhīdir. Bilā taḥḳīḳ-i maᶜ ārif ü ṣanāyiᶜ ve her şey eski ḥālde ḳalır, belki mürūr-ı zamān ile tenezzül ider. ᶜ Ālemi ilerüleden taḥḳīḳāt u taḥarriyātdır; taḳlīd u tevaḳḳuf u ḫayālāt degildir. Şu ḳadar ki "taḳlīd olunmasun" tenbīhinden maḳṣad. İnsān bulduġu umūr-ı ḫayriyyeyi terk itmek olmayup aṣl merām yapacaġı işi taḥḳīḳ ile menāfiᶜ ni görmek ve o vaḳt bilerek icrā itmekdir. Meṣelā namāzıñ bedenen ve ᶜ aḳlen ü rūḥāniyyeten o ḳadar fevā'idi vardır

ki taḥḳīḳ idince insān ḥayretde ḳalır. Bir mişli bu fevā'idi taḥḳīḳ idüp kemā-yenbaġī bilse namāzıñ ḳıymetini o ḥālde biḥaḳḳın bilmiş ve (da)ha ziyāde muḳaddim ü müstefīd olmuş olur.

او گمان برده که من کژدم چو او
فرق را کی داند آن استیزه رو

(284)
Meşnevī
Ū gumān burde ki men kejdūm çu ū
Farḳ rā key dāned an istīzerū?

[174] Terceme: Maymun ṭabī[ᶜ] atlı olan kimse ẓan itdi ki, ben insān-ı kāmil gibi idim, ol [ᶜ]inād yüzlü farḳı naṣıl ve ne vaḳt bilebilir.

Şerḥ: [ᶜ]Ādī insānlar ve mu[ᶜ]annid u münkirān kendilerini [ᶜ]āḳıl u ẕeki ẓann iderler; ḥattā [ᶜ]ārif u [ᶜ]āḳıl gibi ṭavr u ḥareketde bulunmaḳ isterler; ammā bilmezler ki kendileri ma[ᶜ]nen [ᶜ]amā ve ehl-i [ᶜ]irfān ise bīnādır.

این کند از امر و آن بهر ستیز
بر سر استیزه رویان خاک ریز

(285)
Meşnevī
İn koned ez emr u an bahr-i setīz
Ber ser-i istīzerūyān ḫāk rīz

Terceme: İnsān-ı kāmil bir işi emr-i İlāhīden ṭolayı işler, [ᶜ]ādī ve münāfıḳ olan kimse ise [ᶜ]inād içün icrā ider. Mu[ᶜ]annidleriñ başı üstüne ṭopraḳ dök!

Şerḥ: Bir merd-i kāmil icrā-yı ferā'iże devām ile muḥārebede de şecā[ᶜ]at ider ve bu gibi umūr-ı ḫayriyyeyi emr-i Ḥaḳḳa istināden ve rıżā-u'llāh içün işler. Riyākār u mu[ᶜ]annid ise namāzı ve ba[ᶜ]żı umūr-ı ḫayriyyeyi ḫalḳ görsünler ümīdiyle iḫtiyār ider; binā'en-[ᶜ]aleyh riyākār olan kimse eger kendi fi[ᶜ]lini görecek ādemler olmadıġını görse ne ṣadaḳa virir ne sā'ir umūr-ı ḫayriyyede bulunur. [ᶜ]Ādil u müstaḳīmiñ nāẓarı ise her ḥāl u maḥalde Allāh Te[ᶜ]ālā Ḥażretleridir. Bunuñ içün ol zümre-i celīl-i aṣḥābı ṣābit ü [ᶜ]ulvī ve cāvidīdirler.

ایـن مـنـافـق بـا مـوافـق در نـمـاز
از پـی اسـتـیـزه آیـد نـی نـیـاز

(286)

Meşnevī

İn münāfiḳ bā muvāfiḳ der namāz
Ez pey-i istīze āyed, nī niyāz

Terceme: Ol münāfıḳ emr-i Ḥaḳḳa muvāfıḳ olan mü'minīn ile ᶜinād u riyādan nāşī namāza ṭurur. Allāh Teᶜālā Ḥażretlerine niyāz içün degil!

Şerḥ: Namāẕ ḳıldığını ḥalḳ görsün diye münāfıḳ riyā vü ᶜinād ve ḥālbuki ḫalḳ bir şey ġā'ib itmeyüp o aḥmaḳ kendini berbād ider. [175]

در نـمـاز و روزه و حـج و زکـات
بـا مـنـافـق مـؤمـنـان در بـرد و مـات

(287)

Meşnevī

Der nemāz u rūze vü ḥacc u zekāt
Bā münāfiḳ mü'minān der bord u māt

Terceme: Namāz, oruc, ḥac, zekātda mü'minler münāfıḳlarla ber-devamāt yaᶜnī ġālibiyet u maġlūbiyetde bulunurlar; ᶜibādatda mü'minler ġālib ve münāfıḳlar māt u maġlūbdur.

Şerḥ: Māt şaṭranc oyununda maġlūbiyet ḥālidir. Mü'min olan ẕevātıñ işleri emr-i ḥaḳḳa muvāfıḳ olduġundan hemīşe ġālib u münāfıḳlarıñ işi ise ᶜinād u riyā ile ālūde bulunduġundan maġlūb u mużṭarib olurlar; ammā mü'mininden maḳṣad yalıñız (mü'min) nāmını ḥāml ve işi münāfıḳlardan bed-ter u ẕelīl olanlar degil, biḥaḳḳın ᶜādil ü mütteḳī ve ġayyūr u cesūr olanlardır.

مـؤمـنـانـرا بـرد بـاشـد عـاقـبـت
بـر مـنـافـق مـات انـدر آخـرت

(288)

Meşnevī

Mūminān rā bord bāşed ᶜāḳibet

Ber mūnāfiḳ māt ender āḫiret

Terceme: Mü’min olanlar içün ġālibiyet ve münāfıḳlar üstüne āḫiretde māt u maġlūbiyet vardır.

Şerḥ: Kāẕib u münāfıḳ içün dünyāda bile encām-kār maġlūbiyet u ḫasār vardır. Emr-i Ḥaḳḳa muḫālefetleri ḥasebiyle görecekleri ᶜaẕāb-ı uḫreviyyeden başḳa anlarıñ efᶜāl u eṭvārı insānlar bīninden her bār meşhūd u cārī olan mevāddıñ ḫilāfı bir ṣūretde vāḳiᶜ olduġundan kāẕib u münāfıḳıñ aḥvāli bi’ṭ-ṭabᶜ rabṭsız ve şer-engīz u veḫāmet-āmīz olur.

گر چه هر دو بر سر یک بازی‌اند

هر دو با هم مروزی و رازی‌اند

(289)

Meşnevī

Gerçi her do ber ser-i yek bāzīyend

Her do bāhem Mervezī yü Rāzīyend

[176] Terceme: Egerçi her ikisi yaᶜnī mü’min ile münāfıḳ bir oyun başındadır, ammā Mervezī ismindeki şehr ile Rāzī nāmındaki dīger bir şehriñ ahālisi biri birine uzaḳ olduḳları ḳadar!

Şerḥ: Mü’min gibi münāfıḳ da ṣūretā namāz ḳılar ve muḥārebeye gider ve ṣā’ir ᶜamelde bulunur ammā mü’min Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ rıżāsı-çün ᶜibādet, münāfıḳ ise nefs u ḫayāliniñ āmāl u evhāmıyla ḥareket ider; gerçi ikisiniñ ṣūretā namāz u muḥārebe ᶜamelleri bir yolda görünür ise de ḥaḳīḳatde taṣvīri ġayr-ı ḳābil bir derecede maᶜnen biri birinden pek uzaḳ bulunur.

هر یکی سوی مقام خود رود

هر یکی بر وفق نام خود رود

(290)

Meşnevī

Her yekī sūy-i muḳām-i ḫod reved

Her yekī ber vefḳ-i nām ḫod reved

Terceme: Her biri yaᶜnī mü’min ile münāfıḳ kendi maḳāmı ṭarafına gider, her biri kendi ismi muḳteżāsı üzre gider.

Şerḥ: Sebḳ iden beyt-i şerīfde görüldügü üzre mü’min ile münāfıḳıñ maḳṣad u ᶜamelleriniñ ḥaḳīḳati başḳadır, maḳāmları da bi’ṭ-ṭabᶜ başḳa olur. Mü’miniñ maḳāmı saᶜādet, münāfıḳıñ maṣīri ẕilletdir. Mü’min nāmınıñ maᶜnā-yı ḥaḳīḳisi Allāh Teᶜālānıñ emrine īmān idüp o emr-i Rabbānīye üzre ḥareket itmek, münāfıḳ lafẓınıñ me’al-i ṣaḥīḥi, emr-i Ḥaḳḳa ᶜadem-i iṭāᶜatla ḥaḳīḳate muḫālif bir ṣūretde lisān istiᶜmāl eylemekdir; binā’en-ᶜaleyh her biri kendi nāmınıñ muḳteżāsı üzre ḥareket ve nihāyet mü’min maẓhar-ı mükāfāt, münāfıḳ giriftār-ı mecāzāt olur.

مؤمنش خوانند جانش خوش شود
ور منافق گوی پر آتش شود

(291)

Meşnevī

Mü’mineş ḫᵛānend cāneş ḫoş şeved
Ver munāfiḳ gūy, por āteş şeved

Terceme: Mü’mini mü’min çaġırınca cānı ḫoş u memnūn olur, münāfıḳ diseñ [177] ġażabından pür-āteş olur.

Şerḥ: Çünki mü’min lafẓ (mü’minde) bulunan maᶜna-yı saᶜādet-nümāyı ve lafẓ (nifāḳda) ki ᶜaẕāb-ı ẕillet-efzāyı bildigi gibi münāfıḳ da kendi nām-ı bed encāmındaki fenālıġı bildiginden bu nāmı ikisi de redd ider ise de münāfıḳ efᶜāl-i muẓlimesiyle ḳabūle münhemik olur.

نام او محبوب از ذات ویست
نام این مبغوض ز آفات ویست

(292)

Meşnevī

Nām-ı ū maḥbūb ez ẕāt-i veyest
Nām-ı in mebġūż zi āfāt-ı veyest

Terceme: Mü’min nāmınıñ güzel olması mü’miniñ ẕātından ve ḥüsn-i ḥareketinden; münāfıḳıñ mebġūẓ olması āfet-engīz olan sū-i ḥareketindendir.

Şerḥ: Bu iki nām iki āyīne gibi efʿāliñ ḥaḳīḳatini gösterdiginden (mü’min) nām-ı saʿādet ittisāmı içinde ehl-i īmān efʿāline nigerān olunca şādān, münāfıḳ ise ḥışm-gīn mānend-i dīv-i derān olur.

میم و واو و میم و نون تشـــریف نیســـت
لـفظ مؤمـن جـز پـی تـعریـف نـیســـت

(293)

Meşnevī

Mīm u vāv u mīm nūn teşrīf nīst
Lafẓ-ı mü’min coz pey-i taʿrīf nīst

Terceme: Mü’min lafẓını terkīb iden mim, vav, mim, nun gibi ḥūrūf-ı erbaʿanıñ vücūdlarında bir teşrīf u şeref yoḳdur; bu dört ḥarf de sā’ir ḥurūf gibidir; mü’min lafżı Allāh Teʿālānıñ emrine inanup iṭāʿat iden ẕātı taʿrīf itmekden başḳa maḳṣad içün vażʿ olunmuş degildir.

Şerḥ: Ne ḥakīmāne taʿrīfdir! Ḥurūf u elfāẓıñ şerefi kendilerinde degildir; taʿrīf eyledikleri keyfiyetiñ māhīyetindedir; binā’en-ʿaleyh ṣuver u ḥarfe degil her işiñ ḥaḳīḳatine diḳḳat itmeli. Meṣelā ʿādil nāmında çoḳ ẓālim ve ḥalīm nāmında çoḳ ḫışım-gīn ve arslan nāmında çoḳ cebīn ve dilber isminde çoḳ çirkin ādemler bulunabilir. [178]

گـر مـنـافـق خـوانـیـش ایـن نـام دون
هـمـچـو کـژدم مـی‌خـلـد در انـدرون

(294)

Meşnevī

Ger münāfıḳ ḫˇāniyeş in nām-ı dūn
Hemçu kejdom mīḫaled der enderūn

Terceme: Eger bir ādeme münāfıḳ dir iseñ bu lafẓ dūn-ı derūnını ʿaḳreb gibi ṣoḳar.

Şerḥ: (Münāfıḳ) lafẓındaki ḥurūfuñ bir ḳabāḥati olmayup ḥiss idilen ʿadāvet bu ḥurūf içinde mestūr olan maʿnā-yı ʿaẕāb-nümādadır.

گرنــه این نــام اشــتقــاق دوزخســـت
پــس چــرا در وی مــذاق دوزخســـت

(295)

Meşnevī

Ger ne in nām iştiḳāḳ dūzeḫ est
Pes çerā der vey meẕāḳ-i dūzeḫ est?

Terceme: Eger bu münāfıḳ ismi cehennemden müştaḳḳ olmasa naṣıl anda cehennem meẕāḳı olurdu?

Şerḥ: Münāfıḳ maᶜnāsınıñ ḥaḳīḳati cehennemdendir cehennem ġażab v ıżṭırāb maḥalidir münāfıḳ da mużṭar u ġażab-nāk ve derūnundan yanan āmāl ile nā-pāk u helāk olur.

زشــتئ آن نــام بــد از حرف نیســـت
تــلـخـئ آن آب بـحـر از ظـرف نـیـســـت

(296)

Meşnevī

Zişte-i an nām-ı bed ez ḥarf nīst
Telḫī-i an āb-ı baḥr ez ẓarf nīst

Terceme: Fenā olan bu münāfıḳ isminiñ çirkinligi ḥarflerden degildir; deñiz ṣuyunuñ da acılıġı vażᶜ olunduġu ḳabdan, bardaḳdan degildir.

Şerḥ: Bu da ᶜālī bir taᶜrīfdir! Ḳab ẕāten acı olan ṣuyu ṭatlı yapamayacaġı gibi güzel nāmlar aḥvāl-i mekrūheyi ıṣlāḥ idemez. Deñiz ṣuyunu hangi ḳaba ister iseñ ḳoy yine acıdır; ġayr-ı meşrūᶜ ve fenā efᶜāl u ḥarekātı hangi nām u ḥurūf ile taᶜrīf itseñ yine mużırrdır; [179] hüner, ṣu ṭatlı ve aḫlāḳ güzel olmasındadır; yoḳsa ḳablarıñ ve nāmlarıñ fā'idesi yoḳdur.

حرف ظرف آمـد در او مـعـنـی چـو آب
بـحـر مـعـنـی عـنـده أم الـكـتـاب

(297)

Meşnevī

Ḥarf ẓarf āmed der o maᶜnī çū āb
Baḥr maᶜnī ᶜindehu um'ül-kitāb

Terceme: Ḥarf u lafẓ ḳab u meᶜānī içindeki ṣu gibidir. Aṣl-ı baḥr-ı maᶜnī Allāh Teᶜālā Hażretleriniñ ᶜind-i İlāhīsindedir ki ol baḥr meᶜānī ümmi'l-kitāb u levḥ-i ḳażādır.

Şerḥ: Bu āyet-i kerīme-i Sūre'i Raᶜdıñ ḳırḳ birinci āyetidir. Şöyle ki:

(يَمْحُوا اللهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ)[118]

Maᶜnā-yı şerīfi: "Allāh Teᶜālā Ḥażretleri dilediğini maḥv u iṡbāt u ibḳā eyler ve ḳażā vü ḳader kitābınıñ aṣlı Vācibü'l-vücūd Ḥażretleriniñ ᶜindindedir." Muḳteżā-yı ḥikmet-i Rabbāniyyeden olaraḳ Allāh Teᶜālā Ḥażretleri irāde buyurduġu şeyleriñ baᶜżısını imḥā ve baᶜżısını ibḳā buyurur. Ṣadaḳa viren bir ādem içün bir muḳteżā-yı ḥadīṡ-i şerīf Allāh Teᶜālā ᶜömrünü tezyīd ve dīger bir mütekebbir u riyākārıñ işinde ṣūrī görünen ḫayrı imḥā ve tebᶜīd buyurur; binā'en-ᶜaleyh insān mesāᶜiyi zinhār terk itmesün dā'imā çalışsun ve ḫayr işlerde bulunsun; zīrā āyet-i kerīme de fermān buyurulduġu üzre Cenāb-ı Ḥudā bir muḳteżā-yı ḥikmet-i bāliġa maḥv u iṡbāt itmekdedir.

بحر تلخ و بحر شـــیرین در جهـان
در مـیـانشـــان بـرزخ لا یـبـغـیـان

(298)

Meşnevī

Baḥr-i telḫ u baḥr-i şīrīn der cihān
Der miyānşān berzaḫu lā yebġiyān

Terceme: Acı deryā ve ṭatlı deryā cihānda vardır. Bu iki deryānıñ bīninde perde ve ḥā'il olduġundan biri birini tecāvüz itmez.

Şerḥ: Buña dā'ir Sūre-i Raḥmānıñ on ṭoḳuzuncu āyet-i kerīmesinde fermān buyurulur:

(مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ)[119]

Maᶜnā-yı şerīfi: "Allāh Teᶜālā Ḥażretleri iki deñizi bıraḳdı tā [180] biri birine cemᶜola; lakin aralarında bir ḥā'il vardır ki mülāḳī olamaz." İki deryādan maḳṣad hīçbir vaḳt biri birine ḳarışmayan aḫlāḳ-ı ḥamīde ve aḫlāḳ-ı ẕemīme olsa gerekdir. Meṡelā bir insānda bile seḫāvet u

[118] *Kur'ân-ı Kerîm*, Raᶜd, 13/39: "Allah, dilediğini bozar, dilediğini yazar ve kitabın aslı, esası, onun katındadır."

[119] *Kur'ân-ı Kerîm*, Rahmān, 55/19-20: "Allah, dilediğini bozar, dilediğini yazar ve kitabın aslı, esası, onun katındadır. İki denizi salmıştır, nerdeyse karışacaklar."

ġażab gibi biri şīrīn; dīgeri acı baḥreyn gibi aḫlāḳ-ı müteżādde mevcūd iken her biri ḥıfẓ ile dīgeri içinde maḥv olmaz; aḫlāḳ-ı ḥamīde aṣḥābı her ne ḳadar iḫtilāṭ itse hīçbir vaḳt temāmi-y-le imtizāc u āmīziş itmez; zīrā biri ṭālib-i nūr, dīgeri ṭālib-i nār; biri rāġıb-ı hidāyet, dīgeri ḫ̌āhiş-ger-i ẓulmetdir.

وآن کـه این هر دو ز یـک اصـــلی روان
بر گـذر زین هر دو رو تـا اصـــل آن

(299)

Meşnevī

V'an ki in her do zi yek aṣlī revān
Ber goẕer zin her do, rev tā aṣl-i an

Terceme: Bunu bil ki bu iki deñiz bir aṣldan aḳıcıdır; sen ikisinden gec! aṣl olana ḳadar git!

Şerḥ: Aḫlāḳ-ı ḥamīdeye maẓhar olan luṭf u merḥamet u ᶜ ināyet; aḫlāḳ-ı ẕemīmeye giriftār bulunan ḳahr u meẕellet içindedir; bu iki ṣıfatıñ aḥvā-il ẓāhireleriyle muḳayyed olma! Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ o emr-i İlāhiyyesine ḥikmetle ircāᶜ -i naẓar ve andan ṣoñra kesb-i saᶜ ādet ü iᶜ tibār it!

زر قـلـب و زر نـیـکـو در عـیـار
بـی‌مـحـک هـرگـز نـدانـی ز اعـتـبـار

(300)

Meşnevī

Zerr-i ḳalb u zerr-i nīkū der ᶜ eyār
Bīmiḥek hergiz nedānī ziᶜ tibār

Terceme: Ḳalb altun ile ḫāliṣ altunuñ ᶜ ayārda iᶜ tibārlarını miḥeksiz hīçbir vaḳt bilemezsiñ.

Şerḥ: İyi ādemle fenā ādemi yalıñız tecrübe ile bilebilirsiñ! Mü'miniñ miḥeki feräset ve tecārib-i meşrūᶜ a ve īmān-ı tām ve kesb-i ᶜ irfān u tilāvet-i Ḥażret-i Ḳur'āndır. [181]

هر کـه را در جـان خـدا بنـهـد محـک
هـر یـقـیـن را بـاز دانـد او ز شـــک

(301)

Meşnevī

Her ki rā der cān Ḫodā binhed miḥek
Her yaḳīn rā bāz dāned ū zi şek

Terceme: Her kimiñ cānına Ḫudā Ḥażretleri miḥek ḳor. Yaḳīni şübheden farḳ u temyīz idebilir.

Şerḥ: Allāh Teᶜālā Ḥażretleri bir ādemiñ ḳalb u ᶜaḳlına firāset u ẕekā baḫş ve iᶜṭā ve eviniñ baḫt-ı kesb hünerle aḥkām-ı meşrūᶜayı icrā ider ise her bir mühimi temyīz ve kendi dāreynde temeyyüz ider.

در دهـان زنـده خـاشـــاکـی جـهـد
آنـــگـــه آرامـد کـه بـیـرونـش نـهـد

(302)

Meşnevī

Der dehān-i zinde ḫāşāki cehed
Angeh āramed ki bīrūniş nehed

Terceme: Bir diri ādemiñ aġzına bir çöp düşse anı aġzından çıḳardıġı vaḳt rāḥat ider.

Şerḥ: İyi ādemleriñ içine fenā bir kimse girer ise anıñ defᶜi içün çalışılır ve defᶜ olunduḳdan ṣoñra rāḥat ḥāṣıl olur; aḫlāḳ-ı ḥamīde aṣḥābı uyġunsuzları redd u tebᶜīd u nāîl olduḳları selāmet içün Cenāb-ı Kibriyāya şükür ü taḥmīd ider.

در هزاران لقمـه یـک خـاشـــاک خرد
چـون در آمـد حـس زنـده پـی بـبـرد

(303)

Meşnevī

Der hezerān loḳme yek ḫāşāk-i ḫord
Çun der āmed ḥiss-i zinde pey bebord

Terceme: Biñlerce loḳma içine ufaḳ bir çöb ḳarışınca; zinde olan bir ādem derḥāl ḥiss ider.

Şerḥ: Aġzına giden bunca loḳmalara insān aṣlā diḳḳat itmez iken bir çöpüñ girmesiyle mużṭarr olur. Anı defᶜ çalışır; ḥiss-i [182] ẓāhiri bāṭın veᶜ aḳla nisbeten cüz'īdir böyle añladığı ḥālde ya maᶜnen uᶜ aḳlen ḥay olan bir ẕātiñ ḥiss-i bāṭınisi ne ḳadar ziyāde kesb-i iṭṭilāᶜ idecegi emr-i bedīhīdir. Meṣelā bir kāmil uᶜ āḳıl biñlerle ṭoġru fikr kelām içinde bir kiẕb u re'y-i fesād āmīz işidince nice veyā biñlerle iyi ādem yanında bir münāfıḳı görünce fesād-āmīz re'yi ve münāfıḳı derḥāl añlar redde saᶜy ider.

حس دنیا نردبان این جهان
حس دینی نردبان آسمان

(304)

Meṣnevī

Ḥiss-i dunyā nerdibān-ı in cihān
Ḥiss-i dīni nerdibān-ı āsumān

Terceme: Dünyāya müteᶜaliḳ ḥiss bu cihānıñ nerdübānıdır; dīne mensūb ḥiss āsumānıñ nerdübānıdır.

Şerḥ: Dünyā işlerine müteᶜalliḳ ḥissiyāt u mesāᶜi ile insān yalıñız bu cihānda muvaḳḳaten teraḳḳī idebilir, ammā bu teraḳḳī müddet ü zamān ve mevt ile maḥdūd u fānīdir. Lakin rūḥāniyyete müteᶜalliḳ-i Rabbānī ve istiḳāmet gibi teraḳḳiyāṭ-ı meᶜāli ġāyāt-ı cihān-ı rūḥāniyyetiñ nerdübānı meṣābesindedir ki ḥaḳīḳī ve ṣāḥibi saᶜādetle cāvidīdir.

صحت این حس بجویید از طبیب
صحت آن حس بخواهید از حبیب

(305)

Meṣnevī

Ṣıhḥat-i in ḥis becūyīd ez ṭabīb
Ṣıhḥat-i an ḥis beḫāhīd ez Habīb

Terceme: Cismānī ve dünyevī ḥissiñ ṣıḥḥatini ṭabīb-i ẓāhirīden ve dīne müteᶜalliḳ rūḥānī ḥissiñ ṣıḥḥatini dost u ḥabībden arayıñız.

Şerḥ: Emrāż-ı cismāniyyeyi defᶜ ile ḥiss-i ẓāhiriñ ṣıḥḥati ẓāhiri bir ṭabībden ṭaleb u taḥarrī idilir ammā ḥiss-i rūḥāniyyeniñ ṣıḥḥatini Allāh Teᶜālāya ḥabīb olan ẕātdan temennī itmeli. Ḥabībden maḳṣad, Faḫr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi'ṣ-ṣalavātü's-selām efendimiz ḥażretleridir; o maḥbūb-ı kibriyādan ṣıḥḥat-i rūḥāniyye istemek ẕāt-ı ᶜālī-yi risālet-penāhīlerine vaḥy buyurulan Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānıñ ve şerīᶜat-ı muṭahharalarınıñ aḥkām-ı celīlesini muṭālaᶜa vü ḳabūl ve ᶜale'l-ḥuṣūṣ imdād-ı rūḥānī-i nebevvīyi istirḥām ile ḥāṣıl [183] olur. Bir merd-i kāmil irādāt-ı Rabbāniyyeye ittibāᶜ ve ᶜāşıḳ-ı Resūl müctebā ve muḥibb-i āl-i ᶜabā olur. o da ḥabīb olur ki ḥissiyāt-ı rūḥāniyyeniñ ṣıḥḥat u selāmetini andan da ṭaleb u emr ve naṣīḥatiyle ḥareket idiñiz!

صـــحـت ایـن حـس ز مـعـمـورئ تـن
صـــحـت آن حـس ز تـخـریـب بـدن

(306)

Meşnevī

Ṣıhḥat in ḥis zi meᶜmūrī-i ten
Ṣıhḥat-i an ḥis zi taḫrīb-i beden

Terceme: Ḥiss-i ṣūrīniñ ṣıḥḥati bedeniñ maᶜmūr ve iyi olmasında ve ḥiss-i rūḥāniyyeniñ ṣıḥḥati bedeniñ ḫarāblıġındadır.

Şerḥ: Taḥṣīl-i maᶜārif ve ṣavm u cihād ve bu gibi ᶜibādāt-ı meşrūᶜa ile meşġūl olan ẕāt bedeniñ ṣūrī görülen maᶜmūriyyetini taḫrīb ve faḳaṭ maᶜmūriyyeti rūḥāniyye ve ᶜaḳliyesini müzdād ider bu beyt-i şerīfiñ dīger maᶜnāsı ḥissiyāt-ı bedeniyye insān dünyāda iken ḳuvvet, ḥissiyāt-ı rūḥāniyye ise vefātından ṣoñra maᶜmūriyyet ü saᶜādet bulur.

راه جـان مـر جســـم را ویـران کـنـد
بـعـد از آن ویـرانـی آبـادان کـنـد

(307)

Meşnevī

Rāh-ı cān mer cism rā vīrān koned
Baᶜd ez ān vīrānī ābādān koned

Terceme: Cānıñ yolu cismi vīrān ider, bu vīrānlıḳdan ṣoñra maᶜmūr ider.

Şerḥ: Rūḥānī ve ᶜaḳlı olan meslek ṣūretā cism u bedeni ḫarāb ider gibi görünür ise de ḥaḳīḳatde maᶜmūr u ābād ider; aṣḥāb-ı mesāᶜi ṭıbbān, ᶜāḳlen ḳavī olduḳdan başḳa bir de şecāᶜat, tevekkül, ṣabr, ḳanāᶜat gibi ḫaṣā'il-i celīleye nā'il ü ez-her-cihet derecāt-ı ᶜāliyyeye vāṣıl olur.

ای خنـک جـانی کـه در عشـــق مـأل
بـذل کرد او خـانمـان و ملـک و مـال

(308)

Meşnevī

Ey ḫunuk cānī ki der ᶜışḳ-ı me'al
Bezl kerd ū ḫānmān u mulk u māl[120]

[184] Terceme: Ey saᶜādetli ve mübārek cān ki maḥall-i rücūᶜ-i ᶜaşḳ olan Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ rıżāsı içün ḫānümān ve mülk ü māl ṣarf eyledi.

Şerḥ: Cenāb-ı Vācibü'l-vücūduñ ᶜaşḳ ve yolunda ve dīn devlet uġurunda cān u mālını ṣarf iden aṣḥāb-ı nehā, nā'il-i feyż u saᶜādet olacaḳdır. Bir mücāhid muḥārebede cān bezl idüp şehīd olur ise saᶜādet-i ebediyyeye nā'il ü rütbe-i şehādeti iḫrāz idemez ise mesāᶜi-yi meşrūᶜa ve dilīrānesi ḥasebiyle ᶜind-i İlāhīde ve devlet u vaṭan naẓarında maḳbūl u merātib-i ᶜāliyyeye vāsıl olur.

کـرد ویـران خـانـه بـهـر گـنـج زر
وز هـمـان گـنـجـش کـنـد مـعـمـورتـر

(309)

Meşnevī

Kerd vīrān ḫāne behr-i genc-i zer
Vez hemān genceş koned maᶜmūrter

Terceme: Divarlarında gizli olan altun ḫazīnesini bulmaḳ içün biri ḫāneyi ḫarāb itdi; ṣoñra bulduġu ḥazīne ile daha aᶜlā maᶜmūr itdi.

[120] Beyit: A, -MM, N (Dipnot)

Şerḥ: Bir z̲āt muḥaḳḳaḳ ṣūretā maᶜ lūmāt alır ki ḫānesinde vaḳtiyle birçoḳ altun ṣaḳlandı; o altunu buluncaya ḳadar ḫānesiniñ dīvārlarını hedm ider. Bu muᶜ āmele ṣūretā taḫrīb ammā ḥaḳīḳatde medfūn olan altunu bulup ḫānesini yeñiden daha aᶜ lā ṣūretde inşā tecdīddir. Beden u ᶜ aḳlda ḫazā'in-i mektūma gibi birçoḳ ḫaṣā'il-i celīle, ᶜ ale'l-ḫuṣūṣ ᶜ aşḳ-ı Rabbānī ve ḥissiyāt-ı ᶜ āliyye vardır. Bu ḫaṣā'il celīleyi meydāna çıḳarmaḳ ve lez̲z̲et-i ᶜ aşḳ-ı Rābbāniyye nā'il olmaḳ içün insān ᶜ aḳl u bedenine ṣūret-i meşrūᶜ ada zaḥmet u meşaḳḳat virince o zaḥmet gerçi ẓāhirde meşaḳḳat ü taḫrīb görünür ammā ḥaḳīḳatde ṣāḥibi saᶜ ādet-mend ve maᶜ mūr olur.

آب را ببرید و جو را پاک کرد
بعد از آن در جو روان کرد آب خورد

(310)
Meşnevī
Āb rā bobrid u cu rā pāk kerd
Baᶜ d ez an der cū revān kerd, āb-i ḫerd

[185] Terceme: Bir kimse ṣuyu kesüp ırmaġıñ yataġını temīzledi; içindeki fenālıḳları çıḳardıḳdan ṣoñra ṣuyu yine ırmaġa koyuvirdi.

Şerḥ: Irmaḳdan ṣu kesilince sebebini añlamayan eṭfāl u ḥumeḳā bu ırmaġıñ ṣuyu tükendi diye esef ider; ḥalbūki muvaḳḳaten ṣuyuñ kesilmesi ırmaḳ yataġınıñ pāk u temīz olması, ṣu daha berrāḳ u laṭīf aḳması içündir. Ke z̲alik kütāh-bīnān naẓarında meşāḳ u miḥen ḫasār u vehndir.

پوست را بشکافت و پیکانرا کشید
پوست تازه بعده زانش بردمید

(311)
Meşnevī
Pūst rā beşkāft u peykān rā keşīd
Pūst-i tāze baᶜ d z'āneş ber demīd

Terceme: Mecrūḥ deriyi yardı bedenine atılan oḳu çeküp çıḳardı; andan ṣoñra tāze deri bitdi.

Şerḥ: Bu da dīger bir miṣāldir. Deriyi yarmaḳ acı ve elīm bir keyfiyetdir: lakin ṣāḥib-i ᶜaḳl ḥāṣıl olacaḳ fā'ideyi derk eylediginden bu elemi kendi rıżāsıyla iḫtiyār ve baᶜdehu kendini ṣıḥḥatle baḫtiyār eyler. Ẓāhiren leẕīẕ olan baᶜżı mużırr aḫlāḳı, ᶜāḳıl olan ẕāt, ᶜaḳl u ḳalbinden çıḳar iken kendini ṣūretā mużṭarr, ḥaḳīḳatde azād ider. Maḥkūmīne virilen mücāzātıñ da esāslarından biri budur. Yaᶜnī hengām-ı mücāzātda maḥkūm mużṭarib ammā ıżṭırāb-ı cezā hem maḥkūmuñ ıṣlāḥını, hem ḫalḳıñ mütenebbih u nā'il-i āsāyiş olmasını müntic olur.

قلعه ویران کرد و از کافر ستد
بعد از آن بر ساختش صد برج و سد

(312)
Meşnevī
Ḳalᶜe vīrān kerd u ez kāfir sited
Baᶜd ez ān ber sāḫteş ṣed burc u sed

Terceme: Bir muḥārib ḳalᶜeyi żabṭ idebilmek maḳṣadıyla vīrān idüp kāfirden [186] aldı aldıḳdan ṣoñra inşā ile burc ve sedler ᶜilāve eyledi.

Şerḥ: Şimdiye ḳadar cereyān iden fikri te'kīd buyurmaḳ içün bu da bir miṣāldir. Düşmeniñ elinde olan ḳalᶜeyi māhir muḥārib ibtidā taḫrīb ve faḳaṭ aldıḳdan ṣoñra daha aᶜlā bir ṣūretde iᶜmār u tecdīd ider. ᶜĀḳıl de iḳdāmāt-ı ḫayriyye ile bedenini itᶜāb u naḥīf ider ise de bu taᶜb u żaᶜf-ı ṣūrī rūḥ ve bedene saᶜādeti mü'eddīdir.

کار بیچونرا که کیفیت نهد
این که گفتم هم ضرورت می‌دهد

(313)
Meşnevī
Kār-i bīçün rā ki keyfiyyet nehed
İnki goftem hem żarūret mīdehed

Terceme: Cenāb-ı Ḥaḳḳıñ ḥikmetinden su'āl olunmaz; Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ işine kim keyfiyyet virebilir. Bu beyān eyledigim şey żarūrātdandır.

Şerḥ: Yaᶜnī iḳdām u ġayret ve saᶜy u himmet ile her şey ḥāṣıl olur dinilmiş idi. Ẓann olunmasun ki bunlarsız insāna saᶜādet gelmez. Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ luṭf u iḥsānına kim

ḳarışabilir? Bir insān aṣlā ᶜibādet itmemiş iken pāk olan ḫilḳati ḥasebiyle merḥamet-i Rabbāniyyeye maẓhar olunca ol mertebede ᶜaşḳ-ı İlāhīye maẓhar olur ki Evliyā-u'llāh bile muteḥayyir olur; Saᶜyı Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretleri fermān buyurduġundan mücerrebdir ki insānlardan yüzde ṭoḳsan ṭoḳuzu saᶜy u mücāhede ile istiḥṣāl rıżā-yı Ḫudā vü nā'il-i saᶜādet dü-serā olur. Yālıñız yüzde biri ve belki biñde biri bilā-saᶜy u meşaḳḳat-i maẓhar-ı saᶜādet ve rāḥat olabilir; şu ḥālde çalışmaḳdan ve mesāᶜīden hīçbir vaḳt ayrılmamalı! El, ayaḳ, ᶜaḳl, vicdān, arzunuñ insāna virilmesi çalışmaḳ içün bir emr-i celīdir.

گـه چنین بنمـایـد و گـاهی ضـــد این
جـز کـه حـیـرانـی نـبـاشـــد کـار دیـن

(314)

Meşnevī

Ki çonin bunmāyed u gahi żad-ı īn
Coz ki ḫeyrānī nebāşed kār-i dīn

[187] Terceme: Baᶜżı vaḳt mücāhede ile baᶜżı vaḳt beyān olunduġu ṣūretde żıddı olaraḳ bilā mücāhede saᶜādet ḥāṣıl olur. Dīn işinde ḥayrānlıḳdan başḳa ḥāl olma.

Şerḥ: Saᶜādetiñ mücāhede ile ḥāṣıl olması emr-i maᶜḳūl u mücerrebdir; maᶜa-māfīh dīn ü rūḥāniyyetiñ aḥvāli o ḳadar vāsiᶜ ve ᶜamīḳdir ki baᶜżı defᶜa mücāhedesiz saᶜādet ḥāṣıl olageldigi hüveydā olduġundan Cenāb-ı Ḥaḳḳıñ ḥikem-i ḫafīyye-i bāliġasına ḥayrān olmaḳdan başḳa çāre yoḳdur.

نی چنان حیران که پشـتش سـوی اوسـت
بل چنین حیرانکه غرق و مســت دوســت

(315)

Meşnevī

Nī çonan-ı ḫeyrān ki poşteş sūy-ı ūst
Bel çonin ḫeyrān ki ġarḳ u mest-i dūst

Terceme: Hīçbir şey düşünmeyerek o emr-i Rabbānīyeye ve muḥabbet-i Mevlāya arkasını çevirip yüzü şeyṭānıñ ilḳāātına müteveccih ḥayrān olmamalı! Belki böyle ḥayrān olmalı ki dost olan Cenāb-ı Ḥaḳḳıñ ġarḳ u mestī olmuş ola.

Şerḥ: Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥāżretleriniñ kemāl-i ḳuvve-i rūḥāniyye ve ᶜ āḳliyyesine ḥayrān olmalı. Sebḳ iden beyt-i şerīfde dīn işi ḥayrān olmaḳdır buyurmasından çoḳ tenbel ādem ẕihnine getirebilir ki: Kār-ı dīnde ḥayrānlıḳ lāzım imiş! Ben de umūr-ı rūḥāniyyede ḥayrān olayım da dünyāda iken ẕevḳ süreyim! Efkār-ı bāṭıla maḥv u izāle idilmek içün buyurulur ki: arḳayı çevirmeñ ve şeyṭāna tābiᶜ veyā ḥayvān gibi aġzını açup ḥayrān ḳalmaḳ degil, belki kemāl-i saᶜy u mücāhede de bulunduġu ḥālde ḥikem-i ḫafiyye-i Rabbāniyyeye ḥayrān ve ᶜ aẓamet ü ḳudret-i Rabbāniyyeye nigerān olmaḳdır.

آن یکی را روی او شد سوی دوست
و آن یکی را روی او خود روی اوست

(316)

Meşnevī

An yeki rā rūy-ı ū şod sūy-ı dūst
V'an yekī rā rūy-ı ū ḫod rūy-ı ūst

[188] Terceme: Muḥabbet-i Ḥaḳḳ ile mest u ḥayrān olan o biriniñ yüzü dost olan Ḥaḳḳ cānına ve dīgeriniñ yüzü kendi yüzüne ve kendine müteveccih oldu.

Şerḥ: ᶜ Āşıḳ-ı ḥaḳīḳīniñ fikr u ümīdi ebedi ve bāḳī olan Allāh Teᶜ ālā Ḥażretlerine merbūṭ olup ᶜ ādī insānlarıñ ise muḥabbetleri kendileriyle şeyṭāna rāciᶜ dir. O maḳūleler içün ne büyük ġaflet, ne ᶜ aẓīm-i ḫüsrān u ẕillet vardır.

روی هر یک می‌نگر می‌دار پاس
بو که گردی تو ز خدمت رو شناس

(317)

Meşnevī

Rūy-ı her yek mīniger, mīdār pās
Bu ki gerdī tu zi ḫidmet rūşinās

Terceme: Gerek mest-i ᶜ aşḳ-ı Rabbānī olan merd-i kāmiliñ, gerek ten perverr ve ḫod-perest olan ġāfiliñ yüzüne diḳḳatle baḳ! Ola ki ḥüsn-i ḫidmetinden nāşī sende yüz ṭanıyıcı olasıñ.

Şerḥ: İnsānlarıñ aḥvāl-i mütenevvi‘ asına diḳḳat ile ‘ibret al ve hemīşe o emr-i Rabbānīyeyi icrāya iḳdām it! Tā ki bu ḥüsn-i ḫidmet yüzünden birçoḳ sa‘ādete nā’il ve insānlarıñ nīk ü bedini ṭanıyabilmek rütbesine vāṣıl olasıñ. Ādemleriñ aḫlāḳını ve ḥaḳīḳat-i ma‘neviyyelerini bilmek büyük hüner ve selāmet-āverdir.

چون بســـی ابلیس آدم روی هســـت
پس بهر دســـتی نشـــاید داد دســـت

(318)
Meşnevī
Çun besī iblīs-i ādemrūy hest
Pes beher destī neşāyed dād dest

Terceme: Çünki çoḳ şeyṭānlar ādem yüzlü ve ādem ṣūretinde bulunur; imdi her bir el içün dest virmek münāsib degildir.

Şerḥ: Şeyṭānlar insānlarıñ ẕihnine naṣıl desāyis ü mefāsid ilḳā iderler ise şeyṭān-ı ṣıfāt insānlar aḳvāl ü ef‘āliyle hem-cinslerini ifsād u berbād eylerler. Belki ba‘żı şeyṭānlarıñ icrāya muḳtedir olamayacaḳları fenālıḳları ve ilḳā idemeyecekleri vesveseleri de insānlar īcād iderler. [189]

ز انکـه صـــیـاد آورد بـانـگ صـــفیر
تـا فـریـبـد مـرغ را آن مـرغ گـیـر

(319)
Meşnevī
Zānki ṣeyyād āverd bāng-ı ṣafīr
Tā ferībed morġ rā an morġgīr

Terceme: Avcı ḳuş sesini taḳlid ider; Tā ki ḳuşu aldatmış ve ṭutmuş olsun.

Şerḥ: Meṣelā keklik ve sā’ir ba‘żı ḳuşları ḳurduġu ṭuzaġa getirüp ṭutdurmaḳ içün ṣayyād-ı üstād ḳuş sesini temāmi-y-le taḳlīd ider. Ḳuşlar ise gizlenmiş olan ṣāyyādı göremeyüp hem-cinsleriniñ sesi ẓann iderek ṭuzaġa ṭutulur. Bunuñ gibi ba‘żı şeyḫ ḳıyāfetinde veyā müstaḳīm eṭvārında ḫīlekārān bulunur ki Evliyā-u’llāh ḫażerātınıñ ta‘bīrātını ve müstaḳīm ẕevātıñ eṭvārını taḳlīden ḥareket eyler; tā ki sāde-dilān kendilerine emniyet iderek devām-ı tezvīrlerine

düşüp nāfir-cām ve bed nām olsunlar; binā'en-ᶜaleyh mücerreb olmayan ādemiñ sözüne ve eṭvār-ı ẓāhiresine zinhār emniyet itmemelidr.

بشـــنود آن مرغ بـانـگ جنس خویش
از هـوا آیـد بـیـابـد دام و نـیـش

(320)

Meşnevī

Bişneved an morġ bang-ı cins-i ẖ̆īş
Ez hevā āyed, biyābed dām u nīş

Terceme: Ḳuş kendi cinsiniñ sesini işidir, hevādan aşağıya gelir de ṭuzaḳ, diken ve zehr bulur.

Şerḥ: Sāde-dilān bir muḳallidiñ eṭvār-ı ẓāhiresini müşāhede ve kelimāt-ı müḳallidānesini istimāᶜ idince ẖazīne bulmuş maġribī gibi meserret ve ᶜacele ile taḳarrüb ider, inanır ve lezzetler görür iken dām-ı belāya giriftār olur.

حـرف درویشـــان بـدزدد مـرد دون
تـا بخوانـد بر ســلیمی ز ان فســون

(321)

Meşnevī

Ḥarf-i dervīşān bedozded merd-i dūn
Tā beẖ̆āned ber selīmī zān fusūn

[190] Terceme: Alçaḳ olan kimse ḥaḳīḳi dervīşleriñ ḥarf ü kelimātını çalar, taḳlīd ider ki sāde-dile o efsūndan oḳusun.

Şerḥ: Müsteḳīm ve ᶜālī ṣıfat şeyẖ ve dervīşleriñ istiᶜmāl eyledikleri taᶜbīrātı muḳallidin sirḳat ve keşretle istiᶜmāl ve aḥmaḳları berbād eyledikleri mücerrebdir. Sāde-dilān ise bu saẖte taᶜbīrātı maḥż-ı ᶜirfān ve kerāmāt ẓann iderek encāmı kendilerini vīrān ve nālān ider.

کـار مـردان روشـــنـی و گـرمـیســـت
کـار دونـان حیلـه و بی‌شـــرمیســـت

(322)

Meşnevī

Kār-i merdān rūşenī germiyest

Kār-i dūnān ḥīle vü bīşermiyest

Terceme: Merd olanların işi parlaḳ ve rūḥludur; alçaḳlarıñ kāriarsız ḥīle ve ᶜ ārsızlıḳdır.

Şerḥ: Aḫlāḳ-ı ḥamīde aṣḥabından olan merdān o emr-i Ḫudāyı veẓā'if-i mütenevviᶜ a-ı insāniyyeyi müstaḳīmāne icrā ile işleri maḳbūl ve rūşenā olur; bed aḫlāḳ bi'l-ᶜ aks meşaḳḳati mücib mesāᶜ īyi icrāya ġayret ve himmetleri olmayup tekāsülden ṭolayı żāyiᶜ idecekleri şeref ve ḥayşiyeti ḳolay görünen riyā ve ḥīleden bulabilir ẓannıyla şeyṭānlara pā-zede olur.

شـــیر پشـــمین از برای کـد کننـد

بـو مســـیلـم را لـقـب احـمـد کـنـنـد

(323)

Meşnevī

Şīr-i peşmīn ez berāyı ked konend

Bū Museylem rā laḳab Aḥmed konend

Terceme: Ḥīlekārān berāy-ı tese'ül yüñden arslan ṣūretini iᶜmāl ve bu Müseylem-i kezzābı Aḥmed taḳlīb ider.

Şerḥ: Rūḥāniyyetinden bī-behre olan muḳallidin kendilerini ehl-i yaḳīn gibi göstermek isterler. Kāzib veᶜādī bir su'ālde her nevᶜ ḳıyāfete girer ve giriftār-ı zaᶜf olanlarıñ seslerini taḳlīd ü celb-i riḳḳate çalışır ṣuver ü kelimāt ile hīçbir fā'ide ḥāṣıl olamayacaġı iṣbāt içün buyurulur ki: Bu Müseylem gibi bir kezzāb, **[191]** Aḥmed laḳabını sirḳat itmiş ise de bu Müseylemiñ ḥaḳīḳati yine bāṭıl ḳaldı; zīrā hüner ṣūretlerde degil sīretlerdedir. Bu Müseylem nām şaḫṣ, Faḫr-iᶜĀlem efendimiz ḥażretleriniñ evāḫir-iᶜömr risālet-penāhīlerinde daᶜvā-yı nübüvvetle ẓuhūr itmiş bir kāzib idi ki mu'aḫḫaren Ḥażret-i Ebubekir raḍıya'llāhuᶜanha ᶜaskerle üzerine varup ḫīn-i muḥārebede Ḥażret-i Ḥamza raḍıya'llāhuᶜanhıñ ḳātili (Vaḥşī) merḳūm bu Müseylemi ḳatl eylemişdir. O ṣırada (Vaḥşī) İslāmiyeti ḳabul itmişdi. Bunuñ üzerine didi ki *قتلت خيرالناس فيالجاهليت وشرالناس فيالاسلام* [121] yaᶜnī Ḥażret-i Hāmza gibi nāsıñ eñ ḫayırlısını cehāletim zamānında ve bu Müseylem gibi nāsıñ eñ şerīr u fenāsını İslāmiyetim hengāmında öldürdüm.

بـو مســـيـلـم را لـقـب كـذاب مـانـد

مـر مـحـمـد را اولـو الالـبـاب مـانـد

(324)

Meşnevī

Bu Museylem rā laḳab kezzāb mānd

Mer Muḥammed rā ulū'l-elbāb mānd

Terceme: Bu Müseylemiñ laḳabı kezzāb ḳaldı; Ammā Faḫr-iᶜĀlem Efendimiz Ḥażretleriniñᶜünvān-ı meᶜāli nişān risālet-penāhīleri ulü'l-elbāb ḳaldı.

Şerḥ: Bu Müseylem ben de nebiyim didi ve Aḥmed laḳabını da aldı; lakin risālet ve nübüvveti olmadıġından bu lafẓ-ı şerīfden aṣlā fā'ide-mend olamayup kiẕb u fesādı ḥasebiyle

[121] "Cahiliye zamanımda insanların en hayırlısını, Müslüman olduktan sonra insanların en şerlisini öldürdüm"

āḫiru’z-zamān kezzāb u bed nām oldu; ammā Muḥammed Muṣṭafa ᶜAleyhi Efḍalü’t-teḥāyā efendimiz ḥażretleri min ḳabli’r-raḥman mebᶜūṯ ve ᶜummān-ı ᶜirfān olduḳlarından ile’l-ebed (Faḫr-i ᶜĀlem) (Ulü’l-elbāb) gibi nām-ı saᶜādet ittisāmlarla bāḳī ve cāvidīdir.

آن شـــراب حق ختـامش مشـــک نـاب
بـاده را خـتـمـش بـود گـنـد و عـذاب

(325)

Meşnevī

An şerāb-ı Ḥaḳ ḫitāmeş muşk-ı nāb
Bāde rā ḫatmeş boved gend u ᶜazāb

Terceme: Ol şarāb Ḥaḳḳıñ ḫitāmı misk-i ṣāf ve ḫālişdir, bādeniñ ḫıtamı ḳoḳmuş ve ᶜazāb olur.

Şerḥ: Neşve-i ᶜaşḳ-ı Rabbānī ve andan ḥāṣıl olan saᶜādet ebedidir. Dünya şarabında meşhūd olan neşve ᶜayn-ı zillet ve bī-fā’idedir. [192]

داســتـان شـــاه جهود کـه نصـــرانیـان را می‌کشـــت از بهر تعصـــب ملت خود

(Dāstān-ı şāh-ı cehud ki naṣrāniyān rā mīkoşt ez behr-i taᶜaṣṣub-i millet ḫod)[122]

Bir yehūd şāhınıñ ḥikāyesidir ki kendi milletiniñ taᶜaṣṣubundan nāşī ᶜĪsevīleri öldürür idi.

بـود شـــاهی در جـهـودان ظـلـمســـاز
دشـــمـن عیســـی و نصـــرانـی گـداز

(326)

Meşnevī

Bud şāhī der cehūdān ẓulmsāz
Doşmen-i ᶜĪsā yu neṣrānīgüdāz

Terceme: Yahūdiler de bir ẓulm idici şāh var idi, Ḥażret-i ᶜĪsānıñ düşmeni ve ᶜĪsevīleri eridici idi.

[122] Başlık: A, MM, N “Dāstān-ı an pādişāh-ı cehūd ki nesrāniyān rā mīkoşt ez behr-i taᶜassub-i millet ḫod”

Şerḥ: Ol yehūd şāhı Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi's-selāma olan ᶜadāveti ḥasebiyle ḫıristiyanlara düşmeni şedīd ve ẕāten ẓālim u ᶜanīd idi.

عـهـد عـيســـى بـود و نـوبـت آن او
جـان موســـى او و موســـى جـان او

(327)

Meşnevī

ᶜAhd-i ᶜĪsā bud u nevbet an-ı ū
Cān Mūsā ū vü Mūsā cān-ı ū

Terceme: Ol cehūduñ salṭanat zamānı Ḥażret-i ᶜĪsānıñ ᶜahdine teṣādüf itdi, ki ᶜahd-i nübüvvet, Ḥażret-i ᶜĪsānıñ nübüvveti idi ᶜĪsā Mūsānıñ cānı ve Ḥażret-i Mūsā Ḥażret-i ᶜĪsānıñ cānıdır.

Şerḥ: Yaᶜnī ẓann olunmasun ki ᶜĪsā ile Mūsānıñ aḥvāli başḳadır. Bu iki ẕāt-ı ṣütūde-ṣıfāt, Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ Peyġamber-i ẕīşānları vāridāt-ı Rabbāniyyeniñ mübelliġi idi. Ṣūretā iki ve zamān-ı nübüvvetleri ġayrı idiyse de ḥasbe'l-nübüvvet biriniñ cānı dīgerinde mevcūd olup ikisi de emr-i Ḥaḳḳı teblīġ ile hidāyet-resān olur idi. [193]

شـــــاه احـــول كـــرد در راه خـــدا
آن دو دمســـــاز خـــدايـــى را جـــدا

(328)

Meşnevī

Şāh-ı aḥvel kerd der rāh-ı Ḫodā
An do demsāz-ı Ḫodāyī rā codā

Terceme: Şaşı olan ol yehūd şāhı Ḫudā Ḥażretleriniñ yolunda bulunan ol iki demsāz u dostu ayırmaḳ istedi.

Şerḥ: ᶜĪsevīler Ḥażret-i ᶜĪsāya, Mūsevīler Ḥażret-i Mūsāya riᶜāyet eylediklerini şāh-ı cehūd cehūlāne görünce ẓann itdi ki bu iki nebī-i ẕīşānıñ żıddıyeti var. Bu fikr-i bāṭıl üzerine ḫıristiyānları iᶜdām itmekle Ḥażret-i Mūsā ᶜAleyhi's-selāma ḫidmet ider ḫaṭāsında bulundu; ḥālbuki her işde bir maḳṣadı icrā idecek ẕātıñ şeref ü istiḳāmetine ve emriñ ṣudūr eyledigi

maḥaline diḳḳat itmek lāzımdır; yoḳsa ikisiniñ merciᶜ i bir iken birine inḳiyād, dīgerine ᶜ adem-i iṭāᶜ at ṣırf ḫaṭā ve ḥamāḳatdır.

گفت استاد احولی را کاندرا
رو برون آر از وثاق آن شیشه را

(329)
Meşnevī
Goft ustād aḥvelī rā k'enderā
Rev, burūn ār ez viṣāḳ an şīşe rā

Terceme: Bir üstād bir şaşı çırāġına didi: İçeri gir! Aşılı olan yerden şīşeyi dışarı getir!
Şerḥ: Maḳṣad ātīde añlaşılacaḳdır.

گفت احول ز ان دو شیشه من کدام
پیش تو آرم بکن شرح تمام

(330)
Meşnevī
Goft aḥvel: Zan do şīşe men kodām
Pīş-i tu ārem, bekon şerḥ-i temām

Terceme: Şaşı çırāḳ üstāda didi ki: Bu iki şīşeden hangisini seniñ [194] öñüne getireyim? Maḳṣadıñı temām şerḥ it!

Şerḥ: Şaşı oṭaya girüp şīşe yālıñız bir iken şaşılıġı ḥasebiyle iki görünce üstādına şīşe bir degil, ikidir; hangisini getireyim? didi. İşte buñun gibi Ḥażret-i ᶜ Īsā ile Hażret-i Mūsā ᶜ Aleyhima's-selām maᶜ nen bir iken aḥvāl olan şāh-ı cehūd-ı ᶜ anūd biri birinden ġayrı gördü.

گفت استاد آن دو شیشه نیست رو
احولی بگذار و افزون بین مشو

(331)

Meşnevī

Goft ustād: An do şīşe nīst rev

Aḥvelī bugẕār u efzūnbīn meşev

Terceme: Üstād çırāġa didi: O iki şīşe degildir, birdir; yürü şaşılıġı bıraḳ ve ziyāde görücü olma!

Şerḥ: Çoḳ ādemler vardır ki: Ḥamaḳatları ḥasebiyle kendilerini ẕekī ᶜadd iderler eñ ᶜādī, eñ sāde şeylerde gūyā çoḳ meḳāṣid (maḳāsıd) u meᶜāni varmış gibi telaḳḳī idüp ḫayālātla mālī ve īcābından ziyāde görmek istediklerinden ḥaḳīḳati gözlerinden ᶜārī ve ᶜādī olur.

گفت ای استاد مرا طعنه مزن

گفت استاد ز ان دو یک را در شکن

(332)

Meşnevī

Goft: Ey ustād merā ṭaᶜne mezen

Goft ustād: Zan do yek rā der şiken

Terceme: Çırāḳ ustasına didi: Ey usta! Baña ṭaᶜn urup tekdīr eyleme; üstādı didi: Öyle ise o iki şīşeden birini ḳır!

Şerḥ: Üstādıñ sözüne iᶜtimād itmeyüp şaşılıġı ḥasebiyle çırāġı taᶜrīż itdi, artıḳ taᶜrīżiniñ buṭlānını fiᶜlen iṣbāt idüp çırāġı terbiye itmek fikriyle üstād: Şīşe ikidir diye daᶜvā idiyorsuñ, birini ḳır! Baḳalım! didi. Mevcūd şīşe ḳırılınca bi'ṭ-ṭabᶜ şaşınıñ gözüne ḳarşı başḳa şīşe ḳalmayacaḳ ve üstāda taᶜrīż itmek ᶜayn-ı ḫaṭa [195] ve mażarrat olduġunu çırāġı añlayacaḳdır. Maᶜnen şaşı olanlar ᶜaḳl u istiḳāmetle şöhret-yāb olan üstādlara taᶜrīż itmesünler; zīrā taᶜrīżleri velev tecrübe içün olsa da encāmı ziyān ve ḫüsrāndır.

چون یکی بشکست هر دو شد ز چشم

مرد احول گردد از میلان و خشم

(333)

Meşnevī

Çun yeki beşkest, her do şod zi çeşm

Merd aḥvel gerded ez meylān u ḫeşm

Terceme: Çünki şīşeniñ biri ḳırıldı, dīgeri de gözden gitdi; insān meyl u ārzūdan ve ḫışm u ġażabdan şaşı olur.

Şerḥ: Bir kimse icābından ziyāde görmek fikri ve meyl ve ġażabı ḥasebiyle maᶜnen şaşı olacaġı bedīhīdir. Ẕikr olunan şāh-ı cehūd ᶜĪsevīlere ḳarşı ẓulm-nümūd olunca Ḥażret-i Mūsānıñ ġażabını üzerine daᶜvet ü giriftār-ı ᶜaẕāb ve ᶜuḳūbet oldu. İnsānlarıñ şaşılıḳlarına sebeb ḥırṣ, ṭamaᶜ, ḥased, şehvet, ḥiddet ve nefsāniyyet gibi aḥvāl-i elīmedir. Bu aḥvāl-i elīme ve kerīheye maġlūb olan nāmerdler nā-ḥaḳ yerde sefk-i dimā, sirḳat, taḫrīb-i ḫānümān ve bu gibi ᶜayn-ı fesād birçoḳ ẓulm ve feżāḥat irtikāb ve maᶜmūriyyeti kendi ḳalb-i muẓlimleri gibi ḫarāb u yebāb iderler; ḥālbuki bu ᶜuḳūbāt u ḫarābāt ve beliyyātda ḫalāṣ bulmaḳ bir niyet-i merdāneyi ittiḫaẕdan ᶜibāret ve o da emr-i Rabbānīyeyi bi-temāmihā ḳabūl ile o meslek-i celīlde devām u muvāẓabet itmekdir.

شیشه یک بود و بچشمش دو نمود
چون شکست آن شیشه را دیگر نبود

(334)
Meşnevī
Şīşe yek būd u bi çeşmeş do numūd
Çun şekest an şīşe rā dīger nebūd

Terceme: Şīşe bir idi çırāġıñ gözüne iki göründü; çünki o şīşeyi ḳırdı bi’ṭ-ṭabᶜ ḫayālden ᶜibāret olan dīger şīşe ḳalmadı.

Şerḥ: Şāh-ı yehūd **[196]** Ḥażret-i ᶜĪsānıñ ḫāṭırını ḳırdıḳdan ṣoñra Ḥażret-i Mūsānıñ da ḫāṭırını ḳırmış ve ile’l-ebed maḥrūm-ı saᶜādet olmuşdur.

خشم و شهوت مرد را احول کند
ز استقامت روح را مبدل کند

(335)
Meşnevī
Ḫışm u şehvet merd rā aḥvel koned
Z’istiḳāmet rūḥ rā mubdel koned

Terceme: Ġażab u şehvet insānı şaşı ider rūḥu istiḳāmetden şaşırtır.

Şerḥ: Ḫışm u şehvet dā'ire-i iᶜtidāliñ ḫāricinde mażarrāt-ı ᶜaẓīmeyi tevlīd idici bir muṣībet u felāket olduġundan māddiyātdan başḳa maᶜnevī olan rūḥu bile itᶜāb u ıżrār ve da'ire-i istiḳāmetden iḫrāc ile bī-ḳarār eyler.

چون غرض آمد هنر پوشیده شد
صد حجاب از دل بسوی دیده شد

(336)
Meşnevī
Çün ġaraż āmed hüner pūşīde şod
Şed ḥicāb ez dil be sūy-i dīde şod

Terceme: Çün ġaraż geldi hüner örtüldü, ḳalbden yüz perde göz ṭarafına gitdi.

Şerḥ: Ġaraż-ı nefsāniyyet, ġażab, şehvet, ḥırṣ ve enāniyyet gibi aḥvāl-i esef iştimāl ẓuhūr idince ᶜaḳlıñ nur u ḳuvvetini iṭfā ve imḥā ider. Bu beyt-i şerīfiñ dīger tevcīhi, ṣāḥib-i hüner mevcūd ise de ḳarşısındaki, ġarażkār olunca hüner-veriñ ḳadrini göremez görse de görmek istemez ve sā'ir birçoḳ ādemleriñ görmemesine çalışır.

چون دهد قاضی به دل رشوت قرار
کی شناسد ظالم از مظلوم زار

(337)
Meşnevī
Çün dehed ḳāżī be dil ruşvet ḳarār
Key şināsed ẓālim ez maẓlūm-ı zār?

[197] Terceme: Çünki ḥākim (ḳāḍı) rüşvet almaġa ḳarār virir o ḥālde ẓālim ile zār u bīçāre maẓlūmu naṣıl farḳ idebilir?

Şerḥ: Bir ḥākim, bir me'mūr içün perde-i ġarażıñ eñ ḳalın, eñ çirkin nevᶜi iżrār-ı nāsa bāᶜiş olup rüşvet dinilen denā'et perdesidir. Allāh Teᶜālā vażᶜeyledigi ḳavāᶜid-i siyāsiyye üzerine pādişāh mülk ü kişver-i ahāliniñ ḥuḳūḳunu ᶜadāletle muḥāfaẓa itmek üzre bir vālī, bir ḥākimi, bir me'mūru, taᶜyīn ider ve maᶜāş u iᶜtibār virir ahāli de bed aḫlāḳ u ẓālim ü bī-bāñ u nā-pāk olanlardan ḥuḳūḳ u nāmūs ve iᶜyāl ü raḥatlarını muḥāfaẓa içün vālī ve ḥākim ve me'mūra rabṭ-ı ümīd ve envāᶜ ḥürmet ü riᶜāyet ider. Me'mūr-ı ḥuḳūḳ devleti ve ahāliyi ve

ẓālimden maẓlūmu ṣıyānet itmek üzre gice gündüz çalışmaḳ muḳtezī iken rüşvet almaḳ fikr-i fāsidi ile ẓālimi taḥarrī itmeyüp ḥuḳūḳ-ı ahāliyi pāyımāl ve bīçār-gānı kendi ḳalbi gibi izmiḥlāl eyler. Rüşvet dinilen sirḳat bād-ı semūm gibi bir āfetdir ki dıraḫt-ı intiẓām ü ᶜadāleti ḳurutur. Rüşvet aḫlāḳ-ı ḥaseneyi izāle ile ẓulm ü taᶜaddīyi ve ekdār-ı ġumūmu meydāna çıḳarır. Rüşvetiñ ilḳāya sebeb olacaġı toḫm-ı fesāddan aḫlāḳ-ı ẕemīme birçoḳ mār zehr-i niṣār gibi endām bed-encāmlarını irā'e ider; bu fenālıġıñ çāre-i menᶜī icrā-yı ferā'iż ile maḫāfetu'llāhı taᶜmīm ve ḥüsn-i aḫlāḳ aṣḥābını me'mūriyetlere taᶜyīn ve neşr-i maᶜārife iḳdām ve mütecāsirine iᶜṭā-yı cezāya devām ile ḥāṣıl olur.

شـــاه از حـقـد جـهـودانـه چـنـان
گشـــت احـول كـالامـان يـا رب امـان

(338)

Meşnevī

Şāh ez ḥıḳd-i cehūdāne çonan
Geşt aḥvel k'el'emān Ya Rāb emān

Terceme: Yehūd şāhı kīn ü ᶜinād cehūdānesinden nāşī o ḳadar şaşı oldı ki, el amān, meded ya Allāh!

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfde īmā buyurulur ki, maẓlūm olanlar bir me'mūr-ı ẓālimiñ şerrinden Cenāb-ı Ḥaḳḳa ve pādişāha ᶜarż-ı ḥācāt itmeli. [198]

صـــد هزاران مؤمن مظلوم كشـــت
كـه پنـاهم دين موســـى را و پشـــت

(339)

Meşnevī

Ṣed hezārān mü'min-i maẓlūm koşt
Ki penāhem dīn-i Mūsā rā vu poşt

Terceme: Yehūd şāhı yüz biñ mü'min ü maẓlūm ādemler öldürdü; o fikr bāṭıl ile ki kendini Ḥażret-i Mūsā ᶜAleyhi's-selāmıñ dīnine melce ve arḳa ve yardımcı ẓann idiyor.

Şerḥ: Şāh-ı cehūduñ ġażab u ᶜinādı perde ve ġışāve-i ṣaḳīlesi olup nūr-ı ᶜaḳldan maḥrūm bıraḳmasıyla ᶜİsevīleri ḳatl itmek Ḥażret-i Mūsāyı memnūn eylemek ẓann eyledi.

آموختن وزیر مکر شاه راجهت رفع نصرانیان

(Āmūẖten-i vezīr mekr şāh rā cihet refᶜ-i naṣarāniyān)[123]

ᶜİsevīleriñ helāl u refᶜī içün vezīr şāhına ḥīle ögretmesidir:

او وزیری داشت رهزن عشوهده
کو بر آب از مکر بر بستی گره

(340)
Meşnevī
Ū vezīrī dāşt rahzen ᶜişvedih
Kū ber āb ez mekr ber bestī girih

Terceme: Şāhıñ bir vezīri var idi ki, yol kesici ḥīle virici, mekr u ẖudᶜası ḥasebiyle şu üstünde dügüm baġlayıcı idi.

Şerḥ: Ḥīle-kārānıñ aḥvālini bu maḥalde şerḥ itmekden ise bu saṭırları muṭālaᶜa iden ẕevāta eñ ḥīle-kār bildikleri bir ādemi ḫaṭırlarına getirmelerini tavṣiye ile iktifā eyleriz.

گفت ترسایان پناه جان کنند
دین خود را از ملک پنهان کنند

(341)
Meşnevī
Goft: Tersāyān penāh-i cān konend
Dīn-i ẖod rā ez melik pinhān konend

[199] Terceme: Vezīr şāhına didi: ᶜĪsevīler cānlarını ṣaḳlarlar ve kendi dinlerini şāhları olan sizden gizli ṭutarlar.

Şerḥ: Vezīriñ şāha ᶜĪsevīleri maḥv u tebāh efkārında bulunduġuñuz cümleye maᶜlūmdur, her ᶜĪsevī nefsini taẖlīṣ içün bi'ṭ-ṭabᶜ dīnini ḫafī ṭutar dimesi aña müşābihtir ki bir efendi meṣelā sāᶜatini żāyiᶜ eyledikde sāᶜatimi her kimde bulur isem o ādemi ḍarb u berbād idecegim

[123] Başlık: A, MM, N "Āmūẖten-i vezīr mekr pādişāh rā"

didigi vaḳt fā’ide yerine sāᶜatiñ dahā ziyāde ṣaḳlanmasını intāc itdikce anlarıñ iḫtifālarını intāc eyler idi.

کم کش ایشـان را که کشـتن وسـود نیسـت
دین ندارد بوی، مشـــک و عود نیســـت

(342)

Meşnevī

Kem koş īşān rā ki koşten u sūd nīst
Dīn nedāred būy, muşk u ᶜūd nīst

Terceme: Yine vezīr şahına dir ki: ᶜĪsevīleri az öldür, yaᶜnī ᶜalenen ve ᶜācilen öldürme! Dīn misk ve ᶜöd aġacı degildir ki, ḳoḳu ve dumanı çıḳup belli olsun.

Şerḥ: Gerek şāh-ı cehūd ve gerek vezīr-i ᶜanūduñ maḳṣadı ᶜĪsevīleriñ maḥv u telefi idiyse de ittiḫāẕ-ı esbābda fikirleri mübāyin idi; vezīr-i müzevvir şāha didi ki: ᶜAlenen iᶜdāma iḳdām ve devām idilse ᶜĪsevīler dīnlerini iḫfā vü āmāl ve mesāᶜimizi te’sīrsiz bıraġup hebā ideceklerdir; ibtidā ᶜĪsevīleri iġfāl baᶜdehu helāk ve izmiḥlāl idelim.

ســـر پنـهـانســـت انـدر صـــد غلاف
ظـاهرش بـا تســـت و بـاطن بر خلاف

(343)

Meşnevī

Sırr-ı pinhānest ender şed ġalāf
Ẓāhireş bātest u bāṭın ber ḫilāf

Terceme: Sır ve rāz yüz ḳılıf ve ḳın içinde gizlidir; bir ādemiñ ẓāhir ḥāli seniñledir, bāṭını ḫilāf üzredir.

Şerḥ: Bu kelām vezīr-i müzevīr aġzından beyān **[200]** ve ityān olunmuş ise de ḥālāt-ı keşīrede maḳrūn-ı ḥaḳīḳat bir iḫṭār vācibü’l-inḳiyāddır; çünki baᶜżı ādemler ṣūretā dost görünür de gizlice düşmen bulunur.

شـــاه گفتش پس بگو تـدبیر چیســـت
چـارهٔ آن مـکـر و ان تـزویـر چـیســـت

(344)

Meşnevī

Şāh gofteş: Pes begū tedbīr çist?

Çāre-i an mekr u an tezvīr çist?

Terceme: Yehūd şāhı didi: Öyle ise söyle baḳalım bu tedbīr nedir? Ḥīle ve tezvīriñ vücūd bulması içün çāre nedir?

Şerḥ: Bu maḥalde ḥīle ve tezvīr lafıẓları iki maᶜnāya ḥaml olunur: Biri, ᶜİsevīler dīnlerini ṣaḳlamadaki diḳḳatleri gūyā mekr ve tezvīr olup anıñ izālesiyle ḥaḳīḳatlerini meydāna çıḳarmaġa çāre nedir? Söyle! Ve dīgeri seniñ söylediğiñ muᶜāmele ṣırf ḥīle ve tezvīrden ᶜibāret olup bunuñ vücūd-pezīr olması içün lāzım gelen tedbīr her ne ise īżāḥ u taḳrīr it! Dimekdir.

تا نماند در جهان نصرانئ

نی هویدا دین و نی پنهانیئ

(345)

Meşnevī

Tā nemāned der cihān naṣrānī'ī

Nī huveydā dīn u nī pinhānī'ī

Terceme: Yine şāh vezīre dir: Çāreyi beyān it! Tā cihānda ne dīni āşikār ve ne gizli ᶜİsevīlerden hīçbiri ḳalmasun!

Şerḥ: Ẓālim olanlarıñ ᶜāḳl u ḳalbi o ḳadar ẓulmetde, o ḳadar çirkāb-ı ᶜinād ve cehāletdedir ki icrā idecekleri ẓulm ḥasebiyle giriftār-ı belā olacaḳlarını fehm itseler bile yine cür'et, yine celb-i felāket iderler.

گفت ای شه گوش و دستم را ببر

بینیام بشکاف و لب در حکم مر

(346)

Meşnevī

Goft: Ey şeh gūş u destem rā bibor

Bīniyem beşkāf u lebb der ḥukm-i murr

[201] Terceme: Vezīr didi: Ey şāh, ḳulaġımı ve elimi kes ve burnumu yar! Bu muᶜāmeleyi icrā iderken dudaḳ acı ḥükmde olsun! Yaᶜnī bunları ġażabla icrā it!

Şerḥ: İşbu beyt-i şerīfiñ ikinci mıṣrāᶜınıñ me'āli iki vech ile şerḥ olunabilir: Biri, burnumu yar! Ḥīn-i ḥükmde dudaġımdan vaz gec! O dudaḳ vāsıṭasıyla ᶜİsevīlere ḥīleler icrā ve kendilerini iġfāl u ifnā ideyim. [Bu ḥalde "murr" kelimesi emr-i ḥāżırdır.] Dīger maᶜnāsı, hem burnumu ve hem de ḳulaġımı yar! ᶜaleyhimde bulunmaḳda aṣlā tavaḳḳuf eyleme ki ġażabıñız ciddī olduġunu herkes ḳaṭᶜiyyen añlamış olsun. Baᶜżı aṣḥāb-ı iḳtidār bir maḳṣad-ı ḫafīyi bera-yı istiḥṣāl sevdikleri bir ādeme ṣūretā iẓhār-ı iġbirār iderler ki ḫalḳ aldanmış bulunsun ve ḫalḳıñ ġafletinden istifāde olunsun, ammā ḫudᶜa mużırr olduġu vāreste-i taḳrīr ve ifādedir.

بـعـد از آن در زیـر دار آور مـرا

تـا بـخـواهـد یـک شـفـاعـتـگـر مـرا

(347)

Meşnevī

Baᶜd ez an der zīr-i dār āver merā

Tā beḫᵛāhed yek şefāᶜetger merā

Terceme: Bu ġażablı muᶜāmeleden ṣoñra beni aşmaḳ içün dār aġacı altına götür! Tābir şefāᶜat idici isteyüp beni taḫlīṣ itsün!

Şerḥ: Bu ḥīleden vezīriñ maḳṣad-ı pür-fesādı, vezīr ṣāḥībiḥen yehūd şāhınıñ düşmenidir, şefāᶜatci ẓuhūr itmemiş olsaydı ṣalb ü iᶜdām idilir idi, diye ᶜİsevīler inansunlar ve kendini dīnlerine tābiᶜ ve muᶜīn ᶜadd itsünler, baᶜdehu o ġaddār ve ḥīlekār ᶜavāmı sühūletle iġfāl idecegi āşikār idi.

بـر مـنـادی گـاه کـن ایـن کـار تـو

بر سـر راهی کـه بـاشـد چـار سـو

(348)

Meşnevī

Ber munādīgāh kon in kār tū

Ber ser-i rāḥī ki bāşed çār sū

Terceme: Yine vezīr yehūd şāhına dir: Bu ġażablı muᶜāmeleyi dellālleriñ bulunduġu [202] bir maḥalde ve bir çārsu ortasında icrā it ki bu ġażabdan herkes ḫaberdār olsun! [Vāreste-i şerḥdir.]

آنـگـهـم از خـود بـران تـا شـــهـر دور

تـا در انـدازم در ایشـــان صـــد فتور

(349)

Meşnevī

Angehem ez ḫod berān tā şehr-i dūr

Tā der endāzem der īşān şed-i futūr

Terceme: O vaḳt beni kendinden uzaḳ bir şehre ḳadar sür ki ᶜİsevīler içine şer ü fitne ilḳā ideyim!

Şerḥ: Vezīr didi ey şāh! Beni dār aġacına gönder ve evvelden tertīb idecegimiz bir maḥrem rāzımızıñ niyāzıyla ḳatlden ᶜaff eyle; maᶜa-māfīh ġażabıñ ḥasebiyle ḥużuruñuzdan ve şehriñizden uzaḳ yaᶜnī ᶜİsevīleriñ keşretle bulunduḳları maḥalle beni tebᶜīd it; tā ki meyānelerine ilḳā-yı fesād ve kendilerini berbād ideyim.

تـلـبـیـس و مـکـر آن وزیـر و عـرض کـردن در پـیـش شـــاه جـهـود

(Teblīs u Mekr ān Vezīr u ᶜArż Kerden der Pīş Şāh Cehūd)[124]

Ẕikr olunan vezīriñ telbīs u ḥīlesine ve ḳable'l-icrā yehūd şāhına tefhīm eylemesine dā'irdir:

پـس بـگـویـم مـن بســـر نصـــرانـیـم

ای خـــدای راز دان مـــیـــدانـــیـــم

[124] Başlık: A, MM, N "Telbīs-i vezīr bā nesārā"

(350)

Meşnevī

Pes begūyem men bi sırr-ı neşranīyem

Ey Ḫudā-yı rāz dān mī dānīyem

Terceme: Bu ṣūretle tebᶜīd olunup ᶜİsevīleriñ keşretle bulunduġu şehre vardıḳ da ᶜİsevīlere diyeyim ki, ben gizlice ᶜİsevīyim, ey Ḫudā Ḥażretleri! Sır ve gizliyi bildiğiñden sen beni bilirsin.

Şerḥ: Çoḳ kezzāb u dessās vardır ki ḥīleyi ṣūret-i Ḥaḳḳdan beyān u sāde-dilānı iġfāl içün nām-ı Cenāb-ı Ḥaḳkı ityān ider. Ḥālbuki icrā-yı ḥīle vü fesād içün Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ ism-i şerīfini ḳāle alan insān dāreynde perīşān olacaġını izᶜān itmez. [203]

شـــاه واقـف گشـــت از ایـمـان مـن

وز تـعصـــب کـرد قصـــد جـان مـن

(351)

Meşnevī

Şāh vāḳıf geşt ez īmān-ı men

Vez teᶜaşşub kerd ḳaṣd cān-ı men

Terceme: Ḥażret-i ᶜİsāya olan īmānıma şāh vāḳıf oldu ve taᶜaşşub ü ᶜinādı ḥasebiyle cānıma ḳaṣd eyledi.

Şerḥ: Bu ifādeyi vezīr baᶜdehu ᶜİsevīlere taḳrīr idecegini şimdiden yahūdī şāhına naḳl u tezkīr eyler.

خواســتم تـا دین ز شـــه پنهـان کنم

آنـکـه دیـن اوســـت ظـاهـر آن کـنـم

(352)

Meşnevī

Ḫˇāstem tā dīn zi şeh pinhān konem

Anki dīn-i ūst ẓāhir ān konem

Terceme: İstedim ki Ḥażret-i ᶜİsāya mensūb olan kendi dīnini gizli ṭutayım ve şāh-ı yehūduñ dīni ne ise ẓāhiren anı icrā ideyim.

Şerḥ: Vezīr-i müzevir ᶜĪsevīleri iḳnāᶜ içün istiᶜmāl idecegi lisānı ber vech-i bālā ibtidādan şāha beyān itmişdir ṭoġru söz efᶜāl-i vāḳᶜa-i maḫlūḳaya muvāfıḳdır. Yalancı ise ḫalḳ olunmamış bir şey'i ẕihnen kendi īcād ve o şey'i elfāẓ ile taᶜrīf ve īrād itmek ister.

شـــاه بـویـی بـرد از اســـرار مـن
مـتـهـم شـــد پـیش شـــه گـفـتـار مـن

(353)

Meşnevī

Şāh būyī bord ez esrār-ı men
Muttehem şod pīş-i şeh goftār-ı men

Terceme: Şāh-ı yehūd benim esrārımdan istişmām ile nezdinde kelāmım müttehim ve bīᶜ tibār oldu. [Vāreste-i şerḥdir.]

گفت گفت تو چو در نـان ســوزن اســت
از دل مــن تــا دل تــو روزن اســـت

(354)

Meşnevī

Goft: Goft-ı tu çu der nān sūzen est
Ez dil-i men tā dil-i tu revzen est

[204] Terceme: Şāh didi: Ey vezīr! Seniñ sözüñ etmek içinde igne gibi mużırrdır, seniñ ḳalbiñden benim ḳalbime ḳadar pencere vardır!

Şerḥ: Vezīr şāha dir ki: Gūyā sen benim ᶜĪsevīligimi añladıġın vaḳtde böyle lisān kullandıġıñızı iġfāl itmek fikriyle gizlice ᶜĪsevīlere ᶜilāveten ḥikāye idecegim.

مــن از آن روزن بـدیـدم حــال تــو
حــال تــو دیـدم نـنـوشـــم قــال تــو

(355)

Meşnevī

Men ez an revzen bedīdem ḥāl-i tu

Ḥāl-i tu dīdem, nenūşem ḳāl-i tu

Terceme: Ben o ḳalb penceresinde ḥāliñi gördüm; artıḳ şimdi ᶜĪsevī degilim, diye inkār ṣaddındaki sözüñü işitmem! [Şerḥe muḥtāc degildir.]

گر نبودی جان عیسی چاره‌ام

او جهودانه بکردی پاره‌ام

(356)

Meşnevī

Ger nebūdī cān-i ᶜĪsā çāre'em

Ū cehūdāne bekerdī pāre'em

Terceme: Eger Ḥażret-i ᶜĪsānıñ imdād-ı rūḥāniyyesi baña çāre olmasaydı şāh-ı yehūd cehūdāne ve ġażūbāne beni pāre pāre iderdi.

Şerḥ: Bu da baᶜ dehu ᶜĪsevīlere söyleyecegini vezīr şāha taḳrīr ider.

بهر عیسی جان سپارم سر دهم

صد هزاران منتش بر خود نهم

(357)

Meşnevī

Behr-i ᶜĪsā cān sipārem, ser dehem

Şed hezārān minneteş ber ḫod nehem

Terceme: Ḥażret-i ᶜĪsā uġurunda cānımı teslīm ider ve başımı viririm o **[205]** ẕāt-ı pāk içün bu fedākārlıġı nefsim içün yüz biñ minnet bilirim.

Şerḥ: Bu da iġfāl içün vezīr ᶜĪsevīlere söyleyecegini şāha naḳl ider.

جان دریغم نیست از عیسی و لیک

واقفم بر علم دینش نیک نیک

(358)

Meşnevī

Cān deriġem nīst ez ᶜĪsā vü līk

Vāḳıfem ber ᶜilm-i dīneş nīk-i nīk

Terceme: Cānımı esīrgemem; yaᶜnī cānımı Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi's-selām yolunda fedā itmekden çekinmem, ammā ᶜĪsā dinīniñ ᶜilmine ġāyet vāḳıf olduġumdan ölmek istemem!

Şerḥ: Gūyā ᶜĪsevīlerden biri Ḥażret-i ᶜĪsāya o ḳadar teslīmiyetiñ varsa kendini bıraḳmalıydıñ yehūd şāhı seni iᶜdām ve rūḥāniyyet-i ᶜĪsevīye bekām itsün! Dimiş de bu taᶜrīẓ-i muḳaddere cevāben vezīr: Ben cānımdan ḳorḳmuyor idim; ammā Ḥażret-i ᶜĪsā dīnine vāḳıf ve muṭṭaliᶜ iken vefāt idince ᶜĪsevīleriñ biḥaḳḳın neşr olunmaḳdan ḳalır ve ben bu te'ẖir ü sehvden āẖiretde bile muᶜaẕẕeb olurum dimek istiyormuş!

حیف می‌آمد مرا کان دین پاک

در میان جاهلان گردد هلاک

(359)

Meşnevī

Ḥayf mīāmed merā k'ān dīn-i pāk

Der miyān-i cāhilān gerded helāk

Terceme: Baña yazıḳ ki Ḥażret-i ᶜĪsānıñ pāk olan dīni cāhiller ortasında helāk olmuş olsun!

Şerḥ: Bu da baᶜdehu vezīriñ ᶜĪsevīleri berāy-ı iġfāl söyleyecegi kelimāt-ı mefsedet-i me'āldendir. Yaᶜnī vezīr dir ki, ben Hażret-i ᶜĪsā dīnine ᶜālem iken ḳatl olununca bu dīn pākiñ fevā'idini taᶜlīm idecek ehl-i ᶜirfān ḳalmayup ᶜĪsevīlik ḥaḳāyıḳı baᶜżı cāhilleriñ ortasında żāyiᶜ olacaġından ḳatlimi münāsib görmedim ve şive-i ḥikem-i rūḥāniyye olaraḳ işte arañızda bulundum. [206]

شکر یزدان را و عیسی را که ما

گشته‌ایم این دین حق را رهنما

(360)

Meşnevī

Şükr-i īdān rā vü ᶜĪsā rā ki mā

Geşteim in dīn-i Ḥak rā rehnumā

Terceme: Cenāb-ı Ḥaḳḳa ve Ḥażret-i ᶜĪsāya şükr ki biz o ṭoġru dīne reh-nümā ve delīl olmuşuz.

Şerḥ: Bu da vezīriñ baᶜdehu ᶜĪsevīlere söyleyecek sözlerindendir.

از جهود و از جهودی رستهام

تا به زناری میان را بستهام

(361)

Meşnevī

Ez cehūd u ez cehūdī reste'em

Tā be zunnārı miyān rā beste'em

Terceme: Yahūdilerden ve yahūdilikden ḳurtulmuşuz, tā ki zünnār ile belimizi bağladıḳ.

Şerḥ: Yine vezīr ᶜĪsevīlere diyecek ki, şükr olsun; artıḳ yahūdiler ile yahūdilikden şimdi ḳurtuldum ve ᶜĪsevī ruhbānına maḫṣūṣ zünnārı belime bağlayabildim. Zünnār māddī bir şeydir; ᶜavām-ı nās ise dā'imā eñ ziyāde ehemmiyyeti māddī şeylere virdigi muḥaḳḳaḳ olduġundan vezīr-i müzevir ᶜavāmıñ efkārını ḳazanmaḳ içün ibtidā māddiyāta raġbet gösterüp ᶜavāmı kendine muḥibb ü esīr eyler.

دور دور عیسی است ای مردمان

بشنوید اسرار کیش او به جان

(362)

Meşnevī

Devr devr-i ᶜĪsīyest ey merdomān

Bişnevīd esrār-ı kīş-i ū be cān

Terceme: Hengām u devr, Ḥażret-i ᶜĪsānıñ hengām u devridir; ey insānlar! ᶜĪsevī dīniniñ esrār u ḥaḳā'iḳini ez-dil ü cān işidiñiz.

Şerḥ: Vezīr ᶜ Īsevīlere bālādaki ebyāt-ı şerīfede görülen taᶜ bīrātı taḳrīr eyledikden ṣoñra meẕhebe müteᶜ alliḳ tafṣīlāta [207] girişüp ᶜ Īsevīleri iġfāla çalışacaġını yine şāha söyler; vezīriñ istiᶜ māl eyledigi lisān ve beste-i miyān idecegi zünnārdan ᶜ ibret alınsun ve ṣūret-i Ḥaḳdan ẓuḥūr iden baᶜ żı dessās u riyākārlara insān hīçbir vaḳt ḳapılmasun.

چون وزیر آن مکر را بر شـــاه شـــمرد
از دلـش انـدیشـــه را کـلـی بـبـرد

(363)

Meşnevī

Çün vezīr an mekr rā ber şāh şimord
Ez dileş endīşe rā külli bebord[125]

Terceme: Çünki vezīr bu ḥīleyi şāha ṣaydı, yehūd şāhınıñ ḳalbinden ġam u ṣıḳındıyı külliyen izāle eyledi.

Şerḥ: Yehūd şāhı ḳorḳar idi ki ᶜ Īsevīleri kāmilen bilemeyüp dīnleriniñ esāsen iżmiḥlāline muvaffaḳ olamaya; bunuñ üzerine endīşeye düşmüş idi; lakin vezīriñ ḥīlesini işidince añladı ki gizli ne ḳadar ᶜ Īsevīler var ise cümlesini bilecek ve perīşān ve iżmiḥlallerine muvaffaḳ olacaḳdır! İşte bu fikr ve ümīd-i fesād engīz ile ᶜ Īsevīler ḫalāṣ olur fikr u ġamından ḳurtulmuş ve kendini ġarīḳ-i melᶜ anet eylemişdir.

کرد بـا وی شـــاه آن کـاری کـه گفـت
خلق حیران مـانـده ز ان مـکر نـهفـت

(364)

Meşnevī

Kerd bā vey şāh an kārī ki goft
Ḫalḳ-ı ḥayrān mānde zan mekr-i nohoft

Terceme: Şāh vezīriñ taᶜ rīfi vech ile o muᶜ āmeleyi icrā itdi; Ḫalḳ ise o rāz-ı ḫafīden taᶜ accübde ḳaldı.

[125] Beyit: A, -MM, N (Dipnot)

Şerḥ: Şāh vezīrine şūretā ġażab eyledi ve ḫalḳı iḳnāᶜ itmek içün meydān-ı siyāsete gönderdi; muḳarrebinden biri niyāz ile vezīri ᶜaff itdirdi, faḳaṭ tebᶜīd eyledi; ḫalḳ bu aḥvāli görünce taᶜaccübde ḳaldı.

راند او را جانب نصرانیان
کرد در دعوت شروع او بعد از آن

(365)

Meşnevī

Rānd ū rā cānib-i naṣrāniyān
Kerd der daᶜvet şurūᶜ ū baᶜdezan

[208] Terceme: Vezīr ᶜĪsevīleriñ bulunduġu maḥale sürdü; vardıḳdan ṣoñra vezīr daᶜvete başladı. [Vāreste-i şerḥdir).

غافل شدن نصارا از مکر وزیر

(Ġāfil Şoden Neṣara ez Mekr-i Vezīr)

ᶜĪsevīler vezīriñ ḥīlesinden ġāfil olduḳlarına dā'irdir:

صد هزاران مرد ترسا سوی او
اندک اندک جمع شد در کوی او

(366)

Meşnevī

Ṣed hezārān merd-i tersā sūy-ı ū
Endek endek cemᶜ şod der kūy-ı ū

Terceme: Yüz bīn ᶜĪsevī yavaş yavaş vezīriñ taᶜlīm itdigi mezhebe cemᶜ oldu.

Şerḥ: Vezīr tabᶜīd olunan ᶜĪsevīleriñ bulunduġu şehre vardıġında muḳaddem yehūd şāhına gizlice taᶜrīf eyledigi lisān-ı mekr-efşānı istiᶜmāle mübāşeret ve kendisiniñ dīn-i ᶜĪsevī de eñ ṣādıḳ olduġunu dessāssāne ve riyākārāne ḥikāyet eyledi. ᶜĪsevīler ise işte dīnimizñ yolunu

lāyıḳıyla bize taᶜlīm idecek fedākār bir merd-i kāmil miyānemize vāsıl oldu didiler; o dessāsa riᶜāyet itdiler.

او بیان می‌کرد با ایشان به راز
سر انگلیون و زنار و نماز

(367)

Meşnevī

Ū beyān mīkerd bā īşān be rāz
Sırr-ı engelyūn u zunnār u nemāz

Terceme: Vezīr ᶜĪsevīlere gizlice İncīl-i şerīf ve zünnār ve namāzıñ sır ve ḥikmetini beyān eyledi.

Şerḥ: Gizlice beyān eylemesi hem yehūd şahından gūyā el-ān ḫavfını [209] bildirmek, hem encāmı her birine virecegi muḫālif naṣīḥatler ile ᶜĪsevīler miyānına fesād ilḳā idebilmek idi. Çoḳ ḥīlekār ve riyākār, efkārına ehemmiyyet virmek içün gizlice söyler ve gizli söylendiginden bīçāre ᶜavām bir ehemmiyyet-i maḫṣūṣa ile telaḳḳī ider. İncīl-i şerīfe (Engilyon) taᶜbīri lafẓ-ı Yunānī olup ṣaḥīḥi (Evānkileyyon) dur. Maᶜnāsı, mübeşşir yaᶜnī güzel iḫbār idici dimekdir.

او بظاهر واعظ احکام بود
لیک در باطن صفیر و دام بود

(368)

Meşnevī

Ū be ẓāhir vāᶜiẓ-i aḥkām būd
Līk der bāṭın ṣafīr u dām būd

Terceme: Vezīr ẓāhirde Ḥażret-i ᶜĪsā Efendimiziñ aḥkāmını beyān idici bir vāᶜiẓ ve ẓahīr idi; ammā bāṭında ışlıḳ çalıcı dessās u ᶜayn-ı dām ve vesvās idi.

Şerḥ: Vezīr-i müzevir ẓāhirde nāṣiḥ-i ḫālaṣ ve dīn-i ᶜĪsevīye ẓahīr ve muḫliṣ idiyse de bāṭında ḫaṣım ü ᶜadüvv ve siyāh-rū idi. Ṣafīr yaᶜnī ışlıḳ keyfiyetine gelince, maᶜlūmdur ki baᶜżı avcılar bir yerde gizlenir. Ḳuş gibi ışlıḳ çalar. Bīçāre ḳuşlar cinslerinden bir ḳuş ẓan

iderek yanına varınca avcınıñ ḳurduġu ṭuzāġa düşer. Ḥīlekārlar sāde-dilānı bu gibi ḫudᶜalar ile iġfāl ider.

بهر این بعضی صحابه از رسول
ملتمس بودند مکر نفس غول

(369)

Meşnevī

Behr in baᶜżī şeḥābe ez Resūl
Multemis būdend mekr-i nefs-i ġūl

Terceme: Bu sebebden baᶜżı aṣḥāb-ı kirām Faḫr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi's-selām efendimiz ḥażretlerinden iltimās itdiler ki, ġūlyabanī olan nefsiñ ḥīlesini taᶜrīf buyursun.

Şerḥ: Nefs- emmāre ṭālib-i leẕā'iẕ-i sūriye olduġundan dost gibi görünür ise de insānı eñ büyük varṭalara düşürür. [210]

کاو چه آمیزد ز اغراض نهان
در عبادتها و در اخلاص جان

(370)

Meşnevī

Kū çi āmīzed zi aġrāż-i nihān
Der ᶜibādethā vu der iḫlāṣ-ı cān

Terceme: O nefs-i emmāre ve şeyṭān ᶜibādetlerde ve cānıñ iḫlāṣ ve temīzliginde aġrāż-ḫafiyyeden neler ḳarışdırır.

Şerḥ: Nefs ü şeyṭān ᶜādī insānları ᶜādī ve māddī günahlarla iġfāl ider; ammā ᶜāḳıl ve mütteḳi olanları menhiyyāt-ı māddiyeye sevḳe muḳtedir olamayacaġını bildiginden ᶜibādet ü iḫlās içinde iġfāle çalışır.

فضل طاعت را نجستندی از او
عیب ظاهر را نجستندی که کو

(371)

Meşnevī

Faż̈l-ı ṭāᶜet rā necostendī ez ū

ᶜAyb-ı ẓāhir rā necostendī ki kū?

Terceme: Ṣaḥabe-i kirām ṭāᶜat ü ᶜibādetiñ faż̈lını Faḫr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi's-selām efendimiz ḥażretlerinden aramaz ve ẓāhir olan ᶜaybı da ṣormaz.

Şerḥ: Ṭaᶜat ve ᶜibādetiñ faż̈lını ve hangi işlerde ẓāhiren ᶜayb ve günah olduġunu bilmegi aṣḥāb-ı kirām bi'ṭ-ṭabᶜ ez dil ü cān ārzū ider idi. Faḳaṭ merḥamet ü iḥsān- Rabbānī olan Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānıñ aḥkām-ı celīlesini ve işitmiş olduḳları eḥādīṯ-i nebeviyyeniñ ḥaḳā'iḳini ve ᶜaḳl-ı müstaḳīmleriniñ irā'e eyledikleri umūr-ı ḫayriyyeniniñ feżā'ilini ve günahlarıñ mażarrātını bilmiş olduḳlarından anlara da'ir her bār bir şey ṣormaġa ictisār itmezler idi; lakin nefs u şeyṭānıñ ḫafī ḥīlesini hemīşe su'āle mecbūr idiler. Nefs ü şeyṭānıñ baᶜż̈ı mütteḳī görünen insānları kibr ve ᶜaẓamete düşürüp biz mütteḳī ve dīne müteᶜalliḳ aḥvālde temāmi-y-le muṭṭaliᶜ, büyük ādemleriz ve sā'ir ᶜādī insānlar gibi māddī ḫidmetlere tenezzül idemeyiz, diye kibr iderler de ᶜibādet ḫülyāsıyla leyl ü nehār bir yerde kapanup kendi ᶜiyāl ü evlādlarınıñ teᶜayyüşü içün ziraᶜat ü ticāret ve bu gibi umūr-ı ḫayriyyede ve dīn ü devleti muḫāfaẓa yolunda cān-siperāne ḫidemātda bulunmaḳdan ictināb ve kendilerini ḫarāb u yebāb ider. [211] Bu gibi eṭvār bi'ṭ-ṭabᶜ şeyṭān ve nefsiñ iġfālātından neş'et eyledigi āşikārdır; Ḥālbuki eñ ziyāde mesāᶜī Enbiyā-yı zīşāna maḫṣūṣ olduġu aṣḥāb-ı ᶜulūm ᶜindinde emr-i bedīhīdir.

مو به مو و ذره ذره مکر نفس

می‌شناسیدند چون گل از کرفس

(372)

Meşnevī

Mū be mū u z̲erre z̲erre mekr-i nefs

Mīşināsīdend çun gul ez kerefs

Terceme: Mū be mū ve z̲erre z̲erre nefsiñ ḥīlesini aṣḥāb-ı kirām ḥażerātı o derecede aᶜlā bildiler ki gül ile kerevīz taᶜbīr olunan ve pek ḳolay farḳ olunabilen otu bilüp ṭanıdıḳları gibi.

Şerḥ: Resūl-i müctebā ᶜAleyhi Efḍalü't-teḥāya efendimiz ḥażretlerinden aṣḥāb-i kirām nefs ü şeyṭānıñ ḥīle ve desīsenini ṣormuşlar ve irādāt-ı necāt āyāt faḫr-i kā'ināta bi-temāmihā muṭṭaliᶜ olmuşlar iken bu baḥs̲-i ᶜamīḳi her ne vaḳt istimāᶜ itseler yine ḫayrān olurlar idi.

موشـــکـافـان صـــحـابـه هم در آن
وعظ ایشـــان خیره گشـــتنـدی بـه جـان

(373)

Meşnevī

Mūşikāfān-i şeḥābe hem der an
Vaᶜẓ īşān ḫīre geştendī be cān

Terceme: Aṣḥāb-ı kirāmıñ ḳıl yarıcı müdeḳḳiḳleri bile Faḫr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi's-selām efendimiz ḥażretleri ṭarafından nefsiñ ḥīlesine dā'ir idilen vaᶜaẓ u iḳāẓa cān u göñül ile taᶜaccüb idüp ḥayrān olurlar idi.

Şerḥ: Nefs ü şeyṭān, insānlarıñ ᶜaḳıllarına göre ilḳāāt u vesvese de bulunur; aḥmaḳlar ᶜādī, orta ᶜaḳıllı olanlara müşkilce, ġāyet ẕekīlere fevḳa'l-ᶜāde daḳīḳ ve raḳīḳ vesveseler ilḳā ider; böyle vesveseleriñ defᶜi çāresi Cenāb-ı Ḥaḳḳa tevekkül ile beraber ferā'iżi icrā ve Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şān ve eḥādīṯ-i şerīfe-i nebeviyyeyi muṭālaᶜa ve bir merd-i kāmili mürşid ittiḫāẕ itmege vābestedir. [212]

مـتـــابـعـــت کـــردن نصـــــارا وزیـــر را

(Mutābeᶜet kerden-i neṣārā vezīr rā)

ᶜĪsevīler vezīre kāmilen mutābaᶜat eylediklerine dā'irdir:

دل بـدو دادنـد تـرســـایـان تـمـام
خـود چـه بـاشـــد قوت تـقـلـیـد عـام

(374)

Meşnevī

Dil bedū dādend tersāyān temām
Ḫod çi bāşed ḳuvvet-i taḳlīd-i ᶜām?

Terceme: ᶜĪsevīler vezīre kāmilen göñül virüp iᶜtimād eylediler; ᶜavāmıñ taḳlīdin de ne ḳuvvet olabilir.

Şerḥ: Bīçāre ᶜavām, Allāh Teᶜālānıñ yolunu ve dünyāda her nevᶜ saᶜādeti ārzū ider, çabalar; lakin şeyṭān-ṣıfat bir müfsid ᶜavāmı ṭoġru yoldan şaşırtmaḳ ister ise sühūletle fırṣat-yāb olur.

در درون سینه مهرش کاشتند
نأب عیساش میپنداشتند

(375)
Meşnevī
Der derūn-i sīne mihreş kāştend
Nā'ib-i ᶜĪsiyeş mīpendāştend

Terceme: ᶜĪsevīleriñ ᶜavāmı vezīriñ muḥabbetini sīneleri içine egdiler. Vezīri Ḥażret-i ᶜĪsānıñ vekīli ve maḳāmına ḳā'im ṣandılar.

Şerḥ: Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi's-selāma olan muḥabbetinden ve dīn-i ᶜĪsevīdeki vaḳūf u mahāretinden ol vezīr-i müzevir baḥṣ u taḳrīr idince ᶜĪsevīleriñ ᶜavāmı nā-kāmili kāmil ü ᶜālī ẓann ve encām-kār kendilerini perīşān itdiler.

او به سر دجال یک چشم لعین
ای خدا فریادرس نعم المعین

(376)
Meşnevī
Ū be sır Deccāl-i yek çeşm-i leᶜīn
Ey Ḫodā, feryād res, niᶜme'l-muᶜīn

[213] Terceme: Vezīr gizlice bir gözlü deccāl-i laᶜīn idi; ey feryād idene yetişin, güzel mu'īn olan Ḫudā Ḥażretleri, merḥamet ve meded it!

Şerḥ: Ṣūretā vezīr Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi's-selāmıñ dīninden ve güzel yoldan baḥṣ ve taḳrīr iderdi. Gizlice deccāl ve bir gözlü şeyṭān taᶜbīrleri yalıñız ẓāhiri ve fenā yolu görmesinden kināyedir feryād idene yetişin ey Hażretleri, diye nidādan maḳṣad, vezīriñ ḥīle ve ḫudᶜasına belīġāne taᶜrīf ü ḥikāyetdir.

صـــد هزاران دام و دانـه ســـت ای خدا
مـا چـو مـرغـان حـریـص و بـی‌نـوا

(377)

Meşnevī

Şed hezārān dām u dāne set ey Ḫodā
Mā çü morġān-ı ḥarīṣ u bīnevā

Terceme: Ey Cenāb-ı Ḫudā! Dünyāda yüz biñ ṭuzāḳ ve dāne vardır; biz nevāsız ve yemsiz tamaᶜ kār ḳuşlar gibiyiz.

Şerḥ: Yüz biñ dām ve dāneden maḳṣad dünyāda mevcūd olan belā ve varṭalardır, ki her bār insān anlara giriftār u bī-zār olur. Her nevᶜ meᶜ āṣi dāne ve anlardan ḥāṣıl olacaḳ netāyic-i vaḫīme dām-ı nā-fercāmdır.

دمـبـه‌دم مـا بســـتـهٔ دام نـویـم
هر یکی گر بـاز و ســیمرغی شـــویم

(378)

Meşnevī

Dem be dem mā beste-i dām-ı novīm
Her yekī ger bāz u sīmurġī şevīm!

Terceme: Her daḳīḳada biriñi bir ṭuzāġa bağlamışız, velev her birimiz ᶜaḳl u ḳuvvet de şahin ve sīmurġ, ᶜanḳa[126] dinilen ḳuş gibi olsaḳ.

Şerḥ: Dünyāda yalıñız ᶜavām degil, eñ ᶜāḳıl olanlar da her bār varṭalara giriftār ve taḳallübāt-ı dehriyyeden bī-zār u nā-çār olur; bina'en-ᶜaleyh kimse ᶜaḳl u ḳuvvetine iᶜtimād ve kibr-iᶜinād itmesün. [214]

مـی‌رهـانـی هـر دمـی مـا را و بـاز
ســـوی دامـی مـی‌رویـم ای ســـرفـراز

[126] Zümrüd-i ᶜanḳa nāmı ġalaṭ olaraḳ zebān-zeddir.

(379)

Meşnevī

Mīrehānī her demī mā rā vu bāz

Sūy-ı dāmī mīrevīm ey ser firāz

Terceme: Ey Mevlā-yı müteᶜāl Ḥażretleri! Merḥametle bizi her daḳīḳa da ḫalāṣ idersiñ! Biz ise yine ṭuzaḳ cānibine gideriz.

Şerḥ: İnsān biñ dürlü fenālıḳlar düşünür, faḳaṭ aḫlāḳ-ı ḥamīdeye meyyāl olunca Cenāb-ı Ḳādir-i Muṭlaḳ efkār-ı fāsideden ferāġat itdirir.

ما در این انبار گندم می‌کنیم

گندم جمع آمده گم می‌کنیم

(380)

Meşnevī

Mā der īn enbār gendom mīkonīm

Gendom-i cemᶜ āmede gom mīkonīm

Terceme: Ya İlāhī! Biz bu enbārda buġdayı cemᶜ ideriz; ne fā'ide ki cemᶜ olunmuş buġdayı żāyiᶜ eyleriz!

Şerḥ: Enbārdan maḳṣad, ḳalb ve ᶜaḳl, buġdaydan merām, ᶜibādet ve ṭāᶜatdan ḥāṣıl olan ẕevḳ ve ḳuvvet-i rūḥāniyyedir. Cemᶜ olmuş buġdayı ġā'ib itmek ᶜibādatdan ḥāṣıl olması lazım gelen feyż ve ḳuvveti nefs ve şeyṭānıñ ilḳā itdigi ārzū ve vesveseler ḥasebiyle żāyiᶜ eylemek dimekdir.

می‌نیندیشیم آخر ما به هوش

کین خلل در گندمست از مکر موش

(381)

Meşnevī

Mīneyendīşīm āḫir mā behūş

Kīn ḫalel der gendomest-i ez mekr-i mūş

Terceme: Nihāyet ᶜaḳlımızla düşünmeyiz ki, buġday da ḥāṣıl olan fenālıḳ ve ḫalel, fāreniñ ḫīlesindendir.

Şerḥ: ᶜİbādet ḥasebiyle ẕevḳ-i ᶜirfān ḥāṣıl [215] olması lazım iken bi'l-ᶜaks fāre ṣıfat olan nefs ü şeyṭān ᶜibādetiñ ẕevḳ-i ᶜirfānını sirḳat ve bīçāre ᶜaḳl ve ḳalbini envāᶜ ḫīle ve desāisi ile berbād ider.

موش تا انبار ما حفره زد ست
از فنش انبار ما ویران شد ست

(382)

Meşnevī

Mūş tā enbār mā ḫofre zedest
Ez feneş enbār-ı mā vīrān şodest

Terceme: Fāre enbārımızda delik açdığı zamān enbārımız anıñ ḫīlesinden vīrān olmuşdur.

Şerḥ: Şeyṭān ḳalb ve ᶜaḳlımıza vesveseler ilḳā ile raḫneler açınca sermāye-i ẕevḳ-i rūḥāniyyemiz enbārı ḫālī vü vīrān ve şaḫṣımız evhām u ḫayālāt ile mālī ve perīşāndır.

اول ای جان دفع شر موش کن
وانگهی در جمع گندم گوش کن

(383)

Meşnevī

Evvel, ey cān, defᶜ-i şerr-i mūş kon
Vāngehī der cemᶜ-i gendom gūş kon

Terceme: Ey cān! Evvel emrde fāreniñ şerrini defᶜ it! Andan ṣoñra buġdayıñ cemᶜine çalış!

Şerḥ: Ey cān gibi sevgili olan insān! Evvel emrde şeyṭānıñ şer ü vesveselerini defᶜe şitābān baᶜdehu, ṭālib-i ẕevḳ-i ᶜirfān ol! Çünki vesvās-ı ḫannāsıñ tesvīlātı ṭurdukca ẕevḳ-i rūḥānī ya hīç veyā cuz'ī olur. Bu beyt-i şerīfiñ muṭālaᶜasında diḳḳat iḳtiżā ider; zīrā şeyṭān bunuñ üzerine bir vesvese daha ilḳā ider de bir insān dir ki, ben kendimde vesveseler ḥiss eyledigimden namāz u niyāz ve bu gibi ᶜibādātı ne yapayım? Ol emrde vesveseleriñ defᶜine

bir çāre bulayım, şoñra ᶜibādete başlayayım. Bu fikr-i nā-hemvārdan şaḳınmalıyız! Zīrā bu fikr-i ᶜayn-ı vesvese ve hümezāt-ı şeyṭāniyyedendir. Cenāb-ı Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmīniñ beyān buyurduġu buġdaydan maḳṣad-ı ᶜālīleri, ẕevḳ-i rūḥānīdir ki vesvese olunca ḥāṣıl olamaz; yoḳsa namāz ve sā'ir ᶜibādātdan müteḥaṣṣıl ṣevāb içün degildir. Taḥṣīl ṣevābla beraber ẕevḳ-i rūḥānī ārzū iden merdān-ı tārık ammā cihān ve temāmi-y-le tābiᶜ-i Ḳur'ān olur. [216]

بشـــنو از اخبـار آن صـــدر الصـــدور
لا صـــــلاة تـــم الا بـــالـــحضـــــور

(384)

Meşnevī

Bişnov ez aḫbār an ṣadr-i-ṣudūr
Lā ṣalāte temme illā bi'l-ḥużūr

Terceme: Ol ṣadırlar ṣadrı, yaᶜnī serverleriñ serveri olan Faḫr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi'ṣ-ṣalatü Ve's-selām efendimiz ḥażretleriniñ ḫaberlerinden işit! buyurmuşlardır ki; *لا صلوت تم الا (بالحضور)*[127] yaᶜnī "Namāz temām olmaz, illā ḳalb ve ᶜaḳlıñ ḥużūruyla temām olur."

Şerḥ: Bu ḥadīṯ-i şerīfden maᶜlūm olur ki namāzıñ hem ṣevābı hem rūḥāni ẕevḳ vardır. Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ rıżāsı içün namāz ḳılındıḳda -velev ḳalb veᶜaḳlda bī-ḥużūrluḳ olsa- yine ṣevāb ḥāṣıl olur. Faḳaṭ namāz temām olmaz. Zīrā tam olmaḳ içün ṣevābdan başḳa ẕevḳ-i rūḥānī lazımdır. Ẕevḳ ise ḥużūr-ı ḳalb ile ḥāṣıl olur. Diḳḳat olunsun ki ḥadīṯ-i şerīfde ḥużūrsuz namāz maḳbūl degildir buyurulmadı; ḥużūrsuz namāz temām olmaz buyuruldu. Dimek ki muṣallī -velev bī-ḥużūr olsa- yine borcunu edā itmiş olur. Şu ḳadar ki vesā'il-i itmāmiyyeden maᶜdūd olan ẕevḳ-i rūḥāniyyeden maḥrūm olur. Şāyān-ı diḳḳat bir ḥikmet-i ᶜaẓīme vardır ki, insānıñ bāṭınan eñ muᶜteber ciheti ḳuvve-i fikriyyesi degil, meşiyyet ü irādetidir. Bu sebebdendir ki meṣelā ḥīn-i namāzda insānıñ efkārı parakende olsa da namāzı yine maḳbūldür.

گر نـه موشـــی دزد در انبـار مـاســـت
گنـدم اعمـال چـل ســـالـه کجـاســـت

[127] "Namaz ancak kalp ve aklın huzuru ile tamam olur." Ali bin Ebî Tâlib (ra)'den; "Mü'minler namazlarında huşûa riâyet ederler âyeti sorulduğunda O (sav): Huşû kalbdedir. Huşû, Müslüman vekarına yakışır şekilde, vücûdunun sâkin olması ve gözünü namaz kıldığın yerden ayırmamandır demiştir." Abdullah bin Mübârek, Kitâbü'z-Zühd ve'r-Rekâik, (trc. Adil Teymur), Seha Neşriyat, İstanbul, 1992, s. 403. Ayrıntılı bilgi için bk. Hasibe Sadıkoğlu, Mevlâna'nın Mesnevî'sindeki Hadislerin Tespiti (I-II-III. Ciltler), Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2019. s. 13.

(385)

Meşnevī

Ger ne mūşī dozd der enbār-ı māst

Gendom-ı aᶜ māl-i çil sāle kocāst?

Terceme: Eger enbārımızda ḫırsız bir fāre olmamış olaydı, ḳırḳ yıllıḳ aᶜ māl-i buġdayı nerededir?

Şerḥ: Ḳırḳ yıldan maḳṣad, bunca senelik ᶜ ibādātımızıñ ẕevḳi nerededir? dimekdir. ᶜ Āriflerde bulunan ẕevḳ-i rūḥānī her ᶜ ibādet iden ādeme görünmedigi cihetle maᶜ lūm olur ki ᶜ ibādetiñ sāriḳi vardır; o sāriḳde nefs-i emmāre veyā şeyṭān-ṣıfat olan baᶜ żı insāndır. [217] buġdayı ġıdā virici mışır, çavdar, arpa gibi maḫṣūlātıñ eñ leẕīẕī olduġundan ẕevḳ-i rūḥānī buġdaya teşbīh buyurulmuşdur.

ریـزه ریـزه صـــدق هـر روزه چـرا

جـمـع مـی‌نـایـد در ایـن انـبـار مـا

(386)

Meşnevī

Rīze rīze ṣıdḳ-ı her rūze çerā

Cemᶜ mīnāyed der īn enbār-ı mā?

Terceme: Her günüñ ufaḳ ve ḳırındı ḳabīlinden ṭoġruluġu niçün bizim enbārımızda cemᶜ olmaz.

Şerḥ: Kemāl-i ṣıdḳla her gün ḥasbe'l-istiṭāᶜ a azar azar ᶜ ibādāt īfā itdigimiz ḥālde bize ẕevḳ-i rūḥānī niçün görünmüyor? Su'āliniñ cevābı bālādaki beyt-i şerīfde muṣarraḥdır.

بـس ســـتـاره‌ی آتـش از آهـن جـهـیـد

و ان دل ســـوزیـده پـذرفـت و کشـــیـد

(387)

Meşnevī

Bes sitāre-i āteş ez āhen cehīd

Van dil sūzīde peẕruft u keşīd

Terceme: Çaḳmaḳla urulunca temürdan çoḳ ḳıġılcımlar ṣıçrardı ve o muḥteriḳ göñül bunları ḳabūl itdi.

Şerḥ: Temürdan maḳṣad, ᶜibādetiñ cemᶜ itdirdigi ḳuvve-i rūḥāniyyedir ki içinde nūr-ı ezelī-i hidāyet gizlidir. "Yanmış göñül" ferā'iż-i Rabbāniyyeyi icrā itmek içün fikr ü ẕikr ile ḥażırlanmış ḳalbdir.

لیک در ظلمت یکی دزدی نهان
مینهد انگشت بر استارگان

(388)
Meşnevī
Līk der ẓulmet yeki dozdī nihān
Mīnehed engoşt ber istāregān

[218] Terceme: Lakin ḳaranlıḳda bir ḫırsız o ḳıġılcımlar üzerine gizlice parmaġını ḳor.

Şerḥ: Mesāᶜī çaḳmaḳ ṭaşına veᶜibādet temüra teşbīh olunur; ġayret ve mesāᶜīyiᶜibādete ḥaṣr u rabṭ idince bu irtibāṭdan ẓuhūr idecek nūrānī ḳıġılcımlar vāsıṭasıyla ḳalbde bir meşᶜale-i hidāyetiñ vücūda getirilmesi ma'mūl iken mesāᶜi veᶜibādetden müteḥaṣṣıl sitāreler ḳalbe düşer düşmez feyż-i rūḥānī çerāġı ḳalb-i beşerde müşteᶜil olmamaḳ içün şeyṭān-ı laᶜīn pür-kīn olaraḳ hemān vesvese ve ḥīle parmaġını ḳalbe vażᶜ ile beraber īrāṣ-ı maḥrūmiyet ve ilḳā-yı mekr ü mefsedet ider.

میکشد استارگان را یک به یک
تا که نفروزد چراغی از فلک

(389)
Meşnevī
Mīkoşed istāregān rā yek be yek
Tā ki nefrūzed çerāġi felek

Terceme: Şeyṭān ḳıġılcımları birer birer söndürür; tā ki felekde bir çerāġ şuᶜlelenmesin.

Şerḥ: Felekden maḳṣad, hem cihān-ı rūḥānī, hem maḥall-i dimāġ olan insānıñ re'sīdir. Yaᶜnī şeyṭān çalışır ki ne cihān-ı rūḥāniyyeden, neᶜaḳl-ı insāniyyeden hidāyetle münūr olmuş hīçbir keyfīyet ẓuhūr itmesün.

گـر هـزاران دام بـاشـــد در قـدم
چون تو بـا مـایی نبـاشـــد هیچ غم

(390)

Meşnevī

Ger hezārān dām bāşed der ḳadem
Çun tu bā māyī, nebāşed hīç ġam

Terceme: İlāhī! Eger her ḫaṭvede yüz bīn ṭuzaḳ olsa, çünki sen bizimlesiñ! Hīç ġam u kederimiz olmaz.

Şerḥ: Ebyāt-ı sābıḳa-i şerīfde şeyṭānıñ ilḳā eyledigi mażarrātı beyān u ityāndan ṣoñra buyurulur ki: Ey ādemiyān; zinhār me'yūs u nālān olmayıñız! Hemān kemāl-i edeble icrā-yı ᶜ ibādet ü bārgāh-ı kibriyāya ᶜ arż-ı ḥācet idiñiz! [219]

چـون عـنـایـتـت بـود بـامـا مـقـیـم
کـی بـود بـمـیـی ازان دزد لـئـیـم

(391)

Meşnevī

Çün ᶜ ināyetet boved bāmā moḳīm
Ki boved bemyi ezān dezed le'īm[128]

Terceme: İlāhī! Seniñ ᶜ ināyetiñ bizimle muḳīm olunca o sāriḳ-i la'īn olan şeyṭāndan naṣıl ḫavfımız olabilir? Olamaz.

Şerḥ: Aṣl hüner emr-i Ḥaḳḳa tābiᶜ ve o Ḥākim-i muṭlaḳdan hemīşe rāżı olmaḳdır. Andan ṣoñra her ne ḳadar şeyṭānlar ve şeyṭān-ı ṣıfat olan insānlar ᶜ aleyhiñde bulunsalar havf u endīşe itme! Zīrā encām-kār kām-kār olursuñ.

هـر شـــبـی از دام تـن ارواح را
مـی‌رهـانـی مـی‌کـنـی الـواح را

[128] Beyit: A, -MM, -N

(392)

Meşnevī

Her şebī dām-ı ten ervāḥ rā

Mīrehānī, mīkenī elvāḥ rā

Terceme: İlāhī! Her gice, ten ṭuzaġından rūḥları ḳurtarır ve ẕihinlerdeki levḥa ve ṣaḥīfeleri ḳoparırsıñ.

Şerḥ: Beden rūḥuñ ṭuzaġı gibidir, her gice merḥamet-i Rabbāniyye ervāḥı dām-ı bedenden taḫlīṣ ü leẕīẕ bir ḥāl ile enīs ider. O ḥālde ẕihinlerdeki vesveseler ve metāᶜib-i elvāḥı nā-bedīd ve bir nevᶜ rāḥat-ı rūḥāniyye bedīd olur.

می‌رهنـد ارواح هر شـــب زین قفس

فـارغـان، نـی حـاکـم و مـحـکـوم کـس

(393)

Meşnevī

Mīrehend ervāḥ şeb zīn ḳafes

Fārġān, nī ḥākim u maḥkūm kes

Terceme: Rūḥlar her gice bu beden ḳafesinden ḳurtulup fāriġ olaraḳ ne kimseniñ ḥākimi ne kimseniñ maḥkūmu olur.

Şerḥ: İnsānda iki rūḥ **[220]** vardır: Biri, rūḥ-ı ḥayvānī ki dem veᶜaṣāb ve daha birçoḳ icrā-yı bedeniyyeniñ intiẓāmından ḥāṣıl olan ḥiss ü keyfīyetdir. Bir de rūḥ-ı maᶜnevī vardır ki, anıñ ḥaḳīḳatini Allāh Teᶜālādan ġayrı kimseler bilemez. Şāyed bilen var ise anlar da Peyġamberān-ı ẕīşān ve evliyā-yı kirām ḥażerātıdır. Rūḥ-ı maᶜnevī ḥaḳḳında Sūre-i İsrānıñ seksen beşinci āyet-i kerīmesinde buyurulur ki:

(وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّي وَمَا اُوْتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِيلً)[129]

"Ya Muḥammed! Saña rūḥdan su'āl iderler, sen di ki rūḥ Rabbim Teᶜālānıñ emrindedir veᶜilimden size virilmemiş, illā az şey virilmişdir." Binā'enᶜaleyh rūḥ-ı maᶜnevī ki rūḥ-ı revān ve sā'ir esāmī ile tesmiye ve ityān olunur. Taᶜrīfāt şifāhiyye vü ḳalemiyyeden ᶜārī ve

[129] *Kur'ân-ı Kerîm*, İsrā, 17/85: "Ve sana ruhu soruyorlar; de ki: Ruh, Rabbimin işindendir, hakındandır ve zaten size pek az bir bilgiden başka bir şey de verilmemiştir."

berīdir. Şu ḳadar ki āṣār-ı saᶜādet-niṣārı aṣḥāb-ı ẕekā içün her bār ẓāhir ve āşikār olur. Her gice ervāḥıñ ḳafesden ḳurtulması insān uyḳuda iken rūḥ-ı maᶜneviyyeniñ beden-i insāndan ayrılması ve efkār-ı dünyeviyye ile meşġūl olmamasından bi'ṭ-ṭabᶜ ne kimseye ḥākim ve ne maḥkūm olup rāḥat u ḥāl-i āzād-gide bulunmasıdır.

شـــب ز زنـدان بـخـبـر زنـدانـيـان
شـــب ز دولـت بيخبر ســلطـانيـان

(394)
Meşnevī
Şeb zi zindān bī-ḫaber zindāniyān
Şeb zi devlet bī-ḫaber sulṭāniyān

Terceme: Zindānda olanlar giriftār olduḳları belādan gice uyḳuda iken bī-ḫaberdir. Sulṭāna mensūb olan aṣḥāb-ı devletde gice devletinden ḫabersizdir.

Şerḥ: Uyḳuya ṭaldıḳdan ṣoñra ne maḥbūsun giriftār olduḳları ḥālden mużṭar ve ne de ṣāḥib-i devlet olanlar niᶜmetlerinden ḫaberdār olur; uyḳu ḥālinde her ṣınıf insān-ı seyyāndır.

نـی غم و انـديشـــهی ســود و زيـان
نـه خـيـال ايـن فـلان و آن فـلان

(395)
Meşnevī
Ni ġam u endīşeyi sūd u ziyān
Ne ḫayāl īn filān u ān filān

Terceme: Uyḳuda iken ne keder ne de fā'ide ve ziyān fikri ne şunuñ [221] bunuñ ḫayāli vardır.

Şerḥ: Uyḳu ḥasebiyle dām-ı bedenden ḳurtulduḳdan ṣoñra dünyā işlerinde bāᶜiṣ-i ġam ve endīşe olan efkār u ḫayālātdan ervāḥ vāreste ve niᶜmet-i rāḥatla ārestedir. Bu maḳūle ıżṭırāb virecek rü'yālar pek azdır; ᶜale'l-ḥuṣūṣ rü'yā müddeti birḳaç ṣāniye, yaḫūd birḳaç daḳīḳadan ᶜibāretdir. Hem de rü'yāleriñ cüz'ī ıżṭırābı ṣāḥib-i devlet ve giriftār-ı zindān ve eẕiyet olanlar içün müsāvī gibidir

حـال عـارف ایـن بـود بـیخـواب هـم
گـفـت ایـزد هـم رقـود زیـن مـرم

(396)

Meşnevī

Ḥāl-i ᶜārif in boved bī-ḫab hem

Goft īzed: Hum ruḳūdun zīn merem

Terceme: ᶜ Ārifiñ ḥāli ḥalet-i yaḳaẓādada rāḥatdadır; Allāh Teᶜālā Ḥażretleri aṣḥāb-ı kehf içün buyurdu ki: Anları uyanıḳ ẓān idersiñ anlar ise uyumuşlar; bundan ürkme, ḳorḳma!

Şerḥ: Bu āyet-i kerīme Sūre-i Kehfiñ on yedinci āyetidir:

(وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا) [130]

Maᶜnā-yı şerīfi: "Aṣḥāb-ı kehfi "görür iseñ" uyanıḳ ẓan idersiñ anlar ise uyumuşlardır ve anları döndürürüz ṣaġ ve ṣol ṭarafa ve kelbleriniñ iki bilekleri ḳapunuñ ṭabanı üzerine açıḳ olaraḳ idi eger anlarıñ bu ḥāline ḫaberdār ola idiñ elbette dönüp anlardan firār ider ve bu ḥāllerinden ḫavf ile memlū olur idiñ." Ẕikr olunan beyt-i şerīfiñ ikinci mıṣrāᶜında bundan "ürkme" buyurmaları bir insānıñ ḫāṭırına gelebilir ki: ᶜ Ārif-i ġumūm ve ekdār u efkār-ı dünyeviyyeden külliyen naṣıl ḳurtuldu? Uyḳuda olanlar gibi vāreste oldu! Yaḳaẓada olan ehl-i ᶜirfān naṣıl aṣḥāb-ı kehfe teşbīh olundu? Evet, taᶜrīf olunduġu gibidir; sen bu keşfden ḳorḳma; zīrā ᶜālī ve maᶜnevīdir.

خـفـتـه از احـوال دنـیـا روز و شـــب
چـون قـلـم در پـنـجـهٔ تـقـلـیـب رب

(397)

Meşnevī

Ḫofte ez eḥvāl-i dunyā rūz u şeb

Çun ḳalem der pençe-i taḳlīb-i Rab

[130] *Kur'ân-ı Kerîm*, Kehf, 18/18: "Onları uyanık sanırsın, halbuki uyuyor onlar ve biz onları sağ ve sol taraflarına çevirip durmadayız ve köpekleri de mağaranın girilecek yerinde, ön ayaklarını yere uzatmış, yatmada. Hallerini anlasaydın mutlaka onlardan kaçardın ve mutlaka onların halinden korku dolardı içine."

[222] Terceme: ᶜ Ārif olan z̲āt aḥvāl-i dünyādan uyumuş ṭarzındadır. Gündüz ve gice Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ taḳlībi yaᶜ nī dördürücü pençesinde ḳalem gibidir.

Şerḥ: Ḳalem kātibiñ elinde bī-iḫtiyār meᶜ ānī-niṣār olduġu gibi ᶜ ārif-i billāh ḳudret-i İlāhīyyeye ḳarşı temāmi-y-le münḳāddir. Allāh Teᶜ ālā her ne emr itdiyse anı icrāya saᶜ y-ı ferāvān ve kendini nā'il-i saᶜ ādet-i dü-cihān ider.

هر كه او پنچه نه بيند در رقم
فعل پندارد بجنيش از قلم

(398)

Meşnevī

Her ki o pençe nebīned der raḳam
Fiᶜ l pindāred be conbīş ez ḳalem

Terceme: Her kim yazuda pençe ve eli görmez ise fiᶜ l ü ḥareketi ḳalemden ṣanır.

Şerḥ: Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri dā'imā ḫayr işler; binā'en-ᶜ aleyh ᶜ ārifden her ne vaḳt bir fiᶜ l-i ḫayr görünür ise Allāh Teᶜ ālādan olduġu güneş gibi eẓherdir. Fiᶜ l-i ḫayrıñ, ṣūretā ᶜ ārifden ẓuhūru ḳalemden yazunuñ ẓuhūru gibidir.

شمهٔ زين حال عارف وانمود
خلق را هم خواب حسی در ربود

(399)

Meşnevī

Şemmeī zīn ḥāl-i ᶜ ārif vānumūd
Ḫalḳ rā ḫab-i ḥissī der rubūd

Terceme: Allāh Teᶜ ālā ᶜ ārifiñ bu ḥālinden bir şemme bir z̲erre göstermişdir; ḫalḳı da ḥissi olan uyḳu ḳapmışdır.

Şerḥ: ᶜ Ārif, ṣūretā uyanıḳ iken dünyānıñ ġam u kederinden rāḥat uyḳuda gibi taṣavvurāt-ı müzᶜ iceden āzādedir ki, bu nevᶜ ḫˇāb ve rāḥat-ı rūḥānī ve dā'imī olup ḫˇāb-ı ṣūrī gibi degildir.

رفته در صحرای بیچون جانشان
روحشان آسوده و ابدانشان

(400)

Meşnevī

Refte der şeḥrā-yı bīçun cānişān

Rūḥişān āsūde ebdānişan

[223] Terceme: Uyḳuda olanlarıñ cānları “bī-çün” ve [Lā-yüs’el] ovasına gitmişdir o ḥālde rūḥ ve bedenleri rāḥatdadır.

Şerḥ: Ṣaḥrā-yı bī-çünden iki maᶜnā añlaşılır: Biri, insānlar uyḳuda iken ervāḥıñ arżu’llāhı vāsiᶜaya gitmesi, dīgeri, uyanıḳ olduġu ḥālde bu iş niçün böyle olmuş, ne içün baña bu ḥāl gelmiş? Diye insānıñ ḥālet-i nevmde gibi su’āl ve ḳıyl u ḳālden āzāde olmasıdır.

وز صـــفـیـری بـاز دام انـدر کشـــی

جـمـلـه را در داد و در داور کشـــی

(401)

Meşnevī

Vez ṣafīrī bāz dām ender keşī

Cumle rā der dād u der dāver keşī

Terceme: İlāhī! Bir ışlıḳ ve ṣadādan ervāḥı yine dām-ı ten içine çekersiñ ki ᶜadl itsünler ve ᶜādil olsunlar.

Şerḥ: ᶜAdl u dādī berāy icrā ṣadā miṣāl bir ḥiss ve ḥāl insānları ḫᵛābdan īḳāẓ ve her bir ferd bir fiᶜliñ icrāsına veyā bir şey’iñ te’emmülüne āġāz ider. ᶜAdl u dād her şey’iñ ḥaḳḳını virmek dimekdir; yoḳsa gice ve gündüz evḳātını ẕikr ü ᶜibādete ḥasr idüp sā’ir veẓā’if-i meşrūᶜayı ihmāl itmek şerᶜen ve ᶜaḳlen ġayr-ı cā’izdir.

چونکـه نور صـــبحـدم ســـر بر زنـد

کـرکـس زریـن گـر دون پـرزنـد

(402)

Meşnevī

Çünki nūr-ı ṣuḥb dem ser ber zened

Ker kes-i zerrīn-i gerdūn por-zende[131]

[131] Beyit: A, MM, N (Dipnot)

Terceme: Ṣabāḥ vaḳtiniñ nūru baş üstüne yuḳarı urunca felegiñ zerrīn olan kerkes ḳuşu da ḳanad urur.

Şerḥ: Bu ᶜ ibāreden maḳṣad, vaḳt-i saḥrada güneş ḳanad gibi olan şuᶜāᶜ ını neşr ile ortalığı tenvīr itdigini añlatmaḳdır. Ne belīġāne taᶜrīfdir! [224]

فـالـق الإصـــبـاح اســـرافـيـلوار
جمـلـه را در صـــورت آرد ز ان ديـار

(403)

Meşnevī

Faliḳu'l-ışbāḥ İsrāfīlvār

Cumle rā der ṣūret āred zan diyār

Terceme: Ṣabāḥlarıñ fālıḳı, yarıcısı İsrāfīl gibi cümle ervāḥı uyḳu diyārından yaḳaẓaya getirir.

Şerḥ: Ḥażret-i İsrāfīl ᶜAleyhi's-selām emvātı emr-i Ḥaḳḳla rūz-ı ḳıyāmetde ḳaldırmaġa me'mūrdur. Güneşiñ ṭulūᶜu-y-la Ḥaḳḳ Teᶜālā Ḥażretleri insānları uyandırır. Buña müteᶜalliḳ olan ḳuvve-i Rabbāniyyeye bu beyt-i şerīfde İsrāfīl taᶜbīr olunmuşdur.

روحـهـای مـنـبســـط را تـن كـنـد
هـر تـنـی را بـاز آبســـتـن كـنـد

(404)

Meşnevī

Rūḥhā-yı munbesiṭ rā ten koned

Her tenī rā bāz ābisten koned

Terceme: Allāh Teᶜālā Ḥażretleri insānı uyandırınca ervāḥ-ı mücerredeyi beden eyler. Yaᶜnī bedene rabṭ ve her bedeni yine yüklü eyler.

Şerḥ: Ḥālet-i nevmde rūḥ-ı maᶜnevī bedenden ayrılmış iken insān uyanınca Allāh Teᶜālānıñ emriyle rūḥ tekrār bedene gelir. Bedeniñ yüklenmesi ṭaᶜbīr-i şerīfine gelince, iki maᶜnāya ḥaml olunabilir: Ya insān uyandıḳda rūḥ ile yüklenmiş veyā rūḥ ᶜavdet idince beden veẓā'if-i insāniyyeyi icrā itmek teklīfiyle taḥmīl olunmuş dimekdir. Bu ebyāt-ı şerīfedeki maᶜnā Sūre-i Zümeriñ ḳırḳ ikinci āyet-i kerīmesindedir. Şöyle ki:

(اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَاۚ فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضٰى عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْاُخْرٰى اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّىۜ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ) [132]

Maᶜnā-yı şerīfi: "Allāh Teᶜālā vefātlarında cānları ḳabż eyler ve vefāt itmeyen rūḥları da uyuduḳları vaḳtde ḳabż ider de mevt ile ḥükm itdigini ṭutar ve dīgerlerini vaḳt-i muᶜayyene ḳadar bedenlere gönderir taḥḳīḳ bunda ᶜalāmet ü nişānlar vardır ol ḳavm içün ki düşünüp tefekkür iderler." **[225]**

اســـب جـانـهـا را كنـد عـارى ز زين
ســـر الـنـوم اخ الـمـوتســـت ايـن

(405)

Meşnevī

Esb-i cānḥā rā koned ᶜ ārī zi zīn
Sırr-ı ennevmu eḫu'l-mevt est in

Terceme: Ḥaḳk Teᶜālā Ḥażretleri cānlar atını beden egerinden ᶜārī ve ḫālī ider, bu maᶜnā *(النوم اخ الموت)*[133] ḥadīṣiniñ sırrıdır. Yaᶜnī "uyḳu mevtīn birāderidir."

Şerḥ: Hālet-i mevtde insān dünyā ġam ve fikrinden ḫālī ve istimāᶜ ve rü'yetden biri olduġu gibi uyḳuda da bu ḥālātdan ᶜārīdir. Beyt-i şerīfiñ mıṣrāᶜ-ı evvelinde rūḥu ata ve bedeni egere teşbīh buyurmalarındaki sebebe gelince, uyḳu ḥālinde rūḥ gidici ve at da bi'ṭ-ṭabᶜ gidici ve ḥālet-i yaḳaẓada iken beden eger gibi rūḥunu kendine rabṭ idici olduġundan rūḥa esb ve bedene eger taᶜbīr olundu.

لـيـك بـهـر آنـكـه روز آيـنـد بـاز
بـر نـهـد بـر پـايشـــان بـنـد دراز

[132] *Kur'ân-ı Kerîm*, Zümer, 39/42: "Allah, ölüm zamanında, ölenin ruhunu alır, ölmeyecek kişinin de uyuduğu zaman; ölümün mukadder olanın ruhunu, gerçekten de geri vermez, öbürünün ruhunuysa yollar muayyen ve mukadder bir zamanadek; şüphe yok ki bunda, düşünen topluluğa bir delil var."

[133] "Uyku, ölümün kardeşidir." Celâluddîn Abdurrahman b. Ebîbekr es-Suyûtî, Câmi'u-Sağir fi Ehâdîsi'l-Beşîri'n-Nezîr (trc. Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız), Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2013. II. s.189.

(406)

Meşnevī

Līk behr anki rūz āyend bāz

Ber nihed ber pāyişān bend-i derāz

Terceme: Andan ṭolayıdır gündüz uyandıḳ da bedenlerine giri gelmeleri içün Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri ervāḥıñ ayaḳlarına uzun bend ḳor!

Şerḥ: Rūḥ-ı maᶜ nevī ḥālet-i nevmde bedenden ayrılmış iken ḥālet-i yaḳaẓada yine celb u rabṭ içün maᶜ nevī bir keyfiyet vażᶜ olunmuşdur.

تـا کـه روزش واکشـــد ز ان مرغزار

وز چـــراگـــاه آردش در زیـــر بـــار

(407)

Meşnevī

Tā ki rūzeş vā keşed zan merġazār

Vez çerāgāh āredeş der zīr-i bār

[226] Terceme: Tā ki o bend vāsıṭasıyla Ḥaḳ Teᶜ ālā ervāḥı gündüz o çayırdan giri çeküp otlaḳ maḥalinde yükler altına getirsün.

Şerḥ: Mādem ki beyt-i bālāda rūḥ ata teşbīh buyuruldu, maḥall-i ervāḥı çayıra teşbīh itmek ṭabīᶜīdir. Rūḥuñ yük altına girmesi ḥīn-i yaḳaẓada veẓā'if-i insāniyye ile meşġūl olmasıdır.

کـاش چون اصـــحـاب کهف این روح را

حـفـظ کـردی یـا چـو کشـــتـی نـوح را

(408)

Meşnevī

Kāş çun Aṣḥāb-ı kehf in rūḥ rā

Ḥıfẓ kerdī yā çu keştī Nūḥ rā

Terceme: Kāşkī aṣḥāb-ı kehf, yāḫūd sefīne-i Ḥażret-i Nuḥ gibi bu rūḥu da Ḥaḳ Teᶜ ālā Ḥażretleri ḥıfẓ ide idi.

Şerḥ: Cenāb-ı Vācibü'l-vücūd Aṣḥāb-ı kehfi'l-ḥikmet ġārda birçoḳ zamānlar aᶜdānıñ şerrinden muḥāfaẓa buyurduġu gibi Ḥażret-i Nuḥuñ sefīnesini de birçoḳ furṭunalardan ṣıyānet eyledi. Dünyāda ervāḥıñ furṭunaları ise ḥavādiṯ ve vuḳūᶜāt-ı mütenevviᶜa ve desā'is-i şeyṭāniyye müştehiyāt-ı nefsāniyyedir. Maḳbūl olan rūḥ içün mevt veyā nevm Aṣḥāb-ı kehfiñ ġārı ve Ḥażret-i Nuḥuñ sefīnesi gibidir ki anlarıñ vāsıṭasıyla dünyā şerrinden āzāḍe ve ḳıyl u ḳālden vāreste olur.

تـا از ایـن طـوفـان بـیـداری و هـوش
وارهیدی این ضـــمیر و چشـــم و گوش

(409)

Meşnevī

Tā ezin ṭūfān-ı bidārī vü hūş
Vā rehīdī in żamīr u çeşm u gūş

Terceme: Tā ki uyanıḳlıḳ ve ᶜaḳl ṭūfānından insānıñ bu ẓamīri, gözü, ḳulaġı ḳurtula idi.

Şerḥ: Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleri vuḳūᶜāt ve ḥavādiṯ-i dünyeviyyeyi ṭūfāna teşbīh eylediklerinden kāşkī insān dā'imā uyḳuda ḳalup dāreynde ᶜaẕābı mūcib olan ḥavādiṯ ve efᶜāle giriftār ve bī-zār olmasaydı buyurmuşlardır. Ehl-i İslām içün ᶜibādāt ve aḫlāḳ-ı ḥamīdeyi cāmiᶜ olan Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şān sefīne-i Nuḥdan biñ ḳat ziyāde ḥāfıẓ ü selāmet-resāndır. [227]

ای بســـا اصـــحـاب کهف انـدر جهـان
پـهلوی تو پیش تو هســـت این زمـان

(410)

Meşnevī

Ey besā Aṣḥāb-ı kehf ender cihān
Pehlu-yı tu pīş-i tu hest in zemān

Terceme: Pek çoḳ Aṣḥāb-ı kehf dünyāda bu zamānda seniñ yanıñda ve seniñ öñünde bulunur.

Şerḥ: ᶜĀrif-i billāh olanlar yaḳaẓada ve faḳaṭ dünyā ġam u kederden ḫalāṣ olmaḳ içün Aṣḥāb-ı kehf gibi uyḳuda ve taḥt-ı ḥıfẓ u merḥamet-i Ḫudādadırlar. Aṣḥāb-ı kehf gibi olan

ᶜārifin el-ān yanımızda bulunup ammā yalıñız ṣūret-i ẓāhirelerine nigerān olanlar o zümre-i celīliñ aḥvāl-i saᶜādet-i iştimālinde bī-ḫaberdir.

غـار بـا او یـار بـا او در ســـرود
مهر بر چشم است و بر گوشت چه سود

(411)

Meşnevī

Ġār bā ū, yār bā ū der surūd
Muhr ber çeşm est u ber gūşet çi sūd!

Terceme: Maġāra, Aṣḥāb-ı kehf gibi olan ᶜārifle dost olaraḳ sürūr u taġannīdedir, ammā ne fā'ide ki seniñ göz ve ḳulaġına mühür urulduġundan göremez ve işidemezsiñ.

Şerḥ: Bu maḥalde maġāradan maḳṣad, dünyā ve ᶜārifiñ bedenidir ki ikisi de ᶜārife muḫālif degildir, belki ᶜārifle maᶜnen ẕikr ider ve sürūr-āverdir; lakin cehl ve günāhlar insānlarıñ göz ve ḳulaġına mühr ve ġışāve olunca neᶜārifi ve ne ẕikr ve fikrini işidüp göremez.

گـفـت لـیـلـی را خـلـیـفـه کـان تـوی
کز تو مجنون شـــد پریشـــان و غوی

(412)

Meşnevī

Goft Leylī rā ḫalīfe kān tovī
Kez to Mecnūn şod perīşān u ġavī[134]

Terceme: Ḫalīfe Leylāya didi: Ey Leylā sen misiñ ki Mecnūn senden ötürü perīşān ve ġavī oldu!

Şerḥ: Ḫalīfeniñ Leylāya muḥabbeti olmadığından ᶜādī bir ḳadın [228] naẓarıyla baḳdı ve melāḥatına muṭṭaliᶜ olamadı. ᶜİrfānı olmayan kimseler ᶜārif ve ᶜādilli ᶜādī bir insān gibi ẓann ider, yalıñız ṣūret-i ẓāhiresine ᶜaṭf-ı naẓar ile bī-ḫaber ḳalır; aṣl insān beden degil, rūḥ ve ᶜirfāndır.

[134] Beyitten önce: A, MM, N "Beyān-ı ḥased-i vezīr" başlığı vardır.

از دگر خوبان تو افزون نیستی
گفت خامش چون تو مجنون نیستی

(413)

Meşnevī

Ez dīger ḫūbān tu efzūn nīstī

Goft: Ḫamuş, çun tu Mecnūn nīstī

Terceme: Ḫalīfe Leylāya didi: Sen güzelerden ziyāde güzel degilsiñ! Leylā ḫalīfeye cevāben didi: Ey ḫalīfem ṣuṣ! Sen meşhūr olan ᶜāşıḳım Mecnūn degilsiñ!

Şerḥ: Mecnūn gibi ᶜāşıḳ olmadıḳca Leylānıñ maᶜnā-yı cemāli añlaşılmayacaġı gibi ᶜārif ü ᶜāḳılda muᶜannidlere lisān-ı ḥāl ile īmā ider ki ḥaḳīḳati fehm idecek nūr-ı ᶜaḳl ve feyż-i rūḥānī olmadıḳca bi'ż-żarūre kesb-i iṭṭılāᶜ ve iᶜtilā idemezsiniz!

هر که بیدار است او در خوابتر
هست بیداریش از خوابش بتر

(414)

Meşnevī

Herki bīdār est, ū der ḫˇābter

Hest bīdārīş ḫˇābeş beter

Terceme: Her kim ki ḫayālāt-ı dünyeviyye içün uyanıḳ ise o daha ziyāde ġaflet uyḳusundadır; anıñ uyanıḳlıġı uyḳusundan beterdir.

Şerḥ: ᶜİrfānda bī-behre olan ādem ṣūretā uyanıḳ görünür ise de fā'idesiz işler ile meşġūl olduġundan işi bütün ḫayālāt u evhām ve türrehātdır.

چون به حق بیدار نبود جان ما
هست بیداری چو در بندان ما

(415)

Meşnevī

Çun beḥaḳ bīdār nebved cān-ı mā

Hest bīdāri çu derbendān-ı mā

[229] Terceme: Çün Allāh Teᶜālā ile cānımız uyanıḳ degildir; ḥālet-i yaḳaẓa bend ve zincīrde olmaḳ gibi bize naṣīb ve lāyıḳ oldu.

Şerḥ: Dünyāda ṣūretā uyanıḳ iken cānımız emr-i Ḥaḳḳıñ icrāṣına saᶜy olmayınca hīçbir fā'idemiz olamayacaġı ḥasebiyle o ṣūrī yaḳaẓa bizim içün zincīr-i ezādır.

جـان هـمـه روز از لـگـدکـوب خـيـال
وز زيـان و سـود وز خـوف زوال

(416)

Meşnevī

Cān heme rūz ez legedkūb-i ḫiyāl
Vez ziyān u sūd, vez ḫavf-i zevāl

Terceme: Cān bütün gün ḫayāliñ çifte urmasından ve ziyān u fā'ide ü zevāl ḳorḳusundan mużṭaribdir.

Şerḥ: Ziyān u fā'ide kemāl u zevāliñ ḫavf u ḫayāli insānı perīşān ve bī-dermān eyler; Gelmesi melḥūẓ olan fenālıḳlarıñ ḳorḳusunu vāsıṭa-ı ḫayālāt ittiḫāẕ ile baᶜżı insānlar o ḳadar aᶜẓām iderler ki ḳorḳuḳları keyfiyet vuḳūᶜ bulsa bile anıñ ıżṭırābı ḳable'l-vuḳūᶜ ḳorḳudan çekdikleri ıżṭırābdan daha şedīd gelir.

نی صـفـا مـی‌مـانـدش نی لطف و فر
نـی بـه سـوی آسـمـان راه سـفـر

(417)

Meşnevī

Nī ṣafā mīmānedeş nī luṭf u fer
Nī bi sūy-ı āsumān rāh-ı sefer

Terceme: Ḫayālāta giriftār olan cānıñ ne ṣafāsı ve ne leṭāfet ve ḳuvveti ve ne āsumāna teraḳḳī idebilmek içün yolu ḳalır.

Şerḥ: Ziyān u zevāl ḫavfı bedende ḳuvvet bıraḳmadıġı gibi ᶜaḳl ve ḳalbde ẕikr u fikr Ḫudāyı ihmāl ve ṣāḥibini bī-mecāl bıraḳır. Defᶜ-i ḫavf-ı māddī içün çāre, fikri Allāh Teᶜālāya rabṭ ile ᶜibādet ve mesāᶜi-i mütenevviᶜa-ı meşrūᶜ anıñ icrāsına muvāẓabet ve taᶜlīm-i beden ü

vasaṭ mertebede muḳavvī ġıdālar ekl u ṣāf havā teneffüs itmek ve ᶜale’l-ḥuṣūs yalıñız Allāhdan ḳorḳmaḳdır. [230]

خفتـه آن بـاشـــد کـه او از هر خیـال
دارد اومـیـد و کـنـد بـا او مـقـال

(418)

Meşnevī

Ḫofte an bāşed ki ū ez her ḫiyāl
Dāred o ūmīd u koned bā ū maḳāl

Terceme: Aṣl uyumuş o kimse ᶜadd olunur ki her bir ḫayāle ümīd bağlar ve ḫayāl ile ṣoḥbet ider.

Şerḥ: Fā’idesiz şeyler düşünüp ḫayālāt ile ᶜaḳlı itᶜāb ve vaḳti iżāᶜa itmek ḥamāḳat u belāhetdir.

دیوا ر چون حور بیند او بـه خواب
پس ز شـــهوت ریزد او بـا دیـو آب

(419)

Meşnevī

Dīvār çun ḥūr bīned ū be ḫˇ āb
Pes zi şehvet rīzed ū bā dīv āb

Terceme: Bir kimse rü’yāda şeyṭānı ḥūrī gibi görür; Binā’en-ᶜaleyh şehvetden şeyṭāna āb-ı z̲ürriyeti döker.

Şerḥ: Rü’yāda insān iḥtilām olur uyandığı vaḳt añlar ki gördügü şey ḫayāl idi o ḥayālden nā-pāk ve ġusle muḥtāc olur. İşte dünyānıñ birçoḳ işleri bunuñ gibidir; dünyāda ḥaḳīḳat ve ḥikmeti añlamayanlar uyḳuda iḥtilām olanlar gibidir. Fā’idesiz şeylere fevḳa’l-ᶜāde muḥabbet ve ḥırṣ ve raġbetle büyük z̲evḳler ve lez̲z̲etler ümīd ider. Bunca ġam u meşaḳḳat ve baᶜżı ḥaḳāret ü z̲illetler ile getirdigi şey’i görür ki z̲evḳ ve lez̲z̲et yerine ḫāṭıra gelmemiş dīger nevᶜ zaḥmetler īrās̲ u tevlīd ider ve encāmı peşīmān ve baᶜżı defᶜa perīşān olur.

چون که تخم نســـل را در شـــوره ریختا
و بـه خویش آمـد خیـال از وی گریخـت

(420)

Meşnevī

Çunki toḫm-ı nesl rā der şūre riḫt

Ū bi ḫ‌ˇīş āmed, ḫiyāl ez vey gorīḫt

[231] Terceme: Çünki nesl toḫumunu maḥṣūl virmez, çoraḳ yere döñdü. Ol kimse kendine geldi, ḫayāl andan ḳaçdı.

Şerḥ: İnsānlar ᶜömr ü mesāᶜīsini bī-fā'ide ve fānī keyfiyātda bezl ü isrāfdan ṣoñra ḫaṭāsından nādim ve müte'ellim ve her ḥāli saḳīm olduġunu görünce ye's ve fütūr ḳalbinde şiddetle ẓuhūr ider. Bu ḫaḳā'iḳ bedeniñ żaᶜfında ve mevtiñ taḳrībinde sır-nümā olacaġından ᶜāḳıl olan zāt vaḳtiyle irādāt-ı Rabbāniyyeye kendini münḳād u mehālik-i ebediyyeden zātını āzāde eyler.

ضـــعف ســـر بینـد از آن و تن پلیـد

آه از آن نـــقـــش پـــدیـــد نـــادبـــیـــد

(421)

Meşnevī

Żaᶜf ser bīned ez an u ten pelīd

Āh ez an naḳş-i pedīd nā-bedīd

Terceme: Rü'yāda iḫtilām olan kimse uyandıġı zamān baş żaᶜfı ḥiss ider ve bedeni nā-pāk görür; ah o görünen naḳşe ki ḫaḳīḳatde nā-bedīdir!

Şerḥ: Ṣāḥib-i iḫtilām uyandıḳda başında żaᶜf ve bedeninde nā-pākı görecegi gibi dünyā ḫayālatı üzerine vaḳt-i ᶜazīzini żāyiᶜiden kimse de mürūr-ı zamān ile kendini pür-bāk ve nā-pāk görür. Naḳş-ı bedīd nā-bedīdden maḳṣad, umūr-ı dünyānıñ ekẓeri ve belki dünyānıñ aṣl vücūdudur, ki ṣūretā görünür ve ḫaḳīḳatde nā-būd olur. Keyfiyāt u zevḳiyāt-ı fāniyeye müteᶜalliḳ aḥvālden insānlar ekẓeri daha dünyāda iken ayrılır. Hele vefātlarından ṣoñra külliyen maḥrūm olur. Aḥvāl-i zevḳiyāt-ı dünyeviyye nuḳūş u ṣuver-i maᶜdūmedir; binā'enᶜaleyh ᶜāḳıl umūr-ı ḫayriyye ile müşteġil ve ġayr-ı meşruᶜ ve fānī zevḳiyāta tevessülden fāriġ u ḫacīl olur.

مـرغ بـر بـالا پـران و ســـایـه‌اش

مـــی‌دود بـــر خـــاک پـــران مـــرغ‌وش

(422)

Meşnevī

Morġ ber bālā perān u sāye'eş

Mīdeved ber ẖāk perrān morġveş

Terceme: Ḳuş yüksekde uçar gölgesi ṭopraḳ üstünde uçaraḳ [232] ḳoşar.

Şerḥ: Ḳuş hevāda uçar iken gölgesi de beraber ḳoşar; Ḥālbuki murġ-ı perrān bālāda ve yalıñız gölgesi aşaġıdadır.

ابلهی صیاد آن سایه شود

می‌دود چندان که بی‌مایه شود

(423)

Meşnevī

Eblehī ṣeyyād-ı an sāye şeved

Mīdeved çendan ki bīmāye şeved

Terceme: Aḥmaḳ bir avcı o gölgeyi ḳuş ṣanup arḳasından o ḳadar gider ki yorulmaḳdan mayasız, ḳuvvetsiz olur.

Şerḥ: Dünyānıñ ẕevḳiyātında saᶜ āḏet ü leẕẕet gölge gibidir ki insān ne ḳadar taᶜ ḳīb ider ise o ḳadar bī-dermān, giriftār-ı ẖüsrān olur; zīrā kāffe-i leẕā'iẕ ve saᶜ ādāt-ı ḥaḳīḳiyye ve dā'imeniñ aṣlı ᶜ ālem-i lā-hūtīdir; binā'en-ᶜ aleyh ṣayyād-ı ᶜ āḳıl sāyeye degil, ḥaḳīḳate muḥibb ve mā'ildir. Aḥmaḳ ise aṣldan bī-ẖaber olaraḳ gölgeyi yaᶜ nī dünyāda olan leẕā'iẕ-i ṣūriyeyi hemīşe taᶜ ḳīb ü taᶜ ḳīb ider iken iẖtiyārlıḳ gelir yorulur; ibtidā nādim, baᶜ dehu me'yūs olur.

بی‌خبر کان عکس آن مرغ هواست

بی‌خبر که اصل آن سایه کجاست

(424)

Meşnevī

Bī-ẖaber k'an ᶜ aks-i an morġ-i havāst

Bī-ẖaber ki aṣl-ı an sāye kocāst?

Terceme: O gölge hevāda olan ḳuşuñ ᶜ aksi olduġundan o aḥmaḳıñ ḫaberi yoḳdur. Bilmez ki o gölgeniñ aṣlı nerededir?

Şerḥ: Bālādaki şerḥ bu beyt-i şerīfede şerḥ olur.

تیر اندازد به سوی سایه او
ترکشش خالی شود از جستجو

(425)

Meşnevī

Tīr endāzed bi sūy-ı sāye ū
Terkeşeş ḫālī şeved ez costucū

[233] Terceme: Aḥmaḳ gölge ṭarafına oḳ atar, cüstücūsundan ve oḳ atmasından oḳ maḥfaẓası boş ḳalır.

Şerḥ: Ṣayyād ile ḳuşuñ gölgesini ḳuş ẓannıyla ne ḳadar oḳları var ise arḳasından atar encāmı meftūr olaraḳ oḳları fā'idesiz yere tüketmiş olur. Aḥmaḳ da dünyānıñ ẕevḳiyāt ve iḥtişāmātını mufīd ü ḥaḳīḳat ẓann ve iᶜ tiḳād idüp bunları der-dest itmek fikriyle meşġūl ve bī-tāb u pür-taᶜ b olunca saᶜ ādet-i ebediyyeden maḥrūm ve daha dünyāda iken maġmūm bulunur.

ترکش عمرش تهی شد عمر رفت
از دویدن در شکار سایه تفت

(426)

Meşnevī

Terkeş-i ᶜ omreş tehī şod ᶜ omr reft
Ez devīden der şikār-i sāye teft

Terceme: Aḥmaḳ oḳ maḥfaẓası gibi ᶜ ömrü de boş geçdi; gölgeyi ṣayd itmekden ḥayātı tükenip gitdi.

Şerḥ: [Muḥtāc-ı şerḥ degildir.]

سایهٔ یزدان چو باشد دایهاش
وارهاند از خیال و سایهاش

(427)

Meşnevī

Sāye-i yezdān çu bāşed dāye'eş

Vārehāned ez ḫiyāl u sāye'eş

Terceme: Sāye-i Ḫudā olan bir ᶜārif ü dānā insānıñ mürebbisi olunca gölgeden ve gölgeniñ ḫayālinden ḳurtarır.

Şerḥ: Mürebbi bir merd-i ᶜālī olunca leẕā'iẕ-i ṣūrīye-i dünyeviyyeniñ bī-esās olduġunu ṭālibi tefhīm ve birçoḳ sevdā-yı ḫāmdan taḫlīṣ eyler.

سـایـهٔ یـزدان بـود بـنـدهٔ خـدا

مـردهٔ ایـن عـالـم و زنـدهٔ خـدا

(428)

Meşnevī

Saye-i yezdān boved bende-i Ḫodā

Morde-i in ᶜālem u zīnde-yi Ḫodā

[234] Terceme: Sāye-i yezdān bende-i Ḫudā olur; o bende ki ᶜālemiñ mürdesi ve cihān-ı rūḥāniyyetiñ zindesidir.

Şerḥ: Bende-i Ḫudā sāye-i Mevlādır ki: Dünyāya münḥaṣır olan ve āḫirete taᶜalluḳu olmayan aḥvāl içün mürde ve irādāt-ı Rabbāniyyeniñ icrāsı içün zindedir. O, bende *(موتوا قبل ان تموتوا)*[135] sırrına maẓhar ve ehl-i ᶜirfān ᶜindinde ve dü-cihānda mābihi'l-iftiḫār olur.

دامـن او گـیـر زودتـر بـیگـمـان

تـا رهـی در دامـن آخـر زمـان

(429)

Meşnevī

Dāmen-i ū gīr zudter bī-gumān

Tā rehī der dāmen-i āḫirzemān

[135] "Ölmeden önce ölünüz." Bu sözün hadis olmadığı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ayşe Gültekin, İsmail Ankaravi'nin Mesnevi Şerhi Mecmuatü'l-Letâif ve Matmuratü'l-Mearif'te Hadis (altıncı cilt örneği). Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2006, s.179-181.

Terceme: Bende-i Ḫudānıñ dāmenini bilā te'eḫḫür ve bilā şübhe ṭut! Tā ki āḫir zamānıñ dāmeni içinde olmaḳdan ḳurtulmuş olasıñ.

Şerḥ: Bu maḥalde āḫir zamān taᶜbīrinden üç maᶜnā añlaşılır: Biri, zamān mürūr ittikce iᶜtiḳādsızlıḳ ve baᶜżı aḫlāḳ-ı mużırranıñ bi'n-nisbe tezāyüdü; dīgeri, bunca dühūr u ḳurunuñ mürūru tekarrüb ḥasebiyle mevcūd zamānlarımızıñ āḫir zamān ᶜadd olunması, dīgeri, her insānıñ eyyām-ı ᶜömrü dā'imā cereyān idüp mevte taḳarrüb itmesidir; binā'en-ᶜaleyh āḫir zamānıñ ilḳāāt-ı fāsidesinden ve ᶜömrüñ ḥāṣıl eyledigi müşkilāt ü miḥnedden berāy ḫalāṣ bir ᶜārif-i kāmiliñ himmet ü ḥikmetine mürācaᶜat ᶜayn-ı ticāretdir.

كيف مد الظل نقش اوليـاســت
كاو دليل نور خورشـيد خداســت

(430)

Meşnevī

Keyf-i medde'z-zılle naḳş-ı evliyāst
K'ū delīl-i nūr-ı ḫorşīd-i Ḫodāst

Terceme: *(كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ)* yaᶜnī Allāh Teᶜālā naṣıl sāyeyi basṭ idüp uzatdı, āyet-i kerīmesi evliyānıñ naḳş ve taᶜrifidir ki Veliyyu'llāh delīl-i nūr-ı ḫurşīd Ḫudādır.

Şerḥ: Veliyyu'llāh münāsebat-ı ṣelaṣe ile Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretleriniñ sāyesine teşbīh [235] olunabilir: Evvelā, insān ṣıcaḳda bir gölge altına vardıḳ da cismen ḥarāretden selāmet bulduġu gibi bir Veliyyu'llāh da ilticā idince birçoḳ ıżṭırābdan selāmet bulması; ṣāniyen, bir yerde gölge görününce şems ü nūra delīl olup Veliyyu'llāh da nūr-ı Ḫudāya delīl olması; ṣāliṣen, sāye her vech ile güneşe tābiᶜdir; Veliyyu'llāh da cenāb-ı Ḥaḳḳıñ o emrine hemīşe tebaᶜiyyet itmesidir. *(كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ)*[136] āyet-i kerimesi Sūre-i Furḳāndadır.

انـدر ايـن وادى مـرو بـىايـن دلـيـل
لا أحـب الآفـلـيـن گـو چـون خـلـيـل

(431)

Meşnevī

Ender İn vādī merev bī in delīl
Lā uḥibbu'l-āfilīn gū çun Ḫalīl

[136] *Kur'ân-ı Kerîm*, Furkân, 25/45: "Rabbinin işini görmedin mi? Nasıl da gölgeyi uzattı, dileseydi onu sakin eder, uzatıp kısaltmazdı; elbette, sonra güneşi, delil ettik gölgeye."

Terceme: Bu vādi ve ṭaġlar arasında delīlsiz gitme, Ḫalīlu'llāh olan Ḥażret-i İbrāhim gibi *(اُحِبُّ الْاٰفِلِينَ)*[137] söyle.

Şerḥ: Vādiden maḳṣad, dünyādır; dünyāda iken kendi fikriñle ḥareket itme! Bir ᶜārif, bir bende-i Ḫudānıñ naṣīḥat ve himmetiyle ḥareket it! Görecegin ālāyiş üᶜ aẓimet ve ẕevḳ u leẕẕet-i ṣūriyeye aldanma ve böyle fenā-peẕīr şeyler sevme! Bu ṣūretde şāyān-ıᶜ ibādet ve muḥabbet olan ḥay ve bāḳīyi bulur ve mesᶜūd u cāvidī olursuñ. İşāret olunan āyet-i kerīme Sūre-i Enᶜāmıñ yetmiş ikinci āyetidir. Şöyle ki:

(فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ رَاٰ كَوْكَبًا قَالَ هٰذَا رَبِّيْ فَلَمَّا اَفَلَ قَالَ لَآ اُحِبُّ الْاٰفِلِينَ)[138]

Maᶜnā-yı şerīfi: O vaḳt ki Ḥażret-i İbrāhimi gice ẓulmetiyle setr ü iḫāṭa eyledi Ḥażret-i İbrāhim bir kevkeb görünce şudur benim Rabbim didi; Vaḳtāki kevkeb batdı batanları sevmem didi.

(فَلَمَّا رَاَ الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هٰذَا رَبِّيْ فَلَمَّا اَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَاَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّآلِّين)[139]

Vaḳtāki Ḥażret-i İbrāhim ay ṭoġmuş gördü, budur benim Rabbim didi; ayıñ da batdıġını görünce eger benim Rabbim baña hidāyet virmez ise ḳavm-iᶜ āṣī ve ḍāllinden olurum didi.

(فَلَمَّا رَاَ الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هٰذَا رَبِّي هٰذَآ اَكْبَرُ فَلَمَّا اَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ اِنِّي بَرِيٓءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ)[140]

Vaḳtāki güneşi ṭoġmuş gördü, didi benim Rabbim budur, bu ziyāde büyükdür; ammā güneşiñ de batdıġını görünce didi ki: Ey benim ḳavmim! Ben biriyim ol şeyden ki şiriñ ḳuşlarsıñız.

(اِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ حَنِيفًا وَمَآ اَنَاْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ)[141]

[236] Ben yüzümü müteveccih ḳıldım ol Ḫālıḳıñ ṭarafına ki göñülleri ve yeri yaratdı; Ḥaḳ dīnine tābiᶜ ve meyyāl olaraḳ ben Allāh Teᶜālāya şerīk ḳoşanlardan degilim."

رو ز سـایـه آفـتـابـی را بـیـاب
دامـن شـه شـمـس تـبـریـزی بـتـاب

---

[137] *Kur'ân-ı Kerîm*, En'âm, 6/76: "Ben batanları sevmem."

[138] *Kur'ân-ı Kerîm*, En'âm, 6/76: "Gece olup karanlık basınca bir yıldız görmüş de budur Rabbim demişti. Fakat yıldız battı mı demişti ki: Ben batanları sevmem."

[139] *Kur'ân-ı Kerîm*, En'âm, 6/77: "Sonra Ayın doğmakta olduğunu görmüş de Rabbim bu demişti. Fakat batınca andolsun ki demişti, Rabbim bana doğru yolu göstermezse sapık kavimden olacağım ben."

[140] *Kur'ân-ı Kerîm*, En'âm, 6/78: "Derken güneşin ışıklar saçarak doğduğunu görmüş, Rabbim bu demişti, bu daha büyük. Fakat güneş de batıp gidince ey kavim demişti, benim, sizin şirk koştuğunuz şeylerle hiçbir ilgim yok."

[141] *Kur'ân-ı Kerîm*, En'âm, 6/79: "Hiç şüphem olmaksızın mabudumu tek tanıyarak yüzümü, gökleri ve yeryüzünü yaratana döndüm ve ben, şirk koşanlardan değilim."

(432)

Meşnevī

Rev zi sāye āfitābī rā biyāb

Dāmen-i şeh Şems-i Tebrīzī betāb

Terceme: Git yürü, sāyeden bir güneş bul, şāh Şems-i Tebrīzīniñ etegini ṭut!

Şerḥ: Şems Tebrīzī Ḥażretleri sāye-i Ḫudā ve muḥaḳḳaḳ ṣūretde Evliyā-u'llāhdan olduġundan anıñ delāletiyle Allāh Teᶜ ālāyı bul ve dāmenini ṭut buyurmaḳdan üç maᶜ nā istinbāṭ olunur: birincisi, sāye ve bende-i Ḫudā kimler ṣayılabilir diye müşaḫḫaṣ bir miṣāl aranılırsa Şems-i Tebrīzī Ḥażretleri gösterebilir; ikincisi Mevlānā-yı Rūmī Ḥażretleriniñ şeyḫi olup Meṣnevī-i Şerīfde beyān olunan meᶜ ānī ve neṣā'iḥ-i saᶜ ādet-baḫşā Şems-i Tebrīzī Ḥażretleriniñ fikrine muvāfıḳ olduġundan o neṣā'iḥ-i ᶜ aliyyeyi ḳabūl itmek Cenāb-ı Şemsü'd-dīn Tebrīzīniñ dāmenini ṭutmaḳdır; üçüncüsü, Hażret-i Şemsden maḳṣad, bir bende-i maḳbūl-i Ḫudā olduġundan insānıñ her ḥālde bir Veliyyu'llāha teslimiyyet göstermesidir.

ره نـدانی جـانـب این ســـور و عرس

از ضـــیـاء الحق حســـام الـدین بپرس

(433)

Meşnevī

Reh nedānī cānib-i in sūr u ᶜurs

Ez żiyāu'l-ḥaḳ Ḥusāmuddīn bepors

Terceme: Bu maḥbūb-ı ḥaḳīḳat dügününe ve viṣāline yol bulmaz isek o ḥālde Allāh Teᶜ ālānıñ żiyāsı olan Ḥüsāmü'd-dīn Çelebī Ḥażretlerinden ṣor!

Şerḥ: Sūr ve ᶜ arusdan maḳṣad, ya Ḥażret-i Şems-i Tebrīzī veyā meserret-baḫş olan ᶜ ālem-i rūḥānīdir; faḳaṭ aᶜ ẓamı veyā ᶜ ālem-i lāhūtu bulamaz isek seni o niᶜ metlere sevḳ itmege muḳtedir olan Ḥüsāmü'd-dīn Çelebī gibi vaḳtiñ bir mürşid-i kāmiline mürācaᶜ at ve kendiñi maẓhar mesᶜ adet it! [237]

ور حســـد گـیـرد تـرا در ره گـلـو

در حســـد ابـلـیـس را بـاشـــد غـلـو

(434)

Meşnevī

Ver ḥased gīred turā der reh gulū

Der ḥased iblīs rā bāşed ġulū

Terceme: Eger yolda ḥased boġazıñı ṭutar ise ḥasede şeyṭān içün ṭuġyān vardır.

Şerḥ: Ey ṭālib-i ʿirfān! Rūḥāniyyetde bulunmaġa rāġıb iseñ ḥasedden ġāyet muḥteriz ol; zīrā ḥased seni boġar ve giriftār-ı nikbet eyler; nitekīm şeyṭān Ḥażret-i Ādeme ḥased eylediginden giriftār olduġu melʿanet ve belā maʿlūm-ı cihāndır. Ḥased düşmen-i niʿmet ve maraż u şe'āmetdir.

Bu beyt-i şerīfden bu da añlaşılır ki: Ḥüsāmü'd-dīn Çelebīniñ hem ʿaşırları olanlardan baʿżısı müşārü'l-ileyh Ḥażretleriniñ kemālatından baʿżı mertebe ḥased iderler idi.

کـوز آدم نـنـگ دارد از حسـد

بـا سـعـادت جـنـگ دارد از حسـد

(435)

Meşnevī

Kū zi ādem neng dāred ez ḥased

Bā seʿādet ceng dāred ez ḥased

Terceme: Şeyṭān ḥasedden ṭolayı Ḥażret-i Ādem ʿAleyhi's-selāmdan ʿār ve ḥicāb ider. Ḥasedden saʿādetle cenk u nizāʿ eyler.

Şerḥ: Şeyṭān Ḥażret-i Ādem ʿAleyhi's-selāma secde eylemediginden giriftār-ı ḫüsrān ve düşmen-i saʿādet ve ʿadüv-i ʿirfān oldu. O emr-i Rabbānīyeyi icrā itmek ʿayn-ı saʿādetdir. Şeyṭān ise irādāt-ı Rabbāniyyeyi icrādan insānları menʿe saʿy ü saʿādetden maḥrūm ve ʿāṣīdir.

عقبـهٔ زین صـعـبتر در راه نیسـت

ای خنـک آن کش حسـد همراه نیسـت

(436)

Meşnevī

ʿAḳbeī zīn şaʿbter der rāh nīst

Ey ḫonok ankeş ḥased hemrāh nīst

[238] Terceme: Allāh Teᶜālā yolunda ḥasedden daha güç ᶜuḳba ve zaḥmetli maḥall yoḳdur, saᶜādetli ol kimse ki ḥased aña yoldaş degildir.

Şerḥ: Ḥased ḥaḳīḳatten netāyici vaḫīm bir ḥālet ü zilletdir. İbtida rıżā-yı Ḫudāya muġāyir, ṡāniyen nevᶜ-i benī beşerde mużırr, ṡālişen ḥasūduñ ḳalbi mużṭar; rābiᶜan insānlar beyninde ᶜadāvet ü mażarratıñ tevsiᶜine bir sebeb-i mü'eṡṡirdir. Ḥasediñ defᶜi çāresi üç şey'iñ tefekkürüne menūṭdur: Birincisi, insānıñ başḳalarda her ne ḳadar niᶜmetler görse Ḫaḳ Teᶜālā Ḥażretlerine ḫālişāne teslīmiyet göstermek o niᶜam-ı ṣūriyeden biñ ḳat ziyāde mūcib-i mesᶜadet olacaġından o fikr-i ᶜālī ile mālī olması; ikincisi her ḥasūduñ maḥsūdu kendi hem-cinsi ve bir vücūduñ aᶜżāsı olduġunuñ ḫāṭırdan çıḳarmaması; üçüncüsü ḥasūd ġażabu'llāhı daᶜvet ideceginden başḳa insānlar ṭarafından da envāᶜ taᶜḳībāt u mażarāta giriftār olacaġını muḥaḳḳaḳ bilmesidir.

این جســـد خـانـهٔ حســـد آمـد بـدان
از حســـد آلـوده بـاشـــد خـانـدان

(437)
Meṡnevī
İn cesed ḫāne-i ḥased āmed bedān
Ez ḥased ālūde bāşed ḫānedān

Terceme: Bil ki insānı bu cesed u bedeni ḫānesine geldi, ḥasedin ise ḫānedān-ı mülevveṡ olur.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfden iki maᶜnā müstebān olur: Biri beden ḫānedānı olan şaḫṣiyet-i maᶜneviyyeniñ mülevveṡ olması; dīgeri ḥased pek çoḳ dāhiyeleri daᶜvetle birçoḳ bilād ve ḫānümānı ḫarāb itmesidir.

گر جســـد خـانـهٔ حســـد بـاشـــد و لیـک
آن جســـد را پـاک کـرد الله نـیـک

(438)
Meṡnevī
Ger cesed ḫāne-i ḥased bāşed velīk
An cesed rā pāk kerd Allāh nīk

Terceme: Gerçi insānıñ bedeni ḫāne-i ḥased olursa da Ḥaḳ Teᶜ ālā Ḥażretleri bu beden-i insānı pāk ve iyi itdi.

Şerḥ: Ḥasbe'l-ḫalḳa ḥased ve sā'ir-i aḫlāḳ-ı [239] ẕemīme ḥasebiyle insān büyük varṭalara giriftār olsa da ḫilḳat ve niyeti baᶜżı mertebe ḫalaṣ olunca elṭāf u merāḥim-i Rabbāniyye anı taḫlīṣ veᶜ adāletle pāk ve saᶜādete enīs eyler.

طـهـرا بـيـتـي بـيـان پـاكـى اســـت
گنج نور اســت از طلســمش خاکی اســت

(439)

Meşnevī

Ṭahhirā beytī beyān-ı pākiyest
Genc-i nūr est ez ṭılısmeş ḫākīyest

Terceme: Cenāb-ı Vācibü'l-vücūd ṭarafından Ḥażret-i İbrāhim ve İsmāᶜil ᶜAleyhi's-selāma ḫiṭāben (ṭahhirā beyti) yaᶜnī benim beytimi taṭhīr idiñiz her ne ḳadar ṭılsım ve muḥafaẓa ṭopraḳdan ise de insānıñ bedeni nūr ḫazīnesidir.

Şerḥ: Cenāb-ı Kibriyā ḫāneden münezzeh ve müberrādır; binā'en-ᶜaleyh ḫāne-i Ḥaḳdan maḳṣad, ya maḥall-i iṭāᶜat-i ᶜuẓmā olan Beytu'llāhveyā insānıñ bedeninde bulunan ḳalb veᶜaḳldır; eger maḳṣad ẓāhir ise ziyāret iden ḥüccāc içün Beytu'llāhı taṭhīr idiñiz; bāṭın ise efkār ve eṭvār-ı fāside nā-lāyıḳdan ḳalbiñizi taṭhīr eyleyiñiz. İşāret olunan āyet-i kerīme Sūre-i Baḳaranıñ yüz yigirmi altıncı āyetidir şöyle ki:

(وَعَهِدْنَا اِلٰى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ)[142]

Maᶜnā-yı şerīfi: "Emr eyledik İbrāhim ve İsmāᶜil ᶜAleyhi's-selāma ki pāk idiñiz ḫānemi ṭavāf u iᶜtikāf ve rükūᶜ ve secde idenler içün."

[142] *Kur'ân-ı Kerîm*, Bakara, 2/125: "İbrahim'le İsmail'e de, evimi, dönüp dolaşanlara, burada oturup ibadette bulunanlara, rüku ve sücud edenlere tertemiz tutun diye kesin emir verdik."

کر کنی بر بی‌حســـد مکر و حســـد
ز آن حســـد دل را ســـیاهیها رســـد

(440)

Meşnevī

Ger konī ber bī-hased mekr u ḥased
Zan ḥased dil rā siyāhīyā resed

Terceme: Ḥasedsiz olan bir insān üzerine ḥīle ve ḥased eyler iseñ o ḥasedden göñle siyāhlıḳlar irişir.

Şerḥ: Ḥased her dā'im vaḫīmdir. [240]

خـاک شـــو مـردان حـق را زیـر پـا
خـاک بر ســـر کن حســـد را همچو مـا

(441)

Meşnevī

Ḫāk şev merdān-ı Ḥaḳ rā zīr-i pā
Ḫāk ber ser kon ḥased rā hemçu mā

Terceme: Merdān-ı Ḫudānıñ ayaġı altına ṭopraḳ ol! Hasediñ başı üzerine bizim gibi ṭopraḳ dök!

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfde iki maḳṣad-ı müfīd vardır. Biri, tevāżu' ı iḫtiyār ve dīgeri, ḥasedi maḥv u tārumār it tenbīhleridir: Biz de böyle yapdıḳ ve iẕn-i Ḥaḳk ile Meṣnevī-i Şerīfe nā'il olduḳ, ta'bīri Cenāb-ı Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmīniñ kemāl-i tevāżu'-ı 'ālīlerini mu'lindir.

آن وزیـرک از حســـد بـودش نـژاد
تـا بـه بـاطـل گـوش و بـینـی بـاد داد

(442)

Meşnevī

An vezīrek ez ḥased būdeş nijād
Tā be bāṭıl güş u bīnī bād dād[143]

[143] Beyitten önce: A, MM, N "Beyān-i ḥased-i vezīr" başlığı vardır.

Terceme: O yahūdi vezīrciğiñ aṣlı ḥasedden idi; bāṭıl fikriyle ḳulaḳ ve burnunu rüzgāra virdi.

Şerḥ: Bir ādemīn ḫilḳati fenā ise bir ān gelir ki māfi'ż-żamīrini iẓhār ve ḫalḳı kendini bī-zār ider. Ẕikr olunan vezīr-i müzevvir ise ẕāten bed-nihād ve bed-aḫlāḳ, terbiyeden ᶜārī bir ḥasūd-ı nā-pāk, şāyān-ı helāk idi.

بـر امـیـد آن کـه از نـیـش حســـد
زهر او در جـان مســـکیـنـان رســـد

(443)

Meşnevī

Ber umīd-i anki ez nīş-i ḥased
Zehr-i ū der cān-ı miskīnān resed

Terceme: Vezīr o ümīd üzerine ḥareket eyledi, ki ḥased neşterinden teḳāṭür idecek zehr, miskīnān ve bī-çāregānıñ cānına irişe!

Şerḥ: Vezīr-i ḥasūd emr-i [241] Ḥaḳḳa ᶜāṣī bir mār-ı zehr-bār olup herkesi muẓṭarr ve bī-zār itmek ister ve ṣūrī ẕekāsıyla vücūd-ı ḫebāṣet ālūdunu o yolda beẕl eyler idi.

هر کســـی کـو از حســـد بـیـنـی کـنـد
خـویـشـــتـن بـی‌گـوش و بـی‌بـیـنـی کـنـد

(444)

Meşnevī

Herkesī kū ez ḥased bīnī kened
Ḫ‍ͫīşten bīgūş u bībīnī koned

Terceme: Her kimse ki ḥasedin burnunu ḳoparır, kendini ḳulaḳsız ve burunsuz ider.

Şerḥ: Aḫlāḳ-ı ẕemīmesi ḥasebiyle her kim ki rāyiḥa-i rūḥāniyyeti istişmāmdan kendini menᶜ eyler ise ḳalb ve ᶜaḳlı ḥissiyāt-ı ᶜāliyyeden maḥrūm ve şaḫṣı meş'um olur ve şāyed başḳalarını da iġfāl u iḍlāl ider ise o iġfāl herkesden ziyāde kendine bāᶜ iṣ-i zevāl ü melāl olur.

بـیـنـی آن بـاشـــد کـه او بـویـی بـرد
بـوی او را جـانـب کـویـی بـرد

(445)

Meşnevī

Bīnī ān bāşed ki ū būyī bered

Būy ū rā cānib-i kūyī bered

Terceme: Burun odur ki rāyiḥa getirir, rāyiḥa odur ki ṣāḥibini maṭlūb olan maḥalle irişdirir.

Şerḥ: Burundan maḳṣad, insānıñ yüzündeki laḥim pārçası olmadığı vāreste-i beyāndır. Enf-i maᶜ nevī ṣāḥibini menhiyāt işlemekden menᶜ iden ḫāṣṣa-i rūḥānīdir, ki ḳıymeti girān ve ḥaḳīḳati bī-pāyāndır.

هر کـه بویش نیســـت بی‌بینی بود

بوی آن بـوی اســـت کـان دینـی بـود

(446)

Meşnevī

Her ki būyeş nīst bībīnī boved

Būy an būy est kān dīnī boved

[242] Terceme: Her kimiñ rāyiḥası yoḳdur, o kimse burunsuz ṣayılır; rāyiḥadan maḳṣad ol rāyiḥadır ki dīne mensūb olur.

Şerḥ: Burun istişmām içün yapılmış bir ᶜużuvdur; eger istişmām idemez ise burun taᶜbīrine lāyıḳ degildir.

چون کـه بویی برد و شـــکر آن نکرد

کـفـر نـعـمـت آمـد و بـیـنـیـش خـورد

(447)

Meşnevī

Çunki būyī bord u şukr-i an nekerd

Kufr-i niᶜmet āmed u bīnīş ḫerd

Terceme: Çünki insān bir rāyiḥa alup da anıñ şükrünü īfā eylemedi küfrān-ı niᶜmet itdi ve ṣāḥibi kendi burnunu ekl eyledi.

Şerḥ: Bir insān umūr-ı ḫayriyye icrāsına ve baᶜżı aḥvāl-i rūḥāniyyeyi istişmāma nā'il olduġu ḥālde şükr eylemez ise niᶜmete küfrān ve kendine ᶜaẓīm-i ziyān ider.

شـــکر کن مر شـــاکران را بنـده بـاش
پیش ایشـــان مرده شـــو پـاینـده بـاش

(448)

Meşnevī

Şukr kon men şākiran rā bende bāş
Pīş-i īşān morde şev, pāyende bāş

Terceme: Şükr it, şükr idicilere bende ol! Anlarıñ öñünde mürde ve meyyit ol!

Şerḥ: Ey insān! Nā'il olduġun bunca niᶜam-ı Rabbāniyye içün Ḥaḳḳ Teᶜālā Ḥażretlerine ᶜarż-ı şükrān it! Şükrān itmek fażlına maẓhar olan merdān-ı Ḫudāya ḫāk-pā ve bu cihetle maᶜnen ᶜālī-cā ol!

چون وزیـر از ره زنـی مـایـه مســـاز
خـلـق را تـو بـر مـیـاور از نـمـاز

(449)

Meşnevī

Çun vezīr ez rehzenī māye mesāz
Ḫalḳ rā tu ber meyāver ez nemāz

[243] Terceme: Yehūd vezīri gibi ẓāhir ve bāṭında ḳaṭṭāᶜ-ı ṭarīḳ olmaġı sermāye edinem ve ḫalḳı namāz ve ḫ˘ābdan menᶜ itme!

Şerḥ: Beni beşer iḳtidārı nisbetinde Cenāb-ı Kirdigāra ᶜibādet ve vaẓīfe-i meşruᶜalarını icrāya müvāẓebet itdikleri ḥālde sen vezīr-i muzūr gibi ḫalḳı ṭarīḳ-i Ḥaḳdan rū-gerdān eyleme. ᶜĀdī ve aḥmaḳ ādemler bulunur ki, ẕekāvet-i mevhūma ibrāz içün namāz ve bu gibi ᶜibādāt-ı meşrūᶜayı istihzā ṣūretiyle istiḫfāfa cür'et ve baᶜẓ-ı bī-çāregānı kendileri gibi giriftār-ı ẕillet iderler; bu ise ḳaṭṭāᶜ-ı ṭarīḳliḳ ve ġāyet çirkīn bir fenālıḳdır.

نـاصـــح دین گشـــتـه آن کـافر وزیر
کـرده او از مـکـر در لـوزیـنـه ســـیـر

(450)

Meşnevī

Nāṣiḥ-i dīn geşte an kāfir vezīr

Kerde ū ez mekr der lūzīne sīr

Terceme: O vezīr-i kāfir, ṣūretā dīniñ nāṣiḥi oldu; lakin ḥīlesinden ḥelvā ḳabı içine ṣarımsaḳ ḳoymuşdur.

Şerḥ: Vezīr-i müzevir Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi's-selāmıñ dīnine teblīġ ider gibi bir ḥālde bulundu; faḳaṭ maḳṣadı ᶜĪsevīleriñ maḥvı idi. Meṣelā ṭatlı ḥadd-i ẓātından bir ṭaᶜām ise de içine ṣarımsaḳ ḳonduġu gibi lezzetini imḥā ve miᶜdeyi ifsād ider. Dīnde ġāyet melīḥ üᶜālīdir. Ammā içine tezvīrāt ve riyā ḳarışacaḳ olsa ḥāl-iᶜālīsi dīger gün ve mütecāsir şeyṭāna zebūn olmuş olur.

فـهـم كـردن حـاذقـان نصـــارا مـكـر وزيـر را

(Fehm Kerden-i Ḥāẕıḳān-ı Naṣārā Mekr-i Vezīr rā)

ᶜĪsevīleriñ ḥāẕıḳ veᶜaḳıllılarını vezīriñ ḥīlesini añladıḳlarına dā'irdir:

هر كـه صـــاحـب ذوق بود از گفـت او

لـذتـی مـی‌ديـد و تـلـخـی جـفـت او

(451)

Meşnevī

Herki ṣāḥib ẕevḳ būd, ez goft-ı ū

Lezzetī mīdīd u telḫī coft-ı ū

[244] Terceme: ᶜĪsevīlerden her kim ṣāḥib-i ẕevḳ idi, vezīriñ sözünü lezzet u acılıḳ ile beraber gördü.

Şerḥ: Ṣāḥib-i ẕevḳ olanᶜĪsevīleriñᶜāḳılānı vezīriñ ṣūretā leẕīẕ ve maᶜnīdār görülen aḥvāl ü güftārında mekr ü bī-dād muḫtefī olduġunu idrāk ve kendini terk ile vücūd-ı levṣ-ᶜalūdundan ẕātlarını maṣūn ve pāk itdiler. Ne içün sā'ir hem-meẕheblerine bu ḥaḳīḳatini tefhīm ile anları da taḫlīṣ ü selāmetle enīs eylemediler? Diye ṣorulursa cevāben söylenebilir ki baᶜżı insānlar bir ḫayāl-i maḥṣūṣ üzerine aᶜmā miṣāl olunca ḫayr u nefᶜileri içün kendilerine ne söylenirse

ne yolda naṣīḥat idilir ise bir ġaraż u maḳṣada ḥaml idüp ṭarīḳ-i nā-ṣevāba pūyān ve encāmı bi'ṭ-ṭabᶜ giriftār-ı ye'is ve ḫüsrān olur.

نـکـتـه‌هـا مـی‌گـفـت او آمـیـخـتـه
در جـلاب قـنـد زهـری ریـخـتـه

(452)

Meşnevī

Nuktehā mīgoft ū āmīẖte
Der culāb-ı ḳand zehrī rīẖte

Terceme: O vezīr ᶜĪsevīlere ḳarışmış nükteler ve ince ve daḳīḳ sözler söyledi, o iblīs-ṣıfat şükr şerbeti içine zehr dökmüş oldu.

Şerḥ: Çoḳ ādemler bu vezīriñ ṣıfatında görürler ki ṣūretā ṣādıḳ ve vefādār u ḥaḳīḳatde ᶜadüv ve aġyārdır, o maḳūle ekṣer ṭatlı ve belīġ-i lisān istiᶜmāl ile ᶜavāmı iḍlāl iderler. Ṭatlılıḳları ẓāhir, semmleri mużmerdir.

ظـاهرش می‌گفـت در ره چیســـت شـــو
وز اثر می‌گفت جـان را ســـســـت شـــو

(453)

Meşnevī

Ẓāhireş mīgoft: Der reh çost şev
Vez eṣer mīgoft: Cān rā sost şev

Terceme: Vezīriñ ẓāhir ḥāli ṭoġru yola çāpek gitmek idi; ammā eṣerden cāna gevşek ve bī-fā'ide ol, dir idi.

Şerḥ: Vezīr-i müzevver ṣūretā Ḥażret-i [245] ᶜĪsā ᶜAleyhi's-selāmıñ dīni üzerine Cenāb-ı Ḥaḳḳa iṭāᶜat idiñiz, dir ise de ḥāl ü ḳāliyle gösterdigi ṭarīḳ-i seḳīm, īrād eyledigi kelām-ı ᶜaḳīm gibi ᶜaksini iṣbāt ve kendini mürşid ittiẖāẕ idenleriñ ḥālini vaḫīm ü berbād ider idi; binā'en-ᶜaleyh dā'imā söz ve naṣīḥat viren ādemleriñ yalıñız sözlerine degil, ḥāllerine baḳmalı!

ظـاهر نقره گر اســـپیـد اســـت و تو
دســـت و جـامـه می ســـیـه گردد ازو

(454)

Meşnevī

Ẓāhir-i nuḳre ger ispīdest u tū

Dest u cāme mī siyeh gerded ez ū

Terceme: Gümüşüñ ẓāhiri beyaż ve yeñi ise de aña temās iden el ve elbise siyāh olur.

Şerḥ: İnsān gümüşü elinde ve cebinde çoḳ ṭutunca siyāhlıḳ virir; kezalik baᶜżı ādemleriñ sözleri gümüş gibi ṣūretā pārlaḳ ve ṣāfī görünür iken irāṣ-ı küdūret ve mażarrat eyler. O maḳūleniñ elini ṭutup kendilerine tābiᶜ olan ġāfil siyāh dil ü zelīl olur.

آتش ار چه سرخ روی است از شرر

تو ز فعل او سیه کاری نگر

(455)

Meşnevī

Āteş er çi sorḫrūy est ez şerer

Tu zi fiᶜl-i ū siyehkārī niger

Terceme: Āteş ḳıġılcımlarından ṭolayı her ne ḳadar ḳırmızı ve pārlaḳ yüzlü ise de sen anıñ iḥrāḳ ve te'ṯīri fiᶜlinde siyāhlıḳ gör!

Şerḥ: Ṣūretā güzel, ḥaḳīḳatde şerer-miṯāl olan ādemleriñ yalıñız sözüne baḳma! Cemᶜiyyet-i beşeriyyede bıraḳdıḳları te'ṯīrāta ve aḫlāḳ-ı zemīmeleriniñ netāyīc-i vaḫīmesine baḳ! Aḫlāḳı bed olanlarıñ zekāvet ve leṭāfet-i ẓāhiriyyeleri ᶜayn-ı nār ve şerārdır. Eṭfāl-i āteşi sever ve eliyle ṭutar, ammā bıraġılsa yanup feryād ider. Eṭfāl-i nārdan, sāde-dilān dessās ve riyākārdan yanar. [246]

برق اگر نوری نماید در نظر

لیک هست از خاصیت دزد بصر

(456)

Meşnevī

Berḳ eger nūrī numāyed der naẓar

Līk hest ez ḫāṣiyet dozd-ı baṣar

Terceme: Şimşek göze nūr gibi gelirse de gözüñ nūrunu çalmaḳ anıñ ḫāṣiyyetindendir.

Şerḥ: Ẓulmet-i leyālide şimşek çaḳdıḳca yolcu eṭrāfını bir ān ḳadar görebilirse de o nūr muvaḳḳat derḥāl nābedīd ve yolcunuñ ẓulmeti daha şedīd olur. Riyākārdan lezzet-i muvaḳḳate bulan aḥmaḳ zamān-ı ḳalīl içinde giriftār-ı ġumūm ve ez-her-cihet nā-pāk olur.

هر کـه جز آگـاه و صـــاحـب ذوق بود
گـفـت او در گـردن او طـوق بـود

(457)

Meşnevī

Herki coz āgāh u ṣāḥibẕevḳ boved
Goft-ı ū der gerden-i ū ṭavk boved

Terceme: ᶜĪsevīlerden her kim maᶜlūmātlı ve ṣāḥib-i ẕevḳ degil idi, veziriñ kelāmı boynunda zincīr oldu.

Şerḥ: Şübhesizdir ki ḥīlekārıñ sözüne tābiᶜ olmaḳ gerdana zincīr kerān ḳomaḳdır.

مـدت شـش ســال در هجران شـــاه
شـــد وزیـر اتبـاع عیســی را پنـاه

(458)

Meşnevī

Muddetī, şeş sāl der hicrān-ı şāh
Şod vezīr etbāᶜ-i ᶜĪsā rā penāh

Terceme: Altı sene müddet şāhıñ hicrān u firāḳında olan vezīr, Hażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi's-selāma tābiᶜ olanlara ṣūretā penāh ve melce' oldu.

Şerḥ: Sāde-dilānı iġfāl u iḳnāᶜ ve baᶜdehu bu ḥikāye-i ḥikmet ᶜalāmede görülecegi üzre ᶜĪsevīleri maḥv u ifnā içün vezīr altı sene ḳadar ḥīlesini temdīd itmişdir. [247]

دیـن و دل را کـل بـدو بســپرد خـلـق
پـیـش امـر و حـکـم او مـی‌مـرد خـلـق

(459)

Meşnevī

Dīn u dil rā kul bedū bispord ḫalḳ
Pīş-i emr u ḥukm-i ū mīmord ḫalḳ

Terceme: Ḫalḳ dīn ve ḳalblerini kāffeten vezīre teslīm itdiler. Anıñ emr u nehyi öñünde ḫalḳ fedā-yı cān iderdi.

Şerḥ: ᶜĪsevīlerden ṣāḥib-i ᶜaḳl ve z̲evḳ olmayanlar vezīriñ külliyen tebeᶜiyet ve terk-i selāmet ve saᶜādet itdiler.

پیغام شاه پنهانی بسوی وزیر

(Peyġām-ı şāh pinhānī besevi vezīr)

Şāh-ı yehūduñ vezīre gizlice ḫaber göndermesidir:

در میان شاه و او پیغامها
شاه را پنهان بدو آرامها

(460)
Meşnevī
Der miyān-ı şāh u ū peyġāmhā
Şāh rā pinhān bedū ārāmhā

Terceme: Şāh ile vezīriñ arasında muḫāberāt ve mükātebāt-i ḫafiyye var idi. Şāhıñ vezīre gizli rāḥat virecek vaᶜdları var idi.

Şerḥ: Ātīdeki beyt-i şerīfde maᶜlūm olacaġı üzre şāh vezīre yazdı, ki ᶜĪsevīleriñ helākını mūcib olacaḳ dessāyisi bir ān evvel icrā ve bu endīşeden benī ḫalāṣ it!

پیش او بنوشت شه کای مقبلم
وقت آمد زود فارغ کن دلم

(461)
Meşnevī
Piş-i ū binvişt şeh k'ey maḳbilem
Vaḳt āmed zūd fāriġ kon dilem

Terceme: Anıñ peşine şāh mektūb yazdı, ki benim maḳbūl ve muᶜteber vezīrim! **[248]** vaḳt geldi, çābuk ḳalbimi fāriġ ve āzāde eyle.

Şerḥ: Bunca müddetdir, ki ᶜĪsevīleri iġfālāt ile iḳnāᶜ ve kendiñize etbāᶜ itdiñiz, artıḳ anları maᶜnen ve māddeten maḥv içün tedbīriñ ne ise hemān icrā ve kendilerini ifnā it. Zīrā ᶜĪsevīlerde görecegim felāket ḳalbime ᶜayn-ı rāḥat ve saᶜādetdir! Ḥased bir nār-ı fesāddır ki yandıḳca tevsiᶜ ve insānlarıñ eñ leẕīẕ ārzū ve emellerini iḥrāḳ idebilmek üzre dā'imā cüstücū eyler. Ḥased gizlice bir āteşde yanar ki vefātıyla ᶜaẕābı dünyāda biter de āḫiret de daha şedīd ṣūretde başlar.

گفت اینک اندر آن کارم شها
کافکنم در دین عیسی فتنه‌ها

(462)

Meşnevī

Goft: Īnek ender an kārem şehā
K'efkenem der dīn-i ᶜĪsā fitnehā

Terceme: Vezīr mektūbunda cevāben didi: Ey şāh! İşte bu işde ve tertībdeyim ki Ḥażret-i ᶜĪsānıñ dīni içine fitneler ilḳā ve ᶜĪsevīleri ifnā ideyim. [Vāreste-i şerḥdir.]

بیان دوازده از قوم نصارا

(Beyān Devāzdeh Ḳavm-i Naṣārā)

ᶜĪsevīleriñ on ikileri beyānındadır:

قوم عیسی را بد اندر دار و گیر
حاکمانشان ده امیر و دو امیر

(463)

Meşnevī

Ḳavm-i ᶜĪsā rā bod ender dār u gīr
Ḥākemānşān deh emīr u do emīr

Terceme: ᶜĪsā ḳavminiñ icrā-yı ᶜadalet içün o ṣırada on iki ḥākim ve emīri var idi. [Vāreste-i şerḥdir.] **[249]**

هـر فـریـقـی مـر امـیـری را تـبـع
بـنـده گشـــتـه مـیر خـود را از طـمـع

(464)

Meşnevī

Her ferīḳī mer emīri rā tebeᶜ

Bende gişte mīr-i ḫod rā ez ṭamaᶜ

Terceme: ᶜİsevīleriñ her fırḳası bir emīre tābiᶜ idilir; istifāde ve ṭamaᶜ dan ṭolayı her fırḳa ḫalḳı āmirine bende olmuşdu. [Muḥtāc-ı şerḥ degildir.]

ایـن ده و ایـن دو امـیـر و قـومشـــان
گشـــتـه بـنـد آن وزیـر بـدنشـــان

(465)

Meşnevī

İn deh u in do emīr u ḳavmişan

Geşte bend-i an vezīr-i bednişān

Terceme: Bu on iki emīr ve bunlarıñ ḳavmi ol vezīr bed-nişāne bende olmuşdu.

اعـتـمـاد جـمـلـه بـر گـفـتـار او
اقـتـدای جـمـلـه بـر رفـتـار او

(466)

Meşnevī

İᶜ timād-i cumle ber goftār-ı ū

İḳtidā-yı cumle ber reftār-ı ū

Terceme: Cümle iᶜ timād ve emniyeti vezīriñ kelāmı üzerine idi; cümleniñ iḳtidārı anıñ reftār u ḥareketinde idi.

پیش او در وقت و ساعت هر امیر
جان بدادی گر بدو گفتی بمیر

(467)

Meşnevī

Pīş o der vaḳt u sāᶜat her emīr
Bende gişte mīr-i ḫod rā ez ṭamaᶜ

Terceme: Her vaḳt ve saᶜ ātde her emīr ẕikr olunan vezīriñ öñünde terk-i cān ider idi, eger o cān virdiyse! [Bu ebyāt-ı şerīfeniñ vużūḥ-ı maᶜ nāsı sebebiyle şerḥine lüzūm görülmemişdir.] [250]

تخلیط وزیر در احکام انجیل

(Taḫlīṭ-i Vezīr der Aḥkām-i İncīl)

Vezīriñ aḥkām-ı İncīli mezc u taḫlīṭ itmesidir:

ساخت طوماری به نام هر یکی
نقش هر طومار دیگر مسلکی

(468)

Meşnevī

Sāḫt ṭūmārī be nām-i her yekī
Naḳş-i her ṭūmār dīger meslekī

Terceme: Vezīr her emīr nāmına bir ṭomār ve icāzetnāme yapdı ve icāzetnāmenīñ naḳş ve me'āli dīgerinden ġayrı idi.

Şerḥ: Ümerā-yı meẕkūre-i ᶜ Īseviyyeniñ beyninde iḫtilāfāt bıraḳmaḳ içün vezīr-i müzevir on iki nevᶜ muḫtelif'ül-me'āl icāzetnāme tanẓīm ile her emīriñ eline virmiş ve işte ḥaḳīḳat saña virdigi icāzetnāmede muḥarrer olup benim vefātımdan ṣoñra cümle ümerā ve ᶜ Īsevīyāne şeyḫ ve re'īs seni bıraḳmış olduġumu şimdiden söyleme de gizlice her bir emire vaṣiyet itdi. Ümerā ise bu itifāt u ḥürmet-i maḫṣūṣayı cānlarına minnet bildiler.

حکم‌های هر یکی نوع دگر
این خلاف آن ز پایان تا بسر

(469)

Meşnevī

Ḥukmhā-yı her yeki nevᶜī dīger

İn ḫilāf an zi pāyān tā be ser

Terceme: İcāzetnāmelerden her biriniñ ḥükümleri başḳa dürlü idi. Bir icāzetnāme dīger icāzetnāmeniñ başdan ayaġa ḳadar muḫālifi idi.

Şerḥ: İlḳā-yı iḫtilāfāt içün müfsidleriñ ḥāli hemīşe bu gibi ḫudᶜ alarda cārī olur; ᶜ āḳıl olan kimse ṭoġru söyler ve şāyān-ı taḥsīn olan ṭoġruluḳla maḳṣadını istiḥṣāl ider.

در یکی راه ریاضت را و جوع
رکن توبه کرده و شرط رجوع

(470)

Meşnevī

Der yekī rāh-ı riyāżet rā vu cūᶜ

Rukn-i tevbe kerde vu şarṭ-ı rucūᶜ

[251] Terceme: İcāzetnāmede emīriñ birine gizlice riyāżeti, nefs ḳırmaḳlıġı ve aclıġı ve tövbeniñ esāsını ve şart-ı rücūᶜ İllā'llāhı söyledi.

Şerḥ: Vezīr rūḥāniyyete ḫidmet ider keyfiyātıñ baᶜżısını icāzetnāmelerde yazup ātīde görünecegi vech ile ümerāya vaṣiyet itmişdir ki ümerā vaṣiyet ve emrine ḳabul u ṭarīḳ-i saᶜ ādetden ẕuhūl itsünler! Vezīriñ maḳṣadı kendi ḳuvve-i rūḥāniyyesiyle ᶜ İsevīleri iḳnāᶜ ve virdigi o emr-i muḫtelife vü neṣāyiḥ-i mütebeyyine ile birçoḳ fesādlar ilḳā eylesün.

در یکی گفته ریاضت سود نیست
اندر این ره مخلصی جز جود نیست

(471)

Meşnevī

Der yekī gofte: Riyāżet sūd nīst

Ender īn reh maḫlaṣ-i coz cūd nīst

Terceme: İcāzetnāmesinde emīriñ birine dimişdir ki: riyāẕet fā'idesizdir. Allāh Teᶜālā yanında bāᶜiş-i ḫalāṣ u necāt seḫāvetden başḳa bir şey yoḳdur.

Şerḥ: Ṣūretā ne güzel tenbīhdir! Ammā bu tenbīhi tevlīd iden maḳṣad maḥż-ı fesād olduġundan ortalıġı berbād eyledi. Vāreste-i īżāḥdır ki ḳāl u ḥāliñ menbaᶜı, ṣūret degildir.

در یکی گفته که جوع و جود تو
شرک باشد از تو با معبود تو

(472)
Meşnevī
Der yekī gofte ki cūᶜ u cūd-ı tu
Şirk bāşed ez tu bā maᶜbūd-ı tu

Terceme: Dīger icāzetnāmede bir emīre dimiş ki: Seniñ aclıġıñ ve seḫāvetiñ senden seniñ maᶜbūduna ḳarşı şirk olur.

Şerḥ: Zīrā işte ben riyāżet ve seḫāvet eylerim diye giriftār-ı kibr ve enā'niyet ve baᶜdehu dūçār-ı nikbet ü felāket olursuñ! Ben iḫtiyār-ı cemᶜ ü icrā-yı seḫāvet iderim, dimek Ḳādir-i Muṭlaḳ Ḥażretleriniñ fi'il ü fermānına iştirākdır ki bu cür'et ile kendini muᶜẕib ve nā-pāk idiyorsuñ! Dimek istiyor. [252]

جز توکل جز که تسلیم تمام
در غم و راحت همه مکر است و دام

(473)
Meşnevī
Coz tevekkul, coz ki teslīm-i temām
Der ġam u rāḥet heme mekr est u dām

Terceme: Tevekkül ve külliyen Ḥaḳḳa teslīmden başḳa ġam u rāḥatda yaᶜnī her ḥālde kāffe-i teşebbüṣāt dām u ḫudᶜadan ᶜibāretdir.

Şerḥ: Vezīr bu vaṣiyet ve pend ile dīger bir āmīri riyāżet ve seḫāvetden tebᶜīd ü nām-ı tevekkül ileᶜāṭıl ve nā-bimaḥal pür-ümīd itmek ister.

در یکی گفته که واجب خدمت است
ور نه اندیشه توکل تهمت است

(474)

Meşnevī

Der yekī gofte ki vācib ḫidmet est
Verne endīşe-i tevekkul tohmet est

Terceme: Dīger icāzetnāmede emīriñ birine de didi k: İnsāna lāzım olan keyfiyet-i ḫidmet ve ᶜ ibādetdir; yoḳsa tevekkül fikri ḫayāl ve töhmetdir. [Vāreste-i şerḥdir.]

در یکی گفته که امر و نهیهاست
بهر کردن نیست شرح عجز ماست

(475)

Meşnevī

Der yeki gofte ki emr u nehyhāst
Behr-i kerden nīst, şerḥ-i ᶜ acz-i māst

Terceme: Dīger icāzetnāmede emīriñ birine dimiş ki: Dīnine vāḳiᶜ olan emr ve nehiyler ᶜ amel ve icrā eylemekden degil; belki ᶜ acz u ᶜ adem-i iḳtidārımızı şerḥ itmek içündür.

Şerḥ: Bunca evāmir-i Rabbāniyye insānlar ṭarafından icrā olunmadıġı meydāndadır ve bu ḥāli Cenāb-ı Ḫudā herkesden ᶜ alā bilir; vezīriñ bu fikri maḥż-ı iġfāl u fesād olduġu vāreste-i iṣbātdır; zīrā Ḥaḳ Teᶜ ālā Ḥażretleri insānlarıñ bu derecede ᶜ aczlerini irāde buyursa idi ya hīç ḫalḳ itmez, ya elsiz ayaḳsız, gözsüz ḫalḳ ider yaḫūd kimseyi icrā-yı ᶜ ibādet ü ifā-yı vaẓīfe ve terk-i menāhī itmege bıraḳmaz idi. [253]

تا که عجز خود ببینیم اندر آن
قدرت حق را بدانیم آن زمان

(476)

Meşnevī

Tā ki ᶜ acz-i ḫod bebīnīm ender an
Ḳudret-i Ḥaḳ rā bedānīm an zemān

Terceme: Tā ki emr ve nehyi İlāhīde ᶜaczimizi görelim ve bu ḥālde Allāh Teᶜālā ḳudretini bilmiş olalım.

Şerḥ: Bālādaki beyt-i şerīfiñ şerḥi bu beyt-i şerīfiñ de şerḥi olur.

در یکی گفته که عجز خود مبین
کفر نعمت کردن است آن عجز هین

(477)

Meşnevī

Der yekī gofte ki ᶜacz-i ḫod mebīn
Kufr-i niᶜmet kerden est an ᶜacz, hīn

Terceme: Dīger birine de dedi ki: zinhār! Sen kendi ᶜaczini görme; ᶜazc görmek küfrān-ı niᶜmetdir.

Şerḥ: Buña evvelki naṣīḥatiñ ᶜaksini söylemiş ve icrā-yı naṣīḥat degil, ilḳā-yı iḫtilāfāt ile toḫm-ı fesād zerᶜ itmişdir; ammā bu ifāde niyeti fāsid olan vezīrden olmasa ḥikmet ü işābetdir; zīrā Cenāb-ı Kibriyā insāna niᶜam ve ḳuvve-i mütenevviᶜa baḫş u iᶜṭā itmiş iken insān bir ᶜāciz ḳaṭᶜiyi iḫtiyār ve kendini ᶜāṭıl ve bī-kār idince ᶜayn-ı ḫaṭā ve maḥż-ı żarar itmiş olur.

در یکی گفته کزین دو بر کذر
بت بود هر چه بکنجد در نظر

(478)

Meşnevī

Der yekī gofte kezin do ber gozer

But boved herçi begonced der naẓar[144]

Terceme: Dīger birine de dimiş ki: Ne ᶜacz! Ne de ḳudrete baḳma zīrā naẓar ve fikre her ne ṣıġar ise but gibi olur.

Şerḥ: Gūyā insān o ḥālde ya ᶜacz veyā iḳtidārına iᶜtimād idüp Cenāb-ı Ḥaḳḳa ḳudretini ferāmūş u isḳāṭ itmiş ve kendi [254] ḫayāline ṭapınmış olur. Bu lisān-ı taṣavvufa beñzer, ammā bu müşābehet ḳalb aḳçeniñ naḳd-ı ḫālişe beñzemesi gibidir.

در یکی گفته مکش این شمع را

کین نظر چون شمع آمد جمع را

(479)

Meşnevī

Der yeki gofte: Mekoş in şemᶜ rā

K'in naẓer çun şemᶜ āmed cemᶜ rā

Terceme: Birine de dimiş ki: Şemᶜ-i naẓar u fikri söndürme! Zīrā bu naẓar u fikr insān, şemᶜ gibi geldi.

Şerḥ: Zinhār, icābāt-ıᶜaḳliyyeyi terk idüp artıḳ ḳażā ve ḳader ne ise olacaḳ diye muᶜaṭṭal durma! Çünki Cenāb-ı Ḥaḳḳa taḳarrüb itmek ᶜayn-ı ḥikmet ü maḥż-ı selāmetdir. Vezīriñ bu sözü ṭoġru, ammā maḳṣadı egri idi.

از نظر چون بگذری و از خیال

کشته باشی نیم شب شمع وصال

(480)

Meşnevī

Ez naẓar çun bogẕerī yu ez ḫiyāl

Koşte bāşī nīmşeb şemᶜ-i viṣāl

[144] Beyitten önce: A, MM- N "Ḳudret-i hod bīn, ki in ḳudret ezūst/Ḳudret-i tu niᶜmet-i ū dān ki hūst" başlığı vardır.

Terceme: Naẓar u fikr ve ḫayālden eger geçecek olur iseñ yarı gicede viṣāl çerāġını söndürmüş olursuñ.

Şerḥ: Yaᶜ nī ᶜ aḳlıñ muḳteżiyātını ihmāl ve binā'en-ᶜ aleyh kendini ibṭāl idecek olur iseñ bu ẓulmet-gāh-ı dünyāda şemᶜ -i ümīd-i viṣāli iṭfā itmiş ve maḥrūm-ı selāmet olmuş olursuñ. Ekṣer müfsid lisān-ı ḥaḳīḳati taḳlīd ider.

در یکی گفته بکش باکی مدار
تا عوض بینی نظر را صد هزار

(481)

Meşnevī

Der yeki gofte: Bekoş, bākī medār
Tā ᶜ ivez bīnī naẓar rā ṣed hezār

[255] Terceme: Dīger birine dimiş ki: naẓar u ᶜ aḳl çerāġını söndür, ḳorḳma! Tā ki ᶜ aḳla bedel yüz biñ niᶜ metler göresiñ!

Şerḥ: Bu da vezīriñ bir tenbīh-i muġfilānesidir.

که ز کشتن شمع جان افزون شود
لیلی‌ات از صبر تو مجنون شود

(482)

Meşnevī

Ki zi koşten şemᶜ -i cān efzūn şeved
Leyliyet ez ṣabr-ı tu Mecnūn şeved

Terceme: ᶜ Aḳlı sevindirmek de cān çerāġı dahā ziyāde parlaḳ olur; leylāḳ seniñ ṣabrından saña ᶜ āşıḳ ve Mecnūn olur.

Şerḥ: Tedābīr-i ᶜ aḳliyyeyi terk idüp andan ṣoñra gelecek müşkilāta ṣabr itmek gūyā rūḥ ve cān içün ayrıca bir feyż-i celb eylemekdir; zīrā ᶜ aḳldan maḳṣad, istiḥṣāl rıżā-yı Cenāb-ı Kibriyādır; binā'en-ᶜ aleyh ᶜ aḳlı fedā ᶜ aşḳı iḥyā dimekdir. Şimdi muḥabbeti ṭālib iken o ḥālde muḥabbet saña rāġıb olur. Bu naṣīḥat maḥż-ı ġaflet ve fesād olduġu vāreste-i iṣbātdır.

ترک دنیـا هر کـه کرد از زهـد خویش
پـیـش آمـد پـیـش او دنـیـا و پـیـش

(483)

Meşnevī

Terk-i dunyā her ki kerd ez zuhd-i ḫ̆īş
Pīş āmed pīş-i ū dunyā vu pīş

Terceme: Her kimse kendi zühd ü taḳvāsından ṭolayı terk itdi, dünyā maᶜa-ziyādetin öñüne gelmişdir.

Şerḥ: Her kim rāḥat-ı ṣūriyeyi terk iderse ḥaḳīḳatde rāḥatı celb ider. Meṣelā bir insān bedeniniñ ḫastalıgından ḳorḳması ḥasebiyle dem üᶜaṣābı żaᶜīflenüp bedeni dā'imā ıżṭırābda bulunur, ammā bu ḳorḳuyu ve fikr-i rāḥatı terk ve meşruᶜ ṣūretde saᶜy idince rāḥat u ṣaḥt kendi kendine gelir ṣāḥibi ḫoş-ḥāl ve müsterīḥü'l-bāl olur. Bu esās üzre dünyā leẕā'iẕini aramaḳ maᶜa-ziyādet bulmaḳdır. [256]

در یـکی گـفتـه کـه آن چـه‌ت داد حق
بـر تـو شـــیـریـن کـرد در ایـجـاد حـق

(484)

Meşnevī

Der yekī gofte ki ançet dād Ḥaḳ
Ber tu şīrīn kerd der īcād Ḥaḳ

Terceme: İcāzetnāmeniñ birinde dimiş: O nesneyi ki Allāh Teᶜālā saña virdi, seniñ üzerine şīrīn eyledi.

Şerḥ: Allāh Teᶜālā Ḥażretleri ḫalḳ u icādda ve herhangi işde insāna sühūlet gösterdi ise işābet ve muvaffaḳiyet anda olur; yoḳsa meṣelā taḥṣīl-i ṭabābete meyli olan bir genci mühendis ve hendeseye raġbeti olan dīgeri ṭabīb arzūsu ḫayāl ve iżāᶜe-i evḳāt itmekdir.

بر تو آســـان کرد و خوش آن را بگیر
خـویشـــتـن را در مـیـفـگـن در زحـیـر

(485)

Meşnevī

Ber tu āsān kerd u ḫoş an rā begīr

Ḫˇīşten rā der meyefgen der zaḥīr

Terceme: Her neyi Allāh Teᶜālā Ḥażretleri seniñ üzerine ḫoş ve ḳolay ḳıldı, anı ṭut ve ᶜaksini iḫtiyār eyle kendini zaḥmet ü meşaḳḳate atma!

Şerḥ: Sebḳ iden şerḥde gösterildigi vech ile herkes bir istiᶜdād-ı ḫuṣūṣu ile ḫalḳ olunmuşdur; o istiᶜdādıñ ilcāātına muvāfıḳ ṣūretde ḥareket ve ḫilāfından tevaḳḳī ve mücānebet itmek maḥż-ı ḥikmetdir.

در یکی گفته که بگذار آن خود

کان قبول طبع تو ردست و بد

(486)

Meşnevī

Der yeki gofte ki bogẕār ān-i ḫod

Kan ḳabūl-i ṭabᶜ-i tu reddest u bed

Terceme: İcāzetnāmeniñ birinde dīger bir emīre dimiş ki: kendi ṭabᶜıñıñ istedigi şeyden vaz gec! Zīrā ṭabᶜıñ ḳabūl itdigi ve istedigi şey merdūd ve beddir.

Şerḥ: Vezīr her ne naṣīḥat itdiyse biri birine muḫālif olmadıġı ḥālde ġarażı bilinmese [257] vehleten maḳbūl görünür; içinde fesād-ı mużmer olan parlaḳ kelām eṣnā-yı tāb u ḥarāretde müteverrimeniñ vechinde görünen ḥamret ve leṭāfet gibidir.

راههای مختلف آسان شده ست

هر یکی را ملتی چون جان شده ست

(487)

Meşnevī

Rāhhā-yi muḫtelif āsān şodest

Her yekī rā milletī çun cān şodest

Terceme: Muḫtelif yollar ḳolay oldu, kendi millet ve ṭarīḳi cān gibi sevgili oldu.

Şerḥ: Hangi şey ṭabᶜına muvāfıḳ gelirse insān anı cānı gibi sever, maᶜa-māfīh muḥabbet olan keyfiyātıñ ekṣeri mażarrat īrāṣ ider. Meṣelā but-peresitān butlara muḥabbet ve sühūletle

ḫidmet iderler ise de bu muḥabbet ü sühūlet dāᶜī-i selāmet degil mücib-i felāket olur, muᶜteber ve maḳbūl olan cihet ü ẓā'if-i meşrūᶜ anıñ icrāsında görülecek sühūletdir.

گـر مـیســـر کـردن حـق ره بـدی
هـر جـهـود و گـبـر از او آگـه بـدی

(488)

Meşnevī

Ger muyesser kerden-i Ḥaḳ reh budī
Her cehūd u gebr ez ū āgeh budī

Terceme: Eger Ḥaḳḳ yolu ḳolay olsa idi her cehūd ve āteş-perest muṭṭaliᶜ-i ḥaḳīḳat olur idi.

Şerḥ: Maḳbūl olan keyfiyāt u sīyemmā rūḥānī olan ḥālāt-ı müşkilātdan vāreste ve āzād olmuş olsa herkes mütteḳī veᶜālī olmuş olur idi cehūd ve but-peresitān bu ḥāl-i āsāne muṭṭaliᶜ ve anı iḫtiyār ve kendilerini baḫtiyār iderler idi.

در یـکـی گـفـتـه مـیســـر آن بـود
کـه حـیـات دل غـدای جـان بـود

(489)

Meşnevī

Der yeki gofte muyesser sn boved
Ki ḥeyāt-i dil ġıdā-yı cān boved

[258] Terceme: İcāzetnāmeniñ birinde dimiş: O şey ḳolaydır ki göñlüñ ḥayātı ve cānıñ ġıdāsı olur.

Şerḥ: Kerāhetle degil ārzū ile görülen iş güzel olur; hangi ᶜibādet ü ḫidmet göñlüñ ārzūsıyla olur ise o ḥayāt ve cān rūḥa ġıdā ve mūcib-i selāmet dü cihān olur.

هر چـه ذوق طبع بـاشـــد چون گذشـــت
بر نیـارد همچو شـــوره ریع و کشـــت

(490)

Meşnevī

Herçi ẕevk-i ṭabᶜ bāşed çun goẕeşt

Ber neyāred hemçū şūre reyᶜ u keşt

Terceme: Her ne ki ṭabᶜ-ı insāniyyeniñ ẕevḳidir, anı ḳabūl itmeli! Andan geçince hīçbir maḳbūl şey'i istiḥṣāle iḳtidārı olamaz. Çoraḳ bir maḥaliñ maḥṣūlāt yetişdirmemesi gibi.

Şerḥ: Bu da vezīriñ iḫtilāf-engiz olan ifādātından biridir.

جز پشیمانی نباشد ریع او

جز خسارت پیش نارد بیع او

(491)

Meşnevī

Coz peşīmānī nebāşed reyᶜ-i ū

Coz ḫesāret pīş nāred beyᶜ-i ū

Terceme: Ṭabīᶜ atı ḫāricinde ḥareket ideniñ mā-ḥaṣalı peşīmānlıḳdan başḳa bir şey olmaz; anıñ alış virişi ḫasārat u ziyāndan başḳa bir şey vücūda getiremez.

Şerḥ: Meyl ü himmet göñülde olmayınca ṣūrī ḥarekātdan fā'ide ḥāṣıl olamaz; belki meşaḳḳat ü ziyān ẓāhir ü nümāyan olur.

او میسر نبود اندر عاقبت

نام او باشد معسر عاقبت

(492)

Meşnevī

Ū muyesser nebved ender ᶜ āḳibet

Nām-ı ū bāşed muᶜ asser ᶜ āḳibet

[259] Terceme: İṭāᶜ at ẕevḳi olmayan kimse ᶜ āḳibetü'l-emr hīçbir şey'e nā'il olamaz; anıñ nāmı encāmkārda muᶜ sir ve faḳīr olur.

Şerḥ: Ṭabᶜ ında ve ḫalḳında ᶜ ibādet ẕevḳi olmayan kimse ne ḳadar çalışsa fā'idesizdir; muvaffaḳiyet u selāmet meyl-i ṭabīᶜ īdedir. Ḥadīṯ-i şerīfde *(اعملو اكل ميسر لماخلق له)*[145] yaᶜ nī "ᶜ Amel idiñiz; maᶜ a-māfīh herkes her ne içün ḫalḳ olunmuş ise kendine o müyesser olur."

تـو سـر از مـيسـر بـاز دان
عـاقـبـت بـنـگـر جـمـال ايـن و آن

(493)

Meṯnevī

Tu muᶜ esser ez muyesser bāz dān
ᶜ Āḳibet binger cemāl-i in u an

Terceme: Sen güc ve ḳolay olanı yine bil nihāyet bunuñ ve anıñ cemālini gör.

Şerḥ: Zaḥmetle ḳalbinde ẕevḳi olmadıġı ḥālde yāḫūd bi'l-ᶜ aks sühūlet ve ẕevḳ-i ḳalb ile ᶜ ibādet ü iṭāᶜ at idenleriñ mā-beynini sen farḳ it de nihāyetlerini gör ki sühūletle iş gören ve ᶜ ibādet idenler derecāt-ı ᶜ aliyyeye nā'il ve anlarıñ ḫilāfı olanlar ẕelīl olur. Maᶜ nā-yı dīger, sühūletle iṭāᶜ at iden fi'l-ḥaḳīḳa ḫoş-ḥāl görünür ise de sen bu ẕevḳ u sühūletiñ ibtidāsına nihāyetine ᶜ aṭf-ı naẓar iᶜ tibār it; iḥtimāl ki bir insān ibtidā ẕevḳ u sühūletle ᶜ ibādete başlar, ammā rūḥunuñ sermāyesi olmadıġından encām-ı ᶜ āṭıl ve bāṭıl olup ḍalāli artar.

در يـكـی گـفـتـه كـه اسـتـادی طـلـب
عـاقـبـت بـيـنـی نـيـابـی در حسـب

(494)

Meṯnevī

Der yekī gofte ki ustādī ṭaleb
ᶜ Āḳibetbīnī neyābī der ḥaseb

Terceme: Dīger icāzetnāmede emīriñ birine dimiş ki: bir üstād u mürşid ṭaleb it! ᶜ Āḳibet-bīnlik mertebesini ḥasb u ᶜ ā'ile şerefinde bulamazsıñ.

[260] Şerḥ: Bir mürşid bul ki ᶜ avāḳibi irā'e ve naṣīḥat ve himmetiyle seni iḥyā istün; yoḳsa ᶜ aḳl u rūḥāniyyet ecdādımdan mevrūṯdur gibi idilen iddiᶜ ā ḫayāl ü rü'yādır.

[145] "… Sizler amel edip çalışın. Çünkü herkes (niçin yaratıldıysa o kendisine) kolaylaştırılmıştır…" Sahîh-i Müslim, Sahîh-i Müslim ve Tercemesi, (trc. Mehmed Sofuoğlu), Cild-VIII, İstanbul, İrfan Yayıncılık, 1972, s.120.

عـاقـبـت دیـدنـد هـر گـون مـلـتـی
لاجـرم گشـــتـنـد اســـیـر زلـتـی

(495)

Meşnevī

ᶜĀḳibet dīdend her gūn milletī
Lācerem geştend esīr-i zelletī

Terceme: Herhangi millet bir nebīye etbāᶜ itmeyerek ᶜāḳibet ve istiḳbāli biz görüyoruz ẓan u iddiᶜā itdiler ise be-heme-ḥāl esīr-i z̲illet oldular.

Şerḥ: Birçoḳ milletler ᶜaḳl birdir, her işiñ ṣonunu biz de derk u fehm ideriz, ne içün Enbiyāya tābiᶜ ve ᶜizzet-i z̲ātiyyemizden ᶜārī olalım, didiler, ve bu iddiᶜā üzerine kendilerini ḫarāb u esīr z̲illet ü ᶜaz̲āb eylediler; binā'en-ᶜaleyh mürşid muḳteżī rū-gerdān olan ᶜāṣīdir.

عـاقبـت دیـدن نبـاشـــد دســـتبـاف
ور نـه کـی بـودی ز دیـنـهـا اخـتـلاف

(496)

Meşnevī

ᶜĀḳibet dīden nebāşed destbāf
Verne key būdī zi dīnhā iḫtilāf

Terceme: İşiñ ṣoñunu görmek el çarpmaḳ gibi ḳolay degildir; yoḳsa edyān u mez̲āhib ve bunca insānlar arasında naṣıl dīn iḫtilāfı olur idi?

Şerḥ: Dīn ü āḫiretiñ selāmet-baḫş olan cihetleri sühūletle maᶜlūm olsa herkes ḥaḳīḳati añlar, ẓulumātdan çıḳar, selāmet-yāb olur idi; ammā emr-i ᶜasīr olduġundan biñlerce insānlar ḫaṭālara üftāde ve ᶜamelleri beyhūde olur.

در یـکی گفتـه کـه اســـتـا هم تویی
ز انکـه اســـتـا را شـــنـاســـا هم تویی

(497)

Meşnevī

Der yekī gofte ki ustā hem tuyī
Zanki ustā rā şināsā hem tuyī

[261] Terceme: Birine de dimiş: Üstād da sensin! O sebebden ki üstād ṭanıyıcı yine sensin!

Şerḥ: Mürşīdi ṭanıyabilecek ẕekāvet ü iḳtidār sende mevcūddur sen kendiñ mürşid ü reşīdsiñ! ᶜĀrif de taḥsīn ü taḳdīr idilecek aḫlāḳı kendiñ icrā itmekle daha ḳavī ve iġfālden vāreste ḥaliñ her vech ile ᶜālī olur.

مرد باش و سخرهٔ مردان مشو
رو سر خود گیر و سر گردان مشو

(498)
Meşnevī
Merd bāş u suḫre-i merdān meşev
Rev, ser-i ḫod gīr u sergerdān meşev

Terceme: Erkek ol! Merdleriñ masḥara ve gülüncü olma! Yürü, kendi başını ṭut ve sergerdān u sersem olma!

Şerḥ: Şunuñ bunuñ fikriyle ḥareket ve kendiñi şāyān-ı ḫande ve giriftār-ı meẕellet itme. Eger bu emīr ᶜāḳıl olaydı bu naṣīḥatini ḳabūl ve eñ evvel vezīriñ kelāmına tābiᶜ olmaz idi.

در یکی گفته که این جمله یکی است
هر که او دو بیند احول مردکی است

(499)
Meşnevī
Der yekī gofte ki in cumle yekīst
Her ki ū do bīned aḥvel merdekīst

Terceme: Dīger icāzetnāmede emīriñ birine dimiş ki: Bu cümle-i iḫtilāfāt-ı ṣūriye ḥaḳīḳatde birdir; kim ki iki görürse şaşı bir ādemcegizdir.

Şerḥ: Vezīr bunda vaḥdāniyet-i muṭlaḳı beyān itmek istedi.

در یکی گفته که صد یک چون بود
این کی اندیشد مگر مجنون بود

(500)

Meşnevī

Der yeki gofte ki şed yek çun boved

İn ki endīşed meger Mecnūn boved

[262] Terceme: İcāzetnāmenīn birinde dimiş ki: yüz ᶜadedi naṣıl bir olabilir bunu kim düşünür ve ḫāṭırına getirir? Meger mecnūn ola.

Şerḥ: Mü'ellif-i meşhūr (Monteskiyu)[146] "Letr Persān"[147] nām te'līfinde mışrāᶜ-ı sāniyedeki ᶜibāre ile aṣḥāb-ı teslīsiñ ᶜaleyhinde lisān ḳullandı ve dimişdir ki: Romada bulunan re'īs ol ḳadar mahirdir ki biri üç ve üçü bir eyler! Vezīr de bu ifādesinde vaḥdet-i muṭlaḳayı beyān ile muᶜteḳid-i teslīs olan ḫıristiyanları istihzā eyledi.

هر یکی قولیست ضد همدگر

چون یکی باشد یکی زهر و شکر

(501)

Meşnevī

Her yekī ḳavlīst żıdd-ı hemdīger

Çun yekī bāşed, yekī zehr u şeker

Terceme: Çünki iḫtilāfātda her bir söz dīgeriñ żıd ve ḫilāfıdır, bir şey hem zehr hem şeker naṣıl olabilir?

Şerḥ: Yaᶜnī ey emīr! Sen bunca iḫtilāfāta nāẓır ve anlarla meşġūl olur iseñ vaḥdāniyyet-i muṭlaḳayı naṣıl bulabilirsiñ? Meṣelā iḫtilāfāt ᶜayn-ı zehr, vaḥdet şeker olduġu ḥālde iḫtilāfāt içinde iken naṣıl lezzet ü ḥalāvet bulmuş olursuñ? Vezīriñ bu ifādesi ve vaḥdāniyyete mübtenī görünür ise de bālādaki ifādāt mütenevviᶜa ve muḫtelifesine naẓarān bunda da maḳṣadı şimdiye ḳadar virdigi muḫtelif icāzetnāmeler gibi bir daha icāzetnāme virüp ᶜİsevīler beyninde tezyīd-i iḫtilāfāt ve ilḳā-yı fesād içün idi.

[146] Baron de Montesquieu, Fransız düşünür ve siyaset kuramcısı. Yönetim biçimlerini sınıflandırması ve güçler ayrılığı kuramıyla siyaset biliminin ve çağdaş anayasa hukukunun öncülerindendir. https://www.biyografi.net.tr/montesquieu-kimdir/ Erişim Tarihi: 01.02.2020.

[147] İran Mektupları (Fransızca: Lettres persanes) Montesquieu'nün 1721 yılından yayımlanan felsefi ve mektup romanı. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran_Mektuplar%C4%B1 Erişim Tarihi: 01.02.2020.

تـا ز زهـر و از شـــکـر در نـگـذری
کـی تـو از گـلـزار وحـدت بـر بـری

(502)

Meşnevī

Tā zi zehr u ez şeker der negẕerī

Key to ez golzār-ı vaḥdet buy beri

Terceme: Zehr ve şeker gibi eżdāddan geçmeyince naṣıl olur ki gülẕār-ı vaḥddetden rāyiḥa almış olursun.

Şerḥ: Ṣūrī iḫtilāfāt-ı vaḥdāniyyet ṣamedāniyyeyi [263] inkār degil ḳudret-i Rabbāniyyeyi iḳrār itdirir; ammā vezīriñ merāmı ḫalḳı iḍlāl ve efkārı iḫlāl idi.

زیـن نـمـط ویـن نـوع ده طـومـار و دو
بر نوشـــت آن دین عیســـی را عـدو

(503)

Meşnevī

Zin nemeṭ vīn nev^{c} deh ṭomār u dū

Ber nevişt an dīn-i ^{c}Īsā rā ^{c}adū

Terceme: Bu üslūb ve nev^{c} ile Ḥażret-i ^{c}Īsā ^{c}Aleyhi's-selāmıñ dīnine düşmen olan vezīr on iki ṭomar, icāzetnāme yazdı.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfde vezīr on iki ṭomar yazmışdır, buyurulur; ḥālbuki "der yeki gofte" ya^{c}nī "birine söylemiş" ^{c}ibārātı on altıya çıḳar binā'en-^{c}aleyh Meşnevī-i Şerīfiñ üslūb-ı ḥikmet ve belāġatını bilmeyen insān ḫāṭırına gelebilir ki: ta^{c}dād olunan ṭomar on altı iken ne içün on iki buyuruldu? Maḳṣad-ı ^{c}ālī elfāẓa dā'ir ve on iki ile on altı ^{c}adede mütedā'ir olmayup ṭoġru kelāma müşābih vezīriñ gizlice birçoḳ iḫtilāfāt ilḳā eylediğini bildirmekdir. Şimdi vezīriñ muḫtelif ifādātına gelelim: Maḳām-ı ^{c}ālīye varabilmek ve bundan ṣoñra ^{c}Īsevīlere re'īs olmaḳ içün bu ṭomarıñ gösterdigi yoldan ayrılma diye her emire gizlice ṭomar virmesi hem ümerā beyninde fesād ilḳā itmek hem her emīri ma^{c}nen noḳṣān bıraḳmaḳ içündü. Birine tevekkül dīgerine iḳdām, başḳasına seḫāvet gibi aḫlāḳ-ı maḳbūleyi beyān u tavṣiye eylediginden ḫāṭıra gelebilir ki: Ḥaḳḳa tevekkül, Ḥaḳḳa teslīm veyā Ḥaḳḳ yolunda seḫāvet ü iḳdām itmek fenā şeyler midir? Ḫayır! Bunlar fenā şeyler degildir. Şu ḳadar ki: Bunları beyān iden vezīriñ

maḳṣadı fesād u nifāḳ olduḳdan başḳa bu evṣāf-ı celīle bir kimsede sā'ir evṣāf-ı maḳbūle ile beraber olunca muᶜteber olur; yoḳsa vezīriñ ṭomarları vech ile meṣelā yalıñız tevekkül yāḫūd yalıñız iḳdām ile bir insān mükemmel olamaz.

بیان آن که این اختلافات در صـــورت روشـــن اســـت نه در حقیقت

(Beyān-ı an ki īn iḫtilāfāt der ṣūret-i reviṣen est, ne der ḥaḳīḳat)

Bu beyān-ı iḫtilāfāt ṣūretde görünüp ḥaḳīḳatde olmadıġına dā'irdir: [264]

او ز یـکرنـگئ عیســـی بو نـداشـــت
وز مـزاج خـم عیســـی خـو نـداشـــت

(504)
Meṣnevī
Ū zi yekrengiyy-i ᶜĪsā bū nedāşt
Vez mizāc-ı ḫomm-ı ᶜĪsā ḫū nedāşt

Terceme: Vezīr Ḥażret-i ᶜĪsānıñ yek renkliginden ḳoḳu alamadı ve Ḥażret-i ᶜĪsānıñ mizācı küpünden ḫuy ṭutmadı.

Şerḥ: Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi's-selāmıñ yek renkligi vaḥdāniyyet-i Rabbāniyyeyi iᶜlāndan ᶜibāret idi. Küb-i ᶜĪsādan maḳṣad, dīn-i ᶜĪsānıñ cihet-i bāṭiniyyesidir ki, Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi's-selāmıñ zamān-ı saᶜādetinde kendine mürācaᶜat idenler hangi renkde yaᶜnī iᶜtiḳād u iḫtilāfātda bulunsalar baᶜde'l-ilticā cümlesi Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ birligine īmān ve kendilerini ehl-iᶜirfān iderler idi. Vezīr-i yehūd ise bu ḥaḳīḳatden ġayr ḫabīr ve z̲āten mużırr idi.

جـامـهٔ صـــد رنـگ از آن خم صـــفـا
ســـاده و یـک رنـگ گشـــتی چون صـــبا

(505)
Meṣnevī
Cāme-i ṣed renk ez an ḫum ṣafā
Sāde vü yekreng geştī çun ṣebā

Terceme: Yüz renkli elbise ol ṣafā küpünden sāde ve yek renk olur idi; laṭīf olan ṣabā rüzgārı gibi!

Şerḥ: Yüz nevᶜ iᶜ tiḳād ve yüz nevᶜ iḫtilāfātda olanlar bile Ḥażret-i ᶜ Īsā ᶜ Aleyhi's-selāma ilticā itmekle cümlesi Cenāb-ı Ḥaḳḳıñ vaḥdāniyyetini ḳabūl ider ve ehl-i īmāndan olurlar idi.

نیســـت یـک رنـگی کز او خیزد ملال
بـــل مـــثـــال مـــاهـــی و آب زلال

(506)
Meşnevī
Nist yekrengī kezū ḫīzed melāl
Bel miṣāl-i māhī yu āb-ı zulāl

Terceme: Ḥażret-i ᶜ Īsānıñ iᶜ lān eyledigi naẓar-ı tevḥīd ol yek [265] renklik degildir, ki andan cān ṣıḳındısı ḥāṣıl olur; belki ol yek renklikdir ki balıḳ ve āb-ı zülāl gibidir.

Şerḥ: Ṣūrī ve māddī renk-i vāḥidden göz yorulur ammā vaḥdāniyyet rengi böyle degildir; nūrānī ve maᶜ nevīdir. ᶜ Ale'l-ḫuṣūṣ balıḳ, yek renk ve berrāḳ olan ṣuyuñ içinde naṣıl ṣafā ve ḥayāt bulur ve andan ayrılmasını istemez ise ᶜ ārif olan ẕāt da deryā-yı vaḥdāniyyetde nā'il-i ṣafā olur ve mufāraḳātı nār-ı ᶜ aẕāb bilir.

گر چـه در خشـــکی هزاران رنـگهـاســـت
مـاهیـان را بـا بیوســـت جنـگهـاســـت

(507)
Meşnevī
Gerçi der ḫoşkī hezārān renghāst
Māhiyān rā bā yubūset cenghāst

Terceme: Gerçi ḳuruluḳda biñlerce renkler var ise de balıḳlarıñ ḳuruluḳla cenk u nizāᶜ ları olur.

Şerḥ: Bu māddī ve ṣūrī ᶜ ālemde rengārenk ve envāᶜ ī eglenecek şeyler mevcūddur. Ammā cümlesiniñ ḳuruyup maḥv olması muḳarrer olduġundan māhiyān-ı baḥr-ı vaḥdet olan evliyā ve ᶜ urefā fānī şeylerden hemīşe teberrā iderler; Ḥay ve bāḳīyi ararlar.

کیســـت مـاهی چیســـت دریـا در مثـل
تـا بـدان مـانـد مـلـک عـز و جـل

(508)

Meşnevī

Kīst māhī, çīst deryā der meṣel
Tā bedān māned melik ᶜazzevecell

Terceme: Meṣelde balıḳ ve deñiz nedir ki Cenāb-ı Ḫudā celle vü ᶜalānıñ ulūhiyyetine beñzemiş olsun?

Şerḥ: Vaḥdāniyyet-i Rabbāniyyeyi beyān itmek içün istiᶜmāl eyledigimiz elfāẓ-ı meṣalāt olup ᶜayniyyāt degildir. Bu dürlü miṣāller mehmā-imkān ḥaḳīḳati taṣvīr ve īmā içün ālāt-ı ᶜaḳliyye ise de ḥaḳīḳati kemāyenbaġī bildiremeyecegi emr-i bedīhīdir. [266]

صـــد هزاران بحر و مـاهی در وجود
ســـجـده آرد پـیـش آن دریـای جـود

(509)

Meşnevī

Ṣed hezārān baḥr u māhī der vücūd
Secde āred pīş-i an deryā-yı cūd

Terceme: Yüz biñ balıḳ ve deñiz bu vücūd ᶜāleminde ol deryā-yı kerem ṣāḥibiniñ öñünde secde iderler.

Şerḥ: Ebyāt-ı şerīfe-i sābıḳada deñiz ve balıġı vaḥdāniyyete miṣāl olaraḳ īrād buyurmalarından nāşī miṣāliñ aṣl-ı ᶜayndan uzaḳ olduġunu bildirmek üzre ḥasbe'l-lüzūm tekrār buyururlar ki: vaḥdāniyyete miṣāl görüñmez bi'l-cümle deñiz ve balıḳlar kendi aḥvāl ü lisān ḥālleriyle ṣāḥib-i ikrām ve seḫā olan ḫālıḳlarına hemīşe secde iderler. Bunlarıñ vücūdu nerede vaḥdāniyyet nerede?!

[Nā-mütenāhi olan ecrām-ı semāviyye içinde birçoḳ deñizleriñ vücūdu bu beyt-i şerīfde īmā buyurulur.]

چـنـد بـاران عـطـا بـاران شـــده
تـا بـدان آن بـحـر در افشـــان شـــده

(510)

Meşnevī

Çend bārān-ı ᶜeṭā bārān şode

Tā bedān an baḥr durrefşān şode

Terceme: Ḥaḳḳ Teᶜālā Ḥażretleriniñ emriyle birḳaç ᶜaṭā yaġmuru yaġdı ki bunlar ile o baḥr, inci ṣaçıcı oldu.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfden üç maᶜnā istiḫrāc olunur: Biri birḳaç yaᶜnī az bir miḳdār iḥsān-ı Rabbānī kāfī oldu ki; deñiz bu ḳadar gevher ṣaçdı, maᶜnā-yı dīgeri, ṣudan ᶜibāret olan baḥr gevher saçmaġa muḳtedir olabilmek içün luṭf-ı Ḫudā birçoḳ inᶜām baḫş u iᶜṭā buyurdu; dīgeri, baḥrdan maḳṣad, ᶜālem-i maᶜnevī ve bārān ise feyż-i raḥmānīdir; feyż-i raḥmānī şeref-ẓuhūr itmiş, baḥr-ı maᶜnevīden bunca Enbiyā ve ᶜurefā-i ᶜālem vücūda gelmişdir. [267]

چند خورشید کرم افروخته

تا که ابر و بحر جود آموخته

(511)

Meşnevī

Çend ḫorşīd-i kerem efrūḫte

Tā ki ebr u baḥr cūd āmūḫte

Terceme: Cenāb-ı Ḥaḳ ṭarafından nice kerem güneşleri şuᶜlelenmiş; buluṭ ve deñiz cūd u seḫāyı ögrendiler.

Şerḥ: Āfitāb-ı keremden maḳṣad iḥsān ve terbiye-i Rabbāniyyedir; arż ve sā'ir maḫlūḳāta fā'ide-baḫş olmuşdur. Bu beyt-i şerīfde yalıñız buluṭ ve deñizden baḫṣ buyurulması insānlara ḫiṭāb olunmasındandır; çünki insānlar her nevᶜ niᶜmet ü bereketi miyāhdan ve miyāh vücūdlarını deñiz ve buluṭlardan bulurlar.

پرتو دانش زده بر آب و طین

تا شده دانه پذیرنده‌ی زمین

(512)

Meşnevī

Pertev-i dāniş zede ber āb u ṭīn

Tā şode dāne peẕīrende zemīn

Terceme: Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri ᶜ ilm ü dāniş nūru ile şu ve ṭopraġın üstünü donatdı ki arż u zemīn-dāneyi ve toḫmu ḳabūl itmege müstaᶜ idd ola!

Şerḥ: Āb ve türābıñ feyżi ve virdikleri maḥṣūlāt-ı mütenevviᶜ a herkesce maᶜ lūm u hüveydādır.

خـاک امین و هر چـه در وی کـاشـــتی

بـیخـیـانـت جـنـس آن بـرداشـــتـی

(513)

Meşnevī

Ḫāk emīn u herçi der vey kāştī

Bīḫiyānet cins-i an ber dāştī

Terceme: Ṭopraḳ emīndir, hangi toḫm zerᶜ itdik ise ḫıyānete giriftār olmaḳsızın o toḫmuñ cinsini ḳaldırdıñ.

Şerḥ: Ṭopraġa meşelā buġday [268] zerᶜ idilir ise buġdāy virüp taġyīr ve ihānet itmez; ḥālbuki baᶜ żı ḫā'in kimseler emāneti ketm ile ᶜ uhdelerine tefvīż olunan vaẓīfeyi sū-i istiᶜ māl idüp ḫıyānet ve ihānet iderler.

ایـن امـانـت ز آن امـانـت یـافـتســـت

کـافـتـاب عـدل بـر وی تـافـتســـت

(514)

Meşnevī

İn emānet zan emānet yāftest

K'āfitāb-ı ᶜadl ber vey tāftest

Terceme: Ṭopraḳ bu emniyet-i ᶜināyet ve terbiye-i İlāhiyyeden bulmuşdur ki, ᶜadālet-i Rabbāniyye güneşi üzerinde parladı.

Şerḥ: ᶜAdl-ı āfitāb olmasa cemādātdan olan ṭopraḳ içine atılan toḫmu muḥafaẓa itmege naşıl muḳtedir olabilir idi? Naşıl birḳaç ḳat ziyāde maḥṣūlāt virmiş olur idi? Türābıñ feyż ve hüneri terbiye-i Rabbāniyyeye tābiᶜ olmasındandır. Ḫā'in insānlar ise ṣāḥib-i fehm olduḳları ḥālde Enbiyā-i ẕīşān vāsıṭasıyla beyān u iᶜlān buyurulan irādāt-ı Rabbāniyye ḫilāfında olaraḳ ḥareket ü maḥṣūlāt-ı ᶜaḳliyelerinden fā'ide degil mażarrat görürler.

تا نشان حق نیارد نو بهار

خاک سرها را نکرده آشکار

(515)

Meşnevī

Tā nişān Ḥaḳḳ neyāred nevbehār

Ḫak sırhā rā nekerde āşikār

Terceme: Nişān ve emr-i Ḥaḳḳ ilk bahār mevsimini getirmeyince, ṭopraḳ esrār u ḫāfāya meṣābesinde olan maḥṣūl ve çiçeklerini āşikār idemez.

Şerḥ: Zemīn emr-i Ḥaḳḳı ḳabūl ile emīn ve muṭīᶜ olduġundan toḫmu zamān neşv ve nümāyı taġyīr itmedi.

آن جوادی که جمادی را بداد

این خبرها وین امانت وین سداد

(516)

Meşnevī

An cevādī ki cemādī rā bedād

İn ḫaberhā vin emānet vin sedād

[269] Terceme: Saḫī ve cevād olan ḳādir-i muṭlaḳ Ḥażretleri bir cemāda yaᶜnī ṭopraġa bu ḫaberleri ve emānet ve istiḳāmeti virdi.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfiñ me'āli ātīdeki beyt-i şerīfle ikmāl buyurulur.

هر جمادی را کند فضلش خبیر
عاقلان را کرده قهر او ضریر

(517)

Meşnevī

Her cemādī rā koned faẕleş ḫabīr
ᶜĀḳilān rā kerde ḳahr-i ū żarīr

Terceme: Cevād-ı muṭlaḳ Ḥażretleri faẕl u iḥsānı ḥasebiyle her cemādī ḫaberdār ve bunca niᶜ metlere nā'il ü maẓhar eyler; ḳahr-ı Rabbāniyyesi ᶜ aḳılları kör eylemişdir.

Şerḥ: Zemīn ü türāb cemādātdan iken luṭf-ı Ḥaḳḳ ile ḫabīr olup bunca veẓā'if-i maḳbūleyi īfā ve nebātāt-ı müfīde iᶜ ṭā eyledi. Ḫūrşīd ü ḳamer ve sā'ir ecrām aldıḳları emr-i Yezdānī üzerine kemāl-i iṭāᶜ atle ḥareket ider. Bed-ḫuy ve nāsı, yalıñız insān ᶜ āṣīdir.

جان و دل را طاقت آن جوش نیست
با که گویم در جهان یک گوش نیست

(518)

Meşnevī

Cān u dil rā ṭāḳat an cūş nīst
Bā ki gūyem? Der cihān yek gūş nīst

Terceme: Cān ve diliñ ol cūşa yaᶜnī ol ᶜ amīḳ sır ve ḥikmetiñ ḳaynamasına ṭāḳati yoḳdur; bu sır ve ḥikmeti cihānda kime diyeyim? Bu sırrı işidüp añlayabilecek bir ḳulaḳ yoḳdur.

Şerḥ: Ḥāṭıra gelir ki añlayacaḳ hīçbir ḳulaḳ yoḳ ise insānlarıñ bu sır ve ḥikmeti añlamaḳdan me'yūs olmaları lāzım gelmez mi? Ḫayır bu ifādeden maḳṣad aḥvāl-i rūḥāniyyeyi añlayacaḳ hīçbir insānıñ bulunduġunu degil, nādir bulunduġunu īmā itmek içündür; ᶜ ale'l-ḫuṣūṣ böyle bir gūş-ı ḥikmet bulunur ise göz menzilesine ve ᶜ ayne'l-yaḳīn mertebesine varır o ḥālde ḥaḳīḳati ᶜ aynen görmüş olur. **[270]**

هر کجا گوشـــی بد از وی چشـــم گشـــت
هر کجا ســـنگی بد از وی یشـــم گشـــت

(519)

Meşnevī

Her kocā gūşī bud ez vey çeşm geşt
Her kocā sengī bud ez rey yeşm geşt

Terceme: Her nerede bu sırrı işidebilecek bir ḳulaḳ var ise göz oldu; her nerede bir ṭaş bulunduysa yeşim oldu.

Şerḥ: [Yeşim bulunduġu yeri ṣāᶜ iḳadan ḥıfẓ idici bir ṭaş iᶜ tibār olunur.] Maḳṣad-ı beyt-i şerīf: Kelāmu'llāhdaki o emrden ve Enbiyā-yı ẕīşānıñ teblīġātından ẓuhūr iden ḥükm ve esrārı her kim diḳḳat ve iṭāᶜ atle istimāᶜ ve aḥkāmına ittibāᶜ itdiler ise bāṭın gözüyle görüp ṣāḥib-i saᶜ ādet ve ġalīẓü'l-ḳalp olanlar da baᶜ de'l-ihtidā nā'il-i ülfet oldu.

کیمیـا ســـاز اســـت چـه بود کیمیـا
معجزه بخش اســـت چـه بود ســـیمیـا

(520)

Meşnevī

Kimyāsāz est çi'bved kīmiyā?
Muᶜ cizebaḫş est; çi'bved sīmiyā?

Terceme: Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri kimyā yapıcıdır, artıḳ kimyā dinilen şey ne olur? Allāh Teᶜ ālā muᶜ cize bağışlayıcıdır; Simyā dinilen ḫayālāt ne olur?

Şerḥ: Baᶜ żı sāde-dilān ẓann iderler ki, kimyā ismindeki hüner mevhūm vāsıṭasıyla ṭopraḳ ve sā'ir baᶜ żı mevāddan altun yapılabilir! Ḥażret-i Celālü'd-dīn-i Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī buyururlar ki: Bu mevhūm ve ḫayālī olan kimyā ne dimekdir? Allāh Teᶜ ālānıñ kimyāsına baḳ ki ᶜ ademden bu cihānı ḫalḳ ile vücūda getirdi. ᶜ Āḳıl olanlar içün kimyā-yı ḥaḳīḳat budur. Simyā dinilen hüner-i mevhūm ne olacaḳ? Allāh Teᶜ ālā Enbiyā-yı ẕīşāna muᶜ cizeler bağışlar. Ḳur'ān-ı ᶜ Aẓīmü'ş-şānıñ lā-yuᶜ ad ve lā-yuḥṣā olan muᶜ cizāt-ı bāhirātı ehl-i ᶜ irfān içün hemīşe meydāndadır, maᶜ a-māfīh tārīḫen de bir miṯāl getirelim: Rumlar ᶜ Īsevī olduḳları zamānda but-perest bulunmuş olan İranlılarla muḥārebe idüp Rumlar külliyen münhezim ve bir daha İranlılara muḳābeleden me'yūs ve pür-bīm oldular idi. Bu vaḳᶜ a [271] üzerine müşrikler

müfteḫiren dirler idi ki, but-perestler ġālib, Allāha īmān getirenler maġlūb oldular, o şırada şeref-nüzūl iden Sūre-i Rumuñ birinciden altıncı āyet-i kerīmesine ḳadar buyuruldu ki:

(الٓمٓ غُلِبَتِ الرُّومُۙ فِيٓ اَدۡنَى الۡاَرۡضِ وَهُمۡ مِنۡ بَعۡدِ غَلَبِهِمۡ سَيَغۡلِبُونَۙ فِيٓ بِضۡعِ سِنِينَۜ لِلّٰهِ الۡاَمۡرُ مِنۡ قَبۡلُ وَمِنۡ بَعۡدُۜ وَيَوۡمَئِذٍ يَفۡرَحُ الۡمُؤۡمِنُونَۙ بِنَصۡرِ اللّٰهِۜ يَنۡصُرُ مَنۡ يَشَآءُۜ وَهُوَ الۡعَزِيزُ الرَّحِيمُ وَعۡدَ اللّٰهِۜ لَا يُخۡلِفُ اللّٰهُ وَعۡدَهُ وَلٰكِنَّ اَكۡثَرَ النَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ)[148]

Maᶜnā-yı şerīf: “Rum yaḳın maḥal olan yerde maġlūb oldu [Ḳudüs ve Şamda] üç ile on sene arasında Rumlar ġālib olacaḳdır. Evvel ve ᶜāḫir emr ü fermān Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñdir; Rumlarıñ ġalebe çalacaḳları günde mü’minler feraḥlanır Allāhıñ nuṣretiyle; Allāh Teᶜālā Ḥażretleri istedigine nuṣret virir ᶜazīz ü raḥīmdir. Allāh Teᶜālā bunu vaᶜd buyurdu, vaᶜdine ḫulf itmez; lakin nāsıñ ekṣerī bilmezler.” Bu āyet-i kerīme nāzil olduḳdan ṣoñra müşrikler ᶜinād idüp didiler; Rumlar külliyen maġlūb olmuşlar iken naṣıl olur ki, birḳaç sene ṣoñra ġālib olsunlar? Ḥażret-i Ebūbekir Ṣıddıḳ Raḍıya’llāhu ᶜanha Efendimiz cevāben didi ki: Allāh Teᶜālā Ḥażretleri Ḳur’ān-ı ᶜAẓīmü’ş-şānda böyle vaᶜd ve fermān buyurur, be-heme-ḥāl Rumlar birḳaç seneden ṣoñra ġālib olur. Bunuñ üzerine müşrikler Ḥażret-i Ebūbekir Ṣıddıḳ ile büyük bir baḥṣ ve “biḍᶜ” lafẓı üç ile on sene arasındaki müddeti taᶜrīf eyledigi cihetle bu maᶜnāyı ṭarafeyn ḳabūl idildi. Ẕikr olunan Rumlar inhizāmından altı sene ṣoñra ḥikmet-i Ḫudā me’mūl veᶜaḳl ẓāhirden ḫāric ve cüdā olaraḳ Rumlarıñ İmparaṭoru (Heraḳliyus) kendini ṭoplayup tekrār muḥārebeye bed’ ile İranlıları fevḳa’l-ᶜāde bir ṣūretde perīşān ve bī-dermān eyledigini tefāsīr-i Ḳur’āniyyeden başḳa birçoḳ müverriḫin de bi-temāmihā işᶜār u ezbār iderler. İşiñ ehemmiyyeti ḥasebiyle buña dā’ir baᶜżı tafṣīlāt-ı ṣaḥīḥe-i tārīḫiyyeniñ de dercīᶜadd olundu. Şöyle ki: Romalılar ḫaylī zamān evvel Roma şehrini terk ile İstanbulu pāy-i taḫt ittiḫād ve baᶜżı aḫlāḳ-ı Yunāniyyeyi ve dīn-i ᶜĪsevīyi ḳabūl itmişlerdi. Sūre-i Rumda fermān buyurulan muḥārebe hengāmında Rum İmparaṭoru (Patris)ñ oġlu (Heraḳliyus) Afriḳa Vālīsi iken Rumlara imparaṭor olduydu. İranlılarıñ da Ḫükümdārı Ḫüsrev Perviz idi. İranlılar iᶜlān-ı ḥarb ile Ḳudüs ve Şam ve Anaṭolu cihetlerinde Rumlara o ḳadar büyük ġalebeler çalmışlar ki Rumᶜaskerinden Ḳudüsde yalıñız iki nefer ḳurtulabildigi ḥikāye olunur. El-ḥāṣıl İranlılar tā Üsküdara ḳadar ilerlediler. İstanbulu taẕyīḳ ile dīn-iᶜĪsevīyi [272] terk ve güneşe ṭapmalarını Rumlar ḳaṭṭiyyen teklīf de muṣır oldular idi. Rum İmparaṭoru (Heraḳliyus) bu belālar üzerine me’yūs olup tedbīrsiz ḳalmış ve ḥikmet-i Rabbāniyye olaraḳ Bulġar ve İslav ve bu gibi yerleriñ ahālisi de sā’ir memālikini pāy-māl ve ḫarāb itmiş olduḳdan başḳa bir de İstanbulda vebā ve çiçek ḫastalıgı da şiddetle ẓuḥūr idüp Rum İmparaṭorluġu giriftār ve bī-hūş olmuş iken bi-

[148] *Kur’ân-ı Kerîm*, Rum, 30/1-6: “Elif lam mim. Rum mağlub edildi. En yakın bir yerde, fakat onlar bu mağlubiyetten sonra galip olacaklar. Birkaç yıl içinde; emir, önde de Allah'ın, sonda da ve o gün inananlar, ferahlayacak, sevinecek. Allah'ın yardımıyla; o, dilediğine yardım eder ve odur üstün ve rahim. Allah'ın vaadidir; Allah vaadinden caymaz ve fakat insanların çoğu bilmez.”

ḥikmetu’llāh yeñiden kendine gelüp ḫalḳa mü’eṩṩir naṣīḥatler īrād ile ahāliden ᶜasker tertīb ve kiliseleriniñ gümüş ve altunlarına varıncaya ḳadar nuḳuda taḥvīl ile Faḫr-i ᶜĀlem Efendimiziñ Mekke-i Mükerremeden Medine-i Münevvereye hicret buyurduġu sene ve ayda ve ḥatta baᶜżı müverriḫīniñ ḳavline göre o günde yaᶜnī temmuzuñ on altıncı günü İstanbuldan ᶜazīmet ve İranlılarla muḥārebeye mübāderet ve Anaṭoluya ṭoġru ḥareket ve fevḳa’l-ᶜāde bir ṣūretde ibrāz-ı maḥāret eyledi (Ṭoros) da büyük ġalebe çalup İranlıları külliyen münhezim ve perīşān u bī-dermān bıraḳdı; baᶜdehu sühūletle ilerileyüp Ḥaleb ve Ḳudüs-i şerīf ve Şamı żabṭ eyledikden başḳa İranlılarıñ pāy-i taḫtı bulunan (Persopolis) nam şehri de żabṭ u teşḫīr itdi. İran Ḥükümdārı Ḫüsrev ise cesūr ser-ᶜaskerine baᶜżı mertebe ḥaḳāret itdiginden ser-ᶜasker mūmā-ileyh ḫafiyyen İran ᶜaskeriyle ittifāḳ iderek Ḫüsrevi taḫtından indirüp bir müddet ṣoñra iᶜdām ve oġlu Şirveyi taḫta iclās itdirmişler ise de bu taġayyürātdan fā’ide-mend olamayup İranlılar külliyen tārumār ve bī-ḳarār oldular idi. Bu vaḳᶜalar tefāsīr şerīfeden başḳa müverriḫ-i meşhūr (Jibon)uñ ve Fransızca yazılan ve Avrupaca ġāyet muᶜteber ve ḳırḳ beş cildden ᶜibāret olan (Mişov) “biyoġrafisiniñ” Erāḳliyūs isminde de bi-temāmihā mesṭūrdur. Bu aḥvāl üzre ḥaḳāyıḳ-şināş bir ẕāt dir ki: Ḳur’ān-ı ᶜAẕīmü’ş-şānıñ Sūre-i Rumdaki āyāt-ı kerīmesi bāᶜiṩ-i ḥayret ve dāᶜi-i īmāndır. Naṣıl olur ki, Ḳur’ān-ı ᶜAẕīmü’ş-şān Allāh kelāmı degildir diye ṣāḥib-i ᶜaḳl ve inṣāf olanlar ṭarafından şübhe olunsun; Rumlar külliyen münhezim ve perīşān u ḥāllen ve māddeten me’yūs ve bī-amān olduḳları bir ṣırada üç ile on sene arasında Rumlar ġālib ve muẓaffet olacaḳlarını Allāh Teᶜālādan başḳa kim bilebilüp ḳaṭṭiᶜyen kim iᶜlān idebilir idi? Ḳur’ān-ı ḥāşā! Kelāmu’llāh olmayup Muḥammed Muṣṭafa ᶜAleyhi’s-selām ġāyet ᶜāḳıl bir ẕāt olduġundan Rumlarıñ baᶜdehu vuḳūᶜ bulacaḳ ẓafer ve ġālibiyyetini ᶜaḳlen bulmuşdur, diye cühelānıñ iᶜtirāżı külliyen nā-maᶜḳūledir; zīrā o ṣırada İranlılarıñ kemāl-i ḳuvvet ve muẓafferiyyetleri ve Rumlarıñ inhizāmı ve mülkleriniñ her cihetinde her vech ile [273] inḳırāżları meydānda iken vaḥy ve tebṣīr-i Rabbānī olmayup da münkir ve muᶜannidiñ iddiᶜā-yı bāṭılları gibi Faḫr-i ᶜĀlem yalıñız ᶜāḳıl bir ẕāt ṣıfatıyla vuḳūᶜa me’mūl idilmeyen böyle bir vaᶜdi Allāh Teᶜālā Ḥażretleri ṭarafından ṣūret-i ḳatᶜiyye ve mü’ekkede deᶜāleme iᶜlān idebilir mi idi? Vaḥy olmasa istiḳbālde gelecek böyle meçhūl bir vaḳᶜa ve netīceniñ ḳaṭᶜī ve muᶜayyen ṣūretde iᶜlānı hangi politiḳa hangi ᶜaḳla yaḳışır idi? Ya o ṣırada da tārīḫde göründügü ve külliyen muḥtemel bulunduġu üzre Rumlarıñ zamān-ı maġlūbiyetinden üç ile on sene arasındaki müddet mürūr idüp de Rumlar ber-mūcib-i vaᶜd u iᶜlān ġalebe çalmamış olsalar idi o ḥālde dīn-i Muḥammedī ne olur idi? Zīrā müşrigin ve küffār ve belki herkes işte Ḳur’ān-ı ᶜAẕīmü’ş-şān Allāh kelāmı ise vaᶜd ve iᶜlānına göre Rumlarıñ bu müddet ẓarfında ġalebe itmeleri muḥaḳḳaḳ ve nümāyān idi. Bu ḥaḳīḳat güneş gibi ẓāhir olduġundan evvel ü āḫiri bilen ve her şey’i taḥt-ı ḳudret-i Rabbāniyyesinde ṭutan Allāh Teᶜālā Ḥażretleri ilā-yevmi’l-ḳıyām

münkirleri ᶜaḳlen ve tārīḫen iskāt ve ibhāt idici bir muᶜcize-i bāhre-i Ḳur’āniyyeyi sā’ir muᶜcizāt-ı Ḳur’āniyyeye ᶜilāveten Sūre-i Rumda beyān u fermān buyurulmuşdur. Bu bedāhat-ı tārīḫiyyeden şoñra bu netā’ic-i ᶜaḳliyyeyi ḳabūl itmeyenler, Ḳur’ān-ı ᶜAẓīmü’ş-şān kelāmu’llāh degildir dimege cür’et idenler ya taṣavvura ġayr-ı muḳtedir veyā hidāyete ġayr-ı müstaᶜidd kimseler olduġu her ṣāḥib-i inṣāf nezdinde āşikārdır.

این ثنـا گفتن ز من ترک ثنـاســـت
کین دلیل هســـتی و هســـتی خطاســـت

(521)
Meşnevī
İn şenā goften zi men terk-i şenāst
Kīn delīl-i hestī vü hesti ḫeṭāst

Terceme: Cenāb-ı Ḥaḳḳ içün bu şenāda bulunmaḳ benden terk şenādır; zīrā bu şenāyı īrād eylemek başḳa vücūda delīldir. Ḥālbuki başḳa vücūd dimek ḫaṭādır.

Şerḥ: Ḥaḳḳ Teᶜālā Ḥażretlerini medḥ idişimde gūyā ben de ayrıca bir vücūd olurum da medḥ ü şenā iderim, kendimi medḥ idici bir vücūd farż idersem lisanen Cenāb-ı Vācibü’l-vücūdu medḥ ü şenā itmiş ve lakin ḥāllen ve maᶜnen kendimi göstermiş ve bir şey ᶜadd itmiş olurum maᶜnāsındadır.

[274] Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhu’s-Sāmī Ḥażretleri fenāfi’llāh mertebesine vardıḳda Allāh Teᶜālā Ḥażretlerini şenā itmekden bile ḫavf ider ki ḥī-i şenā da kendileri bir vücūd ᶜadd olunmuş olsun. Ammā şāyān-ı iḫṭārdır ki o mertebe-i ᶜaliyye-i fenāya vāṣıl olmayanlar kemāl-i ᶜacz ile tekebbür itmeyerek şerīᶜat-ı ġarrānıñ taᶜyīn buyurduġu üslūb u ᶜibārāt ile Cenāb-ı Vācibü’l-vücūdu medḥ ü şenā itmek lāzım ve aḥrādır.

پیش هســـت او ببـایـد نیســـت بود
چیســـت هســـتی پیش او کور و کبود

(522)
Meşnevī
Pīş-i hest-i ū bebāyed nīst būd
Çīst hestī pīş-i ū Kūr u kebūd

Terceme: Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ vücūd-ı Rabbāniyyesine ḳarşı hīç ve fānī olmaḳ lāzımdır, anıñ öñünde sā'ir ṣūrī mevcūdāt kör ve kebūd yaᶜnī bī-fā'idedir. [Kör ve kebūd arada ḳalmış fā'idesiz bir şey'e dirler.]

Şerḥ: Kör taᶜbīri *(كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ)*[149] āyet-i kerīmesiniñ mażmūnudır, ki her şey fānī ve yalıñız Cenāb-ı Vācibü'l-vücūd bāḳīdir; beḳāyı ārzū iden insān Vechu'llāha ḳarşı kendini ifnā itsün ki o vech ve nūr içinde beḳāyı bulsun.

گـر نـبـودی کـور از او بـگـداخـتـی
گـرمـئ خـورشـیـد را بشـنـاخـتـی

(523)

Meşnevī

Ger nebūdī kūr ez ū bugdāẖtī
Germī-i ẖorşīd rā beşnāẖtī

Terceme: Eger Allāh Teᶜālā Ḥażretlerinden ġayrı farż olunan vücūd kör olmamış olaydı şems ḥaḳīḳati bi'l-müşāhede añlayup erimeliydi.

Şerḥ: İnsān maᶜnen kör olmasa Cenāb-ı Ḥaḳḳıñ ḥaḳīḳati görüp kendi vücūdunu ḳatᶜiyyen hīç bilerek fenā mertebesini bulmaya ve ẖurşīd-i Ḫudānıñ her bir ẕerresindeki te'ṯīrāt-ı külliye-i maᶜneviyyesini ḥiss ile fānī ve o fenā içinde bāḳī olmalıydı. Mevcūdātı serīᶜ ü'z-zevāl **[275]** ve erimege müstaᶜidd olan şeylere teşbīhde ve şems-i ḥaḳīḳate ḳarşı erimege istiᶜdādlarını īmādaki belāġat beyān-ı müstaġnī-i şerḥ ve ityāndır.

ور نـبـودی او کـبـود از تـعـزیـت
کی فسـردی همچو یخ این نـاحیـت

(524)

Meşnevī

Ver nebūdī ū kebūd ez taᶜziyet
Ki fisordī hemçu yeẖ in nāḥiyet

[149] *Kur'ân-ı Kerîm*, Kasas, 28/88: "… O'nun yüzünden (Zatından) başka her şey helak olucudur…"

Terceme: Allāh Teᶜālādan ġayrı ᶜadd olunan mevcūdāt eger taᶜziyet ü mātemden kebūt ve mā’ī olmayaydı bu ḳıṭᶜa-i māddiyāt naṣıl buz gibi müncemid olur idi.

Şerḥ: Avrupada siyāh ve ᶜAcemde mā’ī renkler māteme delālet ider. Felekleriñ mā’ī renkde görünmesi Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ ḥaḳīḳatini görüp añlayamadığından mātemde ḳalması ve mevcūdātıñ buz gibi ṭonmuş ḥaḳāyıḳ-ı Rabbāniyyeye göre ḥiss-i maᶜnevīden maḥrūm olması dimekdir.

بیان خسارت وزیر در ین خدعه و مکر

(Beyān-ı ḥesāret-i vezīr der in ḫudᶜa ve mekr)

Vezīriñ bu ḥīlesinde kendiniñ de giriftār olduġu ḫasārat u ziyāna dā’irdir:

همچو شه نادان و غافل بد وزیر
پنجه می‌زد با قدیم ناگزیر

(525)
Meşnevī
Hemçu şeh nādān u ġāfil bud vezīr
Pençe mīzed bā ḳadīm-i nāgozīr

Terceme: Vezīr şāh-ı cehūd gibi nādān ve ġāfil idi; zīrā Cenāb-ı Vācibü’l-vücūda gūyā pençe urdu. [Nā-guzīr, muḳteżī ve lāzım olan dimekdir].

Şerḥ: Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi’s-selām, Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ Resūlü iken ᶜĪsevīleriñ helākına **[276]** vezīriñ ḳaṣd itmesi ḳudret-i Rabbāniyyeye ḳarşı pençe-i taᶜriż uzatmaḳ gibidir ki bu ḥāl-i ḍalālet iştimāl vezīri dü cihānda iżmiḥlāl eyledi.

با چنان قادر خدایی کز عدم
صد چو عالم هست گرداند به دم

(526)
Meşnevī
Bā çenān ḳādir Ḫodāyī kez ᶜadem
Ṣed çu ᶜālem hest gerdāned be dem

Terceme: Vezīr-i ġāfil öyle ḳādir-i muṭlaḳ Ḥażretlerine pençe-i tecāvüz uzatup muḳābele itmek istedi ki, o ḳādir-i muṭlāk bir daḳīḳa içinde ᶜademden bu ᶜālem gibi yüz ᶜālem vücūda getirir.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfde hem ḳudret-i Rabbāniyyeniñ kemāl-i ᶜaẓimeti ve hem emr-i Ḥaḳḳa ḳarşı cür'et idenleriñ ḍalālet ü belāheti taᶜrīf buyurulur.

صـــد چـو عـالـم در نـظـر پـيـدا كـنـد
چون كـه چشـــمـت را بـه خود بينـا كـنـد

(527)
Meşnevī
Ṣed çu ᶜālem der naẓar peydā koned
Çunki çeşmet rā be ḫod bīnā koned

Terceme: Bu ᶜālem gibi yüz ᶜālemi naẓarda ẓāhir ider, o ḥāldeki seniñ gözünü Allāh Teᶜālā Ḥażretleri kendisiyle görücü ider.

Şerḥ: ᶜİlm-i hey'et ve sā'ir edille-i ᶜaḳliyye ile de maᶜlūm olur ki, kürre-i arżdan başḳa birçoḳ ᶜālemler vardır. Kürre-i arż ufaḳ bir cism iken içinde insānlar ve envāᶜi maḫlūḳāt bulunduġu ḥālde milyonlarla olan ḳullarına melekūt göstermesi baḥşine gelince, Kur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānda fermān buyurulduġu üzre Ḥażret-i İbrāhime birçoḳ melekūt gösterildi, dīger maḳbūl ḳullarına melekūtuñ irā'esi ḳudret-i Rabbāniyyeye göre olduġu vāreste-i tafṣīldir.

اين جهان خود حبس جانهای شـــماســـت
هين رويد آن ســوكه صــهرای شــماســت

(528)
Meşnevī
İn cihān ḫod ḥabs-i cānhā-yı şomāst
Hīn revīd an sū ki şehrā-yı şomāst

[277] Terceme: Bu cihān bu dünyā cānlarıñızıñ ḥabsidir; agāh oluñuz ve o ṭarafa gidiñiz ki siziñ ṣaḥrāñızdır.

Şerḥ: İnsān-ı kāmil dünyādan iki vech ile ayrılup gidebilir. Biri: Daha ḥayātda ise de dünyā ālāyiş ve kederlerini hīç ᶜadd idüp Emru'llāha tābiᶜ olaraḳ ṣaḥrā-yı vāsiᶜ-i rūḥāniyye

maᶜnen gitmesi *(موتوا قبل ان تمو توا)*[150] sırrına maẓhar olması, dīgeri: Ecel-i mevᶜūduyla bu dār-ı fenādan intiḳāl ile ᶜālem-i ᶜuḳbāya varmasıdır.

گر جهان پیشـــت بزرگ و بی‌بنی اســـت
پـیش قـدرت ذرهٔ مـی‌دان کـه نـیســـت

(529)

Meşnevī

Ger cihān pīşet bozorg u bībonīst
Pīş-i ḳudret ẕerreī mīdān ki nīst

Terceme: Her ne ḳadar seniñ öñünde cihān büyük ve nihāyetsiz ise de bil ki ḳudret-i Rabbāniyye nezdinde bir ẕerre bile degildir.

Şerḥ: İnsāna göre dünyā ᶜaẓīm ü kerīm; ḥaḳīḳate nisbeten ṣaġir ve vaḫīmdir.

این جهان محدود و آن خود بی‌حداســـت
نقش و صـورت پیش آن معنی سـد اسـت

(530)

Meşnevī

İn cihān maḥdūd u an ḫod bīḥad est
Naḳş u ṣūret pīş-i an maᶜnī sed est

Terceme: Bu cihān-ı ṣūrī maḥdūd ve ol cihān-ı maᶜnevī bī-ḥudūddur. Bu ṣūrī görülen cihāndaki naḳş u ṣūretler olᶜālem-i maᶜneviniñ öñünde sed ve ḥicābdır.

Şerḥ: Dünyāda nisvān-ı ḥüsnā ve şervet ü eşyā ve bu gibi keyfiyāt bī-beḳā ġāfil içün mevāniᶜ-i lā-tuḥṣadır.

صـــد هـزاران نـیـزهٔ فـرعـون را
در شـــکســـت از موســـیی با یک عصـــا

[150] bk. Dipnot/31

(531)

Meşnevī

Şed hezārān nīze-i Fir^{c}avn rā

Der şikest ez Mūsā bā yek ^{c}eṣā

[278] Terceme: Fir^{c}avnuñ yüz biñ mızrāḳ ve sā'ir ālāt-ı ḥarbiyesi bir Mūsādan bir ^{c}aṣā ile ḳırıldı.

Şerḥ: Ḥażret-i Mūsā ^{c}Āleyhi's-selāmıñ mācerāsı cümlece ma^{c}lūm olduġundan burada lüzūm görülmedi. Maḳṣad-ı ^{c}ālī, Fir^{c}avn ^{c}āṣası cünūd u vefireye vü ḳuvvet-i ^{c}aẓīme-i ṣūriyeye mālik iken emr-i Ḥaḳḳ ile Ḥażret-i Mūsā, cünūdunu şikest ve ifnā eyledi. Ya^{c}nī cism ü mādde ^{c}āciz u nā-çīz ve rūḥāniyyet ḳavī ve ^{c}ulvīdir.

صـــد هـزاران طـب جـالـيـنـوس بـود

پـيـش عيســـى و دمش افســـوس بود

(532)

Meşnevī

Şed hezārān ṭıbb-ı Cālīnūs būd

Pīş ^{c}Īsā vü demeş efsūs būd

Terceme: Ṭabīb-i meşhūr Cālīnūsuñ ve sā'ir eṭibbānıñ ṭıbba dā'ir yüz biñ hüneri olup ġāyet māhir iken Ḥażret-i ^{c}Īsā ^{c}Aleyhi's-selāmıñ mübārek nefesi öñünde hünerleri beyhūde ḳaldı.

Şerḥ: Ehl-i ma^{c}nā, ehl-i dünyādan naṣıl daha mü'eṩṩir ve daha ḳavī olduġu bu miṩāl ile de añlaşılmış olur ki; ^{c}Īsā ^{c}Aleyhi's-selām Allāh Te^{c}ālā Ḥażretleriniñ iẕniyle emvātı iḥyā eyledi. Eṭibbā ise iḥyā-yı emvāt degil ba^{c}żı def^{c}a marażāyı bile nā'il-i şifā idemeyüp bir sehv ile ḥāllerini daha fenā ider.

صـــد هـزاران دفـتـر اشـــعـار بـود

پـيـش حـرف امـيـى آن عـار بـود

(533)

Meşnevī

Şed hezārān defter-i eş^{c}ār bud

Pīş-i ḥarf-i ummī an ^{c}ār bud

Terceme: Yüz biñ şaᶜiriñ kitāb ve defteri var idi; ammā ᶜālem-i maᶜneviyyeniñ efḍāli olan Faḫr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi's-selām efendimiz ḥażretleriniñ ümmiligi şarfınıñ öñünde eñ faṣīḥ eşᶜār ᶜayb u ᶜār oldu.

Şerḥ: Kur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānıñ belāġat ve feṣāḥiti ẓāhiren ḳolay añlaşıldığı gibi ᶜārif ü ᶜālem bir ẕāt ṭarafından diḳḳat ve ḥürmetle oḳununca o ḳadar ᶜamīḳ, o ḳadar ḫāriḳu'l-ᶜāde ve daḳīḳ maᶜnālar bulunur ki ḥayretde ḳalmamaḳ **[279]** muḥālldir. Lisān-ı ᶜArab eñ vāsiᶜ bir lisāndır; hengām-ı risālet-penāhı da eñ faṣīḥ ve belīġ ṣūretde söylenir, yazılır idi. Şuᶜarā-yı ᶜArabıñ eñ belīġi o hengām-ı meᶜāli ittisām da bulunur idi. Bir muḳteżā-yı ᶜādāvet ᶜArab eşᶜārıñ eñ belīġinden yedi ḳıṭᶜası Kaᶜbeye taᶜlīḳ idilmiş idi ammā Sulṭān-ı Enbiyā ᶜAleyh-i Efḍālü't-teḥāyā Efendimize Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şān vaḥy ve iḥsān olunduḳ da belāġat-ı Ḳur'āniyyeye göre sebᶜa-i muᶜallaḳa hīç meṣābesinde ḳaldığından şuᶜara anları Kaᶜbeden indirmegi münāsib gördüler. Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şān buleġā-yı ᶜArabı ḥayretde bıraḳtığı ve bıraḳmaḳda olduġu gibi tercemesini gören ecnebī ᶜālimleri de ᶜaẓamet ve ḳuvvetine ḥayrān olmaḳdadır.

بـا چـنـیـن غـالـب خـداونـدی کســـی
چون نـمـیرد گر نـبـاشـــد او خســـی

(534)
Meşnevī
Bā çonin ġālib Ḫodāvendī kesī
Çun nemīred, ger nebāşed ū ḫesī

Terceme: Bu ḳadar ġālib ü ḳādir olan Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ emri uġurunda bir kimse denī ve esfel degil ise naṣıl olmaz?

Şerḥ: ᶜĀlem-i cismānī ve cihān-ı maᶜneviyye bu ḳadar feyż ü nīᶜmet iḥsān iden Cenāb-ı Yezdānıñ o emrine muḫālif ḥareket iden insān be-heme-ḥāl giriftār-ı ḫüsrān olur. Meger merḥamet ü Ġufrān-ı Mevlā anı āb-ı zülāl ᶜafv ile iḥyā ide! merdān-ı Ḥudā ise Ḥaḳḳ uġurunda fedā-yı cān itmegi saᶜādet-i dü cihān bilerek nā'il-ı rıżā-yı Cenāb-ı Kibriyā olur.

بـس دل چـون کـوه را انـگـیـخـت او
مـرغ زیـرک بـا دو پـا آویـخـت او

(535)

Meşnevī

Bes dil çün kūh ra engīẖt o

Murġ zirek bā dev pā āvīẖt o

Terceme: Allāh Teᶜālā Ḥażretleri ṭaġ gibi ḳavī olan yüregi ḳopardı; ᶜāḳıl olan ḳuşu iki ayaġıyla aṣdı.

Şerḥ: Benim ᶜaḳl ve cesāretim var iken ne içün Enbiyā-yı z̲īşānıñ irādatına tābiᶜ ve kendi iẖtiyār u istidlālimden ᶜārī olayım? [280] dimemeli. Zīrā ḳudret-i Mevlā cibāli ve ḳalbi ṭaġ gibi ḳavī ve faṭīn ü z̲ekī olanları ān-ı vāḥidde zebūn u ser-nigūn eyler. Bu ḥaḳīḳatiñ şāhid-i cismānīyyesi tārīẖ-i ᶜālemdir ki ġayr-ı meşrūᶜ ṣūretde ẓulm ü sitem ile ḥareket idenleriñ z̲ātları, ẖānümānı büyük varṭalara giriftār ve tārumār oldular. İnsān-ı ᶜāḳıl Enbiyā-yı z̲īşānıñ göstermiş olduḳları o emr-i Rabbānīyeniñ icrāsı uġurunda ᶜaḳl u cesāretini ḥüsn-i idāre ve kendi ẖayālāt-ı z̲ihniyyesini şems-i ḥaḳīḳate ṭoġru maḥv u izāle eyler. Ġayr-ı meşrūᶜ işlerde iḥtimāl ki bir lez̲z̲et ü ġālibiyyet görünsün; ammā o lez̲z̲et ü ġālibiyyet muvaḳḳata, şedīd ekdāra ve maġlūbiyetlere vaẖīm bir muḳaddimedir.

فهم و خاطر تیز کردن نیست راه

جز شکسته می‌نگیرد فضل شاه

(536)

Meşnevī

Fehm u ẖāṭır tīz kerden nīst rāh

Coz şikeste mīnegīred faż̲l-ı şāh

Terceme: Fehm u z̲ekā ve ẖāṭırı keskīn eylemek saᶜādet-i rūḥāniyyeyi bulmaḳ içün yol degildir; ḳırılmış olandan başḳayı Mālikü'l-melik Ḥażretleriniñ faż̲l u merḥameti ṭutmaz.

Şerḥ: İnsān evāmir-i Rabbāniyyeyi icrā içün bilā tekebbür, bilā enāniyyet ᶜaḳl ve bedeni vāsıṭasıyla saᶜy u ġayret ider ise maḳbūl ve baẖtiyār ve illā encām-kār muᶜaz̲z̲eb u muḥaḳḳar olur.

ای بسا گنج آگنان کنج کاو

کان خیال اندیش را شد ریش گاو

(537)

Meşnevī

Eybesā gencākenān-ı konckāv

Kan ḫiyālendīş rā şod rīş-i gāv

Terceme: Ey çoḳ ḥazīne ṭoldurucu ve bucaḳ ḳazıcı kimseler! Ḫayāl-endīş olan yehūd vezīrine ve aña mümāṣil olanlara öküz ṣaḳalı gibi masḥara ve bāzīçe-i istihzā oldu. [Evvelki mıṣrāᶜ daki "Genc kāv" bucaḳ ḳazıcı; ikinci mıṣrāᶜ daki "Gāv" öküz maᶜ nāsındadır]. Öküz ṣaḳalı, bir dessāsa tābiᶜ olan aḥmaḳa dirler.

Şerḥ: Ey ṣūrī ṣervet ü zekāta mālik olan ehl-i ġaflet! Taṣvirāt-ı daḳīḳayı bāᶜ iṣ-i saᶜ ādet ᶜ add itmekden mücānebet idiñiz! Zīrā sizden daha [281] zekī ve faḳaṭ nūr-ı hidāyetden ᶜ ārī olanlar şeyṭān ve şeyṭān-ı ṣıfāt baᶜ żı insānıñ iğfilāt ve desā'isinden maġbūn ve zebūn oldular; binā'en-ᶜ aleyh zekāveti irādāt-ı Rabbāniyyeye ittibāᶜ en emr-i meşruᶜ üzre ḥüsn-i istiᶜ māl ve kendiñizi saᶜ ādet-i ḥaḳīḳiyyeye īṣāl eyleyiñiz!

گـاو کـه بـود تـا تـو ریـش او شـــوی

خـاک چـه بود تـا حشـــیش او شـــوی

(538)

Meşnevī

Gāv ki'bved tā tu rīş-i ū şevī

Ḫāk çi'bved tā ḥaşīş-i ū şevī

Terceme: Ṣıġır kim olur ki sen anıñ ṣaḳalı ve tābiᶜ olasıñ? Ṭopraḳ nedir ki sen anıñ otu olasıñ?

Şerḥ: Baḳar gibi olan dünyā ve anıñ ḫayālātına veyā muḳallid ādemleriñ ve nefsiñ müştehiyāt-ı ġayr-ı meşruᶜ asına ve şeyṭānıñ vesveselerine tābiᶜ olmaḳda ne ḫayr u saᶜ ādet farż olabilir ki insān o yolu iḫtiyār ve kendini giriftār-ı ḫasār ider.

چون زنـی از کـار بـد شـــد روی زرد

مســـخ کـرد او را خـدا و زهـره کـرد

(539)

Meşnevī

Çun zenī ez kār-i bed şod rūyzerd

Mesḫ kerd ū ra Ḫodā vü zuhre kerd

Terceme: Çünki bir ᶜ avrat fenā fiᶜ linden ṭolayı ṣarı yüzlü oldu, Cenāb-ı Ḫudā anı mesḫ[151] yaᶜ nī ṣūretini çirkin ve zühre eyledi.

Şerḥ: Ġayr-ı marażī ḥareket iden her insān maᶜ nen mesḫe cesbān olur. Ẕikr olunan zen Hārūt ve Mārūtu iġfāl iden güzel bir ḳadın idi ki: ḥīlesi ve aḫlāḳ ġayr-ı maḳbūlesi ḥasebiyle cismen ve maᶜ nen ġāyet çirkin oldu. Zühre kevkebi baᶜ żı sefāhata işāret olunduġundan muḥtemeldir ki bu ḳadınıñ zühre tesmiye olunması ṭarīḳ-i istiḳāmetden ᶜ udūl ile sefāhate pūyān olmasındandır. Ḥikmetle baḳılınca her kim ki ṭarīḳ-i Ḥaḳḳı tārik ve rāh-ı nā-becāya sālik olur ise o taġayyür anıñ içün bir mesḫ gibidir. [282]

عورتی را زهره کردن مسخ بود

خاک و گل گشتن نه مسخست ای عنود

(540)

Meşnevī

ᶜ Avratī rā zuhre kerden mesḫ būd

Ḫāk u gil geşten ne mesḫest ey ᶜ enūd?

Terceme: ᶜ Avratı zühre itmek mesḫ u tebdīl oldu; insān ṭopraḳ ve balçıḳ olunca mesḫ ü tebdīl degil midir? Ey ᶜ anūd!

Şerḥ: Güzel bir ḳadını çirkin yapmaḳ ve fesādı ḥasebiyle aña zühre nāmını virmek mesḫ ü tebdīl olup ᶜ aḳl ve rūḥuñ ile vaẓīfe-i insāniyyeñ aḫlāḳ-ı ḥamīdeyi ve saᶜ ādet-i ebediyyeyi istiḥṣāl ile müsterīḥü'l-bāl olmaḳdan ᶜ ibāret iken ḫākdan ᶜ ibāret olan sīm u zere külliyen meyyāl olmaḳ seniñ içün mesḫ ü vebāl degil midir?

روح میبردت سوی چرخ برین

سوی آب و گل شدی در اسفلین

[151] "Mesḫ" şeklini degişdirüp çirkin bir ṣūret ve ḳalıba ṣoḳma maᶜ nāsınadır.

(541)

Meşnevī

Rūḥ mībordet sūy-ı çarḫ-ı berīn

Sūy-ı āb u gil şodī der esfelīn

Terceme: Rūḥ seni ġāyet yüksek olan çarḫa çıḳarır, sen ise eñ alçaḳ mertebe olan ṣu ve balçıḳ ṭarafına gitdiñ.

Şerḥ: İnsān rūḥāniyyetiñ eñ yüksek mertebesini bulmaġa müstaᶜidd iken ᶜādī şeylere ṭamaᶜ iderek aḫlāḳ-ı zemīmeye giriftār olması esfelü's-sāfiline tenezzül eylemesi mesḫ ü vebāl ve şāyān-ı esef bir ḥāl-i veḫāmet iştimāldir.

خویشـــتن را مســـخ کردی زین ســـفول

ز آن وجودی کـه بـد آن رشـــک عقول

(542)

Meşnevī

Ḫ ̌īşten rā mesḫ kerdī zin sufūl

Zan vucūdī ki bud an reşk-i ᶜuḳūl

Terceme: Bu denā'et sebebiyle kendini şol bir vücūddan mesḫ ü tebdīl eylediñ, ki ᶜuḳūlün reşk u ḥased idecegi muᶜteber bir vücūd idi.

Şerḥ: Ḫilḳati ḥasebiyle [283] insān o ḳadar muḳaddes ve muᶜteberdir, ki melā'ik ve sā'ir birçoḳ maḫlūḳāt māhiyyetine taᶜaccüb ve ḳuvvet-i maᶜneviyyesine inḳiyād ider; ammā māhiyetiñ ᶜulviyyeti vaẓīfe-i insāniyyeyi bi-temāmihā icrā itmesiyledir. Meṣelā ᶜaḳl u nuṭḳ ve vicdān uᶜaşḳ gibi iḥsānāt-ı Rabbāniyye insānıñ faẓl uᶜulviyyetini iẓhār ider delā'il-iᶜaẓīmedir; faḳaṭ bir kimse ḥissiyāt u ḫaṣā'il-i celīle-i ḫulḳiyyeyi Allāh Teᶜālā Ḫażretleriniñ emri ḫilāfında istiᶜmāl ider ise niᶜmete küfrān itmiş ve meẕellet içinde esfelü's-sāfiline varup maᶜnen mesḫ idilmiş olur.

پس ببین کین مســـخ کردن چون بود

پیش آن مســـخ این بـه غـایـت دون بود

(543)

Meşnevī

Pes bebīn kīn mesḫ kerden çun boved

Pīş-i an mesḫ in beġāyet dūn boved

Terceme: İmdi gör, ki bu mesḫ ü tebdīl naṣıl olur? O ḫātunuñ mesḫi beyninde insānıñ mesḫ ü tebdīli naṣıl ġāyet dūn olur?

Şerḥ: Mesḫ-i maᶜnevī, ẕikr olunan ḫātunuñ mesḫinden daha dūndur; zīrā merḳūmeniñ mesḫi, vuḳūᶜu ġayr-ı mesbūk bir iġfālden neş'et itmişdir. İnsānıñ maᶜnen mesḫi ᶜādī şehevāt-ı nefsāniyye ve efkār u ḫayālāt-ı şeyṭāniyyedendir. Merḳūme ḥuṣūṣī ṣūretde ḳahr u ġażab-ı Ḫudāya giriftār oldu; insānlarıñ tebeddül ve tenezzülleri bir ḳahr-ı maḥṣūṣdan degil, muᶜayyen olan evāmir-i Rabbāniyyeyi terk ve nefs u şeyṭāna tābiᶜ olmalarından yaᶜnī Ḥaḳḳa ḳarşı ārzūlarıyla ᶜişyān eylemelerindendir.

اســـب همـت ســـوی اختـر تـاختـی

آدم مســـــجـــود را نشـــــنـــاخـــتـــی

(544)

Meşnevī

Esb-i himmet sūy-ı aḫter tāḫtī

Ādem-i mescūd rā neşnāḫtī

Terceme: Himmet atını cānib-i aḫtere sürdüñ ve melā'ikeniñ secde eyledikleri ādemi bilemediñ!

Şerḥ: Bütün bütün ᶜādī ve şehvānī olan insānlarıñ esfelü's-sāfiline tedennī ve tenezüllerini beyān buyurduḳdan ṣoñra bu beyt-i şerīf (teraḳḳīyāt-ı baḥriyyeye ve bu gibi fevā'ide himmet ve ḫidmetleri olmayan) ᶜādī müneccimlere ve ḫayālāt ve ẕevḳiyāt-ı cismāniyye ile **[284]** vaḳtlerini żāyiᶜ iden kimselere ḫiṭābdır. Meṣelā o maḳūle müneccimlerden biri dir ki: Filān ādemiñ necmī bu yolda ve binā'en-ᶜaleyh netāyici budur! Bu beyānāt ise türrehāt ve ḫayālātdır.

آخـــر آدم زادۀ ای نـــاخـــلـــف

چنـد پنـداری تـو پســـتی را شـــرف

(545)

Meşnevī

Āḫir ādemzādeī ey nāḫalef

Çend pindārī tu pestī rā şeref?

Terceme: Āḫirü'l emr ādem oġlusuñ, ey nā-ḫalef ve himmetsiz kimse! Sen alçaḳlığı naşıl şeref ẓann idersiñ?

Şerḥ: Ey insān! Ādem ᶜAleyhi's-selām pederimiz gibi bir nebī-i z̄īşān z̄ürriyetinden olduġuñ ḥālde ġayret ü himmetiñ bāḳī ve meşrūᶜ ḫuṣūṣāta münḥaṣır ve ᶜulvī olmaḳ lāzım iken sen ednā şeylerle işti ġāl ve saᶜādet ḥāli terk ve kendini giriftār-ı süfliyet ve vebāl eylediñ!

چند گویی من بگیرم عالمی

این جهان را پر کنم از خود همی

(546)

Meşnevī

Çend gūyī "Men begīrem ᶜālemī?"

"İn cihān rā por konem ez ḫod hemī"

Terceme: Ne vaḳte ḳadar dirsiñ, ki ben ᶜālemi ṭutarım ve bu cihānı vücūdumla ṭoldururum!

Şerḥ: Ey mütekebbir! Sen müstaᶜidd-i maraż ve inḳırāż bir maḫlūḳ-ı żaᶜīfsiñ! Encām-kār iki üç arşundan ᶜibāret bir ḳabre medfūn ve eñ ᶜāciz, eñ faḳīr gibi maṭmūr-ḫāk u zebūn olursuñ! Ḥāl böyle iken her işi ben yapar ve fikr u ḳudretimle cihānı ṭoldururum gibi kelimāt u eṭvār mütekebbirānede bulunur da seni hīçden ḫalḳ iden Ḳadir-i Muṭlaḳ Ḥażretleriniñ ᶜaẓimet ü emrine ferāmūş ider ve ḫayālāt u iḥtişāmāta fāniye ile med-hūş oluyorsuñ! Bu lāyıḳ mıdır?

گر جهان پر برف گردد سربهسر

تاب خور بگدازدش با یک نظر

(547)

Meşnevī

Ger cihān por beref gerded serbeser

Tāb-ı ḫor bogdāzedeş bā yek naẓar

[285] Terceme: Eger cihān başdan başa ḳar ile ṭolu olsa güneşiñ ḥarāreti anı bir naẕar ile eridir.

Şerḥ: Dünyānıñ z̲evḳ ü zīnet ve iḥtişām u şerefi ṣūretā ḳar gibi parlaḳ, faḳaṭ ḥaḳīḳatde ṣoġuḳ ve seriᶜ ü'z-zevāldir ki ḫūrşīd-i ḥaḳīḳatiñ tāb-ı ḳahrı anıñ z̲evḳ ü zīnet-i ṣūriyesini serīᶜ ān eridir ve aña rabṭ-ı ḳalb idenleri bitirir. İnsānlarıñ lisānında büyük taᶜ bīr olunan baᶜ żı ẓālimleriñ giriftār olduḳları zevāl u ᶜ az̲āb maᶜ lūm-ı ehl-i ṭārīḫ meczūm-ı erbāb-ı ᶜ aḳldır.

وزر او و صـــد وزیر و صـــد هزار
نیســـت گردانـد خـدا از یـک شـــرار

(548)

Meşnevī

Vizr-i ū vu ṣed vezīr u ṣed hezār
Nīst gerdānd Ḫodā ez yek şerār

Terceme: Vezīriñ günāh ve aġırlıġını ve anıñ gibi yüz biñ vezīriñ şerrinden ḥāṣıl olan sehv ü ḫaṭālarını Ḫudā Ḥażretleriniñ şuᶜ le-i raḥmeti bir ḳıġılcımla maḥv u maᶜ dūm ider.

Şerḥ: Riyākār ve ġarażkār olanlar ẓann itmesünler ki biz sāde-dil olan ᶜ avāmı ve herkesi ıżrār u iġfāl ve kāmımızı istiḥṣāl ideriz. İġfālātdan ṭolayı günāh işlemiş olanlar ḫavf itmesünler ki nefs u şeyṭān veyā şeyṭān ṣıfat olan baᶜ żı insān bizi iġfāl idüp günāh işledigimizden artıḳ bizim içün bundan böyle ümīd ḳalmadı, ye'is ve fütūr getirilmesün; zīrā ne ḳadar günāh-kār olur ise olsun eger insān peşīmān ve fenālıḳdan rū-gerdān olur ise merḥamet-i Ḫudā cümle günāhlarını ᶜ afv idecekdir. Öyle ise ibtidā istedigimiz ḳadar günāh işleyelim de baᶜ dehu peşīmān olalım dimek fikr-i saḳīmdir. Günāhlarıñ ᶜ afv olunması ḳaviyyen me'mūldur; faḳaṭ cāy-ı diḳḳat budur ki: İbtidā ṭoġru yola gidenlerden yüzde bir fenā yola ṣapabilir; ḥālbuki ḥarām işleyenleriñ belki yüzde biri bile biḥaḳḳın peşīmān olamıyor. Binā'en-ᶜ aleyh muᶜ z̲ib ü mahḳūr olmuş olur.

عـیـن آن تـخـیـیـل را حـکـمـت کـنـد
عـیـن آن زهـر آب را شـــربـت کـنـد

(549)

Meşnevī

ᶜ Ayn-ı an taḫyīl rā ḥikmet koned
ᶜ Ayn-ı an zehrāb rā şerbet koned

[286] Terceme: Allāh Teᶜālā Ḥażretleri ᶜayn-ı ḫayālāt ve ḥīleyi ḥikmet veᶜayn-ı zehir gibi acı ṣuyu şerbet ider.

Şerḥ: İnsān fenālıḳdan peşīmān olup da emr-i Ḥaḳḳa rücūᶜ idince giriftār olduġu ḥīle ve ḫayālāt-ı fāsideden ḳurtulur. Biḥaḳḳın tövbe iden bir ādem içün ḥīle ve ḫayālātı ḥikmete ve zehr gibi olan aḫlāḳ-ı reddiyesi aḫlāḳ-ı ḥamīdeye mübeddel olacaġı şübhesizdir. Sūre-i Furḳānıñ yetmişinci āyet-i kerīmesinde fermān buyurılur ki:

(اِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَاُولٰٓئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّاٰتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا) [152]

Maᶜnā-yı şerīfi: “Meger ol kimse ki tövbe idüp īmān getirdi ve güzel işler işledi bunlarıñ körü işlerini ve seyyi’ātını Allāh Teᶜālā ṣevāb u ḥasenāta tebdīl ider; Allāh Teᶜālā maġfiret idici ve esīrgeyicidir.”

پـــرورد در آتـــش ابـــراهـــيـــم را
ايـــمـــنـــى روح ســـــازد بـــيـــم را

(550)
Meṣnevī
Pervered der āteş İbrāhim rā
Īmenī-i rūḥ sāzed bīm rā

Terceme: Allāh Teᶜālā Ḥażretleri İbrāhim ᶜAleyhi’s-selāmı āteş içinde besler, ḫavfı rūḥa emniyet-gāh eyler.

Şerḥ: Kur’ān-ı ᶜAẓīmü’ş-şānda fermān buyurulduġu üzre Ḥażret-i İbrāhim ᶜAleyhi’s-selām āteşe ilḳā olunduġu ḥālde yanmamış, bi’l-ᶜaks selāmet ve rāḥat bulmuşdur. İkinci mıṣrāᶜıñ şerḥine gelince, aḥvāl-i mücerrebedendir ki pek çoḳ defᶜa ḫavf, bāᶜiṣ-i emniyet ve ṣafā olur. Ḫavfından maḳṣad, ḫavf-ı İlāhī ve menāhīden teberrīdir.

از ســـبـــب ســـوزيش من ســـودايى‌ام
در خـيـالاتـش چـو ســـوفســـطـايـى‌ام

[152] *Kur’ân-ı Kerîm*, Furkân, 25/70: “Ancak tövbe edip inanan ve iyi işler işleyen müstesna. O çeşit kişilerdir ki Allah, kötülüklerini iyiliklere tebdil eder onların ve Allah, suçları örter, rahimdir.”

(551)

Meşnevī

Ez sebebsūzīş men sevdāyīyem

Der ḫıyālāteş çu sufesṭāyīyem

Terceme: Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ esbābı īcād ve “esbābı ḫalḳ” itmek şīvesinden sevdāyiyem, ḫayrānım! Ḳudret-i Rabbāniyyeyi taḫayyül ü tefekkür itmek de sofisṭā’īler gibi [287] ḥaḳīḳati bilmekden baᶜīdim.

Şerḥ: Sofisṭā’iyye eski zamānda ẓuhūr itmiş bir ṭā’ife idi ki ḥaḳīḳati kelāmlar ile tebdīle çalışırlar ve safsaṭa ile iyi işi fenā ve fenā işi iyi gösterebilir iddiᶜāsıyla türrehāt şaçarlardı. Bunları eñ ziyāde lisān-ı istihzā ile berbād iden Eflāṭūnuñ ḫˇācesi meşhūr Soḳraṭdır. Birḳaç seneden beri Avrupada baᶜżı müverriḫīn sofisṭā’iyyeyi berī-i elzeme ᶜadd ile dirler ki: Bunlar ᶜādī muᶜallimlerdir virdikleri dersler içün ücret aldıḳlarından ve Soḳraṭ hīçbir vaḳt ücret almadıġından sofisṭā’īleriñ ücret aldıḳlarını bir ḫaṭā ᶜadd iderek nā-bi-maḥall ᶜaleyhlerinde bulunmuş ve ḫalḳı kendilerinden tebrīd eylemişdir. Beyt-i şerīfiñ şerḥine gelince; Ḥażret-i Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhu’s-Sāmī bir baḥr-i ᶜirfān ḥükm-i Rabbāniyyeyi añlamaḳda ᶜaczini iᶜtirāf u iᶜlān eyledigi ḥālde baᶜżı müddeᶜīyān ᶜaksini iddiᶜā eylemeleri şāyān-ı esef ve ṭaᶜn degil midir?

مکر دیگر انگیختن وزیر در اضـــلال قوم نصـــارا

(Mekr-i dīger engiḫten-i vezīr der iżlāl-i ḳavm-i neṣārā)

Ḳavm-i ᶜĪsāyı ṭoġru yoldan çıḳarmaḳ içün vezīriñ başḳa bir ḥīle peydā eyledigine dā’irdir:

مکر دیگر آن وزیر از خود ببســـت

وعظ را بگذاشـــت و در خلوت نشـــســـت

(552)

Meşnevī

Mekr-i dīger an vezīr ez ḫod bebest

Vaᶜẓ rā bogẕāşt u der ḫalvet nişest

Terceme: Ol vezīr kendiliginden başḳa bir ḥīle tertīb eyledi ve vaᶜẓ u naṣīḥati bıraġup ḫalvetde oṭurdu.

Şerḥ: Vezīr-i müzevir ibtidā ümerā-yı ᶜİseviyye beynine fesād u iḫtilāf-ı ilḳā itmek içün biri birine muḫālif-i naṣīḥatler ile iktifā itmedi başḳa ḥīle düşünerek ḫalvete girmiş ve ātīdeki görüleceġi üzre ᶜİsevīler beyninde teşdīd-i mefāsid içün kendi helākını da iḫtiyār eylemişdir. Bir muḳallid her ḳalbe girdigi gibi ḫalvete de girebilecegi bedīhīdir. [288]

در مریدان در فکند از شوق سوز
بود در خلوت چهل پنجاه روز

(553)
Meşnevī
Der muridān der fikend ez şevḳ, sūz
Būd der ḫalvet çihil pencāh rūz

Terceme: Vezīr ḫalveti iḫtiyār itmesi ḥasebiyle mürīdlerine keşret-i şevḳden āteş atup bıraḳdı; zīrā ḳırḳ elli gündyetie bir ḫalvetde ḳalup görünmez oldu.

Şerḥ: İnsānlar ḫalveti ve bu gibi fevḳa'l-ᶜade bir ḥareketi görünce ḫayāllerinde büyük ehemmiyyet virirler. Hangi şey'i görmekden menᶜ olunurlar ise aña daha ziyāde ḥarīṣ ü ḫayālāt ile mūnis olurlar.

خلق دیوانه شدند از شوق او
از فراق حال و قال و ذوق او

(554)
Meşnevī
Ḫalḳ dīvāne şodend ez şevḳ-i ū
Ez firāḳ-ı ḥāl ü ḳāl u zevk-i ū

Terceme: Vezīriñ şevḳ ve ḥāl ü ḳāli zevḳiniñ firāḳından ḫalḳ dīvāne oldu.

Şerḥ: Bir kimse bir insāna ḳalben muḥabbet ider ise her ḥālde ḫuṣūṣa firāḳı hengāmında maḥbūbunuñ ḥarekāt u kelāmı ve belki sükūtu da ᶜāşıḳıñ ḫāṭırına ṭatlı ve maᶜnīdār gelir ve bundan müte'essir ve dāġdār olur.

لابــه و زاری هــمــیکــردنــد و او
از ریـاضـــت گشـــتــه در خلوت دو تو

(555)

Meşnevī

Lābe vü zārī hemī kerdend u ū
Ez riyāżet geşte der ẖalvet do tū

Terceme: Ḫalḳ tażarruᶜ ve fiġān itdi, vezīr ise ẖalvetde iken riyāżetden ve nefesine cefā virdiginden iki ḳat olmuş idi.

Şerḥ: Bir ḥīlekār ve riyākār ẖalḳı [289] aldatmaḳ niyetiyle ẖāṭıra gelmez ẖudᶜ aları iḫtiyār idebilir. Celālü'd-dīn-i Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleriniñ ᶜulvi himmetine diḳḳat itmeli ki bir riyākār ister ise şeyẖ u nāṣiḥ ṭavr u ḳıyāfetine, ister ise inzivāya girsün; anıñ desīsesini iᶜlān ve bu maḳūle riyākārlarıñ şerrinden ẖalḳı ṣıyānet itmek içün bezl-i himmet-i firāvān buyurmuşlardır.

گفتــه ایشـــان نیســـت مـا را بی‌تو نور
بی‌عصـــا کش چون بود احوال کـور

(556)

Meşnevī

Gofte īşān nīst mā rā bī tu nūr
Bī ᶜaṣākeş çun boved eḥvāl-i kūr?

Terceme: Mürīdān ẖalvetde ḳalan vezīre didiler ki: Sensiz bize nūr yoḳdur, ᶜaṣāyı çeken olmayınca aᶜmānıñ aḥvāli naṣıl olur?

Şerḥ: Mürīdān: Ey şeyẖ-i muḫterem ve cānımıza çāre ve merhem! Biz bu dünyāda aᶜmā gibiyiz ve ẖayr ve şerri lāyıḳıyla tefrīḳ idemeyüp maᶜnen ẓulmetdeyiz; bizi semt-i selāmete çıḳaracaḳ nūr ve ᶜaṣā-keşimiz ve bāᶜiṣ-i felāḥımız sensiñ! dimişlerdir!

از ســـــر اکــرام و از بـــهــر خــدا
بیش از این مــا را مــدار از خود جـدا

(557)

Meşnevī

Ez ser-i ikrām u ez behr-i Ḫodā

Bīş ez in mā rā medār ez ḫod codā

Terceme: İkrāmdan ṭolayı, Allāh ᶜaşḳına bizi bundan ziyāde ayrı ve firāḳda ṭutma ve ḫalvetde ḳalma!

Şerḥ: Bī-çāre insānlar bir ādemiñ ḥüsn-i ḥāline muᶜteḳid olunca artıḳ taṣavvura iḳtidārları ḳalmayup bir ḥīlekāra bile kendilerini külliyen teslīm ve ḥāllerini vaḫīm ü saḳīm iderler.

ما چو طفلانیم و ما را دایه تو

بر سر ما گستران آن سایه تو

(558)

Meşnevī

Mā çu ṭıflānīm u mā rā dāye tu

Ber ser-i mā gusterān an sāye tu

[290] Terceme: Biz çocuḳ gibi biz ve sen bize dāye ve süd anası gibisiñ! Başımızıñ üstüne seniñ sāye-i merḥametiñi döşe!

Şerḥ: Bize iltifāt idüp iᶜ ṭā-yı naṣīḥat ve hidāyet ü maẓhar-ı selāmet ve saᶜ ādet it!

گفت جانم از محبان دور نیست

لیک بیرون آمدن دستور نیست

(559)

Meşnevī

Goft cānem ez muḥibbān dūr nīst

Līk bīrūn āmeden destūr nīst

Terceme: Vezīr cevāben didi: Benim cānım müḥiblerden uzaḳ degildir; lakin ḫalvetden dışarı çıḳmaġa ruḫṣat yoḳdur.

Şerḥ: Bir muḳallid ve ḥīlekār, bir maḳām-ı rūḥāniyyeden emr olunmuş gibi istiᶜ māl idecegi aḳvāl-i desāyiskārāne ve meydāna ḳoyacaġı eṭvār-ı melᶜ ūnāne ile sāde-dilānı iġfāl ü ıżrār idecegi āşikārdır.

آن امـیـران در شـــفـاعـت آمـدنـد
و آن مـریـدان در شـــنـاعـت آمـدنـد

(560)

Meşnevī

An emīrān der şefāᶜ et āmedend
Van murīdān der şenāᶜ et āmedend

Terceme: ᶜ Īsevīleriñ emīrleri şefāᶜ ate geldiler. Mürīdleri tażarruᶜ vü niyāza geldiler.

Şerḥ: Ümerā-yı ᶜ Īsevīden her biri vezīr-i müzeviriñ nā'ib ḫaşı olduġunu elindeki ṭomar-ı fesād-ı niṣārdan ẓann idince şefāᶜ atci gibi vezīriñ yanına gelüp mürīdān-ı müşṭāḳān içün luṭf istediler. Mürīdān ise vezīriñ ḫalvetinden me'yūs u nālān oldular.

کـاین چـه بد بختی اســـت مـا را ای کریم
از دل و دیـن مـانـده مـا بـی‌تـو یـتـیـم

(561)

Meşnevī

K'in çi bedbaḫtīst mā rā ey kerīm
Ez dil u dīn mānde mā bītu yetīm

[291] **Terceme:** Ey şeyḫ-i kerīm! Bu bize ne bed-baḫtlıḳdır; sensiz dil ü dīnden yetīm ḳalmışız!

Şerḥ: Ey şeyḫimiz! Bize naṣīḥat virecek, bizi ḥıfẓ idecek siz idiñiz! Siz ḫalvetde ḳalınca biz dil ü dīnimizden yetīmler gibi ṣāḥibsiz ve ülfetsiz ḳaldıḳ!

تـو بـهـانـه مـی‌کـنـی و مـا ز درد
مـی‌زنـیم از ســـوز دل دمـهـای ســـرد

(562)

Meşnevī

Tu behāne mīkonī yu mā zi derd

Mīzenīm ez sūz-i dil demhā-yı serd

Terceme: Ey şeyḫimiz! Sen ḫalvetden çıḳmamaḳ içün bahāne idersiñ; biz ise göñül yanıḳlıġından ṣoġuḳ ahlar ideriz.[153]

Şerḥ: Sen bu dünyādan fāriġ ve rū-gerdān u ᶜ ālem-i rūḥāniyyetden ġarīḳ-i ẕevḳ bī-pāyān olduġundan ḫalvetden çıḳmaḳ istemez ve bir bahāne ile ḫalveti degil, bizi terk ü nisyān eylersiñ! diyorlar.

ما به گفتار خوشت خو کردهایم

ما ز شیر حکمت تو خوردهایم

(563)

Meşnevī

Mā be goftār-ı ḫoşet ḫū kerdeīm

Mā zi şīr-i ḥikmet tu ḫordeīm

Terceme: Biz seniñ ḫoş kelāmına alışmışız; biz seniñ ḥikmet ü maᶜrifetiñ südünden içmişiz!

Şerḥ: Mürīdān ḥikmeti ḥayāt virici süde ve kendilerini ṣübyāna teşbīh eylediklerinden "ḥikmet südü" taᶜbīri ġāyet laṭīf düşmüşdür.

الله الله این جفا با ما مکن

خیر کن امروز را فردا مکن

(564)

Meşnevī

Allāh Allāh in cefā bā mā mekon

Ḫayr kon imrūz rā ferdā mekon

[153] Ḥażret-i Mevlānā, āteş-i ᶜaşḳ vücūda tāb-efken olur iken muḳallidleriñ taşvīr ḥāli içün göñül ḥarāretinden ṣoġuḳ feyād çıḳıyor diye bir nükte-i ᶜārifāne iẓhār buyurmuşlardır.

[292] Terceme: Allāh ḥaḳḳı-y-çün, Allāh ḥaḳḳı-y-çün, bize bu cefāyı eyleme! Luṭfu bugün idüp yarına bıraḳma!

Şerḥ: Yarın baḳalım diye emrār-ı evḳāt ve teşdīd-i küdūrāt eylemeyüp hemān bugün ḫalvetden ferāġat ve ḥużūr-ı ḥikmet-nüşūruñla bizi nā'il-i sa^{c} ādet ve rāḥat it!

مـی‌دهـد دل مـر تـرا کـایـن بـی‌دلان
بـی‌تـو گـردنـد آخـر از بـی‌حـاصـــلان

(565)

Meşnevī

Mī dehed dil mer turā k'in bī-dilān
Bītu gerdend āḫir ez bī-ḥāṣilān

Terceme: Ey şeyḫimiz! Göñül saña rıżā verir mi? Ki bu bī-çāre ve bī-dil mürīdleriñ sensiz mu^{c} aṭṭal fā'idesizlerden olsunlar!

Şerḥ: Bu ifāde-i ümerā-yı ^{c}Īseviyyeden biri ṭarafından vezīre ḫiṭāben vāḳi^{c} olsa gerekdir ki ümerā mürīdlere şefā^{c} atci olaraḳ vezīriñ nezdine geldiler ve terk-i ḫalvet içün ricā tavassuṭ eylediler idi; ammā şaḫṣ-ı ṣāliṣ ṣıfatıyla mütekellimiñ kendi ṭarafından īrād-ı kelām itmesi muḳteżā-yı belāġatdandır; binā'en-^{c} aleyh bu ifāde ṭoġrudan ṭoġruya mürīdāndan da olabilir.

جملـه در خشـــکی چو مـاهی می‌تپنـد
آب را بـگشـــا ز جـو بـر دار بـنـد

(566)

Meşnevī

Cumle der ḫoşki çu māhī mītepend
Āb rā bugşā zi cū berdār bend

Terceme: Ey şeyḫimiz! Cümle mürīdānı ḳuraḳdan balıḳ gibi çırpınır. Irmaġıñ öñündeki mān^{c} ī ḳaldır! Ṣuyu aç!

Şerḥ: Ey vezīr! Sen mürīdān içün āb-ı ḥayāt gibisiñ. Ḫalvetde ḳalınca mürīdān ṣusuz ḳalmış balıḳlara beñzer. Terk-i ḫalvetle āb-ı merḥameti erzān ve bunca bī-çāregānı luṭfuña şāyān it! **[293]**

ای کـه چون تو در زمـانـه نیســـت کس
الله الله خـــلـــق را فـــریـــاد رس

(567)

Meşnevī

Ey ki çun tu der zamāne nīst kes
Allāh Allāh ḫalḳ rā feryād res

Terceme: Ey şeyḫ! Seniñ gibi zamānede kimse yoḳdur; Allāh Allāh feryād idicilere yetiş!

Şerḥ: Bu ḳadar niyāzlarından ṣoñra nihāyet kemāl-i ḥüzn ve muḥabbetlerinden mürīdān Allāh Allāh diye feryād itdiler. "Feryād res" taᶜbīrinde iki maᶜnā muḥtemeldir: Ḫalḳıñ feryādına irişici olan şeyḫimiz ḫalvetden çıḳ! Yāḫūd Cenāb-ı Ḥaḳḳa ḫiṭāb idüp ᶜarż iderler, ki ey feryād-ı res olan Ḫudā-yı müteᶜāl! Şeyḫimizi terk-i ḫalvet itdirerek bizi ḫoş-ḫāl it!

دفـــع کـــردن وزیـــر مـــریـــدان را

(Defᶜ kerden-i vezīr-i murīdān rā)

Vezīriñ mürīdleri defᶜ itdigine dā'irdir:

گفـت هـان ای ســـخرگـان گفـتوگـو
وعـظ و گـفـتـار زبـان و گـوش جـو

(568)

Meşnevī

Goft: Hān iy suḫregān-ı goftugū
Vaᶜẓ u goftār-ı zebān u gūşcū

Terceme: Vezīr iltimās iden mürīdān u ümerāya cevāben ve tekdīrān didi ki: Āgāh oluñ; ey güft u gūlarıñ, sözleriñ maġlūb u esīri ve lisān u gūş naṣīḥatiniñ ṭālibi olanlar!

Şerḥ: İbrām idenleri vezīr güft u gū maġlūbu ve şifāhī naṣīḥatleriñ esīri taᶜbīrleriyle tekdīr idiyor yaᶜnī ḥaḳīḳati aramayup sözler ile vaḳtiñizi żāyiᶜ itmek istersiñiz diyor. Bu kelimāt gerçi bir müfsid ṭarafından īrād olunur ise de baᶜżı mertebe ḳarīn-i ḥaḳīḳatdir. Bir

muḳallid diyebilir ki: ṣadaḳa viriñiz! Bu sözü [294] ṭoġru, faḳaṭ niyet egri olduġundan te’ṣirsiz ḳalır. Riyākārıñ naṣīḥatinden ḫayr beklemek bir dilenciden ḫazīne istemek gibidir!

پـنـبـه انـدر گـوش حـس دون كـنـيـد
بنـد حس از چشـــم خود بيرون كنيـد

(569)

Meṣnevī

Penbe ender gūş ḥiss-i dūn konīd
Bend-i ḥiss ez çeşm-i ḫod bīrūn konīd

Terceme: Dūn ve ᶜādī ḥisse-i maḫṣūṣ olan ḳulaġa pamuḳ ḳoyuñuz! İşitmesün Ḥiss bendini kendi gözüñüzden dışarı atıñız!

Şerḥ: İşitmek gibi aḥvāl-i ṣūriyeyi bu ẓāhir gözüyle görmek fā’idesizdir. Bunlardan vāz geçüp aḥvāl-i bāṭıniyyeye muṭṭaliᶜ olmaġa çalışmalıdır.

پنبهٔ آن گوش ســـر گوش ســـر اســـت
تـا نـگردد اين كر آن بـاطن كر اســـت

(570)

Meṣnevī

Penbe-i an gūş sırr- gūş-ı ser est
Tā negerded in ker an bāṭın ker est

Terceme: O bāṭın ḳulaġınıñ işitmesini menᶜ iden pamuḳ meṣābesindeki şey insānıñ başındaki ḳulaḳdır; māddī ḳulaḳ ṣaġır olmayınca sır u bāṭın ḳulaġı ṣaġır olur.

Şerḥ: İnsān türrehāt u ḫayālāt işitmekle meşġūl olunca sāmiᶜ a-ı maᶜ nādan maḥrūm olur. Beyḥūde ḳıyl u ḳāller içün ṣaġır gibi olmamalı ki ṣadā-yı bāṭını insānı vāṣıl-ı rütbe-i ᶜ ulvī itsün. Birçoḳ tecrübesiz ādemler ve hele baᶜ żı me’mūrun ḫalḳ benim içün ne dir ve filān ne içün böyle didi gibi fā’idesiz vāsıf virici şeyler ile meşġūl ve alacaḳları maṣnūᶜ cevāblardan müte’ezzi olurlar.

بی‌حس و بی‌گوش و بی‌فکرت شـــوید
تـا خـطـاب ارجـعـی را بشـــنـوید

(571)

Meşnevī

Bī-ḥis u bī-gūş u bī-fikret şevīd
Tā ḫiṭāb-ı irciᶜī rā bişnevīd

[295] Terceme: Ḥissiz, ḳulaḳsız, fikirsiz oluñuz. Ki “irciᶜī” yaᶜnī “Rabbiñe rücūᶜ idiñiz”[154] ḫiṭāb-ı Rabbāniyyesini işidebilesiñiz!

Şerḥ: Ḥissiz, ḳulaḳsız, fikirsiz oluñuz ve bunlardan ḥāṣıl olan iddiᶜāları terk ve ḳalbñizi aḥvāl-i rūḥāniyye ile muṭma’in ve “irciᶜī” ḫiṭāb-ı celīleniñ maᶜnāsıyla kendiñizi emīn idiñiz diye vezīriñ tenbīh u naṣīḥati ᶜayn-ı ḫudᶜadır. Ḫāṭıra gelebilir ki “irciᶜī” ḫiṭāb-ı celīli Kur’ān-ı ᶜAẓīmü’ş-şān vāsıṭasıyla tebşīr olundu; vezīr-i maᶜhūd bunu nereden bulup mürīdānına söyleyebilmişdir? Bu ḫāṭıraya birçoḳ cevāblar vardır: Evvelā Ḥażret-i Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhu’s-Sāmī Meşnevī-i Şerīfde buyururlar ki: Siz ebyātıñ maᶜnāsına diḳḳat idiñiz aṣl-ı cevher maᶜnādadır; yoḳsa ifādeniñ tārīḫe tevāffuḳuna ve bu gibi münāsebet-i ṣūriyesine baḳmayıñız! Maᶜnā ise hemīşe dā’im ve cārīdir. S̱āniyyen “irciᶜī” lafẓı vezīriñ zamānında fermān buyurulmadı ise de irciᶜī tebşīriniñ maᶜnāsı her nebī-i ẕīşānıñ ümmetinden müsteḳīm ve muṭma’in olanlar içün bāḳī idi. S̱ālis̱en bu ifāde vezīr-i yehūd ṭarafından ise de ḥaḳīḳatde her vaḳt ve belki bu günki günde bulunan muḳallidleriñ sözlerini ve aḥvālini taᶜrīf u tavṣīfdir, ki ḫudᶜalarına setr içün ᶜibārāt-ı Ḳur’āniyyeyi bile istiᶜmāle mütecāsir olurlar. Rābiᶜen “irciᶜī” lafẓı yehūd vezīriñ lisānı ile Meşnevī-i Şerīfde beyān buyurulacaḳ olsa idi yehūdice bilmedigimizden añlamamış olur idik. Ḫāmisen Allāh Teᶜālā Ḥażretleri meşelā Ḥażret-i Nūḥ ve Ḥażret-i Mūsā ve Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi’s-selām ve sā’ir Enbiyā-yı ẕīşān zamānında āyāt-ı Ḳur’āniyye daha şeref-nüzūl itmediydi; maᶜa-māfīh o zamānlarda cereyān iden mükālemāt Ḳur’ān-ı ᶜAẓīmü’ş-şānda ᶜArab lisānıyla fermān ve īrād buyurulmuşdur.

تـا بـه گـفـتـوگـوی بـیـداری دری
تـو ز گـفـت خـواب بـویـی کـی بـری

[154] *Kur’ân-ı Kerîm*, Fecr, 89/27-28: “Ey mutmain nefis! Dön Rabbine, ondan razı olarak ve rızasını kazanmış bulunarak.”

(572)

Meşnevī

Tā be goftugūy-ı bīdārī derī

Tu zi goft-ı ḥˇāb būyī key berī?

Terceme: Mādem ki sen uyanıḳlığın güft u gūsu sevdasındasıñ, güftār-ı ḫarāb u esrār-ı Rabbü'l-erbābdan naṣıl rāyiḥa alabilirsiñ?

Şerḥ: İnsān uyḳuda iken ẓāhiriñ ḥükmü sāḳıṭ olup rūḥ-i mücerred ḥālinde ḳalır; bu maḥalde ḥālet-i rūḥāniyye [296] ḫˇāb ile taᶜbīr buyurulmuşdur. ᶜAḳl-ı ẓāhir ve nefsiñ müştehiyyātıyla meşġūl olan bi'ż-żarūre rūḥāniyyetden bī-ḫaber olur.

سیر بیرونی است قول و فعل ما

سیر باطن هست بالای سما

(573)

Meşnevī

Seyr-i bīrūniīst ḳavl u fᶜil-i mā

Seyr-i bāṭın hest bālā-yı semā

Terceme: Bezm-i şūrī olan ḳavl u fiᶜlimiz ḫāric u ẓāhir bir seyr, bir ḥareketdir; ammā seyr u ḥareket bāṭıniyye āsumān üstündedir.

Şerḥ: Dünyāda ekṣer söz ve işimiz maḳṣad-ı aṣliniñ ḫāricinde fā'idesiz şeylerdir; lakin seyr u ḥareket bāṭıniyye ve rūḥāniyye ile insān o ḳadar teraḳḳī idebilir ki: āsumāndan daha yüksek, daha ᶜālī merātibe vāṣıl olur.

حس خشکی دید کز خشکی بزاد

عیسی جان پای بر دریا نهاد

(574)

Meşnevī

Ḥiss-i ḫoşkī dīd kez ḫoşkī bezād

ᶜĪsā cān pāy ber deryā nihād

Terceme: Ḥiss ẓāhir ḳuraḳlıġı ve dünyāya ᶜā’id olan şeyleri gördü; zīrā ḥiss ẓāhir yübūsedden ve māddiyātdan ṭoġmuşdur. Ammā Ḥażret-i ᶜĪsā gibi rūḥānī olan cān deryā üstüne ayaġını ḳomuşdur.

Şerḥ: Māddī olan ḥissiyāt, māddī şeyler görür ki anlar mürūr-ı zamānla ḳurur maḥv olur; ammā ᶜĪsā miṣāl olan rūḥ-ı pür fütūḥ deryā-yı maᶜnevīde seyr u ḥareket ider.

سـیر جسـم خشـک بر خشـکی فتاد
سـیـر جـان پـا در دل دریـا نـهـاد

(575)

Meşnevī

Seyr-i cism ḫoşk ber ḫoşkī futād
Seyr-i cān pā der dil-i deryā nihād

Terceme: Ḫuşku mużāf olan cismiñ seyri ḫāka mensūb olan buᶜālem [297] ṣūrete düşdü ammā cānıñ seyr u ḥareketi, ayaġını deñiziñ ortasına ḳoydu.

Şerḥ: Ẕevḳiyāt u ḥissiyāt-ı ẓāhiresi ḥasebiyle insān dā’imā fā’idesiz ve fānī şeylere mübtelā olur; faḳaṭ rūḥ-ı maᶜnevīᶜummān-ı rūḥāniyyetde yüzerek saᶜādet-mend olur.

چون کـه عمر انـدر ره خشـکی گذشـت
گـاه کوه و گـاه صـحرا گـاه دشـت

(576)

Meşnevī

Çun ki ᶜomr ender reh-i ḫoşkī gozeşt
Gāh kūh u gāh ṣaḥrā, gāh deşt

Terceme: Çünkiᶜömr-i ḳuraḳ yolda geçdi, bu nevᶜ-i ḥayāt baᶜżı ṭaġ ve baᶜżı ṣaḥrā, baᶜżı ovada żāyiᶜ oldu.

Şerḥ: ᶜĀrif olmayanlarıñ dünyāda ᶜömrü żāyiᶜ ve kendileri muᶜazzeb olur fikirlerince baᶜżı ṣūretā sehīl, baᶜżıᶜasīr, baᶜżı süflī, baᶜżen ᶜālī ḫayālātda bulunur.

آب حیـوان از کـجـا خـواهـی تـو یـافـت
مـوج دریـا را کـجـا خـواهـی شـکـافـت

(577)

Meşnevī

Āb-ı ḥeyvān ez kocā ḫˇāhī tu yāft?

Mevc-i deryā rā kocā ḫˇāhī şikāft?

Terceme: Āb-ı ḥayātı sen nerede bulmaḳ istersiñ? Deniziñ ṭalġalarını sen nerede yarmaḳ istersiñ?

Şerḥ: Bu su'āl, taᶜ rīżidir, yaᶜ nī sen böyle ṣırf dünyāya müteᶜ alliḳ işler ile hemīşe meşġūl olunca ḥayāt ve saᶜ ādet-i bāḳiye ḥissiyāt-ı cismānīyyede mi? Deryā-yı rūḥāniyyet emvācını yarup ḳaṭᶜ -ı merātib itmek niᶜ meti, dünyā ẕevḳiyātında mı, bulunabilir? Ḫayır! Hālāt-ı ᶜ ulviye denī şeyler içinde bulunamaz; ᶜ ulviyyeti ister iseñ denā'eti terk it! Biḥaḳḳın emr-i Ḥaḳḳa tābiᶜ u ilḳāāt-ı şeyṭāniyye ve nefsiyyeyi defᶜ ile ez-her-cihet nācī ol!

موج خـاکی وهم و فهم و فکر مـاســـت

موج آبی محو و ســـکر اســـت و فناســـت

(578)

Meşnevī

Mevc-i ḫākī vehm u fehm u fikr-i māst

Mevc-i ābī maḥv u sukr est u fenāst

[298] Terceme: Ṭopraġa mensūb olan ṭalġa bizim vehm ve fehm u fikrimizdir; āb-ı rūḥāniyyete mensūb olan mevc mest ü fenādır.

Şerḥ: Bu maḥalde ṭopraḳdan maḳṣad, umūr-ı süfliye ve dünyā ṭalġaları vehm u ḫavf gibi ḫayālāt-ı ᶜ ādiyye; mevcden merām, deryā-yı kerīm-i Rabbāniyyeden müteḥaṣṣıl ᶜ ibādāt u aḫlāḳ-ı ḥamīde ve icrā'āt-ı ḫayriyye ve ilhāmāt-ı ḳalbiyyedir. İnsānda böyle baḫş buyurduġu intiẓāmāt u iḥsānātdan mest u ḥayrān ve kemāl-i şevḳ u leẕẕetinden bāḳī ve şādān olmuş olur. Bu ifādāt vezīriñ lisānından olsa da meşāyiḫ-i kirāmıñ kelāmını taḳlīd itmiş olduġundan ᶜ ārifānedir. Meşnevī-i Şerīfiñ birçoḳ yerinde görülecekdir ki ġāyet güzel, ġāyet muṣīb sözler bed-aḫlāḳ bir ādemiñ aġzından çıḳabilir. O ḥalde ḳā'ile degil ḳavle baḳılır. Taṣavvufāt ve ᶜ āşıḳāne kelimāta gelince Celālü'd-dīn-i Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleri ḥissiyāt-ı ᶜ āşıḳāne-i celīlerini bilā vāsıṭa īrād ve müstaᶜ idiniñ ḳalb ve ᶜ aḳıllarını ālām-ı dünyeviyyeden āzād buyururlar.

تا در این ســـکری از آن ســـکری تو دور
تـا از این مســـتی از آن جـامی تو دور

(579)

Meşnevī

Tā der in sukri ez an sukrī tu dūr
Tā ez in mestī ez an cāmī tu dār

Terceme: Sen bu dünyā lezzetleriniñ serḫoşluġu içinde bulunduḳca, mest-i rūḥānī olmaḳdan uzaḳsıñ! Zīrā sen dünyā şarābıyla mest olmuşsuñ! Cām-ı rūḥāniyyeden żevḳiñ yoḳdur.

Şerḥ: Dünyā sekrinden maḳṣad, yolsuz ve ḥarām işlerde bulunmaḳ ve leẕā'iż-i dünyeviyye ile mest olmaḳdır. Bu nevᶜ sekr ile insān rūḥāniyyetden dūr ve kör olur, ammā dünyāda umūr-ı ḫayriyye ve icrāāt-ı mesāᶜī-i bulunmaḳ sekr degil, ṣevāb ve hūşyārī olduġu emr-i bedīhīdir.

گـفـتـوگـوی ظـاهـر آمـد چـون غـبـار
مـدتـی خـامـوش خـو کـن هـوش دار

(580)

Meşnevī

Goftugūy-ı ẓāhir āmed çun ġubār
Muddeti ḫāmūş ḫū kon, hūş dār

[299] Terceme: Ẓāhir güft u gūsu āyīne-i ḳalbe toz gibi geldi, bir müddet sükūtu ᶜādet u iḫtiyār idüp ᶜaḳlıñı güzelce başında ṭut!

Şerḥ: Güft u gū ve keşret-i kelām āyīne-i rūḥ u ᶜaḳla ġubār ve insānıñ ḥaḳāyıḳa kesb-i iṭṭilāᶜ eylemesini māniᶜ olduġundan bir ṭarafdan sükūtu, dīger ṭarafdan ḥaḳāyıḳı mülāḥaẓayı iᶜtiyād ve kendini ḳuyūd-ı fāniyeden āzād it! ᶜĀdī işlerde -velev bir insān güzel bir söz bir nükte söylese ve işidenleriñ maẓhar-ı taḥsīni olsa bile- sözüñ taᶜrīf eyledigi maḳṣad ᶜādī olunca o sözde görünen żekāvetde fā'idesiz ve ᶜādī ve söyleyen iᶜtibārdan ᶜārī olur.

مـکـرر کـردن مـریـدان کـه خـلـوت را بشـــکـن

(Mukerrer-i kerden-i murīdān ki ẖalvet rā beşiken)

Ḫalveti şikest itmek içün mürīdānıñ mekr ve niyāz eylemelerine dā'irdir:

جملـه گفتنـد ای حـکیم رخنـه جو
ایـن فـریـب و ایـن جفـا بـا مـا مـگـو

(581)

Meşnevī

Cumle goftend ey ḥekīm-i rahnecū
İn ferīb u in cefā bā mā megū

Terceme: Cümle mürīdler vezīre didiler ki: Ey firḳatı ārzū-keş ve bahāne-cū ḥekīm! Bu ḥīle ve cefāyı bize yapma!

Şerḥ: Mürīdān vezīre didiler ki: Terk-i ẖalvet itmemek baḫşinde bize sükūtu emr itdiñiz ve taṣaddīᶜ ātımızı bir ḥīle-i maᶜneviyye ile redd eylediñiz; ammā bu firāḳ ile bize cefā ve giriftār-ı ye'is ve bükā eylersiñ. Bu ifāde taᶜrīż olmayup belki vezīri taḳdīsdir ki vezīr umūr-ı rūḥāniyyeye ġāyet ᶜāşıḳ ve maᶜneviyāt ile meşġūl olmaġa raġıb oldıġından yalıñız ḳalmaḳ içün tenbīhāt içinde ḥīle bile iḫtiyār ider dimek istediler.

چـار پـا را قـدر طـاقـت بـار نـه
بـر ضـــعـیـفـان قـدر قـوت کـار نـه

(582)

Meşnevī

Çārpā rā ḳadr-i ṭāḳat bār nih
Ber żaᶜīfān ḳadr-i ḳuvvet kār nih

[300] Terceme: Dört ayaḳlı ḥayvāna taḥammülünden ziyāde yük yükletme! Żaᶜīflere ḳuvvetinden fażla iş teklīf itme!

Şerḥ: İnsāna göre bilebilecegi ḳadar iş göstermeli ve añlayabilecegi ḳadar söz söylemelidir. Ziyāde taḥmil olunur veyā ᶜaḳlınıñ iḳtidārı ḫāricinde söz söylenir ise hem iş

bozulur hem ṭarafeyn ezilir (لا يكلف الله نفساً الا وسعها)[155] yaᶜnī: Allāh Teᶜālā Hażretleri insāna teklīf itmez; illā vüsᶜat ve ḳudreti ḳadar tekellüf ider.” Emri, ᶜaẓīm ve mühim-i ḥikmetdir. Bir kimseniñ derece-i iḳtidārı naṣıl bilinir diye ṣorulursa bu emr-i müşkiliñ añlaşılması emr idecek ẕātıñ ẕekāvetine vābestedir.

دانهٔ هر مرغ اندازهٔ ویست
طعمهٔ هر مرغ انجیری کیست

(583)

Meşnevī

Dāne-i her morġ endāze-i vey est
Ṭoᶜme-i her morġ inciri key est

Terceme: Her ḳuşuñ yiyecegi dāne kendi bedeniniñ ölçüsüne göredir. Her ḳuşuñ loḳması naṣıl bir incir olabilir?

Şerḥ: Bir ḳuş taḥammül-i bedeni ḳadar loḳmayı yer; yoḳsa ufaḳ bir ḳuş bir inciri bir loḳma itmege ḳıyām ider ise boġulur helāk olur. Bir kimse de iḳtidārından ziyāde iş görmek isteyecek olsa bī-mecāl ve belki dūçār-ı iżmiḥlāl olur. İnsān kendi miḳdārını lāyıḳıyla bilemeyeceginden bir işi bedi’ itmezden evvel ᶜāḳıl ve müstaḳīm bir ẕātıñ naṣīḥatine mürācaᶜat iderse kendini ḫaṭālardan taḫlīṣ ve āzād itmiş olur.

طفل را گر نان دهی بر جای شیر
طفل مسکین را از آن نان مرده گیر

(584)

Meşnevī

Ṭıfl rā ger nān dehī ber cāy-ı şīr
Ṭıfl-ı miskīn rā ez an nān morde gīr

Terceme: Ufak çocuġa süd yerine ekmek virir isek bī-çāre çocuġu [301] vefāt itmiş ṭut!

[155] *Kur’ân-ı Kerîm*, Bakara, 2/286: “Allah, hiç kimseye gücünün yeteceğinden fazla bir şey teklif etmez.”

Şerḥ: İḳtidārından ziyāde bir ādeme iş virilir ise fā'ideye bedel-i ziyān u ḫüsrān ḥāṣıl olur. Bir de ḥaddinden ziyāde vaẓīfeye ve niᶜmete nā'il olan kimseniñ sā'ir netāyic-i mużırrasından başḳa tekebbür veᶜaczinden ṭolayı aḥvālini taġyīr ve kendini maᶜnen żarīr ider.

چون کـه دنـدانـهـا بـر آرد بـعـد از آن
هـم بـخـود گـردد دلـش جـویـای نـان

(585)
Meşnevī
Çunki dendānhā ber āred baᶜdezan
Hem be ḫod gerded dileş cūyā-yı nān

Terceme: Ammā dişleri çıḳdıḳdan ṣoñra çocuḳ kendiliginden ekmek ister.

Şerḥ: İnsān her işe tedrīcen girişüp mülke istiḥṣāl eyledikden ṣoñra iḳtidārı nisbetinde umūr görür ve Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ iẕniyle muvaffaḳ olur.

مرغ پر نـارسـتـه چون پران شـود
لـقـمـهٔ هـر گـربـهٔ دران شـود

(586)
Meşnevī
Morġ-ı per nāroste çun perrān şeved?
Loḳme-i her gorbe-i derrān şeved

Terceme: Kanadı bitmemiş bir ḳuş uçmaḳ isterse her yırtıcı kediniñ loḳması olur.

Şerḥ: Kemāl bulmayan kimse ḥaddinden ziyāde bir işiñ icrāsına ḳıyām itse o fiᶜlinden be-heme-ḥāl mużṭarib olur; Bi-iẕni'llāhi Teᶜālā umūr-ı uḫreviyye ve dünyeviyyede muvaffaḳ olmaḳ isteyen ṭamaᶜ ve taᶜcīli defᵉ ile ḥadd ve iḳtidārı dā'iresinde ḥareket tecārib ve taḥḳīḳāt-ı dā'ime ile kesb-i ülfet itmelidir.

چـون بـر آرد پـر بـپـرد او بـه خـود
بـی‌تـکـلـف بـی‌صـفـیـر نـیـک و بـد

(587)

Meşnevī

Çun ber āred per beperred ū be ḫed

Bītekelluf bīṣafīr-i nīk u bed

[302] Terceme: Ḳuşuñ ḳanadı uçmaḳ istiᶜdādıyla kemāl bulduġu vaḳt kendiliginden yüksekde zaḥmetsizce iyi fenā ṣadāya muḥtāc olmaḳsızın uçar.

Şerḥ: Bir kimse maᶜnen ve māddeten ufaḳ iken ḥaddini tecāvüz itse bālāda beyān olunduġu gibi mużṭarr olur; faḳaṭ sin ve tecrübesi ilerleyince yüksek işlerle meşġūl olması żararı degil, fā'ideyi mūceb olur. Mühim işler içün hemīşe bir ᶜāḳıl ve müstaḳīm ādem ile müşāvere itmek lüzūmu her vaḳt tekrār olunur. Umūr-ı maᶜḳūleniñ ḥüsn-i tesviyes-i-çün insānıñ eñ mükemmel zamanı ḳırḳ yaşıdır. Ḳırḳ yaşında aᶜṣāb kesb-i rāḥat sükūn u ᶜāḳıl tezyīd-i tecārib itmiş olur. Bu yaşda insānıñ reşid ve ᶜaḳlı mükemmel olduġu Kur'ān-ı Aẕīmüş-şānda beyān ve fermān buyurulmuşdur.

دیـو را نـطـق تـو خـامـش مـی‌کـنـد
گـوش مـا را گـفـت تـو هـش مـی‌کـنـد

(588)

Meşnevī

Dīv rā nuṭḳ-ı tu ḫāmuş mīkoned

Gūş-i mā rā goft-ı tu huş mīkoned

Terceme: Yine mürīdān vezīre dirler ki: Ey şaḫımız! Seniñ sözüñ ve naṣīḥatiñ şeyṭānı ḫāmūş ider. Bizim ḳulaġımızı ᶜayn-ı ᶜaḳl ider.

Şerḥ: Şeyṭānıñ ilḳā eyledigi vesveseleri bir kāmil-i ẕātıñ naṣīḥati maḥv idebileceginden vesveseleri maḥv itmek şeyṭānı iskāt dimekdir. Mürīdān bu ṭaᶜbīri istiᶜmāl ve tażarruᶜ ḥāl eyledi; keẕalik bir ᶜāḳıl ve kāmiliñ sözünü istimāᶜ iden ᶜaḳlen müstefid olur.

گوش مـا هوش اســـت چون گویـا تویی
خشـــک مـا بحر اســـت چون دریـا تویی

(589)

Meşnevī

Gūş-i mā hūş est çun gūyā tuyī

Ḫoşk-i mā baḥr est çun deryā tuyī

Terceme: Sen söylersiñ bizim ḳulaġımız ᶜayn-ı ᶜaḳl olur, sen deryā olunca bizim ḳulaġımız deñiz olur.

Şerḥ: Ḳulaḳ diñlerken kesb-i ḳuvvet ider. **[303]** Ḳuraḳ ve çoraḳ dünyā işiyle aḥvālimiz bī-fā'ide olduġu ḥālde deryā-yı rūḥāniyyetiñ feyż u keremi cūşa gelince ḥālimizi işlāḥ ve baḥr-ı rūḥāniyyete īṣāl ile bizi iflāḥ ider ṭarzında ifāde-i merām olunuyor.

با تو ما را خاک بهتر از فلک

ای ســماک از تو منور تا ســمک

(590)

Meşnevī

Bā tu mā rā ḫāk bihter ez felek

Ey simāk ez tu munevver tā semek

Terceme: Seniñle olunca ṭopraḳ bize felekden daha aᶜlādır; (simāk) ṭaᶜbīr olunan kevkebden balıġa teşbīh olunan kürre-i arża ḳadar mevcūd olan maḫlūḳāt seniñ nūruñdan münever olmuşdur.

Şerḥ: İnsān-ı kāmil ḳuvve-i rūḥāniyyesi ḥasebiyle her ḳalb müzlimi tenvīr idebilir, ḳuvve-i ᶜaḳliyyesiyle de iḫtarāᶜ itdigi ᶜalem-i hey'et ve sā'ir ᶜulūm vāsıṭasıyla ḳaranlıḳ olan birçoḳ riyāżiyye ve arżiyyeyi göstererek tenvīr-i efkār ider. Kürre-i arżı balıġa teşbīh itmekde münāsebet-i laṭīfe vardır, zīrā balıġıñ ḥāli yüzmek olduġu gibi sāḥa-i vāsıᶜa-i felekiyyede ḥareket-i dā'imesi der-kār olan kürre-i arżda ḥavuż-ı semāda yüzmekdedir. Ecrām-ı felekiyye içün yüzmek taᶜbīri "Yasin"-i şerīfiñ ḳırḳıncı āyet-i kerīmesinde de ṣarāḥaten fermān buyurulmuşdur. Şöyle ki:

(لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُون)[156]

[156] *Kur'ân-ı Kerîm*, Yasin, 36/40: "Ne güneş, aya yetişebilir ve ne gece, gündüzü geçebilir; hepsi de bir gökte yüzüp durur."

Maᶜnā-yı şerīfi: “Güneş mümkin olmaz ki ḳamere irişsün gice gündüze müsābaḳat idici degildir ve cümlesi felekde yüzerler.”

بی‌تو مـا را بر فلـک تـاریکی اســـت
بـا تو ای مـاه این فلـک بـاری کی اســـت

(591)

Meşnevī

Bītu mā rā ber felek tārīkiyest
Bā tu ey māh in felek bārī key est

Terceme: Ey şaḫımız! Sensiz bize felek ḳaranlıḳdır; ey māh-ı rūḥāniyyet! Saña göre bu yer ne olabilir?

Şerḥ: Sen olmayınca ṣūrī ne ḳadar feyż görsek ḥattā felek gibi ᶜālī ammā cismānī bir mertebeye terḳī itsek yine senden alacaġımız feyże nisbeten [304] teraḳḳī māddī bize ḳaranlıḳ ve ᶜādīdir. Hele saña göre felek-i māddī ne olur? İᶜtibārsız ve hīçbir şeydir; zīrā felek cismāniyyedir, sen ise rūḥānī bir ẕāt-ı ᶜulviyyesiñ! İġfāl olunmuş insān muġfili taḳdīs içün ḫāṭıra gelmez kelimātı iḫtirāᶜa şitābān olur.

صـــورت رفـعـت بـود افـلاک را
مـعـنـی رفـعـت روان پـاک را

(592)

Meşnevī

Ṣūret-i rifᶜet boved eflāk rā
Maᶜnī-i reiᶜet revān-ı pāk rā

Terceme: Ṣūrī olan yükseklik felek içün olur; lakin maᶜnevī refᶜet pāk olan rūḥ içündür.

Şerḥ: Her şey’iñ ṣūret-i maᶜnāsı vardır. Meṣelā kelāmıñ ṣūreti ḥurūf u elfāẓ ve maᶜnāsı münfehim olan maᶜnā ve maḳṣaddır. Refᶜet ve yükseklik lafẓınıñ ṣūrī ciheti ᶜālī görünen eflāk u ecrāmdır, cihet-i maᶜneviyyesi pāk olan rūḥdur.

صـــورت رفعـت برای جســـمهـاســـت
جســـمهـا در پیش معنی اســـمهـاســـت

(593)

Meşnevī

Ṣūret-i rifʿet berāyi cismhāst

Cismhā der pīş-i maʿnī ismhāst

Terceme: Ṣūrī olan refʿet cismler içündür; cismler ise maʿnā öñünde isimlerdir.

Şerḥ: Cism ile maʿnā arasında olan farḳ müsemmā ile isim arasındaki farḳ gibidir, yaʿnī isim müsemmāya göre ʿādī ḫurūf ve ḫayālden ʿibāretdir, cismde maʿnāya göre ʿādī ve ḫayāl gibi ḳalır. İsmiñ ecsāma ve ecsāmıñ maʿnāya teʾsīrātı bu gibi isimlerle tesmiye olunsa yine ʿādīdir. Emlaḳ ve nuḳūd veyā bu gibi birçoḳ şeylere mālik olan bir ādemiñ de ʿaḳl u ḳalbi yaramaz ise maʿnen ẕelīl ve biʾl-ʿaks bir faḳīriñ ʿaḳlı kāmil ve kendi fāżıl ise ḥaḳīḳatde ġanī ve ḫayr u ʿulviyyete delīl olur. **[305]**

جواب گفتن وزیر کـه خلوت را نمی‌شـــکنم

(Cevāb goften vezīr ki ḫalvet rā nemīşikenem)

Ben ḫalveti ḳırup terk itmem diye vezīriñ mürīdlere cevāb virmesidir:

گفت حجتهای خود کوته کنید

پند را در جان و در دل ره کنید

(594)

Meşnevī

Goft: Ḥuccethā-yı ḫod kūteh konīd

Pend rā der cān u der dil reh konīd

Terceme: Vezīr müridlere didi: Ḥacet ve delīlleri ḳıṣa yapıñız! Naṣīḥata cān u dil içinde yol viriñiz!

Şerḥ: Yaʿnī mübāḥeşeyi terk ve benim sözümü ve naṣīḥatimi ḫulūṣ-ı ḳalb ile istimāʿ ve ḳabūl idiñiz! Pendimi işit! Emrini insān muḳalled bir ʿādemden işidir ise biʾṭ-ṭabʿ ḳabūl itmemeli! Ammā emr-i müstaḳīm bir ʿāḳıl ṭarafından ṣudūr ise ḳabūlü maḫż-ı ḫayr ve nefʿ idir.

گـر امـیـنـم مـتـهـم نـبـود امـیـن
گـر بـگـویـم آســـمـان را مـن زمـیـن

(595)

Meşnevī

Ger emīnem, muttehem nebved emīn
Ger begūyem āsumān rā men zemīn

Terceme: Eger ṭoġru ādem isem emīn ādem müttehim ve beyhūde söyleyici olmaz ve eminligim size maᶜlūm ise āsumāna zemīn dir isem yine inānmañız lāzım gelir.

Şerḥ: Vezīr-i maᶜhūd dir ki: Ey mürīdān! Eger ben siziñ nezdiñizde emīn bir ādem isem ḫalvet iderim. Beni bıraḳıñız! ᶜİbādetle meşġūl olayım! ᶜAḳlıñ ḫilāfında ve ḫāricinde olaraḳ meṣelā āsumān zemīndir gibi bir emr-iᶜacībi bile īrād itsem yine taṣdīḳ eylemeñiz lāzım gelir, ki kāmil-i teslīmiñiz añlaşılsun! Muḳallidleriñ ᶜādetlerindendir ki mübāḥaṣeden ictināb ve türrehātını bilā mübāḥaṣe ḳabūl içün ortalıġı īknāᶜa şitāb iderler. [306]

گـر کـمـالـم بـا کـمـال انـکـار چـیـســـت
ور نـیـم ایـن زحـمـت و آزار چـیـســـت

(596)

Meşnevī

Ger kemālem, bā kemāl inkār çīst
Ver niyem, in zaḥmet u āzār çīst?

Terceme: Eger ben ṣāḥib-i kemāl isem kemāli inkār ve kemāl ile mücādele nedir ṣāḥib-i kemālden degil isem “ḫalveti terk it; bizi naṣīḥatinle iḥyā eyle!” diye zaḥmet u cefā iḫtiyār eylemeñiz neden iḳtiżā ider?

Şerḥ: Bu söz bi’t-ṭabᶜ ᶜaḳla muvāffaḳdır ẕikr olunan mürīdān mübāḥaṣe itmek degil, naṣīḥat almaḳ istedikleri şeyḫe kendileri naṣīḥat virmege ḳıyām eylediler. Aṣl hüner o vezīr-i müzeviriñ muġfil ve riyākār ve nā-be-kār olduġunu bilmek idi. O ḥaḳīḳati bilmeyince ve anı kāmil ᶜadd idince artıḳ aña taᶜrīż itmek ḫaṭāları tekṣīr eylemekdir.

من نـخـواهـم شـــد از ایـن خـلـوت بـرون
ز آن کـه مشـــغـولـم بـه احـوال درون

(597)

Meşnevī

Men neḫahem şod ez in ḫalvet burūn

Zānki meşġūlem be eḥvāl-i derūn

Terceme: Vezīr didi: Ey mürīdān! Ben istemem, ki bu ḫalvetde dışarı çıḳayım; zīrā aḥvāl-i derūn ile meşġulüm!

Şerḥ: Vezīr ṭutduġu meslek ḥīle-kāräneyi ḫalvetle daha iyi icrā idecegini taṣavvur itmiş ve her ne dir ise müridleri büyük bir ḥikmete ḥaml ideceklerini derk eylemiş olduġundan bir vech-i muḥarrer şedīdce lisānlar isti^{c} māli daha mü'eṣṣir olacaġını añlamışdır. ^{c}Ādī ve ḥīlekār ādem insānlar içinde bulunmayınca ^{c}ādīliklerini ve ḥīlelerini setre daha iyi muvaffaḳ olur zīrā ef^{c}āl nihāyetü'l-emr insānıñ ḳadr-i ḥaḳīḳisini meydāna vaż^{c} ile rüsvā ve bed-ḥāl ider. [307]

اعتراض کردن مریدان بر خلوت وزیر

(İ^{c}tirāż kerden-i mürīdān ber ḫalvet-i vezīr)

Mürīdler vezīriñ ḫalvetlerine tekrār ta^{c}rīż eylediklerine dā'irdir.

جمله گفتند ای وزیر انکار نیست

گفت ما چون گفتن اغیار نیست

(598)

Meşnevī

Cumle goftend: Ey vezīr, inkār nīst

Goft-ı mā çun goften-i aġyār nīst

Terceme: Cümle mürīdler: Ey vezīr niyāz u iḫtārımız inkār degildir. Sözümüz düşmen sözü gibi degildir didiler.

Şerḥ: Mürīdān şeyḫlerini vezīr ta^{c}bīr iderler; zīrā bilirler idi ki vaḳtiyle vezīr cismānī ve şimdi vezīr ma^{c}nevī idi. El-ḥāṣıl mürīdler dirler ki: Bizin sözümüz ṣāḥib-i kemāl olduġuñuzu inkār ve ^{c}ale'l-ḫuṣūṣ kelāmımız düşmen kelāmı gibi ta^{c}rīż degil, bi'l-^{c}aks istirḥāmdan ^{c}ibāretdir.

اشـــک دیـدەســـت از فراق تو دوان
آه آه اســـت از مـیـان جـان روان

(599)

Meşnevī

Eşk-i dīde'st firāḳ-ı tu devān
Āh āh est miyān-ı cān revān

Terceme: Seniñ firāḳından gözyaşı sürᶜat ile aḳıcıdır, āh āhdır cānımız içinde gidicidir.

Şerḥ: Mürīdānıñ firāḳdan maḳṣadları, vezīriñ ḫalvetidir; āh çekmeleri yine feryādlarını teşkīl iden ṣadā-yı ġumūm-engīzleridir.

Zamān-ı hicrānda bī-çāreᶜāşıḳlarıñ feryād u āhına beñzer hīçbir ṣadā-yı āteşin bulunur mu?

طفـل بـا دایـه نـه اســتیزد و لیـک
گریـد او گر چـه نـه بـد دانـد نـه نیـک

(600)

Meşnevī

Ṭıfl bā dāye ne istīzed velīk
Giryed ū gerçi ne bed dāned ne nīk

[308] Terceme: Gerçi iyiyi, fenāyı farḳ itmege muḳtedir degilse de çocuḳ da ve süd anasınaᶜinād itmez, lakin kendi iḥtiyācı ḥasebiyle aġlar.

Şerḥ: Ḥażret-i Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī her baḥiṣde kimiñ ṭarafından söz söyleyecek ve cevāb virecek olsa fevḳa'l-ᶜāde münāsebetli īrād buyururlar. Bu da mahāret ve ḳuvve-iᶜaḳliyyeleri eṣeridir. Mürīdānıñ bu sözü me'mūriyet ve mesnedde bulunan ẕevḳ içinde büyük bir naṣīḥatdir.

مـا چون چنـگیم و تـو زخمـه مـی‌زنـی
زاری از مـا نـی تـو زاری مـی‌کـنـی

(601)

Meşnevī

Mā çun çengīm u tu zaḫme mīzenī

Zārī ez mā nī, tu zārī mīkonī

Terceme: Ey Rabbimiz! Biz çenk denilen bir ālet-i ṣadā gibiyiz, ses çıḳarmaḳ içün o ālete sen zaḫme ursuñ! Aġlamaḳ ve feryād bizden degildir, bizi feryād itdirici sensiñ!

Şerḥ: Ya Ḫalıḳımız! Sen her ne emr ider iseñ o ṣūrī bizden, ḥaḳīḳat de senden ẓuhūr ider. Bu beyt-i şerīfle ᶜaḳabinde gelecek ḳırḳ ᶜadet ebyāt-ı şerīfede Allāh Teᶜālā Ḫażretlerine bā-kemāl tażarruᶜ ᶜarż-ı ḥāl idilmesi lüzūmunu tenbīh ile beraber insānda külliyen cebr veyā irāde-i cüz'iyye mi var gibi eñ mühim bir mesā'ile īżāḥ u beyān buyurulacaḳdır. Bu mesā'ile ᶜālemde hemīşe çoḳ baḥiṣler daᶜvet itmiş rūḥāniyyetden ᶜārī ve ᶜirfāndan beri olanlarıñ ez̲hānını işgāl eylemişdir. Birḳaç seneden biri bed'i iden bu mesā'ile üzerine ilān-ı ittifāḳ ḥāṣıl olamıyor. İnsanlar ᶜaḳlı bu baḥs̱i ḥal idebilmek içün kāfī degildir. Dīn-i mübīn-i İslāmıñ ᶜuḳūl ve ᶜurefāsınıñ ḳabūl eyledikleri noḳṭa cebr vüsaṭ-ı taᶜbīr olunan derecedir ki: ne bütün bütün cebr ve ne de bütün bütün irāde ve iḫtiyārdır.

مـا چو نـاییم و نوا در مـا ز تســـت

مـا چو کوهیم و صـــدا در مـا ز تســـت

(602)

Meşnevī

Mā çu nāyīm u nevā der mā zi tust

Mā çu kūhīm u ṣedā der mā zi tust

[309] Terceme: İlāhī! Biz nāy gibiyiz ve bizdeki ses, sendendir; biz ṭaġ gibiyiz ve bizdeki ṣadā, sendendir.

Şerḥ: Ṣadā her ne ḳadar ṣūretā neyden çıḳar ise de ḥaḳīḳatde nāfiḫiñ ve ṭaġlar arasındaki iniᶜkās yine ṣāḥib-i rūḥuñdur. Biz de her ne ẓuhūr ider ise bizden degil, Ḫalıḳ-ı lem-yezel Ḫażretlerindendir.

مـا چو شـــطرنجیم انـدر برد و مـات

برد و مات ما ز تســـت ای خوش صـــفات

(603)

Meşnevī

Mā çü şeṭrencīm ender bord u māt

Bord u māt-i mā zi tust ey ḫoşşifāt

Terceme: Ġalib ve maġlūb olmada biz şaṭranc gibiyiz, bizim ġālibiyet u maġlūbiyetimiz sendendir; ey ṣıfātı güzel olan İlāhımız!

Şerḥ: Şaṭranc oyununda ḥareket ṣūretā şatranc ālātında ise de aṣl hüner oynayanıñdır. Şaṭranc-ı dünyāda da, ḥareket idenler ṣūretā insānlardır; ammā muḥarrik-i ḥaḳīḳi Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleridir.

ما که باشیم ای تو ما را جان جان

تا که ما باشیم با تو در میان

(604)

Meşnevī

Mā ki bāşīm ey tu mā rā cān-ı cān

Tā ki mā bāşīm bā tu der miyān

Terceme: Biz kim oluruz? Ey cānımızıñ cānı! Tā ki biz seniñle ortada olalım?

Şerḥ: İlāhī taᶜbīrātda "biz" taᶜbīr ideriz. Lakin bu taᶜbīr beyhūde bir enāniyetdir. Zīrā cānımızıñ cānı ve feyyāżı sensiñ! Efᶜāl u aḥvālde senden başḳa görmek ḥaḳīḳati görmemekdir.

ما عدمهاییم و هستیهای ما

تو وجود مطلقی فانی نما

(605)

Meşnevī

Mā ᶜademhāyīm u hestīhā-yı mā

Tu vucūd-ı muṭlaḳī fānīnumā

[310] **Terceme:** İlāhī biz hīçiz. Varlıḳlarımızda hīçdir. Sen ise gösterici vücūd-ı muṭlaḳsıñ!

Şerḥ: Vücūd-ı muṭlāk taᶜbīrinden maḳṣad, ẕātıyla yaᶜnī başḳasınıñ vücūduna muḥtāc olmayup ne mürūr-ı zamān ve ne sā'ir-i tebeddülāta muḥtāc olmayan Vacibü'l-vücūd Ḥażretleridir ki mevcūdāt u ezmine ve mesāfāta yaᶜnī maḫlūḳāta muḥtāc degil her nevᶜ maḫlūḳātıñ ᶜademden ḫalḳı, ḥıfẓı, meᶜādi ol ḳādir-i muṭlaḳıñ emr-i Rabbānīyesine rām ve anıñla bekāmdır; maᶜa-māfīh Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ ḥaḳīḳatini kimse fehm u derk idemez. Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānda fermān u beyān buyurulur ki *(لَيْسَ كَمِثْلِهٖ شَيْءٌ)*[157] yaᶜnī Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ miṣli gibi bir şey yoḳdur. Bir şey'iñ miṣli olmayınca ḥaḳīḳati bilinemez. Ṭatlı acıdan, ḥarāret bürūdetden, ṣafā belādan el-ḥāṣıl her şey żıddından bilinir. Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ żıddı ve miṣli olmadığından ẕātı kemā hū Ḥaḳḳa bilinmek mümkin degildir. Ammā maḫlūḳātda görülen efᶜāl ve te'ṣīrāt-ı ᶜaẓīme-i Rabbāniyyesiyle ṣıfātı her ān maᶜlūm ve ᶜayān olur. Maḫlūḳātıñ vücūduna vücūd-ı muḳayyed taᶜbīr olunur ki vücūd-ı muṭlaḳ gibi ẕātlarıyla kā'im olmayup vücūd-ı āḫara muḥtācdır. Vücūd-ı muṭlaḳ olmasa vücūd-ı muḳayyed olamaz. Meṣelā bir ᶜayīne farż olunsun, āyīneniñ ḳarşısındaki ādem bir vücūddur. Lakin o ādemiñ āyīnede görünen ṣūreti nisbeten vücūdu muḳayyeddir. İnsān āyīneniñ ḳarşısından çekilince āyīnedeki ṣūret o anda maḥv olmuş olur. Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ esmā-yı ḥüsnāsına göre maḫlūḳāt āyīnedeki ṣuretlere müşābihdir. Maḫlūḳātda luṭf görülünce luṭf-ı Rabbānīniñ ve ġażab- müşāhede olununca ḳahr-ı ṣemedāniyyeniñ ᶜaksidir. Bunun içün Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānda fermān u beyān buyurulur ki *(كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهٗ)*[158] yaᶜnī her şey helāk-peẕīr olup ancaḳ Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ vechi yaᶜnī ẕatı bāḳīdir. Herhangi insān vech-i Rabbānī yaᶜnī ᶜaşḳ ve rıżā-yı yezdānī içinde kendini fānī ider ise o fānī degil, bāḳīdir; zīrā o ḥālde "İllā" istiṣnāyı ḳudret iḫtivāya maẓhar olmuş olur. Bu maḥalde şu cihetde ᶜarża sezādır ki: Helāk, ẕi-rūḥ içün ᶜadem olmayup ḥāl-i ḫāżırdan teġayyür itmekdir. Bu helāk ẓāhiri ve beḳā-yı maᶜneviyyedir. Şeyḫ-i Ekber Ḥażret-i Muḥyiddīn ᶜArabī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī *Fütūḥāt-ı Mekkiyyede* Allāh Teᶜālā Ḥażretleriyle maḫlūḳātını bu vech ile taᶜrīf ider ki:

اعلم ان الحق تعالى موجود بذاته مطلق الو جود غير مقيد بغيره ولا معلول عن شئ ولا علت لشئ وهو خالق المعلولات والعلل[159]

Ve yine *Fütūḥātda* buyurur ki:

فهم عين كل شئ فيالظهور ماهو عين الا شياء فى ذواتها سجحانه بل هوهو والاشيا اشياء [160] **[311]**

---

[157] *Kur'ân-ı Kerîm*, Şûrâ, 42/11: "…O'na hiçbir benzer yoktur."

[158] *Kur'ân-ı Kerîm*, Kasas, 28/88: "…O'ndan başka; her şey helak olur, ancak O'nun zatıdır kalan."

[159] "Bil ki Hak Teâlâ, başka bir şeyle kayıtlı olmaksızın mutlak bir vücûd ile bizâtihi mevcûddur. Bir şeye ma'lûl ve illet değildir. Bilakis O, ma'lûlât ve illetlerin hâlıkıdır."

[160] "Zâhirde her şey O'nun aynıdır, ama her eşyanın aynı zâtında O değildir. O, O'dur, eşyâ eşyâdır."

ما همه شیران ولی شیر علم
جمله شان از باد باشد دمبهدم

(606)

Meşnevī

Mā heme şīrān velī şīr-i ᶜelem
Cümle şān ez bād bāşed dembedem

Terceme: Biz cümlemiz ṣūretā arslanlarız; lakin bayraḳlarda bez üstüne resm olunan arslanlar gibiyiz. O arslanlarıñ cümlesi rüzgārdan her ān vücūd gibi müteḥarrik olur.

Şerḥ: Baᶜżı bayraḳlarda resm bulunur. Meṣelā birinde bir arslan tersīm iderler; lakin bu ṣūret, bez üzerinde ᶜādī bir resmden ᶜibāretdir ki görünmesi ve ḥareketi rüzgārıñ teḥarrikine vābestedir. Bizim ṣūretlerimizi de teḥarrik iden bād-ı ḳudret-i Rabbāniyyeden bir ān ḫāli ḳalsaḳ maḥv u nā-bedīd oluruz.

جمله شان پیدا و ناپیداست باد
انکه ناپیداست هرگز کم مباد

(607)

Meşnevī

Cümle şān peydā vü nāpeydāst bād
Anki nāpeydāst hergiz kem mebād

Terceme: Cümlesi görünür görünmez rüzgārdır; o ki görünmez, bir vaḳt-i eksik olsun.

Şerḥ: İnsānlar vesā'ir ḥareket itmekde olan kāffe-i maḫlūḳātı seyr u ḥareketde görebilir iken muḥarrik-i ḥaḳīḳi olan Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ ẕāt-ı pākını ẓāhir gözüyle göremiyoruz; maᶜa-māfīh ḳudret u feyż-i Rabbāniyyesi kāffe-i mükevvenāt ve mevcūdāt içün kāfī ve ẓāhiri olduġundan merḥameti hīçbir vaḳt eksik ve maḫlūḳāt luṭfundan ḫālī olmasun!

بـاد مـا و بـود مـا از داد تسـت
هسـتی مـا جملـه از ایجـاد تسـت

(608)

Meşnevī

Bād-i mā vu būd-i mā ez dād-ı tust
Hestī-yi mā cumle ez īcād tust

[312] Terceme: İlāhī! Bizim rüzgārımız ve varlığımız seniñ ᶜadl u iḥsānıñdır saᶜy u ġayretimiz ve cümle aḥvālimiz, seniñ merḥamet ve īcādıñdır.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfde Ḥaḳḳa ḳarşı insān-ı kāmiliñ istiᶜmāl idecegi lisān-ı ḥaḳīḳa beyān-ı taᶜrīf ve tavṣīf buyurulur.

لـذت هسـتی نـمـودی نـیسـت را
عـاشـق خود کرده بودی نیسـت را

(609)

Meşnevī

Lezzet-i hestī numūdī nīst rā
ᶜĀşıḳ-i ḫod kerde būdī nīst rā

Terceme: İlāhī! Sen o ṣāḥib-i ḳudretsiñ ki: Bu ᶜademe varlıḳ lezzeti gösterdiñ, ᶜādemi kendine ᶜāşıḳ itdiñ!

Şerḥ: Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ vücūd-ı muṭlaḳ ulūhiyyetine göre maḫlūḳāt ᶜademdir; ammā eser-i ṣanᶜ ve ḳudret-i Rabbāniyye hīç meṣābesinde olan maḫlūḳāt varlıḳ lezzetini göstermiş ve niᶜmet-i ᶜaşḳ ile taḳdīs buyurmuşdur. “ᶜAdemi kendine ᶜāşıḳ” itmek taᶜbīr-i şerīfinde iki maᶜnā añlaşılabilir biri: Ḫalḳ olmazdan ve vücūda gelmezden evvel ervāḥ-ı mübāreke aᶜyān-ı ṣābite ḥalinde iken anları ẕāt-ı ulūhiyyetine ᶜāşıḳ eylemesi ve oᶜaşḳıñ devām itmesi; maᶜnā-yı dīger ᶜademi kendi kendine ᶜāşıḳ idüp ᶜademden ẓuhūr itmesiyle maḫlūḳāt biri birlerine muḥabbet itmesidir.

لـذت انـعـام خـود را وامـگـیـر
نـقـل و بـاده و جـام خـود را وامـگـیـر

(610)

Meşnevī

Lezzet-i inᶜām-ı ḫod rā va megīr

Nuḳl u bāde vü cām-ı ḫod rā vā megīr

Terceme: İlāhī! Kendi niᶜmetleriniñ lezzetini bizden geri ṭutup dirīġ itme! Kendi naḳl u bāde ve ᶜaşḳ cāmını bizden eksik itme!

Şerḥ: Bu münācāt bāᶜiṣü'l-necāt her bir ḳul içün ᶜayn-ı farż ve niᶜmet-i saᶜādetdir. Niᶜamᶜmütenevviᶜa-i Rabbāniyye ḳabūl-i taᶜdād mıdır? Meṣelā rūḥ u maᶜnā ve ᶜaḳl u bedeniñ vücūd ve ṣıḥḥati tenefüs eyledigimiz [313] hevā, görmekde olduġumuz żiyā ve nūr-ı ḳalb ve nice nice inᶜām bī-pāyān cümlesi iḥsānāt-ı mütenevviᶜa-i Cenāb-ı Yezdāndır.

ور بگیری کیت جستجو کند

نقش با نقاش چون نیرو کند

(611)

Meşnevī

Ver begīrī keyt costucū koned

Naḳş bā naḳḳāş çun nīrū koned

Terceme: İlāhī! Eger niᶜmetleriñi dirīġ buyurur, ṭutar, virmez iseñ kim muḳtedir olabilir ki bu niᶜmetleri arayup bulabilsün? Naḳş-ı naḳḳāş ile naṣıl ḥarb u nizāᶜ idebilir?

Şerḥ: Allāh Teᶜālā Ḥażretleri inᶜām-ı Rabbāniyyesini ḳaṭᶜ ve dirīġ buyursa ᶜabdiñ ne ḳuvvet ve ḳudreti vardır ki istiḥṣāl u cidāl itsün? Şāyān-ı iḫtārdır ki Allāḥ Teᶜālā Ḥażretleri ḳullarına münāsib olan niᶜmetleri ḳaṭᶜ itmez. Meger ki anlar emr-i Ḥaḳḳa muḫālif ṣūretde ḥareket itmiş olalar.

منگر اندر ما، مکن در ما نظر

اندر اکرام و سخای خود نگر

(612)

Meşnevī

Menger ender mā, mekon der mā nażer

Ender ikrām seḫa-yı ḫod niger

Terceme: İlāhī! Bize baḳma ve bizim ḳuṣurumuza nażar eyleme! Kendi ikrām ü seḫā ve merḥametiñe baḳ!

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfde ᶜabd-i iᶜtirāf-ı ḳuṣūr ile merḥamet-i Rabbāniyyeyi istirḥām ve ᶜarż-ı ᶜubūdiyetle bekām olur.

مـا نـبـوديـم و تـقـاضـــامـان نـبـود
لـطـف تـو نـاگـفـتـهٔ مـا مـیشـــنـود

(613)

Meşnevī

Mā nebūdīm u taḳāżāmān nebūd
Luṭf-ı tu nāgofte-i mā mīşunūd

Terceme: İlāhī! Biz yoġuduḳ teḳāżā ve ṭalebimizde yoġidi; maᶜa-māfīh seniñ [314] luṭf u merḥametiñ söylemedigimiz duᶜāyı işidir idi.

Şerḥ: Ey Ḫudā-ı Żü'l-Celāl! Seniñ ḳudret ve merḥametiñ o ḳadar ᶜāle'l-ᶜāledir ki biz ḫalḳ olunmadan evvel, baᶜde'l-ḫalḳ muḥtāc olacaġımız ve istirḥām idecegimiz şeyleri bildigiñden kemāl-i luṭfuñ eşeri olaraḳ anları iḥsān buyurduguñ ve bizi insān yaratdıñ!

Bu beyt-i şerīfde ḥikmet-i ᶜamīḳayı şāmildir!

نـقـش بـاشـــد پـیـش نـقـاش و قـلـم
عـاجز و بســتــه چو کودک در شـــکم

(614)

Meşnevī

Naḳş bāşed pīş-i naḳḳāş u ḳalem
ᶜĀciz u beste çu kūdek der şiken

Terceme: Naḳḳāşıñ öñünde naḳş -anasınıñ ḳarnında olan çocuḳ gibi- ᶜācizdir.

Şerḥ: Raḥm-i māderde cenīn bilā iḳtidār, bilā tefekkür müteḥarrik olduġundan insān cenīne teşbīh buyurulmuşdur. Kāffe-i maḫlūḳāt bir naḳş gibi olup muṣavvir ve muḥarrir-i ḥaḳīḳi ancaḳ Allāh Teᶜālā Ḥażretleridir.

پـیـش قـدرت خـلـق جـمـلـه بـارگـه
عـاجزان چون پـیـش ســـوزن کـارگـه

(615)

Meşnevī

Pīş-i ḳudret ḫalḳ-ı cumle bārgeh

ᶜĀcizan çun pīş-i sūzen kārgeh

Terceme: Dīvān-ḫāne-iᶜ ālemiñ maḫlūḳātı ḳudret-i İlāhīyyeniñ öñünde, -iğne ḳarşısında gergefᶜ āciz olduġu gibi-ᶜ ācizlerdir.

Şerḥ: Gergef -kārgeh- taḫta ve bezden ᶜibāret bir maḥall-i naḳş ve taṣvīrdir ki ḳadınlar igne vāsıṭasıyla ṣuver-i mütenevviᶜa naḳş iderler. İgne ne yolda işler ise gergef o naḳşı ḳabule mecburdur. Gergefiñ igneyi menᶜ ve taġyīre iḳtidārı olmadığı gibi maḫlūḳāt-ıᶜalemde emr-i Ḥaḳḳa ḳarşıᶜācizdir. Ammā bunda bir ḥikmet vardır: O emr-i Rabbānīye kemāl-iᶜadl ve ḥikmetle insānlarıñ niyāt ve muḳteżiyātına lāyıḳ bir ṣūretde şeref-vāḳiᶜ olur ve maᶜnevī naḳşlar o yolda görünür. [315]

گـاه نقشـــش شـــادی و گـه غم کنـد

گـاه نـقشـــش دیـو و گـه آدم کـنـد

(616)

Meşnevī

Gah naḳşeş şādī yü geh ġam koned

Gāh naḳşeş dīv u geh ādem koned

Terceme: Kādir-i Muṭlaḳ Ḥażretleriniñ naḳş-ı ḳudreti, baᶜżı şeyṭān ve baᶜżı ādem baᶜżen meserret baᶜżen küdūret eyler.

Şerḥ: Tecellīyāt-ı Rabbāniyye mütenevviᶜ ṣūretde ẓuhūr ider; bu da muḳteżā-yı ḥikmet-i bāliġadandır. Bir insānıñ ḫāṭırına gelebilir ki: elem-engīz bir fiᶜl ü ḥāliñ ẓuḥūrunda hīçbir ḳuṣūr itmemiş idim, ne içün giriftār-ı elem oldum? Allāh Teᶜālā Ḥażretleri ḳullarına ẓulm buyurmayacaḳlarını Ḳur'ān-ıᶜAẓīmü'ş-şānda fermān u beyān buyurdular; binā'en-ᶜaleyh insāna gelen elem u cefā ya o ṣırada veyā daha evvel işledigi dīger bir fenālıġıñ cezāsı veyā cezānıñ bir miḳdārıdır. İnsān, Cenāb-ı Yezdānıñ merḥametini celb itmek ister ise ḳalben ve lisānen iᶜtirāf-ı ḳuṣūr ve istiġfār ile beraber tekrār giriftār-i günāh ve ġam olmamaḳ içün īfā-yıᶜibādet ve icrā-yı vaẓīfe ve iᶜtā-yı ṣādaḳa itsün ve hemīşe muntaẓır-ı Elṭāf-ı Cenāb-ı Mevlā olsun.

نطق نه تا دم زند در ضر و نفع
دست نه تا دست جنباند بدفع

(617)

Meşnevī

Nuṭk ni tā dem zened der żarr u nefᶜ
Dest nī tā dest conbāned be defᶜ

Terceme: Maḫlūḳ da el yoḳdur ki emr-i Ḥaḳḳıñ defᶜi içün ḥarekete muḳtedir ola; nuṭḳ yoḳdur ki bir işiñ żarar u fā'idesi içün laḳırdı söyleye!

Şerḥ: Allāh Teᶜālā Hażretleri bir şey'i irāde buyurduḳdan ṣoñra anıñ ḫilāfında iḳtidār ve ᶜaḳl u nuṭḳ mefkūd ve bī-sūddur; insān dā'imā ḳudret-i Rabbāniyyeyi ve kendiniñ ᶜaczini te'emmül ve Ḥaḳḳıñ emrine muvāfıḳ ṣūretde faᶜāl olduġu ḥālde tevekkül itsün!

تو ز قرآن باز خوان تفسیر بیت
گفت ایزد ما رمیت إذ رمیت

(618)

Meşnevī

Tu zi Ḳur'ān bāz ḫ̌ān tefsīr-i beyt
Goft Īzed: Mā remeyte īẕ remeyt

[316] Terceme: Sen Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şāndan bu beytiñ tefsīrini oḳu! Allāh Teᶜālā Ḥażretleri Faḫr-i ᶜĀlem Efendimiz buyurdular: *(مَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ).*

Şerḥ: Bu āyet-i kerīme Sūre-i Enfāliñ on yedinci āyetidir:

(فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلٰكِنَّ اللهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللهَ رَمٰى وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا اِنَّ اللهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ)[161]

Maᶜnā-yı şerīfi: "Ḳuvvetiñiz ile ḳatl itmediñiz anları (düşmenleriñizi) lakin Allāh Teᶜālā Ḥażretleri virdigi nuṣretle ḳatl eylediñiz ve atmadıñ yā Muḥammed o vaḳt ki düşmenlere ḳarşı bir āvūc ṭopraġı atdıñ ve lakin Allāh Teᶜālā Ḥażretleri atdı."

[161] *Kur'ân-ı Kerîm*, Enfâl, 8/17: "Onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü ve attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı ve böylece de kendi katından, inananlara güzel bir nimet vermek, onları denemek istedi. Şüphe yok ki Allah her şeyi duyar, bilir."

Bu vaḳᶜa bedr gününde vuḳūᶜ bulup Faḫr-i ᶜĀlem Muḥammed Muṣṭafa ᶜAleyh-i Efḍalü't-tehāyā efendimiz ḥażretleri muvaḥḥidīn-i kirām, müşriklerle itdikleri muḥārebeniñ eñ şedīd āvānında ol Resūl-i müctebā yed-i mübāreklerine bir avuc ṭopraḳ alup düşmene ḳarşı remy ve ilḳā idince müşrikleriñ gözlerine birçoḳ ṭopraḳ ṭolmuş, külliyen tārumār olmuşdur. Muvaḥḥidīn-i kirāmıñ nā'il olduḳları bu büyük muẓafferiyetden nefslerine ᶜaceb ve faḫr gelmemek içün ġālibiyyet ve nuṣret-i Cenāb-ı Ḥaḳdan olduġu fermān u ḥikāyet buyuruldu. Tezyīn-i ṣaḥā'if idilen āyet-i kerīme aṣl Faḫr-i ᶜĀlem ve yevm-i bedirde bulunmuş aṣḥāb-ı kirām, ve bütün muvaḥḥidīn içün bir tenbīh ve fermāndır.

گر بپرانیم تیر آن نه ز ماست
ما کمان و تیر اندازش خداست

(619)

Meşnevī

Ger beperrānīm tīr, an nī zi māst
Mā kemān u tīrendāzeş Ḫodāst

Terceme: Gerçi ẓāhiren biz insānız, oḳ atup uçurur isek de ḥaḳīḳatde o fiᶜl bizden degildir. Biz oḳuñ yayı gibiyiz, oḳ atıcı Ḫudā Ḥażretleridir.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfde tekrār olunur ki: Her şey Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ emriyle vāḳiᶜ olur. Bu ebyāt-ı ᶜaliyyeye varıncaya ḳadar cebrī meẕhebinde olanlar memnūn olup ẓann iderler ki: Ḥaḳīḳat kendi ḫayālleri gibidir. Ātīdeki ebyāt-ı şerīf cebrīleriñ ḫayālātını izāle ider. [317]

این نه جبر این معنی جباری است
ذکر جباری برای زاری است

(620)

Meşnevī

İn ne cebr, in maᶜnī-i cebbāriyest
Ẕikr-i cebbārī berāyi zārīyest

Terceme: Bu ḥaḳāyıḳ ve esrār cebrīlik degildir; Cebbār isminiñ ve kemāl-i ḳudret-i Rabbāniyyeniñ maᶜnāsıdır. Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ cebbār ve ḳādir-i muṭlaḳ olduġun ḳulları bilüp tażarruᶜ ve feryād itsünler.

Şerḥ: Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ fāᶜil-i muḫtār ve ḳādir-i muṭlaḳ olduġunu mufaṣṣalān beyān eylemekligimizdeki merāmımız cebrīleriñ bāṭıl-ı efkārını taṣdīḳ itmek degildir; maḳṣadımız Cenāb-ı Vācibü'l-vücūduñ kemāl-i ḳudretini ve ḳulları ṭarafından lüzūm istiḥām ve tażarruᶜ ı beyān eylemekden ᶜibāret idi ki insānlar tażarruᶜ ve ᶜibādet ve ḥüsn-i niyet ve maḳbūl-i ᶜamel ve ḥareketi ile merḥamet-i Rabbāniyyeye nā'il ve menzil-i selāmete vāṣıl olsunlar. Ṣaḳın ḫāṭıra gelmesün ki Allāh Teᶜālā Ḥażretleri ḳullarını taᶜẕīb itmek ve cehenneme atmaḳ içün meṣelā sirḳate ve sā'ir umūr-ı ġayr-ı merżiyyeyi işlemek üzre icbār ider, cebrīleriñ ḫayāl eyledikleri bugüne cebr ẓulmdur. Allāh Teᶜālā Ḥażretleri ise ẓulmden münezzehdir. Cenāb-ı Ḥaḳ ẓulm itmedigini Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānıñ birçoḳ yerinde ṣarāḥaten fermān ve ityān buyurdu; eger cebrīleriñ ẓann-ı fāsidleri gibi ḫayrı ṭaleb ve şerden ictināb itmek meyli insānda olmasa Allāh Teᶜālā Ḥażretleri Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānda ḳullarına iyilik idiñiz, fenālıḳ itmeyiñiz, diye emr u fermān buyurmaz idi; çünki o ḥālde emr ve nehiy bī-fā'ide ve bī-sebeb ḳalır idi. Lakin insāna iḥsān eyledigi irāde-i cüz'iyyeyi Allāh Teᶜālā Ḥażretleri herkesden aᶜlā bildiginden ḳullarına her vakt Enbiyā-yı ẕīşān ve el-ān Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānıñ vāsıṭasıyla emr ve nehiy buyurdu.

زاری ما شد دلیل اضطرار
خجلت ما شد دلیل اختیار

(621)

Meşnevī

Zārī-i mā şod delīl-i iżṭırār
Ḫaclet-i mā şod delīl-i iḫtiyār

[318] Terceme: Fiġān ve tażarruᶜ muz ıżṭırār ve żarūrete; utanmaḳlıġımız iḫtiyārımıza delīl oldu.

Şerḥ: Ḥüzn ve kederi mūceb olan bir māddeden ṭolayı insānıñ aġlaması o māddeniñ vuḳūᶜ ı emel ü ḳuvveti ḫāricinde olduġunu iḳrār ve işlāḥ-ı ḥāl içün Cenāb-ı Ḳādir-i Muṭlaḳdan istirḥām ve tażarruᶜ eylemesi ḳudret ve merḥamet-i Rabbāniyye maḥzūn ve nālān olandan münfehm ve maḥsūs bulunduġunu iṣbāt ider; Bi'l-ᶜaks bir kimse iḫtiyārıyla işledigi yolsuz bir işden maḥcūb olması irāde-i cüz'iyyesine ve iḫtiyārına delīldir, yoḳsa cebrī ṣūretde yaᶜnī bilā iḫtiyār cebren işlemiş olaydı maḥcūb olmaması iḳtiżā ider idi. Meṣelā bir insān sirḳat idüp sirḳati meydāna çıḳınca maḥcūb olmasınıñ sebebi sirḳati işlemege mecbūr olmadıġını vicdānen bilmesindendir; ammā bütün insānlarıñ ḫilḳātine müġāyir olaraḳ cebrī olan kimse dir ise ki:

keẕb ve sirḳatden de ben maḥcūb olmam; zīrā cebren anı işledim; o iddiᶜ āda bulunan kimseniñ ḥaḳīḳatde ismi ᶜ ārsız ve edebsizdir. Deryā-yı ḥaḳīḳat olan şeriᶜ at-i muṭahhara ve insānlarıñ menbaᶜ -ı ᶜ aḳl ve tecrübeleri bulunan niẓāmāt-ı münīfe mütecāsirin içün cezālar tertīb eyledi, hīçbir niẓām bulunmaz ki insān efᶜ ālinde mecbūr olduġundan cezādan vārestedir demiş olsun. Cāy-ı ḫande ve taᶜ accübdür ki: Bir cebrīyi bir kimse meṣelā ḍarb itse cebrī o anda daᶜ vāya ḳıyām ile ḳıyāmeti ḳoparır! Dimez, ki bī-çāre ḍāribiñ elinden ne gelir? Beni ḍarba mecbūr idi. Cebrīler irāde-i cüz'iyye olmadıġına dā'ir büyük mubāḥaṣeler ider ve mufaṣṣıl kitāblar yazarlar iken ḫaṭırlarına gelmez ki bu mübāḥaṣe, bu kitāblar kendi iddiᶜ ālarını külliyen ve ḳaṭṭᶜ iyyen tekẕīb ider! Çünki eger insān cebrīleriñ iddiᶜ āları vech ile her işde mecbūr ise irāde-i cüz'iyyeyi ḳabūl idenler de ḳabūle mecbūrdur; binā'en-ᶜ aleyh irāde-i cüz'iyye ṭarafdārlarınıñ fikr ve iddiᶜ ālarını terk itdirmek üzre cebrīleriñ saᶜ yı kendi iddiᶜ ālarını cerḥ ider. Farż idelim ki: Cebrīler birçoḳ edilleden ṣoñra muḫāliflerini iḳnāᶜ itsünler; o ḥālde cebrīleriñ ümīdi ḫilāfında olaraḳ bir ḥaḳīḳat ser-nümā olur, o da baᶜ de'l-iḳnāᶜ insānıñ istedigi meslegi iḫtiyārda muḫtār olmasıdır. Cebrīleriñ fikirlerini ḳabūl itdirmege muvaffaḳ olacaḳları anda ᶜ aḳlen maġlūb olmuş olacaḳları der-kārdır. Ne bed-baḫtāne mevḳiᶜ ! Ne çirkin meslek! ᶜ Ale'l-ḫuṣūṣ cebrīler irāde-i cüz'iyye ṭarafdāranını iḳnāᶜ itmek żımnında kendileri de irāde-i cüz'iyyelerine mürācaᶜ ata ve anıñ himmetiyle meẕhebleriniñ teᶜ mīmine çalışmaları cāy-ı ḥayret ve dāᶜ ī-i tebessümdür! Cebrīler dirler ki: Her ne [319] işleyecek olsaḳ żarūrīdir. Böyle ise diyelim ki ᶜ işret ü zinā gibi leẕẕetli efᶜ ālde mecbūr olsunlar; ammā bu taḳdīrde baᶜ żı vaḳt bunuñ ᶜ aksiniñ de vāḳiᶜ olması lāzım gelir idi. Meṣelā cebrīler bir bıçaḳ alup gözlerini istemeyerek çıḳarmalı, ya ellerini kesmeli, aḳçelerini deñize atmalı idiler ki kāffe-i ḥareketlerinde cebrīlik görünmüş olsun! Ḫayır! Böyle olmuyor. Yemek, ṣu içmek, zinā ve ᶜ işret ve bu gibi ẕevḳiyātı icrā eylemek içün cebrīlik dā'imā cārīdir. ᶜ Acabā ẕevḳi olmayan ve elīm olan ve bālāda miṣāl getirilen efᶜ āl yaᶜ nī kendi gözlerini çıḳarmaḳ, dillerini kesmek, aḳçelerini ṣuya atmaḳ, ac ṣusuz ḳalmaḳ gibi şeylerde cebrīlik ne içün cārī degildir? El-ḥāṣıl cebrīlik ᶜ aḳl u ḥaḳīḳate muḫālif tenbel ve aḫmaḳlarıñ iḫtirāᶜ eyledikleri bir ḫayāl-i muġfeldir.

گر نبودی اختیـار این شـــرم چیســـت
وین دریغ و خجلـت و آزرم چیســـت

(622)

Meṣnevī

Ger nebūdī iḫtiyār, in şerm çīst?
Vin dirīġ u ḫaclet u āzerm çīst?

Terceme: Eger insānda iḫtiyār olmayaydı, lāyıḳsız bir iş işlediñde dirīġ ve ḫaclet itmesi nedir?

Şerḥ: İnsānda iḫtiyār-ı cüz'ī vardır ki: ḫaclet ider ve bu gibi ḥālāt u irādeyi iṡbāt eyler.

زجر اســـتادان و شـــاگردان چراســـت
خـاطر از تـدبیرهـا گردان چراســـت

(623)

Meṡnevī

Zecr-i ustādān u şāgirdān çerāst?
Ḫāṭır ez tedbīrhā gerdān çerāst?

Terceme: Üstād şākir(d)lerini menᶜ itmeleri neden? Tedābīrden fikri çevirmek nedir?

Şerḥ: Yaᶜnī üstād bir şākirde bunu işleme dir ise bilir ki şākirdde bir irāde-i cüz'iyye vardır; yoḳsa tenbīhi ᶜabeṡle iştiġāl olur idi. Bir de insān ḫāṭırına bir iş getirir, ṣoñra daha ziyāde düşünür başḳa bir iş işlemege ẕihnen ḳarār virir; eger iḫtiyār olmamış olsa naṣıl olur da ibtidā cebren ḫāṭırına gelen **[320]** bir fikri insān terk ile daha iyi ᶜadd eyledigi dīger bir fikri ḳabūl idebilirdi?

ور تو گویی غـافـل اســـت از جبر او
مـاه حـق پـنـهـان شـــد انـدر ابـر رو

(624)

Meṡnevī

Ver tu gūyī ġāfil est ez cebr, ū
Māh-ı Ḥaḳ pinhān şod ender ebr-i ū

Terceme: Ey cebrī! Eger sen dir iseñ ki: Ḫˇāce cebrden ġāfildir anıñ içün şākirdi emr u menᶜ eyler ve buluṭ gibi olan efkār ẓulmet-kārānesinde māh-ı ḥaḳīḳat cebr, pinhān oldu. [Şerḥe muḥtāc degildir.]

هســـت این را خوش جواب ار بشـــنوی
بـگـذری از کـفـر و در دیـن بـگـروی

(625)

Meşnevī

Hest in rā ḫoş cevāb er bişnevī

Bogzerī ez kufr u der dīn bigrevī

Terceme: Cebrīniñ bu taᶜrīżine güzel bir cevāb var. Eger anı diñlerseñ küfrden geçer ve dīni taṣdīḳ idersiñ.

Şerḥ: Ātīdeki ebyāt-ı şerīfeden añlaşılacaġı üzre her kimseniñ mecbūriyyeti ve nīk u bedī başḳasınıñ elinde olduġunu bilir ise o kimseniñ istirḥāmda bulunması żarūrī ve ṭabīᶜīdir. Eger "cebrīyiz" iddiᶜāsında bulunan bi-ḥaḳ-ı keyfiyet cebre ve cebbār-ı muṭlaḳ olan Allāh Teᶜālā Ḥażretlerine lāyıḳıyla inanacaḳ olsalar, bilā inḳıṭāᶜ aman Allāh, aman Allāh! Bize merḥamet it; zīrā bizim elimizden hīçbir şey gelmez diye feryād eylemeleri lāzım gelir idi. Ḥālbuki cebrīler feryād eylemediklerinden başḳa zevkiyāt ile vaḳtlerini imrār ve dünyā ve ᶜuḳbā metāᶜlarını hetk ve tārumār iderler.

حسرت و زاری گه بیماریست

وقت بیماری همه بیداریست

(626)

Meşnevī

Ḥasret u zārī geh-i bīmāriyest

Vaḳt-i bīmārī heme bīdāriyest

[321] **Terceme:** Zamān-ı marażda ḥasret ve feryād bulunur; zamān-ı maraż hemīşe intibāhdır.

Şerḥ: Ḫastalık insān içün fi'l-ḥaḳīḳa żarūrī ve cebrīdir; zīrā marīż istemeyerek ḫastadır. Mecbūriyeti muḥaḳḳaḳ olan böyle bir ḥālde marīżiñ ṭavrını görüñiz ki ekṣer ḥasret-zede ve nālān u tā'ib ve müstaġfir olur da Allāh Teᶜālā Ḥażretlerinden meded ṭaleb ider. El-ḥāṣıl marīż uyanıḳ olur, eger cebr daᶜvāsında bulunanlar da keyfiyet-i cebre ḳalben inanmış olsalar idi başlarına gelecegi mübrem ve mecbūrī olan günāh ve sā'ir aḥvāl-i elīmeden zār u istiġfār iderler idi. Ḥālbuki cebrīler bi'l-ᶜaks ᶜibādet ve ḫavf-ı Rabbānī ve tażarruᶜdan bī-ḫaber ve yalıñız kendi zevḳleriyle meşġūl ḫīre-serdirler.

آن زمان که می‌شوی بیمار تو

می‌کنی از جرم استغفار تو

(627)

Meşnevī

An zemān ki mīşevī bīmār tu

Mīkonī ez curm istiġfār tu

Terceme: O zamān ki ḫasta olursuñ, o vaḳte ḳadar işlediğiñ cürm ve ḳabāḥatden ṭolayı istiġfār idersiñ. [Vāreste-i şerḥdir.]

مـی‌نـمـایـد بـر تـو زشـــتـی گـنـه

مـی‌کـنـی نـیـت کـه بـاز آیـم بـه ره

(628)

Meşnevī

Mīnumāyed ber tu ziştī-i guneh

Mīkonī niyyet ki bāz āyem be reh

Terceme: Ḫastalık zamānında günāhıñ çirkinligi saña görünür, ṣıḥḥat bulur isem ṭoġru yola rücūᶜ idecegim diye niyet idersiñ!

Şerḥ: Ḫastalıkda istiġfār ve fiġān eylemek, uyanıḳ ḳalmaḳ, günāhı çirkin görmek ve kesb-i ṣıḥḥat idildikte ṭoġru yola sülūku niyet itmek gibi ḥālāt mevcūddur. “Cebrīyiz” dimek isteyenlerde de bu ḥālātıñ bi-temāmihā bulunması iḳtiżā ider idi; cebrīlerde bu aḥvāl bulunmaḳdan başḳa bālāda beyān olunduġu üzre külliyen ᶜaksini iltizām ve nefs-i emmāreye irḫā-yı licām iderler. [322]

عهـد و پیمـان می‌کنی کـه بعـد از این

جـز کـه طـاعـت نـبـودم کـار گـزیـن

(629)

Meşnevī

ᶜAhd u peymān mīkonī ki baᶜdezīn

Coz ki ṭāᶜet nebvedem kār-i gozīn

Terceme: Ḫasta iken ᶜahd u peymān idersiñ ki bu ḫastalıkdan ṣoñra ṣıḥḥat bulur isem baña Allāh Teᶜālāya iṭāᶜat itmekden başḳa maḳbūl bir iş ve vaẓīfe olmasun. [Şerḥe muḥtāc degildir.]

پس یقین گشـــت این کـه بیمـاری ترا
مـی‌ببـخشـــد هـوش و بـیـداری تـرا

(630)

Meşnevī

Pes yeḳīn geşt inki bīmārī tu rā
Mībebaḫşed hūş u bīdārī tu rā

Terceme: İmdi maᶜlūm oldu ki bu ḫastalık saña ᶜaḳl u intibāh iḥsān itdi.

Şerḥ: Çünki marīż Allāh Teᶜālā Ḥażretlerinden istiġfār ve istirḥām eyler. Dimek, ki marażıñ ṣemeri ᶜaḳl u intibāhdır, cebrī de ḥaḳīḳaten maraż-ı cebrden ṭolayı bīmār olaydı, mütenebbih ve mużṭarib ve nālān u tā'ib olması lāzım gelir idi.

پس بـدان این اصـــل را ای اصـــل جو
هر کـه را درد اســـت او برده ســـت بو

(631)

Meşnevī

Pes bedan in aṣl rā ey aṣlcū
Her kirā derd'est ū bordest bū

Terceme: Ey aṣl ve ḥaḳīḳate ṭālib olan kimse! Bil ki her kimiñ derdi var ise ḥaḳīḳatde rāyiḥa almışdır.

Şerḥ: Maraża dūçār ve giriftār olan kimse muᶜteḳid ve ehl-i īmāndan ise her ḥālde ve derdi hengāmında Cenāb-ı Ḥaḳdan istirḥām ve irādāt-ı Rabbāniyyeye ḳarşı münḳād ve rām olur. Bu aṣl ve ḥaḳīḳati añlar iseñ maᶜlūmuñ olur ki cebrī olanlar bi-ḥaḳḳın cebrī olsalar ḳudret ü ᶜaẓimet-i Rabbāniyyeyi dā'imā te'emmül iderek ḥaḳīḳatden kendilerini ġaberdār ve aṣḥāb-ı ᶜuḳūldan iderler idi. [323]

هـر کـه او بـیـدارتـر پـر دردتـر
هـر کـه او آگـاه‌تـر رخ زردتـر

(632)

Meşnevī

Her ki ū bīdārter porderdter

Herki ū āgāhter, ruḫ zerdter

Terceme: Her kim ki Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri yolunda ziyāde uyanıḳdır, ziyāde derdli olur; her kim ki ziyāde maᶜ lūmātlıdır ziyāde ruḫ-zerd olur.

Şerḥ: Ziyāde uyanıḳ olmaḳ ḳudret-i Rabbāniyyeyi ziyāde te'emmül itmek dimekdir; insān o te'emmülden kendi ḳuṣūrunu ve kemāl-i ṣamedāniyi fehm u idrāk ve binā'en-ᶜ aleyh maẓhar-ı merḥamet ve pāk u fikr-i ᶜ aẓimet-i Rabbāniyye ile ruḫ-zerd ve ṣūretā ġam-nāk olur. Cebrīlerde bu ḥālāt bulunur mu? Baᶜ żı ᶜ ārifin ve Evliyā-u'llāhıñ vech-i pākında ṣarılıḳ yerine ḥamret görünür, bunuñ ḥikmet ve sebebi budur ki: Anlarıñ ḫilḳat-i bedeniyyeleri ḥasebiyle yüzlerinde görünen ḥamretden taᶜ bīᶜ ī daha pek çoḳ derece ḥamretleri var iken riyāżāt u tefekkürāt üzerine nisbeten azalmışdır. O zümre-i celīliñ riyāżāt ve mülāḥaẓāt-ı rūḥāniyyeleri olmamış olsa ḥamretleri birḳaç ḳat ziyāde olması lāzım gelirdi. Ḫulḳu olan keşret-i ḥamretlerine göre yüzlerinde ḳalan miḳdār ṣarılıḳ dimekdir. Meşelā bedeni siyāh olan ᶜ ārif bir zenciniñ ṣarılığı cüz'ī ḥiss olunur; zīrā cildiniñ ḥāli ḫulḳisi ṣarılığın görülmesine māniᶜ dir.

گر ز جبرش آگهی زاریت کو

بینش زنجیر جباریت کو

(633)

Meşnevī

Ger zi cebreş āgehī, zārīt kū?

Bīniş-i zencīr-i cebbārīt kū?

Terceme: Eger Allāh Teᶜ ālā Hażretleriniñ cebrinden fil'l-ḥaḳīḳa aña ve vāḳıf iseñ feryād u zār itmek nedir! Cebbārilik zincīriniñ görünüşü nerededir?

Şerḥ: İnsān bir tarafdan Cenāb-ı Ḥaḳḳıñ kemāl-i ḳudretine ḳalben mü'min olsa, dīger ṭarafdan her ne ḳadar umūr-ı ḫayriyye meydāna getirmek içün çalışmaḳ istese elinden bir şey gelmeyüp irāde-i Rabbāniyye her ne yolda ṣudūr idecek ise aña giriftār olması lā-büd [324] olduġunu bilse de kendi istiḳbālini bilmese giriftar-ı zincīr olan maḥbūs gibi mükedder olması ve Cebbār-ı Muṭlaḳ Ḥażretlerinden tażarruᶜ ve niyāz itmesi īcāb ider idi.

بســـتـــه در زنجیر چون شـــــادی کنـد
کـــی اســـــیـــر حـــبـــس آزادی کـــنـــد

(634)

Meşnevī

Beste der zencīr çun şādī koned

Key esīr-i ḥabs āzādī koned?

Terceme: Zincīr ile bağlı olan kimse naşıl şādilik idebilir? Esīr-i ḥabs olan naşıl āzādlıḳ ider?

Şerḥ: Zincīrle bağlı olan şādilik ve maḥbūs bulunan kimse āẓādelik idemeyecegi gibi cebrī iddiᶜā-yı şifāhīsi ḥissiyātına muṭābıḳ olmuş olsa evde hīçbir vaḳt şādilik ve āzādlıḳ eylememesi lāzım gelir idi; ḥālbuki ᶜaksi görünür.

ور تو می‌بینی کـه پـایـت بســتـه‌انـد
بر تو ســـرهنگـان شـــه بنشـــســـتـه‌اند

(635)

Meşnevī

Ver tu mībīnī ki pāyet beste'end

Ber tu serhengān-ı şeh bineşeste'end

Terceme: Ey cebrī! Fi'l-ḥaḳīḳa ayağını bağladıḳlarını görür iseñ ve şāhıñ çavuşları üzerine oṭurduḳlarını bilir iseñ!

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfiñ me'āli ātīdeki beyt-i şerīfiñ me'āliyle ikmāl buyurulmuşdur.

پس تو ســـرهنـگی مـکن بـا عـاجزان
ز آن کـه نبود طبع و خوی عـاجز آن

(636)

Meşnevī

Pes tu serhengī mekon bāᶜ ācizān

Zanki nebved ṭabᶜ u ḫūy-ıᶜ āciz an

Terceme: Artıḳ sen sā'ir hem-cinsiñ olan ᶜāciz insānlara çavuşluḳ ve [325] āmirlik itme! Zīrā zincīre baġlı; iḳtidārsız ḳalanlarıñ ᶜādetinden degildir ki kendileri gibi ᶜāciz ḳalanlara çavuşluḳ ve tekdīr itsün.

Şerḥ: Eger fi'l-ḥaḳīḳa sen cebrīlige inanmış olaydıñ iḳtiżā ider idi ki hīçbir insāna ṭaᶜn itmeyüp tekdīr itmemeliydiñ. Ne içün bu işi görmediñ ve baña filān şey'i virmediñ veyā ziyāretime gelmediñ veyā cebrīligi ḳabūl itmediñ diye ṭaᶜne-zen olmamalıydıñ! Ḥālbuki cebrīyiz zuᶜ munda bulunanlar ṭaᶜn u tekdīr iderler ve eñ ufaḳ şeylerden ġażūb ve dil-gīr olurlar.

چون تو جبر او نمی‌بینی مگو
ور همی‌بینی نشان دید کو

(637)

Meşnevī

Çun tu cebr-i ū nemībīnī, megū
Ver hemībīnī, nişān-ı dīd kū?

Terceme: Ey cebrīlik daᶜvāsında bulunan! Çünki sen Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ cebbārlıġını görmüyorsuñ! Caᶜlī ṣūretde cebrīyim dime! Ammā eger ḥaḳīḳaten cebrīlik görür iseñ o ḥālde görmeniñ nişān u ᶜalāmeti nerededir?

Şerḥ: Cebrīyim daᶜvāsını itme! İder iseñ maḥbūs u giriftār-ı zincīr olanlar gibi umūr-ı dünyā içün ᶜāciz ve eşk-rīz ol! Ki cebrīlik iᶜtiḳād u ḥissiyātı sende olduġu taḥaḳḳuḳ itmiş ve cebrī ᶜalā'imi görünmüş olsun.

در هر آن کاری که میل استت بدان
قدرت خود را همی‌بینی عیان

(638)

Meşnevī

Der her an kārī ki meyl estet bedān
Ḳudret-i ḫod rā hemībīnī ᶜiyān

Terceme: Ey cebrī! Meyl ve emeliñ olan işde kendi ḳuvvet ve ḳudretini āşikār görürsüñ!

Şerḥ: Meṣelā ᶜişret ve bu leẕīẕ menhiyyātda cebrī iddiᶜāsında bulunanlar meyl ile ḳudretlerini fiᶜlen iṣbāt iderken ṣavm u namāz ve cihād gibi ferā'iżī ᶜadem-i icrādan taᶜrīż

olunsalar bu ferā’iżī işledigimizden bizi ṭaᶜn itmek nā-ḥaḳdır; zīrā Allāh Teᶜālā Ḥażretleri bize iḳtidār virmedi diye eblehāne cevāb nā-şevāb virirler. [326] Ḳur’ān-ı ᶜAẕīmü’ş-şānıñ irādātı ve vicdān-ı ᶜumūmīniñ ḥissiyātı ise bunuñ ᶜaksini iṯbāt ider.

درهر آن کاری که میلت نیست خواست
اندر ان جبری شوی کین از خداست

(639)
Meşnevī
Der her an kārī ki meylet nīst ẖˇāst
Ender an cebrī şūy-ı kīn ez Ḫodāst

Terceme: Şol işe ki meyl itmek istemezsiñ; anda cebrī olur da dirsiñ ki bu İlāhdandır.

Şerḥ: Bālādaki şerḥ bu beyt-i şerīfiñ de şerḥi olur.

انبیا در کار دنیا جبرینند
کافران در کار عقبی جبرینند

(640)
Meşnevī
Enbiyā der kār-i dünyā cebriyend
Kāfirān der kār-i ᶜuḳbā cebriyend

Terceme: Enbiyā-yı ᶜaẓām ᶜaleyhimü’s-selām ḥażeratı dünyā işinde cebrīlerdir, kāfirler ise āḫiret kārında cebrīlerdir.

Şerḥ: Enbiyā-yı zīşān, āḫirete taᶜalluḳu olmayan dünyā işlerine raġbet buyurmaz. Meşelā ne içün taḥṣīl-i şervete iḳdām buyurulmadı diye bir nebī-i zīşāna şorulacaḳ olsa “ḳısmetimiz bu ḳadardır” buyururlar idi; ammā āḫiret ve bekāyı te’mīn ider umūr-ı ḫayriyye ve ᶜibādātda fevḳa’l-ᶜāde iḳdām iderler idi; kāfirler ise bi’l-ᶜaks āḫireti te’mīn ider ᶜibādāt ve umur-ı ḫayriyyeniñ ᶜadem-i icrāsından ṭolayı Cebbāriyyet-i Rabbāniyyeyi vesīle ittiḫāẕ ile ile iḳdām itmezler ve dünyā leẕā’iẕini istiḥṣāle gelince cebrīligi terk ile fevḳa’l-ᶜāde cehd u saᶜy iderler.

انبیا را کار عقبی اختیار
جاهلان را کار دنیا اختیار

(641)

Meşnevī

Enbiyā rā kār-i ʿuḳbā iḫtiyār

Cāhilān rā kār-i dunyā iḫtiyār

Terceme: Enbiyā-yı ẕīşāna āḫiret işi iḫtiyārīdir; cāhil olanlara dünyā [327] işi iḫtiyārīdir.

Şerḥ: Ḥikmet-i bāliġa-i Rabbāniyyedendir ki: Enbiyā-yı ẕīşānıñ meyl u saʿyı istiḥṣāl-i saʿādet-i ʿuḳbā ve taḥṣīl-i rıżā-yı kibriyāya maṣrūf ve münḥaṣırdır. Cühelā ise dünyānıñ fenā-pezīr olan leẕā'iẕ-i saṭḥiyyesine meyyāl ve muẕṭaribü'l-ḥāldir.

ز آن که هر مرغی به سوی جنس خویش

می‌پرد او در پس و جان پیش پیش

(642)

Meşnevī

Zanki her morġī be sūy-i cins-i ḫ̆īş

Mīpered ū der pes u cān pīş pīş

Terceme: Her bir ḳuş kendi cinsi ṭarafına, beden ḳuşu cānıñ arḳasına ileri ileri uçar.

Şerḥ: Yaʿnī fürūʿ, aṣlı cānibine rücūʿ ider bir kimseniñ ẕātı müstaḳīm ve ʿulvī ise umūr-ı ḫayriyyeye ve müstaḳīm olan ādemlere mā'il, bed ve denī ise süflīlere muḥabbet idüp ʿāṭıl olur. Bu ḥikmet-i kāffe-i ḫayvānātda bile görünür. Meşelā ḳarġa gibi bir ḥayvān hem-cinsi olan ḳarġalar ile beraber uçar; şahin ise hīçbir vaḳt ḳarġayı dost ittiḫāẕ itmeyüp evc-i aʿlāda pervāza sāʿīdir.

کافران چون جنس سجین آمدند

سجن دنیا را خوش آیین آمدند

(643)

Meşnevī

Kāfirān çun cins-i siccīn āmedend

Sicn-i dunyā rā ḫoşāyīn āmedend

Terceme: Kāfirler çünki zindānı cinsinden geldiler. Dünyā zindānına ḫoş āyīn ve memnūn geldiler.

Şerḥ: İmānsızlarıñ aṣlı cehennem gibi bir zindāna müncer olacaġından ḥaḳīḳatde zindān olan dünyāya meyyāldir.

انبیا چون جنس علیین بدند
سوی علیین جان و دل شدند

(644)

Meşnevī

Enbiyā çun cins-i ʿilliyyīn budend
Sūy-i ʿilliyyīn-i cān u dil şodend

[328] Terceme: Enbiyā-yı kirām ʿalehimü's-selām çünki ʿālīdir; ʿālī ve cennet cānibine cān u dil gitdiler.

Şerḥ: Bu da *"کل شیئ یرجع الی اصله"*[162] ḳāʿidesine muvāfıḳdır; Enbiyā-yı ẕīşānı ve sā'ir insānları cennete īṣāl idici ʿibādāt ve umūr-ı ḫayriyyeyi o zümre-i celīl kemāl-i muḥabbetle iḫtiyār ve kendilerini mesʿūd ve baḫtiyār iderler.

این سخن پایان ندارد لیک ما
باز گوییم آن تمامی قصه را

(645)

Meşnevī

İn soḫen pāyān nedāred līk mā
Bāz gūyīm an temāmī ḳıṣṣe rā

Terceme: Bu sözüñ ḥaḳīḳati nihāyetsizdir; o ḥikāyeniñ temāmını giri dönüp söyleyelim!

Şerḥ: Şimdiye ḳadar beyān olunan ḥükm ve nikāt bir ʿummān-ı ḥaḳīḳat olduġundan ḥasbe'l-īcāb bu baḥṣi terk ve yine vezīr-i yehūduñ ḥikāyesine rücūʿ buyurulmuşdur.

[162] "Her şey aslına döner."

نـومـیـد کـردن وزیـر مـریـدان را از نـقـض خـلـوت

(Nevmīd kerden-i vezīr murīdān rā ez naḳż-ı ẖalvet)

Vezīr-i müzeviriñ ẖalvet-i terkinden mürīdānı me'yūs itmesidir:

آن وزیـــر از انـــدرون آواز داد
کـای مـریـدان از مـن ایـن مـعـلـوم بـاد

(646)

Meşnevī

An vezīr ez enderūn āvāz dād
K'ey murīdān ez men in maᶜlūm bād

Terceme: Şeyẖ ḳıyāfetine giren vezīr-i maᶜhūd ẖalvet içinde yüksek ses ile didi ki: Ey mürīdān benden size maᶜlūm u ᶜayān olsun!

Şerḥ: Maḳṣad-ı beyt-i şerīf ātīde taᶜrīf olunur. [329]

کـه مـرا عـیســـی چـنـیـن پـیـغـام کـرد
کز همـه یـاران و خویشـــان بـاش فرد

(647)

Meşnevī

Ki merā ᶜĪsā çonin peyġām kerd
Kez heme yārān u ẖ̌īşān bāş ferd

Terceme: Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi's-selām baña böyle ẖaber virdi ki cümle yārān ve mürīdāndan ayrıl ve yalıñız ol!

Şerḥ: Şeyẖ ḳıyāfetine giren ḥīlebāz ve riyākārān emellerini tervīc itmek istediklerinde gūyā cihet-i maᶜneviyyeden bir emr-i maḥṣūṣları var gibi şuña buña gūyā sırren baᶜżı türrehāt iᶜlān iderler; ḥālbuki ḥaḳīḳaten şeyẖ-i maᶜnevī ve maẓhar-ı emr-i rūḥānī olan insān sırrını hīçbir vaḳt fāş u iᶜlān itmez ve şāyed müşāhid olduġu serā'irden ḥasbe'l-lüzūm bir şey beyān itmek iḳtiżā itse ᶜumūma degil, ẖuṣūṣi olaraḳ emīn olanlara münāsib miḳdār söyler ve

sevildiginiñ ḥaḳīḳatini maᶜnen ve fiᶜlen iṣbāt ider. Vaḥy ve ilhāmāt-ı Rabbāniyyeyi ᶜumūma iᶜlān itmek yalıñız mübelliġ-i risālāt olan Enbiyā-yı ẕişāna maḫṣūṣdur.

روی در دیوار کن تنها نشین
وز وجود خویش هم خلوت گزین

(648)

Meşnevī

Rūy der dīvār kon, tenhā nişīn
Vez vucūd-ı ḫ̆īş hem ḫalvet gozīn

Terceme: Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi’s-selām baña emr itdi ki yüzü divāra müteveccih it! Tenhā ṭur ve kendi vücūduñdan bile ḫalvet iḫtiyār it!

Şerḥ: Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi’s-selām gūyā vezīre maᶜnen emr buyurmuşdur, ki ḫalvetde yalıñız ḳalsun ve aḥvāl-i rūḥāniyye ile maşġūl olup kimse ile iḫtilāṭ itmesün!

بعد از این دستوری گفتار نیست
بعد از این با گفت و گویم کار نیست

(649)

Meşnevī

Baᶜd ez in destūrī-i goftār nīst
Baᶜd ez īn bā goft u gūyem kār nīst

[330] **Terceme:** Şimdeden ṣoñra söz söylemege ruḫṣat olmayup güft u gū ile işim yoḳdur!

Şerḥ: Ḫalḳı iġfāl itmek isteyen ḥīlekārıñ desāyisinden biri münzevī olup kimse ile görüşmemesidir. Baᶜżı muḥaḳḳiḳin ᶜuzleti iḫtiyār ider; lakin anlar dā’imā neṣāyiḥ-i meşrūᶜa ile ḳulūbu tenvīrden ḫālī ḳalmaz. Muḥāḳḳiḳiniñ maḳṣadı, Allāh Teᶜālā Ḥażretlerine taḳarrüb, riyākārlarıñ emel ve ümīdi ortalığı iġfāl ileᶜavāma teġallübdür.

الوداع ای دوستان من مرده‌ام
رخت بر چارم فلک بر برده‌ام

(650)

Meşnevī

Elvidāᶜ ey dustān; men morde'em

Raḫt ber çārom-i felek ber borde'em

Terceme: Elvedāᶜ ! Ey dostlar, ben meyyit ve mürdeyim; esbāb-ı emeli felegiñ dördüncü ḳatına īṣāl eyledim.

Şerḥ: Vezīriñ esbāb-ı emeli dördüncü felege īṣāl itdim dimesi aḥvāl-i dünyeviyyeden münḳaṭiᶜ ve Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi's-selāmıñ bulunduġu dördüncü felege vāṣıl olduġunu ve min-baᶜd o ḥużūr ile baḫtiyār bulunduġunu sāde-dilāne tefhīm içün bir desīsedir.

تـا بـه زیـر چـرخ نـاری چـون حـطـب

مـن نســـوزم در عـنـا و در عـطـب

(651)

Meşnevī

Tā be zīr-i çerḫ nārī çun ḥaṭab

Men nesūzem derᶜenā ve derᶜaṭab

Terceme: Tā ki āteşiñ olan bu çarḫıñ altında odun gibi cefā ve helāk içinde yanmayayım.

Şerḥ: Zīr-i çerḫ nārīde yanmayayım taᶜbīrinden maḳṣad, güneşden yanmaḳda olan kürre-i arżıñ taᶜb u miḥnetinden ve envāᶜ-ı ālām ve ekdārından ḳurtulup cennete gideyim dimekdir. [331]

پـهلوی عیســـی نشـــینم بعـد از این

بـــر فـــراز آســـــمـــان چـــارمـــیـــن

(652)

Meşnevī

Pehlu-yi ᶜĪsā nişīnem baᶜd ez in

Ber ferāz-ı āsumān-ı çāromīn

Terceme: Buñdan ṣoñra Ḥażret-i ᶜĪsānıñ yanında dördüncü āsumānıñ üzerinde oṭurayım.

Şerḥ: Vezīr-i müzevir kelimāt-ı ġaflet-engīz ile mekr u desīsesini ḥaḳīḳat gibi irā'e ve birçoḳ bīçāregānı iġfāl ve iġvā itmiş!

فریفتن وزیررا امیران را هر یک بنو عی و طریقی

(Ferīften vezīr rā emīrān rā her yek benᶜī ve ṭarīḳī)[163]

Ḥikāyesi sebḳ iden ümerā-yı ᶜİseviyyeniñ her biri ṭutduġu ṭarīḳde vezīre aldandıḳlarına dā'irdir:

و آن گهانی آن امیران را بخواند
یک به یک تنها به هر یک حرف راند

(653)
Meşnevī
Vāngehānī an emīrān rā beḫˇānd
Yek be yek tenhā be her yek ḥarf rānd

Terceme: Andan ṣoñra vezīr ol emīrleri ḫalvete daᶜvet eyledi ve her birine gizlice birer ḫarf söyledi.

Şerḥ: Vezīr-i maᶜḥūduñ ümerāya vuḳūᶜ bulan tenbīhātı muḳaddim tafsīl ve īrād olundıydı; evvelce her emīre ne söylemiş ise şimdi gizlice tekrār ider ve ben vefāt eyledikden ṣoñra Ḥażret-i ᶜĪsā ile benim ḫalīfem olacaḳsıñ; faḳaṭ şimdiden bu emrimi kimseye açma diye ᶜilāveten tenbīh idermiş!

گفت هر یک را به دین عیسوی
نایب حق و خلیفهٔ من تویی

[163] Başlık: A, MM, N "Velī ᶜaḥd sāḫten-i vezīr her yek emīr rā codā codā" şeklindedir.

(654)

Meşnevī

Goft her yek rā be dīn-i ᶜĪsevī

Nāyib-i Ḥaḳḳ u ḫalīfe-i men tuyī

[332] Terceme: Vezīr ümerādan her birine didi ki: Dīn-i ᶜĪsevīde Ḥaḳḳıñ nā'ibi benim ve benim ḫalīfem sensiñ!

Şerḥ: Bu beyānāt u tenbīhāt ümera beyninde ilḳā-yı iḫtilāfāt ve neşr u fesādāt içün olduġu vāreste-i iżāḥdır.

و آن امیران دگر اتباع تو

کرد عیسی جمله را اشیاع تو

(655)

Meşnevī

Vān emīrān-ı dīger etbāᶜ-i tu

Kerd ᶜĪsā cumle rā eşyāᶜ-i tu

Terceme: Dīger emīrler seniñ etbāᶜındır; Hażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi's-selām cümlesini saña enṣār ve yardımcı itdi.

Şerḥ: Vezīriñ ümerā-yı ᶜĪseviyyeden her birin ayrıca, gizlice bu lisānı istiᶜmāl eylemesinden maḳṣadı, vefātından ṣoñra vezīr ve şeyḫimiziñ nā'ib ve ḳā'im-maḳāmı benim diye her bir emīr daᶜvāya ḳıyām ve kendisiyle sā'ir ümerāyı dil-gīr itsün! Müfsidleriñ ḥāli el-ān bu yolda cārīdir. Her görüşdügü ādemi dīgerleriyle bozuşdurmaḳ fikr-i melaᶜnet-kārānesiyle münāfıḳāne lisān istiᶜmāl ve birçoḳ kimseyi iḍlāl u iġfāl iderler.

هر امیری کو کشد گردن بگیر

یا بکش یا خود همی‌دارش اسیر

(656)

Meşnevī

Her emīri kū keşed gerden, begīr

Yā bekoş yā ḫod hemīdāreş esīr

Terceme: Yine vezīr ümerā-yı ᶜİseviyyeden her birine ayrıca dimiş ki: Ey baña nā'ib olacaḳ emīr! Hangi emīr boynunu çeker de saña iṭāᶜat itmez ise anı ḳatl, yāḫūd dā'imā esīr u ḥabs it!

Şerḥ: Vezīriñ merāmı yalıñız ilḳā-yı bürūdet degil, meyāne-i ümerā-yı ᶜİseviyyede bir muḳātele-i şedīdeyi daᶜvetdir. [333]

لـیـک تـا مـن زنـده‌ام ایـن وامـگـو
تـا نـمـیـرم ایـن ریـاســـت را مـجـو

(657)

Meşnevī

Līk tā men zinde'em, in vā megū
Tā nemīrem, in riyāset rā mecū

Terceme: Lakin ben ḥayātda iken bunu kimseye söyleme; ben ölmeyince bu riyāseti isteme!

Şerḥ: Zīrā -vezīr ḥayātda iken- herkes kendisine aldığı emr-i riyāseti iᶜlān idecek olsa ümerā bi'ṭ-ṭabᶜ biri birini öldürmeden evvel cümlesi vezīriñ nezdine giderler ve içimizden kimi nā'ib-i naṣb eylediñiz diye su'āl iderler de vezīriñ kiẕb ü fesādını meydāna çıḳarırlar idi; ammā vefātından ṣoñra kiẕb ü fesādı biri birine isnād ve her biri dīgerini ḳatl u berbād iderler idi. Kimseye söyleme diye her bir emīre tenbīh eyledigi ṣırada vezīr-i müzevir bi'ṭ-ṭabᶜ bu sükūtuñ lüzūmuna dā'ir baᶜżı esbāb da göstermişdir. Meṣelā sen baña nā'ib olduġunu şimdiden söyler iseñ dīger bir emīr dil-gīr olaraḳ saña ḥased idüp ᶜİsevīleri teşvīḳ ile ḫānesinden defᶜ ve kendisine tevcīh itmek içün muṣırrāne bana eẕā ve cefā verir, ben ise ḫalvetde kemāl-i ᶜibādetden bī-tāb olduġumdan ḳıyl u ḳāl ve ibrāmlarına ġayr-ı müteḥammil olur ve o ḥalde seniñ istiḳbāliñi muḫtel görürüm, dimişdir.

تـا نـمـیـرم مـن تـو ایـن پـیـدا مـکـن
دعـوی شـــاهـی و اســـتـیـلا مـکـن

(658)

Meşnevī

Tā nemīrem men, tu in peydā mekon
Daᶜvī-i şāhī yü istīlā mekon

Terceme: Ben ölmeyince bunu sen kimseye ẓāhir u fāş itme! Şāhlıḳ ve istīlā daᶜvāsını itme!

Şerḥ: Vezīriñ tenbīhi ne maḳṣada mübtenī olduġu bālādaki şerḥden maᶜlūm olur.

اینـک این طومـار و احـکـام مسـیح
یـک بـه یـک بر خوان تو بر امت فصـیح

(659)

Meşnevī

Īnek in ṭūmār u aḥkām-ı Mesīḥ
Yek be yek ber ḫˇān tu ber ummet faṣīḥ

[334] Terceme: ᶜĪsā ᶜAleyhi's-selām aḥkāmını ḥāvī olan bu ṭomār ve icāzetnāmeyi al! Vefātımdan ṣoñra aḥkāmını birer birer ümmet-i ᶜĪseviyyeye faṣīḥ u āşikār ṣūretde oḳu!

Şerḥ: Vezīriñ işbu muḫtelif icāzetnāmeleri ḥaḳḳında muḳaddim-i tafṣīlāt virildiginden tekrār zā'iddir.

هـر امـیـری را چـنـیـن گـفـت او جـدا
نـیســـت نـایـب جـز تـو در دیـن خـدا

(660)

Meşnevī

Her emīri rā çonīn goft ū codā
Nīst nāyib coz tu der dīn-i Ḫodā

Terceme: Vezīr her emīre başḳa başḳa ve tenhāca böyle didi: Cenāb-ı Ḫudānıñ dininde senden ġayrı nā'ib yoḳdur. [Vāreste-i şerḥdir.]

هـر یـکـی را کـرد او یـک یـک عـزیـز
هـر چـه آن را گـفـت ایـن را گـفـت نـیـز

(661)

Meşnevī

Her yekī rā kerd o yek yek ᶜazīz
Herçi an rā goft, in rā goft nīz

Terceme: Vezīr her bir emīri ᶜazīz u nā'ib itdi; her birine gizlice ne didi ise dīgerine de anı söyledi.

Şerḥ: Vezīriñ her emīre virdigi icāzetnāmeniñ me'āli evvelce yazıldığı üzre biri birine külliyen muḫālif olup bir emīre ne didi ise dīgerine de anı didi, taᶜbīrinden maḳṣad, her birine benden ṣoñra nā'ib sensiñ dimesidir. İlḳā-yı iḫtilāfāt itmegi ārzū iden bir müfsidiñ taḥrīren, şifāhen vāḳiᶜ olacaḳ işᶜārat u ifādātı biri birine mübāyen olur.

جملگی طومارها بد مختلف
چون حروف آن جمله از یا تا الف

(662)

Meşnevī

Cumlegī ṭūmārhā bed muḫtelif
Çun ḥurūf-ı an cumle ez yā tā elif[164]

[335] Terceme: Bu icāzetnāmeleriñ metin veᶜibāreleri yā'dan elif'e ḳadar maᶜlūm olan ḥurūfuñ eşgāli gibi muḫtelif idi.

Şerḥ: İcāzetnāmeleriñ biri birine muḫālefeti īżāḥ buyurulmaḳ içün miṣāl-i māddī getirilmişdir ki, evde ḥurūfuñ eşgālinde maᶜlūm olan iḫtilāfdır. Bir ḥarf dīger bir ḥarfe müşābih ṣūretde resm olunur ise hangi ḥarf olduġu bilinmemiş ve bi'ż-żarūre ḳuvvetini ġā'ib itmiş olur.

حکم این طومار ضد حکم آن
پیش از این کردیم این ضد را بیان

(663)

Meşnevī

Ḥukm-i in ṭūmār żıdd-ı ḥukm-i an
Pīş ez in kerdīd żıd rā beyān

Terceme: Bu icāzetnāmeniñ ḥükm ü me'āli dīger icāzetnāme ḥükmünüñ żıdd ve muḫālifi idi; bundan ol o żıddiyet ve muḫālifeti beyān eyledik.

[164] Beyitten önce A, MM, N "Her yekī rā ū yekī tūmār dād/Her yekī żıdd-ı dīger būd el-murād" beyti vardır.

Şerḥ: Bu ḥikāye-i şerīfde icāzetnāmeleriñ meᶜāl-i muḫtelifi tafṣīlen beyān olunduġundan bu maḥalde tekrār itmekden ṣarf-ı naẓar olunmuşdur.

کشـــــتــن وزیــر خــود را در خــلــوت

(Koşten-i vezīr ḫod rā der ḫalvet)

Vezīr kendisini ḫalvetde ḳatl itdigine dā'irdir:

بعـد از آن چـل روز دیگر در ببســـت
خویش کشـــت و از وجود خود برســـت

(664)
Meşnevī

Baᶜd ez an çil rūz-i dīger der bebest
Ḫ̆īş koşt u ez vücūd-ı ḫod berest

Terceme: Andan ṣoñra ḳırḳ gün daha ḳapuyu ḳapadı kendini öldürdü, kendi vücūdundan ḳurtuldu.

Şerḥ: Vezīr-i müzevir maᶜhūduñ ḥasedi, ġażabı, [336] ḫudᶜası o derecede müdhiş ü vaḫīm idi ki ᶜĪsevīler beynīne ilḳā-yı mefsedet ile iḫtilāfāt-ı keşīreyi ve sefk-i dimāyı intāc itmek içün bedenini bile telefe ḳarār ve hestī-i ḫabā'iş ālūdunu tārumār eyledi, zīrā ḥayātda ḳalsa ümerā-yı ᶜĪseviyyeye virdigi muḫtelif icāzetnāmelerdeki kezb-i ḫudᶜası bi'ż-żarūre ẓāhir u fesādı te'şīrsiz bāhir olur idi. İstiġrāb olunmasun ki bir insān-ı ḥasūd, dīger ādemlere fenālıḳ itmek içün naṣıl kendini öldürebilir? Vezīr-i maᶜhūddan ḥasedleri bi'n-nisbe daha az ve el-ān ve her zamān mevcūd olan ḥasūdlarıñ ḥāli meydāndadır ki: Bir ādeme żarar virmek ve iᶜtibārını isḳāt itmek içün derūnī çekdikleri ezā vü cefā biñ nevᶜ-i mevt-i maᶜnevī ḳadar ᶜazāb- ālūd olduġu hüveydādır. Ḥasūdlarıñ maḥsūdlara iftirā itmek içün kendilerini helāk itdikleri tārīḫ-şināsāne maᶜlūmdur. Beyt-i şerīfiñ mışrāᶜ-ı sānisinde vezīriñ kendi vücūdundan ḳurtulduġu beyān buyurulmuşdur. Maḥall-i kīn u ḥased u menbaᶜ-ı mefsedet olan bir bedenden ḫīn-i mevtde ayrılmaḳ degil ḳurtulmaḳdır; zīrā öyle bir beden-i mefsedet-i tev'em dünyāda ṭurduḳca ᶜazābı tekşīr ve rūḥuñ ḥāli gitdikce vaḫīm u ᶜasīr eyler.

چون کـه خلق از مرگ او آگـاه شـــد
بـر ســـر گـورش قـیـامـتگـاه شـــد

(665)

Meşnevī

Çun ki ḫalḳ ez merg-i ū āgāh şod
Ber ser-i gūreş ḳıyāmetgāh şod

Terceme: Çünki ḫalḳ anıñ vefātından ḫaberdār oldu; ḳibriniñ üzeri bir ḳıyāmet yeri oldu.

Şerḥ: Vezīr-i maᶜhūdu ᶜİsevīler ṣāḥib-i ruşd ve ehl-i ᶜirfān bir ẕāt-ı sütūde ṣıfāt ẓann itdiklerinden vefātını ḫaber alınca ḳabrine varup feryād u vāveylāya ḳoyuldular.

خلـق چنـدان جمـع شـــد بـر گـور او
مـوکـنـان جـامـه دران در شـــور او

(666)

Meşnevī

Ḫalḳ çendān cemᶜ şod ber gūr-ı ū
Mūkenān, cāmederān der şūr-ı ū

Terceme: Vezīriñ ḳabri üzerine ḫalḳ ṭoplandı ve anıñ ġavġāsında [337] kederlerinden ṣaçlarını yolucu ve libāslarını yırtıcı oldular.

Şerḥ: Şeyḫimiz dār-ı dünyādan ayrılup bizi yetīm ve elīm bıraḳmışdır diye naṣārā beyninde tekevvün iden mükalemāt-ı mātem-efzā bu beyt-i şerīfde ġavġā lafẓıyla taᶜbīr u enbā buyurulmuşdur. Dünyāya şiddetle meyl u muḥabbet idenleriñ ᶜādātındandır ki kederlerinden ṣaçlarını kesüp elbisesini yırtsunlar ve feryād u fiġān itsünler. Allāh Teᶜālā Ḥażretlerine rabṭ-ı ḳalb idenler aḳrabā ve eḥibbādan biri irtiḥāl-i dār-ı bekā itse ḥasbe'l-beşeriyye esef iderler ise her şey'i bir ḥikmete mebnī olaraḳ ḫalḳ iden Cenāb-ı Vācibü'l-vücūd mevtīde ḥikmet-i bāliġa ile ḫalḳ u taḳdīr buyurduġundan o ḥikmete ḳarşı şikāyet itmegi cehl u nikbet ᶜadd iderler. Mevtiñ te'ṯīrāt-ı ṭabīᶜiyyesi geçdikden ṣoñra te'emmül idince görürler ki, mevt dünyā-yı bī-vefānıñ eẕā vü cefāsından ḳurtaracaḳ bir niᶜmet-i rūḥāniyye ve merḥamet-i Rabbāniyyedir. Ehl-i ᶜirfān bilir ki dünyāda rūḥānī olmayan keyfiyātıñ ḳısm-ı cüz'īsi müşābih ṣafā ve bāḳīsi renc u eẕādır. Eñ baḫtiyār ᶜadd eyledigimiz ādemleriñ ḳalbini görmek mümkin olsa idi naṣıl

pür-ġam u ġuṣṣa olduḳları maʿlūm u raʿnā olur idi. Mevtden ḳorḳanlar ıżṭırāb viren bir dişiñ çekdirmesinden ḫavf idenlere beñzerler ki çekdirdikden ṣoñra ıżṭırābları mübeddel-i rāḥat olur. Ḥayāt-ı ṣūrīde ıżṭırāb viren diş gibidir ki mevt ile munḳāṭiʿ olunca insān ekdār-ı kevniyyeden ḫalāṣ olur ve Bi-iẕni'llāhi Teʿālā saʿādet-gāh-ı beḳāyı bulur. Her insānıñ ʿömrü ilerleyince ḥayātı vuḳūʿāt u ḥavādiṯ-i elīme ile mālī ve ẕevḳ ü leẕẕetden ḫālī olur. Mevt ise bir müncī-i ʿaẓīm olaraḳ yetişir. Gelmiş ve gelecek ġumūm ve ekdārıñ pençesinden insānı taḫlīṣ itmiş olur. Hadīṯ-i şerīf ile müṯbitdir ki: İnsānlar dünyāda uyur, öldügü vaḳt uyanır. Mevt ḥayāt-ı ḥaḳīḳiyyeniñ ilk daḳīḳasıdır. Mevt zindān u meclis-i dünyādan insānı taḫlīṣ içün bir ḥükm ü ḳarār-ı ʿaẓīmdir. Mevt ḥaḳīḳat-bīn olanlara göre terk-i ḥayāt degil, ḥayāt-ı decīd ve tebdīl-i mekāndır. Her gün ʿömrüñ bi'ṭ-ṭabʿ ḳıṣalmasıyla insān tedrīcen ölmekdedir. Şu ḳadar farḳ var ki, mevtiñ ṣoñ günü aḳrabā ve eḥibbā feryādları kūtāh-bīnāne daġdaġalı gösterir. Mevt ḥaḳīḳatde güneş gibi pārlaḳ! Faḳaṭ ṭoġrudan ṭoġru yüzüne baḳacaḳ başīretiñ ḳuvveti noḳṣāndır. İnsān ṭoġduġu anda mevte taḳarrüb iderler. Velādet ve ḥayāt-u ṣūriyye mevtiñ ilk daḳīḳasıdır. İnsān dünyāya gelir iken aġlar. **[338]** Vefāt idince selāmet bulduġunu bilmeyen aḳrabā ve eḥibbāsı feryād ider; mevt kāffe-i ebdānıñ fenā-peẕīr olacaḳlarını ve cismen ḳabirlerindeki müsāvātı muʿlindir. Mevt ıżṭırābāt ve emrāżıñ te'ṣīrāt-ı elīmesini defʿ içün eñ ḫāẕıḳ bir ṭabībdir. Mevt ʿāḳılı ḫāżırlanmamış bulamaz, ʿāḳıl umūr-ı ḫayriyye tedārik u tehiyye itmesiyle mevtden ḫavf itmez selāmet u saʿādet bekler. Mevtiñ fikri terbiye-i ʿumūmiyyeniñ beḳāsına ḫādimdir. Mevt lisān-ı ḥāl ile dünyāya dir ki: Sen Allāh Teʿālā Ḥażretleriniñ müstaḳīm ḳullarına dā'imā ġadr u ʿadāvet eylediñ ve ıżṭırābāt virdiñ, işte iẕn-i Ḥaḳḳ ile gelir müstaḳīmleri seniñ pençeñden taḫlīṣ u selāmet-i ebediyye ile kām-kār ve enīs eylerim. Mevt bir eṣer-i ʿadāletdir ki, bedeni māddiyāta, rūḥu maʿneviyāta virir. Mevt yalıñız insān içün degil, kāffe-i mevcūdāta maḥṣūṣ bir netice-i ḥikmet-baḫṣādır. Mevtiñ fevā'idi ṣāḥib-i ḥikmet olanlar içün cāy-ı baḫṣ degildir. Ḥayāt-ı ṣūriyye ṭavʿān terk olunmaz; zīrā bir maḳṣad-ı ʿālīniñ vücūd-peẕīr olması içün emr ve emānet-i Rabbāniyyedir. Bedenini esef ve sā'ir esbāb-ı dünyeviyyeden ṭolayı telef ile intiḥār idenler naṣıl rūḥāniyyet-i firārileri ve müsteḥaḳḳ-ı ẕillet u ʿaẕāb olduḳları dīger maḥalde de şerḥ olundu; ammā bilā ṣunʿu ġaflet ecel-i mevʿūdıyla tārik-i dünyā ve vāṣıl-ı beḳā olmaḳ kāmil ü ʿādilleriñ ḥissiyāt-ı leẕīẕesindendir. O zümre-i muḥterem dünyādaki vaẓīfelerini baʿde'l-ekmāl irtiḥāli saʿādet-i kübrāya nā'il olmaḳ içün bir intiḳāl bilirler. Kāmiller emānetu'llāh olan bedenlerini telef itmezler, faḳaṭ aḫlāḳ-ı ẕemīmeyi imāte ile *(موتوا قبل ان تموتوا)*[165] derece-i ʿāle'l-ʿālāne maẓhar olurlar.

[165] Bk. Dipnot/31

کـان عـدد را هـم خـدا دانـد شـــمـرد
از عـرب وز تـرک و از رومـی و کـرد

(667)

Meşnevī

Kan ᶜaded rā hem Ḫodā dāned şumurd
Ez ᶜArab vez Türk u ez Rūmī yu Kurd

Terceme: Olᶜadediñ keşretini yalıñız Allāh Teᶜālā Ḥażretleri şayabilir o ḳadar çoḳ idi ᶜArabdan, Türkden, Rumdan, Kürdden.

Şerḥ: Vezīriñ iġfāl eyledigi ādemler çoḳ oldu ve dīn-iᶜĪsevīye dāḫil olan her ḳavm-i efrādı ol vezīr-i bed żamīriñ bu ḥīle ve ḫudᶜasından ḳurtuldular ve ḳabri eṭrāfında cemᶜ oldular. [339]

خـاک او کردنـد بر ســـرهـای خویش
درد او دیـدنـد درمـان جـای خـویـش

(668)

Meşnevī

Ḫāk-ı ū kerdend ber serhā-yı ḫ̌īş
Derd-i ū dīdend dermān cāy-i ḫ̌īş

Terceme: Vezīriñ ḳabri ṭoprağını başları üstüne ḳoydular. Anıñ derd ve firāḳından esef itmegi kendi cānlarına dermān görmüşler idi.

Şerḥ: İrtiḥāl-i dār-ı beḳā ideniñ eḥibbā ve aḳrabāsıᶜāḳıl ise aġlamaḳ ve ṭopraḳ almaḳ gibi fā'idesiz ḥarekāt u ḫayālāt ile iżāᶜe-i evḳāt degil, selāmet-i rūḥu içünᶜiṭā-yı ṣadaḳa ve meşrūᶜ ṣūretdeᶜibādet ve duᶜā ider.

آن خـلایـق بـر ســـر گـورش مـهـی
کـرده خـون را از دو چشـــم خـود رهـی

(669)

Meşnevī

An ḫalāyıḳ ber ser-i gūreş mehī
Kerde ḫūn rā ez do çeşm ḫod rehī

Terceme: Vezīriñ ḳabri üzerinde o ḫalḳıñ iki gözünden aḳan ḳanlı yaş bir māh ḳadar yol itmiş idi.

Şerḥ: ᶜ Īsevīleriñ bir ay ḳadar imtidād iden mātem ü bekāları o ḳadar keṣīr idi ki gözden ḳan başladı ve vefret-i demūᶜ dan yüzlerine rıhlar intāc itdirdiler.

طلب كردن امت عيســـى عليه الســـلام از امرا كه نأب از شـــما كدام اســـت

(Ṭaleb kerden-i ummet-i ᶜ Īsā ᶜ Aleyhi's-selām ez umerā ki nā'ib ez şomā kodām est)

Ḥażret-i ᶜ İsā ᶜ Aleyhi's-selāmıñ ümmeti ümerā-yı ᶜ İseviyyeden ṭaleb u su'āl eyledikleri vefāt iden vezīr şeyḫimiziñ nā'ibi sizden hangisidir?

بعد ماهى خلق گفتند اى مهان
از اميران كيســـت بر جايش نشـــان

(670)

Meşnevī

Baᶜ d māhī ḫalḳ goftend: Ey mihān
Ez emīrān kīst ber cāyeş nişān?

[340] Terceme: Vezīriñ vefātından bir ay ṣoñra ᶜ Īsevīler ümerāya didiler ki büyükler! Sizden müteveffā şeyḫiñ yerine menṣub ve nā'ib kimdir?

Şerḥ: Vezīriñ vefātı ᶜ Īsevīler içün ġāyet ḥüzn-engīz olduġundan bir māh ḳadar feryād u fiġānlarla ümerā-ı evḳāt, baᶜ dehu māre'z-zikr-i su'āli īrād itdiler.

Ḥüzn ve keder ekṣer üç zamāna taḳsīm olunur: Birinci zamān, esef-engīz olan keyfiyetiñ vuḳūᶜ a āvānıdır ki, Ḳur'ān-ı ᶜ Aẓīmü'ş-şānda *(وحين البأس)*[166] taᶜ bīr-i şerīfiyle taᶜ rīf ve o ṣırada ṣabrıñ keṣret-i fevā'idi fermān-ı İlāhiyle tavṣīf buyuruldu. ᶜ Ārif olmayanlar içün kederiñ ilk zamānı ġāyet şedīd u ᶜ aẓīm olup ᶜ aḳl u ḳalblerini iḫāṭa ve belki imāte eyler. Esefiñ ikinci zamānı ḥulūl itdik de aṣḥabı ekṣer-i evḳātda kederlerini düşünürler ise de başḳa baᶜ żı keyfiyāt u umūr ile de işġāl-i zihn iderler; ġamıñ üçüncü zamān ḥulūlunda insān sā'ir-i mevād u keyfiyātla meşġūl u eyyām-ı keṣīre arasında yalıñız birḳaç daḳīḳa mabihi'l-keder olan keyfiyeti

[166] Âyet-i kerīmenin tamamı için bk. *Kur'ân-ı Kerîm*, Bakara, 2/177.

ḫāṭıra getirir ve hemān yine unudur. Taᶜrīf olunan ḥālātıñ istiṯnāsı mütefāvit ve te'ṯīrātı insānlarıñ īmān, ḫilḳat ü terbiyeleriyle aᶜṣābıñ ḥissiyāt-ı ṭabīᶜiyyelerine göredir.

تـا بـه جـای او شـنـاسـیمش امـام
دسـت و دامن را بـدسـت او دهیم

(671)

Meşnevī

Tā be cāy-i ū şināsīmeş imām
Dest u dāmen rā be dest-i ū dehīm

Terceme: Tā ol vezīriñ yerine anı imām bilelim ve dest u dāmenimizi anıñ eline teslīm idelim.

Şerḥ: Vezīriñ nā'ibi kim ise aña külliyen teslīm olacaḳlarını ᶜİsevīler beyān eylemelerinden, ümerānıñ ḥırṣ u ṭamaᶜı bütün bütün taḥrīk u tezyīd idildi. [341]

چون که شـد خورشـید و ما را کرد داغ
چـاره نـبـود بـر مـقـامـش از چـراغ

(672)

Meşnevī

Çunki şod ḫorşīd u mā rā kerd dāġ
Çāre nebved ber maḳāmeş ez çerāġ

Terceme: Çünki güneş gitdi, firāḳı derūnumuzu yaraladı. Artıḳ anıñ maḳāmına bir çerāġ işᶜālinden başḳa çāre ḳalmadı.

Şerḥ: ᶜİsevīleriñ ᶜavāmı vezīr-i maᶜhūdu felek-i rūḥāniyyetde bir āfitāb-ı ᶜālem tāba teşbīh idüp ġurūbu yaᶜnī vefātı ḥasebiyle ẓulmet-i maᶜneviyyede ḳaldıḳlarından ḳalblerini tenvīr içün bir nā'ibe iḥtiyāc gösterdiler. Güneşe nisbeten ḳandiliñ nūru żaᶜīf olduġu gibi iġfāl olunanlarıñ ẓannınca vezīre nā'ib olacaḳ kimseniñ de maᶜnen ḳuvve-i tenvīriyyesi az olur. Şemsiñ ġurūbundan şemᶜiñ işᶜāli żarūrī ve müḳteżīdir.

چونکـه شـد از پیش دیده وصـل یـار
نـایـبـی بـایـد از او مـان یـادگـار

(673)

Meşnevī

Çun ki şod ez pīş-i dīde vaṣl-ı yār

Nāyibī bāyed ez ū mān yādigār

Terceme: Çünki yāriñ viṣāli göz öñünden gitti, bize andan nā'ib u yādigār lāzımdır.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfiñ me'āli ᶜİsevīler firāḳ-ı yār bizi maḥzūn ve dāġdār itmişdir; andan bize bir nā'ib lāzım u lābüddür dimişler! Maᶜ ḳūlāt ḥasebiyle ᶜİsevīler bir çerāġ istediler ki, ẓulmetden ḳurtulup yañlış yola ṣapmasunlar! Bu ṭalebleri ṣarf-ı nefᶜ ve fā'ide ẓann u fikrine mübtenīdir; ammā ḥasbe'l-ḥissiyāt bir yādigār ārzū eylediler ki anı görünce aṣl şeyḫleriniñ aḥvāl me'āli iştimāli tecessüm itsün ve ḳalbleri mümkin mertebe teselli bulsun!

چونکه گل بگذشت و گلشن شد خراب

بوی گل را از که یابیم از گلاب

(674)

Meşnevī

Çunki gul bogẕeşt u gulşen şod ḫerāb

Būy-ı gul rā ez ki yābīm ez gulāb

[342] Terceme: Çünki gül geçdi ve gülşen ḫarāb oldu; gülüñ ḳoḳusunu kimde arayabiliriz? Bi'ṭ-ṭabᶜ gül ṣuyunda!

Şerḥ: Gül ṣuyu gerçi gülden çıḳar ise de aṣl gülüñ leṭāfeti ve ḥumreti ṣuyunda bulunamaz. Gülüñ fıḳdānında ṣuyundan rāyiḥası alınmış ve ṣuyu bir yādigār olmuş olur, keẕalik bir ᶜārif-i kāmil dünyādan mürūr idince anıñ miṣlini bulmaḳ müşkil olduġundan aḥvālini ḫāṭıra getirir bir çerāġı, bir nā'ibi lāzımdır ki kendisinden mehmā-emken naṣīḥat-i feyż-i rūḥāniyyet iḳtibās idilsün ve ḳalb şiddet-i ġamdan baᶜżı mertebe ṣıyānet olunsun.

چون خدا اندر نیاید در عیان

نایب حق‌اند این پیغمبران

(675)

Meşnevī

Çun Ḫodā ender neyāyed derᶜ iyān

Nāyib-i Ḥaḳḳend in peyġamberān

Terceme: Çünki Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri ortada ᶜ ayān ve ẓahirde bulunmaz. O emrīni teblīġ ider nā'ibler lāzımdır, anlarda bu Peyġamberlerdir.

Şerḥ: Peyġamberlerden ġayrı insānlar kelām-ı Ḫudāyı istimāᶜ a ġayr-ı muḳtedir olduḳlarından irādāt-ı Rabbāniyyeyi teblīġ içün Enbiyā baᶜ ṣ u isrā buyuruldu; Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ vücūdu, āṣār-ı mütenevviᶜ adan istidlāl olunur; lakin istidlāl başḳa, Peyġamberān-ı ẕīşānıñ istiḥṣāl-i saᶜ ādet dü serā içün teblīġ buyurduḳları irādāt-ı ṣarīḥa yine başḳadır. Defᶜ ātla iḫtār olunduġu üzre Celālü'd-dīn-i Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī de'b-i celīlindendir ki bir veyā birḳaç kişiniñ ifādesini beyān buyururken ᶜ aşḳ-ı ᶜ ālīleri çūşuşa gelüp mebḥūṣ-anh olanları muvaḳḳaten terk ile ẕāt-ı pākından, yādigār bir ᶜ ārif-i bi'llāh ṭarafından beyān-ı ḥaḳā'iḳ itmege şurūᶜ buyururlar. İşte bu beyt-i şerīf ile ātīde gelecek ebyāt-ı şerīfede bu ḳāᶜ ide icrā, yaᶜ nī ᶜ İsevīler ifādātını terk ile dīger bir ḥikmeti taᶜ rīf u enbā buyururlar.

نی غلط گفتم کہ نایب با منوب
گر دو پنداری قبیح آید نہ خوب

(676)

Meşnevī

Ne ġalaṭ goftem ki nāyib bā menūb
Ger do pindārī ḳabīḥ āyed ne ḫūb

[343] Terceme: Peyġamberler nā'ib-i Ḥaḳdır, dimişdim; taᶜ bīrde ġalaṭ itdim. Nā'ib ile menūbu iki ẓann eyler iseñ güzel degil, ḳabīḥ gelir.

Şerḥ: İcrā-yı teblīġāt u irādāt-ı Rabbāniyye de nā'ib ile menūb yaᶜ nī Peyġamber ile Allāh Teᶜ ālā Ḥażretlerini tefrīḳ itmek ḫafī bir sehv ve gūyā ayrıca iki ḳuvvet ḥiss idilmiş olur; Ḥālbuki Enbiyā-yı ẕīşānıñ cümle teblīġātı Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleriniñdir. Meṣelā Ḳur'ān-ı ᶜ Aẓīmü'ş-şān Faḫr-i ᶜ Ālem ᶜ Aleyhi's-selām efendimiz ḥażretleriniñ fem-i celīlesinden teblīġ olunmuş, ammā ḥaḳīḳatde Allāh Teᶜ ālā Ḥażretlerinden fermān buyurulmuşdur. Sūretü'l-Fetiḥde buyurulur ki: *(اِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ اِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَ)*[167] Maᶜ nā-yı şerīfi: "Yā Muḥammed! Anlar ki saña ittibāᶜ iderler, taḥḳīḳā Allāh Teᶜ ālā Ḥażretlerine ittibāᶜ itmiş olurlar." Sā'ir birçoḳ āyāt-ı kerīmeden de bu maḳṣad-ı ᶜ ālī ẓāhir ve bedīhī olur.

[167] *Kur'ân-ı Kerîm*, Fetîh, 48/10: "Şüphe yok ki seninle biatlaşanlar, ancak Allah'la biatlaşmışlardır."

نی دو باشـــد تا تویی صـــورت پرســـت
پیش او یک گشـــت کز صـــورت برســـت

(677)

Meşnevī

Ne do bāşed tā toyī ṣūretperest
Pīş-i ū yek geşt kez ṣūret berest

Terceme: Ḫayır, mādem ki sen ṣūret-perestsiñ! Bir degil, seniñ içün nā'ib ile menūb iki olur, yālıñız o kimseniñ öñünde bir olur ki ṣūretden ḳurtuldu.

Şerḥ: Ṣūret-perest olan insānlar Enbiyā-yı ẕīşānıñ ḥaḳīḳatlerine degil, bedenlerine ve māddiyāta müteᶜallik aḥvāle naẓar idince derecāt-ı ᶜaliyye ve teblīġāt-ı nebeviyyeniñ ḥaḳīḳatini añlamayup kendileri gibi ẓann iderler, ammā ḥaḳīḳat-bīn olanlar o teblīġātıñ menbāᶜ ını bilirler ve zümre-i celīle-i muvaḥḥidinden olurlar.

چون به صـورت بنگری چشـم تو دسـت
تو بـه نورش درنگر کز چشـم رسـت

(678)

Meşnevī

Çun be ṣūret bingerī çeşm-i tu dest
Tu be nūreş der niger kez çeşm rest

[344] Terceme: Sen ṣūrete naẓar eyler iseñ gözüñ ikidir; sen anıñ nūruna naẓar it ki gözden bitdi!

Şerḥ: Sen ṣūrete nāẓır olur iseñ vaḥdāniyyet-i muṭlaḳayı degil, ikilik ve iḫtilāfāt-ı ṣūriyyeyi görmüş olursuñ. Māddiyātda bile aṣl hüner gözleriñ ẓāhir olan māddelerinde degil, nūrlarındadır ki o nūr menbaᶜ dan ẓuhūr ider; gerçi ṣūretā maẓharı olan göz ikidir.

نـور هـر دو چشـــم نـتـوان فـرق کـرد
چون کـه در نـورش نـظر انـداخـت مرد

(679)

Meşnevī

Nūr-i her do çeşm netvan farḳ kerd

Çunki der nūreş naẓar endāḫt merd

Terceme: Her iki gözüñ nūrunu ayrıca farḳ itmege ḳādir olmaz. Çünki bir kimse gözüñ nūruna naẓar itdi.

Şerḥ: Ṣūret-bīn olanlar düşünsünler ki kendi gözlerini bir şey'e ᶜaṭf eylediklerinde gördükleri şey'i iki gözünden hangisiniñ nūruyla gördüklerini farḳ idemezler māddeten göz iki iken ṣūret-perest ve ṣūret-bīn olanlar da nūr-ı cismānīyi tevḥīde mecbūrdurlar. Bu ḥāl gözleri öñünde iken nūr-ı vāḥid olan nā'ib ile menūbu iki görmek ᶜaḳlıñ kārı degildir.

بیان آن که جملهٔ پیغمبران حقندکه (لا نفرق بین احدٍ من رسله)[168]

(Beyān-ı an ki cümle-i peyġamberān ḥaḳḳındaki)

Ẕikr olunan āyet-i kerīmeniñ beyānındadır ki: Mü'min olanlar dirler: Biz Resūlleriniñ meyānelerini tefrīḳ eylemeyiz, yaᶜnī Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ kāffe-i Resūllerine inanır ve cümlesine riᶜāyet ideriz cümlesi ḥaḳdır. Bu da insānlara göredir, yoḳsa bir muḳteżā-yı ḥükm-i Rabbāniyye meyāne-i Enbiyāda derecāt-ı mütefāvite-i celīle olduġu hüveydādır ki Sūre-i Baḳaranıñ iki yüz elli dördüncü āyet-i kerīmesinde taṣrīḥ u enbā buyurulmuşdur. Bu keyfiyeti taᶜrīf içün Hażret-i Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī ātīdeki birḳaç ebyāt-ı şerīfeyi īrād buyurmuşlardır. [345]

ده چراغ ار حاضر آید در مکان

هر یکی باشد به صورت غیر آن

(680)

Meşnevī

Deh çerāġ er ḥāżir āyed der mekān

Her yekī bāşed be ṣūret ġayr-ı an

Terceme: Bir mekānda eger on çerāġ ḥāżırlanırsa, her biri ṣūretde dīgeriniñ ġayri olur.

[168] *Kur'ân-ı Kerîm*, Bakara, 2/285: "…Peygamberlerinden hiçbirini öbüründen ayırmayız…"

Şerḥ: Enbiyā-yı z̲īşānıñ -ki insānlarıñ ẓulmetlerini tenvīr içün meşāᶜil-i rūḥāniyyedir- zamān, sin, beden u ḳıyāfet-i ᶜaliyyelerince ve sā'ir esbāb-ı şūriyece biri birinden ġayrı olduḳları emr-i bedīhīdir. Meṣelā zamān-ı teşrīf ve ṣūret u isim ḥasebiyle Ḥażret-i Mūsā ve Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi's-selām biri birinden başḳadır.

فرق نتوان کرد نور هر یکی
چون به نورش روی آری بی‌شکی

(681)

Meşnevī

Farḳ netvān kerd nūr-i her yekī
Çun be nūreş rūy ārī bīşekī

Terceme: On çerāġdan her biriniñ nūrunu farḳ eylemek mümkin degildir, yüzü çürüyüp anıñ nūruna teveccüḥ ider iseñ!

Şerḥ: Meṣelā gice bir oṭada on çerāġ yansa ḥāṣıl olan nurdan oṭa tenvīr olunur. Bu on çerāġdan her biriniñ nūrunu tefrīḳ itmek muḥālldir; kez̲ālik Enbiyā-yı z̲īşānıñ da ṣūretleri biri biriniñ ġayrı ise de insāniyyete baḫş eyledikleri nūr-ı hidāyetiñ kemāhī ḥaḳḳıhā taᶜrīfi mümkin degildir. Zīrā cümlesi selāmeti ve ṭarīḳ-i müstaḳīmi irāde buyurdular; ammā ᶜĀlem-i Muṭlaḳ Ḥażretleriniñ ᶜilm-i ṣamedāniyyesi nezdinde Enbiyā-yı z̲īşānıñ farḳları ve derecāt-ı ᶜaliyyeleri olduġu şübhesizdir.

گر تو صد سیب و صد آبی بشمری
صد نماند یک شود چون بفشری

(682)

Meşnevī

Ger tu ṣed sīb u ṣed ābī bişmorī
Ṣed nemāned yek şeved çün bifşorī

[346] Terceme: Eger sen yüz elma ve yüz ayva ṣayup ṣıḳsañ, yüz ᶜadedi ḳalmayup hepsi bir ḫamur, ṣuları bir ṣu olmuş olur.

Şerḥ: Bu da evvelki beyt-i şerīfdeki maᶜnā-yı te'kīd içün dīger bir miṣāldir. Meṣelā Peyġamberleriñ zülāl-ı āb hidāyeti ḳudret-i Rabbāniyyeyi ve ṭarīḳ-i müsteḳīmi irā'e itmek üzre

cārī olmuş ve bir maḳṣad-ı ᶜāliyye tābiᶜ bulunmuş olduġundan o noḳṭa-i naẓardan baḳınca maᶜnen meyānelerini farḳ itmek ġayr-ı cā'izdir.

اطلب المعنى من الفرقان و قل
لا نفرق بين آحاد الرسل

(683)

Meşnevī

Uṭlube'l-maᶜnī mine'l-furḳān u ḳıl
Lā nüferriḳ-i beyne āḥādi'r-resūl[169]

Terceme: Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şāndan maᶜnā iste! Ve söyle ki Resūlleriñ arasında farḳ yoḳdur.

Şerḥ: Kitāb-ı kerīm ḳudret olan kelām ḳadīmede Cenāb-ı Ḳādir-i Ḳayyūm *(لا نفرق بين احدٍ من رسله)*[170] fermān-ı feżā ceriyānıyla Peyġamberān-ı ᶜiẓām ḥażerātı meyānesinde farḳ u tefāvüt olmadıġını ẕikr u beyān buyurmuşlardır ki bu āyet-i kerīme kāffe-i Peyġamberānıñ hādī-i sebel necāt olduḳlarını enbā ider. Ancaḳ akṣā-yı merātib-i kemālāt olan aḫlāḳ-ı ḥasene ile muttaṣıf olanlar beyne'l-resūl olan mertebeyi farḳ u temyīz iderler. Bu esāsa mebnīdir ki maᶜnā-yı ḥaḳīḳati Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şāndan añlamaġı iste! Diye emr buyuruluyor.

در معانی قسمت و اعداد نیست
در معانی تجزیه و افراد نیست

(684)

Meşnevī

Der maᶜānī ḳısmet u aᶜdād nīst
Der maᶜānī tecziye vü efrād nīst

Terceme: Meᶜānīde taḳsīm ve ṣayılar yoḳdur, meᶜānīde her şey'i cüz' cüz', ferd ferd yapmaḳ yoḳdur.

---

[169] Beyit: -A, -MM, -N

[170] Bk. Dipnot/61.

Şerḥ: Rūḥāniyātda bāḳī ve ḥaḳīḳī vaḥdāniyetden başḳa bir şey bulunmuyor, ṣūretā başḳa olanlar o vaḥdāniyet-i muṭlaḳa esmāsınıñ maẓharıdır. [347]

اتحاد یار با یاران خوش است
پای معنی گیر صورت سرکش است

(685)

Meşnevī

İttiḥad-ı yār bā yārān ḫoş est
Pāy-i maᶜnī gīr, ṣūret serkeş est

Terceme: Dost ile dostlarıñ ittiḥādı ḫoşdur. Maᶜnā ayaġını ṭut! Zīrā ṣūret serkeşdir.

Şerḥ: ᶜAşḳ-ı Rabbāniyye müstaġrāḳ olan ᶜāşıḳānıñ dost-ı ḥāḳīḳileri Allāh Teᶜālā Ḥażretleridir. O zümre-i maᶜnā-perestān fikr-i Cenāb-ı Ḫudā-yı müteᶜāl ile ḫoş-ḥāl olur. Sen de biḥaḳḳın insān iseñ kemāl-i tevāżuᶜ ile meᶜāniye ilticā ve ṣūretden kendini ḫalāṣ-ı ve cidden nā'il-i ᶜaşḳ-ı Ḫudā it! Ṣūretden maḳṣad, fenā-peẕīr olan ve āḫiret içün fā'idesi olmayan māddiyāt u ḫayālātdır ki kürre-i arż gibi dā'imā sersemāne deverān ider.

صورت سرکش گدازان کن به رنج
تا ببینی زیر او وحدت چو گنج

(686)

Meşnevī

Ṣūret-i serkeş gudāzān kon bi renc
Tā bebīnī zīr-i ū vaḥdet çu genc

Terceme: Serkeş olan ṣūreti zaḥmet ile erit! Tā o ṣūretiñ altında vaḥdet-i muṭlaḳayı ḥazīne gibi göresiñ!

Şerḥ: Serkeş olan māddiyāt ve bedeni mütāᶜib-i meşrūᶜa ve iḳdāmāt-ı merdāne ile inᶜāb it ki ḳuvve-i rūḥāniyyeye nā'il ve maḳāmāt-ı ᶜaliyyeye vāṣıl olasıñ! Ḳurūn-ı sābıḳada ekṣer evḳātda nuḳūdu binālarıñ dīvārlarında iḫfā iderler ve aṣḥābı vefāt idince baᶜżı ṣāḥib-i diḳḳat anları bulur mesᶜūd olurlar idi. Ey ṭālib-i ḥaḳīḳat! Rūḥūñ ḫānesi meṣābesinde olan bedeniñ içindeki ḥükm-i ᶜaḳliyyeyi ve sā'ir rūḥāniyyeyi taḥarrī ve o yüzden teᶜalī it!

ور تـو نـگـداری عـنـایـتـهـای او
خـود گـدازد ای دلـم مـولای او

(687)

Meşnevī

Ver tu negdārī ᶜ ināyethā-yı ū

Ḫod godāzed ey dilem Mevlā-yı ū

[348] Terceme: Eger sen ṣūret ve bedeni mesāᶜ i-i meşrūᶜ a ile eritmez iseñ Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ ᶜ ināyetleri eridir, öyle Allāh ki göñlüm onuñ bendesidir. [Bu maḥalde, Mevlā lafżı efendi degil, bende dimekdir.]

Şerḥ: Ṣūreti erit! Yaᶜ nī meşrūᶜ ṣūretde ᶜ ibādet ü iḳdām ve kendini bekām it! Ḥasbe'l-ḫalḳa bu ḥālete ġayr-ı muḳtedir iseñ yine me'yūs olma! Zīrā merḥamet-i Rabbāniyye o ḳadar büyükdür ki bir ādemiñ yalıñız īmān ve niyeti ḫālaṣ olunca ᶜ ināyāt-ı Rabbāniyye kendisine irişir, merātib-i ᶜ aliyyeye irişdirir.

او نـمـایـد هـم بـه دلـهـا خـویـش را
او بـدوزد خـرقـهٔ درویـش را

(688)

Meşnevī

Ū numāyed hem be dilhā ḫ ̌īş rā

Ū bedūzed ḫırḳa-ı dervīş rā

Terceme: O Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri kemāl-i merḥametinden kendini göñüllere gösterir, ol Ḫudā Hażretleri bir dervīşiñ ḫırḳasını diker.

Şerḥ: ᶜ Āciz ve faḳaṭ ḫāliṣ olanlarıñ meded-resi yine Ḫudā-yı müteᶜ āl Ḥażretleridir. Ḳalbi ġumūm ile mecrūḥ olup yırtılmış bir faḳiriñ ḫırḳasını, metāᶜ -i ḳalbini ᶜ ināyāt-ı Rabbāniyye kemāl-i merḥametle diküp şād u ḫāl ve istiḳbālini ekdār-ı kevniyeden āzād ider.

منبسـط بودیم و یـک جوهر همـه
بی‌سـر و بی‌پـا بـدیم آن سـر همـه

(689)

Meşnevī

Munbesiṭ būdīm u yek cevher heme

Bīser u bīpā budīm an ser heme

Terceme: Cümlemiz ᶜālem-i iṭlāḳda yapılmış münbasiṭ bir cevher idik, o ṭarafda başsız ve ayaḳsız idik.

Şerḥ: Cümlemiziñ aṣlı ġayr-i māddī, cevher-i vāḥid idi; bu aṣlıñ ḥaḳīḳatini yalıñız Allāh Teᶜālā Ḥażretleri bilir. **[349]**

یک گهر بودیم همچون آفتاب

بی‌گره بودیم و صافی همچو آب

(690)

Meşnevī

Yek guher būdīm hemçun āfitāb

Bīgirih būdīm u ṣāfī hemçu āb

Terceme: Mertebe-i eḥadiyetde āfitāb gibi bir gevher idiñ. Şu gibi bükümsüz ve ṣāf idiñ.

Şerḥ: ᶜĀlem-i rūḥāniyyet ġāyet nūrānī olduġunu ve dünyādaki ṣuver-i mütenevviᶜa, ᶜālem-i eḥadiyetde olmadıġını te'kīd buyuruyorlar.

چون به صورت آمد آن نور سره

شد عدد چون سایه‌های کنگره

(691)

Meşnevī

Çun be ṣūret āmed an nūr-ı sere

Şod ᶜaded çun sāyehā-yı kongere

Terceme: O çünki o güzel olan nūr ṣūrete geldi. Ṭabaḳa ṭabaḳa yüksek olan maḥaliñ gölgesi gibi ṣayılmaḳ mümkin oldu.

Şerḥ: Meᶜānī, ᶜālem-i ṣūrete gelince ṣuver-i mütenevviᶜadan ᶜibāret olmuş ve ẓāhir-bīnān içün eḥadiyet-i muṭlaḳa görülmemişdir.

کنگره ویران کنید از منجنیق
تا رود فرق از میان این فریق

(692)

Meşnevī

Kongere vīrān konīd ez mencenīḳ
Tā reved farḳ ez miyān īn ferīḳ

Terceme: Mancınıḳdan ḳalᶜe bedenini vīrān idiñiz ki bu farīḳ u cemᶜiyyet ortasından farḳ muġāyeret gitmiş olsun. [Mancınıḳ, eski zamānda büyük ṭaşlar atmaḳ içün bir ālet-i ḥarb idi.]

Şerḥ: Cihād, ᶜibādet, saᶜy gibi meşāḳḳ-ı meşrūᶜayı bāᶜiṣ-i ẓahir olan mancınıḳa teşbīh iderek buyurmuşlar ki: miḥen-i ᶜibādet ve riyāżetle bedeñinizi itᶜāb iderek vaḥdet-i muṭlaḳayı görmege nā'il ve ẓāhir olan farḳları gözüñüzden izāle ile maḳām-ı ḥakīḳate vāṣıl oluñuz! **[350]**

نکته‌ها چون تیغ پولاد است تیز
گر نداری تو سپر واپس گریز

(693)

Meşnevī

Nuktehā çun tīğ-i pulād est tīz
Ger nedārī tu siper vāpes gorīz[171]

Terceme: Nükteler çelikden yapılmış keskin ḳılıc gibidir; eger sen siper ṭutmaz iseñ geri ḳaç!

Şerḥ: Bu maḥalde nüktelerden maḳṣad, sırr-ı vaḥdet-i ḥaḳā'iḳidir. Ey ṭālib-i ḥaḳīḳat! Sırr-ı vaḥdet nükteleri keskin ḳılıc gibidir. Eger sen siper olan ẕekāvet-i fiṭriyye ile bir mürşid-i kāmile mālik degil iseñ bu nükātı işitmekden fāriġ ol! Zīrā bu nükāt-ı ᶜuẓmā ẕekāvetsiz ve mürşidsiz olanları perīşān ve imḥā ider.

پیش این الماس بی‌اسپر میا
کز بریدن تیغ را نبود حیا

[171] Beyitten önce: A, MM, N "Şerḥ-i in rā goftemī men ez mirī/ Līk tersem tā nelegzed hāṭirī" beyti vardır.

(694)

Meşnevī

Pīş-i in elmās bī isper meyā

Kez borīden tīġ rā nebved ḥeyā

Terceme: Bu elmās ḳılıcıñ öñüne sipersiz gelme! Zīrā kesmekden ḳılıcıñ ḳorḳusu olmaz.

Şerḥ: Siper-i ẕekāvetiñ ve mürşid-i kāmilin olmayınca sırr-ı vaḥdetiñ keşfine ḳıyām itme! Seni maᶜnen kesmiş olur. Ḫāṭıra gelmesün ki ne içün sırr-ı vaḥdet beni kessün? Zīrā keskin bir ḳılıc gibidir, öñüne bilā siper bir vücūd düşer ise anı kesmekden serf-i ṣārim çekinir mi? Ġavāmıż-ı bāṭıniyyeye kemā-yenbaġī iṭṭilāᶜ itmek sevdāsında olmayan ve nefs u şeyṭāna maġlūb olmayacaḳ derecede kendisinde ḳuvvet-i īmān ve ḥüsn-i aḫlāḳ ḥiss iden kimseniñ - velev ẕekāvet-i müferraṭa ve mürşid-i ḫuṣūṣīsi olsa bile- şeriᶜat-ı muṭahhareniñ aḥkām-ı celīlesi mücibince ḥareket idince yine nā'il-i selāmet ve maẓhar-ı saᶜādet olur.

زین ســـبب من تیغ کردم در غلاف

تـا کـه کج خوانـی نـخوانـد بر خلاف

(695)

Meşnevī

Zin sebeb men tīġ kerdem der ġilāf

Tā ki gec ḫ̌ānī neḫ̌āned ber ḫilāf

[351] Terceme: Bu sebebden tolayı ben ḳılıcı ḳın içine ḳodum ki egri oḳuyan kimse ḥaḳīḳatiñ ḫilāfı oḳumamış olsun.

Şerḥ: Sırr-ı vaḥdet ü mesā'il-i bāṭıniyye keskin ḳılıc gibidir; Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleri buyururlar ki: Bu sebebden ben bu sırr-ı vaḥdeti ve meᶜānī-i bāṭıniyyeyi āşikār beyān itmeyüp ḳın meṣābesinde ġılāf ḥikāyāt içine vażᶜ eyledim; zīrā āşikār söylenmiş olsa bu ḥaḳā'iḳı añlamaġa muḳtedir olmayanlar yolsuz maᶜnālar virüp şerᶜen ve maᶜnen ḫarāb olurlar idi; ẕekāveti az ve vasaṭ olanları ḫaṭālara düşürmemek içün, ehl-i ᶜirfānī temāmi-y-le ḫaberdār itmek içün sırr-ı vaḥdet ve sā'ir rūḥāniyyete müteᶜalliḳ olan aḥvāl-i bāṭiniyye Meṣnevī-i Şerīfde ḥikāyeler içinde naḳl u beyān eyler. Bu ṣūretle ehl-i īmān olanlardan baᶜżısınıñ ẕekāveti çoḳ olmasa da yine ᶜaḳılları nisbetinde istifāde ve mümkin olduġu ḳadar mekr-i şeyṭāndan kendilerini viḳāye iderler.

آمـدیـم انـدر تـمـامـی داسـتـان
وز وفـاداری جـمـع راسـتـان

(696)

Meşnevī

Āmedīm ender temāmī dāstān

Vez vefādārī-i cemᶜ-i rāstān

Terceme: Ḥikāyeniñ temāmına ve cümle ṭoġrularıñ vefādārlıġına dā'ir olan keyfiyete geldik.

Şerḥ: Vezīr-i müzevir sāde-dilāna iᶜ tiḳād iden ᶜĪsevīleriñ ḥikāyesine geldik dimekdir.

کز پس این پیشوا برخاستند
بر مقامش نایبی می‌خواستند

(697)

Meşnevī

Kez pes-i in pişvā ẖāstend

Ber maḳāmeş nāyibī mīẖˇāstend

Terceme: Pīşvārları olan maᶜhūd vezīrden ṣoñra ᶜĪsevīler anıñ maḳāmına bir nā'ib ve vekīl istediler. [Vāreste-i şerḥdir.] **[352]**

منازعات کردن امرا بایکد یکر

(Munāzeᶜet kerden-i ümerā bā yek dīger)

Ümerā-yı ᶜĪseviyye niyābete vezīriñ nā'ibi kim olacaḳ diye aralarında münāzaᶜa itdiklerine dā'irdir:

یک امیری ز آن امیران پیش رفت
پیش آن قوم وفا اندیش رفت

(698)

Meşnevī

Yek emīrī zan emīrān pīş reft

Pīş-i an ḳavm-i vefāendīş reft

Terceme: Ümerā-yı ᶜ Īseviyyeden biri ileri gitdi. O vefā düşünen ḳavmiñ öñüne çıḳdı.

Şerḥ: İleri çıḳan emīri vezīriñ nā'ibi olduġunu yedindeki icāzetnāme ile iṡbāt itmek içün idi.

گفت اینک نأب آن مرد من

نأب عیسی منم اندر زمن

(699)

Meşnevī

Goft: Īnek nā'īb ān merd men

Nā'īb ᶜ Īsā menem ender zemen

Terceme: O emīr-i sā'ir ᶜ Īsevīlere didi ki: İşte vefāt iden şeyḫimiziñ ve Ḥażret-i ᶜ Īsānıñ bu zamānda nā'ibi benim!

اینک این طومار برهان من است

کین نیابت بعد از او آن من است

(700)

Meşnevī

Īnek īn ṭūmār bürhān-ı men est

Kin niyābet baᶜd ez ū ān-ı men est

Terceme: İşte bu ṭomār ve icāzetnāme ifādemiñ ṣıḥḥatine bürhān ve ḥüccetdir ki vezīrden ṣoñra bu niyābet, baña maḫṣūṣ ve benim içündür. [Vāreste-i şerḥdir.] **[353]**

آن امیری دیگر آمد از کمین

دعوی او در خلافت بد همین

(701)

Meşnevī

An emīri dīger āmed ez kemīn

Daᶜ vī-i ū der ẖilāfet bud hemīn

Terceme: Dīger bir emīr-i ᶜİsevī, puşudan çıḳdı, anıñ da daᶜ vāsı niyābetde dīger emīriñ daᶜ vāsı gibi idi.

Şerḥ: Puşudan çıḳdı ṭaᶜ bīrinden maḳṣad, baḳalım başḳa kimiñ ḥaddine düşmüş ki benim niyābetime müdāẖele itsün diye dīger bir āmiriñ mütekebbirāne intiẓārına, baᶜ dehu meydāna çıḳmasına işāretdir.

از بغل او نیز طوماری نمود

تا بر آمد هر دو را خشم جهود

(702)

Meşnevī

Ez baġal ū nīz ṭūmarī numūd

Tā ber āmed her do rā ẖaşm-i cehūd

Terceme: O emīr-i dīgerde ḳoltuġunda bir ṭomar bir icāzetnāme gösterdi ki ikisine de cehūd ġażabı geldi.

Şerḥ: Emīriñ her biri yalıñız kendisi şeyẖiniñ nā'ibi olduġuna emīn iken bir de ansızın dīger bir emīr ẓuhūr idüp niyābet daᶜ vāsına ve kendisini niyābetden maḥrūm bıraḳmasına ḳıyām idince anı müfsid ü kāẕib ẓann iderek kemāl-i ġażabla ihlākine ḳıyām itdi ve şiddet-i tāmme gösterdi.

آن امیران دگر یک یک قطار

بر کشیده تیغهای آب دار

(703)

Meşnevī

An emīrān dīger yek yek ḳaṭār

Ber keşīde tīġhā-yı ābdār

Terceme: Dīger ümerā-yı ᶜİseviyye biri biriniñ ardınca keskin ḳılıcları çekdiler.

Şerḥ: Vezīriñ gizlice icāzetnāmelerine nā'il olan ümerādan her biri [354] kendini nā'ib-i ḥaḳīḳi ve ḥīleden ᶜārī iken bir de başḳalarınñ daᶜvāsına kemāl-i ġażabla tīġ-bedest olaraḳ meydāna çıḳmış ve ez-her-cihet sefk-i dimāyı daᶜvet eylemişdir.

هر یکی را تیغ و طوماری بـه دســـت
درهـمافـتـادنـد چـون پـیـلان مســـت

(704)

Meşnevī

Her yekī rā tīġ u ṭūmarī be dest
Der hem uftādend çun pīlān-ı mest

Terceme: Her biriniñ elinde ḳılıc ve icāzetnāme olduġu ḥālde serḫoş gibi biri biriniñ üstüne düşerek ġavgā ḳopardılar.

Şerḥ: Ġavgā iden yalıñız ümerā-yı ᶜİseviyye degil, her biriniñ ṣıdḳ daᶜvāsına ḳāniᶜ olan ᶜİsevīleriñ ᶜavāmı da ġavgāya ḳarışmışdır, ekṣer-i ᶜavāmıñ bilā iṭṭilāᶜ nizāᶜlarda bulunmaḳ ve bir maḳṣad-ı mübhem içün ādem urmaḳ ve urulmaḳ gibi tehlikeleri şān u cesāret ᶜadd iderler; ḥālbuki ᶜavāmıñ ve herkesiñ meşrūᶜ ve maḳbūl cesāreti yalıñız devletiniñ düşmeni ḳarşısında iẓhār-ı besālet ve mā-fevḳine ibrāz-ı iṭāᶜatdir.

صـــد هزاران مرد ترســـا کشـــته شـــد
تـا ز ســـرهـای بریـده پشـــتـه شـــد

(705)

Meşnevī

Ṣed hezārān merd-i tersā koşte şod
Tā zi serhā-yı borīde poşte şod

Terceme: Ümerānıñ bu iḫtilāf ve ġavġāları üzerine yüz biñ merd-i ᶜİsevī öldürdü ki kesilmiş başlardan tepe teşkīl eyledi.

Şerḥ: Fevḳā'l-ᶜāde ᶜaẓīm bir müḳātele olmuş dimekdir.

خون روان شد همچو سیل از چپ و راست
کوه کوه انـدر هوا زین گرد خـاســـت

(706)

Meşnevī

Ḫūn revān şod hemçu seyl ez çepp u rāst
Kūh kūh ender hevā zin gerd ḫāst

[355] Terceme: Ṣaġdan ṣoldan ḳanlar seyl gibi aḳdı ve hevāya ṭaġ gibi toz ḳalḳdı.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfde de ᶜ Īsevīler beyninde vāḳaᶜ olan şiddet-i müḳātele belīġāne tafṣīl ü ḥikāye buyurulmuşdur.

تـخـمـهـای فتنـهها کو کشـــتـه بـود
آفـت ســـرهـای ایشـــان گشـــتـه بود

(707)

Meşnevī

Toḫmhā-yı fitnehā kū keşte būd
Āfet-i serhā-yı īşān geşte būd

Terceme: Fitne toḫmlarını o vezīr ekmiş idi ki ᶜ Īsevīleriñ başlarına āfet u belā olmuş oldu.

Şerḥ: Vezīr-i müzeviriñ ᶜ Īseviler ᶜ aleyhinde ḳurduġu dām-ı fesād, ḥikāyeyi muṭālaᶜ a idenlere maᶜ lūm olduġundan bu maḥalde tekrārı zā'iddir.

جوزها بشـــکســـت و آن کان مغز داشـــت
بـعـد کشـــتن روح پـاک نـغز داشـــت

(708)

Meşnevī

Cevzhā beşkest u an kān meġz dāşt
Baᶜ d-i koşten rūḥ-ı pāk-i neġz dāşt

Terceme: İçinde iyilik ṭutan cevizler ḳırıldı; ḳırıldıḳdan ṣoñra da pāk u laṭīf rūḥ ṭutdu.

Şerḥ: Bedenler cevīzleriñ ḫarcı gibidir cevīziñ iᶜtibārı, içinin güzel olmasındadır. Bu ḥaḳīḳat eñ pārlaḳ ṣūretde baᶜde'l-mevt taᶜayyün ider. Şimdiye ḳadar ᶜĪsevīleriñ nizāᶜaları naḳl olunurken Ḥażret-i Mevlānā Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī ᶜādet-i celīleri üzre ᶜĪsevīleriñ ġavġālarını beyāndan ṣarf-ı naẓarla bu nükte üzerine baᶜżı ḥükm-i ᶜāliyyeyi beyān u ḥikāye buyurulmuşdur.

کشـــتن و مردن کـه بر نقش تن اســـت
چون انار و ســیب را بشـــکســـتن اســت

(709)
Meşnevī
Koşten u morden ki ber naḳş-i ten est
Çun enār u sīb rā beşkesten est

[356] Terceme: Öldürülmek ve ölmek -ki bedeniñ naḳşı üzerine vāḳiᶜ olur. Nār ḳırmaḳ, elma kesmek gibidir.

Şerḥ: Nār ve elmanıñ maḳbūl u maṭlūb olan ḳabuġu degil, içidir. Terk-i ḥayāt-ı māddiyye eyledikden ṣoñra insāndan maḳṣūd olan cihet aḥvāl-i bāṭıniyyesidir ki laṭīf veyā ḳabīḥ olduġu mevtinde temāmi-y-le maᶜlūm olur.

آن چه شـــیرین اســـت او شـــد ناردانگ
و آن که پوســـیده ســـت نبود غیر بانگ

(710)
Meşnevī
Ançi şīrīn est ū şod nārdāng
Vanki pūsīdest nebved ġayr-i bāng

Terceme: O şey ki, ṭatlıdır. Dānesi güzel ve ṣaġlam nār gibi oldu ve çürüyeniñ içinde ḳuru sesden başḳa bir şey bulunmaz.

Şerḥ: Nār veyā cevīz ṣoyulup ḳırılmadan evvel ṣaġlam, yāḫūd çürük olduġu lāyıḳıyla bilinemez. İnsānlarıñ da dünyādaki aḥvāli bi-temāmihā bilinemez; Çünki beden, Ḥay olduḳca ḳalb ve aḫlāḳ-ı keyfiyāt ve ḥissiyāt-ı ḥaḳīḳiyyesini setr idici perdedir.

آن چـه بـا معنیســـت خود پیـدا شـــود
و آن چه پوســیده ســت او رســوا شــود

(711)

Meşnevī

Ançi bā maᶜ nīst ḫod peydā şeved
Vançi pūsīdest ū rusvā şeved

Terceme: Ol şey ki maᶜ nīdārdır; elbette peydā ve ẓāhir olur; o şey ki çürümüşdür, reẕīl rüsvā olur.

Şerḥ: Maᶜ nīdār ve ḫalḳı laṭīf olan kimse her ḥālde ve baᶜ ḍe'l-mevt āfītāb-ı ᶜ ālem-tāb gibi lāmiᶜ ve bedīdār olur; bi'l-ᶜ aks saᶜ ādet-i rūḥāniyyeden ve ᶜ ārī vü ᶜ ādī olan kimse oldukda sū-i ḥāli hüveydā ve reẕīl ü rüsvā olur.

رو بـه معنی کوش ای صـــورت پرســـت
ز آن کـه معنی بر تن صـــورت پر اســـت

(712)

Meşnevī

Rev, be maᶜ nī kūş ey ṣūretperest
Zanki maᶜ nī ber ten-i ṣūret per est

[357] Terceme: Ey ṣūret-perest olan kimse! Git maᶜ nāya çalış! Zīrā maᶜ nā ṣūret başı üstünde ḳanaddır.

Şerḥ: Beden ve sā'ir esbāb-ı ṣūriyyeye ehemmiyyet viren ey ẓāhir-bīn! Ṭutduġuñ ṭarīḳ-i saḳīmden ferāġat ve maᶜ nāya mürācaᶜ at it ki ḳuşa ḳanad ne ise saña göre de meᶜ ānī odur. Aḥvāl-i ṣūriyyeye her ne ḳadar ülfet ü muḥabbet idecek olsañ yine denī ve suflī ḳalırsıñ! Faḳaṭ meᶜ anīniñ taḥṣīline sāᶜ ī olsañ ᶜ ālī olursuñ!

هـمـنشـــیـن اهـل مـعـنـی بـاش تـا
هـم عـطـا یـابـی و هـم بـاشـــی فـتـا

(713)

Meşnevī

Hemnişīn-i ehl-i maᶜnī bāş tā

Hem ᶜeṭā yābī yu hem bāşī fetā

Terceme: Ehl-i maᶜnānıñ hem-nişīn ve muḥibbī ol ki hem ᶜiṭā vü iḥsān bulasıñ! Hem ṭarīḳ-i Haḳda merd-i kāmil olasıñ!

Şerḥ: Meᶜānīyi bilmek içün çāreleriñ eñ büyügü, şeriᶜat-ı muṭahharanıñ aḥkām-ı celīlesini bi-temāmihā ḳabūl ve icrā ve tilāvet-i Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şān ile ḳalb ve ᶜaḳlı iḥyā itmekdir.

جان بی‌معنی در این تن بی‌خلاف

هست همچون تیغ چوبین در غلاف

(714)

Meşnevī

Cān-i bīmaᶜnī der in ten bīḫilāf

Hest hemçun tīġ-i çūbīn der ġilāf

Terceme: Maᶜnāsız cān bu bedende ḳın içinde aġacdan yapılmış ḳılıca beñzer.

Şerḥ: Bir ḳılıcıñ ḳınını gördügümüz ḥālde aña iᶜtibārımız belki bu ḳın içinde güzel bir ḳılıc bulunur mülāḥaẓasından ileri gelir. Bir insān görünce aña riᶜāyetimizde bedeninde ḳuvve-i ᶜāḳıla ve aḫlāḳ-ı ḥamīdeniñ vücūdu taṣavvur ve ümīd olunmasına mebnīdir. Lakin ḳılıcı çıḳarup demire bedel ᶜādī bir aġac olmadıġını görünce anıñ hīçbir iᶜtibār ve fā'idesi olamayacaġı gibi insānıñ cānı da maᶜnāsiz ve himmetsiz ise ᶜādī ehemmiyyetden beri veᶜārīdir. [358]

تا غلاف اندر بود با قیمت است

چون برون شد سوختن را آلت است

(715)

Meşnevī

Tā ġilāf ender boved bāḳıymet est

Çun burūn şod, sūḫten rā ālet est

Terceme: Aġacdan olan ḳılıc ḳın içinde olunca ḳıymetli farż olunur; faḳaṭ ḳınından dışarı çıḳınca baḳmaḳ içün bir āletdir.

Şerḥ: Cevher-i maᶜneviyyātı olmayan ᶜademiñ de ḥaḳīḳati meydāna çıḳınca iᶜtibārsız olur. Odundan olan sāḫte ḳılıc ḳırılup yaḳılır. Feyūż-ı maᶜneviyyeden naṣībi olmayan insānda giriftār-ı ḫüsrān ve şāyān-ı nīrāndır.

تیغ چوبین را مبر در کارزار
بنگر اول تا نگردد کار زار

(716)

Meşnevī

Tīġ-i çūbīn rā meber der kārzār
Binger evvel tā negerded kār zār

Terceme: Muḥārebeye aġacdan ḳılıc götürme! Mücāhedeye gitmezden evvel diḳḳat it ki işiñ fiġān u ẕār olmasun!

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfden üç maᶜnā añlaşılır. Birincisi: Aᶜmāl-i ṣāliḥaya mālik olmamaḳdan netāyici biñ defᶜa daha güc ve girān olan āḫirete gitmekle giriftār-ı ḫüsrān olma! Maᶜnā-yı dīger: Tedāriksiz ve cesāretsiz olduġuñ ḥālde dünyāda bile muḥārebeye gitme! Zīrā perīşān olursuñ. Maᶜnā-yı āḫir: Dirāyet ve iḳtidārıñ yoġısa muḥārebeye miṯāl olan mesā'il-i ᶜamīḳa-i taṣavvufiyyeniñ tedḳīḳine ve ḥall-i muᶜḍilātına girişme! Zīrā encāmında maġlūb u maᶜyūb olursuñ!

گر بود چوبین برو دیگر طلب
ور بود الماس پیش آ با طرب

(717)

Meşnevī

Ger boved çūbīn berev dīger ṭaleb
Ver boved elmās, pīş ā bā ṭarab

Terceme: Ḳılıcıñ eger aġacdan ise yürü başḳasını iste! Elmās gibi **[359]** pārlaḳ ise ẕevḳ u ṭarab ile ileri gel!

Şerḥ: ᶜ Aḳl u cānıñ maᶜnāsız, ẕātıñ aḫlāḳsız, bedeniñ iḳtidārsız olduġu ḥālde bile me'yūs olma! Bilā tekebbür meşrūᶜ ṣūretde yine çalış merdān-ı Ḫudānıñ ṣoḥbetine alış! Tā ki cānıñ kesb-i hüner ile maᶜnīdār ise merdāne meydāna çıḳ ve mevt ü eceliñ gelince merḥamet-i Rabbāniyyeye müsteniden bilā ḫavf u telāş āḫirete ẕevḳ ü ṭarab ile git! Zīrā ᶜādil ve müsteḳīm olur iseñ seniñ içün her ḥālde selāmet ü saᶜādet vardır.

تیغ در زرادخانهٔ اولیاست
دیدن ایشان شما را کیمیاست

(718)

Meşnevī

Tīġ der zerrādḫāne-i evliyāst
Dīden-i īşān şomā rā kīmiyāst

Terceme: Ḳıymetdār olan tīġ-i maᶜnevī, Evliyā-u'llāh ḥażerātınıñ cebḫānesindedir. O zümre-i celīli görmek siziñ içün kimyādır.

Şerḥ: Feyūżāt-ı rūḥāniyye Evliyā-u'llāh ḥażerātınıñ ḳalblerinde bulunur; feyż-i maᶜnevī ister iseñiz o ẕevāt-ı pākı arayup buluñuz ki anları görmek insān içün ᶜayn-ı selāmet ve maḥż-ı saᶜādetdir.

جمله دانایان همین گفته همین
هست دانا رحمة للعالمین

(719)

Meşnevī

Cumle dānāyān hemīn gofte hemīn
Hest dānā raḥmeten li'l-ālemīn

Terceme: Cümle ᶜālem ve ᶜāḳıllar dā'imā bunu dimişlerdir ki: ᶜĀrif ü dānā olanlar ᶜālemlere raḥmetdir.

Şerḥ: Faḫr-i ᶜĀlem ve nebī-i muḥterem ṣalla'llāhu Teᶜālā ᶜaleyhi Ve's-sellem efendimiz ḥażretleriniñ ᶜālemlere raḥmet olduġu Ḳurᶜān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānda tebşīr buyurulmuşdur:

(وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ)[172] Maᶜnā-yı şerīfi: “Biz ya Muḥammed seni göndermedik, illā bütün ᶜālemlere raḥmet olaraḳ gönderdik.” İşte bu beşāret-i ᶜāliyyeye ibtinā’en verāṡet-i muṭlaḳa-i Aḥmediyye maẓhariyyetinde ḳā’im olan Evliyā-u’llah raḥmeten-li’lᶜālemīn olur. ᶜĀrif ve dānā **[360]** olanlar maᶜnen insāna meded-res olduḳları gibi neṣāyiḥ-i şifāhiyye veyā te’līfāt-ı celīlerinde görülen neṣāyiḥ ü tenbīhātda müstaᶜīdīn içün maᶜnen sermāye-i ḥayātdır.

گـر انـاری مـی‌خـری خـنـدان بـخـر
تـا دهـد خـنـده ز دانـهٔ او خـبـر

(720)

Meşnevī

Ger enārī mīḫarī ḫandān beḫer
Tā dehed ḫande zi dāne-i ū ḫaber

Terceme: Eger bir nār ṣatun alır iseñ añı gülücü yaᶜnī ḳabuġu yarılmış olduġu ḥālde ṣatun al ki anıñ ḫandesi yaᶜnī yarılmasını saña dāneden ḫaber virmiş olsun.

Şerḥ: Bir şeyḫi mürşid ve nāṣiḥ-i ittiḫāẕ idinecek olur iseñ ẓāhiri ḳıyāfetine degil, derūnī olan aḥvāl u aḫlāḳını ve kelimāt-ı ḥikmet āyātını taḥḳīḳ u tedḳīḳ idüp baᶜdehu anı mürşid ittiḫāẕ it! Dimekdir.

ای مـبـارک خـنـده‌اش کـو از دهـان
مـی‌نـمـایـد دل چـو در از درج جـان

(721)

Meşnevī

Ey mubārek ḫande’eş kū ez dehān
Mīnumāyed dil çu dur ez durc-i cān

Terceme: Ey mübārek o nārıñ ḫandesi, ki aġzından, cān ḳuṭusundan içini gevher gibi gösterir.

[172] *Kur’ân-ı Kerîm*, Enbiyâ, 21/107: “Ve biz seni, ancak alemlere rahmet olarak gönderdik.”

Şerḥ: Mübārek ᶜ ārifdir ki dehān-ı ḥikmet beyāndan çıḳan ḥaḳāyıḳ-ı ᶜ aliyye ile selāmet ü saᶜ ādet-i insāniyyeyi irā'e ve cihān-ı insāniyyeti ᶜ ārifāne iḥyā eyler.

نـامـبـارک خـنـدهٔ آن لالـه بـود
کـز دهـان او سـیـاهـی دل نـمـود

(722)

Meşnevī

Nāmubārek ḫande-i an lāle būd
Kez dehān-ı ū siyāhī dil numūd

Terceme: Nā-mübārek ḫande o, "lāle" denilen çiçegiñ gülmesi oldu ki [361] anıñ aġzından içiniñ siyāhlıġı göründü.

Şerḥ: Nā-mübārek ol eṭvār u aḫlāḳ-ı reddiyye ekvāl-i kāẕibe ve muḳalled-kārenedir ki: Bir ḳalb-i siyāhıñ tercümānı olmuş oldu. Lāleniñ ẓāhiri güzel ve içi çirkindir. Ṣūreti raᶜ nā, sīreti fenā olan ādemleriñ aḥvāli de lāleniñ derūnī olan siyāhlıġına teşbīh buyurulmuşdur.

نـار خـنـدان بـاغ را خـنـدان کـنـد
صـحـبـت مـردانـت از مـردان کـنـد

(723)

Meşnevī

Nār-ı ḫandān bāġ rā ḫandān koned
Ṣoḥbet-i merdānet ez merdān koned

Terceme: Ḫandān, ḳabuġu yarılmış olan nār, ziyneti ḥasebiyle baġı ḫandān u şādān; merdān-ı İlāhīniñ ṣoḥbeti de seni dāḫil-i zümre-i merdān ider.

Şerḥ: Bed aḫlāḳ olanlar ile ülfet ü muḥabbet ider iseñ aḫlāḳ-ı ẕemīme ve eger ᶜ ārif ve ᶜ āḳıllar ile ṣoḥbet eylersiñ ḥaṣā'il-i ḥamīde kesb ideceginden hemīşe ehl-i ᶜ arifāne muḳārenet ve dessāslardan mücānebet it ki baġ-ı diliñ meyve-i ṣafā ile arayiş-yāb olsun.

گر تو سـنـگ صـخره و مرمر شـوی
چون به صـاحب دل رسـی گوهر شـوی

(724)

Meşnevī

Ger tu seng-i ṣaḫra vu mermer şevī

Çun be ṣāḥibdil resī gevher şevī

Terceme: Eger sen bi'l-farż ḳatı ṭaş olsañ bile ṣāḥib-i dile irişir iseñ ḳıymetdār bir gevher olursuñ.

Şerḥ: Ḳalbiñ her ne ḳadar terbiye görmemiş ve z̄āten ḳatı olmuş olsa bile bir merd-i ᶜāḳılıñ ve bir mürşid-i kāmiliñ ṣoḥbetine meyyāl ve anıñla hem-ḥāl olur iseñ bi-iz̄(n)i'llāh Teᶜālā saᶜādet u selāmete nā'il ve maḳṣad-ı aḳṣāya vāṣıl olursuñ.

مهر پاکان در میان جان نشان

دل مده الا به مهر دل خوشان

(725)

Meşnevī

Mihr-i pākān der meyān-ı cān nişān

Dil meddih illa bi mihr-i ḫoşān

[362] Terceme: Pāk olan z̄evātıñ muḥabbetini cānıñ içine dik! Göñül virme! İllā ḳalbi ḫoş olanlara vir!

Şerḥ: Bed aḫlāḳ bir kimseye insān göñül virecek olur ise maᶜnen ve māddeten muᶜaz̄z̄eb olur. Ḳalbi iyi ve fenā ādemler tefrīḳ idebilmek tevfīḳāt-ı Rabbāniyye ve z̄ekāvet-i fiṭriyye ile beraber tecārib-i keṯīre ve meşrūᶜ ṣūretde taḥḳīḳāt-ı vefīreye vābestedir.

سوی تا ریکی مروخورشید هاست

کوی نومیدی مرو امیدهاست

(726)

Meşnevī

Sūy-i tārīkī merev ḫorşīdhāst

Kūy-i nevmīdi merev ümmīdhāst

Terceme: Ye'is ve ümīdsizlik maḥallesine gitme, ümīdler vardır; ḳaranlıḳ ṭarafa gitme, güneşler vardır.

Şerḥ: İnsān hīçbir vaḳt hīçbir işden, hīçbir sebebden zinhār me'yūs ve belki bī-zār bile olmasun. Ye'is o derecede büyük bir günāh, bir ḫaṭādır ki: Taᶜrīfi ġayr-ı ḳābildir. Me'yūs olan kimse Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ merḥametini ve eṣer-i merḥamet-i Rabbāniyye olan esbāb-ı keşīreyi inkār ve kendini dil-fikār ve ᶜaḳl u bedenini bī-ḳarār ider. Cenāb-ı Erḥamü'r-rāḥimīnden ümīd-var ve irādāt-ı Rabbāniyyeniñ icrāsında ṣābit ve ber-ḳarār olan insān be-heme-ḥāl nā'il-i merām ve bekām olur. Bāᶜiṣ-i ye'is olan keyfiyet mürūr-ı zamān ile bile dünyāda mübeddel-i meserret olmayacaḳ farż olunsa insān bilsün ki bir müddetden ṣoñra mūceb-i ye'is ve keder olan keyfiyete ferāmūş ve ẕihn u ḳalbinde başḳa ḥālāt-ı menḳūş olur. İnsānlarıñ me'yūs olmamaları içün Ḳur'ān-ı ᶜAẕīmü'ş-şānda emr-i ṣarīḥ ve me'yūs olanlar içün tekdīr-i ᶜaẕīm vardır. Sūre-i Zümeriñ elli üçüncü āyet-i kerīmesinde fermān buyurulur ki: *(قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ)*[173]

Māᶜnā-yı şerīfi: "(Ya Muḥammed ṭarafımdan söyle) Ey nefsiñiz üzerine isrāf idüp ḥadden geçen ḳullarım, Allahıñ raḥmetinden me'yūs ve ümīdsiz olmayıñız; Allāh Teᶜālā günāhlarıñ cümlesini maġfiret eyler. Taḥḳīḳan Allāh Teᶜālā Ḥażretleri ġāyet maġfiret idici ve raḥīmdir." Ḥażret-i İbrāhim ᶜAleyhi's-selāmıñ nezd-i celīline vardıḳlarında meyānelerinde cereyān iden mükāleme-i ḥikmet-i ᶜalāme Sūre-i Ḥicriñ elli dördüncü āyet-i kerīmesinde bu vech ile fermān ve ḥikāye buyurulur: *(قَالُوا لَا تَوْجَلْ اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ)*[174] **[363]** Maᶜnā-yı şerīfi: "Melā'ik Ḥażret-i İbrāhime didiler: ḳorḳma; zīrā biz seni sevindiririz, bir ᶜālim ve oġul ile." *(قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ)*[175] "Melekler Ḥażret-i İbrāhime didiler: Ṭoġruluḳla seni sevindiririz me'yūs olanlardan olma." *(قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ اِلَّا الضَّالُّونَ)*[176] "Ḥażret-i İbrāhim meleklere cevāben didi: Kimdir me'yūs olan Allāhıñ raḥmetinden. İllā ḍāllīn ve azġın ve yolunu şaşırmış olanlardan başḳa." İşte ye'siñ ḥāli ne derecede aġırdır ki Ḥażret-i İbrāhim ᶜAleyhi's-selām tebşīr olunduġu bir ṣırada bile yalıñız ye'is lafẓını işitdigi gibi bu lafẓ-ı vaḫīmi üzerinden redd ile melā'ike cevāben azġın ve yolunu ġā'ib itmiş olandan başḳa Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ raḥmetinden kim me'yūs olur didi. Dimek ye'is, ᶜişyān ve ḍelāletdir. Sūre-i Yusūfuñ seksen yedinci āyet-i kerīmesinde Ḥażret-i Yaḳūb ᶜAleyhi's-selāmıñ oġullarına vāḳiᶜ olan tenbīhātı ḥikāyeten fermān buyurulur:

---

[173] *Kur'ân-ı Kerîm*, Zümer, 39/53: "De ki: Ey nefislerine uyup hadden aşırı hareket eden kullarım, Allah rahmetinden ümit kesmeyin; şüphe yok ki Allah, bütün suçları örter, şüphe yok ki o, suçları örter, rahimdir."

[174] *Kur'ân-ı Kerîm*, Hicr, 15/53: "Korkma demişlerdi, biz sana, bilgi sahibi bir erkek evlat müjdeliyoruz."

[175] *Kur'ân-ı Kerîm*, Hicr, 15/55: "Sana öyle bir müjde veriyoruz ki gerçektir bu, sakın ümidini kesenlerden olma demişlerdi."

[176] *Kur'ân-ı Kerîm*, Hicr, 15/56: "O da Rabbinin rahmetinden demişti, ancak doğru yoldan sapanlardan başka kim ümit keser?"

(يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَاَخِيهِ وَلَا تَايْئَسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِنَّهُ لَا يَايْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُون)[177]

Maᶜnā-yı şerīfi: “Ey beni oġullarım! Gidiñiz ḫaber şoruñuz ġā’ib olmuş Yusūfdan ve anıñ birāderinden ve Allāhıñ raḥmetinden me’yūs olmayıñız, elbette Allahıñ raḥmetinden me’yūs olmaz, İllā kāfirler olur.” Bu āyet-i kerīmeden şarāḥaten maᶜlūm olur ki, Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ raḥmetinden ümīdsiz olmaḳ küfrdür. Beyt-i şerīfiñ ikinci mıṣrāᶜında ḳaranlıḳ ṭarafa yaᶜnī keder ve ye’ise gitme! Güneşler vardır buyurmaları ye’isiñ ẓulmet-i keşīfesini taᶜrīf ile beraber merāḥim ve ināyet ve elṭāf-ı mā-lā-nihāye-i Rabbāniyyeniñ her biri bir şems-i münīr-i meserret olduġunu ve Evliyā-u’llāh ḫażerātı ᶜibādu’llāhıñ ḳulūbuna ilḳa-yı envār-ı maᶜneviyye itmek içün ḫūrşīd-raḫşān gibi bulunduḳlarını īmā ider.

دل ترا در کوی اهل دل کشد
تن ترا در حبس آب و گل کشد

(727)

Meşnevī

Dil turā der kūy-ı ehl-i dil keşed
Ten turā der ḥabs-i āb u gil keşed

Terceme: Göñül seni ehl-i dil maḥallesine, beden seni ṣu ve balçıḳ ḥabsine çeker.

[364] Şerḥ: Eger ḳalbe müteᶜalliḳ olan maᶜḳūlāt ve maᶜneviyyāt ile meşġūl olur iseñ o ḥālāt, seni ehl-i dil ve ᶜirfān zümresine īṣāl ve eger bedeniñ istedigi şeylere ḥayvān-vārī inhimāk ider iseñ müşteheyāt-ı bedeniyye, seni ṣu ve balçıḳ gibi ᶜādī ve suflī şeylere sevḳ ile ẕelīl ve bī-delīl ider.

هین غذای دل بده از هم دلی
رو بجو اقبال را از مقبلی

(728)

Meşnevī

Hīn ġeẕā-yi dil bedeh ez hemdilī
Rev becū iḳbāl ra ez muḳbilī

[177] *Kur’ân-ı Kerîm*, Yusûf, 12/87: “Oğullarım dedi, gidin, Yusuf'la kardeşinden bir haber getirin ve Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin; çünkü kafir olan topluluktan başka kimsecikler, Allah'ın rahmetinden ümit kesmez.”

Terceme: Āgāh ol! Göñül ġıdāsını bir hem-dilden vir! Yürü, iḳbāli bir maḳbulden iste!

Şerḥ: Rūḥuñ ġıdāşı ᶜaḳliyāt ve maᶜneviyyātdır; bu ᶜaḳliyyāt ve maᶜneviyyātı ᶜādī muḳallidlerden degil ṣāḥib-i dil olan ᶜārifden aḫẕ ile ḳalbe vir ve iḳbāl u teraḳḳī-i maᶜnevīyi, maᶜnen ve rūḥen teraḳḳī itmiş ve iḳbāle nā'il olmuş bir ᶜāḳıl ve mürşid-i kāmilden iste!

نعت تعظیم مصطفی علیه السلام که مذکور بود در انجیل

(Naᶜt-ı taᶜẓīm-i Muṣṭafa ᶜAleyhi's-selām ki meẕkūr būd der İncīl)

Faḫr-i ᶜĀlem Muḥammedü'l Muṣṭafa ᶜAleyhi Efḍalü't-teḥāyā efendimiz ḥażretleriniñ naᶜt-ı taᶜẓīm şerīfleri ki İncīl-i şerīfde meẕkūr idi. Bu beyānāt o ḥālāt-ı celīleye ᶜā'iddir:

بود در انجیل نعت مصطفی
آن سر پیغمبران بحر صفا

(729)
Meşnevī
Būd der incīl na't-i Muṣṭafa
An ser-i peyġamberān baḥr-i şefā

Terceme: Surūr-ı Enbiyā, baḥr-i ṣafā, Muḥammed Muṣṭafa ᶜAleyhi Efḍalü't-teḥāyā Efendimiz [365] Ḥażretleriniñ naᶜt u nām-ı şerīfi İncīlde var idi.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfiñ tafṣīlen şerḥi ātīde görülecekdir.

بود ذکر حلیه‌ها و شکل او
بود ذکر غزو و صوم و اکل او

(730)
Meşnevī
Būd ẕikr-i ḥilyehā vu şekl-i ū
Būd ẕikr-i ġazv u ṣavm u ekl-i ū

Terceme: İncīlde Faḫr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi'ṣ-ṣalavatü Ve's-selām efendimiz ḥażretleriniñ şekil ḥilyeleriniñ ve ġazā ve ṣavm u ekliniñ ẕikri var idi.

Şerḥ: Bu keyfiyet Ḳur’ān-ı ᶜAẕīmü’ş-şānda Sūre-i Ṣaffiñ altıncı āyet-i kerīmesinde bu vech ile beyān u fermān buyurulur:

(وَاِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي اِسْرَاءِيلَ اِنِّي رَسُولُ اللهِ اِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ اَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ مُبِينٌ)[178]

Maᶜnā-yı şerīfi: “O vaḳt ki Ḥażret-i Meryemiñ oġlu Ḥażret-i ᶜĪsā didi: Ey benī İsrā’il taḥḳīḳ ben Allāhıñ Resūlüyüm; benden muḳaddem olan Tevrātıñ siziñ cānibiñize taṣdīḳ idici ve benden ṣoñra gelecek Peyġamber ile müjde virici olduġum ḥālde ki anıñ ismi (Aḥmed)dir. Vaḳtāki āşikār olan muᶜcizeler ile geldi, anları didiler ki: Bu bedīhī bir siḥirdir.” Şimdi buña dā’ir olan İncīliñ ᶜibārātına gelelim: İbtidā baᶜżı ādemler ṭarafından birçoḳ İncīller yazılmış iken baᶜdehu ᶜĪsevīler, dört ẕāt ṭarafından -baᶜżı mertebe biri birine muḫālif olaraḳ- yazılan İncīlleri ḳabūl idüp dīgerleri redd ü imḥā itdiler. Bu dört İncīlden biri lisān-ı ᶜİbrānīde ve üçü lisān-ı Yunānīde yazılmışdır. İskender-i Rūmīniñ meşhūr olan istīlāşından ṣoñra Mışır ve Suriye ve Ḳudüs ve sā’ir birçoḳ yerlerde lisān-ı kitābet, lisān-ı Yunānī idi. Ber-vech-i muḥarrer imḥā olunup şimdi meydānda ḳalmayan İncīllerde Faḫr-i ᶜĀlem Ṣalla’llâhu aleyhi Ve’s-sellem efendimiz ḥażretleri ḥaḳḳında birçoḳ tafṣīlāt olduġu hüveydādır; maᶜa-māfīh el-ān ᶜĪsevīleriñ ḳabūl eyledikleri dört incīlden biri, lisān-ı Yunānīde yazılan Yuvānnānıñ İncīlinde dir ki: Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi’s-selām ḥavāriyyūna ḫiṭāben buyurur: “O vaḳt ki (Paraḳlitus) gelir, ben anı peder -burada peder lafẓı Allāh dimekdir- ṭarafından gönderirim; o ḥaḳīḳatiñ rūḥu **[366]** olup Allāhdan münbaᶜiṣdir ve Paraḳlitus beyānātıma dā’ir şehādet idecekdir.” Yine Yuvānnā İncīliñ daha aşaġısında şöyle muḥarrerdir: Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi’s-selām buyurmuşdur ki “Ben gitmez isem Paraḳlitus gelmez” şimdi Paraḳlitus lafẓı üzerine diḳḳati cālib biraz ṣarāḥat virelim: Yunānī İncīlde fi’l-ḥaḳīḳa Paraḳlitus mesṭūrdur. Paraḳlitus lafẓınıñ maᶜnāsı lisān-ı Yunānīde “kendisinden niyāz olunur” dimekdir. Ammā cümleye maᶜlūm olduġu üzre “kendisinden niyāz olunmuş ve niyāz olunur.” Diye hīçbir isim dünyāda yoḳdur. Böyle maᶜnā isim içün külliyen muvāfıḳ degildir. Bundan añlaşılır ki İnciliñ aṣlᶜibāresi Paraḳlitus degil (Periklitus) idi yaᶜnī “p, r” ḥarflerinden ṣoñra elif ḥarfi olmayaraḳ, Periḳlitus taḥrīr ve imlā olununca lisān-ı Yunānīde bilā noḳṣān (Aḥmed) dimekdir. Bu vech ile Sūre-i Ṣaffiñ ẕikr olunan āyet-i kerīmesinde taṣrīḥ u fermān buyurulan (Aḥmed) nām-ı pāk ve şerīfiᶜaynen ve ṣarāḥaten İncīlde de el-ān vażıḥān muḥarrer olduġu ḳābil-i inkār degildir.

[178] *Kur’ân-ı Kerîm*, Saff, 61/6: “Ve an o zaman ki hani Meryem oğlu İsa, ey İsrailoğulları demişti, şüphe yok ki ben, size, elimdeki Tevrat'ı gerçekleyen ve benden sonra gelecek ve adı Ahmed olacak bir peygamberi müjdeleyen Allah elçisiyim; fakat o, onlara, apaçık delillerle gelince bu dediler, apaçık bir büyü.”

طـایـفـهٔ نصـــرانـیـان بـهـر ثـواب
چون رســیـدنـدی بـدان نـام و خطـاب

(731)

Meşnevī

Ṭāife-i neṣrāniyān bahr-i ṣevāb
Çun resīdendī bedān nām u ḫiṭāb

Terceme: ᶜ Īsevīlerden bir ṭā'ife ṣevābdan ṭolayı çünki ol nām-ı şerīfe ve ḫiṭāb-ı laṭīfe gelir idi.

Şerḥ: O nām-ı şerīfe gelince ᶜ Īsevīlerden baᶜ żısı ḥürmet eyledikleri ātīdeki beyt-i şerīfde beyān olunur.

بوســـه دادنـدی بر آن نـام شـــریف
رو نـهـادنـدی بـر آن وصـــف لـطیـف

(732)

Meşnevī

Būse dādendī ber an nām-ı şerīf
Rū nihādendī ber an vaṣf-ı laṭīf

Terceme: Ol nām-ı şerīf Aḥmedi yazan ḥurūfī öperler idi, ve ol vaṣf-ı laṭīf üzerine yüz sürerler idi.

Şerḥ: Muḳaddes bir z̲āta olunacaḳ ḥürmetden birçoḳ fā'ide-i dünyeviyye ve uḫreviyye ḥāṣıl olacaġı bedīhīdir. [367]

انـدر ایـن فـتنـه کـه گـفـتـیـم آن گـروه
ایـمـن از فـتـنـه بـدنـد و از شـــکـوه

(733)

Meşnevī

Ender in fitne ki goftīm an gurūh
Īmen ez fitne budend u ez şukūh

Terceme: Yehūd vezīriniñ beyān eyledigimiz fesād u fitnesinde Faḫr-i ᶜ Ālem ᶜ Aleyhi's-selām efendimiz ḥażretleriniñ nām-ı şerīfine ḥürmet iden ᶜ Īsevīler mażarrat ve ḳorḳudan emīn oldılar.

Şerḥ: Yaᶜnī Faḫr-i ᶜ Ālem Efendimiz celīlerine ḥürmet iden ᶜ Īsevīleri vezīr-i maᶜhūd iġfāl idemeyüp ḍalālet vve muḳāteleye giriftār olmadılar.

ایمن از شر امیران و وزیر
در پناه نام احمد مستجیر

(734)

Meşnevī

Īmen ez şerr-i emīrān u vezīr
Der penāh-i nām-i Aḥmed mustecīr

Terceme: Faḫr-i ᶜ Ālem ᶜ Aleyhi'ṣ-ṣalavatü Ve's-selām Efendimiz ḥürmet iden ṭā'ife-i meẕkūre ümerā-yı ᶜ Īsevīyye ile o vezīriñ şerrinden emīn ve Maḥbūb-ı Kirdigār Aḥmed-i Muḫtār efendimiz ḥażretleriniñ nām-ı şerīfi penāhında maḥfūẓ ve maḥmī idiler.

Şerḥ: Nām-ı nāmi-i Ḥażret-i Aḥmediyyeyi taḳdīs iden ṭā'ifeniñ aṣḥābı ḥayātda iken vezīriñ şerrinden ve vefātından ṣoñra ümerā-yı ᶜ Īseviyye beyninde ẓuhūr iden muḳāteleden maḥfūẓ idiler.

نسل ایشان نیز هم بسیار شد
نور احمد ناصر آمد یار شد

(735)

Meşnevī

Nesl-i īşān nīz hem bisyār şod
Nūr-ı Aḥmed nāṣır āmed, yār şod

Terceme: O ṭā'ifeniñ nesli de çoḳ oldu, Faḫr-i ᶜ Ālem ᶜ Aleyhi's-selām Efendimiziñ şerīfi bunlara yardımcı oldu.

Şerḥ: Faḫr-i ᶜ Ālem ᶜ Aleyhi's-selām **[368]** Efendimiziñ ᶜ ayn-ı nūr olan ḳuvve-i ᶜ aẕīme-i rūḥāniyyesine ᶜ ā'id baḫṣ açılınca kemāl-i ᶜ aşḳ u muḥabetden ṣāḥib-i ḫāme gözyaşı dökse aḥrā ve ḫāmesi lü'lü-i şehvār ṣaçsa sezādır.

و آن گـروه دیـگـر از نصـــرانـیـان
نـام احـمـد داشـــتـنـدی مســـتـهـان

(736)

Meşnevī

Van gurūh-ı dīger ez naṣrāniyān
Nām-ı Aḥmed dāştendi mustehān

Terceme: ᶜİsevīlerden dīger bir ṭā'ife Faẖr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi's-selām efendimiz ḥażretleriniñ nām-ı şerīfini ḥaḳīr ṭutarlar idi.

Şerḥ: Çünki anlarıñ ẖilḳat ve ṭabīᶜatları ḥaḳīr idi. Buña münāsebeti olan bir ḥikāyeyi naḳl idelim: Bir gün Faẖr-i ᶜĀlem Muḥammed Muṣṭafa ᶜAleyhi Efḍālü't-teḥāyā efendimiz ḥażretlerine Ebū Cehl-i laᶜīn didi ki: Ya Muḥammed! Senden daha çirkin ādem görmedim! Cevāben buyurdular: Ey Ḥaddini tecāvüz iden Ebū Cehl! Ṭoġru söylediñ; Ḥażret-i Ebūbekir Ṣıddıḳ raḍıya'llāhu teᶜālā ᶜanha o anda didi ki: Ey şems-i cihān maᶜnā ve maḥbūb-ı Cenāb-ı Ḫudā! Senden daha güzel bir insān göremedim; Faẖr-i ᶜĀlem yine cevāben buyurdular ki: Ey dünyā-yı nāçīzden maᶜnen ḫalāṣ olmuş Ebūbekir Ṣıddıḳ ṭoġru didiñ. Bunuñ üzerine ḥāżır meclis bulunan aṣḥāb-ı kirām taᶜaccüb ve ḥayret idüp didiler ki: Ya Faẖr-i ᶜĀlem ve nebī-i muḥterem; ifādeleri biri birine külliyen żıd olan Ebūbekir Ṣıddıḳ ile Ebū Cehliñ ikisi de bir keyfiyet içün ṭoġru söylemeleri naṣıl mümkin olabilir? Faẖr-i ᶜĀlem efendimiz ḥażretleri buyurdular: Taᶜaccüb itmeyiñiz; zīrā ben āyīne-i muṣaffā gibiyim; her kim ki baña naẓar ider ise kendini görmüş olur; Ebūbekir Ṣıddıḳ ẕaten güzel olduġundan yüzümde kendi güzelligini görmüşdür, anıñ içün sözü ṭoġru. Ebū Cehl ise ẖilḳaten çirkin idi. Baña naẓar idince beni degil, çirkin olan kendini görmesi ḥasebiyle keẕalik ṭoġru söylemişdir.

مســـتـهـان و خوار گشـــتـنـد از فتن
از وزیـــر شـــــوم رای شـــــوم فـن

(737)

Meşnevī

Mustehān u ẖār geştend ez fiten
Ez vezīr-i şūmrāy-ı şūmfen

[369] Terceme: Ol ṭā’ife ki Faḫr-i ᶜĀlem efendimiz ḥażretleriniñ celīl ve şerīfini muḥaḳḳar ṭutarlar idi, re’y ve ḥīlesi meşᶜūm olan vezīr-i maᶜhūduñ ilḳā eyledigi fitne ve belālardan ḫor ve ḥaḳīr oldular.

Şerḥ: Resūl-i Müctebā ᶜAleyh-i Efḍalü’t-teḥāyā efendimiz ḥażretleriniñ ẕāt-ı pākı ᶜaleyhinde bulunanlar şāyed dünyāda ᶜalenen ḫor ve ḥaḳīr olmazlar ise āḫiretde reẕīl ü rüsvā olacaḳları hüveydādır.

هم مخبط دینشـــان و حکمشـــان
از پـی طـومـارهـای کـژ بـیـان

(738)
Meşnevī
Hem muḫabbeṭ dīnişān u ḥukmişān
Ez pey-i ṭūmarhā-yı kejbeyān

Terceme: O ṭā’ifeniñ dīn ve ḥükümleri söylenen vezīriñ virdigi muḫtelif ṭomarlardan ṭolayı ᶜayn-ı ḫaṭā ve müşevveş oldu.

Şerḥ: Bu ṭomar ve icāzetnāmelerden ḥāṣıl olan fitne bālāda beyān ve ḥikāye olunmuş idi.

نـام احـمـد ایـن چـنـیـن یـاری کـنـد
تـا کـه نـورش چـون نـگـهـداری کـنـد

(739)
Meşnevī
Nām-i Aḥmed inçonīn yārī koned
Tā ki nūreş çun nigehdārī koned

Terceme: Faḫr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi’s-selām efendimiz ḥażretleriniñ nām-ı şerīfi bunuñ gibi muᶜāvenet ve dostluḳ ider, ya nūr-ı celīli’l-ḳadri naṣıl ḥıfẓ ve imdād eyledigini artıḳ düşünmeli.

Şerḥ: Ehl-i īmān ve aṣḥāb-ı ᶜirfān o nūr-ı celīli, o şems-i semā-yı maᶜrifeti hemīşe ẕikr ve tesbīḥ ile iki cihānda mesᶜūd olur.

نام احمد چون حصـــاری شـــد حصـــین
تـا چـه بـاشـــد ذات آن روح الامـیـن

(740)

Meşnevī

Nām-i Aḥmed çun ḥaşārī şod ḥaşīn

Tā çi bāşed ẕāt-ı an rūḥu'l-emīn

[370] Terceme: Nām-ı celīl Ḥażret-i Muḥammed Muṣṭafa, ilticā idenlere metīn bir ḳalᶜe olunca ya ol rūḥ-ı emīn Ḥażretleriniñ ẕāt-ı pākı ne mertebe saᶜādet-baḫşā olduġu mülāḥaẓa olunsun.

Şerḥ: Resūl-i Müctebā Muḥammed Muṣṭafa ᶜAleyh-i Efḍalü't-teḥāyā efendimiz ḥażretleriniñ nām-ı celīlü'l-ᶜunvān risālet-penāhileri bir ḥişār-ı muḥkem ve maᶜnevī olunca yā o ẕāt-ı pāk-i Aḥmedīniñ ḥaḳīḳat-i rūḥāniyyesine biḥaḳḳın ilticā ve teblīġ buyurduḳları o emr-i Rabbānīyeyi icrā idenlere feyż-i Muḥammedi naşıl müceb-i saᶜādet-i ebediyye olacaġı ᶜind-i ulü'l-elbābda emr-i bedīhīdir.

بعد از این خونریز درمان ناپذیر

کاندر افتاد از بلای آن وزیر

(741)

Meşnevī

Baᶜdezin ḫūnrīz dermānnāpeẕīr

K'ender uftād ez belā-yı an vezīr[179]

Terceme: Dermān ve çāre ve ᶜilāc ḳabūl itmeyen ḳan dökücü (Şāh-ı cehūd) andan ṣoñra o vezīr-i müzeviriñ belā ve ḫudᶜasından girdāb-ı belāya düşmüş oldu.

Şerḥ: Ẕikr-i sebḳ iden şāh-ı cehūd kemāl-i taᶜaṣṣubundan ᶜĪsevīleri maḥv u nā-būd itmek ve ḳanlarını dökmek içün ittiḫāẕ eyledigi meslek-i ẓālimāneden başḳa vezīr-i müzevirine de emniyet ile pend ve ḫudᶜasını ḳabūl ve taṣvīb eylediginden birçoḳ belālara giriftār oldu. Bu beyt-i şerīfde işāret vardır ki ẓulm itmekden dā'imā tevaḳḳī ve ictināb itmekle beraber āmirler istiḫdām idecekleri me'mūrlarıñ ẓālim ve ḥīlekār olmamasına ve ᶜadālet ü istiḳāmet ve ġayreti meslek-i ittiḫāẕ ve bī-çāregāna ref'eti iᶜtiyād itmiş olanlardan olmasına diḳḳat itsünler. Me'mūr-ı ẓālim ve ḥīlekār ise hem āmirini hem ḫalḳı ıżrār ve eger ᶜāḳıl ve müsteḳīm ise āmirine ḥüsn-i ḫidmet ve ḫalḳı memnūn ve baḫtiyār ider.

[179] Beyitten önce: MM, N "Ḥikāyet-i padişāh-ı cehūd-ı dīger ki der helāki dīn-i ᶜĪsā saᶜy numūd" başlığı vardır. Beyit: -A

Ḫitām-ı Cild-i Evvel

* * *

[371]
İfāde-i Maḫṣūṣa

Sālik-i ḥaḳīḳī-i Mevlevī ve şāriḥ-i maᶜrifet-mend Meṣnevī-i efāḍil vüzerā-yı salṭanat-ı seniyyeden merḥūm ᶜĀbidīn Paşanıñ bir şevḳ-i ezelī-i ᶜāşıḳāne ile tertīb ve telfīḳine muvaffaḳ olduġu terceme ve şerḥ-i Meṣnevī-i Şerīfiñ birinci cildi bi-tevfīḳihi Teᶜālā resīde-i ḥadd-i ḫitām olmuşdur. Ḥalet-i efzā-yı vicdān u maᶜrifet-baḫşā-yı idrāk ve iẕᶜān olan Meṣnevī-i Şerīfiñ celālet-şān veᶜaẓamet-i mevżūᶜı ṣadedinde hīçbir ḳalem söz söylemege ḳudret-yāb olamaz.

Tehẕīb-i aḫlāḳ, tenvīr-i ḳulūb, taṣfiye-i vicdān, tezyīd-i şevḳ u īmān, tezkiye-i nefs, istiḥṣāl-i meᶜāli gibi her biri bir cihān deger cevāhir-i meᶜrifetiñ ṣadef-i mülhemiyyeti olan Meṣnevī-i Şerīfiñ erbāb-ı muṭālaᶜa ᶜindinde ḳolayca oḳunup ḥāvī olduġu ḥikemiyāt-ı ᶜāliyye ve taᶜrīfāt-ı ḳudsiyyeniñ añlaşılması içün gerçi birçoḳ şerḥler yazılmış ise de edebiyāt-ı ḥāżıramızıñ selīḳa-i ḥüsn-i beyānına muvāfiḳ bir lisān-ı sāde ile her mü’min-i pāk-ı iᶜtiḳādıñ iyice añlayabilecegi bir terceme ve şerḥ-i Meṣnevī-i Şerīfi ilk defᶜa yazmaḳ şerefi merḥūm müşārün-ileyh Ābidīn Paşaya naṣīb olmuşdur ki şu ḫidmet-i fāḫire-i taṣavvuf pür-virānesine ḫᵛāb-gāh-ı ebedi-i Ḥażret-i Mevlānā olan merḳad-ı muḳaddesiñ ḳubbe-i ḫaḍrāsında pür-güşā-yı Teᶜālā olsun ervāḥ-ıᶜilliyyīn maḳām bile taḥsīn-i ḫᵛān olsa sezādır. Şāriḥ-i müşārün-ileyhiñ zamān-ı ḥayātında ḥuḳūḳ-ı neşriyyesini Kütübḫane-i ᶜİrfāna terk itmiş olduġu bu eṣer-i muᶜteberiñ birinci cildi peẕīrā-yı ḥüsn-i ḫitām olması vesilesiyle ᶜĀbidīn Paşa merḥūmuñ envār-ı merḥamet-i İlāhiyyeye müstaġraḳ olan rūḥ-ı pür-fütūḥuna bir fātiḥa ihdāsını ḳāri’īn-i kirām ḥażerātından Kütüb-ḫāne-iᶜİrfān istirḥām ider. Yād-ı nām vesīle-i raḥmet olmaḳ içün ism-i muḥteremini tekrār yād ve teẕkār itdigim ᶜĀbidīn Paşamerḥūm şu eṣer ḳıymetdārı ile dünyā ṭurduḳca nāmına ibḳā itmiş ve rūḥu ᶜālem-i beḳāda niᶜam-ı sermediyye-i sübḥaniyye ile mütenaᶜīm olduġu gibi nām-ı bā-iḥtirāmı da bu Meṣnevī-i Şerīfiñ terceme ve şerḥini muṭālaᶜa iden erbāb-ı tevḥīdiñ fikr ü ḳalblerinde de bir ḥayāt-ı ebediyyeye maẓhar olmuşdur.

*
* *

[372] Aṣār-ı muḫallede-i İslāmiyyeniñ taᶜmīm neşriyle teşmīl fevā’idi emr-i ehemminde ᶜaṣr-ı maᶜārif-ḥaṣr Ḥażret-i Pa(di)şahīniñ maẓhariyyet-i mübeccelesi zīb-i ser-levḥa-i tevārīḫ-iᶜulūm olduġu bedīhiyyātdandır. Maᶜrifet gibi bu nūr bedīᶜü’l-eṣer, teraḳḳī gibi bir bāriḳa-i

serīᶜ ü’s-seyr ile imtizāc iderek müştāḳān-ı feyż-i ᶜilmiyyeniñ naẓar-ı ibtihāc ve şükrānına teraḳḳiyāt maᶜrifden vücūd bulmuş bir levḥa-i ġarrā-yı meᶜāli vażᶜ iden devr-i dilārā-yı Ḥażret-i Şehriyār aᶜẓamīniñ ᶜaẓamet şānına taṣvīr u taḳdīrden lisān-ı beyān-ı ᶜāciz ve ḳāṣırdır.

Ancaḳ yigirmi beş senedir cihān maṭbūᶜātda bir ẕerre-i nāçīz ṣadāḳat māhiyyeti ile Maᶜārif-i ᶜOṩmāniyyeye ḫaṣr-ı ḫidmet iden bu ᶜāciz ᶜacz ve ḳuṣūrunu bilerek taḥdīṯ-i niᶜmet ve edā-yı vecībe-i ᶜubūdiyyet maᶜrażında şu suṭur müteşekkirāneyi yazmaḳla ifā-yı farīża-i memlūkiyyete çalışır.

*
* *

Meṩnevī-i Şerīfiñ bundan evvelki tabᶜında ẕuhūl-i muṣaḥḥiḥ ve sehv-i mürettib olaraḳ baᶜżı günā yañlışlıḳlar ile mevḳiᶜ intişāre ḳonulduġu naẓar-ı diḳḳatden ṭavr ṭutmayan (Kütüb-ḫāne-i ᶜİrfān) ebyāt-ı şerīfeyi nüsḫa-i ṣaḥīḥe-i aṣliyyesine taṭbīḳān ṣūret-i sālimde temṩīl ve şerḥlerini de aña göre tanẓīm itmek ġayretiyle sāye-i terāḳḳiyāt-vāye-i Ḥażret-i Padişāhide perver-şiyāb olmuş muḥarrerin meşhūre-i ᶜOṩmāniyyeden saᶜādetlü Süleyman Nāfiẕ Beg Efendi Ḥażretleriniñ naẓārat-ı taḥrīriyyesine tevdīᶜ itmiş ve lafẓ-ı Ḥaḳḳ ile sehvden maṣūn olaraḳ ṭabᶜ ve temṩīli müyesser olmuşdur. Taṣḥīḥāt-ı aḫīreniñ şurūḥ-ı ebyāt-ı şerīfeye virmiş olduġu tezyīnāt ile sühūlet-i tefhime taᶜalluḳ iden tavżīḥāt cihetiyle muṣaḥḥaḥ müşārün-ileyh Süleyman Nāfiẕ Beg Efendi Ḥażretleriniñ iḳdām ve himmet-i vāḳıfāne ve ġayret-i ḳalemiyyesini lisān-ı iḥtirām ile yād u mīr müşārün-ileyh taḳdīm-i teşekkürāt iderim.

ᶜ**İrfān**

*
* *

FİHRİST

[373]

Ṣaḥīfe

2. Mütercim ve Şāriḥiñ Yazdıġı Muḳaddime.

4. Mütercim ve Şāriḥ Merḥūmuñ Terceme-i Ḥāli.

6. Mü'ellif Meṣnevī-i Şerīf Celālü'd-dīn-i Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleriniñ Terceme-i Ḥāli.

13. Meṣnevī-i Şerīf Ḥaḳḳında Baᶜżı İḫtārār-ı Müfīde

14. Mevlānā Celālü'd-dīn-i Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleriniñ Meṣnevī-i Şerīfe Yazdıġı ᶜArabü'l-ᶜİbāre-i Dibāce ve Anıñ Tercemesi

17. "Bişnev ez ney" Beyt-i Şerīfiniñ Terceme ve Şerḥi. "Bunuñ üzerine edille-i ᶜaḳliyye ile de iṣbāt-ı ulūhiyyet ve beḳā-yı rūḥ ve mükāfāt u mücāzāt-ı maᶜneviyyete dā'ir tafṣīlāt ve ḥikemādan üç ẕatıñ buña dā'ir maḳaleleri ve bir miṣāl ü ḫātime ve iṣbāt olunraḳ baᶜżı āyāt-ı kerīme."

37. Meṣnevī-i Şerīfiñ İkinci Beytinden Otuz Dördüncü Beytine Ḳadar Olan Ebyāt-ı Şerīfeniñ Terceme ve Şerḥi. "Defᶜ-i ġam ve keder ve tezyīd-i cesāret ve saᶜy. Buḫl ve seḫā. ᶜAşḳ-ı Rabbānī ᶜaşḳ-ı mecāzī. Şöhret ve şān. Ḥıfẓ-ı ṣıḥḥate dā'ir maḳāledir."

59. Bir Şāhıñ Bir Cāriyeye ᶜĀşıḳ Olması Ḥikāyesi.

60. Cāriyeniñ Naṣıl Teṣādüf ile Alındıġına ve Mü'aḫḫarān Ḫastalıgı Üzerine Eṭibbā ᶜAcziniñ Ẓuhūr İtmesine Dā'irdir. "Ḫayāl ve leẕā'iẕ-i dünyā ve ṭaleb-i beḳā."

78. Allāh Teᶜālā Ḥażretlerinden Tevfīḳ İstenilmesine Dā'irdir. "Zinā ve fuḥşiyātıñ netāyīc-i vaḫīmesi."

86. Şāhıñ Ṭabīb ile Mülāḳāt Eylemesine Dā'irdir.

91. Ṭabīb-i Ġaybıñ Ḫasta Cāriyeyi Görmesine Dā'irdir. "Muḳallid ile ġayr-ı muḳallidiñ teşḫīṣ u tefrīḳīne dā'ir iḫtār."

110. Ṭabīb-i Ġaybıñ Ḫalvet Ṭaleb İtdigine ve Ḫasta Cāriyeniñ Derdini Keşf ü Teşḫīṣ [374] Eyledigine Dā'irdir ki baᶜżı keyfiyātıñ şaḫṣ-ı maᶜnevī ᶜadd idilmesi ve ḳatiliñ netāyic-i ᶜaẓīme-i vaḫīmesi, ḳātiliñ giriftār olacaġı cezālardan başḳa tekdīrāt-ı vicdāniyyesini muṣavver şerḫ ve maḳālāt mündericdir.

144. Ḳuyumcunuñ Helākına Dā'irdir. "Ḥażret-i Ḫıżırıñ Ḥażret-i Mūsā ile mülāḳātı ḥaḳḳındaki āyāt-ı kerīme ve tercemesi."

156. Bir Merd-i Baḳḳalıñ Ṭūṭī Ḳuşı Ḥikāyesidir. “İnsāndaki ḳuvā-yi ᶜaḳliyye ve ṭabīᶜāt ve aḫlāḳı (Ḳaraḳterler) ve lenfāvī ve ᶜaṣabī ve ṣafrāvi ve iki nevᶜ demevī ve bunlarıñ ḫāricinde dīger bir mizāc ve insānıñ vech ve re’sinde olan baᶜżı aᶜṣābıñ te’ṯīrātı ḥaḳḳında ve defᶜ-i ġam u keder ve tezyīd-i ümīde dā’ir maḳāledir.”

192. Cehūd Şāhınıñ Ḥikāyesidir. “Keṯret-i meyl u ġażabıñ netāyic-i mużırrasına rüşvetiñ veḫāmetine ve sem-i mühlik olduġuna dā’ir maḳāledir.”

198. ᶜĪsevīleriñ Helākı-y-çün Vezīriñ, Cehūd Şāhına Mekr ü Ḫudᶜā Ögretmesine Dā’irdir.

202. Ẕikr Olunan Vezīriñ Naṣārāya Olan Ḥīlesine Dā’irdir.

208. Naṣārā Vezīriñ Ḥilesinden Ġāfil Olduḳlarına Dā’irdir. “Şeyṭānıñ vesveselerine ve namāz-ı ḥużūr-ı ḳalb ile ḳılınmasına ve rūḥ-i ḥayvānī ve rūḥ-ı maᶜnevī ve nefs-i emmāre ve levvāme ve muṭma’ineye, insān uyur iken rūḥunuñ aḥvāline ve insānda ḫavfıñ mażarrātına ve ḫavf üç nevᶜ olduġuna ve fā’idesiz şeyler düşünmekdeki mużırrāta ve Evliyā’ullahıñ fevā’idesine ve ḥasede dā’ir maḳālelerdir.”

212. Naṣārānıñ Vezīre Mütābaᶜat İtdiklerine Dā’irdir: “Nefs ve şeyṭānıñ ḥīleleri ḥaḳḳında maḳāledir.”

243. ᶜĪsevīleriñ ᶜĀḳıl ve Ḥāẕıḳları Vezīriñ Ḥīlesini Añladıḳlarına Dā’irdir.

247. Şāh-ı Cehūduñ Vezīrine Gizlice Ḫaber Göndermesine Dā’irdir.

248. ᶜĪsevīleriñ On İkileri Beyānındadır.

250. Vezīr İncīl-i Şerīf Aḥkāmına Taḫlīṭa Ḳıyām İtmesine Dā’irdir. “İnsānı mükemmel ḳılmaḳ içün bedeniniñ bir ᶜużvu kāfī olmadığı gibi aḫlāḳda da yalıñız bir ḫalḳ-ı kerīm kāfī olmayup insān mükemmel olmaḳ içün bi’l-cümle aḫlāḳ ve ḫaṣā’il-i memdūḥaya muḥtāc olduġuna dā’ir maḳāledir.”

263. İḫtilāfāt Ṣūretde Görünmeyüp Ḥaḳīḳadde Olmadığınıñ Beyānına Dā’irdir. “Ṭopraġı [375] altun yapmaḳ içün baᶜżı tecrübesiz ādemleriñ kimyā didikleri şey ḫayālden ᶜibāret olduġu ve kimyā ḥaḳīḳī Cenāb-ı Vacibü’l-vücūduñ o emri olduġu ve Ḳur’ān-ı ᶜAẓīmü’ş-şānıñ (Rum) Sūre-i şerīfinde olan muᶜcize-i bāhireniñ el-ān-ı tevārīḫ ile ez-her-cihet müṣbet bulunduġu ḫuṣūṣlarına dā’ir maḳāledir.”

275. Vezīriñ Ḥīlesine Kendiniñ de Giriftār Olduġu Ḫasār ve Ziyāna Dā’irdir: “Ḥażret-i Mūsānıñ ᶜaṣāsı ve Ḥażret-i ᶜĪsānıñ dem-i mübāregi ve Ḳur’ān-ı ᶜAẓīmü’ş-şānıñ ᶜulviyyetine dā’ir üç beyitde olan beyānāt, Cenāb-ı Ḥaḳḳa müstenid olmayanlarıñ aḥvāl-i pür-melāli ḥaḳḳında maḳālātdır.”

287. Ḳavm-i ᶜĪsāyı Ṭoġru Yoldan Çıḳarmaḳ İçün Vezīriñ Dīger Ḥīle Peydā Eyledigine Dā’irdir.

293. Vezīriñ Mürīdleri Defᶜ İtdigine Dā'ir. "Meṣnevī-i Şerīfiñ baᶜżı aḥvāl-i celīlesi ḥaḳḳında iḫṭārāt. Sükūtu sevenler ve çoḳ söyleyenler ḥaḳḳında maḳāledir."

299. Vezīr Ḫalveti Şikest İtmek İçün Mürīdānıñ Mekr ve Niyāz Eylemelerine Dā'irdir.

305. Ḫalveti Terk İtmeyecegine Dā'ir Vezīriñ Mürīdānına Cevāb Virmesidir.

307. Mürīdān Vezīriñ Ḫalvetine Tekrār Taᶜrīż Eylediklerine Dā'irdir. "Bir süd anası ufaḳ bir çocuġun taᶜcīz itmesine ṣabr itdigi ḥālde, me'mūrlarıñ aṣḥāb-ı mürācaᶜata ṣabrsızlıḳ göstermeleri büsbütün ġayr-ı cā'iz idügüne, irāde-i cüz'iyyeye, vücūd-ı muṭlaḳ ve vücūd-ı muḳayyede ve bunuñ üzerine Ḫażret-i Muḥyiddīn ᶜArabīniñ beyānāt-ı ᶜaliyyesine ve irāde-i cüz'iyye ile cebrīlere ve baᶜżı ᶜārifiyyeniñ yüzlerinde görülen ṣarılıḳ ve ḥamrata dā'ir muḳālātdır."

328. Vezīriñ Ḫalveti Terkinden Mürīdānı Me'yūs Eylemesine Dā'irdir.

331. ᶜĪsevīlerden Her Bir Amīri Başḳa Başḳa Vezīr Gizlice Kendine Nā'ib Eyledigine Dā'irdir.

335. Vezīr Kendini Ḫalvetde Ḳatl Eyledigine Dā'irdir. "Mevt ḳorḳulacaḳ bir ḥāl olmadıġı edille-i keṣīre-i ḥikmiyye ve maᶜḳūla ile müṣbet olduġuna ve bu bābda Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānıñ birçoḳ āyāt beyānātı ve eḥādiṣ-i nebeviyyeyi cāmiᶜ bulunduġuna dā'ir bir maḳāle-i mühimedir."

339. ᶜĪsevīler Vezīriñ Helākından Ṣoñra Nā'ibi Kim Olduġuna Ümerādan Su'āl Eylediklerine Dā'irdir. "Kederi üç zamana taḳsīm olunduġuna dā'ir maḳāledir." [376]

344. Allāh Teᶜālā Ḫażretleriniñ Sūre-i Baḳaranıñ Āḫirinde Mü'minlere Fermān Buyurduḳları *(لا نفرق بين احدٍ من رسل)*[180] emr ve keyfiyetine dā'irdir.

352. Ümerā-yı ᶜĪseviyye Beyninde Niyābet Ḫaḳḳında Olan Münazaᶜa Dā'irdir. "Umūr-ı dünyeviyye ve uḫreviyyede me'yūs olunmamasına da'ir maḳāledir."

364. Faḫr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi's-ṣalavatü Ve's-selām Efendimiziñ taᶜẓīm-i naᶜt-ı şerīflerine dā'irdir. "Faḫr-i ᶜĀlem Efendimiziñ ism-i pāk celīli Sūre-i Ṣaffda Aḥmed olduġu gibi İncīlde de mesṭūr olan (Paraḳlitus)uñ tercemesi (Aḥmed) olduġuna dā'ir īżāḥātdır. Faḫr-i ᶜĀlem efendimiz ḥażretleriniñ kemālāt-ı mā-lā-nihāyesine dā'ir maḳāle-i fāḫiredir."

371. İfāde-i Maḥṣūṣa (ᶜİrfān)

[180] bk. Dipnot/61.

İKİNCİ CİLT

Terceme ve Şerḥ-i Meşnevī-i Şerīf

Mevlānā Cāmīniñ, Ḥażret-i Celālü'd-dīn-i Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥaḳḳındaki

Ḳıṭᶜa-ı Meşhūresidir:

آن فـریـدون جـهـان مـعـنـوی
بـس بـود بـرهـان ذاتـش مـثـنـوی

An ferīdūn cihān-ı maᶜnevī
Bes būd bürhān-ı ẕāteş Meşnevī

من چـه کویم وصـف آن عـالی جنـاب
نـیسـت پـیـغـمـبـر ولـی دارد کـتـاب

Men çi guyem vaṣf-ı an ᶜalī-cenāb
Nīst peygāmber velī dāred kitāb

Cild-i Ṯānī

('Ābidīn Paşa) merḥūmuñ eşeridir

Maᶜārif Neẓāret-i Celīlesiniñ fī 27 Ṣafer Sene 324 ve fī 9 Nisān Sene 322 Tārīḫli ve 32 Numaralı Ruḫṣatnāme-i Resmiyyesine Müsteniden Bāb-ı ᶜĀlī Cāddesinde

KÜTÜBḪĀNE-İ ᶜİRFĀN

Ṭarafından Ṭabᶜ ve Neşr İdilmişdir

İstānbul

Maṭbaᶜa-ı Kütübḫāne-i Cihān – Bāb-ı ᶜĀlī Civārında Numara 63 ve 36

1324

[2]

حکـایـت آن شـــاه جهود دیگر کـه در هلاک قوم عیســی علیـه الســلام ســعی نمود

(Ḥikāyet-i an şāh-ı cehūd-ı dīger ki der helāk-ı ḳavm-i ᶜĪsā ᶜ Aleyhi’s-selām saᶜy numūd)

Dīger o şāh-ı cehūduñ ḥikāyesidir ki Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜ Aleyhi’s-selāmıñ ḳavmi helākına saᶜy gösterdi. (Bu şāh-ı cehūd Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜ Aleyhi’s-selāmdan ṣoñra ve Faḫr-i ᶜĀlem ᶜ Aleyhi’s-selām Efendimizden evvel ẓuhūr itmiş idi.)

یـک شـــه دیگر ز نســـل آن جهود
در هـلاک قـوم عـیســـی رو نـمـود

(742)

Meşnevī

Yek şeh-i dīger zi nesl-i an cehūd
Der helāk-ı ḳavm-i ᶜĪsā rū numūd

Terceme: Ḥikāyesi evvelce sebḳ iden şāh-ı cehūduñ neslinden dīger bir şāh-ı cehūd ẓuhūr itdi. Ḳavm-i ᶜĪsānıñ helākına yüz gösterdi, yaᶜnī çalışdı.

Şerḥ: Cild-i evveliñ ṣoñunda mufaṣṣalān beyān olunan şāh-ı yehūduñ neslinden dīger bir şāh-ı cehūd ᶜanūd bir çoḳ bī-günāhānıñ cān u ḫānümānlarına ẓulm u sitem eyledi. Bu ḥikāye ḥasebiyle naṣḥ u pend olunur ki: İnsān bir fenālıġı ḳable’l-icrā dört şey’i te’emmül itmesi iḳtiżā ider. Birincisi: İnsān fenālıġa cür’et idecegi ṣırada emr-i Rabbānīye muḫālefet ve ġażab-ı İlāhiyyeyi üzerine daᶜvet itmesi. İkincisi: İnsānları maġdūr ve maḥzūn ve birçoḳ netāyic-i vaḫime ẓuhūruyla sa’ir baᶜżı bī-günāhānı dil-ḫūn eylemesi; üçüncüsü: şeriᶜat-ı ġarrā ve ḳavāniniñ mücrimin ḥaḳḳında vażᶜ u taᶜyīn eyledikleri şedā’ide ve ebnā-yı cinsiniñ taᶜḳībāt-ı mütemādiyyesine ve envāᶜ-ı belāya dūçār ve be-heme-ḥāl āḫiretde elīm ᶜaẕāblara giriftār olması. Dördüncüsü: Bir fenālıḳ işlenince ᶜaṣrında bulunacaḳ ve vefātından ṣoñra gelecek ādemlere sū-i miṣāl bıraḳmasıyla üzerine her nevᶜ nefret u laᶜnet ve ḳadḥ u meẕemmet daᶜvet itmesidir. İnsān bu gibi ḥükm ve ḥaḳāyiḳi düşünmege alışmalıdır ki ḫilḳaṭ u ṭīnetiniñ meyyāl olduġu fenālıḳları tārik ve ṭarīḳ-i müstaḳīme sālik olabilsün. [3]

گر خبر خواهی از این دیـگر خروج
ســـوره بر خوان و الســـمـا ذات البروج

(743)

Meşnevī

Ger ḫaber ḫ ̌āhī ez in dīger ḫurūc

Sūre ber ḫ ̌ān Ve’s-semā-i ẕātu’l-burūc

Terceme: Eger bu dīger ḫurūcdan ḫaber ister iseñ (Ve’s-semā’-i Ẕātü’l-bürūc) sūresini oḳu!

Şerḥ: Sūre-i Bürūcda:

(وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ قُتِلَ اَصْحَابُ الْاُخْدُودِ اَلنَّارِ ذَاتِ اِذْ وَهُمْ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ الْوَقُودِ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ اِلَّا اَنْ يُؤْمِنُوا بِاللهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ اَلَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاللهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ اِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ)[181]

buyrulmuşdur. Maᶜnā-yı şerīfi: “Burclar ṣāḥibi olan güñ ḥaḳkı-y-çün, ve vaᶜd olunmuş ḳıyāmet günü ḥaḳḳı-y-çün, ve şāhid olan nebī-i ẕīşān ve meşhūd olan ümmeti veyā cumᶜa ve ᶜarife günü ḥaḳḳı-y-çün odun ile ṭolmuş āteş ḫandaḳlarınıñ ṣāḥibleri helāk olundu; o vaḳt ki āteşiñ kenārında oṭurmuşlar idi; mü’minlere itdikleri eẕā hengāmında ḥāżır idiler mü’minlere başḳa ᶜayb isnād itmediler, meger ġālib olan Allāh Teᶜālāya īmān getirmiş olmaları gibi bir ḫaṣlet-i celīleyi ᶜayb ᶜadd itdiler; ᶜāsumān ve zemīniñ mülk ve ḥükmü ol Allāh Teᶜālā içündür ve her bir şeyden ḫaberdārdır; elbette o kimseler ki mü’minin ve mü’mināta eẕā itmiş olan şāh-ı cehūd ve tābiᶜleri dünyāda bile muḥteriḳ ve perīşān ve giriftār-ı ḫeybet ü ḫüsrān oldu.”

ســـــنـــت بـد کـز شـــــه اول بـزاد

ایـن شـــــه دیـگـر قـدم بـر وی نـهـاد

(744)

Meşnevī

Sunnet-i bed kez şeh-i evvel bezād

İn şeh-i dīger ḳadem ber vey nihāḍ

[181] *Kur’ân-ı Kerîm*, Bürûc, 85/1-10: “Andolsun burçları bulunan göğe ve vaadedilen güne. Ve tanığa ve görünene. Kahrolsun yerde hendekler kazıp ateşler yakanlar. Öylesine ateş ki odunları var. O sırada kendileri de kıyısında oturmuşlar. İnananlara yaptıklarını seyrediyor onlar. Ve ancak üstün ve hamde layık Allah'a inandıkları için onları azaplandırmadalar. O mabut ki onundur saltanatı ve tedbiri göklerin ve yeryüzünün ve Allah her şeye tanıktır. Kadın ve erkek, inananları azaplandıranlar, sonra da tövbe etmeyenler yok mu, onlaradır cehennem azabı ve onlaradır yakıp kavuran azap.”

Terceme: Şāh-ı yehūd ᶜanūd evvelden ṭoġmuş olan fenā ᶜādet üzerine bu dīger şāh-ı yehūd ayaḳ başdı. Anıñ muḳteżayātını icrāya ḳalḳışdı.

Şerḥ: [4] Ẕikri sebḳ iden dīger şāh-ı yehūd, ᶜİsevīleri maḥv u nā-būd itmege çalışıyordu. Saᶜy-ı ẓulm-efzāsı kendine tābiᶜ olanlara da sārī ve sem-i ḳātil gibi ḳalblerine cārī olmuşdur. Zamānında işledigi fenālıḳlardan başḳa vażᶜ eyledigi ᶜādet-i ḳabīḥe ḥasebiyle vefātından ṣoñra bile vāḳiᶜ olan şenāᶜātdan müteḥaṣṣıl günāhlar, laᶜnetler ṭoġrudan ṭoġruya fāᶜillerine ᶜā'id olduġu gibi sū-i miṣāl gösterdiginden kendine de rāciᶜ ve ile'l-ebed muᶜẕib ve ġayr-ı nācī olmuş olur, fenā bir ᶜādeti her kim īcād ider ise andan ḥāṣıl olacaḳ netāyic-i vaḫīme kendine ᶜā'id olması ṭabīᶜīdir. Vāżᶜ-ı ᶜādāt ḳabīḥe olanlar ᶜālem-i insāniyyete ḳarşı maḥcūb, cihān-ı maᶜnevīde menfūr olurlar.

هر كه او بنهاد ناخوش سنتی
سوی او نفرین رود هر ساعتی

(745)

Meşnevī

Herki ū bebhād nāḫoş sunneti
Sūy-ı ū nefrīn reved her sāᶜatī

Terceme: Her kimse ki nā-ḫoş bir ᶜādet vażᶜ ider, her ān ve sāᶜatde anıñ cānibine nefrīn ve laᶜnet gider.

Şerḥ: Her ān ve sāᶜatde laᶜnet gider; zīrā bī-çāre insānlar o ᶜādet-i ḳabīḥeniñ netāyic-i vaḫīmesinden her ān sāᶜatde mużṭar ve dil-figār olurlar. Iżṭırāblarına bāᶜiṣ olan ẓālim ve bed-ḫuy ᶜaleyhinde feryād u fiġānlarını hemīşe Müntaḳimü'l-Cebbār Ḥażretleriniñ bārgāh-ı kibriyāsına īṣāl u ḳulūb-ı ġam dīdeleriniñ te'ṣīrātıyla ẓālimi izmiḥlāl ider.

نیکوان رفتند و سنتها بماند
وز لئیمان ظلم و لعنتها بماند

(746)

Meşnevī

Nīkuvan reftend u sunnethā bemāned
Vez le'īmān ẓulm u laᶜnethā bemāned

Terceme: İyi olanlar gitdiler, güzel ve laṭif ᶜ ādetleri ḳaldı; ve le'īm ve denī olanlardan ise ẓulm u laᶜ netler ḳaldı.

Şerḥ: Enbiyā-yı zīşānıñ sünen-i celīlerinden el-ān ve ile'l-ebed ᶜ ālem-i insāniyyet müstefīd olur. Ẓālimleriñ eşerine iḳtifā ve aḫlāḳ-ı ḳabīḥesine iḳtidā idenleriñ ẓulmleri ḥasebiyle insānlar maġdūr ve kendileri maḳhūr olur. Ḥażret-i Ādem ᶜ Aleyhi's-selām cennetde iken menᶜ olunduġu aġaca taḳarrüb **[5]** ile sehv eyledik de: "İlāhī! Ben nefsime ẓulm itdim. ᶜ Afv eyle" diye kemāl-i taẓarruᶜ ile ᶜ arż-ı ḳuṣūr itdigi içün necāt bulmuş, bu ᶜ ādet ve sünnet-i ᶜ aliyye her bir ehl-i īmān ve ṣāḥib-i ᶜ irfānıñ selāmetine bādī olmuşdur. Zīrā ḥasbe'l-beşeriyye ḫaṭāda bulunacaḳ olanlar istiᶜ fā-yı ḳuṣūr içün Ḥażret-i Ādeme imtiṣālen taẓarruᶜ ve fiġānları ile celb-i merḥamet-i yezdān iderler.

رگ رگ است این آب شیرین و آب شور
در خلایق می‌رود تا نفخ صور

(747)

Meşnevī

Reg reg est in āb-ı şīrīn u āb-ı şūr
Der ḫelāyıḳ mīreved tā nefḫ-i ṣūr

Terceme: Ṭatlı, acı ṣu ṭamar ṭamardır ki insānlar, maḫlūḳāt arasında nefḫ-i ṣūra ḳadar gider.

Şerḥ: Bir ṭarafdan ᶜ adl u merḥamet ve bu gibi efᶜ āl memdūḥa, dīger ṭarafdan ẓulm ve bī-ᶜ ārī ten-perveri gibi temāyyülāt-ı maḳdūḥanıñ menbaᶜ ve ṭamarları başḳa başḳa cārī ve teṣādüfen telāḳḳī itseler de yine biri birinden cüdā olur.

İyi yolda bir insān, baᶜ dehu nefs ve şeyṭāna maġlūb u rām olunca nā-kām olabilecegi gibi ibtidā-fenā yolda ḥareket itmiş dīger bir insān, Bi-iẕni'llāhi Teᶜ ālā merdān-ı Ḫudānıñ himmetiyle aḥkām-ı celīlü'l-ᶜ unvān Ḳur'āniyyeye ve sünen-i nebeviyyeye meyl ile meslek-i müstaḳīme sālik ve gevher-i girān-bahā-yi insāniyyete mālik olabilir. Nevᶜ -i beşer aṣlen ᶜ ayn-ı luṭf veyā ᶜ ayn-ı ḳahr olmayup, yalıñız maẓhar-ı luṭf ve ḳahr olur. Ḥadd-i zātında biri biriyle iltiṣāḳ ve ittiḥād-peẕīr olmayan luṭf u ḳahr gibi ṣıfāt-ı müteżādedir; yoḳsa bunlarıñ maḥall-i ẓuhūru olan insānlar, hem tābiᶜ -i edbār ve nikbet, hem müstaᶜ idd-i saᶜ ādet ve selāmetdir.

نیکوان را هست میراث از خوش‌آب
آن چه میراث است أورثنا الکتاب

(748)

Meşnevī

Nīkuvān rā hest mīrāṣ ez ḫoşāb

Ançi mīrāṣ est evreşne'l-kitāb

Terceme: İyi olanlara güzel ve ṭatlı ṣudan mīrāṣ vardır; bu mīrāṣ "Evrāṣenā'l-kitāb"dır.

Şerḥ: Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānıñ aḥkām-ı celīlü'l-ᶜünvānını bi-ḥaḳḳın [6] ḳabūl iden ümmet-i celīle-i Muḥammediyye içün maᶜnen ṣıyānet ü ḥikmet, faẕl u saᶜādet vardır. Beyt-i şerīfde işāret buyurulan āyet-i kerīme Sūre-i Fātırıñ otuzuncu āyetidir:

(ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَاۚ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهٖۚ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌۚ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِاِذْنِ اللّٰهِۜ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ)[182]

Maᶜnā-yı şerīfi: "Ṣoñra Ḳur'ānı, ümmet-i Muḥammediyye ḳullarımdan intiḫāb ve iḫtiyār eyledigimiz kimselere mīrāṣ virdik; bunlardan baᶜżısı kendi nefsine ẓulm eyleyici ve baᶜżısı orta ḫareket idici ve baᶜżısı Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ iẕniyle umūr-ı ḫayriyyede ileri gidicidir; işte faẕl u iḥsān-ı ᶜaẓīm budur." Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānıñ kelāmu'llāḥ olduġuna ümmet-i merḥūme-i Muḥammediyyeden īmān-ı tāmm aṣḥābı olan üç ḳısma münḳasımdır. Birincisi: Her ne ḳadar başḳalarına ẓulm itmez ise de ḫasbe'l-beşeriyye kendine ẓulm ider ki bu ḳısımdan olanlar bir müddet ṣoñra kendi nefslerine de ẓulm itmekden ferāġat ile maẓhar-ı mükāfāt olurlar. Dīger ḳısım: Efᶜāl-i ḫayriyyeye orta bir ḥālde çalışır; yaᶜnī baᶜżı defᶜa nefslerini ẓulm ve ḫasārat iderler ise de ḫalḳa hemīşe ᶜadālet ü merḥamet ve mürūr-ı zamān ile kesb-iᶜulviyyet eylerler. Ḳısım-ı ṣāliṣ ki: Umūr-ı ḫayriyyeden ileri giderler, anlar Evliyā-u'llāh ve ᶜārif-i bi'llāh olanlardan derecāt-ıᶜaliyyeleri ġayr-ı ḳābil-i taᶜrīfdir. Ümmet-i Muḥamediyyeden her kim ḳalben ve lisānen kelāmu'llāh olan Ḳur'ān-ıᶜAẓīmü'ş-şānıñ aḥkām-ı celīlesine īmān getirmiş ise bu üç ṣınıfdan hangi ṣınıfa dāḫil olur ise olsun Bi-iẕni'llāhi Teᶜālā encām-kār dārü's-selāma vāṣıl olacaġı şübhesiz ve āşikārdır; zīrā bu üç ḳısım aṣḥābı "Kitābı mīrāṣ virdik" beşāret-iᶜaẓimesiyle mübeşşir ve dāreynde mesᶜūd ve kāmverdirler.

شـــد نـیـاز طـالـبـان ار بـنـگـری

شـــعـلـه‌هـا از گـوهـر پـیـغـمـبـری

[182] *Kur'ân-ı Kerîm*, Fâtır, 35/32: "Sonra kitabı, kullarımızdan seçtiklerimize miras bıraktık; derken onlardan nefsine zulmeden var ve onlardan mutedil hareket eden var ve onlardan, hayırlarda herkesten ileri giden var Allah izniyle; işte bu, pek büyük bir lütuf ve ihsandır."

(749)

Meşnevī

Şod niyāz-i ṭālibān er bingerī

Şuᶜ lehā ez güher-i peyġamberī

Terceme: İstiᶜ dādıyla naẓar eyler iseñ ṭālib-i Ḥaḳḳ olanlarıñ niyāz u iḥtiyācı, Peyġamberleriñ gevherinden şuᶜ leler oldu.

Şerḥ: Naẓar-ı ḥikmetle baḳılınca Evliyā-u'llāh olan ᶜāşıḳiyyeniñ niyāz ve iḥtiyācı Peyġamberlik gevher-i ᶜālī ḳadrinden olmaḳ ḥasebiyle fikr u ᶜaşḳları şuᶜāᶜāt-ı nurāniyye-i maᶜneviyyeden ᶜibāretdir. [7]

شـــعلـه‌هـا بـا گـوهـران گـردان بـود

شـــعلـه آن جـانـب رود هم کـان بود

(750)

Meşnevī

Şuᶜ lehā bā güherān gerdān boved

Şuᶜ le an cānib reved hem kān boved

Terceme: Şuᶜ leler gevherler ile dönücü olur; şuᶜ le o cānibe gider de maᶜ den olur.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfde şuᶜ lelerden maḳṣād, āteş-i ᶜaşḳ u muḥabbetleriyle ortalığı tenvīr iden ᶜāşıḳın, ve maᶜ denden merām, aṣl-ı kān-ı muḥabbet olan Enbiyā-yı ẕīşān ve ḫuṣūṣā Ḫāteme'n-nebīyyin ᶜAleyhi'ṣ-ṣalavatü Ve's-selām efendimiz ḥażretleri, ki āfitāb-ı hidāyet ve Faḫrü'l-ᶜālemīndir. Şuᶜ le ve şuᶜāᶜ ıñ maḥall-i ẓuhūru ve maṣīr ve merciᶜ i kendi gevheri olduġu gibi ᶜāşıḳlarıñ da merciᶜ -i ve aşılları nūr-ı sāṭiᶜ -i nebevīdir. Beyt-i şerīfde ẕikr olunan rücūᶜ iki ṣūretle vuḳūᶜ bulur. Biri: Dünyāda iken ᶜāşıḳ olanlarıñ kāffe-i aḫlāḳ ve eṭvārı Emri'llāh ve sünen-i nebeviyyeye muṭābıḳ ve ḳalbleri nūr-ı pāka ġarīḳ bulunması; dīgeri: O zümre-i celīliñ āḫiretde rūḥ-ı pür-fütūḥları nūr-ı Celīlü'l-Ḳadr-i Aḥmediyye mülāḳī ve feyż-i ebediyyesine lāḥiḳ ve ḫuldī olmasıdır.

نـــور روزن گـــرد خـــانـــه مـــی‌دود

ز آنـکـه خور برجی بـه برجی می‌رود

(751)

Meşnevī

Nūr-ı revzen gird-i ḫāne mīdeved

Zanki ḫūr burcī bi burcī mīreved

Terceme: Pencerede güneşiñ nūru ḫaneniñ ḥavlusunu dolaşır; zīrā güneş bir burcdan dīger bir burca gider.

Şerḥ: Żiyā, şemsden münbaᶜ iş olup şemsiñ mevḳᶜ i kürre-i arżā göre tebeddül ve teġayyür itdikce żiyāsı tebeddül ider. ᶜ Āşıḳlarıñ ḳalblerindeki meyl ü emelleri hemīşe Faḫr-i ᶜ Ālem ᶜ Aleyhi'ṣ-selavatü's-selām efendimiz ḥażretlerine ve ḥaḳīḳat-i ᶜ aẓimā-yı risālet-penāhīleriniñ tecelliyāt-ı mütenevviᶜ asına tābiᶜ olur.

Meṣelā: Bir ᶜ āşıḳ-ı ḥaḳīḳi her ne ḳadar tecelliyāt-ı rūḥāniyyeye maẓhar olur ise maẓhar-ı vaḥy-i Rabbānī olan Ḫatemü'l-Enbiyānıñ feyż-i ᶜ aẓīmesi ḥasebiyle mālik-i niᶜ am bī-şümār olur. ᶜ Āşıḳınıñ ḥissiyāt-ı rūḥāniyye ve icrāāt-ı ḥasenesi şuᶜ āᶜ āt-ı maᶜ neviyyedir ki anlarıñ gevheri, levlāk ve nūr-ı pāk-ı ᶜ Aḥmedīdir. [8]

هر کـه را بـا اختری پیوســـتگیســـت

مر و را بـا اختر خود هم تـگیســـت

(752)

Meşnevī

Her ki rā bā aḫteri peyvestegīst

Mer verā bā aḫter-i ḫod hemtegīst

Terceme: Her kimiñ bir kevkeb ile ittiṣāl ve münāsebeti vardır, o kimse kendi kevkebiyle beraber gider ve andan müte'eṩṩir olur.

Şerḥ: Her kimiñ, bir kevkeb ile ittiṣāl ve münāsebeti var dimek her insān içün bir kevkeb taḫṣīṣ olunmuş diye türrehāt-gūyān olan müneccimleriñ iddiᶜ ā-yı bāṭıl ve daᶜ vā-yı bī-aṣılları gibi bir fikre müstenid degildir. Bu maḥalde kevkebden esmā-i İlāhiyye ve aḥvāl-i rūḥāniyye olduġu aşaġıdaki ebyāt-ı şerīfde ṣarāḥaten beyān buyurulmuşdur.

طـالـعش گـر زهـره بـاشـــد در طـرب

مـیـل کـلـی دارد و عشـــق و طـلـب

(753)

Meşnevī

Ṭāliᶜ eş ger Zuhre bāşed der ṭarab

Meyl-i kullī dāred u ᶜışḳ u ṭaleb

Terceme: Aḫterle münāsebeti olan kimseniñ ṭālīᶜi eger zühre olur ise ẕevḳe ve ᶜaşḳ u ṭalebe meyl-i küllī ṭutar.

Şerḥ: Bir insānıñ esmā-yı ḥüsnādan hangi isim ve ṣıfata ittiṣāl-i maᶜneviyyesi var ise o isim ve ṣıfata münāsib-i aḥvāl kendisinde ẓuhūr ider. Meṣelā (Vedūd) ismine maẓhar olan kimse ᶜaşḳ u muḥabbet içinde māsivā-yı ᶜaşḳdan teberrī ve ferāġat ider.

ور بود مریخی خونریز خو

جنگ و بهتان و خصومت جوید او

(754)

Meşnevī

Ver boved Mirrīḫī-yi ḫūnrīzḫū

Ceng u buhtān u ḫuṣūmet cūyed ū

Terceme: Ve eger Merīḫe mensūb ḳan dökücü ḫūylu bir kimse olur ise cenk ve bühtān u ḫuṣūmet ister.

Şerḥ: Bir kimse (Ḳahhār) ṣıfatına maẓhar ise ġavġa ve ḫuṣūmet ve bu gibi efᶜāl u ḥareket-i şedīdeye meyyāl olur. **[9]**

اخترانند از ورای اختران

که احتراق و نحس نبود اندر آن

(755)

Meşnevī

Aḫterānend ez verā-yı aḫterān

K'iḫtarāḳ u neḥs nebved ender ān

Terceme: Bu ẓāhir kevkebleriñ verāsında kevākib vardır ki anlar içün iḫtirāḳ u zevāl ve nuḫūset yoḳdur.

Şerḥ: Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleriniñ beyān buyurduḳları kevākibden maḳṣad-ı ᶜālī, işte bu beyt-i şerīfde taṣrīḥ buyurulmuşdur ki te'ṣīrāt-ı mütenevviᶜa, ṣūrī ve māddī olan kavākibden rū-nümā olmayup ancaḳ şuᶜle-fürūz olan kevākib-i rūḥāniyyeden yaᶜnī esmā vü ṣıfāt-ı ilāhiyyedendir. Anlarıñ envārı ezeli ve ġurūb u iḫtirāḳ ve nuḳūsetden ᶜārīdir. Faḫr-i ᶜĀlem ve Nebī-i muḫterem ᶜAleyhi'ṣ-ṣalavatü Ve's-selām efendimiz ḥażretleri kevākibiñ te'ṣīrātına inananları tekdīr buyurdular.

سـایـران در آسـمـانـهـای دگـر
غـیـر ایـن هـفـت آسـمـان نـامـور

(756)

Meşnevī

Sāyirān āsumānhā-yı diger
Ġayr-ı in heft ᶜāsumān-ı nāmever

Terceme: Bu kevākib esmā vü ṣıfāt-ı Cenāb-ı Kibriyā, başḳa āsumānlarda seyr ü ḥareket idicilerden, o āsumānlar bu meşhūr olan yedi āsumāndan ġayrıdır.

Şerḥ: Taṣrīḥ buyurulur ki, beyān eyledigimiz kevākib cismāniyyedir ẓann olunmasın; bunlar ol kevākib-i rūḥāniyye olan esmā vü ṣıfāt-ı İlāhiyyedir, ki anlarıñ āsumānı, maᶜnevī ve ᶜulvīdir. ᶜAḳlen ve tārīḫen maᶜlūmdur, vuḳūᶜāt ve tebeddülāt-ı ᶜālemiñ te'ṣīrātı maᶜneviyye olup ḥattā ehl-i İslāmdan başḳa Avrupanıñ eñ büyük müverriḫini bile vuḳūᶜāt-ı ẓāhiriyyeniñ te'ṣīri ve netā'ic-i ᶜaẕīmeniñ ḥuṣūli te'ṣīrāt-ı maᶜneviyye ve rūḥāniyyeden münbaᶜiṣ olduġunu her bār tārīḫlerinde iᶜtirāf u iḳrār ve bu ḥāli (Pirovidans) taᶜbiriyle yād u teẕkār iderler. Bu te'ṣīrātdan şübhe itmek ḳıllet-i ẕekādan ve fıḳdān-ı maᶜlūmātdan ileri gelir bir ḫaṭādır; yoḳsa ṣāḥib-i fikr-i metin olan bir insān tefekkür ider ki bunca maḫlūḳātıñ, bunca mükevvenātıñ bir Ḫālıḳı olup her maḫlūḳ içün birçoḳ ḥikmet ve keyfiyet vaż ᶜ itmiş iken naṣıl olur da **[10]** o Ḫālıḳ-i ḳādiriñ daḳā'iḳ-i aḥvālde maᶜlūmāt ve irādāt u te'ṣīrātı olmaz. ᶜAḳl-ı maᶜneviyye mālik olanlar Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ kemāl-i ᶜilm ve ḳudretine ḳanāᶜat idüp kendileri o ᶜilm ve ḳudretiñ vüsᶜat ve ᶜaẓametinde ḥayrān ḳaldılar. ᶜİrfānları ḥasebiyle insānlara maḫṣūṣ olan ᶜilmiñ ḳıllerini muᶜterifān ve Faḫr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi's-selām Efendimizle hem-zebān olaraḳ (ما عرفناک حق معرفتک)[183] ḥikmet-i ṣamedāniyyeye ḳarşı ḥayrān ve dārü'l-cinānda ebed-nişīnān oldular.

[183] "Ya Râb seni zâtına yakışır şekilde bilemedik." Yılmaz, age. s. 117.

راســـــخــان در تــاب انــوار خــدا
نــی بــهــم پــیــوســـــتــه نــی از هــم جــدا

(757)

Meşnevī

Rāsiẖān der tāb-i envār-i Ḫodā
Nī behem peyveste nī ez hem codā

Terceme: ᶜİlm-i ḥaḳīḳatde rüsūẖ peydā idenler envār-ı Ḫudānıñ şuᶜle-i hidāyetinde ne biri birine ittiṣāl ne de infiṣāl gördüler.

Şerḥ: Esmā vü ṣıfāt-ı Rabbāniyye kāmilen envār u tecelliyāt ile münevver olaraḳ biri birine muttaṣıl veyā munfaṣıl degildir. Ḥalīm, ḳahhār, ṣıfatlarınıñ teʾsīrātı başḳa ise de mevṣūf cihetinden ayrı ve cüdā degildir. Yaᶜnī mevṣūfları Cenāb-ı Kibriyādır. Esmā-i ḥüsnā irādāt-ı Rabbāniyyeniñ icrāsına cenūd-ı maᶜneviyye-i bī-intihādır ki kāffe-i maẖlūḳāt bu esmā vü ṣıfātıñ teʾsīrātına maẓhar olur. Meṣelā bir kimse bir faḳīre bir ṣadaḳa virse, faḳīr de alsa ikisi de ṣadaḳa muᶜāmelesinde bulunur, ammā ḥaḳīḳatde ṣādaḳayı viren başḳa ve alan başḳadır. Keẕalik ṣāḥib-i esmā-i ḥüsnā olan Ḫālıḳ-ı lem yezel başḳa ve ᶜayn-ı esmā veyā maẓhar-ı esmā olan ḥālāt u maẖlūḳāt-ı mütenevviᶜa başḳadır.

هر کــه بــاشـــــد طــالـع او ز آن نـجوم
نــفــس او کــفــار ســـــوزد در رجــوم

(758)

Meşnevī

Herki bāşed ṭāliᶜ-i ū zan nucūm
Nefs-i ū kuffār sūzed der rucūm

Terceme: Her kimiñ ṭāliᶜī ol esmā ve ṣıfāt laṭīfe-i İlāhiyyeden olur ise anıñ nefsi ṭard ü recimde kāfirānı yaḳıcı olur.

Şerḥ: ᶜAdl u istiḳāmet gibi [11] ṣıfāt-ı merḥamet-i āyāt-ı Rabbāniyyeye maẓhar olmuş olanıñ nefsi, nefs-i muṭmaʾinne olup ḳalb u ẖāṭırına gelen evhām-ı küfr-i encāmı kemāl-i īmān ve iṭmiʾnān ile maᶜnen defᶜ u iḫrāḳ ve ḳalb veᶜaḳlını şīrin meẕāḳ ider.

خشـــم مـریـخـی نـبـاشـــد خشـــم او
مــنــقــلــب رو غــالــب و مــغــلــوب خــو

(759)

Meşnevī

Ḫeşm-i mirrīḫi nebāşed ḫaşm-i ū

Munḳalibrū, ġālib u maġlūbḫū

Terceme: Maẓhar-ı ṣıfāt-ı İlāhiyye olanıñ ġażabı, merīḫ kevkebine inanan ᶜavāmıñ ġażabı gibi degildir ki: alt, üst bir ṣūretde ḥareket eyler ṣūretā ᶜālī ve ġālib ve ḥaḳīḳatde fenā-pez̲īr ve maġlūbdur.

Şerḥ: Maẓhar-ı ṣıfāt-ı İlāhiyye olan bir z̲āt-ı kerīmiñ ḥiddet ü ġażabı ᶜavāmıñ müşteheyāt-ı nefsāniyyesinde ḥāṣıl olan ġażab gibi degildir. Belki lüzūmunda ve meydān-ı ḥarb ve cidālde, ḥıfẓ-ı ḥuḳūḳ żuᶜafāda, iẓhār-ı Ḥaḳḳ içündür ki ẓālimleri lerzān ve maẓlūmları şādān eyler. O maḳūle-i z̲evāt-ı kirām ẓāhiren münḳalib-rū, kemāl-i tevāżuᶜdan kütāh-bīnān naẓarında bī-iḳtidār ve maġlūb-ḫū ise de ḥaḳīḳatde ġālib ve hemīşe-i ᶜadālete rāġıbdır.

نور غالب ایمن از نقص و غسق

در میان اصبعین نور حق

(760)

Meşnevī

Nūr-ı ġālib īmen ez naḳṣ u ġasaḳ

Der miyān-ı işbaᶜeyn-i nūr-ı Ḥaḳ

Terceme: Nūr-ı ġālib ki Evliyā-u'llāhıñ maẓhar olduḳları saᶜādet-i rūḥāniyye ve nuṣret-i maᶜneviyyedir, naḳs u ẓulmetden biri ve Ḥaḳḳ Teᶜālā Ḥażretleriniñ maḥż-ı nūr olan iki parmaġı miyānında münḳalib ve bāḳīdir.

Şerḥ: İki parmaḳdan maḳṣad, ṣıfateyn-i müteḳābileteyn olan cemāl ve celāl-i Rabbāniyyedir ki insānlara sühūletle tefhīm olunmaḳ içün iki parmaġa teşbīh buyurulmuşdur. Zīrā baᶜżı defᶜa parmaġıñ biri ḥasbe'l-īcāb ḳapanır, dīgeri açılır, biri baᶜżan yüksek, baᶜżan aşaġı bir mevḳiᶜe vażᶜ olunur. Celāl ve cemāl-i Ḫudā da ḥikmet-i bāliġa üzerine ẓāhir ve ser-nümā olur. Enbiyā-i z̲īşān ve evliyā-i kirāmıñ nūr-ı ᶜadālet ve merḥametleri ve Cenāb-ı Ḥaḳḳa olan ᶜaşḳ ve muḥabbetlerini ve sā'ir ṣıfāt-ı memdūḥa-i bī-nihāyetlerini [12] tenḳīṣ ve iḫlāl idecek sebeb-i māddī ve maᶜnevī ġayr-ı vāḳiᶜ dir. ᶜÖmr-i dünyāyı lez̲īz̲ veyā ḥazīn gösterecek esbāb-ı fenā-yı dünyeviyye ᶜāşıḳ-ı Ḫudā, muḥibb-i beḳā olan merdān ṣāḥib-i ᶜirfānıñ

naẓārında, muḳaddeş-i ᶜāliyyeden dūn olup dünyāya müteᶜalliḳ vuḳūᶜātdan müte'eşşir degildir. Dā'imā *(لا خوف عليهم ولا هم يحزنون)*[184] tebşīr-i cihān ḳıymetiyle ḫoş-ı dil ve memnūndur.

و آن نثار نورکوهر یافته
روی از غیر خدا بر تافته

(761)
Meşnevī
Van nişār-ı nūr güher-i yāfte
Rūy ez ġayr-ı Ḫodā ber tāfte

Terceme: Ol kimse ki Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ merḥametinden ṣaçılan cevher nūru bulmuşdur, Ḫudā Ḥażretlerinden ġayrısına yüz döndürmez ve fenālara rabṭ-ı ḳalb itmez.

Şerḥ: Feyż ve merḥamet-i Rabbāniyyeye kesb-i iṭṭilāᶜ ve ᶜaşḳ u muḥabbet-i Ḫudā ile ẕātını iḥyā iden ᶜurefā, esbāb-ı ṣūriyye ve aḥvāl-i fāniyyeden rū-gerdān, iḳdāmāt u istirḥāmlarını yalıñız Cenāb-ı Vācibü'l-vücūduñ irādātına ḥaṣr ile bekām olmuşlardır.

هر کرا دامان عشقی نابده
ز آن نثار نور بیبهره شده

(762)
Meşnevī
Herki rā dāmān-ı ᶜışḳı nābude
Zan nişār-i nūr bībehre şode

[13] Terceme: Her kimse ki dāmān-ı ᶜaşḳı ṭutmaġa yaᶜnī ᶜaşḳa istiᶜdādı olmadı, ṣaçılan nūr-ı İlāhiyyeden bī-naṣīb, bī-behre oldu.

Şerḥ: Her kimiñ Ḫālıḳına ᶜaşk ve iṭāᶜat itmek meyli olsa anıñ rūḥu īṣār idilen niᶜam ve envār-ı Ḫudādan bī-behre ḳalmış ve kemāl-i ġafletle saᶜy-ı ḥaḳīḳiyyi terk ile nefse ve dehre tābiᶜ olmuşdur. Maᶜa-māfīh bāb-ı merḥamet-i Rabbāniyye hīçbir vaḳt mesdūd olmayup el-ān o maḳūle bī-naṣīb olanlar irāde-i cüz'iyyelerini ferā'iż-i Rabbāniyyeniñ icrāsına ṣarf itseler yine ol nūr-ı pāk ile münevverü'l-ḳalb olurlar.

[184] "Onlara (hiçbir) korku yoktur." Yılmaz, a.g.e. s.100.

جزؤها را رویها سوی کلست
بلبلان را عشق با روی گلست

(763)

Meşnevī

Cuzvhā rā rūyhā sūy-i kul est

Bulbulān rā ᶜışḳ bā rūy-ı gul est

Terceme: Cüz'leriñ yüzleri külle müteveccih ve meyyāldir; bülbülleriñ de ᶜaşḳ-bāzı güller iledir.

Şerḥ: Her cüz' küllüne meyyāldir. Meşelā şularıñ aşlı deñiz olduġundan şular ibtidā güneş vāsıṭasıyla çekilir buluṭ baᶜdehu yaġmur olur. El-ḥāṣıl şu birçoḳ mekān tebdīl itdikden şoñra kendi aşlı olan deñize meyl ü nehr ve sā'ir vāsıṭalar ile deryāya rücūᶜ eyler ve (كل شئ يرجع الى اصله)[185] sırrına maẓhar olur. Aḫlāḳ-ı ḥamīde veyā ẕemīmeye meyyāl olan insānlar da her ḥālde hem-cinsine meyyāldir. İyi olanlar müstaḳīmi arayup sever ve fenā olanlar, ẓālim u safhāya muḥabbet ve kesb-i ḳurbiyyet ider. Ṣāḥib-i ᶜaşḳ olanlarıñ da hemīşe muḥabbetleri ẓarīf u laṭīf olanlara meyyāl olduġu gibi leṭāfetden ḫālī olan şeylere yanaşmayup anlarla ülfeti bārid ve ġayr-i müfīd bilirler. ᶜĀşıḳ-ı ḥaḳīḳi Cenāb-ı Kibriyāya peyveste ve fenā-peẕīr olan şeylerden vārestedir.

گاو را رنگ از برون و مرد را
از درون جو رنگ سرخ و زرد را

(764)

Meşnevī

Gāv rā reng ez burūn u merd rā

Ez derūn cū reng-i sorḫ u zerd rā

[14] Terceme: Öküzüñ rengini ṭışından ve insānıñ ḳırmızı ve şarı levnini derūnundan bil!

Şerḥ: Yāᶜnī ḥayvān alacaḳ olur iseñ ḫāricī olan renk ve ḳuvvetine diḳḳat it, ammā insān-ı kāmil ve ᶜāḳıl ister iseñ cismānī olan ḥālāt-ı ẓāhiriyyesini aramayup dirāyet u ẕekāvet ve aḫlāḳını taḥḳīḳ it! İnsāndan maḳṣad cism ve ṣūret olmayup rūḥ ve sīretidir. Ḫaberdār olmaḳ ārzū ider iseñ kemāl-i ṣabr ile insānlarıñ ᶜaḳl ve ḫalḳlarını taḥḳīḳ ile iştiġāl, şu ḳadar ki

[185] "Her şey aslına döner."

meẕmūm olan ġıybet ve tecessüs gibi aḥvāl-i menfūreyi terk ve yalıñız esbāb-ı taḥḳīḳiyye-i maḳbūleyi isti^{c}māl it!

رنگهای نیک از خم صفاست
رنگ زشتان از سیاهابهٔ جفاست

(765)

Meşnevī

Renghā-yı nīk ez ḫomm-ı şefāst
Reng-i ziştān ez siyāhābe-i cefāst

Terceme: İyi renkler küp gibi ḳapıñ berrāḳlıġındandır. Çirkinleriñ rengi çerkāb-ı siyāh-ı cefādandır.

Şerḥ: Ḳapларıñ içi ve ṭışı ṣāf ise içindeki ṣu da ṣāf ve berrāḳ görünür; insānlarıñ ḳalbi dirāyetle beraber ḫud^{c}asız ve ḥareketleri ġarażsız olur ise fi^{c}lleri merġūb, bi'l-^{c}aks çerkāb-ı küfr ü ḫud^{c}a ile ālūde olursa eṣerleri maẓlum ve ġayr-ı mendūb olur.

صبغة الله نام آن رنگ لطیف
لعنة الله بوی این رنگ کثیف

(766)

Meşnevī

Ṣıbġatu'llāh nām-ı an reng-i laṭīf
La^{c}netu'llāh būy-ı in reng-i keşīf

Terceme: O reng-i laṭīfiñ ismi Allāh boyasıdır. Bu keşīf ve ḳabīḥ olan renginiñ ḳoḳusu Allāhıñ la^{c}netidir.

Şerḥ: Aḫlāḳ-ı cemīle ve mesā^{c}ī-i meşrū^{c}a Allāh Te^{c}ālā Ḥażretleriniñ virdigi reng-i raḥmet, nūr-ı selāmet ve küfr ü inkār ve aḫlāḳ-ı [15] ẕemīme aṣār-ı cezā ve māye-i mel^{c}anetdir. Ṣıbġatu'llāh ta^{c}bīr-i şerīfi, Ḳur'ān-ı ^{c}Aẓīmü'ş-şānda mesṭūr ve bu ta^{c}bīr-i celīl-i müteşābihden ḳulūb-ı ^{c}ārifin pür-nūrudur.

آنـچـه از دریـا بـه دریـا مـی‌رود
از هـم انـجـا کـامـد آن جـا مـی‌رود

(767)

Meşnevī

Ançi ez deryā be deryā mīreved
Ez hemānca kāmed ancā mīreved

Terceme: O şey ki deñizdendir, deñize gider; zīrā o yerden gelmiş idi yine o yere gider.

Şerḥ: Bu da *(کل شئ یرجع الی اصله)*[186] ḥaḳīḳatini tefsīr ider.

از سـر کـه سـیـلـهـای تـیـز رو
واز تـن مـا جـان عشـق آمـیـز رو

(768)

Meşnevī

Ez ser-i kuh sīylhā-yı tīzrev
Vez ten-i mā cān-i ᶜışḳāmīz rev

Terceme: Ṭaġ başından sürᶜat ile aḳan siller naṣıl deryāya vāṣıl olur ise bizim bedenlerimizden de ᶜaşḳ-āmīz yürüyücü cānlar böyledir.

Şerḥ: Ḥasbe'l-ṭabīᶜa ṭaġlar başında serīᶜu'l-cereyān olan ṣular aṣılları olan deryāya ṭoġru naṣıl revān olurlar ise müştāḳ-ı dīdār kird-kār olan ervāḥ-ı ṣāliḥinde mevᶜud-ı liḳā olan ᶜalem-i ḫuld ve beḳāya ṭoġru perrān ve dāḫil-i ᶜummān-ı ġufrān olur.

آتش افروختن شـاه جهود و بت نهادن پهلوی آتش که هر که این بت را سـجوده کرد از آتش برهد

(Āteş-i efrūḫten şāh-ı cehūd ve but nihāden pehlū-yı āteş ki
her ki in but rā sucūd kerd ez āteş-i berhed)

Cehūd şāhınıñ āteş yaḳması ve āteş yanına bir but vażᶜ itmesi ve her kim bu buta secde eyledi ise ḫalāṣ bulur diye iᶜlān eylemesi beyānındadır: [16]

[186] bkz. Dipnot/5.

آن جهود ســـگ ببین چـه رای کرد
پـهـلـوی آتـش بـتـی بـر پـای کـرد

(769)

Meşnevī

An cehūd-ı seg bebīn çi rāy kerd
Pehlū-yı āteş butī ber pāy-ı kerd

Terceme: Ol kelb-i cehūd baḳ ne re'y itdi. Āteş yanında bir butu ayaḳ üzre eyledi (ḳoydu).

Şerḥ: Butu āteş yanına vaż^{c} eylemesinden şāh-ı cehūduñ maḳṣadı ne olduġu ebyāt-ı şerīfe-i ātīyye īżāḥ buyuracaḳdır.

کـانکـه این بـت را ســـجود آرد برســـت
وز ن آ رد در دل آتـش نشـــســـت

(770)

Meşnevī

Kan ki in but rā sucūd āred, berest
Vez neyāred der dil-i āteş nişest

Terceme: Cehūd şāhı i^{c}lān eyledi, bir kimse buta secde iderse āteşden ḳurtulur. İtmez ise āteş içine oṭurur.

Şerḥ: Şāh-ı cehūduñ ^{c}inād ve küfrü ḥasebiyle ister idi ki herkes dīnini terk ile anıñ aġrāż u ḫayālātına iṭā^{c}at ve inkār-ı Ḥaḳḳ itsin. Ẓann-ı bāṭılınca maḥv-ı edyān içün eñ mü'eṩṩir çāre, cebren herkesi bir buta secde itdirmekdir. Bir insān tābi^{c}-i şeyṭān olunca meydana getirecegi fesād u ^{c}işyān, ḥayret-baḫş-ı ez̲hāndır.

چـون ســـزای ایـن بـت نـفـس او نـداد
از بـت نـفســـش بـتـی دیـگـر بـزاد

(771)

Meşnevī

Çun sezā-yı in but-ı nefs ū nedād
Ez but-ı nefseş butī dīger bezād

Terceme: Çünki şāh-ı cehūd bu ṣanem meṣābesinde olan nefsiñ lāyıḳını ve istedigini virdi, anıñ ṣanem nefsinden dīger bir but ṭoġdu.

Şerḥ: Nefs-i emmāreniñ ṭaleb ve ārzū eyledigi müşteheyāta insān tābiᶜ olunca biʼṭ-ṭabᶜ kendi nefsine [17] rām olmuş ve aña perestiş itmiş olur. Nefs-i emmāreniñ ẕātı emr-i Ḥaḳḳa muḫālif olduġundan kendisine tābiᶜ olanları but gibi iḍlāl ve her nevᶜ-i intiẓāmı iḫlāl ider. Nefs-i müşteheyātıyla birleşdirilir ise bu izdivāc-ı nā-meşrūᶜ adan ẓuhūr idecek āṣār-ı ẕelīle menfūr-ı dü-cihān olur. Nefsiñ meṭālib u müşteheyātından hemīşe tevaḳḳī, ṣūretā eñ ziyāde leẕīẕ görünen ḥuẓūẓāt-ı ġayr-ı meşrūᶜ adan daha ziyāde teḫāṣī olunması muḳteżīdir.

مـادر بـتـهـا بـت نـفـس شـــمـاســـت
ز آن كه آن بت مار و اين بت اژدرهاســـت

(772)

Meşnevī

Māder-i buthā but-i nefs-i şomāst
Zanki an but mār u in but ejderhāst

Terceme: Māder-i eṣnām siziñ nefsiñiziñ butudur: Zīrā ṣūretdeki but yılan meṣābesindedir. Ammā maᶜ nevī olan nefs butu ejderhadır.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfde ᶜ amīḳ bir ḥaḳīḳat beyān buyurulmuşdur. ᶜ Ādī yılan gibi ṣūrī olan eṣnām bir insān ṭarafından şikest olunmaḳ ḳolay ise de ejder-i miṣāl-i derrān maᶜ a-māfīh ẓāhirde pinhān olan nefs-i emmāreyi maḥv itmek ġāyet gücdür. Rūḥāniyyete mensūb olmayan baᶜ żı ṣāḥib-i iḳtidār feṭḥ-i bilād ile māddī olan eṣnāmı şikest ile nām-dār olmuş iken ejder nefsden bī-tāb ve şāyān-ı ᶜ aẕāb oldu.

آهن و ســـنـگســـت نفس و بـت شـــرار
آن شـــــرار از آب مـيـگـيـرد قـرار

(773)

Meşnevī

Āhen u seng est nefs u but şirār
An şirār ez āb mīgīred ḳarār

Terceme: Nefs, demir ve çaḳmaḳ ṭaşıdır; ve but ḳıġılcımlarıdır. O ḳıġılcım şuda ḳarār ider.

Şerḥ: Nefs-i emmāre demir ve çaḳmaḳ ṭaşına ve andan ẓuhūr iden āṯār-ı vaḫīme ve vuḳūᶜāt-ı maḥruḳa-ı şerāreye teşbīh buyurulmuşdur ki demir ile [18] ṭaş şu içinde olunca biʾṭ-ṭabᶜ şerār-pāş olamayacaġı āşikār olduġu gibi nefs-i emmārede āb-ı zülāl olan ᶜibādāt ve ḥüsn-i terbiye içinde bulununca āṯār-ı mażārrat-kārānesi vücūd-yāfte olamayacaġı der-kārdır; ammā şu içindeki çaḳmaḳ ṭaşınıñ ḳıġılcımı naşıl içinde ḳalup demīr ile muşādemesi ḥālinde şerar-efşān olacaḳları irtikāb itmesi emr-i żarūrīdir.

سـنـگ و آهن ز آب کی سـاکن‌شـود
آدمـی بـا ایـن دو کـی ایـمـن بـود

(774)

Meşnevī

Seng u āhen zāb key sākin şeved
Ādemī bā in do key īmen boved

Terceme: Ṭaş ile demir şu içinde bulunmaḳla ḳıġılcım çıḳarmaḳ ḫāṣiyetleri naşıl sākin ve zāʾil olur? Bu iki keyfiyetle bir insān naşıl emīn olabilir?

Şerḥ: Demir ve ṭaş velev biñlerce seneler şu içinde bulunsa şudan çıḳup biri birine çaḳmaḳla ḳıġılcım çıḳacaġı ṭabīᶜī olduġu gibi nefs-i emmārede her ᶜibādet ve terbiye içinde bulunup sākin olsa ṭabīᶜī olan fesād yine derūnunda bāḳīdir ki ṣāḥibi her ne vaḳt ᶜibādet ve mesāᶜi-i ḫayriyyeyi terk ider ve nefs müşteheyāt-ı māddiyye ve āmāl-ı fikriyeye teşādüf eyler ise yine ᶜāṯār-ı ḳabıḥa ve efᶜāl-i ḥabīṯesini iẓhār ve āşikār ider. Nefs, ᶜibādet ve terbiye ve mesāᶜī-i dāʾimeden -velev bir ḳaç sāᶜat ḫālī bıraġılsa- mūceb-i nedāmet ve menbaᶜ-i ḫaṭā ve nikbet olur.

سـنـک وآهـن در درون دارنـد نـار
آب را نـار شـان نـبـود کـذار

(775)

Meşnevī

Seng u āhen der derūn dārend nār
Āb rā ber nār-ı şān nubūd güẕār[187]

[187] Beyit: A, -MM, N (Dipnot)

Terceme: Ṭaş demir derūnlarında nār, āteş ṭutar; anlarıñ üzerinden ṣu geçmesiniñ, te’s̱īri olamaz.

Şerḥ: Bālāda beyān olunacaġı üzre demir ile [19] ṭaş velev bir çoḳ zamān ṣu içinde ḳalsa ḫāṣiyet-i nāriyelerini izāleye ṣu ġayr-ı muḳtedir ve ṣudan çıḳup her ne vaḳt biri birine çaḳılsalar şerār-feşān olmaġa ḥāżırdır. Nesf-i emmārede her ne vaḳt dā’ire-i ᶜ ibādet ve terbiye ve mesāᶜ i-i meşrūᶜ a ve ḫayriyyeden çıḳsa ve müşteheyāt-ı fikriyye ve māddiyesiyle mülāḳī olsa ᶜ āṣār-ı mażārrat niṣāranı iẓhār ve ṣāḥibini mużṭarr u bī-ḳarār ider.

آب چـو نـار بـرونـی را كشـد
دردرون سـنـک و آهـن كـی رود

(776)

Meşnevī

Āb-ı çu nār birunī rā keşed
Der derūn-ı seng u āhen ki reved[188]

Terceme: Nehir ṣuyu ḫāricī olan āteşi söndürür; ammā ṭaş ve demirīn içine naṣıl nāfiẕ olup gidebilir?

Şerḥ: Ḫāricī her ne ḳadar büyük bir āteş farż olunsa o āteş üzerine keṣretle ṣu ilḳā ve icrā idilince āteşi iṭfā itmek āsān ammā ufaḳ bir demir ve çaḳmaḳ ṭaşı üzerinden ᶜ ālemiñ enhārı mürūr itse ḫāṣiyet-ı nāriyyesini izāle idemeyecegi vāreste-i ityāndır. Nefs-i emmāre ile müşteheyātında olan meyl-i fesād engīzi ve sā’il-i ᶜ ādiyye ile maḥv u izāle itmek muḥāll-ender muḥālldir. Vesā’iṭ-i rūḥāniyye ile nefs-i emmāreyi, ya külliyen taḫrīb muṭma’inneye taḥvīl u taḳlīb itmek, veyā müşteheyāta hīçbir vaḳt taḳrīb itmemek icāb ider.

سـنـک و آهن چشـمـهٔ نـارنـد ودود
قطر هـا شـان كفر ترسـا و جهود

[188] Beyit: A, -MM, N (Dipnot)

(777)

Meşnevī

Seng u āhen çeşme-i nārend-i vedūd

Ḳaṭrehā şān-ı küfr tersā vü cehūd[189]

Terceme: Ṭaş ve demir yaᶜnī nefs-i emmāre müşteheyātıyla beraber āteş ve dumanıñ çeşmesi ve menbaᶜıdır; ol çeşmeniñ ḳaṭreleri tersā ve cehūduñ küfrüdür.

Şerḥ: Nefs-i emmāresniñ āmāl-ı fikriyye ve müşteheyāt-ı māddiyyesi ᶜālem-i meᶜānīde ᶜayn-ı nār ve bir menbaᶜ-ı ẓulm niṣārdır. Leẕā'iẕ-i ġayr-ı meşrūᶜa ve āmāl-i ẓālimāneye ḥikmetle diḳḳat olunsa zehrden aṣla farḳı olmayup bir farḳları var ise o da zehr yalıñız içen ādemi tesmīm ve helāk ider; nefs-i emmāreniñ āṣār-ı mażarrat niṣār ise birçoḳ insānı me'yūs ve ġam-nāk ve belki birçoḳ büldānı vīrān ve ḫāk ile yeksān eyler. [20]

آب خم و کوزه کر فانی شود

آب چشمه تازه و باقی بود

(778)

Meşnevī

Āb-ı ḫumm u kūze ger fānī şeved

Āb-ı çeşme-i tāze vü bāḳī boved[190]

Terceme: Küp ve bardaġın ṣuyu eger fānī ve ġā'ib olur ise çeşmeniñ ṣuyu taze ve bāḳīdir.

Şerḥ: Ḫulḳi ve ṭabīᶜī olmayaraḳ ḥasbe'l-beşeriyye bir insānda bir sehv u ḫaṭā ẓuhūr itse bardaḳdaki ṣu gibi aḳmasıyla beraber tükenir ve ḫilḳaten fenā olmayan insānıñ kūze-i ḳalbi fesāddan ḫālī olabilir, ammā nehr-i cārī gibi olan nefs-i emmāreniñ ḥāli böyle degildir. Her ne ḳadar veḫāmeti esbāb-ı ṣūriyye ile kesilse yine çeşme ṣuyu gibi aḳar tükenmez, nefs-i emmāreyi nefs-i muṭma'inneye taḥvīl itmek gibi bir feyż-i kerīm ve nūr-ı ᶜaẓīme maẓhar olanlarıñ naẓarında, leẕā'iẕ-i māddiyye-i dü-cihān, eşyā-ı ḫasīse ve belki ḫālāt-ı küdūret-resāndır.

بت سیاه آبه ست در کوزه نهان

نفس مر آب سیه را چشمه دان

[189] Beyit: A, -MM, N (Dipnot)

[190] Beyit: A, -MM, N (Dipnot)

(779)

Meşnevī

But siyah ābest der kūze nihān

Nefs mer āb-ı siyeh rā çeşme dān

Terceme: But māddi bardaḳ içinde siyah ṣu gibi gizlidir; nefsi ise bu siyah ṣuya ve çerkāba menbaᶜ bil!

Şerḥ: But-ı māddi ve ḫaṭā-yı ẓāhiri bir bardaḳda olan cüz'ī ṣu gibidir. Bunuñ menbaᶜ ve çeşmesi nefs-i emmāredir; o çeşme-i zehr nāki külliyen imḥā itmelidir. Külliyen imḥāya çāre olmaz ise, bārī nefs-i emmāreniñ zehri ḫārice çıḳup şunuñ bunuñ żararına bādī olmamaḳ içün menᶜine çalışmalıdır.

آن بت منحوت چون سیل سیاه

نفس بتگر چشمهٔ بر شاهراه

(780)

Meşnevī

An but-ı menḥūt çun siyl-i siyāh

Nefs-i butger çeşme-i ber şāhirāh

[21] Terceme: Ol yontulmuş māddī ṣanem siyāh ve bulanıḳ seyl gibidir, ki gelüp geçer; ammā but yapıcı olan nefs-i emmāre cadde üzerine lā-yenḳaṭiᶜ aḳar bir çeşmedir.

Şerḥ: Nefs-i emmāreniñ āmāl ve müşteheyāt-ı māddiyyesi dā'imā but gibi birçoḳ ḫaṭāları meydāna getirir ve anıñ ḳırılması günden güne müşkil-ter olur. Aṣl hüner, yontulmuş butu ḳırmaḳ degil mevlid-i eṣnām olan nefs-i emmāreyi kesr itmekdir ki bu kesrden ṣoñra but māddī ḳolay ḳırılır ve insān anıñ şerrinden bi'n-nisbe sühūletle ḳurtulur.

صد سبو را بشکند یکپاره سنگ

و آب چشمه می‌زداند بی‌درنگ

(781)

Meşnevī

Ṣed sebū rā beşkened yek pāre seng

V'āb-i çeşme-i mīzehāned bīdireng

Terceme: Yüz destiyi bir ṭaş parçası ḳırar, lakin çeşmeniñ ṣuyu tevaḳḳufsuz ve bilā-intiḳāṭāᶜ teḳāṭur ider, aḳar.

Şerḥ: Meṣelā bir merd-i cesūr cismānī, māddī olan eṣnām-ı ẓāhireden bir çoġunu bilā pervā şikest ve imḥā idebilir ve o eṣnāmıñ teʾṣīrāt-ı ẓāhiresi ḳırılmış ve destiniñ ṣuyu gibi ḫitām bulmuş olur; ammā çeşme miṣāl ve teʾṣīrāt-ı mużırrası ġayr-ı münḳaṭiᶜ ve biñ dürlü desāʾis-i bāṭıne ile mālāmāl olan nefs-i emmāreyi o cesūr ve şecīᶜ-i māddī maḥv u izāleye ġayr-ı muḳtedirdir.

بت شکستن سهل باشد نیک سهل
سهل دیدن نفس را جهلست جهل

(782)
Meşnevī
But şikesten sehl bāşed nīk sehl
Sehl dīden nefs rā cehl est cehl

Terceme: Māddī olan butu ḳırmaḳ ḳolay ve ziyāde ḳolaydır; ammā nefsi ḳırmaḳ (keyfiyetini) ḳolay görmek ᶜaẓīm-i cehl, cehl-i ᶜaẓīmedir.

Şerḥ: Bir insān dimesün ki baña göre nefs-i emmāre hīçbir şey degildir, ben fenālıḳ işlememek üzre ẕihnen ḳarār virdigim gibi nefs-i emmāreyi ḳırmış ve binā'en-ᶜaleyh şerrinden ḳurtulmuş olurum. ᶜİbādāt-ı meşrūᶜa ve mesāᶜi-i ḫayriyyeye şurūᶜ [22] ve devām itmeksizin böyle bir iddiᶜāᶜayn-ı ḫaṭā, külliyen nā-sezādır. Teʾṣīrāt-ı nefsiyye mürūr-ı zamān ile böyle müddeᶜi bir insānı giriftār-ı ıżṭırāb ider ve yine kendini ṭoplamayup merḥamet-i Rabbāniyyeye iltiçā itmez ve ciddī bir ṣūretde veẓāʾif-i meşrūᶜasını icrā eylemez ise kendini ḫarāb ider.

صورت نفس ار بجویی ای پسر
قصهٔ دوزخ بخوان با هفت در

(783)
Meşnevī
Ṣūret-i nefs er becūyī ey peser
Ḳıṣṣe-i dūzeḫ beḫˇān bā heft der

Terceme: Ey oġul! Nefsiñ miṡāl ve ṣūretini bilmek ister iseñ yedi ḳapulu cehennemiñ ḳıṣṣasını oḳu!

Şerḥ: Sūre-i Ḥicriñ ḳırḳ üçüncü ile ḳırḳ dördüncü āyāt-ı kerīmesinde fermān buyurulur ki: *(وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ اَجْمَعِين لَهَا سَبْعَةُ اَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُوم)*[191] Maᶜnā-yı şerīfi: "Taḥḳīḳ cehennem kāffe-i ᶜāṣī olanlarıñ vaᶜd olunan yeridir; cehennemiñ yedi ḳapusu vardır, her bir ḳapu içün ol ᶜāṣī olanlardan muᶜayyen ḥiṣṣe vardır." Nefs-i emmārede cehenneme teşbīh olunur; zīrā maᶜnen ve māddeten nefsiñ ebvābı keṯīr ve nārı ġāyet mü'eṯṯirdir. Meṯelā nefs-i emmāreye ᶜā'id ḳapulardan biri şehvet-i ġayr-ı meşrūᶜadır ki ẕukūr ve inās̱iñ mü'ebbeden namusunu şikest ile ḳalblerini maḥzūn ve nīce veled-i zināyı meydāna getirüp iᶜtibār u terbiyeden maḥrūm eyler. Dīger ḳapusu irtikābdır, ki bunca bī-çāregānı iḥsān-ı Rabbānī olan ᶜadāletden ve ḥuḳūḳ-ı meşrūᶜalarından maḥrūm ve maġmūm ider. Dīger ḳapusu kesb-i şān u şöhret fikriyle bir ṣāḥib-i iḳtidārıñ ḥırṣıdır, ki çoḳ defᶜalar bilā-sebeb-i meşrūᶜ taḫrīb-i bilāda, sefk-i dimā'-i ᶜibāda taṣaddī ve cemᶜiyyet-i beşeriyyeyi meẓālim-i mütenevviᶜa ile mālī eyler. Dīger ḳapusu ġammazlıḳdır, ki ġammaz iḫtilāfāt ve nizālarından leẕẕet almaḳ ārzū-yı şeyṭān-kārānesiyle ḫāṭır ve ḫayāle gelmeyen nifāḳ ve fesādı icrā ve bu ḥareketi ṣanᶜat u ẕekā ᶜadd ider. Dīger ḳapusu ḥaseddir, ki ḥāṣid olan insān kendisinden başḳa kimseyi daha iyi görmemek içün ḫafī ve celī ıżrār-ı nāsa devām bu sebeble hem kendini, hem maḥsūdunu nā-kām eyler. Dīger ḳapusu kendine ᶜā'id olmayan şeylere nā'il olmaḳ üzre sirḳatdir, ki sāriḳ şunu, bunu emvāl ü menālinden maḥrūm ve kendini de envāᶜ-i meṣā'ibe [23] giriftār ile meẕmūm ve meş'ūm ider. Bunuñ gibi nefs-i emmāreniñ nīce nīce ebvāb-ı mefsedet-i me'abı vadır bu fenālıḳlara eñ mü'eṯṯir çāre, şerīᶜat-ı ġarraya tevessül ve dünyānıñ āmāl-ı fāniyyesinden ᶜudūl u hemīşe netāyic-i aḥvāli te'emmül itmekdir.

هر نفس مکری و در هر مکر ز آن
غرقه صـــد فرعون بـا فرعونیـان

(784)

Meşnevī

Her nefes mekrī vü der her mekr zi ān
Ġarḳe şed Firᶜavn bā Firᶜavniyān

[191] *Kur'ân-ı Kerîm*, Hicr, 15/43-44: "Ve şüphe yok ki onların hepsine de vaadedilen yer, cehennemdir. Orasının yedi kapısı var, her kapıya da onlardan bir kısmı ayrılmıştır."

Terceme: Nefs-i emmāreniñ işi her nefsde bir ḥīledir ve ol ān ve nefisde her bir ḥīlede yüz Fir^{c}avn ile Fir^{c}avna tābi^{c} olanlar ġarḳadır. Yānī ġarḳ olurlar.

Şerḥ: Fir^{c}avn ile kendine tābi^{c} olanlar, Ḥażret-i Mūsā ^{c}Aleyhi's-selām ^{c}aleyhinde bulunup naṣıl ġarḳ olduḳları Ḳur'ān-ı ^{c}Aẓīmü'ş-şānda beyān buyurulmuşdur. Nefs-i emmāre aṣḥābı ^{c}adālet ve şerī^{c}atiñ ḫilāfında bulunup ḥareket-i ġayr-ı meşrū^{c}a ile intiẓām-ı māddī nesaḳ-ı ma^{c}nevī-i ^{c}ālemi iḫlāla sā^{c}ī ve binā'en-^{c}aleyh çerkāb-ı ḍalāletde maġrūḳ ve ^{c}āṣī olur. Bu ḥāl-i dehşet-iştimāl, dünyāda da Fir^{c}avn miṣāl olan ehl-i ḍalāletiñ başına ẓāhirī ve ẓāhirī olmaz ise be-heme-ḥāl bāṭınī vāḳi^{c} olmuş olur.

در خدای موسی و موسی گریز
آب ایمان را ز فرعونی مریز

(785)

Meşnevī

Der Ḫodā-yı Mūsā yü Mūsā gorīz
Āb-ı īmān rā zi Fir^{c}avnī merīz

Terceme: Nefs-i emmāreniñ şerrinden ḳurtulmaḳ ister iseñ Mūsānıñ Ḫudāsına ve Ḥażret-i Mūsāya ḳaç (ilticā it!) ve Fir^{c}avnlukdan nāşī āb-ı īmānı dökme!

Şerḥ: Nefs-i emmāreniñ mekr u ḥīlesi ve muhāceme ṣademātı pek keşīr ve anlarıñ şerrinden ḫalāṣ bulmak emr-i ^{c}asīrdir. Çāre-i necāt, irādāt-ı Rabbāniyyeyi ḳabūl ve icrā Mūsā meşreb bir mürşidi iḫtiyār ve irşādına ittibā^{c} itmeli! [24]

دست را اندر احد و احمد بزن
ای برادر واره از بو جهل تن

(786)

Meşnevī

Dest rā ender Aḥad u Aḥmed bezen
Ey berāder vā reh ez Būcehl-i ten

Terceme: Dest ve eli Aḥad ve Ahmede ur; ya^{c}nī Allāh Te^{c}ālā Ḥażretleriyle Faḫr-i ^{c}Ālemiñ irādāt ve sünen-i celīlelerine temessük eyle ey birāder, Ebū Cehl tenden giru ḫalāṣ bul!

Şerḥ: Ḥaḳḳ Te^{c}ālā Ḥażretleriniñ irādāt-ı Rabbāniyyesine ve sünen-i eymen baḫşā-yı Aḥmediyeye tevessül ve īmān it! Nefs-i emmāreye ^{c}ā'id olan ġażab ve şehvet gibi efkār-ı

nikbet-diş̱ārdan ḫalāṣ bul! Ebū Cehl-i laᶜīn bāᶜiş̱-i selāmet dü-cihān Mefḫar-ı ᶜalemiyān ᶜAleyhi’ṣ-ṣalavātü Ve’s-selām efendimiz ḥażretlerine ḳarşı ᶜadāvet itdigi gibi nefs-i emmārede rūḥāniyyet ve saᶜādet-i ebediyyeniñ ᶜaleyhinde bulunur ve ifsāda çalışır; binā’en-ᶜaleyh Ebū Cehle teşbīh olunur. Bu tenbīh ve pend üzerine ḥikmet-i ātiyyeyi beyān idelim: Ne ᶜaḳla muttaṣıl ve neden ᶜaḳıldan munfaṣıl insānlarda bir meşiyyet ḥiss olunur ki nefs ve sā’ir kāffe-i ḳuvā-yı maddiyye ve maᶜneviyye o meşiyyete tābiᶜdir; meşiyyet-i inṣaniyye rūḥa muḥib olunca rūḥ ġālib ve ḥākim, nefs-i emmāre maġlūb ve münhezim, bi’l-ᶜaks nefse tābiᶜ bulununca rūḥ maġlūb ve nā-tuvān, nefs-i emmāre ġālib ve ḥayvān-ı derrān gibi rāḥatı sālib olur. Meşiyyet-i insāniyye Ḫālıḳ-ı lem yezeliñ hangi nevᶜ-i iḥsānāt ve niᶜmetlerinden diye su’āl olunsa bu sır u ḥaḳīḳat, elfāẕ u işᶜārāt ile taᶜrīf-peẕīr olmaḳdan ebᶜaddır. Bu ḥikmet ve bu emānet-i ᶜuẕmāniñ ḥaḳīḳatini Aḥsenü’l-ḫālıḳın ve Erḥamü’r-rāḥimīn Ḫażretleri sevdigi ḳulunuñ ḳalbine ilḳā ve o ḳulda müstaᶜidd ve müstaḥaḳını görünce Bi-iẕni’llāhi Teālā vesā’iṭ-i rūḥāniyye ile īmā ider. [25]

بســـخن آمـدن طفـل کوچـک در میـان آتش و تحریص کردن خلق را در افتـادن بـا آتش

(Be soḫen-i āmeden-i ṭıfl-ı küçek der miyān-ı āteş u taḥrīş kerden ḫalḳ ra der uftāden bā āteş)

Āteşe atılan bir çocuġuñ söz söylemesi ve ḫalḳı āteşe düşmege terġīb ve taḥrīş itmesi beyānındadır:

یـک زنـی بـا طـفـل آورد آن جـهـود
پیش آن بـت و آتش انـدر شـــعلـه بود

(787)
Meşnevī
Yek zenī bā ṭıfl āverd an cehūd
Pīş-i an but v’āteş ender şuᶜle būd

Terceme: Bir ḳadını o ufaḳ çocuġuyla beraber cehūd şāhı ol butuñ öñüne götürdü. O ṣırada yaḳdırdıġı āteş ālevlenmiş idi.

Şerḥ: Şāh-ı cehūd büyük bir āteş yaḳdırmış, āteşiñ yanına bir but vażᶜ ile herkese bir teklīf-i melaᶜnet redīfde bulunmuş! Dimiş ki: Ya buta secde ile ittiḫāẕ-ı maᶜbūd itsünler, yaḫūd āteşe ilḳā olunmaḳ içün ḥāẕırlansunlar! Bu ṣırada bir ḳadın ile oġlunu āteş yanına götürmüş!

Böyle bir teklīf ẓālimāne ve bir ḥareket-i dil-ḫırāşānede bulunmuşdur. Bu maḥalde şāh-ı cehūddan maḳṣad nefs-i emmāre ve ḳadından merām, ṭabīʿat-ı insāniyye ve çocuḳ ise müstaʿidd-i teraḳḳī olan ʿaḳl-ı nūr-sīdedir.

طفل ازو بستد در آتش در فکند
زن بترسید و دل از ایمان بکند

(788)

Meşnevī

Ṭıfl ez u bested, der āteş der fikend
Zen betersīd u dil ez īmān bekend

Terceme: O cehūd-ı ʿanūd çocuġu ḳadından aldı, āteşe atdı; ḳadın āteşden ḳorḳdu ve göñlünü īmāndan ḳopardı. Yaʿnī ḳadınıñ īmānına külliyen żaʿf-ṭārī oldu.

Şerḥ: Şāh-ı cehūd, sā'ir ḥāżır olanlar ile çocuġuñ vālidesini [26] ḳorḳutmaḳ içün buta secde itdirmege ġayr-ı müstaʿidd olan ufaḳ çocuġu āteşe ilḳā, ẕāten herkesiñ ḳalbindeki ḫavf u dehşeti tezyīd ve evfā eyledi. Bu beyt-i şerīfden maḳṣad, nefs-i emmāre buta müşābih olan şenāʿati ve sā'ir meẕālim ve teʿaddiyātı insāna ḳabūl itdirmek içün baʿżı kimseleriñ ʿaḳlını āteş-i ıżṭırābāt-ı fāniyye ve ümīd-i leẕẕat-ı dünyeviyye içinde bıraḳır ki ıżṭırāb ve leẕẕetden herkes ḫā'if u ḥarīṣ ve andan ṣoñra nefsiñ emr itdigi şeylere tābiʿ ve ḍalāletle mūnis olsun. Ātīde görülecegi vech ile ṭıfla teşbīh olunan ʿaḳl, vālidesi meşābesinde olan ṭabīʿata faḳr u ıżṭırābdan ḳorḳmaḳ żımnında bir çoḳ ḥükm ve ḥaḳā'iḳi beyān ider ve o ḥālde tābiʿ-i ṭabīʿat olan insān eski ḥālinden peşīmān ve ʿaḳlıñ gösterecegi ḥaḳāyıḳı ve ıżṭırāb-ı şūrīyi ḳabūl ile bekām olur.

خواست تا او سجده آرد پیش بت
بانگ زد آن طفل کانی لم امت

(789)

Meşnevī

Ḫast tā ū secde āred pīş-i but
Bang zed zn ṭıfl kānī lem emut

Terceme: Çocuġunuñ āteşe atıldığını görünce vālidesi ḳorḳudan o butuñ öñüne secde itmek istedi ise de ṭıfl āteş içinde iken bir ṣadā çıḳarup didi ki: Taḫḳīḳān ben ölmedim!

Şerḥ: Çocuġunuñ āteşe atıldığını vālidesi görünce kendini de āteşe atarlar ḫavfıyla buta secde itmek istemiş, īmānını terk ü tebdīle ḥāżırlanmış! Yaᶜ nī nefs-i emmāre, faḳr u riyāżatı ve edeb ü ᶜ adāleti ᶜ aḳla āteş gibi ṭāḳat-sūz göstermiş ve taḫvīfen āteş-i ıżṭırāb içine ᶜ aḳlı ilḳā itmiş iken ᶜ aḳl-ı sālim, meᶜ āṣiyi irtikāb itmeyüp icrā-yı ferā'iż-i meşāḳḳını iḫtiyār eyledik de Cenāb-ı Vācibü'l-vücūduñ fuyūżāt-ı mālā-nihāyesinden ḥiṣṣe-yāb, meşāḳḳ-ı āteşleri içinde nā'il-i luṭf-ı Rabbü'l-edyān olduġunu görünce düşdügü āteş faḳr u ıżṭırāb-ı ṣūrī içinde māder-i ṭabīᶜ ata ve sā'ir insānlara nidā ider de dir ki: Zinhār! Iżṭırābāt-ı ẓāhireden hirāsān ve dil-fikār olmayıñız; zīrā Ḥaḳḳ yolunda iḫtiyār olunan āteş-i ṣūrī, ḥayāt ve saᶜ ādet-i cāvidīdir.

اندرآ مادرکه من اینجا خوشم
گر چه در صورت میان آتشم

(790)

Meşnevī

Ender ā māder ki men, incā ḫoşem
Gerçi der ṣūret miyān-ı āteşem

[27] Terceme: Ey vālidem! Āteş içine gel! Ben āteşde ḫoş ve rāḥatım; gerçi ṣūretā āteşiñ ortasındayım.

Şerḥ: Ṭabīᶜ at ve māddeye muḥibb ve merbūṭ olanlara ᶜ aḳl dir ki: Ey mādde-perestān! Benim ṣūrī olan āteş-i faḳr u meşāḳḳımdan ḫavf idüp nādān olmayıñız; işte miḥen ü meşāḳḳ-ı ṣūriye ile ben zevḳ u ṣafā içindeyim! Siz de ṣanem-i nefsiñ emr eyledigi irtikābāta muṭīᶜ olmaḳdan ictināb idiñiz ve kendiñizi mesāᶜ ī-i meşkūra ve ıżṭırābāt-ı māddiyye içine ilḳā idüp ḥayāt-yāb oluñuz!

چشم بندست آتش از بهر حجیب
رحمتست این سر بر آورده ز جیب

(791)

Meşnevī

Çeşm bend est āteş ez behr-i ḥacīb
Raḥmet est in ser ber āverde zi cīb

Terceme: Āteş ṣūretā perde olmaḳ içün göz baġıdır; ammā ḥaḳīḳatde cībinden baş göstermiş raḥmetdir.

Şerḥ: Āteşe atılan ṭıfl vālidesine ḫiṭāben yaᶜnī ṭabīᶜat dir ki: Ḥaḳīḳat-bīn olmayanlar içün benim ilḳā olunduġum āteş bir nevᶜ ḥicāb ve elīm bir ᶜazābdır; ammā ehl-i ᶜirfāna ve merdān-ı yezdāna göre bu güne nār, ᶜayn-ı raḥmet ve saᶜādetdir.

اندر آ مادر ببین برهان حق
تا ببینی عشرت خاصان حق

(792)

Meşnevī

Ender ā māder, bebīn bürhān-ı Ḥaḳ
Tā bebīni ᶜişret-i ḫāṣṣān-ı Ḥaḳ

Terceme: Ey vālide, āteş içine gel! Ki Ḥaḳḳ Teᶜālā Ḥażretleriniñ bürhān veᶜalāmātını ve ḫaṣ ḳullarınıñ ẕevḳ-iᶜişretini göresiñ!

Şerḥ: Eyᶜālem-i ṭabīᶜat ve māddiyāta tābiᶜ olan kimse! Riyāżat veᶜibādetden mesāᶜī-i meşrūᶜadan mücānebet itme! Ṣūreta nār görünen ıżṭırābı iḫtiyār it ki berāhīn-i Rabbāniyyeyi ezvāḳ-ı rūḥāniyyeyi görmüş olasıñ! İçinde bulunmaḳda olduġuñ ᶜālem-i ṭabīᶜat esbāb ve vuḳūᶜāt-ı keşīreden nāşī saña īrāṣ-ı mażarrat idebilir. ᶜĀḳıl iseñ fānīden rū-gerdān veᶜālem-i vāsiᶜ-i rūḥāniyye pūyān ol! [28]

اندراو آب بین آتش مثال
از جهانی کاتشست آبش مثال

(793)

Meşnevī

Ender ā vu āb bīn āteşmişāl
Ez cihānī k'āteş est ābeş miṣāl

Terceme: Ey vālide içeri gel! Āteş meşālinde laṭīf bir şu gör! Şu cihāndan ve bir dünyā-yı nādāndan buraya gel ki ḥaḳīḳatde dünyā āteş iken ẓāhirde āb-ı laṭīf görünür.

Şerḥ: Ey insān! Sen rūḥāniyyete müteᶜalliḳ olan aḥvāli, müşkilāt-āver bir āteş gibi görürsüñ! Ḥālbuki rūḥāniyyetiñ īcāb itdirdigi ᶜibādet ve mesāᶜī-i meşrūᶜa iḫtiyār ve īfā olununca ẓāhirā āteş-i ıżṭırāb ile memlū ẓann itdigiñ ᶜālem-i rūḥāniyyeti ᶜayn-ı āb-ı ḥayāt

bulmuş ve terk idecegiñ cihān-ı māddī ve leẕā'iẕ-i ṣūriyeniñ āteş u ᶜaẕāb-ı elīm olduġuna muṭṭaliᶜ ve ḳāniᶜ olmuş olursuñ!

انـدر ا اســـرار ابـراهـيـم بـيـن
كـو در آتش يـافـت ورد و يـاســمين

(794)
Meşnevī
Ender ā esrār-ı İbrāhim bīn
Kū der āteş yāft u red u yāsemīn

Terceme: İçeri gel de Ḥażret-i İbrāhim ᶜAleyhi's-selāmıñ esrārını gör; o İbrāhim āteş içinde gül ve yāsemen buldu.

Şerḥ: Bālāda beyān olunan fikr-i ᶜālīyi daha ziyāde te'kīd buyurmaḳ içün Ḥażret-i İbrāhim ᶜAleyhi's-selām Efendimiziñ müşrikin ṭarafından āteşe ilḳā olunduġu beyān buyurulmuşdur. Şeyṭān-ı nefs-i emmāreye tābiᶜ olan müşrikin Ḥażret-i İbrāhim ᶜAleyhi's-selāmı āteşe ilḳā itmiş iken ḳudret u merḥamet-i Rabbāniyye eṣeri olaraḳ nār, Ḥażret-i İbrāhim içün gül-zār oldu. Bu keyfiyet Sūre-i Enbiyāniñ altmış sekizinci ile altmış ṭoḳuzuncu āyet-i kerīmesinde fermān ve ḥikāyet buyurulmuşdur: *(قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانْصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ)*[192] Maᶜnā-yı şerīfi: "Müşrikin biri birine didiler ki İbrāhimi nārda yaḳıñ ve yardım idiñiz kendi maᶜbūdlarıñıza eger faᶜāl ve iş görücü iseñiz." *(قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ)*[193] Maᶜnā-yı şerīfi: "Didik āteş, sen ṣoġuḳ ve selāmet ol, İbrāhim üzerine." [29]

مـرگ مـی‌ديـدم گـه زادن ز تـو
ســـخـت خـوفـم بـود افـتـادن ز تـو

(795)
Meşnevī
Merg mīdīdem geh-i zāden zi tu
Saḫt ḫavfem būd uftāden zi tu

[192] *Kur'ân-ı Kerîm*, Enbiyâ, 21/68: "Bir şey yapacaksanız dediler, yakın onu da mabutlarınıza yardım edin."

[193] *Kur'ân-ı Kerîm*, Enbiyâ, 21/69: "Ey ateş dedik, soğu İbrahim'e karşı ve bir zarar verme ona."

Terceme: Ey vālide! Senden ṭoġduġum vaḳt mevt gördüm; senden ayrı düşmek baña ġāyet ḳorḳunc idi.

Şerḥ: İnsān bulunduġu bir ḥālden bilmedigi dīger bir ḥāl ve mekāna kerhen intiḳāl itmesini kendine güc ve ḳorḳunc görür. Bu sebebdendir ki raḥm-i māder nā-pāk bir nevᶜ zindān-ı beşer ise de cenīn o müfāraḳat, o intiḳāl ḥayret-efzāyı müdhiş ve hevl-nāk ᶜ add ider, faḳaṭ zindān-ı raḥmden çıḳup da dünyāya geldikde vāsıl-ı vüsᶜ at ve o vüsᶜ atı tezyīb ider. Güneş ve nice nice ecrām u mevādd gördügü gibi maᶜ neviyāt ve maḳūlātda terḳiyāt ḥiss idince raḥm-ı māder ile dünyā arasındaki farḳ ve tefāvütü añlar; maᶜ a-māfīh dünyādan da çıḳup mevt vāsıṭasıyla ᶜ āzim-i dār-ı beḳā olmaġı istemez ise de mevt gelüp de īmān ile dünyādan çıḳınca āḫirete göre dünyāda raḥm-i māder gibi nā-pāk ve tengnā olduġunu görür ve niᶜ am-ı uḫreviyye ile mesrūr olur. Bu ebyāt-ı şerīfeden teᶜ ayyün ider ki insān dā'imā muḥtāc-ı teraḳḳī olup teraḳḳī itmemek tedennī eylemek gibidir.

چون بزادم رستم از زندان تنگ
در جهان خوش هوای خوب رنگ

(796)
Meşnevī
Çun bezādem restem ez zindān-ı teng
Der cihān-ı ḫoşhevā-yı ḫūbreng

Terceme: Ey vālide! Çünki senden ṭoġdum, ṭār olan zindāndan ḳurtuldum. Hevāsı ḫoş ve rengi güzel cihāna geldim.

Şerḥ: Ben, raḥm-i māderden çıḳup dünyāya gelince nā'il olduġum teraḳḳīyi teyaḳḳun idebildigim gibi bu defᶜ ada ᶜ ālem-i ṭabīᶜ atdan alunup āteş-i ıżṭırābāt-ı ṣūriyeye ilḳā olununca maḫūf ve hevl-nāk görünen nār içinde nūr buldum. [30]

این جهان را چون رحم دیدم کنون
چون در این آتش بدیدم آن سکون

(797)
Meşnevī
İn cihān rā çun raḥm dīdem kunūn
Çun der in āteş bedīdem an sukūn

Terceme: Şimdi bu cihān ve ᶜālem-ıiṭabīᶜatı gibi ṭar gördüm; çünki bu āteş içinde bu sükūn ve ḳarārı gördüm.

Şerḥ: Çocuḳ yaᶜnī ᶜaḳl, māder-i ṭabīᶜata dir ki: Raḥm-i māder, dünyāya nisbeten naşıl nā-pāk ve maḥall-i ıżṭırāb ve keder-nāk ise ᶜālem-i ṭabīᶜatda ᶜālem-i maᶜneviyye göre öyledir. Zindān-ı ṭabīᶜatda maḥbūs ve silsile-i ḳuyūd-ı beşeriyye ile istiᶜdād-ı ḥikmet-zādım ġayr-ı maḥsūs iken ḥaḳīḳatini bilmez idim, şimdi ᶜalem-i maᶜnevī ve cihān-ı rūḥāniyyi görüp içine dāḫil olunca cihān-ı saᶜādete miḥen ü meşāḳḳ-ı ṣūriye ḥasebiyle bu rütbeye vāṣıl oldum.

اندر این آتش بدیدم عالمی
ذره ذره اندر و عیسی دمی

(798)

Meşnevī

Ender in āteş bedīdem ᶜālemī
Ẕerre ẕerre ender u ᶜĪsādemī

Terceme: Ey vālide! Bu āteş içinde gizlenmiş bir ᶜālemi gördüm, ki içinde ẕerre ẕerre ᶜĪsā nefesli vardır.

Şerḥ: ᶜĀlem-i rūḥāniyyetde her ẕerreyi ᶜĪsā miṣal gördüm ve ḥesāba gelmez bir çoḳ ṣāḥib-i iḳtidārı müşāhede eyledim, ki Ḥażret-i ᶜĪsā gibi ḥayāt ve feyż-baḫşādır dimek isteyen ṭıfl-ı bīdār ᶜaḳlıñ lisān-ı beyānından söylenen bu sözler neᶜālīdir. ᶜĀlem-i rūḥāniyyetiñ ricāli, dünyāda da mer'ī ve mevcūd ise de ṣāḥib-i dil olmayanlar içün bilinmesi muḥāll ve aḥmaḳlar nezdinde belki hestīleri meşkūk u ḫayāl ᶜadd olunur. Rūḥāniyyununñ ebdān u ecsāmı ve ḥarekāt u eṭvārı bi'ṭ-ṭabᶜ sā'ir insānlara muḳayyes, ammā ᶜaḳl ve firāsetleri ᶜālem-i lāhūt ile enīsdir.

نک جهان نیست شکل هست ذات
و آن جهان هست شکل بی‌ثبات

(799)

Meşnevī

Nek cihān-ı nīst şekl-i hest ẕāt
Van cihān hest şekl-i bīṣebāt

[31] Terceme: İşte bu cihān-ı rūḥāniyyeniñ dünyāda şekli yoḳdur. Lakin mevcūdü'l-leẕẕātdır; o mevcūdu'ş-şekl olan cihān māddī bī-ḳarār ve bī-ṣebātdır.

Şerḥ: ᶜĀlem-i rūḥāniyyet ġayr-ı meşhūd, ammā ḥaḳīḳatde bāḳī ve ᶜālī ve eşkāl-i ṣūretā mer'ī ise de ḥikmeten fānīdir.

اندر آ مادر بحق مادری
بین که این آذر ندارد آذری

(800)

Meşnevī

Ender ā māder be ḥaḳḥ-ı māderī
Bīn ki in āẕer nedāred āẕerī

Terceme: Ey vālide! Vālidelik ḥaḳḳı-y-çün āteşiñ içine gel ve gör ki bu āteş āteşlik itmez.

Şerḥ: Maẓhar-ı rūḥāniyyet olan bir ᶜaḳl, māder-i ṭabīᶜat ve ṭabīᶜat içinde olan insānlara dir ki: analıḳ ḥaḳḳı-y-çün mesāᶜī-i maḳbūle ve teslīmiyyet-i tāmma ile ᶜalem-i rūḥāniyyete geliñiz ve ᶜibādet u ġayret-i meşrūᶜanıñ meşāḳḳ ve metāᶜib-i ẓāhiriyyesinden ḫavf itmeyiñiz! Bu miḥen u meşāḳḳ, ṣūretā nār ise de ḥaḳīḳatde gül-zār-ı saᶜādet, ᶜalem-i rūḥāniyyete īṣāl içün menbaᶜ-i nūr-ı maᶜrifetdir.

اندر آ مادر که اقبال آمد ست
اندر آ مادر مده دولت ز دست

(801)

Meşnevī

Ender ā māder ki iḳbāl āmedest
Ender ā māder, medeh dovlet zi dest

Terceme: Ey vālide! āteşiñ içine gel, ki iḳbāl u devlet ṣırası geldi. Ey vālide! Āteşiñ içine gel ve devleti elden ḳaçırma!

Şerḥ: Bu da selāmet bulmuş ᶜaḳlıñ, müstaᶜidd olanlara bir ḫiṭāb-ı ḥikmet me'abıdır, ki daha dünyāda iken ᶜālem-i rūḥāniyyetiñ saᶜādet ve devletini elden ḳaçırmayup icrā-yı ᶜubūdiyyet ve īfā-yı vaẓīfe-i insāniyyet itmegi tenbīh ider. Şāh-ı cehūduñ āteşe ilḳā eyledigi

bir ṭıflıñ lisānından yuḳarıda īrād buyurulan ebyāt-ı ḥikmet-āyātda görülen ḥikmet ü belāġat ḥayret-res ehl-i feṣāḥatdır. [32]

قـدرت آن ســـــگ بـدیـدی انـدرا
تـا بـبـیـنـی قـدرت و لـطـف خـدا

(802)

Meşnevī

Ḳudret-i an seg bedīdī, ender ā
Tā bebīnī ḳudret u luṭf-ı Ḫodā

Terceme: Ey vālide! O cehūd köpeginiñ ḳudretini gördüñ, şimdi içeri gel de Ḥaḳḳ Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ kemāl-i ḳudret ve luṭfunu gör!

Şerḥ: Ey ḫavf ve hevāya tābiᶜ olan insān-ı hirāsān! Nefs-i emmāre, seni keyfiyāt-ı ġayr-ı meşrūᶜ aya teşvīḳ, girdāb-ı belāya tesvīk ve deryā-yı zillete ġarīḳ eylediginden ḳuvvet-i pür-nikbetini gördüñ! Şimdi Cenāb-ı Vacibü'l-vücūduñ yoluna dāḫil ol da o ṭarīḳ-i selāmet-i refīḳde Ḳādir-i Muṭlaḳ ve Vehhāb ve Rezzāḳıñ kemāl-i ḳudret ve ᶜaẓamet u luṭf ve merḥametini de gör! Cenāb-ı Kibriyānıñ kemāl-i ḳudreti ẓāhir ve bāṭında mevcūd ve bī-nihāye, ehl-i ᶜirfāna göre şek ve şübheden vāreste iken ᶜārif olmayan insān dünyānıñ ālāyiş ve aḥvāl-i ẓāhiresine ḥaṣr-ı izᶜān ile lezzāt-ı ẓāhireniñ taḥarrīsine şitābān ve bu sebeble çoḳ defᶜa maġlūb nefs u şeyṭān ve maġżūb-ı Cenāb-ı Yezdān olur. Ammā merd-i ᶜāḳıl ṭarīḳ-i saᶜy ve istiḳāmete dāḫil olunca baṣar-ı baṣīretinden perde-i ẓulmānī zā'il olaraḳ ḥaḳā'iḳı görebilir.

مـن ز رحـمـت مـی‌کشـــانـم پـای تـو
کـز طـرب خـود نـیســـتـم پـروای تـو

(803)

Meşnevī

Men zi raḥmet mīkeşānem pāy-ı tu
Kez ṭarab ḫod nistem pervā-yı tu

Terceme: Ey vālide! Ben merḥametden ṭolayı seniñ ayaġını bu ṭarafa çekerim; yoḳsa ṭarab u zevḳ cihetinden senden pervā ve saña iḥtiyācım yoḳdur.

Şerḥ: Sāḥa-i saᶜādet bār-ı rūḥāniyyete vāṣıl olanlar sā'ir insānları rāh-ı Ḥaḳḳa daᶜvet itmeleri, ẓulmet-i nefsde ḳalanlarıñ muᶜāvenetine muḥtāc olduḳlarından degildir. Belki zātları

şā’ibe-i ġaraż u ḥasedden vāreste ve metāᶜ-i feyż-i muḥabbet u selāmetle āraste olduġundandır. [33]

اندر آ و دیگرانرا هم بخوان
کاندر آتش شاه بنهاده ست خوان

(804)

Meşnevī

Ender ā vu dīgerān rā hem beḫˇān
K’ender āteş şāh benhādest ḫˇān

Terceme: Vālidem! Āteşiñ içine gel ve sā’irlerini de daᶜvet it! Gelsünler zīrā āteş içinde şāh-ı ḥaḳīḳi niᶜmet sofrası ḳomuşdur.

Şerḥ: Bu āteş-i meşāḳḳ içine gel, sā’ir insānları da ḥasbe’l-merḥamete daᶜvet u teşvīḳ ve ᶜizzet serā-yı maġfiret u saᶜādete vuṣūl bulmaları-y-çün terġīb it! Denilmesi bu āteş-i ẓāhir içine Ḫālıḳ-ı lem yezel Ḥażretleri envāᶜ-i leẕā’iẕ u niᶜam, feyż u kerem sofrasını vażᶜ itmiş olduġunu bir lisān-ı ḥikmet ile beyān maḳṣadına mübtenīdir. ᶜAḳl-ı tāmm, müstaᶜiddānī ᶜālem-i selāmete daᶜvet ve bu daᶜvetle büyük ḫidmet itmiş olur.

اندر آیید ای مسلمانان همه
غیر عذب دین عذابست آن همه

(805)

Meşnevī

Ender āyīd ey muselmānān heme
Ġayr-ı ᶜaẕb-i dīn ᶜeẕāb est an heme

Terceme: Ey Müselmānlar! Cümleñiz bu āteş-i ṣūrī içine geliñiz; çünki dīn ü ᶜibādet leẕẕetinden ġayrısı kāffeten ᶜaẕāb u cefādır.

Şerḥ: Maᶜnen selāmet-yāb olan ᶜaḳl; ibtidā eñ ziyāde sevdigi ve merbūṭ olduġu kimseyi, baᶜdehu ḳuvvet-i maᶜneviyyesi ve merḥamet-i rūḥāniyyesi tezāyüd idince dīn-i mübīniñ derecāt-ı ᶜaliyye-i rūḥāniyyesine vāṣıl olmaḳ içün kāffe-i muvaḥhidini daᶜvet, iẓhār-ı riḳḳat ider de dir ki: Nesf-i emmāreniñ size gösterdigi leẕā’iẕi terk itdikde maḥrūm-ı ṣafā ve giriftār-

ı eẕā olursuñuz şanmayıñız. Bi'l-ᶜaḳs leẕā'iẕ-i ṣūriyede ᶜaẕāb bī-nihāye ve ḥaḳā'iḳ-i rūḥāniyyede eẕvāḳ-ı ebediyye vardır.

انـدر آیـیـد ای هـمـه پـروانـه‌وار
انـدر این بـهره کـه دارد صـــد بـهـار

(806)

Meşnevī

Ender āyīd ey heme pervānevār
Ender in behre ki dāred ṣed behār

[34] Terceme: Ey muḥibb-i ḥaḳīḳat! Cümleñiz pervāne gibi āteşiñ içine geliñiz!

Şerḥ: Bu naṣīb ve behre yüz bahārı olan bir rabīᶜ-i bedīᶜ-i necātdır. Bir insān kāmileñ ᶜaşḳı cūşa gelince Ḫalıḳ-ı kemāl şevḳ ve muḥabbetle ᶜālem-i rūḥāniyyete daᶜvet ve oᶜālem-i ᶜālīniñ enᶜāmını ḥikāyet ider. Mücerrebdir ki daᶜīniñ daᶜveti ḥaḳīḳi ve medᶜuv olan ḳabil teraḳḳī olunca bilā-pervā, pervāne gibi āteş-i ẓāhir içine kendini ilḳā ile nār-ı dünyāda nūr-ı beḳā bulur.

بـانـگ مـی‌زد در مـیـان آن گـروه
پر همی‌شـــد جـان خلقـان از شـــکوه

(807)

Meşnevī

Bāng mīzed der miyān-ı an gurūh
Por hemīşod cān-ı ḫalḳān ez şukūh

Terceme: Ḳavm ve gürūhuñ ortasında nidā iden çocuġuñ āvāzı üzerine oradaki ḫalḳıñ cānı heybet veᶜaẓametden ṭoldu.

Şerḥ: ᶜAḳl-ı kāmil, taᶜbīrāt-ı muḳniᶜa ile müstaᶜidd olanları daᶜvet ve icābete mā'il idince, şiddet-i ḥub ve şefḳati ġaliyān ve bir ṣadā-yı ᶜaşḳ-efzā ve istiġrāḳ-nümā ile birçoḳ ḥaḳā'iḳ ḫafāyāyı beyān ider. Sāmiᶜīn-i müstaᶜidin heybet veᶜaẓametden ve nūr-ı yaḳīnden baḥr-i vecd veᶜaşḳda müstaġraḳ olaraḳ meşāḳḳ u mütāᶜab-ı ṣūriyeyi iḫtiyār ile ārzū-mend beḳā, mestān-ı liḳā-yı kibriyā olur.

خلق خود را بعد از آن بی‌خویشتن
می‌فگندند اندر آتش مرد و زن

(808)

Meşnevī

Ḫalḳ ḫod rā baᶜ dezan bīḫ ̌īşten
Mīfigendend ender āteş merd u zen

Terceme: Andan şoñra ḫalḳdan erkek, ḳadın her kim ḥāżır ise kendilerini iḫtiyārsız olaraḳ āteş içine bıraḳdılar.

Şerḥ: Ḫilḳati ḥasebiyle insān hemīşe ṭālib-i lez̲z̲et ve rāġıb-ı saᶜ ādet olur. Şu ḳadar ki, lez̲z̲et u ṣafā ve teraḳḳīyi [35] meẓālim ve şenāᶜ ātde taḥarrī ile giriftār-ı cefā, ᶜ aḳlen ṭarīḳ-i ᶜ adl u istiḳāmetde ṭālib-i z̲evḳ u beḳā olduġu hüveydādır. ᶜ Āşıḳın, vāṣıl-ı nūr yaḳīn olduġundan kendilerini āteş-i ᶜ aşḳa ilḳā ile kāmbīñ ve şākirīn ve ᶜ ābidīn olur.

بی‌مؤکل بی‌کشش از عشق دوست
ز آن که شیرین کرد هر تلخ اوست

(809)

Meşnevī

Bīmu’ekkil bīkeşiş ez ᶜ ışḳ-ı dūst
Zanki şīrīn kerd-i her telḫ ūst

Terceme: Mü’ekkelsiz ve kimse çekmeksizin maḥżā dost olan Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ ᶜ aşḳından kendilerini āteşe atdılar ki her acıyı ṭatlı iden ol Erḥamü’r-rāḥimīn Ḥażretleridir.

Şerḥ: Ẓann olunmasun ki ḫalḳ bilā-pervā kendilerini nār-ı miḥene ilḳā itmişlerdir. Bildiler ki āteş sā’ir maḫlūḳāt gibi emr-i Ḥaḳḳa tābiᶜ olup irāde-i Rabbāniyye şeref ẓuhūr idince ḥarāret-i nār, ᶜ āşıḳın içün gül-zār ve nev-bahār, acı ṭatlı ve ġumūm ve ekdār, mübeddel-i mesār bī-şümār olur.

تا چنان شد کان عوانان خلق را
منع می‌کردند کاآتش در میا

(810)

Meşnevī

Tā çonān şod k’an ᶜ evānān ḫalḳ rā

Menᶜ mīkerdend k’āteş der meyā

Terceme: Ḫalḳın āteşe girmege raġbeti o ḳadar çoḳ oldu ki şāh-ı cehūduñ yardımcıları ve me’mūrları ḫalḳı āteşe atılmaḳdan menᶜ eylediler.

Şerḥ: “Menᶜ eylediler” taᶜbīri, menᶜe çalışdılar maᶜnāsındadır. İnsān bir işi ᶜaşḳ ile icrā idecek olur ise, noḳṭa-i ḥub ve maḳṣadına ṭoġru bir nehr-i serīᶜü’l-cereyānıñ ṣuyu gibi şitābān olur, öñüne vażᶜ olanacaḳ mevāniᶜi pāyimāl ider. Bu beyt-i şerīfde şāh-ı cehūduñ yaᶜnī nefs-i emmāreniñ yardımcılarından maḳṣad, şeyṭān ve anıñ yetişdirdigi ẓālimān ve ᶜanūd-ender ki ḫalḳıñ ᶜaşḳı zā’il olmaḳ içün saᶜy u iḳdām ve çerkāb-ı desā’ise ilḳāya ṣarf-ı ihtimām ider. [36]

آن یهودی شـــد ســـیـه روی و خجـل

شـــد پشـــیمـان زین ســـبـب بیمـار دل

(811)

Meşnevī

An yehūdī şod siyehrū yu ḫacil

Şod peşīmān zin sebeb bīmārdil

Terceme: O ᶜanūd-ı cehūd ise siyah rū ve maḥcūb, bu sebebden peşīmān ḫasta-dil ve maᶜyūb oldu.

Şerḥ: Nefs-i emmāreniñ ve şeyṭān-ı pür-vesveseniñ, ilḳāāt-ı fesād-kārānesine ḳarşı bir nāṣiḥ u ᶜāşıḳıñ ḳāl u ḥāliyle ve ᶜale’l-ḫuṣūṣ miṣāl ve fiᶜliyle ḫalḳ kendilerini cihān-ı ᶜāşıḳ ve muḥabbetden atdıḳlarını şāh-ı cehūd olan nefs-i emmāre ve şeyṭān-ı bī-māye görünce, icrā itdikleri ilḳāāt-ı şedīdeden peşīmān ve siyah rū, ḫasta ḥāl ve bī-dermān oldu.

کـانـدر ایمـان خلق عـاشـــق‌تر شـــدنـد

در فنـای جســـم صـــادق‌تر شـــدنـد

(812)

Meşnevī

K’ender īmān ḫalḳ ᶜāşıḳter şodend

Der fenā-yı cism ṣādıḳter şodend

Terceme: Zīrā ḫalḳ īmāna evvelkinden daha ziyāde ᶜāşıḳ, cismlerini ifnā itmekde daha ziyāde ṣādıḳ oldular.

Şerḥ: Şāh-ı cehūd ᶜanūd-ı ḥumḳ ve ḥasedinden nāşī ümīd ider idi ki ḫalḳ āteşe ilḳā olunacaġını görünce kendi dīnlerini terk ile buta secdeye ve perestişe āmāde olur. Ṭıfl-ı āteş-zedeniñ naşāyiḥini işidüp ḫalḳıñ müstaġraḳ-ı ᶜaşḳ u şafā ve īmānları müzdād olaraḳ mest-i liḳā-yı kibriyā olduḳlarını gördükde cehūd-ı ᶜanūd ve ḥasūda lāyıḳ olan ġam u żaᶜf-ı ḳalbe giriftār ve mār-ı nār üftāde gibi bīmār ve bī-ḳarār oldu. Buraları nefs-i emmāre ve şeyṭān-ı laᶜīne taṭbīḳ olununca ḫalḳ-ı şiddet faḳr u ıżṭırābdan ḫavf itmeyüp müstaḳīmāne ve ᶜāşıḳāne ṭavranınca nefs u şeyṭān żaᶜīf ve nā-tuvān ve kendi ilḳāātından peşīmān olmaḳ olur dimekdir.

مکر شـــیطـان هم در و پیچیـد شـــکر
دیو خود را هم ســـیـه رو دیـد شـــکر

(813)

Meşnevī

Mekr-i şeyṭān hem der u pīçīd şukr
Dīv ḫod rā hem siyehrū dīd şukr

[37] Terceme: Şeyṭānıñ ḥīlesi kendine ṭolaşdı; Allāh Teᶜālāya şükr olsun, şeyṭān kendini siyah yüzlü gördü, şükr oldun.

Şerḥ: Ḥīlekār ve ġaddār, encām-kār maḥcūb u bī-zār ve giriftār-ı meşā'ib bī-şümār olur. Allāh Teᶜālāya rabṭ-ı ḳalb idenler ise dā'imā fevā'id-i keşīre ve niᶜam-ı vefīreye maẓhar olurlar. Ẓālim ve ḥīlekārıñ mażarratı defᶜ olunduḳ da maẓlūmunuñ Allāh Teᶜālā Ḥażretlerine ᶜarż-ı teşekkürāt-ı lāyüḥṣa eylemeleri ḫaḳlarında ᶜayn-ı ḫayātdır.

آن چـه مـی‌مـالـیـد در روی کســـان
جـمـع شـــد در چـهـرهٔ آن نـاکســـان

(814)

Meşnevī

Ançi mīmālīd der rūy-ı kesān
Cemᶜ şod der çihre-i an nāḳes an

Terceme: Şāh-ı cehūduñ mü'minler yüzüne sürmek istedigi o şey'i çehresinde ṭoplandı.

Şerḥ: Şāh-ı cehūd, buta secde içün ehl-i īmānı iḫāfe ile maġlūb itmek ister iken o maġlūbiyet kendine rāciᶜ oldu. Ehl-i īmān olanlar ise āteş-i meşāḳḳı iḫtiyār u tābiᶜ-i evāmir-i kirdigār olduḳlarından necāt buldular. Mücerrebdir ki dīgerini bi-ġayr-ı Ḥaḳḳın ıżrār itmek isteyenler ᶜāḳibet kendilerini mutażarrır ve bī-iᶜtibār iderler.

آن کـه می‌دریـد جـامـه خلق چســـت
شـــد دریـده آن او ایشـــان درســـت

(815)
Meşnevī
Anki mīderrīd câme-i ḫalḳ çost
Şod derīde ān-ı ū īşān dorost

Terceme: O kimse ki ḫalḳıñ elbisesini yırtdı, yırtılmaḳ ol yırtıcınıñ ve ṣaġlamaḳ da o maẓlūmlarıñ naṣībi oldu.

Şerḥ: Ol ẓālim ve ġaddār ki insānlarıñ ᶜaleyhinde bulunup lisān-ı dīn ve nāmūslarını ve metāᶜ-ı āsāyiş ve raḥatlarını yırtmaġa ictisār ider. Kendi fikr ve nāmūsunu ve āsāyiş ve raḥatını hetk ü imḥā ve dünyā vü ᶜuḳbāda maḥrūm-ı luṭf-ı Ḫudā olmuş olur. Ẓulm ü iᶜtisāf ve fesādıñ netāyic-i vaḫīmesi fāᶜiline rāciᶜ olduġu dünyā yārādıldığından beri cārī ve mücerreb, mütecāssiriniñ aḥkām-ı şerīᶜat ve kāffe-i niẓāmāt ile cezā-dīde olduḳları müṣbet iken yine nefs ve şeyṭāna tebeᶜiyyet itmek ḥamāḳat ve belāhetdir. [38]

کژ ماندن دهان آن شـخص کسـتاخ که نام محمد را علیه السـلام بتسـخر بخوان

(Kej mānden-i dehān-i an şaḫṣ-ı küstāḫ ki nām-ı Muḥammed rā
ᶜAleyhi's-selām be tesḫsr beḫˇān)

Ḥażret-i Faḫr-i ᶜĀlem Ṣālla'llāhu ᶜaleyh ve-sellem Efendimiziñ nām-ı celīlü'l-ᶜünvānlarını istihzā ile tefevvüh iden kimseniñ aġzı egri ḳalması beyānındadır:

آن دهـان کژ کرد و از تســـخر بخوانـد
نـا احـمـد را دهـانـش کـژ بـمـانـد

(816)

Meşnevī

An dehān kej kerd u ez tesḫer beḫ̆ānd

Nā Aḥmed rā dehāneş kej bemānd

Terceme: O kimse aġzını egri idüp Muḥammed ᶜAleyhi’s-selām Efendimizi istihzā eyledi. Anıñ aġzı egri ḳaldı.

Şerḥ: Müstehzī içün istihzā hemīşe mūceb-i nedāmet ve ez̲ādır. ᶜAle’l-ḥuṣūṣ mefḫar-i kā’ināt, ekmel-i maḫlūḳāt, maḥbūb-ı Ḫudā, Muḥammed Muṣṭafa ᶜAleyh-i Efḍalü’t-teḥāyā efendimiz ḥażretlerini maᶜā-z̲a’llāh Teᶜālā istihzāya cür’et ideniñ aġzı yalıñız ṣūrī degil, maᶜnen egri olur. O aġızdan her ne çıḳarsa āteş-bār ve ṣāḥibi lāyıḳ-ı ḫüsrān bī-şümārdır.

باز آمد کای محمد عفو کن

ای ترا الطاف و علم من لدن

(817)

Meşnevī

Bāz āmed k’ey Muḥammed ᶜafv kon

Ey turā elṭāf u ᶜilm-i minledün

Terceme: Aġzı egri olan müstehzi peşīmān olaraḳ Faḫr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi’ṣ-ṣalavatü’s-selām efendimiz ḥażretleriniñ ḥużūr-ı merḥamet nüşūr-ı risālet-penāhilerine tekrār gelüp didi ki: Allāh Teᶜālā ᶜanudundan maᶜlūm olan ᶜilm-i ledunuñ elṭāfı z̲āt-ı ḳudsīyeti içün olan ey Resūl-i ekrem ḳuṣūrumu ᶜafv it!

Şerḥ: Z̲ikr olunan müstehzīniñ aġzı dünyāda iken egri olması baᶜżı mertebe maẓhar-ı ᶜafv olduġuna delālet ider; zīrā aġzını egri görünce ḫaṭāsını añlayup ḳuṣūrunuñ ᶜafv [39] olunması-y-çün ol baḥr-i bī-girān-ı merḥamete ilticā itmişdir. Eñ ziyāde bed-baḫt anlardır ki cür’etleri üzerine dünyāda bir mażarrat-ı ẓāhire ve elem ü meşaḳḳat-i māddiyye görmezler ve ṭarīḳ-i şeḳāvetde pūyān ve ile’l-ebed muᶜaz̲z̲eb ve nālān olurlar.

من ترا افسوس می‌کردم ز جهل

من بدم افسوس را منسوب و اهل

(818)

Meşnevī

Men turā efsūs mīkerdem zi cehl

Men budem efsūs rā mensūb u ehl

Terceme: Yā Faḫr-i ᶜĀlem ve Nebī-i muḥterem, ben seni istihzāya cür'et eyledim; bu cür'etim ḥasebiyle şimdi ben istihzāya mensūb ve lāyıḳ oldum.

Şerḥ: Müstehzī peşīmān olunca aġzınıñ egriliginden ve iḫtiyār eyledigi istihzānıñ veḫāmetinden muḥaḳḳar u bī-ᶜār ve lāyıḳ-ı ḫande-i şiġār ve kibār u sezā-vār ġażab-ı Cenāb-ı Kirdigār olduġunu temāmi-y-le añlamışdır. Bir kimse dīgerini istihzā iderken ferāmūş ider ki müstemiᶜīn kendini müstehzī nām-ı şe'āmet encāmıyla tesmiye ider ve bu nām-ı ḥaḳāret-i etsāmıñ tefevvühüyle müstehzī masḫara olmuş olur, istihzā olunan kisme müstehzīden muġber olduḳdan başḳa sā'ir insānlar da ḳalben dirler ki: İḥtimāl müstehzī yarın bizi de istihzāya taṣaddī ider; bu bed-baḫta emniyet u muḥabbet itmemekle beraber ᶜaleyhimizde vuḳūᶜ bulması muḥtemel olan istihzāsında te'ṯīr bıraḳmamaḳ içün kendi kāẕib, müstehzī, bī-ᶜār u ᶜādī bir ādem olduġunu evvelden lāzım gelenlere bi'l-münāsibe söylemek muḳteżīdir. İşte bu esbābdan ṭolayı müstehzī hedef-i ḥaḳāret ve sezā-yı ᶜaẕāb u melaᶜnet olmuş olur.

چون خدا خواهد که پردهٔ کس درد

میلش اندر طعنهٔ پاکان برد

(819)

Meşnevī

Çun Ḫodā ḫᵛāhed ki perde-i kes dered

Meyleş ender ṭaᶜne-i pākān bered

Terceme: Allāh Teᶜālā Ḥażretleri bir kimseniñ perdesini yırtmaḳ isterse anıñ meylini pāk olanlarıñ istihzāsına sevḳ ider.

Şerḥ: Bir insān ġażāb-ı İlāhīyi üzerine daᶜvet ider ve istiᶜfā-yı ḳuṣūra raġbet itmez ve ᶜafv u merḥamet Rabbāniyyeye **[40]** maẓhar olmaz ise ḳahr-ı Rabbānī o kimseniñ meyl-i derūnunu istihzāya emāle ve göñlünden nūr-ı edebī izāle ider. İnsān dīgerleri istihzāya meyl eyledigini ḥiss ve iẕᶜān ider ise ġażab-ı Cenāb-ı Ḳahhāra giriftār ve sezā-vār olduġunu añlasunda müstaġfir u nālān olsun; yoḳsa giriftār-ı belā, ẕelīl u rüsvā olur. Hele istihzā eyledigi

ẕevāt, pāk u müsteḳīm olanlardan ise müstehzīniñ dūçār olacaġı ᶜaẕāb ve maẖārrat-ı ᶜaẓīm ve bī-nihāyet olur.

ور خدا خواهد كه پوشد عيب كس
كم زند در عيب معيوبان نفس

(820)

Meşnevī

Ver Ḫodā ḫᵛāhed ki pūşed ᶜayb-ı kes
Ken zened der ᶜayb-ı maᶜyūbān nefes

Terceme: Eger Allāh Teᶜālā Ḥażretleri bir kimseniñ ᶜaybını örtmek ister ise o ādem maᶜyūblarıñ ᶜayıbına nefs urmaz, anlarıñ ᶜayıbına müteᶜalliḳ söz söylemez.

Şerḥ: İnsān kendi ḳuṣūrunu Settārü'l-ᶜuyūb Hażretleriniñ merḥametiyle setr itmek ve dünyā ve āḫiretde rüsvā olmamaḳ ister ise, hīç kimseye istihzāyı müşᶜir lisān ḳullanmasun. Belki maᶜyūb olanlarıñ ḳuṣūrunu setre çalışsun ki kendi ᶜaybu da mestūr ḳalsun. Bir kimse dīgerleriñ ᶜaybını setr itmege derūnī bir meyelān-ı ḥiss ider ise kendini maḥfūẓ ve mübeşşir u ᶜind-i Rabbānīde maḳbūl u muᶜteber bilsün; bi'l-ᶜaks sā'ir insānlarıñ ᶜayıbını iᶜlān u ifşāya meyl u ictirā ider ise kendisi ẕelīl ü rüsvā olacaġını ḳaviyyen fehm ile istiġfār u taẖarruᶜ eylesün!

چون خدا خواهد كه‌مان ياری كند
ميل ما را جانب زاری كند

(821)

Meşnevī

Çun Ḫodā ḫᵛāhed kimān yārī koned
Meyl-i mā ra cānib-i zārī koned

Terceme: Allāh Teᶜālā Ḥażretleri bize merḥamet u muᶜāvenet itmek fermān ve irāde buyurursa bizim meylimizi niyāz u zārī ve tevāżuᶜ cānibine sevḳ ider.

Şerḥ: Ḥaḳḳ Teᶜālā Ḥażretleri sevdigi ḳulunuñ meylini istihzāya degil, zār u istiġfāra meyl itdirir. Bu gibi baḫtiyārān kendi ḳuṣūrlarına baḳaraḳ hemīşe Settāru'l-ᶜuyūb Ḥażretleriniñ merḥametine ilticā ve ṭarīḳ-i müstaḳīme iḳtidā ile selāmet-i dāreyne sezā olur. [41]

ای خنک چشمی که آن گریان اوست
وی همایون دل که آن بریان اوست

(822)

Meşnevī

Ey ẖonek çeşmī ki an giryān-ı üst
Vey humāyun dil ki an biryān-ı üst

Terceme: Ey saᶜādetli göz, ki Ḥaḳḳ Teᶜālā Ḥażretleri için yaş döker. Ey mübārek göñül, ki anıñ içün yanup ḳavrulur.

Şerḥ: Cenāb-ı Vācibü'l-vücūduñ iḥsān eyledigi niᶜam-ı mālā-nihāyeden teşekkürān ve giriftār-ı belā olanlar içün teraḥḥumen gözyaşı döken gözler, muḥabbet-i Rabbāniyyeden muḥteriḳ olan göñüller, ne mübārek gözler ne saᶜādetli göñüllerdir, ki anlar rü'yet-i cemāl-i Ḫudā ile mübeşşer ve dāreynde baḫtiyār ve kāmverdir.

آخر هر گریه آخر خنده است
مرد آخر بین مبارک بنده است

(823)

Meşnevī

Āḫir-i her girye āḫir ḫandeist
Merd-i āḫir bīn mubārek bendeist

Terceme: Her aġlāmanıñ nihāyeti gülmekdir. ᶜĀḳibeti gören mübārek bendedir!

Şerḥ: Bu maḥalde aġlamaḳ taᶜbīrinden maḳṣad-ı ᶜālī, kemāl-i muḥabbetden nālān ve ṭarīḳ-i necāt refīḳ-i ᶜibādetde pūyān olan insānıñ gözyaşıdır. O ᶜāḳıl ki ṣūrī ve ẓāhirī cihetlerinden başḳa keyfiyātıñ ᶜavāḳıbını teşḫīṣ ider, ne mübārek bende-i Ḫudādır! Maᶜlūmdur ki eşyānıñ cihāt-ı ẓāhiriyyesini mecnūn da görebilir, ammā āḫir-bīn olmaḳ içün şems-i ẕekā, hidāyet-i Mevlā lāzımdır.

هر کجا آب روان سبزه بود
هر کجا اشک روان رحمت شود

(824)

Meşnevī

Herkocā āb-ı revān sebze boved

Herkocā eşk-i revān raḥmet şeved

Terceme: Her nerede aḳar ṣu bulunur ise orada yeşillik ḥāṣıl olur: Her nerede gözyaşı aḳar ise anda raḥmet peydā olur.

Şerḥ: İnsānıñ göz [42]-yaşından raḥmet-i Rabbāniyye ḥāṣıl olacaġını beyān ile bu ḥaḳīḳat aḳan ṣudan ḥāṣıl olan sebze ile de māddeten iṣbāt buyurulur; ammā gözyaşından maḳṣad, ol gözyaşıdır, ki ya ᶜ aşḳ-ı Rabbāniyyeden, yāḫūd mużṭarib maḫhūr bir insānıñ göñlünden cereyan ider. Yoḳsa meṣelā bir ḳumārbāzıñ ḳumārda para ġā'ib itmesinden ḥāṣıl itdigi ḥiddet u şiddetden dökdügü gözyaşı bārān-ı merḥamet degil ḳaṭre-i ᶜ ateşiñ ġażab ve şe'āmetdir.

باش چون دولاب نالان چشم تر

تا ز صحن جانت بر روید خضر

(825)

Meşnevī

Baş çun dūlāb-ı nālān çeşm-i ter

Tā zi ṣaḥn-ı cānt ber rūyed ḥażer

Terceme: Ṣu dolabı gibi feryād iderek aġlayan gözden damlayan yaşlar cānıñ içinde yeşil çemenler bitirir.

Şerḥ: Bu teşbīh de ġāyet ᶜ ālī ve müstecemᶜ ü'l-ḥikem ve'l-meᶜ ānīdir. Ṣu dolabında üç ḥāl görünür. Biri: Dolab döner iken feryād ider gibi ṣadā çıḳar. Dīgeri: Dolabıñ bu feryādı ṣırasında baġ u bostāna muḳteżī ṣu aḳar. Dīgeri de: Dolabıñ aḳıtdıġı ṣu baġ u baġçelere de maḥṣūlat-ı mütenevviᶜ a ḥuṣūluna sebeb olur. Ḥaḳḳ içün aġlayan göz çemenistān-ı ḳalb de nihāl-i maġfiret yetiştirir bir çeşme-i ᶜ aşḳdır.

رحم خواهی رحم کن بر اشک بار

رحم خواهی بر ضعیفان رحم آر

(826)

Meşnevī

Raḥm ḫˇāhī raḥm kon ber eşkbār

Raḥm ḫˇāhi ber żaᶜīfān raḥm ār

Terceme: Merḥamet ister iseñ gözyaşı aḳıdanlara merḥamet it! Allāh Teᶜālā Ḥażretlerinden merḥamet ister iseñ żaᶜīfler ḥaḳḳında merḥametli ol!

Şerḥ: Menbaᶜ-i kemālāt-ı rūḥāniyye olan Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleri īmā buyuruyorlar ki: Ḥaḳīḳi gözyaşı dökmek gibi bir ḫaṣlet-i ᶜaliyye ḳolay bulunmaz. O ḫaṣlet ve rütbe-i celīleyi ister iseñ giryān olan bī-çāregāne raḥm iderek sen de nālān ol! Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ merḥametini ister iseñ żaᶜīf olanlara **[43]** merḥamet it yoḳsa bilā riḳḳat u merḥamet, vāṣıl-ı saᶜādet-i Cenāb-ı Rabb-ı ᶜizzet olmaḳ muḥālldir. Faḫr-i ᶜĀlem-i ᶜAleyhi'ṣ-ṣalavatü's-selām efendimiz ḥażretleri *(ارحموا من فی الارض یر حمکم من فی السماء)*[194] buyurmuşlardır. Mışrāᶜ-ı evveldeki gözyaşı ister iseñ taᶜbīr-i şerīfinden ḥasbe'l-ḳader meṣā'ib u müşkilāta giriftār olduġuñ ḥālde seni sever ve seniñ içün aġlar ādem ister iseñ sen de giryān olanlara merḥamet ü insāniyyet it! Maᶜnāsı da istidlāl olunabilir.

عتاب کردن جهود آتش را که چرانمی سوزی وجواب آن

(ᶜİtāb kerden-i cehūd āteş rā ki çerānemī sūzī vü cevāb an)

O cehūduñ āteşe niçün yaḳmıyorsuñ diye ᶜitāb itmesi ve ᶜateşiñ cevāb virmesi beyānındadır.

رو بآتش کرد شه کای تند خو

آن جهان سوز طبیعی خوت کو

(827)

Meşnevī

Rū be āteş kerd şeh k'ey tondḫū

An cihānsūz-ı ṭabīᶜī ḫūt kū?

[194] "…Öyleyse, sizler yeryüzündekilere karşı merhametli olun ki, semâda bulunanlar da size rahmet etsinler…" Benzeri Hadîs için bkz. Suyûtî, Câmiu's-Sağir, I, s.156.

Terceme: Şāh-ı cehūd yüzünü āteşe ṭoġru çevirdi didi ki: Ey sert ḫūylu, ey ṭabᶜı cihān yaḳıcı āteş! Seniñ ḫūyuñ nerede?

Şerḥ: Şāh-ı cehūd insānları taḫvīf ü iḫrāḳ içün istiᶜmāl itmek istedigi āteş içine düşenleri iḫrāḳ itmedigini görünce ḥiddet iderek bir lisān-ı zehr-efşān ile ifādāt-ı münkirāne ve beyānāt-ı cāhilānede bulundu. Yaᶜnī nefs-i emmāre fıḳdān-ı lezzet ve faḳr u ıżṭırāb ile insānları iḫāfe itmek ister iken āteş faḳr u ıżṭırāb-ı mü'minin veᶜāşıḳına menbaᶜ-ı zevḳ u saᶜādet olduġunu görünce muᶜazzeb olaraḳ keyfiyet faḳr u ıżṭırāba ᶜanūdāne ᶜitāb u ḫiṭāb eyledi. Ḫilḳaten denī olanlarıñ ᶜādetidir ki her ne vaḳt binā-yı niyāt-ı mefsedeti ᶜadem-i işābetle münhedim ve münᶜadim olur ise eñ ziyāde taᶜyīb u ıżrār itmek istedikleri yine kendi yār-ı kem ᶜayārıdır. [44]

چون نمی‌سوزی چه شد خاصیتت
یا ز بخت ما دگر شد نیتت

(828)

Meşnevī

Çun nemīsūzī, çi şod ḫāṣiyyetet
Yā zi baḫt-ı mā diger şod niyyetet

Terceme: Ey āteş! Niçün yaḳmazsıñ, seniñ ḫāṣiyetiñ ne oldu? Yāḫūd bizim baḫtımızdandır ki niyetiñ başḳa oldu.

Şerḥ: Şāh-ı cehūd yalıñız māddiyata iᶜtimād idüp rūḥāniyyeti inkār ve āteşiñ yaḳmasına mebnī ḥiddet ve taᶜaccüble beraber ᶜinādında ışrār ve āteşi mu'āḫeżeye ictisār itmişdir. Bir çoḳ ādemler bulunur ki rūḥāniyyete ᶜadem-i īmānları ḥasebiyle ġarīb ẓuhūr iden baᶜżı vuḳūᶜāt fevḳā'l-ᶜādede yed-i maᶜnevī ve ḳudret-i rūḥāniyyeyi göremeyüp ᶜinād u ḍalāletlerini tezyīd ider.

می‌نبخشایی تو بر آتش پرست
آن که نپرستد ترا او چون برست

(829)

Meşnevī

Mī nebaḫşāyī tu ber āteşperest
Anki neprested turā ū çun berest

Terceme: Ey āteş! Āteş-perest olanlara iḥsān u merḥamet itmez iken şimdi naṣıl oldu da saña perestiş itmeyen kimse senden ḳurtuldu?

Şerḥ: Şāh-ı cehūd hem māddī, hem ᶜādī idi; zīrā āteşiñ ᶜadem iḥrāḳında ḳudret-i Rabbāniyyeyi göremedi. Ẓann itdigi nār, āteş-perestlere perestiş, mü'minlere ayrıca ᶜaẕāb ve serzeniş ider.

هرگز ای آتش تو صـــابر نیســـتی
چون نســـوزی چیســـت قـادر نیســـتی

(830)

Meşnevī

Hergiz ey āteş tu ṣābir nīstī
Çun nesūzī çīst ḳādir nīstī

Terceme: Ey āteş! Hīçbir vaḳt yaḳmaḳda sen ṣabr idici degilsiñ! Bu defᶜa niçün yaḳmazsıñ? Sebeb nedir, ḳādir degil misiñ?

Şerḥ: Bu ᶜitāb-ı māddiyātdan başḳa bir ḳuvvet ṭanımayan ve ᶜayn-ı nefs-i emmāre olan nādānlar ṭarafından īrād olunur. Anlar [45] yalıñız māddeyi ḳabūl ider iken fehm idemezler ki maḥrūm-ı ᶜaḳl olan māddiyāt naṣıl bu ḳadar muntaẓam mükevvenāt ve maᶜḳūlāt saḥa-i vücūda getürüp ᶜālemleri maᶜmūr u ābād idebildi?!

چشـــم بند اســـت این عجب یا هوش بند
چون نســـوزانـد چنین شـــعلـه بلنـد

(831)

Meşnevī

Çeşm bend est īn ᶜaceb yā hūşbend
Çun nesūzāned çonīn şuᶜle bolend

Terceme: ᶜAcīb olan bu ḥāl göz bağı mıdır, ya ᶜaḳl bağı mıdır? Böyle yüksek şuᶜle ve āteş naṣıl olur da yaḳmaz?

Şerḥ: Ẓāhir-bīn olanlarıñ ḥāli bunuñ gibidir. Ẓāhirī bir ḳuvvetden te'sīrāt görmeyüp de vuḳūᶜāt-ı ġarībeniñ ẓuhūrunu görünce taᶜaccüb u taḥayyür de ḳalır ve sebeb-i ḥaḳīḳiyi añlamaġa muḳtedir olamaz.

جادویی کردت کسی یا سیمیاست
یا خلاف طبع تو از بخت ماست

(832)

Meşnevī

Cādūyī kerdet kesī yā sīmiyāst
Yā ḫilāf-ı ṭabᶜ -ı tu ez baḫt-ı māst

Terceme: Ey āteş! Bir kimse saña siḥr mi itdi? Yāḫūd simyā vāsıṭasıyla mı bu ḥāl oldu? Yā seniñ ḫilāf ṭabᶜ ıñ bizim baḫtımızdan mıdır?

Şerḥ: Cehūd ṭabīᶜ at olanlarıñ efkārına baḳmalı ki ḥükm-i Rabbāniyyeyi simyā ve bu gibi ḫayālāt cehālet-nümādan ᶜ ibāret ẓann iderek dünyā ve āḫiretlerini perīşān ve kendilerini bī-īmān iderler.

گفت آتش من همانم آتشم
اندر آ تا تو ببینی تابشم

(833)

Meşnevī

Goft āteş: Men hemānem āteşem
Ender ātā tu bebīnī tābeşem

Terceme: Āteş lisān-ı ḥāl ile şāh-ı cehūda didi ki: Ben yine o āteşim, ister iseñ içeri gel ki benim ḥarāretimi göresiñ!

Şerḥ: Cenāb-ı Vācibü'l-vücūd kāffe-i maḫlūḳāta muḫtelif ḫāṣiyetler virmişdir, ki bir emr-i maḫṣūṣ olmayınca te'ṣīrātı dā'imidir. [46] Meṣelā āteş dā'imā yaḳar. Maᶜ a-māfīh kaffe-i maḫlūḳāt, Ḫālıḳ-ı lem yezel Ḥażretleriniñ emrine rām u münḳād olduḳlarından irāde-i Rabbāniyye şeref-vuḳūᶜ unda ḫāṣiyetleri mübeddel ve nār gül-zār ve gül-zār nār olur. Āteş lisān-ı ḥāl ile yā berāy-ı iḳnāᶜ yāḫūd li-ecli'l-istihzā şāh-ı cehūd cehālet-nümāya: Sen içeri gel de gör, ki ṭabᶜ ım müteġayyir mi, yoḳsa seniñ gibi münkirleri dā'imā yaḳmaġa ḥāżır mıdır? Dimesi ḳudret-i muṭlaḳā-i Mevlāyı muṣavvir bir īmā-yı ᶜ ārifānedir.

طبع من دیگر نگشت و عنصرم
تیغ حقم هم به دستوری برم

(834)

Meşnevī

Ṭabᶜ -ı men dīger negeşt u ᶜunşurem

Tīġ-i ḥaḳḳem hem be destūrī berem

Terceme: Benim ṭabᶜ ım degişmedi. Ḥaḳḳ Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ ḳılıcıyım. İẕn-i Ḥaḳḳ ile keserim.

Şerḥ: Bi-iẕni'llāhi Teᶜ ālā nār dost-ı ḥaḳīḳi olanlara yār u gül-zār olur. Nār şāh-ı cehūda maḳām-ı taḫvīf ve iftiḫārda lisān-ı ḥāl ile: Ben Mevlāmıñ ḳılıcıyım, ḫālḳımıñ emrine tābiᶜ ve itdikce seyf-i ṣārim gibi ḫüṣamāyı ḳāṭıᶜ ım ṭarzında ḫiṭāb itmesi Ḥaḳ-perestānī meclūb-ı ᶜ ulviyyet me'āli iden bir nidā-yı Ḥaḳḳ gūyānedir.

بـر در خـرگـه ســـگـان تـرکـمـان

چـاپـلـوســـی کـرده پـیـش مـیـهـمـان

(835)

Meşnevī

Ber der-i ḫergeh segān-ı Turkemān

Çāpulūsī kerde pīş-i mihmān

Terceme: Çadır ḳapusunda Türkmen köpekleri misāfiriñ öñünde temellüḳ iderler.

Şerḥ: Kelbleriñ ḫūyları üzerine hücūm ve teᶜ addī itmek iken ṣāḥiblerine misāfir gelenlere hücūm itmekden başḳa temellüḳ ve tabaṣṣuṣ ile muṭīᶜ olurlar. Āteşiñ ḫāṣiyeti de iḥrāḳ ise de emr-i Rabbānī ve Ḥub-ı Yezdānī ᶜ āşıḳlara āteş ikrām kendini maḥall-i ṣafā ve ārām ider.

ور بـخـرگـه بـگـذرد بـیـگـانـه رو

حملـه بیـنـد از ســـگـان شـــیرانـه او

(836)

Meşnevī

Ver be ḫergeh bogẕered bīgānerū

Ḥamle bīned ez segān şīrāne ū

[47] Terceme: Eger çadır ṭarafına yabancı yüzlü bir kimse geçer ise kelblerden arslan-vārī ḥamle ve hücūm görür.

Şerḥ: Kelb bile efendisine iltecā idüp ḳabūl olunan misāfire tabaṣṣuṣ ve riᶜāyet ve dost olmayana hücūm u ḫuṣūmet ider. Bu esās üzerine dosta muᶜāvenet itmek keyfiyeti veẓā'if-i insāniyyeden ve ḥarekāt-ı memdūḥadan maᶜdūddur.

من ز ســـگ کم نیســـتم در بنـدگی
کم ز تـرکی نـیســـت حق در زنـدگی

(837)
Meşnevī
Men zi seg kem nīstem der bendegī
Kem zi Turkī nīst Ḥaḳḳ der zindegī

Terceme: Nār, şāh-ı cehūda sözü tekrār ider de dir ki: Ben bendelikde köpekden aşaġı degilim; Ḥaḳḳ Teᶜālā Ḥażretleri ḥayāt ve ḳudretde bir Türkden eksik degildir.

Şerḥ: Bir Türk bile kendine iltecā idene ḥürmet u riᶜāyet ve icābında anı ḥıfẓ u ṣıyānet eyledigi ḥālde naṣıl olur da Ḳādir-i Muṭlaḳ Ḥażretleri merḥametine iltecā iden ḳullarına merḥamet itmez? Anlar içün saᶜādet-i ebediyye baḫş u iḥsān buyurmaz? Bu taṣavvur olunur mu? Āteş lisān-ı ḥāl ile dir ki: Türkün kelbi efendisine riᶜāyeten misāfire tabaṣṣuṣ itmiş iken naṣıl olur da Ḫālıḳıma ᶜāṣıḳāne ṣıġınan kimseyi ben iḥrāḳ u kebāb ve seniñ gibi ᶜişyān u fesād ideyim?

آتـش طـبـعـت اگـر غـمـگـیـن کـنـد
ســـوزش از امـر مـلـیـک دیـن کـنـد

(838)
Meşnevī
Āteş-i ṭebᶜet eger ġamgīn koned
Sūzeş ez emr-i melīk-i dīn koned

Terceme: Ey insān! Eger ṭabᶜıñ āteşi seni ġamkīn ve mükedder iderse sūziş ve ḥarāreti ol mālik-i dīn olan Ḥaḳḳ Teᶜālā Ḥażretleriniñ emrindedir.

Şerḥ: Şimdiye ḳadar āteş ṭarafından şāh-ı cehūda ᶜitāb olunuyor idi; şimdi ber muḳteżā-yı de'b-i celīl-i Meşnevī, Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleri ya ẕāt-ı pākından veyā dīger bir ᶜārif-i bi'llāh ṭarafından insānlara ḫiṭāb idüp [48] buyuruyorlar ki: Ey müstaᶜidd-i iẕᶜān olan insān! Ṭabᶜıñ āteşi baᶜżı esbābdan seni maġmūm u nālān ider ise ẓann itme ki seni ġamkīn ve giryān idebilmek içün ṭabᶜıñ ḥadd-i ẕātında bir ḳuvveti vardır. Ṭabᶜda sā'ir-i maḫlūḳāt gibi ḳudret-i Rabbāniyyeniñ bir āleti olup tābiᶜ-i fermān-ı yezdāndır. ᶜĀḳıl iseñ dā'imā müsebbib-i küll olan Allāh Teᶜālā Ḥażretlerine rabṭ-ı ḳalb ile merḥametine ilticā ve Faḫr-i ᶜĀlem-i ᶜAleyhi Efḍalü't-teḥāyā Efendimize iḳtidā it! Bu ifādātdan ẓann olunmasun ki terk-i esbāb, muvāffaḳ-ı şerīᶜat u mūceb-i rāḥatdır. Terk-i esbāb ᶜayn-ı ḥarām ve vesīle-i mekrūhe-i keslāndır. Bu ebyāt-ı şerīfede diḳḳat olunacaḳ nükte budur ki, ḳuvvet ve iḳtidār, esbāb içinde olmayup o esbābı ālāt-ı ittiḫāẕ ve esbābıñ istiᶜmālını insānlara farż iden Cenāb-ı Kirdigārdadır. Bu nedendir ki esbāba ᶜadem-i tevessül, irādāt-ı Rabbāniyyeden ᶜudūl ᶜadd olunur.

آتش طبعت اگر شادی دهد
اندر او شادی ملیک دین نهد

(839)
Meşnevī
Āteş-i ṭabᶜet eger şādī dehed
Ender ū şādī melīk-i dīn nehed

Terceme: Ṭabᶜıñ āteşi eger saña sevinc virir ise o meserret ve şādīyi dīn-i pādişāhı vażᶜider.

Şerḥ: Ġam u şādī Mālikü'l-melik Ḥażretleriniñ deryā-yı ḳudretinden ẓuhūr ile yine o deryāya rāciᶜ olur. İnsān her ne vaḳt kendisinde ekdār u aḥzān ḥiss itse bilsün ki ḳuṣūr itmişdir. Ḳuṣūrunuñ ᶜafvı, kederiniñ defᶜve refᶜi içün hemān istiġfāra devām, ḳudreti nisbetinde iᶜṭā-yı ṣadaḳa ile umūr-ı ḫayriyyeye ihtimām itmelidir.

چون که غم بینی تو استغفار کن
غم به امر خالق آمد کار کن

(840)

Meşnevī

Çunki ġam bīnī tu istiġfār kon

Ġam be emr-i Ḥāliḳ āmed kār kon

Terceme: Ġam görür iseñ istiġfār it! Ġam Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ işle geldi, bundan ḫalāṣ olmaḳ içün emr-i meşrūᶜa iḳtidā iderek kār-ı maḳbūl işle!

Şerḥ: Ġam ve keder, emr-i Ḥaḳḳ ile ẓuhūr ider. Ġamıñ defᶜi [49] istiġfāra ve iᶜṭā-yı ṣadaḳaya, umūr-ı ḫayriyyeye iḳdām itmekle mümkin olur. Muṣaddıḳ-ı müsterīḥ ve müstaġfir işledigi ḳuṣūru istiġfāra devāmı ḥasebiyle ḳuṣūruñ veḫāmetini temyīze muḳtedir ve bir daha nevᶜ-i fi'l-i ġayr-ı maḳbūlü işlemekden müteneffir olur.

چون بخواهد عین غم شـــادی شـــود

عـیـن بـنـد پـای آزادی شـــود

(841)

Meşnevī

Çun beḫᵛāhed ᶜayn-ı ġam şādī şeved

ᶜAyn-ı bend-i pāy-ı āzādī şeved

Terceme: Allāh Teᶜālā Ḥażretleri irāde buyursa, ᶜayn-ı ġam, meserret ve şādī ve bend-pā-yı āzādī olur.

Şerḥ: Ḳādir-i Muṭlaḳ Ḥażretleriniñ ḥikmet u ḳudret-i Rabbāniyyesi bī-ḥadd u pāyān bir ᶜummāndır. Nuṣūṣ ve nevāmis-i Rabbāniyyeden başḳa tārīḫen ve tecrübeten ᶜārif ve ᶜāḳıl olanlara maᶜlūmdur ki bāᶜiṣ-i ġam u keder olan aḥvāl, irāde-i Rabbāniyye taᶜalluḳ idince derḥāl ümīdiñ ḫāricinde mūceb-i feraḥ ve meserret olur. İnsān dā'imā Cenāb-ı Ḥaḳḳa rabṭ-ı ḳalb ile iḳtidārı nisbetinde ᶜibādet ve umūr-ı ḫayriyye vücūda getirmege çalışmalıdır ki luṭf-ı Ḥaḳḳ ile müteraḳḳī ve mesᶜūd olsun.

بـاد و خـاک و آب و آتـش بـنـدهانـد

بـا مـن و تـو مـرده بـا حـق زنـدهانـد

(842)

Meşnevī

Bād u ẖāk u āb u āteş bende'end

Bā men u tu morde bā Ḥaḳḳ zinde'end

Terceme: Rüzgār, ṭopraḳ, ṣu ve āteş Ḫālıḳ-ı ḳā'ināt Ḥażretlerine bendedir. Baña ve saña göre meyyit ve mürdedir. Cenāb-ı Ḫudāya göre Ḥay u zindedir.

Şerḥ: Meyyit ve mürde olan kimse ḥālini taġyīre naṣıl ġayr-ı muḳtedir ise hevā, ṣu, ṭopraḳ, āteş ve sā'ir cemādātda öylece ᶜ adīmü'l-iḳtidārdır. Ṭabīᶜ atlarında meşhūd olan ᶜ adem-i teġayyür saña, baña ve sā'ir maẖlūḳāta göredir. Ḳādir-i Muṭlaḳ Ḥażretlerine ve fermān-ı İlāhīsine göre degildir. Cümlesi Ḥaḳḳ Teᶜ ālāya tābiᶜ dir. **[50]**

پیش حق آتش همیشه در قیام

همچو عاشق روز و شب پیچان مدام

(843)

Meşnevī

Pīş-i Ḥaḳḳ āteş hemīşe der ḳıyām

Hemçu ᶜ āşıḳ rūz u şeb pīçān mudām

Terceme: Ḥaḳḳ Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ ḥużūrunda dā'imā ḳıyāmdadır. ᶜ Āşıḳ gibi gice ve gündüz dā'imā cānsızdır. (Yāẖūd ᶜ āşıḳ gibi ṭolaşıcıdır.)

Şerḥ: Ḥaḳḳ Teᶜ ālā āteşiñ ṭabᶜ ına vaż ᶜ buyurduġu ẖāṣṣa üzerine āteş dā'imā ḳıyāmda ve ṭabẖ u iḥrāḳ içün icrā-yı aḥkāmdadır. Āteşiñ ḳıyāmda bulunması taᶜ bīr-i şerīfi şöyle tevcīh olunabilir: Bir emr u irādeyi alup hemān icrā ve īfā itmek isteyenler kemāl-i iṭāᶜ at ve ẖˇāhişlerinden ayaḳda bulunduḳları gibi āteş de tābiᶜ -i emr olduġundan ḳıyāmda bulunur ve gice ve gündüz ᶜ āşıḳ gibi kemāl-i teslīminden bī-cān olur.

Mıṣrāᶜ -ı s̱āniyedeki bī-cān lafẓı (pī-cān) yazılır ise āteş, emr-i Ḥaḳḳa tābiᶜ olmaḳ içün ᶜ āşıḳ gibi gice gündüz ṭolaşıcı olur dimekdir.

سنگ بر آهن زنی بیرون جهد

هم بامر حق قدم بیرون نهد

(844)

Meşnevī

Seng ber āhen zenī bīrūn cehed

Hem be emr-i Ḥaḳḳ ḳadem bīrūn nehed

Terceme: Demiri ṭaş ursursuñ! Emr-i Ḥaḳḳ ile āteş ayaġını dışarı ḳor.

Şerḥ: Bir demir parçası çaḳmaḳ ṭaşına urulursa āteş çıḳınca insān ẓann ider ki, kendi fiᶜ linden bir netīce ḥāṣıl oldu. Bilmez ki āteş çıḳarmaḳ ḫāṣiyetini ṭaşa, demire Ṣāniᶜ -i muṭṭaliᶜ Ḥażretleri baḫş itmişdir. Anlar hīçbir vaḳt ᶜ āṣī degildir. Yalıñız cehūl olan insān bu ḥaḳīḳatden ẕuhūl ider de ġāfil bir mādde-perest olur.

آهـن و ســـنـگ هـو ا بـر هـم مـزن

كـين دو مـىزاينـد همـچـون مـرد و زن

(845)

Meşnevī

Āhen u seng-i hevā ber hem mezen

K’in do mīzāyend hemçun merd u zen

[51] Terceme: Hevānıñ ṭaşını, demirini biri birine urma! Zīrā bu ikisi erkek ve ḳadın gibi ṭoġurur.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfde nefs demire ve hevā ārzū ve ṭaşa teşbīh buyurulmuşdur. Nefs-i emmāreyi arzū ile birleşdirmemeli! Zīrā erkek ve ḳadınıñ birleşmesinden netāyic-i vaḫīme ve şenāᶜ āt-ı mütenevviᶜ a ḥāṣıl olur. Bu izdivāc-ı nefs ve hevā, ġayr-ı meşrūᶜ ve nār va(r)dır.

ســـنـگ و آهن خود ســـبب آمـد و ليـک

تـو بـه بـالاتـر نـگـر اى مـرد نـيـک

(846)

Meşnevī

Seng u āhen ḫod sebeb āmed velīk

Tu be bālāter niger ey merd-i nīk

Terceme: Ṭaş ve demir yalıñız sebeb olaraḳ geldi; ey iyi ādem! Sen eñ yüksek cihete baḳ!

Şerḥ: Ḥāṣıl olan fenālıḳlar içün nefs ve hevā sebeb-i ṣūrī ve bāᶜ iṣ-i ᶜ ādīdir. Bu ictimāᶜ ıñ esbāb-ı ḥaḳīḳiyyesini daha yüksek bir noḳṭada taḥarrī ve ᶜ aḳlını dūr-bīn ve ᶜ ālī it! Yaᶜ nī nefs u hevānıñ içtimāᶜ ında fenālıḳ ẓuhūr idince maᶜ lūmuñ olsun ki başḳa ḳusūruñ olduġundan bir nevᶜ -i cezā olmaḳ üzre nefs u hevā, sende ictimāᶜ ile sen maẓhar-ı netāyic-i mużırra, giriftār-ı ıżṭırābāt-ı vaḫīme olduñ. Her emr u kār, ḥaḳīḳatde Cenāb-ı Kirdigāra rāciᶜ olduġundan hīçbir vaḳt ᶜ aḳlen ve fiᶜ len irādāt-ı Rabbāniyye ve o emr-i İlāhiyyeden mübāᶜ adet itme! Maᶜ nāsında bir tenbīh-i ᶜ ulvīyi şāmil olan bu beyt-i şerīf ne ḳadar bālā-ter bir fikri muḥtevīdır.

کین ســـبب را آن ســـبب آورد پیش
بی‌ســـبب کی شـــد ســـبب هرگز ز خویش

(847)

Meşnevī

Kīn sebeb rā ān sebeb āverd pīş
Bīsebeb ki şod sebeb hergiz zi ḫ̌īş

Terceme: Bu sebeb-i ẓāhiri, o sebeb-i ḥaḳīḳiyyi meydāna getirdi; sebeb-i ṣūrī, bilā sebeb-i ḥaḳīḳi kendiliginden ne vaḳt olabilir?

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfde bir ḥikmet-i ᶜ amīḳa, bir ᶜ ulviyyet-i daḳīḳa vardır: Kāffe-i esbāb, irādāt-ı Rabbāniyyeye vābeste, cümle netāyic o emr-i ṣamedāniyyeye āvīḫtedir. Baᶜ is-i ẓāhir-bīnān, noḳṣān-ı iẕᶜ āndan ṭolayı her şey [52] bir sebeb ẓāhiriyle ḥuṣūla gelir iddiᶜ āsında bulunur. Bu beyt-i şerīfde o gūna müddeᶜ īlere iḫṭār olunur ki: Evet, her şey sebeb ile meydāna gelir. Sebebe sebeb ister. Ṣūrī olan esbābda bilā sebeb-i ḥaḳīḳi kendiliginden vücūda gelemeyecegi bedīhīdir. Esbāb-ı ḥaḳīḳiyye ise Cenāb-ı Vācibü'l-vücūduñ ḥikmet-i bāliġasında ẓāhirdir.

و آن ســـببهـا کـانبیـا را رهبر اســـت
آن ســـببهـا زین ســـببهـا برتر اســـت

(848)

Meşnevī

Van sebebhā k'enbiyā rā rehber est
An sebebhā zin sebebhā berter est

Terceme: O sebebler ki Enbiyā-ı ᶜ iẕām ᶜ Aleyhimü'ṣ-ṣalavatü Ve's-selāma rehberdir. Bu sebeblerden daha yüksekdir.

Şerḥ: Enbiyā-i z̲īşān-ı ᶜ Aleyhimü's-selām ḥażerātı esbāb-ı ḥaḳīḳiyyeye tevessül ve hemīşe irādāt-ı Rabbāniyyeyi icrā içün te'emmül eylediklerinden maẕhar olduḳları feyż-i ᶜ aẕīm ḥasebiyle esbāb-ı ẓāhirde de ol ḥażerāta ittibāᶜ ve ḳuvve-i bāṭıne-i risālet-penāhīlerini derk iden müstaᶜ idin kendilerine iḳtidā itdiler.

این سبب را آن سبب عامل کند
باز گاهی بی‌بر و عاطل کند

(849)

Meşnevī

İn sebeb rā an sebeb ᶜ āmil koned
Bāz gāhī bī ber u ᶜ āṭıl koned

Terceme: Bu sebeb-i ẓāhiri o sebeb-i bāṭını ᶜ āmel ider; baᶜ żı olur ki sebeb-i ḥaḳīḳi sebeb-i ẓāhirī ṣemeresiz ve ᶜ āṭıl ider.

Şerḥ: Esbāb-ı ḥaḳīḳiyye, esbāb-ı ẓāhireyi taḥrīk ve kārger ve baᶜ żı defᶜ a ᶜ āṭıl ve bī-ṣemer eyler. Meṣelā bir ṭabīb-i ḥāz̲ıḳ, ḫastaya ᶜ ilāc tertīb ider, eger esbāb-ı ḥaḳīḳiyye bu esbāb-ı ẓāhireye muvāffaḳ ise ḫasta; Bi-iz̲ni'llāhi kesb-i şifā ider, degil ise iştidād-ı vāḳiᶜ olur. Bir tācir bir işe başlar, bir çiftci tarlasını zerᶜ ider, her ikisi de nefᶜ -i ümīd eyler; ammā iḫtiyār itdikleri esbāb-ı ẓāhire şāyed esbāb-ı ḥaḳīḳiyyeye muḫālif ise tācir żarar görür ve çiftci maḥṣūl alamaz. Esbāb-ı ẓāhire ile beraber kāmyāb olmaḳ isteyen, irādāt-ı Rabbāniyyeye muvāffaḳ ṣūretde saᶜ y u ḥareket itmelidir. **[53]**

این سبب را محرم آمد عقلها
و آن سببها راست محرم انبیا

(850)

Meşnevī

İn sebeb rā maḥrem āmed ᶜ aḳlhā
Van sebebhā rāst maḥrem enbiyā

Terceme: Bu sebeb-i ẓāhir ᶜaḳıllara gizli geldi. Ṭoġru ve ḥaḳīḳi olan o sebeb-i bāṭın-ı Enbiyā-i z̲īşān ḫażerātına maḫrum ve maᶜlūm oldu.

Şerḥ: ᶜAḳl-ı ẓāhir ṣāḥibi, āşikār bir keyfiyet olur ise o keyfiyetiñ sebeb-i ẓuhūrunu tefekkür ve ḥaḳīḳati unutaraḳ ḫaṭā üzerine te'emmül ider. Enbiyā-yı z̲īşān-ı ᶜAleyhi's-selām ḫażerātı ise esbāb-ı ṣūriyeye, ṣūrī bir naẓarla baḳup aḥvāl ve keyfiyātiñ ẓuhūrunu esbāb-ı ḥaḳīḳatde taḥarrī ve maᶜa-māfīh esbāb-ı ẓāhireye tevessül itmegi farż ve muḳteżā bilir.

این ســـبب چـه بود بـه تـازی گو رســـن
انــدر این چــه این رســـن آمــد بــه فن

(851)

Meşnevī

İn sebeb çe'bved? Be tāzī gū resen
Ender in çeh in resen āmed be fen

Terceme: Lisān-ı ᶜArabda bu sebeb nedir? Diye ṣorulur ise Fārisīde sebebe "resen" yaᶜnī "ip" derdi, ki u ḳuyuya bu sebeb ve ip, fenn ile geldi.

Şerḥ: Luġat-ı ᶜArabda "sebeb" ol ipe dirler ki anıñla ṣuya irişilir. Fārisīde aña resen dirler. İmdi dünyāyı ḳuyuya teşbīh iden Ḥażret-i Mevlānā buyurmuşlardır ki: Bu dünyā ḳuyusuna sebeb-i ṣūrī, ṣunᶜ-i Rabbānī ile vażᶜ olundu. Binā'en-ᶜaleyh sebeb lazımsa müsebbib elzemdir, o da Ḥaḳḳ Teᶜālā Ḥażretleridir.

گردش چرخــه این رســـن را علتســـت
چــرخــه گــردان را نــدیــدن زلــتســـت

(852)

Meşnevī

Gerdiş-i çerḫe in resen rā ᶜillet est
Çerḫe gerdān rā nedīden z̲ellet est

Terceme: Çarḫa yaᶜnī yuvarlaḳ çıḳrıġıñ dönmesi ipiñ dönmesine ᶜaletdir; **[54]** ammā çarḫayı döndürücüyü görmemek ḫaṭā ve z̲illetdir.

Şerḥ: Baᶜżı aḥvāl u vuḳūᶜātdan esbāb ẓuhūr ider, ammā o aḥvāl ve esbābı meydāna getiren ḳudret-i Rabbāniyyeyi ve ḥikmet-i bāliġa-i ṣamedāniyyeyi görmemek ve añlamamaḳ eṣer-i belāhat ve ḥamāḳatdır.

این رسنهای سببها در جهان
هان و هان زین چرخ سر گردان مدان

(853)
Meşnevī
İn resenhā-yı sebebhā der cihān
Hān u hān zin çerḫ-i sergerdān medān

Terceme: Bu sebebleriñ iplerini cihānda ṣaḳın bu çarḫ-ı ser-gerdāndan ṣanma!

Şerḥ: Esbāb ve vuḳūᶜāt kevniyyeyi bu çarḫ-ı ser-gerdāndan ẓann itmek ḫaṭādır. Çünki vuḳūᶜātıñ ẓuhūru fermān-ı Cenāb-ı Kirdigāra vābeste ve tecelliyāt-ı İlāhiyye ile ārastedir. Yoḳsa ser-gerdān ve bī-iẕᶜān olan bu çarḫ-ı ṣūrī ve bu ṭabīᶜat-ı māddiyye, bu ᶜaḳl-ı cüz'ī keyfiyāt ve vuḳūᶜātı vücūda getiremez.

تا نمانی صفر و سر گردان چو چرخ
تا نسوزی تو ز بی‌مغزی چو مرخ

(854)
Meşnevī
Tā nemānī ṣıfr u sergerdān çu çerḫ
Tā nesūzī tu zi bīmeġzī çu Merḫ

Terceme: Tā ki çarḫ gibi ḫālī ve ser-gerdān ḳalmayasıñ! ᶜAḳlsızlıḳdan çam aġacı gibi yanmayasıñ!

Şerḥ: Müsebbib-i ḥaḳīḳi olan Allāh Teᶜālā Ḥażretlerini görmeli, yoḳsa çarḫ-ı ser-gerdān ve ṭabīᶜat-ı nādān gibi sende cemādātdan maᶜdūd olur ve ḳurumuş çam aġacı gibi nār-ı ekdār, ve ġażab-ı kirdigār ile yanarsıñ.

بـاد وآتـش مـی‌شـــونـد از امـر حـق
هر دو ســـر مســـت آمـدنـد از خمر حق

(855)

Meşnevī

Bād u āteş mīşevend ez emr-i Ḥaḳ
Her do sermest āmedend ez ẖamr-i Ḥaḳ

Terceme: Hevā ve āteş; emr-i Ḥaḳḳ ile vücūd bulur. İkisi de şarāb-ı ḥaḳīḳi Ḥaḳḳ [55] ile mest geldi.

Şerḥ: Kāffe-i maẖlūḳāt, Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ emriyle mevcūd ve ḥāṣiyet-yāb oldu. Meṣelā āteş ve rüzgār Cenāb-ı Perverdigārıñ baẖş u niṣār buyurduġu tecellī ile ser-mest-i ᶜ aşḳ, baᶜ żı nūr ve baᶜ żı nār ve baᶜ żı şurṭa ve baᶜ żı ṣarṣar olur. Mevcūdāt ḳabża-ı ḳudretde fermān-ber-i iṭāᶜ atdir.

آب حـلـم و آتـش خشـــم ای پســـر
هم ز حق بینی چو بـگشـــایی بصـــر

(856)

Meşnevī

Āb-ı ḥilm u āteş-i ẖeşm ey peser
Hem zi Ḥaḳḳ bīnī çu bugşāyī baṣar

Terceme: Ey oġul! Baṣīretini açar iseñ āb-ı ḥilm ile āteş-i ġażabı Ḥaḳdan görürsüñ!

Şerḥ: Ḥażret-i Mevlānā, ḥilmi, āb-ı zülāl leṭāfetine teşbīh buyurmuşdur ki ḥilm vāsıṭasıyla insānlarıñ ḳalblerinde nice nice şükūfe-i cān-fezā-yı maᶜ nā açılır, ġażabı āteşe temṣīl buyurmuşlardır ki nār-ı ġażab ile nice dilleriñ şeṭāreti ve nice ẖānümānıñ esbāb-ı saᶜ ādeti ḳapanmış olur. Maᶜ a-māfīh ikisi de ḥaḳḳındır. Şu ḳadar ki ṣāḥib-i ḥilm u vaḳār olan baẖtiyār (Laṭīf) ve ġażab u mütelāşī olan bedbaẖt (Ḳahhār) esmāsına maẓhar oldu. Aḥvāl ve umūruñ ḥüsn-i idāresi içün ġażab-ı ġāyet fenā ve mużırrdır. Vaḳārsız ḥilm de ṣāḥibine bāᶜ iṣ-i ẕull ve mevrūṣ-ı ẓarardır. Her ḥāl ü kārda maḳbūl olan sīret-i kemāl vaḳār ile mümtezic olan ḥilmdir ki ᶜ ayn-ı ḥikmetdir. Vaḳūrāne olan ḥilm, ṣāḥibine dāᶜ ī-i ẖaḳāret degil mūceb-i riᶜ āyet olur.

گـر نـبـودی واقـف از حـق جـان بـاد
فـرق کـی کـردی مـیـان قـوم عـاد

(857)

Meşnevī

Ger nebūdī vāḳıf ez Ḥaḳḳ cān-ı bād
Farḳ key kerdī miyān-i ḳavm-i ᶜĀd?

Terceme: Eger rüzgārıñ cānı Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretlerinden vāḳıf ve ḫaberdār olmayaydı naşıl "ᶜĀd" ḳavminiñ ortasını fark ve temyīz idebilirdi?

Şerḥ: Rüzgārıñ cānı, Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ ẕāt-ı pāk-ı ulūhiyyetinden, o emr-i Rabbānīyesinden ḫaberdār; tābiᶜ-i irādāt-ı kirdigār olmasa, Hūd ᶜAleyhi's-selāmıñ ümmetini ᶜĀd ḳavminden **[56]** farḳ ve temyīz idemezdi. Maᶜlūmdur ki rüzgār emr-i Ḥaḳ ile ᶜĀd ḳavmini helāk ve tārumār itdigi ḥālde mü'minlere bir nesīm-i şafā-niṣār şeklinde iẓhār-ı āṣār itdi. Ḳuyudan şu çıḳarmaḳ içün ip lāzım olduġu gibi sebebi çekici olan ḥikmet-i ḥaḳīḳiyyeyi de bilmek iḳtiżā idecegi beyān buyurulmuş idi. Ẕikr olunan rüzgārda sebeb olan müsebbibi ise Cenāb-ı Kirdigārdır. Böyle bir rüzgārıñ muhlik olmasına sebeb-i ẓāhir ḳavm-i ᶜĀdıñ aḥvāl-i ẓulm iştimāli olduġu bedīhīdir. ᶜĀḳıl olan hem sebeb hem müsebbibi ᶜibādāt ve mesāᶜī-i ḫayriyye ile arar. Yalıñız esbāb-ı ḥaḳīḳiyyeyi tefekkür idüp de esbāb-ı ẓāhireyi aramamaḳ veyā ḳuvveti esbāb-ı ẓāhirede ẓann idüp esbāb-ı ḥaḳīḳiyyeyi ṭanımamaḳ ᶜayn-ı ḫaṭādır. Dünyāda esbāb-ı ẓāhire insānıñ bedeni ve esbāb-ı ḥaḳīḳiyye insānıñ rūḥu meṣābesindedir.

قصـــهٔ هـلاک کـردن بـاد، قـوم هـود عـلـیـه الســـلام را

(Ḳıṣṣe-i helāk kerden bād, ḳavm-i Hūd ᶜAleyhi's-selām rā)[195]

Rüzgārıñ Hūd nebī-i ᶜAleyhi's-selām zamānında ḳavm-i ᶜĀdı helāk itmesi ḳıṣṣasıdır.

Bu keyfiyet Sūre-i "El-ḥaḳḳa"nıñ dördüncü āyet-i kerīmesinde fermān ve ḥikāyet buyurulmuşdur: *(كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ)*[196] "Ṯemūd ve ᶜĀd ḳavmi ḳıyāmeti yalan ṣaydılar."

[195] Bu başlık Konya Mevlânâ Müzesi 51 no ile kayıtlı bulunan nüshada mevcut değildir. Age, s.15.
Bu başlık Nicholson neşrinde "Ḳıṣṣe-i bād ki der aḥd-i Hūd (aleyhi's-selam) ḳavm-i Ād rā helāk kerd" şeklinde geçmektedir. Age, s.53.
Bu başlık Ankaravî neşrinde "Ḳıṣṣe-i bād ki der aḥd-i Hūd (aleyhi's-selam) ḳavm-i Ād rā helāk kerd" şeklinde geçmektedir. Agt, 498.
[196] *Kur'ân-ı Kerîm*, Hakkâ, 69/4: "Yalanladı Semud ve Âd, insanların başına kopan, akıllarını dağıtan kıyameti."

(عفَامَّا ثَمُودُ فَاُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ)[197] "Ammā o Ṯemūd ḳavmi helāk oldular, şedīd olan āvāz ile."
(وَاَمَّا عَادٌ فَاُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ)[198] "Ve ammā ᶜĀd helāk oldular, ḥadden ziyāde olan şarṣar rüzgārıyla." *(سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ اَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعٰى كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ)*[199] "Allāh Teᶜālā Ḥażretleri ol rüzgārı yedi gice ve sekiz gün ᶜale't-tevālī ḳavm-i ᶜĀd üstüne taslīṭ eyledi. Eger sen o vaḳtde anlarıñ yer üzerine düşmüş olduḳlarını göre-y-diñ dir idiñ, ki kökünden ḳopup biri biri üzerine düşmüş eski ḫurmā aġacıdır, āyā onlardan hīç bāḳī ḳalmış kimse görür müsüñ?" **[57]**

هـود گـرد مـومـنـان خـطـی کشـــیـد
نـرم مـی‌شـــد بـاد کـانـجـا مـی‌رسـیـد

(858)
Meşnevī
Hūd gerd-i mü'minān ḫaṭṭī keşīd
Nerm mīşod bād k'ancā mīresīd

Terceme: Hūd ᶜAleyhi's-selām mü'minleriñ eṭrāfına bir ḫaṭ çekdi. Bād-ı şarṣar mü'minlere żarar virmesün, rüzgār ise o yere yetişince nerm ve laṭīf oldu.

Şerḥ: Gerek bu beyt-i şerīfde ve gerek ᶜatīdeki ebyāt-ı şerīfede baᶜżı muᶜcizāt ve kerāmāt-ı celīle taᶜdād idilerek cemādāt, ṭabīᶜat-ı ẓāhireleri ḫāricinde emr-i Ḥaḳḳa münḳad olduḳları ẕikr u yād buyurulmuşdur.

هر کـه بیرون بود از آن خط جملـه را
پـاره پـاره می‌شـــکسـتـــت انـدر هوا

(859)
Meşnevī
Herki bīrūn bud ez an ḫaṭ cumle rā
Pāre pāre mīşikest ender hevā

[197] *Kur'ân-ı Kerîm*, Hakkâ, 69/5: "Derken Semud, helak edildi taşkınlığıyla."
[198] *Kur'ân-ı Kerîm*, Hakkâ, 69/6: "Ve ama Âd, helak edildi müthiş bir ses çıkaran, yıkıp götüren, silip süpüren soğuk bir kasırgayla."
[199] *Kur'ân-ı Kerîm*, Hakkâ, 69/7: "Onu, yedi gece ve sekiz gün, birbiri ardınca musallat etti onlara, o topluluğa baksaydın görürdün ki bu kadar zaman içinde yıkılıvermişler yerlere, sanki içleri kof hurma kütükleriymiş onlar."

Terceme: Her kim o ḫaṭden dışarı idi cümlesi hevāda parça parça ḳırıldı.

Şerḥ: Ḫaṭden maḳṣad, ḫaṭ-ı māddī de olur, ḥad-ı maᶜnevī de olabilir. Hūd ᶜAleyhi's-selāmıñ emr-i Ḥaḳ ile vażᶜ eyledigi şerīᶜatıñ ḫaṭ u ḥaddī ḫāricine her kim çıḳdı ise nefs-i emmāre ve şeyṭān-ı laᶜīn, anları perīşān u saḳīm, varṭa-i ᶜazābda muḳīm itdi.

همچنین شـــیبـان راعی میکشـــید
گـرد بـر گـرد رمــه خـطـی بـدیـد

(860)

Meşnevī

Hemçonīn Şeybān-ı Rāᶜīmīkeşīd
Gird ber gird-i reme ḫaṭṭī bedīd

Terceme: Hūd ᶜAleyhi's-selām gibi Şeybān-ı Rāᶜīnām Veliyu'llāh da ḳoyun sürüsünüñ eṭrāfına āşikār bir ḫaṭ çekdi.

Şerḥ: Şeybān-ı Rāᶜīİmām-ı Şāfᶜīradıya'llāhu ᶜanhıñ hem ᶜaṣrı olan mübārek bir ẕāt ḥikmet-i ṣıfāt idi. [58] Yalıñız cumᶜa günleri şehre gelüp sā'ir eyyāmını şehriñ ḫāricinde ᶜibādet-i perverdigār ile emrār ider idi.

چون بجمعـه میشـــد آن وقـت نمـاز
تـا نـیـارد گـرگ آن جـا تـرک وتـاز

(861)

Meşnevī

Çun be cumᶜa mīşod an vaḳt-i nemāz
Tā neyāred gorg āncā turk u tāz

Terceme: Şeybān-ı RāᶜīḤażretleri namāz vaḳtinde cumᶜaya gidince ḳurd o ṣırada fırṣat bulup sürüyü ġāret itmemek içün sürünüñ eṭrāfına bir ḫaṭ çekerdi.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfiñ maᶜnā-yı ẓāhiresi, ber vech-i bālādır. Maᶜnā-yı bāṭıniyyesine gelince: Şeyḫ Şeybān-ı RāᶜīI, kendine tābiᶜ olan ya māddeten veyā ḥālen ḥasbe'l-lüzūm ayrıldığı ṣırada Şeyṭān-ı Ḫannās kendilerine bir fenālıḳ īrāṣ itmemek içün ᶜibādāt u ḥarekātında bir ḫaṭ-ı müstaḳīm taᶜyīn ve bir tenbīh-i ᶜaẓīm icrā ve telḳīn ider idi ki muᶜteḳiddini o ḫaṭ-ı tenbīhiñ içinde olunca şeyṭān-ı ġaddār kendilerine ġaflet u żarar īrāṣ itmeye!

هـیـچ گـرگـی در نـرفـتـی انـدر آن
گوســفنـدی هم نـگشــتی ز آن نشـــان

(862)

Meşnevī

Hīç gorgī der nereftī ender an
Gūsfendī hem negeştī zan nişān

Terceme: Hīçbir ķurd o ḫaṭṭıñ içine gitmez idi; her ķoyun vaż^{c} olunan ḫaṭ u nişāndan çıķmaz idi.

Şerḥ: Şeyḫ müşārün-ileyhiñ bu emr ve himmeti üzerine ne şeyṭānıñ iġvāya mecāli olur ne telaķķī eyledikleri emri tecāvüze zümre-i mürīdānda ķuvvet ķalır idi.

بـاد حرص گرگ و حرص گوســفنـد
دائــرهٔ مــرد خــدا را بــود بـنـد

(863)

Meşnevī

Bād-ı ḥırş-ı gorg u ḥırş-ı gūsfend
Dā'ire-i merd-i Ḫodā rā būd bend

Terceme: Ķurduñ ḥırş rüzgārı, ķoyunuñ ḥırş u ṭama^{c} ı merd-i Ḫudānıñ **[59]** dā'iresinde baġlandı.

Şerḥ: Bir ^{c} ārifiñ iẕn-i Ḥaķ ile vaż^{c} eyledigi dā'ireyi ne ķurd gibi yırtıcı olan şeyṭānıñ ḥırş ve ḥīlesi, ne ķoyun gibi olan insānıñ ṭama^{c} ve hevāsı tecāvüz idebilir. Mü'min olan kimse gerek şeyṭāndan gerek nefs-i emmāreniñ şerrinden emīn olmaķ ister ise bir ṭarafdan Ķur'ān-ı ^{c} Aẓīmü'ş-şānıñ vaż^{c} eyledigi ḫaṭ ve ḥadden ser-i mū inḥirāf ve tecāvüz itmemek diķķat ve ġayret itmesi, dīger ṭarafdan nefs u şeyṭānıñ iġfālātından kendini ṣıyānet ve ḥaķā'iķ ve esrār-ı rūḥāniyye ile ülfet itmek üzre bir merd u şeyḫ kāmileñ pend ve naṣīḥatine tābi^{c} olması iķtiżā ider.

هـمـچـنـیـن بـاد اجـل بـا عـارفـان
نرم و خوش همچون نســیم بوســتـان

(864)

Meşnevī

Hemçoniñ bād-i ecel bā ᶜ ārifān

Nerm u ḫoş hemçun nesīm-i būsitān

Terceme: Buña mümāṣil, bād-ı ecel būsitānda esen rüzgār-ı ḫafīf gibi ᶜ āriflere nerm u laṭīf olur.

Şerḥ: Āteş ḥadd-i ẕātında muḥriḳ ise de Allāh Teᶜ ālā Ḥażretlerinden emr olununca -Ḥażret-i İbrāhim ᶜ Aleyhi's-selām içün vāḳiᶜ olduġu gibi- ḥarāret u ṣıfat-ı aṣliyyesini terkle ᶜ āşıḳlara gül-zār olur. Ecel de ḥadd-ı ẕātında ıżṭırāb-āver ise de emr-i Ḥaḳ vāḳiᶜ olunca gülistānıñ ḫoş, ḫafīf rüzgārı gibi ᶜ āriflere ḳarşı leṭāfet-efzā, bāᶜ iṣ-i ẕevḳ-i beḳā olur.

آتـش ابـراهـيـم را دنـدان نـزد

چـون گـزيـدهٔ حـق بـود چـونـش گـزد

(865)

Meşnevī

Āteş İbrāhim rā dendān nezed

Çun gozīde-i Ḥaḳ bud çūneş gezed

Terceme: Āteş İbrāhim ᶜ Aleyhi's-selāma diş urmadı; Ḥażret-i İbrāhim Ḥaḳ Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ maḳbūl ve güzīdesidir; āteş o Ḥażreti naṣıl ışırır? Işırmaz.

Şerḥ: Ḫilḳat ve ṭabīᶜ atları āteş gibi şedīd olan sā'ir mevādd u keyfiyāt Ḥaḳḳa münḳāddır. Mevt u ecel ẕāten mūriṣ-i ıżṭırāb ise de emr-i Rabbānī vāḳiᶜ olunca bāᶜ iṣ-i şafā-yı beḳā olur. [60]

آتـش شـهـوت نسـوزد اهـل ديـن

بـاغـيـانـرا بـرده تـا قـعـر زمـيـن

(866)

Meşnevī

Āteş-i şehvet nesūzed ehl-i dīn

Bāġıyān rā borde tā ḳaᶜ r-ı zemīn

Terceme: Ehl-i dīn, āteş-i şehvetden yanmaz, azġın olanları āteş-i şehvet yeriñ dibine götürmüşdür.

Şerḥ: Ehl-i dīn ve aṣḥāb-ı yaḳīn āteş-i şehvetden yanmaz, zīrā anlar içün nār-ı şehvet bāᶜiṣ-i ᶜazāb olduġu irādāt-ı Rabbāniyye ile müṣbetdir. Ammā īmānı olmayan münkirān bu ḥaḳīḳati iᶜān idemediklerinden nihāyetü'l-emr-i ḳaᶜr-ı zemīne pūyān, giriftār-ı ḳahr-ı yezdān olur.

موج دریـا چون بـه امر حق بتـاخـت
اهـل موســی را ز قبطی واشــنـاخـت

(867)

Meṣnevī

Mevc-i deryā çun be emr-i Ḥaḳ betāḫt
Ehl-i Mūsā rā zi Ḳıbṭī vā şināḫt

Terceme: Emr-i Ḥaḳ ile deñiziñ ṭalġası çarpdı. Mūsā ᶜAleyhi's-selāmıñ ehlini ḳıbṭīden farḳ iderek añladı.

Şerḥ: Sefīnesiz içine girenleri ġarḳ itmek deryānıñ ḫilḳati iḳtiżāsından iken Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ vāḳiᶜ olan emriyle deryā, Mūsā ᶜAleyhi's-selāmıñ ehlini muḥāfaẓa ve Firᶜavn ile Firᶜavniyānī imḥā eyledi; keẕālik emvāc ve ekdār, ehl-i Ḥaḳḳa żarar-ı irāṣ itmez. Münkirānı tārumār ider.

خـاک قـارونرا چو فرمـان در رســیـد
بـا زر و تـختش بـقـعر خود کشــیـد

(868)

Meṣnevī

Ḫāk Ḳārūn rā çu fermān der resīd
Bā zer u taḫteş be ḳaᶜr-i ḫod keşīd

Terceme: Fermān-ı ḳahhar-ı Rabbānī Ḳārūna irişdi, ṭopraḳ, Ḳārūnu altun ve taḫtıyla beraber dibine çeküp nā-yāb eyledi.

Şerḥ: Ḳārūn, keşret-i şervet ve şūrī olanᶜ izzet ile müfteḫir idi. Yolsuz ḥareket eylemesinden Ḳahhar-ı İlāhīyi üzerine **[61]** daᶜvet ve ḫilḳaten ḥalīm olan türāb emr-i Ḥaḳ ile tezelzül ve ġażaba gelerek Ḳārūnu şervet ve taḫtıyla ḳaᶜrına çeküp nā-yāb eylemişdir.

آب و گـل چون از دمی عیســی چریـد
بـال و پر بگشـــاد مرغی شـــد پریـد

(869)
Meşnevī
Āb u gil çun ez demī ᶜĪsā çerīḍ
Bāl u per bugşād, morġī şod perīd

Terceme: Ṣu ve balçıḳ ᶜĪsā ᶜAleyhi’s-selāmıñ nefesinden otladı. Ḳanad açdı, ḳuş olup uçdu.

Şerḥ: ᶜĪsā ᶜAleyhi’s-selāmıñ iẕn-i Ḥaḳ ile ṭopraġa nefḫ idüp ṭopraġıñ ḳuş olduġu Ḳur’ān-ı ᶜAẕīmü’ş-şānda beyān u fermān buyurulmuşdur. Bundan da maᶜlūm olur ki ṭopraḳ cemādātdan iken emr-i Ḥaḳ, anı maẓhar-ı cān, ḳabl-i ṭayerān eyledi.

هســـت تســـبیحـت بجـای آب و گـل
مرغ جنـت شـــد ز نـفـخ صـــدق دل

(870)
Meşnevī
Hest tesbīḥet becā-yı āb u gil
Morġ-i cennet şod zi nefḫ-i ṣıdḳ-i dil

Terceme: Seniñ tesbīḥiñ ṣu ve balçıḳ gibidir, göñül ṣıdḳınıñ nefḫ u nefesinden o, cennet ḳuşu oldu.

Şerḥ: ᶜĀrifin ve ṣādiḳiniñ ṣıdḳ-ı ḳalbi berekātiyle, tesbīḥ ve tehlīlleriniñ ḳuş olması eḥādiṯ-i nebeviyye ile ṣābitdir. Güzel ve maḫżˇ-ı ḫayr olan kelām maḥv olmayup ḳanadlı ḳuş gibi dā’imā her ṭarafa uçar, insāniyyete nice nice ebvāb-ı selāmet açar. Kelāmıñ taṣaᶜud ve teᶜālī eyledigine dā’ir Sūre-i Fāṭırıñ on birinci āyet-i kerīmesinde:

(مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا ۚ إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ ۚ وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ وَمَكْرُ أُولَٰئِكَ هُوَ يَبُورُ)[200]

Buyurulmuşdur. Maᶜnā-yı şerīfi: "Her kim kiᶜizzet ister ise iṭāᶜatle Allāh Teᶜālādan istesün, cemīᶜ ᶜizzetler Allāh Teᶜālā içündür; ṭayyib ve güzel ḳelāmlar Allāh Teᶜālānıñ cānibine çıḳar ve o ṭayyib kelāmı veᶜamel-i ṣāliḥi Allāh Teᶜālā yuḳarıya ḳaldırır, ve o kimseler ki mekr u ḥīle fikr iderler anlar içün **[62]** ᶜazāb-ı şedīd vardır ve ḥīlekārlarıñ mekr u ḥīlesi fāsid olup mü'eṡṡir ve nāfiẕ olmaz." Maᶜneviyāt ve māddiyāt içün naṣıl büyük mü'eṡṡir olduġu cümleye ẓāhirdir.

کوه طور از نور موســـی شـــد برقص
صـــوفی کامل شـــد و رســـت او ز نقص

(871)
Meṡnevī
Kūh-ı Ṭūr ez nūr-ı Mūsā şod be raḳṣ
Ṣūfī-i kāmil şod u rest ū zi naḳṣ

Terceme: Cebel-i Ṭūr, Mūsāᶜ Aleyhi's-selām (Rabbisiniñ) nūrundan raḳṣa geldi. Bu vech ile Ṭūr ṭaġı, kāmil bir ṣūfī olup noḳṣandan ḳurtuldu.

Şerḥ: Nūr-ı Cenāb-ı Ḫudā Mūsāᶜ Aleyhi's-selāma tecellī-nümā olduḳ da cebel-i Ṭūr, raḳṣa gelüp kāmil ve bī-ḳuṣūr oldu. İnsān ise Ṭūr gibi cemādātdan degildi, Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ sevdigi bir mürşid-i kāmile intisāb ve anıñ neṣāyiḥ-i meşrūᶜasını icrāya şitāb ider ise maẕhar-ı saᶜādet olur.

چـه عجب گر کوه صـــوفی شـــد عزیز
جســـم مـوســـی از کـلـوخـی بـود نـیـز

(872)
Meṡnevī
Çi ᶜaceb ger kūḥ ṣūfī şod ᶜazīz
Cism-i Mūsā ez kelūḫī būd nīz

[200] *Kur'ân-ı Kerîm*, Fâtır, 35/10: "Kim yücelik, üstünlük dilerse bilsin ki bütün yücelik, üstünlük, Allah'ındır; güzel sözler, ona ağar, iyi işler de o sözleri yüceltir ve onlar ki düzenlerle kötülüklerde bulunurlar, onlaradır çetin bir azap ve onların düzenleri de zaten mahvolup gider."

Terceme: Ṭūr ṭaġı ᶜazīz ve şūfī olduġundan taᶜaccüb olunmasun, Mūsā ᶜAleyhi's-selāmıñ cism-i pākı da kerpiçten ve ṭopraḳdan idi.

Şerḥ: Taᶜaccüb olunmasun ki Ṭūr ṭaġı ṭopraḳ iken raḳṣa gelüp şeref ḳazandı, Mūsā ᶜAleyhi's-selām ile insānlarıñ aṣlı ṭopraḳdan iken feyż u raḥmet bārī, bir nefḫ ile Ḥażret-i Ādemi iḥyā ve maẓhar-ı şeref *(وَلَقَدْ كَرَّمْنَا)*[201] iderek ḳadr u şānını iᶜlā buyurmuşdur. İnsān ᶜāciz ve nā-tüvān iken naṣıl merātib-i ᶜāliyye-i rūḥāniyyeye irtiḳā idebilirim dimesün. Lafẓ-ı benī ādem teraḳḳī ve teᶜālī ile tev'emdir. **[63]**

طنز و انکار کردن شاه جهود نصیحت ناصحان او را

(Ṭanz u inkār kerden-i şāh-ı cehūd naṣīḥat-ı nāṣıḥāñ ū rā)

Şāh-ı cehūduñ ṭaᶜn ve inkārı ve kendi nāṣıḥleriniñ naṣīḥatini ḳabūl itmedigi beyānındadır:

این عجایب دید آن شاه جهود
جز که طنز و جز که انکارش نبود

(873)
Meşnevī
İn ᶜecāyib dīd an şāh-ı cehūd
Coz ki ṭanz u coz ki inkāreş nebūd

Terceme: Bu ᶜacāyibi ol cehūd şāhı gördü ammā fikri, āteşi ṭaᶜn, ḥaḳīḳati inkār itmekden başḳa olmadı.

Şerḥ: ᶜAnūd olan insānlara bir nevᶜ cezādır ki, her ne ḳadar belālara giriftār olsa, her ne ḳadar edille ve berāhīn işidüp görse, yine eski daᶜvālarında ışrār ve ḥaḳīḳati inkār ider.

ناصحان گفتند از حد مگذران
مرکب استیزه را چندین مران

[201] *Kur'ân-ı Kerîm*, İsrā, 17/70: "Ve andolsun…" Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Yılmaz, a.g.e, s.167.

(874)

Meşnevī

Nāṣiḥān goftend ez ḥad megẕerān

Merkeb-i istīze rā çendin merān

Terceme: Nāṣiḥler şāh-ı cehūda didiler ki: Ḥadden tecāvüz itme! ᶜİnād merkebini bu ḳadar sürme!

Şerḥ: Şāh-ı cehūd, mü'minleri āteşde yaḳmaḳ içün gösterdigi ẓulm ve baᶜdehu mü'minīn muḥteriḳ ve ġamgīn olmamasından āteşe ṭaᶜn idüp ve rūḥāniyyeti inkār ve giriftār-ı ġażab-ı Cenāb-ı Kirdigār olması üzerine nezdinde bulunan nāṣiḥin ḥüsn-i niyet ile kendisine min baᶜd ᶜinād merkebini ileri sürmekden vazgec ve ṭarīḳ-i inṣāfa ricᶜat it dimişler! Maᶜa't-te'essüf görünür ki, yolsuz bir işe bed' ile fenālıġı meydānda olsa bile baᶜżı ādemler o işe devām ider ve bu devām nāfir cāmı ṣebāt taᶜbīriyle tezyīne saᶜy ider; mūriṣ-i mażarrāt olan umurda devām itmek ṣebāt degil belāhet u fesāddır. [64]

ناصحان را دست بست و بند کرد

ظلم را پیوند در پیوند کرد

(875)

Meşnevī

Nāṣiḥān rā dest best u bend kerd

Ẓulm rā peyvend der peyvend kerd

Terceme: Şāh-ı cehūd nāṣiḥleriñ elini baġladı ve ẓulmü biri birine rabṭ itdi.

Şerḥ: Nāṣiḥlere ḥiddet itmek ᶜayn-ı ḥamāḳatdır. Şāh-ı cehūduñ ẓulmü biri birine rabṭ idişi, ibtidā buta ṭapmaġı mü'minlere teklīf ile her dīn nezdinde teklīf ve taᶜrizden maᶜṣūn olan bir maᶜṣūmu āteşe ilḳā itmesi, baᶜdehu āteşe ṭaᶜn u rūḥāniyyeti inkār ve nāṣiḥānı ḳayd u bend ve bī-zār eylemesidir. ᶜĀlemde mücerrebdir ki bir kimse maḥż-ı ḫayr olan bir emr ve kāra ibtidār idince Bi-iẕni'llāhi Teᶜālā dīger umūr-ı ḫayriyye ẓuhūr ider ve insān maẓhar-ı selāmet olur. Bi'l-ᶜaks başḳa bir ādem şer ve ẓulm-efzā bir işe ictirā idince Maᶜāẕa'llāhi Teᶜālā bir çoḳ aḥvāl-i elīme ve umūr-ı mużırra ḥāṣıl ve kendi de mużmaḥill olmuş olur.

بانگ آمد کار چون اینجا رسید

پای دار ای سگ که قهر ما رسید

(876)

Meşnevī

Bang āmed kār çun incā resīd

Pāy dār ey seg ki ḳahr-ı mā resīd

Terceme: Cihān-ı rūḥāniyyeden ṣadā geldi: Artıḳ iş buraya vardı. Ayaḳ ṭut ve ṭayan, ey kelb-i ᶜanūd! Zīrā bizim ḳahrımız irişdi.

Şerḥ: Ẓālim olanlara merḥamet-i Rabbāniyye baᶜżı defᶜa mühlet ve vaᶜde virir ki tövbeye şürūᶜ ve ṭarīḳ-i müstaḳīme rücūᶜ itsünler; ammā ẓālimler ẓulme devām ve ḫalḳı nā-kām idince ḥaḳlarında Ḳahr-ı Yezdānī ẓuhūr ider. Ġāfil olan bir fenālıġı icrāya ma'il olur da bir ṭarafdan cezā görmez ise ẓann ider ki fenālıġı her vaḳt icrā ile her vaḳt cezādan ḫalāṣ u rehā bulabilir ve bu vehm ile fenālıġa ictirā ve kendini pā-bend-i belā ider. Allāh Teᶜālā Ḥażretleri settārü'l-ᶜuyūb olmaḳ ḥasebiyle gerçi bir çoḳ fenālıḳları bārān-ı belā altında ḳalup perīşān ve ġamgīn olur. Bir gün Ḥażret-i ᶜÖmer raḍıya'llāhu ᶜanha bir cānīyi ḳatl **[65]** ile ḥükm idüp cānī-i ḳallāş, zīr-i dehşet seyf-i cellāda bir ḫavf u telāş iken feryād iderek didi ki: Yā Emīre'l-mü'minin beni ᶜafv it ve fenālıġım müddet-i ᶜömrümde bir defᶜa vuḳūᶜ bulduġuna emīn ol! Ol kān-i ḥikmet ve deryāyı siyāset, cevāben buyurdular: Ḥāşā! İfādeñ ṭoġru degildir, kiẕb-i ṣarīḥdir; çünki Allāh Teᶜālā Ḥażretleri settārü'l-ᶜuyūb olup be-heme-ḥāl sen gizlice bir çoḳ fenālıḳlar icrā ve merḥamet-i Rabbāniyye, seniñ ḳuṣurunu defᶜātle setr u iḫfā itmiş iken sen tekrār fenālıġa ictisār ve ışrār idince artıḳ ᶜadl-i Cenāb-ı Kirdigār bu defᶜa ᶜayıbıñı iẓhār ve seni pençe-i cellāda giriftār eyledi. Ne büyük ders-i ᶜibret!

بعد از آن آتش جهل گز بر فروخت

حلقه گشت و آن جهودان را بسوخت

(877)

Meşnevī

Baᶜdezan āteş cihil gez ber ferūḫt

Ḥalḳe geşt u an cehūdān rā besūḫt

Terceme: Andan ṣoñra o āteş ḳırḳ arşun yüksekliginde parladı. Şuᶜleleri ḫalḳa oldu ve o cehūdları yaḳdı.

Şerḥ: Āteş mü'minlere gülistān olmuş iken münkir ve ᶜ anūd olan cehūdānı yaḳmaḳ içün cehenneme döndü, Şūre-i Bürūcda *(وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ)*[202] yaᶜ nī anlar içün ᶜ aẕāb-ı ḥarīḳ vardır. Maᶜ nāsında olan āyet-i kerīme ẕikr olunan cehūd-ı ẓālimleri ḥaḳḳında vāḳiᶜ olduġu rivāyet olunur.

اصـــل ایشـــان بـود آتـش ز ابـتـدا
ســـوی اصـــل خویش رفتنـد انـتـهـا

(878)
Meşnevī
Aṣl-ı īşān būd āteş zi ibtidā
Sūy-i aṣl-i ḫ ̌īş reftend intihā

Terceme: Anlarıñ aṣlı ibtidādan āteş idi, eñ nihāyet kendi aṣılları cānibine gitdiler.

Şerḥ: Şāh-ı ᶜ anūd ve naṣīḥat virmeyerek ẓulmüne muᶜ āvenet iden sā'ir ẓulme-i cehūduñ aṣılları āteşden idi. Encām-kār *"كل شيئ يرجع الى اصله"*[203] sırrına maẓhar oldu. **[66]**

هـم ز آتـش زاده بـودنـد آن فـریـق
جزوهـا را ســوی کـل بـاشـــد طریق

(879)
Meşnevī
Hem zi āteş zāde būdend an ferīḳ
Cuzvhā rā sūy-i kul bāşed ṭarīḳ

Terceme: Bu fırḳa-i cehūdān, hem āteşden ṭoġmuş idiler; cüz'īleriñ yolu aṣl ve küll cānibine olur.

Şerḥ: Bi'ṭ-ṭabᶜ cüz'ler dā'imā kendi aṣl ve küllerine meyyāl olur, şu ḳadar ki insān ber muḳteżā-yı fermān-ı yezdān ṭarīḳ-i müstaḳīmi bulmaḳ içün çalışḳan olunca, ḫūy ve ṭīnetiñ aṣlı tebeddül ider de dīger bir aṣl ve külle dāḫil ve maḳām-ı saᶜ ādete vāṣıl olur. Meṣelā ḫilḳati ẓulm ve fenālıġa meyl ve belki baᶜ żı defᶜ a fenālıġa cür'et itmiş bir ādemiñ aṣlı āteş iken Ḳur'ān-ı ᶜ Aẓīmü'ş-şāndaki o emr-i Rabbānīye şeref-ẓuhūr iderek o insān aṣlını tārik ve ṭarīḳ-i selāmete

[202] *Kur'ân-ı Kerîm*, Bürûc, 85/10: "…Ve orada yanma cezası vardır."
[203] "Her şey aslına döner."

sālik olur. Aṣlı āteş ve ẓulm olan kimse muṭlaḳ āteşe rāciᶜ olur diye taṣavvur itmek meslek-i cebrī ve Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ maḥv u iṯbāt itmekde olduġunu mübeşşir olan fermāna ḳarşı bir inkār-ı żımnīdir; binā'en-ᶜaleyh cüz'ler kendi küll ve aṣllarına rücūᶜ itdiler, taᶜbīrāt-ı ᶜaliyyesi o emr-i Rabbānīyeyi ḳabūle saᶜy itmeyen ve ẓulm merkebini sürmegeᶜināد idenler ḥaḳḳındadır.

آتشـــی بـودنـد مـؤمـن ســـوز و بـس
ســـوخت خود را آتش ایشـــان چو خس

(880)
Meṯnevī
Āteşī budend mu'minsūz u bes
Sūẖt ḫod rā āteş-i īşān çu ḫes

Terceme: O ẓālimler ancaḳ mü'min yaḳan bir āteş idiler, āteşleri kendilerini çör çöp gibi yaḳdı.

Şerḥ: Tebdīl-i ḫilḳat ve Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ o emrine iṭāᶜat itmege çalışmayan meẕkūr cehūdān-ı ẕālimān ancaḳ mü'min yaḳan bir āteş-i ḳahr-efşān idi. Kendi felāḥlarına çalışmadılar; binā'en-ᶜaleyh āteş-i ẓulmlerini kendilerini iḫrāḳ eyledi. Cehūdān ancaḳ mü'min yaḳıcı bir āteş idiler taᶜbīr-i şerīfinden maḳṣad: Āteşiñ baᶜżı fā'ideli olan ḫāṣiyetinden bile maḥrūm ve ḫālī olduḳlarını beyān buyurmaḳdır. [67] Meṯelā āteş fi'l-ḥaḳīḳa muḫriḳdir, ammā mevsim-i şitāda insānıñ ışınmasına ve dā'imā yemek pişmesine, ṣanāyiᶜiñ aḳsām-ı mühimesine ḫidmet itdigine naẓaran vāsıṭa-ı ḫayr olmuş olur.

آنـکـه بـودا ســـت امـه الـهـاویـه
هـاویـه بـاشـــد مـر او را زاویـه

(881)
Meṯnevī
Anki būdest-i ummuhu'l-hāviye
Hāviye bāşed mer ū rā zāviye

Terceme: O kimseniñ aṣlı hāviye yaᶜnī ġāyet yaḳıcı āteş ola, o āteş aña zāviye, mekān olur.

Şerḥ: Bu keyfiyet Sūre-i Ḳāriᶜ anıñ altıncı āyet-i kerīmesinde şöyle bed'i ider: *(فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُۥ)*[204] "Ammā her kimse ki ḥesābı terāzisi aġır oldu." *(فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ)*[205] "Ol kimse rāżı olduġu ᶜıyş ve geçinmede olur." *(وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُه فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ)*[206] "Ol kimseniñ ki muvāzenesi ḥasenātdan ḫafīf ola yaᶜnī seyyi'ātı daha çoḳ ola. Anıñ ümmī ve mekānı hāviye, ġāyet yaḳıcı āteş olur." *(وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَهْ)*[207] "Ve ne şey bildirdi saña ki hāviye nedir?" *(نَارٌ حَامِيَةٌ)*[208] "Ġāyet yaḳıcı āteşdir." Bu āyet-i kerīmeden āşikār olur ki herhangi ādemiñ ḥasenātı seyyi'atdan çoḳ ise anıñ içün rāḥat ve neᶜīm-i cennet ve her kimiñ seyyi'atı efzūn ise mekānı nār u miḥnet olur, binā'en-ᶜaleyh defᶜ-i seyyi'at ve taḥṣīl-i ḥasenāt içün dā'imā saᶜy ve cihād itmek muḳteżayāt-ı insāniyyedendir.

مـادر فـرزنـد جـويـان وی اسـت
اصـلهـا مر فرعهـا را در پی اسـت

(882)
Meşnevī
Māder-i ferzend cūyān-ı vey est
Aṣlhā mer fᶜhā rā der pey est

Terceme: Vālide oġlunu arar; aṣlları fᶜileriñ izindedir.

Şerḥ: Her vālide oġlunu aradıġı gibi aṣlları da kendi fᶜilerini arar, şu ḳadar ki fᶜiler maᶜnen tebeddül ider ise o mübeddelleri dāḫil olduḳları dīger aṣlları ṭaleb ider. Meṣelā āteşin ḫilḳat olan bir ẓālimi aṣlı olan āteş keder arar, amma o ẓālim ẓulmü tārık ve ṭārīḳ-i Ḥaḳḳa sālik olunca z̲ātı ḫayra mübeddel ve anıñ ṭalebi cennet-i aᶜlā ve rāġibi Elṭāf-ı Cenāb-ı Kibriyā olur. **[68]**

آب انـدر حـوض اگـر زنـدانـيسـت
بـاد نشـفش می‌كنـد كـار كـانيسـت

[204] *Kur'ân-ı Kerîm*, Kâri'a, 101/6: "Artık kimin ki terazilerindeki tartısı ağır gelir."

[205] *Kur'ân-ı Kerîm*, Kâri'a, 101/7: "O, hoşnut, razı bir geçimdedir."

[206] *Kur'ân-ı Kerîm*, Kâri'a, 101/8-9: "Ve fakat kimin ki terazilerdeki tartısı hafif gelir. Artık onun yeri Haviye'dir."

[207] *Kur'ân-ı Kerîm*, Kâri'a, 101/10: "Ve ne bildirdi sana, nedir cehennem uçurumu?"

[208] *Kur'ân-ı Kerîm*, Kâri'a, 101/11: "O, pek kızgın bir ateştir."

(883)

Meşnevī

Āb ender ḥovż-ı egr zindāniyest

Bād neşfeş mīkoned k’erkāniyest

Terceme: Şular gerçi ḥavużda maḥbūsdur, rüzgār ol şuyu neşf eyler, zīrā rüzgār erkāndandır.

Şerḥ: Terkībātı ḥasebiyle rüzgār şuyu ve ruṭubeti ḳurutmaḳ ḫaṣṣasını ḥā’izdir. Meşelā yollara şu birikince şedīd bir rüzgārdan şoñra hīç şu ḳalmaz. Bir oṭa yeñi şıvanmış iken ruṭubetini alup çabuk ḳurutmaḳ içün pençereleri açarlar; binā’en-ᶜ aleyh şu ve ruṭubetiñ ortadan tedrīcī ḳalḳmasına ve şunuñ aşlı olan deñize rücūᶜ ına rüzgār sebeb olduġu āşikārdır.

مـی‌رهـانـد مـی‌بـرد تـا مـعـدنـش

انـدک انـدک تـا نـبـیـنـی بـردنـش

(884)

Meşnevī

Mīrehāned mībered tā maᶜ deneş

Endek endek tā nebīnī bordeneş

Terceme: Rüzgār şuyu ḳurtarup yavaş yavaş maᶜ denine ḳadar götürür. O şūretle ki neşf u ceẕb u īṣālini göremezsiñ!

Şerḥ: Şu tebaḫḫur idüp nihāyet birçoḳ taḥavvülātdan şoñra maᶜ den-i aṣliyesi olan deñize rücūᶜ itmesi ġayr-ı mer’ī ve tedrīcīdir. Ḥayāt-ı insāniyyeniñ de tükenmesi anıñ gibi ġayr-ı mer’īdir.

وین نـفـس جـانـهـای مـا را هـمـچـنـان

انـدک انـدک دزدد از حـبـس جـهـان

(885)

Meşnevī

Vin nefes cānhā-yı mā rā hemçunān

Endek endek dozded ez ḥabs-i cihān

Terceme: Bu nefes de cānlarımızı anıñ gibi yavaş cihānıñ ḥabsinden çalar.

Şerḥ: Şu, neşf olunduġu gibi cānlarımızıñ āb-ı hestīsi de enfās vāsıṭasıyla yavaş yavaş ve bī-telāş bu dünyā-yı dessāsdan ayrılup zā'il ve yalıñız **[69]** merdān-ı Ḫudā sa^{c} ādet-i ebediyyeye vāṣıl olur. Bu maḥalde (nefesden) maḳṣad, hem aḳciger vāsıṭasıyla alınup virilen hevādır ki bir ṭarafdan idāme-i ḥayāta, dīger ṭarafdan her nefes aldıḳca bir nefeslik zamānıñ eksilmesi gibi mevte taḳrībe ḫidmet ider. Hem de kelāmdır, ki ḫayr-ı cānibine cārī ise bizi güzel aṣla īṣāl, şer-āmīz ise pençe-i āmāl ile pā-māl ider.

تـا الـيـه يصـــعـد أطـيـاب الـكـلـم
صـــاعـدا مـنـا إلـى حـيـث عـلـم

(886)

Meşnevī

Tā ileyhi yeṣ^{c} ad eṭyābu'l-kelim
Ṣā^{c} edā minnā ila ḫayṣu ^{c} alim

Terceme: Güzel ve iyi kelām Cānib-i Ḥaḳḳa ṣu^{c} ūd ider. O maḥall u maḳāma ḳadar ki anı Allāh Te^{c} ālā Ḥażretleri bildi.

Şerḥ: İyi ve pāk olan kelāmdan maḳṣad tehlīl ve sā'ir ^{c} ibādāt-ı ^{c} ādilānedir. Beyt-i şerīfde īmā buyurulan āyet kerīme Sūre-i Fāṭırıñ on birinci āyetidir:
(إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ)[209] Ma^{c} nā-yı şerīfi: "Güzel olan kelām ve güzel olan iş Allāh Te^{c} ālānıñ dergāh-ı ḳabūlüne ṣu^{c} ūd ve Ḫaḳ Te^{c} ālā Ḥażretleri anı yuḳarı ref^{c} ider." Diḳḳat buyurulsun ki āyet-i kerīmeniñ ^{c} ibāre-i ^{c} aliyyesinde güzel kelām ^{c} amel-i ṣāliḥa rabṭ olunmuşdur. Kelām, ^{c} amel-i ṣāliḥa ḫādim ise maḳbūldür.

تـرتـقـى أنـفـاســـنـا بـالاتـقـى
مـتـحـفـا مـنـا إلـى دار الـبـقـا

(887)

Meşnevī

Terteḳā anfāsinā bālā teḳā
Müteḥifen minnā ilā dārü'l-beḳā

[209] *Kur'ân-ı Kerîm*, Fâtır, 35/10: "Kim yücelik, üstünlük dilerse bilsin ki bütün yücelik, üstünlük, Allah'ındır; güzel sözler, ona ağar, iyi işler de o sözleri yüceltir ve onlar ki düzenlerle kötülüklerde bulunurlar, onlaradır çetin bir azap ve onların düzenleri de zaten mahvolup gider."

Terceme: Enfās ve efʿālsiz ṭahāretle teraḳḳī ider, bizden hediye olunduġu ḥālde tā dār-ı beḳā ve ʿālem-i ʿalāya çıḳar.

Şerḥ: Güzel enfās ve efʿāl u kelām-ı ṭahāret-me'āl hediye ṭarzında ʿālem-i lāhūta çıḳar ve ṣāḥibini maḳbūl Cenāb-ı Perverdigār eyler.

ثم تاتينا مكافات المقال
ضعف ذاک رحمة من ذی الجلال

(888)

Meşnevī

Ṯumme te'tīnā mukāfātu'l-maḳāl
Ża'f ẕāke raḥmetem min ẕi'l-celāl

[70] Terceme: Baʿde'l-ṣuʿūd bize kelāmımızıñ mükāfātı iki ḳat olaraḳ ol celāl ve ʿaẓamet ṣāḥibi olan Allāh Teʿālā Ḥażretleriniñ raḥmetinden gelir.

Şerḥ: İnsān kelimāt-ı maḳbūle ve efʿāl-i memdūḥa meydāna vaż' itdikden ṣoñra merḥamet-i Ḫudā anıñ mükāfātını ḳat ḳat iḥsān ider.

ثم يلجينا الى امثالها
كى ينال العبد مما نالها

(889)

Meşnevī

Ṯume yulcīnā ilā emṯālihā
Key yenāle'l-ʿabdu mimmā nālehā

Terceme: Mükāfātdan ṣonra Allāh Teʿālā Ḥażretleri bizi ilcā ve īṣāl eyler, ol kelām ve efʿāl-i ḫayriyyeniñ emṯāline, tā ki ʿabd-ı nā'il olsun, şol mükāfāt ve niʿam u ḥasenāta ki nā'il oldu.

Şerḥ: Kelām u efʿāl-i ḫayriyyeniñ mükāfātı Allāh Teʿālā Ḥażretleri cānibinden virildiginden başḳa bir de merḥamet-i Rabbāniyye yeñiden kelām u efʿāl-i ḫayriyyede bulunmaḳ içün insānı ilcā ider. Beyt-i şerīfiñ ʿibāre-i ʿaliyyesine diḳḳat olunsun ki Allāh Teʿālā Ḥażretleri ʿabdini niʿmetlere maẓhar itmek içün kelām u efʿāl-i ḫayriyyede bulunmaġa

īṣāl eyler buyurulmuşdur. Allāh Teᶜālā Ḥażretleri sevdigi ḳulunu muᶜaṭṭal bıraḳmaz; çünki ᶜaṭālet ᶜayn-ı muṣībet ve maᶜṣiyetdir.

هـكـذا تـعـرج و تـنـزل دايـمـا
ذا فـلا زلـت عـلـيـه قـائـمـا

(890)

Meşnevī

Hakeẕā taᶜruc ve tenzil dāyimā
Ẕā felā zilte ᶜaleyhi ḳā'imā

Terceme: Dā'imā kelām u efᶜāl-i ḫayriyye dergāh-ı ḳabūl-i Ḫudāya taᶜric ve semā-yı merḥamet-i Rabbāniyyeden mükāfāt nüzūl ider; kā'im-i ᶜaleyh olan bu iki ḥāletden zā'il olmadıñ!

Şerḥ: Kelimāt u efᶜāl-i ḫayriyye naṣıl netāyic-i ḥaseneyi dāᶜī olduġu bu ebyāt-ı ḥikmet-meᶜābdan bedīhī olur ki vużūḥ-ı maᶜnāsı cihetle şerḥe muḥtāc degildir. [71]

پـارســـی گـوييـم يـعـنـی ايـن كشـــش
ز آن طرف آيـد كـه آمـد ايـن چشـــش

(891)

Meşnevī

Pārisī gūyīm yaᶜnī in keşiş
Zan ṭaraf āyed ki āmed in çeşiş

Terceme: Fārisī söyleyelim! Bu ġayret, insānıñ ruḥūna leẕẕet gelen o ṭarafdan gelir.

Şerḥ: Kelām u efᶜāl-i ṭayyibeniñ maḳām-ı ᶜaliyye ceẕb olunması yine Allāh Teᶜālā Ḥażretlerindir; Ol Ḫudā-yı müteᶜāl böyle kelām ve umūr-ı ḫayriyye içün insānıñ rūḥuna bir leẕẕet ve ceẕbe vażᶜ buyurulmuşdur.

چشـــم هر قومی به ســـويی مانده اســـت
كـان طرف يـک روز ذوقی رانـده اســـت

(892)

Meşnevī

Çeşm-i her ḳavmi be sūyī mānde est

K’an ṭaraf yek rūz ẕevḳī rānde est

Terceme: Her ḳavmiñ gözü bir cānibinde ḳalmışdır ki o tarafda bir gün ẕevḳ sürmüşdür.

Şerḥ: Nev^{c}-i benī beşer her ne ile kesb-i ülfet ider ve her neden ẕevḳ alırsa dā’imā oña raġbet u muḥabbet ider velev ki mābihi’l-muḥabbeti leẕẕet-baḫşa veyā elem-efzā ola!

ذوق جنس از جنس خود بـاشـــد يقين

ذوق جزو از كـل بـاشـــد خود ببين

(893)

Meşnevī

Ẕevḳ-i cins ez cins-i ḫod bāşed yaḳīn

Ẕevḳ-i cuzv ez kull-i bāşed ḫod bebīn

Terceme: Yaḳīn ve muḥaḳḳaḳ budur ki cinsiñ ẕevḳi kendi cinsinden olur; cüz’iñ ẕevḳi kendi aṣl u küllünden olur; bu ḥaḳīḳate naẓar it!

Şerḥ: Ẕevk u meyl-i ḳavī, meyl olunan şey’e hem cinsiyet-i ma^{c}neviyye gibi bir irtibāṭ ḫafīden nāşī olur. Cüz’üñ de kendi küllüne irtibāṭı derkār olduġundan külle mülḥaḳ oluncaya ḳadar cüz-i mużṭarr olur. Dūzaḫī, ẓulm ve ḳahr u nāra, cenneti ^{c}adl ve ḥüsn-kāra meyyāl olur. [72]

يـا مـگـر آن قـابـل جـنســـى بـود

چون بـدو پيوســـت جنس او شـــود

(894)

Meşnevī

Yā meger an ḳābil-i cinsī boved

Çun bedū peyvest cins-i ū şeved

Terceme: Yāḥūd meger o bir cinse ḳābil ve müsta^{c}idd olur ki dīger cinse merbūṭ olunca anıñ cinsinden olmuş olur.

Şerḥ: Cins, cinsini arar; ṣūretā ẓulmānī ve faḳaṭ müsta'id-i teraḳḳī olan bir insān ḥüsn-i niyet veyā fi'l-i ḫayrına mebnī merḥamet-i Rabbāniyyeye şāyān olunca cinsiyet-i ẓulmāniyyesini nārıñ ve ṭarīḳ-i necāt refīḳ-i istiḳāmete sālik olmuş olur; bi'l-ᶜaks dīgeri ṣūretā müttaḳī ve meyli şeḳāvete cārī olunca semt-i ẓulmete pūyān ve giriftār-ı ḫüsrān olur.

نـقـش جـنســـيـت نـدارد آب و نــان
ز اعـتـبــار آخــرآن را جــنــس دان

(895)

Meşnevī

Naḳş-ı cinsiyyet nedāred āb u nān
Z'i'iᶜ tibār-i āḫir an rā cins dān[210]

Terceme: Meşelā ṣu ve ekmek gibi ki bizim cinsimizden degildir; bize ulaşmaḳla cinsimiz ve bedenimizde ziyāde oldu.

Şerḥ: İnsānıñ bedeni başḳa iken ekmek ve ṣu, beden-i insāna dāḫil olunca beden-i insāndan maᶜdūd ve bu iltişāḳ ile kesb-i şeref ve tebdīl-i cinsiyet idüp mesᶜūd olur. Cemādāt bile tebdīl-i cinsiyete istiᶜdād gösterince ẕāten iḥsan-ı taḳvīm ve maḳbūl-i yezdān olan insān her ne vaḳt irādāt-ı Rabbāniyyeniñ icrāsına cidden meyyāl olsa nūr-ı Ḥaḳ anıñ ḳalbine seyelān iderek evvelki cinsiyet-i ẓulmāniyyesinden ferāġatle kāmrān olur.

بـاز آمـد كـای مـحـمـد عـفـو كـن
ای تـرا الـطـاف و عـلـم مـن لـدن

(896)

Meşnevī

Bāz āmed key Muḥammed ᶜafū gun
Ey terā elṭāf u ᶜilm-i men ledun[211]

Terceme: Ṣu ve ekmek naḳş ve ṣūret cihetinde insān ile cinsiyet ṭutmaz [73] ise de āḫir-i iᶜtibārdan sen anları insān ile hem-cins bil!

[210] Beyitten önce A, MM, N "Hemçu āb u nān ki cins-i mā nebūd/Geşt cins-i mā vu ender mā fuzūd" beyti vardır.

[211] Beyit: -A, -MM, -N

Şerḥ: Ṣūretā ve naḳşen ṣu ile ekmek insānıñ bedenine ġayr-ı müşābih ise de bedene dāḫil olmaġa ve eczā-yı bedeniyyeye taḳviyet virmege ḳābiliyet gösterdiklerinden cemādātdan iken insān ile cinsiyet ve ḥayāt u ḳābiliyet kesb itdi.

ور ز غیر جنس باشد ذوق ما
آن مگر مانند باشد جنس را

(897)

Meşnevī

Ver zi ġayr-ı cins bāşed ẕevḳ-i mā
An meger mānend bāşed cins rā

Terceme: Eger ḳarşı cinsden bizim ẕevḳimiz olur ise ḥasbe'l-ṣūret cinsimiziñ mānend ve müşābihī olduġundandır.

Şerḥ: Cins kendi cinsinden ẕevḳ alabilir ve eger cinsi başḳa olan bir şeyden ẕevḳ alır ise ẕevḳ viren şey meyyāl iden şey'iñ cinsine beñzemesindendir. Meṣelā müstaḳīm bir ādem ġayr-ı müstaḳīm bir ādemiñ ülfetinden baᶜżı mertebe ẕevḳ-yāb olur ise, ġayr-ı müstaḳīmi müstaḳīmlere beñzer baᶜżı aḥvāl u eṭvārda görmesinden neş'et eyler; ammā bu sehv-i imtidād itmez ve ḥaḳīḳatde cins-i āḫir olduġu ḥiss olununca muḥabbet bürūdete, ḳurbiyyet baᶜdehu münḳalb olur. Eñ şenīᶜ olan cinsiyet-i ṣūriye, maᶜnen iġfāli dāᶜī olan müşābehet ġayr-ı ḥaḳīḳiyyedir. Meṣelā ṭatlı şekle ḳonmuş zehr, muḥabbet renginde görünen ᶜadāvet, iḥsān ṣūretinde ḳahr u nikbet, insān yüzlü olan ḥayvān-sīret ve ṣūretā müttaḳī olan riyākār gibi cinsiyet-i kāẕibedir.

آنکه مانند ست باشد عاریت
عاریت باقی نماند عاقبت

(898)

Meşnevī

Anki mānend est, bāşed ᶜāriyet
ᶜĀriyet bāḳī nemāned ᶜāḳibet

Terceme: O şey ki ḥaḳīḳi müşābihden ᶜibāret ola, ᶜāriyet olmuş olur; ᶜāriyet ise ᶜāḳibet-i bāḳī degildir.

Şerḥ: Gördügümüz ġayr-ı müstaḳīm bir ādemiñ müstaḳīmlere maḥṣūṣ eṭvār u aḥvālde bulunması muvaḳḳatdır. Böyle bir ḥāl-i ᶜariyet-i ma'l, bi'ż-żarūre zā'il olur; bi'l-ᶜaks ṣūretā ġayr-ı ṣāliḥ görünen bir ṣāliḥ ādemi bed-aḫlāḳ [74] olanlar kendi hem-cinslerinden ᶜadd idüp aña muḥabbet itseler bile baᶜdehu ḥarekāt-ı ġayr-ı lāyıḳlarına tābiᶜ olamayacaġını görünce hem-cins ve meslek olmadıġını ṭarafeyn añlar ve biri birinden münāferetle tebāᶜüde başlar.

مـرغ را گـر ذوق آیـد از صـــفـیـر
چونکـه جنس خود نیـابـد شـــد نفیر

(899)

Meşnevī

Morġ rā ger ẕevḳ āyed ez ṣafīr
Çunki cins-i ḫod neyābed, şod nefīr

Terceme: Bir ḳuşa eger ḫudᶜa ile çıḳar yalan ḳuş sesinden, ışlıḳdan ẕevḳ gelir ise de, kendi cinsini bulmayınca, o ṣadā-yı taḳlīden nefret idici olur.

Şerḥ: Bir avcınıñ ḳuş ṭutmaḳ içün taḳlīden çıḳardığı yalancı sesden ḳuş ẕevḳ alır ve sesiñ çıḳdığı yere yanaşır, ammā çıḳan ses, hem-cinsiniñ ġayriden oldūğūnu ḥiss itdigi anda ḳuşuñ ẕevḳi nefrete mübeddel olur. Şu ḳadar ki: Ara ṣıra ḳuş yañılıp avcının ṭuzaġına tutulduġu gibi baᶜżı insānda da bir müḳallid ve riyākārıñ dām-ı taḳlīdine giriftār olur, ṣāḥib-i ᶜaḳl u firāset olan kimse dā'imā iḥtiyāta riᶜāyet, bilā taḥḳīḳ-i iᶜtimādı ġaflet ve belāhet ᶜadd ider.

تشـــنـه را گـر ذوق آیـد از ســـراب
چون رســـد در وی گریزد جویـد آب

(900)

Meşnevī

Teşne rā ger ẕevḳ āyed ez serāb
Çun resed der vey gorīzed cūyed āb

Terceme: Ṣuṣamış ādeme serābdan ẕevḳ gelir. Serābıñ göründügü maḥalle yetişirse ṣu şekli andan ḳaçar. Ṣuṣayan ṣu arar.

Şerḥ: Serāb, ṣıcaḳ günlerde çoraḳ yerlerde ṣu gibi görünen bir ḥavuż-ı kāẕibdir. Ṣuṣamış olan yolcu ᶜaṭş ḥasebiyle ṣu bulayım diye o maḥalle şitāb ider ise de serāb, her bār öñünden

ḳaçar. Çünki serāb ṣu şeklinde keşāfet-i hevā'iyyeniñ naẓar aldatan bir ḥādiṣesidir; el-ḥāṣıl ḥaḳīki olmayan ve yalıñız ṣūretden ᶜibāret olan cinsiyet, serāb gibidir anıñ muḥibb u meyyāli ẕevḳ u saᶜādet yerine żarar u nefret, ẕillet ü nedāmet bulmuş olur. [75]

مفلســـان کر خوش شـــوند از زر قلب
لیـک آن رســـوا شـــود در دار ضـــرب

(901)

Meşnevī

Muflisān ger ḫoş şevend ez zerr-i ḳalb
Līk an rusvā şeved der dār-i ḍarb

Terceme: Müflis olanlar ḳalb altundan ḫoşlanırlar; lakin o ḳalb altun ḍarb-ḫānede rüsvā olur.

Şerḥ: Ṣūrī olup ḥaḳīḳi olmayan cinsiyet u leṭāfetiñ encāmı rüsvālıḳdır. Meṣelā bed-aḫlāḳ ve ṭamaᶜkār veyā parasız ḳalmış baᶜżı müfsid ve bī-ᶜār, ḳalb altun istiᶜmāline mücāseret ve ḳalb altundan muvaḳḳaten ẕevḳ u lezzet bulur ise de ḍarb-ḫānede baᶜde't-tecrübe altunuñ ḳalb olduġu müṣbet olunca hem ḳalbiñ ḳıymetsizligini āşikār, hem ᶜāmili olan saḫtekār aranup envāᶜ-i cezāya giriftār olur. Her ḥāl ü kārda mekr u ḥīleden efᶜāl-i şenīᶜe ve meḳāl-i fesād-me'alden teḥāşī idüp ṭarīḳ-i ᶜadl ve istiḳāmete dāḫil ve o ṣūretle maḳṣad-ı aḳṣaya vāṣıl olmalı!

تـا زر انـدودیـت از ره نـفـگـنـد
تـا خـیـال کـژ تـرا چـه نـفـگـنـد

(902)

Meşnevī

Tā zer endūdīt ez reh nefgened
Tā ḫiyāl-i kej turā çeh nefgened

Terceme: Zerāndūdelik yaᶜnī ḳalb olup yalıñız altun yaldızlılıḳdan ᶜibāret olan cihān-ı ṣūrī seni yoldan atup geriye bıraḳmaya! Diḳḳat it! Bāṭıl olan ḫayāl seni ḳuyuya atmaya!

Şerḥ: Ey insān nefs ve şeyṭānıñ ve ḥīlekār ādemleriñ saña ẕevḳli gösterdikleri umūr-ı ġayr-ı meşrūᶜaya raġbet ve ḥīlekārān ile ülfet u ünsiyet itme! Zīrā anlar ᶜayn-ı serāb ve ṣafīr u girdāb-ı ẓulmet-i muṣīrdir.ᶜAḳibet seni dām-ı ḫudᶜa ve kemīn-i ᶜażāb efzālarına çeker. Ṣoñra

selāmet u ṣafā yerine cevr u ez̲ā gösterir. Kāffe-i umūrda şerīᶜat-ı ġarrādan ᶜaşırlarca tecārib ve taḥḳīḳat-i ᶜamīḳa ile ᶜālem-i insāniyyetiñ ḳabūl itdigi niẓāmatdan hīçbir ān ayrılma! Sefīl ve ser-gerdān olma! [76]

از کلیله باز جو آن قصه را
و اندر آن قصه طلب کن حصه را

(903)

Meşnevī

Ez Kelīle bāz cū an ḳıṣṣe rā
Vender an ḳıṣṣe ṭaleb kon ḥiṣṣe rā

Terceme: Kelīle ve Dimne nām ḥikāyelerden (Hümāyūn-nāme ḳitābındadır.) Bu ḳıṣṣayı tekrār oḳu ve o ḳıṣṣadan ḥiṣṣe ṭaleb it!

Şerḥ: Bu ḳıṣṣa münāsebetiyle ḳuṭbu'l-ᶜārifin Mevlānā Celālü'd-dīn-i Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleri birçoḳ ḥikem ve ḥaḳā'iḳ-i ᶜaliyye ve nükāt-ı celīle beyān u ityān buyurmuşlardı ki İn-şā'allāhü Teᶜālā ātīde taḥrīr ve müstaᶜidiniñ ḳulūbu nūr-ı ᶜirfān ile tenvīr olunur.

قصه نخجیران و بیان توکل و ترک جهد کردن

(Kıṣṣe-i naḫcīrān ve beyān-ı tevekkül ve terk-i cehd kerden)

Nāḫcīrān yaᶜnī ṣay u şikāra şāyān ḥayvānāt ṭā'ifesi kendilerini telef itmekde olan bir arslanıñ nezdine gidüp iḫtiyār-ı tevekkül ve terk-i cehd ve saᶜy eylemesi żımnında arslana söyledikleri sözleriñ ve arslan ṭarafından virilen cevāblarıñ ḥikāyesidir:

İḫṭār -bu ḥikāyede arslandan maḳṣad, ṣāḥib-i ḳuvvet ve ẓālim ve ḫūn-rīz bir insān; ṭā'ife-i naḫcīrāndan merām, ḳöy ahālisinden baᶜżı żaᶜīf ve bī-dermāndır.

طأفه نخجیر در وادی خوش
بودشان از شیر دایم کش مکش

(904)

Meşnevī

Ṭā'ife-i naḫcīr der vādiyy-i ḫeş

Būdişān ez şīr dāyim keşmekeş

Terceme: Güzel bir vādīde bir bölük ḥayvānāt bulunur idi ki anlara arslandan keş-mekeş ve ızṭırāb var idi.

Şerḥ: Ya^{c} nī bir köy ahālisiniñ bulunduḳları mevḳi^{c} güzel idiyse de ṣāḥib-i rūz ve ḫūn-rīz bir ādemden mużṭarib ve kendi köylerinde iken kemāl-i ḫavfdan mütelāşī ve ġarīb gibi bulunur idi. [77]

بس کـه آن شـــیر از کمین درمی‌ربود

آن چرا بر جملـه نـاخوش گشـــتـه بود

(905)

Meşnevī

Bes ki an şīr ez kemīn der mīrubūd

An çerā ber cumle nāḫoş geşte būd

Terceme: Birçoḳ ḥayvānātı arslan puṣudan ḳapar, o otlaḳ yerler cümleye nā-ḫoş ve dehşet-zār olmuş olur idi.

Şerḥ: Ḫūn-rīz, puṣuda ṣaḳlanup köy ahālisini telef ve emvālini ġāret ve ẓulmüne hedef ider idi. Bu sebebden köylüler güzel münbit olan mevḳi^{c} lerinden müteneffir, ḫavf-ı şīr ile bī-ḥużūr ve mutażarrır idiler.

حیلـه کردنـد آمـدنـد ایشـــان بشـــیر

کـز وظـیـفـه مـا تـرا داریـم ســـیـر

(906)

Meşnevī

Ḫīle kerdend āmedend īşān be şīr

Kez vaẓīfe mā turā dārīm sīr

Terceme: Ḥayvānāt ḥīle idüp arslanıñ nezdine geldiler ve didiler ki: Ey arslan! Biz seni vaẓīfeden ṭoḳ ṭutarız.

Şerḥ: Köy ahālisi ṣāḥib-i zūr olan ẓālimiñ şerrinden ġāyet bī-zār ve bī-ḳarār olduḳlarından artıḳ çār-ı nā-çār nezdine muṭīʿ āne varup puṣularda ṣaḳlanaraḳ bizi ıżrār ve dūçār-ı telāş ve ıżṭırār itmekden ise biz saña münāsib bir vaẓīfe taḫṣīṣ ve her gün nezdiñize isrā ve nār-ı ḥırṣ ve ġaẓabıñızı iṭfā eyleriz; egerçi buña müsāʿ de ider iseñiz hem biz müsterīḥ olur semen getirir, hem sen vāreste-i taʿab ü meşaḳḳat olmuş olursuñ dimişler!

جزوظیفه در پی صیدی میا
تا نگردد تلخ بر ما این گیا

(907)

Meşnevī

Coz vaẓīfe der pey ṣeydī meyā
Tā negerded telḫ ber mā īn giyā

Terceme: Taʿyīn olunacaḳ vaẓīfeden ġayrı bir şey aramayup fażla içün ṣayd u şikāra gelme; ki bu ot bize acı olsun!

Şerḥ: Mūceb-i emānımız ve bāʿiṯ-i [78] rāḥatıñız olmaḳ içün meyānımızda taḫṣīṣ olunacaḳ miḳdār-ı kāfī vaẓīfeden ġayrı bir şey aramaḳdan, nezdimize gelüp bizi şikār u taḥarrī itmekden ferāġat ve yalıñız vaʿdimize iʿtimād ile iḫtiyār-ı rāḥat it! Biz saña dā'imā ṭaʿām idecek vaẓīfeyi īṣāl ve ḫoş-ḥāl idecegimizden sen çalışma; zīrā sen bizi itlāfa gelirsiñ ḫavfıyla her ān bī-amān olur isek saña da ekl idecek beden ü semen, bize de rāḥat ve me'men ḳalmaz.

جواب شیر نخجیرانرا و بیان فأیدهٔ جهد

(Cevāb-ı şīr neḫcirān rā vü beyān fā'ide-i cehd)

Arslanıñ ḥayvānāta cevab virmesi ve cehd u saʿyıñ fā'idesini beyān eylemesi ḥaḳḳındadır:

گفت آری گر وفا بینم نه مکر
مکرها بس دیده‌ام از زید و بکر

(908)

Meşnevī

Goft: Ārī ger vefā bīnem ne mekr

Mekrhā bes dīde'em ez Zeyd u Bekr

Terceme: Arslan ḥayvānāta cevāben didi ki: Evet! Didigiñiz söz iyidir, eger vefā görsem ve ḥīle görmesem! Lakin ben dünyāda Zeyd u Bekrden bir çoḳ ḥīle ve ḫudᶜa gördüm.

Şerḥ: Ẓālim, köylüler dir: Kendiñiz vaẓīfemi nezdime getürüp taḥarrī meşaḳḳından āzād olmaḳlıġım biʾṭ-ṭabᶜ müreccaḥdır. Lakin añlarım ki kelāmıñız maḥż-ı ḥīle ve iġfāle vesīledir; ᶜale'l-ḫuṣūṣ ben dünyāda ādemlerden birçoḳ ḫudᶜa gördüm. İşimi kendim görünce daha fā'ideli olacaġını añladım.

من هلاک فعل و مکر مردمم

من گزیده زخم مار و کژدمم

(909)

Meşnevī

Men helāk-ı fiᶜl u mekr-i merdomem

Men gezīde-i zeḫm-ı mār u kejdomem

[79] **Terceme:** Ben insānlarıñ ḥīleli işlerden helāk oldum, ben yılan ve ᶜaḳrep ışırmasından yaralıyım.

Şerḥ: Şimdiye ḳadar ādemleriñ sözlerine iᶜtimād ve ᶜaḳreb ve yılan ṭabīᶜatında birçoḳ kimselere taṣādüf itmiş ve anlarıñ şerrinden helāk olmaḳ rāddelerine gelmiş; bu tecārib-i keşīreden ṣoñra işimi şunuñ bunuñ re'y ü yedine bıraḳmaḳ ve yine nā-dem żarar-dīde olmaḳ nā-sezā veᶜayn-ı ḫaṭādır dimek isteyen arslan lisānından bu beyt-i şerīfde ṭabāyiᶜ-i muḫtelifeye dā'ir işāret-i tecrübe-kārāne vardır.

مردم نفس از درونم در کمین

از همه مردم بتر در مکر و کین

(910)

Meşnevī

Merdom-ı nefs ez derūnem der kemīn

Ez heme merdom beter der mekr u kīn

Terceme: Derunumda puşuda olan nefs-i merdī baña ḥīle ve zīyān eylemek de cemīᶜ insāndan daha eşed ve beterdir.

Şerḥ: Ẓālim köylülere dir ki: Ben insānlarıñ ḥīlelerinden çoḳ ziyān görüp çoḳ peşīmān ve birçoḳ aḥvāl-i esef iştimāl ile nālān oldum. ᶜAle'l-ḫuṣūṣ kendi nefsim bile kemīngāhda ṣaḳlanmış bir ᶜadüvv-i ekber olaraḳ iḫtiyār rāḥat ve ᶜadem-i saᶜy ve cihād gibi menbaᶜ-i mażarrāt bir fikri ilḳā ve beni iżmiḥlāl itmege ve herkesden ziyāde saᶜy itdigi gibi siz de manend-i nefs gizlice kīn ṭutar ve ḫudᶜaᶜaṭāleti rāḥat gösterüp beni helāka çabalarsıñız.

گوش من لا یلدغ المؤمن شنید
قول پیغمبر به جان و دل گزید

(911)
Meşnevī
Gūş-i men lā yuldaġu'l-mü'min şenīd
Ḳavl-i peyġamber be cān u dil gozīd

Terceme: Benim ḳulaġım *(لایلدغ المؤمن)* ḥadīṯ-i şerīfini işitdi ve Peyġamber ᶜAleyhi'ṣ-ṣalavat-i Ve's-selām Efendimiziñ ḳul şerifini cān ve dil ile iḫtiyār ve ḳabūl itdi.

Şerḥ: Ẓālimiñ, köylülere beyān eyledigi ḥadīṯ-i şerīf budur:*(لایلدغ المؤمن حجر و احدمرتین)*[212] Maᶜnā-yı şerīfi: "Mü'min olan **[80]** kimse bir ᶜaḳreb deliginden iki kere geçüp ışırılmış olmaz." Yaᶜnī mü'min bir işde bir defᶜa żarar ve ziyān görür ise ister tecrübe ister fā'ide istiḥṣāl itmek zuᶜmıyla o işe tekrār girişmez, zīrā tecrübe olunmuş mużırr bir işiñ bir daha tecrübe olunmasında daha ziyāde żarar ḥāṣıl olması mücerreb ü bāᶜiṣ-i nikbetdir. Ey ehl-i ḳurā! İfādāt-ı ġaflet-efzāñıza ehemmiyet ve kendime meşaḳḳat ve nedāmet viremem dimek istememiş!

ترجیح نهادن نخجیران توکل را بر جهد و اکتساب

(Tercīḥ Nihāden-i Naḫcīrān Tevekkül rā ber Cehd u İktisāb)

Ḥayvānātıñ tevekkülü saᶜy u kesb üzerine tercīḥ eyledikleri beyānındadır:

[212] "Mü'min bir delikten iki kere ısırılmaz." Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed İbn İsmail, (Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi (trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yayınları, İstanbul, 1988, s.83.

جمله گفتند ای حکیم با خبر
الحذر دع لیس یغنی عن قدر

(912)

Meşnevī

Cumle goftend: Ey ḥekīm-i bāḫaber
Elḥaẕer daᶜ leyse yugnī ᶜan ḳader

Terceme: Arslanıñ nezdine gitmiş olan ḫayvānātıñ cümlesi arslana didiler ki: Ey ḫaberdār olan ḥekīm! Ḥaẕer ve iḥtiyaṭı terk it! Zīrā ḥaẕer ḳaderden ġınā ve fā'ide virmez.

Şerḥ: Köylüler ᶜaczleri ḥasebiyle arslana ḳarşı ḥīle taṣavvur eyledikleri bālāda beyān u ityān olundu; ẓālim ve ḫūnrīziñ pençesinden mümkin olduġu ḳadar ḫalāṣ bulmaḳ içün bilā saᶜy ve ḥaẕer tevekkülü fevā'id āver göstermek isterler.

در حذر شوریدن شور و شر ست
رو توکل کن توکل بهتر ست

(913)

Meşnevī

Der ḫaẕer şūrīden-i şūr u şer est
Rev tevekkul kon, tevekkul bihter est

Terceme: Ḥaẕerde uġursuzluḳ, şer ü ġavġa vardır; yürü, tevekkül it! Tevekkül daha āᶜlādır.

Şerḥ: Köylüleriñ bu ifādeleri ḫūn-rīz olan ādemi iḳnāᶜa mübtenī olduġundan terk cehd u saᶜy it dimeleri, kendileri-y-çün ᶜayn-ı cehd u saᶜydır. Faḳaṭ şāyān-ı istiġrābdır ki: Saᶜy u cehd içün bunca o emr-i Rabbānīye var iken żaᶜīf-i dil olan tenperverān ᶜaṭāleti dā'imā maḳbūl ẓann ve bu fikr ile kendilerini vīrān [81] iderler. Ehl-i tevekkül mesāᶜī ve iḳdāmāt-ı meşrūᶜa ve icraāt-ı maḳbūleden ḫālī ḳalmamalıydı. Zīrā ᶜālem-i ḥaḳīḳatde mesāᶜīsiz ve ikdāmsız tevekkül olmayup bilā iḳdām-ı tāmm, tevekkül ᶜayn-ı ẕühūl bir emr-i ġayr maḳbūldür.

با قضا پنجه مزن ای تند و تیز
تا نگیرد هم قضا با تو ستیز

(914)

Meşnevī

Bā ḳażā pençe mezen ey tond u tīz

Tā negīred hem ḳażā bā tu setīz

Terceme: Ey ġażablı insān! Ḳażā ile pençe urma! Ki ḳaẓā seniñle ᶜinād ve ḫuṣūmet ṭutmaya.

Şerḥ: Köylüler ḫūn-rīz ādeme ḳarşı böyle bir lisān-ı ġaflet-resānı istiᶜmāl itdiler; ammā çalışmaḳ ḳażā ile pençe urmaḳ olmayup emr-i Ḥaḳḳa iṭāᶜat itmekdir; zīrā bir muḳteżā-yı emr u ḥükm-i İlāhī vaẓīfeler icrā itmek içün insānlara ᶜaḳl u ẕekā ve eller ve ayaḳlar ve sā'ir aᶜża iḥsān u iᶜṭā olunmuşdur. Ehl-i İslāma Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şān vāsıṭasıyla cehd u kesb ḳaṭᶜiyyen emr u fermān buyurulmuşdur. İnsānıñ tecārib-i rūz-merre ve dā'imesi saᶜyıñ fevā'id ü muḥassenātını gün gibi iṣbāt itmiş iken saᶜy itmemek ve çalışmamaḳ eṣer-i ḥumḳ u ᶜināddır. Ḳażā ile pençe urmaḳ ve niᶜam-ı Rabbāniyyeyi fiᶜlen inkāra müteṣaddī olmaḳ çalışmamaḳdır. Kāffe-i ecrām-ı semāviyye ḥareketdedir, ḥattā insānıñ ḥayāt-ı māddiyesini teşkīl iden dem ü aᶜṣāb bile ber muḳteżā-yı fermān-ı Rab dā'imā ḥareket ider iken ṣāḥib-i ᶜaṭālet-i eczā-yı bedeniyyesinden ᶜibret alsun da tenbellikden utansun!

مـرده بـایـد بـود پـیـش حـکـم حـق

تـا نـیـایـد زخـم از رب الـفـلـق

(915)

Meşnevī

Morde bāyed būd pīş-i ḥukm-i Ḥaḳ

Tā neyāyed zeḫm ez Rabbu'l-felaḳ

Terceme: Ḥekīm-i Ḥaḳ öñünde ölmüş gibi muṭīᶜ bulunmaḳ lāzımdır, tā ṣabāḥıñ Rabbinden yara irişmeye!

Şerḥ: Bu da köylüleriñ ifādāt-i ġaflet-āyātındandır. Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ ḥükmü öñünde mürde olmaḳ Allāh Teᶜālāya külliyen tābiᶜ olmaḳ dimekdir. Bu emr-i ᶜayn-ı iṣābet ve dāᶜī-i selāmetdir. Allāh Teᶜālā Ḥażretleri cehd u saᶜy ḥükm **[82]** ü fermān buyurur, insān çalışdıḳca ḳażāya ve emr-i Ḥaḳḳa tābiᶜ olur; bi'l-ᶜaks cehd u saᶜy eylemez ise Ḥaḳ Teᶜālāya tābiᶜ degil, belki fermān-ı Ḫudāya ḳarşı bāġī veᶜāṣīdir. Bir ᶜıyāl ṣāḥibi evlādına çalışıñız emrine iᶜṭā idince hemān ḳalḳup çalışmaġa mübāderet iden evlādı iṣbāt-ı teslīmiyyet ve iṭāᶜat

itmiş, muᶜ aṭṭal olaraḳ çalışmaġa ḳalḳmayan ᶜ anūdān ve tenperverān emri ḳabūlden muḫālefet ve mübāᶜ adat eylemiş olur.

گفت آری گر توکل رهبر است
این سبب هم سنت پیغمبر است

(916)

Meşnevī

Goft: Ārī, ger tevekkul rehber est

İn sebeb hem sunnet-i Peyġamber est

Terceme: Arslan ḥayvānāta: Evet! Tevekkül rehber u delīldir; ammā sebeb u saᶜ y da Peyġamber ᶜ Aleyhi'ṣ-ṣalavatü's-selāmıñ sünnet-i seniyye ve ᶜ ādet-i celīlesindendir.

Şerḥ: Ḫūnrīz olan ẓālimiñ gerçi köylülere muᶜ āmelesi ẓulm ise de bu muḥāverede fikri muṣībdir. Meṣelā bir ẓālim Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri birdir dise vaḥdāniyyete müteᶜ alliḳ olan bu ifādesi ḥaḳdır binā'en-ᶜ aleyh tevekkül farż u maᶜ ḳūl, faḳaṭ maᶜ a-tevekkül umūr-ı ḫayriyye ile meşġūl olmaḳ emr-i maḳbūl olduġunu ẓālimiñ iddiᶜ ā itmesi iṣābetdir.

گفت پیغمبر به آواز بلند
با توکل زانوی اشتر ببند

(917)

Meşnevī

Goft Peyġamber bi āvāz-ı bolend

Bā tevekkul zānū-yı oştor bebend

Terceme: Peyġamber ᶜ Aleyhi's-selām Efendimiz yüksek ṣadā ile buyurdular ki: Allāh Teᶜ ālāya tevekkül itmekle beraber deveniñ de dizini baġla!

Şerḥ: Arslana teşbīh olunan ẓālim köylülere dir ki: Aṣl-ı hüner tevekkül ile beraber çalışmaḳdır; nitekim bir ẕāt Faḫr-i ᶜ Ālem ᶜ Aleyhi'ṣ-ṣalavatü Ve's-selām Efendimiziñ ḥużūr-ı ḥikmet-neşūr risālet-penāhīlerine gidüp didi: Yā Resūla'llāh! Devemiñ dizini baġlayup ḥıfẓında diḳḳat ideyim mi, yoḳsa deveyi kendi kendine bıraġup mütevekkil olayım mı? O nūr-ı aṣfiyā ve Ḫātemü'l-Enbiyā ᶜ Aleyh-i Efḍalü't-teḥāyā efendimiz ḥażretleri Muᶜ āẕ Bin Cebel

raḍıya'llāhu ᶜanha Ḥażretleriniñ ḫaberiyle müşbet olan ātīdeki ḥadīṯ-i şerīf ile sā'ile cevāb-ı ḥaḳīḳat- **[83]** nişāb iᶜṭā ve ḳalbini tenvīr ve iḥyā buyurmuşlardır:

(اعقل بعیرک ثم توکل علی الله)[213] Yaᶜnī: "Deveñi güzelce bağla. Ṣoñra Allāh Teᶜālāya tevekkül it." Bu ḥadīṯ-i şerīfden güneş gibi ẓāhir olur ki maḳbūl olan keyfiyet saᶜy u tevekkül tev'em ve yek cihet olaraḳ biri birinden hīçbir vaḳt tefrīḳ itmeksizin ikisini beraber ḥüsn-i istiᶜmāl itmekdir.

رمز الکاسب حبیب الله شنو
از توکل در سبب کاهل مشو

(918)
Meşnevī
Remze'l-kāsib Ḥabību'llāh şenū
Ez tevekkül der sebeb kāhil meşū

Terceme: Kāsib, çalışḳan kimseyi Allāh sever; ḥadīṯ-i şerīfiniñ remz ü işāretini işit de tevekkül vesīlesiyle muᶜaṭṭal olma!

Şerḥ: Bu da ḥadīṯ-i ṣaḥīḥdir.[214] *(الکاسب حبیب الله)*Yaᶜnī: "Kāsib ve çalışḳan Allāh Teᶜālānıñ sevgili ḳuludur." Cehd u saᶜyıñ fevā'idi muḥtāc-ı iṯbāt ve ḳābil-i taᶜdād degildir. Ehl-i ġaflet u aṣḥāb-ıᶜinād tezyīn ebāṭıl içün her ne ḳadar te'vīlāt basṭ u īrād itseler kendilerini o nisbetde iġfāl u berbād ider.

باز ترجیح نهادن شیر جهد را بر توکل

(Bāz tercīh nihāden-i şīr cehd rā ber tevekkul)

Arslanıñ tevekkül üzerine tekrār cehdi tercīḥ itdigine dā'irdir:

قوم گفتندش که کسب از ضعف خلق
لقمهٔ تزویر دان بر قدر حلق

[213] "Deveni güzelce bağla, sonra Allâh Teᶜâlâya tevekkül et." Tirmizî, Muhammed b. İsa, Sünen, (trc. Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, Konya, 2005, s. 60.

[214] "Çalışan ve kazanan Allâh'ın sevgili kuludur." Taramalarımızın neticesinde beyitte bahsi geçen hadîs ile ilgili -hadîs olduğuna dair- bir kaynağa ulaşamadık. Ayrıntılı bilgi için bkz. Prof. Dr. Ali Yardım, Mesnevî Hadîsleri, Damla Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 38-39.

(919)

Meşnevī

Ḳavm goftendeş ki kesb ez żaᶜf-i ḫalḳ

Loḳme-i tezvīr dān ber ḳadr-i ḫalḳ

Terceme: Ẕikr olunan ḳavm arslana didiler ki: Kesb u saᶜy, ḫalḳıñ, ḫūyuñ żaᶜfındandır. Kesb bir loḳma-i tezvīrdir ki ḫarīṣ olanlarıñ boġazı miḳdārı olur.

Şerḥ: Köylüler arslana teşbīh olunan ādeme dirler ki: İnsānlarıñ kesb u saᶜyı, ḳażā vü ḳaderi ve kemāl-i ḳudret-i Rabbāniyye ᶜadem-i tefhimden vāḳiᶜ olur. Cehd **[84]** u saᶜy bir ḫaṭā ve bir ḥareket-i ġaflet-efzādır ki cezā olmaḳ üzre ṣāḥib-i ḥırṣıñ ḥırṣı nisbetinde mesāᶜīsi zaḥmet u ıżṭırābı müzdād olur. Min baᶜd köyümüze gelme! Taᶜayyüñ içün muḳteżī şeyleri biz iḥżār u irsāl ve seni müsterīḥü'l-bāl eyleriz.

نیست کسبی از توکل خوبتر

چیست از تسلیم خود محبوبتر

(920)

Meşnevī

Nīst kesbī ez tevekkul ḫūbter

Çīst ez teslīm-i ḫod maḥbūbter?

Terceme: Ḥaḳ Teᶜālāya tevekkül itmekden daha güzel bir kesb yoḳdur; teslīmden ziyāde sevimli ne olur?

Şerḥ: Bī-çāre köylüler tevekkülü şenā ve çalışmaġa ṭaᶜn u istihzā ider iken iṣbāt-ı müddeᶜi żımnında kendileri de çalışırlar ve böylece bir mübāyenet-iᶜaḳliyyeye giriftār olurlar da ḫaberleri olmaz.

بس گریزند از بلا سوی بلا

بس جهند از مار سوی اژدها

(921)

Meşnevī

Bes gorīzend ez belā sūy-i belā

Bes cehend ez mār sūy-i ejdehā

Terceme: Çoḳ ādemler belādan ḳaçıyorlar zuᶜ mıyla, belā ṭarafına giderler. Çoḳ ādemler yılandan ḳurtulmaḳ ümīdiyle ejderhā ṭarafına şıçrarlar!

Şerḥ: İnsānlar ḥaḳāyıḳı lāyıḳıyla añlamaġa muḳtedir olmadıḳlarından kesb u saᶜ ylarıyla muḳteżī olan şey'iñ ᶜ aksini icrā, kendilerini bī-ġayr-ı ḥaḳḳın itᶜ āb u ḫarāb ider. Meṣelā zengin olmaḳ ümīdiyle bir insān ticārete tevessül eyler; ticāret ẓann eyledigi muᶜ āmele iżāᶜ e-i emvāliyle sebeb-i felāket olur. Bu da köylüleriñ ifādāt-ı ġaflet-āyātıdır. Cümleye maᶜ lūm olduġu üzre saᶜ y idenlerden yüzde beşi dūçār-ı ıżṭırāb ve saᶜ y itmeyenleriñ hemān yüzde ṭoḳsan ṭoḳuzu giriftār u ᶜ aẕāb olur.

حیلـه کرد انســـان و حیلـهاش دام بود
آنکـه جـان پنـداشـــت خون آشـــام بود

(922)
Meşnevī
Ḥīle kerd insān u ḥīleş dām būd
Anki cān pindāşt ḫūnāşām būd

[85] Terceme: İnsān vāṣıl-ı merām olmaḳ içün ḥīle itdi. Ḥīlesi kendine ṭuzaḳ oldu. O, cān ṣandı. Ḳan içici ve kendi nā-kām oldu.

Şerḥ: Yine köylüler didiler ki: İnsān saᶜ y ve ḥīle ile nā'il-i merām olayım dir iken ḥīlesi boynuna zincīr ve şaḫṣı ẕillete esīr oldu. Meṣelā sāriḳ ḥīle ile başḳasınıñ aḳçesini sirḳat içün ᶜ aḳl u ḳuvvetini ṣarf iderken ṭutulup ḥabse ilḳā ve ümīd ve nāmūs ve rāḥatı pā-māl u hebā olur. İşte mesāᶜ ī ve ḥīle ṣāḥibi, encām-kār saᶜ y-ile kendine zindānı maḳar ider.

در ببســـت و دشـــمن انـدر خـانـه بود
حـیـلـهٔ فـرعـون زیـن افســـانـه بـود

(923)
Meşnevī
Der bebest u doşmen ender ḫāne būd
Ḥīle-i Firᶜ avn zīn efsāne būd

Terceme: Ḳapuyu ḳapadı; ammā ḫırsız ḫāne içinde idi. Firᶜ avnuñ ḥīle ve ḫudᶜ ası da bu sehv saᶜ y efsānesinden vāḳiᶜ oldu.

Şerḥ: Ḥırsızdan emīn olmaḳ içün ḳapuyu ḳapayup da sārīḳi sehven ḫāneniñ içinde bıraḳmaḳ miṡālini köylüler īrād idiyorlar; cümleye maᶜlūmdur ki, ḳapusunu ḳapayanlar maẓhar-ı emn ü emān, açıḳ bıraḳanlar ekṡer nuḳūd ve eşyāsını çaldırup nādim u nālān olur. Firᶜavn, Ḥażret-i Mūsāyı öldürmek ümīdiyle benī İsrā'īliñ eṭfālini ḳatl u ifnā ider iken Ḥażret-i Mūsā Firᶜavnuñ yanında neşv ü nümā buldu; Firᶜavnuñ ḥareketi kesb u cihād olmayup ẓulm u ᶜināد olduġundan berbād oldu.

صـــد هزاران طفل كشـــت آن كينـه كش
و آن كـه او مى‌جســـت انـدر خـانـه‌اش

(924)

Meşnevī

Ṣed hezārān ṭıfl koşt an kīnekeş
Vanki o mīcost ender ḫāne'eş

Terceme: Ol kīn besleyici Firᶜavn yüz biñlerce çocuḳ öldürdü. Aradıġı çocuḳ (Ḥażret-i Mūsā) kendi ḫānesinde idi.

Şerḥ: Bu ḳıṣṣa **[86]** Sūre-i Ḳaṣaṣıñ yedinci āyet-i kerīmesinden bed' ile bu vech ile fermān u beyān buyurulmuşdur:

(وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰٓى اُمِّ مُوسٰٓى اَنْ اَرْضِعِيْهِۚ فَاِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَاَلْقِيْهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِيْ وَلَا تَحْزَنِيْۚ اِنَّا رَاۤدُّوْهُ اِلَيْكِ وَجَاعِلُوْهُ مِنَ الْمُرْسَلِيْنَ) [215]

Maᶜnā-yı şerīfi: "Mūsānıñ vālidesine de vaḥy ve ilhām ider, ki Mūsāya süd vir ve emzir ve anıñ üzerine Firᶜavndan ḳorḳarsıñ deñize ilḳā it ve ḳorḳma ve keder itme; biz Mūsāyı senin cānibine geri iᶜāde ve Peyġamberlerden eyleriz."

(فَالْتَقَطَهٗٓ اٰلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُوْنَ لَهُمْ عَدُوًّا وَّحَزَنًاۗ اِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامٰنَ وَجُنُوْدَهُمَا كَانُوْا خٰطِـِٕيْنَ) [216]

Maᶜnā-yı şerīfi: "Vālidesinden deñize atıldıḳdan ṣoñra Mūsāya Firᶜavnuñ al ve familyası deñizde bulup ṭutdu; tā ki baᶜdehu anlar içün Mūsā düşmen ve ġamlarınıñ sebebi ola; elbette Firᶜavn ve hemān onlarıñ ᶜaskeri ḫaṭā idicilerden oldular."

---

[215] *Kur'ân-ı Kerîm*, Kasas, 28/7: "Ve Musa'nın anasına, onu emzir, bir tehlikeye uğramasından ürkersen at onu nehre ve korkma, tasalanma, şüphe yok ki biz, onu sana tekrar veririz ve onu peygamberlere katar, peygamber yaparız diye vahyettik."

[216] *Kur'ân-ı Kerîm*, Kasas, 28/8: "Kendilerine düşman olması, onları tasalandırması için Firavun'un adamları, onu buldular; şüphe yok ki Firavun ve Haman'la askerleri, yanlış hareket etmedeydiler."

“Ḥażret-i Mūsā ᶜ Aleyhi’s-selāmı vālidesi bir aġac şanduḳ içine ḳoyup nil nehrine atmış idi.”

(وَقَالَتِ امْرَاَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ لِي وَلَكَ لَا تَقْتُلُوهُ عَسٰى اَنْ يَنْفَعَنَا اَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ)[217]

Maᶜ nā-yı şerīfi: “Firᶜ avnuñ zevcesi Āsiyye ġāyet ᶜ ābide ve munṣafa bir ḫatun idi.- Firᶜ avna didi ki şu çocuḳ benim ve seniñ gözümüzüñ nūrudur, öldürme; olabilir ki o bize menfaᶜ at virsün veyā anı oġul ittiḫāẕ ideriz ve Firᶜ avn ile zevcesi Mūsāyı ve Mūsādan ẓuhūr idecek netāyici bilmediler.”

(وَاَصْبَحَ فُؤَادُ اُمِّ مُوسٰى فَارِغًا اِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ لَوْلَا اَنْ رَبَطْنَا عَلٰى قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ)[218]

Maᶜ nā-yı şerīfi: “Ve Mūsā vālidesiniñ ḳalbi her şeyden ve ṣabrdan ferāġat idüp Mūsānıñ fikriyle meşġūl oldu, az ḳaldı, -ki oġlunuñ Firᶜ avndan alındığını ḫaber almasıyla- mācerāyı āşikār itsün, eger Mūsā vālidesiniñ ḳalbi üzerine biz rabṭ virüp ṣabr ile bağlamamış olaydıḳ, tā ki īmān idenlerden ola.”

(وَقَالَتْ لِاُخْتِهِ قُصِّيهِ فَبَصُرَتْ بِهِ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ)[219]

Maᶜ nā-yı şerīfi: “Mūsānıñ vālidesi Mūsānıñ ḳız ḳarındaşına didi ki: Arḳası ṣıra git ve uzaḳdan anı gözet. Firᶜ avnuñ ḳavmi görüp lakin Mūsānıñ ḳız ḳarındāşı olduġunu bilmediler.”

(وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى اَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ)[220]

Maᶜ nā-yı şerīfi: Ve Mūsānıñ üzerine başḳa ḳadınlardan emzigi ḥarām ḳıldıḳ, Mūsānıñ ḳız ḳarındaşı irişmezden evvel; binā’en-ᶜ aleyh ḳız ḳarındaşı anlara -Firᶜ avn ile zevcesine- didi ki: size delālet ideyim mi bir ḫāne ehli [87] üzerine ki bu çocuḳ içün size kefālet itsünler ve bu çocuġuñ ḫidmetinde iyilik idüp aña nāṣiḥler olsun.

(فَرَدَدْنَاهُ اِلٰى اُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ اَنَّ وَعْدَ اللهِ حَقٌّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ)[221]

Maᶜ nā-yı şerīfi: “Bunuñ üzerine Mūsāyı kendi vālidesine iᶜ āde eyledik, tā ki vālidesiniñ gözü aydınlansun ve ġam u keder itmesün ve bilsün ki Allāh Teᶜ ālānıñ vaᶜ di ṭoġrudur ve lakin nāsıñ eḳserisi bilmez.” Bu āyāt-ı kerīmede o emr-i Rabbānīyeye iṭāᶜ at ve ṣabr idenler ḥaḳḳında büyük tebşīrāt ve tenbīhāt vardır. Beyt-i şerīfe iᶜ āde-i baḥṣ idilince,

---

[217] *Kur’ân-ı Kerîm*, Kasas, 28/9: “Firavun'un karısı dedi ki: Senin de gözünü aydınlatır bu, benim de, öldürme bunu, umarım ki bize faydası dokunur, yahut da evlat ederiz onu kendimize ve onların, hiçbir şeyden haberleri yoktu.”

[218] *Kur’ân-ı Kerîm*, Kasas, 28/10: “Musa'nın anası, gönlü bomboş bir halde kaldı, eğer inananlara katılması için gönlünü, bize bağlamasaydık nerdeyse açığa vuracaktı bunu.”

[219] *Kur’ân-ı Kerîm*, Kasas, 28/11: “Ve kız kardeşine, sen dedi gözetle onu; o da, öbürleri anlamadan uzaktan gözetledi.”

[220] *Kur’ân-ı Kerîm*, Kasas, 28/12: “Ve Musa'ya daha önce bütün süt ninelerin sütünü haram etmiştik; kız kardeşi, ona süt verip yetiştirecek, ona öğüt verip büyütmeyi üstlerine alacak bir aileyi bildireyim mi size dedi.”

[221] *Kur’ân-ı Kerîm*, Kasas, 28/13: “Derken, gözü aydın olsun, ışıklansın ve mahzun olmasın ve Allah'ın vaadettiği şeyin, şüphesiz gerçek olduğunu bilsin diye tekrar anasına verdik onu, fakat insanların çoğu bilmez.”

köylüler arslana teşbīh olunan ādeme didiler ki: İşte Fir^{c} avnuñ cehd u sa^{c} yına baḳ ki bir çocuḳdan helāk olacaġını ḥiss itmesi üzerine bu helākdan ḫalāṣ bulmaḳ ḫayāl-i mefsedet me'āli ile Mışırdaki eṭfāli ḳatl u i^{c} dām ve kendini bed-nām itdi; ḥālbuki Allāh Te^{c} ālā Ḥażretleriniñ emri vāḳi^{c} olduḳdan ṣoñra aṣl ḳorḳduġu çocuġu ẕebḥ ü i^{c} dāma muḳtedir olmayup bi'l-^{c} aks o çocuḳ Fir^{c} avnuñ helākına bādī oldu. Köylüleriñ cehd u sa^{c} y ^{c} aleyhindeki ifādeleri ile miṣālleri nā-be-maḥaldir; zīrā bālāda beyān olunduġu üzre Fir^{c} avnuñ ḥareketi maḥż-ı ẓulm ve te^{c} addī olup mesā^{c} ī-i meşrū^{c} a olmadıġından aḥvāl ü āmāli bi'ż-żarūre kendi gibi perīşān oldu.

دیدهٔ ما چون بسی علت در وست
رو فنا کن دید خود در دید دوست

(925)

Meşnevī

Dīde-i mā çun besī ^{c} illet der ūst
Rev, fenā kon dīd-i ḫod der dīd-i dūst

Terceme: Bizim gözümüzde çoḳ ^{c} illet vardır, yürü, kendi görmegi dostuñ görmesinde maḥv u ifnā it!

Şerḥ: İnsānıñ gözü ve ^{c} aḳlı dā'imā ḫaṭā eylemekde olduġundan artıḳ öyle muḫṭī olan ^{c} aḳl u naẓarı terk ile Allāh Te^{c} ālā Ḥażretleriniñ ḳudret u ^{c} ilmine ilticā ve mesā^{c} ī-i küdüret-nümādan ittiḳā it!

Bu da köylüleriñ ya sehvlerinde veyā arslana teşbīh olunan düşmenlerini iġfāl itmek fikrinde neş'et ider. [88]

دید ما را دید او نعم العوض
هست اندر دید او کلی غرض

(926)

Meşnevī

Dīd-i mā rā dīd-i o ni^{c} me'l-^{c} iveż
Hest ender dīd-i ū kull-i ġaraż

Terceme: Bizim görmemize Allāh Te^{c} ālā Ḥażretleriniñ görmesi ḳā'im olunca güzel ^{c} iveż u bedeldir; Cenāb-ı Ḫudānıñ naẓarında kāffe-i maḳāṣıdı bulursuñ!

Şerḥ: Fi'l-ḥaḳīḳa naẓar-ı Ḫudā güzel ᶜ ivaż ve niᶜ met-i ᶜ uẓmādır; Ammā insān o bedel u ᶜ ivaża irişebilmek, o niᶜ meti bulmaḳ içün ᶜ ādet-i tenperverī ve ᶜ aṭālet küsterī yerine saᶜ y u cehdi, ᶜ azm ü himmeti ḳā'im itmelidir.

طفل تا گیرا و تا پویا نبود
مرکبش جز گردن بابا نبود

(927)

Meşnevī

Ṭıfl tā gīrā vu tā pūyā nebūd
Merkebeş coz gerden-i bābā nebūd

Terceme: Bir çocuḳ yürümez, ṭutunmaz ise anıñ merkebi babasınıñ boynundan başḳa bir şey olmaz.

Şerḥ: Köylüler dir ki: Çocuḳ bir şey ṭutmaḳ ve ḳoşmaḳ iddiᶜ āsından ḫālī ve iḳtidārsızlıḳla mālī iken baba ve vālidesi anı dā'imā ellerinde ve boyunlarında ṭutup zaḥmetden taḫlīṣ ider. Sen de bu ḥaḳīḳat üzerine kesb-i iṭmi'nān ider ve saᶜ y u cehd-i menbaᶜ -i aḥzān olduġunu añlar iseñ Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ merḥameti seni zaḥmet ü faḳr u ıżṭırābdan çeker ve niᶜ am-ı mālā-nihāye ile dil-sīr eyler. Köylüleriñ bu miṣālleri de iddiᶜ ālarına şefḳāt-i mader-zād anı zaḥmet u cefādan rehā vü āzād ider; zīrā çocuḳ büyüyüp meṣelā otuz ḳırḳ yaşına vardıḳ da ve el ü ayaġında ḳuvvet ḥāṣıl olduḳ da peder ü vālidesi bi'-ṭ-ṭabᶜ omuzlarına almaz, belki andan iş umar. Ḳırḳ yaşında olan ḥerīf, peder ve vālidesine beni żaᶜ īf ᶜ add ile omuzuñuza alıñız dise ebeveyniniñ tekdīr ve ḥayretini ve ḫalḳıñ ḫande vü nefretini celb itmekden başḳa netīce istiḥṣāl idemeyecegi gibi muḳtedir bir insān cebrī ben ḥarekāt u icraāt içün ġayr-ı muḳtedir ve binā'en-ᶜ aleyh ᶜ āṭılım dise celb-i nefret ider. [89]

چون فضولی گشت و دست و پا نمود
در عنا افتاد و در کور و کبود

(928)

Meşnevī

Çun fuzūlī geşt u dest u pā numūd
Der ᶜ inā uftād u der kūr u kebūd

Terceme: Büyüyüp ṣāḥib-i ḳuvvet ve küstāḫ oldu, zaḥmet u belāya ve şaşḳınlıġa düşdü.

Şerḥ: Bu da köylüleriñ veyā taᶜbīr-i āḫirle cebrileriñ ifādesidir. Fi'l-ḥaḳīḳa çocuḳ büyüyünce zaḥmet ve belāya giriftār olabilir, faḳaṭ düşünülsün ki peder ve māderᶜ indinde ufaḳ bir çocuḳ mu muᶜteber ve ḳıymetdār, yoḳsa velev zaḥmet u belāya giriftār olmuş olsa da ebeveynini iᶜāşe ider bir kāsib-i ḫayr-ı niṣār mı muᶜteberdir? Hem de ṭıfl-ı maᶜẕūr ḳırḳ yaşında olup bir aylıḳ çocuḳ gibi yerinde ḳımıldanmayan tenbel menfūr olursa vay ḥāline!...

جـانـهـای خلق پیش از دســـت و پـا
مـیپـریـدنـد از وفـا ســـوی صـــفـا

(929)

Meşnevī

Cānhā-yı ḫalḳ pīş ez dest u pā
Mīperīdend ez vefā sūy-i ṣefā

Terceme: Ḫalḳıñ cānları el ve ayaḳdan ol yaᶜnī bedene dāḫil olmazdan muḳaddem vefādan ṣafā mertebesinde uçar idi.

Şerḥ: Yine köylülerdir ki: Rūḥlar ᶜālem-i ervāḥda ebdāna müteᶜalliḳ ve ṭarīḳ-i cehd u saᶜy itseler yine vefā ve ṣafāda ve ᶜizzet ü rāḥatda ḳalır. Ḥālbuki ᶜālem-i ervāḥ başḳa, ᶜālem-i ebdān başḳadır. Ervāḥ, ḳuvvetleri nisbetinde ᶜālem-i ervāḥda Cenāb-ı Vācibu'l-vücūda iṭāᶜat itdikleri bī-iştibāhdır.

چون بـهـامر اهبطوا بـنـدی شـــدنـد
حبس خشـم و حرص و خرسـندی شـدند

(930)

Meşnevī

Çun be emr-i ihbiṭū bendī şodend
Ḥabs-i ḫeşm u ḥırṣ u ḫorsendī şodend

[90] Terceme: Çünki "ihbiṭū" yaᶜnī iniñiz emriyle ervāḥ-ı muḳayyed oldu; bu ᶜālem-i ecsāmda ġażab, ḥırṣ, ṭamaᶜ, meserret, ḳanāᶜat gibi keyfiyātda ḥabs oldu.

Şerḥ: İhbitū āyet-i kerīmesi Sūre-i Baḳarada otuz dördüncü āyet-i kerīmeden bed' ile otuz yedinci āyet-i kerīmede müntehī olur:

(وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوٓا اِلَّآ اِبْلِيسَ اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ)[222]

Maᶜnā-yı şerīfi: "O vaḳt ki melā'ikeye didik, Ādeme secde idiñiz, melā'ik ādeme secde itdiler; illā iblīs secde itmeyüp ibā ve tekebbür itdi ve kāfirlerden oldu."

(وَقُلْنَا يٰٓاٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا۪ وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظّٰلِمِينَ)[223]

"Ve Ādeme didik, ya Ādem! Sen ve zevceñ cennetde sākin oluñuz ve andan dilediğiñiz yerde ve vaḳtde istedigiñiz ḳadar refāhla ekl idiñiz ve bu aġaca yaḳın olmayıñız, yaḳın olur iseñiz elbette ẓālimlerden olursuñuz." (فَاَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا)[224] "Şeyṭān ikisiniñ ayaġını cennetden ḳaydırdı." (فَاَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ)[225] "Şeyṭān çıḳardı anları bulunduḳları niᶜmetlerden."

(وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ)[226]

"Binā'enᶜaleyh Ādem Rabbisinden birḳaç kelime telaḳḳī (ve anıñ üzerimeᶜamel) itdi; Allāh Teᶜālā muḥabbetle ādeme rücūᶜ ile tövbesini ḳabūl eyledi; elbette Allāh Teᶜālā tevvāb u raḥīmdir." İşte köylüler arslana teşbīh olunan insāna bu vaḳᶜayı mesāᶜīniñ veḫāmetine delīl olaraḳ īrāḍ itdiler.

مـا عيـال حضـــرتيم و شـــير خواه
گـفـت الـخـلـق عـيـال لـلإلـه

(931)

Meşnevī

Mā ᶜiyāl-i ḥażretim u şīrḫᵛāh

Goft: El-ḫalḳu ᶜiyālun li'l-ilāh

Terceme: Biz Ḥaḳ Teᶜālānıñ ᶜiyāl u sūd ṭaleb idicisi biz, Faḫr-i ᶜĀlem buyurdular ki (الحلق عيالالله)[227].

---

[222] *Kur'ân-ı Kerîm*, Bakara, 2/34: "Hani meleklere, Âdem'e secde edin demiştik de İblisten başka bütün melekler secde etmişlerdi. O, secde etmekten çekinmiş, ululanmak istemişti de kafirlerden olmuştu."

[223] *Kur'ân-ı Kerîm*, Bakara, 2/35: "Demiştik ki: Ey Âdem, sen ve eşin cennette oturun, dilediğinizi bol bol yiyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın, yoksa haddini aşanlardan olursunuz."

[224] *Kur'ân-ı Kerîm*, Bakara, 2/36: "Şeytansa oradan onların ayaklarını kaydırdı…"

[225] *Kur'ân-ı Kerîm*, Bakara, 2/36: "…Onları bulundukları makamdan çıkarıverdi…"

[226] *Kur'ân-ı Kerîm*, Bakara, 2/36: "…Dedik ki: Bazınız, bazınıza düşman olarak inin buradan. Bir zamana kadar yeryüzünde oturmanız, oradan rızıklanmanız mukadder…"

[227] "Mahlûkat, Allâh Teâlâ'nın îyâlidir." Suyûtî, Câmiu's-Sağir, II, s. 251. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hasibe Sadıkoğlu, agt, s. 18.

Şerḥ: Bu ḥadīṯ-i şerīfde büyük ḥikmet görünür. İnsān ᶜ ibādet Cenāb-ı Kibriyā ile meşġūl olmaḳla beraber, ᶜ iyāl ve aᶜ żāsı meṣābesinde olan [91] sā'ir insānlara muᶜ āvenet itmek vaẓīfe-i muḳaddesesindendir. Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri maḫlūḳātını bir ṣāḥib-i ᶜ iyālden biñ ḳat daha ziyāde sevdigindendir, ki Enbiyā-i ẕīşān vāsıṭasıyla çalışmalarını fermān ve çalışmaġa muḳteżī iḳtidārı iḥsān buyurdu.

آنکه او از آسمان باران دهد
هم تواند کو ز رحمت نان دهد

(932)

Meṣnevī

Anki o ez āsumān bārān dehed
Hem tevāned k'ū zi raḥmet nān dehed

Terceme: Gökden yaġmur viren o ḳādirdir, ki raḥmetinden de ekmek virir.

Şerḥ: Bu da köylüleriñ ve cebrīleriñ ifādesidir; faḳaṭ düşünmediler ki Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ fermān-ı İlāhiyyesi ve ḥikmet-i Rabbāniyyesi yaġmur, saᶜ y ile zerᶜ olunmuş tarlanıñ toḫm u maḥṣūlātına fā'ide iḥsān ider, yoḳsa zerᶜ e saᶜ y itmeyenleri bārān-ı fā'ideden maḥrūm u giriftār-ı ḫüsrān ider.

گفت شیره آری ولی رب العباد
نردبان پیش پای ما نهاد

(933)

Meṣnevī

Goft şīr: Ārī velī rebbu'lᶜ ibād
Nerdubān pīş-i pāy-i mā nihād

Terceme: Arslan ḥayvānāta didi: Ki evet! Tevekkül güzeldir; Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri bizim ayaġımız öñüne nerdübān ḳoydu.

Şerḥ: Arslana teşbīh olunan ādem, köylülere didi ki: Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri her şey'i icrāya Ḳādir-i Muṭlaḳ olduġu vāreste-i irtiyābdır. Şu ḳadar ki ber muḳteżā-yı ḥikmet bāliġa, esbābı yaratdı ve esbāba tevessülü fermān buyurdu. Meṣelā Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri irāde buyursa bi'ṭ-ṭabᶜ nerdübāne [92] ḥācet ḳalmaḳsızın insān oṭaya çıḳar; maᶜ a-māfīh ḥikmet-i

bāliġa-i Rabbāniyyedendir, ki nerdübān vāsıṭasıyla tedrīcī çıḳsun ve çıḳmanıñ esbābını nerdübānda arasun; kezalik her bir maḳṣadıñ ḥaṣūlu żımnında Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri yaratdıġı esbāba tevessülü irāde buyurduġundan esbāba tevessül itmek irāde-i ṣamedāniyyeye iṭāᶜat u muvāfaḳat eylemekdir.

پـایـه پـایـه رفـت بـایـد ســـوی بـام
هســـت جبری بودن انجـا طمع خـام

(934)
Meşnevī
Pāye pāye reft bāyed sūy-i bām
Hest cebrī būden incā ṭamᶜ -i ḫām

Terceme: Dam ṭarafına başamaḳ başamaḳ gitmek iḳtiżā ider. Bu maḥalde cebrī olmaḳ tamaᶜ -ı ḫāmdır.

Şerḥ: Sebḳ iden beyt-i şerīfiñ me'ali, arslana teşbīh olunan ādemiñ aġzından ityān olunur idi. Bir muḳteżā-yı de'b-i celīl-i Meşnevī, işbu beyt-i şerīf ile ātīde gelecek ebyāt-ı ḥikmet-āyāıdaki ifādāt bir ᶜ ārif-i kāmil ṭarafından īrād olunmuşdur. Meşelā nerdübānsız ṭāma çıḳmaḳ ve bilā esbāb-ı maḳṣada vāṣıl olmaḳ, cebrīye maḥṣūṣ ᶜ aḳlsızlıḳdır.

پـای داری چون کنی خود را تو لنـگ
دســـت داری چون کنی پنهـان تو چنـگ

(935)
Meşnevī
Pāy dārī çun konī ḫod rā tu leng
Dest dārī, çun konī pinhān tu çeng

Terceme: Ey cebrī! Ayaġıñ var iken kendini niçün ṭopal yapıyorsuñ? El ṭutar iken pençeñi niçün gizlersiñ?

Şerḥ: Ey insān-ı cebrī! Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri saña el ayaḳ sā'ir aᶜ żā ve ḳuvvā virmiş iken ne içün küfrān-ı niᶜ met ider de baña iḳtidār virilmedi dir ve kesb u saᶜ yı terk idersiñ? El, ayaḳ ṣāḥibi olan bir insān, benim ayaġım işlemez diye bī-esās bir edᶜ ā-yı ḫāmī işbāta ḳıyām ve bilā saᶜ y u ḥareket türrehāt-ı ḫayāliyyesiyle şunuñ, bunuñ maḥṣūl-i saᶜ yını ekl ü şurba ictirā

iderek evāmir-i ṣarīḥa-i Rabbāniyyeye inḳiyād itmezse andan daha menfūr bir maḫlūḳ bulunur mu? [93]

دســـت همچون بیل اشـــارتهای اوســـت
آخر انـدیشـــی عبـارتـهـای اوســـت

(936)

Meşnevī

Dest hemçün bīl işārethā-yı ūst
Āḫirendīşī ᶜibārethā-yı ūst[228]

Terceme: İnsāna virilen el, ālāt-ı zirᶜayyiden olan bīl gibi Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ işāretlerindendir. İşiñ ᶜāḳibetini düşünmek yine Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ ᶜibārelerindendir.

Şerḥ: El, ayaḳ, ḳuvvā-yı sā'ir çalışmaḳ için ālāt-ı muḳteżiyyedir. Umūr u keyfiyātıñ ᶜāḳibetini te'emmül ü maḳṣada vuṣūl içün ᶜaḳl u ẕekā ᶜālem-i maᶜnīde edavāt u iḥsānāt-ı Cenāb-ı Kibriyādandır.

چون اشـــارتـهـاش را بـر جـان نـهی
در وفـای آن اشـــارت جـان دهـی

(937)

Meşnevī

Çun işārethāş rā ber cān nehī
Der vefā-yı an işāret cān dehī

Terceme: Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ işāretini cānıñ üstüne ḳor iseñ o işāretiñ vefāsı uġūrunda cān virirsiñ!

Şerḥ: Aᶜżā ve ḳuvvā-yı mütenevviᶜa-ı ebdān, ᶜibādāt-ı meşrūᶜa ve mesāᶜī-i ḫayriyye içün iḥsān-ı yezdān olan ālāt u işārāt vācibü'l-iṭāᶜatdir. Meydān-ı ḥarbde merdān-ı Ḫudā fedā-yı cān ve dünyā vü taḥṣīl-i rıżā-yı kibriyā itmelerine bu beyt-i şerīfde işāret vardır.

[228] Beyitten önce: A, MM, N "Ḫᵛāce çun bīlī dest-i bende dād/Bizebān maᶜlūm şod rā murād" beyti vardır.

پـس اشـــارتـهـاش اســـرارت دهـد
بـــار بـــر دارد ز تـــو کـــارت دهـد

(938)

Meşnevī

Pes işārethāş esrāret dehed

Bār ber dāred zi tu kāret dehed

Terceme: Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri saña esrār-ı işāretlerini verir, senden meşaḳḳat yükünü ḳaldırır, saña kār u taṣarruf verir.

Şerḥ: Ḳuvvā ve aᶜ żā ile [94] ḥareket u ᶜ ibādetde bulunup da terk-i rāḥat ile zaḥmet ve meşaḳḳat çekince bu ḥāl, naṣıl müfīd ve bādī-i ḫoş-ḥāl olabilir? Denilirse eger sen ol emrde ᶜ ibādet-i meşrūᶜ a ve icraᶜ āt-ı ḥasenede bulunur iseñ Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri mükāfāten ḫāṭıra gelmez esrāra seni muṭṭaliᶜ ve merātib-i ᶜ aẕīmeye terfīᶜ ider. Saᶜ y bile ġıdā-yı rūḥ olur cevābı virilir. Meṣelā bir ᶜ āşıḳ maḥbūbesini görünce neşve-dār-ı şevḳ olur. Rābıṭa-i ᶜ aşḳ ile maḥbūbeniñ yanına gidüp gelmesi o ᶜ āşıḳa hīç zaḥmet u miḥnet degildir. Bi'l-ᶜ aks gūyā rāḥat ḳalmaḳ maḥbūbeniñ nezdine gitmemesi, anıñla hem-ṣoḥbet olmaması, muᶜ aṭṭal ḳalması ᶜ āşıḳa teklīf olunsa o rāḥat-ı ṣūriye ᶜ āşıḳ içün ᶜ aẕābdır. Ehl-i himmet ve ġayretiñ eñ büyük zaḥmeti muᶜ aṭṭal ḳalmakdır.

حـــامـلـــی مـــحـــمـــول گـــردانـــد تـــرا
قـــابـلـــی مـــقـــبـــول گـــردانـــد تـــرا

(939)

Meşnevī

Ḥāmilī meḥmūl gerdāned tu rā

Ḳābilī maḳbūl gerdāned tu rā

Terceme: Sen şimdi yükü üzerine almışsıñ! Ṣoñra seni maḥmūl ider, rāḥat idersiñ! Şimdi irādāt-ı Rabbāniyyeyi icrā içün evāmir-i İlāhiyyeyi ḳabūl idici bulunursuñ! Ṣoñra Allāh Teᶜ ālāḤażretleri seni maḳbūl ve muᶜ teber ider.

Şerḥ: İnsān-ı kāmil ibtidā ᶜ ibādāt u icrāāt-ı ḥasene yükünü müteḥammil bulunur. Ṣoñra merḥamet-i Rabbāniyye o ḳuluñ zaḥmetini zevḳ u ṣafāya tebdīl ve dünyā vü āḫiretde selāmet ü saᶜ ādete tavṣīl itmiş olur. Ḥāmiliñ maḥmūl, ḳābiliñ maḳbūl olması bu maᶜ nādadır.

قـابـل امـر ویـی قـأل شـــوی
وصـــل جویی بعد از آن واصـــل شـــوی

(940)

Meşnevī

Ḳābil-i emr-i veyī ḳā'il şevī
Vaṣl cūyī baᶜ dezan vāṣil şevī

Terceme: Dīn-i Ḥaḳḳıñ emrini ḳabūl idici ol ki ṣoñra emr virici olursuñ! Şimdi vuṣlat-ı İlāhiyyeyi ṭaleb it ki ṣoñra niᶜ am-ı Rabbāniyyeye vāṣıl olursuñ.

[95] Şerḥ: Nerdübān ile yuḳarıya çıḳıldıġı gibi ᶜalem-i rūḥāniyyede de ol emrde insān irādāt-ı Rabbāniyyeyi ḳabūl ider, baᶜ dehu maḳbūl u mesᶜ ūd olur.

ســـعی شـــکر نـعمتش قـدرت بـود
جـبـر تـو انـکـار آن نـعـمـت بـود

(941)

Meşnevī

Saᶜ y-ı şukr niᶜ meteş ḳudret boved
Cebr-i tu inkār-ı an niᶜ met boved

Terceme: Seniñ saᶜ y u cehdiñ ḳudret niᶜ metiniñ şükrü olur; seniñ cebr u tenbelliġiñ o niᶜ mete inkār olur.

Şerḥ: Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri insāna ḳuvvā ve aᶜ ẓā-yı mütenevviᶜ a iḥsān buyurdu. Anlara mesāᶜ ī-i meşrūᶜ ada bulunmaḳ bi-ḥaḳḳın şākir olmaḳdır. Bi'l-ᶜ aks tenperverlik, iḥsānāt-ı Rabbāniyyeyi inkār dimekdir. Tenbel dāreynde muᶜ azzebü'l-ḥāldir.

شـــکر نـعمـت نـعمتـت افزون کـنـد
کـفـر نـعـمـت از کـفـت بـیـرون کـنـد

(942)

Meşnevī

Şukr-i niᶜ met niᶜ metet efzūn koned
Kefr niᶜ met ez kefet bīrūn koned

Terceme: Niᶜmetiñ şükrü seniñ niᶜmetini ziyāde ider. Küfr-i niᶜmet ve tenperverliğiñ niᶜmeti elekden çıḳarır.

Şerḥ: Saᶜy u cehd iden Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ iḥsān buyurduġu niᶜam-ı mütenevviᶜaya ḳarşı yalıñız şifāhen degil, fiᶜlen şükr itmiş olur. Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ kendine virdigi niᶜmeti ziyāde ve nefs u şeyṭānuñ şerrinden emīn olur. Bi'l-ᶜaks insān cebr u tenperverlik ider ise niᶜmete küfrān ve nefs u şeyṭāna rām olmuş olur. Sūre-i İbrāhimiñ yedinci āyet-i kerīmesinde:

(وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ اِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ) [229]

buyurulmuşdur. Maᶜnā-yı şerīfi: "Eger şükr ider iseñiz siziñ içün niᶜmeti ziyāde ideriz. Ve eger küfr ider iseñiz taḥḳīḳā ᶜazābımız şedīddir." **[96]**

جبر تو خفتن بود در ره مخسب
تا نبینی آن در و درگه مخسب

(943)

Meşnevī

Cebr-i tu ḫuften boved der reh meḫosb
Tā nebīnī an der u dergeh meḫosb

Terceme: Seniñ cebriñ yolda uyumaḳ oldu; yolda uyuma! Tā o ḳapu ve dergāhı görmeyinceye ḳadar uyuma!

Şerḥ: Seniñ cebr ve ᶜaṭāletiñ maḍż-ı ziyān u maḥall-i maḳṣūda ḳable'l-vuṣūl yolda tenbelce yatup kendini perīşān itmekdir muṭṭaliᶜ-i ḥaḳīḳat ve selāmet-yāb olmaḳ ister zinhār rāḥatı iḫtiyār itme! Hemān çalış ve çalışmaġa alış!

هان مخسب ای جبری بی‌اعتبار
جز بزیر آن درخت میوه‌دار

(944)

Meşnevī

Hān meḫosb ey cebrī-i bī-iᶜtibār
Coz be zīr an direḫt-ı mīvedār

[229] *Kur'ân-ı Kerîm*, İbrâhim, 14/7: "Hani Rabbiniz size, andolsun ki nimetlerime şükrederseniz arttırırım ve andolsun ki nankörlük ederseniz şüphe yok ki azabım pek çetindir diye hükmünü bildirmişti."

Terceme: Ey iᶜ tibārsız olan cebri! O meyveli aġacıñ altından başḳa yerde ṣaḳın uyuma!

Şerḥ: Ey maġlūb-ı ᶜaṭālet ve tenperverī! Baᶜżı ḫayālāt u vesā'il-i mevhūmaya istinād u ᶜinād iderek mesāᶜī-i maḳbūle ve ᶜibādāt-ı meşrūᶜayı terk ile saᶜādet-i ḥaḳīḳiyyeden maḥrūm olma! Çalış ki dünyādan merdāne ve müstaḳīmāne çıḳup vāṣıl-ı mertebe-i aᶜlā olasıñ!

تا كه شـــاخ افشـــان كند هر لحظه باد
بـر ســـر خـفـتـه بـريـزد نـقـل و زاد

(945)

Meşnevī

Tā ki şāḫ efşān koned her laḥẓe bād
Ber ser-i ḫofte berīzed nuḳl u zād

Terceme: Tā ki her laḥẓa rüzgār dalları silkerek yatmış kimseniñ başı üstüne zād u ṭaᶜām dökmüş ola!

Şerḥ: Yuḳarıdaki beyt-i şerīfde meyveli aġac [97] altından başḳa bir yerde yatılmaması tenbīh buyurulmuş idi. Bu beyt-i şerīfde nesīm-i raḥmet-i Rabbāniyye şecere-i ᶜaliyye-i maᶜneviyyeyi taḥrīk ile dünyāda ṣūret-i meşrūᶜada çalışan ᶜibād-ı ṣāliḥiniñ başları üstüne eṣmār-ı feyż-bār-ı saᶜādet ṣaçılacaġı beyān buyurulmuşdur ki böyle meyve-dār bir şecere-i ṭūbā-yı maᶜrifetiñ sāyesine ṣıġınmaḳ lāzım gelir.

جـبـر و خـفـتـن در مـيـان رهـزنـان
مـرغ بـىهـنـگـام كـى يـابـد امـان

(946)

Meşnevī

Cebr ḫoften der miyān-ı rehzenān
Morġ-ı bīhengām key yābed emān?

Terceme: Cebr, ḳaṭṭāᶜ-i ṭarīḳ olanlar ortasında yatmaḳdır. Vaḳitsiz yaᶜnī uçmaġa henüz iḳtidār itmemiş, yeñi yumurṭadan çıḳmış bir ḳuş (kedileriñ ortasında ḳalınca) naṣıl emniyet u selāmet bulabilir?

Şerḥ: Nefs u şeyṭān insān içün reh-zenāndır; mesāᶜī-i meşrūᶜa ise insānı muḥāfaẓa iden bir niᶜmet-i kibriyādır. Mertebe-i ḥaḳīḳeye vāṣıl olamayan insān, ḳanadsız bi ḳuşcaġız gibidir. Şeyṭān anı zebūn ve perīşān ider.

ور اشـــارتـهـاش را بـيـنـی زنـی
مـرد پـنـداری و چـون بـيـنـی زنـی

(947)

Meşnevī

Ver işārethāş rā bīnī zenī
Merd pindārī yu çün bīnī zenī

Terceme: Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ işāretleriniñ işāretlerine burun urur, yaᶜnī tekebbür idersiñ! Kendini er şanırsıñ! Ammā kendine naẓar idebilir iseñ bir ḳadın olduġunu görürsüñ!

Şerḥ: Kāffe-i ḳuvvā ve aᶜżā-yı bedeniyye ᶜibādat u iḳdām-ı ḫayriyye içün Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ insāna baḫş u iḥsān buyurduġu işārāt-ı vāżıḥa ve maḳbūledir. Ey cebrī! Bunları istiᶜmāl itmekden teḥāşī eylediğiñ ḥālde -velev lisānen olmasa da- maᶜnen bu ḳuvvā ve aᶜżāyı yaᶜnī işārāt-ı Rabbāniyyeyi taḥḳīre ictirā itmiş ve mütekebbir olmuş olursuñ! Seniñ içün görmek mümkin olaydı kendini ᶜāciz bir ḳadın gibi görür ve ẕevḳ-i rūḥāniyyeden maḥrūm olduġunu añlar idiñ! [98]

ايـن قـدر عـقـلـی كـه داری گـم شـــود
ســـر كـه عقـل ارز وی بپرد دم شـــود

(948)

Meşnevī

İn ḳadar ᶜaḳlī ki dārī gom şeved
Ser ki ᶜaḳl arzū-yı beperred dom şeved

Terceme: Bu ḳadar ᶜaḳlıñ var iken ġā'ib ve żayīᶜ oluyor; bir başdan ᶜaḳl uçar ise o baş ḳuyruḳ olmuş oluyor.

Şerḥ: Bu keyfiyet maᶜnen, fennen, tecrübeten müṡbetdir. Bir insān ᶜaḳl u sā'ir ḳuvvā ve aᶜżāsını mesāᶜī-i ḫayriyyeye ḥaṣr ile idmān itmez de muᶜaṭṭal bıraġır ise muaẕẕeb olacağı gibi

aᶜżā-yı bedeniyye ve ḳuvvā-yı ᶜaḳliyyesini de ibṭāl ve bī-mecāl itmiş olur. ᶜAḳılsız başı ḳuyruġa teşbīh buyurmaḳ bir ẓarāfet-i belīġānedir.

ز آنکه بی‌شکری بود شوم و شنار
می‌برد بی‌شکر را تا قعر نار

(949)

Meşnevī

Zanki bīşukrī boved şūm u şenār
Mībered bīşukr rā tā ḳaᶜr-i nār

Terceme: Şükr itmemezlik, uġursuzluḳ, ḳabīḥ bir ḥāl-i nā-mübārekdir; şükrsüzlük, ṣāḥibini āteşiñ, cehennemiñ dibine ḳadar götürmekdir.

Şerḥ: Terk-i mesā'ī, Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ iḥsān eyledigi ḳuvvā ve aᶜżā ve işārete ḳarşı şükr itmemek olduġu emr-i celīdir. Şükrsüzlügüñ netāyīc-i żarūrī yyesi zillet u nedāmetdir. Şākir olmayan dünyā ve āḫiretde muᶜazzeb ve ḥaḳīr olur.

گر توکل می‌کنی در کار کن
کشت کن پس تکیه بر جبار کن

(950)

Meşnevī

Ger tevekkul mīkonī der kār kon
Kişt kon pes tikye ber cebbār kon

Terceme: Eger tevekkül iderseñ kār ve ᶜamelde it! Zirāᶜat it! Ṣoñra Cebbār olan Allāh Teᶜālānıñ merḥametine ṭayan!

Şerḥ: Menbāᶜ-i ḥikmet olan Mevlānā [99] Ḥażret-i Celālü'd-dīn şerīᶜat, ḥaḳīḳat, medeniyet, saᶜādeti ve insānlarıñ dāreynde bāᶜiṣ-i selāmeti olan esās-ı ḥikmeti bir beyt içinde cemᶜ u tedvīn ve ḥükemā-yı ᶜālemiñ biñ dürlü taᶜrīfāt ile īżāḥ idemedikleri bir ḥaḳīḳati iki mıṣrāᶜda itmām ve tebyīn buyurmuşdur. İnsāna lāyıḳ olan saᶜy u tevekkül yaᶜnī ikisine de tevessüldür. Bilā mesāᶜī tefekkürāt ᶜayn-ı türrehāt u ḫayālātdır. Şu ḳadar ki yalıñız saᶜy idüp de Allāh Teᶜālā Ḥażretlerine tevekkül idilmezse o saᶜyıñ encāmı ḫüsrān ve żarardır. Cenāb-ı ᶜĀlem-i Muṭlaḳ Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānıñ birçoḳ yerinde saᶜy ve tevekkülü emr u fermān

buyurmuşdur. Saᶜy itmemek de ᶜazāb u ḳażā pençe-i ġażab-nākıyla yırtār. Saᶜy idüp de tevekkül itmemek Cebbār-ı Muṭlaḳ Ḥażretleriniñ kemāl-i ḳudretini inkār eylemekdir. Saᶜysız tevekkül bir vehm u fikr-i ġayr-ı maḳūldur; zīrā ᶜaṭāletde iş yoḳ ki tevekkül ve vekālet-i ṣaḥīḥ olmuş olsun!

باز ترجیح کردن نخجیران توکل را بر جهد

(Bāz tercīḥ kerden naḫcīrān tevekkul rā ber cehd)

Tekrār ḥayvānātıñ tevekkülü cehd u saᶜy üzerine tercīḥ itdigine dā'irdir:

جمله با وی بانگها برداشتند
کان حریصان که سببها کاشتند

(951)

Meşnevī

Cumle bā vey banghā ber dāştend
K'an ḥarīṣān ki sebebhā kāştend

Terceme: Cümle ḥayvānāt arslana āvāzlar ḳaldırdılar. Yaᶜnī bağırdılar, didiler: Ol ḥarīṣān ve ṭamaᶜ kārān-ı cihān ki sebebler ekdiler. (Ne fā'ide gördüler?)

Şerḥ: Cehlen veyā iġfālen: Dünyādan bunca ṣāḥib-i himmet ve ġayret-i ādemler geçmiş iken anlarıñ saᶜy u iḳdāmlarından hīç bir fā'ide ḥāṣıl olamayup yalıñız ḥālleri ᶜibret ḳalmışdır dinilirse bu bābda da cebrīlere bir cevāb-ı ṣevāb vardır: Ṣūret-i **[100]** meşrūᶜada çalışanlarıñ cümlesi, ᶜömrlerini saᶜādetle imrār itmiş ve ᶜālem-i insāniyyete birçoḳ yadigār-ı ḫayr bıraḳmış ve irādāt-ı Rabbāniyye üzerine āḫiretlerini Bi-iẕni'llāhi Teᶜālā te'mīn eylemişdir. Ya cebrī ve tenbelleriñ fā'idesi nedir? Hīç!!!

صد هزار اندر هزار از مرد و زن
پس چرا محروم ماندند از زمن

(952)

Meşnevī

Şed hezār ender hezār ez merd u zen
Pes çerā maḥrūm māndend ez zemen

Terceme: Erkek ve ḳadınlardan nīce yüz biñleri niçün ne zamān fevā'idinden maḥrūm ḳaldılar?

Şerḥ: Erkek olsun ḳadın olsun saᶜy u cehd idenlerden biñlercesi zamānıñ mürūruyla saᶜylarınıñ ve vecde getirdigi keyfiyātdan ġayr-ı müstefīd ve belki maḥrūm ve nevmīd ḳaldılar! Bu saᶜy idenleriñ müstefīd olamadıḳlarını yalıñız cebrī olanlar diyebilir; yoḳsa ṣāḥib-i ᶜaḳl ve tecrübe olanlar bunu iddiᶜā idemez. Cebrīler bu iddiᶜā-yı belāhat-nümā ile āḫireti de inkār ve ᶜaḳllarını ḳaplayan ẓulmeti eżᶜāf ve iẓhār iderler. İddiᶜālarından añlaşılır ki cebrīler ᶜibādet ve cehdiñ fevā'idini yalıñız dünyā leẕā'iẕine ḥaṣr u mükāfāt-ı uḫreviyyeyi naẓar-ı iᶜtibāra almayup żımnen redd iderler. Ḥālbuki çalışanlar dünyāda gördükleri fevā'id-i keṯīreden başḳa aṣl-ı saᶜādet u selāmeti bāḳī olan ᶜālem-i ᶜuḳbāda ve rıżā-yı Cenāb-ı Kibriyāda bulurlar.

صـــد هـزاران قـرن ز آغـاز جـهـان
همچو اژدرهـا گشـــاده صـــد دهـان

(953)

Meṯnevī

Ṣed hezerān ḳarn zāġāz-ı cihān
Hemçu ejderhā guşāde ṣed dehān

Terceme: Cihānıñ ibtidāsından şimdiye ḳadar geçmiş olan yüz biñlerce ḳurūn ve aᶜṣār ejderha gibi yüz aġız açmışdır.

Şerḥ: Ḥażret-i Mevlānā-yı Ḳuddise Sırruhu's-Sāmīniñ kemālāt-ı ᶜaḳliyye ve belāġat-ı kelāmiyyesi bu beyt-i şerīfde de ẓāhir ve ṭālīᶜ olur. Cebrīleriñ meslek-i pür-saḳīmlerini cerḥ buyurduḳları ḥālde cebrīler [101] ṭarafından da īrād-ı kelām itdikce mü'eṩir bir ṣūretde īrād buyurulmuşdur. Yüz biñlerce mürūru gösterilen ḳurūnuñ her biri yüz seneyi ḥāvīdir. Her sene bir ejderiñ dehānına teşbīh olunmasından maḳṣad, her sene yüz biñlerce pīr ve bernā, ᶜāḳıl ve dānā zīr-i ḫakda pinhān ve bī-nişān olmasındandır. Çalışanları da ejder-i zamān dāḫil-i buṭūn-ı nisyān ider ise de anlar ᶜömrlerini ᶜibādet ve saᶜādetle imrār ve āḫiretlerini ve ebnā-yı cinsleriniñ mümkin mertebe selāmetlerini te'mīn ve ber ḳarār iderek ebḳā-yı nām itdiler ya cebrī ve tenbeller ne yapdılar? Mār-ı kesel u ġaflet, ejder ıżṭırāb ve ᶜaṭālet-i ᶜömrlerini tesmīm ve her nevᶜ saᶜādetden kendilerini maḥrūm ve ᶜaḳīm itmekden başḳa neleri var?

مـــکـــرهـــا کـــردنـــد آن دانـــا گـــروه
کـه ز بن بر کنـده شـــد ز آن مکر کوه

(954)

Meşnevī

Mekrhā kerdend an dānā gurūh
Ki zi bun ber kende şod zian mekr-i kūh

Terceme: ᶜ Āḳıl, dānā olan ḳavm o ḳadar ḥīle ve saᶜy itdi ki bu mesāᶜībden ṭolayı ṭaġ dibinden ḳopmuş oldu.

Şerḥ: Şimdiye ḳadar gelüp geçenlerden birçoḳ insān bulunur idi ki ṭaġları bīle zīr ü zeber itmege muḳtedir idi. Maᶜa-māfīh fā'ide görmemiş, cümlesi dünyādan mürūr itmiş, bedenleri maṭmūre-i ḫāk-i fenā olmuşdur dimek isteyen cebrīleriñ bu yoldaki ifādātına ḳarşı ebyāt-ı meẕkūre-i şerīfeden yazılan şürūḥ u tafṣīlāt, cevāb-ı kāfīdir.

کرد وصـــف مکرهـاشـــان ذو الجلال
لـــتـــزول مـــنـــه اقـــلال الـــجـــبـــال

(955)

Meşnevī

Kerd vaṣf-ı mekrhāşān Ẕu'lcelāl
Litezūle minhu aḳlālu'l-cibāl

Terceme: Geçmiş olan aḳvāmıñ mekr u ḥīlelerini Ẕü'l-celāl Ḥażretleri Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānda beyān u fermān buyurdu. Şöyle ki: Ol mekrden ṭaġlarıñ ḳaleleri, yüksek yerleri elbette zā'il olur.

Şerḥ: Bu āyet-i kerīme Sūre-i İbrāhimiñ ḳırḳ altıncı şu āyetidir:

(وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللهِ مَكْرُهُمْ وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ)[230]

[102] Maᶜnā-yı şerīfi: "(Aḳvām-ı sābıḳa) elbette kendi ḥīleleri ile ḥīle itdiler ve anlarıñ ḥīle ve cezāları Allāh Teᶜālānıñ nezdindedir. Velev ki hīleleri o ḳadar olsa ki andan ṭaġlar bile zā'il ola." Ḥīlekārlarıñ ḥīleleri ne ḳadar dünyāda çoḳ ve mühim olsa da Allāh Teᶜālānıñ

[230] *Kur'ân-ı Kerîm,* İbrâhim, 14/46: "Düzenlerini yaptılar, düzdükleri hilelerin cezasıysa Allah katında, hatta hilelerinden dağlar bile yerinden oynasa."

cezāsından ḳurtulamaz, virān-ḫāne-i mekr u ḥudᶜada şıġınacaḳ yer bulamaz. Cebrīler bu āyet-i kerīmeniñ mefhūm-ı ḥikmet-i meşḥūnundan bir şey'i istifāde idemez.

جز کـه آن قسـمت کـه رفت انـدر ازل
روی نـنـمـود از شـــکـار و از عـمـل

(956)

Meşnevī

Coz ki an ḳısmet ki reft ender ezel
Rūy nenmūd ez şikār u ezᶜamel

Terceme: Ezeldeki ḳısmet ve ḥişşeden başḳa ᶜamelden hīçbir şey yüz göstermedi, ḥāṣıl olmadı.

Şerḥ: Cebrīler dirler: Evvelden ne ise yine odur, andan başḳa insāna bir şey fā'ide virmez. Cebrīler Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānı inkār itmedikleri ḥālde birçoḳ āyāt-ı ḥikmet beyyinātında "Çalışıñız" emrini naẓar-ı diḳḳate almaz veᶜaḳl u manṭıḳa iᶜlān-ı ḫuṣūmet iderler de dirler ki: Ezelde ḥişşe ne ise odur! Fikirleri bilā taᶜrīż ḳabūl olunsa dimek ki çalışanlar veᶜibādet idenlere çalışmaḳ veᶜibādet itmek ezelde ḳısmet olmuş ve bu ḳısmet u niᶜmet anlarıñ ḥişşelerine işābet itmişdir. Mesāᶜī-i meşkūreniñ, ᶜibādāt-ı ḫālişeniñ büyük mükāfātı olduġu āyet-i kerīme ile müṣbitdir. Cebrīler umūr-ı ḫayriyyede çalışanlara taᶜrīż ideceklerine o ḥāl-i mesāᶜīyi taḳlīd itseler daha maḳbūldür.

جـمـلـه افـتـادنـد از تـدبـیـر کـار
مـانـد کـار و حـکـمـهـای کـردگـار

(957)

Meşnevī

Cumle uftādend ez tedbīr-i kār
Mānd kār u ḥukmhā-yı kerdigār

Terceme: Cümlesi tedbīr ve kārdan düşdüler, yalıñız Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ kār ve ḥükümleri ḳalmışdır.

Şerḥ: Bu da cebrīleriñ ifādesidir. Fi'l-ḥaḳīḳa **[103]** insānlar encām-kār dünyādan ayrılırlar. Niᶜam-ı muvaḳḳate-i dünyeviyyeden maḥrūm olurlar. Bu ḥāl emr-i żarūrībdir. Zīrā

bāḳī yalıñız Cenāb-ı Bārīdir. Şu ḳadar var ki ᶜ ibādet ve umur-ı ḫayriyyede bulunanlar cennāt-ı ᶜ āliyāt ile tebşīr ve ḥareket-i ġayr-ı marżiyyede bulunmuş mücrimīn ᶜ aẕāb-ı elīm ile tenẕīr buyurulmuşdur. Çalışanlarıñ dünyāda da kendi zamānlarını mesᶜ ūdāne geçirüp sā'ir insānlara fā'idesi olur. Tenbeller ise pür-eẕā zamānlarını maḥv u ifnā iderek dünyāda eṣer bıraḳmaz. Eṣerleri ḳalmış ise o da ᶜ aṭāletlerinden ḥāṣıl olan sū-i miṣāldir ki cemᶜ iyet-i beşeriyye içün bāᶜ iṣ-i nikbet ü ẕilletdir.

کســـب جـز نـامـی مـدان ای نـامـدار
جـهـد جـز وهـمـی مـپـنـدار ای عـیـار

(958)
Meşnevī
Kesb coz nāmī medān ey nāmdār
Cehd coz vehmī mepindār ey ᶜ eyār

Terceme: Ey ṣāḥib-i nām u şöhret! Kesbi bir nāmdan başḳa bilme! Müteḥarrik ve ṣāḥib-i cür'et! Cehd u saᶜ yı bir ḫayāl u vehimeden başḳa bir şey ṣanma!

Şerḥ: Cebrīler bedāhata ḳarşı dirler ki: Ey muḳaddem ü nāmdār! Kesbī sāde bir nām, cehdī bir vehm-i nāfir-cām ᶜ add it! Cebrīler mesāᶜ ī-i meşrūᶜ anıñ fevā'id ve ṣevābını inkār ve bedāhete ḳarşı ifādāt-ı ebleh-firībāne ile ḫalḳı iḍlāl ü ıżrār itmege çalışırlar.

نـگـریســتـن عـزرأیـل بـر مـردی و گـریـخـتـن آن مـرد در ســرایـســلـیـمـان علیه الســلام و تـقـریـر تـرجـیـح تـوکـل بـر جـهـد و کـوشــش

(Nigerīsten-i ᶜ Azrā'īl ber merdī ve goriḫten-i an merd der serāy-i Süleymān ᶜ Aleyhi's-selām ve taḳrīr-i tercīḥ-i tevekkul ber cehd u güşeş)

ᶜ Azrā'īl ᶜ Aleyhi's-selām bir insāna naẕar eylemesine ve o insān Süleymān ᶜ Aleyhi's-selāmıñ sarayına ḳaçmasına ve cebrīleriñ cehd üzerine tevekkülü tercīḥ eylemelerine dā'irdir: [104]

ســـاده مـردی چـاشـــتـگـاهی در رســـیـد
در ســـرا عـدل ســـلـیـمـانـی دویـد

(959)

Meşnevī

Sāde merdī çāştgāhī der resīd

Der serā ᶜ adl-i Süleymānī devīd

Terceme: Sāde-dil bir insān, ḳuşluḳ vaḳti irişdik de Süleymān ᶜ Aleyhi's-selāmıñ serā-yı ᶜ adlına ḳoşdu.

Şerḥ: Bir sāde-dil Ḥażret-i Süleymānıñ serāyına naṣıl gitdigi ve Süleymān ᶜ Aleyhi's-selāma ne ricāda bulunduġu ātīdeki ebyāt-ı şerīfede beyān ve bundaki ḥikmet ve maḳṣad īżāḥ u ityān olunacaḳdır.

رویش از غم زرد و هر دو لب کبود

پس سلیمان گفت ای خواجه چه بود

(960)

Meşnevī

Rūyeş ez ġam zerd u her do leb kebūd

Pes Süleymān goft: Ey ḫˇāce, çi būd?

Terceme: Yüzü ġamdan şararmış, iki dudaġınıñ rengi uçmuş, gök-renk olmuş idi.

گفت عزرأیل بر من این چنین

یک نظر انداخت پر از خشم و کین

(961)

Meşnevī

Goft: ᶜ Azrā'īl ber men inçonīn

Yek naẓar endāḫt por ez ḫeşm u kīn

Terceme: O ḫˇāce Süleymān ᶜ Aleyhi's-selāma didi: ᶜ Azrā'īl, baña ġażab ve kīnden mürekkeb bir naẓar fırlatdı. (Ki saña ilticāya mecbūr oldum.)

گفت هین اکنون چه می‌خواهی بخواه
گفت فرما باد را ای جان پناه

(962)

Meşnevī

Goft: Hīn eknūn çi mīẖˇāhī beẖˇāh
Goft: Fermā bād rā ey cānpenāh

[105] Terceme: Ḥażret-i Süleymān didi: Şimdi ne ister iseñ iste! O sāde-dil didi: Ey cān ḥıfẓ idici Peyġamber-i ẕīşān! Rüzgāra emr u fermān it! [Selāset ve feṣāḥat ifādesi herkesiñ añlayacağı mertebede bulunduġundan şerḥe ḥācet görülmedi.]

تا مرا ز ینجا بهندستان برد
بو که بنده کان طرف شد جان برد

(963)

Meşnevī

Tā merā zincā be Hindustān bered
Bu ki bende k’an ṭaraf şod cān bered

Terceme: Tā rüzgār beni buradan Hindistāna götürsüñ! Belki bendeñiz o ṭarafa gidince cānımı ḳurtarmış olurum!

Şerḥ: Sāde-dil ẓann itdi ki Hindistān gibi uzaḳ yerlere giderse emr-i İlāhīyi icrāya me’mūr olan ᶜAzrā’īl o ḳadar uzaḳ yerlere gelmez de ẖˇāce mevtden ẖalāṣ bulur. Bu ifādāt köylüler ve cebrīler ṭarafından īrād olunur. Bu beyt-i şerīfden iᶜtibāren on iki ebyāt-ı şerīfeden ṣoñra arslana teşbīh olunan ādem köylülere cevāb virecekdir.

Aṣl baḥṣe gelince: Cebrīler bu miṣāllerinde de işābet idemedikleri gibi iddiᶜālarına aṣlā taḳviyet viremediler; zīrā bu maḥalde sāde-dil ẖˇāceniñ ḥareketi saᶜy-ıᶜāḳılāne degil, ṣırf bir ārzū-yı eblehāne idi. Kabż-ı rūḥa müvekkil olduġuna inandıġıᶜAzrā’īli görmüş iken artıḳ Hindistana ḳaçmaḳ kendini bī-fā’ide günāhkār itmek ve zaḥmete ḳoşmaḳ degil mi? Nā-be-maḥall olan bu saᶜy, saᶜy-ı maḳbūlü iᶜtibārdan isḳāṭ idemez; zīrā bir mecnūn da baᶜżı ẖayālātdan ḳurtulmaḳ zuᶜmuyla ġayr-ı maḳbūl olaraḳ şuraya buraya ḳoşar, ammā anıñ ḳoşması çalışmaḳ degil daha ziyāde çıldırmaḳdır.

نـک ز درویشـــی گـریـزانـنـد خـلـق
لـقـمـهٔ حـرص و امـل ز آنـنـد خـلـق

(964)

Meşnevī

Nek zi dervīşī gorīzānend ḫalḳ
Loḳme-i ḥırṣ u emel z'ānend ḫalḳ

Terceme: İşte bunuñ gibi ḫalḳı dervişlik ve faḳrdan ḳaçarlar; bundandır ki [106] ḫalḳ ḥırṣ ve emeliñ loḳmasıdır.

Şerḥ: Ḫalḳ faḳrdan ḳurtulup mal ḳazanmaḳ içün biñ dürlü zaḥmet çeker de bu yoldaki ḥırṣ ve mesā'ī, faḳrıñ īrāṣ idecegi zaḥmetden ḳat ḳat faẓla olduġunu añlamaz. Bu da cebrīleriñ fikridir. Emr-i ma'ḳūl, ḥırṣ u ṭama'a maġlūb olmaḳsızın ṣūret-i meşrū'ada çalışmaḳdır. Kā'idesiz çalışanlar bīle tenbellerden daha baḫtiyār ve istiḥṣāl idecekleri ṣervet ḥasebiyle çoḳ def'a hīç olmazsa dünyānıñ leẕā'iẕine maẓhar olurlar.

تـرس درویشـــی مـثـال آن هـراس
حرص و کوشـش را تو هندسـتان شـناس

(965)

Meşnevī

Ters-i dervīşi miṣāl-i an herās
Ḥırṣ u kūşiş rā tu Hindustān şinās

Terceme: Dervişlik, faḳr ḳorḳusu o ḫˇāceniñ ḳorḳusu gibidir. (Ya'nī ḫˇāceniñ bī-fā'ide Hindistana gitmesi gibidir.) Sen o ḳorḳuyu, çalışmayı Hindistān bil!

Şerḥ: Ḫˇāce pençe-i mevtden ḫalāṣ bulmaḳ içün bir ḫayāl-i ḫām ve bir fikr-i menā'at-encām ile maġlūb-ı nefs u şeyṭān olduġu gibi sende ḳażā ve ḳadere ḳarşı cehd u sa'y-penāh 'add itmek ister iseñ ḫaḳ nā-şinās ve şāyān-ı ḫande-i 'āmm u ḫāṣ olmuş olursuñ! Fikrini ṭaşıyan cebrīler böyle ża'īf bir miṣāl ve ḥikāyeyi da'vā-yı bāṭıllarına 'ilāve itmişler, ammā şurasını unutmuşlardır ki emṣāl ve ḥikāyāt, āṣār ve fi'liyāt ḳadar ḳuvvetli degildir. Cāhid ve kāsib olanlar irādāt-ı Rābbāniyye ve ticāret-i dā'imā ve Peyġāmberān-ı ẕīşānıñ 'ibādāt u cihād u mesā'ī-i cihān-ābādı birer timṣāl-i 'ulviyyet iştimāl olduġu ādeme gösterirler.

بـاد را فـرمـود تـا او را شـــتـاب
برد ســوی خـاک هنـدســتـان بر آب

(966)

Meşnevī

Bād rā fermūd tā ū rā şitāb
Bord sūy-i ḫāk-i Hindustān ber āb

Terceme: Süleymān ᶜAleyhi’s-selām rüzgāra emr buyurdu ki o ḫˇāceyi ᶜācilen Hindistān ṭopraġında şu üstünde bir yere götürsün!

Şerḥ: Ḥażret-i Süleymānıñ Bi-iẕni’llāh Te’ālā rüzgāra emri nāfiẕ olduġundan rüzgār ẕikr olunan ḫˇāceyi Hindistāna götürmüşdür. [107]

روز دیــگــر وقــت دیــوان و لــقــا
پـس ســـلـیـمـان گـفـت عـزرأیـل را

(967)

Meşnevī

Rūz-i dīger vaḳt-ı dīvān u liḳā
Pes Süleymān goft ᶜAzrā’il rā

Terceme: İrtesi gün dīvān-ı melāḳāt vaḳtinde Süleymān ᶜAleyhi’s-selām Ḥażret-i ᶜAzrā’il didi:

کـان مســلـمـانرا بخشـــم از چـه چنـان
بـنـگـریـدی تـا شـــد آواره ز خـان

(968)

Meşnevī

K’an muselmān rā be ḫeşm ez çi çunān
Bingerīdī tā şod āvāre zi ḫān

Terceme: Ki Müselmāna ne sebebden ġażabla baḳdıñ? Tekrār söyle! Ey Rabbe’l-ᶜāleminiñ peyki!

گفت من از خشم کی کردم نظر
از تعجب دیدمش در ره گذر

(969)

Meşnevī

Goft: Men ez ẖeşm key kerdem naẓer
Ez teᶜaccub dīdemeş der rehgoẓer

Terceme: ᶜAzrā'il didi: Ben o ẖˇāceye ne vaḳt ġażab ile baḳdım? (Yaᶜnīġażab ile naẓar itmedim.) Yalıñız yolda aña taᶜaccüble baḳdım.

که مرا فرمود حق که امروز هان
جان او را تو بهندستان ستان

(970)

Meşnevī

Ki merā fermūd Haḳ ki imrūz hān
Cān-i ū rā tu be Hindustān sitān

Terceme: Zīrā Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretleri baña fermān buyurdu ki bugün o ādemiñ cānını Hindistānda ḳabż it!

Şerḥ: Ḥażret-iᶜAzrā'il o ẖˇāceye naẓar-ı taᶜaccüble baḳmasına sebeb emr-i İlāhī üzerine o gün Hindistana gidüp anıñ cānını **[108]** alacaḳ iken ẖˇāceyi orada görmesidir. Hindistān gibi bir mesāfe-i baᶜīdeye bu ẖˇāceniñ bir günde gitmesi ve orada cānınıñ ḳabż olunması naṣıl olur diye kendi kendine taᶜaccüb itmişdir.

از عجب گفتم گر او را صد پر است
او بهندستان شدن دور اندر است

(971)

Meşnevī

Ez ᶜaceb goftem ger ū rā ṣed per est
Ū be Hindustān şoden dūr ender est

Terceme: Ḥattā taᶜ accübden kendi kendime didim ki: Eger ḫ̌āceniñ yüz ḳanadı olsa anıñ Hindistāna gitmesi yine ġāyet uzaḳdır!

تـو همـه کـار جـهـان را هـمـچـنـیـن
کن قیـاس و چشـــم بـگشـــای و بین

(972)

Meşnevī

Tu heme kār-i cihān rā hemçonīn

Kon ḳıyās u çeşm bugşā vu bebīn

Terceme: Sen cihānıñ cemīᶜ umūrunu böyle ḳıyās it! Gözleriñi aç da baḳ!

Şerḥ: Her işdeki ḳudret-i Rabbāniyyeye baḳ ki Allāh Teᶜālā Ḥażretleri irāde ve fermān buyurduḳdan ṣoñra eñ uzaḳ ẓann olunan şey ne ḳadar yaḳīn ve eñ güc ṣayılan keyfiyet ne ḳadar ḳolay olur.

از کـه بـگـریـزیـم از خـود ای مـحـال

از کـه بـربـایـیـم از حـق ای وبـال

(973)

Meşnevī

Ez ki bugrīzīm ez ḫod, ey muḥāl

Ez ki berbāyīm ez Ḥaḳḳ ey vebāl

Terceme: Kimden ḳaçıyoruz? Kendimizden ey emr-i muḥāll! Kimden ṣaḳlıyoruz? Ḥaḳdan mı? Ey günāh u vebāl!

Şerḥ: Cebrīler dirler ki insān kendinden hīçbir vaḳt ḳaçamayacağı gibi Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ irāde buyurduġu şeyden ḳaçamaz. Allāh Teᶜālā Ḥażretleri fermān ve irāde buyurmayınca ḫazā'in-i niᶜam-ı Rabbāniyyeden [109] ḥiṣṣe-yāb olamaz. Cebrīlere cevāben diriz ki: Evet: Böyledir, işte bunuñ içündür ki aṣḥāb cehd u saᶜy irāde-i Rabbāniyyeden ḳaçamayup ḳuvvetleri nisbetinde çalışırlar. Ve mükāfāten saᶜādet bulur, zīrā Ḥaḳ Teᶜālā çalışıñız didi ve çalışmaḳ içün ḳuvvā ve aᶜżā virdi.

بـاز تـرجـیـح شـــیـر جـهـد را بـر تـوکـل و فـوأیـد جـهـد را بـیـان کـردن

(Bāz tercīḥ-i şīr cehd rā ber tevekkül ve fevā'īd-i cehd rā beyān kerden)

Tekrār arslanıñ cehd u saᶜyı tevekkül üzerine tercīḥ itmesi ve cehdiñ fevā'idi beyān idilmesi ḫaḳḳındadır:

شـــیـر گـفـت آری و لـیـکـن هم ببین

جـهـدهـای انـبـیـا و مـرســـلـیـن

(974)

Meşnevī

Şīr goft: Ārī velīken hem bebīn

Cehdhā-yı enbiyā vu mürselīn

Terceme: Arslan didi: Evet, tevekkül güzeldir. Lakin Enbiyā-yı z̲īşān ile mürseliniñ cehd u saᶜ ylarını gör!

Şerḥ: Arslana teşbīh olunan ādem köylülere tevekkül itmek ġāyet maḳbūl bir ḥāldir. Şu ḳadar ki: Tevekkülüñ esāsı cehd u saᶜ y ile olur. Enbiyā-yı z̲īşān ᶜ Aleyhimü'ṣ-ṣalavatü's-selām ile mürselīniñ ve müstaḳīm-i mü'minleriñ ḥāllerine ᶜ aṭf-ı naẓar idilir ise cümlesi cehd u saᶜ y ile z̲ātlarını tezyīn u ᶜ ibādet u saᶜ y vāsıṭasıyla kendilerini merḥamet-i İlāhiyyeye ḳarīn ittiler. Eger bilā saᶜ y emr-i tevekkül-i maḳbūl bir şey olmuş olsa o eᶜ āẓimiñ çalışması ve Maᶜ ā z̲a'llāhi Teᶜ ālā insānlarıñ ẓulmet u ᶜ aṭālet içinde ḳalması iḳtiżā ider dimek istemişdir.

حق تعالی جهدشانرا راست کرد

آنچه دیدند از جفا و گرم و سرد

(975)

Meşnevī

Ḥaḳ Teᶜ ālā cehdişān rā rāst kerd

Ançi dīdend ez cefā vu germ u serd

[110] Terceme: Ḥaḳ Teᶜ ālā Ḥażretleri Enbiyā-yı z̲īşānıñ cehd u saᶜ ylarını rāst ve muṣīb itdi. Cefā, ḥarāret, bürūdetden, yaᶜ nī zaḥmet u meşaḳḳatden her ne görüp çekdiler ise anıñ mükāfātını Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri anlara virdi.

Şerḥ: İḳdāmāt-ı Enbiyā ve mesāᶜ i-i ṣaliḥā ḥaḳḳında yüz cild kitāb yazılsa bir ḥarf meṣābesinde ḳalacaġı ḥaḳāyıḳ-şināsāne maᶜ lūm ve bedīhīdir; insān dāreynde maẓhar-ı niᶜ am-firāvān olmaḳ ister ise ᶜ ibādet ve umūr-ı ḫayriyyeye müdāvemet ve terk-i ᶜ aṭālet itmelidir.

حیلههاشـــان جملـه حـال آمـد لطیف
کـل شـــیء مـن ظـریـف هـو ظـریـف

(976)

Meşnevī

Ḥīlehāşān cumle ḥāl āmed laṭīf
Kullu şey’in min ẓarīfun hū ẓarīf

Terceme: Enbiyā-yı ẕīşān ve erbāb-ı īmānıñ tedbīrleri kāffe-i aḥvālde laṭīf ve ẓarīf geldi; zīrā ẓarīf ve ẕekī olan kimseden her ne ṣādır olur ise ẓarīf olur. (Bu maḥalde ḥīlden maḳṣad, tedbīr u ẓarāfet ve ẕekādır.)

Şerḥ: Bu beyt-i şerifiñ de mażmūn-ı ḥikmet meşḥūnu āyāt-ı beyyināt ile ẓāhir u bāhirdir. Meşelā Ḳur’ān-ı ᶜAẓīmü’ş-şānda görüldügü üzre Yūsuf ᶜAleyhi’s-selām Mışırda, Yūsuf-ı Kenān olduġu kimseye maᶜlūm olmamış ve Mışrıñ usūlünce bilā-cunḥa bir ādemiñ tevḳīfi ġayr-ı mümkin bulunmuş iken küçük birāderiniñ hegbesine gizlice bir ẕī-ḳıymet ṭaş ṣıkışdırtmış, ṣoñra bir ṭaş çalınmış, herkesiñ eşyāsı aranacaḳ diye ḥükümet me’mūrları ṭarafından gidenlere beyān olunmuşdur. Lede’t-taḥarrī ṭaş küçük birāderiniñ eşyāsı içinde bulunması ḥasebiyle Ḥażret-i Yūsuf küçük birāderini ṣūretā sāriḳ gibi nezdinde tevḳīf ile ṣıḳılmamaḳ içün ḥaḳīḳati kendine tefhīm ve o maᶜṣūmu te’mīn eyledi. Sā’ir iḫvānı Yaᶜḳūb ᶜAleyhi’s-selām nezdine maḥzūnen ᶜavdetlerinde çehrelerinde ᶜalā’im-i ye’is ile küçük oġlunuñ tevḳīfi söylenince Ḥażret-i Yūsufa olan ᶜaşḳ pederānesi ḳat ḳat ziyādeleşerek Allāh Teᶜālā Ḥażretlerine münācāt ve istirḥāmātını bī-ᶜadd u ḥesāb itdigi ṣırada ye’isiñ günāh ve ḥarām olduġunu evlādına ve ᶜālem-i insāniyyete ḫiṭāben beyān ve büyük bir naṣīḥat iᶜṭā buyurmuşdur. **[111]** Ḥażret-i Yūsuf peder u māḍer ve iḫvān-ı cefā Kenānını Mışıra celb ve daᶜvet ve artıḳ kendini bildirüp ḳuyuya ilḳā iden birāderini ᶜafv itdi. Bu vaḳᶜa-ı ᶜibret-efzāyı ḥikāyeden maḳṣad, Ḥażret-i Yūsuf gibi bir nebī-ẕīşānıñ bir ṭaşı maḥṣūṣā birāderiniñ hegbesine ḫafiyyen vażᶜ itdirmesi ṣūretā ᶜacīb bir tedbīr görünür ise de Ḥażret-i Yūsuf ṭarafından icrā olunduġundan bāᶜiṣ-i muḥassenāt ᶜadīde olmuşdur; ammā buña ḳıyāsen ᶜāḳıl ve ẓarīf olmayan bir bed-aḫlāḳ ṭarafından böyle bir tedbīr ittiḫāẕ olunacaḳ olsa muḥassenāta bedel birçoḳ nizāᶜlar ẓuhūr ile mūceb-i keder u cedel olur. Binā’en-ᶜaleyh ẓarīfden kār ẓarīf u laṭīf, aḥmaḳdan da emr-i münker ve ḥāl-i keşīf ẓuhūr ider.

دامـهـاشـــان مـرغ گـردونـی گـرفـت
نقص هـاشـــان جملـه افزونی گرفـت

(977)

Meşnevī

Dāmhāşān morġ-ı gerdūnī girift
Naḳşhāşān cumle efzūnī girift

Terceme: Ol Enbiyā ᶜAleyhi's-selām ile mü'minīn-i kirāmıñ ṭuzaḳları felek ve hevāya müteᶜalliḳ olan ḳuşu bile ṭutdu; anlarıñ ṣūrī olan naḳṣları cümleten ziyādelik yerini ṭutdu.

Şerḥ: Enbiyā-yı z̲īşānıñ ḥażerātıyla mü'min ve müstaḳīm olanlar iz̲n-i Ḥaḳ ile ᶜadl u saᶜādeti meydāna getirmek içün o ḳadar tedābīr-i ᶜaḳliyye ve efᶜāl-i maḳbūle icrā buyurmuşlardır ki o tedābīriñ te'ṣ̲īrātıyla murġ-ı kāmı ele geçirdiler. Baᶜżan ṣūretā żaᶜf-ı ḥāl kıllet-i esbāb göstermişler ise de bu ḥāl bāᶜiṣ̲-i izdiyād-ı ḳuvvet oldu. Baᶜżı sāde-dilān ve cāhilān ẓann iderler ki Enbiyā-yı z̲īşānıñ ve mü'minīn-i kirām ᶜaḳl u beden gibi dünyāda iḥsān Cenāb-ı Yezdān olan iki vāsıṭayı istiᶜmāl itmeyüp yalıñız tesbīḥ bedest olaraḳ bilā cehd u saᶜy ḥayrān u nigerān ḳaldılar. Eñ büyük tedbīr ve eñ ᶜamīḳ icrāāt ol aṣḥāb-ı cihāddan vāḳiᶜ olduġu iṣ̲bāta muḥtāc olmayan bedīhiyātdandır.

جـهـد مـیکـن تـا تـوانـی ای کـیـا
در طـریـق انـبـیـا و اولـیـا

(978)

Meşnevī

Cehd mīkon tā tevānī ey kiyā
Der ṭarīḳ-i enbiyā vu evliyā

[112] Terceme: Ey ᶜālī-himmet! Ṭarīḳ-i Enbiyā ve Evliyā da kesb-i ḳudret idinciye ḳadar cehd u saᶜy it!

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfdeki emr u tenbīh Ḥażret-i Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī ṭarafından insānlara cevher-i maᶜrifet baḫş iden bir iḫṭār-ı nezīhdir. Bu beyt-i şerīf ile bunu taᶜḳīb iden ebyāt-ı ḥikmet-āyāt, ber muḳteżā-yı de'b-i Meşnevī, ya Ḥażret-i Mevlānā lisānından, yāḫūd dīger bir z̲āt aġzından beyān u īrād olunmuşdur.

بـا قضـــا پـنـجـه زدن نـبـود جـهـاد
ز آنکـه این را هم قضـــا بر مـا نـهـاد

(979)

Meşnevī

Bā ḳażā pence zeden nebved cihād
Zanki in rā hem ḳażā ber mā nihād

Terceme: Ḳażā ile pençe urmaḳ cihād degildir; zīrā kesb ve ictihādı yine ḳażā-yı İlāhī üzerimize vaż^{c} eyledi.

Şerḥ: Cebrīler çalışup tevekkül itmek bir nev^{c} cihāddır dise o cihād degil, ḫayāl ve ^{c}ināddır cevābı virilir. Zīrā ^{c}āṭālet, irāde ve ḳażā-yı Rabbāniyye muḫālif bir keyfiyetdir. Kesb u cihād, naẓar-ı ḥikmet ile baḳılırsa bir ḥükm ü ḳażā-yı Rabbü'l-^{c}ibāddır.

کـافرم من گر زیـان کرده ســـت کس
در ره ایـمـان و اطـاعـت یـک نـفـس

(980)

Meşnevī

Kāfirem men ger ziyān kerdest kes
Der reh-i īmān u iṭā^{c}at yek nefes

Terceme: Ben kāfirem, eger bir kimse īmān u ṭā^{c}at yolunda -velev bir ān ve daḳīḳa olsun- ziyān itmiş ise!

Şerḥ: Deryā-yı īmān, ^{c}ummān-ı ^{c}irfān olan Ḥażret-i Mevlānā eñ büyük bir yemīn ve eñ mühim ta^{c}bīrāt ile sa^{c}y-ı meşrū^{c}uñ fevā'idinden nev^{c}-i benī beşerī te'mīn ve ḳābil-i te'emmül olanlarıñ ^{c}aḳl u ḳalblerini nūr-ı ^{c}irfān ile tenvīr u tezyīn itmişdir. Diḳḳat buyurulsun ki īmān u iṭā^{c}at elfāẓı bu beyt-i şerīfde sa^{c}y u cihād elfāẓına mürādif ^{c}add olunmuşdur. Bir mü'min kendini nūr-ı īmān ile tezyīn idince [113] bi'ṭ-ṭab^{c} Ḳur'ān-ı ^{c}Aẓīmü'ş-şāna inanması iḳtiżā ider. Ḳur'ān-ı ^{c}Aẓīmü'ş-şānıñ birçoḳ āyāt-ı celīlesinde ise sa^{c}y u cihād ṣarāḥaten fermān ve īrād-ı īmān ve ṭā^{c}at u sa^{c}y u cihād ma^{c}nen lafz-ı vāḥid gibi i^{c}tibār olunur.

ســر شــکســته نیســت این ســر را مبند
یــک دو روزی جـهـد کن بـاقی بـخنـد

(981)

Meşnevī

Ser, şikeste nīst, in ser rā mebend

Yed do rūzī cehd kon, bāḳī beḫand

Terceme: Ey cebrī! Başıñ ḳırılmış degildir. Bu başını bağlama! Bir iki günden ᶜibāret olan dünyāda cehd u saᶜy it! Bāḳī-i ḫande it! Gül!

Şerḥ: Ġāyet güzel bir miṣāl: Başı ḳırılmamış bir insān bilā sebeb ḫastalar gibi bağlayup temāruż ile ḥaḳīḳatiñ ᶜaksini iẓhār itmesi naṣıl çirkīn ise saᶜy u cihāda ḳuvveti mevcūd ve belki īcābından faẓla iken tenperverligini iḫfā itmek ümīd-i nā-sezāsıyla iḳtidārını setr u ifnā ve saᶜyı imḥā iden bir tenbellik ḥāli andan biñ ḳat çirkindir. Başını yalandan bağlayan aḥmaḳ yalıñız ḫandeye şāyān ise çalışmayan cebrī şāyān-ı ḫande olduḳdan şāyeste-i ᶜazāb u cezā ve maẓhar-ı muṣībet ve ezā olur. Dünyāda ᶜibādet ve ġayret iderek kendini, mü'bidān-ı maẓhar-ı selāmet ve saᶜādet itmege ve çalışmaġa alış ki dünyāda ve ᶜuḳbāda mesᶜūd u baḫtiyār ve lāyıḳ-ı rıżā-yı Cenāb-ı Perverdigār olasıñ!

بد محالی جست کاو دنیا بجست

نیک حالی جست کاو عقبا بجست

(982)

Meşnevī

Bed muḥālī cost k'ū dunyā becost

Nīk ḥālī cost k'ū ᶜuḳbā becost

Terceme: O kimse ki dünyāyı aradı fenā bir maḥall istedi. O kimse ki ᶜuḳbāyı aradı. Bir güzel ḥāl istedi.

Şerḥ: Dünyāda dā'imā ezā vü cefā ser-nümādır. Dünyāyı istemek metāᶜib ü meşāḳḳ-ı keşīre ārzū itmekdir. ᶜĀrif olan zāt dünyānıñ cihād-ı fāniyyesinden ferāġat ve maḥall-i emn ü selāmet olan ᶜuḳbāya meyl ü raġbet ider. [114]

مکرها در کسب دنیا بارد است

مکرها در ترک دنیا وارد است

(983)

Meşnevī

Mekrhā der kesb-i dunyā bārid est

Mekrhā der terk-i dunyā vārid est

Terceme: Ḳazanmaḳ içün mekr u tedbīr, lāyıḳsız, bāriddir. Dünyāyı terk içün mekr u tedbīr cā'iz ve variddir.

Şerḥ: Kesb-i dünyā içün bārid ve mużırr olan mekr u tedbīr dünyāda meşrūᶜ olmayan şeylere münḥaşırdır ki o şeyler rıżā-yı Bārīden insānı maḥrūm ve ᶜazāba maḥkūm ider.

مکر آن باشد که زندان حفره کرد

آنکه حفره بست آن مکریست سرد

(984)

Meşnevī

Mekr an bāşed ki zindān ḥofre kerd

Anki ḥofre best an mekrīst serd

Terceme: Bir maḥbūsa lāyıḳ olan mekr u tedbīr zindānı ḳazup delmekdir. Bi'l-ᶜaks zindānıñ deligini ḳapar ise ṣoġuḳ, münāsebetsiz tedbīrde bulunmuş olur.

Şerḥ: Dünyā niᶜmet-i ᶜuḳbāya nisbeten zindān u maḥall-i ezādır. Bundan esbāb-ı ḫalāṣ u selāmeti taḥarrī idecek yerde o maḥall-i ezāda temdīd-i iḳāmeti ve zindānda esbāb-ı idāmeyi aramaḳ ᶜayn-ı ḥamāḳat ve belāḥetdir. Niᶜmet-i ebediyyeye vuṣūlü dāᶜī olan ᶜibādāt u mesāᶜī-i meşrūᶜadır.

این جهان زندان و ما زندانیان

حفره کن زندان و خود را وارهان

(985)

Meşnevī

İn cihān zindān u mā zindāniyān

Ḥofre kon zindān u ḫod rā vā rehān

Terceme: Bu cihān zindāndır. Biz zindānīleriz, maḥbūslarız. Zindānı delmege çalış! Ve kendini ḳurtar!

Şerḥ: ᶜĀlem-i ᶜuḳbāya nisbeten dünyā zindāndır; zindānı delmege çalış emrinden maḳṣad, dünyāya irṭibātı terk eyle pāk ol dimekdir. Yoḳsa **[115]** yaşamamaḳ degildir. Dünyā denīler içün maḥall-i ḫüsrān müstaḳīmler içün mezraᶜa-i feyż-efşāndır. İnsān dünyāda icrā idecegi umūr-ı ḫayriyye ile nā'il-i rıżā-yı Cenāb-ı Yezdān ve müstaġraḳ-ı niᶜam-firāvān olur.

چیســـت دنـیـا از خـدا غـافـل بـدن
نـی قـمـاش و نـقـره فـرزنـد و زن

(986)
Meşnevī
Çist dunyā ez Ḫodā ġāfil buden
Nī ḳumaş u nuḳre vu ferzened u zen

Terceme: Dünyā nedir? Allāh Teᶜālā Ḥażretlerinden ġāfil olmaḳdır; yoḳsa ḳumaş, gümüş, evlād ve ḳadın degildir.

Şerḥ: Ṣāḥib-i ᶜilm olan ẕevāt, bu beyt-i şerīfde de Celālü'd-dīn-i Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleriniñ ᶜirfān ve kemālāt-ı rūḥāniyye veᶜilmiyyesinden ḥiṣṣe alır. ᶜĀlem veᶜāḳıl ṭarz ve ḳıyāfetinde bulunan baᶜżı cāhil ve ġāfiller, güzel elbise ve ṣervet-i evlād, nisā gibi Cenāb-ı Ḫudānıñ niᶜam-ı lā-tuḥṣāsını meẕmūm ẓann ve böylece iᶜlān iderler. Bu gibi niᶜam-ı dünyeviyyeyi taḥḳīr idenleriñ taḥḳīri ᶜadem-i dirāyet ile bu niᶜmetlerden maḥrūm olduḳlarından neş'et ider. Meṣelā mālik olmadıḳları bir niᶜmeti lafẓan taḥḳīr iderler, faḳaṭ güzel zevceleri olsa ez cān u dil severler. Beyt-i şerīfde beyān buyurulduġu üzre dünyānıñ meẕmūm olan keyfiyātı emvāl ve eṣvābı olmayup bi'l-ᶜaks bunlar, cüz'ī olan iḳāmetiñ saᶜādet u rāḥatla mürūruna bādī olur. Meẕmūm olan aḥvāl-i dünyā rıżā-yı Bārī ḫilāfında olan ḥālāt-ı ġaflet-efzādır, ki anlar insānı dāreynde izmiḥlāl ve dereke-i esfele īṣāl ider. Yoḳsa istiḥṣāl-i rıżā-yı Ḫudā żımnında beẕl-i mesāᶜī idenler dünyā veᶜuḳbāda mesᶜūd olacaḳları Ḳur'ān-ıᶜAẓīmü'ş-şānıñ birçoḳ yerinde ḥaber virilmişdir. Ḥattā Sūre-i Naḥlıñ ḳırḳ birinci āyet-i kerīmesinde: *(لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ۖ وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ)*[231] buyurulmuşdur. Maᶜnā-yı şerīfi: "Elbette anlara dünyāda güzel menziller viririz ve āḫiretiñ ecr ü mükāfātı ziyāde büyükdür, bu ḥaḳīḳati bilici iseler." Bu āyet-i kerīme Allāh Teᶜālānıñ rıżāsı-y-çün vaṭanlarını

[231] *Kur'ân-ı Kerîm*, Nahl, 16/41: "Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda yurtlarından göçenlere mutlaka dünyada güzel yurtlar vereceğiz ve ahiret mükafatıysa elbette bundan da büyüktür bilseler."

terk idüp hicret iden mühācirīn ḥaḳḳında nāzil oldu. Bundan da ẓāhir olur ki Allāh Teᶜālāya rabṭ-ı ḳalb iden insānlarıñ menāzil ve ṣervete mālik olmalarından hīçbir günāh olmaḳdan başḳa bunları Cenāb-ı Mevlā maḳām-ı tebşīrde ḳullarına vaᶜd ile ḳulūb-ı ᶜibādı tesrīr buyurmuşdur. [116]

مـال را کز بـهر دین بـاشـــی حمول
نـعم مـال صـــالـح کفـت آن رســـول

(987)
Meşnevī
Māl rā kez behr-i dīn bāşī ḥamūl
Niᶜme māl ṣāliḥ goft an Resūl

Terceme: Bir malı ki rıżā-yı Bārīyi taḥṣīl içün yüklenirsiñ! Māla Faḫr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi'ṣ-ṣalavatü Ve's-selām efendimiz ḥażretleri "Ne güzel mal ṣāliḥdir" buyurdu.

Şerḥ: Mal u menāl ḥadd-i ẕātında maḳbūl ve maṭlūbdur. ᶜAle'l-ḫuṣūṣ ṣāḥibini sirḳat ve irtikāb ve ẕil-su'āl gibi seyyi'ātdan ḥıfẓ u ṣiyānete sebeb olur. Bu bābdaki ḥadīṯ-i şerīfde budur: *(نعم المال الصالح لر جلالصالح)*[232] "Ṣāliḥ ve iyi olan mal insān-ı ṣāliḥ içün ne güzeldir."

آب در کشـــتی هلاک کشـــتی اســـت
آب انـدر زیر کشـــتی پشـــتی اســـت

(988)
Meşnevī
Āb der keştī helāk-ı keştiyest
Āb ender zīr-i keştī poştiyest

Terceme: Geminiñ içindeki ṣu mūcib-i ġarḳ ve helākıdır; sefīneniñ altındaki ṣu sefīneye yardımcıdır.

Şerḥ: Ḥażret-i Mevlānā, māl ve ṣerveti ne güzel, neᶜālī ṭarzda teşbīh ve temṯīl buyurmuşdur. Deñizde bir geminiñ içine ṣu girecek olur ise o sefīne ġarḳ olur; bi'l-ᶜaks ṣu içine girmeyüp de altında olunca gemiye mażarratı olmaḳdan başḳa bāᶜiṯ-i ḥareket ve mūceb-

[232] "İyi ve sâlih olan mal, sâlih insan için ne güzeldir." Muhammed b. Hibban et-Temîmî, Sahîhu İbn Hibban, I-XVIII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1414/1993, VIII, s.6.

i selāmet olur. İnsānda deryā-yı vuḳūᶜāt-ı cihānda yüzer bir sefīne gibi māl ve ṣervetiñ muḥabbetiyle ḳalbini ṭoldurup aña külliyen ma'l olur ise maᶜnen ġarḳ ve helāk olmuş olur; bi'l-ᶜaks māl ü menāliñ muḥabbetini ḳalbiñ içine ḳoymayup insāniyyete ḫidmet idebilmek içün ve sā'iṭ-i maḳbūle ᶜadd iderk ṣūret-i meşrūᶜāda ḥüsn-i istiᶜmāl ider ise gerek ṣāḥibine, gerek hem-cinsine ḫidmet itmiş olur.

چون کـه مـال و ملـک را از دل برانـد
ز آن سـلیمان خویش جز مسـکین نخواند

(989)

Meşnevī

Çunki māl u mulk rā ez dil berānd
Zan Süleyman ḫˇīş coz miskīn neḫˇānd

[117] Terceme: Süleymān ᶜAleyhi's-selām mal ve mülkü ḳalbinden çıḳardığı içün kendisini faḳīr ve miskīnden başḳa bir şeyle tesmiye itmedi.

Şerḥ: Ḥażret-i Süleymān bunca mülk ve māla mālik iken aṣlā tekebbür itmeyüp faḳīr ve miskīn diye kemāl-i tevāżuᶜ gösterir idi. Bilirdi ki ḥaḳīḳatde mülk ve ḳuvvet Cenāb-ı Rabb-ı ᶜizzete maḫṣūṣdur. Aṣl hüner ṣervete mālik olmaḳ ve tekebbür ve ḥarāma sülūk itmeyüp ṣerveti Ḥaḳ yolunda ḥüsn-i istiᶜmāl itmekdir.

کـوزهٔ سـر بسـتـه انـدر آب زفـت
از دل پـر بـاد فـوق آب رفـت

(990)

Meşnevī

Kūze-i serbeste ender āb-ı zeft
Ez dil-i por bād fevḳ-i āb reft

Terceme: Aġzı bağlanmış bir desti geniş ṣu içinde olduġu ḥālde, göñlü rüzgārdan ṭolu olmaḳ ḥasebiyle batmadı. Ṣu üstünde gitdi.

Şerḥ: İnsān meyāne-i vuḳūᶜātda sefīne-i miṣāl, mal ü menāl ṣu gibi cārī ve seyyāldir. Şimdi dīger bir miṣāl ile insān destiye teşbīh olunup beyhūde-gū olmamaḳ içün aġzını ḳapar

ve ḳalbi içine hevā-yı ve muḥabbet-i Ḫudāyı vaż[c] idüp o feyż ile ṭolar ise deryā-yı vuḳū[c] ātda ne ḳadar şiddetli furtınalara uġrasa seyerān vāṣl-ı sāḥil-feyż u emān olur.

بـاد درویشـــی چـو در بـاطـن بـود
بـر ســـر آب جـهـان ســـاکـن بـود

(991)

Meşnevī

Bād-ı dervīşī çu der bāṭın boved
Ber ser-i āb-ı cihān sākin boved

Terceme: Dervīşlik hevāsı bir kimseniñ bāṭınında olsa o kimse cihān ṣuyunuñ başı üstünde sakin olur.

Şerḥ: Ṣāyān-ı faḫr olan faḳr u dervīşlik o der ki ṣāḥibiniñ naẓarında māl ü menāl Ḥaḳ Te[c] ālā Ḥażretleriniñ olup ḥüsn-i isti[c] māl içün kendini muvaḳḳat bir me'mūr bilmekdir. İşte bu ḥaḳīḳi dervīş ve faḳīr iḳtidār ve mala esīr olmayaraḳ Cenāb-ı Ḫālıḳ-ı lem-yezele olan [c] ubūdiyyetle ve bād-ı [c] aşḳ u muḥabbetle ḳāni[c] ve [c] ālī olur; yoḳsa çār-ı nāçār parasız ḳalan ve faḳr-i māddīden giryān u zār olan faḳīr, *(الفقر فخری)*[233] şerīfine sezāvār degildir. [118]

گر چـه این جملـه جهـان ملـک و اســـت
ملـک در چشـــم دل او لا شـــی اســـت

(992)

Meşnevī

Gerçi in cumle-i cihān mülk-i vey est
Mulk der çeşm-i dil-i ū lā şey est

Terceme: Gerçi bu cihān cümleten anıñ mülkü ise de cihānda mülkü anıñ göñül gözünde lā-şey, hīçdir.

Şerḥ: Dervīş-i ḥaḳīḳiyyeniñ ḥasbe'l-rūḥāniyye ma[c] nen ve māddeten o ḳadar taṣarrufu vardır ki Bi-iẕni'llāh Te[c] ālā [c] aẓīm mülk ve mala taṣarrufu yed iḫtiyārında iken taṣarruf itmez. Dünyāyı hīç, bī-vefā olduġunu ve kendiniñ dīger bir ḥikmet-i [c] uẓmā içün ḫalḳ olduğunu bilir.

[233] "Fakirlik, övünç vesilemdir." Hadîsin sıhhati hakkında bkz. İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs amma'ş-tehara mine'l-ehadîs alâ elsineti'n-nas (nşr. Ahmed el-Kalâş), Beyrut, 1985, I-II, II, s. 87.

پـس دهـان دل بـبـنـد و مـهـر کـن
پـر کـنـش از بـاد مـهـر مـن لـدن

(993)

Meşnevī

Pes dehān-ı dil bebend u muhr kon
Por koneş ez bād-i mühr-i min ledon

Terceme: Artıḳ göñül aġzını baġla! Ve mühürle! Ledün ᶜ ilminiñ hevāsı muḥabbeti ile göñlünü ṭoldur!

Şerḥ: Māl ve mülküñ muḥabbeti ḳalbe dāḫil olmamaḳ içün muḥabbet-i İlāhiyye ile iḥyā ve ledünniyāt maᶜ rifeti taḥṣīle iᶜ tinā iderek ḫayālāt-ı dünyeviyyeden kendini ḳurtar maᶜ nāsında tenbīh-i ḥakīmānedir.

جهد حقســـت و دوا حق اســـت و درد
مـنـکـر انـدر نـفـی جـهـدش جـهـد کـرد

(994)

Meşnevī

Cehd-i ḥaḳḳ est u devā ḥaḳḳ est u derd
Munkir ender nefy-i cehdeş cehd kerd

Terceme: Cehd u saᶜ y eylemek ḥaḳdır. Münkir-i cehd u saᶜ y olan kimse inkār ideyim dir iken inkāra cehd u saᶜ y itdi.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfiñ me’āli fevḳa’l-ᶜ āde ᶜ ālī ve cebrīleri iskāt içün bürhān-ı ḳaṭᶜ ıdır. Cebrīler ādemi cehd u saᶜ ydan menᶜ idecek iddiᶜ ālarını iṣbāt içün kendileri de [119] saᶜ y u cehd eylemeleri daᶜ vā-yı bī-maᶜ nālarınıñ esāsını taḫrīb ider. ᶜ Ālemde cehd, devā, derd ḥaḳdır. Yaᶜ nī ne derdiñ vücūdu ne devānıñ lüzūm ve vücūbu ḳābil-i inkār degildir.

مـقـرر شـــدن تـرجـيـح جـهـد بـر تـوکـل

(Muḳarrer şoden-i tercīh-i cehd ber tevekkul)

Cehd u saᶜ yıñ tevekkül üzerine tercīḥi muḳarrer olması beyānındadır:

زین نمط بسیار برهان گفت شیر
کز جواب آن جبریان گشتند سیر

(995)

Meşnevī

Zin nemeṭ bisyār bürhān goft şīr
Kez cevāb an cebriyān geştend sīr

Terceme: Bu üslūbdan arslan çoḳ bürhān söyledi; tā ki ol cebrīler cevābdan ṭoydular ve cevab bulamadılar.

Şerḥ: Arslana teşbīh olunan ādem saᶜyıñ muḥassenātına dā'ir bu üslūbda beyān itdigi edille ve berāhīn-i ḳaṭᶜa cebrī olan muᶜāriżleri ilzām ve iskāt itdi. Meṣnevī-i Şerīf gibi bütün ᶜālemiñ ḥayret ve taḥsīnini celb itmiş bir deryā-yı ḥikmetde cebrī meslegi cerḥ olunaraḳ cehd u saᶜyıñ fevā'id ü muḥassenātı ez-her-cihet taᶜyīn itmiş iken baᶜżı ehl-i ᶜinādıñ cebrī meslegini ḳabūlde ṣebāt ve kendilerini berbād itmeleri acınacaḳ bir ḥāl-i ġaflet-i muᶜtāddır.

روبه و آهو و خرگوش و شغال
جبر را بگذاشتند و قیل و قال

(996)

Meşnevī

Rūbeh u āhū ve ḫergūş u şeġāl
Cebr rā bogẕāştend u ḳīl u ḳāl

Terceme: Tilki, ceylan, ṭavşan, çaḳal ḳıyl u ḳāldan, daᶜvā-yı cebrden vaz geçdiler.

Şerḥ: Bu mübāḥeṣeden ṣoñra köylüleriñ eñ muᶜteberi, ẕekīleri cebrīligi terk ile çalışmanıñ fevā'id ü muḥassenātını ḳabūl ve ṭarīḳ-i ᶜināddan ictināb veᶜudūl itdiler dimekdir. [120]

عهدها کردند با شیر ژیان
کاندرین بیعت نیفتد در زیان

(997)

Meşnevī

ᶜAhdhā kerdend bā şīr-i jiyān

K’ender in beyᶜat neyufted der ziyān

Terceme: Ṣāḥib-i ġażab olan arslan ileᶜahd itdiler ki bu ḳabūl ve ḳarārda arslan ziyāna düşmeye!

Şerḥ: Arslana teşbīh olunan ādemiñ taᶜayyüşü içün ṭarafeyniñ ḳabūl idüp virdikleri ḳarār, beyt-i şerīf-i ātīde maᶜlūm ve āşikār olacaḳdır.

قسم هر روزش بیاید بیضرر

حاجتش نبود تقاضای دگر

(998)

Meşnevī

Ḳısm-ı her rūzeş biyāyed bīciger

Ḥāceteş nebved teḳāżā-yı diger

Terceme: Her günüñ ḳısmeti arslana żararsız, yaᶜnī meşaḳḳatsiz ve zaḥmetsiz gelsün; dīger ṭalebe ve teḳāżāya muḥtāc olsun!

Şerḥ: Arslana teşbīh olan ādem ḥīn-i mübāḥaṣede cehd u saᶜyıñ fevā’id ve muḥassenātından dem urmuş ve edille-i ḳaviyye ile muᶜarıżlarını ḳandırmış iken insānlara çoḳ defᶜa müstevlī olan ġaflet ḥasebiyle muḥassenātını iṣbāt eyledigi cehd u saᶜyı baᶜdehu kendi de terk ile ḳarār-ı mezkūr üzerine bilā teᶜab u ṭaleb ve bilā teḳāżā taᶜayyüşe nā’il olmasını ārzū ve mevāᶜid-i ḫaşımāya inanmaḳla iktifā iderek dūçār-ı sehv u ḫaṭā olmuşdur.

قرعه بر هر که فتادی روز روز

سوی آن شیر او دویدی همچو یوز

(999)

Meşnevī

Ḳurᶜe ber her ki futādī rūz rūz

Sūy-i an şīr o devīdī hemçu yūz

Terceme: Ḥayvānātdan her hangisine ḳurᶜa düşerse yüz denilen pārs gibi arslan cānibine gider idi. [Pārs, ḳaplan cinsinden bir ḥayvān ismidir.]

Şerḥ: Kendilerini rāḥatsız, emniyetsiz idüp mallarını ġaṣb ve ġāret iden [121] ẓālimle köylüler muḳāvele itmişler ki kendisi köylerine uġramasun. Münāsib miḳdār ṣemeni malzemeyi oña götürsünler de hem ārzū itdigi şeyleri bilā teᶜāb ve meşaḳḳat ile geçirmiş, hem de köylüleriñ mümkin mertebe rāḥat ve emniyetleri ḥāṣıl olmuş olsun! Arslana teşbīh olunan ādem ḥīn-i mübāḥaṣede cehd u saᶜyıñ fevā'idini iṣbāt içün bir çoḳ dem urmuş iken baᶜdehu saᶜy u cehdi mütekāsilāne terk eylemesinden veᶜale'l-ḫuṣūṣ evvel ve āḫir köylülere ẓulm itmiş bulunmasından müsteḥaḳ-ı maġlūbiyet ve giriftār-ı ḫaclet olmuşdur.

جـواب گـفـتـن خـرگـوش مـران نـخـجـيـران را

(Cevāb goften ḫergūş merān-ı naḫcīrān rā)

Arslanıñ yanına gidüp ekl u telef olunmaḳ üzre ṭavşana ḳurᶜa iṣābet itmiş, ṭavşan ḥayvānāta dimiş ki: Ben arslanıñ yanına hemān gitmegi münāsib görmüyorum, zīrā arslana ḳarşı büyük bir ḫudᶜa tertīb ve icrā idecegim! Bu ṣūretle hem kendimi hem sizi şerrinden taḫlīṣ ve ḳalbiñizi eski rāḥat ve emniyetle enīs ideyim!

Ṭavşanıñ maᶜlūm olan ᶜaczi ve ḳorkaḳlıġı ile beraber öyle bir iddiᶜā ve cür'eti köylüleriñ taᶜaccübünü daᶜvet eylediginden bu iddiᶜāyı terk ile serīᶜān arslanıñ nezdine gitmesi ve iẓhār-ı iṭāᶜatle dīgerleri büyük bir varṭadan taḫlīṣ eylemesini serzeniş-āmīz bir lisān ile ṭavşana emr u iḫṭār itmişler! İşte bu mācerā-yı ḥikmet-efzā vesīlesiyle ātīde ḫükm ve daḳā'iḳ beyān u tedḳīḳ olacaḳdır.

چون بـه خرگوش آمد این ســـاغر بدور
بـانــگ زد خرگـوش کـاخر چنـد جـور

(1000)

Meşnevī

Çun be ḫergūş āmed in sāġar be devr
Bang zed ḫergūş k'āḫir çend cevr?

Terceme: Vaḳtā ki devr u nevbet ile bu acı ḳadḥ ṭavşana geldi ṭavşan bağıraraḳ didi: Ki nihāyetü'l-emr bu cevr ve sitem ne vaḳte ḳadar imtidād idecekdir?

Şerḥ: Nefs u emvālini ẓālime teslīm itmek üzre ᶜāciz bir ādeme ḳurᶜa iṣābet idince o ᶜāciz ḳorḳaḳ ᶜaḳlınıñ ḥazā'in-i mektūmesine mürācaᶜatla medār-ı ḫalāṣ olacaḳ bir tedbīri ẕihnen bulur. Köylülere ḫaber virir ve ibtidā anlarla mübāḥaṣeye girişir. [122]

قوم گفتندش که چندین گاه ما
جان فدا کردیم در عهد و وفا

(1001)

Meşnevī

Ḳavm goftendeş ki çendīn gāh mā
Cān fedā kerdīm der ᶜahd u vefā

Terceme: Ol ḳavm ṭavşana didiler ki: Bu ḳadar vaḳt biz ᶜahd u vefāda cān fedā eyledik!

Şerḥ: Köylüler ṭavşana teşbīh olunan ḳorḳaḳ ādeme didiler ki: Arslan gibi ġaẓūb bir ādemle virdigimiz ḳarārda bu ḳadar zamāndır biz ṣebāt ve vefā itmiş iken şimdi naşıl olur da seniñ gibi ᶜādī ve ᶜaḳl u ḳuvvetden ᶜārī bir maḫlūḳ ḳarārımızı iḫlāl ve bizi iḍlāl iderek arslan miṣāl olanıñ şiddet ve ġażabını daᶜvetle giriftār-ı izmiḥlāl ider?

تو مجو بد نامی ما ای عنود
تا نرنجد شیرتو رو زود وزود

(1002)

Meşnevī

Tu mecū bednāmī-i mā ey ᶜenūd
Tā nerenced şīr tu rev zūd u zūd

Terceme: Ey ᶜanūd! Sen bizim bed-nām olmamızı istemege arslan incinmeye! Yürü, yürü; çapük ol! Nezdīne git!

Şerḥ: Köylüler ḳorḳaḳ maḫlūḳa dirler ki: Ey ᶜanūd! Bu ḥareketiñle hem bizi bī-vefālıḳla bed-nām, hem arslana müşābih ādemiñ ġażab ve hücūmuyla cümlemizi maḥv u dūçār-ı ālām idececeksiñ! Hemān arslanıñ yanına git! Bu da insān-ı hirāsāna maḥṣūṣdur ki ḳorḳduġu keder ve belādan ḫalāṣ ümīdiyle telāş ve sürᶜat gösterir.

انکار کردن نخجیران و جواب خرگوش ایشان را

(İnkār kerden-i naḫcīrān u cevāb ḫergūş īşān rā)

Ḥayvānātıñ redd ü inkārlarına ḳarşı ṭavşanıñ virdigi cevāb beyānındadır:

گـفـت ای یـاران مـرا مـهـلـت دهـیـد
تـا بـمـکـرم از بـلا ایـمـن شـــویـد

(1003)

Meşnevī

Goft ey yārān merā muhlet dehīd
Tā bemekrem ez belā eymen şevīd

[123] Terceme: Ṭavşan sā'ir ḥayvānata didiki: Ey dostlar! Baña mühlet viriñiz! Mekr ü tedbīrim ile varṭa-i belādan ḳurtulmuş olasıñız.

Şerḥ: Beni tażyīḳ ve ẓulmet nezdīne gidüp teslīm olmaḳ içün taᶜcīl itmeyiñiz ki ḳurduġum tedbīri icrā ve kendimi ve sizi ḫalāṣ ile iḥyā ideyim! Eger ᶜāḳıl bir ḳorḳaḳ kemāl-i ḫavfından ibtidā kendini ġā'ib itmeyüp ẕihnen mūceb-i ḫalāṣ olur bir fikri bulur ise sevḳ-i ümīd-i selāmetle o fikre fevḳā'l-ᶜāde mürtebiṭ olur. Kendini herkesten ziyāde ṣābit gösterir.

تـا امـان یـابـد بـمـکـرم جـانـتـان
مـانـدایـن مـیـراث فـرزنـدانـتـان

(1004)

Meşnevī

Tā emān yābed be mekrem cānitān
Māned in mīrāṣ ferzendānitān

Terceme: Benim mekr ü tedbīrim sebebiyle siziñ cānıñız emān ve ḫalāṣ bulur. Bu mekr u tedbīr siziñ evlādıñıza da mīrāṣ ḳalmış olur.

Şerḥ: Bu tedbīr birḳaç ebyāt-ı şerīfden ṣoñra maᶜlūm olacaḳdır.

هـر پـیـمـبـر امـتـان را در جـهـان
همچنین تـا مخلصـــی می‌خوانـدشـــان

(1005)

Meşnevī

Her peyember ummetān rā der cihān

Hemçoniñ tā maḫlaşī mīḫˇāndişān

Terceme: Her Peyġamber ümmetlerini kemāl-i şebāt ile bir maḥall-i ḫalāṣa daᶜvet ider.

Şerḥ: Peyġamberān-ı z̲işānıñ ṣūretā ḳuvvetleri ve cismen ᶜaẕametleri olmadıġını görünce baᶜżı kimse ṭarafından ibtidā istiḫfāf olundu ise de baᶜdehu muᶜcizāt-ı fā'iḳe ile taṣavvurāt-ı ᶜamīḳası milyonlarca insānları maḥall-i saᶜādete īṣāl itdi.

کز فلک راه برون شو دیده بود

در نظر چون مردمک پیچیده بود

(1006)

Meşnevī

Kez felek rāh-ı burūn şev dīde būd

Der naẕar çun merdomek pīçīde būd

[124] Terceme: Her nebī-i z̲īşān ḥaḳīḳatde rāh-ı felekden çıḳmış, yolunu görmüş iken naẕar-ı nāsda göz bebegi gibi ḳıvırılmış, ufalmış görünür idi.

Şerḥ: Enbiyā-yı z̲īşān ḥaẕerātı kürre-i arżıñ ekdār ve ālāmından ḫalāṣ bulmaḳ ārzū itmiş olsalar idi. Felekden bile ḫārīce çıḳup emīn ve rāḥat olacaḳ ḳuvvet ve ḳudreti ḥā'iz idi ṣabr itdiler. Ebdān-ı şerīfesi sā'ir insānlara müşābih olduġundan nübüvveti iᶜlān buyurduḳları vaḳt iᶜlānlarına buyurduḳları ḥaḳāyıḳ-ı ᶜaẓīmeye nisbeten esbāb-ı ṣūriyesi ṣūret-bīn olan ḫalḳ naẓarında ġāyet küçük göründügü cihetle lāyıḳ olduḳları ḥürmete maẕhar olamamış, baᶜżı kimseler ṭarafından kendilerini istiḫfāf veᶜadem-i riᶜāyet gibi bir ḫaṭā-yıᶜaẓīm iḫtiyār ve ḥaḳḳ-ıᶜālīlerinde iẓhār-ı taḥḳīre bile ictisār idilmişdir.

مردمش چون مردمک دیدند خرد

در بزرگی مردمک کی ره نبرد

(1007)

Meşnevī

Merdomeş çun merdomek dīdend ḫord

Der bozorgī merdomek key reh nebord

Terceme: İnsānlar Enbiyā-yı z̲īşānı göz bebegi gibi ṣūretā ufaḳ gördüler, ammā göz bebegini bilmege kimse yol bulmadı. ᶜ Aẓametini añlamadı.

Şerḥ: Ḫalḳ bir nebī-i z̲īşānı ṣūretā göz bebegi gibi küçük görmüş, maᶜnen olan kemāl-i ᶜaẓametini görememişdir. Bir insānıñ aḥvāli tedḳīḳ olunacaġı ṣırada cism u ḥareket-i ṣūriyesi degil, aḫlāḳ ve efᶜāli taḥḳīḳ idilmelidir ki ḥaḳīḳati kemā-yenbaġī añlaşılmış olsun!

اعـتـراض نـخـجـيـران و جـواب خـرگـوش ايشـــان را

(İᶜtirāż-ı naḫcīrān u cevāb ḫergūş-ı īşān rā)

Ṭavşanıñ sözü üzerine ḥayvānātıñ iᶜtirāż itmeleri ve ṭavşanıñ anlara cevāb virmesi beyānındadır:

قـوم گـفـتـنـدش كـه ای خـر گـوش دار
خـويـش را انـدازۀ خـرگـوش دار

(1008)
Meşnevī
Ḳavm goftendeş ki ey ḫergūş dār
Ḫ͡ īş rā ezdāze-i ḫergūş dār

[125] Terceme: Ḳavm ṭavşana didiler: Ey eşek gibi ᶜaḳlı az olan ṭavşan! Sözümüze ḳulaḳ vir! Kendini ṭavşan endāzesinde ṭut! Ḥad ve iḳtidārıñ ḥāricinde bulunma!

Şerḥ: Köylüler kemāl-i telāş ve ᶜinād ile ṭavşana teşbīh olunan ādeme taḥḳīr-āmīz bir ṣūretde dirler ki: Ey merkeb gibi ḥumḳ-ı mürekkeb! Bizim sözümüze ḳulaḳ ṭutup iṭāᶜat it; ḥaddini tecāvüz itme! Arslana teşbīh olunan ādemle çarpışmaḳ gibi bir ḫayāl-i ḫāmdan vaz gec! Bizi bu ᶜinād ile giriftār-ı belā vü ez̲ā itme!

هين چـه لافسـت اينكـه از تو بهتران
در نـيـاوردنـد انـدر خـاطـر آن

(1009)
Meşnevī
Hīn çi lāf est in ki ez tu bihterān
Der neyāverdend ender ḫāṭir an

Terceme: Ey ṭavşan! Bu ne lafdır? Bilmiyor musuñ? Ki senden daha iyi olanlar, büyükler bile arslan ile çarpışmağı ḫāṭıra getirmemişlerdir.

Şerḥ: Köylüler o maḫlūḳa seniñ gibi ᶜādī, muḥaḳḳar ve żaᶜīf ve bī-iᶜtibār biri degil, içimizde ḥaḳiḳaten muḳtedir ve mükemmel olan bunca merdān arslana müşābih olan ādeme muḫālefet ve muḳābele itmegi ḫāṭırına getirmemişdir. Böyle muhlik türrehāt ve ḫayālatı taṣavvur ve te'emülden ictināb ve ber iḳtiżā-yı ḳurᶜa o merd-i muḳtediriñ yanına gitmege şitāb it!

معجبی یـا خود قضـــامـان در پیســـت

ور نــه این دم لایق چون تو کیســـت

(1010)

Meşnevī

Muᶜcebi yā ḫod ḳażāmān der pey est

Verne in lāyıḳ-ı çun tu key est

Terceme: Sen maġrūrsuñ! Kendini begenmişsiñ! Yāḫūd ḳażā bizim izimize düşmüş, bizi taᶜḳīb itmekdedir! Yoḳsa böyle söz seniñ gibi bir ᶜācize naṣıl lāyıḳ olabilir?

Şerḥ: Köylüler ṣūretā ᶜāciz görünen o maḫlūḳuñ yalıñız ẓāhir ḥāline baḳmış, ġayretini añlamamış olduḳlarından kendini istiḫfāf ve istiḫḳār ve tekdīr-āmīz [126] bir lisān ile ḫavf ve ġażablarını iẓhār itmişler! Köylüler ṭavşan miṣāl ādemiñ ḳurduġu dām-ı ḥileden vaz geçmesi içün icbār idebileceklerini ẓann itmişler ise de ṣūretā ḫergūş miṣāl olan bu merd ẕihninde ḳurduġu tedbīr-i selāmet iştimāli gördügü şiddet nā-be-maḥalden taᶜbīrāt bī-me'ālde terke aṣlā muvāfaḳat itmeyüp işābet-i efkārına emīn olan büyüklere maḫṣūṣ bir ṣebāt ile re'yinde ışrār itmiş, encām-kār istiḥṣāl-ı ẓaferle muṣībü'l-efkār ve kāmkār görünmüş!

گـفـت ای یـاران حـقـم الـهـام داد

مـر ضـــعـیـفـی را قـوی رأیـی فـتـاد

(1011)

Meşnevī

Goft: Ey yārān Ḥaḳem ilhām dād

Mer żaᶜīfi rā ḳavī re'yī futād

Terceme: Didi ki: Ey dostlar! Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretleri bāña ilhām virdi, benim gibi bir żaᶜīfe ḳavī bir re'y u fikr düşdü.

Şerḥ: Ṣūretā ᶜāciz olan merd-i ġayyur bī-fütūr olduġu ḥālde cevāb virmiş, dimiş ki: Ey dostlar benim żaᶜīf ḥālime baḳmayıñız! Tedābīrimden istifādeye şitāb idiñiz: Zīrā ben ṣūretā ḥaḳīr isemde Ḳādir-i Muṭlaḳ Ḥażretleri mevṣulü'l-merām büyük bir ilhām ile beni bekām itdi. Bu beyt-i şerīfden ṣoñra ber muḳteżā-yı de'b-i celīl-i Meṣnevī birçoḳ ebyāt-ı şerīfe bir kāmil ve ᶜārif ṭarafından beyān u taᶜrīf buyurulmuşdur.

آن چـه حـق آمـوخـت مـر زنـبـور را
آن نـبـاشـــد شـــيـر را و گـور را

(1012)
Meşnevī
Ançi Ḥaḳ āmūḫt mer zenbūr rā
An nebāşed şīr rā vu gūr rā

Terceme: O şey'i ki Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretleri bal arısına ögretdi; o, arslana ve yaban eşegine naşīb ve lāyıḳ olmaz.

Şerḥ: Bal arısı cismen żaᶜīf u ṣaġır, arslan ve yaban eşegi ḳavī ve kebīr ise de bal yetişdirmek şanᶜatı anlara virilmedi. Sūre-i Naḥlıñ altmış sekizinci āyet-i kerīmesinde fermān u beyān buyurulmuşdur ki:

(وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ اَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ) [234]

[127] Maᶜnā-yı şerīfi: "Ya Muḥammed! Seniñ Rabbiñ bal arısına ilhām itdi, ki ṭaġlardan ve aġaclardan (ve insānlarıñ arılar içün) yapdıḳları mekānlardan büyūt ve mesākīn ittiḫāẕ idiñiz."

(ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ) [235]

Maᶜnā-yı şerīfi: "Ṣoñra istedigiñiz her meyve ve çiçeklerden ekl idiñiz ve Rabbiñiziñ ilhām itdigi yola inḳiyād üzre gidiñiz o, arılarıñ ḳarnından renkleri muḫtelif bal çıḳar ki anda

[234] *Kur'ân-ı Kerîm*, Nahl, 16/68: "Ve Rabbin, bal arısına, dağlarda, ağaçlarda ve çardak kurulan yerlerde kovan yapın diye vahyetti."

[235] *Kur'ân-ı Kerîm*, Nahl, 16/69: "Sonra dedi, bütün meyvelerden bal toplayın ve gönül alçaklığıyla Rabbinizin yollarını tutun. Karınlarından çeşitli renkte ballar çıkar, onlarda şifa var insanlara. Şüphe yok ki bunda da düşünen topluluk için bir delil var."

nās içün şifā vardır; elbetde bunda ᶜalāmet u nişān mevcūddur, ol ḳavm içün ki tefekkür iderler.”

خـانـه‌هـا ســـازد پـر از حـلـوای تـر
حـق بـر او آن عـلـم را بـگشـــاد در

(1013)

Meşnevī

Ḫānehā sāzed por ez ḥelvā-yi ter
Ḥaḳ ber ū anᶜ ilm rā bugşād der

Terceme: O; bal arısı taze ḥelvadan, ṭatlıdan ḫāneler yapar; Allāh Teᶜālā Ḥażretleri anıñ üzerine olᶜ ilmiñ ḳapusunu açdı.

Şerḥ: Bal arılarınıñ aḥvāline ve maḥṣūlāt-ı müfīdesine diḳḳatleᶜ aṭf-ı naẓar idenler ḥayret içinde ḳalırlar. Añlarlar ki ilhām-ı Rabbānī olmasa eżᶜaf olan o ḥayvānāt içün o ḳadar büyük tertībāt icrā idebilmek muḥālldir. Çoḳ insānlarıñ ḥāllerinden aṣlā ümīd olunmaz iken birᶜ ilm ü ṣanᶜatda o ḳadar mahāret gösterirler ki insānı ḥayretde bıraḳır. Erḥamü’r-rāḥimīn Ḥażretleri hīçbir maḫlūḳātı maḥrūm-ı ḫāṣiyet bıraḳmayup cümlesini talṭīf, her biri içün bir maḳṣad-ı ḫāṣ vażᶜ u taḫṣīṣ buyurmuşdur.

آن چـه حـق آمـوخـت کـرم پـیـلـه را
هـیـچ پـیـلـی دانـد آن گـون حـیـلـه را

(1014)

Meşnevī

Ançi Ḥaḳ āmūḫt kirm-i pīle rā
Hīç pīlī dāned an gūn ḥīle rā

Terceme: O şey’i ki Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretleri ipek böcegine ögretdi; hīçbir fil ᶜaẓimetiyle beraber o güne ḥīle ve tertībi bilir mi?

Şerḥ: İpek ḳurdu da ġāyet küçük iken anıñ meydāna getirdigi fiᶜl ġāyet cesīm olan fil [128] meydāna getirmekden ᶜācizdir. Cism ve ṣūret çoḳ defᶜa aldatır. ᶜĀḳıl olan ṣūrete degil sīrete baḳar.

آدم خـاکـی ز حـق آمـوخـت عـلـم
تـا بـه هفتم آســمـان افروخـت علم

(1015)

Meşnevī

Ādem-i ḫākī zi Ḥaḳ āmūḫt ᶜilm
Tā be heftom āsumān efrūḫt ᶜilm

Terceme: Ṭopraḳdan maḫlūḳ olan Ādem ᶜAleyhi’s-selām ᶜilmi Allāh Teᶜālā Ḥażretlerinden ögrendi, ḥattā semāvāt-ı sebᶜaya ḳadar anıñ ᶜilmi şuᶜle-baḫş oldu.

Şerḥ: Allāh Teᶜālā Ḥażretleri irāde ve fermān buyurunca ḫāke mensūb olan Ādem ᶜAleyhi’s-selāmıñ ᶜilmiyle semāvāt-ı münevver, melā’ike-i kirām aña secde āver oldu. Bu beyt-i şerīfden de añlaşılır ki insānıñ bāᶜiṣ-i selāmet ve saᶜādet dāreyni, ᶜilm ü dāniş ve hüneridir, ammā o ᶜilm ᶜaḳl-ı mevhūbe ve şeriᶜat-ı ġarrāya ve insāniyyete müstenid olmalıdır. Yoḳsa bir ḥīlekāra ᶜilm ü hüner şer ve ḫudᶜasınıñ ketmine siper olur. Mefsedet-perver olanıñ ᶜilm ve hüneri ḥaḳīḳatde maḥż-ı cehl ve şerdir.

نـام و نـاموس ملـک را در شـــکســـت
کوری آن کس کـه در حق درشـــکســـت

(1016)

Meşnevī

Nām u nāmus-ı melek rā der şikest
Kūrī-i an kes ki der Ḥaḳ der şek est

Terceme: Ḥażret-i Ādem ᶜilmiyle melegiñ nām ve nāmūsunu şikest itdi, o şeyṭānıñ tekebbürüne raġmen ki Ḥaḳ ile şübhededir.

Şerḥ: Allāh Teᶜālā Ḥażretleri melā’ikeye buyurdu ki: Ben Ādemi mükerrem itdim ve aña kāffe-i esmāyı ögretdim. Melā’ik Ādemiñ yerde sefk-i dimā’ ideceginini ᶜarż itdiler. Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretleri fermān buyurdular ki: Siz bilirim iddiᶜāsındasıñız, esmāyı yaᶜnī kāffe-i mevcūdātıñ ḥaḳāyıḳını īrād ve taᶜdād idiñiz; melā’ik-i kirām taᶜdād-ı esmādan ᶜāciz ve nā-tuvān ḳalınca Ādeme buyuruldu ki, esmāyı sen ḫaber vir. Ḥażret-i Ādem esmāyı beyān ve anıñ üzerine melā’ik ᶜaczlerini iᶜtirāf ve ityān ve emr-i Rabbānī üzerine Ḥażret-i Ādeme secde itdiler. İllā İblis-i laᶜīn emr-i Ḥaḳḳa muḫālefet ve ᶜadem-i icābet gösterdi. [129]

زاهـد چـنـديـن هـزاران ســـالـه را
پوز بنـدی ســـاخـت آن گوســـالـه را

(1017)

Meşnevī

Zāhid-i çendīn hezārān sāle rā
Pūzbendī sāẖt an gūsāle rā

Terceme: O, ṭana emsun diye altı yüz yıllıḳ zāhid yaᶜnī şeyṭān bir ağız bağı yapdı. [“Pūzbend” meme emmek içün buzāġınıñ ağzına bağlanılan bağa dirler.]

Şerḥ: Şeyṭānıñ ḳıyāsāt-ı ẕihniyyesi kendine ağız bağıdır. Şīr-i ḥikmeti emmege ḳādir olamadı, çünki vaẓīfesi emr oludugu gibi Ḥażret-i Ādem ᶜAleyhi’s-selāma secde itmek iken ṭopraḳdan yapılmış Ādeme ben naşıl secde ideyim diye ḳıyāsāt-ı vehīmeye düşmüş, merḥamet-i Rabbāniyyeden dūr ve mahcūr olmuşdur.

تـا نـتـانـد شـــيـر علـم ديـن كشـــيـد
تـا نـگـردد گـرد آن قصـــر مشـــيـد

(1018)

Meşnevī

Tā netāned şīr-i ᶜilm-i dīn keşīd
Tā negerded gird-i an ḳaṣr-ı meşīd

Terceme: Bu ağız bağı dīn ᶜilminiñ südünü emmege iḳtidār bıraḳmaz, muḥkem ve ᶜālī ḳuṣuruñ eṭrāfını ṭolaşmaġa muḳtedir olmaz.

Şerḥ: Şeyṭān fermān-ı Yezdāna ḳarşı ᶜişyān itmesinden kendi evhām-ı ḫayāliyyesi ağzını bağlamış! Niyāt-ı fāside ve efkār-ı ḥāsidesi şīr-i ḥikmetden ve āb-ı zülāl-ı merḥametden ḥiṣṣe-yāb olamaz.

علـمـهـای اهـل حس شـــد پوز بنـد
تـا نـگـيـرد شـــيـر ز آن علـم بـلـنـد

(1019)

Meşnevī

ᶜİlmhā-yı ehl-i ḥis şod pūzbend

Tā negīred şīr zan ᶜilm-i bolend

Terceme: Ehl-i ḥissiñ ᶜilmleri aġız bağı oldu; tā ki ᶜālī ᶜilmden süd almaya!

Şerḥ: ᶜİlm-i ledün, ᶜilm-i rūḥāniyye ve uḫreviyye içün Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānıñ o emr [130] ve tebliġātına mürācaᶜat itmeyüp kendi ᶜaḳlınıñ ḳıyāsātına mümāşāt ider ise niᶜmet ve merḥamet-i kübrā olan ᶜaḳlı bīle kendine bir düşmen-i ḫaṭā-nümā olmuş olur.

قطرهٔ دل را یکی گوهر فتاد

کان بگرد ونها و دریاهانداد

(1020)

Meşnevī

Ḳaṭre-i dil rā yekī güher futād

K'an be gerdūnhā vü deryāhā nedād

Terceme: Göñül ḳaṭresine bir gevher düştü ki Allāh Teᶜālā Ḥażretleri anı deryālara, feleklere virmedi.

Şerḥ: Göñül ḳaṭresinden maḳṣad, ḳalbiñ içinde merkūz bir ḳaṭre-i ṣāf u laṭīfdir; faḳaṭ bu fikr müṣbet degildir. Böyle bir gevher-i maᶜnevī, bir ḳaṭre-i ḫūn-ı māddīden ᶜibāret farż olunması rūḥāniyyet ve maᶜnīden baᶜīddir. Göñül ḳaṭresine düşen gevherden maḳṣad-ı ᶜālī: Rūḥ-ı revān ve ᶜaḳl-ı insān olması daha cesebān görünür. Her ḥālde ḥaḳīḳat ᶜĀlem-i Muṭlaḳ Ḥażretlerine maᶜlūmdur.

چند صورت آخر ای صورت پرست

جان بی‌معنیت از صورت نرست

(1021)

Meşnevī

Çend ṣūret āḫir ey ṣūretperest?

Cān-ı bīmaᶜnīt ez ṣūret nerest

Terceme: Ne vaḳte ḳadar ṣūretlerle meşġūl olacaḳsıñ? Ey ṣūret-perest olan insān! Seniñ maᶜnīsiz olan cānıñ, ṣūretden ḳurtulur.

Şerḥ: Ṣūret-perest olan insān, meᶜānī yerine saṭḥiyāta nigerān olunca ṣūretlerden ḫalāṣ bulmaḳ kendine müyesser olmaz. ᶜAḳl ve rūḥāniyyeti zindān-ı māddiyyede maḥbūs ve istiḳbāli manḫūs olur.

گـر بصـــورت آدمـی انســـان بـدی
احمـد و بو جهـل خود یکســـان بـدی

(1022)
Meşnevī
Ger be ṣūret ādemī insān budī
Aḥmed u Būcehl ḫod yeksān budī

[131] Terceme: Eger Ādem yalıñız ṣūretle insān olaydı Faḫr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi'ṣ-ṣalavatü Ve's-selām efendimiz ḥażretleriyle, Ebū Cehl müsāvī olmaḳ lāzım gelirdi. [Müstaġnī-i şerḥdir.]

نـقـش بـر دیـوار مـثـل آدمســـت
بنگر از صـــورت چـه چیز اورا کمســـت

(1023)
Meşnevī
Naḳş ber dīvār miṣl-i ādem est
Binger ez ṣūret çi çīz-i ū rā kem est

Terceme: Dīvār üstüne naḳş olunan insān resmi, ādem gibidir; ammā naẓar it! Taṣvīrde naḳş ve ṣūretden ne eksikdir?

Şerḥ: Dīvār ve kāġıd üzerine menḳūş olan ṣūret, ṭaş ve demirden maṣnūᶜ olan heykel, el ve ayaḳ gibi aᶜżādan ġayr-ı ḫālī iken ne içün insān gibi maḳbūl ve ᶜālī degildir? Zīrā ṣūret ve heykelde rūḥ yoḳdur. İnsānı insān iden rūḥ ve aṯār-ı rūḥ olan ᶜaḳl u ẕekādır.

جان کم است آن صورت با تاب را
رو بجو آن گوهر نایاب را

(1024)

Meşnevī

Cān kem est an ṣūret-i bātāb rā
Rev, becū an gūher-i nāyāb rā

Terceme: O revnaḳlı ve ziynetli ṣūretiñ cānı eksikdir; yürü, nādir ve bī-naẓīr olan o gevher-i cānı ṭaleb it! [Vāreste-i şerḥdir.]

شد سر شیران عالم جمله پست
چون سگ اصحاب را دادند دست

(1025)

Meşnevī

Şod ser-i şīrān ᶜālem cumle pest
Çun seg-i eṣḥāb rā dādend dest

Terceme: ᶜĀlemdeki arslanlarıñ cümlesi başı aşaġı oldu; çünki Aṣḥāb-ı kehfiñ kelbine maᶜnen el virdiler. İᶜtibār itdiler.

Şerḥ: Aṣḥāb-ı kehf ile kelbleri ḥaḳḳındaki āyet-i kerīme şerḥiñ birinci cildinde derc ve tercüme olundu. [132] Beyt-i şerīfdeki arslan ḥayvānātıñ eñ muᶜteberi, kelb nisbeten aḥḳarı iken irāde-i Rabbābiyye-i taᶜalluḳ buyurduḳ da Aṣḥāb-ı kehfiñ nezdinde ḳalmış kelb, kesb-i iᶜtibār ve aña nisbeten şīr-i jiyān ḥaḳīr ve kem-ᶜayār ḳalır.

چه زیانستش از آن نقش نفور
چون که جانش غرق شد در بحر نور

(1026)

Meşnevī

Çi ziyān esteş ez an naḳş-ı nefūr
Çunki cāneş ġarḳ şod der baḥr-ı nūr

Terceme: Ṣāḥibiniñ cānı nūr deryāsına ġarḳ olmuş olursa menfūr, çirkin olan naḳş ve ṣūretden ne ziyān vardır?

Şerḥ: Bir ᶜārif ü kāmil żāᶜīf u naḥīf ve cesedi ḥüsn-i ẓāhiri imḥā ider nevāḳışı-ı ṣūriyeye ḫilḳaten müşādif olsa bundan o kāmile ne ziyān ḥāṣıl olabilir? Anıñ fikr ve leẕẕeti maᶜnaya merbūṭ ve ġarīḳ-i Elṭāf-ı Cenāb-ı Vedūd olur. Ḫāṭıra gelebilir ki baᶜżı ṣūret-perest insānlar ṣūreti çirkin olanlara iᶜtibār itmezler. Anlarıñ iᶜtibār itmemesinden ᶜārif-i ġam ve küdüret yerine ḥaẓ u meserret ḥiss ider.

وصـــف صـــورت نیســـت اندر خامـه‌ها
عـــالـــم و عـــادل بـــود در نـــامـــه‌هـــا

(1027)
Meşnevī
Vaṣf-ı ṣūret nīst ender ḫāmehā
ᶜĀlim u ᶜādil boved der nāmehā

Terceme: Ḳalemleriñ yazdığı şeylerde ve ṣaf ve taḥsīn ṣūretde degildir. Mektūblarda ᶜālem ü ᶜādil gibi mevṣūflar vardır.

Şerḥ: ᶜĀḳıl ve ᶜārif olan bir kātib büyük bir ẕāt ḥaḳḳında bir kitāb yaḫūd mektūb yazsa o ẕātıñ bedeninden degil ᶜulviyyet ve kereminden baḥṣ ider. Memdūḥuñ kemālāt-ı maᶜneviyyesine ḥürmeten ṣūretine dā'ir birḳaç söz daha taḥrīr olunabilir. Meṣelā bir gevher-i girān-bahā bir maḥalle irsāl ve isrā olunacaḳ olsa, ḥāl ü ḳıymeti tafṣīl ve enbā olunduḳdan ṣoñra bu gevher falan maḥfaẓa içine vażᶜ olunmuş diye maḥfaẓanıñ ḥālinde biraz baḥṣ olunmaḳ muᶜtāddır. **[133]**

عـــالـم و عـــادل همـــه معنیســـت بس
کش نـیـابی در مـکـان و پـیـش و پس

(1028)
Meşnevī
ᶜĀlim ü ᶜādil heme maᶜnīst bes
Keş neyābī der mekān u pīş u pes

Terceme: ᶜĀlim ü ᶜādil taᶜbīrātı ancaḳ maᶜnīdir ki o ṣıfātı mekānda, ileride, geride bulamazsıñ!

Şerḥ: ᶜĀlim ü ᶜādil ṣıfatları cism u ṣūretde degil ṣırf maᶜnādadır. Anları mādde ve ṣūretde bulmaḳ ḫayāl olur. Hemde aᶜżā ve ṣūret, ṣāḥibine münḥaṣır, her ḥālde fenā-pez̲īrdir. Ammā ᶜilm ü ᶜadālet ᶜumūme nāfiᶜ ve ḥadd-i z̲ātında ᶜaẓīm ve ᶜulvīdir.

مـی‌زنـد بـر تـن ز ســـوی لامـکـان
می‌نگنجـد در فلـک خورشـــیـد جـان

(1029)
Meşnevī
Mīzened ber ten zi sūy-i lāmekān
Mīnegonced der felek ḫorşīd-i cān

Terceme: ᶜAyn-ı maᶜnā olan cān, lā-mekān cānibinden üzerine feyż urur; cān güneşi feleklere ṣıġmaz.

Şerḥ: Rūḥsuz beden lā-şey iken şems-i cān, maḳām-ı lā-mekāndan lemᶜa-feşān olunca insān şāyan-ı tekrīm-i Cenāb-ı Mennān bir ṣāḥib-i vicdān olur.

ذکـر دانـش خـرگـوش و بـیـان فضـــیـلـت و مـنـافـع دانســـتـن

(Z̲ikr-i dāniş-i ḫergūş ve beyān-ı faż̲īlet u menafiᶜ-i dānisten)

Ṭavşanıñ ᶜilmi ve ᶜilmiñ faż̲īlet ve menāfiᶜī beyānındadır:

ایـن ســـخـن پـایـان نـدارد هـوش دار
گـوش ســـوی قصـــهٔ خـرگـوش دار

(1030)
Meşnevī
İn soḫen pāyān nedāred, hūş dār
Gūş sūy-ı ḳıṣṣe-i ḫergūş dār

Terceme: Bu sözüñ nihāyeti yoḳdur. ᶜ Aḳlıñı başına al! Ṭavşanıñ ḥikāyesine [134] ḳulaḳ vir!

Şerḥ: Sebḳ iden ebyāt-ı şerīfedeki meᶜ ānī nihāyetsiz ve rūḥānīdir. Sen şimdilik bu ḳadarla iktifā it ve ṭavşana teşbīh olunan ᶜ āḳıl köylünüñ ḥikāyesinden ẓuhūr idecek ḥükm ve esrāra kesb-i iṭṭılāᶜ itmege müheyyā ol! Dimekdir.

گوش خر بفروش و دیگر گوش خر
کین سخنرا در نیابد گوش خر

(1031)
Meşnevī
Güş-ı ḫer befrūş u dīger güş ḫer
K'in soḥen rā der neyābed güş-i ḫer

Terceme: Eşek ḳulaġını ṣat, başḳa ḳulaḳ al! Zīrā bu sözü eşek ḳulaġı bulamaz, yaᶜ nī añlayamaz.

Şerḥ: "Ḫar" lisān-ı Fārisīde hem eşek, hem emr-i ḥāżır olaraḳ ṣatun al maᶜ nāsına gelir; binā'en ᶜ aleyh lafẓ-ı vāḥid, iki maᶜ anāyı fehm ider bir ḳulaḳ yaᶜ nī bir vāsıṭa-i ᶜ ilmiye ve ᶜ aḳliyyeyi taḥarrī ve o vāsıṭa ile teraḳḳi it!

رو تو روبه بازئ خرگوش بین
مکر و شیر اندازئ خرگوش بین

(1032)
Meşnevī
Rev tu rūbehbāzī-i ḫergūş bīn
Mekr u şīrendāzī-i ḫergūş bīn

Terceme: Yürü ṭavşanıñ tilki gibi ḥīlesini gör! Arslanı aşaġı atup berbād iden ṭavşanıñ ḫudᶜ asına baḳ!

Şerḥ: Ṣūrī olan ḳuvvete çoḳ ehemmiyet virme! Baᶜ żı defᶜ a eñ ufaḳ ādemden büyük taṣavvurāt ve iḫtirāᶜ āt ẓāhir olu(r). Żaᶜ īf bir köylü tedābīr-i ᶜ aḳliyyesiyle arslan miṣāl olan ḳavī bir ẓālimi maḥv u tebāh ider. ᶜ Āḳıl olanlara bāᶜ iṣ-i ḥayret ve intibāh olur.

خـاتـم مـلـک ســـلـيـمـانســـت عـلـم
جملـه عـالم صـــورت و جـانســـت علم

(1033)

Meşnevī

Ḫātem-i mulk Suleyman est ᶜ ilm
Cumle ᶜ ālem ṣūret u cān est ᶜ ilm

[135] Terceme: ᶜ İlm ü dāniş Süleymān ᶜ Aleyhi’s-selāmıñ mührüdür; cümle ᶜ ālem ṣūretdir, ᶜ ilm cāndır.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfde de meşhūd olan ᶜ aẓamet, ḳuvvet, ḥikmet, dühāta bile bāᶜ iṣ-i ḫayretdir. Bu beyt-i şerīf ᶜ ālem-i insāniyyetiñ ḥaḳīḳatini taᶜ rīf ve tavṣīf ider. İnsānı muḳaddes ve mükerrem iden gevher rūḥ-ı maᶜ nevī ve rūḥ-ı maᶜ nevīniñ azı olan ᶜ aḳl ve ᶜ aḳlıñ eṣeri olan hünerdir; ᶜ aḳl-ı mevhūb nūr-ı semā-yı maᶜ nevīden bir bedraḳa, bir reh-nümā, el-ḥāṣıl bir ḫātem-i Süleyman ve bir iḥsān-ı aᶜ ẓam-ı Cenāb-ı Yezdāndır. ᶜ Aḳl-ı kāmildir ki Ḫālıḳ-ı lem yezel Ḥażretlerini āṣārından istidlāl ider. ᶜ Aḳl-ı kāmiliñ füyūżātındandır nevᶜ -i benī ādemiñ ẓuhūruyla beraber şimdiye ḳadar dermiyān olunan efkār ve nükāt, mevḳiᶜ -i fiᶜ le vażᶜ olunan bedāyiᶜ ve keşfiyāt bī-nihāyet ve bī-ḥaddır. İşte bu ḥaḳāyıḳ, ᶜ aẓīmeyi īmā ile Mevlānā Celālü’d-dīn-i Rūmī Ḳuddise Sırruhu’s-Sāmī buyururlar ki: Ḫażret-i Süleymānıñ meşhūr ḫātemi naṣıl eşyaya ḥükm ve taṣarrufu var idiyse de ᶜ aḳl ve ᶜ ilmde çoḳ mevcūdāta ḥükmünü icrā ve o ḳadar insāniyyeyi aᶜ lā ider.

آدمـی را زیـن هنـر بـیـچـاره گشـــت
خـلـق دریـاهـا و خـلـق کـوه و دشـــت

(1034)

Meşnevī

Ādemī rā zin huner bīçāre geşt
Ḫalḳ-ı deryāhā vu ḫalḳ-ı kūh u deşt

Terceme: Ādeme maḫṣūṣ bu hüner ve ᶜ ilmden deryālarıñ, ṣaḥrālarıñ sākinleri bīçāre ḳalmışdır.

زو پلنگ و شـــیر ترســـان همچو موش
زو شـــد پنهان بدشـــت و کـه و حوش

(1035)

Meşnevī

Zū peleng u şīr tersān hemçu mūş
Zāv şod pinhān bedeşt u ki vü ḥūş

Terceme: Arslan, ḳaplan, insāndan fāre gibi ḳorḳar. Bundan ṭolayı onlar ṣaḥrāda, ṭaġda ṣaḳlandı.

Şerḥ: İnsān cismen żaᶜīf iken arslan ve ḳaplan ve sā'ir nice nice ḥayvānāt ḳavīyü'l-eşbāḥī ᶜaḳl, ᶜilm ve taṣavvurātıyla maġlūb ve hiresān ve bī-ārām eyler. [136]

زو پـری و دیـو ســـاحلـهـا گـرفـت
هر یـکی در جـای پنـهـان جـا گـرفـت

(1036)

Meşnevī

Zū perī yü dīv sāḥilhā girift
Her yekī der cāy-ı pinhān cā girift

Terceme: Perī ve dīv sāḥilleri ṭıtdu; her biri insānıñ ḳorḳusundan gizli yerde maḥall ṭutdu.

Şerḥ: Cismi laṭīf olan maḫlūḳāt da insānıñ feyż ve iḳtidārını ḥiss ile andan ictināb ider

آدمی را دشـــمن پنـهـان بســـیســـت
آدمـی بـا حـذر عـاقـل کســـیســـت

(1037)

Meşnevī

Ādemi rā doşmen-i pinhān besīst
Ādemī-i bāḥaẕer ᶜāḳil kesīst

Terceme: Ādem içün gizli çoḳ düşmen vardır; ḥaẕer ve diḳḳat ile ḥareket iden kimse ᶜāḳıl ādemdir.

Şerḥ: İnsānıñ ᶜaḳl ve iḳtidārı teġallübü ḥasebiyle maᶜnen ve māddeten düşmenleri keṯīr ve kendiniñ ḥıfẓ u ṣıyāneti ġāyet ᶜasīrdir, şeyṭān envāᶜ-i vesvese, ḥesāba gelmez desīse ile insānıñ üzerine hücūm ve ġāfil olanları zebūn ve maġbūn ider. Bunlara muḳabele, bunların şerrinden kendini ḥıfẓ u ḥimāye idecek esbāb, iẕn-i Ḥaḳla intibāh ve ḥaẕer ü diḳḳatdir.

خلق خوب و زشـــت هشـــت از مـانـهـان
مـــیزنـــد در دل بـــهـــر دم کـــوبشـــــان

(1038)

Meşnevī

Ḫalḳ-ı ḫūb u zişt-i heşt ez mānihān
Mīzened der dil beher dem kūbişān

Terceme: Bizden gizli olan maḫlūḳātıñ fenālıḳlarıyla iyilikleriniñ teᵓsīri her anda ḳalb-i insānda ḥiss olunur.

Şerḥ: Şeyṭān ẕihne ilḳā ider ki leẕẕet-yāb olmaḳ üzre zinā it! Melek ilhām eyler ki zinādan ictināb veyā teᵓehhül iderek şāyān-ı luṭf-ı Rab ol! Yine vesvese dir ki rūḥāniyyet hīçbir şey degildir; ilhām dir ki rūḥāniyyet olmasa [137] bī-rūḥ olan māddiyāt naşıl ḳābil-i ḥareket olur? Defᶜ-i vesāvis ve ḳabūl-i ilhāmāt gibi iki büyük maẓhariyeti istiḥṣāl, be-heme-ḥāl mesāᶜī-i meşrūᶜa ile beraber vābeste-i elṭāf-ı maḫṣūṣa-i Cenāb-ı lā-yezāldir.

بـهـر غســـل ار در روی در جـویـبـار
بـر تـو آســـیـبـی زنـد در آب خـار

(1039)

Meşnevī

Behr-i ġusl er der revī der cūybār
Ber tu āsībī zened der āb ḫār

Terceme: Yıḳanmaḳ içün ırmaġa gider iseñ şu dibinde olan diken ayaġına batup saña aġrı virir.

Şerḥ: Maᶜneviyātda görünmeyen düşmenden mā-ᶜadā māddiyātda bile mevāniᶜ ve mezāḥim lā-tuḥṣā vardır. Meşelā insān ġusl gibi farż ve ez-her-cihet şāyān-ı istiḥsān olan bir emr-i ḫayrıñ icrāsına şitāyān olup ırmaġa girince görmedigi bir diken ayaġına batar da mūriṣ-i

elem olur. Diken batmasından ḥāṣıl olan aġrı māddī olduġundan sühūletle defᶜ ve yarası iltiyām-peẕīr olur; maᶜneviyātda diken gibi olan vesâves-i şeyṭāniyye ve ilḳāāt-ı nefsāniyyeyi ḳaṭᶜ u imḥā iden yalıñız seyf-i ṣārim-i şeriᶜat-ı ġarrā, ᶜaşḳ-ı pāk Cenāb-ı Kibriyādır.

گر چه پنهان خار در آبست پست
چونکه در تو می‌خلد دانی که هست

(1040)
Meşnevī
Gerçi pinhān ḫār der āb est pest
Çunki der tu mīḫaled dānī ki hest

Terceme: Gerçi ṣu içinde çoḳ diken ṣaḳlıdır. Saña batınca añlarsıñ ki ṣu içinde dikenler vardır. [Maᶜnāsı açıḳdır.]

خار خار وحیلها و وسوسه
از هزاران کس بود نی یک کسه

(1041)
Meşnevī
Ḫār ḫār-i vahylhā vü vesvese
Ez hezārān kes boved nī yek kese

Terceme: Ḥiss olunan ıżṭırāb, ḥīle, vesveseler yalıñız bir kimseden [138] degil nice biñ kimseden olur.

Şerḥ: İnsānıñ maẓhar olduġu ḥissiyāt-ı mütenevviᶜa-i maᶜneviyye ve māddiyye nice biñ melā'ik ü şeyāṭiniñ ve efkār u māddiyātıñ te'ṣīrāt-ı muḫtelefisinden ḥāṣıl olur. Biz keyfiyet-i ᶜaḳl ile meṣelā ben falan fikrden feyż alır veyā nefs u şeyṭānıñ mażarrat virebilecek vesvesesinden muḫteriz olurum dimek ẓann-ı żaᶜīfdir. Zīrā insānıñ maḳbūliyyeti ḥasebiyle maᶜnevī ve māddi muḥib ve düşmeni keṣīr ve ḳalbini muhācamāt-ı mütenevviᶜadan ḥıfẓ itmek emr-i ᶜasīrdir. Çāre-i niḥāt şerīᶜat-ı Muḥammediyyeye ilticā ve aḫlāḳ-ı ẕemīmeden ittiḳādır.

بـاش تـا حســـهـای تو مبـدل شـــود
تـا ببینی شـــان و مشـــکل حل شـــود

(1042)

Meşnevī

Bāş tā ḥishā-yı uo mubdel şeved
Tā bebīnīşān u muşkil ḥall şeved

Terceme: Ṣabr it ki seniñ ḥavāssıñ tebdil itsün! O vaḳt melā'ik ü şeyāṭīn ve sā'ir ᶜayne'l-yaḳīn görünür ve müşkil ḥall olur.

Şerḥ: Melā'ik ü şeyāṭīn fi'l-ḥaḳīḳa mevcūd mudur? Yoḳsa bu mesmūᶜāt ṣıḥḥate ḳarīn olmayup ḫayālāt mıdır? Diye düşünen cāhil ve nādāna cevāb virilir ki: Ḥaḳā'iḳe muṭṭaliᶜ olmaḳ içün biraz ṣabr it! Mevt-i bedenle ḥissiyātıñ mübeddel olup da ḥaḳā'iḳi rü'yet ve elīm ṣūretde nedāmet idersiñ!

تـا ســـخـنـهـای کـیـان رد کـردهٔ
تـا کـیـان را ســـرور خـود کـردهٔ

(1043)

Meşnevī

Tā soḫenhā-yı kiyān red kerdeī
Tā kiyān rā server-i ḫod kerdeī

Terceme: Kimseleriñ sözünü dünyāda redd ve kimleri kendine re'is ittiḫāẕ itdiñ?

Şerḥ: Ey münkirān-ı rūḥāniyyet! Biraz ṣabr idiñiz! Zīrā ḥaḳīḳati göstermek içün şahin-ḳaża pençe-i mevtiyle taḳarrüb ve şems-i fenā-nümā-yı ᶜömrüñüz ġurūb itmekdedir. Baᶜde'l-mevt kesb-i iṭṭilāᶜ idersiñiz ki inkār itdigiñiz Peyġamberān-ı ẕīşān ve Evliyā-yı kirām ve vesvāsını ḳabūl eyledigiñiz şeyṭān-ı şe'āmet-i iḳtirān neden ᶜibāret idi? [139]

بعد از آن گفتند کـای خرگوش چســـت
در مـیـان آر آنـچـه در ادراک تســـت

(1044)

Meşnevī

Baᶜ dezan goftend k’ey ḫergūş-ı çust

Der miyān ār ançi der idrāk-i tust

Terceme: Andan ṣoñra ḥayvānāt didiler: Ey ḥissiyātı tīz olan ṭavşan! Bildigini ortaya ḳoy baḳalım!

Şerḥ: Ṭavşana teşbīh olunan ādemiñ ẕekāvetiyle beraber köylüleriñ muhācemātına ḳarşı müdbirāne ṣebāt ve ḳuvvet ḳalbini iṣbāt eylemesinden ṭolayı köylüleriñ ẕihni bir miḳdār teġayyür itmiş ve tedbīrini ḳable’l-istimāᶜ itmek münāsib ve sezā ᶜadd olunmamışdır. O sebebdendir ki ẕihnindeki tedbīr neden ᶜibāret olduġunu söyle dimişler!

ای کـه بـا شـــیـری تـو در پـیـچـیـدهٔ

بـــاز گـــو رایـــی کـــه انـــدیشـــیـــدهٔ

(1045)

Meşnevī

Ey ki bā şīrī tu der pīçīdeī

Bāz gū re’yi ki endīşīdeī

Terceme: Ey ṭavşan! Bir arslana ṣarılmışsıñ! Düşündügüñ sır u rāzı tekrār söyle baḳalım!

مشـــورت ادراک و هشـــیـاری دهـد

عـقـلـهـا مـر عـقـلـرا یـاری دهـد

(1046)

Meşnevī

Meşveret idrāk u huşyārī dehed

ᶜAḳlhā mer ᶜaḳl rā yārī dehed

Terceme: Meşveret idrāk, ᶜaḳl virir; ᶜaḳllar ᶜaḳla yardım ve dostluḳ ider.

گـفـت پـیـغـمـبـر بـکـن ای رأی زن
مشـــورت کـالـمسـتشـــار مـؤتـمـن

(1047)

Meşnevī

Goft Peyġamber bekon ey re’yzen
Meşveret k’el-müsteşāru mu’temen

Terceme: Faḫr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi’ṣ-ṣalavatü Ve’s-selām efendimiz ḥażretleri buyurdular ki: Ey re’y viren! Meşveret it! Kendisinden re’y ṭaleb olunan ẕāt-ı emīn ittiḫāẕ olunmuşdur.

[140] Şerḥ: Ṭavşana teşbīh olunan ādemi söyletmek üzre köylüler müşāvereniñ fevā’idinden baḥsle bu ḥaḳīḳati ḥadīṯ-i şerīf ile iṯbāta ḳıyām itdiler. Ḥadīṯ-i şerīf budur: *(المستشار مؤتمن)*[236] yaᶜ nī “kendisinden meşveret ṭaleb olunan kimse emīn ittiḫāẕ olunmuşdur.”

گـفـت هـر رازی نشـــایـد بـاز گـفـت
جفـت طـاق آیـد گـهی گـه طـاق جفـت

(1048)

Meşnevī

Goft: Her rāzī neşāyed bāz goft
Coft ṭāḳ āyed gehīgeh ṭāḳ coft

Terceme: Ṭavşan didi ki: Her sırrı āşikār söylemek cā’iz degildir; zīrā baᶜżı defᶜa çift tek ve baᶜżı defᶜa çift gelir.

Şerḥ: Ṭavşana teşbīh olunan ādem köylülere dir ki: Müşāvereniñ fevā’idine ᶜā’id ifādātıñız ᶜumūmiyyet noḳṭa-i naẓarında baḳılınca ᶜayn-ı iṣābetdir; ammā bu ḳāᶜide her ḥāl ve rāz içün degildir.

از صـــفـا گـر دم زنـی بـا آیـیـنـه
تـیـره گـردد زود بـا مـا آیـیـنـه

[236] “Kendisiyle istişâre edilen kişi, emîn ve güvenilir kişidir.” Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as Es-Sicistânî, Sünen-i Ebû Dâvud ve Tercümesi (trc. Necati Yeniel, Hüseyin Kayapınar), Şamil Yayınları, İstanbul, 2011, s. 113-114.

(1049)

Meşnevī

Ez şefā ger dem zenī bā āyīne

Tīre gerded zūd bā mā āyīne

Terceme: Āyīneniñ yüzüne ḳarşı, şafāsından dem urur iseñ āyīne derḥāl bizimle beraber bulanır.

Şerḥ: Āyīne fevḳa'l-ᶜāde parlaḳ ve ṣāfdır, yüzüne ḳarşı medḥ idilecek olsa kelāmdan yaᶜnī nefsden āyīne bulanır. Ḳarşısındaki ādem kendi ᶜaksinden rü'yetinden maḥrūm olur. Bilā vaḳt, meşveret nāmıyla şundan bundan naṣīḥat ṭaleb idilince esbāb-ı muvaffaḳiyeti niḳāb-ı ẓulmet örter. Ṭavşana teşbīh olunan köylü dir ki: Ben daha meşveret ṣırasını görmedigim ḥālde ᶜāḳıl ve şāyān-ı emniyet kāmil ādemlersiñiz, baña re'y viriñiz diyecek olsam bu ḥareketim sizden güzel bir re'y olmaḳ degil, belki size müdāhane itmek ve işimizi bozmaḳ olur. **[141]**

در بیان این سه کم جنبان لبت

از ذهاب و از ذهب وز مذهبت

(1050)

Meşnevī

Der beyān-i in se kem conbān lebet

Ez ẕehāb u ez ẕeheb vez meẕhebet

Terceme: Gidecek yol, mālik olduġuñ para, sālik olduġuñ meẕhebden ᶜibāret bu üç şey'iñ beyānında dudaġıñı ḳımıldatma!

Şerḥ: Lüzūm-ı ḥaḳīḳi ḥüsn olunmadıḳca ẕikr olunan üç şey ve anlara mümāṣil olan esrārı iᶜlān ve ifşā itmemek ᶜayn-ı işābet ve maḥż-ı ḥikmetdir. Ḥadīṣ-i şerīf: *(استر ذهبك و ذهابك و مذهبك)* [237] yaᶜnī "altunuñu ve yoluñu ve meẕhebini gizli ṭut!" diye emr buyurmuşdur.

کین سه را خصمست و بسیار عدو

در کمینت ایستد چون داند او

[237] "Altınını, gittiğin yolu, mezhebini gizle." Hadîs-i şerif olarak belirtilen bu ibare hem Mesnevî şerhlerinde hem de diğer kaynaklarda kelâm-ı kibâr veya Arapça söz olarak belirtilmektedir. Ayrıca Mesnevî'de geçen hadîs-i şerifler ile ilgili eserlerde de bulunmamaktadır.

(1051)

Meşnevī

K’in se rā ḫaşm est u bisyār ᶜadū

Der kemīnet īsted çun dāned ū

Terceme: Bu üç şey’e düşmen çoḳdur. Düşmen onları bilince puşuda ṭurur.

Şerḥ: Ẕikr olunan keyfiyāt-ı şelaşeden velev yalıñız birini ifşā itmek yine ẓarardır, üçünüñ de düşmeni ayrı olduġundan māddī ve maᶜnevī saña puşular tertīb olunur ve ifşā-yı rāz, seniñ ziyānıñı ve belki felāketiñi mūceb olmuş olur.

ور بدانی با یکی کو الوداع

کل سر جاوز الاثنین شاع

(1052)

Meşnevī

Ver bedānī bā yekī kū elvidāᶜ

Kullu sırrı cāveze’l-işneyni şāᶜ

Terceme: Eger bir kimse bilüp de dīger birine söyleyecek olur ise o sırra vedāᶜ lāzımdır; zīrā her sır ikiyi tecāvüz iderse şāyiᶜ vü fāş oldu.

Şerḥ: Sırrı ḥıfẓ itmek ne ḳadar müşkil olduġunu insān bundan da derk ve iẕᶜān ider ki o sırrı kendine ᶜā’id iken ṭayanamayup dīgerine söyler; o şaḫṣ-ı dīger o sırrıñ ṣāḥibi ḳadar o işde ḥişşe-dār degildir; şaḫṣ-ı dīger ifşā-yı rāzī ibtidā sırrıñ [142] ṣāḥibinden ögrenmişdir. Cāy-ı ḥandedir ki sırrı ifşā itdigi dīger bir ādeme söyleyecegi ṣırada sır olduġundan baḫṣ ile kimseye söylememesini tenbīh ider; ḥālbuki tenbīh itdigi şey’i ḫīn-i tenbīhde fiᶜlen kendi de sū-i istiᶜmāl ider. Bir sır iki kişiyi tecāvüz idince o sırra elvedāᶜ dimeli ve gizli ḳalacaḳ ümīd-i ḫāmından vaz geçmeli!

گر دو سه پرنده را بندی بهم

بر زمین مانند محبوس از الم

(1053)

Meşnevī

Ger do se perrende rā bendī be hem

Ber zemīn mānend maḥbūs ez elem

Terceme: Eger üç uçucu ḳuşu biri birine bağlarsañ keder ve elemden yer üstünde maḥbūs ḳalır. [Maḳṣad-ı beyt-i şerīf ātīde maʿlūm olur.]

مشـــورت دارنـد ســـرپوشـــیـده خوب

در کـنـایـت بـا غـلـط افـکـن مشـــوب

(1054)

Meşnevī

Meşveret dārend serpūşīde ḫūb

Der kināyet bā ġalaṭ efken meşūb

Terceme: Ḫalāṣ bulmaḳ içün bu ḳuşlar lisān-ı ḥāl ile sır pūşīde ve mestūr olaraḳ meşveret iderler. O meşveretleri sır ve kināyede naẓar idenlere müşevveş ve muḫteliṭ bir ḥāl ile ġalaṭ bıraġıcı olur yaʿnī görenleriñ ẕihinlerini aldatır.

Şerḥ: Ṭutulup bir yerde baġlı olan birḳaç ḳuş biʾṭ-ṭabʿ ḫalāṣ bulmaḳ isterler; lakin maḳṣadları añlaşılmamaḳ içün baʿżı defʿa başlarını ve gözlerini yere dikerler. Bunlarıñ bu ḥālini gören aldanır. Baʿżı defʿa biri biriyle nizāʿ idüp bir maḥbesden firār idecek olanlara muḳteżā olan ittifāḳa bedel iḫtilāf gösterirler. Müşevveş bir ḥālde görülüp niyetlerini ketm u naẓar idenlere ġalaṭ u müşevveş bir fikr ilḳā ider. İnsān ʿaḳl gibi bir nūr ile tenvīr olunduġu ḥālde lāyıḳ mıdır ki bilā lüzūm ṣaḥīḥ sırrını ifşā ve o sırdan meʾmūl olan fevāʾidi imḥā iderek ḳuşlardan bile ednā olmuş olsun! [143]

مشـــورت کردی پیمبر بســـتـه ســـر

گـفـتـه ایشـــانـش جـواب و بـیخـبـر

(1055)

Meşnevī

Meşveret kerdī peyember beste ser

Gofte īşāneş cevāb u bīḫaber

Terceme: Faḫr-i ᶜ Ālem ᶜ Aleyhi'ṣ-ṣalātü's-selām Ḥażretleri mestūr ṣūretde meşveret ider idi; Aṣḥāb-ı kirāmda ᶜ arż-ı merām ider iken ḫaşm-ı ḥāżır bulunsa bile bī-ḫaber ḳalır idi.

Şerḥ: Faḫr-i ᶜ Ālem ve nebī-i muḫterem Ṣalla'llāhü ᶜ aleyhi ve sellem Efendimiz ḥasbe'l-lüzūm meşveret buyursa re'y ve cevābı kāfī olacaḳ ḳadar ṣorar ve yalıñız ḫaşm degil, müşāvir olan ẕāt da niyet-i celīle-i risālet-penāhīlerinden bī-ḫaber olur idi. Sır ve pinhān ḳalması ḥikmeten muḳteżā olan keyfiyete ḫuşemā kesb-i iṭṭilāᶜ itse o keyfiyetiñ ḥuṣūl-peẕīr olmasına īḳāᶜ -i mevāniᶜ a ve īrāṣ-ı ẓarara saᶜ y idecekleri emr-i bedīhīdir. Muḳteżā su'ālden ziyāde kelām söylemeniñ vaḫāmetini bir miṣāl ile beyān idelim: Bi'l-farż bir ḳumandan ṭarafından muḥārebeye ḳarār virilüp de ḥīn-i ḥarbde muḳteżā olacaḳ tertībāt ḳumandanıñ ẕihninde teḳrār itdigi zamān maḥall-i ḥarbe gidecek birḳaç yol bulunduġu farż olunur ise o ṣırada lāzım olan müşāvere falan maḥalle sühūlet ve emniyetle varabilmek içün hangi ṭarīḳ daha münāsibdir? Su'ālinden ᶜ ibāretdir; yoḳsa yalıñız yoluñ bilinmesi lāzım iken ben buñun falan yere gidüp bu ṣūret ve tertīb ile muḥārebe itmege niyet itdim; binā'en-ᶜ aleyh hangi yol daha iyidir? Diye meşveret ṣūretiyle ziyāde kelām ve es'ile īrād olunmaḳ düşmeni ḫaberdār ve kendini perīşān ve bī-zār itmekdir.

در مثال بسته گفته رأی را
تا ندانند خصم از سر پای را

(1056)
Meşnevī
Der miṣāli beste gofte ra'y rā
Tā nedāned ḫaşm ez ser pāy rā

Terceme: Faḫr-i ᶜ Ālem ᶜ Aleyhi'ṣ-ṣalātü's-selām efendimiz ḥażretleri re'y-i celīl-i risālet-penāhīlerini bir miṣāle muḳayyed olaraḳ fermān buyururlar idi. Ḫaşm-ı **[144]** ḥāżır bulunsa bile maḳṣad-ı celīl-i risālet-penāhīlerine serāpā kesb-i iṭṭilāᶜ itmemiş olurdu.

Şerḥ: Maḳṣad-ı aṣlı yerine, ḥekīmāne ve ᶜ ārifāne dīger bir miṣāl ile īrād su'āl buyururlar ve alınan cevābdan tamāmen istifāde iderler idi.

او جواب خویش بگرفتی از او
وز سؤالش می‌نبردی غیر بو

(1057)

Meşnevī

Ū cevāb-ı ḫˇīş begriftī ez ū

Vez su’āleş mīnebordī ġayr bu

Terceme: Resūl-i kirām ve nebī-i muḥterem Ṣalla’llāhü ᶜaleyhi ve sellem efendimiz ḥażretleri kendi fikr ve cevāb risālet-penāhīlerini ṭutar ve su’āl-i risālet-penāhīlerinden, başḳası rāyiḫa alamaz idi.

Şerḥ: Resūlü’l-müctebā ᶜAleyhi Efḍalü’t-Teḥāyā efendimiz ḥażretleri herkesiñ ᶜaḳl ve ṣadāḳatine göre īrād-ı kelām ve basṭ-ı merām buyururlar idi. Meşelā bir su’ālden aṣḥāb-ı güzīn ḥażerātı maḳṣad-ı celīlden muḥtāc olduḳları ḳadar añlar iken ḥāżır bi’l-meclis bulunacaḳ ġayr-ı maḥrum dīger bir ādem hīçbir şey añlayamaz ve nükāt-ı ᶜaliyyesiniñ mezāyā-yı celīlesine kesb-i iṭṭilāᶜ itmege muḳtedir olamaz idi.

قصـــهٔ مـکـر کـردن خـرگـوش بـاشـــیـر

(Ḳıṣṣe-i mekr kerden-i ḫergūş bā şīr)

Ṭavşanıñ arslana itdigi ḥīle ve tedbīriñ ḥikāyesidir:

ســـاعـتـی تـاخـیـر کـرد انـدر شـــدن

بعـد از آن شـــد پیش شـــیر پنجـه زن

(1058)

Meşnevī

Sāᶜ etī te’ḫīr kerd ender şoden

Baᶜ dezan şod pīş-i şīr pencezen

Terceme: Ṭavşan bir sāᶜat (bir vaḳt) gitmekde te’ḫir itdi. [Gec ḳaldı.] Ṣoñra ellerini kemāl-i edeble baġlamış olduġu ḥālde pençe urucu arslanıñ öñüne gitdi.

Şerḥ: Arslanıñ nezdīne gitmegi ṭavşanıñ bir müddet te’ḫīr eylemesiniñ **[145]** sebebi ilerideki ebyāt-ı şerīfeden añlaşılacaḳdır. Ṣāḥib-i ᶜaḳl u ᶜazm olanlar nā’il-i merām olmaḳ içün telāşdan āzāde ve düşmeniñ telāş ve ṭarzından istifāde itmek üzre āmāde olurlar.

ز آن سـبب کـاندر شـدن او مـاند دیر
خـاکـرا مـی‌کـنـد و مـی‌غـریـد شـیـر

(1059)
Meşnevī
Zan sebeb k'ender şoden ū mānd dīr
Ḫāk rā mīkoned u mīġorrīd şīr

Terceme: Ṭavşanıñ gitmekde gec ḳalması sebebinden arslan kemāl-i ḥiddetle ṭopraġı pençesiyle ḳoparıyor idi.

Şerḥ: Ẓālim ādeme köylüleriñ nöbetle gönderecekleri malzemeniñ vaḳt ve eyyāmını daha evvel taḫṣīṣ itmiş ve o ẓālim her ẓālim gibi ġāyet ṭāmᶜ ve ḥarīṣ bulunmuş iken ṭavşana teşbīh olunan ādemiñ nöbetinde te'ḫir ẓuhūr itmesinden o ġaddār ġażab ve tehevvürden bī-ḳarār oldu ve āvān-ı ḫışmında pençe-i sitem fezāsıyla zemīni bile taḫrīb ve tārumār ider idi.

گفـت من گفتم کـه عهـد آن خسـان
خام باشـد خام و سـسـت و نارسـان

(1060)
Meşnevī
Goft: Men goftem ki ᶜahd-i an ḫesān
Ḫām bāşed ḫām u sost u nāresān

Terceme: Arslan ḥiddetle söyledi, ben vaḳtiyle didim: O alçaḳlarıñ ᶜahd u vefāsı żaᶜīf u ḫām ve nārsān olur!

Şerḥ: Ġażab ve ḥiddetiñ iḳtiżāsındandır ki ḥiddetlenmiş kimseniñ rengi, gözleri müteġayyir, aᶜżā-yı bedeniyyesi lerzān ve aġzı ḳahr-ı feşān olur ve maġbuḍuñ muḥessenātını aṣlā ḫāṭıra getirmeyüp mevhūm ḳuṣūrlardan baḥs ider. Ḫilḳaten ḥadīd olanlar içün defᶜ-i ḥiddet idebilmemek emr-i ᶜasīr olduġu ġayr-ı münkir ise de eñ mü'eṣṣer çāreleri ḥiddet ᶜaḳl ve vücūdlarını ḳable'l-istīlā ġażab ve ġayẓlarını kāẓim olaraḳ oṭurduḳları mevḳiᶜi tebdīl ve ġażab-ı Rabbāniyyeden ḫalāṣ bulmaḳ ister ise kendi ġażabını terk itmege vābeste olduġunu der-ḫāṭır ile beraber aᶜṣāb ve dimāġı taḫrīk idici olan meşāġil-i keṣīreden ictināb itsünler! [146]

دمـدمـه ایشـــان مـرا از خـر فـکـنـد
چـنـد بـفـریـبـد مـرا ایـن دهـر چـنـد

(1061)

Meşnevī

Demdeme-i īşān merā ez ḫer fikend
Çend befrībed merā in dehr çend

Terceme: Anlarıñ āvāz ve ḥīleleri beni merkebden düşürdü, bu dehr ü zamān beni ne vaḳte ḳadar aldatır?

Şerḥ: Beni merkebden düşürdü taᶜbīri üç vech ile şerḥ olunur: Biri, keyfiyet-i cehd u saᶜy -velev merkeb gibi ᶜāciz bir şey farż olunsa bile- cebrīleriñ ḥīlesi bu merkebden de beni düşürüp külliyen maḥrūm ve dil-ḫūn eyledi. Vech-i dīger, ᶜādī merkeb otlamaḳ içün ḥareket idüp çalışdıġı ḥālde ben muᶜaṭṭal ḳaldıġımdan cebrīleriñ iġfālātı beni merkeb menzilesinden bile tenzīl ve şimdi giriftār-ı ıżṭırāb ile teẕlīl itdi; vech-i āḫir, muᶜaṭṭal ḳal! Ḥareket itme, otlama! Diye bir merkebe bile esmāᶜī mümkin farż olunup söylense merkeb de buña aldanmayup yine orlamaḳ içün saᶜy u ġayret ve ḥareket ider; ben ise düşmen sözüne aldanup ḥareketsiz ḳaldıġımdan maḥż-ı ḥumḳ olan merkebden daha dūn, daha maġbūn oldum.

ســـخـت درمـانـد امیر ســســـت ریش
چون نــه پس بینـد نــه پیش از احمقیش

(1062)

Meşnevī

Saḫt der māned emīr-i sostrīş
Çun ne pes bīned ne pīş ez eḥmaḳīş

Terceme: Ṣaḳalı gevşek olan beg ġāyet ᶜāciz ḳalır; çünkü aḥmaḳlıġından ne arḳasını ne öñünü göremez.

Şerḥ: Süst rīş yaᶜnī gevşek ṣaḳalı taᶜbīri, gevşek olup işden ve müşkilātdan ḳorḳanlardır. Bu maḳūle kimse bī-iᶜtibār ṣuver-i mütenevviᶜa ile giriftār-ı ẕillet ve żarar olur. Arslana teşbīh olunan ẓālim-i merḳūm da kendini gevşeklere ḳıyās eyler ve cebrīlerden maġbūn olmuş ᶜadd ider. Bu cihet ḥikmeten müṣbetdir ki ḥadīdü'l-mizāc olanlar dā'imā giriftār-ı ḥaḳārāt ve dūçār-ı iġfālāt olmuş gibi ġażūbāne feryād u fiġān iderler; çünkü ḫilḳatleriniñ taḥrīk ve taᶜcīli

ḥasebiyle ẕihinlerinde niyāt u efkār biri birini taᶜ ḳīb ile ẕihinleri [147] mütelāşī ve bī-ḳarār olur ve ārzūlarını ḳabūl ve bi'l-ḫaṣṣa ārzūlarınıñ icrāsında ḫalḳı kendileri gibi istiᶜ cāl idici görmeyince ḫalḳı ḥaḳsız ve yalıñız kendilerini ḥaḳlı ẓann iderler. İẓhār-ı şikāyāt içün ḥadīdü'l-mizāc olanlara müşābih bir nevᶜ ẓulmkār ve riyākārlar vardır ki ḫilḳatleri ḥasebiyle fırṣat bulduḳca icrā idecekleri ḥaḳsızlıḳdan ṭolāyı ḫalḳ kendilerini ḥaḳsız dimemek içün mevhūm olan maġdūriyetlerinden baḫṣ ve şikāyet ve maẓlūm olduḳlarını maḥẓūnāne ḥikāyet ider.

راه همـوارســـت و زیـرش دامـهـا
قـحـط مـعـنـی در مـیـان نـامـهـا

(1063)

Meşnevī

Rāh hemvār est u zīreş dāmhā
Ḳaḥṭ-i maᶜ nī der miyān nāmhā

Terceme: Ṭarīḳ laṭīf ve düzdür; ammā altda ṭuzaḳlar vardır. Bunuñ gibi nām u elfāẓ meyānında ḳaḥṭ ü fiḳdān-ı meᶜ ānī vardır.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfe gelinceye ḳadar yazılmış olan ebyāt arslana teşbīh olunan ādem ṭarafından īrād olunuyor idi. Bundan ṣoñra gelecek birḳaç ebyāt-ı şerīfe ber muḳteżā-yı de'b-i celīl-i Meşnevī-i Şerīf bir kāmil ve ᶜ ārif ṭarafından beyān ve ḥikāye olunur. Meẕkūr beyt-i şerīfiñ şerḥine gelince dünyānıñ aḥvāli vehle-i ūlāda ġāyet laṭīf ve ẓarīf görünür ise de insānı giriftār-ı belā idecek gizlice birçoḳ dām-ı mekr u ḥīle vü ẓulm ü tehlike vardır. Ortada birçoḳ esāmī ve muṭanṭan elfāẓ işidilir. Ammā naẓar-ı ḥikmetle diḳḳat olunur ise o esāmī ṣūrī ḥurūf ve ṣadādan ᶜ ibāret olup meᶜ ānī-i saᶜ ādet-nümādan ᶜ ārīdir.

لفظـهـا و نـامـهـا چـون دامـهـاســـت
لفظ شـــیرین ریـگ آب عمر مـاســـت

(1064)

Meşnevī

Lafẓhā vü nāmhā çun dāmhāst
Lafẓ-ı şīrīn rīg-i āb-ı ᶜ omr-i māst

Terceme: Lafẓlar ve nāmlar ṭuzaḳlar gibidir, ṣūretā baᶜ żı şīrīn ve laṭīf olan söz bizim ᶜ ömrümüz ṣuyunuñ ḳumu gibidir.

Şerḥ: Meṣelā biriniñ ismi (ẓarīf) olursa işiden bir sāde-dil ẓann ider ki müsemmā ṣāḥib-i ẓerāfetdir. **[148]** Ḥālbuki o ẓarīf lafẓı birçoḳ defʿa keṣāfet ve belāhetle serā-pā mālī olur. Dīger bir insān güzel nuṭuḳlar īrād ider. Ḥīn-i istimāʿda herkes ḥayrān olur. Nāṭıḳıñ re'yine müfīf ve muṣīb ẓann eyler; baʿdehu o re'y ile ḥareket ve nihāyet kendini giriftār-ı ẓarar ve meẕellet ider. Binā'en-ʿaleyh fikr-i ṣaḥīḥi ġayr-ı ṣaḥīḥden ve re'y-i ṣādıḳdan tefrīḳ ve temyīz itmegi muṭanṭan ve ṭumṭurāḳlı elfāẓda degil, ḥaḳḳā'iḳ ve meʿānīde ve istiḳāmet ve dirāyetleri mücerreb olan ulu'l-elbābıñ efkārında aramalıdır.

آن یکی ریگی که جوشـــد آب ازاو
ســـخت کمیابســـت رو آن را بجو

(1065)

Meṣnevī

An yekī rīgī ki cūşed āb ez ū
Saḫt kemyāb est, rev, anrā becū

Terceme: O bir ḳumdur ki andan aḳar ṣu pek az bulunur. Sen ʿāḳıl iseñ yürü anı arayup iste!

Şerḥ: Dünyāda ḳum gibi olan keṣret-i elfāẓ içinde āb-ı ḥayāt-āsā olan kelām-ı cān-fezā pek az bulunur. Ey ṭālib ve sālik! Şāyed böyle bir ṣāḥib-i ḥikmet görür de anıñ naṣḥ u pendine velev bir sāʿat muḫāṭab olur iseñ o ẕāt ḥikmet-simātı veyā telīfātını bir daha tārik olma! Fi'l-i miṣl Mevlānā Celālü'd-dīn-i Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleriniñ te'līf buyurduḳları Meṣnevī-i Şerīf gibi menbaʿ-i meʿānī olan bir kitāb-ı müsteṭābı terk itme! Çünkü böyle bir ḥikmet-i mücesseme ṣıdḳ ile muṭālaʿa olununca Bi'iẕni'llāh Teʿālā bāʿiṣ-i selāmet-cāvīdī ve mūceb-i saʿādet nā-mütenāhī olur.

هســـت آن ریـک ای پســـر مرد خـدا
کو بحق پیوســـت از خود شـــد جـدا

(1066)

Meṣnevī

Hest an rīg ey peser merd Ḫudā
Kū biḥaḳ peyvest ez ḫod şod cudā[238]

[238] Beyit: A, -MM, N (Dipnot)

Terceme: Ey oġul! Rīk yaᶜnī ḳumdan çıḳdıġı beyān olunan ṣudan maḳṣad ol merd-i Ḫudā ve ol ᶜārif ve dānādır ki dergāh-ı Ḥaḳḳa vāṣıl ve kendi nefsiniñ müştehiyātından cüdā ve munfaṣıldır.

Şerḥ: Ḳum içinden çıḳan ṣudan maḳṣad, **[149]** Evliyā-u'llāh ve merdān-ı Ḫudā olduġu tercemede beyān ve enbā olundu. Öyle merdān-ı Ḫudā ki ᶜaḳl u rūḥ pür-futūḥlarından ve fem ü ḫāme-i füyūżāt-efzālarından āb-ı ḥayāt edeb ve terbiye ve zülāl-i feyż ve nuṣret-i ebediyye cereyān nebeᶜān ider. İşte öyle ẕevāt-ı pāka ṭālib ol ve neṣā'iḥ-i ᶜaliyyelerini ve te'līfāt-ı celīlerini taḥarrī ve ḳabūl it!

آب عذب دین همی جو شد ازو
طالبا نرا زان حیاتست و نمو

(1067)
Meşnevī
Āb-ı ᶜaẕab-ı dīn hemī cu şod ezū
Ṭālibā nerā zan ḥayāt est u nemū[239]

Terceme: Ehlu'llāhdan dīn ve īmānıñ leẕīẕ ve şīrīn ṣuyu dā'imā coşār. O āb-ı ḥayātdan ṭāliblere ḥayāt ve neşv ü nümā vardır.

Şerḥ: Merdān-ı Ḫudādan āb-ı ḥayāt dīn mā-i maᶜīn gibi cereyān ve nebeᶜān ider ve her kim o merdān-ı pāka ṭālib ise neşv ü nümā ve ḥayāt-ı muṣaffā ve saᶜādetle beḳā bulur.

غیر مرد حق چوریک خشک دان
کاب عمرت را خورد او هر زمان

(1068)
Meşnevī
Ġayr-ı merd-i Ḥaḳ çu rīg-i ḫuşk dān
Kāb-ı ᶜumret rā ḫored ū her zamān[240]

Terceme: Merd-i Ḫudādan başḳasını ḳuru ḳum gibi bil! Ki ᶜömrünüñ ṣuyunu çeker.

[239] Beyit: A, -MM, N (Dipnot)

[240] Beyit: A, -MM, N (Dipnot)

Şerḥ: Evliyā-u'llāh ḥażerātından ġayrı aḥvāl-i rūḥāniyyete dā'ir kelimāt ve mü'ellifātı her ne ḳadar ṣūretā parlaḳ olsa da o kelāmı işiden velev te'līfātı muṭālaᶜa iden kimseniñ ᶜömrü hebā ve ḳabūl iden sāde-dilān giriftār-ı cefā ve ezā olur. Şu ḥālde insān gerek emniyet itmek isteyecegi kelimātıñ ve gerek muṭālaᶜa idüp efkārını ḳabūl idecegi mü'ellifātıñ aṣḥābı olan nāṭıḳıñ ve mü'ellifiniñ aḥvālini taḥḳīḳ ile ḥāllerini añlamalı da andan ṣoñra ḳabūl itmeli! Bir müfsidiñ parlaḳ sözleri ālevlenmiş āteşe beñzer ki ṣūretine aldanup yanına varan çocuḳları yaḳar. Bu cihet şāyān-ı iḫṭārdır ki beyān olunan ḳāᶜide aḥvāl-i ġaybiyye ve rūḥāniyyeden bāḥiṣ olanlara **[150]** maḫṣūsdur. Yoḳsa aṣḥāb-ı fennin fenne dā'ir beyān idecekleri muṭālaᶜāt ve meydāna ḳoyacaḳları te'lifāt bu ḳāᶜideden müstesnā ve anlarıñ muṭālaᶜası umūr-ı dünyeviyye içün bi'ṭ-ṭabᶜ nāfiᶜ ve muḳteżādır.

طالب حکمت شو از مرد حکیم
تا ازو کردی تو بینا و علیم

(1069)

Meşnevī

Ṭālib-i ḥikmet şev ez merd-i ḥakīm
Tā ezī gerdī tu bīnā vü ᶜalīm[241]

Terceme: Ḥikmeti ḥakīm olan kimseden iste ki sen andan ziyāde bilici ve görücü olasıñ!

Şerḥ: Lafż-ı ḥikmet şimdi eñ ziyāde feylosofu taᶜbīr olunan efkār u ẓanniyāt-ı ᶜamīka maḳāmında istiᶜmāl olunur. Feylosofu nāmıyla eski Hindli ve Mışırlılardan başḳa Yunānīleriñ müteferriḳ meslekleri var idi. Yunānīleriñ eñ meşhūrları İyoniyin, italiḳ (Pitaġor) Soḳraṭ, Eflāṭūn ve Arisṭo ve anlardan ṣoñra rūḥānī ve māddī olaraḳ envāᶜ-ı efkār u iᶜtiḳādına sebeb olmuşdur. Meselā her nevᶜ saᶜādeti inkār ile ḥikmet ü selāmeti yalıñız ḥaẓẓ-ı nefse ḥaṣr itmege ictisāriden meşhūr (Epiḳür)üñ meslegi, āḫiret baḫṣini külliyen terk u ḥaẓẓ-ı nefsini ġayr-ı muᶜteber ᶜadd ile meşāḳḳ u metābe aṣlā ehemmiyet virmeyüp saᶜādeti ḥüsn-i aḫlāḳa rabṭ iden (Sitoisiñ) meslegi, baᶜdehu fenāfi'llāh olmaḳ ümidiyle birçoḳ metāᶜibi iḫtiyār ve Eflāṭūnu şeyḫ ve pişvā ᶜAd ve İskenderiye şehrini maḳarr ittiḫāz iden (Eflāṭūnī-i Cedīd) meslegi, andan ṣoñra İspanyada baᶜżı ᶜArablarıñ yine Eflāṭūn ile Arisṭonuñ baᶜżı efkārını dīger bir ṣūretde telaḳḳī iden meslek ve mu'aḫḫaran (İtalya) (Vehḳusi?)anlarıñ arasında (Septiḳ) gibi ṣāḥāb-ı şekk ve o ṣıralarda "müstenid-i tecārib-i māddiyye" nāmıyla meşhūr (Baḳon) ve on sekizinci ᶜaṣrda

[241] Beyit: A, -MM, N (Dipnot)

İngiltere ve Almanya ve Fransada bir ṭarafdan münkirin ve dīger ṭarafdan muvaḥḥidīn ve on doḳuzuncu ᶜaṣrda Fransada keẕalik muvaḥḥidīnden (Eḳleḳtizm) nāmıyla meşhūr (Viḳtor Ḳozen)iñ ve daha nīce nīce feylosofларıñ meslekleri ẓuhūr itmişdir bunlarıñ cümlesi biri birine mübāyen olduġundan ekṣerinden mażarrat-ı ᶜuẓmā ser-nümā olmuşdur. Ḥükemādan muᶜteber olan muvaḥḥidīniñ bile efkārı ᶜaḳlī olup vaḥy ve ilhāma müstenid olmadıġından ḥikmetleri fā'ide-mend olamadı. **[151]** Bu gibi ve feylosofuñ fā'idesi var ise o da muṭālaᶜa idenleriñ ẕihinlerini baᶜżı mertebe mesā'il-i ᶜaḳliyye ile me'lūf eylemesi ve daḳā'iḳ-i fikriyyede kesb-i mahāret itmesidir. Mażarrat ve teşevvīşātı ise keṣīr olduġu emr-i ẓāhirdir; ammā ḥikmet-i islāmiyyeye gelince cümlesinden ᶜālī, cümlesinden daha fiᶜli ve daha nāfiᶜ olduġu emr-i bedīhīdir. Rūḥāniyyetden başḳa ḥikmete müteᶜalliḳ dīn-i mübīn İslāmıñ altı büyük esāsı vardır: 1- Kā'inātıñ ḳadīm olmayup emr-i Ḥaḳ ile maḫlūḳ olduġu āyāt-ı beyyināt ile müṣbet olması. 2- (Yasin) Sūre-i şerīfiniñ ḳırḳıncı āyet-i kerīmesinde:

(لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ)[242]

Maᶜnā-yı şerīfi: "Güneş mümkin olmaz ki aya irişsün ve gice gündüze sebḳ idici degildir ve cümlesi felekde yüzerler yaᶜnī ḥareket iderler." Mażmūn-ı ḥikmet meşḥunuyla kāffe-i ecrām ve ecrāmdan maᶜdūd olan kürre-i arżıñ da dā'imā ḥareketde olduġu beyān olunması ve şems ü kürre-i arż ve sā'ir ecrāmıñ dā'imā ḥareketde olduġunu Avrupalılar añlamadan ol Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānda emr ü fermān buyurulması; 3- Her nevᶜ-i fiᶜl ve ḥareket içün irāde-i Rabbāniyyeniñ lüzūmunu gösterir āyāt-ı beyyināt ıñ şeref-ṣudūr itmesi; 4- Cihān-ı insāniyyete ṣuver-i mütenevviᶜa ile muᶜāvenet ve merḥamet idilmesi. 5- Bi-ḥaḳḳın mü'min olanlarıñ ḫavf-ı Ḫudādan başḳa her nevᶜ ḳorḳu ve telāşdan ḳalblerini āzāde iderek kendilerini saᶜādet-i ebediyye ile te'mīn itmesi. 6- Aḥvāl-i rūḥāniyyeyi ẓanniyāta bıraḳmayup vaḥy-i Rabbānī olan Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānıñ o emr-i celīlesine rabṭ ile kāffe-i deḳā'iḳ-ı aḥvāl içün ᶜaḳlı rehber ittiḫāẕ itmesidir. İşte bu esās ve ḥaḳā'iḳ-i ᶜaẓīmeyi añlayan ve aᶜmāl-ı ḥasene icrāsına saᶜy iden ulu'l-elbāb bi-ḥaḳḳın ḥikmet-i İslāmiyyeden ḥiṣṣe-yāb olur. Bu zümre-i mübārek ḥaḳḳında Sūre-i Baḳaranıñ iki yüz yetmişinci āyet-i kerīmesinde fermān buyuruluyor:

(يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاۤءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوْتِيَ خَيْرًا كَثِيْرًا ۗوَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّآ اُولُوا الْاَلْبَابِ)[243]

Maᶜnā-yı şerīfi: "Allāh Teᶜālā istedigi kimseye ḥikmeti virir ve her kime ḥikmet virildiyse elbette aña ḫayr-ı keṣīr virildi ve düşünmez ve naṣīḥat ḳabūl itmez illā ṣaḥāb-ı ᶜaḳl olanlar düşünüp naṣīḥat ḳabūl iderler." Ey sālik! Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānda ḫayrı tebşīr olunan

[242] Kur'ân-ı Kerîm, Yâsîn, 36/40: "Ne güneş aya yetişebilir ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzmektedir."
[243] *Kur'ân-ı Kerîm*, Bakara, 2/269: "Dilediğine hikmet verir, hikmet verilene ise çok bir hayır verilmiş demektir ve bunu ancak temiz akıllılar anlar."

ḥikmet-i ḥaḳīḳiyyeye mālik olmaḳ ister iseñ o emr-i Rabbānīyeye tābiᶜ ve ṭālib ve ḥikmete mālik olmuş bir merd-i Ḫudāyı bulmaġa rāġıb ol! Ki sen de deḳā'iḳ-ı [152] dīn-i mübīne vāḳıf ve ᶜārif olasıñ! Ḫatemü'l-Enbiyā ᶜAleyhi Efḍalü't-teḥāyā Efendimiz buyurmuşdur ki: Ḫikmetiñ başı Allāh ḳorḳusudur: *(رأس الحكمت مخافتالله)*[244].

منبع حكمت شود حكمت طلب
فارغ آيد او ز تحصيل سبب

[244] "Hikmetin başı Allâh korkusudur." Aclûnî, a.g.e., I, s. 507.

(1070)

Meşnevī

Menbaᶜ -i ḥikmet şeved ḥikmetṭaleb

Fāriġ āyed ū zi taḥṣīl-i sebeb

Terceme: Ḥikmet ṭaleb iden kimse taḥṣīl-i ḥikmetden ṣoñra menbaᶜ -i ḥikmet ve taḥṣīl-i esbābdan fāriġ olur.

Şerḥ: Şerīᶜat-ı muṭaharraya tevfīḳ-i ḥareket ve bir ṣāḥib-i ᶜirfāndan ḥikmeti ṭaleb iden kimse nihāyet ḥikmeti taḥṣīl ile vāṣıl-ı menzil-i saᶜādet olur da yaḳīnen bilir ki kāffe-i esbābıñ Ḫālıḳı Allāh Teᶜālā Ḥażretleridir; Rıżā-yı Rabbāniyyi istiḥṣāla çalışanlar içün esbāb-ı ḥasene ḫalḳ olduġunu ehl-i ḥikmet ᶜayne'l-yaḳīn müşāhede ve rü'yet idince yalıñız rıżā-yı Ḥaḳḳı düşünürler ve rıżā-yı Ḥaḳḳı düşündüklerinden icrāāt-ı müstaḥsene ile dāreynde mesᶜūd ve bekām olurlar.

لـوح حـافظ لـوح مـحـفـوظـی شـــود

عـقـل او از روح مـحـظـوظـی شـــود

(1071)

Meşnevī

Levḥ-i ḥāfıẓ levḥ-i maḥfūẓī şeved

ᶜAḳl-ı ū ez rūḥ maḥẓūẓī şeved

Terceme: Levḥ-i ḥāfıẓ iken levḥ-i maḥfūẓ olur, ṭālib-i ḥikmet olanıñ ᶜaḳlı ruḥdan maḥẓūẓ olur.

Şerḥ: Ṭālib-i ḥikmet olan ṣāḥib-i ᶜaḳl u himmet-i ḥaḳāyiḳ-i celīle-i Ḳur'āniyyeyi ve bir merd-i Ḫudādan istimāᶜ idecegi ḥikem ve esrārı ḥıfẓ idici bir levḥ olunca feyż-i Rabbānī, anı nefs ü şeyṭānıñ ilḳāāt ve vesāvisinden maḥfūẓ ider. O ṭālib-i müstaᶜidiñ ᶜaḳlı ibtidā ṭālib-i ḥikmet olur; baᶜdehu kendi rūḥundan, yāḫūd rūḥu'l-ḳudüsden ḥıfẓ ve ṣıyānet idilir.

چـون مـعـلـم بـود عـقـلـش ز ابـتـدا

بعد از این شـــد عقل شـــاگردی او را

(1072)

Meşnevī

Çun muᶜallim būd ᶜaḳleş zi ibtidā

Baᶜdezinşodᶜaḳlşāgirdīūrā

[153] Terceme: İbtidā ᶜaḳlı muᶜalim idi, andan ṣoñra ᶜaḳl aña şākird oldu.

Şerḥ: Dünyā ve āḫiret işlerinde insānıñ teraḳḳī idebilmesi içün eñ birinci vāsıṭa ve üstādı kendi ᶜaḳl ve istiᶜdādıdır. ᶜAḳl-i kāmil olunca ṣāḥibini taḥṣīl-i ḥikmete sevḳ ider. Ṭālib-i ᶜāḳıl, ṭarīḳ-i Ḥaḳḳa ma'il ve rūḥu ḥaḳā'iḳe vāṣıl olunca ᶜaḳlı görecegi ḥikmet-i rūḥāniyyeden müteḥayyir olaraḳ üstād iken ṣāḥibine şākird ve münḳād olur.

عقل چون جبریل گوید احمدا

گر یکی گامی نهم سوزد مرا

(1073)

Meşnevī

ᶜAḳl çün Cibrīl güyed Aḥmedā

Ger yeki gāmī nehem, sūzed merā

Terceme: ᶜAḳl-ı mānend Cibrīl dir ki: Eger bundan ileri bir adım atsa nūr-ı tecellī beni yaḳar.

Şerḥ: Şeb-i celīl-i miᶜrācda Faḫr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi'ṣ-ṣalavatü Ve's-selām Efendimiz Ḥażret-i Cibrīl Sidreye vāṣıl olunca Cibrīl orada tevaḳḳuf itmişdir. Mefḫar-ı Ālemiyyān Nebī-i Z̲īşān ᶜAleyhi'ṣ-ṣalavatü ve's-selām efendimiz ḥażretleri Cibrīl-i emīne buyurdular: *(یا اخی لم تأ خرت منی)*[245] Yaᶜnī: "Ya birāder! Ne içün benden te'ḫir itdiñ?" Ḥażret-i Cibrīl-i Emīn cevāben didi: *(لو دنوت انملت لا حترقت)*[246] "Eger bir parmaḳ başı ḳadar daha teḳarrüb ider isem yanarım." ᶜAḳl, ṣāḥibine ibtidā reh-nümā iken teraḳḳī iden rūḥa enbā ider ki: Ben maᶜḳūlāt ile yalıñız buraya ḳadar varır ve bu ḳadar añlayabilirim. Eger seniñ kürreciğiñ ḥikem ve esrārı ḳuvvetimle taḥarrī ve o esrāra kesb-i iṭṭılāᶜ itmege taṣaddī ider isem nūr-ı tecellī beni yaḳar.

تو مرا بگذار زین پس پیش ران

حد من این بود ای سلطان جان

[245] "Ey kardeşim, niye beni takip etmedin?"
[246] "Ey Ahmed, eğer bir parmak kadar yaklaşırsam yanarım."

(1074)

Meşnevī

Tu merā bogẕār zin pes pīş rān

Ḥadd-i men in būd ey sulṭān-ı cān

Terceme: Sen beni gec, ileri git! Benim ḥaddim bu idi; ey cān-ı sulṭān!

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfdeki feṣāḥat ve belāġat, neşve-i maᶜrifet müstaᶜidd-i saᶜādet ve ḳābil-i ḥikmet olan insānı ḥayrān ider. Cibrīl-i Emīn Faḫr-iᶜ Āleme ᶜarż itdigi **[154]** gibi ᶜaḳl da ṣāḥibine dir ki: Benim vaḳtim bunca ᶜulūm-ı ẓāhire ve umūr-ı mütenevi ᶜanıñ īcābāt ve muḳteżiyātını düşünüp saña göstermek idi, ammā şimdi seniñ içün başḳa bir ᶜālem-i vāsiᶜ açıldı ki benim o ᶜālem içine girmege ḥadd ve ve iḳtidārım yoḳdur. Ey rūḥ-ı revān! Artıḳ o ᶜālem-i lāhūta ṭoġru ṭayerān itmege şitābān ol! Füyūżātıñla beni de behre-yāb ᶜirfān it! Ki zindān-ı dünyā ve meyelān-ı māsivādan ḳurtulup semā-yı ᶜaşḳ-ı aḥadiyetde müstaġraḳ-ı feyż-i lāhūtā olayım.

هر که ماند از کاهلی بی‌شکر و صبر

او همین داند که گیرد پای جبر

(1075)

Meşnevī

Herki mānd ez kāhilī bīşukr u ṣabr

Ū hemīn dāned ki gīred pāy-i cebr

Terceme: Her kim tenbellikden ṭolayı şükürsüz, ṣabırsız ḳalmış ise hemān bunu bilir ki cebr, ayaġını ṭutar.

Şerḥ: İnsānda olan bunca aᶜżā ve ḳuvvā içün Allāh Teᶜālā Ḥażretlerine şükr-i meḥmeden īfā ve irādāt-ı Rabbāniyyeyi icrā içün ṣabr ve ṣebāt irā'e itmek lāzım ve aḥrā iken aṣḥāb-ı ᶜaṭālet bu veẓā'ifede ḳuṣūr ittiginden şükr ve ṣabr gibi iki menbaᶜ-i ᶜafv ü selāmetden maḥrūm olur ve nā-bemaḥal dirki: Ḳażā ve ḳader bizi saᶜydan menᶜ ider; bu gibi çirk-āb-ı türrehāt ile girdāb-ı cebrde ġarḳ ve ḫā'ib ü fāsıḳ olur; görmek istemezler ki çalışḳan olanlar irādāt-ı Rabbāniyyeyi icrā ve ᶜālem-i insāniyyeti iḥyā iderler.

هر کـه جـبـر آورد خـود رنـجـور کـرد
تـا هـمـان رنـجـوریـش در گـور کـرد

(1076)

Meşnevī

Herki cebr āverd ḫod, rencūr kerd
Tā hemān rencūriyeş der gūr kerd

Terceme: Her kim cebr meslegini kendine getirdi, kendini ḫasta itdi. O ḫastalık anı ḳabre ḳadar götürdü.

Şerḥ: Her kim yalandan cebrī yolunu ṭutmuş ise encām-kār ḫasta ve tārumār olur. **[155]**

گـفـت پـیـغـمـبـر کـه رنـجـوری بـلاغ
رنـج آرد تـا بـمـیـرد چـون چـراغ

(1077)

Meşnevī

Goft Peyġamber ki rencūrī belāġ
Renc āred tā bemīred çun çerāġ

Terceme: Faḫr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi'ṣ-ṣalavatü Ve's-selām efendimiz ḥażretleri buyurdu: Laṭīfe ile yaᶜnī şaḳadan ḫastalık maraż getirir, hem ṣāḥibini mum gibi söner maḥv olur.

Şerḥ: Demek ki cebrī mesleginde icrā-yı ᶜibādet ve vaẓīfeden kendini bī-iḳtidār gören, yāḫūd tenbellikden cebrīyim diye laṭīfe iden ḫastadır.

جبر چـه بود بسـتن اشـکسـتـه را
یـا بپیوسـتن رگ بـگسـسـتـه را

(1078)

Meşnevī

Cebr çi'bved? Besten-i işkeste rā
Yā be peyvesten reg bugsiste rā

Terceme: Cebr nedir? Ḳırılmış olanı bağlamaḳ, yāḫūd kesilmiş ṭamārı biri birine diküp bitişdirmekdir. [Vāreste-i şerḥdir.]

چون درین ره پـای خود نشـــکســـتـهٔ
بر کـه مـی‌خنـدی چـه پـا را بســـتـهٔ

(1079)
Meşnevī
Çun der in reh pāy-i ḫod neşkesteī
Ber ki mīḫandī çi pā rā besteī

Terceme: Allāh Teᶜ ālānıñ yolunda ayaġını ḳırmadıñ! Kime gülüyorsuñ? Ne içün ayaġını ḳırılmış gibi bağlarsıñ?

Şerḥ: Ey cebrī! Cenāb-ı Vācibü'l-vücūd yolunda vücūdunu yorup ᶜ ibādet lāzım iken icrā-yı ᶜ ubūdiyyet ve bezl-i mesāᶜ ī içün benim iḳtidārım ḳalmadı diye iḫtiyār-ı kizb ve zillet ile kimi iġfāl itmek istersiñ? ᶜ Ālem-i Muṭlaḳ olan Ḥaḳ Teᶜ ālāyı mı ki bir ḳarıncadan daha küçük olan ḥayvānātı terkīb iden mevāddı görür ve ḥāllerine bilā inḳiṭāᶜ muṭṭaliᶜ olur! **[156]**

و آن که پایش در ره کوشـــش شـــکســـت
در رســـیـد او را براق و بر نشـــســـت

(1080)
Meşnevī
Vanki pāyeş der reh-i kūşiş şikest
Der resīd o rā Burāḳ u ber nişest

Terceme: Faḫr-i ᶜ Ālem ᶜ Aleyhi'ṣ-ṣalavatü Ve's-selām efendimiz ḥażretleriniñ keşret-i saᶜ y u ᶜ ibādetden ḳadem-i mübāregi şişdi; aña Cenāb-ı Ḳādir-i Muṭlaḳ ṭarafından Buraḳ irişdi.

Şerḥ: Kütüb-i ṣaḥīhe de mesṭūr ve meşhūrdur ki Ḫātemü'l-enbiyā ᶜ Aleyh-i Efḍalü't-teḥāyā Efendimiziñ ayaḳda ṭurup keşret-i ᶜ ibādetden mübārek ḳademleri şişdi; Ḫātemü'l-Enbiyā Efendimiz, bir ay ᶜ ibādet iḫtiyār eyledikleri meşaḳḳat bu āyet-i kerīme ile de müşbitdir: *(مَا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰى)*[247] Maᶜ nā-yı şerīfi: "Yā Muḥammed! Biz saña Ḳur'ānı nefsine meşaḳḳat virmeñ içün indirmedik." İşte Ḥaḳ yolunda vāḳiᶜ olan keşret-i ᶜ ibādet ve cihād ve meşaḳḳatdan

[247] *Kur'ân-ı Kerîm*, Tâhâ, 20/2: "Ey Muhammed! Kur'ân'ı sana sıkıntıya düşesin diye indirmedik."

mübārek ayaḳları şişen ol Resūl-i Müctebā Efendimize Buraḳ-ı selāmet ve saᶜādet irişdi, her ḥālde Buraḳ süvār olaraḳ leyle-i celīle-i miᶜrācda müstaġraḳ-ı nūr-ı tecellī oldu.

حـامـل دیـن بـود او مـحـمـول شـــد
قـابـل فـرمـان بـد او مـقـبـول شـــد

(1081)

Meşnevī

Ḥāmil-i dīn būd ū, maḥmūl şod
Ḳābil-i fermān bud ū, maḳbūl şod

Terceme: Faḫr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi'ṣ-ṣalavatü Ve's-selām Efendimiz metāᶜab-ı dīniyyeyi ve veẓā'if-i insāniyyeyi ḥāmil ve iḫtiyār idici olduġundan maḥmūl-ı Buraḳ-ı saᶜādet oldu. Ḳābil-i fermān idi, maḳbūl oldu.

Şerḥ: ᶜİbādet icrāsıyla beraber dīn-i mübīni neşr u tevsīᶜ itmek üzre deryā-yı maᶜrifet ve mefḫar-ı insāniyyet olan Peyġamber-i zīşān Efendimiz defᶜ-i ẓulmet ve iᶜlān u ḥiddet ve ᶜadālet içün nīce meşāḳḳ u metāᶜibi ḥāmil olduḳlarından Buraḳ-ı rūḥānī ile milyonlarca ehl-i İslāmıñ muḥabbet ve inḳiyādı üzerine maḥmūl, maẓhar-ı vaḥy ve fermān, güzīde-i yegāne-i yezdān oldu. [157]

تـا كـنـون فـرمـان پـذيـرفـتـی ز شـــاه
بعد از ين فرمـان رســـانـد در ســپـاه

(1082)

Meşnevī

Tā kunūn fermān peẕīroftī zi şāh
Baᶜdezin fermān resāned der sipāh

Terceme: Şimdi fermān-ı Rabbāniyyi ḳabūl idici olduḳdan ṣoñra insānlar üzerine fermān-ı Ḫudāyı irişdirdi.

تـا كـنـون اخـتـر اثـر كـردی در او
بـعـد ازيـن بـاشـــد امـيـر اخـتـر او

(1083)

Meşnevī

Tā kunūn aḫter eşer kerdī der ū

Baᶜ dezin bāşed emīr-i aḫter ū

Terceme: İbtidā aḫter Faḫr-i ᶜ Ālem Efendimize eşer ider idi, baᶜ dehu emīr-i aḫter oldu.

Şerḥ: Arż ve ḳameriñ te'sīrāt-ı māddiyyesi ibtidā ol Nebī-i zişān ve Mefḫar-ı ᶜ ālemiyānda ḥasbe'l-beşeriyye maḥsūs idiyse de baᶜ dehu kāffe-i ecrām o Ḥabīb-i Ḫudādan maᶜ nen eşeryāb tecellī ve feyż u nūr-ı risālet-penāhīleriyle ᶜ ālem-i insāniyyet münevver oldu.

گـر تـرا اشـــکـال آیـد در نـظـر

پس تو شـــک داری در انشـــق القمر

(1084)

Meşnevī

Ger turā eşkāl āyed der naẓar

Pes tu şek dārī inşeḳka'l-ḳamer

Terceme: Eger bu keyfiyet içün seniñ naẓarında şübhe ve müşkil gelirse dimek ki sen o, şaḳḳ-ı ḳamerde şek ve şübhe tutarsıñ.

Şerḥ: Faḫr-i ᶜ Ālem ᶜ Aleyhi'ṣ-ṣalavatü Ve's-selām Efendimiziñ aḫtere emīr olduġunda şübheye düşmek işāret-i risālet-penāhīleriyle vāḳiᶜ olan şaḳḳ-ı ḳamer muᶜ cizesinde de şüphelisiñ dimekdir. Ḥālbuki iᶜ tiḳād u maᶜ rifet nezdinde bedr-i ḳamer gibi parlaḳ bir taṣdīḳ-i teslīm-kārāneye maẓhardır.

تـازه کـن ایـمـان نـه از گـفـت زبـان

ای هـوا را تـازه کـرده در نـهـان

(1085)

Meşnevī

Tāze kon īmān, ne ez goft-i zebān

Ey hevā rā tāze kerde der nihān

[158] Terceme: (Ḳalben, fiʿlen) īmānını tāzele! Lisānen degil! Ey gizlice hevā-yı nefsi tāzelendiren kimse!

Şerḥ: Ḥaḳḳa īmān Müslim olan içün şarṭ-ı aʿẓimdir; şu ḳadar ki yalıñız lisānen degil fiʿlen iṯbāt-ı īmān itmek maṭlūb ve maḳbūldür. Ī̇mān-ı ḳalbi, fiʿliyāt-ı maḳbūle ve ʿibādāt-ı memdūḥe ile celī olur; yoḳsa yalıñız lisānen ben īmān getirdim dimekle çoḳ defʿalar dudaḳlarını ḳımıldatanıñ ḥāli, işitdigi sözüñ ḫilāfında lisān ḳullanup nefrete dūçār olan bir tercümān-ı kiẕb-efşāna beñzer. Ṣūretde mü'min, sīretde riyākār ve hevā-yı nefse tābiʿ olan kimseye emr ü tenbīh olunur ki gizlice meʿāṣīyi tāzelendirmekden vaz gec! Ī̇mān-ı bi-ḥaḳḳın tāzelendir! İrādāt-ı Rabbāniyyeye iṭāʿat it!

تا هوا تازه استت ایمان تازه نیستت
کاین هوا جز قفل آن دروازه نیستت

(1086)

Meşnevī

Tā hevā tāzest īmān tāze nīst
K'in hevā coz ḳufl-i an dervāze nīst

Terceme: Hevā tāzedir īmān tāze degildir; zīrā bu hevā o kapunuñ kilidinden başḳa bir şey degildir.

Şerḥ: Ī̇mānı dā'imā tāzelemek isteyen bu cihete diḳḳat itsün ki eger hevā-yı nefse tābiʿ olmayup günāh işlemekden ictināb ve o emr-i Rabbānīyeyi icrāya ġayret ve şitāb iderse, īmānıñ tāzeligi ṣaḥīḥ ve muʿteberdir; bi'l-ʿaks lisānen velev biñ dürlü evrād çeker ve biñ dürlü elfāẓ tefevvüh ider de günāh ve meʿāṣī irtikāb ile ʿāṣī olur ise īmānı ḫayāl ve riyādır. Hevā, bāb-ı īmānıñ kilididir. Hevā ṭurduḳca ḳalbe nūr-ı rūḥāniyyet aṣla girmez.

کردهٔ تأویل حرف بکر را
خویش را تأویل کن نی ذکر را

(1087)

Meşnevī

Kerdeī te'vīl-i ḥarf-i bikr rā
Ḫ'īşrā te'vīl kon, nī ẕikr rā

Terceme: Te’vīl-i bāṭıl iden kimse! Ḥarf-i bikri te’vīl ile istediğiñ yolda maᶜnā virmişsiñ! Ḳurᶜān-ı ᶜAẓīmü’ş-şānıñ meᶜanā-yı celīlini te’vīl ve taġyīre cür’et idecegine kendi nefsiñi te’vīl ve işlāḥ it!

Şerḥ: Baᶜẓ-ı insān-ı ᶜādī **[159]** fenā yollara gider; o maḳūle insānı irtikāb-ı şenāᶜat itdikden başḳa, kendini ᶜālim ü ᶜāḳıl ve ẕihnini Ḳurᶜān-ı ᶜAẓīmü’ş-şānıñ maᶜnā-yı ḥaḳīḳiyyesine muṭṭaliᶜ ve vāṣıl olmuş ẓann ider de Kelāmu’vallāhıñ meydānda olan ve kāffe-i ᶜulemā-yı İslāmiyye ṭarafından ḳabūl olunan maᶜnā-yı şerīfini te’vīle ḳıyām ve kendini muᶜazzeb ve nā-kām ider; o maḳūlelere ḫiṭāben buyurulmuşdur ki: Āşikār ve vāżiḥ olan keyfiyātı ve aḥkām-ı celīle-i Ḳur’āniyyeyi te’vīlden ferāġat ve şāyān-ı nusḫ ve tebdīl olan nefs-i cehl-ālūduñuzu taġyīre şitāb idiñiz!

بـر هـوا تـأویـل قـرآن مـیـکـنـی
پسـت و کژ شـد از تو معنئ سـنی

(1088)

Meşnevī

Ber hevā te’vīl-i Ḳur’ān mīkonī
Pest u kej şod ez tu maᶜnī-i senī

Terceme: Ey te’vīl-i bāṭıl ṣāḥibi! Ārzū ve hevā üzerine Ḳurᶜān-ı ᶜAẓīmü’ş-şānı te’vīl idersiñ! Bu vech ile ᶜālī ve şerīf olan meᶜanī seniñ aġzında egri oldu.

Şerḥ: Bir insān ṭarīḳ-i Ḥaḳḳı terk ile vādī-i tezvīr ve ḫayālātda pūyān olur ve vaẓīfe-i ᶜubūdiyyeti nisyān iderek añınla de iktifā itmeyüp Ḳurᶜān-ı ᶜAẓīmü’ş-şānıñ meᶜānī-i ᶜāliyyesini te’vīl ve taġyīre ḳıyām eyler ise, o kimseniñ beyān idecegi meᶜānī, meᶜānī-i Ḳurᶜāniyye olmadığından te’vīlāta cür’et iden nā-merdler ḥaḳḳında ātīde birçoḳ ebyāt-ı şerīfe īrād ve anlarıñ ᶜaḳlsızlığı tavżīḥ buyurulacaḳdır.

زیـافـت تـأویـل رکـیـک مـگـس

(Ziyāfet-i te’vīl-i rekīk-i meges)

Sineğiñ merdūd ve żaᶜīf olan te’vīli beyānındadır:

مـانـد احـولـت بـدان طـرف مـکـس
کوهمی پنـداشـت خودرا هسـت کس

(1089)

Meşnevī

Māned aḥvālet bedān ṭaraf meks

Kū hemī pendāşt ḫodrā hest kes[248]

[160] Terceme: Ey ġāfil! Seniñ aḥvāliñ kendini bir şey ẓann iden o ᶜacīb sinege beñzer. [Beyt-i ātī şerḥ ider.]

از خود او سرمست کشته بی شراب

ذرۀ خود را شمر ده آ فتاب

(1090)

Meşnevī

Ez ḫod ū sermest keşte bī şarāb

Ẕerre-i ḫodrā şumar deh āfitāb[249]

Terceme: Sinek şarābsız serḫoş olmuş! Kendi ẕerreligini güneş ḳadar büyük ve parlaḳ şanmışdır.

Şerḥ: Aḥmaḳ ve ᶜādī, faḳaṭ kendini ᶜālim, ẕekī ẓann iden ġabī bī-şarāb mest u ḫarāb ve müsteḥaḳḳ-ı ᶜaẕāb olur.

وصف بازاثرا شنیده در بیان

کفت من عنقای وقتم بیکمان

(1091)

Meşnevī

Vaṣf-ı bāzā-şerā şenīde der beyān

Goft men ᶜinḳā-yı vaḳtem bīgumān[250]

Terceme: Sinek şahin ve ṭoġan gibi ḳuşlarıñ vaṣfını işitmiş; kendini anlardan büyük ḳıyās ile şübhesiz ben vaḳtiñ ᶜanḳāsıyım dimiş.

[248] Beyit: A, -MM, N (Dipnot)

[249] Beyit: A, -MM, N (Dipnot)

[250] Beyit: A, -MM, N (Dipnot)

Şerḥ: ᶜĀdī ve ḳābiliyetsiz bir şaḫṣıñ taᶜrīf-i māhiyyetine ᶜā’id şu beyt-i maᶜn(ī)dār ziyāde şerḥe muḥtāc degildir.

آن مـگـس بـر بـرگ کـاه و بـول خـر
همچو کشـــتی‌بـان همی‌افراشـــت ســـر

(1092)
Meşnevī
An meges ber berg-i kāh u bevl-i ḫer
Hemçū keştībān hemīefrāşt ser

Terceme: O sinek ṣaman çöpü ve eşek bevlī üzerine gemi ḳapudanı gibi baş ḳaldırdı!

Şerḥ: Sinek bir ṣaman çöpü ve merkeb bevlī üzerine çıḳmış iken ṣamanı gemi, bevlī deñiz, kendini ḳapudan ẓann ider de o ḥālde mütekebbirāne başına [161] iᶜlā ve ḥumḳ-ı reẕāletini iᶜlān ve efşā ile benim ᶜaẓimetime baḳıñız! Diye faḫr u ṣafā olur; ḥālbuki kibr ve ġurur iden aḥmaḳlar ḥaḳīḳatde sinek gibi fikirleri ṣaman çöpü üstünde gezen ḥayvānlar meṣābesindedir.

گـفـت مـن دریـا و کشـــتـی خـوانـده‌ام
مـدتـی در فـکـر آن مـی‌مـانـده‌ام

(1093)
Meşnevī
Goft: Men deryā vu keştī ḫ̆ānde’em
Muddeti der fikr-i an mīmānde’em

Terceme: Sinek didi: Ben deñiz ve gemicilik ᶜilmini oḳumuşum! Bir müddet anı tefekkür iderek meşġūl olmuşum.

Şerḥ: Sinek gibi çirk-āb-ı meẕelletde gezen suflī ṭabīᶜatlar, deryāya ᶜā’id ᶜilmi bir ḫaylī müddetde taḥṣil ile bender-i maḳṣūda vāṣıl oldum diyerek sezā-vār-ı ḫande-i iztihzā olur.

اینـک این دریـا و این کشـــتی و من
مـرد کشـــتیبـان و اهـل و رأی و فـن

(1094)

Meşnevī

İnek in deryā vu in keştī yu men

Merd-i keştiyebān ü ehl ü re’y ü fen

Terceme: İşte bu deñiz, bu gemi! Ben ķapudan ve ṣāḥib-i re’y mütefennin bir ķahramanım!

Şerḥ: Sinek kendi ḫayālātıyla naṣıl ṣaman çöpünü sefīne, bevlī deryā, kendini keştibān ẓann itmiş ise baᶜẓ-ı aḥmaķlarda fikr-i saķīmlerini mevṣul-kenār-ı selāmet bir sefīne miṣāl ve nefslerini ᶜālim ve dānā ẓann u ḫayāl iderek ᶜaẓīm sehv ü ḫaṭā ve Ķur’ān-ı Kerīmi nā-be-maḥall te’vīle ictirā iderler.

بـر ســـر دریـا هـمـی‌رانـد او عـمـد

مـی‌نـمـودش آن قـدر بـیـرون ز حـد

(1095)

Meşnevī

Ber ser-i deryā hemī rānd o ᶜamed

Mīnumūdeş an ķadar bīrūn zi ḥad

[162] Terceme: Sinek deryā ẓann itdigi şey’iñ üstünde gözüne ṣal ķadar büyük görünen ṣaman çöpünü sürdü. Gördügü şey kendine ḥadden ziyāde göründü! [Āzāde-i şerḥdir.]

بـود بـیـحـد آن چـمـیـن نســـبـت بـدو

آن نـظـر کـه بـیـنـد او را راســـت کـو

(1096)

Meşnevī

Būd bīḥad an çemīn nisbet bedū

An naẓar ki bīned ū rā rāst kū

Terceme: Sinege nisbeten bevl ġāyet vāṣiᶜ ve bī-ḥadd idi; nerede o naẓar ki ṭoġru görsün?

Şerḥ: Baᶜżı ādemler efkār-ı żaᶜīfesini ġāyet müstaķīm ẓann ider. Mütekebbir ve muᶜannidlerede ḥaķīķati gösterecek o naẓar-ı ḥaķīķat-bīn nerede? Nerede o ᶜayne’l-yaķīn?

عـالمش چنـدان بود کش بینشـــســـت
چشـــم چنـدین بحر هم چنـدینشـــســـت

(1097)

Meşnevī

ᶜ Ālemeş çendan boved keş bīniş est
Çeşm çendīn baḥr hemçendīneş est

Terceme: Sinegiñ ᶜ ālemi gördügü ḳadardır; göz bu ḳadardır, deñiz de bu ḳadardır!

Şerḥ: ᶜ Aḳlı żaᶜīf olan ādemiñ ᶜ ilmi ve naẓarı kendi gibi ufaḳ olur; Bir ṭavuḳ bulunduğu ḫāneniñ ḥavlusunu büyük bir cihān ve o ḥavlu içinde gördügü ufaḳ tefek şeyleri sāḥa-i kā'ināt ᶜ add ider, cāhilān ve münkirān da düşündükleri ve görebildikleri şeylerden başḳa bir ᶜ ālemi tefekküre ġayr-ı muḳtedir ve binā'en ᶜ aleyh inkārlarında muṣırr olur.

صـــاحـب تـأویـل بـاطـل چون مـگس
وهـم او بـول خـر و تصـــویـر خـس

(1098)

Meşnevī

Ṣāḥib-i te'vīl-i bāṭıl çün meges
Vehm o bol-i ḫer u taṣvīr ḫes

[163] Terceme: Te'vīl-i bāṭılıñ ṣāḥibi sinek gibidir; anıñ vehm ü fikri merkeb bevli ve süfliyet taṣvīridir.

Şerḥ: Te'vīl-i bāṭılıñ ḫülāṣa-i māhiyyetini taᶜrīfdir ki kendiliginden ḥaḳīḳati şerḥ ider.

گـر مـگـس تـأویـل بـگـذارد بـه رای
آن مـگـس را بـخـت گـردانـد هـمـای

(1099)

Meşnevī

Ger meges te'vīl bogẕāred be rāy
An meges rā baḫt gerdāned humāy

Terceme: Eger sinek te’vilden geçer ve ḫayālātı terk ider ise ol sinegi baḫt ve ṭāliᶜ i-hümā gibi muᶜ teber ider.

Şerḥ: Te’vīl-i bāṭıl ṣāḥibi eski daᶜ vā-yı bī-meᶜ anīsinden nükūl ider de Ḳur’ān-ı ᶜ Aẓīmü’ş-şānıñ te’vīlini Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri ve belki baᶜ żı mertebe rāsiḫūn zümresinde dāḫil olan ẕevāt-ı kirām ve ben şimdiye ḳadar eyledigim te’vīlāt-ı bāṭıladan tövbe eyledim dir ise ṭarīḳ-i selāmet refīḳi ṭanımış ve girdāb-ı kibr ü ḫaṭādan çıḳmış olur.

آن مگس نبود کش این عبرت بود
روح او نه در خور صورت بود

(1100)
Meşnevī
An meges nebved keş in ᶜ ibret boved
Rūḥ-i ū nī derḫor-i ṣūret boved

Terceme: O sinek bundan ᶜ ibret alırsa aña sinek dinmez, anıñ rūḥu ḫor ḥaḳīr olan ṣūretine lāyıḳ olmaz.

Şerḥ: Ḳur’ān-ı ᶜ Aẓīmü’ş-şānı re’yince te’vīl itmekden ferāġat iden ve dīn-i mübīn-i aḥmedīyye ve şerīᶜ at-ı muṭaharaya tābiᶜ olan ẕāta, evvelki (cāhil) ve (muᶜ annid) nāmlarına bedel, ᶜ āḳıl ve müstaᶜ idd ismi virilir; şeref bulan rūḥu bedenine lāyıḳ olmayup anıñ ḳarārgāhı ᶜ ālī olur. [164]

رنجیدن شیر از دیر آمدن خرگوش

(Rencīden-i şīr ez dīr āmeden-i ḫergūş)

Ṭavşanıñ gec gelmesinde ṭolayı arslanıñ ṭarılması beyānındadır:

همچو آن خرگوش کو بر شیر زد
روح او کی بود اندر خور و قد

(1101)
Meşnevī
Hemçu an ḫergūş k’ū ber şīr zed
Rūh-i ū key būd ender ḫord-i ḳad

Terceme: Kendini arslana uran, yaᶜnī mukābil gören o ṭavşan gibi maḫlūḳuñ rūḥu naşıl ḥaḳīr olan boyuna lāyıḳ olur?

Şerḥ: Aṣl iᶜtibār ṣūrete degil, ᶜaḳl ve rūḥa lāyıḳ olduġuna bir miṯāl arar isek, cismi ḥaḳīr ẕātı ᶜāḳıl ve niḫrīr bir köylüyü gör ki arslan gibi bir ḳahramanla pençeleşüp ᶜaḳlı ile arslanı taḥḳīr ve cāh-ı helāka esīr eyledi. Böyle bir ᶜaḳl ve rūḥ-ı ᶜālī naşıl ᶜādī bir bedene lāyıḳ ve tābiᶜ olabilir?

شـــیر میگفـت از ســـر تیز و خشـــم
کز ره گوشـــم عـدو بر بســـت چشـــم

(1102)
Meşnevī
Şīr mīgoft ez ser-i tīzi yu ḫeşm
Kez reh-i gūşem ᶜadū ber best çeşm

Terceme: Arslan ġażab ve hiddetden ṭolayı dir idi ki: Düşmen ḳulaġımıñ yoluna, göz mü bağladı.

Şerḥ: Arslana teşbīh olunan ẓālim giriftār-ı elem olaraḳ kendi kendine dir idi ki: Düşmenim olan köylüler ifādāt-ı kāẕibesi ile ṭarīḳ-i semᶜiden fikrime ilḳā-yı sem ü ḫasār ve beni muᶜaṭṭal u bī-zār itdi.

مـکـرهـای جـبـریـانـم بسـتـه کـرد
تیغ چوبینشـــان تنم را خســـتـه کرد

(1103)
Meşnevī
Mekrhā-yı cebriyānem beste kerd
Tīġ-i çūbīnşān tenem rā ḫeste kerd

[165] Terceme: Cebrīleriñ ḥīle ve desīseleri beni bağladı, anlarıñ ağacdan olan ḳılıcları vücūdu pāreledi. Ḫasta etdi!

Şerḥ: Arslana teşbīh olunan ādem, ġażabı hengāmında kendi kendine dimiş ki: bilā saᶜy u cehd tevekkül it! muḥtāc olduġuñ şeyler biz saña getiririz gibi cebrīleriñ iġfālātı benī berbād

itdi; cebrīleriñ delā'il-i vahiyyesi aġacdan maᶜmūl ᶜādī ḳılıc gibi olduġu şübhesiz ise de ben ġāfil veᶜāṭıl bulundum!

زین سبب من نشنوم آن دمدمه
بانگ دیوانست و غولان آن همه

(1104)

Meşnevī

Zin sebeb men neşnevem an demdeme
Bang-ı dīvān est u ġūlān an heme

Terceme: Bu sebebden ben o ḥīleli, müdāheneli gürüldüyü işitmem! Anlarıñ sözleri şeyṭānlarıñ, ġullarıñ ṣadāsıdır.

Şerḥ: Cehd u saᶜy itme, muᶜaṭṭal ve mütevekkil ol! Yolundan cebrīleriñ maᶜlūm olan ifādātı, şeyṭānlarıñ muġfil ṣadāları gibidir. Dinleyenleri esīr-i dām-ı ıżṭırāb ider.

بردران ای دل تو ایشان را مایست
پوستشان بر کن که غیر پوست نیست

(1105)

Meşnevī

Ber derān ey dil tu īşān rā meīst
Pūstşān ber ken ki ġayr-ı pūst nīst

Terceme: Ey göñül sen ṭurma! Sabr itme! Anları parçala! Postlarını ḳopar! Zīrā anlar postdan başḳa bir şey degildir.

Şerḥ: Arslana teşbīh olunan ādem köylüleri taḥḳīr ve ẕemm iderek dir ki: Böyle köylüleriñ ve cebrīleriñ gürüldülerini diñlemek nā-sezādır. Anlar ṣūretā insān ammā ḥaḳīḳatde postdan ᶜibāret ḥayvāndır. Ṣāḥib-i ḥumḳ ve ḥiddet, ḫışmını ḥaḳīr ve pür ẕillet ᶜadd ider, faḳaṭ ᶜāḳıl olan ehl-i ḥikmet eñ faḳīr, eñ żaᶜīf bir ādemi bile Cenāb-ı Rab ᶜizzetden tekrīm olunmuş ḳābil-i teraḳḳī ve bir meziyet bir maḫlūḳ-ı muḥterem görür. [166]

پوســـت چـه بود گفتهـای رنـگ رنـگ
چـون زره بـر آب کـش نـبـود درنـگ

(1106)

Meşnevī

Pūst çi'bved goftehā-yı reng reng
Çun zirih ber āb keş nebved direng

Terceme: Post, deri nedir? Dürlü rengde sözlerdir ki: Şu üstünde ḥalḳa ḥalḳa olmuş naḳşlar gibi bī-ṣebāt olup derḥāl nā-bedīd olur.

Şerḥ: Bu birḳaç beyt, arslana teşbīh olunan ādemiñ aġzından īrād olunur iken, post gibi ṣuver-i keṣīre ile ḳābil-i tafṣīl olan bir lafẓıñ söylenmiş olması sebebiyle muḳteżā-yı de'b-i Meṣnevī bundan ṣoñra bu mevżūᶜ a müteᶜ allik baᶜ żı ḥikemiyāt ātīdeki birḳaç ebyāt-ı şerīfe ile bir ᶜ arif ü kāmil ṭarafından beyān ve ḥikāye olunmuşdur.

این ســـخن چون پوســـت و معنی مغز دان
این ســـخن چون نقش و معنی همچو جان

(1107)

Meşnevī

İn soḫen çun pūst u maᶜ nī meġz dān
İn soḫen çun naḳş u maᶜ nī hemçu cān

Terceme: Bu sözü deri, maᶜ anāyı dimāġ, öz bil! Bu söz nefs, maᶜ nā cān gibidir.

Şerḥ: İnsānıñ bedeninde bulunan ḳalb ve dimāġ ile dīger aᶜ żā-yı muᶜ tebereye nisbeten deri naṣıl ᶜ ādī ḳalırsa elfāẓ-ı ᶜ ādiye de maᶜ nīye göre bī-iᶜ tibār olur. Hem de cild, beden insānıñ bunca aᶜ żāsını setr ü iḥāṭa itdiginden ṭolayı mehmā-emken muᶜ teber iken elfāẓ-ı mużırra hīçbir şey ḥıfẓ itmege yaramaz. Īrāṣ-ı żarar ider.

پوســـت بـاشـــد مغز بـد را عیـب پوش
مـغز نـیـکـو را ز غـیـرت غـیـب پـوش

(1108)

Meşnevī

Pūst bāşed meġz-ı bed rā ᶜaybpūş

Meġz-ı nīkū rā zi ġayret ġaybpūş

Terceme: Post fenā dimāġıñ, çirkin özüñ ᶜaybını örter, iyi bir dimāġı ġayretden esrār-ı ġayb örter.

Şerḥ: Post gibi olan elfāẓ ḫudᶜa-engīz, [167] bir dessās, bir ẓālimiñ çoḳ defᶜa ᶜuyub ve maḳāṣid-i fāsidesini setr ider; ammā ḳalbi pāk olan ehl-i İlāhī enẓār-ı aġyārdan setr ü ṣıyānet iden Cenāb-ı Rab ᶜizzetdir. Binā'en-ᶜaleyh post gibi ᶜādī olan eşḫāṣ kelām-ı nāfir-câme, ḳalb ve maġz-ı ṣāf olan ᶜurefā Ḫaliḳü'l-enāma ilticā ider.

چـون قـلـم از بـاد بـد دفـتـر ز آب

هر چـه بنـويســی فنـا گردد شــتـاب

(1109)

Meşnevī

Çun ḳalem ez bād bud defter zi āb

Herçi benvīsī fenā gerded şitāb

Terceme: Ḳalem rüzgārdan ve defter ṣudandır; her ne yazar iseñ hemān fenā bulur.

Şerḥ: Maḳṣad u vāsıṭa hevā vü hevesden ᶜibāret ve kelāmıñ taᶜrīf itdigi keyfiyet maᶜnāsız, yāḫūd bāᶜiṣ-i mażarrat olunca o söz bi'ṭ-ṭabᶜ mużırr ve fenā-peẕīr olur.

نـقـش آبســـت ار وفـا خـواهـی از آن

بـاز گـردی دســـتـهـای خـود گـزان

(1110)

Meşnevī

Naḳş-i āb est er vefā ḫᵛāhī ez an

Bāz gerdī desthā-yı ḫod gezān

Terceme: Maᶜnāsız olan söz ṣudaki naḳş gibidir; eger o naḳşdan vefā ve ṣebāt ister iseñ kemāl-i nedāmetden yine kendi elleriñi ışırırsıñ!

Şerḥ: Rūḥsuz, maᶜnāsız elfāẓ, şu üstüne yazı yazmaḳ gibidir ki şekl şebātı yoḳdur. Menzil-i ᶜāliyye vāṣıl olmaġa ārzū iden, menbaᶜ-i meᶜānī ve deryā-yı ḥikmet olan Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şāna ve eḥādīṯ-i şerīfe-i ḥabīb-i Cenāb-ı Yezdāna mürācaᶜat ile kendini dāreynde saᶜādet-i ḥaḳīḳeye īṣāl ider.

بـاد در مـردم هـوا و آرزوسـت
چون هوا بگـذاشـتی پیغـام هوسـت

(1111)

Meşnevī

Bād der merdom hevā vu ārizūst
Çun hevā bugẕāştī peyġām hūst

[168] Terceme: İnsāndaki rüzgār, hevā, ārzūdur; eger hevā ve ārzūdan vaz geçer iseñ bu vaz geçiş Allāh Teᶜālā Ḥażretlerinden saña bir ḥaber-i beşāret eṣerdir.

Şerḥ: İnsān her ne vaḳt hevā ve ārzū-yı nefs, bi-ḥaḳḳın terk ider ise keyfiyet-i terkī, bir müjde-i maᶜnevī bilmelidir. Hevā ve ārzū-yı nefsden ferāġat idebilmek içün bir ṭarafdan kendi ᶜaḳlını ᶜaẓamet-i Rabbāniyyeniñ ẕikr ü fikri ile işġāl itmeli, dīger ṭarafdan nefse muḫālefetle beraber veẓā'if-i insāniyyede aṣlā ihmāl itmemelidir.

خـوش بـود پـیـغـامـهـای کـردگـار
کـاو ز سـر تـا پـای بـاشـد پـایـدار

(1112)

Meşnevī

Ḫoş boved peyġāmhā-yı kerdigār
K'ū zi ser tā pāy bāşed pāyidār

Terceme: Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretleriniñ ḫaber ve işāretleri ḫoşdur. Güzeldir. O işārāt başdan ayaġa yaᶜnī evvelden āḫire ḳadar pāyidār olur.

Şerḥ: Ehl-i İslām içün birçoḳ işārāt ve tebşīrāt-ı Rabbāniyye vardır. Eñ birincisi Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şāndır ki ḳudreti vāsıṭa-i ᶜaḳliyye ile taḳdīr idebilmek muḥāll, lakin aḥkām-ı celīlesine tevessül idenler dā'imā maḳbūl ve ḫoş-ḥāldir.

خطبهٔ شـــاهـان بـگـردد و آن کـیـا
جـز کـیـا و خـطـبـه‌هـای انـبـیـا

(1113)

Meşnevī

Ḫuṭbe-i şāhān begerded v’an kiyā

Coz kiyā vu ḫuṭbehā-yı enbiyā

Terceme: Şāhlarıñ ḫuṭbe ve ᶜaẓametleri mübeddel olur; İllā Enbiyā-yı ẕīşān ᶜAleyhimü’s-selām ḥażerātınıñ ᶜaẓimet ü ḫuṭbeleri mübeddel olmaz.

ز آن کـه پوش پـادشـــاهـان از هواســـت
بـار نـامـه‌ی انـبـیـا از کـبـریـاســـت

(1114)

Meşnevī

Zanki pevş-i pādişāhān ez hevāst

Bārnāmey enbiyā ez kibriyāst

[169] Terceme: Zīrā şāhlarıñ örtüsü hevā, yaᶜnī aḥvāl-i dünyeviyyedendir; Enbiyā-yı ẕīşānıñ icāzetnāmesi ise Ḥażret-i Kibriyādır. [Vāreste-i şerḥdir.]

نـام احـمـد نـام جـمـلـه انـبـیـاســـت
چونکـه صـــد آمد نود هم پیش مـاســـت

(1115)

Meşnevī

Nām-ı Aḥmed nām-ı cumle enbiyāst

Çunki şed āmed neved hem pīş-i māst[251]

[251] Beyitten önce: A, MM, N “Ez diremhā nām-ı şāhan ber kenend/Nām-ı Aḥmed tā ebed ber mīzenend” beyti vardır.

Terceme: Ḫātemü’l-Enbiyā, Ḥabīb-i Kibriyā, ᶜAleyhi Efḍalü’t-Teḥāyā Efendimiziñ nām-ı şerīfi cemīᶜ-i enbiyānıñ nāmıdır; çünki yüz ᶜadedi gelüp yād olundu. Ṭavşan da öñümüzdedir. [Yaᶜnī ṭoḳsan yüzüñ içindedir.]

Şerḥ: Faḫr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi’s-selām efendimiz ḥażretleriniñ nām-ı celīlü’l-ᶜunvān risālet-penāhileri tebcīl ve ḥürmetle yād olunaraḳ ile’l-ebed ᶜālī ve bāḳī olduġundan, kāffe-i Enbiyā-yı z̲īşān ḥażerātınıñ nāmı da bāḳī ve dā’imī olmuş olur. Bu ḥikmetiñ esbābı: Enbiyā-yı z̲īşānıñ veẓā’if-i celīlesi irādāt-ı İlāhiyyeniñ teblīġātı ve icrāsı olmasıdır. Resūl-i Müctebā ve Ḫātemü’l-Enbiyā ᶜAleyhi Efḍālü’t-Teḥāyā efendimiz ḥażretleri irādāt-ı Rabbāniyyeyi Kelāmu’llāh ile be-tamāmihā ᶜāleme teblīġ ve īfā ve o teblīġāt-ı saᶜādet ayātı Ḳur’ān-ı ᶜAẓīmü’ş-şān ve şerīᶜat-ı ġarrāniñ vücūduyla ilā-āḫiri’z-zamān ibḳā ve Enbiyā-yı z̲īşānıñ da esāmī-i sāmiyyesini kemāl-i ḥürmetle z̲ikr ü īmā buyurmuşdur. Yüz lafẓı yād olununca bir, iki, beş, on ilā āḫire ṭoḳsan ṭoḳuza ḳadar olan ᶜaded yüz ᶜadediniñ içinde dāḫil olduġu gibi Faḫr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi’s-selām efendimiz ḥażretleri de Enbiyā-yı z̲īşānıñ āḫirinde gelmiş ve rūḥ-ı pür-fütūḥu, aḫlāḳ-ı ḥamīdesi, celīlü’l-ᶜünvānı yād olununca cümle Enbiyā-yı z̲īşān o nām-ı nānīde dāḫil, cümleniñ de maḳāṣadı ḥāṣıl olmuş olur. [170]

هم در بیان مکر خرگوش

(Hem der beyān-ı mekr-i ḫergūş)

Bu da ṭavşanıñ ḥīlesine dā’irdir:

در شدن خرگوش بس تأخیر کرد
مکر را با خویشتن تقریر کرد

(1116)
Meşnevī
Der şoden ḫergūş bes te’ḫīr kerd
Mekr rā bā ḫ̔īşten taḳrīr kerd

Terceme: Arslanıñ yanına gitmek içün ṭavşan pek çoḳ aġır ṭavrandı. Ḳurduġu ḥīleyi kendi kendine taḳrīr itdi.

Şerḥ: Z̲ikr olunan köylü arslana teşbīh olunan ādemiñ nezdīne vaḳtiyle gitmeyüp ḫaylī müddet te’ḫir ve icrā idecegi ḥīleyi kendi z̲ihninde bir daha taḳrīr eyledi. İnsān bir māddeyi ḳable’l-icrā o māddeden ḥāṣıl olacaḳ netā’ici taḳdīr ve te’emmül itmesi lāzımdır. Bir keyfiyet

şāyed ẕihnen ṣūret-i müstaḳīmānede ḳarārlaşmamış olsa ḥīn-i icrāda ẓuhūr iden mevāniᶜ iñ defᶜ ine lāzım olan çāreler mefḳūd ve o işi icrā itmek isteyen ādem mütelāşī ve bī-ḫod olur.

در ره آمد بعد تأخیر دراز
تا بگوش شیر گوید یک دو راز

(1117)

Meşnevī

Der reh āmed baᶜ d-i teʾḫīr-i derāz
Tā be gūş-i şīr güyed yek do rāz

Terceme: Uzun uzadı teʾḫīrden ṣoñra ṭavşan yola geldi; ki arslanıñ ḳulaġına bir iki gizli şey söylesün!

Şerḥ: Birçoḳ teʾḫīrden ṣoñra köylü yola ṭoğrulup arslana teşbīh olunan ādemiñ ḳulaġına güyā maḥremāne beyān idecegi bir ifādesi, bir sırrı var gibi bir ṭavır ve ḥareketde bulunmuş ve bu ṣūretle bir dām-ı iġfāl ḳurmuşdur. Ṭavşan arslanıñ ḳulaġına gizlice bir iki şey söylemek istemesinden maḳṣadı, ifādesiniñ ehemmiyetini tezyīd içün idi, zīrā gizlice telāş ile vāḳiᶜ olan bir ifādeyi baᶜ żı insānlar mühim ᶜ add iderler. [171]

تا چه عالمهاست در سودای عقل
تا چه با پهناست این دریای عقل

(1118)

Meşnevī

Tā çi ᶜ ālemhāst der sevdā-yı ᶜ aḳl
Tā çi bāpehnāst in deryā-yı ᶜ aḳl

Terceme: ᶜ Aḳl sevdāsında, ᶜ aḳlıñ aᶜ māḳında ne ᶜ ālemler vardır; bu ᶜ aḳl deryāsı ne ḳadar gizli ve genişdir.

Şerḥ: Ber muḳteẓā-yı deʾb-i celīl-i Ḥażret-i Mevlānā gerek bu beyt-i şerīf ve gerek teᶜ āḳub idecek birçoḳ ebyāt-ı ḥikmet-āyāt bir ᶜ ārif ve dānā ṭarafından īrād buyurulmuşdur. Şöyle ki: ᶜ Aḳlıñ nihāyetsiz olan aᶜ māḳ ve cihātında ve deryāsında ne vüsᶜ atler, ne ᶜ acīb esrār vardır. Rūḥāniyyetden māᶜ āda dünyāda herkes görecegi ve ḥiss idebilecegi ḥikem ve ġarā'ibden ᶜ aḳl gibi müʾesṣir, ᶜ aḳl gibi vāṣiᶜ , serīᶜ vü nāfiᶜ hīçbir şey farż olunamaz; ḫaṣā'iṣ-

i maᶜ lūmasından başḳa ᶜaḳl-ı māddiyāt ve maᶜneviyāt arasında bir maḥall-i iltişāḳdır. ᶜAḳl kendi ḳuvvetine ṣāḥib olabilmek içün hem rūḥuñ feyżinden hem bedeniñ intiẓāmından ḥiṣṣe almışdır. ᶜAḳl-ı kāmil, hem ᶜālem-i rūḥāniyye, hem ᶜālem-i cismāniyye ḫidmet ider. ᶜAḳldır ki ān-ı vāḥidde ᶜālemleri seyr ider. ᶜAḳldır ki ecrām-ı semāviyyeniñ derece-i ḥareket ve sürᶜatlerini keşf u mesāḥa eyledikden başḳa biri birine baᶜd ü ḳurblarını ve s̱ıkletlerini bile taᶜyīn itmekde istiᶜdād gösterir. ᶜAḳldır ki kendi görünmedigi ḥālde hemān her şey'i görür. ᶜAḳldır ki bunca bedāyiᶜ ve ġarā'ib u ᶜulūm ve fünūn ve ṣanāyiᶜi ve nīce keşfiyātı derk u iḫtirāᶜ ider. ᶜAḳl sebebiyledir ki ẕekī bir insānıñ aġzından veyā ḳaleminden bī-ḥod u pāyān gevāhir-i maᶜnā cereyān ider. ᶜAḳl her ān ḫazīne-i ġaybdan aḫẕ-ı efkār iderek ᶜalem-i vücūda ṣaçar.

بحر بی پایان بود عقل بشر
بحر را غواص باید ای پسر

(1119)

Meşnevī

Baḥr bīpāyān boved ᶜaḳl-ı beşer
Baḥr rā ġavāṣ bāyed ey peser[252]

Terceme: Ādemiñ ᶜaḳlı nihāyetsiz bir deñizdir. Ey oġul! Bu deñize ṭalmaḳ içün ṭalġıc lāzımdır.

Şerḥ: ᶜAḳl-ı külden benī ādeme tecellī iden ᶜaḳl-ı beşer, ḥaḳāyıḳ-ı eşyāyı idrāk ve istīᶜāb ḫuṣūṣunda ḥudūdu olmayan bir deñize beñzedilmişdir. [172] Bu deñizde yüzmek, bu ḥaḳīḳat maᶜrifet deryāsına ṭalmaḳ içün ṭalġıc gibi hünerinde māhir bir meleke-i rāsiḫa ṣāḥibi olmaḳ lāzım olduġunu īmā iden bu beyt-i şerīfde idrāk-ı meᶜālīye sā'iḳ olan bir cümle-i ḥikmet-perverdir.

صورت ما اندرین بحر عذاب
می‌دود چون کاسها بر روی آب

[252] Beyit: -A, -MM, -N

(1120)

Meşnevī

Ṣūret-i mā ender in baḥr-ı ᶜ eẕāb

Mīdeved çun kāsehā ber rūy-ı āb

Terceme: Ṣūret ve vücūdumuz bu şīrīn deryāda ṣu yüzünde kāseler gibi ḥareket ider, ḳoşar.

Şerḥ: Efkār-ı mütenevviᶜ ası ve idrākāt-ı leẕīẕesi ile ᶜ aḳl-ı inṣan, bir deryā-yı şīrīn ve bir ᶜ ummān bī-pāyāndır, ṣuver ve ebdānımız kāseler gibi üstünde yüzer ve istiḥṣāl-ı maḳāṣıd içün vücūdumuzu sā'ir cemādāt gibi sürür.

تا نشد پر بر سر دریا چو طشت

چون که پر شد طشت در وی غرق گشت

(1121)

Meşnevī

Tā neşod por ber ser-i deryā çu ṭeşt

Çunki por şod, ṭeşt der vey ġarḳ geşt

Terceme: Tā ki bizim kāse-i vücūdumuz ᶜ aḳl-ı ḥaḳīḳiniñ zülāl-i maᶜ rifeti ile ṭolmayınca ᶜ aḳl-ı ṣūrī deryāsı üstünde līgen denen ḳab gibi ṭurur, lakin ᶜ aḳl u ᶜ aşḳ ile ṭolunca şaḫṣımız o deryā-yı şīrinden ġarḳ-ı ṣūrī ve ḥayāt-ı ḥaḳīḳi bulur.

Şerḥ: İnsān aḥvāl-i fāniye ile meşġūl olunca deryā-yı ᶜ aḳl-ı ṣūrī üzerinde yüzer, o ḥālde görecegi muḫtelif renklerden aldanup ve ḥiddet-i muṭlaḳayı unutur. Ālām ve ekdār-ı keşīreye hedef olup kendini maḥrūm-ı saᶜ ādet ider. Ammā ẕātı ḫiffet-i hevādan ḳurtulup girān-bahā olan ᶜ ab-ı ḥayāt ᶜ aḳl ve ᶜ aşḳ-ı Rabbānī ile ṭolunca o deryā-yı şīrīne ṭalar ve taᶜ rīfi ġayr-ı ḳābil bir ṣūretden leẕā'iẕ-i mālā-nihāyeye müstaġraḳ olur.

عقل پنهانست و ظاهر عالمی

صورت ما موج یا از وی نمی

(1122)

Meşnevī

ᶜAḳl pinhān est u ẓāhir ᶜālemī

Ṣūret-i mā mevc yā ez vey nemī

[173] Terceme: ᶜAḳl gizlidir, ẓāhir olan bir ᶜālemdir; bizim ṣūretimiz ṭalġa, yāḫūd deryā-yı ᶜaḳldan bir ḳaṭredir.

Şerḥ: ᶜAḳl ẓāhiren görünmez; ẓāhir gözüyle görülen ᶜālem-i māddīdir. ᶜĀlem-i māddī ise deryā-yı ᶜaḳlıñ ṭalġası ve belki ṭalġadan daha küçük nem ḳaṭresi gibidir. İki ᶜaḳl vardır: Biri ᶜaḳl-ı külldür, ki nūr-ı Rābbāniyyedir, anıñ te's̲īrātıyla kāffe-i mevcūdāt ve ecrām kesb-i intiẓām ider. Dīger aḳl insāndandır ki küllüñ bir z̲erresinden ḥāṣıl ve nümāyan oldu. Āḳl-ı insān kemāl bulur ise ᶜaḳl küllüñ bir cüz'ī olduġunu bilüp anı arar ve ᶜaḳl küllü aramasından idrākāt-ı ᶜāliyye ve aḥvāl-i maᶜneviyyeye maẓhar olmuş olur.

هر چه صورت می وسیلت سازدش

ز آن وسیلت بحر دور اندازدش

(1123)

Meşnevī

Herçi ṣūret mī vesīlet sāzedeş

Zan vesīlet baḥr dūr endāzedeş

Terceme: Her ṣūret bir vesīleye istinād ider, ᶜaḳl-ı küll, anı kendinden uzaḳ atar.

Şerḥ: Her kim ḥikem-i ᶜaḳliyye ve ḥaḳā'iḳ-i rūḥāniyyeyi te's̲īrāt-ı maᶜneviyyeyi görmeyüp de mevcūdāt ve vuḳūᶜāt-ı mütenevviᶜayı māddeye ḥaml ve isnād ve yalıñız cism ü māddeden istimdād iderse idrāksizdir.

تا نبیند دل دهنده راز را

تا نبیند تیر دور انداز را

(1124)

Meşnevī

Tā nebīned dil dehende-i rāz rā

Tā nebīned tīr dūrendāz rā

Terceme: Her kim rāz virici olan Allāh Teᶜālā Ḥażretlerini görmezse oḳu uzaḳ atanı, yaᶜnī te’s̱īrāt ṣāhibi olan Mevlā-yı Müteᶜāl Ḥażretlerini görmez.

Şerḥ: Rūḥāniyāt ve māddiyātıñ ḥareket ve te’s̱īrātı emr-i Ḥaḳla olduġunu görmeyen insān nādān, bī-iẕᶜāndır Bu ᶜadem-i rü’yet münkiriniñ aḥvāl-i mażarrat iştimālindendir; zīrā Ḫālıḳ-ı lem yezel bir ṭarafdan insāna ᶜaḳl iḥsān, dīger ṭarafdan teblīġ-i ḥaḳā’iḳe ḳarşı ᶜinād iden münkirleri ᶜadālet-i kibriyā dā’ire-i saᶜādet ve merḥametiñ ḫāricinde ilḳā ve kendilerini elvāḥ-ı selāmetden imḥā ider. [174]

اســـب خود را یـاوه دانـد وز ســتیز
مـی‌دوانـد اســـب خـود در راه تـیـز

(1125)
Meşnevī
Esb-i ḫod rā yāve dāned vez setīz
Mīdevāned esb-i ḫod der rāh tīz

Terceme: Ġāfil olan kimse kendi atı üstünde iken atı żāyiᶜ olmuş ẓann ider; ᶜināddan kendi atını yolda çapuk ḳoşdurur.

Şerḥ: Te’s̱īrāt-ı Rabbāniyyeden ġāfil ve rūḥāniyyeti münkir, rūḥuñ vücūduna ḳā’il, ammā kendinde böyle bir feyż olmadıġı iddiᶜā-yı bāṭılında muṣırr olan kimse, kendi atına binmiş iken atı olmadıġını iddiᶜā, yāḫūd var ise olmadıġından baḥiṣle taḥarriyāt ile vaḳt-i ᶜazīzini iḳnā ider. Kendinde rūḥu bāḳī ve ervāḥ vāsıṭasıyla bedeni ḥareket itdigi bedīhī iken rūḥu inkār, yā ḥūd rūḥūnu ḫāricide taḥarrī itmek aḥmaḳlıḳdır.

اســـب خـود را یـاوه دانـد آن جـواد
اســـب خود او را کشـــان کرده چو بـاد

(1126)
Meşnevī
Esb-i ḫod rā yāve dāned an cevād
Esb-i ḫod o rā keşān kerde çu bād

Terceme: Ol civān-merd, sāde-dil kendi atını żāyiᶜ olmuş bilir. Ḫālbuki kendi atı o sāde-dil ve aḥmaḳı rüzgār gibi sürᶜatle çeker.

Şerḥ: Münkir olan insānı bu şırada terk ile sāde-dil olan ġāfil ādeme ḥaşr-ı baḫş idüp buyuruluyor ki: O sāde-dil rūḥuñ feyżīni nerede bulurum diye bir maḥalden dīger maḥalle sürᶜ atle ḳoşar. Rūḥunuñ feyżi kendi ḳalb u ᶜ aḳlında olduġunu unutaraḳ nāfile yorulur. Bilmez ki ḥareket u kelām, her nevᶜ saᶜ ādet ve intiẓām rūḥ-ı revāndan nebeᶜ ān ider.

در فغـان و جســـتجو آن خیـرەســـر

هر طرف پرســـــان و جویـان دربـدر

(1127)

Meşnevī

Der fiġān u costucū an ḥīreser

Her ṭaraf porsān u cūyān derbeder

[175] Terceme: O şaşḳın, fiġān içinde aramaḳdadır. Ḳapudan ḳapuya her ṭarafa şorar, arar.

Şerḥ: Ġāfil olan kimse, nüsḫa-i kübrā ve müstaᶜ idd-i maḳām-ı aᶜ lā olduġunu derk idemeyüp şaşḳın, hīçbir şeyden ḫaberi olmayacaḳ bir ḥālde efkārını ġayr-ı meşrūᶜ ṣūretde mes'eleye döñer ve rūḥuñ ḫalḳı olan feyżini ferāmūş, hevā-yı nefsi der-āġūş iderse vādī-i ḥaḳīḳatde medhūş olur.

کان که دزدید اســـب ما را کو و کیســـت

این که زیر ران تســـت ای خواجه چیســـت

(1128)

Meşnevī

K'anki dozdīd esb-i mā rā kū vu kīst

İnki zīr-i rān-i tost ey ḫˇāce çīst?

Terceme: O kimse ki bizim atımızı çaldı, nerededir? Kimdir? Ey efendi! Bacaġınıñ altında olan nedir?

Şerḥ: Ḥayvānı altında yaᶜ nī rūḥ kendinde, lakin olmadıġı ẓann ve iᶜ tiḳādında olan aḥmaḳ rūḥum nerededir? Ne olmuş? Yolunda telāşa su'āl ve şamāta ider iken, bir ᶜ ārif ve dānā aña ḫiṭāb ve ᶜ itāb ile cevāb virir ki: Seni ḥayātda ṭutan ve nuṭḳ u iẕᶜ ān viren feyż-i yezdān, rūḥ-ı revān elān sende mevcūd ve nümāyān degil midir?

آری این اســبســت لیک این اســب کو
بـا خود آی ای شــهســوار اســب جو

(1129)

Meşnevī

Ārī in esb esb est līk in esb kū?
Bā ḫod ā ey şehsevār-ı esb cū

Terceme: Evet, bu atdır; lakin at neredediр? Diye ġāfil olan kimse ṣorarsa söyle ki: Ey māhir süvārī! Ey at arayan! Kendine gel!

Şerḥ: Rūḥ sendedir diye ġāfile iḫṭār ve āṯār-ı rūḥ kendine irā'e ve iẓhār olunmuş iken yine mecnūnāne ışrār idüp de evet! Bu rūḥdur; ammā rūḥum neredediр? Diye rūhu derk idemeyecek rāddeye varan kimse rūḥa dā'ir her ne ṣorarsa aḥmaḳ vārī su'āl ider ve ḥaḳḳıyla bir şey añlamayup bī-hūş ḳalır. [176]

جـان ز پـیـدایـی و نـزدیـکـیســت گـم
چون شــود پر آب و لب خشــکی چو خم

(1130)

Meşnevī

Cān zi peydāyī vu nezdīkīst gum
Çun şod por āb u leb ḫoşkī çu ḫom

Terceme: Cān nüḳṭe-i ẓuhūrundan neden uzaḳ degil yaḳındır. Açıḳ degil gizlidir. İnsān bir küp gibidir. O küpüñ içi ṣu ile ṭolu, aġzı ḳurudur.

Şerḥ: Göz her şeyden daha yaḳın iken insān kendi gözünü ve belki kirpigini göremez. Rūḥ da böyledir. Beden ṣu ile ṭolmuş bir küpe beñzer. Küpüñ içi ṭolu ve ṭışı ḳurudur; ya^{c}nī ebdān, āb-ı ḥayāt-ı cān ile memlū iken ġāfil olan bāṭın cihetine baḳmaḳsızın keyfiyāt-ı ẓāhireye ḥaṣr-ı eẕhān idüp de baṣīret-i ^{c}aḳliyye ve rūḥāniyyeyi perde-i māddiyāt ile setr ü iḫfā idince bi'ż-żarūre ma^{c}nen a^{c}mā ve dünyā vü ^{c}uḳbāda nevmīd ve pür-eẕā olur.

کی ببینی ســرخ و ســبز و فور را
تـا نـبینـی پـیش از این ســه نـور را

(1131)

Meşnevī

Key bebīnī sorḫ u sebz u fevr rā

Tā nebīnī pīş ez in se nūr rā

Terceme: Ḳırmızı, yeşil, mor rengi naṣıl görebilirsiñ? Ne vaḳt ki bu üç renkden o nūru göremezsiñ!

Şerḥ: Renkleri görür iken ġāfil olan kimse ḫāṭırına getirmez ki bu renkleri görebilmek içün nūr-ı şemse veyā nūr-ı şemᶜe muḥtācdır. Ğāfil-i rūḥāniyyet olan insān ruḥuñ ve Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ māddī ve maᶜnevī bunca āṯār u füyūżātını gördügü zamān ẕihnini āṯāra rabṭ ile düşünmez ki bunları baña gösteren ḳuvvet, bir ḳudret-iᶜuẓmā ve bir ḥikmet-i kübrādır; cism ü māddeniñ fevḳinde bir ḳudret-i muṭlaḳa ve bāḳiyyedir.

لیـک چون در رنـگ گم شـــد هوش تو

شـــد ز نـور آن رنـگـهـا رو پـوش تـو

(1132)

Meşnevī

Līk çun der reng gom şod hūş-ı tu

Şod zi nūr an renghā rūpūş-ı tu

[177] Terceme: Seniñ ᶜaḳlıñ renkde ġā’ib olmuşdur; o renkler saña nūrdan yüzüne perde, yaᶜnī nūru görmemek içün māniᶜ olmuşdur.

Şerḥ: Mükevvenāt-ı mütenevviᶜa, Cenāb-ı Ḫālıḳı göstermek içün reh-nümā iken elvān-ı muḫtelife rü’yet-i nūr-ı ḥaḳīḳate perde olaraḳ bunlara ḥaṣr-ı fikr iden ġāfil medhūş ve bī-nevā olur.

چونکـه شـــب آن رنگهـا مســـتور بود

پـس بـدیـدی دیـد رنـگ از نـور بـود

(1133)

Meşnevī

Çunki şeb an renghā mestūr būd

Pes bedīdī dīd-i reng ez nūr būd

Terceme: Gice olduġu vaḳt o renkler gizlenmiş oldu. Örtüldü; andan ṣoñra gördüñ ki rengi görmek nūrdan idi.

Şerḥ: Bütün renkler şuᶜāᶜ-ı şemsden ḥāṣıl olur. Meṣelā beyaż rengi gösteren eşyā, māhiyeti iḳtiżāsınca şuᶜāᶜ-ı şemsi taġyīr itmez. Lāyiḳı ile gösterir; siyah renk ḥā'il olur. Sā'ir-i eşyā māhiyetleri iᶜtibārıyla şuᶜāᶜ-ı şemsi ḳırmızı ṣarı ve elvān-ı mütenevviᶜa ile gösterir. Beyt-i şerīfiñ maᶜanā-yı ḥaḳīḳiyyesine gelince: Mevt geldi, şems-i beden olan rūḥ çekildi, insān dünyāda gördügü renkleri görmez oldu. Baᶜde'l-mevt insān bilā ḥā'il ḥavās-ı bāṭıneye nā'il olduḳ da añlar ki: mükevvenātı görmek ve anlarıñ ḥaḳā'iḳine muṭṭaliᶜolmaḳ, Ḫālıḳ-i lem yezeliñ bir feyż-i maḫṣūṣuna menūṭ idi; yoḳsa bilā rūḥ ᶜādī bir ḳalbden ᶜibāret olan beden māddī feyżden ᶜārīdir. Bir insān -velev Enbiyā-yı z̲īşānıñ teblīġāt-ı selāmet-āyātını ḥasbe'l-mevḳiᶜ işidemeyecek bir yerde bulunmuş farż olunaraḳ dīniñ deḳā'iḳına vāḳıf ve muṭṭaliᶜ olmasa bile- Ḫālıḳ-ı lem yezel Ḥażretlerini āṣārdan istidlāl ve iḳrār, o ḳudrete ḳarşı ᶜacz ü ibtihāl iẓhār itmege mecbūrdur. Maẓhar-ı vaḥy ve ilhām olmayan ᶜāḳıl bir insān, ber-vech-i meşrūḥ āṣārdan mü'eṣṣir ḥaḳīḳiyi istidlāl ile īmān ider; Şu ḳadar ki maẓhar-ı vaḥy ve ilhām olan Enbiyā-yı z̲īşān ḥażerātıyla aṣḥāb-ı ᶜirfān, ḥaḳā'iḳ-i eşyāyı ᶜayne'l-yaḳīn müşāhede ile kesb-i iṭmi'nān ider. ᶜĀḳıl āṣārdan mü'eṣṣiri ve kāmil ü ᶜarif mü'eṣṣiriñ nūruyla āṣārı görür. Faḫr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi'ṣ-selavatü's-selām efendimiz ḥażretleri buyurdular ki: *(عرفت الاشیا با لله)*[253] yaᶜnī: "Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ nūru ile eşyānıñ ḥaḳāyıḳını bildim." [178]

نیست دید رنگ بی‌نور برون
همچنین رنگ خیال اندرون

(1134)
Meşnevī
Nīst dīd-i reng bīnūr burūn
Hemçonin reng-i ḫiyāl enderūn

Terceme: Ṭışıñ nursuz olunca rengi görmek mümkin olmaz, bunuñ gibi derūnuñ ḫayālini görebilmek içün, nūr-ı dāḫili, nūr-ı Rabbānī lāzımdır.

Şerḥ: Güneş, aydınlıḳ olmayınca mevcūdātı görmek, seçmek mümkin degildir. Rūḥsuz mükevvenātı görmek, hidāyetsiz, insānıñ ḳalb ve ᶜaḳlında maᶜnen hangi mülāḥaẓa ḫayr u muṣīb, hangisi mużırr u muᶜaz̲z̲eb olduġunu anlamaḳ muḥālldir. Şu ḳadar ki elvān-ı

[253] "Allah Teâlâ'nın nuru ile eşyanın hakikatini bildim."

ḫāriciyyeniñ teşḫīṣinde insān yañılsa ziyānı az, ammā ḥaḳā'iḳ-i bāṭıneyi añlamayaraḳ maᶜnen veᶜaḳlen ḫaṭā itse ẓarar u ḫüsrānı çoḳ olur. Yañılmamaḳ isteyen kimse şems-i ḥaḳīḳiyi nūr-ı hüdā-yı maᶜrifeti vāsıṭa-ı celīle-i Ḳur'āniyye ile aramalıdır.

این برون از آفتاب و از ســـهاســـت
و انـدرون از عکس انوار خـداســـت

(1135)
Meşnevī
İn burūn ez āfitāb u ez suhast
Venderūn ezᶜaks-i envār-ı Ḫudāst

Terceme: Ḫārici olan nūr, güneş ile sühā dinilen kevkeb gibi nücūm-ı münevvereden vücūd bulur; nūr-ı derūn, nūr-ı bāṭın, envār-ı Ḫudānıñ ᶜaksindedir.

Şerḥ: Nūr-ı ẓāhir esbāb-ı ẓāhireden, nūr-ı bāṭın esmā-i ḥüsnā ve o ṣāf-ı İlāhiyyeden ḥāṣıl olur; o nūr yezdān-ı ebedī'l-lemeᶜāndır. Żiyā-yı şems ve nūr-ı nücūm fenā-nümūndur. Şevḳ ü lezzet fāniye ṭālibini maᶜnen ve māddeten çoḳ defᶜa ẓulmet-i ḫaṭāda bıraḳup dīger gün itmişdir.

نـور نـور چشـــم خـود نـور دلســـت
نور چشـــم از نور دلهـا حـاصـــلســـت

(1136)
Meşnevī
Nūr-ı nūr-ı çeşm ḫod nūr-ı dil est
Nūr-ı çeşm ez nūr-ı dilhā ḥāṣıl est

[179] Terceme: Göz nūrunuñ nūru ḳalbiñ nūrudur; zīrā gözüñ nūru göñülleriñ nūrundan ḥāṣıl olmuşdur.

Şerḥ: Bāṭınī olan nūr, şems-i ḥaḳīḳatden ṭulūᶜ ider. Nūr-ı ẓāhir nūr-ı dilden ḥāṣıl olur. İnsānıñ ḳalb ve dimāġı muḫtel olunca göz bir şey göremez. Dimek ki gözüñ nūr-ı ẓāhirī büṭün dimāġdan ḥuṣūle gelir. Velev göz māddeten görse ḳalb, nūr-ı maᶜnevī ile münevver olmayınca ḥāḳīḳi ṣūretde hīçbir şey görmemiş olur. Meşelāᶜaḳlsız olan bir insān ṣūretā gördügü şeyleriñ ḥaḳīḳatini fehm ü izᶜān itmeyince o nevᶜ-i rü'yet maḥż-ı ġaflet u ḥayretdir.

بـاز نـور نـور دل نـور خـداســـت
کو ز نور عقل و حس پـاک و جداســـت

(1137)

Meşnevī

Bāz nūr-ı nūr dil nūr-ı Ḫodāst
K’ū zi nūr-ı ᶜaḳl u ḥis pāk u codāst

Terceme: Tekrār olunur ki göñül nūrunuñ nūru, nūr-ı Ḫudādır, nūr-ı Ḫudā ise ᶜaḳl u ḥissden pāk ve ārīdir.

Şerḥ: Nūr-ı dil nūr-ı Ḫudādır, nūr-ı Ḫudā öyle bir keyfiyet-i aᶜlādır ki ᶜaḳl u ḥisden pāk u cüdā ve taḫmīnāt-ı ẕihniyyeden müberrādır. Nūr-ı ᶜaḳl ve nūr-ı māddī cismāniyāta göre ġāyet muḳteżī ve ᶜālī bir şey ise de sehv ü ḫaṭāya tābiᶜdir. ᶜĀḳıl olan insān maẓhar-ı nūr-ı Sübḥān olmaḳ içün çalışmalıdır.

ای کـه از نـور خـدا غـافـل شـــدی
در زمـانـه بـاطـل و عـاطـل شـــدی

(1138)

Meşnevī

Ey ki ez nūr Ḫodā ġāfil şodī
Der zemāne bāṭıl u ᶜāṭıl şodī[254]

Terceme: Ey o kimse ki nūr-ı Ḫudādan ġāfil olduñ! Dünyāda bu ġaflet sebebiyle bāṭıl ve ᶜāṭıl ḳaldıñ!

Şerḥ: Münkir ve cebrī olanlar bu beyt-i şerifde de tekdīr ve taḫṭi’e idilmişdir. ᶜAṭālet ve belāhetden ṭolayı nūr-ı Ḫudā ve aḥkām-ı celīle-i şerīᶜat-ı ġarrāyı inkār u ihmāl iden kimse ẕevḳ u saᶜādet-i ṣūriyyesi beden gibi her gün eriyüp maḥv olmaḳda olduġunu farḳ itmekden ᶜāciz ve kendi bir ᶜāṭıl-ı perīşān ḥāldir. [180]

شـــب نـبـد نـور و نـدیـدی رنـگـهـا
پـس بضـــد آن نـور پـیـدا شـــد تـرا

[254] Beyit: -A, -MM, -N

(1139)

Meşnevī

Şeb nebud nūr u nedīdī reng rā

Pez bażed an nūr-ı peydā şod turā

Terceme: Gice nūr olmadığı içün rengi görmediñ; şimdi o nūruñ żıddı ile saña nūr peydā oldu.

Şerḥ: Güneşiñ aydınlığı gündüz cihān efrūz iken sen reklere baḳup nāfitābıñ te'sīrātını añlayamadığıñ ḥālde ṣoñra nūruñ żıddı olan gice ḳaranlığı gelüp de renkleri görmeyince añladıñ ki eşyā ve elvānı görmek nūra vābeste idi. Güneşiñ żıddı olan gice ile güneşiñ nūru ve te'sīrātını añlamış olduñ; şu ḥālde *(موتوا قبل ان تموتوا)*[255] sırrını dünyāda añlamaz iseñ mevt-i ṭabīᶜ ī zamānında añlarsıñ. O vaḳt zaman-ı cehd ü ᶜ ibādet geçmiş olacağından idrāk-ı ḥaḳīḳat seniñ içün pek güc olur. (Eşyā żıddıyla münkeşifdir) ḳaᶜ ide-i külliyesi bu beyt-i şerīfde mündemic-i envār-ı maᶜ rifetiñ āṯar-ı lāmiᶜ asından şayılır.

دیدن نور استت آن گه دید رنگ

وین به ضد نور دانی بی‌درنگ

(1140)

Meşnevī

Dīden-i nūrest angeh dīd-i reng

V'in be żıdd-ı nūr dānī bīdireng

Terceme: Nūr görürseñ renk de görünür. Bu ḥaḳīḳati nūruñ żıddını görünce bilā tevfiḳ añlarsıñ!

Şerḥ: Nūru gördükden ṣoñra renkleriñ görülebilmesi, gündüz ile gice muvāzene olunaraḳ añlaşılır. Keẕalik mevt kāffe-i aḥvāl ü keyfiyātda rü'yet ve bāᶜ iṣ-i intibāh ve ᶜ ibret olur. Bir ᶜ āşıḳ telḫī-i iftirāk-ı cānāndan ve hengām-ı āteş-bār-ı hicrāndan evvel leẕẕet-i vuṣlatı temāmi-y-le fehm ü iẕᶜ ān idemedigi gibi!... [181]

[255] "Ölmeden önce ölünüz." Bu sözün hadis olmadığı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ayşe Gültekin, İsmail Ankaravi'nin Mesnevi Şerhi Mecmuatü'l-Letâif ve Matmuratü'l-Mearif'te Hadis (altıncı cilt örneği). Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2006, s.179-181.

رنـج و غـم را حـق پـی آن آفـریـد
تـا بـدین ضـــد خوش دلی آیـد بـدیـد

(1141)

Meşnevī

Renc u ġam rā Ḥaḳ pey-i an āferīd
Tā bedīn żıd ḫoşdilī āyed bedīd

Terceme: Renc ve kederi Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri anıñ içün yaratdı ki: Bu iki żıd ile göñül ḫoşluġu, ḳalb ṣafāsı ẓāhire gelsün!

Şerḥ: Eşyā żıddıyla inkişāf itmesi ḥikmetine mebnī lezzet u ṣafāyı iḥsān içün Cenāb-ı Ḥudā renc ü iẕāyı ḫalḳ ve peydā itdi; dünyāda ġam ve keder olmasa idi, ḳalb meserreti, göñül rāḥatı naṣıl ḥiss idebilirdi?

پـس نـهـانـیـهـا بضـــد پـیـدا شـــود
چونکه حق را نیســـت ضـــد پنهان بود

(1142)

Meşnevī

Pes nihānīhā be żıd peydā şeved
Çunki Ḥaḳ rā nīst żıd pinhān boved

Terceme: Şimdi gizli olan şeyler żıddı ile ᶜayān u peydā olur, çünki Ḥaḳ Teᶜ ālā Ḥażretlerine hīç żıd yoḳdur, nihān olur.

Şerḥ: Bir insān-ı ġāfil diyebilir ki ṭatlıyı, acıyı, nūru, ẓulmeti ve sā'ir şeyleri görür, ḥiss iderim; ne içün Ḥudā-yı Müteᶜ āl Ḥażretlerini de bunlar gibi ṭoġrudan ṭoġruya görmüyorum? İşte bu ġāfil insāna cevāben buyuruluyor ki: Görülen ḥiss olunan şeyler żıdlarınıñ vücūdundan nāşīdir. Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ ise hīç ẓıddı olmadıġından, ḥissiyāt-ı ẓāhireden ġayr-ı mer'ī vü ṣüret olan ḫumeḳā içün ḫafīrdir; Cenāb-ı Ḥudā eżdāda muḥtāc olan naẓar u ḥissiyātdan pinhān, faḳaṭ āsār ü esmā ve ṣıfāt-ı keşīre-i kibriyāsıyla ᶜāḳıl ve kāmil olanlara bahir ve ᶜiyāndır. Cenāb-ı Vācibü'l-vücūduñ żıd u miṣli olmadıġına dā'ir Sūre-i Şūrānıñ on birinci āyet-i kerīmesinde: *(لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ)*[256] buyurulmuşdur. Maᶜanā-yı şerīfi: "Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ miṣli gibi hīçbir şey'i yoḳdur. O Ḳādir-i Muṭlaḳ işidici ve görücüdür." [182]

[256] *Kur'ân-ı Kerîm*, Şûrâ, 42/11: "…Ona hiçbir benzer yoktur ve odur duyan, gören."

کـه نـظـر بـر نـور بـود آنـگـه بـرنـگ
ضـــد بضـــد پیدا بود چون روم و زنـگ

(1143)

Meşnevī

Ki naẓar ber nūr būd angeh be reng
Żıd be żıd peydā boved çun Rūm u Zeng

Terceme: Zīrā naẓar ibtidā nūra andan ṣoñra renge teᶜalluḳ ider; ẓıd, ẓıddı ile peydā ve hüveydā olur. Beyaż olan Rūm ve siyah olan zenci gibi!

Şerḥ: İbtidā naẓar, nura andan ṣonra renge düşer; baᶜżı kimse bu ḥaḳīḳati nūrdan ḫālī olan gice gelmeyince iẕᶜān idemez. Bu maḳṣadı te'yīd içün bu miṯāl da īrād olunmuşdur; Beyaż bir ādemi beyaż taᶜbīr idişimiz ẓıddı olan siyahıñ vücūdundan neş'et ider.

پـس بضـــد نـور دانســـتـی تـو نـور
ضـــد ضـــد را می‌نمـایـد در صـــدور

(1144)

Meşnevī

Pes be żıdd-ı nūr dānistī tu nūr
Żıdd żıd rā mīnumāyed der ṣudūr

Terceme: İmdi sen nuruñ żıddı ile bildiñ! Żıd kendi żıddını keyfiyāt u ṣūdurda gösterir.

Şerḥ: Māddiyātda nūru ẓulmetle bildigimiz gibi maᶜḳūlātda keyfiyātıñ ṣuver-i mütenevviᶜa-i maᶜneviyyesini żıdları ile bilir ve ḥaḳāyıḳına muṭṭaliᶜ oluruz. Meṣelā ġamdan ṣafāya idbārdan iḳbāli, ıżṭırāb-ı ḳalbden inşirāḥ-ı derūnu añlamaz. Ve'l-ḥāṣıl pek çoḳ ḥaḳāyıḳ-ı ᶜamīḳa żıdları ile maᶜlūm ve bekā olduġu maᶜlūm uli'n-nihāyedir. Güneş ve şuᶜāᶜ ından ẓāhir ü peydā olur. Żıd-ı āfitāb olan ẓulmet leyālī olmasa ḥumeḳā bu ḥaḳīḳate ḳāniᶜ olmazlar idi.

نور حق را نیســـت ضـــدی در وجود
تـا بضـــد او را تـوان پـیـدا نـمـود

(1145)

Meşnevī

Nūr-ı Ḥaḳ rā nīst żıddı der vücūd

Tā biżıd o rā tevān peydā nmūd

[183] Terceme: Nūr-ı Ḥaḳḳa vücūdda żıd yoḳdur ki anı żıddı ile göstermek mümkin olsun.

Şerḥ: Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ ẓıd ve miṣli olmadığından nūr-ı Cenāb-ı Ḫudā ḥissiyāt-ı ẓāhireye rū-nümā degildir. Sūre-i Nūruñ otuz beşinci āyet-i kerīmesinde fermān ve īmā buyurulur:

(اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ مَثَلُ نُورِهٖ كَمِشْكٰوةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ اَلْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلٰى نُورٍ يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِهٖ مَنْ يَشَاءُ وَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ)[257]

Maᶜ anā-yı şerīfi: "Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri gökleriñ ve yeriñ nūrudur; Aña mensūb olan nūruñ ṣıfatı ḳandīl vazᶜ ına maḫṣūṣ maḥall gibidir ki içinde bir yanmış çerāġ vardır; ol çerāġ billūrdan bir ḳandīldedir; o ḳandīl ġāyet nūrānī bir yıldız gibidir; mübārek zeytun aġacıñın yaġından yaḳılır; bu aġac ne güneş ṭoġan ve ne güneş baṭan cānibde bitmişdir; yaḳīndir ki anıñ zeyti velev aña āteş irişmez ise de ışıḳ virsün (meẕkūr ḳandīliñ ẕiyāsı ve çerāġıñ nūru) nūr üzre nūr ve aydınlıḳ üzre aydınlıḳdır; Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri istedigi kimseye kendi nūru ile yol gösterir ve Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri miṣālleri insān içün ḍarb u beyān ider." Bu āyet-i kerīmede nūr ve maḥall-i ḳandīl ve çerāġ ve zeytun ve yaġ taᶜ bīrāt-ı füyūż-āyātı insānlarıñ ẕihni mümkin mertebe ḥaḳā'iḳe muṭṭaliᶜ olmaḳ içün fermān ver irāde buyurulmuşdur. Nūrdan maḳṣad hidāyet-i Rabbāniyye; ḳandīl mevżiᶜ i beden-i insānı, ḳandīl ve çerāġ ᶜ aḳl ve ḳalb, yaġdan merām ᶜ aşḳ-ı Bārī olması mütebādir-i ẖaṭr ise de emṣāl-ı ᶜ aliyyeniñ ḥaḳāyıḳına muṭṭaliᶜ olmaḳ maᶜ nen ᶜ ālī olmaġa menūṭdur. Āyet-i müşārün-ileyhāda ol ḳadr-i ᶜ aẓamet ol ḳadr-i belāġat ve ḳudret vardır ki cihānıñ müfessirini bir yere cemᶜ olsa ve ᶜ ömrlerini yalıñız bu ᶜ ayet-i kerīmeniñ tefsīrine ḥaṣr itse eñ nihāyet iẓhār-ı ᶜ acz ve ḥayret ideceklerdir.

لاجـرم أبصـــــار مـــا لا تـــدركـــه

و هو يـدرک بين تو از موســـى و كـه

[257] *Kur'ân-ı Kerîm*, Nûr, 24/35: "Allah ışığıdır göklerin ve yeryüzünün. Işığının örneği, kandil konan bir yere benzer, orada bir kandil var, kandil, bir sırça içinde, sırça da parılparıl parlayan bir yıldız sanki; doğuda da olmayan, batıda da olmayan kutlu zeytin ağacından yakılmış; ateş dokunmadan da yağı, hemen ışık verecek; nur üstüne nur. Allah, doğru yolu gösterir nuruyla dilediğine ve Allah, örnekler getirir insanlara ve Allah, her şeyi bilir."

(1146)

Meşnevī

Lā-cerem ebṣārumā lā tudrikuh

Vehve yudrik bīn tu ez Mūsā yu kuh

Terceme: Elbette gözler Allāh Teᶜ ālā Ḥażretlerini idrāk ve rü'yet idemez; **[184]** Cenāb-ı Ḫudā ise her şey'i idrāk eyledigini sen, Mūsādan, ṭaġdan (Ṭūr-ı Sīnādan) gör!

Şerḥ: Sūre-i Enᶜ āmıñ yüz üçüncü āyet-i kerīmesinde:

(لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ)[258]

Buyurulmuşdur. Maᶜ anā-yı şerīfi: "Allāh Teᶜ ālāyı dünyādaki gözler idrāk itmez ve o z̲āt-ı pāk gözleri görür ve laṭīf u ḫaberdārdır." Nūr-ı paḳ-ı Ḫudāyı görmek içün insānlar ġayr-ı muḳtedirdir; lakin ᶜ āḳıl olanlar āṣār-ı keṣīresiyle Cenāb-ı Ḫālıḳı bilir ve bilişleri ḥasebiyle mesᶜ ūd ve kāmrān olurlar.

صـورت از معنی چو شـیر از بیشـه دان

یـا چو آواز و سـخن ز انـدیشـه دان

(1147)

Meşnevī

Ṣūret ez maᶜ nī çu şīr ez bīşe dān

Ya çū āvāz u soḫen z'endīşe dān

Terceme: Ṣūreti meᶜ anīden -ormandan arslan gibi- bil! Yāḫūd ṣūreti āvāz ve söz bil ki endīşeden ḥāṣıl olur.

Şerḥ: Bir arslan görülür ise maᶜ lūm olur ki o arslan bir ormandan peydā ve nümāyān olmuşdur. Ke z̲alik her bir ṣūret bir meᶜ anīden kesb-i keyfiyet ider. Meṣelā āvāz işidilince; yāḫūd vāsıṭa-ı beyān-ı efkār olan kelām tefevvüh ve taḫrīr olununca anıñ muṣaddar ve cihānı, deryā-yı fikr ve meᶜ anī olduġu emr-i celīdir. Bu bābda Eflāṭūnuñ fikri bu idi: Kā'inātda ne ḳadar ṣuver ve ecsām var ise āyīnedeki inᶜ ikāsāt gibi olup aṣılları ġayr-i māddī ve ṣırf maᶜ nevīdir; bu nevᶜ aṣllara lisān-ı taṣavvufdan aᶜ yān taᶜ bīr ve tesmiye olunur. Bu fikr-i Felāṭunu, daha ḳolay añlaşılmaḳ içün bir miṣāl īrād olunmuşdur. Bir ḫāneniñ ḳabl'el-inşā kāffe-i tertībāt ve taḳsīmātı mühendisiñ z̲ihninde teḳrar ider, ṣūret bulur, baᶜ dehu ḫāneniñ terkibātına muḳteżā olan ṭaş ve kereste gibi vesā'iṭ-i māddiyye iḥżār ve amāde ve anlarla ḫāne ṣūret-yāfte

[258] *Kur'ân-ı Kerîm*, En'âm, 6/103: "Gözler onu göremez, o, gözleri görür, odur lütfü bol ve her şeyden haberdar."

olur; dimek ki ḫāneniñ aṣlı ibtidā mühendisiñ ẕihninde ġayr- māddī olaraḳ ṣūret bulmuş, baᶜ dehu māddī ṣūretde meydāna gelmişdir. Bu ḥaḳīḳatden ṣābit olur ki ne ḳadar mükevvenāt var ise Cenāb-ı Ḫālıḳıñ tertībi ve cümlesi inᶜ ikās-ı maᶜ nevidir. [185]

این ســـخن و آواز از اندیشـــه خاســـت

تو نـدانی بحر انـدیشـــه کجـاســـت

(1148)

Meṣnevī

İn soḫen v'āvāz ez endīşe ḫāst

Tu nedānī baḥr-i endīşe kocāst

Terceme: Bu söz ve āvāz deryā-yı fikr ü endīşeden ḳalḳdı. [Ḥāṣıl oldu.] Sen ise bilmezsiñ ki deryā-yı fikr ve endīşe nerededir?

Şerḥ: Āvāz ve kelām işidilse añlaşılır ki fikr ü endīşeden peydā olmuşdur; ammā o fikr ü endīşe nereden ḥāṣıl olmuş, hangi deryā-yı maᶜ nādan ẓuhūr itmişdir? O baḥr hangi mekāndadır? Bizce mechūldür. Erbāb-ı maᶜ rifet nezdinde maᶜ lūmdur.

لیـک چون موج ســـخن دیـدی لطیف

بحر آن دانی کـه بـاشـــد هم شـــریف

(1149)

Meṣnevī

Līk çun mevc-i soḫen dīdī laan dīdī laṭīf

Baḥr an dānī ki bāşed hem şerīf

Terceme: Lakin söz ṭalġasını sen laṭīf gördüñ! Anıñ deñizini bilseñ ne ḳadar şeref ü leṭāfete mālikdir.

Şerḥ: Acı yāḫūd ṭatlı bir ṣuyu aġzımıza ḳoyup içince añlarız ki o ṣu menbaᶜ ından acı yāḫūd ṭatlı çıḳıyor. Keẕalik renc u eẕā veyā saᶜ ādet u ṣafā īḳāᶜ ider kelimāt işidilince anlarıñ menbaᶜ ı olan insānıñ ṭabᶜ ī, cefā-efzā veyā ṣafā-baḫşā olduġu hüveydā olur. Celālü'd-dīn-i Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleriniñ fikr ü endīşe-i ᶜ āliyyesi bir baḥr-ı nūr ve leṭāfetiñ ve bir deryā-yı feyż ü saᶜ ādetiñ maᶜ rifet baḫş mevceleridir.

چون ز دانش موج انـدیشـــه بتـاخـت
از ســخن و آواز او صــورت بســاخت

(1150)

Meşnevī

Çun zi dāniş mevc-i endīşe betāḫt
Ez soḫen v'āvāz-i ū ṣūret besāḫt

Terceme: Deryā-yı ᶜilmden fikr ü endīşe ṭalġası olan söz ẓuhūr itdi; [186] o söz ve āvāzdan ṣūret peydā oldu.

Şerḥ: Ḥarf u ṣadā, ᶜilm ü dānişden ẓāhir ve peydā olur; aṣl iᶜtibār bi'ṭ-ṭabᶜ deryā-yı bī-kenār olan ᶜilm ü dānişe, ᶜilm ü dānişi tevlīd iden ᶜaḳla, nihātü'l-emr ᶜaḳlı tenvīr iden rūḥ-ı revāna lāyıḳ ve aḥrādır. Öyle bir rūḥ ki *(قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّي)*[259] āyet-i kerimesiyle mübeccel ve anıñ ḥaḳīḳatine muṭṭaliᶜ yalıñız Ḫaliḳ-ı lem yezeldir. Rūḥ ve ᶜaḳl ᶜayn-ı ḥaḳīḳat, anlarıñ emvācı olan ḥurūf u kelimāt ṣūretdir.

از ســخن صــورت بزاد و بــاز مرد
مـوج خـود را بـاز انـدر بـحـر بـرد

(1151)

Meşnevī

Ez soḫen ṣūret bezād u bāz mord
Mevc ḫod rā bāz ender baḥr bord

Terceme: Kelāmdan ṣūret ṭoġdu ve tekrār vefāt itdi; kendi ṭalġası yine geldigi deñize gitdi.

Şerḥ: Kāffe-i kā'ināt, deryā-yı ᶜaḳl küll olan baḥr-ı ḳudretden ṭalġa gibi ẓāhir ve hüveydā, baᶜdehu pezīrefte-i fenā olur. Kelimātdan ḥāṣıl olan ṣūretde mānend-i emvāc ẓuhūr ve ᶜubūr iderek aṣıllarına rāciᶜ olur.

صــورت از بـیصــورتـی آمـد بـرون
بــاز شــد کــانــا إلــیــه راجـعـون

[259] *Kur'ân-ı Kerîm*, İsrâ, 17/85: "…De ki: "Ruh, Rabbimin emrindedir."

(1152)

Meşnevī

Ṣūret ez bīṣūretī āmed burūn

Bāz şod ki innā ileyhi rāciʿūn

Terceme: Ṣūret bī-ṣūretlik ʿāleminden ḫārice geldi tekrār gitdi. Biz ki ṣūretleriz, taḥḳīḳā cümlemiz Allāh Teʿālāya rāciʿiz.

Şerḥ: Sūre-i Baḳaranıñ yüz yedinci āyet-i kerīmesinde: *(قَالُوا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ)*[260] buyurulmuşdur. Maʿanā-yı şerīfi: Ehl-i ṣabr olanlara bir müṣībet irişse dirler ki: Elbette Biz Allāh Teʿālā Ḥażretleriniñ ḳullarıyız ve elbette ol Ḫudā-yı Müteʿāl Ḥażretleriniñ cānibine rücūʿ ideriz." ʿĀlemde ne ḳadar ṣūret var ise bī-ṣūretlik ʿāleminden ẓuhūr itmişdir. Meṣelā ādem ʿadem iken muḳteżā-yı ḥikmet ve ḳudret-i Ḫudā nüsḫa-i kübrā olaraḳ peydā oldu. Ḳable'l-ḫalḳa ādem ṣūretā ʿadem ammā ʿilmü'llahda ezeli ve muʿayyen idi. [187]

پس ترا هر لحظـه مرگ رجعتیســـت

مصـــطفی فرمود دنیـا ســـاعتیســـت

(1153)

Meşnevī

Pes tu rā her laḥẓa merg u ricʿatīst

Muṣṭafā fermūd dunyā sāʿetīst

Terceme: Şimdi her laḥẓa saña mevt ü ricʿat vardır; Faḫr-i ʿĀlem-i ʿAleyhi'ṣ-selavatü's-selām efendimiz ḥażretleri buyurdu ki: Dünyā bir saʿāt ve bir āndan ʿibāretdir.

Şerḥ: Ḥadīṯ-i şerīf: *(الدنیا ساعت)*[261] yaʿni dünyā bir saʿāt, bir āndır. Ey insān! Seniñ içün her laḥẓa ve her ān mevt-i beden ve ricʿat-girān olduġu tecrübeten ve ʿaḳlen nümāyāndır. Meṣelā ʿömr-i beşer ḳaç sene olursa olsun bu seneler pek çoḳ saʿāt ve daḳīḳa ve laḥẓalara taḳsīm olunur. Daḳīḳa geçdikce insān mevte taḳarrüb ve ʿālem-i ʿuḳbāya teveccüh ider. İnsān ṣoñ daḳīḳa-i ḥayātda gelecek mevtden ḳorḳmamalıdır; zīrā ḥaḳīḳatde her ān netīce-i mevt fenā-resāndır. Fenā yalıñız dünyā ve māfīhāya maḫṣūṣ degildir, şems u ḳamer, lā-yuʿad ecrām ve ṣuver, mürūr-ı zamān ile ḥarāretden bī-tāb ve maḥrūm olacaḳlardır. Şu ḳadar ki fenā peẕīr

[260] *Kur'ân-ı Kerîm*, Bakara, 2/156: "…Sonunda O'na dönecek ve hesaba çekileceğiz."

[261] "Dünya kısa bir ândan ibârettir. Onu da ibâdetle geçir." Aliyy'ül-Karî, Uydurma Olduğunda İttifak Edilen Hadisler, (Tahkik: Abdülfettah Ebû Gudde), (trc. İbrahim Halil Kutlay), İnkilâb Yayınları, İstanbul 2006, s. 140.

olanlarıñ yerine ḳudret-i Rabbāniyye dīger mevādd īcād ider. Tekrār o mevādd ber muḳteżā-yı fermān-ı ṣamedānī maḥv u fānī olur; bu vech ile ᶜālem-i ẓāhirde maḫlūḳāt her ān imāte ve īcād olunur.

جمله عالم میشود هر دم فنا
باز پیدا می نماید در بقا

(1154)

Meşnevī

Cumle ᶜālem mīşeved her dem fenā
Bāz peydā mīnumāyed der beḳā[262]

Terceme: Cümle ᶜālem her ān ve dem-i fenā bulur; tekrār beḳāda peydā olmuş görünür.

Şerḥ: [Beyt-i sebḳ bu beyt-i şerīfiñ de şerḥidir.]

فکر ما تیریست از هو در هوا
در هوا کی پاید آید تا خدا

(1155)

Meşnevī

Fikr-i mā tīrist ez hū der hevā
Der hevā key pāyed, āyed tā Ḫodā

[188] Terceme: Bizim fikr ü endīşemiz bir oḳ gibi hüviyet-i İlāhiyyeden hevā-yı vücūd-ı insāniyyede ẓuhūr ider; ammā o fikr oḳu hevāda ṭurmaḳ naṣıl mümkin olur? Allāh Teᶜālā Ḥażretlerine rücūᶜ ider.

Şerḥ: Endīşe oḳ, vücūdumuz hevā gibi olunca oḳ hevāda yaᶜnī endīşe vücūdu insānda naṣıl beḳā-nümā olabilir? Bi'ṭ-ṭabᶜ olamaz! Ḫālıḳ-ı Muṭlaḳa rücūᶜ ider.

هر نفس نو می‌شود دنیا و ما
بی‌خبر از نو شدن اندر بقا

[262] Beyit: A, -MM, -N

(1156)

Meşnevī

Her nefes nev mīşeved dünyā vu mā

Bīḫaber ez nev şoden ender beḳā

Terceme: Her nefesde, dünyā yeñi olur. Ṣūrī olan beḳāmız ḥasebiyle dünyānıñ teġayyürāt-ı müteceddidesinden bizim ḫaberimiz yoḳdur.

Şerḥ: Dünyā ve māfīhā her ān ve saᶜātde fenā-peẕīr olduġundan ber muḳteżā-yı ḥikmet-i bāliġa tekrār teceddüd-nümā olur ise de bizim istiᶜmāl itdigimiz vesā'iṭ-i ḥissiye bu fenā ve īcād u teceddüdü rü'yete ġayr-ı muḳtedir, cismimiz müddet-i ḥayātımızda ṣūretā bāḳī göründügü ẓāhir olduġundan, dünyāda teġayyürāt-ı dā'imesinden ḫabīr degiliz.

عمر همچون جوی نو نو می‌رسد

مستمری می‌نماید در جسد

(1157)

Meşnevī

ᶜOmr hemçun cūy nev nev mīresed

Mustemirrī mīnumāyed der cesed

Terceme: ᶜÖmr-i insānī ırmaḳdaki ṣu gibi yeñiden yeñiye irişir. Dā'imā ırmaġa ṣu, yeñi, geldiginden cesed ve vücūdda muttaṣıl gibi görünür.

Şerḥ: Aḳındısı çoḳ olmayan bir nehre baḳılacaḳ olsa ṣu, ḥareketsiz görünür, her ān nehriñ ṣuyu aḳar geçer. Aṣlı olan deryāya gider; ammā māddī göz bu tebeddülü ve insānlardaki teġayyürātı görmege kifāyet itmez. ᶜÖmr-i insānda her ān cereyān ider ise de cereyānı māddeten görünmedigi içün ẓāhir göze göre bāḳī ṣanılır. [189]

آن ز تیزی مستمر شکل آمدست

چون شرر کش تیز جنبانی بدست

(1158)

Meşnevī

An zi tīzi mustemir şekl āmedest

Çun şerer keş tīz conbānī be dest

Terceme: O şu tīz aḳdığından naẓara müstemir ve dā'imi el-cereyān gelir. O āteş ḳıġılcımı gibi ki: Sen anı eliñle çāpük çāpük taḥrīk idince, sürᶜ at-ı taḥrīkden uzun görünür.

Şerḥ: İnsānıñ ᶜ ömrü de ḳıġılcım gibidir. Ammā çeşm-i ẓāhiri ve ḥiss-i māddi çāpük taḥrīk olunan ḳıġılcımı uzun gördügü gibi sürᶜ atle cereyān iden ᶜ ömrümüzü de ẓāhir-bīn olan insān ṭavīl ü firāvān ẓann ider. Bu miṯāl-ı ᶜ ālī, beyt-i şerīf ātīde daha ziyāde taṣrīḥ ve tavżīḥ buyurulmuşdur.

شـــاخ آتـش را بـجـنـبـانـی بســـاز
در نـظـر آتـش نـمـایـد بـس دراز

(1159)

Meşnevī

Şāḫ-ı āteş rā beconbānī be sāz
Der naẓar āteş numāyed bes derāz

Terceme: Ucunda az āteşi olan bir aġac dalını sürᶜ atle çevirseñ ḥadd-i z̲ātında ufaḳ, ḳıṣa olan eş naẓara uzun görünür.

Şerḥ: Bir aġac dalı ucunda ḳıġılcım ḳadar bir āteş olduġu ḥālde insān o dalı eline alup da eliyle çāpek çāpek oynatsa sürᶜ at-ı taḥrīkden ṭolayı ḳıġılcım aṣlından birḳaç miṯli büyük, daha uzun görünür. ᶜ Ömr-i insāniyyede fermān-ı Rabbāni eyyām u leyāli vāsıṭasıyla sürᶜ atle taḥrīk itmekde olduġundan çeşm ü ḥiss-i ẓāhir, dirāzī-i ᶜ ömr-i insāna z̲āhib ve nāẓır olur. Dünyā ve beden u ᶜ aḳl içinde mevcūd ẓann olunan birçoḳ keyfiyāt bunuñ gibi sehvden neş'et itmiş ḫayālātdır.

ایـن درازی مـدت از تـیـزیٔ صـــنـع
مـی‌نـمـایـد ســـرعـت انـگـیـزیٔ صـــنـع

(1160)

Meşnevī

İn derāzi muddet ez tīzī-i ṣunᶜ
Mīnumāyed sürᶜ atengīzī-i ṣunᶜ

[190] Terceme: Müddet-i ᶜ ömrüñ ṣūrī olan uzunluġu ṣunᶜ -ı İlāhiniñ sürᶜ at u ḳudretindendir. Sürᶜ at-engīzi-i ṣunᶜ -ı İlāhī ġāyet ḳıṣa olan ᶜ ömrü, uzun gösterir.

Şerḥ: İnsānlar, daḳīḳalar, sāᶜatler, günler, giceler, seneler geçirir iken ᶜömr-i insānı naṣıl böyle ḳıṣadır? Diye ṣorulabilir. Ḳıṣadır şimdiye ḳadar dünyāda nice milyon insānlar güẕār itmiş iken nām u nişānları ḳalmayup bedenleri ya defīn-i ḫāk-ı ḳubūr, yāḫūd eṭᶜame-i ve ḥoş u ṭavır olmuşdur; ammā kemāl-i ṣunᶜ-i Rabbānī bu ᶜömr-i kütāh-ı insāniyyi ġāyet uzun ve ᶜālī gösterir ki insān saᶜy u ġayretden ḫālī ḳalmasun ve bu meydān-ı ᶜaẓīm-i ibtilā olan dünyāda nevᶜ-i beşer, ebḳā-yı niknām iderek eṯer-i ḫayr bıraḳsun.

طـالـب این ســـر اگر علامــه ایســـت
نـک حســـام الدین که ســـامی نامه ایســت

(1161)
Meṯnevī
Ṭālib-i in sırr eger ᶜallāmeīst
Nek Ḥusāmuddīn ki sāmī nāmeīst

Terceme: Bu sır u ḥaḳīḳatiñ ṭālibi olan kimse, ᶜallāme-i ᶜaṣr olsa bile aña söyle! İşte Ḥüsāmü'd-dīn Çelebī ki nāme-i sāmī vü nüsḫa-i kübrā olan ẕāt nāmıdır. Bu sır u ḥaḳīḳati andan añla!

Şerḥ: Ey ṭālib-i ḥaḳīḳat! Bu dürlü ḥikem ü ḥaḳā'iḳiñ künhüne muṭṭaliᶜ olmaḳ ister iseñ Ḥüsāmü'd-dīn Ḥażretleri veyā o ẕāt-ı celīlü'l-ḳadr gibi bir merd-i Ḫudāyı ara! Bul! Mevlānā Celālü'd-dīn-i Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī Ḥażretleri tevāżuᶜan kendi ẕāt-ı ᶜalī ḳadrlerini veyā Meṯnevī-i Şerīfi taḥarrī it buyurmadılar ise de kemālātı nihāyetsiz ve ṣadıḳ ve ᶜirfānı ḥesābsız olan Ḥüsāmü'd-dīn Çelebī Ḳuddise Sırruhu'l-ᶜĀliyyeniñ iltimāsıyla yazılan Meṯnevī-i Şerīfi ve hem her zamānda bulunan Evliyā-u'llāhı göstermiş oldular kemāl-i vefā ve muḥabbet-i cihān ḳıymetleriyle Ḥüsāmü'd-dīn Ḥażretlerini bu vech ile de tekrīm ve nām-ı celīlü'l-ᶜünvānı ibḳā ile ᶜālem-i insāniyetde taᶜẓīm buyurdular. [191]

رســـیـدن خـرگـوش بشـــیـر و خشـــم شـــیـر بـر وی

(Resīden-i ḫergūş bişīr ve ḫeşm-ı şīr ber vey)

Ṭavşan arslanıñ yanına vardığına ve arslanıñ ṭavşana ḥiddet itdigine dā'irdir:

شـــیر انـدر آتش و در خشـــم و شـــور
دیـد کـان خـرگـوش مـی‌آیـد ز دور

(1162)
Meşnevī
Şīr ender āteş u der ẖeşm u şūr
Dīd k’an ẖergūş mīāyed zi dūr

Terceme: Arslan āteş ve ġażab u ıżṭırāb içinde iken gördü ki o ṭavşan uzaḳdan gelir.

Şerḥ: Bālāda beyān oldunduġu üzre arslana teşbīh olunan ẓālim ẖaylī zamān ḳarār virilen vaẓīfeniñ vürūduna muntaẓır ve nigerān, vaẓīfeniñ te’ẖīrinden ẖalḳı olan ġażab u cevᶜ ī firāvān iken ẕikr olunan köylü uzaḳdan nümāyān oldu. İntiẓār ḥadīdü’l-mizāc olanlarıñ vaḫşet ü ḥiddetlerini ḳat ḳat tezyīd ile bī-zār ider.

مـی‌دود بـی‌دهشـــت و گســـتـاخ او
خشـــمـگین و تنـد و تیز و ترش رو

(1163)
Meşnevī
Mīdeved bīdehşet ü gustāẖ ū
Ḫeşmgīn u tond u tīz u turşrū

Terceme: Ṭavşan ḳorḳusuz, küstāẖāne, ġażablı, ḥiddetli ve ekşi yüzlü olduġu ḥālde yürüyor.

Şerḥ: Ẕikr olunan köylü kendini bī-bāk ve ẖışm-nāk göstermesi ḳuşūrsuz olduġunu īmā ve beyān ve gūyā kendi ḥiddetini celb iden bir nizāᶜ a müṣādif olduġunu ḥālen ityān itmek içün idi. Köylü ve ᶜ ādī ḳıyafetlerde görünen baᶜ żı insānlardan ḥafī bir tedbīr-i ᶜ amīḳ, yāẖūd bir ẖudᶜ a aṣlā me’mūl olunmadıġı ḥālde baᶜ żı defᶜ a o maḳūle ādemler öyle desīse istiᶜ māl iderler ki ᶜ āḳıl olanlar engüşt-ber-dehān ve ḥayrān ḳalır. [192]

کـز شـــکسـتـه آمـدن تـهـمـت بـود
وز دلـیـری دفـع هـر ریـبـت بـود

(1164)

Meşnevī

Kez şikeste āmeden töhmet boved

Vez dilīrī defʿ -i her reybet boved

Terceme: Zīrā ḳırıḳ, zebūn gelmekden cürm ü töhmet añlaşılır; ve cesūrluḳdan her şek u şübheniñ defʿ i ḥāṣıl olur.

Şerḥ: Ṭavşana teşbīh olunan köylü te'ḫīr ile beraber çekinmeyerek bilā pervā ẓālimiñ nezdinde endām-nümā oldu. Ḳorḳaraḳ gitmiş olsa kendi ḳuṣurunu ẓımnen iḳrār ve ḳuṣūru olduġuna dā'ir ẓālimiñ iʿtiḳādını tezyīd ve ḥiddetini bī-şümār eyler idi. Kendine ḳuṣūr ʿazv itmek istiʿdādında olan bir z̲ātıñ nezdine insān fütūrsuz varır ise ḳuṣūrsuz olduġuna dā'ir ṣāḥib-i şekkiñ ḳalbine bir fikr-i emniyet-efzā ilḳā itmiş olur. Ṭavr ve vechinde āṣār-ı ḫavf ve teġayyür göstermemek gibi ḫaṣlet-i maḳbūleye nā'il olmaḳ içün dört şey lāzımdır. İbtidā: İnsānıñ fütūrsuz yaradılmış olması, ṣāniyen: Aʿṣāb ü demiñ bedeninde muʿtedil bir ḥālde bulunması, ṣālis̱en: ʿĀlemiñ serd ü germine giriftār olmuş ve rābiʿen: Her vaḳt emr virenlerden olmayup baʿżı defʿa emr ü su'āl olunmaḳ mecbūriyetinde bulunmuş olunmasıdır.

چون رسید او پیشتر نزدیک صف

بانگ بر زد شیرهان ای ناخلف

(1165)

Meşnevī

Çun resīd ū pīşter nezdīk-i ṣaf

Bang ber zed şīr hān ey nāḫalef

Terceme: Çünki ṭavşan arslanıñ öñündeki ṣafa yaḳīn olaraḳ irişdi. Arslan kemāl-i ḥiddetle bağırdı. Didi: Ey nā-ḫālef!

Şerḥ: Ḥadīdü'l-mizāc olanlar yanında maġżūbları görünce ʿaḳl u ḳalb u bedenleriniñ giriftār olduġu taḥavvülāt ḳābil-i işʿār olmayan birçoḳ ḥālāt-ı esef-āyāt gösterir. Bir mecbūriyet-i ʿaẓīme olmayınca o maḳūle ʿaḳlı gitmiş ve bedeninde yalıñız āteş-i ḥiddet ḳalmış olanlarıñ nezdīne varmayup ḥiddetleriniñ teskīni żımnında iki ṣūretden birini istiʿmāl itmeli! Ṣūretiñ biri ḥadīdü'l-mizāc ādemiñ sevdigi bir ādem vāsıṭasıyla beyān-ı iʿtiz̲ār, cālib-i ḥiddet olan **[193]** māddeniñ ṣūret-i cereyānını ḥikāye ve iḳrār itmeli! Dīger ṣūret ise yine ġażūbuñ sevdigi bir insān vāsıṭasıyla cereyān-ı māddeyi iḫbārdan ṣoñra ġażūbdan ḫavf u telāş

göstermeyüp bi'l-ᶜaks ġażūba iẓhār-ı iġbirār itmeli! Birinci ṣūretiñ cesūr olan ḥadīdü'l-mizāclara ḳarşı istiᶜmāli sezā, ikinci ṣūretiñ ḥadīd ve faḳaṭ vehhām ve ḳorḳaḳ olanlara muḳābeleten icrāsı aḥrādır.

من كه گاوانرا ز هم بدريده‌ام
من كه گوش پيل نر ماليده‌ام

(1166)
Meşnevī
Men ki gāvān rā zi hem bedrīdeem
Men ki gūş-ı pīl-i ner mālīde'em

Terceme: Ben ki o gözleri birden parçalarım; ben ki erkek arslanıñ ḳulaġını burmuşum!

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfiñ me'āli ātīdeki beyt-i şerīfiñ meᶜāliyle ikmāl buyurulur. Şimdiden şu ḳadar beyān olunur ki: Ḥadīdü'l-mizāc olanlar āvān-ı ḥiddet ü ġażabda hemīşe maġżūbuñ fenālıḳlarını ᶜācilen ḫāṭırlarına getirir ve kendi ḳuṣūrlarını unutur ve fażla olaraḳ cesāret ü mahāretlerinden dem ururlar ve ᶜinde uli'n-nihāyede külliyen ẕelīl olurlar.

نيم خرگوش كه باشد كه چنين
امر ما را افكند اندر زمين

(1167)
Meşnevī
Nīm ḫergūş ki bāşed ki çonīn
Emr-i mā rā efkened ender zemīn?

Terceme: Yarım ṭavşan kim olur ki bu gibi bir emrimizi yer üstüne atmış olsun!

Şerḥ: Arslana teşbīh olunan insān kemāl-i tehevvür ve tekebbürle feṯḥ-i dehān iderek köylüye dimiş ki: Ben cismen o göz gibi cesīm u ḳalben arslan gibi cesūr olanları bile pence-i ḳahrımla dū-nīm itmiş iken şimdi seniñ gibi bir nāḳış ve nākes naşıl olur da emrimi ihmāl ve beni kemāl-i cūᶜ ve ḥiddetden dīger ḥāl itmiş olsun? Ġażūb olanlar hengām-ı ḥiddetde birçoḳ su'āl-i bī-me'āl īrād iderler ve hīçbir vaḳt cevāb almaġa ṣabr itmeyüp hemān söylerler. [194]

ترک خواب وغفلت خرگوش کن
غرش این شیر ای خر گوش کن

(1168)
Meşnevī
Terk-i ḫˇāb u ġaflet-i ḫergūş kon
Ġurre-i īn şīr ey ḫer güş kon

Terceme: Ey ġāfil! Ṭavşanıñ uyḳusunu ve ġafletini terk it! Arslanıñ dehşetli ṣadāsını işit de mütenebbih ol!

Şerḥ: Ṭavşan gözleri açıḳ uyur, anı bu ḥālde gören uyanıḳ ẓann ider. Ṣāḥib-i ġaflet olanlarıñ da ṣūretā gözleri açıḳ olduġundan ehl-i ḥikmetden olmayanlar anları bī-dār ṣanır; ḥālbuki anlar ḫˇāb-ı girān-ı ġafletle medhūş ve bīmārdırlar. Bu beyt-i şerīfde arslanıñ ifādesini terk ile bir muḳteżā-yı de'b-i celīl-i Ḥażret-i Mevlānā bir ᶜārif ü dānā ṭarafından insānlara tenbīhen ve īḳāẓen deniliyor ki: Ḫˇāb-ı ġafletden ferāġat ve ġāfil ü ẓālimler üzerine cārī olan ġażab-ı İlāhiniñ ṣadā-yı heybet-nümāsına diḳḳat idiñiz!

"Arslan ġażab u ḳuvvet ile meşhūr-ı cihān olduġundan bu beyt-i şerīfde ḳahr u ġażab-ı İlāhī arslan taᶜbīrātıyla tavṣīf ve telmīḥ olunmuşdur."

عذر گفتن خرگوش

(ᶜOẕr goften-i ḫergūş)

Ṭavşanıñ arslana ᶜöẕr beyān eylemesine dā'irdir.

گفت خرگوش الامان عذریم هست
گر دهد عفو خداوندیت دست

(1169)
Meşnevī
Goft ḫergūş; el-āmān ᶜozrīm hest
Ger dehed ᶜafv-i ḫodāvendīt dest

Terceme: Ṭavşan arslana didi: El-āmān! Eger seniñ ḥükm ü ᶜ aẕametiñe ᶜ afv itmek elverir ise bir ᶜ öẕrüm vardır.

Şerḥ: Ḥālen ve bedenen żaᶜ īf olan kimse **[195]** çāre-yāb oluncaya ḳadar cesūr olan bir ṣāḥib-i ġażaba ḳarşı lisān-ı tevāżuᶜ istiᶜ māl itmesi īcāb-ı ḥāldendir.

گفت چه عذر ای قصور ابلهان
این زمان آیند در پیش شهان

(1170)
Meşnevī
Goft: Çi ᶜ oẕr ey ḳuṣūr eblehān
İn zamān āyend der pīş-i şehān

Terceme: Arslan didi: Ey aḥmaḳlarıñ ḳuṣūr ve nāḳışı! Şāhlarıñ ḥużūrunda bu zamānda mı ᶜ öẕr beyān iderler?

Şerḥ: Ẓālim-i ġażubān olaraḳ ṣāḥib-i ḳuṣūr ve ḳāṣır ᶜ add eyledigi faḳīr köylüyü şedīden taḥḳīr ider. Ẓālimler bilmez ki insān ez-her-cihet taḳdīs ve tekrīm olunmuş şāyān-ı ḥürmet ve merḥamet bir maḫlūḳ-ı iḥsāndır ki ġayr-ı meşrūᶜ ṣūretde anı tekdīr, anı dūçār-ı cefā ve eẕā itmek; ẓulm-i ᶜ aẓīm ve ᶜ ayn-ı ḥamāḳat u maḥż-ı cehāletdir; Ḥattā şerᶜ an müsteḥaḳḳ-ı tekdīr olduġu zamān ḥāl ü iᶜ tibārına göre ḥaḳḳında istiᶜ māl olunması lāzım gelen taᶜ bīrāt u tekdīr idecek ẕātıñ çehresine virmesi īcāb iden ḥareket, her ādemiñ bilecegi ḫālāt u mevāddan degildir. Muᶜ āmele-i tekdīriyyeyi iden ibtidā ġażab u ḥiddetden ᶜ ārī; ṣāniyen ṣā'ibe-i ġarażdan beri ve ḥadd-ı ẕātında müdebbir ve ẕekī olması şarṭ-ı esāsīdir; yoḳsa her aḥmaḳ kendini faᶜ āl ᶜ add iderek ḥiddet ü şiddetle kesb-i şöhret itmek ve ortalıġı tehdīd eylemek ḫayāliyle tekdīrāta ḳıyām itse, encāmı kendi iᶜ tibārını isḳāṭ ve düşmenlerini müzdād ider ve ḫavf-ı düşmenān anı ẕelīl ve bī-āmān eyler.

مرغ بی‌وقتی سرت باید برید
عذر احمق را نمی شاید شنید

(1171)
Meşnevī
Morġ-ı bīvaḳtī seret bāyed borīd
ᶜ Oẕr-i aḥmaḳ rā nemīşāyed şenīd

Terceme: Ey ṭavşan! Sen vaḳtsiz bir ḳuşsuñ! Başını kesmek lāzımdır; **[196]** aḥmaḳıñ ᶜ öẕrünü işitmek lāyıḳ degildir.

Şerḥ: Ey köylü! Sen te'ẖir u ihmāl ile ḥaddini tecāvüz eylediginden seniñ gibi aḥmaḳıñ ᶜ öẕrünü istimāᶜ ile vaḳt żāyiᶜ itmek ᶜ ayn-ı ḥumḳ ve ẖaṭādır. Vaẓīfesini seniñ gibi ihmāl iden bülehāyı bilā tevaḳḳuf seyf-i ġażabla helāk itmek işābet ve siyāset itmekdir diyerek arslan ġażabān, ḥiddet ü tekdīrātını tezyīd itmiş!

عـذر احـمـق بـدتـر از جـرمـش بـود
عـذر نـادان زهـر هـر دانـش بـود

(1172)

Meşnevī

ᶜ Oẕr-ı aḥmaḳ bedter ez curmeş boved
ᶜ Oẕr-ı nādān zehr-i her dāniş boved

Terceme: Aḥmaḳıñ ᶜ öẕrü cürm u ẖaṭāsından daha bed-ter olur; cāhiliñ ᶜ öẕrü her ᶜ ālim ü dānāya zehr u cefādır.

Şerḥ: Arslana teşbīh olunan ādemiñ birinci mışrāᶜ daki ifādesi işābet ve ᶜ ayn-ı ḥikmetdir; fi'l-ḥaḳīḳa çok defᶜ a cühelā, īrād-ı ᶜ öẕr ümīdiyle tezyīd ve te'kīd-i ẖaṭā ider; ᶜ öẕr-i cühelā, her ḥālde ᶜ ālimlere zehr u cefādır. Maᶜ a-māfīf bütün bütün cevābsız bıraḳmaḳ da nā-sezādır. Zīrā cühelā beyān-ı ᶜ öẕr itdikden ṣoñra ᶜ āḳıl ve ᶜ ālimiñ verecegi cevāb, cāhiliñ ᶜ öẕr-i nā-ṣevābını imḥā ider. O ḥālde ümīd olunur ki cāhil ṭutduġu meslek-i saḳīmden mümkin mertebe tebaᶜ īd ve teberrī itmiş ola!

عـذرت ای خـرگـوش از دانـش تـهـی
من چـه خرگوشـــم کـه در گوشـــم نهی

(1173)

Meşnevī

ᶜ Oẕret ey ẖergūş ez dāniş tehī
Men çi ẖergūşem ki der gūşem nehī

Terceme: Ey ṭavşan! Seniñ ᶜöẕrüñ ᶜilm ü hünerden boş, ḫālīdir; ben ṭavşan degilim ki ᶜöẕrünü ḳulaġıma ḳoyasıñ!

Şerḥ: Bu beyt-i şerīf ṣāḥib-i ġażabıñ tekdirātını ḥākī e belāġat-ı bī-intihāyı ḥāvīdir. [197]

گفت ای شـــاه نـاکســـی را کس شـــمـار
عــذر اســـــتــم دیــدهٔ را گــوش دار

(1174)
Meşnevī
Goft: Ey şāh, nākesī rā kes şomār
ᶜOẕr-i istem dīdeī rā gūş dār

Terceme: Ṭavşan didi: Ey şāh! Benim gibi ḥaḳīr ve nā-kesi insān ᶜadd it! Bir sitem ü cefā-dīdeniñ ᶜöẕrüne ḳulaḳ ṭut!

Şerḥ: Ẕihninde bir tedbīr ḳurmuş olan ᶜāḳıl bir ṣāḥib-i ḳuvvet ve ġażabınıñ ḥużūrunda bulunup da ẕikr olunan köylü gibi ḥareket itse sezādır. Yaᶜnī bir ṭarafdan edeb dā'iresinde tevāżuᶜ, dīger ṭarafdan maḳṣadını terk itmeyerek bilā ḫavf ve ḫergūş fikrinde ṣebāt u ifādesiniñ iṣābet ve ṣıḥḥatini taᶜbīrāt-ı ḥekīmāne ile iṣbāt itmelidir.

خــاص از بــهــر زکــات جــاه خــود
گــمــرهــی را تــو مــران از راه خــود

(1175)
Meşnevī
Ḫāṣṣe ez behr-i zekāt-i cāh-ı ḫod
Gomrehī rā tu merān ez rāh-ı ḫod

Terceme: ᶜAle'l-ḫuṣūṣ kendi manṣıb u maḳāmıñızıñ zekātı ḳabīlinden olsun yolunu ġā'ib itmiş benim gibi bir ᶜācizi kendi ṭarīḳ-i luṭfuñdan sürme!

Şerḥ: Ṭavşana teşbīh olunan köylü kemāl-i tevāżuᶜ ile ᶜöẕrünüñ istimāᶜını istiḥām ve bu vech ile ᶜarż-ı merām itmekle istiḥṣāl-i kām idecekdir. Mücerrebdir ki ḥadīd ve ġażūb olanlar ekṣer ḫōd-bīn ve ḫōd-pesend olduḳlarından ḥīn-i ġażabda bile kemālāt u ᶜaẕametlerinden bi'l-münāsebe baḫṣ olunsa çoḳ defᶜa āteş-i ḥiddetlerini maḥv u iṭfāsına sebeb olur. Bir ġażūba ḳarşı

tevāżuᶜ ve tażarruᶜ olunur iken ḳahr-ı Rabbānīniñ ᶜalā'im ü şedā'idi ser-nümā olmaġa başlar ve insān ḳahra giriftār olursa ḥayvān olmadıġı ḥālde işledigi fenālıḳdan peşīmān olaraḳ istiġfāra devām ve taṣadduḳa ve ᶜibādete ve efᶜāl-i ḫayriyyeniñ icrāsına iḳdām itmesi lā-büdd ve cesbāndır. [198]

بحر کو آبی بهر جو میدهد
هر خسی را بر سر و رو مینهد

(1176)

Meşnevī

Baḥr k'ū ābī beher cū mīdehed
Her ḫesī rā ber ser u rū mīnehed

Terceme: Deryā her ırmaġa şu virir, bu ᶜaẓametiyle beraber her çör çöpü yine kemāl-i luṭfundan başı ve yüzü üstüne ḳor.

Şerḥ: Ḥarāret-i şems ḥasebiyle miyāh-ı deryānıñ buḫārı hevāya teṣaᶜüd ider; buluṭ baᶜdehu yaġmur bu ṣūretle kürre-i arżda şular ḥāṣıl olur. İşte deryā bu ḳadar netāyic-i aẕīmeniñ istiḥṣāline iḳtidār göstermiş iken āġuşuna düşen ḫār u ḫası ḳaᶜrında maḥv-ı iᶜtibār degil bi'l-ᶜaks mūceb-i şāndır. Ey şīr-i jiyān! Sen de beni helāk ve perīşān idecegine luṭfen ᶜözrümü istimāᶜ ve giriftār olduġum ḥālden rehā it! Bu beyt-i şerīf tevāżuᶜ ve ḫuşūᶜı taᶜlīm ider. Ṣāḥib-i iḳtidār uᶜaẓamet her ne ḳadar insāniyet u merḥamet iẓhār itse sezā ve iᶜtibārı daha aᶜlā olur.

کم نخواهد گشت دریا زین کرم
از کرم دریا نگردد بیش و کم

(1177)

Meşnevī

Kem neḫˇāhed geşt deryā zin kerem
Ez kerem deryā negerded bīş u kem

Terceme: Ḫār u ḫassı yüzüne ṭutmaḳ gibi bir luṭfdan deñiz eksilmez. Keremden deryā, daha ziyāde ve daha az bir şey istiḥṣāl veyā ġā'ib itmez.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfde hem ṣāḥib-i iḳtidār u ᶜaẓamete pend u naṣīḥat, hem ḫasīsü'l-ṭabᶜ olanlara tenbīh ve işāret vardır. Meṣelā bir insāna merḥameten luṭf u ᶜināyet veyā müsteḥaḳ olduġu ḥālde medḥ ü riᶜāyet olunur ise luṭf u riᶜāyeti icrā idecek ẕāt ẓan itmesün ki Elṭāfiñ ibẕāli kendi ḳadrine noḳṣān īrāṣ ider, Bi'-lᶜaks icrā-yı insāniyyet bāᶜiṣ-i saᶜādetdir. [199]

گـفـت دارم مـن کـرم بـر جـای او
جـامـهٔ هـر کـس بـرم بـالای او

(1178)

Meṣnevī

Goft: Dārem men kerem ber cāy-i ū
Cāme-i herkes borem bālā-yı ū

Terceme: [Arslan ṭavşana cevaben] didi: Luṭf u keremi maḥallinde ṭutarım. Ṣarf iderim; ben herkesiñ elbisesini beden ü vücūduna göre keserim.

Şerḥ: Bu beyān gerçi ẓālim-i maᶜhūd ṭarafından serd ü ityān olunduysa da maġz-ı ḥikmet ve ᶜayn-ı ᶜirfāndır. Kerem, fi'l-ḥaḳīḳa makbūl ve merġūb bir ḫaṣlet-i cihān-ḳıymetdir. Faḳaṭ maḥallinde ṣarfı lā-büddür; yoḳsa bir müfside de icrā-yı luṭf ve ᶜināyet itmek ᶜaynı ẕillet ve maḫż-ı mażarrat ve sā'ir müfsidlere icrā-yı şeḳāvet eylemek içün iᶜtā-yı cür'etdir.

گفـت بشـنو گر نبـاشـم جـای لطف
سـر نـهـادم پـیـش اژدرهـای عـنـف

(1179)

Meṣnevī

Goft: Bişnov ger nebāşem cāy-ı luṭf
Ser nihādem pīş-i ejderhā-yı ᶜunf

Terceme: Ṭavşan didi: Ey arslan! ᶜÖẕrümü diñle! Andan ṣoñra müsteḥaḳḳ-ı luṭf u kerem olmaz isem ġażab u ḳahr ejderhānıñ öñüne baş ḳorum.

Şerḥ: Ṣāḥib-i ᶜaḳl ve ṣebāt olan ẕāt, -velev şiddet u ġażab görse- terk-i maḳṣad itmeyüp kemāl-i tevāżuᶜ ve ḥikmetle fikrini iṣbāt ider.

مـن بـوقـت چـاشـــت در راه آمـدم
بـا رفـيـق خـود ســـوی شـــاه آمـدم

(1180)

Meşnevī

Men be vaḳt-i çāşt der rāh āmedem
Bā refīḳ-i ḫod sūy-i şāh āmedem

Terceme: [Ṭavşan arslana dir:] Ben ḳuşluḳ vaḳtinde yola çıḳdım, kendi arḳadaşımla şāh ṭarafına geldim. [Maḳṣad ātīde añlaşılacaġından vāreste-i şerḥdir.] [200]

بـا مـن از بـهـر تـو خـرگـوشـــی دگـر
جـفـت و هـمـره کـرده بـودنـد آن نـفـر

(1181)

Meşnevī

Bā men ez behr-i tu ḫergūş-ı diger
Coft u hemreh kerde būdend an nefer

Terceme: Seniñ içün benimle beraber dīger bir ṭavşanı, ḥayvānāt gürūh çift ve yoldaş itmiş idi.

Şerḥ: Köylü ẓālime: Size eḳvāt u vaẓīfe irsāl itmek muḳāvele-i Vācibü'r-ri^{c}āyesinden köylüler aṣlā ḫulf u nükūl, va^{c}dlerinden ^{c}udūl itmeyüp erkence beni, dīger birini vaẓā'if-i keşīre ile ṭarafıñıza göndermişler ise de beyān idecegim vuḳū^{c}āt bizi giriftār-ı te'ḫīr ve medhūş ve bī-şu^{c}ur itmişdir dimiş!

شـــیـر انـدر راه قصـــد بـنـده کـرد
قصـــد هـر دو هـمـره آیـنـده کـرد

(1182)

Meşnevī

Şīr ender rāh ḳaṣd-ı bende kerd
Ḳaṣd-ı her do hemreh āyende kerd

Terceme: Arslan yolda bendeleriñize ḳaṣd itdi; Her iki yol arḳadaşına, yaᶜ nī bize ḳaṣd itdi.

Şerḥ: Köylü, ẓālime beyān-ı ḥāl iderek dimiş ki: Bize size eşyā-yı keşīre ile gelir iken yolda ẓuhūr iden dīger bir ṣāḥib-i iḳtidār, iṭāle-i dest-i ḫasār ve arḳadaşımı esīr ve eşyāmızı ġażab ile yolumuzdan teᶜḫīr itmişdir. Bu ifādāt ġayr-ı vāḳiᶜ olup arslana teşbīh olunan ādemiñ -bir şaḫṣ-ı mevhūm ᶜaleyhine- ġażab u ḥiddetini celb içün ḫudᶜadan ᶜibāretdir. Bunda cāy-ı diḳḳat ve maḥall-i ᶜibret bir işāret vardır ki: Ẓālim olanlar işidecekleri söze emniyet itmeseler kendilerini kimse sevmediginden zebūn u maġbūn olurlar. Binā'enᶜaleyh iḳtidār-ı ḥaḳīḳi icrā-yı ᶜadālet ve irādāt-ı Rabbāniyye iṭāᶜat idenlere maḫṣūṣdur. [201]

گفتمش ما بندهٔ شاهنشهیم
خواجهتاشان که آن درگهیم

(1183)
Meşnevī
Goftemeş: Mā bende-i şāhenşehīm
Ḫˇācetāşān-i kih-i an dergehīm

Terceme: Yolda çıḳan arslana didim ki: Bize ṭoḳunma! Zīrā büyük dergāhıñ ḥaḳīr u nāçīziyiz!

Şerḥ: Ẓālimiñ ġażabını tezyīd itmek ārzūsuyla eñ ziyāde ḥiddeti cālib olan taᶜbīrāt, maᶜhūd köylü ṭarafından īrād olunur. Bir ḥadīdü'l-mizācı aġżāb itmeḳ keyfiyeti ġāyet sehildir. ᶜAle'l-ḫuṣūṣ düşmen veyā sā'ir bir insān ṭarafından taḥḳīr olunduġu dostāne ve maḥremāne ḥikāye olunsa ve artıḳ ne olmuş ise olmuş siz ḥiddet buyurmayıñız gibi ṣūretā teselli-āmīz, ḥaḳīḳatde ġażab-engīz ifādāt ᶜilāve idilse ṣāḥib-i ḥiddet giriftār-ı cinnet olur.

گفت شاهنشه که باشد شرم دار
پیش من تو یاد هر ناکس میار

(1184)
Meşnevī
Goft şāhenşeh ki bāşed şerm dār
Pīş-i men tu yād-i her nākes meyār

Terceme: Yolda ẓuhūr iden o dīger arslan baña cevāben didi ki: Şāhenşāh didigiñ kim olur? Utan! Benim ḥużūrumda her nākes ve denīniñ nāmını söyleme!

Şerḥ: Bu ifāde de tezyīd-i ḥiddet ve teşyīd-i ġażab içün bir desīsedir. Düşmeniñ ḥaḳārāt-āmīz söylemiş olduġu sözleriñ birer birer taᶜdādı mütekebbir olanlarıñ ḳalb ü ᶜaḳllarına şedīden te'şīr ve ḥiddet ü ġażablarını fevḳa'l-ᶜāde tekşīr ider.

هم ترا و هم شهت را بر درم
گر تو با یارت بگردید از درم

(1185)
Meşnevī
Her turā vu hem şehet rā ber derem
Ger tu bā yāret begerdīd ez derem

[202] Terceme: O dīger arslan baña ᶜilāveten didi ki: Hem seni hem seniñ şāhıñı yırtar, parça parça iderim; eger sen arḳadaşıñla benim ḳapumdan rücūᶜ idüp gitmek ister iseñiz!

Şerḥ: Ḥadīdü'l-mizāc olanlarıñ ġażabını daᶜvet itmek üzre bir iki söz kāfī iken dessās olan köylü ḳurduġu esās-ı ḫudᶜayı te'yīd içün bir iki sözle iktifā itmeyüp ẓālimiñ ᶜaḳlını külliyen maḥv u tebāh eylemek fikriyle tezyīd-i kelām ider ve encāmı nā'il-i merām olur.

گفتمش بگذار تا بار دگر
روی شه بینم برم از تو خبر

(1186)
Meşnevī
Goftemeş bogẕār tā bār-i diger
Rūy-ı şeh bīnem berem ez tu ḫaber

Terceme: Arslana didim: Bizden şimdi vaz gec! Bir kerede kendi şāhımıñ yüzünü göreyim de senden ḫaber götüreyim!

Şerḥ: Köylü maḳṣadını aṣlā ihmāl itmeyüp tekşīr-i ḥiddet içün bir ẓālim-i mevhūmuñ taᶜbīrāt-ı ḥaḳārāt-engīzini taᶜdād itdigi ṣırada, bir de kendi ᶜubūdiyet ve ṣadāḳatinden de dem urup dimiş ki: Öyle bir ẓālimiñ pençe-i darānına düşmüş iken ben ḥasbe'l-ᶜubūdiyye yine sizi ferāmūş idemeyüp sükūt da itmedim ve ḫākipāyıñıza gelmek üzre seni düşmeniñize söyledim.

گـفـت هـمـره را گـرو نـه پـیـش مـن
ور نـه قـربـانـی تـو انـدر کـیـش مـن

(1187)

Meşnevī

Goft: Hemreh rā girov neh pīş-i men
Verne ḳurbānī tu ender kīş-i men

Terceme: [O dīger arslan baña] didi: Arḳadaşıñı benim ḥużūrumda rehin bıraḳ! Yoḳsa benim āyīn ve mezhebimde ḳurbānsıñ! Yaᶜnī hemān seni helāk idecegim.

Şerḥ: Mevhūm olan ṣāḥib-i iḳtidār gūyā köylüye dimiş ki: Ṣāḥibiñ kim olursa olsun naşıl cesāret ider de andan ḥużūrumda dem ursuñ! Git ve benim ᶜaẓametimden [203] kendini ḫaberdār it! Eger merd ise gelsün! Şu ḳadar ki kendi arḳadaşıñı rehin olaraḳ yanımda ṭutar ve yalıñız efendiñi ḫaberdār itmek üzre cesāretim ḥasebiyle seni ṣalıveririm.

لابـه کـردیـمـش بســـی ســـودی نـکـرد
یـار من بســـتـد مرا بـگـذاشـــت فرد

(1188)

Meşnevī

Lābe kerdīmeş besī, sūdī nekerd
Yār-i men bested, merā bogzāşt ferd

Terceme: O arslana çoḳ niyāz ve tażarruᶜ itdim, niyāzım bir fā'ide ḥāṣıl itmedi; benim arḳadaşımı aldı; beni yalıñız bıraḳdı.

Şerḥ: Köylünüñ bu yolda ifādelerinden başḳa arḳadaşınıñ dīger ṣāḥib-i iḳtidār yanında ḳaldığını beyāndan maḳṣad arslana teşbīh olunan ādemiñ ḥırṣ u ṭamaᶜ ını ġażabını tezyīd iderek bütün bütün ᶜifrīt itmek içün idi.

یـارم از زفتی ســـه چنـدان بـد کـه من
هـم بـلـطـف و هـم بـخـوبـی هـم بـتـن

(1189)

Meşnevī

Yārem ez zeftī se çendān bud ki men

Hem be luṭf u hem be ḫūbī hem be ten

Terceme: Arḳadaşım hem leṭāfetde, hem güzellikde, hem vücūdda, cesāmetde benden üç miṣli idi.

Şerḥ: Rehin olaraḳ tevḳīf olunan arḳadaşı kendinden vücūdca üç miṣli büyük olduġunu söyleyen ṭavşan kendi küçük vücūdu arslanıñ ḳarnını ṭoyuramayacaġından bu sözleriyle ḥarīṣiñ ṭamaᶜ ını tezyīd itmek istemiş! Ne fā'ide ki bu merd-i muḳtedir yolu kesdi; bunu esīr itdi; yollu birçoḳ kelimāt zehr-rīz ve ḥırş-engīz īrād ve arslana teşbīh olunan ẓālimiñ ᶜaḳlını külliyen berbād itmiş!

بعد از این ز آن شـیر این ره بسـته شـد

حـال مـا ایـن بـود بـاتـو گـفـتـه شـد

(1190)

Meşnevī

Baᶜ dezin zan şīr in reh beste şod

Ḥāl-i mā in būd bātū gofte şod

[204] Terceme: Bundan ṣoñra o arslandan bu yol ḳapanmış oldu; bizim ḥālimiz bu idi, saña söylenmiş oldu.

Şerḥ: Dīger bir ṣāḥib-i iḳtidār yolumuzu sed itdi. Bundan ṣoñra seni vaẓīfe-dār itmek ümīdi nā-be-maḥall ve belki ᶜayn-ı ḫayāldir. Ḥaḳīḳaten muḳtedir iseñ derḥāl git! Düşmeniñizi giriftār-ı cezā it! Dimiş! Diḳḳat buyurulsun ki şimdiye ḳadar arslana teşbīh olunan ādeme, köylü taᶜ bīrāt ve taᶜ ẓīmāt-ı fā'iḳada bulunmuş iken şimdi yalıñız (sen) taᶜ bīrini istiᶜ māl idişi, gūyā ehemmiyetsiz bir ādem olduġunu dīger ẓālimden añlamış ve işitdigi lisān-ı ḥaḳāret-engize kendi de alışmış bulunduġunu īmā iderek ẓālimiñ ġażabını ḳat ḳat ziyādeleşdirmege çalışmışdır.

از وظـیـفـه بـعـد از ایـن امـیـد بـر

حـق هـمـی‌گـویـم تـرا و الـحـق مـر

(1191)

Meşnevī

Ez vaẓīfe baᶜ dezin ümīd bor

Ḥaḳ hemīgūyem turā velḥaḳḳu mor

Terceme: Bundan ṣoñra vaẓīfeden ümīdini kes! Saña ṭoġru söylüyorum. Ṭoġru söz acıdır.

Şerḥ: *"الحق مر ولو كان درّ"*[263] ṭoġru söz acıdır velev inci olsun. Ḍarb-ı meṡeli meşhūrdur. İnsānlar da ekṡer ẕevḳ ve teselliyi mūceb olan esbāb ṣırf ḫayālātdır.; ḫayāl ise ṭoġru sözden pāmāl olur.

گـر وظـیـفـه بـایـدت ره پـاک کـن

هـیـن بـیـا و دفـع آن بـیـبـاک کـن

(1192)

Meşnevī

Ger vaẓīfe bāyedet, reh pāk kon

Hīn biyā vu defᶜ -i an bībāk kon

Terceme: Eger vaẓīfe lāzım ise yolu temizle! Gel! O ḳorḳusuz mānicᶜ i defᶜ it!

Şerḥ: Bu da taḥrīk-i ġażaba medār olur bir taḥrīṣ-i zehr bārdır. Baᶜ żı ẕevāt dir ki bu ḥikāyeniñ mübnā ᶜ aleyhi olan arslandan maḳṣad: Nefs-i emmāre, [205] ṭavşandan merām, ᶜ aḳlı meᶜ ād, nefs-i emmāreye ḥīle ider ki yerinden ḳoparsun, kendini çāh-ı riyāżata atsun. Müdrikāt u ḥissiyāt-ı ẓāhireden ḫalāṣ bulmuş olsun. Bu tevcīh bu ḥikāyeniñ zemīn-i ifādesi ve bi'l-ḫaṣṣa nihāyetlerde görülecek ebyāt-ı şerīfe ile aṣlā muvāfıḳ düşmüyor gibi görünüyor, bu cilddeki şerḥ ve tevcīh İn-şā'allāhü Teᶜ ālā muvāfıḳ-ı ḥaḳīḳat olmuş olur.

جـواب گـفـتـن شـیـر خـرگـوش را و روان شـدن در راه او

(Cevāb goften-i şīr ḫergūş rā ve revān şoden der rāh ū)

Arslanıñ ṭavşana cevāb virmesine ve ṭavşanıñ didigi o yola gitmesine dā'irdir:

گفـت بسـم الله بیـا تـا او کجـاسـت

پیش رو شـو گر همی‌گویی تو راسـت

[263] "Doğru söz acıdır velev ki inci olsun."

(1193)

Meşnevī

Goft: Bi’smi’llāh biyā tā ū kocāst

Pīş rev şev ger hemīgūyī tu rāst

Terceme: Arslan Bi’smi’llāh didi: Gel! O dīger arslan nerededir? Göster! Eger seniñ cümle sözüñ ṭoġru ise ileri git!

Şerḥ: Köylü ẓālimiñ düşmeni iken ẓālim köylünüñ ifādātına iʿtimād ve ātīde görülecegi üzre kendini maḥv u berbād idecekdir. İʿtisāf ve ẓulm, ʿayn-ı ẓulmet ve düşmeniñ kelāmına emniyet itdirecek ḳadar dāʿī-i nikbetdir.

تـا ســـزای او و صـــد چون او دهـم

ور دروغســـت ایـن ســـزای تـو دهـم

(1194)

Meşnevī

Tā sezā-yı ū vu şed çun ū dehem

Ver durūġ est in, sezā-yı tu dehem

Terceme: Onuñ degil, o gibi yüz arslanıñ lāyıḳ olduġu cezāyı vireyim! **[206]** ve eger söyledigiñ yalan ise kiẕbiñ lāyıḳ olduġu cezāyı da saña vireyim!

Şerḥ: Ẓālimiñ ḥiddeti ʿaẓīm ü ʿaẓametine dā’ir īrād itdigi kelimāt-ı cehl-āyātı ḥasebiyle ʿaḳlı saḳīm bir ejder belā-bār olduġu āşikārdır.

انـدر آمـد چـون قـلاووزی بـپـیـش

تـا بـرد او را بســـوی دام خـویـش

(1195)

Meşnevī

Ender āmed çun ḳılāvūzī be pīş

Tā bered ū rā be sūy-i dām-i ḫ̌īş

Terceme: Ṭavşan ḳılāvuz gibi öñe geçdi ki arslanı ḳurduġu ṭuzaḳ ṭarafına götürsün!

Şerḥ: Güyā düşmeni göstermek üzre köylü ẓālimiñ öñüne düşdü; Ḥālbuki maḳṣadı ḳurduġu ṭuzaġa, puṣuya ẓālimi düşürmekdir.

سـوی چـاهی کو نشـانش کرده بود
چـاه را اودام جـانـش کـرده بـود

(1196)
Meşnevī
Sūy-i çāh i k'ū nişāneş kerde būd
Çāh-i rā ū dām-ı cāneş kerde būd

Terceme: Ṭavşan, arslanı bir ḳuyu ṭarafına götürdü, ki evvelce oraya nişān ḳomuş, arslanıñ cānına ṭuzaḳ yapmış idi. [Vāreste-i şerḥdir.]

می‌شـدنـد این هر دو تـا نزدیـک چـاه
اینـت خـرگـوشـی چـو آب زیـر کـاه

(1197)
Meşnevī
Mīşodend in her do tā nezdīk-i çāh
İnt ḫergūşī çu āb-ı zīr-i kāh

Terceme: Ṭavşan ile arslan ikisi ḳuyunuñ yanına gitdi. İşte saña bir ṭavşan ki ṣaman altında ṣu gibidir.

Şerḥ: Köylü ẓālimi puṣu maḥalline ḳadar ḥīle ile götürmüşdür. O köylünüñ ẓāhiri ṣaman gibi ᶜādī āb-ı ḥayāt ᶜaḳlı [207] görünmez bir cevher-i derūnī idi. Bir çuḳuruñ üzerine baᶜżı defᶜa bir ḥīlekār ṣaman ṣaçar, ġāfil olan kimse ṣamanıñ altını ṭopraḳ ṣanır başar çuḳuruñ içine düşer.

آب کـاهـی را ز هـامـون مـی‌بـرد
آب کـوهـی را عـجـب چـون مـی‌بـرد

(1198)

Meşnevī

Āb kāhī rā zi hāmūn mībered

Āb kūhī rā ᶜaceb çun mībered

Terceme: Şu şāmanı şaḥraya götürür. [Zīrā şaman ḫafīfdir.] Şu, bir ṭaġı naşıl yerinden ḳoparır, naşıl götürebilir?

Şerḥ: Ber muḳteżā-yı de'b-i celīl-i Mevlānā, bu beyt ile ātīdeki ebyāt-ı şerīfe bir ᶜārif ü kāmil ṭarafından beyān u ḥikāye olunmuşdur. Arslan miṡāl olan ẓālim her ne ḳadar cismen ḳavī idiyse de żaᶜīfü'l-ᶜaḳl olduġundan bir köylünüñ ḥudᶜası anı şaman çöpü gibi yerinden ḳoparup meydān-ı helāka götürmüş ve nihāyet maḥv itmişdir. Nefs-i emmāreniñ hevā vü hevesi insānı ḫarāb ve imḥā ve girye-i ᶜażāb-ı elīme ilḳā ider. Ammā vaḳar u ṣebātı ṭaġ gibi olan merdān-ı Ḫudānıñ ne vesāvesinden ne hevā vü hevesden bünyād-ı ᶜaḳılları taḥrīk olunur. Dā'imā nuṣret u ẓafer ile ser-firāz olur.

دام مکر او کمند شیر بود

طرفه خرگوشی که شیری را ربود

(1199)

Meşnevī

Dām-ı mekr-i ū kemend-i şīr būd

Ṭurfe ḫergūşī ki şīrī rā rebūd

Terceme: Ṭavşanıñ ḥilesi arslanıñ aġzına kemend oldu; ne tuḥaf ṭavşan! Āferin aña ki arslanı ḳapdı!

Şerḥ: Köylünüñ ḥīle ve tedbīri ẓālim ādeme bend u kemend oldu.

موسیی فرعون را تا رود نیل

می‌کشد با لشکر و جمع ثقیل

(1200)

Meşnevī

Mūsā'ī Firᶜavn rā tā rūd-i Nīl

Mīkeşed bā leşker u cemᶜ-i şaḳīl

[208] Terceme: Bir Mūsā, Fir^{c}avnu ^{c}asker ve eşḳāl ü mühimmātıyla beraber Nīl nehrine çeker.

Şerḥ: Mūsā ^{c}Aleyhi's-selām ṣūretā ḳuvvetsiz olduġu ḥālde Allāh Te^{c}ālā Ḥażretleriniñ baḫş buyurduġu iḳtidār-ı ma^{c}nevī ile Fir^{c}avnu ve Fir^{c}avna tābi^{c} olan ^{c}askerini ḳa^{c}r-ı deryāya çekup maḥv itmişdir. Cismde hüner ve te'ṯīr azdır. ^{c}Aḳl u ma^{c}nīde ḳudret çoḳdur.

پشـــــهٔ نـمـرود را بـا نـیـم پـر
مـی‌شـــکـافـد بـی‌مـحـابـا مـغز ســـر

(1201)
Meşnevī
Peşseī Nemrūd rā bā nīm per
Mīşikāfed bīmuḥābā maġz-ı ser

Terceme: Bir sivri sinek yarım ḳanadla Nemrūduñ başında ḳapu açar. Bī-muḥābā beynini yarar.

Şerḥ: Nemrūd, İbrāhim ^{c}Aleyhi's-selāmıñ zamānında da^{c}vā-yı ulūhiyyetde bulunmuş bir fācir ve mütekebbir idi. Ber muḳteżā-yı ḥikmeti Rabbāniyye Nemrūduñ burnuna bir sivri sinek girüp virdigi şiddet-i ıżṭırāb, Nemrūduñ beynini ḫarāb ve şaḫṣ-ı nā-pākıyla māl ü menālini maḥv u nā-yāb eylemişdir.

حـال آن کـو قـول دشـــمـن را شـــنـود
بـین جـزای آن کـه شـــد یـار حســـود

(1202)
Meşnevī
Ḥāl-i an k'ū ḳavl-i doşmen rā şunūd
Bīn cezā-yı anki şod yār-i ḥesūd

Terceme: Anıñ ḥālini gör ki düşmeniñ sözünü işitdi. Ya^{c}nī diñledi. O kimseniñ cezāsını gör ki ḳışḳanana dost oldu.

Şerḥ: Her kim düşmeniñ, yāḫūd bir müfsidiñ sözüne inanır ve anıñ sözüyle bir iş ṭutar ise encām-kār arslana teşbīh olunan ġaddār gibi belā girdābına düşer. Eñ iyisi düşmen ile müẕākere itmemelidir.

حـال فرعونی کـه هـامـان را شـــنود
حـال نمرودی کـه شـــیطـان را شـــنود

(1203)

Meşnevī

Ḥāl-i Fir^{c}avnī ki Hāmān rā şunūd
Ḥāl-i Nemrūdī ki şeyṭān rā şunūd

[209] Terceme: Fir^{c}avnuñ ḥālini gör ki Hāmānı diñledi. Nemrūduñ ḥālini gör ki şeyṭānı diñledi.

Şerḥ: Hāmān Fir^{c}avnuñ vezīri ve ẓāhiren dost u ẓahīri idi. Ammā ḥaḳīḳatde düşmeni idi. Fir^{c}avn ne vaḳt meyyāl-i īmān olsa Hāmān ile müşāvereye ḳıyām ider, Hāmān neṣāyiḥ-i bāṭıle ile anı īmāndan çevirir idi. Nemrūd-ı ^{c}anūd şeyṭānıñ vesveselerine ḳapılaraḳ iddi^{c}ā-yı ulūhiyyet ile ḥaddini tecāvüz itdiginden giriftār-ı ḳahr-ı İlāhī oldu.

دشـــمـن ار چـه دوســـتـانـه گـویـدت
دام دان گـر چـه ز دانـه گـویـدت

(1204)

Meşnevī

Doşmen erçi dostāne gūyedet
Dām dān gerçi zi dāne gūyedet

Terceme: Düşmen eger dost gibi saña söyler ise sözünü ṭuzaḳ bil! Gerçi dāna ve menfa^{c}atden saña baḫş ider.

Şerḥ: Düşmen sözü her ne renk ile ẓuhūr itse dā^{c}ī-i nedāmet ü ḫüsrān olur. ^{c}Āḳıl olan insān, düşmenden rū-gerdān, dost-ı ^{c}āḳılıñ sözünü ḳabūle şitābān olur. Düşmen olan şeyṭān ṣūretā eñ ḳolay, eñ ṭatlı elfāẓ u ta^{c}bīrāt dostāne ve ġaflet-kārāne ile zinā ve irtikāb gibi iṣm ü günāhı leẕīẕ ü müfīd gösterir: Ammā ṣoñra mütecāsiriñ başına ḥesābsız belālar getirir. El-ḥāṣıl düşmen ile olan müẕākere çirk-āb-ı ġaflet ve nedāmetdir.

گـر تـرا قـنـدی دهـد آن زهـر دان
گـر بـتـن لـطـفـی کـنـد آن قـهـر دان

(1205)

Meşnevī

Ger tu rā ḳandī dehed an zehr dān

Ger be ten luṭfī koned an ḳahr dān

Terceme: Eger düşmen saña şeker virir ise anı zehr bil! Eger bedene müteᶜallik bir luṭf ider ise anı ḳahr bil!

[Vesvese-i şeyṭāniyyeyi pek açıḳ taᶜrīf itdigi içün āzāde-i şerḥdir.] **[210]**

چون قضـــا آیـد نبینی غیر پوســـت

دشـــمنانرا بـاز نشـــناســـی ز دوســـت

(1206)

Meşnevī

Çun ḳażā āyed nebīni ġayr-ı pūst

Doşmenān rā bāz neşnāsī zi dūst

Terceme: Ḳażā-yı İlāhī geldigi vaḳt ṣūrī dimek olan postdan başḳa bir şey'i göremezsiñ! Düşmenleri dostdan ayırup bilemezsiñ!

Şerḥ: *"اذا جاء القضا عمی البصر"*[264] mażmūn-ı ḥaḳāyiḳ-i nemūnu vāreste-i iżāḥdır. Ẕuhūr-ı ḳażāda düşmenden dostu farḳ itmek gücdür. Każāyı yaᶜnī ḳahr-ı Ḫudāyı dāᶜī-i menāhīden vaḳtiyle müctenib ve umūr-ı ḫayriyyeye muvāẓıb olmaḳ lāzımdır. Ḥaḳīḳatde ḳażānıñ esbābı güc idrāk olunur. Ber muḳteżā-yı ḥikmet-i bāliġā ḳażā cezā-yı lāzımü'l-icrāddır ki ḳable'l-vuḳūᶜ defᶜine çāre-i münferid insānıñ menāhīden ictināb itmesi ve ẕikr u fikr-i Rab ile meşġūl olmasıdır.

چون چنـین شـــد ابتـهـال آغـاز کـن

نـالـه و تســـبیح و روزه ســـاز کـن

(1207)

Meşnevī

Çun çonīn şod ibtihāl āġāz kon

Nāle vu tesbīḥ u rūze sāz kon

[264] "Kaza gelince göz kapanır."

Terceme: Çünki böyle oldu. [Yaᶜnī ḳażā geldi.] Allāh Teᶜālā Ḥażretlerine niyāz u tażarruᶜ itmege başla! Nāle vü feryād it! Tesbīḥ veᶜibādet it! Oruc ṭut!

Şerḥ: Terk-i menāhī ve icrā-yıᶜibādetle giriftār-ı ḳażā olmaġa çalış! Umūr-ı ḫayriyyeye iḳdām-ı tāmm it! Bu yolda bulunmayup da muḳteżā-yıᶜadālet-i ṣamedāniyye, ḳażā-ı Rabbānī rū-nümā olur ise defᶜi içün niyāz ü tażarruᶜ ve tesbīḥ ü istiġfār itmek ve kemāl-i ibtihāl ile merāḥim-i Rabbāniyyeyi dilemek elzemdir.

نـالـه مـیکن کـای تـو عـلام الـغـیـوب
زیر ســـنـگ مـکر بـد مـا را مـکوب

(1208)
Meşnevī
Nāle mīkon k'ey tuᶜallāmu'l-ġuyūb
Zīr-i seng-i mekr-i bed mā rā mekūb

[211] Terceme: Ey cemīᶜ ġayybları bilen Allāh! Mekr ü fikr ṭaşınıñ altında bizi dögme ve ezme! Diye nāle it!

Şerḥ: Cenāb-ı Ḫudādan istirḥām ile insān dā'imā tażarruᶜ ve eşk-rīz olaraḳ niyāza devām itmelidir ki ol raḥīm ü kerīm, ḳūlunu mekr u ḥīle ve efkār-ı nā-hemvāreden ḫalāṣ ve emīn itsün. Çün defᶜa insān zihnen bir fikre ṣapar da bundan istiḥṣāl idecegi şān ve rāḥat u lezzet ve ġınā ile müfteḫir ve şādān olur; Ḥālbuki buña encāmı andan mutażarrır ve peşīmān olur. Dā'imā Allāhdan ḳorḳmalı ve merḥamet-i Rabbāniyyeye ṣıġınmalıdır.

گـر ســـگـی کـردیـم ای شـــیـر آفـریـن
شـــیـر را مـگـمـار بـر مـا زیـن کـمـیـن

(1209)
Meşnevī
Ger segī kerdīm ey şīrāferīn
Şīr rā megmār ber mā zīn kemīn

Terceme: Ey arslanı ḫalḳ iden Ḫalıḳ! Biz eger köpeklik, küstāḫlıḳ itmiş isek arslanı puşudan üzerimize ḥavāle itme!

Şerḥ: İnsān ḳuṣūrunu kemāl-i tażarruᶜ ile Ḫālıḳ-ı lem yezel Ḥażretlerine ᶜarż ve ityān ve arslan miṣāl olan ḳażā-yı nāgehānı veyā vesvese-i şeyṭānīden kendini muḥāfaẓaya ve Cenāb-ı Ḥaḳdan istirḥām ᶜafv itmege çalışmalıdır ki saᶜādetle zindān-ı dünyādan çıḳsun ve mülk-i ḫulda varsun. Her bār maᶜnen ve ḳavlen:

(رَبِّ اَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَاَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا)[265]

naẓm-ı celīliniñ mażmūn-ı ḥikmet-i numūneyle bekām olsun.

آب خـوش را صـــورت آتـش مـده
انـدر آتـش صـــورت آبـی مـنـه

(1210)
Meşnevī
Āb-ı ḫoş rā ṣūret-i āteş medeh
Ender āteş ṣūret-i ᶜabī meneh

Terceme: Laṭīf ṣuya āteş ṣūretini virme, āteş de ṣunuñ leṭāfetini ḳoma!

Şerḥ: ᶜİbādet, oruc, ṣadaḳa ve mesāᶜī-i ḫayriyye gibi efᶜāl-i füyūżāt-baḫşā ḥaḳīḳatde zülāl gibi selāmet-i dāreyn içün reh-nümā iken Maᶜāẕa'llāhi Teᶜālā ḳahr-ı Ḫudā cārī olsa o niᶜmet ḳażā-zedelere göre nikbet görünür. Ḳażā berāy-ı cezā-ı ᶜayn-ı āteş olan [212] menāhīyi mütecāsir olana āb-ı laṭīf gibi ṭatlı göster. Bu varṭa-ı helākdan ḳurtulmaḳ içün Erḥamü'r-rāḥimīn Ḥażretlerine ilticā ve niyāz u ricā itmeli!

از شـــراب قـهـر چـون مســـتـی دهـی
نـیســـتـهـا را صـــورت هســـتـی دهـی

(1211)
Meşnevī
Ez şerāb-ı ḳahr çun mestī dehī
Nīsthā rā ṣūret-i hestī dehī

Terceme: İlāhī! Ḳahr şarābından sarḥoşluḳ virirsiñ. Yoḳluġa varlıḳ ṣūretini virirsiñ.

---

[265] *Kur'ân-ı Kerîm*, İsrâ, 17/80: "Ya Rabbi, beni gireceğim yere gerçek olarak sok, çıkacağım yerden gerçek olarak çıkar ve katından, bana yardım eden bir kudret, kuvvet ver."

Şerḥ: Bir kimse üzerine ḳahr-ı İlāhī cārī olursa o kimseye şarāb-ı ḳahr-ı maᶜnevī içirilir ve anıñla serḫoş olunca fenā-peẕīr ve belki ᶜayn-ı ᶜadem olan dünyā mevcūd ve mevḳıf-ı beḳā görünür. Bi'l-ᶜaks ḥaḳīḳatde mevcūd ve bāḳī olan ᶜālem-i rūḥāniyyet ü ᶜuḳbā bir ḫayāl gibi gelir Maᶜāẕa'llāhi Teᶜālā.

چیست مستی بند چشم از دید چشم
تا نماید سنگ گوهر پشم یشم

(1212)

Meşnevī

Çīst mestī? Bend-i çeşm ez dīd-i çeşm
Tā numāyed seng guvher, peşm yeşm

Terceme: Mestlik nedir? Göz görmesinden gözüñ baġlanmasıdır; o derecede göz baġlanır ki ᶜādī ṭaş-ı gevher, ᶜādī yüñ, yeşim denilen ṭaş gibi görünür.

Şerḥ: Serḫoşluġun iḳtiżāsı aᶜżā ve ḳuvvā-yı bedeniyyeniñ teşevvüşüyle göz, ḥaḳīḳati görmez. Ḳahr-ı İlāhīye uġrayup eñ muḳteżā olan aḥvāli maᶜkūsen gören ādem, ᶜādī serḫoşlardan daha ziyāde mest-i girān ve ḥāli perīşān olur. Mestī-i māddī, birḳaç sāᶜat imtidād eder ve serḫoş olanı herkes ṭanır ve sözüne iᶜtibār itmez, ammā ḳahr-ı Rabbāniyle ser-mest olan bed-baḫt ṣūretā ᶜāḳıl olduġundan birçoḳ efkār ve icrāāt-ı ᶜamīḳaya ictisār ve anlardan ẓuhūr iden felāketle kendini muᶜaẕẕeb ve bī-zār ider. [213]

چیست مستی حسها مبدل شدن
چوپ گژ اندر نظر صندل شدن

(1213)

Meşnevī

Çīst mestī? Ḥisshā mubdel şoden
Çup-i gej ender naẓar ṣandal şoden

Terceme: Mestlik nedir? Ḥisler mübeddel olmaḳdır. Ilġın aġacını ve egri ᶜādī odunu naẓarda ṣandal taᶜbīr olunan muᶜteber ve ḳoḳulu aġac gibi görmekdir.

Şerḥ: Mestlik ḥissiyā ve idrākāt-ı ṣūriye ve maᶜneviyyeniñ tebdīlidir ki ᶜādī ve egri şeyleri muᶜteber ve ṭoġru gösterir. Ve envāᶜ-ı ḫaṭāya düşürür. Umūr u aḥvāl-i cihānda ḥaḳīḳati sehvden, beḳāyı fenādan tefrīḳ ve temyīz idemeyen ġāfil, her serḫoşdan beterdir. Ḥaḳīḳati

maᶜkūsen görmemek içün Sulṭānü'l-Enbiyā ᶜAleyhi Efḍalü't-teḥāyā efendimiz ḥażretleri ümmetini taᶜlīmen ekṣer evḳātda şöyle duᶜā buyururlar idi:

(اَللّٰهُمَّ اَرِنَا الْحَقَّ حَقًّا وَارْزُقْنَا اِتِّبَاعَهُ وَ اَرِنَا الْبَاطِلَ بَاطِلاً وَارْزُقْنَا اِجْتِنَابَهُ اَللّٰهُمَّ اَرِنَا الاَشْيَاءِ كَمَا هِيَ)[266]

قصـــهٔ هدهد و ســـليمان عليه الســـلام در بيان آن كه چون قضـــا آيد چشـــمهای روشـــن بســـته شـــوند

(Ḳıṣṣe-i hudhud u Süleymān ᶜAleyhi's-selām der beyān-ı anki çun ḳażā āyed, çeşmhā-yı rūşen beste şevend)

Süleymān ᶜAleyhi's-selām ile Hüdhüdüñ ḳıṣṣası beyānındadır ki ḳażā gelince eñ iyi gören gözler bağlanmış olur.

چون ســـليمـان را ســـراپرده زدنـد
جـمـلـه مـرغـانـش بـخـدمـت آمـدنـد

(1214)
Meşnevī
Çun Sileymān rā serāperde zedend
Cümle murġāneş be ḫidmet āmedend

Terceme: Süleymān ᶜAleyhi's-selām içün çadırıñ perdesi uruldu. Cümle ḳuşlar ol ṣāḥib-i devletiñ ḫidmetine geldiler.

Şerḥ: Süleymān ᶜAleyhi's-ṣalavatü Ve's-selām rüzgār, ḳuşlar, insān ve şeyṭān gibi birçoḳ maḫlūḳāt ve mevcūdāta luṭf-ı Ḥaḳ [214] ile ḥükm ider idi. Bu beyt-i şerīfden añlaşılır ki Ḥażret-i Süleymān sefere gitmiş ve kendine tābiᶜ olanlar yanında bulunmuşdur.

هـمـزبـان و مـحـرم خـود يـافـتـنـد
پيش او يـک يـک بجـان بشـــتـافتنـد

[266] "Allah'ım bize Hakk'ı Hak olarak göster ve ona uymayı nasip et ve bize bâtılı bâtıl olarak göster ve ondan kaçınmayı nasip et, Allah'ım bize eşyanın hakikatini göster."

(1215)

Meşnevī

Hemzebān u maḥrem-i ḫod yāftend

Pīş-i ū yek yek be cān beştāftend

Terceme: Ḳuşlar, Ḥażret-i Süleymān kendilerine hem-zebān ve maḥrem bulduḳlarından, birer birer o ṣāḥib-i devletiñ ḥużūruna ḥubb-ı cān ile varmaġa şitāb itdiler.

Şerḥ: İnsān söyledigi sözü añlar muḫāṭab bulur ve muḫāṭabıñ da sözünü añlar ise muḫāṭabıñ aña meyl ü muḥabbet itmesi muḳteżā-yı ᶜ aḳl u ṭıynetdir. Süleymān ᶜ Aleyhi's-selām, vuḥūş u ṭuyūruñ lisānını ve ḥāllerini fehm eyledigi gibi ṣāḥib-i ᶜ adl u ḥikmet olan me'mūrun da köylüleriñ ve sā'ir bī-çāregānıñ bilā tertīb lisānlarından çıḳan intiẓāmsız sözlerden ḥavā'ic-i żarūrī yyesini ve maḳāṣad-ı meşrūᶜ asını añlar ve mümkin mertebe rāḥat ve āsāyişlerine diḳḳat ider.

جملـه مرغـان ترک کرده جیـک جیـک

بـا سـلیمـان گشـتـه افصـح من اخیـک

(1216)

Meşnevī

Cumle-i morġān terk kerde cīk cīk

Bā Suleymān geşte efṣaḥ min aḫīk

Terceme: Cümle ḳuşlar çik çik gibi ṣadā-yı bī-maᶜ nālarını terk itdi. Ḥażret-i Süleymān ile seniñ birāderiñden daha faṣīḥ ḳonuşdular.

Şerḥ: Çoḳ ādemler bulunur ki ḥāllerine diḳḳat ve riḳḳat olunmaz ise sözleri, ḥareketleri maᶜ nāsız görünür, faḳaṭ bir ṣāḥib-i ᶜ adl u ḥikmete teṣādüf idince maḳṣadları münfehim ve o bī-çāregān müferriḥ ve mütenaᶜ im olur. [215]

همزبـانـی خویشـــی و پیونـدیســـت

مرد بـا نـامحرمـان چون بنـدیســـت

(1217)

Meşnevī

Hemzebānī ḫᵛīşī yu peyvendiyest

Merd bā nāmaḥremān çun bendiyest

Terceme: Hem-zebānlıḳ ḳarābet ve irtibāṭdır, insān nā-maḥremlerle baġlanmış maḥbūs gibidir.

Şerḥ: Hem-zebānlıḳ iki nevᶜ olur. Biri lisānī; dīgeri ḳalbī olan hem-zebānī, pür meᶜānī ve ülfet ü muḥabbetiñ ḫalel-peẕīr olmasına māniᶜ olaraḳ ᶜālem-i meᶜanide mūceb-i zindegānī olur. Bu nevᶜ maᶜnevī ve ᶜaḳlı olan irtibāṭ elfāẓ u taᶜbīrāt-ı ṣūriyeden vāreste ve ḥissiyāt-ı ᶜaliyye ile ārestedir.

ای بســـا هنـدو و تـرک هـم زبـان
ای بســـا دو ترک چـون بـیـگـانـگـان

(1218)

Meşnevī

Ey besā Hindū vu Turk-i hemzebān
Ey besā do Turk çun bīgānegān

Terceme: Pek çoḳ Hindli, Türk hem-zebāndır; çoḳ defᶜa iki Türk lisān-ı ẓāhir ile hem-zebān iken biri birine yabancı gibidir.

Şerḥ: Aṣl-ı maḳbūl olan hem-zebān ḳalbīdir ki Bir Hindliyi bir Türk ile yek dil ider. Bi'l-ᶜaks aḫlāḳ żıdd u muḫtelif ise lisānları bir olduġu fā'ide baḫş olmayup arada żıddiyyet ve münāferet görünür. İnsānlar içinde biri biriniñ lisānını bilmek keyfiyeti aranır lakin ālet-i ülfet gibi aranır, ᶜayn-ı ülfet degildir. Meṣelā elbise-i nefīse bir ḳāmet-i mevzūn içün aᶜlā ise de o ḳāmet olmayınca elbiseniñ güzelligi, biçimi ḳalmaz. Hem-zebānda nūr-ı muḥabbet olmayınca ülfet degil żıddiyyet olur.

پس زبـان محرمی خود دیگر اســـت
هم دلـی از هـم زبـانـی بـهـتـر اســـت

(1219)

Meşnevī

Pes zebān-i maḥremī ḫod dīger est
Hemdilī ez hemzebānī bihter est

[216] **Terceme:** Çoḳ maḥrem-i lisān var ki kendinden başḳadır; göñülleriñ lisānlarıñ birleşmesi lisānlarıñ bir olmasından aᶜlādır.

Şerḥ: Lisān tercümān-ı vicdāndır. Eger lisānıñ beyānātı ᶜaḳl u ḳalbe muḫālif ise ifādāt-ı lisāniyye bī-iᶜ ibār olmuş olur. Ammā maᶜ nevī olan hem-dil, hīçbir vaḳt ḥaḳīḳatde ḫālī degildir. İnsān-ı ᶜāḳıl hem-zebān olmaḳ içün merd-i kāmil arar.

غیر نطق و غیر ایما و سجل
صد هزاران ترجمان خیزد ز دل

(1220)
Meşnevī
Ġayr-ı nuṭḳ u ġayr-ı īmā vu sicil
Ṣedhezārān tercumān ḫīzed zi dil

Terceme: Nuṭuḳsuz ve işāretsiz ve yazısız, göñlünden nice yüz bīn tercümān ḳalḳar, ḥāṣıl olur.

Şerḥ: Kelām-ı meşhūrdur ki: *"لسان الحال انطق من لسان المقال"*[267] nuṭuḳsuz, işāretsiz, kitābsız olaraḳ ehl-i ferāsetiñ ẕihninde birçoḳ esrār ve ḥaḳā'iḳ ẓāhir olur; bu intiḳāl ve ẓuhūr biri ḳuvve-i rūḥāniyye, dīgeri ferāsetdir. Ḳuvve-i rūḥāniyye ile münfehim olan aḥvāl, vāreste-i ḳıyl ü ḳāldir. Ferāsetle olan iṭṭilāᶜ keşret-i ẕekāya vābestedir.

جمله مرغان هر یکی اسرار خود
از هنر وز دانش و اذ کار خود

(1221)
Meşnevī
Cumle morġān her yekī esrār-ı ḫod
Ez huner vez dāniş u eẕ kār-i ḫod

Terceme: Cümle ḳuşlarla her biri kendi sırlarından ve kendi hüner üᶜ ilm ü ẕekālarından Ḥażret-i Süleymāna ḫaber verdiler. [Bu beytiñ me'āli, ātīdeki ebyāt-ı şerīfe ile ikmāl buyurulmuşdur.] **[217]**

[267] "Hâl dili, söz dilinden daha iyi konuşur."

بـا ســـلیمـان یـک بیـک وامی‌نـمود
از برای عرضـــــه خود را می‌ســـتود

(1222)

Meşnevī

Bā Suleymān yek be yek vā mīnumūd
Ez berāyi ᶜarże ḫod rā mīsutūd

Terceme: Her ḳuş hüner ve ᶜilmini birer birer Ḥażret-i Süleymāna gösterdi. Ḥālini ᶜarż u aᶜlām içün kendini gösterdi.

Şerḥ: Köylüler, ṣūretā faḳīr ve ḥaḳīr görünen ādemler muḥabbet ve insāniyet görmeyince bir şey söylemezler. Ḥāl u ḳālleri naẓar-ı diḳḳat ve iᶜtibāra alınınca bir ṭarafdan kendi ıżṭırāblarıyla ḥāllerinden baḥs iderler; dīger ṭarafdan ṣanᶜat ve hünerlerini lisānlarıyla lā-ubāliyāne ve baᶜżı defᶜa kemāl-i ḥicāb ile ḫaber virirler.

از تـکـبـر نـی و از هســـتـی خـویـش
بـهـر آن تـا ره دهـد او را بـه پـیـش

(1223)

Meşnevī

Ez tekebbur nī vu ez hestī-i ḫ̆īş
Behr-i an tā reh dehed ū rā be pīş

Terceme: Ḳuşlarıñ pişgāh-ı Süleymāna ᶜarż-ı hüner eylemeleri, tekebbürlerinden ve kendi vücūdlarından degil, belki o ẕāt-ı pākıñ ḥūżūruna taḳarrüb ile ḫidmete vesīle bulmaḳ içün idi.

Şerḥ: İnsān iftiḫār içün kendi hüner ve ᶜilmini iẓhār itse menfūr-ı ādemiyān ve maġżūb-ı Cenāb-ı Yezdān olur. Ammā ᶜilm ü hüner ḫidmet içün iẓhār olunsa merġūb olacaġı āşikārdır.

چـون بـبـایـد بـرده را خـواجـهٔ
عـرضـــــه دارد از هـنـر دیـبـاجـهٔ

(1224)

Meşnevī

Çun bebāyed berde rā ḫˇāceī

ᶜArże dāred ez huner dibāceī

Terceme: Ṣatılacaḳ esīr bir efendiden alınmasını ister ise kendinde olan hünerden bir dibāce yapar. Efendiye ᶜarż ider.

Şerḥ: Ṣatılan bir esīr bir efendiniñ [218] yanına varmaḳ ister ise hünerlerini hemān beyāna başlarsa efendiniñ muḥabbetini celb itsün; bir insān, bir ḫidmetde istiḫdām ārzūsunda bulunursa bilā iftiḫār, ḥıfẓ-ı terbīye medār olacaḳ bir lisān ile iḳtidārını ᶜarż ve iẓhār itmege ibtidār ider.

چونکه دارد از خریداریش ننگ

خود کند بیمار و کر و شل و لنگ

(1225)

Meşnevī

Çunki dāred ez ḫerīdārīş neng

Ḫod koned bīmār u kerr u şell u leng

Terceme: Esīr ve efendiniñ ṣatun almasından ᶜayb u nefret ṭutar ise kendini ḫasta, ṣaġır, kör, ṭopal ider.

Şerḥ: Bir kimse bir işi görmek istemez ise ᶜadem-i iḳtidārını beyān ve biñ dürlü iᶜẕār-ı vāhiye ityān eyler; binā'en-ᶜaleyh ādem ḳullanmaḳda iki cihete diḳḳat olunması iḳtiżā ider. Biri: İstiḫdām olunacaḳ ādemiñ iḳtidār ve ġayreti, dīgeri: anıñ şevḳ ü muḥabbetini celb idecek esbābıñ istiḥżārıdır. Bu iki ḥālet mevcūd olunca eñ güc iş ḳolaylaşır.

نوبت هدهد رسید و پیشه‌اش

و آن بیان صنعت و اندیشه‌اش

(1226)

Meşnevī

Nevbet-i hudhud resīd u pīşe'eş

Van beyān-ı ṣanᶜat u endīşe'eş

Terceme: Hüdhüd ḳuşunuñ nöbeti, hüneriniñ ᶜarżı şanᶜat u fikrini beyān itmesi şırası irişdi. [Aşaġıda īżāḥātı görülecekdir.]

گفت ای شـــه یـک هنر کـان کهترســـت
بـاز گـویم گـفـت کوتـه بـهتـر اســـت

(1227)

Meşnevī

Goft: Ey şeh yek huner k'an kihter est
Bāz gūyem, goft-ı kūteh bihter est

Terceme: Hüdhüd ḳuşu didi: Ey şāh! Bir hüner ki ġāyet ḥaḳīrdir, anı āşikār ve muḫtaṣar söyleyim. Buyurdular ki ḳıṣa söz uzun sözden daha güzeldir.

[219] Şerḥ: Söz muḫtaṣar olursa ekṣer muᶜteber, faḳat baᶜżı defᶜa iᶜṭā-yı tafṣīlāt da muḳteżā ve fā'ide āverdir. Bu iki müşkil ḥāliñ tefrīḳi yaᶜnī lüzūm-ı iḫtiṣār ve īcāb-ı tafṣīli bilmek keṣret-i ᶜaḳl u ẕekāya vābestedir, ammā ṣūret-i ᶜumūmiyyede şu ḳadar denilebilir ki: Müddet-i ᶜömründe iᶜtibār ḳazanamamış ve işleri iyi gitmemiş bir ādem her şey'ī ḳıṣa ṭutmalıdır.

گفـت بر گو تـا کـدام اســـت آن هنر
گفـت من آن گـه کـه بـاشـــم اوج پر

(1228)

Meşnevī

Goft: Ber gū tā kodām est an huner
Goft: Men angeh ki bāşem evc per

Terceme: [Süleymān ᶜAleyhi's-selām Hüdhüd ḳuşuna] didi: O hüneri söyle baḳalım hangi hünerdir? [Hüdhüd] didi: Ben ne vaḳt ġāyet yüksek uçar isem. [Bu beyt-i şerīfiñ me'āli, beyt-i şerīf-i ātī ile ikmāl buyurulmuşdur.]

بـنـگـرم از اوج بـا چشـــم یـقـیـن
مـن بـبـیـنـم آب در قـعـر زمـیـن

(1229)

Meşnevī

Bingerem ez evc bā çeşm-i yaḳīn

Men bebīnem āb der kaᶜr-i zemīn

Terceme: Ġāyet yüksek maḥallden şüpheden vāreste olan çeşm-i yaḳīn ile baḳarım. Şu varsa derīn yerlerde o şuyu görürüm. [Bu rü'yetiñ fevā'idini Hüdhüd ātīde beyān idecekdir.]

تا کجایست و چه عمق استش چه رنگ

از چه می‌جوشد ز خاکی یا ز سنگ

(1230)

Meşnevī

Tā kocā est u çi ᶜumḳesteş, çi reng

Ez çi mīcūşed zi ḫākī yā zi seng

Terceme: O şu nerededir? Anıñ derinligi, rengi nedir? Ve o şu nereden çıḳar? Ṭopraḳdan mı, yāḫūd ṭaşdan mı ḳaynar? Bunları ben görürüm!

Şerḥ: Şularıñ nābiᶜ ve müctemiᶜ olduḳları yerdeki mevādd bilinir ise onuñ şüret-i [220] istiᶜ mālinden ziyāde fā'ide ḥāṣıl olur. Nitekim şimdi kimyāgerler dā'imā şlarıñ terkībātını ḥall ü taḥḳīḳ ve bu şüretle fenn-i ṭebābet müstefid olmaḳdadır.

ای سلیمان بهر لشکرگاه را

در سفر میدار این آگاه را

(1231)

Meşnevī

Ey Süleymān behr-i leşkergāh rā

Der sefer mīdār īn āgāh rā

Terceme: Ey Ḥażret-i Süleymān! ᶜAskeriñ bulunacaġı yer içün, āgāh olan beni seferde yañınızda ṭutuñuz!

Şerḥ: ᶜAsker bādiyelerde çoḳ defᶜa şusuzluḳdan şıḳındı çeker. Şularıñ bulunduġu yerleri bilen ādemiñ ᶜaskerle beraber bulunması elzemdir. Hüdhüd miṣāl olan bir ṣāḥib-i hüner

maᶜ lūmatını kemāl-i ṣıdḳ ile beyān iderek ifādesiniñ maḳbūl olması içün lisān-ı edeble istirḥām eylemege bu vech ile mürtecā olan z̲āt-ı mütekellimiñ hem hünerinden hem tevāżuᶜ ve niyāzından memnūn ve ḫarem olur.

پس سلیمان گفت ای نیکو رفیق
در بیابانهای بی‌آب عمیق

(1232)
Meşnevī
Pes Süleymān goft: Ey nīkū refīḳ
Der beyābānhā-yi bīāb-i ᶜamīḳ

Terceme: Süleymān ᶜAleyhi's-selām didi: Ey iyi yoldaş! Ṣusuz, derīn nihāyetsiz olan çöllerde bizimle beraber ol!

Şerḥ: Ehl-i devlet olan her ne ḳadar ṣāḥib-i maᶜ lūmāt ve mālik-i ḳuvvet olsa eñ ufaḳ ādemleriñ bile ḫidmetlerini red itmekden ictināb ile ḳabūle şitāb ve ᶜarż-ı hüner idenlere münāsib lisān ile iltifāt ider.

تا بیابی بهر لشگر آب را
در سفر سقا شوی اصحاب را

(1233)
Meşnevī
Tā beyābī behr-i leşger āb rā
Der sefer saḳā şūy-i aṣḥāb rā[268]

[221] Terceme: Tā ki ᶜasker içün ṣu bulsuñ! Seferde aṣḥāba saḳa yaᶜnī ṣu virici olasıñ! [Bu ḥikāyeniñ ḥikmetleri ātīde maᶜ lūm olacaḳdır.]

طعنهٔ زاغ در دعوئ هدهد

(Ṭaᶜne-i zāġ der dāᶜvā-i ḥudhud)

[268] Beyit: A, -MM, N (Dipnot)

Hüdhüdüñ iddiʿā eyledigi hüner üzerine ḳarġanıñ Hüdhüdü ṭaʿn u taḳbīḥ itmesine dā’irdir:

زاغ چـون بشـــنـود آمـد از حســـد
بـا ســـلیمـان گفـت کو کژ گفـت و بـد

(1234)

Meşnevī

Zāġ çun beşnūd āmed ez ḥased
Bā Süleymān goft k’ū kej goft u bed

Terceme: Ḳarġa bu sözleri Hüdhüdden işitdigi vaḳt ḥasedinden ileri gidüp didi: Ya Süleymān! Hüdhüd egri, yalan söyledi.

Şerḥ: Hüdhüd bir merd-i kār-ı güẕār, ḳarġa ḥasūd u ṭīneti murdār bir insāna beñzedilmişdir ki her nerede bir merd-i kāmil görse fesādı ile anıñ iʿtibār u teraḳḳīsine mümāneʿat u muḫālefet ve maḳṣad-ı ḫabāṯset ālūdunu icrā içün ḫāṭıra gelmeyen nifāḳ ve desīselere mübāşeret ider. Ḥased, şiddet-i ḥırṣ, tekebbür, buġż gibi aḫlāḳ-ı ẕemīme ḫodbīnlikden ẓuhūr ider; ḥasūd dīgerlerde gördügü hüner ve māl u niʿmeti kendi hestisine mūriṯ-i noḳṣān ve iʿtibārına bāʿiṯ-i ẕillet ve istiḳbāline ziyān ẓann ider. Baḥtı iyi olanlar da görülen meserret, ḥasūd içün ḫ̆āh nā-ḫ̆āh ġam u küdūretdir.

از ادب نـبـود بـپـیـش شـــه مـقـال
خـاصـــه خود لاف دروغین و محـال

(1235)

Meşnevī

Ez edeb nebved be pīş-i şeh meḳāl
Ḫāṣe ḫod lāf-ı durūġīn u muḫāl

Terceme: Şāhıñ ḥużūrunda söz söylemek şarṭ-ı edebden degildir; ʿale’l-ḫuṣūṣ o söz ziyāde yalan, icrāsı gücdür. [Müstaġnī-i şerḥdir.] **[222]**

گـر مـر او را ایـن نـظـر بـودی مـدام
چـون نـدیـدی زیـر مشـــتـی خـاک دام

(1236)

Meşnevī

Ger mer ūrā in naẓar būdī mudām
Çun nedīdī zīr muştī ḫāk dām

Terceme: Eger Hüdhüdüñ ġāyet yüksek yerden görmege iḳtidārı olsa idi bir avuc ṭopraḳ altında kendini ṭutmaḳ içün ḳurulmuş ṭuzaġı görmez midir?

Şerḥ: Ḳışḳanc bir ādemiñ maᶜrifetli bir ādem ḥaḳḳındaki tezvīrāt u isnādātını gösterir.

چـــون گـــرفـــتـــار آمـــدی در دام او
چـون قـفـس انـدر شـــــدی نـاکـام او

(1237)

Meşnevī

Çun giriftār āmedī der dām ū
Çun ḳafes ender şodī nākām ū

Terceme: O Hüdhüd [naẓar-ı tāmm ṣāḥibi olsa] naṣıl ṭuzaġa ṭutulur; naṣıl ḳafes içinde belā-yı ḥabse dūçār olur idi?

Şerḥ: Ḥasūd olanlar ehl-i hüneriñ müddet-i ᶜömründe giriftār olmadıġı meṣā'ib u belāyayı beyān; bu vesīle ile hüner-veriñ ᶜarż u iddiᶜāsı bī-aṣl ve esās olduġunu ityān ider. Ṣāḥib-i giriftār olan Evliyā çoḳ defᶜa bu yolda maḳdūḥ u maḥsūd-ı cühelā oldu. Bī-ḳuṣūr yalıñız Allāh Teᶜālā Ḥażretleridir. İnsānlar ise pür-ḳuṣūrdur.

پس ســـلیمـان گفت ای هدهد رواســـت
کز تو در اول قـدح این درد خـاســـت

(1238)

Meşnevī

Pes Süleymān goft hudhud, revāşt
Kez tu der evvel ḳadeḥ in dord ḫāst

Terceme: Bunuñ üzerine Süleymān ᶜAleyhi's-selām didi: Ey Hüdhüd! Lāyıḳ ve revā mıdır ki ibtidā ki ḳadḥde yaᶜnī ilk sözde senden böyle ḳarışıḳ bir ifāde ẓuhūr itsün?

Şerḥ: Ehl-i ḥasediñ kelām-ı bed-encāmı Ḥażret-i Süleymān gibi birini zīşāna bile te'şīr ile maḥsūd olan Hüdhüd tekdīr olunmuşdur. Ehl-i ḥased ve erbāb-ı mefsedet bu te'şīrāt-ı muvaḳḳateden lezzet almasunlar; zīrā mürūr-ı zamān ile ḫilḳat-ı müfsidānesi herkese maᶜlūm ve anlar herkesiñ ᶜindinde maḳdūḥ ve mezmūm olur. [223]

چون نمـایی مســتی ای خورده تو دوغ
پـیـش مـن لافـی زنـی وآن گـه دروغ

(1239)
Meşnevī
Çun numāyī mestī ey ḫorde tu dūġ
Pīş-i men lāfī zenī vangeh durūġ

Terceme: Ey ayran içmiş kimse! Yalan söylediginiñ ḥālde sen niçün ḥużūrumda serḫoşluḳ gösterirsin!

Şerḥ: Mest-i ᶜaş-ıḳ Ḫudā bir ᶜālim-i hüner-ver olmuş iddiᶜāsında bulunan küstāḫıñ bī-maḥābā ᶜaḳlına gelen mevhūmātı eṣer-i ᶜirfān degil belki yaġı alınmış ayran gibi bir keyfiyet-i bī-meziyetdir.

جـواب گـفـتـن هـدهـد طـعـنـهٔ زاغ را

(Cevāb goften-i hudhud ṭaᶜne-i zāġ rā)

Hüdhüd, ḳarġanıñ ṭaᶜnına cevāb virdigine dā'irdir:

گـفـت ای شـــه بـر مـن عـور گـدا
قـول دشـــمـن مشـــنـو از بـهـر خـدا

(1240)
Meşnevī
Goft: Ey şeh ber men ᶜūr-i gedā
Ḳavl-i doşmen meşnev ez behr-i Ḫodā

Terceme: Didi: Ey şāh! Allāh rıżāsı içün benim gibi faḳīr ü ᶜuryān ᶜaleyhindeki düşmeniñ sözünü diñleme! Benden yüz çevirme!

Şerḥ: Hüdhüd söze başlayınca edebe riᶜāyeten Ḥażret-i Süleymān taḳdīs, tevāżuᶜen kendini tażᶜīf, düşmeni olan ḳarġaya taᶜrīż, ümīdini Erḥamü'r-rāḥimīn Ḥażretlerine tefvīż itmiş!

گـر بـبـطـلانســـت دعـوی کـردنـم
مـن نـهـادم ســـر بـبـر ایـن گـردنـم

(1241)

Meşnevī

Ger be buṭlān est daᶜvā kerdenem
Men nihādem ser bebor in gerdenem

Terceme: Eger benim bu yolda daᶜvā itmekligim yalan, aṣlsız ise başımı ḳorum [224] bu boynumu kes!

Şerḥ: Hüdhüd hem iẓhār-ı tevāżuᶜ, hem ḥuḳūḳunu muḥāfaẓa idiyor. İnsānıñ selāmeti içün bu bir ḳāᶜidedir ki bir ṭarafdan ḳanūn-ı edebe riᶜāyet, dīger ṭarafdan ḥuḳūḳ-ı meşrūᶜayı muḥāfaẓa içün ibrāz-ı cesāret itmelidir. Küstāḫlıġıñ mażarratı ḥesābsız olduġu gibi ḫavf u cebānetiñ netāyic-i vaḫīmesi vardır.

زاغ کو حـکم قضـــا را مـنـکر ســـت
گـر هـزاران عـقـل دارد کـافـر ســـت

(1242)

Meşnevī

Zāġ kū ḥukm-i ḳażā rā munkir est
Ger hezārān ᶜaḳl dāred, kāfir est

Terceme: Ḳarġa ḳażā-yı İlāhīniñ ḥükmünü inkār idicidir. Eger biñlerce ᶜaḳlı olsa ḳażā-yı inkār eylediginden ṭolayı kāfirdir.

Şerḥ: Bir insānıñ ḫafī ve celī olan ḳuṣūrundan ṭolayı Ḳahr-ı Yezdānī vākīᶜ olunca çāre-i necāt tövbe ve istiġfārdır. Ḳażā-yı İlāhīniñ ḥükmü çoḳdur; burada bir ḳaçını taᶜdād idelim: İbtidā ḳażā ḳuṣūr iden insāna cezā olan bir eṣer-i ᶜadālet-i Cenāb-ı Mevlādır. Ṣāniyen ḳażā

taḳdīr olunmuş ḥükm-i Ḫudāya ḳarşı yalıñız tedābīr-i māddiyyeniñ ᶜadem-i te’sīrātını işbāt ve aṣḥāb-ı istiᶜdādı ḥażīż-i mezelletden evc-i saᶜādete işᶜād ider. Ṣālişen, giriftār-ı belā olmuş ehl-i īmānıñ çekecekleri cefā üzerine ber muḳteżā-yı ᶜadālet-i Kibriyā günāhlarınıñ yā cümlesini veyā bir miḳdārını ḳażā imḥā ider. Rābiᶜen ḳażā mūrīş-i keder ve mūcib-i ezā olduġundan, merdān-ı Ḫudā meşā’ibe ibrāz-ı ṣabr u rıżā ile merātib-i celīle-i rūḥāniyyeyi ḳaṭᶜ itmege ve deryā-yı merḥamet-i Rabbāniyyeye vāṣıl olmaġa ḳażā vesīle-i ᶜuẓmā olur. Ḫāmisen, ḳażāya giriftār olan erbāb-ı ᶜaḳl u ᶜirfān istiᶜdādı fāyı ḳuṣūr içün istiġfār ider. Ḳażā-yı Rabbānīyi inkār iden ġāfilini tenbīh u tenzīr ve mü’minleriñ ᶜaḳl u ḳalblerini tenvīr içün Sulṭānü’l-Enbiyā ᶜAleyhi Efḍalü’t-teḥāyā bu hadīş ile de insāniyyeti iḥyā buyurdular:

(لا یؤ من احدکم حتی یؤمن بالقدر)[269] Maᶜnā-yı celīli: “İçiñizden hīçbir kimse ṣıḥḥat üzerine īmān itmez; ḥattā ḳażā ve ḳadere īmān itmeyince.” El-ḥāṣıl insāna lāyıḳ olan budur ki ḳuṣūr itmekden dā’imā ictināb itmelidir. [225]

در تو تا کافی بود از کافران
جای گند و شهوتی چون کاف ران

(1243)
Meşnevī
Der tu tā kāfi boved ez kāfirān
Cāy-i gend u şehvetī çun kāf-i rān

Terceme: Sende kāfirlerden bir kāf olsa kāfirān gibi yaᶜnī ferc-i zen gibi mevżiᶜ-i şehvet olursuñ!

Şerḥ: Eger kāfirlere maḫṣūṣ olan efkār-ı saḳīmeden sende velev bir ḥarf olsa yine maᶜnen menfūr ve maḳhūrsuñ! Ḳażā-yı Rabbānīyi inkār itmek ise cüz’ī olmayup küllī bir küfr olduġundan bu fikre ẓāhib ü mütecāsir olanlar ḫāsir u ḫā’ib olur.

من ببینم دام را اندر هوا
گر نپوشد چشم عقلم را قضا

[269] “İçinizden biri kadere iman etmedikce (gerektiği gibi) iman etmiş olmaz.”

(1244)

Meşnevī

Men bebīnem dām rā ender hevā

Ger nepūşed çeşm-i ᶜaḳlem rā ḳażā

Terceme: [Hüdhüd Süleymān ᶜAleyhi's-selāma dir ki:] Ben hevāda iken ṭuzaġı görürüm; eger ḳażā-yı İlāhī ᶜaḳl gözünü örtmezse!

Şerḥ: Vuḳūᶜāt-ı ᶜālemden mevḳiᶜen ve zamānen her ne ḳadar uzaḳ olsa yine netāyic-i mütenevviᶜayı ᶜārif görebilir. Ammā perde-i ḳażā gözünü setr ile aᶜmā itmemiş olmaḳ şarṭdır.

چون قضـــا آیـد شـــود دانش بـه خواب

مـه ســـیـه گـردد بـگـیـرد آفـتـاب

(1245)

Meşnevī

Çun ḳażā āyed, şeved dāniş be ḫˇāb

Meh siyeh gerded, begīred āfitāb

Terceme: Ḳażā-yı İlāhī gelince ᶜilm ü ᶜaḳl uyḳuya ṭalar. Ay, siyah olur, güneş ṭutulur.

Şerḥ: Ḳażā-yı İlāhī gelince ᶜilm ü dirāyet ḥā'iz olduġu mertebe-i ᶜaliyyeden saḳıt u taḳarrüb-i ḳażāda ᶜilm ü ᶜaḳlıñ ne ḳadar nolsa nūrları zā'il u maḥall-i ẓulmet olan giryeve-i ḫaṭāya mā'il olur. [226]

از قضـــا این تعبیـه کی نـادر اســـت

از قضـــا دان کو قضـــا را منکر اســـت

(1246)

Meşnevī

Ez ḳażā in taᶜbiye key nādir est

Ez ḳażā dān k'ū ḳażā rā munkir est

Terceme: Ḳażā-yı İlāhīden bu taᶜbiye, bu tertīb naṣıl nādir ve ḳalīldir? [Yaᶜnī nādir ve ḳalīl degildir.] Ḳażā-yı İlāhīyi münkir olanıñ inkārını da ḳażā-yı Rabbāniyyeden bil!

Şerḥ: Ḳażāyı inkār itmek başḳa bir ḳażādır; bu emr u taᶜrīf üzerine ḫāṭıra gelebilir ki öyle ise münkir ḳażā olanlar maᶜẕūrdur, zīrā perde-i ḳażā ᶜaḳllarını iḥāṭa itdi. Bu ḫāṭıra ve hem münkirān ve iddiᶜā-yı żaᶜīf-i eblehāndır. Ḳażāyı inkār itmek ᶜayn-ı ḳażādır, lakin inkār gibi ḳażāya giriftār olan münkiriñ sū-i efkār u ḥarekātından ṭolayı ḳażā ḥaḳḳında bir cezā- sezādır. Sūre-i Ṣaffiñ beşinci āyet-i kerimesinde fermān u beyān buyuruluyor ki:
﴿فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللهُ قُلُوبَهُمْ﴾[270] Maᶜnā-yı şerīfi: "O vaḳt ki anlar ṭoġru yoldan döndüler, Allāh Teᶜālā da anlarıñ ḳalblerini ḥaḳḳı ḳabūlden döndürdü." Bu āyet-i kerīmeden bāhir olur ki ibtidā-i insān ṭarīḳ-i Ḥaḳdan rū-gerdān olmaġa meyl u ḫaṭāsında devām ider, baᶜdehu muḳteżā-yı ᶜadālet-i İlāhiyye insānıñ ḫaṭāsına göre ḳażā ser-nümā olur.

قصـــهٔ آدم علیه الســـلام و بســـتن قضـــا نظر او را از مراعات نهی صـــریح و ترک تأویل

(Ḳıṣṣe-i Ādem ᶜAleyhi's-selām ve besten-i ḳażā naẓar-i ū rā ez murāᶜāt-ı nehy ṣarīḥ u terk-i te'vīl)

Ādem ᶜAleyhi's-selāmıñ ḳıṣṣasıdır ki: Cennetde ḳażā-yı İlāhī -nehy-i ṣarīḥi görmekden, riᶜāyet itmekden; terk-i te'vīlden- gözünü bağlamışdır.

بو البشـــر کو علم الاســـمـا بگســـت
صـــد هزاران علمش انـدر هر رگســـت

(1247)
Meşnevī
Bu'lbeşer k'ū ᶜalleme'l-esmā beg est
Ṣed hezārān ᶜilmeş ender her reg est

[227] Terceme: Ādem ᶜAleyhi's-selām ki ᶜAllemü'l-Esmānıñ begidir. Anıñ her ṭamarında yüz biñlerce ᶜilm vardır.

Şerḥ: Kāffe-i eşyā ve keyfiyātıñ ḥāl ü istiḳbālini kāmilen bilmiş, cümle-i ᶜulūma maẓhar olmuş olan Ādem ᶜAleyhi's-selām bile ḳażā-yı Rabbāniyye dūçār olunca cennetde menᶜ olunduġu aġaca taḳarrüb idüp nehy olunduġu keyfiyeti işlemekle terk-i cennet iderek dünyā gibi bir ġam-gedeye indi. Nihāyet nālān u peşīmān olaraḳ Sūre-i Aᶜrāfda fermān buyurulduġu

[270] *Kur'ân-ı Kerîm*, Saff, 61/5: "…Onlar, eğrilince Allah da gönüllerini gerçekten batıla meylettirdi."

üzre (رَبَّنَا ظَلَمْنَا)[271] diye refiᶜ-i nidā-yı ḥazin-efzā itdi. Ber muḳteżā-yı de'b-i celīl-i Meṣnevī Hüdhüdüñ ifādesini terk ile bir ᶜārif-i kāmil ṭarafından birçoḳ ebyāt-ı şerīfe ityān, Hüdhüdüñ aġzından yalıñız bir beyt-i şerīf beyān u ifāde olunacaḳdır.

اســـم هر چیزی چنـان کـان چیز هســـت
تـا بـپـایـان جـان او را داد دســـت

(1248)
Meṣnevī
İsm-i her çīzī çonān k'ān çīz hest
Tā be pāyān cān-ı ū rā dād dest

Terceme: Her şey'iñ ismi, -o şey naṣıl bir ibtidān olmuş ise- nihāyetine ḳadar anıñ cānına el virdi.

Şerḥ: Yaᶜnī her şey'iñ ismi ne olduġu ve o şey üzerine ezelden nihāyete ḳadar cereyān idecek ḥāl neden ᶜibāret olacaġı Ḥażret-i Ādeme Bi-iẕni'llāhi Teᶜālā maᶜlūm ve bedīhī olmuş idi.

هـر لـقـب کـاو داد آن مـبـدل نشـــد
آن کـه چســـتش خوانـد او کـاهل نشـــد

(1249)
Meṣnevī
Her laḳab k'ū dād an mubdel neşod
Anki çosteş ḫ̬ˇānd, ū kāhil neşod

Terceme: Ḥażret-i Ādem her şey'e ne laḳab virdiyse o laḳab degişmedi. O kimseye çāpek ve serīᶜ tesmiye eyledi.

Şerḥ: ᶜİlm-i ledünden bī-ḫaber olan insānlar her keyfiyetiñ ḥāli neye müncer olacaġını bi'ṭ-ṭabᶜ [228] bilemez, meṣelā çocuḳ dünyāya gelir, ismini Ḥalim ḳorlar; o çocuḳ buyurdugu vaḳt ne aḫlaḳda insān olacaġı kimseye maᶜlūm degildir; belki ẓāhiren ismine baḳılsa o çocuġuñ

[271] *Kur'ân-ı Kerîm*, A'râf, 7/23: "Rabbimiz, biz ikimiz kendi nefislerimize zulmettik. Eğer bizi, mağfiret edip bağışlamazsan, bize acıyıp merhamet buyurmazsan mutlaka hüsrana uğrayanlardan oluruz."

ṣāḥib-i ḥilm olması iḳtiżā ider; buyurduġu zaman belki ġażūb ve ᶜarbedici olur; ammā Ādem ᶜAleyhi’s-selām miṯāl getirdigimiz çocuġuñ dünyāya gelmeden evvel ism-i ẓāhiri ne olduġunu; müddet-i ᶜömründen naṣıl aḥvāl ü ḥarekātda bulunacaġını, ḫīn-i mevtinde īmān veyā īmānsız olaraḳ dünyādan gidecegini, ḳıyāmete ḳadar ẕātı ne dürlü keyfiyāta maẓhar olacaġını (o çocuġuñ irāde-i cüz’iyyesine ḫalel getirmeyerek) Bi-iẕni’llāh Teᶜālā kāmilen bilmiş oldu.

هر كه آخر مؤمنست اول بديد
هر كه آخر كافر او را شد پديد

(1250)
Meşnevī
Her ki āḫir mu’min est evvel bedīd
Her ki āḫir kāfir ū rā şod pedīd

Terceme: Her kimse ki āḫiretde mü’mindir, anı Ḥażret-i Ādem evvelden mü’min gördü; her kimse ki āḫiretde kāfirdir, anıñ küfrü, ᶜāḳibeti Ḥażret-i Ādeme ẓāhir oldu.

Şerḥ: Sebk iden maḳṣadı īżāḥ içün işbu beyt-i şerīfdeki ḥaḳīḳat miṯāl olaraḳ īrād buyurulmuşdur. Meṯelā sā’ir insānlar gördükleri bir insānıñ nihāyetü’l-emr ṣāḥib-i küfr, yāḫūd ehl-i īmān olacaġını iẕᶜān itmezler; belki ḥaḳīḳatiñ ᶜaksini ẓann iderler; ammā Ḥażret-i Ādem bir insānıñ maẓhar-ı īmān veyā giriftār-ı küfr olacaġını evvelden gördü. Bu ṣūretle her şey’iñ encāmına muṭṭaliᶜ idi.

اسم هر چيزى تو از دانا شنو
رمز وسر علم الاسما شنو

(1251)
Meşnevī
İsm-i her çīzī tu ez dānā şinov
Remz u sırr-ı ᶜalleme’l-esmā şinov

Terceme: Her şey’iñ ismini sen ᶜālem ü dānādan işit! ᶜAllemü’l-Esmā remz ü işāretiniñ sırrını işit!

Şerḥ: Ādem ᶜAleyhi’s-selām Bi-iẕni’llāh Teᶜālā ḳuvve-i rūḥāniyye [229] ile nevᶜ maḫlūḳātıñ ḥaḳā’iḳ ü netāyicine kesb-i iṭṭilāᶜ eyledigi gibi maẓhar-ı nūr-ı Ḫudā ve vāriṣ-i

enbiyā olan Evliyā-u'llāh da pek çoḳ aḥvāl ü eşyānıñ ḥaḳā'iḳine vāḳıf ve ᶜārif olduḳlarından her şey'iñ ᶜāḳibeti ve ᶜAllemü'l-Esmā sırrından ᶜibāret olduġunu o zümre-i celīleden istimāᶜ ve bu ḥaḳīḳate iṭṭilāᶜ it!

اســـم هـر چـيـزی بـر مـا ظـاهـرش
اســـم هر چيزی بر خـالـق ســـرش

(1252)
Meşnevī
İsm-i her çīzī ber-i mā ẓāhireş
İsm-i her çīzī ber-i Ḫālıḳ sıreş

Terceme: Her şey'iñ ismi bizim ᶜindimizde anıñ ẓāhiridir; ammā Cenāb-ı Mevlānā ᶜind-i Rabbānīsinde anıñ ismi sır u ḥaḳīḳatdir.

Şerḥ: Ḥażret-i Mevlānā-yı Rūmī Ḳuddise Sırruhu's-Sāmī ẕāt-ı pāk-ı ᶜāliyyesini tevāżuᶜan ᶜilm-i ledüne maẓhar olmayan sā'ir insānlar meyānına idḫāl ile buyurmuşlardır ki: Her şey'iñ ism-i ẓāhiri neden ᶜibāret ise biz anı biliriz. Allāh Teᶜālā ḥüsn-i ḥareket ider. Anıñ ismi bizce muttaḳī ama münāfiḳ ise veyā münāfiḳ olacaḳ ise nezd-i Rabbānīyede anıñ ismi şaḳīdir.

نزد موســـی نـام چوبش شـــد عصـــا
نـــزد خـــالـــق بـــود نـــامـــش اژدهـــا

(1253)
Meşnevī
Nezd-i Mūsā nām-ı çūbeş şod ᶜaṣā
Nezd-i Ḫālıḳ būd nāmeş ejdehā

Terceme: Mūsā ᶜAleyhi's-selāmıñ ᶜindinde degneginiñ ismi ᶜaṣā, ammā Ḫālıḳ-ı lemyezel Ḥażretleriniñ nezd-i Rabbāniyyesinde o ᶜaṣānıñ ejderhā idi.

Şerḥ: Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānda beyān u fermān buyurulduġu üzre Ḥażret-i Mūsānıñ ᶜaṣāsı, ejderhā olup Firᶜavnuñ tertīb eyledigi seḥḥareniñ ḥudᶜalarını maḥv u tebāh, kemāl-i ḳudret-i İlāhiyyeden ulu'l-nihāye bir ḳat daha āgāh eyledi. Bu ejderhānıñ ḥaḳāyıḳı o ḳadar büyükdür ki: Aña iṭṭilāᶜ itmek ġāyet müteᶜassır ve muṭṭaliᶜ olanlara göre taᶜrīf ü işāᶜası [230]

ġayr-ı cā’iz bir emr-i ᶜ asīrdir; el-ḥāṣıl Mūsā ᶜ aleyhi’s-selāmıñ nezdinde degnegiñ ismi ᶜ ādī bir ᶜ aṣā ise de ᶜ ilm-i Ḫudāda netāyic-i muᶜ cizkārane istiḥṣāline kāfī bir ḳuvvet-i evfā, bir ejderhā idi.

بـد عمـر را نـام اینجـا بـت پرســـت
لـیـک مـؤمـن بـود نـامـش در الســـت

(1254)

Meşnevī

Bud ᶜ Omer rā nām incā butperest
Līk mu’min būd nāmeş der elest

Terceme: Ḥażret-i ᶜ Ömer raḍıya’llāhu ᶜ anhanıñ nāmı evvelde bud-perest idi lakin “elest” ḫiṭāb-ı şerīfinden ol ẕāt-ı ᶜ āliyyü’l-ḳadr Mü’min idi.

Şerḥ: Ḥażret-i ᶜ Ömer raḍıyallāhu ᶜ anha ibtidā-yı ḥālinde ṣūretā sā’ir hem-vaṭanı gibi bud-perest idi; ammā ervāḥa *“الست بربكم”*[272] diye nidā-yı celālet-nümā-yı Cenāb-ı Kibriyā şeref-vaḳīᶜ olduġu vaḳt rūḥ Ḥażret-i ᶜ Ömer ḳābil-i saᶜ ādet olduġundan o zamāndan beri mü’min ve ḫilḳāten ḥaḳīḳat-bīn idi.

آنـکـه بـد نـزدیـک مـا نـامـش مـنـی
پـیـش حـق ایـن نـقـش بـد کـه بـا مـنـی

(1255)

Meşnevī

Anki bud nezdīk-i mā nāmeş menī
Pīş-i Ḥaḳ in naḳş bud ki bā menī

Terceme: Bizim nezdimizde ismi nuṭfe ve menī olan o şey, o naḳş-ı Ḥaḳ Teᶜ ālā ᶜ ilminde benlik, enā’niyetle müşaḫḫaṣ oldu.

Şerḥ: Nuṭfe ve menī ᶜ ind-i insānda ġayr-ı muşaḫḫaṣ bir ḳaṭre ẓann olunur iken ᶜ İlmu’llāhda enā’niyetle maᶜ lūm ve celī ve maẓhar-ı keyfiyāt-ı mütenevviᶜ a olacaḳ bir insān

[272] “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?”

muşaḫḫaş idi. Ẓāhirdeki şuver-i fāniyye müteġayyir ve ġayr-ı muᶜteber-i maẓhariyet-i maᶜneviyye ḥaḳīḳi bir gevherdir.

صـــورتـی بـود ایـن مـنـی انـدر عـدم
پیش حق موجود نــه پیش و نــه کم

(1256)

Meşnevī

Ṣūretī bud īn menī ender ᶜadem
Pīş-i Ḥaḳ mevcūd ne pīş u ne kem

[231] Terceme: Bu menī ᶜademde bir ṣūret idi; Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ ḥużūrunda mevcūd u maẓhar olacaġı aḥvāl ü keyfiyāt-ı mütenevviᶜadan ne az ne çoḳ idi.

Şerḥ: ᶜĀlem-i vücūdda olduġu gibi ketm-i ᶜademde de Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ nezdinde her şey be-temamihā maᶜlūm idi. Bu ḥikmet naṣıl olur; insānlara ve irāde-i cüz'iyyelerine te'ṣīrātı ne mertebededir? Diye ᶜaḳl-ı ẓāhirimizle ḥall ü tedḳīḳe ḳıyām idecek olsaḳ dükkānındaki küçük bir terāzi ile ḳoca bir ṭaġı ṭartmaḳ isteyen aḥmaḳa beñzeriz. Bu mesele-i kübrāyı ḥall içün ᶜaḳl-ı ẓāhir aṣlā kāfī degildir.

حـاصـــل آمـد آن حـقـیـقـت نـام مـا
پـیـش حضـــرت کـان بـود انـجـام مـا

(1257)

Meşnevī

Ḥāṣıl āmed an ḥaḳīḳat nām-ı mā
Pīş-i Ḥażret kan boved encām-ı mā

Terceme: Ḥāṣıl-ı kelām bizim ḥaḳīḳi nāmımız Cenāb-ı Ḥaḳḳıñ ḥużūruna öyle geldi ki o bizim encām u ᶜāḳibetimizdir.

Şerḥ: ᶜİtibār ve maᶜrifet insānıñ nihāyet ve ᶜāḳibetindedir; zīrā ᶜāḳibet bāḳīdir. Birḳaç günlük dünyā ᶜömrünüñ evāḫir ve evāsıṭı gibi müsteᶜār ve fānī degildir; Nezd-i Cenāb-ı Ḫudāda nāmımız ᶜāḳibetde bulunacaġımız ḥāl-i beḳā-nümā üzredir.

مـرد را بـر عـاقـبـت نـامـی نـهـنـد
نـه بر آن کـان عـاریـت نـامی نـهـنـد

(1258)

Meşnevī

Merd rā ber ᶜ āḳibet nāmī nehend
Ne ber an k'ān ᶜ āriyet nāmī nehend

Terceme: İnsāna ᶜ āḳibetde ne olacaḳ ise anıñ üzerine ism ḳonur. ᶜ Āriyeten bir nām vażᶜ olunan şey'iñ isim ḳonmaz.

Şerḥ: Her insān saᶜ īd, şaḳī olaraḳ dünyādan naşıl gidecek ise ᶜ ilm-i ledünde maᶜ lūmdur. ᶜ Āḳibet ḥāl-i nezd-i İlāhiyyede maᶜ lūm ve celī olunca insān irāde-i cüz'iyyeden ḫālī olur. [232]

چشـــم آدم چـون بـنـور پـاک دیـد
جـان و ســـر نـامـهـا گشـــتش بـدیـد

(1259)

Meşnevī

Çeşm-i Ādem çun be nūr-ı pāk dīd
Cān u sırr-ı nāmhā geşteş bedīd

Terceme: Ādem ᶜ Aleyhi's-selāmıñ gözü pāk olan nūr ile gördügü cihetle nāmlarıñ sır u ḥaḳīḳati Ḥażret-i Ādeme āşikār oldu.

Şerḥ: Ādem ᶜ Aleyhi's-selām nūr-ı ḥaḳīḳat-nümā-yı Ḥaḳ ile her şey'i rü'yet eylediginden ᶜ āḳibet u ḥaḳīḳati görmüş ve envār-ı rūḥāniyyeniñ aḳṣā'l-ġāyātına varmışdır.

چون ملـک انـوار حق در وی بیـافـت
در ســـجود افتـاد و در خدمت شـــتـافت

(1260)

Meşnevī

Çun melek envār-ı Ḥaḳ der vey biyāft
Der sucūd uftād u der ḫidmet şitāft

Terceme: Melek, Ḥaḳ Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ envārını Ādem ᶜ Aleyhi's-selāmda bulunca sücūd itdi. Ḫidmete şitāb eyledi.

Şerḥ: Ādem ᶜ Aleyhi's-selām nūr-ı pāk-ı Ḥaḳ ile her şey'i rü'yet eyledigi bunuñla bedīhī ve ᶜ ayān olur ki kendine secde itmek içün Ḥaḳ Teᶜ ālā Ḥażretleri meleklere fermān buyurdu ve "ᶜ Alleme'l-Esmā" sırrındaki envār, melā'ike aşīkār olunca secde olundu.

مـدح ایـن آدم کـه نـامـش مـی‌بـرم
قـاصـــرم گـر تـا قـیـامـت بشـــمـرم

(1261)
Meşnevī
Medḥ-i in Ādem ki nāmeş mīberem
Ḳāşırem ger tā ḳıyāmet beşmorem

Terceme: İsmini yāda getirdigim Ḥażret-i Ādemiñ, medḥini ḳıyāmete ḳadar ben ṣayabilirim iddiᶜ āsında bulunur isem bu iddiᶜ ā ḥasebiyle ḳāṣır olmuş olurum.

Şerḥ: Ebu'l-beşeriñ kemālāt u feżā'il-i rūḥāniyyesi o ḳadar çoḳdur ki müddet-i ᶜ ömrde degil ḳıyāmete ḳadar taᶜ dāda devām olunsa yine bi-ḥaḳḳın ṣayılamaz. Ādem ᶜ Aleyhi's-selāmıñ feżā'il ü kemālātı: **[233]** Sūre-i El-Hicriñ yigirmi ṭoḳuzuncu āyeti kerīmsesindeki *(وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي)*[273] fermānıyla tebcīl buyurulması; kāffe-i esmānıñ ḥaḳā'iḳine muṭṭaliᶜ olması; melekleriñ kendine secde itmesi; nevᶜ -i benī beşer gibi bir cins-i ᶜ āḳıl ve ᶜ irfānıñ pederi bulunmasıyla ṣābit ve ᶜ ayāndır.

این همـه دانســـت و چون آمـد قضـــا
دانـش یـک نـهـی شـــد بـر وی خـطـا

(1262)
Meşnevī
İn heme dānist u çun āmed ḳażā
Dāniş-i yek nehy şod ber vey ḫeṭā

[273] *Kur'ân-ı Kerîm*, Hicr, 15/29: "Onun yaratılışını tamamlayıp kemale getirerek ruhumdan ruh üfürünce derhal ona karşı secdeye kapanın."

Terceme: Bu ḥaḳāyıḳı Ādem ᶜAleyhi’s-selām bildi, ammā ḳażā geldigi zamān nehyiñ bilmeyişi aña ḫaṭā yüzünden oldu.

Şerḥ: Ẕikr olunan nehy Ḥażret-i Ādemiñ cennetde şecer-i maᶜlūma taḳarrüb itmesidir. Her nevᶜ dāniş u ᶜaḳl ile müzeyyen ve bekām olmuş iken ḳażā gelince bir fermān ve nehy-i ẓāhiri bi-ḥaḳḳın göremeyüp te’vīle ḳıyām itmiş, terk-i cennet gibi bir miḥnete giriftār olmuşdur.

کای عجب نهی از پی تحریم بود
یا بتأویلی بد و توهیم بود

(1263)
Meşnevī
Key ᶜaceb nehy ez pey-i teḥrīm būd
Yā be te’vīlī bedu tevhīm būd

Terceme: ᶜAcabā bu nehy ḥarām ḳılmaḳ içün mü geldi? Yoḳsa te’vīle mensūb olan tenzīh ve taḫvīf içün mü oldu?

Şerḥ: Nehy-i taḥrīmi kim işler ise müsteḥaḳḳ-ı ᶜiḳāb u cezā olur. Nehy-i tenzīhi ise işlemese daha aᶜlā olur; ammā işlemesinden müsteḥaḳḳ-ı ᶜiḳāb u cezā olmaz. Bir ḥadīṯ-i şerīf vardır ki: Bir kimse ṣarımsaḳ, ṣoġan, pıraṣa yediyse mescide taḳarrüb itmemeli[274] emr idi. Bu nehy insānı daha ziyāde ṭathīr içün oldu. Bir kimse ṣarımsaḳ, ṣoġan, pıraṣa ekl itmiş iken cevāmiᶜ şerīfeye girse müsteḥaḳḳ-ı ᶜiḳāb olmaz. İşte Ḥażret-i Ādem ᶜAleyhi’s-selām böyle tereddüd itdi ki aġaca taḳarrüb itmemek ḥarām mı, yoḳsa ṭahāret gibi dīger [234] esbāb u merām içün müdür? Bu tereddüd ve te’vīl üzerine şeyṭān kendilerini iġfāl ve iġfāl olunduġunu müteᶜ āḳib Ādem *(رَبَّنَا ظَلَمْنَ)*[275] feryādıyla taẓallüm ḥāl oldu.

در دلش تأویل چون ترجیح یافت
طبع در حیرت سوی گندم شتافت

(1264)
Meşnevī
Der dileş te’vīl çun tercīḥ yāft
Ṭabᶜ der ḥayret sūy-i gendom şitāft

[274] “Bir kimse sarımsak, soğan ve pırasa yediyse mescide gelmesin.” Müslim, Mesâcid, s. 73.

[275] Bkz. Dipnot/69.

Terceme: Ādem ᶜAleyhi’s-selāmıñ göñlünde te’vīl eylemek ṣūreti tercīḥ olunca ṭabīᶜī buġdāy ṭarafına sürᶜat gösterdi.

Şerḥ: Ḥażret-i Ādem nehy-i ṣarīḥ-i İlāhiyyi terk ile o nehyi te’vīl idince buġdaya (dane ve aġaca) taḳarrüb ile giriftār-ı ġaflet oldu. Umūrda tereddüd ve ḥayret ᶜayn-ı ġafletdir ki çoḳ defᶜa bāᶜiṣ-i muṣībet olur. İnsān-ı ᶜāḳıla lāyıḳ olan budur ki: Bir iş içün vaḳt müsāᶜid olduġu ḳadar tefekkür ve teẕekkür itmeli! Ehl-i ᶜaḳl ve istiḳāmet olanlarla yapılacaḳ şey taḳarrür itdikden ṣoñra tereddüd ve te’vīl dāᶜī-i żarar-ı fütūr olur.

باغبان را خار چون در پای رفت
دزد فرصت یافت، کالا برد تفت

(1265)
Meşnevī
Bāġbān rā ḫār çun der pāy reft
Dozd forṣet yāft, kālā bord teft

Terceme: Bāġçıvānıñ ayaġına diken batdıġı zamān ıżṭırābıyla meşġūl iken ḫırsız fırṣat bulup eşyāsını ḳapdı.

Şerḥ: ᶜAḳla vesvese ve tereddüd girmemelidir. Müttereddüd iken şeyṭān insānıñ metāᶜ-i iᶜtiḳādından birçoḳ şeyler sirḳat u ṣāḥibini berbād eylerse müttereddüd efkār, o emr-i ṣarīḥa-i şerᶜiyyeye muġāyir olunca müriṣ-i nedāmet u żarar olacaġı āşikārdır. Anlardan külliyen mücānebet ve şeriᶜat-ı muṭaharranıñ aḥkām-ı celīlesini icrāya müvāẓebet itmek insān içün bāᶜiṣ-i selāmetdir.

چون ز حیرت رست باز آمد براه
دید برده دزد رخت از کارگاه

(1266)
Meşnevī
Çun zi ḥayret rest bāz āmed be rāh
Dīd borde dozd raḫt ez kārgāh

[235] Terceme: Ādem ᶜAleyhi’s-selām ḥayretden ḳurtulup tekrār yola gelince gördü ki ḫırsız eşyāsını iş maḥallinden ḳapup götürmüş idi.

Şerḥ: Ādem ᶜAleyhi’s-selām nehy olunan aġaca taḳarrüb itdikden ṣoñra esbāb-ı saᶜādetden ᶜārī ve ḫālī ḳaldıġını görünce, nādim u nālān olaraḳ ᶜafv u luṭf-ı Cenāb-ı Yezdānī istirḥām itmişdir.

ربنا إنا ظلمنا گفت و آه
یعنی آمد ظلمت و گم گشت راه

(1267)
Meşnevī
Rabbenā innā ẓalemnā goft u āh
Yaᶜnī āmed ẓulmet u gom geşt rāh

Terceme: Ey Rabbimiz! Biz nefsimize ẓulm itdik vāh ḥālimize didi! Yaᶜnī ḳaranlıḳ geldi. Ṭoġru yol ġā’ib oldu.

Şerḥ: Şeyṭānıñ iġfāliyle nehy olunduḳları aġaca taḳarrüb ile cennetden çıḳarılınca Ḥażret-i Ādem ile Ḥażret-i Ḥavva nādim ve tevbekār olduḳları ḥālde Sūre-i Aᶜrāfıñ yigirmi ikinci āyet-i kerimesinde fermān u beyān buyurulduġu üzre:

(قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ)[276]

Didiler. “Ey Rabbimiz! Kendi nefslerimize biz ẓulm itdik eger bize merḥamet u maġfiret buyurmaz iseñ elbetde biz ḫāsirīn ve ziyān idenlerden oluruz.” Bu nedāmet ve istirḥāmları üzerine Allāh Teᶜālā Ḥażretleri tevbelerini ḳabūl ve dünyā ve āḫiretde ikisini ser-firāz ve maḳbūl eyledi.

پس قضا ابری بود خورشید پوش
شیر و اژدرها شود زو همچو موش

(1268)
Meşnevī
Pes ḳażā ebrī boved ḫorşīdpūş
Şīr u ejderhā şeved zū hemçu mūş

[276] *Kur’ân-ı Kerîm*, A’râf, 7/23: “Her ikisi de Rabbimiz dedi, kendimize zulmettik biz, bizi yarlıgamazsan, bize acımazsan ziyankarlardan oluruz.”

Terceme: Bu ḳażā-yı İlāhī güneş örten bir buluṭdur, arslan, ejderhā ḳażā-yı İlāhiyyeden fāre gibi olur.

Şerḥ: Yaᶜnī ᶜaḳl her ne ḳadar parlaḳ ve ᶜālī, [236] ḳalb her ne ḳadar cesūr ve ṣafā olsa ḳażā-yı İlāhī ẓuhūr idince ᶜaḳla ẓulmet, ḳalbe ḫavf u dehşet gelir. Bi-iẕni'llāhi Teᶜālā ḳażādan ḫalāṣ bulmaḳ istiġfār ve iᶜṭā-yı ṣadaḳa ve ḥüsn-i ḥareketle beraber merḥamet-i Rabbāniyyeyi melce' vü menāṣ ittiḫāẕ itmege vābestedir.

من اگر دامی نبینم گاه حکم
من نه تنها جاهلم در راه حکم

(1269)

Meşnevī

Men eger dāmī nebīnem gāh-ı ḥukm
Men ne tenhā cāhilem der rāh-ı ḥukm

Terceme: Ben eger ḥükm-i ḳażā-yı İlāhīniñ ẓuhūru ḥālinde bir dāmı göremez isem ḥükm-i ḳażā yolunda cāhil olaraḳ yalıñız ben degilim.

Şerḥ: Ẕikri sebḳ iden ebyāt-ı şerīfe bir ᶜārif-i kāmil ṭarafından īrād olunmuş iken bu beyt-i şerīfiñ me'ālini Hüdhüd ḳuşu beyān u ḥükm ü ḳażā-yı İlāhīniñ şiddet ü ᶜaẓametini ḥāliyle īmā ider ve dir ki: Bir maḫlūḳ-ı ᶜādī bulunduġum ḥālde yalıñız ben degil Ādem ᶜAleyhi's-selām bile pençe-i ḳażāya rām olup cennetde ā(r)ām idememişdir. Bundan ṣoñra gelecek ebyāt-ı ḥikmet-āyāt yine ᶜārif-i bi'llāh cānibinde beyān u īrād olunur.

ای خنک آنکو نکو کاری گرفت
زور را بگذاشت او زاری گرفت

(1270)

Meşnevī

Ey ḫonek an kū nikūkārī girift
Zūr rā bogẕāşt ū zārī girift

Terceme: O kimse mübārekdir ki ḫayırlı iş işler. Zūr ve kibri terk ile zār u tażarruᶜ ider.

Şerḥ: Maḫlūḳātıñ esmā vü ḥaḳāyıḳına muṭṭaliᶜ olmuş olan Ādem ᶜAleyhi's-selām bile ḥükm-i ḳażā öñünde zebūn ve ilḳāāt-ı şeyṭāniyyeden maġbūn oldu. İnsān vuḳūᶜāt-ı māẓiyyeyi

bir niᶜmet ve bir ders-i ḥikmet bilüp hīçbir vaḳt kendi ᶜaḳl u zūruna istinād ider ġāfil olmamalıdır. Ḳudret ü ᶜaẓamet yalıñız Allāh Teᶜālā Ḥażretlerine maḫṣūṣ olduġunu bilüp fermān-ı İlāhiyye imtiṯālen umūru-ı ḫayriyyeniñ icrāsına muvāẓabet itmek farīża-i ẕimmetdir. [237]

گر قضـــا پوشـــد ســـیه همچون شـــبت
هم قضـــا دســـتـت بـگـیـرد عـاقبـت

(1271)

Meşnevī

Ger ḳażā pūşed siyeh hemçun şebet
Hem ḳażā destet begīred ᶜāḳibet

Terceme: Eger ḳażā-yı İlāhī seni gice gibi iḫāṭa ider ise ᶜāḳibet-i ḳażā, seniñ elini ṭutar da ḳurtarır.

Şerḥ: Merḥamet-i Rabbāniyye ḳahra ġālibdir. Maᶜnevī olan müstaᶜiddān ne ḳadar giriftār-ı belā ve ḳażā olurlar ise yine anları girīve-i ẓulmet u kederden ḳurtarır. İḥyā ider. Bu ḥaḳīḳat u ḥikmet ᶜālem-i māddiyātda da müşāhede olunur, meṣelā müstaḳīm bir insān giriftār-ı meṣā'ib ve ālām olur. Anıñ içün ᶜaḳlen selāmet maᶜdūm görünürken ümīd olunmaz bir ṣūretle belāları mündefiᶜ ve ḥāli ᶜālī olmuş olur. Zinhār merḥamet-i Cenāb-ı Kirdigārdan ḳaṭᶜ-ı ümīd itmeyüp ṣābir u ġayyūr, her dem elṭāf-ı Rabbāniyyeye muntaẓır ve bī-fütūr olmalı!

گر قضـــا صـــد بـار قصـــد جـان کـنـد
هـم قضـــا جـانـت دهـد درمـان کـنـد

(1272)

Meşnevī

Ger ḳażā şed bār ḳaṣd-i cān koned
Hem ḳaża cānet dehed dermān koned

Terceme: Eger ḳażā-yı İlāhī seniñ cānına yüz defᶜa ḳaṣd itse, yine ḳażā-yı İlāhī saña cān virir, dermān ider.

Şerḥ: Birçoḳ insān ḥasbe'l-ḳażā helāk olacaḳ bir mertebeye taḳarrüb itmiş ve ümīd-i ẓāhirden cüdā olmuş iken yine ḳażā vü elṭāf-ı Cenāb-ı Ḫudā anları menzil-i selāmet īṣāl ve ez-

her-cihet şādān ve ḫoş-ḥāl eyledi. Ḳażānıñ bu teġayyüründen istifāde iden anlar dir ki: Ḳalben Allāh Teᶜ ālāya merbūṭ ve istiġfār ve işlāḥ-ı ḥāle çalışup muntaẓır-ı elṭāf-ı Cenāb-ı Vedūd olur.

این قضـــا صـــد بـار اگر راهـت زنـد
بـر فـراز چـرخ خـرگـاهـت زنـد

(1273)

Meşnevī

İn ḳażā şed bār eger rāhet zened
Ber ferāẓ-ı çerḫ ḫergāhet zened

[238] Terceme: Bu ḳażā-yı İlāhī eger yüz defᶜa yolunu ursa, seniñ çadırını çarḫıñ üzerine ḳurar daᶜālī ider.

Şerḥ: "İn ḳażā" yaᶜnī bu ḳażādan maḳṣad Cenāb-ı Kibriyā müstaḳīm ḳullarına virdigi ḳażādır ki o zümre-iᶜibād-ı Ḫudā her ne ḳadar ibtilā ṭarzında giriftār-ı ḳażā vü cefā olsa yine merḥamet-i Sübḥāniyye anları reh-yāb-ı selāmet ider.

از کـرم دان ایـن کـه مـی‌تـرســـانـدت
تـا بـمـلـک ایـمـنـی بـنشـــانـدت

(1274)

Meşnevī

Ez kerem dān inki mītersānedet
Tā be mulk-i īmenī benşānedet

Terceme: Bunu Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ kereminden bil ki seni ḳorḳudur; bu ḳorḳu sebebiyle der ki seni selāmet mülküne naṣb ile ḳā'im ider.

Şerḥ: Emniyet-i ḥaḳīḳiyye ḫavfdan ṣoñra vücūd bulur. Meṣelā Mūsāᶜ Aleyhi's-selām kemāl-i ḥikmetle Firᶜavn veᶜaskerini perīşān itdi. İbtidā Firᶜavnuñ şerrinden ḳorḳdu. Kemāl-iᶜubūdiyetle ḫavfını Cenāb-ı Kibriyāyaᶜarż itdi. Buᶜarż-ı ḫavf sebebiyle Ḥażret-i Mūsā "لا تخف" yaᶜnī "ḳorḳma" emr ü fermānına muḫāṭab olaraḳ ḳuvvet-i ḳalbi ve selāmet ü nuṣreti taṣavvurdan ḫāric bir mertebe-iᶜāliyyü'l-ᶜāla vāṣıl oldu. Eger Ḥażret-i Mūsā bu ḫavfı itmemiş olsa idi bi'ṭ-ṭabᶜ "لا تخف"emr ü tebşīrine sezā olmaz idi.

این ســـخن پـایـان نـدارد گشـــت دیر
گوش کن تو قصـــهٔ خرگوش و شـــیر

(1275)
Meşnevī
İn soḫen pāyān nedāred, geşt dīr
Güş kon tu ḳıṣṣe-i ḫergūş u şīr

Terceme: Bu kelām -ki ḳażā, ḫavf, kerem gibi ḥikmet ü faẕīlete ᶜā'iddir. Nihāyetsizdir; Bunuñ esrārından birazı söylendiginden ṭolayı başlanılmış olan ṭavşan ḥikāyesi geri ḳaldı. Sen tekrār ṭavşan ve arslan ḳıṣṣasına ḳulaḳ vir!

Şerḥ: Cihān-ı maᶜnevīniñ ferīdūnu yaᶜnī Ḥażret-i Celālü'd-dīn-i Rūmī ḥayret-baḫş-ı ᶜuḳūl olacaḳ yolda ḥaḳā'iḳ ü ḥikemiyāt beyān ve ḳulūb-ı ᶜārifini iḥyā itdiginden ṣoñra [239] semend-i bī-miṣāl belāġatıñ ᶜinānı yine şīr ü ḫergūş ḥikāyesine, bu vesīle ile sā'ir nice nice ḥikem-i vāsiᶜa sāḥasına ṭoġru tevcīh ve ircāᶜ buyurmuşlardır.

پـای واپـس کشـــیـدن خـرگـوش از شـــیـر چـون نـزدیـک چـاه رســـیـد

(Pāy vāpes keşīden-i ḫergūş ez şīr, çun nezdīk-i çāh resīd)

Ṭavşan ḳuyuya yaḳlaşdıġı vaḳt ayaġını geri çekdigine dā'irdir:

چـونـکـه نـزد چـاه آمـد شـــیـر دیـد
کز ره آن خرگوش مـانـد و پـا کشـــیـد

(1276)
Meşnevī
Çunki nezd-i çāh āmed şīr dīd
Kez reh an ḫergūş mānd u pā keşīd

Terceme: Arslan ḳuyunuñ yanına geldigi vaḳt gördügü o ṭavşan geri ḳaldı. Ayaġını çekdi. [Ebyāt-ı ātīye şerḥ idecekdir.]

گـفـت پـا واپـس کشـــیـدی تـو چـرا
پـای را واپـس مـکـش پـیـش انـدرا

(1277)

Meşnevī

Goft: Pā vāpes keşīdī tu çerā?

Pāy rā vāpes mekeş, pīş ender ā

Terceme: [Arslan ṭavşana didi]: Sen ayaġını niçün çekdiñ? Ayaġıñı çekme! İleri gel!

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfden de şu ḥişşe alınır ki ᶜasker bir yere giderken ḳılāvuzunu geriye bıraḳmamalıdır. Ḳılāvuz olanlarıñ ihānetleri var ise icrā idemeyüp kendi selāmetlerini ᶜaskeriñ selāmetinde arasınlar! İleri olunca ilk atılacaḳ mermiyāta vücūdları hedef olacaġını bilsünler!

گفـت کو پـایم کـه دســـت و پـای رفـت
جـان مـن لـرزیـد و دل از جـای رفـت

(1278)

Meşnevī

Goft: Kū pāyem ki dest u pāy reft

Cān-ı men lerzīd u dil ez cāy reft

Terceme: [Ṭavşan arslana] didi: Benim el ve ayaġım ḳorḳudan gitdi. **[240]** Cānım titreyüp göñlüm yerinden gitdi.

Şerḥ: Köylü mevhūm düşmeniñ bulunduġu yere taḳarrüb itdiklerine dā'ir ẓālimi iḳnāᶜ itmek ve daha ziyāde ġażab u telāşa düşürmek istedigi gibi desīsesiyle tertīb itdigi puşu maḥalline yaḳlaşdıḳlarından ḫavf u ḥīlesi ḥasebiyle köylünüñ rengi müteġayyir, ayaġı ilerilmege ġayr-ı muḳtedir oldu. Bundan añlaşılır ki köylü arslana teşbīh olunan ādemiñ ẓulmünden ḥükümeti evvelce ḫaberdār itmiş, ẓālimi desīse ile münāsib bir puşu maḥalline götürmek üzre ḳarār virmiş, taḳarrüb eyledikleri maḥalle ḥükümetiñ ādemleri ṣaḳlanmış, ẕikr olunan ẓālimi iġfāl itmek üzre ṣaḳī ḳıyafetine yalıñız bir ādem ve o ādemiñ nezdine esīr düşmüş gibi bir köylü bıraḳmış idi ki ẓālim köylünüñ ifādesi vech ile ṣaḳī ḳıyafetinde bir insān, nezdine esīr düşmüş bir köylü görsün ve ġażūbāne üzerine hücūm ile kemīn-gāha düşüp helāk olsun!

رنـگ رویـم را نـمـی‌بـیـنـی چـو زر
ز انـدرون خـود مـی‌دهـد رنـگـم خـبـر

(1279)

Meşnevī

Reng-i rūyem rā nemī bīnī çu zer
Z'enderūn ḫod mīdehed rengem ḫaber

Terceme: Yüzümüñ rengini görmüyor musuñ? Altun gibi ṣarı oldu. İçmedigi ḳorḳudan ḫaber viriyor.

Şerḥ: Renk-i sīmā, insānıñ gizli olan ḥissiyātını meydāna ḳoduġuna dā'ir birḳaç ebyāt-ı ḥikmet-āyāt-ı ātīye bir ᶜārif dāniş-ver ṭarafından beyān olunmuşdur.

حق چو سـیما را معرف خوانده اسـت
چشـم عارف سـوی سـیما مانده اسـت

(1280)

Meşnevī

Ḥaḳ çu sīmā rā muᶜarrif ḫ̌ānde est
Çeşm-i ᶜārif sūy-i sīmā mānde est

Terceme: Ḥaḳ Teᶜālā sīmāyı bildirici beyān buyurmuşdur; ᶜĀrifiñ gözü sīmā ṭarafında ḳalmışdır.

Şerḥ: Sīmāya dā'ir Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānda Sūre-i Fetḥiñ yigirmi ṭoḳuzuncu āyeti kerimesinde şöyle fermān buyurmuşdur: *(سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ)*[277] Yaᶜnī: "Ehl-i īmānıñ sīmāları, ᶜalāmetleri secdeniñ eşerinden **[241]** yüzlerindedir." Bu da hem maᶜnevī, hem māddīdir. Allāh Teᶜālā Ḥażretlerine kemāl-i ᶜaşḳ ve ᶜubūdiyetle secde idenleriñ nūru sīmālarında eşer ḥāṣıl olur. Sūre-i Raḥmānıñ ḳırḳ birinci āyet-i kerīmesinde:*(يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْأَقْدَامِ)*[278] Yaᶜnī: "Mücrim olanlar kendi sīmālarıyla bilinir." Buyurulmuşdur. Sūre-i Aᶜrāfıñ ḳırḳ beşinci āyeti kerīmesinde: *(وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ)*[279] Yaᶜnī: "Aᶜrāf üzerinde insānlar vardır ki cümlesi sīmālarından bilinirler."

---

[277] *Kur'ân-ı Kerîm*, Fetih, 48/29: "…Yüzlerinde, secde eserinin alametleri görünmededir…"

[278] *Kur'ân-ı Kerîm*, Rahmân, 55/41: "Suçlular, yüzlerindeki alametten tanınırlar da perçemlerinden ve ayaklarından tutulurlar."

[279] *Kur'ân-ı Kerîm*, A'râf, 7/46: "…A'râf üstünde erler var ki herkesi, yüzlerinden tanırlar…"

رنـگ و بـو غـمـاز آمـد چـون جـرس
از فـرس آگـه کـنـد بـانـگ فـرس

(1281)

Meşnevī

Reng u bū ġemmāz āmed çun ceres
Ez feres āgeh koned bāng-ı feres

Terceme: Renk ve ḳoḳu, çañ gibi gizli şeylerden ḫaber virici geldi; atıñ sesi işideni vücūdundan āgāh ider.

Şerḥ: ᶜAlāmetden ᶜaḳl altı ṣūretle kesb-i iṭṭilāᶜ eyler. İbtidā: Kelām ve kitābetden ve insānıñ ḫareḳātından. S̱āniyen: Görünmeden vücūduñ ṣadāsından. S̱āliṣen: Ḳorḳudan. Rābiᶜen: müteġayyir olmuş şeylerden. Ḫāmisen: Ḥavāss-ı ḫamseniñ eşyā-yı meşhūdeden müte'eṣṣir olaraḳ te'ṣīrātını hemān dimāġa virüp dimāġda siñirler vāsıṭasıyla ḳanıñ ḳalbden baş ve yüze ṭoġru sürᶜatle sevḳi, yāḫūd ḳanıñ ḳalbe ṭoġru hücūmu sebebiyle muvaḳḳaten insānıñ yüzünde ḳırmızı ve ṣarı renkler ḥaṣūlundan ve baᶜżı aᶜṣābıñ lerzişinden gözleriñ az çoḳ teġayyürü ḳalb ve nabżıñ sürᶜatle ḥereket itmesinden. Sādisen: Rūḥuñ te'ṣīrātıyla insānıñ ᶜaḳlında ve çoḳ defᶜa bedeninde yüzünde görülen āṣār u ᶜalā'imden añlaşılır. Altıncı ṣūreti yaᶜnī te'ṣīrāt-ı maᶜneviyyeyi māddiyyun bi'ṭ-ṭabᶜ inkār ile esbāb-ı māddiyeye ḫaml ider, māddiyyunuñ bu iddiᶜāları sā'ir iddiᶜāları gibi ᶜādī ve ḥükmden ᶜārī ve ḫālī olduġunu enbiyā-i ẕīşāndan başḳa eñ büyük ḥükemā da taṣdīḳ ider. Allāh Teᶜālā Ḥażretlerine ᶜāşıḳ olan bir ᶜārifiñ, ḫavāss-ı ḫamseye müteᶜalliḳ olmayan bir ᶜaşḳ u muḥabbet ḫasebiyle ᶜaḳl u beden ve vechinde aḥvāl u ᶜāṣār-ı mütenevviᶜa rūşen olur. [242]

بـانـگ هر چیزی رســـانـد زو خـبـر
تـا بـدانـی بـانـگ خـر از بـانـگ در

(1282)

Meşnevī

Bāng-i her çīzī resāned zū ḫaber
Tā bedānī bāng-i ḫer ez bāng-i der

Terceme: Her şey'iñ ṣadāsı anıñ ḥālinden ḫaber irişdirir; eşek ṣadāsıyla ḳapu sesini o vaḳt bilirsiñ!

Şerḥ: Her şey'iñ ḥāli kendinden ṣudūr idecek kelām u āvāzdan maᶜlūm olur. Meṣelā eşegiñ sesi ne ḳadar uzaḳ yerden gelir ise gelsün vücūdundan ḫaber virir. Bir ḳapu açıldığı vaḳt ẓuhūr iden ṣadā oradan insān çıḳacağı aġleb-i iḥtimālden olduġunu ifhām ve īmā ider.

گفت پیغمبر بتمییز کسان
مرء مخفی لدی طی اللسان

(1283)
Meşnevī
Goft peyġamber be temyīz-i kesān
Mer'u maḫfīyyun ledā ṭayyi'l-lisān

Terceme: İnsānları temyīz içün Peyġamber ᶜAleyhi'ṣ-ṣalavatü Ve's-selām Efendimiz buyurdular: İnsānıñ māhiyeti lisānıñ dönmesi nezdinde gizlidir.

Şerḥ: Ḥadīṣ-i şerīf: *(المرء تحت لسانه)*[280] insān lisānı taḥtındadır. İnsānıñ ḳadr ü ᶜaḳlını añlamaḳ içün lisānında daha ziyāde kendini bildirici bir vāṣıṭa yoḳdur. Bir kimse söz söylemege başlayınca ᶜāḳıl mı ṣāḥib-i ᶜirfān mı, yāḫūd aḥmaḳ ve nādān mıdır? Belli olur.

رنگ رو از حال دل دارد نشان
رحمتم کن مهر من در دل نشان

(1284)
Meşnevī
Reng-i rū ez ḥāl-i dil dāred nişān
Raḥmetem kon mihr-i men der dil nişān

Terceme: Yüzüñ rengi göñlüñ ḥālinden nişān ṭutar. Baña merḥamet it! Muḥabbetimi ḳalbine yerleşdir!

Şerḥ: Renk-i sīmā sözden daha faṣīḥ olaraḳ ḳalbiñ aḥvālinden ḫaber virir. **[243]**

رنگ روی سرخ دارد بانگ شکر
بانگ روی زرد دارد صبر و نکر

[280] "Kişi lisanının altındadır." Bu hadis ile ilgili Abdülbâki Gölpınarlı, şu bilgileri vermektedir: "Hz. Ali: Akıllı insanın dili gönlünün ötesindedir; ahmak kişinin gönlü dilinin ötesindedir." Nehcü'l-Belağa, Muhammed Abduh Şerhi, 3.bs. s. 153. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsa Çelik, Âbidin Paşa'nın Mesnevi Şerhi ve Tasavvufî Düşünceleri, Vefa Yayınları, İstanbul, 2007, s. 179.

(1285)

Meşnevī

Reng-i rūy-i sorḫ dāred bāng-ı şukr

Bāng-ı rūy-i zerd dāred ṣabr u nukr

Terceme: Ḳırmızı yüzüñ rengi şükr ve niᶜmet ṣadāsını ṭutar; ṣarı yüzüñ rengi ṣabr ve belā ṭutar.

Şerḥ: Yüzdeki ḳırmızılıḳ ᶜalā'im-i ṣaḥt ve āṯār-ı şükr ü niᶜmet olduġu gibi ṣarı renk ṣāḥibiñ giriftār-ı maraż olduġunu, yāḫūd keṯret-i miḥnete ḥālāt-ı küdūrete dūçār olduġunu, bunuñla beraber keder ü cefālara ṣābir bulunduġuna iᶜlām u īmā ider.

بر من آمد آنکه دست و پا برد

رنگ رو و قوت و سیما برد

(1286)

Meşnevī

Ber men āmed an ki dest u pā bered

Reng-i rū vu ḳuvvet ü sīmā bered

Terceme: Benim üstüme el ve ayaġı kesen şey geldi. Yüzüñ rengi, ḳuvveti, sīmāyı ḳapar götürür.

Şerḥ: Ẕekī lakin cebīn olan köylü giriftār-ı vehm ü ḫavf olmaġla beraber tehlikeniñ taḳarrüb eylediġini ḥiss idince mevtiñ şiddet üᶜ aẓametinden eli, ayaġı kesilmiş, rengi degişmiş iken tehlikeniñ ḳalbine ilḳā itdigi dehşet-iᶜ uẓmā ve ḥissiyāt-ı fenā-nümā ile mevtiñ aḥvālini taᶜrīf ve ḫavfıyla ẓālimi de iġfāl idebilir.

آنکه در هر چه در آید بشکند

هر درخت ز بیخ و بن او بر کند

(1287)

Meşnevī

Anki der herçi der āyed beşkened

Her direḫt zi bīḫ u bun ū ber kened

Terceme: [Ṭavşan lisānından:] Baña gelen şey neye işābet itse ḳırar. Her aġacı kökünden ḳoparır.

Şerḥ: Köylü ẓālime: Ḥiss itdigim mevt ü fenā öyle bir [244] ḥāl-i şiddet-nümādır ki hangi şey'e taḳarrüb itse anı ḳırar maḥv ider. Ḳuvvetli aġacları kökünden çıḳarır berbād ider dimiş!

بر من آمد آنچه از وی گشت مات
آدمی و جانور جامد نبات

(1288)
Meşnevī
Ber men āmed an çi ez vey geşt māt
Ādemī yu cānver, cāmid, nebāt

Terceme: Benim üzerime gelen şey ādem, canavar, ṭaş, ot ne olsa maḥv u ifnā ider. [Āzāde-i şerḥdir.]

این خود اجزایند کلیات از او
زرد کرده رنگ و فاسد کرده بو

(1289)
Meşnevī
İn ḫod eczāyend kulliyāt ez ū
Zerd kerde reng u fāsid kerde bū

Terceme: Bu o külliyātıñ eczāsıdır. Ṣararmış olursa renk ve ḳoḳuyu fāsid ider.

Şerḥ: Külliyātdan maḳṣad, ᶜanāṣır-ı aṣliye, eczādan maḳṣad, taġayyürāt-ı kevniyyedir.

تا جهان گه صابر است و گه شکور
بوستان گه حله پوشد گاه عور

(1290)
Meşnevī
Tā cihān geh ṣābir est u geh şekūr
Būstān geh ḥulle pūşed gāh ᶜūr

Terceme: Cihān baᶜ żan ṣabr idici, baᶜ żan şükr idicidir. Būsitān baᶜ żan yeşil elbise giyer. Ve baᶜ żan çıplaḳ olur.

Şerḥ: Dünyāda hīçbir maḫlūḳ bir ḥālde ṭurmayup leyl ü nehār baᶜ żan mükedder, baᶜ żan rūşen, baᶜ żan ᶜ ārī ve baᶜ żan ġanī olur. **[245]**

آفـتـابـی کـو بـر آیـد نـارگـون
سـاعتی دیگر شـود او سـر نگون

(1291)
Meşnevī
Āfitābī k'ū ber āyed nārgūn
Sāᶜ eti dīger şeved ū sernigūñ

Terceme: Güneş ṭulūᶜ vaḳtinde āteş renginde yuḳarıya ṭoġru gelir. Başḳa bir sāᶜ atde [yaᶜ nī vaḳt-i ġurūbda] başı aşaġı olur.

Şerḥ: Görülen aḥvāl-i maḫlūḳāt müteġayyir ve bī-ṣebātdır. Meṣelā güneş yüksek ve vaḳt-i ẓuhura ḳadar ġāyet mürtefiᶜ iken birḳaç sāᶜ at ṣoñra kürre-i arża göre tenzile başlar ve gice de bütün bütün batar. ᶜ Āḳıl olan insān, teġayyür-peẕīr ve fānī olan şeylere aṣlā itifāt itmeyüp ᶜ aḳl u cānını ᶜ ayn-ı saᶜ ādet ve menbaᶜ -i beḳā ve ebediyyet olan rıżā-yı Cenāb-ı Kibriyāya ḥaṣr ile felāketden āzāde ve saᶜ ādete peyvest olur.

اخـتـران تـافـتـه بـر چـار طـاق
لـحـظـه لـحـظـه مـبـتـلای احـتـراق

(1292)
Meşnevī
Aḫterān-ı tāfte ber çār ṭāḳ
Laḥẓe laḥẓe mubtelā-yı iḫtirāḳ

Terceme: Aḫterler dördüncü felekde ṭoġmuşdur. Vaḳt vaḳt yanmaġa mübtelādır.

Şerḥ: Ne ḳadar ṣāḥib-i iḳtidār ve ehl-i kemāl gelmiş ise mürūr-ı zamān ile nār-ı cevr ü mevtde yanmış, bī-tāb ḳalmışdır. Ḍarbe-i girān mevt u iżmiḥlāle ḳarşı bu cihānda taḥammül idecek māddiyāt yoḳdur. Ḥay ebedī, Allāh ᶜ Aẓīmü'ş-şāndır.

ماه کو افزود ز اختر در جمال
شد ز رنج دق او همچون هلال

(1293)

Meşnevī

Māh kū efzūd zi aḫter der cemāl
Şod zi renc-i dıḳḳ ū hemçun hilāl

Terceme: Ay, cemālde aḫterden ziyādedir. Renc-i nevbetden hilāl gibi oldu.

[246] Şerḥ: Ay yüzlü bir güzeliñ mürūr-ı zamān ile likā-yı leṭāfet bārından bahar-ı şebābıñ ṭerāveti zā'il, bünyān-ı beden ṣadme-i pīrī ve nā-tüvāni ile āġūş-ı mevte mā'il olur. Zīnet-baḫş-ı semā olan māh-ı tābānda bu ḥaḳīḳati iṣbāt ve beyān ider ki birḳaç sā^{c}at bedr-i münir iken ṣoñra dūçār-ı inḳirāż, bi't-tedrīc hilāl u ḫayāl, ^{c}āḳibet bütün bütün gözden nihān olduġu gibi bir müddet ṣoñra yine ẓuhūr ve ża^{c}īf ve bī-nūr olur.

ایـن زمـیـن بـا ســـکـون بـا ادب
انـدر آرد زلـزلـه‌ش در لـرز تـب

(1294)

Meşnevī

İn zemīn-i bāsukūn-ı bāedeb
Ender āred zelzeleş der lerz-i teb

Terceme: Sükūn, kemāl-i edeb ile muttaṣıf olan bu yeri zelzele titretir.

Şerḥ: Her şey'iñ teġayyürüne ve ża^{c}f u fütūr u maḥvına bu da bir miṣāl-i ḥikmet me'aldir. Zeminiñ āġūşunda bunca maḫlūḳāt ẓuhūr ve saṭḥında bunca ṣiḳāl mürūr ider iken bir vaḳt gelir ki zelzele ile lerz-nāk ve üzerinde olan ẕī-rūḥu pür-ḫavf ü bāk ve ba^{c}żı def^{c}a helāk ider. İşte zemīn gibi bir cism-i ^{c}aẓīm ve ḳavī giriftār-ı ıżṭırāb ve encāmı *(كَالْعِهْنِ الْمَنفُوشِ)*[281] Pāre pāre olup ṭaġılması bī-şekk ve bī-irtiyāb olduġu ḥālde yā her ān müsta^{c}idd-i fenā olan insān pençe-i mevtden naṣıl emin ve dermān bulabilir?

ای بســـا کـه زیـن بـلای مـرده‌ریـگ
گشـــته اســـت اندر جهان او خرد و ریگ

[281] *Kur'ân-ı Kerîm*, Kâri'a, 101/5: "Atılmış renkli yün gibi."

(1295)

Meşnevī

Ey besā kuh zīn belā-yı morderīg

Geşte est ender cihān ū ḫord u rīg

Terceme: Ey yüce ṭaġ! Bu belā-yı fenādan cihān içinde ḳum gibi parçalanırsıñ!

Şerḥ: Belā-yı mevt ü fenā żaᶜīf olan insānlardan maᶜada ṭaġları da mürūr-ı zamān u esbāb-ı ᶜadīde ile perīşān ider. Ḳurᶜān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānda Sūre-i Ḳariᶜanıñ altıncı āyet-i kerīmesinde: *(وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ)*[282] buyurulmuşdur. Yaᶜnī: "Ṭaġlar **[247]** atılmış pamuḳ gibi hevā üzerine ṭaġılır." Sūre-i Vāḳıᶜanıñ beşinci ve altıncı āyet-i kerimesinde: *(وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا)*[283] Yaᶜnī: "Ve ṭaġlar pāre pāre ufalup zerre gibi perākende olur." buyurulmuşdur.

ایـن هـوا بـا روح آمـد مـقـتـرن

چون قضـــا آیـد وبـا گشـــت و عفن

(1296)

Meşnevī

İn hevā bā rūḥ āmed muḳterin

Çun ḳażā āyed vebā geşt u ᶜafin

Terceme: Bu hevā, rūḥa yaḳīn geldi, ḥayāt-baḫş oldu; ammā ḳażā-yı İlāhī gelince o laṭīf hevā müteᶜaffin vebā olur.

Şerḥ: Tenefüs olunan hevā bāᶜiṣ-i ḥayāt ve mūceb-i fevā'id bī-intihā iken hevā içine baᶜżı mevādd-ı mużırra dāḫil olunca vebā, andan pençe pençe emrāż-ı ser-nümā olur. Saᶜādet ü beḳā yalıñız rıżā-yı Cenāb-ı Kibriyānıñ istiḥṣāline vābestedir. Rıżā-yı Rabbāniyyeden başḳa dünyāya müteᶜalliḳ kāffe-i mevcūdāt giriftār-ı fenā ve teġayyürātdır. Eñ güzel şeyler bugün mūceb-i lezzet ve leṭāfet iken yarın mūriṣ-i ḥüzün ve küdūret olur.

آب خوش کو روح را همشـــیره شـــد

در غـدیری زرد و تـلـخ و تـیره شـــد

[282] *Kur'ân-ı Kerîm*, Kâri'a, 101/5: "Ve dağlar, atılmış renkli pamuklara döner."

[283] *Kur'ân-ı Kerîm*, Vâkı'a, 56/5-6: "Ve dağlar, paramparça olunca. Dağılmış zerre zerre toz haline gelince."

(1297)

Meşnevī

Āb-ı ḫoş kū rūḥ rā hemşīre şod

Der ġadīrī zerd u telḫ u tīre şod

Terceme: Ṭadı ḫoş olan şu rūḥa hemşīre oldu; bir ufaḳ gölde ṭurġun bir ḥālde ṭurmaḳla şarı, acı, bulanıḳ oldu.

Şerḥ: Şu bāᶜ iṣ-i ḥayāt ve bedene baḫşende-i ṣafā ve leẕẕāt iken esbāb-ı fenādan baᶜżısına maẓhar ve ᶜalā'im-i mevt olan ṣarılıḳ, acılıḳ, bulanıḳlıḳ gibi keyfiyāt-ı mużırraya giriftār olunca bādī-i maraż ve mażarrat olur. Sā'ir fānī olan şeylerde buña beñzer. Meṣelā: Eñ güzel bir ḳızıñ bir tebbüsümü, bir şīvesi ḳalb ü ᶜaḳlı muḥabbet ü ẕevḳinden perīşān ve lerzān itdigi ḥālde mürūr-ı zamān ile ᶜunfuvān ile şebābından uzaḳlaşdıġı vaḳt ḳāmeti dū-tā ve şaḫṣı dā'imā eẕā-āver olur. [248]

آتشـــی کـو بـاد دارد در بـروت

هم یـکی بـادی بـر او خـوانـد یـموت

(1298)

Meşnevī

Āteşi kū bād dāred der burūt

Hem yekī bādī ber ū ḫ̌ānd yemūt

Terceme: Şu āteş yıġında rüzgār ve hevā ṭutar. Bir rüzgār anıñ üzerine ölmek oḳudu, öldürdü.

Şerḥ: Āteş muḥriḳ ü mü'eṣṣir iken kibr idüp ālevini yuḳarıya ṭoġru ḳaldırdıġındn rüzgār fenā şiddeti ile āteşi, ālevi söndürdü. Mütekebbir olan insānlar ne ḳadar kibr itseler o nisbetde maġlūb, maᶜyūb olurlar.

حـال دریـا ز اضـــطـراب و جـوش او

فـهـم کـن تـبـدیـلـهـای هـوش او

(1299)

Meşnevī

Ḥāl-i deryā zi ıżṭırāb u cūş-i ū

Fehm kon tebbdīlhā-yı hūş-i ū

Terceme: Deñiziñ ḥālini ıżṭırābından, cūşe gelmesinden añla! Meşhūd olan ıżṭırābından ᶜaḳlınıñ giriftār olduġu tebeddülāt ü ḥālātı añla!

Şerḥ: Deñiz vüsᶜat ü ᶜaẓametiyle yektā iken şiddet-i rüzgār ile sükūneti żāyiᶜ idüp mużṭarr ve bī-ḳarār olur. Bir kimse de müteḥarrik ve mütelāşī olsa beden ü ᶜaḳlındaki ıżṭırāb ẓāhir ü bāhir olur. El-ḥāṣıl ṣāḥib-i vaḳār u sükūn olan zemīn ü ᶜamān, lerzān u bī-dermān olunca ya ṭabᶜan żaᶜīf olan insān zīr-i pençe-i şahin belāda naṣıl zebūn u rām olmasun?

چرخ سر گردان که اندر جست وجوست
حال او چون حال فرزندان اوست

(1300)
Meşnevī
Çerḫ-ı sergerdān ki ender costucūst
Ḥāl-i o çun ḥāl-i ferzendān-ı ūst

Terceme: Başı dönmekde olan çerḫ aramaḳdadır. O çerḫiñ ḥāli, [249] içindeki evlādınıñ ḥāli gibidir.

Şerḥ: Zemīn ü deryā pençe-i ḳażādan mużṭarib ve fenā-nümādır çerḫ dinilen ecrām u ecsām sākin olmayup içinde bulunan maḫlūḳāt gibi her ān bī-ṣebāt olur. İnsān ve sā'ir ḥayvānāt esbāb-ı mütenevviᶜadan ṭolayı devr-i dā'imle icrā-yı ḥarekāt ider iken z̄āten devvār olan böyle bir dünyāda bir ḥālde ve saᶜādet ü rāḥatda bulunmaḳ ārzūsu, ārzū-yı ḫām ve fikr-i nā-fercāmdır.

گه حضیض و گه میانه گاه اوج
اندر او از سعد و نحسی فوج فوج

(1301)
Meşnevī
Geh ḥażīż u geh miyāne gāh evc
Ender ū ez saᶜd u naḥsī fevc fevc

Terceme: Baᶜżı ġāyet aşaġı, baᶜżı vasaṭ, baᶜżı ġāyet yüksek bulunup, çerḫde fevc fevc saᶜādet ve nuḥūset vardır. [Evc, ḥażīż taᶜbīrleri ᶜilm-i hey'et ıṣṭılāḥından olup bir kürreniñ manẓara-i şemse ḳarşı maḥrekinde aldığı vażᶜiyyete göre virilen ism-i iᶜtibārīdir.]

از خود ای جزؤ ز کلها مختلط
فهم میکن حالت هر منبسط

(1302)

Meşnevī

Ez ẖod ey cuzvī-i zi kulhā muẖteliṭ
Fehm mīkon ḥālet-i her munbesiṭ

Terceme: Ey küllerden muẖteliṭ olan cüz'! Her ġayr-ı mürekkeb ü münbasiṭ olan küllün ḥālini kendinden ḳıyās it!

Şerḥ: Ey insān! Sen külliyātdan mürekkebsiñ! Teġayyürātı kendinde görünce seni terkīb iden külliyāt da tābiᶜ-i teġayyürāt olduġunu añlayabilirsiñ! Teġayyürāt-peẕir olmamış olsa sende intiẓām ve beḳā rū-nümā olur idi.

چون که کلیات را رنجست و درد
جزؤ ایشان چون نباشد روی زرد

(1303)

Meşnevī

Çun ki külliyāt rā renc est u derd
Cuzv-i īşān çun nebāşed rūy-ı zerd

[250] Terceme: Külliyātda renc ü derd olduḳca anlarıñ cüz'ī naṣıl olur da ṣarı yüzlü, marīż olmaz?

Şerḥ: Külliyāt maẓhar-ı fenā ve giriftār-ı teġayyürāt olduġu ḥālde o külliyātıñ cüz'ī bulunan insān dünyāda naṣıl bāḳī olabilir? İnsān saᶜādet ü ebediyet ister ise:

(وَلَا تَدْعُ مَعَ اللهِ اِلٰهًا اٰخَرَ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهٗ لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ)[284]

Āyet-i kerīmesiniñ sırrına maẓhar olmaġa çalışmalı ve ᶜibādāt ve icrāāt-ı ḥasene ile bekām olmalıdır.

[284] *Kur'ân-ı Kerîm*, Kasas, 28/88: "Ve Allah'la beraber bir başka mabudu çağırma; yoktur tapacak ondan başka; her şey helak olur, ancak onun zatıdır kalan, onundur hüküm ve hepiniz, dönüp onun tapısına varacaksınız."

خاصـــه جزوی کو ز اضـــدادســـت جمع
ز آب و خـاک و آتش و بـاد اســـت جمع

(1304)

Meşnevī

Ḫāṣe cuzvi’-yi ḳuz eżdād est cemᶜ
Zāb u ḫāk u āteş u bād est cemᶜ

Terceme: Ḫuṣūṣen öyle bir cüz’ ki: Żıdlardan, yaᶜnī ṣu, ṭopraḳ, āteş, rüzgārdan cemᶜ olmuş, terekküb itmişdir.

Şerḥ: Rūḥ müsteṯnā olmaḳ üzre ᶜanāṣır-ı müteġayyireden terekküb iden cism-i beşer naşıl fenā bulmaz? Muᶜarref-i emrāż olan kütüb-i ṭıbbiyyeye mürācaᶜat olunsa insānıñ müstaᶜidd olduġu emrāżıñ keṯreti ḥayret-efzā olur.

این عجب نبود کـه میش از گرگ جســـت
این عجب کـاین میش دل در گرگ بســـت

(1305)

Meşnevī

İn ᶜaceb nebved ki mīş ez gorg cest
İn ᶜaceb k’in mīş dil der gorg best

Terceme: Ḳoyun ḳurddan ṣıçrayup ḳaçmasına taᶜaccüb olunmaz. ᶜAceb budur ki ḳoyun ḳurda göñül bağlar!

Şerḥ: İnsān ḫastalansa, ya terk-i ḥayāt itse şāyān-ı taᶜaccüb degildir; zīrā biriyle żıdd olan keyfiyāt u mevāddan ᶜibāret olan bir beden giriftār-ı emrāż ve vehn olması emr-i müberhendir. ᶜAcīb budur ki bedende ḥarāret, mā’, hevā var iken bu eżdādıñ kesb-i ünsiyet itmesi ve insānıñ nā’il-i ṣıḥḥat olmasıdır! [251]

زنـد گـانـی آشـــتـئ ضـــدهـاســـت
مرگ آن کاندر میان شـــان جنگ خاســـت

(1306)

Meşnevī

Zindegānī āştiyy-i żıddhāşt

Merg an k'ender miyānşān ceng ḫāst

Terceme: Ḥayāt eżdādıñ barışmasındandır, eżdādıñ beyninde canıñ ve nizāᶜ olduġu vaḳt ölüm bil!

Şerḥ: İnsān mevādd-ı mütenevviᶜ anıñ imtizācından dünyāda rūḥ-ı ḥayvāni-y-le ḥayāt-yāb olur, ammā ḥarāreti noḳṣān ve bürūdeti müzdād, bi'l-ᶜ aks ḥarāreti keṯīr ve bürūdeti ḳalīl, yaᶜ nī beden-i insāna muḳteżā olan miḳdārıñ ḫāricinde bir ḥāl ẓāhir olur ise ṣıḥḥat ve zindegāni zā'il, beden giriftār-ı emrāż ile ḥayāt-ı cismāniyyeden munfaṣıl olur.

لطف حق این شیر را و گور را

الف داد ست این دو ضد دور را

(1307)

Meşnevī

Luṭf-ı Ḥaḳ in şīr rā vü gūr rā

Elf dādest in do żıdd-ı dūr rā

Terceme: Ḥaḳ Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ luṭfu bu arslan ile ḥayvānıñ sürüsüne, [gūr, ḥayvānāt sürüsü ve yabani eşek dimekdir.] Yaᶜ nī birine uzaḳ ve żıdd olan iki şey'e alışmaḳ ḫāṣṣasını virmişdir.

Şerḥ: Biri birine żıdd olan ᶜ anāṣır-ı beden insānda imtizāc virmesi Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ āṯār-ı elṭāf-ı Rabbāniyyesinden, ḳudret-i İlāhiyyesindendir: Yoḳsa eżdādıñ cemᶜ ī emr-i muḥāll ve öyle bir ümīd nā-be-maḥaldir.

چون جهان رنجور و زندانی بود

چه عجب رنجور اگر فانی بود

(1308)

Meşnevī

Çun cihān rencūr u zindānī boved

Çi ᶜ aceb rencūr eger fānī boved

[252] Terceme: Cihān ṣāḥib-i derd ve zindān gibi ḳaranlıḳ, ḫastada fānī olursa teᶜaccüb olunur mu?

Şerḥ: Külliyāt ve muᶜaẓẓamāt giriftār-ı renc ü memāt olduġu vāreste-i iṣbāt iken bedenen eñ żaᶜīf olan insān tārik-i ḥayāt ve cihān olsa dāᶜī-i teᶜaccüb degildir. Belki bir emr-i ṭabīᶜīdir. ᶜĀḳıl olan ẕāt kendini fānī bilüp tekebbür ve ᶜaẓametden vaz geçmeli! Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ irādāt-ı Rabbāniyyesine iṭāᶜat-ı kāmile gösterüp kemāl-i edeb ve ᶜubūdiyetle icrā-yı vaẓīfeye müvāẓebet itmelidir.

پرسیدن شیر از سبب پای واپس کشیدن خرگوش

(Porsīden-i şīr ez sebeb-i pāy vāpes keşīden-i ḫergūş)

Ṭavşānıñ ayaġını geri çekmesiniñ sebebini arslanıñ ṣormasına dā'irdir:

خواند بر شیر او از این رو پندها
گفت من پس ماندهم زین بندها

(1309)
Meşnevī
Ḫᵛānd ber şīr ū ez inrū pendhā
Goft men pes mānde'em zīn bendhā

Terceme: Ṭavşan bu yüzden arslana naṣīḥatler oḳudu, didi: Bend ü ḳuyudan nāşī geri ḳaldım. [Vāreste-i şerḥdir.]

شیر گفتش تو ز اسباب مرض
این سبب گو خاص کانیستم غرض

(1310)
Meşnevī
Şīr gofteş: Tu zi esbāb-ı maraż
İn sebeb gū ḫāṣ k'in estem ġaraz

Terceme: Arslan ṭavşana didi: Sen esbāb-ı te’ẖir ve marażdan bir sebeb söyle! Benim maḳṣad u ġarażım anı işitmekdir.

Şerḥ: Meẓālim ve māddiyāt ile meşġūl [253] olan ādem māddiyāta dā’ir olan sözleri sever. Pek çoḳ māddiyūn ḥikmete ḳarşı kendilerini zebūn gördüklerinden ᶜaczlerinden aṣḥāb-ı ḥikmeti istihzāya yeltenir. Gūyā yalıñız kendileri iş ādemi olduḳlarını ṣuver-i mütenevviᶜa ile beyān ve işāᶜa ider. Aṣḥāb-ı ḥikmetden faᶜāl bir ādem olunca anıñ bir ayda görebilecegi umūru, ḥikmetden ᶜārī olan dīger bir faᶜāl müddet-i ᶜömründe göremeyecegi tārīẖ-şināsān nezdinde vāreste-i ḳıyl ü ḳāldir. Nitekim ḥikem ü maᶜḳūlātda ser-firāz olan aḳvām-ı medeniyyeden, meṣelā beş biñ ᶜasker ḳırḳ elli biñ vaḥşī ḳarşısında bulunsa vaḥşīler maġlūb ve medenī olanlar ẓafer-yāb olur. El-ḥāṣıl ġāfil olanlar rūḥ u bedenden mürekkeb olduḳlarını bildiklerinden hem umūr-ı rūḥāniyye, hem meşāġil-i cismāniyye ve dünyeviyye ile meşġūl olur.

گفت آن شـــیر اندر این چاه ســـاکنســـت
انـدر ایـن قـلـعـه ز آفـات ایـمـنســـت

(1311)
Meşnevī
Goft an şīr enderin çah sākin est
Enderin ḳalᶜe zi āfāt īmen est

Terceme: Ṭavşan didi: Dīger arslan bu ḳalᶜede, bu ḳuyu içinde sākin ve āfāt ve beliyyeden emīndir.

Şerḥ: Köylü puṣuyu ẓālime göstermiş, düşmeniñ āfātdan maṣūn olduġunu beyān itmişdir. ᶜUzlete dā’ir ātīde iki beyt-i şerīf bir ᶜārif ṭarafından īrād u taᶜrīf buyurulmuşdur.

قعر چـاه بگزیـد هر کو عـاقلســـت
ز آنکـه در خلوت صـــفـاهـای دلســـت

(1312)
Meşnevī
Ḳaᶜr-ı çāh bogzīd her kū ᶜāḳil est
Zanki der ẖalvet ṣafāhā-yı dil est

Terceme: Her kim ᶜāḳıldır. Ḳuyunuñ dibini iḫtiyār ider. Zīrā ḫalvetde göñül ṣafāları vardır.

Şerḥ: Ṭabᶜı ġayr-ı muvāffaḳ olanlarla keṩret-i ülfet ᶜāḳibet bāᶜiṩ-i mażarrat ve eẕiyet ve baᶜżı defᶜa mūceb-i ẕillet ve ḫaclet olur. Nā-muvāffıḳlarla iḫtilāṭ itmekden ise iḫtiyār-ı ᶜuzlet ḳat ḳat bāᶜiṩ-i selāmet ve rāḥatdır. [254]

ظلمت چاه به که ظلمتهای خلق
سر نبرد آن کس که گیرد پای خلق

(1313)

Meṩnevī

Ẓulmet-i çāh bih ki ẓulmethā-yı ḫalḳ
Ser nebord an kes ki gīred pāy-i ḫalk

Terceme: Ḳuyunuñ ḳaranlığı ḫalḳıñ ẓulmetlerinden daha iyidir. O kimse ki ḫalkıñ ayaġını ṭutar. Başını ḳurtaramaz.

Şerḥ: ᶜUzleti iḫtiyār itmek bir nevᶜ ẓulmetdir. Ammā ḫalḳıñ baᶜżı defᶜa ẓulmet efkārı o ḳadar şedīd olur ki iḫttiyār-ı ᶜuzlet nisbeten saᶜādetdir. Ḫalḳıñ dā'imā ayaġına düşmek ve şuña buña müdāhane ile ayaḳlarına ṣarılmaḳ bi'-ṭ-ṭabᶜ tenzil ve teẕlildir. Buña giriftār olanlar içün baş ḳaldırmaḳ ve muḳteżā aḥvāl ü ḫarekātda bulunmaḳ emr-i müşkildir.

گفت پیش آ زخمم او را قاهر است
تو ببین کان شیر در چه حاضر است

(1314)

Meṩnevī

Goft: Pīş ā zaḫmem ū rā ḳāhir est
Tu bebīn k'an şīr der çeh ḥāżir est

Terceme: [Arslan ṭavşana] didi: İleri gel! Benim zaḥmım ve ḍarbım onu ḳahr idicidir. Sen baḳ! O arslan ḳuyuda ḥāżır mıdır?

Şerḥ: Ẓālim mevhūm düşmeniñ bulunduġu mevḳiᶜden ḫaberdār olmuş ise de o ṣırada düşmeni orada ḥāżır olup olmadığını añlamaḳ içün köylüye ḳılāvuzluġda istiᶜmāl ve andan

ṣoñra hücūm itmege ḥaṣr-ı āmāl, o ṣırada da kibri terk itmeyüp mütekebbirāne īrād-ı maḳāl itmiş!

گفت من سوزیده‌ام ز آن آتشی
تو مگر اندر بر خویشم کشی

(1315)

Meşnevī

Goft: Men sūzīde'em zan āteşī
Tu meger ender ber-i ẖ̆īşem keşī

Terceme: [Ṭavşan arslana] söyledi: Ben o āteşden yandım. Meger sen, beni **[255]** kendine çeküp yanında ḥıfẓ ider iseñ ḳuyunuñ içine baḳabilirim!

Şerḥ: Ṭavşan ister ki arslan ile beraber ḳuyuya baḳsun! Ṣuda inᶜ ikās vücūddan bi'ṭ-ṭabᶜ hem bir arslan hem bir ṭavşan görünmüş olsun, anıñ üzerine arslanıñ ġażab u ḥırṣı yeñiden ġaleyāna gelüp hücūm ile kendini ḳuyuya atup helāk olsun! Yaᶜnī köylü ẓālimi bir mevḳiᶜe götürmek istememiş ki ẖudᶜa ile şaḳī ve köylü ḳıyāfetine vażᶜ olunan iki ādemi görsün de ḥırṣ u ġażabıyla hücūm idüp puṣuya düşsün!

تا بپشت تو من ای کان کرم
چشم بگشایم به چه در بنگرم

(1316)

Meşnevī

Tā be poşt-i tu men ey kān-i kerem
Çeşm bogşāyem be çeh der bingerem

Terceme: Ey kerem maᶜdeni! Seniñ yardımıñla göz açup ḳuyunuñ içine baḳayım!

Şerḥ: Köylü ẓālimi istedigi maḥalle celb itmek içün kendi ẖavf u żaᶜfını ve ẓālimiñ iḳtidār ve heybetini iġfālen ve müdāheneten iᶜẓām ve bu tedbīr ile istiḥṣāl-i merām itmiş! Her bir medḥ ü ṣenā muṭlaḳ müdāhene ve riyā degildir; ammā müdāheneyi ḥaḳīḳi olan medḥ ü ṣenādan tefrīḳ itmege ferāset-i ᶜuẓmā, ciyādet-i ẕihn ü farṭ-ı ẕekā ister; ḥālbuki ẕihn-i ẓālim, çāh-ı muẕlimdir.

نـظـر کـردن شـــیـر در چـاه و دیـدن عـکـس خـود را و آن خـرگـوش را

(Naẓar kerden-i şīr der çāh u dīden-i ᶜaks-i ẖod rā ve an ẖergūş rā)

Arslanıñ ḳuyuya baḳışına ve kendiniñ, yanında ṭutduġu ṭavşanıñ ᶜaksini ḳuyunuñ ṣuyunda gördügüne dā'irdir:

چونکه شـــیر اندر بر خویشـــش کشـــید
در پـنـــاه شـــــیـر تـــا چـه مـــی‌دویـد

(1317)
Meşnevī
Çunki şīr ender ber-i ẖ̌īşeş keşīd
Der penāh-ı şīr tā çeh mīdevīd

[256] Terceme: Arslan ṭavşanı gögsüne ṭoġru çekdi. Ṭavşan arslanıñ ḥıfẓ u penāhında ḳuyuya ḳadar ḳoşdu.

Şerḥ: Ẓālimi ḳandırdığından bu ẓālimi ẖudᶜa ile istedigi yere ḳadar çekmiş, ṣūretā istiᶜmāl-i sürᶜat itmege ve ẖafiyyen ḳalbi rāḥat olmaġa başlamış! Çoḳ ādemler vardır ki: Baᶜżı köylü fuḳarāyı ᶜaḳl u hünerden tehī ve ḳalblerini ᶜamīḳadan maḥrūm ẓann iderler. Ḥaḳīḳatde bülehā ve ṣūretā ᶜuḳala olanlar çoḳ defᶜa o ᶜaczeniñ desīselerinden maġbūn ve ser-nigūn olur.

چونـکـه در چـه بـنـگـریـدنـد انـدر آب
انـدر آب از شـــیـر و او در تـافـت تـاب

(1318)
Meşnevī
Çunki der çeh bingerīdend ender āb
Ender āb ez şīr u ū der tāft tāb

Terceme: Çünki arslan ile ṭavşan ḳuyudaki ṣu içine baḳdılar. Ṣu içinde arslan ṭavşandan inᶜikās u ḥareket ẓāhir oldu.

Şerḥ: Berrāḳ ve rākid olan ṣu içine naẓar idilse nāẓırıñ ṣūreti inᶜikāsen görülür. Köylü arslana teşbīh olunan ẓālimi bir mevḳiᶜe götürmüş ki mebḥūṣ ᶜanh iki kişiyi görüp ḥiddeti artmış, raḳīb ṣandıġı ādem üzerine hücūma ḥāżırlanmışdır.

شـــیر عکس خویش دیـد از آب تفـت
شـــکل شـــیری در برش خرگوش زفت

(1319)
Meşnevī
Şīrᶜaks-i ḫᵛīş dīd ez āb-ı teft
Şekl-i şīri der bereş ḫergūş-ı zeft

Terceme: Arslan kendiniñ ᶜaksi ṣudan parladıġını gördü. Bir arslan şeklini, o arslanıñ yanında semīz bir ṭavşanı gördü.

Şerḥ: Ḫudᶜa ile şaḳī ḳıyafetine vażᶜ olunan ādemi ve köylüyü ẓālim görünce hücūm ile kendini helāk itmişdir. [257]

چونکـه خصـــم خویش را در آب دیـد
مر و را بگـذاشـــت و انـدر چـه جهیـد

(1320)
Meşnevī
Çunki ḫaṣm-ı ḫᵛīş rā der āb dīd
Mer verā bogẕāşt u ender çeh cehīd

Terceme: Arslan kendi düşmenini ṣu içinde görünce yanındaki ṭavşandan vaz geçüp ḳuyunuñ içine ṣıçradı.

Şerḥ: Ẓālim düşmen ve raḳībini bulmuş ẓann iderek gūyā üstüne hücūm idiyor gibi kendini belā girdābına ṣalmış!

در فـتـاد انـدر چـهـی کـو کـنـده بـود
ز آنکـه ظلمش در ســـرش آینـده بود

(1321)

Meşnevī

Der futād ender çehī kū kende būd

Zanki ẓulmeş der sereş āyende būd

Terceme: Bir ḳuyuya düşdü ki: Ḥaḳīḳatde kendi ḳazmış idi; zīrā ẓulmü başına getirici oldu.

Şerḥ: Ẓālim düşdügü puşuyu māddeten kendi tertīb itmemiş! Ammā ḥaḳīḳatde ẓulmü ḥasebiyle kendi tertib itmiş ṣayılır.

چاه مظلم گشت ظلم ظالمان

این چنین گفتند جمله عالمان

(1322)

Meşnevī

Çāh-ı muẓlim geşt ẓulm-i ẓālimān

İnçonin goftend cumle ᶜālimān

Terceme: Ẓālimleriñ ẓulmü, ḳaranlıḳ ḳuyudur, ᶜālimleriñ cümlesi bu ḥaḳīḳati böyle didiler.

Şerḥ: Bu maḥalde ḳaranlıḳ ḳuyudan maḳṣad, zindān ve belā-yı māddī, yaḥud ıżṭırāb-ı ḳalbi ve nār-ı maᶜnevī dimekdir. Ẓālimler ḳadar bed-baḫt ve mükedder, nevᶜ-i beşer içinde insān bulunmaḳ gücdür. Ẓulmüñ bir ẕerresi bile dāᶜī-i elem ü müceb-i ġamdır. Ẓulmüñ muḫtaṣar ve faḳaṭ maᶜnīdār taᶜrīfī, bir şey'i icābı ḫāricinde vażᶜ u istiᶜmāl itmekdir. [258]

هر که ظالمتر چهش با هولتر

عدل فرموده ست بدتر را بتر

(1323)

Meşnevī

Herki ẓālimter çeheş bāhavlter

ᶜAdl fermūdest bedter rā beter

Terceme: Her kim daha ziyāde ẓālimdir, anıñ ḳuyusu daha ḳorḳuncdur. ᶜAdl-i İlāhī bedtere beter buyurmuşdur.

Şerḥ: Ẓālim içün ᶜaẕāb-ı māddī ve maᶜnevī muḳarrer ve bedīhī olup derecāt-ı ᶜaẕāb u cezā ise ẓālimiñ ẓulmüyle mütenāsibdir. Ẓālimlere maḫṣūṣ olan cefā ve ᶜaẕābıñ ḳalīli bile taḥammül güdāz olduġundan ᶜāḳıl olan insān her nevᶜ ẓulmden iḥtirāz ve kendini meydān-ı dād u ᶜadlde ser-firāz itmelidir. Ẓulmü çoḳ olanlarıñ ᶜaẕābı da çoḳ fenā olması fermān u muḳteżā-yı ᶜadl-i Yezdāndır. Nitekim Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānda Sūre-i Şūrānıñ ḳırḳıncı āyeti kerīmesinde: *(وَجَزَٰٓؤُاْ سَيِّئَةٖ سَيِّئَةٞ مِّثۡلُهَآ)*[285] buyurulmuşdur. Maᶜnā-yı şerīfi: "Ẓulmuñ cezāsı o ẓulmüñ miṡli ḳadar ᶜuḳūbetdir." Baᶜżı nüsḫalarda bu beyt-i şerīfiñ mıṣrāᶜ-ı ṯāniyesi:
"عدل فرموده ست سلطان بشر" [286] diye yazılıdır. Yaᶜnī "Sulṭān-ı beşer olan Faḫr-i ᶜĀlem-i ᶜAleyhi'ṣ-selavatü's-selām efendimiz ḥażretleri her şeyde ᶜadl buyurmuşdur. Ḥadīṯ-i şerīfde: *(عدل ساعة خير من عبادة ستين سنة)*[287] buyurulmuşdur ki bir sāᶜat ᶜadālet altmış senelik ᶜibādetden daha ḫayırlıdır dimekdir.

ای کـه تـو از ظـلـم چـاهـی مـیـکـنـی
از بـرای خـویـش چـاهـی مـیکـنـی

(1324)
Meşnevī
Ey ki tu ez ẓulm çāhī mīkenī
Ez berāy-i ḫ͡ïş çāhī mīkenī

Terceme: Ey sen ki: Me'mūriyet ü menṣūbdan ṭolayı ẓulm idersiñ! Kendiñ içün bir ḳuyu yaparsıñ! [Vāreste-i şerḥdir.]

گـرد خـود چـون کـرم پـیـلـه بـر مـتـن
بـهـر خـود چـه مـیـکـنـی انـدازه کـن

(1325)
Meşnevī
Gird-i ḫod çun kirm-i pīle ber meten
Behr-i ḫod çeh mīkenī, endāze ken

---

[285] *Kur'ân-ı Kerîm*, Şûrâ, 42/40: "Ve kötülüğün karşılığı, ona benzer bir kötü cezadır…"

[286] "Efendimiz her şeyde adaletli olmayı buyurmuştur."

[287] "Bir saat adalet, altmış senelik ibadetten daha hayırlıdır." Aclûnî, age, I., s. 57.

[259] Terceme: İpek ḳurdu gibi kendi eṭrāfında ṭolaşma! Kendiñ içün ḳuyu ḳazıyorsuñ! Endāze ile, ölçü ile yap!

Şerḥ: İpek böcegi kendine maᶜlūm ve müfīd olmayan bir maḳṣad-ı mübhem üzerine kendi eṭrāfında ṭolanır. ᶜĀḳibet helāk olur. Ẓālim de bir ḫayāl, mübhem bir lezzet istiḥṣāli içün bir dā'ire eṭrāfında ṭolanır, maḥv u tebāh olur. Ey ẓālim! Ey aḥmaḳ! Mā-dām ki muḳteżā-yı ṭıynet-i nā-pākıñ ẓulme münhemikdir, bārī evżāᶜ ve eṭvārıñı taᶜdīl ile mażarratda mübezzir olma! Fenālıġıñı taḥdīd it! Ki kendi fiᶜl ve ᶜameliñle iktisāb itdigiñ ᶜazāb seni mü'ebbeden helāk ve bī-tāb itsün. Ḫāṭıra gelebilir ki: Miṣāl getirilen ipek ḳurdunuñ helākından ṣoñra fā'ide ve ipek ḥāṣıl olur. Maᶜlūm ki miṣāl-i ᶜayn degildir. Ẓalemeniñ helākından ṣoñra ᶜāḳıllara bir metāᶜ ᶜibret, şenāᶜatdan fikr-i mücānebet ḥāṣıl olur.

هر ضـــعیفـانرا تو بیخصـــمی مـدان
از نـــبـی ذا جـاء نصـــــر الله خـوان

(1326)

Meşnevī

Her żaᶜīfān rā tu bīḫışmī medān
Ez noeī Ẓā cā'e naṣru'llāhi ḫ ̌ān

Terceme: Ey ẓālim! Żaᶜif olanları sen ḫaşımsız, muᶜīnsiz ṣanma! Ḳur'ān-ı ᶜAẓīmü'ş-şānda *(إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللهِ)* sūresini oḳu!

Şerḥ: Maẓlūmlarıñ ṣāḥib ü nāṣrı, ẓālimleriñ hālik ü ḳāhrı Cenāb-ı Ḳahhār-ı ẕī-ḳudretdir. Bu ḥaḳīḳati iṣbāt ider bir delīl-i ḳaṭᶜī ister iseñ Sūre-i Naṣrı ḳırā'at u maᶜnā-yı ḥikmet-nümāsına naṣb-ı diḳḳat it! İşte bu sūre-i kerīme: *(إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللهِ وَالْفَتْحُ)*[288] "O vaḳt ki Allāh Teᶜālānıñ nuṣret ve yardımı gelir. Ve fetḥi ẓuhūr ider." *(وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللهِ أَفْوَاجًا)*[289] "Ve insānları görürsüñ ki Allāh Teᶜālānıñ dīnine (İslāmiyet) fevc fevc girerler." *(فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا)*[290] "Anıñ üzerine kendi Rabbiñi pākıñla medḥ ü ṣenā ve ẕikr ve Allāh Teᶜālādan maġfiret ṭaleb it; elbette Allāh Teᶜālā Ḥażretleri tevvāb ve raḥīmdir." Faḫr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi'ṣ-ṣalavatü's-selām efendimiz ḥażretleri ḥīn-i ẓuhūr-ı pür nūr-ı risālet-penāhīlerinden ṣūretā ferd u żaᶜīf, ve Mekke-i Mükerreme ve eṭrāfda **[260]** meskūn olan but-perestān vaḥdāniyete muḫālif idi. But-perestler

---

[288] *Kur'ân-ı Kerîm*, Nasr, 10/1: "Allah'ın yardımı ve fetih, gelip çattı mı?"

[289] *Kur'ân-ı Kerîm*, Nasr, 10/2: "Ve insanların, bölükbölük, Allah dinine girdiğini gördün mü?"

[290] *Kur'ân-ı Kerîm*, Nasr, 10/3: "Artık, Rabbine hamd ederek tenzih et onu ve yarlıganma dile ondan; şüphe yok ki o, bütün tövbeleri kabul eder."

ṣūretā ḳavī ve keşīr idiyseler de nuṣret-i Rabbāniyye ẓuhūr idince maġlūb ve maᶜyūb ve dīn-i mübīn-i Aḥmedīyi ḳabūl idenler maḳbūl ve merġūb oldular.

گر تو پیلی خصـــم تو از تو رمید
نـک جـزا طـیـرا ابـابـیـلـت رســـیـد

(1327)
Meşnevī
Ger tu pīlī, ḫaşm-i tu ez tu remīd
Nek cezā ṭeyrā ebābīlet resīd

Terceme: Eger ṣūretā sen fīl gibi olsañ ve ḫaşmıñ senden ürküp ḳaçsa bile; işte saña cezā-ı ebābīl ḳuşu yetişir.

Şerḥ: Ebrehe kabe-i şerīfi hedm ü taḫrīb itmegi ᶜazm u taṣavvur idüp memleketinden fīller ve ᶜaskerler ile kabe-i şerīfeniñ yaḳınlarına geldik de Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ fermānıyla ḳuşlar Ebreheniñ ᶜaskerini ḫarāb u tedābīrini maḥv u berbād itdiler. Buña dā'ir olan Sūretü'l-Fīl böyledir: *(أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ)*[291] "Görmedik mi seniñ Rabbiñ aṣḥāb-ı fīle naṣıl muᶜāmele itdi?" *(أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ)*[292] "Kötü olan ḥīlelerini bāṭıl ve fā'idesiz itmedi mi?" *(وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ)*[293] "Ve anlarıñ üzerine bölük bölük ḳuşları göndermedi mi?" *(تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ)*[294] "O ḳuşlar aṣḥāb-ı fīl üzerine balçıḳdan yapılmış olan ṭaşlar atar idi." *(فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ)*[295] "Ve ḥayvānıñ yiyüp çiġnedigi ṣaman gibi parça parça ve berbād itdi."

گر ضـــعیفی در زمین خواهـد امـان
غـلـغـل افـتـد در ســـپـاه آســـمـان

(1328)
Meşnevī
Ger żaᶜīfī der zemīn ḫˇāhed emān
Ġulġul ufted der sipāh-i āsumān

[291] *Kur'ân-ı Kerîm*, Fîl, 105/1: "Fîl ashabına Rabbin ne yaptı, neler etti, görmedin mi?"

[292] *Kur'ân-ı Kerîm*, Fîl, 105/2: "Düzenlerini boşa çıkarmadı mı?"

[293] *Kur'ân-ı Kerîm*, Fîl, 105/3: "Ve onlara, çeşitli yerlerden bölükbölük, birbiri ardınca kuşlar göndermedi mi?"

[294] *Kur'ân-ı Kerîm*, Fîl, 105/4: "Onları, balçıktan taşlarla taşladılar."

[295] *Kur'ân-ı Kerîm*, Fîl, 105/5: "Onlar da içi boş ekin saplarına, kırılıp ezilmiş samanlara döndüler."

Terceme: Eger bir żaᶜīf yer yüzünde amān ister ise, āsumānıñ ᶜaskerine ġulġule düşer.

Şerḥ: İnsān giriftār-ı ẓulm olup, amān Yā Rabbī! diye ḳalben ve lisānen **[261]** feryād idince Cenāb-ı Erḥamü'r-rāḥiminiñ sipāh-ı pür iktināhinden olan sākinān-ı ᶜālem-i ᶜulyānıñ rā'fet ü merḥameti ġaliyān ider ve imdād-ı necāt-ı nijādları irişir.

گر بدندانش گزی پر خون کنی
درد دندانت بگیرد چون کنی

(1329)
Meşnevī
Ger bedendāneş gezī por ḫūn konī
Derd-i dendānet begīred çun konī

Terceme: Bir żaᶜīfi dişiñ ile ışırıp pür-ḫūn iderseñ! Ammā seni diş aġrısı ṭutunca ne yaparsıñ?

Şerḥ: Bir żaᶜīfe ẓulm ider iseñ Ḳahhār-ı Muṭlaḳ Ḥażretleri revā gördügüñ cefāya münāsebeti olan ezā ile seni rāḥat bıraḳmayacaḳ ṣūretde müte'ezzī itdigi vaḳt naṣıl taḥammül idebilirsiñ? Żaᶜīfi ışıranıñ diş aġrısına giriftār olması *"الجزاء من جنسالعمل"*[296] ḥikmetine mebnīdir.

شیر خود را دید در چه ز غلو
خویش را نشناخت آن دم از عدو

(1330)
Meşnevī
Şīr ḫod rā dīd der çeh zi ġuluv
Ḫˇīş rā neşnāḫt andem ez ᶜaduv

Terceme: Arslan ḳuyuda kendiniñ ᶜaksini gördü ve ġulüv hücūmundan o anda kendini düşmenden temyīz idemedi.

Şerḥ: Ḥiddet ve şiddete giriftār olanıñ gözüne bir ġışāve-i ẓulmet efzā ṭārī, ẕihni ḥaḳḳı tefrīḳden ᶜārī olur.

[296] "Ceza amelin cinsinden gelir."

عکس خود را او عدوی خویش دید
لا جرم بر خویش شمشیری کشید

(1331)

Meşnevī

ᶜAks-i ḫod rā ū ᶜadū-yı ḫ̆īş dīd
Lācerem ber ḫ̆īş şemşīrī keşīd

[262] Terceme: Arslan kendi vücūdunuñ ᶜaksini kendine düşmen gördü; şübhesiz kendi üzerine ḳılıc çekdi.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfiñ de nāṭıḳ olduġu ḥikmet-i ᶜamīḳa şāyān-ı mülāḥaẓadır. Ẕāten ḥaḳsız olan ẓālim ekṣer insānları kendine düşmen ṣanaraḳ hücūm ider, ḥālbuki ıżrār ve ihlāk iden ġaddār, ḥaḳīḳatde kendini maḥv u tārumār ider. Bu ḥaḳīḳati tefrīḳ itmege nūr-ı īmān ve īḳān lāzımdır. Ẓālim ise anlardan maḥrūm ve dāreynde meş'umdur, cemᶜiyyet-i beşeriyye āyīne gibidir. Ẓālimiñ gözüne düşmen görünen bī-çāregān düşmen degil belki kendi seyyi'ātınıñ ᶜaks-ı teṣīrini gösteren fenā naẓarı kendine düşmendir. Baᶜżı mecnūnlara diḳḳat olunsun! Herkese ve belki cemādāta bile hücūm ider; zīrā cennetleri herkes ve her şey'i düşmen göstererek şaḫṣlarını müte'ezzī ider.

ای بسا ظلمی که بینی در کسان
خوی تو باشد در ایشان ای فلان

(1332)

Meşnevī

Ey besā ẓulmī ki bīnī der kesān
Ḫūy-ı tu bāşed der īşān ey fulān

Terceme: Ey ādem! Çoḳ ẓulmü ki, başḳa kimselerde görürsüñ! Anlarda gördügüñ ẓulm seniñ ḫūyuñdur.

Şerḥ: Aḫlāḳ-ı zemīme aṣḥābı ḫalḳı kendi aḫlāḳında görür. O ẓann-ı seḳīm ve meslek-i ġayr-i müstaḳīm üzerine muᶜāmeleye ḳıyām, herkesi rencīde ve kendilerini de nā-kām ider; yalıñızᶜādil olan zāt nūr-ıᶜadl ile insānı ve her şey'i kemā hüve ḥaḳḳa görmege mā'il olur.

انـدر ایشـــان تـافـتـه هســـتـئ تـو
از نـفـاق و ظـلـم و بـد مســـتـئ تـو

(1333)

Meşnevī

Ender īşān tāfte hestī-i tu

Ez nifāḳ u ẓulm u bedmestī-i tu

Terceme: Seniñ varlığın anlarda ᶜaks idüp parlamışdır; bu da seniñ ẓulm ve nifāḳ ve bed mestligindendir. [Müstaġnī-i şerḥdir.] [263]

آن تـویـی و آن زخـم بـر خـود مـیـزنـی
بـر خـود آنـدم تـار لـعـنـت مـیـتـنـی

(1334)

Meşnevī

An tuvī v'an zeḫm ber ḫod mīzenī

Ber ḫod andem tār-ı laᶜnet mītenī

Terceme: Sen ki o ẓulmü iderseñ. O yarayı kendi vücūduna açarsıñ! Kendi cismine laᶜnet ipekliginden ḳumaş ṭoḳursuñ!

Şerḥ: Müstaḥaḳ-ı cezā olanlarıñ nevᶜ-i cezāları aḥkām-ı şerᶜiyye ve ḳavānin ve merᶜiyye ile taᶜyīn idilmişdir. Anıñ ḫāricinde bir ādeme cezā, ne ṣūretle olur ise olsun cevr ü ez̲ā itmek ᶜayn-ı ẓulm ve ḫaṭādır. Ẓālim ise bu ḥaḳīḳatden ġāfil ve kendi ḥırṣ ve ᶜinād ve ḫayāli üzerine fāᶜil ve ᶜāmil olur. Renc u ez̲āsı kendine rücūᶜ ider. Maẓlūmdan birḳaç ḳat ziyāde giriftār-ı ᶜaz̲āb u cefā olacaġını düşünmez. Ḥaḳīḳat-bīn olsa ẓulmü başḳasına itdigi ānda kendi feryād u ictināb ider.

در خـود آن بـد را نـمـیـبـیـنـی عـیـان
ور نـه دشـــمـن بـودئ خـود را بـجـان

(1335)

Meşnevī

Der ḫod an bed rā nemībīnī ᶜiyān

Verne doşmen būdī-i ḫod rā be cān

Terceme: Kendinde o, fenā ḫūyu açıḳ göremezsiñ! Görmüş olsañ kendine cānıñ ile düşmen olurduñ!

Şerḥ: Bir kimseyi düşmen ittiḫāẕ itmek, andan ẓuhūr itmiş veyā idecek fenālıġıñ fikr ü mülāḥaẓasından neş'et ider. Ẓālim sā'ir insānlara itdigi fenālıḳdan başḳa ẓulmü bile ḥaḳīḳatde kendine ider. İnsān nefsiniñ seyyi'ātına vāḳıf ve fenā ḫūyunu ᶜārif olsa eñ büyük düşmen kendinde olduġunu añlar da aḫlāḳını tebdīl ileᶜ adālet itmege çalışır, ammā bu ḥaḳā'iḳi görmek içün baṣar-ı baṣīret ister! [264]

حملـه بر خود می‌کنی ای ســـاده مرد
همچو آن شـــیری کـه بر خود حملـه کرد

(1336)
Meşnevī
Ḥamle ber ḫod mīkonī ey sādemerd
Hemçu an şīrī ki ber ḫod ḥamle kerd

Terceme: Ey sāde-dil, aḥmaḳ ādem! Kendi üzerine ḥamle idersiñ! Ḳuyudaki ṣuda gölgesini görüp kendine hücūm ve ḥamle iden arslan gibi!

Şerḥ: Ey ẓālim! Şuña żarar virmegi iᶜtiyād ve ekṣer-i aḥvālde ġażab u ᶜinād idersiñ! Ḫalḳa itdigiñ zaḥmet ḳat ḳat saña ricᶜat u ᶜavdet ideceginden ṣu da kendi ᶜaksine hücūm iden arslan gibi kendine ḥamle iderek maġmūm meş'ūm olursuñ!

چون بـه قعر خوی خود انـدر رســـی
پـس بـدانـی کـز تـو بـود آن نـاکســـی

(1337)
Meşnevī
Çun be ḳaᶜr-i ḫūy-i ḫod ender resī
Pes bedānī kez tu būd an nākesī

Terceme: Kendi ḫūyunuñ dibine irişdigiñ, yaᶜnī fenā ḫūyunu añladıġıñ vaḳt bilirsiñ ki o nā-keslik, fenālıḳ senden idi.

Şerḥ: Aḫlāḳ-ı ẕemīme aṣḥābı gitdikce fenālıġını artırır. Ẓālim bir vaḳt añlayacaḳ ki sā'ir insānlar da ẓann itdigi denā'et-i nā-kesāne kendi ṣıfatı idi.

شـــیر را در قعر پیـدا شـــد کـه بود
نـقـش او آن کـس دگـر کـس مـی‌نـمـود

(1338)
Meşnevī
Şīr rā der ḳaᶜr peydā şod ki būd
Naḳş-i ū an kes diger kes mīnumūd

Terceme: Arslan ḳuyuya düşünce ḳuyu dibine kendine ẓāhir oldu ki: [265] Görünen dīger arslan kendi naḳşından, ᶜaksinden ᶜibāret idi.

Şerḥ: Ẓālim de ḳᶜar-ı felākete düşdügü zamān añlar ki ẓulm ve ġażabı sebebiyle benī beşerde görüyorum ẓann itdigi fenālıḳlar kendi aḥvāl nā-hem-vārī idi. ᶜĀḳıl olmayanlar içün her ḥaḳīḳat encām-kār rū-nümā ve āşikār olur, yalıñız ᶜāḳıl ve kāmil olan merdān her kārı ibtidādan iẕᶜān ider.

هـر کـه دنـدان ضـــعیـفـی مـیـکـنـد
کـار آن شـــیـر غـلـط بـیـن مـیـکـنـد

(1339)
Meşnevī
Her ki dendān-i żaᶜīfi mīkened
Kār-i an şīr-i ġaleṭbīn mīkoned

Terceme: Herhangi ẓālim ki bir żaᶜīfiñ dişini ḳoparır; ḥaḳīḳatde o ġalaṭ, yañlış gören arslanıñ işini işler.

Şerḥ: Her kim żaᶜīf olanlarıñ esbāb-ı taᶜayyüş ve rāḥatını selb ü refᶜ ve nāmūsunu şikest ider; miṡāl getirilen arslan gibi kendi kendine hücūm ve şaḫṣını meẕmūm ider. Ẓālim kendi şaḫṣına fenālıġıñ derecātını añlamaḳ ister ise ḫalḳa itdigi fenālıḳları düşünmelidir. Ẓulm itdikce üzerine esbāb-ı ᶜaẕāb ve ıżṭırābı daᶜvet ve nihāyet çāh-ı belāya düşüp esīr ve perīşān ider.

ای بـدیـده خـال بـد بـر روی عـم
عکس خـال تســـت آن از عم مرم

(1340)

Meşnevī

Ey bedīde ḫāl-i bed ber rūy-ı ᶜamm

ᶜAks ḫāl test an ez ᶜemm merem

Terceme: Ey ᶜemmisi yüzünde çirkin ben [ḫāl] olan kimse: O seniñ ḫāliñiñ ᶜaksidir. ᶜAmucañdan ürkme! Nefret itme!

Şerḥ: Kāffe-i insān evlād-ı ādemdendir. Ḥaḳīḳatde biri birine aḳrabadır. Binā'en-ᶜaleyh insāna ᶜamuca taᶜbīri sezādır. Cemᶜiyyet-i beşeriyye bir āyīne-i maᶜnevī olduġundan sā'ir insānda gördügüñ aḥvālden ġażab itme! Ḥaḳāretle yüz çevirme! Yabanī gördügüñ ādem, ẓulm-dīde olunca merḥamet-i Rabbāniyyete **[266]** ilticā ider. Nāsda gördügüñ çirkinlik aḥvāliñiñ ᶜaksidir; yalıñız ṣāḥib-i ᶜādālet ḥaḳīḳati vech ile görür. Öyle ᶜādil ki ḳalbi aġrāż-ı nefsāniyyeden ḫālī ve nūr-ı Ḥaḳ ile münevver ve mālīdir.

مـؤمـنـان آیـیـنـهٔ یـك دیـگـرنـد

ایـن خـبـر مـی‌از پـیـمـبـر آورنـد

(1341)

Meşnevī

Mu'minān āyine-i yek dīgerend

İn ḫaber mī ez peyember āverend

Terceme: Mü'minler biri biriniñ āyīnesidir. Bu ḫaberi Peyġamber ᶜAleyhi's-selām efendimiz ḥażretlerinden getirmişlerdir. [Mıṣrāᶜ-i ṯāniyeniñ ᶜibāresi, mī āverend ez Peyġamber teḳdīrindedir.]

Şerḥ: Ḥadīṯ-i şerīf: *(المؤمن مرأ ت المؤ)*[297] "Mü'min mü'miniñ āyīnesidir." Mü'min olanları ḥüsn-i naẓarla görenleriñ kendileri kāmil ve ᶜādil, bi'l-ᶜaks ġażab ve ḥaḳāretle naẓar idenler ẓālim ve ġāfildir. Çoḳ ādemler falan yeriñ ahālīsini müzevir ve mużırr dirler. Ḫaṭā iderler. Ḥaḳīḳatde müzevvir didikleri ahālī içinde: Her yerde olduġu baᶜżı fenā ādemleriñ bulunması muḥtemel ise de ḳısm-ı aᶜẓamī iyidir. Bu maḳūle ḫaṭā-gūyān kendi sū-i idārelerini külliyen nisyān ve ḫalḳa iftirā ve bühtān ider.

[297] "Mü'min mü'minin aynasıdır." Ebû Dâvûd, "Edeb", s. 49; Tirmizî, "Birr", s. 18; Suyûtî, age, I., s. 548. Ayrıntılı bilgi için bkz. Huriye Martı, "Mü'min Mü'minin Aynasıdır" Rivayeti Üzerine Bir İnceleme", *Selçuk Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Dergisi*, Bahar-2009, s. 36-63.

پیش چشـــمت داشـــتی شـــیشـــهٔ کبود
ز آن ســـبـب عـالـم کـبـودت مـی‌نـمـود

(1342)
Meşnevī
Pīş-i çeşmet dāştī şīşey kebūd
Zan sebeb ᶜālem kebūdet mīnumūd

Terceme: Sen gözünüñ önüñde mā'ī renkli şişe ṭutduñ! Bi't-ṭabᶜ ᶜālem saña mā'ī göründü.

Şerḥ: Bir kimse mā'ī, gök renginde bir camı, bir şişeyi gözü öñüne ḳor ise naẓarında bi'ṭ-ṭabᶜ kāffe-i eşyā mā'ī görünür. Ḥaḳīḳatde eşyānıñ rengi başḳadır. Kezalik bed-aḫlāḳ olan kimse, maᶜnen aḫlāḳ-ı zemīmesinden maᶜmūl bir perdeyi ḳalb gözüne vażᶜ itmiş, bi'ż-żarūre naẓar u fikrinde her şey çirkin görünmüş olur. [267]

گر نـــه کوری این کبودی دان ز خویش
خویش را بـد گو، مگو کس را تو بیش

(1343)
Meşnevī
Ger ne kūrī in kebūdī dān zi ḫ͡vīş
Ḫ͡vīş rā bed gū, megū kes rā tu bīş

Terceme: Eger kör degil iseñ bu ᶜālemde gördügüñ mā'ī rengi kendinden bil! Kendine yaramaz diye söylen! Başkasına yaramaz dime!

Şerḥ: Bir fenā ḫūylu eger maᶜnen kör degil ise ḫalḳ da ẓann itdigi yolsuzluġu kendinden bilir. Ḫalḳı tekdīr ve taᶜyīb idecegine kendi kendini techīl ve taᶜyīb ider; Ḥadīṯ-i şerīfde *(طوبى لمن شغله عيبه عيوب الناس)*[298] buyurulmuşdur. Yaᶜnī "Ne güzel oldu ol ādem içün ki kendi ᶜayb ve noḳṣānı kendini işġāl itdi. Ḫalḳıñ ᶜayb ve nevāḳışını arayup görmedi." Kim ki ḫalḳıñ ᶜayıbını görmez, veyā görür de setre çalışır ise ḫalḳ da anıñ ᶜayıbını görmez ve görse setr ider. Ḫalḳıñ ᶜayıbını arayan ve ḫalḳa taᶜrīż iden insān, ᶜālem-i maᶜḳulātda o mecnūna müşābihdir

[298] "Kendi ayıbı, insanların ayıbını görmekten alıkoyan kimseye müjdeler olsun." Aclûnî, age, II, s. 46.

ki: Kendi ferd iken biñlerce insānlar üzerine hücūm ider ve bu hücūm ḥasebiyle herkesiñ muhācemāt ve mezāḥimine kendini hedef ve sū-i ḥareketiyle helāk ve telef ider.

مـؤمـن ار يـنـظـر بـنـور الله نـبـود
غـيـب مـؤمـن را بـرهـنـه چـون نـمـود

(1344)
Meşnevī
Mu'min er yenẓur binūrillāh nebūd
Ġayb mu'mīn rā birehne çun numūd

Terceme: Mü'min eger Allāh Teᶜālānıñ nūruyla naẓar itmemiş olaydı, aḥvāl-i ġaybiyye açıḳ olaraḳ mü'mine naṣıl görünür idi?

Şerḥ: Mü'miniñ baᶜżı aḥvāl-i ġaybiyyeyi görmesi rūḥānīdir. Bu rü'yete lisān-ı ᶜumūmiyyede kerāmet taᶜbīr olunur. Kerāmetiñ vücūdunda şübhe itmek inkār-ı ᶜaẓīm olduḳdan başḳa terk-i ḥikmet dimekdir. İnsān-ı kāmil içün bi'ż-żarūre ᶜaḳlıñ ḫāricinde bir tecellī muḳteżādır. Ferāset dinilen niᶜmet-i ᶜuẓmā ile pek çoḳ aḥvāl-i ḫafiyye rū-nümā olur. Beyt-i şerīfde **[268]** *(اتقوا فراست المؤمن فانه ينظر بنورالله)*[299] Ḥadīṯ-i şerīfi işāret buyurulmuşdur. Maᶜnāsı: "Mü'miniñ ferāset ve zekāvetinden iḥtirāz idiñiz, zīrā mü'mīn-i kāmil, Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ nūruyla naẓar ider."

چـون كـه تـو يـنـظـر بـنـار الله بـدى
نـيـكـويـى را و انـديـدى از بـدى

(1345)
Meşnevī
Çunki tu yenẓur bi nārillāh budī
Nikuyī rā vü endīdī ez budī

Terceme: Allāh Teᶜālānıñ nārıyla naẓar itdiginden iyiyi fenādan farḳ idemediñ!

Şerḥ: Nūru'llāh ile gören mü'min ḥaḳāyıḳ-ı eşyāyı ve iyiyi, fenāyı tefrīḳ ider. Ẓālim ise bi'l-ᶜaks nūr yerine nār ile görür ve ḳahr-ı ṣamedānīye maẓhar olur. Aᶜmā-yı maᶜnevī nīk ü bedī farḳ ve temyīz idemez. Meṣelā Çin lisānını bilmedigimiz ḥālde o lisānda ṣuyuñ ismi nedir? Diye taḫmīnen bunu bulmaḳ ārzū idüp de ṣu lafẓına teṣādüf itmek ümīdiyle yüz biñ elfāẓ ve

[299] "Müminin ferasetinden çekininiz. Çünkü o Allah nuruyla bakar." Suyûtî, age, s. 24

ṣadā aġzımızdan çıḳarsaḳ Çince ṣu lafẓını bulmaḳ ve teṣādüf itmek muḥālldir. Ẓālim de fikrine ittibāᶜen işlerde işābet itmege ne ḳadar çalışsa cehl-i maᶜnevisi hīçbir vaḳt işābet itdiremez. Dā'imā ḫaṭā ider.

انـدک انـدک نـور را بـر نـار زن
تـا شـــود نـار تو نونوری بو الحزن

(1346)

Meşnevī

Endek endek nūr rā ber nār-ı zen
Tā şeved nār-ı tu nūrı bu'l-ḥazen

Terceme: Yavaş yavaş nūru nāra ur! Ki seniñ nārıñ nūr olsun, ey bu'l-ḥazen ve ġam ṣāḥibi!

Şerḥ: Aḫlāḳ-ı ẕemīmeye ḳapılan ey merd-i ḫām! Miṣāl-i āb-ı ḥayāt olan nūr-ı īmānı ve ᶜadālet ve inṣāfı nār-ı ẓulm ve inkār üzerine icrā it! Ki kendini āteş-i ḳahrdan ḳurtarmış olasıñ! [269]

هـم تـو زن یـا رب ازان آب طـهـور
تـا شـــود این نـار عـالـم جملـه نـور

(1347)

Meşnevī

Hem tu zen yā Rab ez an āb-ı ṭahūr
Tā şeved in nār-ı ᶜālem cumle nūr

Terceme: Yā Rabbī! O temīz, berrāḳ ṣudan, o parlaḳ nūr-ı īḳāndan dā'imā iḥsān it! Ki āteş-i cihān kāmilen nūr-ı ᶜirfān olsun.

Şerḥ: Ey Erḥamü'r-rāḥimīn! Her şey'iñ īcād ve ıṣlāḥı seniñ emr ü fermānına muḥtāc ve tābiᶜdir. Bizi iḥāṭa itmek de olan nār-ı ẓulmü āb-ı merḥametiñle iṭfā ve nūr-ı yaḳīn ve ᶜirfān ile ḳalblerimizi iḥyā it! Ḳudret ve merḥamet-i Rabbāniyyeniñ o ḳadar vāsiᶜdir, ki yalıñız bir ᶜabd-ı aḥḳarı degil bütün ᶜālemi ān-ı vāḥidde ḥayāt-ı cāvidāneye maẓhar idersiñ!

آب دریـا جـمـلـه در فـرمـان تسـت
آب و آتـش ای خـداونـد آن تسـت

(1348)

Meşnevī

Āb-ı deryā cumle der fermān-ı tust
Āb u āteş ey ān Ḫodāvend an-i tust

Terceme: İlāhī, deñiziñ ṣuyu külliyen seniñ fermānıñdadır! Ey Rabbimiz! Ṣu, āteş, her şey seniñdir. [Maᶜnāsı açıḳdır.]

گر تـو خـواهـی آتـش آب خـوش شـود
ور نـخـواهـی آب هـم آتـش شـود

(1349)

Meşnevī

Ger touḫˇāhī āteş āb-ı ḫoş şeved
Ver neḫˇāhī āb hem āteş şeved

Terceme: İlāhī! Eger sen ister iseñ āteş, ḫoş ṣu olur ve eger ister iseñ ṣu āteş olur.

Şerḥ: Fermān-ı Cenāb-ı Kirdigār nārı nūr ve nūru nār ider. Kemāl-i ḳudret-i Rabbāniyye ᶜaḳlıñ idrākı ḫāricindedir. ᶜAḳl, insānlarıñ ḫilḳatine **[270]** ve maḫlūḳāt-ı sā'ireniñ aḥvāline göre emr-i kerīm ve iḥsān-ı ᶜaẓīm ise de Ḫālıḳ-ı lem yezel Ḥażretleriniñ ḥikmet-i bāliġasına ḳarşı ᶜāciz ve nāçīzdir.

ایـن طـلـب در مـهـم از ایـجـاد تسـت
رسـتـن از بـیـداد یـا رب داد تسـت

(1350)

Meşnevī

İn ṭaleb der mā hem ez īcād-ı tust
Resten ez bīdād yārab dād-ı tust

Terceme: Biz de bu ṭaleb ve saᶜy seniñ īcādıñdır, ẓālimden ḳurtulmaḳ yine seniñ merḥametiñdir.

Şerḥ: Münācāt iden ṣāḥib-i īmān, Allāh Teᶜālā Ḥażretlerine ḫiṭāben kemāl-i edeb ve ᶜubūdiyetle ᶜarż-ı merām ider de dir ki: İlāhī! Kemāl-i ᶜaczimle senden tażarruᶜ ve istirḥām ider isem de tażarruᶜ ve istirḥāmımla kibr ve iftiḫār itmem, zīrā bunlarda seniñdir.

بےطلب تو ایں طلبمان دادۂ
گنج احساں بر ہمہ بگشادۂ

(1351)
Meşnevī
Bīṭaleb tu īn ṭalebman dādeī
Genc-i iḥsān ber heme bugşādeī

Terceme: İstemeksizin bu ṭalebi sen bize virdiñ! İḥsān ḫazīnelerini hepimiziñ üzerine açdıñ.

Şerḥ: Allāh Teᶜālā Ḥażretleriniñ kemāl-i iḥsān ve merḥametini tebeyyünen ṣāḥib-i münācāt ve maṭlaᶜ-i ḥaḳīḳet olan ẕāt ᶜarż-ı ḥācāt ider iken: Biz ṭalebe ġayr-ı muḳtedir ve ez-her-cihet ᶜāciz ve ḳāṣır iken seniñ merḥametiñ bizi ṭaleb ve istirḥāma sevḳ iderek mesrūr ider dinmesi mü'eṩṩir bir ḫuşūᶜ-ı ᶜābidāndır.

مژدہ بردن خرگوش سوی نخجیران کہ شیر در چاہ افتاد

(Mujde borden-i ḫergūş sūy-i neḫcīrān ki şīr der çāh uftād)

Arslanıñ ḳuyuya düşüp telef olduġundan ṭavşanıñ ḥayvānāta müjde getirmesine dā'irdir: [271]

چونکہ خرگوش از رہایی شاد گشت
سوی نخجیران دوان شد تا بدشت

(1352)
Meşnevī
Çunki ḫergūş ez rehāyī şād
Sūy-i neḫcirān devān şod tā bevdeşt

Terceme: Ṭavşan ḳurtulduġundan ṭolayı sevindi. Ḥayvānātıñ yaᶜnī arḳadaşlarınıñ bevk yaᶜnī ṭarafa, tā şaḥrāya ḳadar ḳoşaraḳ gitdi.

Şerḥ: Żaᶜīf olan köylü tedābīr-iᶜaḳliyyesiyle ẓālimi puşuya düşürüp helāk ve kendisiyle sā'ir köylüleri taḫlīş itdiginden, sevinc ile müjde virmek içün arḳadaşları ṭarafına ḳoşmuş! Birdenbire soyunup müjde götüren insānıñᶜādetindendir ki yalıñız aġzı degil, belki yüzü ve kāffe-i ḥarekātı, tebşīrātı taᶜrīf idecek bir ḥāl alaraḳ menzil-i maḳṣada ṭoġru ḳoşar. Bi'l-ᶜaks mükedder olan bir bī-çāre eṭvār-ı maḥzūnāne ile aġır yürür ve ḥāli belli olur.

شـــیر را چون دید در چـه کشـــتـه زار
چـرخ مـیـزد شـــــادمـان تـا مـرغ زار

(1353)

Meşnevī

Şīr rā çun dīd der çeh koşte zār
Çerḫ mīzed şādmān tā merġzār

Terceme: Ṭavşan arslanı ḳuyu içinde maḳhūr ve nālān gördü, ḥayvānātıñ bulunduġu çayıra gidinceye ḳadar sevincinden hem yürür hem çarḫ gibi dönerek oynar idi.

Şerḥ: Ḥālen żaᶜīf olanlar saᶜādet ü selāmeti ḫayāl gibi ṣanırlar; baᶜdehu merḥamet-i Cenāb-ı Kibriyā varṭa-i ġamdan taḫlīṣ ve rehā idince ḥiss idecekleri ḥaẓ ve meserret ḳābil-i taᶜrīf ve işāret degildir. Ẓaᶜīf olan köylü ḫaşmını maġlūb ve zār gördügünden ṭolayı müstaġraḳ-ı mesārr olaraḳ ehl-i ḳurāya müjde yetişdirmek içün ḳoşar ḳoşar iken āṣār-ı meserretden olmaḳ üzre oynar idi. [272]

دســـت میزد چون رهید از دســـت مرگ
سـبز و رقصـان در هوا چون شـاخ و برگ

(1354)

Meşnevī

Dest mīzed çun rehīd ez dest-i merg
Sebz u raḳṣān der hevā çun şāḫ u berg

Terceme: Ölümün elinden cānını ḳurtarmış olduġundan ṭolayı ellerini biri birine sevinc ile urdu. Yeşil dal, yapraḳ gibi hevāda uçar, oynar idi.

Şerḥ: Aġac dalı, rüzgārdan naṣıl ṣallanır ve yapraḳ eglenceli olaraḳ hevāda naṣıl uçar iser ecel-i ḳażādan ḳurtulmuş olan köylü de hevā-yı meserretden ṣallanır ve sürʿ atle yürür idi. Ṭavṣan, yeşil yapraġa teşbīh buyurulmuş, şu vech ile hem ḥayvānıñ tāzeligi hem de otlaġı olan çemen-zāra nisbeti gösterilmişdir.

شـــاخ و برگ از حبس خـاک آزاد شـــد
ســـر بـر آورد و حـریـف بـاد شـــد

(1355)

Meşnevī

Şāḫ u berg ez ḥabs-ı ḫāk āzād şod
Ser ber āverd u ḥerīf-i bād şod

Terceme: Dal ve yapraḳ ṭopraġın cinsinden ḳurtulduġu gibi başını yuḳarı ḳaldırup rüzgārıñ arḳadaşı oldu.

Şerḥ: Dal, yapraḳ ibtidā toḫm ḥālinde ṭopraġa gömülmüş, maḥbūs olmuş iken eṣer-i feyż-i Rabbānī o toḫma feyż-i ḥayāt virerek yeşillenmege, filizlenmege başlar. Ṭopraḳdan filiz başı çıḳınca nesīm-i nev-bahārıñ iltifāt-ı rūḥ-perveri ile nāzende edā bir peri gibi ṣalınmaġa, yeşilligi içindeki leṭāfetiñ envār-ı rengārengi rüzgāra, enẓāra ḳarşı ṣaçmaġa başlaması ḳadar naẓar-ı bedāīʿ cūyāneyi oḳşayacaḳ hīçbir manẓara bulunamaz. İşte insānlar da ḫilḳatiñ ḫazīne-i ġaybında iken bir māhiyyet-i insāniyye göstermez. Ne vaḳt raḥm-i mādere intiḳāl ile orada eyyām-ı maʿ dūde-i istikmāliyesini itmām iderek vücūdu hevāya intisāb peydā idecek bir çocuḳ ḥālinde dünyāya geldigi zamān āṣār-ı ḳudret-i İlāhiyye her ḥālinde nümāyān olur. İbtidā meme emmek içün bir meyl-i ṭabīʿ ī gösterir. Ṣoñra tedrīcen büyüyerek rüzgār-ı muḥabbet [273] ve ʿ irfān ile sīnesini imlā ve taḥṣīl-i kemālāt ile ḳadrini aʿ lā ider. İşte bu beyt-i şerīf kemālātıñ ṣūret-i ẓuhūr ve neşv ü nemāsını belīġāne taʿ rīf buyurmaḳdadır.

برگـهـا چـون شـــاخ را بشـــکـافتنـد
تـا بـبـالای درخـت اشـــتـافـتـنـد

(1356)

Meşnevī

Berghā çun şāḫ rā beşkāftend
Tā be bālā-yı direḫt iştāfdend

Terceme: Yapraḳlar, dalı, budaġı yardıḳları zamān aġacıñ yuḳarısına segirdüp gitdi.

Şerḥ: Yapraḳ ẓuhūr idecegi ṣırada budaġı biraz açar. Baᶜżı yapraḳlar aġacıñ eñ yüksek yerine ḳadar çıḳar. Müstaᶜidd-i teraḳḳī olan insān da maᶜnen bi't-tedrīc meydān-ı rūḥāniyyetde ẓuhūr ve mürūr-ı zamān ile merātib-i ᶜāliyye-i rūḥāniyyeye ṣuᶜūd ve kendini mesᶜūd ider.

بـا زبـان شـــطـأه شـــکـر خـدا
مـی‌ســـرایـد هـر بـر و بـرگـی جـدا

(1357)
Meşnevī
Bā zebān-ı şeṭ'ehu şukr-i Ḫodā
Mīserāyed her ber u bergī codā

Terceme: Yapraḳ lisān-ı ḥāliyle Ḫudā-yı lem yezel Ḥażretlerine şükr ider. Her meyve, her yapraḳ bu şükrü başḳa başḳa icrā ider. [Bu beyt-i şerīfiñ şerḥ ü ikmāli ātīdedir.]

کـه بـپـرورد اصـــل مـا را ذو الـعـطـا
تـا درخـت اســتـغلظ آمـد فـاســتوی

(1358)
Meşnevī
Ki beperverd aṣl-i mā rā Ẕu'lᶜaṭā
Tā direḫt istaġleẓ āmed f'istevā

Terceme: [Her meyve ve yapraḳ maḳām-ı şükr de dir ki:] ᶜAṭā ve iḥsān ṣāḥibi olan Cenāb-ı Ḥaḳ bizim aṣlımızı besledigi içün bizim kökümüz ṣaġlam aġac oldu, kökü üstünde ḳā'im olaraḳ düzeldi.

Şerḥ: Bu ebyāt-ı şerīf Sūre-i Fetḥiñ **[274]** yigirmi ṭoḳuzuncu āyet-i kerīmesine işāretdir ki:

(ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰىةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْاِنْجِيلِ كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْـَٔهُ فَاٰزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْرًا عَظِيمًا) [300]

[300] *Kur'ân-ı Kerîm*, Fetih, 48/29: "Muhammed, Allah'ın peygamberidir ve onunla beraber bulunanlar, kafirlere karşı çetindirler, kendi aralarında merhametli, onları görürsün ki rüku etmekteler, secdeye kapanmaktalar Allah'tan lütuf ve ihsan ve razılık dileyerek; yüzlerinde,

Maᶜnā-yı şerīfi: “Āyet-i kerīmeniñ evvellerinde beyān olunan kimseler ki Muḥammed Muṣṭafa ᶜAleyhi Efḍalü’t-teḥāyā ile beraber olup dīnine tābiᶜdirler. Ol mü’minleriñ Tevrātda vaṣfı ve İncilde miṣalleri vardır, ol mü’minler bir ekin gibidir ki filizlerini ṭışarıya çıḳarup ġāyet ḳuvvetli oldu ve kökleri üzerine ṭurdu ve bu ḥāl ehl-i zirāᶜatı taᶜaccübe düşürdü; tā ki mü’minleri görmek ḥasebiyle Allāh Teᶜālā Ḥażretleri kāfirleri ṭarġınlıġa düşürsün; anlardan īmān idenler ve ṣāliḥ ᶜamellerde bulunanlar içün Allāh Teᶜālā Ḥażretleri maġfiret ve ecr-i ᶜaẕīm vaᶜd buyurdu.” Meẕkūr iki beyt-i şerīfden maḳṣad ᶜālī: Faḫr-i ᶜĀlem Aleyhi’ṣ-ṣalavatü Ve’s-selām efendimiz ḥażretleriyle dīn-i mübīnleri ibtidā-yı emr de ṣūretā ḫafī idi, ẓuhūra başladıḳ da żaᶜīf göründü; baᶜdehu çehār yār ve sā’ir aṣḥāb-ı güzīn ḥażerātı dīn-i mübīni ḳabūle mā’il olunca kesb-i ḳuvvet ve miknet üᶜaẓamet eyledi; bu vaḳt u müknetden āgāh olanlar taᶜaccüb ve ḥayretde ve küffār kīn ü ġayẓda ḳaldılar.

جـانــهــای بســـــتــه انــدر آب و گـل
چون رهنـد از آب و گـلـهـا شـــاد دل

(1359)

Meşnevī

Cānhā-yı beste ender āb u gil
Çun rehend ez āb u gilhā şād dil

Terceme: Ṣu ve balçıḳ içinde baġlanmış, yaᶜnī gizlenmiş olan cānlar, ḳurtulup mesrūr olduḳları ḥālde: [Mā-baᶜdī ātīdeki beyt-i şerīfdedir.]

در هوای عشـــق حق رقصـــان شـــونـد
همچو قرص بـدر بی‌نقصـــان شـــونـد

(1360)

Meşnevī

Der hevā-yı ᶜışḳ-ı Ḥaḳ raḳṣān şevend
Hemçu ḳurṣ-i bedr bīnoḳṣān şevend

secde eserinin alametleri görünmededir ve onların bu vasıfları, Tevrat'ta da vardır ve onlara ait bu vasıflar, İncil'de de var; adeta ekilmiş bir taneye benzer ki filiz vermiştir, derken filizi kuvvetlenmiştir, derken kalınlaşmıştır da dümdüz boy vermiştir, gövdelerine dayanıp yücelmiştir; ekincileri şaşırtır, sevindirir, kafirleri, bununla kızdırıp yerindirmek için. Allah, inananlara ve iyi işlerde bulunanlara yarlıganma ve pek büyük bir mükafat vaad etmiştir.”

[275] Terceme: Ḥaḳ Teᶜālā Ḥażretleriniñ ᶜaşḳı hevāsında raḳṣ idicidir. Ayıñ on beşindeki ḳurṣu gibi noḳṣānsız olur.

Şerḥ: Müstaᶜidd-i teraḳḳī olan insānlarıñ rūḥu dünyāda ṣu ṭopraḳ gibi eczādan mürekkeb olan ebdānda maḥbūsdur. Mevt-i ḥaḳīḳi veyā mevt-i iḫtiyāri ile ḳuyūd-ı ebdān ve zindān-ı dünyādan ḫalāṣ olunca kemāl-i meserret ü ḥażlarından noḳṣān ve hevā-yı ᶜaşḳ-ı Cenāb-ı Ḫudāda seyrān ile şākirān olurlar. Ervāḥ-ı ᶜaşıḳıñ bī-ᶜayb u noḳṣān, ᶜālem-i rūḥānī de müstaġraḳ-ı nūr-ı Hudā-yı Raḥmān olur.

جسـم شـان در رقص و جانها خود مپرس
و آن کـه گرد جـان از آنهـا خود مپرس

(1361)

Meşnevī

Cismişān der raḳṣ u cānhā ḫod mepors
Van ki gerd-i cān ez anhā ḫod mepors

Terceme: ᶜĀşıḳ-ı ḥaḳīḳileriñ cismi raḳṣda olunca şād olan rūḥlarınıñ derece-i meserretini artıḳ ṣorma; o, ruḥlarıñ itdigi ẕevḳden ṣorma!

Şerḥ: ᶜĀşıḳ-ı ḥaḳīḳi olan ẕāt ḳuyūd-ı mütenevviᶜadan āzād olup cismi kemāl-i şevḳ ile seyrān idince, ya maẓhar-ı tecelliyāt olan anıñ rūḥu ᶜālem-i ebediyye intiḳālde ne derecelerde teᶜālī idecegini erbāb-ı īḳān u īmān añlar.

شـیر را خرگوش در زنـدان نشـانـد
ننـگ شـیری کو ز خرگوشـی بمـانـد

(1362)

Meşnevī

Şīr rā ḫergūş der zindān nişānd
Neng-i şīrī k'ū zi ḫergūşī bemānd

Terceme: Ṭavşan arslanı zindānda oṭurtdu. O arslana ᶜayıbdır ki bir ṭavşandan geri ḳaldı da aña maġlub oldu.

Şerḥ: O ẓālimler ki cesāret ve ẕekāvet-i ṣūriyyesine istināden herkesi tażrīr ve herkesi taḥḳīr itmekle müfteḫir olurlar. Bir [276] gün gelir ki anlarıñ cesāret ü ẕekāvetini eñ ᶜādī görünen ādem maḥv u tebāh ve kendilerini helāk u kem-rāh ider.

در چنـان ننـگی و آن گـه این عجـب
فخر دین خواهـد کـه گوینـدش لقـب

(1363)

Meşnevī

Der çonān nengī yu angeh in ᶜaceb
Faḫr-i dīn ḫˇāhed ki gūyendeş laḳab

Terceme: Böyle ᶜaybda ḳaldıḳdan ṣoñra buña taᶜaccüb olunur ki isterse laḳabını Faḫre'd-dīn disünler!

Şerḥ: Yaᶜnīnefsine maġlūb olan baᶜżı ādem bu maġlūbiyetle ṭurmadıḳdan başḳa fażla olaraḳ ister ki ḫalḳ kendilerini medḥ itsün! Anları Faḫrü'd-dīn ü Ḫayrü'd-dīn gibi elkāb-ı ᶜaẓīme ile telḳīb ve taḳdīs eylesün. Bu beyt-i şerīfle nefse ve efkār-ı ᶜādiyyeye maġlūb olanlar taᶜrīż olunduḳları gibi meşhūr Faḫrü'd-dīn Rāzīye de taᶜrīż olsa gerekdir.

Bu şerḥiñ cild-i evvelinde Faḫrü'd-dīn Rāzīniñ Sulṭānü'l-ᶜUlemāᶜaleyhinde bulunduġu ayrıca yazılmış idi.

ای تو شـــیری در تـک این چـاه فرد
نفس چون خرگوش خونت ریخت و خورد

(1364)

Meşnevī

Ey tu şīrī der tek-i in çāh ferd
Nefs-i çun ḫergūş ḫūnet rīḫt u ḫord

Terceme: Seniñ bu tenhā ḳuyunuñ dibine bir arslansıñ! Ṭavşan gibi nefs-i emmāresiniñ ḳanını dökdü ve içdi.

Şerḥ: Nefse maġlūb olan ḍalālet ḳuyusunda ve ḫaṭā zindānında maḥbūs olan ġāfil, ṭavşana müşābih olan nefsiñ maḳhūr ve maġlūbu olur. Bu ḥikāyede ṭavşandan maḳṣad nesf-i emmāre ẓann olunmasun. Ḥikāyeniñ ibtidāsından intihāsına ḳadar mürūr iden ebyāt-ı şerīfe nefs-i emmāre ile aṣlā tevfīḳ ve tevcīh olunamaz; ṭavşana ve köylüye maġlūb olmaz; bu

ḥikāyede arslandan maḳṣad ṣarf-ı ᶜaḳl veyā nefs-i emmāre olmayup şimdiye ḳadar şerḥ olunduġu gibi ẓālim ve maẓlūmundan ᶜibāretdir. Ancaḳ nefs-i emmāreye beñzeyen cihātını ebyāt-ı şerīfe gösterir. [277]

نفس خرگوشت بصحرا در چرا
تر بقعر این چه چون چرا

(1365)

Meşnevī

Nefs-i ḫergūşet be şeḥrā der çerā
Ter be ḳaᶜr-i in çeh-i çun çerā

Terceme: Seniñ nefs ṭavşanıñ şaḥrāda otlamaḳdadır; bu naṣıl oldu şu naṣıl olur gibi beyhūde şeyler ile ḳuyunuñ dibinde ḳalmışsıñ!

Şerḥ: Nefs emel ve ārzūsunu istedigi gibi icrā ider iken ġāfil insān ḫayālāt u vesāvise mā'il ve mālā yaᶜnī şeyler ile müteveġġil ve ᶜamāl-i ṣāliḥa işlemeyüp ᶜāṭıl olur.

سوی نخجیران دوید آن شیر گیر
کابشروا یا قوم إذ جاء البشیر

(1366)

Meşnevī

Sūy-i neḫcīrān devīd an şīrgīr
K'ebşirū yā ḳavmu iẕ cā'el-beşīr

Terceme: O arslan avcısı ṭavşan hem cinsi olan ḫayvānlarıñ yanına ḳoşdu. Ey ḳavm! Size müjde olsun müjdeci geldi. [Vāreste-i şerḥdir.]

مژده مژده ای گروه عیش‌ساز
کان سگ دوزخ به دوزخ رفت باز

(1367)

Meşnevī

Mujde mujde ey gurūh-ı ᶜīşsāz
Kan seg-i dūzeḫ be dūzeḫ reft bāz

Terceme: Ey ᶜayş u ẕevḳ tertīb iden gürūh! Size müjde, müjde, ki ol cehennem köpegi āslı olan cehenneme gitdi!

Şerḥ: Müjde virilecegi ānda tebşīr oluncaḳ āmelleriñ de ḥā'iz olduḳları evṣāf-ı maḳbūle biraz yād olunur ise müjdeleri daha parlaḳ olur. Ẕikr olunan köylüye gelince ẓālim helāk olup derk-i [278] esefle gitmişdir, zīrā eczā-yı cehennemden maᶜdūd idi, aṣlına iᶜāde ile merdūd oldu dimiş!

مـژده مـژده کـان عـدوی جـانـهـا
کـنـد قـهـر خـالـقـش دنـدانـهـا

(1368)

Meşnevī

Mujde mujde kan ᶜadū-yı cānhā
Kend ḳahr-ı Ḫāliḳeş dendānhā

Terceme: Müjde, müjde! Zīrā ol cān düşmeniñ dişlerini Ḫalıḳıñ ḳahrı ḳopardı.

Şerḥ: Ẓālim ḳudurmuş köpek gibi cānlarıñ düşmenidir. Ẓulm ve ẓarar içün ḥāmil olduġu esbāb-ı ḳuvvet ve mażarratını Ḳahhār-ı Muṭlaḳ Ḥażretleriniñ ḳahr u ᶜadāleti imḥā ve ẓālimiñ ẕātını ifnā eyledi. Ẓālimleriñ nihāyeti ẕillet ü ᶜuḳūbet ve maẓlūm u maᶜṣūmlarıñ istiḳbāli saᶜādetdir.

آنکـه از پنجـه بســی ســرهـا بکوفـت
همچو خس جـاروب مرگش را بروفـت

(1369)

Meşnevī

Anki ez pence besī serhā bekūft
Hemçu ḫes cārūb-ı mergeş rā berūft

Terceme: Pençesiyle çoḳ başları ḳoparan o arslanı ölüm süpürgesi ḥasır çöpü gibi süpürdü.

Şerḥ: Ẓālim ṣūretā ne ḳadar ḳavī görünse nihāyet ḳahr-ı İlāhī anı bir ḳıl gibi yerinden ḳoparup perīşān ider. Ẓālimler de ṣūretā görülen ḥükm ü ḳuvvet maḥż-ı żaᶜīf ve nikbetdir;

Ẓālimleriñ nisbeten yevm-i selāmetleri, inẓār-ı nāsda felāketleri kevnīdir ki felāket bādī-i taẓarruᶜ vü nedāmet ve mānīᶜ-i cür'et olur.

جمع گشـــتنـد آن زمـان جملـه وحوش
شـــاد و خندان از طرب در ذوق و جوش

(1370)

Meşnevī

Cemᶜ geştend an zemān cumle vuḥūş
Şād u ḫandān ez ṭarab der ẕevḳ u cūş

[279] Terceme: O zaman cümle ḥayvānāt ṭoplandı. Gülüp oynayaraḳ ẕevḳ u cūş itdiler.

Şerḥ: Tebşīr olunanlarıñ ᶜādetindendir ki hepsi bir yere cemᶜ olup icrā-yı şādmānī iderler. Feraḥ-baḫş şeyler söylerler. Ḳalbīn ḥiss itdigi meserret menābiᶜ-i maᶜneviyye ve cismāniyyeden vürūd idüp anıñ miḳdārı vāsıṭa-i kelām ve sā'ir ḥarekāt-ı şādmānī ve ibtisām ile cereyān u ẓuhūr itmesi ᶜavām içün hemān ṭabīᶜī gibidir.

جـمـع شـــدن نـخـجـيـران درگـرد خـرگـوش و ثـنـا گـفـتـن

(Cemᶜ şoden-i neḫcīrān der gird-i ḫergūş u şenā goften)

Ḥayvānāt ṭavşanıñ eṭrāfına ṭoplanup anı medḥ itdiklerine dā'irdir:

حلقـه كردنـد او چو شـــمعی در ميـان
ســـجـده آوردنـد و گفتنـدش كـه هـان

(1371)

Meşnevī

Ḥalḳe kerdend ū çu şemᶜī der miyān
Secde āverden u goftendeş ki hān

Terceme: Ḥayvānāt ṭavşanıñ eṭrāfına ḫalḳa çevirdi. Arasında ṭavşan mum gibi idi, ḥayvānāt yerlere ḳapanup āferīn saña didiler!

Şerḥ: Müjde getiren insān dā'imā ḥüsn-i ḳabūl görür. Bir de müjdeyi terkīb iden fiᶜ li kendi himmetiyle meydāna getirmiş ise iᶜ tibār ḳat ḳat ziyāde olur. Köylüler ẓulmet u ḫavf u kederde ḳaldıḳlarından arslanıñ bāᶜ iṣ-i helākı olan ᶜ āḳıl cesūr ḥaḳḳında kāffe-i medāyiḥi cedīr ᶜ add itdiler.

تـو فـرشـــتـه آســـمـانـی يـا پـری
نـو تـو عـزرأيـل شـــيـران نـری

(1372)

Meşnevī

Tu firişte-i āsumānī yā perī
Nū tu ᶜ Azrā'il-i şīrān-ı nerī

[280] Terceme: [Ḥayvānāt ṭavşana dimiş ki:] Sen gökde meleksiñ! Yāḫūd perīsiñ! Bu da degil, ancaḳ erkek arslanlarıñ ᶜ Azrā'ili ve hālikisiñ!

Şerḥ: Ṭavşanıñ muvaffaḳiyetini alḳışlamaḳ içün ṭavşan meṣābesindeki köylüler bu yolda ifāde-i merām itmiş!

هر چـه هســـت جـان مـا قربـان تســـت
دســـت بردی دســـت و بازویت درســـت

(1373)

Meşnevī

Herçi hest-i cān-ı mā ḳurbān-ı tust
Dest bordī dest u bāzūyet dorost

Terceme: Her ne olsa bizim cānımız seniñ ḳurbānıñdır; el virdik, yaᶜ nī ġalebe itdiñ! Eliñ ve ḳoluñ ṭoġru, ḳuvvetli olsun!

Şerḥ: Farṭ-ı cesāret ve celādetle ᶜ ālemde şöhret bulmuş olan aḳvām-ı ᶜ āliyyeniñ kendi ḳahramānı, ġuzzātı ḥaḳḳında olan medḥ ü ḫiṭābları ġāyet mehīb ve muhīc olur. Ġayret ü şevḳ-i ḳalbi tezyīd iden mü'eṣṣir ᶜ ibārāt meydān-ı muḥārebede elzemdir. Sā'ir çoḳ ḥālātda da taᶜ bīrāt-ı şevḳ-efzā ᶜ aḳl ve ḳalbiñ ḳuvvetini ḥıfẓ ve tezyīd içün maᶜ nevī bir ġıdādır.

راند حق این آب را در جوی تو
آفرین بر دست و بر بازوی تو

(1374)

Meşnevī

Rānd Ḥaḳ īn āb rā der cūy-i tu

Āferīn ber dest u ber bāzū-yi tu

Terceme: Ḥaḳ Teᶜālā bu ᶜilmiñ āb-ı ḥayātını seniñ ᶜaḳlıñ ırmaġına icrā itdi; āferīn seniñ muḳtedir olan eline, ḳoluna!

Şerḥ: Yaᶜnī bu ḳadar hüner ve ġayret, ki Cenāb-ı Ḥaḳ iḥsān ve ᶜināyet itdi; saña elyaḳ idi. Sen ġalebe itdiñ! Bunca insānı pençe-i ẓulmden ḫalāṣ itdiñ! Bunuñ içün şāyān-ı taḳdīrsiñ! Kimden iyilik görülür ise anı sevmek, iẓhār-ı insāniyet itmek veẓā'if-i maḳbūle-i insāniyyedendir. [281]

باز گو تا چون سگالیدی بمکر
آن عوان را چون بمالیدی بمکر

(1375)

Meşnevī

Bāz gū tā çun segālīdi be mekr

An ᶜevān rā çun be mālīdi be mekr

Terceme: Tekrār söyle! Arslanı naṣıl ḥīle ile aldatdıñ; o ẓālimi naṣıl desīse ile ezup ḳahr itdiñ!

Şerḥ: Mācerānıñ daḳā'iḳine iṭṭılāᶜ itmek ārzūsu insānlarda ṭabīᶜīdir. Bu iṭṭılāᶜdan meserretleri ziyādeleşir ve istiḳbālde istiḥṣāl-i muvaffaḳiyet içün ᶜaklları üstād olur. Bir de maẓlūmun ẓālimleriniñ ıżṭırāb ve helākınıñ deḳā'iḳını işitmekle maḥẓūẓ ve şādān olur.

باز گو تا قصه درمانها شود
باز گو تا مرهم جانها شود

(1376)

Meşnevī

Bāz gū tā ḳıṣṣe dermānhā şeved

Bāz gū tā merhem-i cānhā şeved

Terceme: Mekr ü tedbīriñ ḳıṣṣasını bize tekrār söyle! Ki cānlarımıza merhem, şifā olsun! [Vāreste-i şerḥdir.]

بـاز گـو کـز ظـلـم آن اســـتـم نـمـا

صـــد هـزاران زخـم دارد جـان مـا

(1377)

Meşnevī

Bāz gū kez ẓulm-i an istemnumā

Ṣed hezārān zeḫm dāred cān-ı mā

Terceme: Tekrār söyle! Zīrā o ẓulm u sitem göstericiniñ ẓulmünden cānlarımızda yüz biñlerce yara vardır.

Şerḥ: Ẓālim olan kimse zinhār ẓann itmesün ki maẓlūmun giriftār olduḳları felāketi ve ẓulm yüzünden çekdikleri cevr ü eẕiyeti unutur; bi'l^{c} aks gördükleri cefā ve ḥaḳāret kīn-efzā ḥasebiyle esbāb-ı intiḳāmiyyeyi te'emmül ve aḫẕ-ı s̱ār [282] içün ittihāz-ı fırṣata tehālük ve temāyül ider. Ẓālimler eger maẓlūmīniñ unutduġuna ümīd-vār olur, maẓlūmīniñ intiḳāmdan ṣarf-ı efkār itdikleri zu^{c} munda bulur ise bu ḫayāl-i ḫām ve fikr-i nā-fercām ile maḥv u bī-nām olacaḳlardır. Ẓālimlere çāre-i münferid terk-i ẓulm ile istiġfāra devām ve ḫāṭır-ı maẓlūmīniñ taṭyīb ü tesrīrine ihtimām itmekdir.

گـفـت تـأیـیـد خـدا بـود ی مـهـان

ور نـه خرگوشـــی کـه بـاشـــد در جهان

(1378)

Meşnevī

Goft: Te'yīd-i Ḫodā bud ey mihān

Verne ḫergūşī ki bāşed der cihān

Terceme: [Ṭavşan ḥayvānāta] didi: Bu ġalebe Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ te'yīd ve tevfīḳi idi, yoḳsa cihānda ṭavşan kim olur? Ne ehemmiyeti vardır?

Şerḥ: Köylü kendi ᶜazciniñ iᶜtirāfıyla muvaffaḳiyeti Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleriniñ maḥż-ı merḥamet ve te'yīdi olduġunu beyān itmesi ᶜaḳlınıñ selāmetini işbāt ile sā'ir köylülere icrā-yı naşīḥat itmişdir. Kaşkī birçoḳ şūrī ᶜuḳelā bu ṭavşanıñ ṭavrını iḳtifā idebilseler!

قـوتـم بـخشـــيـد و دل را نـور داد
نـور دل مـر دســـت و پـا را زور داد

(1379)

Meşnevī

Ḳuvvetem baḫşīd u dil rā nūr dād
Nūr-ı dil mer dest u pā rā zūr dād

Terceme: Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri baña ḳuvvet iḥsān itdi; ḳalbime nūr virdi, göñül nūru elime, ayaġıma zūr ve ḳuvvet virdi.

Şerḥ: Allāh Teᶜ ālā Ḥażretleri insāna ḳuvvet-i ḳalb ve nūr-ı ᶜaḳl baḫş idince maẓhar-ı tevfīḳāt olur. Ẕekāveti şūrī ve ᶜaḳlı saṭḥī olan insān kendi ᶜakl u hünerini medḥ ü şenā ider ise Cenāb-ı Ḳādir-i Muṭlaḳı ferāmūş ile ᶜāṣī olmuş olur. ᶜĀrif ne ḳadar ᶜaḳl ve māla mālik ise, her ne vaḳt istiḥṣāl-i kām u merām itse cümlesini Cenāb-ı Vācibü'l-vücūddan bilüp iᶜtirāf-ı ᶜacz ve ḳuṣūr ve kendini mesᶜūd ve pür-ḥużūr ider. [283]

از بـر حـق مـيـرســـد تـفضـــيـلـهـا
بـاز هـم از حـق رســـد تـبـديـلـهـا

(1380)

Meşnevī

Ez ber-i Ḥaḳ mīresed tafżīlhā
Bā hem ez Ḥaḳ resed tebdīlhā

Terceme: Ḥaḳ Teᶜ ālā Ḥażretleri cānibinden baᶜżı insānlara fażīletler ve muvaffaḳiyetler irişir; yine Cenāb-ı Ḥaḳdan insānlara tebdīller yaᶜnī ᶜacz ü żaᶜaflar gelir.

Şerḥ: Bu ḥikmet ya ḥikāyesi cereyān itmekde olan köylü ṭarafından, yāḫūd dīger bir ehl-i ᶜirfān cānibinden beyān ve ityān olunmuş! Ḥaḳīḳatde fażīlet ve muvaffaḳiyetler, ᶜacz u żaᶜaf

ve inhizāmlar deryā-yı merḥamet u ᶜadl-i Rabbāniyyeden cereyān ider. ᶜĀrif ve ᶜāḳıl olanlar iḳbāl ve idbār zamānlarında kāffe-i aḥvālde Ḫālıḳ ve Rezzāḳlarına kemāl-i ṣıdḳ ile icrā-yı ᶜubūdiyyet ve maḥmedet; nādān ve aḥmaḳlar saᶜādet ü muvaffaḳiyeti kendilerinden, idbārı esbāb-ı ṣūriyyeden zᶜum ile ārzūlarına celb-i mażarrat ve mezellet iderler.

حق بدور و نوبت این تأیید را
می‌نماید اهل ظن و دید را

(1381)

Meşnevī

Ḥaḳ be devr u nevbet in te'yīd rā
Mīnumāyed ehl-i ẓann u dīd rā

Terceme: Bu te'yīd ve tevfīḳi Ḥaḳ Teᶜālā nevbetle icābına göre ḥüsn-i ẓann ve baṣīret aṣḥābına gösterir.

Şerḥ: Cenāb-ı Perverdigār baᶜżı insānları ġālib ve baḫtiyār ve yine anları veyā anlara mümāṣil dīger ādemler maġlūb ve bī-zār ider. Bu muᶜāmele-i müteżādde ile aṣḥāb-ı baṣīreti taᶜlīm ve īfāż u ḥikmetle ser-firāz ider ki her şey'i Ḫālıḳlarından bilsünler ve ḫavf u ümīdi, muḥabbet ve ᶜubūdiyyeti o Ḫālıḳ-ı lem yezel Ḥażretlerine ḥaṣr itsünler. [284]

پند دادن خرگوش نخجیران را که بدین شاد مشوید

(Pend dāden-i ḫergūş neḫcīrān rā ki bedīn şād meşevīd)

Bununla şād ve müfteḫīr olmayıñız diye ṭavşanıñ ḥayvānāta naṣīḥat virmesi beyānındadır:

هین بملک نوبتی شادی مکن
ای تو بسته نوبت آزادی مکن

(1382)

Meşnevī

Hīn be mulk-i nevbeti şādī mekon
Ey tu beste-i nevbet āzādī mekon

Terceme: Şaḳın nevbet ile olan mülk sebebiyle sevinme! Ey sen, ki nevbete bağlanmışsıñ! Ḳurtulma!

Şerḥ: Dünyā mülkü nevbetledir, bir müddet mesrūr olan maġmūm ve maġmūm olan mesrūr olur. Her ān vābeste-i taḥavvül ve izmiḥlāl olan aḥvāl-i fenā-me'al dünyā ile müfteḫir ve şādān olmaḳ ṣāḥib-i ᶜaḳl olanlara yaḳışmaz. Meserret, istiḥṣāl-i rıżā-yı Ḥaḳ içün himmet iden ehl-i kemāl ve baṣīrete elyaḳdır. Nevbete mensūb olan mülkden maḳṣād mülk-i dünyādır. Yoḳsa mülk-i ᶜuḳbā nevbete mensūb degil ebedīdir. Müteḥavvil ve bi'l-ḥaṣṣa şadān ve mütekebbir olmamaḳ içün birçoḳ āyāt-ı kerīme vardır. Biz bu maḥalde Sūre-i Ḥadīdiñ yigirmi ikinci ve yigirmi üçüncü āyet-i kerīmesini derc ile tezyīn-i ṣaḥā'if eyleriz:

(مَا اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِيْ اَنْفُسِكُمْ اِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَاۤ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللهِ يَسِيرٌ لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا اٰتٰيكُمْ وَاللهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ) [301]

Maᶜnā-yı şerīfi: "Yerde veyā nefsiñizde hīçbir muṣībet irişmedi. İllā ki o muṣībet (veyā nefsiñiz) yaradılmadan evvel kitābda (levḥ-i maḥfūẓda) yazılmışdır. İşbu keyfiyet Allāh Teᶜālāya ḳolaydır. -Daha evvel levḥ-i maḥfuẓda yazılmış olduġunu size ḫaber virmekden maḳṣad budur- ki eliñizden çıḳan niᶜmet içün ġam yiyüp me'yūs olmayıñız ve Ḥaḳ Teᶜālānıñ size virdigi şeyden de feraḥlanmayasıñız; Allāh Teᶜālā kāffe-i ḫod-pesend ve mütekebbir olanları ve faḫr u taᶜẓim idicileri sevmez." İnsānlar bīle mütekebbir ve faḫūr olanları sevmezler; çünki ṣāḥib-i kibr, lisān-ı ḥāl ile sā'ir insānlara: Ben başḳa siz başḳasıñız; ben ᶜāḳıl, muḳtedir, ġanī, siz baña göre ehemmiyetsiz ve ᶜādīsiñiz dimek istedigini gösterir. **[285]**

آنکه ملکش برتر از نوبت تنند
برتر از هفت انجمش نوبت زنند

(1383)
Meşnevī
Anki mulkeş berter ez nevbet tenend
Berter ez heft encumeş nevbet zenend

Terceme: O kimseniñ mülkünü nevbetinden daha yüksek ṭutarlar. Anıñ nevbetini yedi encümden daha yüksek ṣayarlar.

[301] *Kur'ân-ı Kerîm*, Hadîd, 57/22-23: "Yeryüzüne yahut canlarınıza gelip çatan hiçbir felaket yoktur ki biz, onları yaratmadan önce onu, bir kitapta tespit etmemiş olalım; şüphe yok ki bu, Allah'a pek kolaydır. Bunu da elinizden çıkarıp kaybettiğiniz şeye kederlenmeyin ve size verdiğimize sevinmeyin diye yapmışızdır ve Allah, övünüp kibirlenen hiçbir kimseyi sevmez."

Şerḥ: Beyān idilen nevbet dünyā ve fenāya mensūb olan aḥvāldir. Yoḳsa Enbiyā-yı ẕīşān ḥażerātıyla Evliyā-u'llāhıñ āḫiret ve ᶜuḳbāya müteᶜalliḳ olan aḥvāl-i saᶜādet iştimāli nevbetden vārestedir.

برتر از نوبت ملوک باقیند
دور دایم روحها با ساقیند

(1384)
Meşnevī
Berter ez nevbet mulūk-i bāḳiyend
Devr-i dāyim rūḥhā bā sāḳiyend

Terceme: Bāḳī olan mülūk nevbetden daha ziyāde yüksekdir. Anlarıñ rūḥları sāḳī-i ḥaḳīḳi ile beraberdir.

Şerḥ: Enbiyā-yı ẕīşān ve Evliyā-yı kirāmıñ sāᶜadet ve selāmeti nevbete tābiᶜ degildir. Anlar ᶜale'd-devām bāḳī ve feraḥ-baḫş olan sāḳī-i Cenāb-ı Ḥay bāḳī ile cāvidīdir. Anlarıñ nūr-ı pür-fütūḥları ṭavf u ġurūbdan müberrā ve niᶜmet-i kübrā-yı rıżā-yı Mevlā ile müzeyyendir.

ترک این شرب ار بگویی یک دو روز
در کنی اندر شراب خلد پوز

(1385)
Meşnevī
Terk-i in şurb er begūyī yek do rūz
Der konī ender şerāb-i ḫuld pūz[302]

Terceme: Bir iki gün eger içilecek şey'i terk iderseñ aġzını cennet şarābına ebediyyen ḥaşr itmiş olursuñ!

Şerḥ: Bu beyt-i şerīfde şarābdan maḳṣad, [286] ekl ü şurb-i māddī de olabilir. Ḥıfẓ-ı ḥayāta kifāyet idecek miḳdārdan ziyāde olan ekl u şarābı terk ile terbiye-i rūḥ içün iki gün, yaᶜnī dünyāda ṣabr u riyāżeti iḫtiyār ider iseñ cennetiñ şarāb ve niᶜmetiyle bekām olursuñ dimekdir. Bir de şādī ve meserret şerbetidir ki insāna bāᶜiş faḫr u ᶜaẓamet ve mūriṣ-i felāket

[302] Başlık A, MM, N "Tefsīr-i recāᶜnā mine'l-cihādi'l-asgar ile'l-cihādi'l-ekber"

ve ẕillet olur. Eger dünyāda kibr ve faḫri tārık ve ṭarīḳ-i ᶜ ibādet u istiḳāmete sālik olur ise rıżāyı Cenāb-ı Kibriyāyı ḳazanmış, sāḳī-i ḥaḳīḳiyle dār-ı beḳāda hem-bezm olaraḳ niᶜ am-ı mālānihāyeye müstaġraḳ olmuş olursuñ maᶜ nāsında şerḥ itmek de münāsibdir.

ای شـــهـان کشـــتیم مـا خصـــم برون
مـانـد خصـــــمـی زو بـتـر در انـدرون

(1386)
Meşnevī
Ey şehān koştīm mā ḫaşm-ı burūn
Mānd ḫaşmī zū beter der enderūn

Terceme: Ey şāhlar! Biz ẓāhirde olan düşmanımızı ḳatl ve helāk itdik! Faḳaṭ andan beter bizim içimizde bir düşmen var!

Şerḥ: Köylüye ᶜ aṭf olunan bu ifāde şu ḥadīṯ-i şerīfe müsteniddir: *(رجعنا من الجهادالاصغر اليالجهادالاكبر)*[303] Faḫr-i ᶜ Ālem ᶜ Aleyhi'ṣ-ṣalavatü's-selām Efendimiz muḥārebeden ᶜ avdet idince buyurmuşlardır ki: "Küçük cihāddan büyük ve müşkil olan ḥar ve cihāda ᶜ avdet itdik." Yaᶜ nī şedīd olan nefs ve şeyṭān muḥārebesine geldiñ; zīrā ḫāricī ve māddī olan muḥārebe bir iki veyā birḳaç sāᶜ at imtidād ider. Ḳorḳaḳ olan kimse meydān-ı muḥārebeden çekilir, cesūr olan ẕāt bilā pervā ḥarb ve cihādda bulunup her iki taḳdīrde ġāzī veyā şehīd olur ise merātib-i ᶜ āliyyeye ve maᶜ neviyyeye vāṣıl olur; ammā nefs ve şeyṭān ile olan cihād derūnī muḥārebe-i māddiyye gibi bir iki veyā birḳaç sāᶜ atden ᶜ ibāret degildir. İnsān terk-i daġdaġa-i cihān idinceye ḳadar imtidād ve çoḳ defᶜ a ᶜ aḳl u ḳalbi bī-tāb ider. Muḥārebe-i ẓāhire cihād-ı aṣġar ve nefs ve şeyṭān ile olan rezm ü cedel cihād-ı ekberdir.

کشـــتن این کـار عقـل و هوش نیســـت
شـــیر بـاطن ســـخره‌ی خرگوش نیســـت

(1387)
Meşnevī
Koşten in kār-i ᶜ aḳl u hūş nīst
Şīr-i bāṭın soḫre-yi ḫergūş nīst

[303] "Küçük cihaddan, büyük cihada döndük." Aclûnî, age, I., s. 424-425.

[287] Terceme: Bu düşmen-i derūnīyi öldürmek ᶜaḳl ve fikriñ işi degildir. Zīrā bāṭın arslanı ṭavşanıñ müsaḫḫar ve maġlūbu degildir.

Şerḥ: Şimdiye ḳadar ḥikāyesi cereyān iden ẓālim-i ẓāhiri, köylü ve sā'ir insānlar ṭarafından itlāf ve iᶜdām olunabilir ise de şīr-i bāṭını yaᶜnī nefs-i emmāreyi öldürmek ᶜāḳl u ḫudᶜaya tevessül idenleriñ kārı degildir. Bu beyt-i şerīfden de ṣārāḥaten añlaşılır ki bu ḥikāyeniñ mebnī ᶜaleyhi olan arslan ve ṭavşandan maḳṣad, ḳuvvā-yı rūḥāniyye ve aḫkām-ı ḳalbiyye olmayup bir ẓālim-i ẓāhir ile birḳaç maẓlūm ve żuᶜafā-yı bī-ẓahīriñ taṣvīr-i ḥālī idi. Zīrā bu beyt-i şerīfde şīr bāṭın yaᶜnī nefs-i emmāre beyān idilen ẓāhir arslanı gibi ṭavşanıñ, köylünüñ müsaḫḫara ve maġlūbu olamaz buyurulması meḳāṣid-i ebyātı açıḳdan teşrīḥ itmişdir.

دوزخست این نفس و دوزخ اژدهاست
کو بدریاها نگردد کم و کاست

(1388)

Meşnevī

Dūzeḫ est in nefs u dūzeḫ ejdehāst
K'ū be deryāhā negerded kemm u kāst

Terceme: Bu nefs cehennemdir, cehennem ejderhādır; cehennem deñizler ile azalmaz, eksilmez.

Şerḥ: Nefs-i emmāre insānıñ derūnunda ġāyet müdhiş bir cehennem ve mużırr bir ejder-i zehr-āverdir ki māddiyāt ve maᶜneviyātdan her ne bulunur ise ekl ü ifnā ider. Deryālarıñ ṣuları üzerine ḳoyuvirilse nār ve ḥarāretini iṭfā idemez

هفت دریا را در آشامد هنوز
کم نگردد سوزش آن خلق سوز

(1389)

Meşnevī

Heft deryā rā der āşāmed henūz
Kem negerded sūzeş ān Ḫalḳ sūz

Terceme: Cehennem yedi deryāyı içer de yine cihānı yaḳan āteşi azalmaz.

Şerḥ: Bu beyt-i şerīf cehennemiñ kemāl-i şiddet ve ḥarāretini taᶜrīf ve tavṣīf ider. [288] Nefs-i emmāre cehennemiñ cüz'īnden olmaḳ ḥasebiyle āteş-i iştihā ve emeli niᶜam-ı fāniye ve ṣūriye ile sönmez.

سـنـگـهـا و کـافـران سـنـگ دل
انـدر آیـنـد انـدرو زار و خـجـل

(1390)

Meşnevī

Senghā vu kāfirān-ı sengdil
Ender āyend ender u zār u ḫacil

Terceme: Ṭaşlar ve ṭaş yürekli kāfirler, cehennemiñ içine zār ve maḥcūb gelirler.

Şerḥ: Her kim ṭaş yürekli ise cehenneme lāyıḳdır. Münkirleriñ ḳalbi ḳatı olur; zīrā küfrleri ḥasebiyle raḥmet-i Erḥamü'r-raḥimīni inkār, niᶜam ve mücāzāt-ı maᶜneviyyeyi ḫayāl ᶜadd ve şümār iderek kendilerini mü'ebbeden muᶜazzeb ve bī-zār ider.

هم نـگـردد سـاکـن از چـنـدیـن غـذا
تـا ز حـق آیـد مـرو را ایـن نـدا

(1391)

Meşnevī

Hem negerded sākin ez çendīn ġeẕā
Tā zi Ḥaḳ āyed merū rā in nidā

Terceme: Cehennem bu ḳadar ġıdādan yine sākin olmaz; tā ki Allāh Teᶜālā Ḥażretlerinden cehenneme bu nidā gelir.

Şerḥ: Cehenneme ne ḳadar ġıdā eklese kesb-i sükūn ve ḳanāᶜat itmez. Fermān-ı İlāhī ḥarāretini teskīn ve iṭfā ider. Nefs-i emmārede bunuñ gibidir. Ne ḳadar şeylere mālik olsa yine āteş-i emel ve iştihāsı sönmez. Belki mālik olunca ḥarāreti o nisbetde ziyādeleşir.

سـیر گشـتی سـیر گویـد نی هنوز
اینـت آتش اینـت تـابش اینـت سـوز

(1392)

Meşnevī

Sīr geştī, sīr güyed nī henūz

İnt āteş int tābiş int sūz

[289] Terceme: [Cehenneme diyor ki]: Ṭoyduñ mu? Ḳanāᶜ āt itdiñ mi? Ḫayır! [Ḳanāᶜ at itmediğiñi iṡbāt żımnında] işte saña āteş! İşte saña ḥarāret! İşte saña yaḳmaḳ!

Şerḥ: Cehennem buralarını ya lisān-ı āteşinīyle, yāḫūd lisān-ı ḥāl ile Allāh Teᶜ ālā Ḥażretlerine ᶜ arż ider. Nefs-i emmāreye ne vaḳt ṣorulsa daha isterim nidā-yı pür iştihāsıyla iẓhār-ı ṭamaᶜ ider. Hīçbir vaḳt ṭoyması ve ḳanāᶜ at itmesi mümkin olmayan bir düşmen-i le'īmi memnūn ve iḳnāᶜ itmekden ise anı seyf-i ṣārim-i şeriᶜ at-ı ġarrā ile ḳahr u ifnā itmek lāyıḳ ve aḥrādır.

عـالـمـی را لـقـمــه کـرد و در کشـــیـد

مـعـدهاش نـعـره زنـان هـل مـن مـزیـد

(1393)

Meşnevī

ᶜ Ālemī rā loḳma kerd u der keşīd

Miᶜ de'eş neᶜ razenān hel min mezīd

Terceme: Cehennem ᶜ ālemi loḳma itdi; çignedi. Miᶜ desi *"هل من مزید"* yaᶜ nī fażla var mı? Naᶜ rasıyla bağırmaḳdadır.

Şerḥ: Cehennemiñ kemāl-i ḥırṣ ve iştihāsı Sūre-i Ḳāfıñ otuzuncu āyet-i kerīmesinde fermān u beyān buyurulmuşdur: *(يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ)*[304] Yaᶜ nī: "Ḳıyāmet günü biz (Allāh Teᶜ ālā) cehenneme diriz: Ṭoyduñ mu? Ve cehennem cevāben dir: Daha ziyāde var mı? Yaᶜ nī cehennemiñ ḳahr ve ḳuvveti o ḳadardır ki her şey'i ekl ü ifnā ile ḳāniᶜ olduñ mu su'āl-i Rabbāniyyesi üzerine daha var mı? Dir ve günahkār ve küffār-ı ihlāk içün ġażūbāne intiẓār eyler." Nefs-i emmārede perīşān idecek ādemler var mı? Diye lisān ḥāli ile iᶜ lān-ı ḥırṣ iderek kendini de perīşān ider.

[304] *Kur'ân-ı Kerîm*, Kâf, 50/30: "O gün deriz cehenneme: Doldun mu? Ve der ki: Daha yok mu?"

حـق قـدم بـر وی نـهـد از لا مـکـان
آنگـه او ســـاکن شـــود از کن فکـان

(1394)

Meşnevī

Ḥaḳ ḳadem ber vey nehed ez lāmekān
Angeh ū sākin şeved ez kunfekān

Terceme: Ḥaḳ Teᶜ ālā cehennemiñ üzerine lā-mekān ᶜ āleminden vażᶜ -ı ḳadem ider. Ol! Oldu. Yaᶜ nī emr ü ḳabūl cihetinden o sākin olur.

Şerḥ: Bu maḥalde ḳadem müteşābihātdandır. Sūre-i Fetiḥde: *(يدالله)* taᶜ bīri müteşābihātdan *"قدرةالله"* dimekdir. Şāyān-ı diḳḳat noktadır ki: Sūre-i Fetiḥde*(يَدُ اللهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْ)*[305] buyurulması mü'minlere iḥsān-ı ḳuvvet ve tezyīd-i iḳtidār içün olduġundan ḳudret "يد" ile teşbīh ve işāret buyuruldu; insānlara ḳuvvet-i māddiyye elden gelir. Ammā ḳadem bir şey üzerine vażᶜ olunur **[290]** ise anıñ ḳuvvetini ya külliyen maḥv veyā taḳlīl ider. Cehennemiñ iṭfāsı veyā sākin olabilmesi ehem ve mübrem, buña dā'ir bir iki söz söylemek muḳteżī ve elzemdir. Cehennem üzerine ḳadem ve ḳudret-i İlāhiyye vażᶜ olunmayup ancaḳ kesb-i sükūn ider. Cehennemiñ sükūnu da iki ṣūretle taᶜ aḳkul olunabilir; biri: Ehl-i ḳuṣūr olan muvaḥḥidini cehennemde bir zamān ṭutduḳdan ṣoñra çıḳarılması; dīgeri: Ḫālidin olan ehl-i cehennemiñ ᶜ aẕābı bi'n-nisbe ḫiffet ü sükūn bulmasıdır. Şeyḫ-i Ekber Ḥażretleri buyurur ki: Bir müddetden ṣoñra cehennemiñ te'ṯīrātı ḳalmayup ehl-i cehennemle me'lūf olur. Ḳademiñ lā-mekāndan olması taᶜ bīr-i şerīfi, ḳademiñ ġayr-ı māddī ve bütün ᶜ ālem-i maᶜ nevīden olduġuna işāretdir. Nefs-i emmāreye gelince: Nefsiñ de merḥamet-i maḥṣūṣa-i Ḫudā veyā mevt ile nārı teskīn ve iṭfā olunur.

چونکـه جزوٴ دوزخـــــت این نفس مـا
طـبـع کـل دارد هـمـیشـــه جـزوٴهـا

(1395)

Meşnevī

Çunki cuzv-i duzeḫ est in nefs-i mā
Ṭabᶜ -i kull dāred hemīşe cuzvhā

[305] *Kur'ân-ı Kerîm*, Fetih, 48/10: "Allah'ın eli, onların ellerinin üstündedir."

Terceme: Çünki bizim nefsimiz cehennemiñ cüz'īdir; cüz'ler dā'im kendi küllünüñ ḫūyunu ṭutar.

Şerḥ: Nefs-i emmāre cehennemiñ bir cüz'ī olduġunu mütenevvi[c] olan iḫtirāṣāt-ı şehvāniyye ve āmāl-i mużırrasıyla āşikārdır. Nefs de cehennemiñ ḫūyunu alır, şiddet-i emel ve şehveti ḥālinde daha var mı? Diye lisān-ı ḥālinden na[c] ra-ı dehşet-efzā çıḳar.

ایـن قـدم چـق را بـود کـو را کشـــد
غیـر حـق خـود کـی کـمـان او کشـــد

(1396)
Meşnevī
İn ḳadem çaḳ rā boved k'ū rā koşed
Ġayr-ı Ḥaḳ ḫod ki kemān-ı ū keşed

Terceme: Bu ḳadem, Ḥaḳ Te[c] ālā Ḥażretlerine maḫṣūṣ olur ki nefs-i emmāreyi de öldürür; o nefsiñ kemānını Allāh Te[c] ālā Ḥażretlerinden başḳa kim çeker?

Şerḥ: Nefsiñ kemānını çekmek ta[c] bīr-i şerīfi nefsiñ üzerine ġālib olmaḳdan kināyedir. Falan kimse falanıñ yayını çekemez dirler ki aña ḳarşı muḳābele itmege muḳtedir olamaz; dimekdir. Nefse ġalebe itmek merḥamet-i Rabbāniyyeye mütevaḳḳıfdır. **[291]**

در کـمـان نـنـهـنـد الا تـیـر راســـت
این کمـان را بـازگون کژ تیرهـاســـت

(1397)
Meşnevī
Der kemān nenhend illā tīr-i rāşt
İn kemān rā bāzgūn kej tīrhāşt

Terceme: Ṭoġru oḳ olmayınca yaya ḳoyamazlar. Bu kemānın ters egri oḳları vardır.

Şerḥ: Esbāb-ı ẓafer ve işābet-i istiḥṣāl itmek içün ḳudret-i İlāhiyye müstaḳīm olanları isti[c] māl ider. Ġayr-ı müstaḳīm olanlar esbāb-ı ṣūriye ile iḳtidār ve ḳuvvet arasalar egri oḳlar gibi hedef-i maḳṣūda vāṣıl olamazlar.

راســـت شـــو چون تیر و واره از کمـان
کز کمـان جز راســـت نجهـد بی‌گمـان

(1398)

Meşnevī

Rāst şev çun tīr u vā reh ez kemān
Kez kemān coz rāst neched bīgumān

Terceme: Oḳ gibi ṭoġru ol! Ki nefs-i emmāre yanından ḳurtulasıñ! Zīrā ṭoġru oḳdan başḳa bir şey kemāndan şıçramaz. Bu ḥaḳīḳat şübhesizdir.

Şerḥ: Nefs-i emmāreniñ tażyīḳātından ḫalāṣ olmaḳ ister iseñ ṭoġru oḳ gibi ol! İstiḳāmet farżdır. Sūre-i Hūduñ yüz on ikinci āyet-i kerīmesinde Faḫr-i ᶜĀlem ᶜAleyhi'ṣ-ṣalavatü Ve's-selām efendimiz ḥażretlerine *(فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ)*[306] buyurulmuşdur ki, maᶜnā-yı şerīfi: "Emr olunduġuñ üzre istiḳāmet it." Dimekdir. Şübhesizdir ki hīç kimse tażyīḳāt-ı nefsāniyye ve ilḳā'āt-ı şeyṭāniyyeden ṭarīḳ-i Ḥaḳda ġayyūr ve muḳaddem olamadıḳca ḫalāṣ olamaz.

چـونـکـه واگشـــتـم ز پـیـکـار بـرون
روی آوردم بـــپـــیـــکـــار درون

(1399)

Meşnevī

Çunki vā geştem zi peykār-i burūn
Rūy āverdem be peykār-i derūn

Terceme: Ẓāhiri düşmeniñ cenkinden rücūᶜ itdim. Şimdi derūnī olan düşmeniñ cengine yüz döndürdüm.

Şerḥ: Düşmen-i ẓāhirden şimdi rücūᶜ itdim ve düşmen-i derūnīye müteveccih oldum, ᶜibāresi ḥadīṯ-i şerīfden iḳtibāsen, ẓālime ġalebe iden **[292]** merd-i ᶜāḳıl ṭarafından ifāde olunduġunu gösterir, düşmen-i ẓāhire ḳarşı ber muḳteżā-yı ḳader ẓāfer-yāb olmuş idim. Şimdi de ᶜadüvv-i derūnī olan nefs u şeyṭān ile ġavġaya müteveccih ve müheyyā oldum dimekdir.

[306] *Kur'ân-ı Kerîm*, Hûd, 11/112: "Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!"

قد رجعنا من جهاد الاصغرم
با نبی اندر جهاد اکبرم

(1400)

Meşnevī

Ḳad receʿ nā min cihādi’l-aṣġarim
Bā Nebī ender cihād-ı ekberīm

Terceme: Taḥḳīḳā biz küçük muḥārebeden rücūʿ itdik, yaʿnī döñdük. Ḥażret-i Nebī-i z̲īşān ile cihād-ı ekberdeyiz.

Şerḥ: Köylü düşmen ẓāhiriyi helāk ile küçük muḥārebeden muẓafferen rücūʿ itdik. Şimdi imdād-ı risālet-penāhiyle düşmen-i derūnī olan nefs ve şeyṭānıñ ḥarb ve cihād-ı ekberine müteveccih olduḳ dimiş! (Yā Nebī) taʿbīri, ya bir vech-i marūż imdād-ı Cenāb-ı Peyġamber ile cihād-ı ekbere girdik, yāḫūd Faḫr-i ʿĀlem ʿAleyhi’ṣ-ṣalavatü’s-selām efendimiz ḥażretleriniñ ḥadīṣ-i şerīfine ve o emr-i risālet-penāhīlerine ittibāʿen düşmen-i derūnī ile cihād-ı ekberdeyiz dimekdir.

قوت از حق خواهم و توفیق و لاف
تا بسوزن بر کنم این کوه قاف

(1401)

Meşnevī

Ḳuvvet ez Ḥaḳ ḫˇāhem u tevfīḳ u lāf
Tā be sūzen ber kenem in kūh-ı Ḳāf

Terceme: Nefse ġalebe itmek içün ḳuvvet ve tevfīḳ ve lāfı Ḥaḳ Teʿālā Ḥażretlerinden isterim ki bu ḳāf ṭaġı gibi olan nefs-i emmāreniñ vücūd bināṣını igne ile, yaʿnī ḳuvvet ve ġayretimle ḳoparayım.

Şerḥ: Nefs-i emmāre insāna göre büyük bir ṭaġ gibidir ki anı esāsından ḳoparmaḳ içün insānıñ mālik olduġu ḳuvvet ve ġayret igne gibi ufaḳ ḳalır. Böyle bir ṭaġı kökünden ḳoparamaḳ ve basṭ-ı kelām ve lāfa muvaffaḳ olmaḳ tevfīḳ-i Ḫudāya menūtdur.

سهل شیری دانکه صفها بشکند
شیر آنست آنکه خود را بشکند

(1402)

Meşnevī

Sehl şīri dān ki ṣāfhā beşkened

Şīr ān est an ki ḫod rā beşkened

[293] Terceme: Düşmen ṣaflarını yaran arslanlığı [yāḫūd arslan ṭarzında bahādırlığı] ḳolay bil! Aṣl arslan odur ki kendini ḳırar.

Şerḥ: Muḥārebe-i ẓāhire sūretā şedīd görünür. Ḥaḳīḳatde nefs ve şeyṭān ile muḥārebe bundan eşeddir. Muḥārebe-i ẓāhire bir müddete münḥaṣır, tehlike zamānı birḳaç sāᶜat ve belki birḳaç āndan ᶜibāretdir ki ṭabᶜen cesūr olanlara göre o tehlike hīç meṣābesindedir. Ḳorḳaḳ olanlar ise bīn dürlü desīse ile meydān-ı tehlikeyi terk ider, cesūr olanlarıñ hengām-ı veġāda rūḥlarına, ḳalblerine, siñirlerine, ḳanlarına gelen şiddet ve ḥareket sevḳiyle ḥarbden çekinmek şöyle ṭursun ḥarbi ṭālib ve mehālik ve şedā'ide rāġıb olur; birḳaç sāᶜat, belki birḳaç daḳīḳa ṭarafından yā meydān-ı ḥarbde terk-i ḥayāt ile ālām ve ġavā'il-i dünyeviyyeden taḫlīṣ-i cān ider; yāḫūd ᶜömr varsa ḳahramān nāmıyla tevḳīr u tebcīl olunur. Bu cismānī ġayyūr ve cesūrlar muḥārebe-i ẓāhirden çıḳup da işlerinde, ḫānelerinde ve belki ᶜibādetlerinde muḥārebe-i derūnīden, yaᶜnī āmāl-i fānīye ve şehevāt-ı ḥayvāniyye ve vesāvis-i nefsāniyye ve şeyṭāniyyeden neler çekerler? Muḥārebeden ᶜavdet iden ḳahramān-ı ṣūrī fi'l-ḥaḳīḳa cesūrdur, ammā nefs ve şeyṭānı göremez ki üzerine hücūm idebilsün. Cesūr-ı māddī, nefs ve şeyṭānıñ ḳulūb-ı beşeriyyeye atmaḳda olduġu "ārzū", "emel", "kibr", "ġurūr", "şehvet", "ḥased", "ḫavf", "telāş", "żaᶜaf-ı ḳalb", "tereddüd", "inkār", "ġażab", "ḥiddet", "meyl-i intiḳām", "ḥubb-ı cāh", "ārzū-yı ṣervet" ve bunuñ gibi niçe meṣā'ib oḳlarına hedef olur. Böyle şedīd tirāndāzān ve ḳahr-engīzān ṭarafından atılan bu elīm oḳlara naṣıl taḥammül, naṣıl muḳābele olunabilir? Böyle mānicler var iken naṣıl menzil-i maḳṣūda sühūletle vuṣlat müyesser olur? Meger ki merḥamet-i Cenāb-ı Kibriyā ḳūluna meded-res ola! Māddiyāt göze çarpdığından aḥmaḳlara büyük görünür, ḥaḳīḳatde aᶜẓam ve ehem maᶜḳūlāt ve maᶜneviyātdır. Ẓāhir gözüyle görülen muḥārebe-i ẓāhire aṣġar, cihād-ı bāṭınī aᶜẓam u ekberdir. Cism ü beden ileᶜaḳl u maᶜnī arasındaki farḳı añlamaḳ içün diyebiliriz ki beş biñ, on biñ insānıñ ḳuvve-i ẓāhire-i cismāniyeleriniñ taḥrike ġayr-ı muḳtedir olduġu bir vücūdu, bir ṣıḳleti bir iḫtiyār ve żaᶜīf ehl-i hüneriñ ᶜaḳlen iḫtirāᶜ eyledigi buḫār ile ḳıl gibi ḳaldırır. Milyonlarca süvārī bir ṣıraya dizilüp kürre-i arżıñ bir noḳṭasından dīger noḳṭa-i müteḳābilesine birḳaç gün ẓarfında naḳle muḳtedir olamayacaḳları bir ḫaberi bir insānıñ ᶜaḳlen īcād eyledigi telġırāf vāsıṭasıyla ān-ı vaḥīdde irişdirir. Biñlerce cesūruñ meydān-ı muḥārebede ḳılıclar ile **[294]** ḥāṣıl idemeyecegi bir netīceyi ᶜaḳlıñ iḫtirāᶜ eyledigi efvāh-ı nāriyye pek ḳolay istiḥṣāl itdirir. Bi'l-cümle insānlarıñ

ẓāhir gözleriyle görmege ve ᶜale'l-ḫuṣūṣ buᶜd mesāfesini mesāḥa itmege muktedir olamadıḳları ecrām-ı semāviyyeyi, ᶜaḳlıñ iᶜānesiyle bir mühendis bir (jeometr) buᶜdını mesāḥa ile iktifā itmeyüp ḳavāᶜid-i riyāżiyye ile ölçer. Ḥareketlerini ve ve maḥall-i ẓuhūrunu yüz sene evvel ḫaber virir! El-ḥāṣıl maᶜḳūlāt ve maᶜneviyātıñ ḥudūdu nihāyetsiz olduġu ḥālde bunuñ yanında cismāniyyāt hīç gibidir. İşte ẓārf-ı cismiñ maẓrūfu olan ḥissiyātı, maᶜneviyātı kemālāt-ı bāṭıniyye nūru ile tenvīr itmek içün ṣarf idilecek saᶜy ve ġayret-i insānī saᶜādet-i ebediyyeye maẓhar ider.

Meṣnevī-i Şerīfde ṣaff-ı aᶜdāyı yarup iẓhār-ı şecāᶜat iden arslanıñ ḥareketini taḳlīd ve icrā itmek ḳolaydır buyurulması ḳuvvet ve ṭāliᶜa merbūṭ bir muṣāraᶜanıñ netīce-i ġālibiyeti te'mīn itmek pek az zamāna, pek ehemmiyetsiz bir ḳudrete mütevaḳḳıfdır dimekdir. Ancaḳ rūḥ-ı beşerī müsteᶜid olduġu mertebe-i kemālāta işᶜād idecek aḫlāḳ-ı ᶜulviyye ve ez̲vāḳ-ı sermediyyeye vāṣıl olmaḳ, temāyülāt-ı nefsāniyyeniñ her daḳīḳada, belki her ān ġayr-ı münḳasımda īcād-ı mefsedet ve īḳāᶜ-ı mażarrat iderek ḥırṣ ve şehvet, ġażab ve ḥiddet, meyl-i dünyā, nisyān-ı ᶜuḳbā gibi insānı girdāb-ı ḳahr u mez̲ellete yuvarlayan meyelān-ı ḥüsrān-encāmdan teveḳḳī ile ḳalb ve fikrini z̲ikr ve tevḥīd-i Ḫudā ile taṣfīyeye muḥtācdır. Bu ṣūretle nefsānī ve şeyṭānī temāyülātdan geçüp muḥabbet-i sübḥāniyye ve ᶜadālet-i vicdāniyye ile müteḫalliḳ olan insān-ı kāmil düşmen nefsine ġalebe itmiş aṣl arslan ṭabīᶜatlı bir maḫlūḳ-ı memdūḥü'l-eṭvārdır.

(Terceme ve şerḥ-i Meşnevī-i Şerīf)iñ ikinci cildindeki 104 üncü ṣaḥīfede münderic şu:

رویش از غم زرد و هر دو لب کبود
پس سلیمان گفت ای خواجه چه بود

Meşnevī
Rūyeş ez ġam zerd u her do leb kebūd
Pes Suleymān goft: Ey ḫˇāce, çi būd?

beyt-i şerīfiñ ilk mıṣrāᶜ ına ᶜā'id terceme ḳonulmuş olduġu ḥālde mıṣrāᶜ-ı ṣāniyesiniñ tercemesi dizilmedigi mu'aḫḫaren görüldügünden tavżīḥ-i keyfiyet olunur.

Beyt-i şerīf-i meẕkūruñ vāreste-i şerḥ olan tercemesi budur:

"Yüzü ġamdan ṣararmış, iki dudaġınıñ rengi uçmuş, gök renk olmuş idi. Süleymān ᶜAleyhi's-selām didi: Ey Efendi! Saña ne oldu?"

Süleymān Nāfiẕ

Ḫitām-ı Cild-i Ṣānī

***

FİHRİST

[295]

Ṣaḥīfe

2. Dīger O Şāh-ı Cehūduñ Ḥikāyesidir Ki Ḥażret-i ᶜĪsā ᶜAleyhi’s-selāmıñ Ḳavmi Helākına Saᶜy Göstermişdir.

15. Cehūd Şāhınıñ Āteş Yaḳması ve Āteş Yanına Bir But Vażᶜ İtmesi ve Her Kim Bu Buta Secde Eyledi ise Ḫalāṣ Bulur Diye İᶜlān Eylemesi Beyānındadır.

25. Āteşe Atılan Bir Çocuġuñ Söz Söylemesi ve Ḫalḳı Āteşe Düşmege Terġīb ve Taḥrīṣ İtmesi Beyānındadır.

38. Ḥażret-i Faḫr-i ᶜĀlem-i ᶜAleyhi’ṣ-ṣalavatü’s-selām Efendimiziñ Nām-ı Celīlü’l-ᶜünvānlarını İstihzā ile Tefevvüh İden Kimseniñ Aġzı Egri Ḳalması Beyānındadır.

43. O Cehūduñ Āteşe Niçün Yaḳmıyorsuñ Diye ᶜİtāb İtmesi ve Āteşiñ Cevāb Virmesi Beyānındadır.

56. Rüzgārıñ Hūd Nebī-i ᶜAleyhi’s-selām Zamānında Ḳavm-i ᶜĀdı Helāk İtmesi Ḳıṣṣasıdır.

63. Şāh-ı Cehūduñ Taᶜn u İnkārı ve Kendi Nāṣīḥleriniñ Naṣīḥatini Ḳabūl İtmedigi Beyānındadır.

76. Ṣayd ve Şikāra Şāyān Ḥayvānāt Ṭā’ifesi Kendilerini Telef İtmekde Olan Bir Arslanıñ Nezdīne Gidüp İḫtiyār-ı Tevekkül ve Terk ü Saᶜy Eylemesi Żımnında Arslana Söyledikleri Sözlere Dā’irdir.

78. Arslanıñ Ḥayvānāta Cevāb Virmesi ve Cehd u Saᶜyıñ Fā’idesini Beyān Eylemesi Ḥaḳḳındadır.

80. Ḥayvānātıñ Göñlü Saᶜy ve Kesb Üzerine Tercīḥ Eyledikleri Beyānındadır.

83. Arslan Tevekkül Üzerine Tekrār Cehdi Tercīḥ İtdigine Dā’irdir.

99. Tekrār Ḥayvānātıñ Tevekkülü Cehd u Saᶜy Üzerine Tercīḥ İtdigine Dā’irdir.

103. ᶜAzrā’il ᶜAleyhi’s-selām Bir İnsāna Naẓar Eylemesine ve O İnsān Süleyman ᶜAleyhi’s-selāmıñ Sarayına Ḳaçması ve Cebrīleriñ Cehd Üzerine Tevekkülü Tercīḥ Eylemelerine Dā’irdir.

109. Tekrār Arslanıñ Cehd u Saᶜyı Tevekkül Üzerine Tercīḥ İtmesi ve Cehdiñ Fevā’idi Beyān Eylemesi Ḥaḳḳındadır.

119. Cehd u Saᶜyıñ Tevekkül Üzerine Tercīḥi Muḳarrer Olması Beyānındadır. [296]

121-122. Ṭavşanıñ Ḥayvānāta Cevābı ve Ḥayvānātıñ Redd ve İnkārları Beyānındadır.

124. Ṭavşanıñ Sözü Üzerine Ḥayvānātıñ İʿtirāż İtmeleri ve Ṭavşanıñ Anlara Cevāb Virmesi Beyānındadır.

133. Ṭavşanıñ İlmi ve ʿİlmiñ Fażīlet ve Menāfiʿī Beyānındadır.

144. Ṭavşanıñ Arslana İtdigi Ḥīleniñ Ḥikāyesidir.

159. Sinegiñ Merdūd ve Żaʿīf Olan Teʾvīli Beyānındadır.

164. Ṭavşanıñ Gec Gelmesinden Ṭolayı Arslanıñ Ṭaralması Beyānındadır.

170. Bu da Ṭavşanıñ Ḥīlesine Dā'irdir.

191. Tavşanı Arslanıñ Yanına Vardıġına ve Arslanıñ Ṭavşana Ḥiddet İtdigine Dā'irdir.

194. Ṭavşanıñ Arslana ʿÖzr Beyān Eylemesine Dā'irdir.

205. Arslanıñ Ṭavşana Cevāb Virmesine ve Ṭavşanıñ Didigi O Yola Gitmesine Dā'irdir.

213. Süleymān ʿAleyhi's-selām ile Hüdhüdüñ Ḳıṣṣası Beyānındadır.

221. Hüdhüdüñ İddiʿā Eyledigi Hüner Üzerine Ḳarġanıñ Hüdhüdü Taʿn İtmesine Dā'irdir.

226. Ādem ʿAleyhi's-selāmıñ Ḳıṣṣasıdır.

239. Ṭavşan Ḳuyuya Yaḳlaştıġı Vaḳt Ayaġını Geri Çekdigine Dā'irdir.

252. Ṭavşanıñ Ayaġını Geri Çekmesiniñ Sebebini Arslanıñ Ṣormasına Dā'irdir.

255. Arslanıñ Ḳuyuya Baḳışına ve ʿAksini Ḳuyunuñ Ṣuyunda Gördügüne Dā'irdir.

270. Arslan Ḳuyuya Düşüp Telef Olduġundan Ṭavşanıñ Ḥayvānāta Müjde Getirmesine Dā'irdir.

279. Ḥayvānāt Ṭavşanıñ Eṭrāfına Ṭoplanıp Anı Medḥ İtdiklerine Dā'irdir.

284. Ṭavşanıñ Ḥayvānāta Naṣīḥat Virmesi Beyānındadır.

SONUÇ

Âbidin Paşa 63 yıllık ömrü boyunca İstanbul Borsa Komiserliği ile birlikte çeşitli illerde valilik görevinde bulunmuş devlet adamıdır. Valilikleri sırasında vilâyetlerde yapılan işleri hızlandırmak için yardım kampanyaları açmış ve halkın bu işlerde gönüllü olarak çalışmasını sağlamıştır. Arapça başta olmak üzere Farsça, Arnavutça, Fransızca ve Yunanca dillerine hakîm mutasavvıf bir zattır.

Devlet kademelerindeki görevlerinin yanı sıra manevî yönünü de ihmal etmemiş, Halvetiyye Tarîkatı şeyhlerinden Merkez Efendi dergâhı postnişini Nureddin Efendi'ye intisâp etmiştir. İlme ve edebiyata yakınlığı hasebiyle yaşadığı dönemde toplamda yedi eser kaleme almıştır.

Şöhretini borçlu olduğu, Mevlâna'nın Mesnevî'sinin birinci cildini altı cilt olarak tercüme ve şerh ettiği *Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf* isimli eseridir. Çalışmanın konusu olan eserin ilk iki cildi üzerinde çeşitli yönlerden inceleme yapılmış ve çeviri yazıya aktarılması sağlanmıştır. İlk iki cilt üzerine yapılan bu çalışmada şu sonuçlara varılmıştır:

1. Âbidin Paşa'nın *Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf* isimli eserin yapılan araştırmalar neticesinde yazmasına ulaşılamamıştır.

2. Çalışmada esas alınan nüsha, 1324/1906 yılında Kütüphane-i İrfân tarafından İstanbul'da tab edilen baskıdır.

3. 1. cilt 376, 2. cildi ise 296 sayfadan oluşan eser toplamda 672 sayfadır.

4. Söz konusu olan ilk iki cilt içinde toplamda 1406 beyit bulunmaktadır. Beyitlerin tamamına yakını şerh edilirken bir kısmı ise açıklamalar verilerek şerhine ihtiyaç duyulmamıştır.

5. Eser, "terceme" ve "şerh" başlığı ile tertiplenmiş, Farsça Mesnevî beytine de yer verilmiş olup beyitlere hâricî bir numara verilmemiştir.

6. Eserin tercüme ve şerh bölümlerinde dilinin daha sade ve akıcı olduğu görülürken mukaddime kısmında ağır ve ağdalı bir dil kullanılmıştır.

7. Âbidin Paşa'nın Mesnevî beyitlerine yazmış olduğu en hacimli şerhlerden birisi tamamı yirmi bir sayfa olan Mesnevî'nin birinci beytinin şerhidir. Bu özelliği ile de eser, Klasik şerh geleneğine uygunluk arz etmektedir.

8. Âbidin Paşa'nın *Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf* isimli eserinin ilk iki cildi üzerinde yapılan çalışmayla eserin bilim dünyasına kazandırılması amaçlanmıştır.

9. Âbidin Paşa eserinin muhtevâsının daha iyi anlaşılması için konuyla ilgili 121 âyet, 24 hadîs ve 6 kelâm-ı kibâr ile 1 atasözünden istifade etmiştir.

10. Âbidin Paşa bu eserinde, eklektik bir yöntem takip etmiştir. Geçmiş yüzyıllarda din ve bilimin aynı düzlemde seyrettiği nazarı dikkate alındığında Âbidin Paşa'nın bu düzleme batı felsefesini, bilimsel gelişmeleri, bilimin ulaştığı yeni gerçeklikleri başarıyla eklemlediği görülmektedir.

11. Mevlâna'nın Mesnevî'sinin dünya kültür mirası arasında sayılacak değerde büyük bir eser olduğu bilinmektedir. Âbidin Paşa'nın, bu esere yaptığı tercüme ve şerh mükemmel bir üslup, çok geniş bir lisan zenginliği, akıcı, anlaşılır ve fakat anlam derinliğinden herhangi bir kayba uğratmayış gibi üstün özellikleri esere, geçmiş kültürümüzün ender miraslarından biri olma niteliği kazandırmıştır. Bilimsel yöntemlerle yapılan inceleme öncelikle bu kültür mirasına sahip çıkma anlamına gelmektedir. Uygarlığın ancak gelenekten besleneceği gerçeği göz önüne alınırsa bu çalışmanın bugünün insanına bir gelecek inşa etmeye hizmet edeceği sonucuna ulaşılacaktır.

12. Kültür mirasımız gerektiği gibi korunup sahip çıkıldığında uygarlık yolunda kayıp halkalar olmayacağı şairin ifadesiyle "kökü mâzîde olan âtî" olabilmenin mümkün olacağı bir başka hakikattir.

KAYNAKÇA

ABDULLAH B. MÜBAREK (1992). Kitâbu'z-Zühd ve'r-Rekâik Zâhidlik ve İncelikler (trc. Adil Teymur), İstanbul, Seha Neşriyat.

Âbidin Paşa (2018). Sâadet-i Dünya, (haz. Harun Çelik), İlim ve Hikmet Yayınları, İstanbul.

ALİYYÜ'L-KARÎ, Ali b. Muhammed el- Karî el-Herevî (2006). Uydurma Olduğunda İttifak Edilen Hadisler, Thk. Abdülfettah Ebû Gudde, (trc. Halil İbrahim Kutlay), İstanbul, İnkılâb Yayınları.

ALMAZ, Hasan (2007). "Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümünde Bulunan Mevlânâ ve Mevlevîlikle İlgili Eserler", Mevlânâ Araştırmaları - I, (Editör: Adnan Karaismailoğlu), Akçay Yayınları, Ankara.

ATEŞ, Ahmet (1952). "Konya Kütüphânelerinde Bulunan Bazı Mühim Yazmalar", *Belleten,* C. XVI, S. 61, Ankara.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillah Muhammed İbn İsmail (1988). Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi (trc. Mehmed Sofuoğlu), İstanbul, Ötüken Yayınları.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillah Muhammed İbn İsmail (2018). El-Edebü'l-Müfred, (trc. Prof. Dr. Mehmet Yaşar Kandemir), Cild-I, İstanbul, Tahlil Yayınları.

Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir (2013). Câmiu's-Sağir min Ahâdîsi'l- Beşîri'n-Nezîr, (trc. Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız), İstanbul, Ocak Yayıncılık.

ÇELEBİOĞLU. Âmil (1988). "Yunus'un Bir Şiirinin Şerhi", Yunus Emre Sempozyumu, 2-5 Mayıs, Mil. Ktp. (Bildiriler), Ankara.

ÇELİK, İsa (2005). "Klasiklerimiz XIII / Mesnevî-i Manevî"mî", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 14, Ankara.

ÇELİK, İsa (2007). Âbidin Paşa'nın Mesnevî Şerhi, İstanbul, Vefa Yayınları

DEMİREL, Şener (2005). Dinle Neyden - Mesnevî'nin İlk 18 Beytinin Türkçe Şerhleri, Ankara, Manas Yayınları.

DEVELLİOĞLU, Ferit (2004). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, Aydın Kitabevi.

EBÛ DÂVUD (2011). Süleyman b. Eş'as Es-Sicistânî. Sünen-i Ebû Dâvud ve Tercümesi (trc. Necati Yeniel, Hüseyin Kayapınar), İstanbul, Şamil Yayınları.

Elmalılı M. Hamdi Yazır (1979). Hak Dini Kur'ân Dili, 3. Baskı, İstanbul, Eser Neşriyat ve Dağıtım.

ERDOĞAN, Mustafa (1997). "I. Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı: 1, Manisa.

Et-TEMÎMÎ, Muhammed b. Hibban (1414/1993). Sahîhu İbn Hibban, I-XVIII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.

FÜRÛZANFER, Bediüzzaman (1963), Mevlâna Celaleddin, çev. Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul, MEB.

GÖLPINARLI, Abdülbaki (1985) Mesnevi ve Şerhi I-VI, 2. Baskı, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

GÜLEÇ, İsmail (2008) Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri, İstanbul, Pan Yayınları.

GÜLEÇ, İsmail (2008). Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri, İstanbul, Pan Yay.

İMAM TABERÂNÎ (1996). Mu'cemu's-Sağir Tercüme ve Şerhi I-II, (trc. İsmail Mutlu), İstanbul, Mutlu Yayınları.

İSEN, Mustafa (2012). Eski Türk Edebiytı El Kitabı, (yaz. Osman Horata, Muhsin Macit, Filiz Kılıç, İ. Hakkı Aksoyak), 7. Baskı, Ankara, Grafiker Yay.

KANAR, Mehmet (2014). Mesnevî-Mevlâna Celâleddîni Rûmî, C. I-II-III [Mesnevî-i Ma'nevî], İstanbul, Ayrıntı Yay.

KARAÇORLU, Hicabi (2015). Portreler, Kocaeli, Volga Yayıncılık.

KARADAĞ, Selman (2018). Türk Edebiyatında Manzum Mesnevî Tercümeleri ve Mehmed Şâkir Efendi'nin Mesnevi Tercümeleri (2. Cilt) (İnceleme-Metin). Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Konya.

MARTI, Huriye (2009). "Mü'min Mü'minin Aynasıdır" Rivayeti Üzerine Bir İnceleme", *Selçuk Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Dergisi*, S. 27, Konya.

MAZIOĞLU, Hasibe (1973). “Mesnevî’nin Türkçe Manzum Çeviri ve Şerhleri”, Mevlânâ’nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlânâ Semineri, 15-17Aralık, (Bildiriler), Ankara.

Muallim Nâci (1995). Lugat-ı Nâcî, İstanbul, Çağrı Yayınları.

MÜSLİM, Sahîh (1972). Sahîh-i Müslim ve Tercemesi, (trc. Mehmed Sofuoğlu), Cild-8, İstanbul, İrfan Yayıncılık.

NICHOLSON, Raynold A. (1925-1940). The Masnavi of Jalaluddin Rûmî, ed. From the oldest manuscirpts available, with critical notes, translation and commentary, E.J. Gibb Memorial, New series IV, text I-VI, translation, commentary I-VI, Leiden-London.

ÖNDER, Mehmet (1974). İsmet Binark - Nejat Sefercioğlu, Mevlâna Bibliyografyası I-II, Ankara, İş Bankası Kültür Yay.

ÖZDEMİR, Mehmet (2016). “Mesnevî’nin Türkçe Şerhleri”, *Turkish Studies*, Ankara.

ÖZDEMİR, Mehmet (2016). Mesnevî’nin Türkçe Şerhleri, *Turkish Studies*, Ankara.

PALA, İskender (2003). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, İstanbul, Leyla İle Mecnun Yayıncılık.

Redhouse Sir James (2001). A Turkish and English Lexicon, İstanbul, Çağrı Yayınları.

SUCU, Nurgül (2006). “Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 19, Konya.

Şemseddin Sâmî (1992). Kâmûs-ı Türkî, İstanbul, Çağrı Yayınları.

ŞİMŞEKLER, Nuri (1992). Âbidin Paşa ve Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

ŞİMŞEKLER, Nuri (1994-1995). “Dev1et Adamı ve Mesnevî Şârihi Âbidin Paşa Hayatı İdareciliği Eserleri,” *SÜFEFD*., Sayı: 9-10, Konya, ss.117-126

TANYILDIZ, Ahmet (2010). İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük), Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, Kayseri.

TANYILDIZ, Ahmet (2014). Mesnevî Şerhlerine Metin Merkezli Anlam Modeliyle Bakmak, Metnin Hâlleri: Osmanlıda Telif, Tercüme ve Şerh, İstanbul, Klasik Yayınları.

TARLAN, Ali Nihad (1937). Metinler Şerhine Dair, İstanbul, Suhulet Basımevi.

TEMİZEL, Ali (2009). Mevlâna - Çevresindekiler, Mevlevîlik ve Eserleriyle İlgili Eski Harfli Türkçe Eserler, Konya, SÜ Mevlana Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay.

TİRMİZÎ (2005). Muhammed b. İsa, Sünen-i Tirmizî Tercemesi, (trc. Abdullah Parlıyan), Konya, Konya Kitapçılık.

TOROS, Taha (1994). "Âbidin Dino", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı: 121, İstanbul.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1977-1990). (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler), I-VIII, İstanbul, Dergah Yay.

YARDIM, Ali (2008). Mesnevî Hadîsleri, İstanbul, Damla Yayınevi.

YAVUZ, Kemal (2007). Mu'înî'nin Mesnevî-i Murâdiyyesi – Mesnevî Tercüme ve Şerhi I-II, Konya, Selçuk Üniversitesi Mevlana Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

YAVUZ, Kemal (2012). "Mesnevî-i Şerîf İle Alakalı Olarak Cevdet Paşa'nın Âbidin Paşa'ya Yazdığı Bir Mektup", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Sayı: 24, İstanbul.

Yeni Tarama Sözlüğü (1983). Düzenleyen: Cem Dilçin, Ankara, TDK Yay.

YILMAZ, Celali (2017). Borsa Risalesi: Hava Oyunları, VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul.

https://www.biyografi.net.tr/montesquieu-kimdir/ Erişim Tarihi: 01.02.2020

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran_Mektuplar%C4%B1 Erişim Tarihi: 01.02.2020

https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/mamuret-uel-aziz-vilayeti.html ErişimTarihi: 08.11.2019

https://tr.wikipedia.org/wiki/B%C3%BCy%C3%BCk_Friedrich Erişim Tarihi: 23.12.2019

DİZİN

(ESER, ÖZEL İSİM, YER)

A

Abdurrahman.....100
Abdülhamid Han 97
Abidin Paşa 96, 98, 100, 490, 497
Acem 384
Âd - Kavim..... 557, 558, 664, 827
Adana 99
Adana Valiliği 99
Adem ... 176, 266, 342, 501, 565, 596, 639, 640, 647, 648, 750, 751, 752, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 828
Afrika 117, 380
Ahi-Türk.....108
Ahmed 98, 100, 119, 484, 485, 486, 489
Ahmed bin Zeyne'l-Abidin 100
Ahmedi 489, 504, 788
Ahmediyye 478, 486, 503
Akşehir 102
Alaeddin Câmii 100
Alaeddin Keykubad.....101, 102
Alaeddin Muhammed.....100, 104
Ali Paşa-Tepedelenli 98
Almanya 665
Altuniye Medresesi 102
Anadolu 380, 381
Ankara 100
Ankara Valiliği.....98, 100
Arab99, 102, 111, 142, 388, 406, 454, 492, 554, 664
Arab atı.....225
Aristo.....136, 664
Aristo Zimos.....119, 120, 121
Arnavut.....99
Arnavutluk.....98, 100
Arnavutluk Hanedanı 99
Ashab-ı Kehf..... 329, 330, 331, 643
Asiye.....592
Attar.....101, 102
Avrupa .105, 111, 235, 381, 384, 397, 506, 665
Azrail ...226, 610, 611, 612, 614, 615, 809, 827

B

Bab-ı Ali Caddesi 96, 497
Bağdat 101
Bahaeddin Veled..... 100, 101
Bakon 117, 664
Bayezid-i Bestami..... 103, 108
Bekir Ağa..... 98
Belh..... 100, 101
Berlin 124
Beytullah..... 344
Bulgar..... 380
Burak..... 671, 672

C

Calinus 141, 142, 387
Câmî -Molla..... 96, 497
Cebrail..... 668, 669
Cezayir-i Bahr-i Sefid..... 96, 100
Cüneydi (Bağdadi)..... 108

Ç

Çam..... 98
Çepar..... 100
Çin..... 796
Çinli 145

D

Diyarbekir 99

E

Ebu Bekir Sıddık 100, 380, 487

Ebu Cehil..... 487, 521, 522, 642
Ebussuud Caddesi 96
Eflatun . 118, 119, 138, 141, 142, 186, 397, 664, 703
Emir Musa.....102
Engilyon 310
Epikür.....664
Erakliyus.....381
Erzincan.....102
Evankileyyon.....310
Evrad-ı Kebir.....105

F

Fahreddin Razi 101, 805
Faruk.....168
Fatih Sultan Mehmed Han 100
Felatun.....703
Firavun 108, 268, 387, 520, 521, 562, 590, 591, 592, 593, 728, 730, 763
Fransa 665
Fransız 99, 381
Frederick.....124
Fütuhat.....423
Fütuhat-ı Mekkiyye.....423

G

Ganfer Mahallesi 215
Gevher Hatun 102

H

Halep 381
Halilullāh.....340
Haman 730
Hammad 100
Hamza.....290
Hannas.....559
Harezm 100
Harut.....391
Hasan.....108
Hatibi.....100
Havva 760
Hayreddin 805
Helile.....157
Herakliyus.....380
Hızır 240, 241, 246, 247, 492
Hicaz 101
Hind 157, 664, 737
Hindistan.....141, 612, 613, 614, 615, 616
Horasan 100, 101
Hud.....557, 558, 559, 827
Hüdhüd.735, 741, 742, 744, 745, 746, 747, 749, 751, 761, 828
Hümayun-name.....580
Hüsameddin Çelebi.....104, 106, 136, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 341, 342, 710
Hüseyin 100, 108
Hüsrev Perviz.....380

İ

İblis 639
İbrahim.232, 242, 340, 344, 385, 396, 481, 526, 561, 602, 729
İdris 143
İlahi-name 104
İncil 310, 356, 483, 484, 493, 803
İngiltere.....665
İran 379, 380, 381
İrfan.....491
İsa.143, 153, 171, 172, 173, 291, 292, 293, 295, 303, 305, 306, 307, 310, 314, 349, 350, 352, 354, 371, 372, 373, 384, 387, 397, 406, 407, 408, 443, 444, 445, 446, 447, 449, 455, 461, 469, 484, 493, 498, 528, 563, 827
İskender-i Rumi 141, 484
İskenderiye.....664
İslav.....380
İsmail 58, 242, 344
İsmeti Hatun.....102
İsmetiye Medresesi 102
İspanya.....664
İsrafil.....327
İsrail 484, 591
İstanbul.....96, 380, 497
İtalya 664

İyoniyin 664
İzmir 98

J

Jibon 381

K

Kabe 388
Kadri Paşa 99
Karaman 102
Karun 562, 563
Kayseri 102
Kayser-i Rumi 141
Kelile ve Dimne 580
Kenan 619
Kıbti 562
Konya 100, 101, 102, 104
Kudüs 380, 381, 484
Kürd 454
Kürdistan 99
Kütübhane-i İrfan 96, 490, 491, 497

L

Larende 102
Letr Persan 370
Leyla 331, 332

M

Maarif Nezaret-i Celilesi 96, 497
Maarif-i Osmaniyye 491
Mahmud 100
Mahmud Bey Matbaası 96
Mamuretü'l-aziz 99
Mantıku't-Tayr 104
Marut 391
Matbaa-yı Kütübhane-i Cihan 497
Mazhar 100
Mecnun 132, 248, 331, 332, 362, 370
Medine 381
Medrese-i Mustansırıye 101
Mekke 381, 787
Melanipizis 119
Melik Fahreddin 102
Merkez Efendi 100
Mervezi 273
Meryem 484
Mesih 153, 449
Mevdud 100
Mevlidü'n-Nebi 99
Mısır 108, 484, 593, 619, 664
Mişov 381
Monteskiyu 370
Muaz Bin Cebel 587
Muhammed bin Hüseyni'l-Belhi 108
Muhammed Harezmşah 101
Muhyiddin Arabi 423, 494
Musa 91, 106, 143, 144, 169, 170, 240, 241, 247, 268, 269, 292, 293, 295, 297, 387, 406, 461, 492, 493, 521, 562, 564, 591, 592, 703, 728, 729, 753, 754, 763
Müseylem 290
Müseyyeb 100

N

Narda Kaymakamlığı 98
Nemrud 729, 730
Neologoş 99
Newton 121
Nil Nehri 108
Nuh 329
Nureddin Efendi 100

O

Omiros 119

Ö

Ömer 167, 567, 754

P

Paraklitus 484, 494
Paris 99, 113
Patris 380
Persopolis 381
Pitağor 664

Platon.....142
Polikaletos.....119
Preveze.....98, 100

R

Razi.....273
Reşidüddin Fenayi.....101
Roma..... 111, 141, 370, 380
Rum..... 379, 380, 381, 454, 493
Rumeli Beylerbeyi.....99
Rusya.....99

S

Sabit.....100
Selanik.....99
Semerkand..... 213, 215, 222, 223
Semud.....557, 558
Seyyid Burhaneddin Muhakkik.....102
Sidre.....668
Silogoş-ilmî cemiyet.....99
Sina.....703
Sitois.....664
Sivas.....98, 99, 100
Sivas Valiliği.....99, 100
Sofoklis.....119
Sofya.....99
Sokrat..... 119, 120, 121, 397, 664
Sultan Veled..... 102, 103, 104, 105, 106
Sultanü'l-Ulema.....101, 102, 805
Suriye.....484
Süleyman..... 610, 611, 612, 614, 626, 647, 735, 736, 738, 739, 741, 742, 743, 744, 746, 747, 749, 826, 828
Süleyman Nafiz Beg.....491, 826

Ş

Şam..... 101, 102, 103, 104, 380, 381
Şehābeddin Serveri.....101
Şehriyar.....491
Şekerriz Hanı.....102
Şemseddin.....104
Şemseddin Tebrizi102, 103, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 199, 200, 202, 341
Şems-i Tebrizi..... 103, 104, 198, 201, 341
Şerifüddin Lala Semerkandî..... 102
Şeyban-ı Rai..... 559
Şeyh Ebu'l-Feza'il..... 108
Şeyh-i Ekber..... 423, 820
Şeytan...250, 287, 317, 320, 342, 414, 493, 513, 520, 526, 530, 534, 535, 559, 596, 604, 613, 640, 649, 650, 651, 730, 735, 758, 759, 816, 822, 824
Şirve..... 381

T

Tatar..... 101
Tebriz..... 104
Tekfur Dağı..... 99
Termed..... 102
Tevrat..... 484, 803
Toros..... 381
Tur..... 143, 564, 565, 703
Türk..... 99, 148, 454, 547, 737
Türkmen..... 546

U

Ulu Arif Efendi..... 106

Ü

Üsküdar..... 380

V

Vahşi..... 290
Varna..... 99
Vehkusi..... 664
Viktor Kozen..... 665
Voltaire..... 123, 124

Y

Yakub..... 193, 481
Yanya..... 98, 99

Yunan 98, 99, 111, 119, 136, 142, 191, 229, 310, 380, 484, 664
Yusuf 193, 231, 619
Yuvanna 484

Z

Zifoksis 119
Zühre 391

ESKİ HARFLİ METİNDEN ÖRNEK SAYFALAR

﴿ مولانا جامینك ، حضرت جلال‌الدین رومی قدس سره‌السامی ﴾
﴿ حقنده‌کی قطعهٔ مشهوره‌سیدر : ﴾

12/3
Abidin Paşa

آن فریدون جهان معنوی
بس بود برهان ذاتش مثنوی

من چه گویم وصف آن عالی جناب
نیست پیغمبر ولی دارد کتاب

Terceme ve şerh-i Mesnevi-i şerif

ترجمه و شرح مثنوی شریف

افاضل وزرای سلطنت سنیه‌دن جزایر بحر سفید والیسی سابق
مرحوم (**عابدین پاشا**) نك آثار معتبرهٔ قلمیه‌لرندندر.

معارف نظارت جلیله‌سنك فی ۲۸ صفر سنه ۳۲٤ و فی ۹ نیسان سنه ۳۲۲
تاریخلی و ۳۲ نومرولو رخصتنامهٔ رسمیسنه مستنداً باب‌عالی جاده‌سنده

کتبخانهٔ عرفان

طرفندن طبع ونشر ایدلمشدر .

تمثیل رابع

استانبول
(محمود بك) مطبعه‌سی — باب عالی جوارنده ابوالسعود جاده‌سنده نومرو ۷۲
۱۳۲٤

LIBRARY
JUN 22 1971
UNIVERSITY OF TORONTO
PL-
.481
A93 A63
1306

بسم الله الرحمن الرحيم

جناب واجب‌الوجود ، ربم ، خالقم ، مولام حضرتلرینه کمابنبغی نصل عرض عبودیت وتشکر ایده‌بیلورم ، که مراحم ونعم ربانیه‌سی برعمان بی‌کران ، وعرضحاله عجزم بی‌پایاندر ، الطاف ربانیه‌دندر ، که فخر عالم ، نبی ذیشان ، دریای عرفان ، شفیع مجرمان ، منبع حکمت بی پایان (محمد المصطفی) علیه‌الصلوة والسلام افندمز دین مبینیله دوجهانده صیانت اولنور ومظهر سلامت اولورم . نعم ربانیه‌دندر ، که معنویات وعقلیاتده نور افزای جهان ، وعالم حقیقتده مشعلهٔ رهنما و برهان ، وانسانیته فخر وشان اولان مولانا جلال‌الدین رومی قدس‌سره‌السامی حضرتلرینك مثنویٔ شریفندن بوجلدك سایهٔ معارفپیرایهٔ حضرت جهانبانیده ، وعصر محاسن حصر جناب ظل‌اللهیده ترجمه وشرحنه موفق اولدم . ولی‌نعمت بیمنت پادشاه عالم پناه‌الغازی ﴿ سلطان‌عبدالحمید ﴾ خان ثانی افندمز حضرتلرینك احیای ملك ودولت ایچون لیل ونهار شرفواقع اولان مراحم ومساعیٔ مالا نهایهٔ جناب شهریاریلرینك بیکده برینی بیله عرض وازباره عجز کمترانه‌م محتاج اعتراف اولمیه‌جق صورتده بدیهی و آشکاردر . حق چاکرانه‌مده سزاوار بیوریله کلان مراحم والطاف شاهانه‌لرینك تعدادینه هیچ بروقت مقتدراوله‌میه‌جغم واضحاتدن اولوب ، فقط خلقةً موجود اولان واباعن جد تسلسل وتوارث ایدرك احسانات ونعم شاهانه‌لریله آناً فآناً کسب ازدیاد ایدن عبودیت وصداقت کمترانه‌می « ان شاءالله تعالی فنابذیر اولمیه‌جق » اشبو مقدمه‌ده تحریره موفق اولدیغمدن ، برفخر وتسلیٔ عظیم حس ایدر ، و افزایش عمر جناب جهانبانی دعوات خیریت آیاتیله حیاتیاب اولورم .

مثنویٔ شریفه عطف کلام ایدیلنجه : حسیات عاجزانه‌مه کوره روحانیات وعقلیاتده خامهٔ ابنای بشردن ظهور ایدن آثار ، مثنویٔ شریفه مانند اولمق ممکن

﴿ حکایت آن شاه جهود دیکرکه در هلاك قوم عیسی علیه‌السلام ﴾
﴿ سعی نمود ﴾

دیکر اوشاه جهودك حکایه‌سیدرکه حضرت عیسی علیه‌السلامك قومی هلاکنه سعی کوستردی . (بوشاه جهود حضرت عیسی علیه‌السلامدن صکره وفخر عالم علیه‌الصلاة والسلام افندمزدن اول ظهور ایتمش ایدی .)

مثنوی

﴿ یك شه دیکر زنسل آن جهود ﴾
﴿ در هلاك قوم عیسی رو نمود ﴾

« ترجمه » حکایه‌سی اولجه سبق ایدن شاه جهودك نسلندن دیکر بر شاه جهود ظهورایتدی . قوم عیسانك هلاکنه یوز کوستردی ، یعنی چالیشدی .

« شرح » جلداولك صوکنده مفصلاً بیان اولنان شاه یهودك نسلندن دیکر برشاه جهود عنود برچوق بیکناهانك جان وخانمانلرینه ظلم وستم ایلدی . بوحکایه حسبیله نصح وپند اولنورکه : انسان برفنالغی قبل الاجرا درت شئ تأمل ایتمسی اقتضا ایدر . برنجیسی : انسان فنالغه جرأت ایده‌جکی صره‌ده امرربانی یه مخالفت وغضب الهی یی اوزرینه دعوت ایتمسی . ایکنجیسی : انسانلری مغدور ومحزون وبرچوق نتایج وخیمه ظهوریله سائر بعض بیکناهانی دلخون ایلمسی ؛ اوچنجیسی : شریعت غرا وقوانینك مجرمین حقنده وضع وتعیین ایلدکلری شدائده وابنای جنسنك تعقیبات متمادیه‌سنه وانواع بلایه دوچار وبهمه‌حال آخرتده الیم عذابلره کرفتار اولمسی . دردنجیسی : برفنالق ایشلنمجه عصرنده بولنه‌جق ووفاتندن صکره کله‌جك آدملره سوء مثال براقمسیله اوزرینه هرنوع نفرت ولعنت وقدح ومذمت دعوت ایتمسیدر . انسان بوکبی حکم وحقایقی دوشونمکه آلیشملیدرکه خلقت وطبیعتنك میال اولدیغی فنالقلری ترك وطریق مستقیمه سالك اوله بیلسون .

ترجمه وشرح مثنوی شریف

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم ﴾

﴿ صاحب مثنوی مولانا جلال الدین رومی قدس سره السامی ﴾

﴿ حضرتلرینك عربی العباره یازدقلری دیباجه در ﴾

« هذا کتاب المثنوی » وهو اصول اصول اصول الدین فی کشف اسرار الوصول والیقین وهو فقه الله الاکبر وشرع الله الازهر وبرهان الله الاظهر مثل نوره کمشکوة فیها مصباح یشرق اشراقاً انور من الاصباح وهو جنان الجنان ذوات العیون والاغصان منها عین تسمی عند ابناء هذا السبیل سلسبیلاً وعند اصحاب المقامات والکرامات خیر مقاماً واحسن مقیلاً الابرار فیه یأکلون ویشربون والاحرار منه یفرحون ویطربون وهو کنیل مصر شراب للصابرین وحسرة علی آل فرعون والکافرین کما قال الله تعالی (یضل به کثیراً ویهدی به کثیراً ومایضل به الاالفاسقین) وانه شفاء الصدور وجلاء الاحزان وکشاف القرآن وسعة الارزاق وتطییب الاخلاق بایدی سفرة کرام برره یمنعون بان لایمسه الاالمطهرون تنزیل من رب العالمین لایأتیه الباطل من بین یدیه ولا من خلفه والله یرصده ویرقبه وهو خیر حافظاً وهو ارحم الراحمین وله القاب آخر لقبه الله تعالی واقتصرنا علی هذا القلیل والقلیل یدل علی الکثیر والجرعة تدل علی الغدیر والحفنة تدل علی البیدر الکبیر یقول عبد الضعیف المحتاج الی رحمة الله تعالی محمد بن محمد بن حسین البلخی تقبل الله منه اجتهدت فی تطویل المنظوم المثنوی المشتمل علی الغرائب والنوادر وغرر المقالات ودرر الدلالات وطریقة الزهاد وحدیقة العباد قصیرة المبانی کثیرة المعانی لاستدعاء سیدی وسندی ومعتمدی ومکان الروح من جسدی وذخیرة یومی وغدی وهو الشیخ

حاصل ايده‌ميه‌جكى برنتيجه‌يى عقلك اختراع ايلديكى افواه ناريه يك قولاى استحصال ايتديرر . بالجمله انسانلرك ظاهر كوزلريله كورمكه وعلى الخصوص بعد مسافه‌سنى مساحه ايتمكه مقتدر اولهمدقلرى اجرام سماويه‌يى ، عقلك اعانه‌سيله بر مهندس بر (ژه اومتر) بعدينى مساحه ايله اكتفا ايتميوب قواعد رياضيه ايله اولچر . حركتلرينى ومحل ظهورينى يوز سنه اول خبر ويرر ! الحاصل معقولات ومعنوياتك حدودى نهايتسز اولديغى حالده بونك بانيسنده جسمانيات هيچ كيدر . ايشته ظرف جسمك مظهر فى اولان حسياتى ، معنوياتى كمالات باطنيه نورى ايله تنوير ايتمك ايچون صرف ايديلهجك سعى وغيرت انسانى سعادت ابديه‌يه مظهر ايدر .

مثنوىء شريفده صف اعدايى يارووب اظهار شجاعت ايدن ارسلانك حركتنى تقليد واجرا ايتمك قولايدر بيورلمسى قوت وطالعه مربوط برمصارعه‌نك نتيجهء غالبيتنى تأمين ايتمك پك آززمانده ، پك اهميتسز برقدرته متوقفدر ديمكدر . انجق روح بشرى . مستعد اولديغى مرتبهء كمالاته اصعاد ايده‌جك اخلاق علويه واذواق سرمديه‌يه واصل اولمق ، تمايلات نفسانيه‌نك هردقيقه‌ده ، بلكه هر آن غير منقسمده ايجاد مفسدت وايقاع مضرت ايدرك حرص وشهوت ، غضب وحدت ، ميل دنيا ، نسيان عقبا كبى انسانى كرداب قهر ومذلته يوارلايان ميلان خسران انجامدن توقى ايله قلب وفكرينى ذكر وتوحيد خدا ايله تصفيه‌يه محتاجدر . بوصورتله نفسانى و شيطانى تمايلاتدن كچوب محبت سبحانيه وعدالت وجدانيه ايله متخلق اولان انسان كامل دشمن نفسنه غلبه ايتمش اصل ارسلان طبيعتلى برمخلوق ممدوح الاطواردر .

توضيح

(ترجمه وشرح مثنوىء شريف)ك ايكنجى جلدنده ١٠٤ نجى صحيفه‌ده مندرج شو :

﴿ رويش ازغم زرد هر دولب كبود ﴾

﴿ پس سليمان كفت اى خواجه چه بود ﴾

بيت شريفك ايلك مصراعنه عائد ترجمه قونلمش اولديغى حالده مصراع ثانيسنك ترجمه‌سى ديزلمديكى مؤخراً كورلديكندن توضيح كيفيت اولنور .

بيت شريف مذكورك وارسته شرح اولان ترجمه‌سى بودر :

« يوزى غمدن صارارمش ، ايكى دوداغنك رنكى اوچمش ، كوك رنك اولمش ايدى . سليمان عليه السلام ديدى : اى افندى ! سكا نه اولدى ؟ » سليمان نافذ

ختام جلد ثانى

مثنوی

﴿ بشنو ازنی چون حکایت میکند ﴾
﴿ از جداییها شکایت میکند ﴾

« ترجمه » ایشیت نیدن نصل حکایت ؛ فراقلردن شکایت ایلر .

« شرح » نیدن مقصد ، عارف وعاقل اولان انساندر، که آغزندن دائما عاشقانه ولذیذ ومعنیدار سوزلر ظهور ایدر . بیت شریفك ایکنجی مصراعنده : فراقلردن شکایت ایلر، بیورلمسی عارفك جهان روحانیدن ایریلوب دنیاده بولنمسندن وتحویلات الیمه یه کرفتار اولمسندن شکایت ایتمسیدر . مثنوئ شریفك ایلك بیتی اولان اشبو بیت شریفده جلال الدین رومی قدس سره السامی حضرتلری سمعه متعلق اولان « ایشیت » امریله بدء بیورملری هم بیان بیوردقلری نایك صداسی بالطبع سمعه محتاج وهم سمع سائر اعضادن دها افضل اولمسندندر. سمعدن صکره اعضانك اك معتبری اولان کوز بیله یالکز بعض مادیات محدوده کوره بیلور؛ سمع ایسه معنویات ومعقولات وبر چوق حکم مالا نهایه یی ایشیدیر . انبیای ذیشان باعث سلامت دو جهان اولان ارادات ربانیه یی تبلیغ ایچون بالطبع مستمعینك سمعنه مراجعت ایدرلر ایدی. کوز ، نور آفتاب وشمع پرتاب اولمینجه کوره میوب معطل وبی تاب قالور ؛ سمع ایسه خورشید وشمع وماهتاب کبی صوری منورلره محتاج اولمیوب دائما استماع ومسموعات متنوعه ایله عقلك نور وقوت معلوماتنی هرشیدن زیاده تزیید وانسانك قدرینی اعلا ومزید ایلر ؛ علی الخصوص قرآن عظیم الشانك حاوی اولدیغی ارادات وآیات بیناتده سمع وبصر تذکار اولندیغی زمان دائما سمعك بصره تقدیم اولندیغی درکاردر . انبیای ذیشاندن هیچ بریسنی الله تعالی حضرتلری اصم اوله رق بعث بیورمدی، فقط علت عمی یه مبتلا اولانلر واردر. بیت شریف مذکورده عارفك نایه تشبیه اولنمسنده مناسبات کثیره بولنور. برقاچنی تعداد ایده لم : ابتدا ، نی قامشلقده اولوب کسلمامش ایکن دائما نشوونما وتازه حیات بولور ایدی ؛ کسلدکدن صکره قورودی ؛ عارفك روحی دخی عالم ارواحده لذائذ مالا نهایهٔ معنویه یه مظهر ایکن غدار وخشك اولان دنیایه کلنجه

فهرست

صحیفه

۲ دیکر اوشاه جهودك حکایه‌سیدرکه حضرت عیسی علیه السلامك قومی هلاکنه سعی کوسترمشدر .

۱۵ جهود شاهنك آتش یاقمسی و آتش یاننه بربت وضع ایتمسی وهرکیم بوبته سجده ایلدی ایسه خلاص بولور دیه اعلان ایلمسی بیانندهدر .

۲۵ آتشه آتیلان بر چوجغك سوز سویلمسی وخلقی آتشه دوشمکه ترغیب وتحریص ایتمسی بیانندهدر .

۳۸ حضرت فخر عالم صلی‌الله علیه وسلم افندمزك نام جلیل العنوانلرینی استهزا ایله تفوه ایدن کیمسه‌نك اغزی اکری قالمسه بیانندهدر .

٤۳ اوجهودك آتشه نیچون یاقیورسك دیه عتاب ایتمسی و آتشك جواب ویرمسی بیانندهدر .

٥٦ روزکارك هود نبی علیه السلام زمانندہ قوم عادی هلاك ایتمسی قصه‌سیدر.

٦۳ شاه‌جهودك طعن وانکاری وکندی ناصحلرینك نصیحتنی قبول ایتمدیکی بیانندهدر.

۷٦ صید و شکاره شایان حیوانات طائفه‌سی کندیلرینی تلف ایتمکده اولان بر ارسلانك نزدینه کیدوب اختیار توکل و ترك وسعی ایلمسی ضمنده ارسلانه سویلدکاری سوزلره دائردر .

۷۸ ارسلانك حیواناته جواب ویرمسی وجهد وسعیك فائده‌سنی بیان ایلمسی حقنده‌در .

۸۰ حیواناتك کوکلی سعی وکسب اوزرینه ترجیح ایلدکلری بیانندهدر.

۸۳ ارسلان توکل اوزرینه تکرار جهدی ترجیح ایتدیکنه دائردر .

۹۹ تکرار حیواناتك توکلی جهد وسعی اوزرینه ترجیح ایتدیکنه دائردر .

۱۰۳ عزرائیل علیه‌السلام برانسانه نظر ایلمسنه واو انسان سلیمان علیه‌السلامك سراینه قاچمسنه وجبریلرك جهد اوزرینه توکلی ترجیح ایلملرینه دائردر.

۱۰۹ تکرار ارسلانك جهد وسعی توکل اوزرینه ترجیح ایتمسی وجهدك فوائدی بیان ایدلمسی حقنده در .

۱۱۹ جهد وسعیك توکل اوزرینه ترجیحی مقرر اولمسی بیانندهدر .

هفته‌لرجه کندینی غرق خوف وتلاش ایدر ایکن بر مرد وقهرمان آیاغی کسیله‌جك اولسه تبسم ایدر ؛ شوحالده راحت وسلامتك قسم اعظمی ، هرفردك کندی غیرت وجسارتنه منوط اولدیغنی قویاً تعقل ایلملی ؛ انسان هرهانکی ایشده وصنعتده بولنورایسه کمال استقامت واقدام ایله وظیفه‌سنی اجرا ایتملی وسعی واقدام عقل وبدنه قوت اعطا واخلاقی تهذیب واعلا ایده‌جکنی شبهه‌سز بیلوب اکا کوره طورانملی . ایشته تعداد ایدیلان ملاحظات ایله مألوف اولمق ایسته‌ینلر اکثر اوقاتده اذن حق ایله مسرور وممنون اولورلر . علم منطقك مؤلفی وبلکه موجدی وپك‌چوق‌علومده مهارتی مشهوراولان یونانی فیلسوف « ارسطو » هرنوع سعادتی، حرکت وسعی واقدامه حصر ایدر ایدی .

مثنوی

﴿ در نیابد حال پخته هیچ خام ﴾

﴿ پس سخن کوتاه باید والسلام ﴾

« ترجمه » پیشمش، یعنی تجربه‌دیده اولمش‌اولانلرك احوالنی خام وعجمی اولان کیمسه اکلایه‌ماز؛ ایمدی سوزك قیصه اولمسی لازم‌کلیر والسلام. « شرح » خام اولانلر نه‌برمرد معنوی‌یی ونه احوال حقیقیه‌یی اکلایوب مطلع اوله‌ماز ؛ واقف حقایق اولمق ایسته‌ینلر عالمك کرم وسردندن قاچنمسونلر وکسب ترقی ایچون معناً ومادةً چالیشسونلر. تفصیلاتی‌مقدمه‌ده بیان ایدلدیکی‌وجه ایله حضرت حسام‌الدین چلبینك دائما خاطر شریفلرینه کلیر ایدی، که بحر عقل وعرفان اولان مولانای رومی قدس سره السامی حضرتلری کاشکی برکتاب تألیفیله حقایق روحانیه‌یی مستعدینه ایما وقلوب طالبینی احیا بیورسون . اوصره‌ده مولانای مشار الیه شمدی‌یه قدر مرور ایدن برقاچ ابیات شریفه‌یی اشعار بیورمش اولدقلرندن: « ای حسام‌الدین چلبی ! بوابیاتی یازدم، مطالعه ایت » بیورمسی‌اوزرینه حضرت حسام‌الدین چلبی کمال فیض ولذت ایله مطالعه ومثنوی شریفك اتمامنی استرحام ایتدی، آنك اوزرینه جناب مولانا شمدی‌یه قدر مثلی کورلمامش بویله برکتاب مستطاب ایله جهان انسانیتی احیا بیورمشدر .

« ترجمه » نام جليل حضرت محمد مصطفى ، التجا ايدنلره متين بر قلعه اولنجه يا اول روح امين حضرتلرينك ذات پاكى نه مرتبه سعادت بخشا اولديغى ملاحظه اولنسون. « شرح » رسول مجتبا محمد مصطفى عليه افضل التحايا افندمز حضرتلرينك نام جليل العنوان رسالتپناهيلرى برحصارمحكم ومعنوى اولنجه يا او ذات پاك احمدينك حقيقت روحانيه‌سنه بحق النجا وتبليغ بيوردقلرى اوامر-ربانيه‌يى اجرا ايدنلره فيض محمدى نصل موجب سعادت ابديه اولەجغى عند اولى-الالبابده امر بديهيدر .

مثنوى

﴿ بعد ازين خونريز درمان ناپذير ﴾

﴿ كاندر افتاد از بلاى آن وزير ﴾

« ترجمه » درمان وچاره وعلاج قبول ايتميان قان دوكيجى (شاه جهود) اندن صكره او وزير مزورك بلا وخدعه‌سندن كرداب بلايه دوشمش اولدى .

« شرح » ذكرى سبق ايدن شاه جهود كمال تعصبندن عيسويلرى محو ونابود ايتمك وقانلرينى دوكمك ايچون اتخاذ ايلديكى مسلك ظالمانه‌دن بشقه وزير مزورينه ده امنيت ايله پند وخدعه‌سنى قبول وتصويب ايلديكندن برچوق بلالره كرفتاراولدى. بو بيت شريفده اشارت واردركه : ظلم ايتمكدن دائما توقى واجتناب ايتمكله برابر آمرلر استخدام ايده‌جكلرى مأمورلرك ظالم وحيله‌كار اولمامسنه وعدالت واستقامت وغيرتى مسلك اتخاذ وبچاركانه رأفتى اعتياد ايتمش اولانلردن اولمسنه دقت ايتسونلر. مأمور ظالم وحيله‌كار ايسه هم آمرينى هم خلقى اضرار واكر عاقل ومستقيم ايسه آمرينه حسن خدمت وخلقى ممنون وبختيار ايدر .

ختام جلد اول

ترجمه و شرح مثنوی شریف

﴿ مولانا جامینك ، حضرت جلال الدین رومی قدس سره السامی ﴾

﴿ حقنده‌کی قطعهٔ مشهوره‌سیدر : ﴾

آن فریدون جهان معنوی
بس بود برهان ذاتش مثنوی

من چه گویم وصف آن عالی جناب
نیست پیغمبر ولی دارد کتاب

جلد ثانی

(عابدین پاشا) مرحومك اثریدر

معارف نظارت جلیله‌سنك فی ۲۸ صفر سنه ۳۲٤ وفی ۹ نیسان سنه ۳۲۲ تاریخلی و ۳۲ نومرولو رخصتنامهٔ رسمیسنه مستنداً باب عالی جاده‌سنده

کتبخانهٔ عرفان

طرفندن طبع ونشر ایدلمشدر .

استانبول

(مطبعهٔ کتبخانهٔ جهان) — باب عالی جوارنده نومرو ۲۳ و۲۲

۱۳۲٤